

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

НАЦИОНАЛЕН АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИНСТИТУТ С МУЗЕЙ

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОТКРИТИЯ И РАЗКОПКИ през 2011 г.

София, 2012

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОТКРИТИЯ И РАЗКОПКИ

1892 - 1921 - 1948

Настоящото издание е подготвено
за LI Национална археологическа конференция,
проведена под патронажа на кмета на община Бургас –
г-н Димитър Николов

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ:

доц. д-р Мария Гюрова (главен редактор)
ас. Петър Димитров
гл. ас. д-р Георги Иванов
Елка Анастасова
гл. ас. д-р Маргарит Дамянов
гл. ас. д-р Иво Чолаков
гл. ас. д-р Андрей Аладжов
доц. д-р Георги Нехризов

Автор на картния материал: инж. д-р Никола Тонков

ISSN: 1313-0889

Печат:

Авангард (02 961 72 92)

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
НАЦИОНАЛЕН АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИНСТИТУТ С МУЗЕЙ

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОТКРИТИЯ И РАЗКОПКИ през 2011 г.

София
2012

Уважаеми госпожи и господа,

За Бургас е чест да бъде домакин на Националната археологическа конференция. Оценявам високо работата на вас, експертите, в усилията не само да откриете, но и съхраните за поколенията скритите тайни от хилядолетията преди нас. Радвам се, че именно Бургас събира най-известните имена в археологията и приемам това за знак и признание за усилията, които полагаме в тази област. А те не са малко!

През 2008 г. Община Бургас за пръв път финансира разкопки на обекта Аква Калиде – Термополис. Оттогава не сме спирали да помагаме, а след като активно се включи и държавата, усещам, че сме все по-близо до крайната цел. А тя е да превърнем бургаските Минерални бани в модерен център за културен туризъм. Изключително важна част от този проект е разкриването и експонирането по подходящ начин на богатите археологически находки в този район – част от тях на открито (крепостни стени, сгради), а друга част в музейна обстановка.

През последните години археолозите работиха на още няколко интересни обекта в Крайморие и местността „Пода”, където бяха открити доказателства, че Бургас съвсем не е толкова нов, а има своята вековна история.

Щастлив съм, че се намериха и средства, с които започва възстановяването на банята на Сюлейман Великолепни и благоустрояването на района около нея. През 2012 г. стартирахме и друг мащабен проект – за реставрация на остров „Света Анастасия”, за да бъде той достъпен за туристите.

Свършеното не е малко, но амбициите ми са сериозни и смятам, че с вас, археолозите, ни предстои още много обща работа и през следващите години Бургас ще присъства още по-често често във вашите научни разработки.

На добър час!

Димитър Николов
КМЕТ НА ОБЩИНА БУРГАС

ВСТЪПИТЕЛНИ ДУМИ

Настоящият том на Археологически открития и разкопки е поредното респектиращо доказателство за мащабите и стойността на археологическите проучвания през 2011 г. Въпреки нелеките условия за кабинетна и полева работа, нашата общност успя да финализира усилията от научното ни дирене в 226 отчета (14 повече в сравнение с 2010 г.) в следната културно-хронологическа последователност: праистория – 32; тракийски период (бронзова и желязна епоха) – 57; античност – 76; средновековие – 61. Налице е леко завишаване на броя на проучените, и респективно отчетени, обекти в областта на праисторията и средновековието, както и занижаване на броя им в рамките на тракийската, и особено на античната археология. Отделно са представени 62 отчета в контекста на АКБ, въвеждащи в обръщение над 600 нови археологически обекта. Огромният масив от материали традиционно съдържа приносите ни в превантивната и спасителна археология (инфраструктурните проекти), в планирани и целеви проучвания, в иновативни направления на теренните издирвания (като проекта Набуко), и не на последно място – в интерпретативната рамка на нашите осмислени резултати.

В ролята им на първични публикации отчетите безспорно и неминуемо са необходима, съществена и неделима част от публикационната дейност на НАИМ-БАН. При все това, не можем да не констатираме редица слабости относно качеството на подготвените за публикуване материали. Въпреки дългогодишната утвърдена традиция от норми и изисквания към авторите (напълно изпълними впрочем), в редакцията продължават да постъпват материали, оформени съобразно вижданията на създателите им и собствената им преценка за важността на проучваните от тях обекти. Изобилстват отчети, съдържащи разточително детайлизирани и ненужни данни за структури и артефакти, и не представящи необходимата визия на автора за същността на съответния обект и контекстуалната му обвързаност. Редакционната колегия положи максимални усилия за привеждане на всички материали в необходимата формално-изискуема рамка и оставяме на читателите да съдят за качествата, използваемостта и приносите на отделните материали в ролята им на първични публикации.

Доц. д-р Мария Гюрова

ИЗИСКВАНИЯ НА РЕДКОЛЕГИЯТА ЗА ПРЕДАВАНЕ НА РЕЗЮМЕТА НА ОТЧЕТИ

При явяването си на годишните археологически отчети научният ръководител задължително предава на секретаря на съответната секция резюме за всяко от проведените теренни археологически проучвания. Резюметата трябва да бъдат максимално информативни, да не бъдат кратки, но и да не надхвърлят обема

Текст

До 4 стандартни страници (4 x 1800 – общо 7200 знака, включително интервалите и литературата). Накрая на текста може да бъде посочен кратък списък на научна литература, насочваща към предходни проучвания на обекта и към съществени твърдения. Начинът на цитиране и ползваната литература е по сп. Археология. Задължително е използването на UNICODE шрифт (напр. Times New Roman, 12 pt). Текстовете трябва да са титулувани с името на обекта и пълните (несъкратени) име и фамилия на автора/ите, във формат .doc или .rtf. Не е желателно допълнителното форматиране и стилизиране на текстовете, освен в случаите, когато това е наложително за коректното изобразяване на чужди езици, специални означения и символи.

Изображения

До 3 изображения (фото или графични), които да бъдат на отделни файлове, номерирани по реда на тяхното представяне в текста. За изображения се приемат снимки, планове, карти и графични табла (последните могат да съдържат до 10 добре аранжирани рисунки на артефакти, като размерът на компактното изображение да не надхвърля 13/10 см). Колаж от няколко изображения не се третира като самостоятелно изображение. Приемат се изображения формат JPEG или TIFF, с резолюция не по-малко от 300 dpi. Всеки друг формат е недопустим.

Текстовете към образите са задължителни и трябва да бъдат представени на отделен текстов файл. В текста трябва да има позоваване на изображенията, което се представя по следния начин (обр. 1.2; обр. 2.3-9).

Може да бъде посочвано мястото на конкретния образ в рамките на основния текст на резюмето с отбелязване на поредния му номер в скоби – напр. (обр. 1), като последният трябва да бъде отделен с интервал от един празен ред преди и след него. Не се приемат илюстрации, които са приложени (вмъкнати) в текстовите файлове (.doc или .rtf) или са предадени/обединени в PDF формат.

Резюметата за АОР се предават задължително на електронен носител, носещ съответно обозначение с името на ръководителя и името на археологическия обект. Резюмето за всеки един обект и илюстрациите към него (независимо колко разрешения за теренно проучване е имал през годината конкретният проучвател) трябва да бъдат като отделни файлове, обединени в една директория. При неспазване на горепосочените изисквания отчетите няма да бъдат приемани, което ще бъде свързано и с неиздаване на нови разрешения за теренни археологически проучвания.

Срокове

Предаването на резюметата е задължително в деня на съответното представяне на отчета. При непредадена в установения срок документация и непредставено резюме за поредното издание на АОР, написано според изискванията, съгласно решение на Съвета за теренни проучвания, няма да бъде издавано разрешение за теренно археологическо проучване през следващия сезон.

СЪДЪРЖАНИЕ

I. ПРАИСТОРИЯ.....	27
Николай Сираков, Жан-Люк Гуатели, Свобода Сиракова, Стефанка Иванова, Филип Фернандез, Станимира Танева, Алета Гуатели, Вивиана Митева, Ивайло Крумов, Ирена Димитрова, Росен Спасов	
№ 1. БЪЛГАРО-ФРЕНСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПАЛЕОЛИТНИ ОБИТАЛИЩА В ПЕЩЕРА КОЗАРНИКА	27
Алета Гуатели, Жан-Люк Гуатели, Николай Сираков, Ивайло Крумов	
№ 2. БЪЛГАРО-ФРЕНСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПАЛЕОЛИТА В ПЕЩЕРА РЕДАКА II	29
Стефанка Иванова, Мария Гюрова, Николай Спасов	
№ 3. ПРОУЧВАНЕ НА ПЛЕЙСТОЦЕНСКИТЕ СЕДИМЕНТИ В ПЕЩЕРАТА МАГУРАТА.....	32
Стефанка Иванова	
№ 4. РАННОПАЛЕОЛИТНО НАХОДИЩЕ НА ОТКРИТО В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ВЕСЛЕЦ, ОБЩ. КИРКОВО	35
Станимира Танева, Ценка Цанова, Кръстю Чукалев, Павел Попов, Анна Ходкевич, Ирена Димитрова	
№ 5. ТЕРЕННИ ПРОУЧВАНИЯ В ПЕЩЕРА САМУИЛИЦА II ПРИ С. КУНИНО, ВРАЧАНСКО	36
Станимира Танева, Георги Ганецовски, Ценка Цанова, Ирена Димитрова, Кръстю Чукалев, Павел Попов, Анна Ходкевич, Росен Спасов	
№ 6. СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ В ПЕЩЕРА ТОПЛИЦА, ПРИ С. КУНИНО, ВРАЧАНСКО	38
Недко Еленски	
№ 7. СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОНЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ ДЖУЛЮНИЦА – СМЪРДЕШ.....	40
Георги Ганецовски	
№ 8. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ РАННОНЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ В М. ВАЛОГА (ДОЛНИТЕ ЛЪКИ) КРАЙ ОХОДЕН, ВРАЧАНСКО	43
Малгожата Гребска-Кулова, Илия Кулов, Петър Зидаров	
№ 9. НЕДЕСТРУКТИВНО ПРОУЧВАНЕ НА ПРАИСТОРИЧЕСКО СЕЛИЩЕ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ДАМЯНИЦА, ОБЩИНА САНДАНСКИ.....	45
Малгожата Гребска-Кулов, Петър Зидаров	
№ 10. ПРАИСТОРИЧЕСКО СЕЛИЩЕ В М. МАСОВЕЦ, ЗЕМЛИЩЕТО НА ИЛИНДЕНЦИ, ОБЩИНА СТРУМЯНИ	47
Красимир Лещаков, Надежда Тодорова, Ваня Петрова, Георги Кацаров, Илия Хаджипетков	
№ 11. ОТЧЕТ ЗА СПАСИТЕЛНИТЕ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ЯБЪЛКОВО – НЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ ПРЕЗ 2011 Г.	49
Виктория Петрова, Петър Зидаров	
№ 12. ГЕОМАГНИТНО ПРОУЧВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ ЧОКОБА-КАЗЛАЧА, СЛИВЕНСКО	52
Иван Вайсов, Петър Зидаров	
№ 13. ЮРЧЕШМЕ, ОБЕКТ №25 ПРИ С. БАТА ПОМОРИЙСКО.....	55
Иван Вайсов, Петър Зидаров	
№ 14. НЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ КУРТ ОРМАН (ГЕОФИЗИЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ)	57

Иван Вайсов, Мирослав Класнаков, Веселин Драганов, Петър Зидаров	
№ 15. НЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ КУРТ ОРМАН (СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ)	59
Иван Вайсов	
№ 16. ПРОМАХОН-ТОПОЛНИЦА, СЕКТОР ТОПОЛНИЦА (ГЕОФИЗИЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ – ВЕРТИКАЛНО ЕЛЕКТРОСОНДИРАНЕ)	63
Васил Николов, Крум Бъчваров, Петър Лещаков, Маргарита Люнчева, Николай Христов, Галина Самичкова, Десислава Такорова, Камен Бояджиев, Елка Анастасова, Стоян Трифонов, Стоилка Игнатова, Йоанна Паринаова, Елеонора Пурнарова, Виолета Стоицова, Табеа Малтер, Мария Славкова, Веселин Данов	
№ 17. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИЯ СОЛОДОБИВЕН ЦЕНТЪР ПРОВАДИЯ-СОЛНИЦАТА.....	66
Васил Николов, Виктория Петрова	
№ 18. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТЕЛ КАРАНОВО.....	68
Владимир Славчев	
№ 19. ПРОУЧВАНЕ НА ХАЛКОЛИТНО СЕЛИЩЕ В МЕСТНОСТТА КОРИЯТА ДО ГР. СУВОРОВО, ОБЛАСТ ВАРНА.....	70
Светлана Венелинова, Мария Гюрова, Цветана Попова, Петър Зидаров, Надежда Карастоянова	
№ 20. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ХАЛКОЛИТНАТА СЕЛИЩНА МОГИЛА ПРИ С. ИВАНОВО, ШУМЕНСКО ПРЕЗ 2010 Г.	72
Стефан Чохаджиев, Тодор Дяков, Антон Атанасов	
№ 21. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА НУРИЮК В М. ЧАНАДЖИК, С. СУШИНА, ОБЛАСТ ШУМЕН.....	75
Александър Чохаджиев	
№ 22. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА ПРИ С. ПЕТКО КАРАВЕЛОВО, ОБЩИНА ПОЛСКИ ТРЪМБЕШ.....	76
Стефан Чохаджиев, Александър Чохаджиев	
№ 23. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА ПРИ С. ХОТНИЦА, ОБЩИНА ВЕЛИКО ТЪРНОВО	78
Венцислав Гергов	
№ 24. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПРАИСТОРИЧЕСКОТО СЕЛИЩЕ В М. „ЕЗЕРОТО” ПРИ С. САДОВЕЦ, ОБЩИНА ДОЛНИ ДЪБНИК.....	80
Георги Ганецовски	
№ 25. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИ ПЛАСТ НА МНОГОСЛОЕН ОБЕКТ „КАЛЕТО” В ГРАД МЕЗДРА, ОБЛАСТ ВРАЦА	82
Стефанка Иванова, Николай Спасов, Камен Бояджиев	
№ 26. ПРАИСТОРИЧЕСКИ СКАЛНИ СТРУКТУРИ В М. ХАРМАН КАЯ, МАХ. ГЪСАК, С. БИВОЛЯНЕ	85
Явор Бояджиев, Камен Бояджиев	
№ 27. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ХАЛКОЛИТНО СЕЛИЩЕ ВЪРХАРИ, ОБЩИНА МОМЧИЛГРАД	88
Явор Бояджиев, Йоаннис Асланис, Величка Мацанова	
№ 28. СЕЛИЩНА МОГИЛА ЮНАЦИТЕ	90
Илия Илиев	
№ 29. ГЕОФИЗИЧНО ПРОУЧВАНЕ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА „КИРЧОВА ВОДЕНИЦА” И ПРОСТРАНСТВОТО ОКОЛО НЕЯ КРАЙ С. КРУМОВО, ОБЩ. ТУНДЖА, ОБЛ. ЯМБОЛ.....	93

Петя Георгиева, Маргарита Попова	
№ 30. СЕЛИЩНА МОГИЛА И НЕКРОПОЛ В М. КОЗАРЕВА МОГИЛА, ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. КАБЛЕШКОВО	95
Петър Лещаков	
№ 31. АРХЕОЛОГИЧЕСКИТЕ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ДУПНИЦА-КУЛАТА (ПРАИСТОРИЧЕСКИ ПЛАСТ)	97
Петър Зидаров, Мая Валентинова	
№ 32. НЕДЕСТРУКТИВНИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩЕ ОТ ФИНАЛА НА ХАЛКОЛИТА В М. БАНУНЯ, ПРИ С. БЕЖАНОВО, ОБЩИНА ЛУКОВИТ	99
КАРТА 1. РАЗДЕЛ I. ПРАИСТОРИЯ	102
II. ТРАКИЙСКА АРХЕОЛОГИЯ.....	103
Мартин Христов, Виктория Карацанова	
№ 1. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НЕКРОПОЛ ОТ РЪБЕ КРАЙ С. ДЪБЕНЕ, КАРЛОВСКО	103
Людмил Вагалински, Сирма Александрова	
№ 2. НАДГРОБНА МОГИЛА ОТ РАННОБРОНЗОВИЯ ПЕРИОД КРАЙ С. КАМЕНЦИ, ОБЩИНА КАЙНАРДЖА, ОБЛАСТ СИЛИСТРА	104
Станислав Илиев	
№ 3. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МОГИЛА 1 ОТ МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ В М. „КАЙРЯКА”, ЮЖНО ОТ ГР. МЕРИЧЛЕРИ.....	106
Диана Димитрова, Мирослав Марков, Николай Сираков	
№ 4. ПРОУЧВАНЕ НА ШЕКЕРДЖА МОГИЛА ПРИ С. КАМЕН, СЛИВЕНСКО.....	109
Диана Димитрова, Мирослав Марков, Николай Сираков	
№ 5. ПРОУЧВАНЕ НА ГАБРОВА МОГИЛА ПРИ С. КАМЕН, СЛИВЕНСКО	112
Диана Гергова, Красимир Велков, Николай Дерменджиев, Илиян Катевски, Надежда Тимева	
№ 6. СПАСИТЕЛНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ВИНАРНАД” ПИ 000402 С. ДЯДОВО, ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА	114
Диана Гергова, Хитоши Камуро, Татяна Кънчева-Русева, Димитър Генов, Кънчо Кънчев, Николай Дерменджиев, Николай Господинов, Илиян Катевски, Шуничи Мияхара, Тору Шибата, Масао Семмото, Масатоши Тао	
№ 7. ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА ДЯДОВО ПРЕЗ 2011 Г.....	116
Стефан Александров, Владимир Петков, Таня Христова	
№ 8. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ 2 (КМ 426+800 ДО КМ 427+000), ЛОТ 4, АМ „СТРУМА”, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ЛЕВУНОВО, ОБЩИНА САНДАНСКИ	119
Таня Христова, Георги Иванов, Николай Казашки	
№ 9. БАЛЕЙ-НЕКРОПОЛЪТ. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ ПРЕЗ 2011 Г.....	119
Красимир Ников, Румяна Георгиева	
№ 10. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ ОТ КЪСНАТА БРОНЗОВА И КЪСНАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА В М. НОВАТА ЧЕШМА, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ПЕТ МОГИЛИ, ОБЩ. НОВА ЗАГОРА ПРЕЗ 2011 Г.....	121
Георги Иванов	
№ 11. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В М. „ПОД ЯМАЧА”, С. ОВЧАРЦИ, ОБЩ. РАДНЕВО. БРОНЗОВА И РАННО ЖЕЛЯЗНА ЕПОХИ.....	123

Борислав Бориславов	
№ 12. СЕЛИЩЕ ОТ БРОНЗОВАТА ЕПОХА В М. БАДЕМА, С. ИЗВОРОВО, ОБЩ. ХАРМАНЛИ.....	125
Георги Нехризов, Юлия Цветкова	
№ 13. СКАЛЕН КОМПЛЕКС ГЛУХИТЕ КАМЪНИ	127
Елена Божинова, Антоанета Андонова	
№ 14. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩЕН ОБЕКТ НА ВР. ДРАГОЙНА, ОБЩ. ПЪРВОМАЙ.....	130
Красимир Лещаков, Георги Кацаров, Жени Василева, Николина Николова	
№ 15. СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В РИДА МЕЧКОВЕЦ.....	133
Христо Попов, Красимир Ников	
№ 16. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ЗЛАТОДОБИВЕН РУДНИК ОТ КЪСНАТА БРОНЗОВА И РАННАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА АДА ТЕПЕ, ОБЩИНА КРУМОВГРАД.....	135
Деян Дичев	
№ 17. РАЗКОПКИ НА МОГИЛА №42 В М. КАЙРЯКА КРАЙ С. БЪЛГАРСКА ПОЛЯНА, ОБЩИНА ТОПОЛОВГРАД, 2011 Г.	137
Красимир Лещаков, Милена Тонкова, Любен Лещаков	
№ 18. ПРОУЧВАНИЯ НА ВКОПАНИ СТРУКТУРИ ОТ КЖЕ В СЕКТОР СЕВЕР НА ОБЕКТА ЯБЪЛКОВО.....	138
Галина Грозданова, Анна Агре	
№ 19. ОБЕКТ № 27 ЖП ГАРА С. КАПИТАН АНДРЕЕВО ЯМНО ПОЛЕ ОТ ЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА И РАНОСРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ.....	141
Алексей Гоцев, Николета Петкова	
№ 20. СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ В М. СКУМСАЛЕ, ГРАД СТРЕЛЧА ПРЕЗ 2011 Г.	143
Диана Гергова, Асен Салкин, Николай Дерменджиев	
№ 21. ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКО СВЕТИЛИЩЕ В М. СВ. ИЛИЯ, ВЕЛИНГРАД	145
Анелия Божкова, Надежда Тодорова	
№ 22. СКАЛЕН ОБЕКТ ОТ ПРАИСТОРИЯТА И АНТИЧНОСТТА В М. ГРАДИЩЕТО ПРИ С. ДОЛНО ДРЯНОВО, ОБЩИНА ГЪРМЕН	147
Петър Делев, Надежда Тодорова, Веселин Данов	
№ 23. ИЛИНДЕН – КЛИСУРА. РАЗКОПКИ 2011 Г.....	150
Борислав Бориславов, Мартин Христов, Венета Ханджийска-Янкулова	
№ 24. СКАЛНО СВЕТИЛИЩЕ В М. БЕЛАНТАШ, С. ВРАТА, ОБЩИНА АСЕНОВГРАД	153
Атанасиос Сидерис, Милена Тонкова	
№ 25. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МНОГОСЛОЕН ОБЕКТ ОТ КЪСНИЯ НЕОЛИТ И I ХИЛ. ПР. ХР. ПРИ ИЗВОРА ХАЛКА БУНАР, С. ГОРНО БЕЛЕВО, ОБЩИНА БРАТЯ ДАСКАЛОВИ, СТАРОЗАГОРСКА ОБЛАСТ	156
Алексей Гоцев	
№ 26 ЕМПОРИОН ПИСТИРОС. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В КВ. Б 23 И КВ. КВ Б' 3 ПРЕЗ 2011 Г.....	158
Гавраил Лазов	
№ 27. ЕМПОРИОН ПИСТИРОС. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В СЕКТОР АВ I А ПРЕЗ 2011 Г.	160
Валентина Танева	
№ 28. ЕМПОРИОН ПИСТИРОС. ПРОУЧВАНИЯ В КВ. Ж5 И Ж4 ПРЕЗ 2011 Г.	162

Валентина Танева, Любка Тодорова

№ 29. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ИМОТ 027004 В М. ТАТАР МЕЗАР, ЗЕМЛИЩЕ ПАЗАРДЖИК, ПРЕЗ 2011 Г. 164

Митко Маджаров, Димитринка Танчева, Десислава Василева

№ 30. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКИ СЕЛИЩЕН И ТЪРГОВСКИ КОМПЛЕКС ОТ V – IV В. ПР. ХР. В МЕСТНОСТТА ПАМУК ТЕПЕ ПРИ С. КРЪСТЕВИЧ, ОБЩИНА ХИСАРЯ..... 166

Даниела Агре, Деян Дичев

№ 31. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКИ УКРЕПЕН ОБЕКТ В М. „СМИЛОВЕНЕ” В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГР. КОПРИВЩИЦА 168

Даниела Агре

№ 32. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. КНЯЖЕВО, ОБЩИНА ТОПОЛОВГРАД, 2011 Г. 170

Иван Христов

№ 33. ЕКСПЕДИЦИЯ „КОЗИ ГРАМАДИ – 2011”. ПРОУЧВАНЕ НА УКРЕПЕНА ОДРИСКА ЦАРСКА РЕЗИДЕНЦИЯ В СЪЩИНСКА СРЕДНА ГОРА – IV В. ПР. ХР. 171

Тотко Стоянов, Мария Николаева, Красимир Ников, Даниела Стоянова, Живка Михайлова, Велислав Бонев, Калин Маджаров, Теодора Василева, Христо Узунов

№ 34. ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКИЯ ГРАД В ИАР „СБОРЯНОВО” ПРЕЗ 2011 Г. 174

Румяна Георгиева, Стоянка Димитрова

№ 35. РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ В С. ПРИЛЕП, ОБЩИНА СУНГУРЛАРЕ 176

Диана Гергова, Николай Дерменджиев, Явор Иванов

№ 36. ПРОУЧВАНИЯ В АГАТОПОЛИС-АВЛЕУТЕЙХОС-АХТОПОЛ ПРЕЗ 2011 Г. 178

Татяна Борисова, Михаела Занева

№ 37. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СГРАДИ И СТРУКТУРИ ПРЕД И ОКОЛО СРЕДНОВЕКОВНА ЦЪРКВА „СВЕТА БОГОРОДИЦА”, С. ОСИКОВИЦА, ОБЩИНА ПРАВЕЦ..... 180

Татяна Борисова, Михаела Занева

№ 38. МОГИЛА ПРАВЕЦ-7, МЕСТНОСТТА ПЕНАКА, ГР. ПРАВЕЦ 182

Татяна Борисова, Румен Иванов, Михаела Занева

№ 39. КРЕПОСТТА БОРОВЕЦ ПРИ ПРАВЕЦ 184

Петър Зидаров, Анета Бакъмска

№ 40. НЕДЕСТРУКТИВНИ ПРОУЧВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ №2, ЛОТ 1 ПО АМ-СТРУМА, КРАЙ СЕЛО ДЕЛЯН, ОБЩИНА ДУПНИЦА..... 186

Анета Бакъмска, Филип Михайлов

№ 41. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА НЕКРОПОЛ ОТ ЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА ПО ТРАСЕТО НА ЛОТ 1 ОТ АМ „СТРУМА”, КМ 311+000 ДО 311+500, СЕЛО ДЕЛЯН, ОБЩИНА ДУПНИЦА..... 188

Костадин Кисъв, Десислава Давидова

№ 42. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛА №1 („ПЕТКОВА МОГИЛА”) В М. „СПРЕЖУЕК”, БРЕСТОВИЦА, ОБЩИНА РОДОПИ – ПЛОВДИВСКА ОБЛАСТ 190

Костадин Кисъв, Десислава Давидова

№ 43. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛА № 1 В М. „СЪБКОВ КЛАДЕНЕЦ – ТУНИТЕ”, Р. КОНАРЕ, ОБЩИНА КАЛОЯНОВО – ПЛОВДИВСКА ОБЛАСТ 193

Румяна Георгиева, Стоянка Димитрова

№ 44. РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНАТА МОГИЛА В ПАРКА НА С. ПРИЛЕП..... 195

Стефан Александров, Таня Христова, Пламена Бакалова, Пламен Караилиев № 45. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „НАДГРОБНИ МОГИЛИ”, С. БЕЛИ БРЯГ, ОБЩИНА РАДНЕВО.....	197
Стефан Александров, Тодор Димов № 46. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ № 5 (КМ 31.555), ЗЕМЛИЩЕ НА С. КОЛАРЦИ, ОБЩИНА ТЕРВЕЛ, ПО ТРАСЕТО НА „ПРЕНОСЕН ГАЗОПРОВОД ВИСОКО НАЛЯГАНЕ И АГРС-СИЛИСТРА”	199
Таня Христова, Боян Иванов № 47. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТИ № 4 (КМ 30.000) ЗЕМЛИЩЕ НА С. КОЛАРЦИ, ОБЩИНА ТЕРВЕЛ, ПО ТРАСЕТО НА „ПРЕНОСЕН ГАЗОПРОВОД ВИСОКО НАЛЯГАНЕ И АГРС-СИЛИСТРА”	201
Мария Николаева № 48. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНА МОГИЛА №2, УЛ. „АРДА” №11, ГР. ИСПЕРИХ	201
Веселин Игнатов № 49. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КОМПЛЕКС С АНТИЧНА КОЛА В ИЗВЪНМОГИЛНОТО ПРОСТРАНСТВО НА НАДГРОБНА ГОЛЯМАТА МОГИЛА, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ПРОХОРОВО, ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА, 2011 Г.	202
Веселин Игнатов, К. Господинов, С. Борисова № 50. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНА ИЗТОЧНАТА МОГИЛА С. КАРАНОВО, ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА, 2011 Г.	204
Никола Русев, Стамен Станев № 51. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНА МОГИЛА В М. МЕРАЛЪК В ГР. ОПАКА, ТЪРГОВИЩКА ОБЛАСТ ПРЕЗ 2011 Г.	205
Никола Тонков № 52. ТРИМЕРНА ЕЛЕКТРОСЪПРОТИВИТЕЛНА ТОМОГРАФИЯ НА ТРАКИЙСКА НАДГРОБНА МОГИЛА ПРИ ГР. ОПАКА	207
Стефан Иванов № 53. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНА МОГИЛА №3 КРАЙ ГР. ТЪРГОВИЩЕ, 2011 Г.	210
Стефан Иванов № 54. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНА МОГИЛА №3 КРАЙ С. МОГИЛЕЦ, ОБЩИНА ОМУРТАГ, 2011 Г.	212
Красимир Велков, Татяна Кънчева-Русева № 55. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА НАДГРОБНАТА „ЗЛАТА” МОГИЛА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СЪДИЕВО, ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА	214
Красимир Велков, Татяна Кънчева-Русева № 56. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА НАДГРОБНА МОГИЛА №1, В М. ЛАГУНА, ЮЖНО ОТ ГР. ТВЪРДИЦА	216
Даниела Агре № 57. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛА №2 В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. БОРИСОВО, ЕЛХОВСКА ОБЩИНА	217
Лазар Нинов № 58. ОСТЕОЛОГИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТИ ОТ БРОНЗОВАТА И ЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХИ.....	219
КАРТА 2. РАЗДЕЛ II. ТРАКИЙСКА АРХЕОЛОГИЯ.....	222

III. АНТИЧНА АРХЕОЛОГИЯ 223

ЧЕРНОМОРИЕ 223

Александър Минчев, Васил Тенекеджиев

№ 1. РАЗКОПКИ НА РАННОХРИСТИЯНСКАТА ЦЪРКВА В МЕСТНОСТТА „ДЖАНАВАРА”
КРАЙ ВАРНА..... 223

Христо Кузов, Теодор Роков, Елина Мирчева, Михаил Христов

№ 2. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ В ОДЕСОС ЗАПАДНО ОТ „ЕПИСКОПСКАТА” БАЗИЛИКА 225

Елена Пенчева, Христо Кузов

№ 3. СПАСИТЕЛНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ КЪСНОАНТИЧНА ГРОБНИЦА
НА ТЕРИТОРИЯТА НА БОТАНИЧЕСКАТА ГРАДИНА НА СУ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ” –
ГР. ВАРНА 227

Валери Йотов, Александър Минчев

№ 4. КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ НА НОС СВЕТИ АТАНАС ДО ГРАД БЯЛА,
ОБЛАСТ ВАРНА 229

Валери Йотов

№ 5. ПЕЩ ЗА СТРОИТЕЛНА КЕРАМИКА (V-VI В.) НА НОС СВ. ЙОАН, БЯЛА, ВАРНЕНСКО 231

Петя Кияшкина, Тодор Марваков, Константин Господинов

№ 6. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТЕРЕН В УПИ II-695, КВ. 18А,
УЛ. „КРАЙБРЕЖНА”, ГР. НЕСЕБЪР 232

Тодор Марваков, Мартин Гюзелев

№ 7. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТЕРИТОРИЯТА НА НААР
„СТАРИНЕН НЕСЕБЪР”, УЛИЦИ „МИТРОПОЛИТСКА”, „ХЕМУС”, „ВЕНЕРА” И
„МЕСАМБРИЯ”, ГР. НЕСЕБЪР 234

Красимир Кръстев

№ 8. СПАСИТЕЛНО ПРОУЧВАНЕ В АНТИЧНИЯ НЕКРОПОЛ НА АНХИАЛО, ПИ 57491.16.633
В М. „КРОТИРЯ”, ГР. ПОМОРИЕ 236

Сергей Торбатов, Биляна Иванова

№ 9. АНТИЧЕН НЕКРОПОЛ НА УЛПИЯ АНХИАЛО (УПИ IV-186, КВ. 275)..... 237

Сергей Торбатов, Методи Даскалов, Биляна Иванова

№ 10. АНТИЧЕН И СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД АНХИАЛО (УПИ III-2826, КВ. 210) 237

Сергей Торбатов, Методи Даскалов, Биляна Иванова

№ 11. АНТИЧЕН НЕКРОПОЛ НА УЛПИЯ АНХИАЛО (УПИ XII, XIII И XIV, КВ. 213)..... 238

Кръстина Панайотова, Маргарит Дамянов, Теодора Богданова,

Даниела Стоянова, Мила Чачева

№ 12. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ХРАМОВ КОМПЛЕКС
НА ОСТРОВ СВ. КИРИК, СОЗОПОЛ 238

Иван Христов

№ 13. ПОДВОДНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИЗДИРВАНИЯ В АКВАТОРИЯТА
НА О-В „СВ. СВ. КИРИК И ЮЛИТА”, ГР. СОЗОПОЛ..... 241

Кръстина Панайотова, Даниела Стоянова, Мила Чачева, Маргарит Дамянов

№ 14. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА НОС СКАМНИ, ГР. СОЗОПОЛ 242

Кръстина Панайотова, Теодора Богданова, Александър Баралис

№ 15. БЪЛГАРО-ФРЕНСКИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНА СТРУКТУРА
И НЕКРОПОЛ ОТ ТЕРИТОРИЯТА НА АПОЛОНИЯ ПОНТИКА
В М. „МЕСАРИТЕ”, ГР. СОЗОПОЛ 245

Мартин Гюзелев, Константин Господинов, Димитър Недев, Александър Баралис	
№ 16. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ ИЗВЪНГРАДСКА СЕЛИЩНА СТРУКТУРА ОТ ТЕРИТОРИЯТА НА АПОЛОНИЯ ПОНТИКА В „М. СВ. МАРИНА”, ОБЩИНА СОЗОПОЛ, ОБЛАСТ БУРГАС.....	248
Кръстина Панайотова, Маргарит Дамянов, Теодора Богданова	
№ 17. СПАСИТЕЛНИ ПРОУЧВАНИЯ НА УПИ 5069 – III НЕКРОПОЛ НА АПОЛОНИЯ ПОНТИКА	250
Красимира Костова, Елка Дочева, Мария Манолова-Войкова	
№ 18. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „АНТИЧЕН ГРАД” ПОДОБЕКТ 02 „АНТИЧНИ ТЕРМИ” В НАР „ДЕУЛТУМ – ДЕБЕЛТ”, ОБЩИНА СРЕДЕЦ.....	251
Петър Балабанов	
№ 19. СОНДАЖНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ДЕБЕЛТ” В НАР „ДЕУЛТУМ – ДЕБЕЛТ”	254
Христо Прешленов	
№ 20. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В СЕВЕРНАТА ГРАДСКА ЗОНА НА ДЕУЛТУМ.....	255
ДОЛНОДУНАВСКИ ЛИМЕС.....	257
Гергана Кабакчиева	
№ 21. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА АНТИЧНИЯ КАСТЕЛ ДИМУМ (ЮЖЕН И ЗАПАДЕН СЕКТОРИ)	257
Соня Лазарова	
№ 22. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА АНТИЧНИЯ КАСТЕЛ ДИМУМ ПРИ ГР. БЕЛЕНЕ, ОБЛАСТ ПЛЕВЕН (СЕКТОР ПРИНЦИПИЯ)	260
Евгения Генчева, Тадеуш Сарновски, Пьотр Дичек, Анджей Биернацки	
№ 23. РИМСКИ ВОЕНЕН ЛАГЕР И РАННОВИЗАНТИЙСКИ ГРАД NOVAE.....	262
Павлина Владкова	
№ 24. NOVAE. СГРАДА EXTRA MUROS.....	265
Деян Драгоев, Светлана Великова, Светлана Тодорова	
№ 25. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОАНТИЧЕН УКРЕПЕН ОБЕКТ В М. „ДОЛАП БОАЗ/КАЛЕТО” В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СВАЛЕНИК, РУСЕНСКА ОБЛАСТ	267
Емил Петков	
№ 26. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧНАТА КРЕПОСТ ТРАНСМАРИСКА В ГР. ТУТРАКАН, ОБЕКТ „СЕВЕРНА КРЕПОСТНА СТЕНА”	269
Георги Атанасов	
№ 27. ЮЖНАТА КРЕПОСТНА СТЕНА НА ДУРОСТОРИУМ – ДРЪСТЪР – СИЛИСТРА.....	270
СЕВЕРНА БЪЛГАРИЯ.....	272
Красимира Лука	
№ 28. РАННОРИМСКИ ВОЕНЕН ЛАГЕР И КЪСНОРИМСКО СЕЛИЩЕ CONBUSTICA ДО С. КЛАДОРУБ, ОБЩИНА ВИДИН.....	272
Сергей Торбатов, Биляна Иванова	
№ 29. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МНОГОСЛОЕН ОБЕКТ КАЛЕТО В ГРАД МЕЗДРА.....	274
Татяна Борисова, Румен Иванов, Михаела Занева	
№ 30. КРЕПОСТТА БОРОВЕЦ ПРИ ПРАВЕЦ.....	275

Анета Петрова, Ангелина Пировска	
№ 31. СОНДАЖНО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ В М. СВ. АТАНАС КРАЙ ГР. ЕТРОПОЛЕ	278
Иван Христов	
№ 32. ПРОУЧВАНЕ НА КАСТЕЛИТЕ СОСТРА, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ЛОМЕЦ, ТРОЯНСКО	280
Никола Тонков, Иван Христов	
№ 33. ГЕОФИЗИЧНО ПРОУЧВАНЕ НА АНТИЧЕН ОБЕКТ В РАЙОНА НА КАСТЕЛА СОСТРА ДО СЕЛО ЛОМЕЦ, ТРОЯНСКО	283
Венцислав Динчев	
№ 34. БЪЛГАРО-БРИТАНСКИТЕ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „МИХНЕВА МОГИЛА” КРАЙ С. ДОБРИ ДЯЛ, ОБЩИНА ЛЯСКОВЕЦ	284
Павлина Владкова	
№ 35. NICOPOLIS AD ISTRUM.....	287
Иван Църов	
№ 36. ЗАПАДНИЯТ АКВЕДУКТ НА NICOPOLIS AD ISTRUM. CASTELLUM AQUAE.....	290
Илиян Боянов	
№ 37. ЕМПОРИУМ ДИСКОДУРАТЕРЕ	293
Галена Радославова	
№ 38. АБРИТУС – 2011 Г. ЮЖЕН НЕКРОПОЛ	295
Станимир Стойчев, Юри Йоргов	
№ 39. РИМСКО СВЕТИЛИЩЕ В М. „ЧЕРВЕНАТА СКАЛА” КРАЙ С. ЖИВКОВО, ОБЩИНА ХИТРИНО.....	297
Божидар Драганов, Йото Йотов	
№ 40. СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ НА МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ В МЕСТНОСТТА „БУЗЛУКА”, ЗЕМЛИЩЕТО НА С. КАРДАМ, ОБЩИНА ГЕНЕРАЛ ТОШЕВО	298
ЮЖНА БЪЛГАРИЯ	301
Людмил Вагалински, Сотир Иванов	
№ 41. ГЕОФИЗИЧНО ИЗСЛЕДВАНЕ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЕКТ „АНТИЧЕН ГРАД ХЕРАКЛЕЯ СИНТИКА С ПРИЛЕЖАЩИ НЕКРОПОЛИ” В М. „РУПИТЕ”, ЗЕМЛИЩЕ НА С. РУПИТЕ, ОБЩИНА ПЕТРИЧ	301
Людмил Вагалински, Иво Д. Чолаков, Сирма Александрова	
№ 42. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „АНТИЧЕН ГРАД ХЕРАКЛЕЯ СИНТИКА С ПРИЛЕЖАЩИ НЕКРОПОЛИ” В М. „РУПИТЕ”, ЗЕМЛИЩЕ НА С. РУПИТЕ, ОБЩИНА ПЕТРИЧ ...	302
Владимир Петков, Светла Петрова	
№ 43. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ „СТЪЛБИЧКИТЕ”, ГР. САНДАНСКИ	305
Владимир Петков, Светла Петрова	
№ 44. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ „ЕПИСКОПСКА БАЗИЛИКА”, ГРАД САНДАНСКИ	307
Цветана Комитова	
№ 45. НИКОПОЛИС АД НЕСТУМ	308
Владимир Баряков	
№ 46. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ „СВЕТИ НИКОЛА”, ГР. БАНСКО.....	309
Василка Паунова	
№ 47. АНТИЧЕН И РАННОХРИСТИЯНСКИ НЕКРОПОЛ В М. ЗАРИНА НИВА, КВ. „ВАРОШ”, ГР. ПЕРНИК.....	310

Георги Бояджиев, Боян Трантеев

№ 48 СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „МЕТРОСТАНЦИЯ 7 – II”
(ЛЪВОВ МОСТ) – СОФИЯ.....311

Константин Шалганов, Никола Козарев

№ 49. ПРОУЧВАНИЯ НА ТЕРЕНА НА ПЛ. „НЕЗАВИСИМОСТ” (ЛАРГОТО), СОФИЯ 313

Марио Иванов

№ 50. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ ПРЕЗ 2011 Г. НА ОБЕКТ „МЕТРОСТАНЦИЯ 8-II”,
ГР. СОФИЯ, ЦЕНТРАЛЕН СЕКТОР. АНТИЧЕН ПЕРИОД.....315

Марио Иванов

№ 51. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ПОДЛЕЗ ПОД БУЛ. „КНЯГИНЯ МАРИЯ
ЛУИЗА”, ГР. СОФИЯ” 318

Юниан Мешеков

№ 52. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПРОСТРАНСТВОТО ОКОЛО
РАННОХРИСТИЯНСКАТА СВОДОВА ГРОБНИЦА НА ХОНОРИЙ ОТ НЕКРОПОЛА
ПРИ БАЗИЛИКА „СВ. СОФИЯ”, ГР. СОФИЯ 320

Илиана Борисова-Кацарова, Андрей Аладжов

№ 53. ЗАПАДНА ПОРТА НА СЕРДИКА..... 322

Веселин Хаджиангелов, Михаил Христов

№ 54. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ЦАРИ МАЛИ ГРАД” ПРИ С. БЕЛЧИН,
ОБЩИНА САМОКОВ..... 325

Илиян Боянов

№ 55. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В М. „ДЕНИНАТА ПЛОЧА”, С. МИРКОВО,
ОБЩ. МИРКОВО 328

Митко Маджаров, Димитринка Танчева

№ 56. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОРИМСКИ ТЕРМАЛЕН КОМПЛЕКС
В ДИОКЛЕЦИАНОПОЛИС (ХИСАРЯ).....331

Елена Божинова, София Христова

№ 57. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „КОЗЛОДУЙ” №2,
ГР. ПЛОВДИВ..... 333

Елена Божинова

№ 58. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „КОЗЛОДУЙ” №3А И 3Б,
ГР. ПЛОВДИВ..... 335

Жени Танкова

№ 59. АНТИЧНА КРЕПОСТНА СТЕНА НА ФИЛИПОПОЛ, ПЛОВДИВ..... 338

Жени Танкова, Драгомир Гърбов

№ 60. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧЕН
ГРАД ФИЛИПОПОЛ, ГР. ПЛОВДИВ; УПИ XI-398; КВ. 464; УЛ. РОДОПИ №10 339

Мая Мартинова-Кютова, Милена Райчева

№ 61. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В УПИ IV-1978, КВ. 73 ПО ПЛАНА
НА Ц Г Ч НА ГР. ПЛОВДИВ, УЛ. „АРХИМАНДРИТ ДАМАСКИН” 1 341

Иво Топалилов

№ 62. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ЦЪРКВИЩЕТО”, В ЗЕМЛИЩЕТО
НА С. ДРАГОЙНОВО, ОБЩИНА ПЪРВОМАЙ..... 342

Димитър Янков

№ 63. АНТИЧНА ПОДОВА МОЗАЙКА НА УЛ. „ИРЕЧЕК” №38, УПИ VI 3419, КВ. 65Б,
ГР. СТАРА ЗАГОРА..... 343

Георги Илиев

№ 64. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ УПИ V₃₃₅₂ И УПИ VI₃₃₅₁ В КВ. 68А,
УЛ. „Х. Д. АСЕНОВ” 129 ПО РЕГУЛАЦИОННИЯ ПЛАН НА ГР. СТАРА ЗАГОРА 345

Мария Камишева

№ 65. ПРОУЧВАНИЯ В АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РЕЗЕРВАТ АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ –
СТАРА ЗАГОРА (УПИ VI – 3483, КВ. 7001, УЛ. „Х. Д. АСЕНОВ” №91 347

Петър Калчев

№ 66. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В РЕЗЕРВАТА „АВГУСТА ТРАЯНА –
ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА” УЛ. „ВАСИЛ ЛЕВСКИ” №54, УПИ X-1641, КВ. 26 ПО ПЛАНА
НА ГР. СТАРА ЗАГОРА 348

Веселин Игнатов, Николай Сираков

№ 67. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ В ЗОНА А НА АР „АВГУСТА
ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА”, УПИ II-3469, КВ. 70, УЛ. „САВА СИЛОВ” №67 349

Петър Калчев

№ 68. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НАДГРОБНА МОГИЛА
В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СКОБЕЛЕВО, ОБЩИНА ПАВЕЛ БАНЯ 351

Боян Думанов

№ 69. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОАНТИЧЕН КОМПЛЕКС
В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГОРНО НОВО СЕЛО, ОБЩИНА БРАТЯ ДАСКАЛОВИ 351

Венцислав Динчев

№ 70. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА АНТИЧЕН ОБЕКТ В МЕСТНОСТТА „ПОД ЯМАЧА”
КРАЙ С. ОВЧАРЦИ, ОБЩИНА РАДНЕВО 354

Ивайло Лозанов

№ 71. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ И ДЕМОНТИРАНЕ НА ОСТАНКИТЕ ОТ
РАННОХРИСТИЯНСКА ЦЪРКВА ПО ТРАСЕТО НА АМ „МАРИЦА”, КМ. 42+180-42+300
ПРИ С. КРЕПОСТ, ОБЩ. ДИМИТРОВГРАД..... 357

Ивайло Лозанов, Милена Райчева

№ 72. КАБИЛЕ, СЕКТОР VIII, КВАРТАЛИ 2 И 3, ЮЖНО ОТ СЕВЕРНАТА КРЕПОСТНА СТЕНА 360

Людмил Гетов, Костадин Рабаджиев, Венета Ханджийска-Янкулова

№ 73. НАР КАБИЛЕ. СЕКТОР V – ЕЛИНИСТИЧЕСКА АГОРА..... 362

Стефан Бакърджиев

№ 74. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПЛОСЪК АНТИЧЕН НЕКРОПОЛ
СЕВЕРОЗАПАДНО ОТ СЕВЕРНАТА КРЕПОСТНА СТЕНА НА КАБИЛЕ..... 365

Димчо Момчилов, Росица Христова

№ 75. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ В М. „БАДЪ БУНАР”, СЕВЕРНО
ОТ КМ 6+400 – 6+800, АМТ, ЛОТ 5 – ОБХОДЕН ПЪТ КАРНОБАТ..... 367

Людмил Вагалински, Иво Д. Чолаков, Сирма Александрова, Ивелина Иванова,

Добрин Харбалиева, Николай Шارانков

№ 76. АНТИЧНО СЕЛИЩЕ КРАЙ СЕЛО СЛИВАРОВО, МАЛКО ТЪРНОВСКО 368

Лазар Нинов

№ 77. ОСТЕОЛОГИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧНИ ОБЕКТИ 369

КАРТА 3. РАЗДЕЛ III. АНТИЧНА АРХЕОЛОГИЯ..... 372

IV. СРЕДНОВЕКОВНА АРХЕОЛОГИЯ..... 373

ПЛИСКА..... 373

Павел Георгиев, Радослав Василев, Тихомир Тихов, Гертана Илиева, Мария Христова, Илиан Илиев	
№ 1. РАННО (ДЪРВЕНО) УКРЕПЛЕНИЕ ВЪВ ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА	373
Янко Димитров, Станислав Иванов	
№ 2. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „НИАР ПЛИСКА. ДВОРЦОВ ЦЕНТЪР – ЦИТАДЕЛА”	375
Станислав Станилов, Андрей Аладжов	
№ 3. КРЪГЛА КАМЕННА ПЛОЩАДКА – СЕВЕРНА ПЕРИФЕРИЯ.....	378
Станислав Станилов, Мариела Инкова	
№ 4. ДВОР, СЕВЕРНО ОТ ЦИТАДЕЛАТА В ПЛИСКА.....	380
Станислав Иванов	
№ 5. РАЗКОПКИ НА ДВОРЦОВИЯ ПЛОЩАД В ПЛИСКА	383
Валери Григоров	
№ 6. ПЛИСКА „ДВОРЦОВ ЦЕНТЪР – ИЗТОК”	385
Янко Димитров, Христина Стоянова	
№ 7. РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ПЛИСКА. ЮГОИЗТОЧНА ПЕРИФЕРИЯ НА ВЪТРЕШНИЯ ГРАД” ..	388
Стоян Витлянов, Константин Константинов	
№ 8. АРХЕОЛОГИЧЕСКОТО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ №41 ВЪВ ВЪНШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА ...	391
Станислав Иванов, Тихомир Тихов	
№ 9. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „РАННОСРЕДНОВЕКОВНА СГРАДА” В НИАР „КАБИЮК”	393
Маргарита Ваклинова, Ирина Щерева, Петър Димитров, Мария Манолова-Войкова, Снежана Горянова	
№ 10. ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ. ПРОУЧВАНИЯ НА ВЛАДЕТЕЛСКАТА ЦЪРКВА И ПРИЛЕЖАЩИТЕ ТЕРЕНИ	394
Тодор Балабанов, Пламен Славов	
№ 11. ОБЕКТ „ДВОРЦОВ ЦЕНТЪР” НА ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ.....	396
Ангел Конаклиев, Стела Дончева	
№ 12. ПАТРИАРШЕСКА ЧАСТ НА ЦАРСКИЯ ДВОРЕЦ ВЪВ ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ.....	398
Живко Аладжов	
№ 13. ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ: УЛИЦА ЮЖНО ОТ ПАТРИАРШИЯТА	400
Стойчо Бонев	
№ 14. АРХИТЕКТУРЕН КОМПЛЕКС В ЮГОЗАПАДНАТА ЧАСТ НА ДВОРЦОВИЯ ЦЕНТЪР ВЪВ ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ	402
Тонка Михайлова, Пламен Славов	
№ 15. ОБЕКТ „АДМИНИСТРАТИВНА СГРАДА” В ДВОРЦОВИЯ ЦЕНТЪР НА ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ	404
Росина Костова, Казимир Попконстантинов	
№ 16. МАНАСТИР НА ЧЪРГУБИЛЯ МОСТИЧ, МЕСТНОСТТА СЕЛИЩЕ, ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ	407
Георги Майсторски, Пламен Славов	
№ 17. СЕВЕРОИЗТОЧЕН ЪГЪЛ НА ВЪНШНА КРЕПОСТНА СТЕНА – НИАР „ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ”	409

Кремена Стоева

№ 18. „РАННОСРЕДНОВЕКОВНИ ЖИЛИЩНИ СТРУКТУРИ, СГРАДА И КУЛТОВИ ЯМИ” В МЕСТНОСТТА ДЕЛИ-ДУШКА КРАЙ ГР. В. ПРЕСЛАВ	411
---	-----

Кремена Стоева

№ 19. „АУЛ НА КАН ОМУРТАГ” КРАЙ С. ХАН КРУМ	413
---	-----

ВЕЛИКО ТЪРНОВО 416

Константин Тотев, Евгени Дерменджиев, Пламен Караилиев

№ 20. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ТРАПЕЗИЦА – СЕКТОР СЕВЕР” ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО	416
--	-----

Деян Рабовянов, Жулиета Гюлева, Пламен Дойчев

№ 21. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ТРАПЕЗИЦА – СЕКТОР ЮЖЕН”	419
--	-----

Константин Дочев

№ 22. РАЗКОПКИ НА КРЕПОСТТА ТРАПЕЗИЦА „СЕКТОР ЮГОЗАПАД”, ГР. ВЕЛИКО ТЪРНОВО	421
--	-----

Николай Овчаров, Хитко Вачев, Илиян Петракиев, Веселина Георгиева

№ 23. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МАНАСТИРСКИЯ КОМПЛЕКС ПРИ ХРАМА „СВ. СВ. ПЕТЪР И ПАВЕЛ” ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО	424
--	-----

Константин Тотев, Евгени Дерменджиев, Пламен Караилиев

№ 24. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ЦЪРКВА И БАНЯ ЮЖНО ОТ МАНАСТИРА „СВ. 40 МЪЧЕНИЦИ” ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО	425
---	-----

ГРАДОВЕ И КРЕПОСТИ..... 429

Снежана Горянова

№ 25. МЕТРОСТАНЦИЯ 8-II, СОФИЯ, БУЛ. „КНЯГИНЯ МАРИЯ-ЛУИЗА” (ПРОУЧВАНЕ НА ПЛАСТОВЕ ОТ СРЕДНОВЕКОВИЕТО, ОСМАНСКИЯ ПЕРИОД И ВЪЗРАЖДАНЕТО)	429
---	-----

Николай Овчаров, Даниела Коджаманова, Здравко Димитров

№ 26. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ПЕРПЕРИКОН	431
---	-----

Елена Божинова, Камен Станев

№ 27. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „КАБЛЕШКОВОТО УЧИЛИЩЕ”, ГР. ПЛОВДИВ	433
--	-----

Валери Григоров, Георги Абдулов, Любка Тодорова

№ 28. КОЙЧОВО КАЛЕ ДО ПАНАГЮРИЩЕ	436
--	-----

Ангел Конаклиев

№ 29. РАННОВИЗАНТИЙСКА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ МИСИОНИС КРАЙ ТЪРГОВИЩЕ	439
---	-----

Нарцис Торбов, Александра Петрова

№ 30. ПРОУЧВАНЕ НА АНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ В МЕСТНОСТТА ГРАДИЩЕ, КРАЙ ПРОХОДА ВРАТЦАТА	440
---	-----

Надежда Ботева

№ 31. АРХЕОЛОГИЧЕСКИТЕ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „РАННОВИЗАНТИЙСКА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ ХОТАЛИЧ” КРАЙ ГРАД СЕВЛИЕВО	442
---	-----

Цоня Дражева, Димчо Момчилов

№ 32. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „АКВЕ КАЛИДЕ – ТЕРМА”, БУРГАСКИ МИНЕРАЛНИ БАНИ	444
--	-----

Иван Джамбов, Стоян Попов

№ 33. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ: КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ И СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИР ВМ. ХИСАРЯ, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ДРАГОЙНОВО, ОБЩИНА ПЪРВОМАЙ	446
---	-----

Славянка Николова, Петър Лещаков, Сергей Устинов

№ 34. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „КУЛАТА” – ДУПНИЦА.....	448
--	-----

Бони Петрунова, Елена Василева, Яна Димитрова

№ 35. КРЕПОСТТА ЛЮТИЦА ДО ИВАЙЛОВГРАД.....	450
--	-----

Бони Петрунова, Николай Овчаров, Веселина Георгиева, Филип Петрунов

№ 36. КРЕПОСТТА УРВИЧ ДО СЕЛО КОКАЛЯНЕ, СОФИЙСКО	452
--	-----

Бони Петрунова, Елена Василева, Яна Димитрова

№ 37. ЦЪРКВА №2 НА КАЛИАКРА	455
-----------------------------------	-----

Валентин Плетньов, Игор Лазаренко, Пр. Пеев

№38. СРЕДНОВЕКОВНАТА КРЕПОСТ „КАСТРИЦИ”	457
---	-----

Цоня Дражева, Милен Николов

№ 39. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ И ЯМИ В ЗАПАДНОТО ПОДНОЖИЕ НА КРЕПОСТТА РУСОКАСТРО	460
---	-----

Росица Морева-Арабова, Иван Дуков, Запрянка Кръстева

№ 40. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА АСЕНОВА КРЕПОСТ	461
--	-----

Стоян Йорданов

№ 41. СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ЧЕРВЕН. УЧАСТЪК В СЕВЕРНИЯ КРАЙ НА СЕДЛОВИНАТА ВЪВ ВЪТРЕШНИЯ ГРАД. ПЕТИ СЕЗОН	464
--	-----

Живко Аладжов, Димчо Момчилов, Росица Христова

№ 42. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МАРКЕЛИ.....	466
--	-----

Дамян Дамянов, Николай Бояджиев

№ 43. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КРЕПОСТТА „КАЛЕТО” ПРИ С. КОШНИЦА, ОБЩИНА СМОЛЯН	469
---	-----

Цоня Дражева

№ 44. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КРЕПОСТНА СТЕНА НА ТЕРИТОРИЯТА НА СТАРИЯ СОЗОПОЛ – АР „АНТИЧЕН ГРАД АПОЛОНИЯ” В УЧАСТЪКА НА УПИ XXII-526, УПИ XIX-525, УПИ XIX-524, КВ. 27	471
--	-----

Андрей Аладжов, Емил Иванов

№ 45. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СРЕДНОВЕКОВНА ЦЪРКВА В М. „КУЛАТА-ГРАДОТ”, ГР. РАКИТОВО	473
--	-----

Ивайло Кънев

№ 46. КЪСНОАНТИЧНА СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „БАЛЪК ДЕРЕ”, ОБЩ. ИВАЙЛОВГРАД..	475
---	-----

ЦЪРКВИ И МАНАСТИРИ	476
---------------------------------	------------

Дойчин Грозданов, Галина Дянкова

№ 47. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА ЦЪРКВА В М. ГЛУХИТЕ КАМЪНИ ДО С. МАЛКО ГРАДИЩЕ, ОБЩИНА ЛЮБИМЕЦ	476
---	-----

Георги Майсторски, Иван Бабаджанов

№ 48. ОБЕКТ СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИРСКИ КОМПЛЕКС В МЕСТНОСТТА „КИРИКА” – НИАР „МАДАРА”	477
--	-----

Казимир Попконстантинов, Валентин Плетньов, Росина Костова

№ 49. СРЕДНОВЕКОВЕН КНЯЖЕСКИ МАНАСТИР В М. КАРААЧТЕКЕ-ВАРНА.....	479
--	-----

Казимир Попконстантинов, Цоня Дражева, Росина Костова	
№ 50. СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИР „СВ. ЙОАН ПРОДРОМ” НА ОСТРОВ „СВ. ИВАН”, СОЗОПОЛ.....	481
Олег Александров	
№ 51. СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИР „СВ. ЙОАН ПРЕДТЕЧА” – ОГРАДНАТА СТЕНА НА МАНАСТИРСКОТО СТОПАНСТВО В ПРИРОДЕН И АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РЕЗЕРВАТ ОСТРОВИ „СВ. ИВАН И СВ. ПЕТЪР” КРАЙ СОЗОПОЛ	483
Катя Меламед, Андрей Меламед	
№ 52. РАННОХРИСТИЯНСКИ НЕКРОПОЛ В КАРАГОНСКО, БАНСКО.....	485
Пламен Караилиев, Рени Петрова	
№ 53. СРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ В М. „ПОД ЯМАЧА”, КРАЙ С. ОВЧАРЦИ, ОБЩИНА РАДНЕВО	487
СЕЛИЩА, ВАЛОВЕ, ПЕЩЕРИ.....	488
Димитър Янков, Румяна Колева, Чавдар Кирилов	
№ 54. СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ И НЕКРОПОЛ С. ЗЛАТНА ЛИВАДА, КМ. 19+900 – 20+400 ОТ АМ „МАРИЦА”	488
Борис Борисов, Гургана Шейлева	
№ 55. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ В ЗЕМ- ЛИЩАТА НА СЕЛАТА ТРОЯНОВО – Г. ДЕТЕЛИНА В КОМПЛЕКСА „МАРИЦА-ИЗТОК”	491
Константин Константинов, Стойчо Бонев	
№ 56. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „СТАРОБЪЛГАРСКО СЕЛИЩЕ” ПРИ С. ХЪРСОВО, ОБЩИНА НИКОЛА КОЗЛЕВО	493
Стефа Дончева	
№ 57. ПРОИЗВОДСТВЕН ЦЕНТЪР ЗА МЕТАЛОПЛАСТИКА ПРИ С. ЗЛАТАР, ОБЩИНА ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ.....	495
Валери Григоров, Александра Петрова	
№ 58. РАЗКОПКИ НА ОСТРОВСКИЯ (АСПАРУХОВ) ВАЛ ДО ГР. КНЕЖА	497
Дамян Дамянов, Николай Бояджиев	
№ 59. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПЕЩЕРА УЛЕЯ, В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. МОГИЛИЦ, ОБЩИНА СМОЛЯН	499
Георги Майсторски	
№ 60. КАМЕННИ КАРИЕРИ ИЗТОЧНО ОТ С. СРЕДНЯ, ОБЩИНА ШУМЕН	501
Бони Петрунова, Елена Василева	
№ 61. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ №12 В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. КАЛИПЕТРОВО, ОБЩИНА СИЛИСТРА.....	503
ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ	504
Лазар Нинев	
№ 62. АРХЕОЗООЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНИ КРЕПОСТИ И МОГИЛИ	504
КАРТА 4. РАЗДЕЛ IV. СРЕДНОВЕКОВНА АРХЕОЛОГИЯ	506

V. АРХЕОЛОГИЧЕСКА КАРТА НА БЪЛГАРИЯ 507

Илко Цветков, Фионера Филипова, Николай Казашки, Оленка Миланова, Стефан Александров № 1. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. КУТОВО, ОБЩИНА ВИДИН.....	507
Илко Цветков, Фионера Филипова, Николай Казашки, Оленка Миланова, Стефан Александров № 2. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА С. ЧИФЛИК И С. БОРОВИЦА, ОБЩИНА БЕЛОГРАДЧИК.....	507
Оленка Миланова № 3. НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ ПРИ ИЗГРАЖДАНЕТО НА ДУНАВ МОСТ ВИДИН – КАЛАФАТ И ПРИЛЕЖАЩАТА МУ ИНФРАСТРУКТУРА В ЗЕМЛИЩАТА НА ГР. ВИДИН И СЕЛАТА АНТИМОВО И КУТОВО	507
Красимира Лука № 4. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЛАСТ ВИДИН.....	508
Мария Гюрова, Стефанка Иванова, Полина Андреева, Мачей Павликовски № 5. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ОБЛАСТ ПЛЕВЕН	510
Мария Гюрова, Стефанка Иванова, Полина Андреева, Мачей Павликовски № 6. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ОБЛАСТ ВИДИН.....	513
Мария Гюрова, Стефанка Иванова, Полина Андреева, Мачей Павликовски № 7. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ОБЛАСТ ВРАЦА	515
Андрей Аладжов № 8. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ПЪТ 1-1 (Е 79), ОБХОДЕН ПЪТ НА ГР. МОНТАНА ОТ КМ 102+060 ДО КМ 114+512	517
Яна Димитрова № 9. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ПЪТ I-1 (Е79) ОБХОДЕН ПЪТ НА ГР. ВРАЦА ОТ КМ 0+000 ДО КМ 6+817	518
Нарцис Торбов, Георги Ганецовски № 10. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В М. КРАИЩЕ, ЗЕМЛИЩА НА СЕЛАТА СТАРО СЕЛО И ЦАРЕВЕЦ, ОБЩИНА МЕЗДРА	518
Станимира Танева, Кръстю Чукалев, Георги Ганецовски, Павел Попов, Анна Ходкевич № 11. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА КУНИНО И КАМЕНО ПОЛЕ, ОБЩИНА РОМАН, ГАБАРЕ И ДРАШАН, ОБЩИНА БЯЛА СЛАТИНА	519
Сергей Торбатов, Биляна Иванова № 12. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ПЪТЕН УЧАСТЪК МЕЗДРА – БОТЕВГРАД ОТ ПЪТ Е-79 (I-1) (ОТ КМ 161+367 ДО КМ 194+000).....	520
Бони Петрунова № 13. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ОБХОДЕН ПЪТ ГАБРОВО, КМ 10+940 – 30+670.....	522
Върбин Върбанов № 14. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ОБЩИНА РУСЕ	523
Георги Майсторски, Иван Бабаджанов, Тихомир Тихов № 15. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА НАХОДИЩЕ „ДВЕ МОГИЛИ”, С. ПРИСТОЕ, ОБЩИНА КАОЛИНОВО	524
Христина Стоянова, Станислав Иванов, Станимир Стойчев № 16. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ПРАВЕНЦИ, ОБЩИНА НОВИ ПАЗАР	525

Светлана Венелинова, Мария Гюрова

№ 17. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ЮЖНО ОТ ЯЗОВИР ТИЧА В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ТУШОВИЦА, БЯЛА РЕКА И НОВА БЯЛА РЕКА, ОБЩИНА ВЪРБИЦА	526
--	-----

Станимир Стойчев

№ 18. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. КРАСЕН ДОЛ, ОБЩИНА НИКОЛА КОЗЛЕВО	529
--	-----

Станимир Стойчев

№ 19. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ТЕРИТОРИЯТА, ПРЕДНАЗНАЧЕНА ЗА ИЗГРАЖДАНЕ НА ИНДУСТРИАЛЕН ПАРК ШУМЕН	529
--	-----

Станимир Стойчев, Станислав Иванов

№ 20. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА АВТОМАГИСТРАЛА „ХЕМУС” КМ 342+200 – КМ 349+780	530
---	-----

Станимир Стойчев, Иван Бабаджанов

№ 21. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ТРАСЕТО НА АВТОМАГИСТРАЛА „ХЕМУС” КМ 342+200 – КМ 349+780	531
---	-----

Юри Йоргов

№ 22. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ЗВЕГОР, ВИСОКА ПОЛЯНА И КАПИТАН ПЕТКО, ШУМЕНСКО	532
--	-----

Юри Йоргов

№ 23. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ВЕСЕЛИНОВО, ОБЩИНА СМЯДОВО	532
---	-----

Божидар Драганов, Йото Йотов

№ 24. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СРЕДИНА, ОБЩИНА ГЕНЕРАЛ ТОШЕВО.....	532
--	-----

Петър Лещаков, Галина Самичкова, Николай Христов, Стоян Трифонов, Цанко Арnaudов

№ 25. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ОКОЛНОСТИТЕ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИ СОЛОДОБИВЕН ЦЕНТЪР ПРОВАДИЯ-СОЛНИЦАТА	535
--	-----

Яна Димитрова

№ 26. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ПРОЕКТ ЗА ВЕТРОПАРК В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ЧЕЛОПЕЧ, СОФИЙСКА ОБЛАСТ	537
---	-----

Методи Даскалов

№ 27. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА АМ „ХЕМУС” (КМ 0+000 – КМ 8+480)	538
---	-----

Елена Василева

№ 28. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА АМ „КАЛОТИНА- СОФИЯ”	538
---	-----

Красимир Лещаков, Любен Лещаков

№ 29. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА СЕВЕРНАТА СКОРОСТНА ТАНГЕНТА ОТ ОТКЛОНЕНИЕТО НА МАГИСТРАЛАТА КАЛОТИНА – СОФИЯ (КМ 0+000 – 16+635)	538
---	-----

Румен Спасов, Весела Вандова

№ 30. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПРИ ОТНЕМАНЕ НА ХУМУСНИЯ СЛОЙ ПО ТРАСЕТО НА АМ „СТРУМА”, ЛОТ 1, ОТ КМ 313+500 ДО КМ 322+000, НА ТЕРИТОРИЯТА НА КЮСТЕНДИЛСКА ОБЛАСТ	540
--	-----

Анета Бакъмска, Филип Михайлов

№ 31. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИТЕ РАБОТИ ПО ТРАСЕТО НА АМ „СТРУМА” КМ 305+220 ДО КМ 311+360	542
---	-----

Марлена Кръстева

№ 32. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В М. ВАКАРЕЛЕЦ, В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ДОЛНА ДИКАНЯ И ГОРНА ДИКАНЯ, ОБЩИНА РАДОМИР	542
--	-----

Петър Делев, Надежда Тодорова

№ 33. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ПОРЕЧИЕТО НА РЕКА МЪТНИЦА ...	543
---	-----

Алексей Гоцев, Николета Петкова

№ 34. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ГР. СТРЕЛЧА ..	545
--	-----

Георги Нехризов, Иво Чолаков

№ 35. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ЖЕЛЕЗОПЪТНАТА ЛИНИЯ СЕПТЕМВРИ – ПЛОВДИВ	547
--	-----

Иван Христов

№ 36. ЕКСПЕДИЦИЯ „КОЗИ ГРАМАДИ 2011”. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА С. СТАРОСЕЛ, ОБЩИНА ХИСАРЯ И С. КЛИМЕНТ, ОБЩИНА КАРЛОВО	548
--	-----

Мартин Христов, Виктория Карацанова

№ 37. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА КЛИМЕНТ И ВОЙНЯГОВО, ОБЩИНА КАРЛОВО	550
--	-----

Георги Нехризов, Юлия Цветкова

№ 38. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В КАЗАНЛЪШКАТА КОТЛОВИНА	550
--	-----

Диана Димитрова, Мирослав Марков, Николай Сираков

№ 39. ИЗДИРВАНИЯ НА МОГИЛИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА СЛИВЕН	552
--	-----

Красимир Велков, Татяна Кънчева-Русева

№ 40. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ТРАСЕТО НА АМ „ТРАКИЯ” ЛОТ 2 И ЛОТ 3	554
---	-----

Стефан Бакърджиев, Тодор Вълчев

№ 41. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ПЛОЩ „БОЯДЖИК”, ОБЩ. ТУНДЖА, ОБЛ. ЯМБОЛ	555
--	-----

Петър Зидаров, Сирма Александрова

№ 42. НЕДЕСТРУКТИВНИ ПРОУЧВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА ПО ТРАСЕТО НА АМ „МАРИЦА”, ЛОТ 1 В РАЙОНА НА С. ЯБЪЛКОВО, ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД	556
---	-----

Алексей Гоцев, Васил Марков, Димитрия Спасова

№ 43. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА БУКОВО, ОБЩИНА ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ И РИБНОВО, ОБЩИНА ГЪРМЕН	558
--	-----

Асен Салкин, Димитър Байраков, Андрей Аладжов, Емил Иванов

№ 44. ТЕРЕННА ЕКСПЕДИЦИЯ „РАКИТОВО 2011”	559
--	-----

Асен Салкин, Димитър Байраков

№ 45. ТЕРЕННА ЕКСПЕДИЦИЯ „ВЕЛИНГРАД 2011”	560
---	-----

Георги Нехризов, Юлия Цветкова, Надежда Кечева

№ 46. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В РАЙОНА НА СКАЛНИЯ КОМПЛЕКС ГЛУХИТЕ КАМЪНИ	561
--	-----

Жарин Величков

№ 47. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД ОТ КОМОТИНИ (Р. ГЪРЦИЯ) ДО СТАРА ЗАГОРА	564
---	-----

Стефанка Иванова

№ 48. ИЗДИРВАНИЯ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИ СКАЛНИ СТРУКТУРИ В ИЗТОЧНИТЕ РОДОПИ.....	565
---	-----

Руслан Стойчев, Станислав Илиев, Христо Попов

№ 49. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА СЕДЕФЧЕ И РАЛИЦА, ОБЩИНА МОМЧИЛГРАД.....	567
--	-----

Христо Попов, Станислав Илиев, Пламен Георгиев

№ 50. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В РАЙОНА НА СЕЛАТА РОЗИНО, ГУГУТКА И ЛЕНСКО, ОБЩИНА ИВАЙЛОВГРАД.....	569
--	-----

Пламен Георгиев

№ 51. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОМЕТАЛУРГИЧНИ ОБЕКТИ В РАЙОНА НА СЕЛАТА ЧЕРНИЧИНО, ПОПСКО И БЕЛОПОЛЦИ, ОБЩИНА ИВАЙЛОВГРАД.....	570
--	-----

Методи Даскалов, Найден Прахов

№ 52. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА ПРИМОРСКО	573
---	-----

Игор Лазаренко

№ 53. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА КВ. ГАЛАТА, ГР. ВАРНА, ВЪВ ВРЪЗКА С ГАЗОПРОВОД „ЮЖЕН ПОТОК”	575
--	-----

Христина Ангелова, Веселин Драганов, Явор Иванов

№ 54. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТИ ПОД ВОДА ПО БЪЛГАРСКОТО ЧЕРНОМОРСКО КРАЙБРЕЖИЕ	576
---	-----

Христина Ангелова, Явор Иванов, Любомир Димитров, Елена Борисова, Виолета Дончева, Емилия Черкезова, Антон Донеv

№ 55. ПОДВОДНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИЗДИРВАНИЯ В АКВАТОРИЯТА НА ОБЩИНИ ПРИМОРСКО И ЦАРЕВО	577
---	-----

Валентин Плетнъов, Преслав Пеев

№ 56. НАБЛЮДЕНИЕ И ЛОКАЛИЗАЦИЯ НА ПОДВОДНИ ОБЕКТИ В АКВАТОРИЯТА НА ЧЕРНО МОРЕ ЮГОИЗТОЧНО ОТ НОС КАЛИАКРА.....	579
---	-----

ПРОЕКТ „НАБУКО”	580
------------------------------	------------

Георги Нехризов

№ 57. МЕТОДИКА НА ИЗДИРВАНИЯТА НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД „НАБУКО”	580
---	-----

Камен Бояджиев

№ 58. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД „НАБУКО”, СЕКТОР 1.....	582
--	-----

Андрей Аладжов, Янко Димитров

№ 59. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД „НАБУКО”, СЕКТОР 2.....	585
--	-----

Петър Лещаков, Ангел Конаклиев

№ 60. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД „НАБУКО”, СЕКТОР 3.....	587
--	-----

Кръстю Чукалев, Деян Рабовянов, Сирма Александрова, Живко Узунов, Евгени Дерменджиев, Недко Еленски

№ 61. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД „НАБУКО”, СЕКТОР 4.....	589
--	-----

Иво Д. Чолаков

№ 62. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД „НАБУКО”, СЕКТОР 5	591
---	-----

Георги Иванов, Георги Ганецовски, Таня Христова, Евгения Найденова, Богдан Атанасов, Мартин Младенов, Владислав Тодоров, Мартин Николов, Аделина Найденова

№ 63. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД „НАБУКО”, СЕКТОР 6	593
---	-----

Мария Гюрова

№ 64. КРЕМЪЧНИ АРТЕФАКТИ ОТ РЕГИСТРИРАНИТЕ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД „НАБУКО”	595
--	-----

КАРТА 5. РАЗДЕЛ V. АРХЕОЛОГИЧЕСКА КАРТА НА БЪЛГАРИЯ	598
---	-----

VI. ЗАКЪСНЕЛИ ОТЧЕТИ ЗА 2009-2011.....	599
---	------------

Сара Татарова

№ 1. КЪСНОАНТИЧНО УКРЕПЛЕНИЕ В М. „ЗАЕЧ“ ДО С. КРАЧИМИР, БЕЛОГРАДЧИШКО	599
--	-----

Сара Татарова

№ 2. РИМСКА ПЪТНА СТАНЦИЯ В М. АНИЩЕ ПРИ С. ГРАНИЧАК, ОБЩИНА БЕЛОГРАДЧИК.....	600
---	-----

Лазар Нинов

№ 3. АРХЕОЗООЛОГИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИ СЕЛИЩА И НЕКРОПОЛИ ПРЕЗ 2011 Г.	601
--	-----

І. ПРАИСТОРИЯ

№ 1. БЪЛГАРО-ФРЕНСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПАЛЕОЛИТНИ ОБИТАЛИЩА В ПЕЩЕРА КОЗАРНИКА

*Николай Сираков, Жан-Люк Гуадели, Свобода Сиракова, Стефанка
Иванова, Филип Фернандез, Станимира Танева, Алета Гуадели,
Вивиана Митева, Ивайло Крумов, Ирена Димитрова, Росен Спасов*

Проучванията се осъществяват по програма на проекта „Най-ранни изяви на човешко присъствие на Балканите и началото на европейската култура” с основно финансиране от Commission Consultative des Recherches Archéologiques à l’Etranger – Министерство на външните и европейските работи, Франция, от CNRS (Националният център за научни изследвания, Франция) и Университет Бордо І – UMR 5199 (PACEA/ IPGQ), от район Аквитания, ЮЗ Франция – програма Origines, от Max Planck Institut – Leipzig, на които сме особено благодарни.

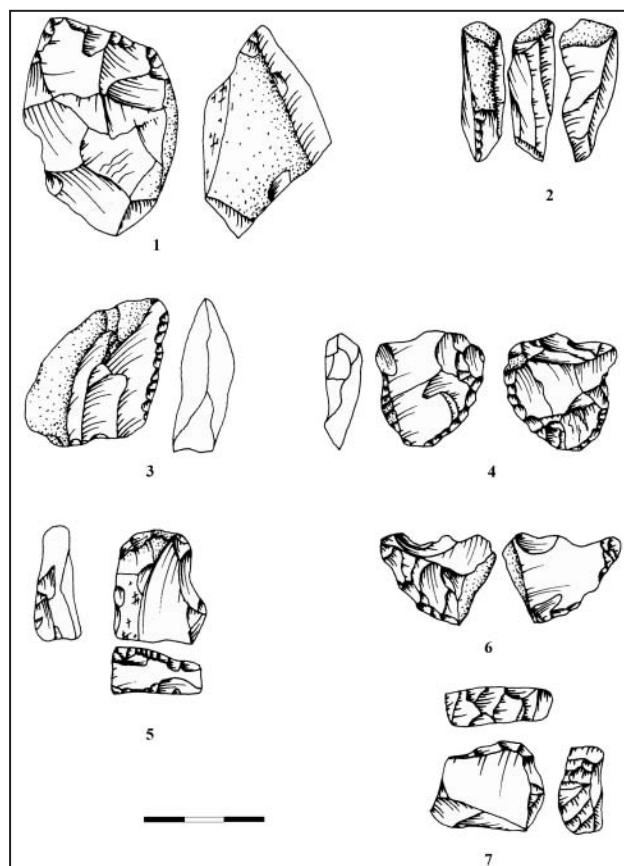
В разкопките през 2011 г. взеха участие: Н. Сираков и Ж.-Л. Гуадели (ръководство), членовете на изследователския екип С. Сиракова, С. Иванова, Ф. Фернандез, С. Танева, А. Гуадели, В. Митева, И. Крумов, И. Димитрова, Р. Спасов, Н. Захариев; студенти-практиканти и докторанти от НБУ, технически асистенти: А. Ходкевич, А. Генчев, В. Кирякова, Д. Пачев, Д. Гюрова, Е. Начева, Е. Коларова, К. Калчев, К. Янакиева, К. Митов, Л. Вангелов, Л. Тодоров, Н. Карастоянова, П. Попов, П. Пушева, Р. Георгиева, С. Стефчова, С. Дацов, С. Димова; гост-проучватели: Д. Уайт (Oxford), Н. Казашки (РИМ Видин).

В разкопките през 2011 г. взеха участие: Н. Сираков и Ж.-Л. Гуадели (ръководство), членовете на изследователския екип С. Сиракова, С. Иванова, Ф. Фернандез, С. Танева, А. Гуадели, В. Митева, И. Крумов, И. Димитрова, Р. Спасов, Н. Захариев; студенти-практиканти и докторанти от НБУ, технически асистенти: А. Ходкевич, А. Генчев, В. Кирякова, Д. Пачев, Д. Гюрова, Е. Начева, Е. Коларова, К. Калчев, К. Янакиева, К. Митов, Л. Вангелов, Л. Тодоров, Н. Карастоянова, П. Попов, П. Пушева, Р. Георгиева, С. Стефчова, С. Дацов, С. Димова; гост-проучватели: Д. Уайт (Oxford), Н. Казашки (РИМ Видин).

Раннопалеолитна секвенция във входната зала

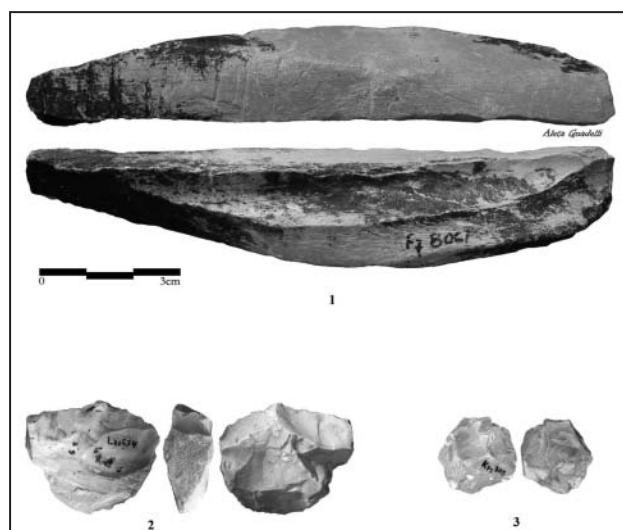
Продължавайки проучването тук, в сектори 7 и 8, между нива 665 и 685 см. изчерпахме пласт 11в и навлязохме в разпръснатите лещи и тънки прослойки на седимента 11с и в по-добре развития и мощен пласт 12, които отнасяме към прехода от началните към средните етапи на ранния палеолит в Козарника (Sirakov et al., част от отчета)¹.

В същия район, в сектор 12, между нива 765 и 810 см. бяха разкопани фациесите пласт 13, в чийто контекст са началните етапи на ранния палеолит (Taneva, част от отчета). При слизането към най-ранните фази на заселването се установява засилване на тенденцията към количествено намаляване на антропичните следи. Сред основните компоненти на археологическите ансамбли това е особено изразено при кремъчните артефакти и в по-

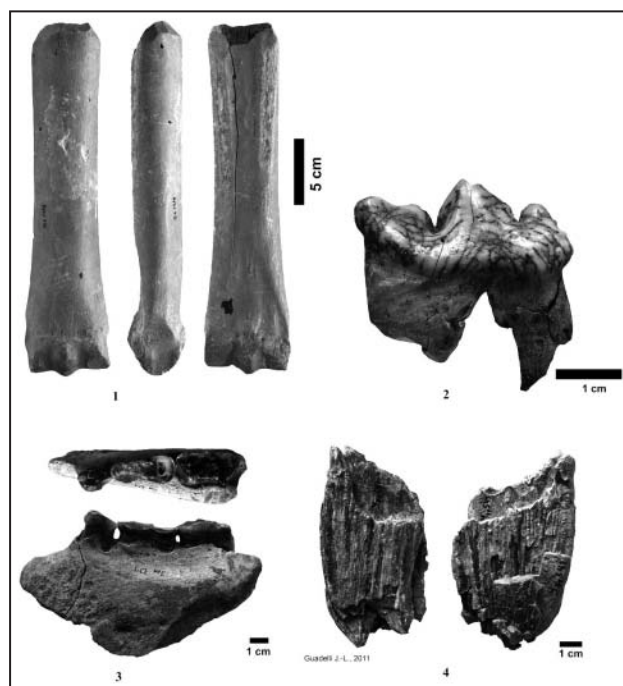

Обр. 1. Козарника. Кремъчни ансамбли от прехода начални/средни фази на ранния палеолит: 1 - ядро с начален еднopoлюсен дебитаж; 2 - фр. ядро с дебитаж на пластинo-видни отломъци; 3 - стъргалo; 4, 5 - зъбчати отломъци; 6 - отломък с изрези (пробой ?); 7 - отломък с висок полустръмен ретуш.

¹ Всички обозначения на автори в скоби се отнасят до предаден във Франция отчет за разкопките през 2011 както следва: J.-L. Guadelli, N. Sirakov (eds). Rapport annuel 2011 du Projet de recherche conjoint soumis au MAEE, Paris 2011.

Обр. 2. Козарника. 1 - гравирен фрагмент от дълга кост на едро тревопасно (*Equus cf. stenonis* ?), начални фази на ранния палеолит; 2, 3 - левалуазки ядра от средния палеолит.

Обр. 3. Козарника. Палеонтологически маркери на биостратиграфски зони датиращи: началните фази на р. палеолит - 1. метакарп на *Equus cf. Stenonis*; прехода начални/ средни фази на р.палеолит - 2. Р4 на *Panthera cf. Schaubi*; късните фази на ср. палеолит - 3. фр.мандибула на *Ursus spelaeus*, 4. неопр. зъб на *Mammuthus primigenius*.

първите заселници на континента – ранните хоминиди, чиито популации са били твърде ограничени. Не би следвало да се пренебрегват и други фактори, като палеоекологичните – напр. климатични затопляния създаващи условия за сезонно или по-дългосрочно напускане на пещерното убежище.

малка степен във фаунистичните останки.

В технологично отношение в кремъчните серии се наблюдава силно опростен еднополюсен дебитаж без подготовка, на по два-три отломъка, който не се различава съществено от технологията в по-късните средни етапи. Заедно с това имаме данни и за спорадично, но може би не случайно отделяне на удължени пластиновидни отломъци: едно фрагментирано ядро с 1-2 удължени негатива с регулярност на повърхностите, на вълните, ланцетките и междунегативните ръбове подсказваща добър контрол на дебитажа. Макар и рядко практикуван, този дебитаж изглежда като известна и целенасочена технологична операция. Значителна част от сечивата са функционални т. е. с частични, по-скоро утилизационни ретуши. Сред предварително ретушираните форми преобладават отломъци с полустръмни и зъбчати ретуши, единични са по-изразените типологически стъргала, пробои (обр. 1).

Особен интерес представлява един костен артефакт от пл.12: фрагмент от диафиза на дълга кост от едро тревопасно, вероятно архаичен кон (*Equus stenonis*?) с напречно гравирани успоредни врязвания (обр. 2.1). Той се добавя към поне още два, станали вече известни фрагмента от същия контекст на началните фази, с подобна организация, подреждане и изпълнение на врязванията, с които образува уникална серия между най-ранните известни досега символични изяви от началото на човешката култура (Guadelli, част от отчета).

Сред новооткритите костни останки от едри бозайници се установиха елементи, които съществено допълват характеристиката на локалните популации, напр. на архаичния кон *Equus stenonis*, на представители на древни кухороги – *Bovidae (Leptobos?)*, но и на някои представители на хищниците като *Panthera cf. Schaubi*, *Vulpes alopecoides*, *Ursus etruscus* (обр. 3.1, 2). Разширявайки възможностите за статистическа обработка на данните за видове с ключово биостратиграфско значение ние засилваме аргументацията за отнасяне на началните етапи на ранния палеолит в Козарника към зони 18 и 17 на Guérin, т. е. към средата на ранния плейстоцен (1,6 – 1,4 млн. г.), при това с постепенно нарастващи след всеки сезон основания и за по-ранно датиране (Fernandez, Guadelli, част от отчета).

Споменатото количествено намаление, или „обедняването“ на археологическите ансамбли в началните фази на ранния палеолит на Козарника вероятно отразява демографската характеристика на

Среден палеолит във вътрешността на пещерата

В разширение на разкопките със сектор 71 (Ivanova, част от отчета) във вътрешността на пещерната галерия се допълниха среднопалеолитните ансамбли, свързани с традициите на балкански мустериен с преобладаваща левалуазка технология (обр. 2.3, 4). В този контекст се потвърждава присъствието на фаунистичен комплекс с видове като *Ursus spelaeus* (обр. 3.3, 4), чието еволюционно ниво изглежда отнася, според някои от нас (Ж.-Л. Г.), този среден палеолит към края на изотопен стадий 3 (40 000 – 30 000 г. BP), а може би и по-късно, когато във входната зала вече от поне няколко хилядолетия обитават къснопалеолитни групи. Обсъждането на такава коегзистенция (?) би било уместно едва след убедително радиометрично датиране, което вече е предвидено.

През този сезон продължи сътрудничеството ни в рамките на международния проект RESET за изследване на вулканската активност в Средиземноморието през последните 100 000 г., на влиянието ѝ върху и корелацията ѝ с културните процеси в популациите на плейстоценските хоминиди. След като на наша територия се установиха безспорно следи от няколко ерупции от началото на късния палеолит, бе предприета проверка на предварителните предположения и индикации за тефра в пластове от средния палеолит. Стратиграфските разрези в Козарника създадоха възможност и за по-голям хронологически обхват на проверката – до ранния плейстоцен, контекст от какъвто досега на Балканите липсват данни в тази област.

№ 2. БЪЛГАРО-ФРЕНСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПАЛЕОЛИТА В ПЕЩЕРА РЕДАКА II

Алета Гуадели, Жан-Люк Гуадели, Николай Сираков, Ивайло Крумов

Това бе шести сезон на проучванията в пещерата Редака II. Първоначално в периода 2006-2009 г. те се осъществиха като част и етап от интердисциплинната програма на международен изследователски проект LEA-BINEK (Асоциирана европейска лаборатория, „Балканите И Началото на Европейската Култура“) на БАН и CNRS. През 2010 и 2011 г. проектът се реализира с финансова подкрепа от Rйgion Aquitaine, програма „Origines II“, на които изказваме дълбоката си благодарност.

Теренното проучване беше проведено в периода 12 юли – 2 август. Изследователският екип в Редака II през 2011 г. бе в състав: А. Гуадели (ръководител), И. Крумов, Н. Сираков, Ж.-Л. Гуадели. В теренното проучване участие взеха и практикантите от НБУ: К. Митов, Н. Карастоянова, Н. Захариев и Л. Вангелов.

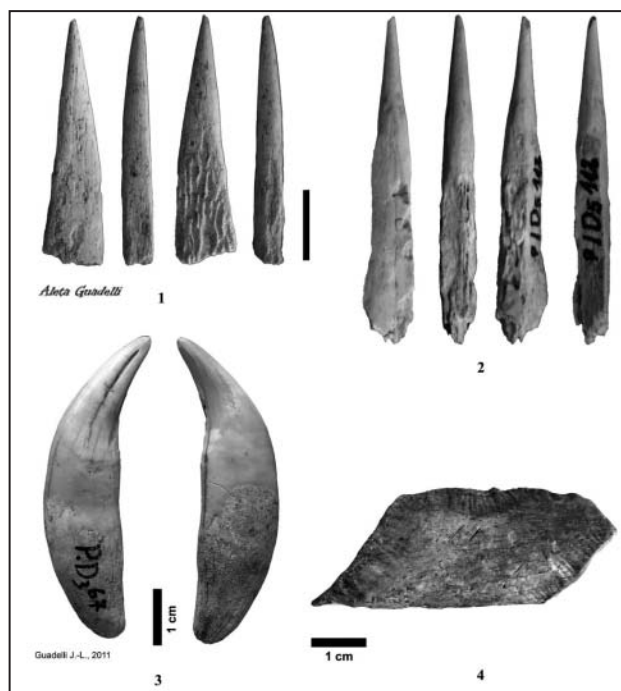
След приключване на проучванията през 2010 г. си бяхме поставили за цел през 2011 г. да разширим проучваната площ към входа на пещерата и да разкрием на по-голяма площ къснопалеолитната секвенция в квадрати D/E/F2 и F3. Големите варовикови блокове във входната част на Редака, заемащи значителна част от повърхността, се появиха още в самото начало на експлорацията и осуетиха проучванията в квадрати F2 и F3.

Както и в останалите сектори във входната галерия, отложенията от пластове 1-3 са нарушени от комуникационната траншея достигаща на практика до сондаж I. Първоначално беше разчистена повърхността в непосредствена близост до проучваната площ, като бяха отстранени насипите и пред самият вход. Същинската експлорация започна от долната част на пласт 3, където малобройните находки са от смесен контекст.

В сондаж VI, където и тази година проучвахме само къснопалеолитните отложения, се установиха същите литостратиграфски единици, които бяха регистрирани в сондаж IV. Регистрирахме още един фациес на пласт 4, който означихме с 4 „тъмно петно“ (4 тп).

На дълбочина 120 см на цялата площ отбелязахме наличието на „пласт“ от варовикови чакъли в пласт 4 тп. В квадрат E2, между големите блокове, се разкри по-тъмен седимент, подобен на 4 h от E3 с наличие на по-големи кости. Установихме, че проучвания през 2010 г. фациес на 4 – 4 хумус вероятно е част от огнище в 4 тп.

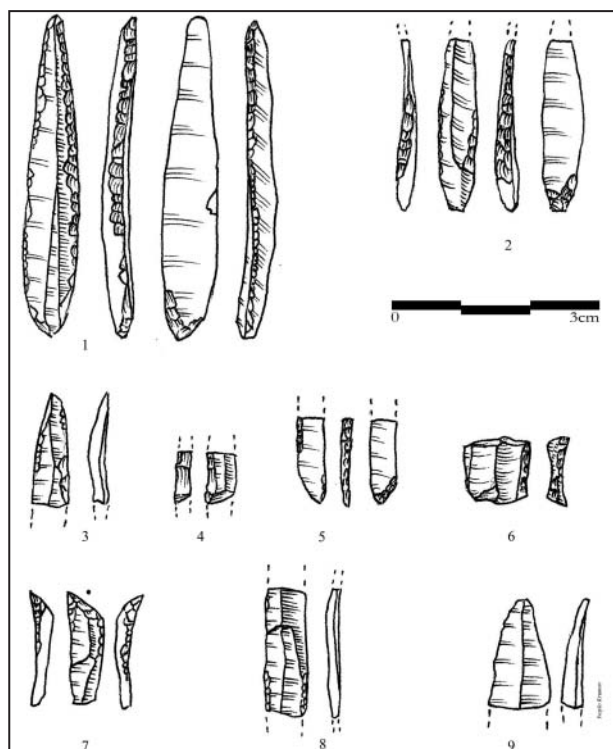
Що се отнася до пласт 4 тп, фауната не се различава от тази в 4 и е възможно по-тъмното оцветяване да се дължи на голямо количество размити въглини, но това е хипотеза, която трябва да се провери.

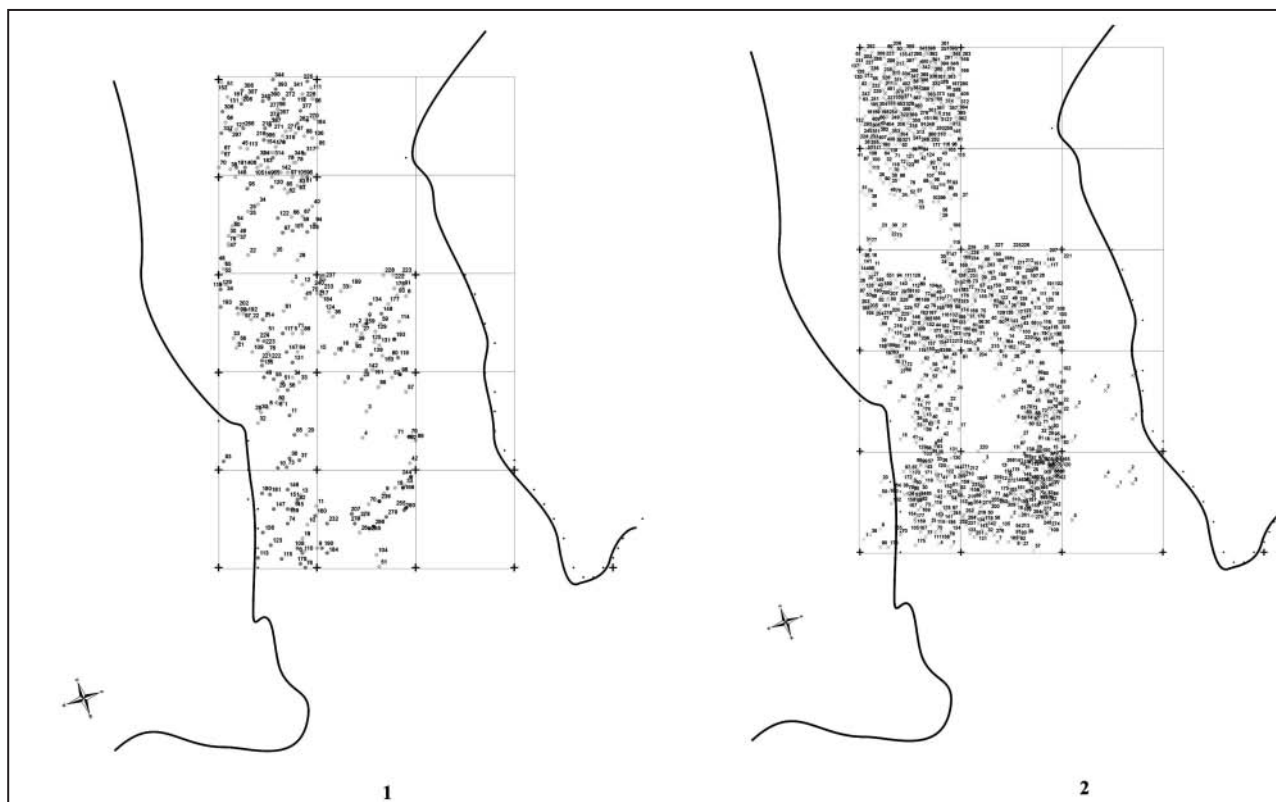
Обр. 1. Редака II. 1, 2 - костни шила от икономичен тип (сн. А. Гуадели);

3 - долен ляв канин от *Lynx cf. Spelaea*;

4 - фрагмент от диафиза със следи от гризачи и нарязи с антропоген произход (сн. Ж.-Л. Гуадели).

Обр. 2. Редака II. Кремъчни ансамбли. 1, 2 - граветски връхчета; 4, 5 - затъпени пластинки; 3, 6, 8 - ретуширани пластинки; 7 - пробой, 9 - фрагмент от пластинка (рис. И. Крумов).

Обр. 3. Редака II. Пространствен анализ на находките, сезони 2008-2011.

1 - на кремъчните артефакти; 2 - на костните останки (А. Гуадели).

В механичен пласт 135-140 см, както и предходните сезони, констатирахме концентрация на въглени както и горели кости.

От началото на механичен пласт мп 140 см разширихме разкопаваната площ в квадрати D3 и D4 и в малка част от E4, в зоната на сринатите, вероятно от иманярска дейност профили. Предходната година, базирайки се на разкопките в квадрати D3 и D4, предположихме, че пласт 4 св. беж. отговаря на пласт SIII-5, но тази година предполагахме, че това са или два отделни фациеса, или два различни пласта.

На дълбочина 150 см установихме следните фациеси на пласт 4:

- 4тп – предимно в квадрати D2 и E2;
- 4 св. беж. – в E3 и в част от E4;
- SIII-5 – в квадрати D3, D4 и E4 (и в D5 и D6).

Засега нямаме обяснение на какво се дължи различното оцветяване и формирането на пластовете.

В рамките на програмата RESET, D. White взе 107 проби за тейфра от сондажи I и III, но все още нямаме готови резултати.

Тази година бяха анализирани всички 1549 кости (образ 1.3, 4). Съотношението на таксоните и видовете таксони са сходни с тези от предходните сезони, като само 4,65% от костните останки са определяеми. При хищниците отново доминират останките от *Vulpes vulpes* (лисица), която е над 64% от всички хищници. От тревопасните добре представени са *Bovinae* (говеда) и *Artiodactyla*.

По-диагностична е серия от пластинки и върхове със затъпяване (образ 2). Макар и беден ансамбълът от фациеса 4 св. беж. е свързан най-вероятно със същата къснопалеолитна традиция както и пласт 4. Въпреки че серията е малка тя е от кохерентни технико-типологически и морфометрични форми, което може да е индикатор за локална характеристика (микропробой тип Редака?). За детайлен анализ все пак е нужен повече материал. През 2011 находките дадоха нови аргументи, че тези ансамбли се отнасят по-вероятно към най-ранните и следващите етапи на традицията с пластинкова технология и затъпяващи ретуши от началото на късния палеолит, характеризиращи култура Козарника. Тези ансамбли имат характеристика с регионално значение, а може би са маркер за прехода среден/късен палеолит и в по-широк географски ареал.

Единственият костен артефакт е върхов фрагмент от шило (образ 1.1). Зедно с находките от предходните години (образ 1.2), можем да подкрепим изказаната в началото хипотеза, че материалите от долните части на пласт 4 могат да бъдат свързани с най-ранната фаза на култура Козарника (к. н. VII), което тази година се потвърди и от кремъчните артефакти.

ГИС анализа на находките от Редака беше извършен като част от постдокторантура (А. Гуадели) в PACEA/PPP-UMR 5199 CNRS, финансирана от Région Aquitaine, Програма „Origines 2”.

Пространственият анализ на находките от пласт 4 в сондажи III-VI показва по-значителна концентрация на костни останки в квадрати D6, D4 и E4 (образ 3-2). Що се отнася до кремъчните артефакти отчитаме, че са повече в D5 и D6, но по-характерните са в сектори 2, 3 и 4, където има и повече пластинки (образ 3.1). ГИС анализът потвърждава, че 4тп е локален фациес на 4, тъй като се наблюдават същите тенденции. Във фациес 4 св. беж. находките са по-малобройни.

Проекцията на находките от 2011 г. върху напречния профил DEF2/1 показва наличието на 3 „пласта” от кремъчни артефакти, съответно около 120 cm, 125-130 cm и 145-150 cm, което вероятно е свързано с три периода на посещение на пещерата през късния палеолит. Засега костите нямат никакви концентрации, но бъдещите анализи, при които ще бъдат взети предвид следите с антропогенен произход, както и тези от хищници, вероятно ще ни помогнат да разрешим проблемите, свързани с леговището на хиени и човешките окупации.

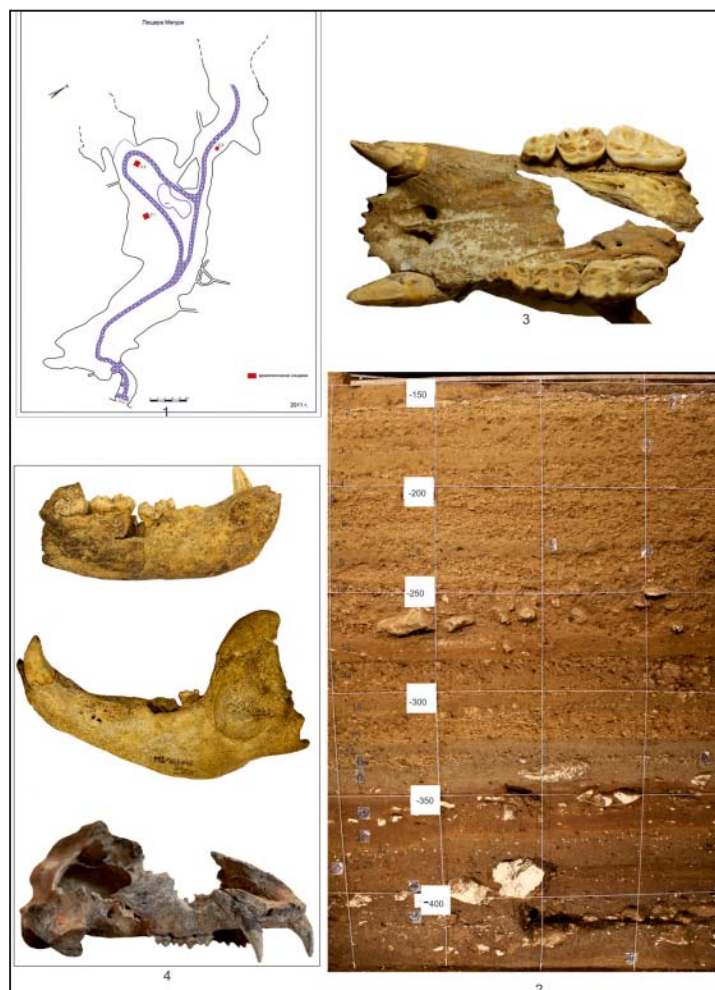
Данните от кремъчните ансамбли, сочат че сериите от пласт 4 са от много близки или идентични традиции с култура Козарника, и че откритите тази година артефакти са идентични с тези от най-ранната фаза на култура Козарника. Малобройните костни артефакти от този контекст намират преки паралели с предмети също от ранната фаза на култура Козарника (к. н. VII).

Литература

Foss et al. 1998: P. Foss, J.-P. Brugal, J.-L. Guadelli, P. Michel, J.-F. Tournepiche. Les repaires d'Hyuines des cavernes en Europe Occidentale: présentation et comparaisons de quelques assemblages osseux. In: *Economie Préhistorique: les comportements de subsistance au Paléolithique*, 1998, 43-61.

№ 3. ПРОУЧВАНЕ НА ПЛЕЙСТОЦЕНСКИТЕ СЕДИМЕНТИ В ПЕЩЕРАТА МАГУРАТА

Стефанка Иванова, Мария Гюрова, Николай Спасов

Обр. 1. - Локализация на сондажите в пещерата Магурата; 2 - Северния профил в сондаж 1; 3 - *Ursus sp.* от сондаж 3; 4 - Кости от структурата в пласт 25, сондаж 1.

В пласт 24 се забелязва увеличение на броя на костите.

В пласт 25 се наблюдава интенционално подреждане на кости на пещерни мечки (обр. 1.4). Считаме че това е място с белези на организирано от човека пространство с ритуална насоченост. В същия пласт бяха намерени и няколко кремъчни артефакта:

- кварцитно ядро за отломъци (обр. 2.1; 3.1);
- ядро за пластини и отломъци със смяна на ориентацията (обр. 2.4; 3.2);
- ядровидно оръдие – отломък с опит за ядруване на долната повърхност и с ретуш на единия ръб (обр. 2.6; 3.3).

Технико-типологическата характеристика на артефактите дава основание да ги отнасяме към период на границата на средния и късния палеолит. Най-вероятно те принадлежат на късна средно-палеолитна култура.

В сондаж 2 бяха разграничени 7 литостратиграфски единици. В по-горните пластове бяха намерени две пластини с къснопалеолитна характеристика (обр. 2.3; 3.С) И тук се намират кости на едри бо-

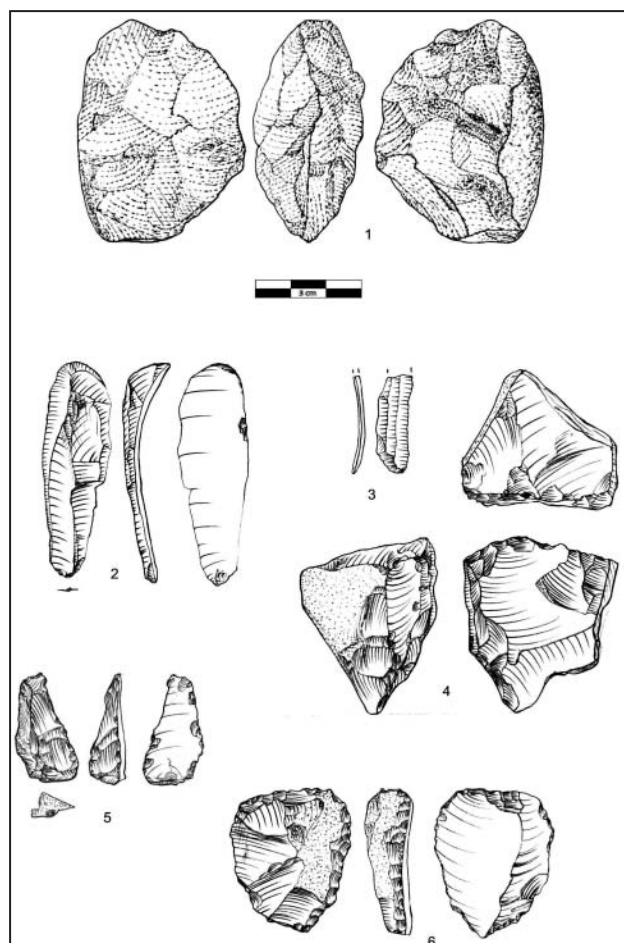
Проучванията се спонсират от Фондация Америка за България, в рамките на проекта „Най-ранно заселване на европейския континент – пътят през Балканите.“

В пещерата бяха направени 3 сондажа. Два от тях продължават в дълбочина започнатите през 1994 г. сондажни проучвания. Третият сондаж е разположен между двата стари сондажи (обр. 1.1).

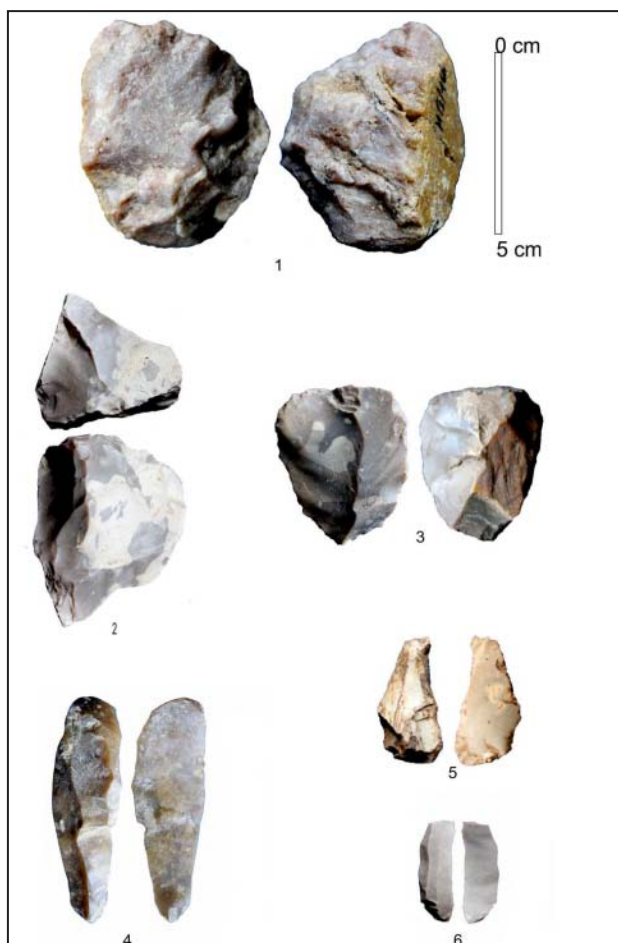
И в трите сондажа седиментологичната секвенция се отнася към късния плейстоцен.

Най-пълно са представени литостратиграфските единици в сондаж 1. Там, до достигнатата дълбочина 450 см (от репера), бяха разграничени 26 пласта (обр. 1.2). Горната част на поредица включва серии пластове от наситени с варовикови късчета седименти и глинести седименти със съвсем малко количество варовикови късчета (1 – 16 пласт). Вероятно генезисът на тези серии е свързан с близостта на сондажа до входа на пещерата. Подобни серии не бяха установени в сондажи 2 и 3. В пласт 8 беше намерена къснопалеолитна пластина, коригираща отломъчната на ядро за пластини (обр. 2.2; 3.4). Във всички пластове бяха намерени множество кости на едри бозайници – преобладават тези на пещерни мечки. В някои от пластове бяха намерени кости със следи от човешка дейност

Особен интерес представляват пластове 24 и 25.

Обр. 2. Кремъчни артефакти.
1, 4 - ядра; 2, 3 - пластини;
5 - отломък; 6 - ядровидно оръдие.

Обр. 3. Кремъчни артефакти.
1-3 ядра; 4, 6 - пластини;
5 - отломък.

зайници, като преобладават тези на пещерна мечка. Последните два пласта са стерилни и има следи на по-активна водна дейност. Беше взето решение да се прекрати експлорацията в сондажа.

В сондаж 3 бяха разграничени 6 литостратиграфски единици. Множество кости се разкриват в пласт 4 (обр. 1.3). Предположението че се намираме в пластовете по-ранни от тези в първи сондаж се потвърждава и от анализа на видовете представители на плейстоценската фауна.

Магурата: Животинските костни останки (Н. Спасов)

Костните останки от трите сондажа са изобилни. Най-многобройни са тези от сондаж I (табл. 1). Повечето кости са начупени в тафономичния контекст и причините за това и за натрупването им (естествени, следи от човешка дейност, останки от храна на хищници) предстои да се уточняват. По отделни кости има явни следи от нагизване, вероятно от пещерна хиена. И в трите сондажа силно доминират останките от пещерни мечки. Видовият състав говори за късноплейстоценска сукцесия с типичните за времето и района копитни и хищници. В извадката липсват или са твърде редки костите на особено едри видове, което може да бъде обяснено с характерната тафономия на пещерните находища.

Сондаж 1. Интерес представлява присъствието на отделни кости, най-вероятно принадлежащи на кафява мечка, заедно с тези от пещерната. Още по-интересен е въпросът за присъствието на два различни зъбни морфотипа при пещерните мечки – примитивен (с по-изразени първични, хищнически белези) може да бъде отнесен към наскоро отделения като самостоятелна, източна форма *Ursus ingressus* (Rabeder et al., 2004) и еволюиран (с белези на по-напреднала всеядност), който отговаря на *Ursus spelaeus* s. str. Присъствието на еквидите и големорогия елен и отсъствието на козира се дължи вероятно на особеностите на локалната природа и релеф – предпланински, хълмисти, открити пространства. Фауната не включва видовете от типичните студеноустойчиви фаунистични комплекси (северен елен, овцебик, росомаха), характерни за климатичните минимума в Централна и Западна Евро-

па и източноевропейската степ. С това фауната от Магурата показва характерния облик на Балканската късноплейстоценска фауна, която не предполага твърде суров климат (Спасов, Попов, 2007).

В сондаж II костите са малко и не дават възможност за по-сигурни изводи. Костите от сондаж III изглеждат доста по-фосилизирали. По-ранната им възраст изглежда се потвърждава от присъствието единствено на примитивния морфотип на пещерната мечка, при това с белези на особено подчертана архаичност. Историята на пещерните мечки в Европа е още неясна трябва тепърва да се преосмисли. Приема се, че *U. ingressus* (на която би трябвало да отговаря посочения примитивен морфотип) има източен произход, свързан с по-мек климат и навлиза по-късно във високопланинските условия на Централна Европа (Rabeder et al., 2004). Може да допуснем, че тази мечка (по произход от Задкавказието (?), бел. Н. С.) е характерна и за ранните нива на Балканския късен плейстоцен, и че по-късно съжителства тук, както и в Централна Европа с по-приспособената към силноцелулозна, тревиста храна *U. spelaeus* s. str. (това би обяснило забелязаният силен зъбен полиморфизъм на пещерните мечки у нас). Дали доживяват едновременно до края на плейстоцена или западната мечка елиминира по-всеядния си събрат, е интересен въпрос, (чийто отговор чака допълнителни проучвания. Костите на бовидите, като и в другите сондажи са крайно ограничени по брой. Един повреден горен кътник на голям бовид със слабоизтрит зъб, допуска присъствието на тура. Това, както и присъствието на големорогия елен и благородния елен е възможна индикация за относително по-мек климат.

късно плейстоценска фауна от пещерата Магурата	сондаж			честота на находките
Вид	I	II	III	категории: 1 –отделна кост/кости (1-2 бр.); 2 – няколко кости; 3 – среден брой; 4 – многобройни
<i>Canis cf. lupus</i> – вълк	+			1
<i>Ursus spelaeus</i> s. str. – западна пещерна мечка	+			2
<i>Ursus spelaeus</i> gr. (sp. indet) неопределен вид пещерна мечка	+	+	+	4
cf. <i>Ursus ingressus</i> източна пещерна мечка	+		+	2
<i>Ursus cf. arctos</i> Кафява мечка	+			1
<i>Crocota spelaea</i> – пещерна хиена	+	+	+	3
<i>Panthera spelaea</i> – пещерен лъв	+			1
<i>Cervus elaphus</i> – благороден елен	+		+	1
<i>Megaloceros giganteus</i> – големорог елен	+	?	+	2
<i>Equus germanicus</i> – ширококопитен кон	+	?	+	2
<i>Equus hydruntinus</i> – европейско диво „магаре“	+			1
? <i>Bos primigenius</i> – тур			+	1
aff. <i>Rupicapra</i> sp. – дива коза			+	1

Табл. 1. Списък на видовете едри бозайници от пещерата Магурата.

Литература

Rabeder al. 2004: G. Rabeder, M. Hofreiter, D. Nagel, G. Wiliam. New taxa of alpine cave bears (Ursidae, Carnivora). Cahiers scientifique Mus. Lyon, Hors série 2, 2004, 49-67.

Спасов, Попов 2007: Н. Спасов, В. Попов. История на формирането на българската бозайната фауна (с. 31-46). В: Бозайниците – важни за опазване в България (Под редакцията на С. Митева, Б. Михова, К. Георгиев, Б. Петров и Д. Вансинк). Dutch Mammal Society VZZ. Arnhem 2007.

№ 4. РАННОПАЛЕОЛИТНО НАХОДИЩЕ НА ОТКРИТО В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ВЕСЛЕЦ, ОБЩ. КИРКОВО

Стефанка Иванова

Кремъчни артефакти с раннопалеолитна технико-типологическа характеристика се намират в долината на р. Кавалски дол, между селата Бенковски и Веслец. Тук на продължение на около 3 км се срещат множество раннопалеолитни артефакти. Бяха локализирани над 100 концентрации на кремъчни артефакти (обр. 1).

Скалите в района са от вулкански произход. Изобилстват ясписи и доброкачествени окремелени вулкански скали. Суровините са под формата на жили и конкреции. Посевместно се срещат и вторично преотложени кремъчни суровини. Обикновено късове суровини са със средни, големи и много големи размери.

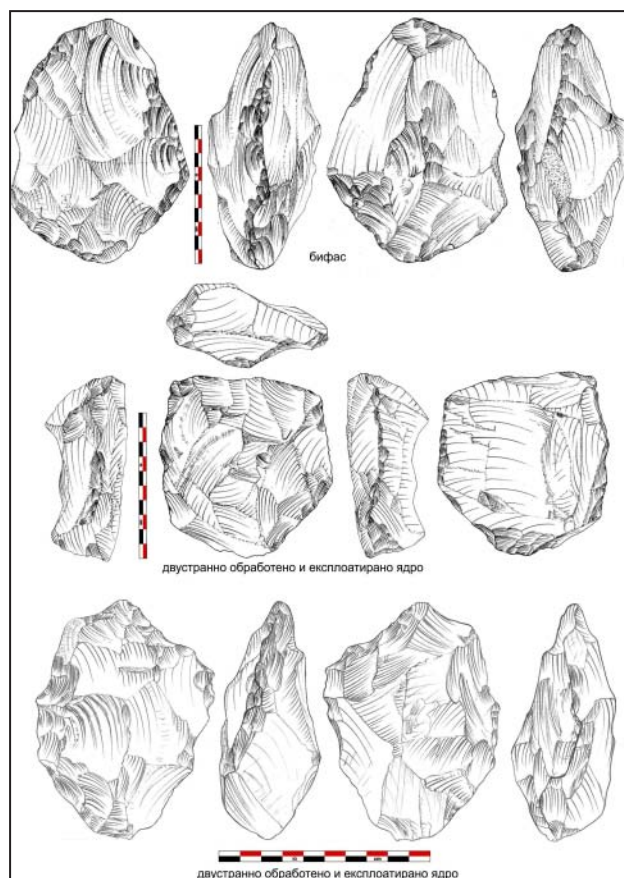
Артефактите са вторично преотложени в сравнително младата долина. Първичната им позиция е била върху скално плато, прорязвано от прадолинки. През ранния плейстоцен, преди повече от един милион години, започва издигането на Родопския масив. Постепенно съвременните реки формират долините си и в тях се преотлагат кремъчни артефакти. На по-ниски места, върху запазени повърхности от старото плато, все още се намират в първоначалната си позиция следи от дейността на хората, изработвали кремъчните си сечива (обр. 2).

Типологическото разнообразие на артефактите е богато. Срещат се различни типове ядра – от късове с негативи на 1-2 отделени отломъка, без предварителна подготовка на ядрото, така и дву-

Обр. 1. Локализация на находищата - 1;
раннопалеолитни артефакти
с големи размери - 2.

Обр. 2. Първична - 1 и вторична - 2 позиция на
артефактите: върху скалното плато - 1;
в долината на Кавал Дере - 2; ядра - 3.

Обр. 3. Бифас - 1; двустранно обработени и експлоатирани ядра - 2-3.

Тези находища определят района на Родопите като път на миграциите на ранните видове хомо, завладяващи Европейския континент.

Литература

Иванова 2006: С. Иванова. Ранни и среднопалеолитни кремъчни ансамбли от района на язовир „Широка поляна“ (Западни Родопи). Разкопки и проучвания XXXVI, София 2006.

№ 5. ТЕРЕННИ ПРОУЧВАНИЯ В ПЕЩЕРА САМУИЛИЦА II ПРИ С. КУНИНО, ВРАЧАНСКО

*Станимира Танева, Ценка Цанова, Кръстю Чукалев, Павел Попов,
Анна Ходкевич, Ирена Димитрова*

Теренното проучване се проведе през месец октомври 2011 г. от екип в състав: С. Танева – ръководител и Ц. Цанова, К. Чукалев, П. Попов, А. Ходкевич, И. Димитрова – участници¹.

Пещерата Самуилица II се намира на около 3 км северно от село Кунино, Врачанско, в долината на река Искър. Тя е изцяло разкопана от Н. Джамбазов в периода 1954-1960 (Джамбазов 1959;

странно подготвени ядра

Много внушителни са издължените плоски късове с формиран с големи негативи връх. Те понякога са над 30 см дълги и тежат над 7 кг.

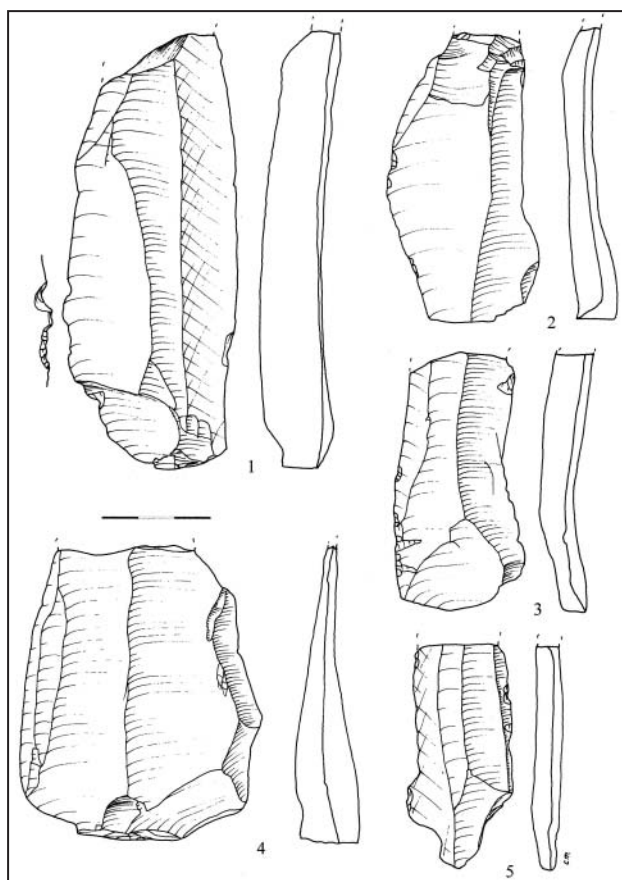
Бифасната техника е била позната и свободно прилагана. Интерес представлява масивен бифас с обработена с едри, плоски, покриващи негативи горна повърхност.

Оръдията са представени със стъргало и масивен пробой с добре експониран връх. Сред отломъците преобладават големите и много големи екземпляри. Често такъв отломък е експлоатиран като ядро. Артефактите са с много масивни основи и ъглите при основите понякога са над 120. По-малък е броят на отломъците с малки размери и тънки, понякога линейни основи (обр. 2).

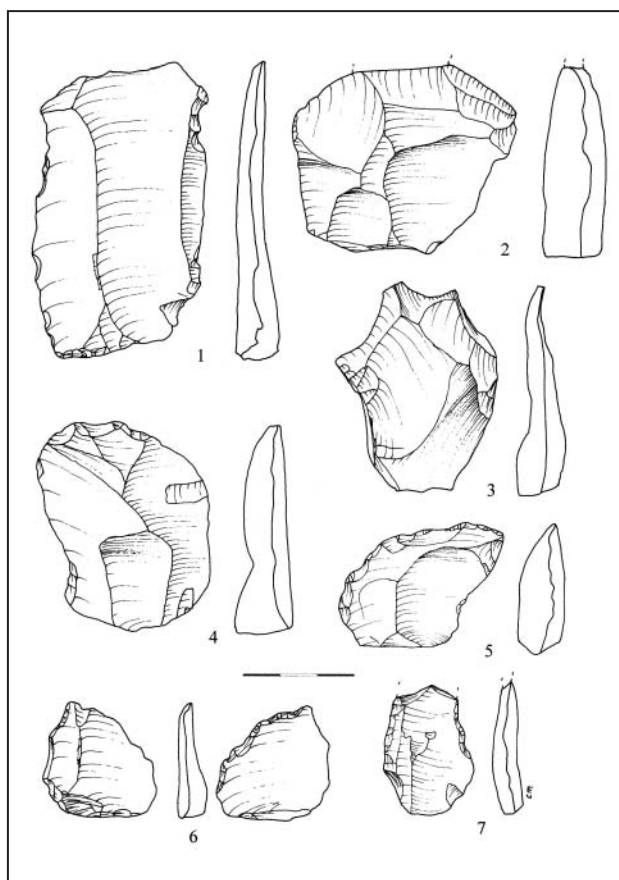
Вероятно пътят през Родопите е бил добре познат и ползван през много продължителен период. В кремъчните ансамбли се наблюдава ясно изразено развитие на техниката на обработка и експлоатация на кремъчните суровини. Някои артефакти биха могли да бъдат отнесени и към ранния среден палеолит (левалуазки ядра).

Приема се, че на Балканите няма бифаси. Находките в Родопите променят това схващане. Малък брой от тези диагностични оръдия се намират в раннопалеолитните находища на открито в Западните Родопи – Широка поляна (Иванова, 2006) и Източните.

¹ Благодарим на Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology Department of Human Evolution, Leipzig (Germany) за съдействието, което ни оказват.

Обр. 1. Самуилица II: 1 - пластина с изрез;
2, 3, 5 - пластини; 4 - отломък (рис. С. Танева).

Обр. 2. Самуилица II: 1-4 - отломъци;
5-7 - ретуширани отломъци (рис. С. Танева).

Dzambazov 1981). Впоследствие, при преобработката на колекцията от пещерата, са разграничени няколко ансамбъла, свързани с левалуа-мустериена (Sirakov 1983). Има само една дата, която е от средната част на секвенцията – $42\,780 \pm 1270$ В. С. (Sirakov 1983, 10). Това предизвиква и интересът ни за евентуалната възможност да бъдат взети проби за повече дати.

По стените на пещерата личи нивото, до което са достигали отложенията – съществуващите пластове са били с дебелина над 2 м. Бяха зачистени „останките“ от седименти, които условно означихме като „източен“ и „северен“ (поради липсата на данни, нямаше възможност да бъде възстановена квадратната мрежа от разкопките на Н. Джамбазов). Бяха набелязани два пласта

- в горна та и долната част на секвенцията, от които се взеха и проби за тефра;
- светлокафяв глинест седимент с дребни и по-едри чакъли с размери 10-15 см
- червеникавокафяв глинест седимент, в който много рядко се отбелязват дребни чакъли; с тъмни петна от манганови окиси и хидроокиси (запазен в най-долната част на отложенията).

При зачистване на профилите се откриха и няколко кремъчни артефакти (обр. 1 и обр. 2), повечето от които се отнасят към средния палеолит, но някои могат да се свържат и с късния палеолит (обр. 1.5).

На този етап все още нямаме резултати от взетите проби.

Литература

Джамбазов 1959: Н. Джамбазов. Разкопки в пещерата Самуилица II. – Археология, 1959, 1-2, 47-53.
Dzambazov 1981: N. Dzambazov. La grotte Samuilica II. – Bulletin de l'Institut d'Archeologie, 1981, XXXVI, 5-62.

Sirakov 1983: N. Sirakov. Reconstruction of the Middle Palaeolithic flint assemblages from the Cave of Samuilitsa II (Northern Bulgaria) and their taxonomical position seen against the Palaeolithic of South-Eastern Europe. – In: Folia Quaternaria, 1983, 55, 1-100.

№ 6. СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ В ПЕЩЕРА ТОПЛИЦА, ПРИ С. КУНИНО, ВРАЧАНСКО

*Станимира Танева, Георги Ганецовски, Ценка Цанова, Ирена Димитрова,
Кръстю Чукалев, Павел Попов, Анна Ходкевич, Росен Спасов*

Прочуванията в пещерата се проведаха през октомври 2011 г. от екип в състав: С. Танева – научен ръководител; Г. Ганецовски – заместник-ръководител; Ц. Цанова, И. Димитрова, К. Чукалев, П. Попов, А. Ходкевич – участници; С. Сираков – научен консултант¹. Пещерата е споменавана в научната литература (Николов 1996, 176) и бе набелязана от екипа като потенциален обект за проучване при теренните ни издирвания през 2010 г. (Танева и др. 2011, 537).

Бяха направени два сондажа – първият с размери 1х2 м, на 46 м от входа на пещерата и вторият с размери 1х1,50 м на 27 м от входа на пещерата (обр. 1).

Корелация на пластове в двата сондажа, въз основа на стратиграфските профили:

Пласт 1 – насип, нарушил халколитния пласт и отчасти пластове, залягащи под него, особено в сондаж II. Тъмнокафяв седимент, съдържащ къснохалколитна керамика, кости, кремъци. В сондаж I е с максимална дебелина 30 см, докато в сондаж II тя е 10 см. В сондаж I, на границата на пластове I и 2, се отбелязва наличието на замазка от фина бежовожълта компактна глина, с различна дебелина – 2-3 см в североизточната и 4-5 см в северозападната част.

Пласт 2 – сивожълт глинест седимент, с голямо количество по-едри чакъли с различна форма и размери до 10 см; с дебелина 10-15 см.

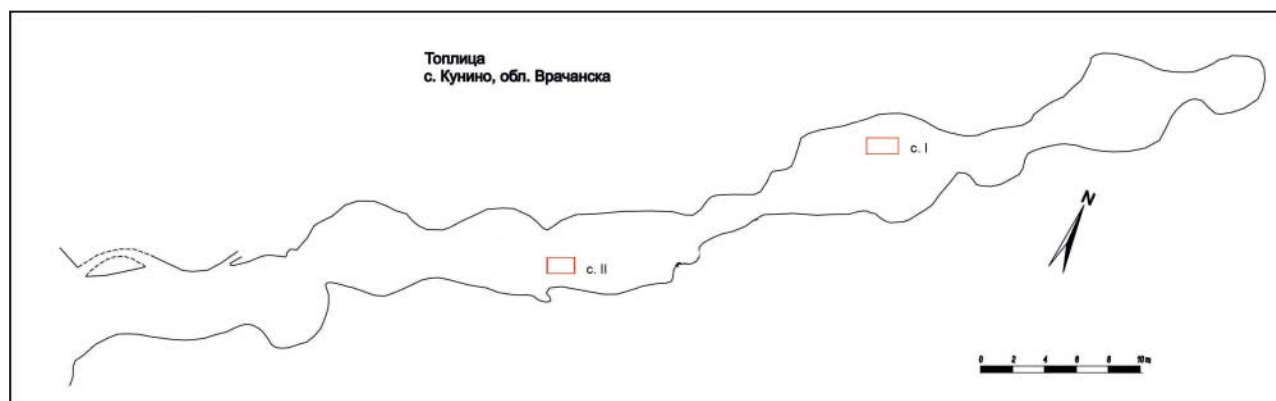
Пласт 3 – светлокафявобежов глинест седимент, по едрозърнест, в сондаж I е със запазена дебелина до 20 см и между 5-15 см в сондаж II.

Пласт 4 – светлосивокафеникав глинест седимент, с дебелина между 10-20 см, като в сондаж II е запазен само в източния профил.

Пласт 5 – установен само в сондаж II, кафявочервеникав глинест седимент, с чакъли с малки размери до 5 см и 2-3 по големи – до 10 см. Максимална дебелина – 57 см, без да е изчерпан при приключване на експлорацията в този сондаж.

В процеса на проучване се разкри огнище, вкопано в пласт 5, с максимална дебелина 39 см, където се наблюдават 3 етапа на използване и запълване. Първи етап (от долу на горе) – тъмносив до черен, с максимална дебелина 16 см. Втори етап – светлосив седимент, максимална дебелина 13 см. Между двата етапа се наблюдава тънка ивица опалена глина, с дебелина не повече от 2-3 мм. Трети етап – сивобежов седимент, с максимална дебелина 10 см. Над етап 1 се наблюдава опалване на стените и дъното на „ямата“, което има постепенно преливащо от тъмносиво към кафеникаво оцветяване, с дебелина до 5 мм.

Пласт 6 – сивожълтеникав глинест седимент, разкриващ се само в югоизточната част на сондаж

Обр. 1. Топлица - план на пещерата с локализация на сондажите (картирала Б. Гяурова).

¹ Палеонтология – Р. Спасов, с консултация от Н. Спасов; картиране – Б. Гяурова.

Благодарим на Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology Department of Human Evolution, Leipzig (Germany) за съдействието, което ни оказват.

II, от дълбочина 355 см.

Намерените костни останки показват присъствието на домашна свиня (*Sus scrofa domestica*), domesticiрано говедо (*Bos taurus*), говедо (*Bos*), овца (*Ovis*), бизон (*Bison*), кози-рог? (*Capra?*), мечка (*Ursus indet.*), кафява мечка (*Ursus arctos*), пещерна мечка (*Ursus spelaeus*), хиена (*Crocuta crocuta*). Присъствието особено на останки от пещерна мечка, дава основание за отнасяне на някои от пластове към късния плейстоцен.

При проучванията беше разкрита серия от 31 кремъчни артефакти (обр. 2), сред които само няколко слабо диагностични форми – отломъци, пластини, пластинки, ретуширани отломъци. Те произхождат от пластове както следва:

Пласт 1 – в който са представени 13 артефакта, от които 8 отломъка, сред тях два по-масивни, с дължина 6-7 см; 2 отломъка под 2 см; 2 фрагмента от пластини и отломък с ретуш. Едната пластинка определено има белези, свързващи я с халколитната технология.

Пласт 2 – материалите произхождат само от сондаж I – два отломъка и един отломък под 2 см.

Пласт 3 – също има материал само от сондаж I – пластинка – подгребеняк.

Пласт 4 – откриха се само 2 отломъка, които произхождат от сондаж II.

Пласт 5 – този пласт е регистриран само в сондаж II и включва 4 отломъка, 3 отломъка под 2 см, 1 фрагмент от пластинка и 3 пластинки.

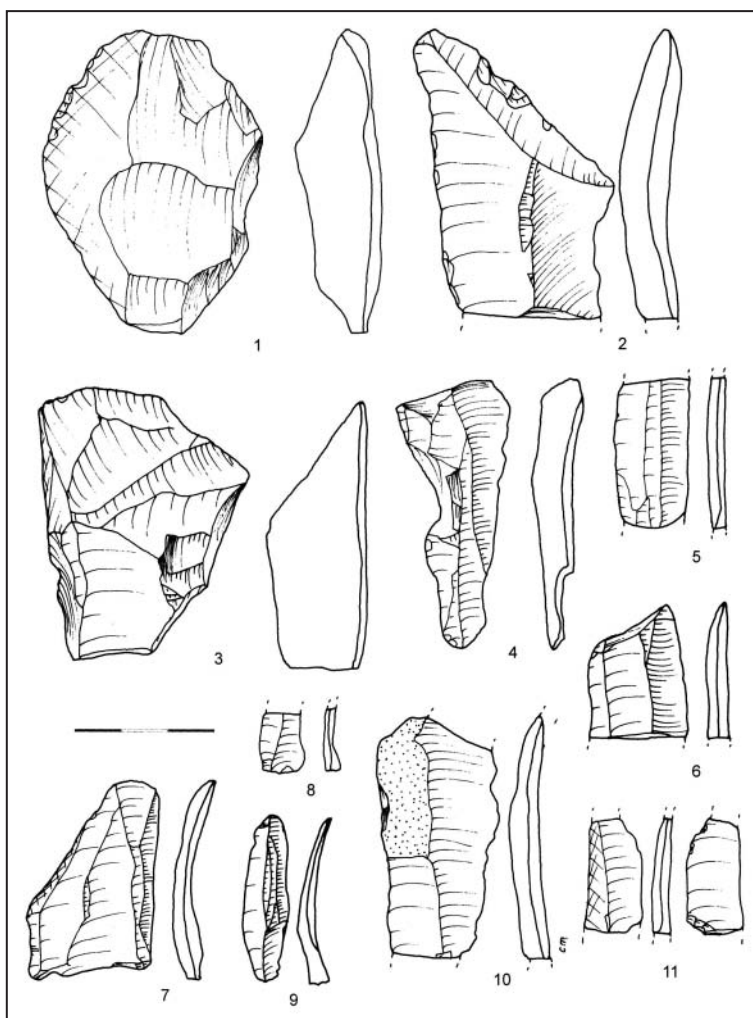
Един артефакт – фрагмент от пластинка е намерен в огнището.

Откритите на повърхността фрагменти от керамични съдове, както и тези от двата сондажа са малобройни и могат да се отнесат към периода на късния халколит и античността (само два фрагмента). С малък брой фрагменти от съдове са представени основните групи съдове в халколитната керамика: финна трапезна керамика (обр. 3.2, 3, 5), кухненска керамика (обр. 3.1, 4, 6) и хранилищни съдове.

Фрагментите от съдовете в групата на финната трапезна керамика са тънкостенни. Използвана е много добре пречиствена глина. Съдовете са отлично изпечени. Стените им са излъскани до блясък, почти полирани. Сред останалите съдове от тази група се отличават тези с добре загладени стени. Цветът на съдовете от тази група е сив, сиво-черен или кафяв¹. Върху само един съд има нокътна украса (обр. 3.5), въпреки че излъскването и загладването на останалите съдове може да се разглежда като елемент на украсата. От различните дръжки е представена само един вид – вертикална дръжка под ръба на устието (обр. 3.6).

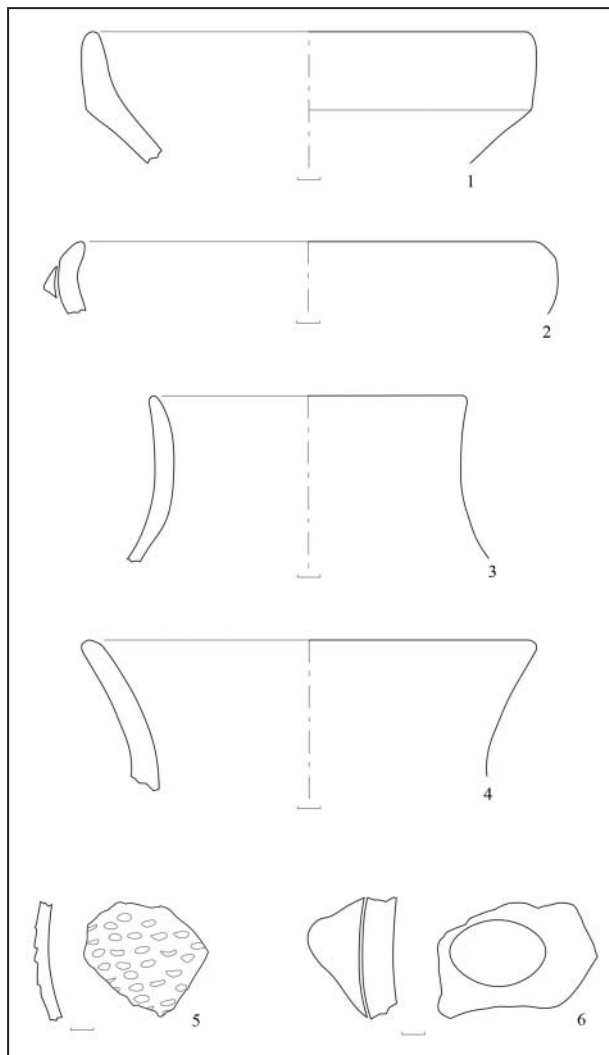
Глината на съдовете от групата на кухненската керамика е с органични и минерални примеси. Повърхностите са загладени или огрубени. Повърхностите са огрубявани чрез барботина или чрез надраскване. От вътрешната си страна съдовете са били много добре загладени. Цветът на съдовете от тази група е кафяв.

Представени са и няколко фрагмента от дебелостенни съдове с големи размери – хранилища. Сте-

Обр. 2. Топлица (пл.1: 3, 5, 7; пл. 3: 4; пл. 4: 2; пл. 5: 1, 6, 8-11): 1-3, 7 - отломъци; 4-6, 10 - пластини; 8, 9, 11 - пластинки (рис. С. Танева).

¹ По стените на съдовете, открити по повърхността на пещерата, както и на тези от сондаж I, има варовикови налепи. По част от съдовете има следи от опожаряване. Затова е много трудно да се определят цветовете на повърхностите на съдовете.

Обр. 3. Топлица. Керамични фрагменти от късния халколит (рис. К. Чукалев).

ните на съдовете от тази група, също са огрубявани.

Въпреки малкия брой фрагменти от съдове и трудността да се определят основните типове съдове, прави впечатление двата вида паници – конични и цилиндрично-конични (обр. 3.1, 4).

Проучванията в пещерата, макар и на твърде ограничена площ, показаха обитаването ѝ през холоцена и плейстоцена, но установеното смесването на материали във всички пластове, на този етап не дава възможност за точното им разграничаване в секвенцията.

Керамиката от Топлица, се свързва с традицията, характерна за късния халколит и се отнася към комплекса Криводол–Сълкуца–Бубани.

Въз основа на малобройните кремъчни и костни останки (присъствие сред фауната на късноплейстоценски видове), можем да предположим и краткотрайното и обитаване през късния плейстоцен.

Литература

Николов 1996: Б. Николов. От Искър до Огоста. История на 151 села и градове от бившия Врачански окръг. София, 1996.

Танева и др. 2011: С. Танева, Ц. Цанова, С. Сиракова, К. Чукалев, Р. Спасов. Теренни издирвания в землищата на селата Долно Озирово (общ. Вършец), Старо село (общ. Мездра), Бресте, Реселец (общ. Ч. бряг), Камено поле и Кунино (общ. Роман) през 2010 г. – В: Археологически открития и разкопки през 2010 г., София 2011, 535-537.

№ 7. СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОНЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ ДЖУЛЮНИЦА – СМЪРДЕШ

Недко Еленски

Археологическите проучвания на праисторическото селище Джулюница – Смърдеш се проведаха от 26.09.2010 г. до 21.11.2010 г. Те се реализираха с финансовата подкрепа на РИМ-Велико Търново. В проучванията участват студенти от ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“ – Йоана Паринова, Стоянка Асенова, Методи Димитров и Николай Трифонов.

През тази година се постави сондаж върху площ, на която до този момент оставаше извън обхвата на проучванията. Тя е разположена между Централния сектор и халколитната могила (Източен сектор). Сондажът се постави на 40 м на изток от Централния сектор (сондаж 21). Той е ориентиран по посоките на света с дължина и/з 10 м и ширина с/ю 1,50 м. В процеса на проучванията се направиха три допълнителни разширения в източната половина на сондажа. Югоизточно разширение с размери дължина и/з 4 м и ширина с/ю 1,50 м; североизточно разширение №1 с размери дължина и/з 4 м и ширина с/ю 1,50 м и североизточно разширение №2 с „Г” образна форма и размери: дължи-

на и/з 2,40/1 м и ширина с/ю 1,80/1 м. Общата площ на сондажа е 32 кв. м. Успоредно с това беше допроучена една малка запазена част от профила между сондажи 21/13 с размери 2,90/0,65 м в основата.

Поради многобройните нарушения в различните части на сондажа се наблюдават напластявания от различни епохи. Първият пласт, в който влиза и орницата, има черно-кафяв цвят от 0 м до 0,40 м. Първите 20 см представляват орницата, но и следващото ниво също явно е разрушено. В него се разкриват керамични фрагменти от различни периоди – ранно средновековие (8-9 в.), раннобронзова епоха, ранножелязна епоха и халколит. На тази дълбочина в различни части от сондажа се разкриват вкопани структури и една каменна структура. В североизточното разширение № 2 на дълбочина 0,50 м се регистрира каменно струпване

Обр. 1. Раннонеолитно селище Джулюница-Смърдеш сондаж 23. Каменно струпване от ранното средновековие.

с размери 1,65/1,50 м като част от него продължава в северния профил. Това струпване е от големи плочести камъни (обр. 1), под тях се разкрива горял пласт 2-3 см от въглени. В югозападната част на струпването се разкриват керамични фрагменти, които са части от един съд. Камъните са с големина от 45/20/6 см до 10/8/5 см. При премахването на камъните се вижда, че няма подреждане и съоръжението, което е било изградено от тях е напълно разрушено. Запазена е основа, която е отухлена, има светлокафяво-червен цвят с дебелина 3-4 см. Според мен това съоръжение е представлявало каменна печка от 8-9 в. Вероятно в това разширение се попада на вкопано ранносредновековно жилище. В североизточното разширение се проучи малка яма №43 с половинка от гърне и керамични фрагменти. Размери: и/з диам. 1,20 м; шир. 0,85 м; ∇ 0,50 м. Има овална форма, почти отвесни стени (80°) и равно дъно. По всяка вероятност нейната дата се отнася към 6-7 в. До източния профил се засяга много малка част от яма №38, която е от КЖЕ и в нея са депонирани фрагменти от главнярник. Тя има камбановидна форма. Размери: с/ю диам. 0,65 м; шир. 0,23 м; ∇ 0,40 м. Върху цялата площ на сондажа се проучиха части от 7 ями, които принадлежат към ранножелязната епоха. Като цяло в тях преобладава кафяво-черен запълнител или сиво-пепеляв, и във всичките ями керамичният материал от този период е малко и много фрагментиран. Като находки от тях произхождат три прешлена за вретено.

Пласт от раннобронзовата епоха е запазен само в югоизточното разширение от 0,40 м до 0,90 м, а в останалата част от сондажа е представен от две ями. В източната част се разкрива компактен масив от горяла деструкция с размери: дълж. 1,10 м, шир. 0,50 м и деб. 0,10 м, която вероятно представлява част от стена, която в източната си част е затиснала керамична чаша. Керамиката принадлежи към II фаза на раннобронзовата епоха (обр. 2). За първи път в селище се разкрива човешкото присъствие от 4 хил. пр. Хр. Проучиха се части от две ями, които принадлежат към постхалколита. Материалът намира аналогии в селищата Качица и Шемшево-Клисе баир. Следващият пласт, който започва от 0,40/0,90 м до 1/1,25 м кафяво-жълт пласт. В западната част е с повишена концентрация от горели мазилки – деструкции. Доколкото позволява да се определи материала, по всяка вероятност е от фазата на средния халколит – култура Поляница IV. След този пласт следва жълто-кафяв пласт от 1/1,25 м до 1,45/1,72 м. При проучването на този пласт се разкриха няколко самостоятелни структури. В югозападния ъгъл на сондажа се разкрива струпване от деструкции – горели мазилки ∇ – 1,20 м. На 1,45 м в централната част на сондажа се разкрива пещ (обр. 3). Тя се състои от две камери. Първата е горивната камера – префурниум и втората камера за изпичане на керамика. Между двете камери е имало преграда, която е разделяла камерите, но е оставало място между двете камери, откъдето е влизал топлият въздух. Максималните размери на съоръжението са д. 0,90 м, ш. 0,50 м и дебелина на стените 3 см. В непосредствена близост до нея се разкрива каменна подложка, която беше проучена на етапи с постепенното разширяване на сондажа. Тази подложка е изградена от малки реч-

Обр. 2. Раннеолитно селище Джулюница-Смърдеш сондаж 23. Керамични фрагменти от ранният бронз.

Обр. 3. Раннеолитно селище Джулюница-Смърдеш сондаж 23. Горивно съоръжение от ранният халколит.

ни камъни и горели мазилки като големината е между 10 и 14 см. След пълното му проучване се установи, че условно образува формата на буквата „П”. Максималните размери са: дълж. 3,20 м и шир. 2,50 м. В централната част на сондажа се проучи яма №46 в която голяма част от запълнителят има пепелни включвания. Размери: дълж. и/з 2,50 м, шир. 2,20 м, ∇ – 0,30 м. Разкриват се керамични фрагменти с повишена концентрация. Този пласт и съответните структури принадлежат към началото на ранния халколит в басейна на река Янтра. Керамиката намира добри паралели в селищната могила Петко Каравелово и в сондаж 17 на проучванията през 2005 (Еленски, Лещаков 2006, 36-39). Последният пласт ∇ 1,45-1,72 м е проучен само в западната част от сондажа. Тук се разкрива траншея с размери: дълж. 4,10 м, шир. 0,70 м, ∇ 0,70 м има конично сечение. Запълнителят представлява жълто-кафяв пласт с глиневата структура, в която се срещат керамични фрагменти. Началото на траншеята е маркирано от единични горели мазилки. В източния край траншеята прераства в яма № 47 – дълж. и/з 3,10 м, шир. с/ю 2,10 м, ∇ 1 м. Тази яма има същия запълнител като на траншеята. В северната част в началото на ямата има струпване от горели мазилки. В източната си част запълнителят на ямата има включвания от пепелни концентрации. На 1,10 м от началото си ямата прави отстъп и продължава да се развива надолу. По този начин се оформя площадка. До източния ръб на ямата се разкрива човешки череп без мандибулата. Главата е положена надясно с поглед на югоизток. Освен черепа се разкриха и две фаланги от пръстите на индивида. Вероятно при изкопаването на ямата е бил разрушен гробът. Източната част на ямата остава непроучена. Последният пласт и вкопаните структури, които принадлежат към него са от четвъртата фаза неолитното селище Джулюница – Смърдеш – култура Овчарово-Самоводене (Еленски 2006, 115).

Литература

Еленски, Лещаков 2006: Н. Еленски, П. Лещаков. Сондажни проучвания на раннеолитното селище Джулюница – „Смърдеш”, Великотърновско – Археологически открития и разкопки през 2005 г. София, 2006, 36-39.

Еленски, 2006: Н. Еленски. Сондажни проучвания на раннеолитното селище Джулюница-Смърдеш, Великотърновско.(предварително съобщение). – Археология, 2006, 1-4, 96-117.

№ 8. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ РАННОНЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ В М. ВАЛОГА (ДОЛНИТЕ ЛЪКИ) КРАЙ ОХОДЕН, ВРАЧАНСКО

Георги Ганецовски

Разкопките са проведени през периода от 3 юни до 25 август 2011 г. (обр. 1) с финансовата подкрепа на община Враца, Областна администрация Враца и неправителствената организация „Бъдеще в миналото“.

Екипът е в състав: Георги Ганецовски от РИМ-Враца – ръководител на експедицията, д-р Радка Златева – специалист по каменна индустрия, д-р Елена Маринова – специалист-палеоботаник, Вивiana Митева – тафоном, Галя Атанасова и Мирослав Анчев от НБУ-София.

През изминалия археологически сезон работата е съсредоточена в източния и южен сектор на обекта.

Продължи разкопаването на останките от източната половина на **структура 7а**. Тя се отнася към ранния период от развитието на обекта Оходен I (синхронен с етап Протостарчево II). Установени са едно ниво на запълване, при което общата площ на тъмнокафявото петно, наситено с археологически материали, възлиза на 45 кв. м и едно ниво на вкопаване, при което се очерта овалната форма на вкопаната част на структурата, заемаща значително по-малка площ от около 22 кв. м (обр. 2). В дълбочина, в участъка на структурата, попадащ извън вкопаването ѝ, са разчистени две ями и струпване на опалени камъни, покрито с керамични фрагменти.

Яма 20 е разположена на 2 м в североизточна посока от структура 7а. Формата ѝ е овална с размери 1,7х1,4 м. Вкопана е около 35 см в лъса. Запълнена е с тъмнокафява пръст, в дълбочина изсветляваща, която съдържа керамични фрагменти, животински кости и опалени мазилки.

Яма 19 също има овална форма с размери 1,1х1,5 м. Съдържа ломени камъни, множество дребни мазилки и кости от говедо.

Вкопаната част на структура 7а е запълнена с голямо количество керамични фрагменти, опалени мазилки, животински кости, въглени и множество опалени варовикови камъни. Тези камъни са струпани в овална форма с отвори в източна и югоизточна посока. Под тях се откриват животински кости и керамични фрагменти (някои от тях със следи от вторично опалване), както и множество опалени мазилчици, лежащи върху много въглени. Около камъните, както и във вкопаната част на структурата са намерени опалени мазилки с добре загладена лицева страна, както и такива с отпечатъци на цепени греди и плет.

По-голяма част от керамиката е без вторично опалване, но има малък процент фрагменти, които са с ясно забележими следи от вторично опалване. Добре се отличават трите технологични групи: червеноангобирана, кафявоангобирана и неангобирана. Керамичния комплекс от структура 7а отнася към първия етап на развитието на селището – Оходен I.

Освен многобройните керамични дискове с ямичка в структурата са намерени кремъчни пластини и отломъци с ретуш, две пластини от обсидиан, керамична лабрета и част от култово олтарче с правоъгълна форма и кръгло легенче. Заради голямото количество керамични дискове с ямичка в средата и опалените варовикови камъни, струпани в определена форма сме склонни да допуснем, че структурата е имала обредни функции, свързани с култа към Слънцето.

Глинен олтар с еленови рога (яма 18). Това съоръжение е разположено източно от разрушена глинобитната стена, като в северо-западната си част има конструктивна връзка с нея (обр. 3). Откъм северната му страна е разпо-

Обр. 1. Раннонеолитният обект Оходен-Валогa и проучванияте през 2011 година сектори Изток и Юг.

Обр. 2. Структура 7а, ниво на вкопаване.

Според анализа на Николай Спасов, откритите три черепа са на благороден елен. Те носят добре развити рога и принадлежат на едри животни, убити по време на брачния период на елените.

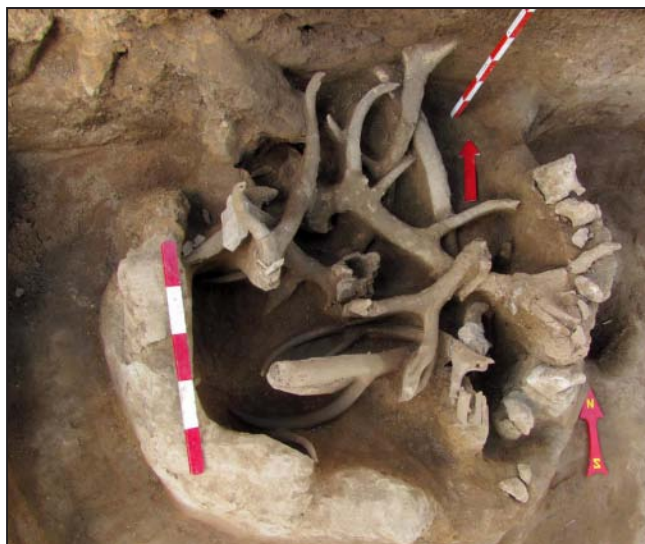
Въз основа на единичните керамични фрагменти можем да отнесем съоръжението към първия етап на развитието на селището – Оходен I. Открити са още кремъчни артефакти: ретуширани пластини, едно ядро и една счупена глинена зооморфна фигурка без глава, вероятно изобразяваща елен.

Структура 8. Започна проучването на североизточната част на структурата, чиято южна половина е вече разкопана. Достигната е горната част на тъмнокафяв пласт, наситен с археологически материали.

Керамиката от структура 8 е силно фрагментирана и в повечето случаи с опадала ангоба. Тя датира към по-късния етап на ранния неолит в обекта – Оходен II (синхронен с етап Старчево II). Доминират съдове, поставени на високи столчета и фрагменти с черна украса, нанесена върху червена ангоба. Констатиран е обаче и малък брой керамични фрагменти, характерни за по-ранния период от развитието на селището. Установено е голямото количество ретуширани пластини с излъсквания, кремъчни чукалки и каменни тесли със следи от силно износване.

На около 3 м североизточно от структура 8 е установено тъмнокафяво петно, наситено с археологически материали.

Добити и изследвани са 547 броя кремъчни артефакта. В проучените сектори преобладават полуфабрикатите – пластини, отломъци, пластинки и фрагменти. Голяма част от отломъците могат да се свържат с подготовката на ядрата и началото на тяхната експлоатация. За разлика от предходния сезон, може да се отбележи нарастване броя на ядрата, фрагментите от тях и натуралните форми с опити за експлоатация. Значително е и количеството на натурални късове, конкреции и отломъци. Слабо застъпени са ретушираните форми, които са най-често фрагментирани.

Обр. 3. Глинено съоръжение с еленови рога.

ложено вкопаването на яма 15 и гроб № 4 с мъжки индивид. Разстоянието между глинено съоръжение и гроб № 4 е 2,6 м. Съоръжението има овална форма с размери 1,3x1,1 м и височина 60 см. Изградено е от глина. По периферията е оформен заоблен перваз. Под съоръжението в плитка яма са поставени различни по големина камъни, които са подредени в кръг. Върху камъните спираловидно са поставени три еленови черепа като всеки от тях има по 5-6 разклонения на рогата. Два от черепите са се смъкнали надолу и част от рогата са се начупили. Третият еленов череп лежи с лицева част, обърната към север, т. е. към мъжкия гроб. В северозападната част на съоръжението мазилки покриват рогата. По северната му граница са установени останки от дървена конструкция (вероятно плет), която го отделя от яма 15.

Анализът на костните останки показва, че сред домашните животни най-многобройни са тези от говедо, следвани от овца/коза и от тези на куче. Останките от дивите животни дават следните видове: тур, елен, див кон, сърна, язовец, бялка, заек, бобър, птици. Откриването на див кон буди особен интерес, заради редкостта на дивите коне във холоценската фауна на страната. В неолитното селище Оходен-Валогa ловът е играл по-малка роля в изхранването на населението, отколкото животновъдството.

С откритите две структури – структура 7а и глинения олтар с еленски черепа все по-ясно се очертава **сакралният сектор в чертите на**

праисторическото селище, към който се включват и четирите открити до момента гроба. Освен тези структури с безспорни култови функции, в обекта са регистрирани и такива с ясно изразени жилищни функции, отнасящи се към двата периода, застъпени в селището.

Литература

Ганецовски 2007: Г. Ганецовски. Нови данни за ранния неолит в Северозападна България – In: The Struma/Strymon River Valley in Prehistory. In the Steps of James Harvey Gaul. Vol. 2, Sofia, 2007, 147-164.

Ганецовски 2008: Г. Ганецовски. Раннонеолитен гроб от Оходен, Врачанско. – В: Праисторически проучвания в България: Новите предизвикателства, 2008, 106-119.

Ганецовски 2009: Г. Ганецовски. Оходен – селище от ранния неолит (разкопки 2002-2006 г). София 2009.

Ganetzovski 2011: G. Ganetzovski. Nouvelles données sur le néolithique ancien dans le nord-ouest de la Bulgarie. – The Lower Danube in Prehistory: Landscape Changes and Human-Environment Interactions, Bucuresti, 2011, 61-73.

№ 9. НЕДЕСТРУКТИВНО ПРОУЧВАНЕ НА ПРАИСТОРИЧЕСКО СЕЛИЩЕ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ДАМЯНИЦА, ОБЩИНА САНДАНСКИ

Малгожата Гребска-Кулова, Илия Кулов, Петър Зидаров

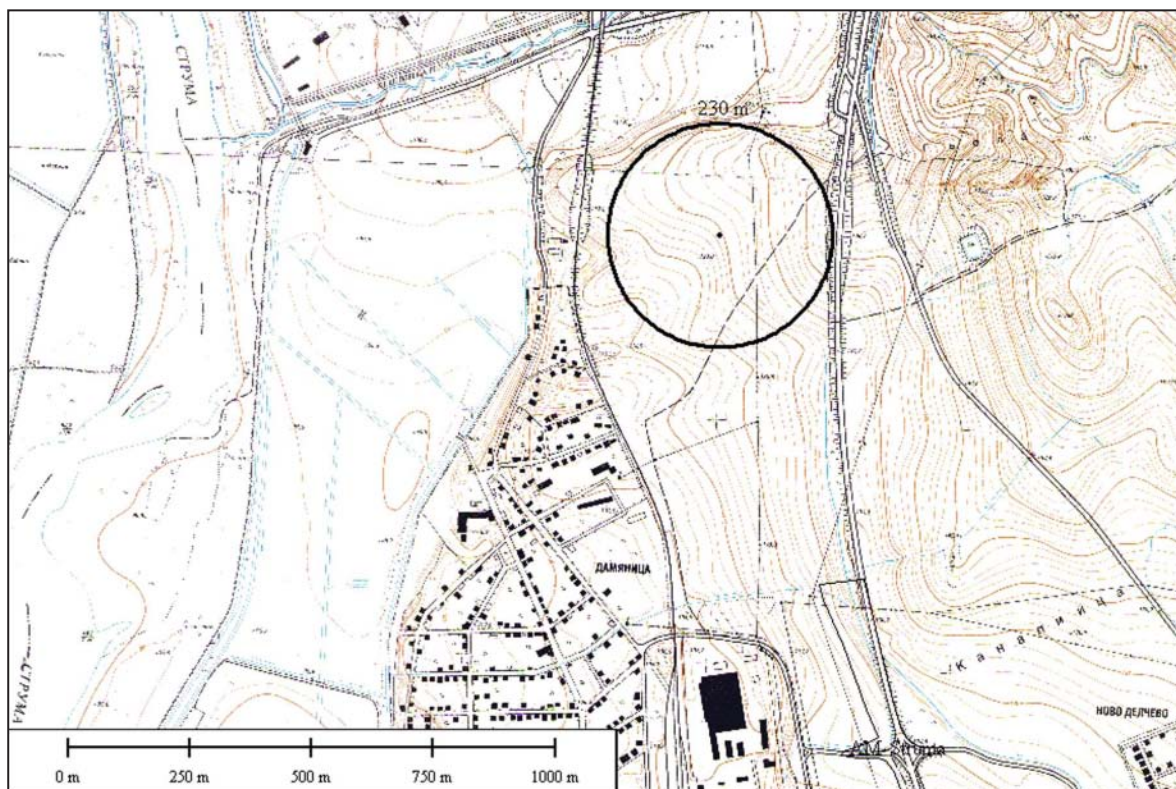
В съответствие с договор, сключен между АПИ и РИМ-Благоевград, през 2011 г. бяха планирани геофизични проучвания¹ и аварийни разкопки по трасето на бъдещата АМ-Струма в участъка, който пресича известния археологически обект – праисторическо селище в м. Османица, край с. Дамяница, общ. Сандански. Селището е открито по време на българо-полска археологическа експедиция през 1982 г. През 1985 г. са направени сондажни проучвания, ръководени от Л. Перничева и със заместник-ръководител М. Кулова. В северозападната част на селището са направени три сондажа. Първият е с размери 2x5 м и ориентиран север-юг, вторият е със същите размери, но ориентиран изток-запад и се намира на изток от сондаж 1. Третият сондаж се намира до западния край на терасата и е с размери 5x5 м. През 1988 г. започнахме проучвания върху значително по-голяма площ от 250 м², като изкопа беше заложен между сондажи 1 и 2. Проучванията продължиха и през 1989 г., след което бяха преустановени поради финансови проблеми.

При тези разкопки беше установено, че културния пласт достига до 1,50-1,80 м дълбочина в района на сондажи 1 и 2 и изтънява до 0,50 м в най-западния сондаж 3. Анализът на керамиката позволи да бъдат разграничени три фази на развитие на селището, отнасящи се към класическата и късната фаза на късния неолит. Много е вероятно съществуването на четвърта, последна фаза, отнасяща се към ранния халколит, но находките отнасящи се към този период в проучваните сектори произхождат от повърхността и културен слой не можа да бъде установен.

През подготвителния етап на тазгодишното проучване беше създаден многослоен ГИС-проект, включващ разнообразни географски данни като топографски карти, орторектифицирани сателитни и аерофотоснимки и триизмерни модели на релефа (ASTER и SRTM), с цел да се обезпечи интеграцията на всички пространствени данни от планираните геофизични и геодезични измервания на археологически структури и находки от обекта. Въз основа на тези данни планирахме разположението на опорната геодезична мрежа.

Още в самото начало на теренните проучвания, когато се опитахме да пренесем координатите на актуалния сервитут на пътя на трасето, установихме, че в периода между сключването на договора за археологически проучвания през 2008 г. и влизането му в сила, проектната геометрия на пътя е значително променена и участъкът, на който е разположен археологическия обект, е преминал от приоритетния за из-

¹ Апаратурата, използвана за това проучване, бе закупена със средства на Фонд „Научни изследвания“, проект ДО-02-68.

Обр. 1. Дамяница-Осмица - ситуационен план върху топографска карта в М 1:5000; в югозападния край са очертани контурите на одобреното трасе на ЛОТ 4 на АМ-Струма.

граждане лот 4 в лот 3, за който не е изготвена окончателна проектна документация. Така теренните проучвания бяха отложени до изясняване на местоположението на трасето на сервитута в м. Осмица.

При същото посещение на обекта, проведохме теренни наблюдения и регистрирахме пространственото разпределение на концентрациите от керамични фрагменти на повърхността на обработваемите площи с помощта на ръчен GPS за определяне на границите на обитаваната площ. Теренът е разделен на сравнително маломерни парцели, в част от които се поддържат градини с едногодишни насаждения, а други представляват ливади. Наблюденията бяха възможни само в първия тип имоти. Така се установи, че концентрацията от диагностични керамични фрагменти достига 400 м на юг от северния ръб на терасата, където са правени сондажни проучвания. Разстоянието от сегашния път Сандански-Кулата на изток до западния край на терасата, в което се наблюдава постоянно високи концентрации на диагностични фрагменти в обработваемите терени е приблизително 500 м, а предишни наблюдения показват, че селището е продължавало вероятно още 100 м в източна посока и отвъд пътя, но доколкото земята там не се обработва, не можахме да установим с точност източната граница (обр. 1).

Сред наблюдаваните от нас керамични фрагменти на повърхността, успяхме да установим фрагменти от всички четири фази установени при предишните ни разкопки (обр. 2), съответно:

- фаза I – 1.80-1.30 м под повърхността – тя е представена основно в сив пласт на дъното на сондаж 2. Керамиката е с кафяв и сивокафяв цвят. Срещат се биконични и цилиндрично конични форми, паници с леко удебелено устие, но не от типичните за периода. Присъстват и лентовидни дръжки със жлеб в средната част. Сред орнаменталните елементи се срещат канелюри, пластична украса, барботина и *black-topped*. Тази керамика носи характерни среднеолитни елементи на локалната културна група Българчево II – Долна Рибница.

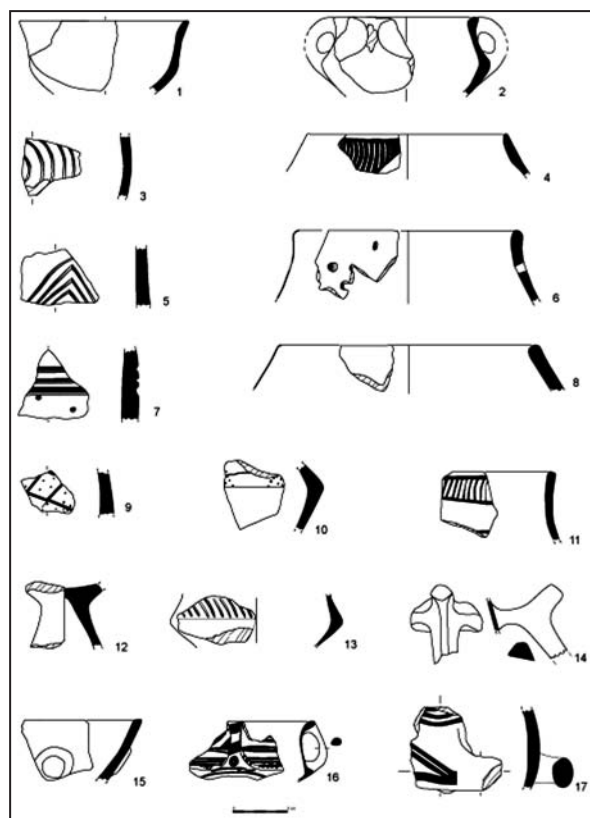
- фаза II – 1.30-0.5 м под повърхността – в тази фаза цветът на повърхността на керамичните съдове се променя, като доминира сива, черна и кафява керамика. Продължават да се срещат биконични и цилиндрично-конични форми, но стават популярни паниците с удебелено отвътре устие и с S-образен профил. Сред орнаменталните елементи през тази фаза са популярни канелюрите, оцветяването *black-topped* и керамиката с червена лакова повърхност. Появява се украса от излъскани ивици.

- фаза III – 0.5-0.0 м – тази фаза започва със силни опожарявания на дълбочина 0.50 м. Керамичния

комплекс се различава значително от предишните две фази. Появява се нова категория керамика с червена, червено-кафява повърхност и нови форми: профилирани паници върху кухо столче, амфоровидни и кантаросовидни съдове и сферични гърнета с устие удебелено отвътре. Освен познатите вече украси от канелюри и *black-topped*, в тази фаза се появява рисуванa украса, локална разновидност на Акропотамос, с черна или кафява рисунка върху червена или кафява основа. В Дамяница досега не е намерен нито един фрагмент от истински Акропотамос. Освен имитация на Акропотамос се появяват и други категории рисуванa керамика с полихромна украса, с битумна рисунка или с червена рисунка.

– фаза IV – в последния, разрушен пласт на самата повърхност са намерени и фрагменти с графитна рисунка, с врязана и инкрустирана с бяло украса тип Градешница и с локална разновидност на врязана украса. Това ни дава основание да предположим, че в Дамяница е съществувал и четвърти пласт от ранния халколит.

На следващия етап от теренното проучване сме предвидили прилагането на комплексна методика геофизични проучвания, детайлни наблюдения върху пространственото разпределение на диагностичните керамични фрагменти намирани по повърхността и съпоставката им с профилите от разкопките по трасето на магистралата, за установяване на евентуални хоризонтални изменения в местоположението и размера на селищата от отделните фази.

Обр. 2. Дамяница-Османица. Диагностични керамични форми и орнаментация:

3, 5, 7 - врязана украса; 4, 11, 17 - Рисуванa украса тип Акропотамос; 9, 10 - набодена украса; 13 - канелюри; 12, 15 - червена лакова повърхност; 16 - графитен орнамент.

Литература

Grąbska-Kulova 1993: M. Grąbska-Kulova. Neolithische bemalte Keramik aus der Siedlung Damjanica im mittleren Strumatal. – Saarbrücker Studien und Materialien zur Altertumskunde, 2, 1993, 121-151.

Pernicheva 1995: L. Pernicheva. Prehistoric Cultures in the Middle Struma Valley: Neolithic and Eneolithic. – In: D. Bailey, I. Panayotov (eds.). Prehistoric Bulgaria. Monographs in World Archaeology, 22. Madison-Wisconsin, 1995, 116-117.

Перничева 2003: Л. Перничева. Мраморна фигурка-амулет от Дамяница, Санданско. – Известия на Исторически музей Благоевград, 3, 2003, 21-24.

№ 10. ПРАИСТОРИЧЕСКО СЕЛИЩЕ В М. МАСОВЕЦ, ЗЕМЛИЩЕТО НА ИЛИНДЕНЦИ, ОБЩИНА СТРУМЯНИ

Малгожата Гребска-Кулов, Петър Зидаров

Археологическите проучвания на раннеолитното селище Илинденци-Масовец през 2011 г. продължиха две седмици – от 13 до 25 юни, финансирани от Фондация „Балканско наследство“ под формата на лятна школа за бъдещи археолози. Заместник ръководител на проучванията е Петър Зидаров от НБУ. В разкопките взеха участие: Иван Василев от Фондация „Балканско наследство“, Лор Саланова и

Жулиен Виеге от екипа в Ковачево и Надежда Цанова – уредник в музейната сбирка в с. Струмяни.

В началото на проучванията беше направено сондиране на магнитни аномалии, регистрирани през 2010 г.¹ (Кулова, Зидаров 2011). Направени бяха 7 сонди с диаметър 10 см по оста север-юг вмества със забележителни аномалии. Сондите потвърдиха съществуването на доста дълбоки вкопавания, стигащи до 1,30 м от повърхността в южната периферия. Получи се конфигурация на материковата скала по тази ос, а също и най-обща характеристика на антропогенните пластове.

В началото на разкопките бяха поставени три основни цели:

– проверка на магнитните аномалии в южната периферия на селището и определяне на техния характер

– проследяване на източната част на структурите, проучени през предишни сезони в квадрати А3 и А4 и преди всичко на вкопаната структура № 39 – траншея (Гребска-Кулов и др. 2011).

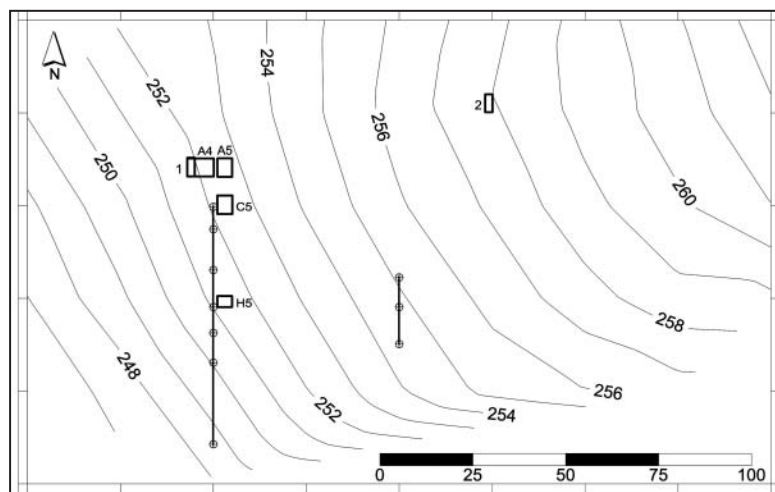
– придобиване на нови археологически материали за по-добра характеристика на предствената в селището фаза на ранния неолит.

Разкрити бяха три квадрата – А5, С5 от източната страна на проучената площ и Н5 в южната част на терасата (обр. 1). Между проучения по-рано квадрат А4 и новия А5 е оставен контролен профил с ширина един метър, който продължава в южна посока до края на терасата.

В кв. А5 се изчерпа културния пласт от 0,25-0,30 м и в северната част на квадрата се стигна до материкова скала. Установи се, че траншеята, регистрирана в кв. А4 продължава в източна посока в кв. А5 и завива на юг. Траншеята е широка около 2 м и е проучена в дълбочина до 0,50 м. Керамиката, на-

мерена в този квадрат, съдържа много малко бяло рисувани фрагменти.

Кв. С5 се намира на 5 м южно от кв. А5. Тук е проучен пласт до дълбочина 0,25 м. Веднага под повърхността се появиха рушевини от опожарена къща (обр. 2). Разкрита е основата на печта с приблизителни размери 1 x 1 м, направена от дребни чакълести камъни, както и фрагменти от две подови замазки. Основите на купола показват, че отвора на печта е бил от ЮЗ страна, а самата печ и съответно къщата са ориентирани СИ/ЮЗ. Пред печта се намират фрагменти от глинени плочи, добре обмазани от една страна и със отпечатъци от разцепени греди от вътрешната страна. Тези плочи са с дебелина 4-5 см и не е ясно към кое съоръжение принадлежат. Те частично припокриват фрагменти от голям съд, счупен на място. Фрагментите от този съд продължават и в западна посока, където са покрити от подова замазка с дебелина 2 см. В южната част фрагменти от същия съд лежат върху друг керамичен под от по-долното ниво. От източната страна на печта е намерен хромелен камък и съд, обърнат с устието надолу. Засага не е много ясно към кой от периодите, установени на обекта се отнася къщата. В пласта над и около

Обр. 1. Илинденци, Масовец. Ситуационен план на изкопи и сонди.

Обр. 2. Илинденци, Масовец.
Квадрат С 5 - разрушения на опожарена къща.

¹ Апаратурата, използвана за това проучване, бе закупена със средства на Фонд „Научни изследвания“, проект ДО-02-68.

нея са намерени фрагменти, типични за средния неолит. Детайлното проучване на къщата, ще продължи и през следващата година

Третият проучван квадрат – Н5 – се намира в южната периферия на терасата. Проучванията в тази част имат за цел изясняване на характера на голямата линейна магнитна аномалия, маркираща южната граница на обекта. Свали се пласт от 0,20-0,25 м. Под хумусния слой в кв. Н5 започнаха да се разкриват концентрации от старателно подредени камъни, лежащи в сива твърда пръст. На места започва да се появява и по-светъл пласт, наситен с дребни фрагменти от мазилки. Керамичният материал, намерен в този квадрат, принадлежи към финалната фаза на ранния неолит, но няма нито един фрагмент от средния неолит. Ограниченият обем на разкопките в тази част засега не дава достатъчно данни за установяване на характера на интересуващата ни магнитна аномалия, макар да е напълно възможно тя да бъде свързана с концентрацията на камъни, съдържащи елементи с магнитни свойства (напр. железни съединения в гранита).

Намерени са 38 дребни находки, основно кремъчни отломъци, няколко пластини, в това число една с ретуш и силни излъсквания. Керамиката, разкрита в кв. А5 и Н5 насочва към финала на ранния неолит (малко рисувани с бяло върху червено фрагменти, врязана украса, псевдо-канелюри), докато в кв. С5 определено има и среднонеолитни елементи, изразени чрез присъствие на черна излъскана керамика и силно биконични форми. Забелязва се и голяма разлика в количеството и характера на керамичните находки, открити в квадрати А3 и А4, проучвани по-рано, и тези от А5 и С5, проучвани през тази година. Докато в първите са намерени значително количество фрагменти от рисувана керамика с бял орнамент върху червена основа, то в последните квадрати (А5 и С5) тези фрагменти са значително по-редки. Тези наблюдения поставят въпроса дали не сме попаднали на границата между двете селища от ранния (Илинденци I) и средния неолит (Илинденци II). Предвид ограниченото количество диагностични находки, надяваме се пробите, взети за абсолютно датирание посредством различни методи (С14 и археомагнетика) да допринесат за прецизирането на хронологическата позиция на разкритата опожарена къща.

Литература

Гребска-Кулов и др. 2011: М. Гребска-Кулов, Л. Саланова, И. Кулов, Ж. Виеге, Л. Гомар. Ранно-неолитното селище при с. Илинденци, м. Масовец, община Струмяни. – Археология, 2011, 1, 25-43.

Гребска-Кулова, Зидаров 2011: М. Гребска-Кулова, П. Зидаров. Недеструктивни проучвания на раннонеолитно селище в м. Масовец, при с. Илинденци, община Струмяни. – В: АОР през 2010 г. София, 2011, 45-47.

№ 11. ОТЧЕТ ЗА СПАСИТЕЛНИТЕ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ЯБЪЛКОВО – НЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ ПРЕЗ 2011 г.

*Красимир Лещиков, Надежда Тодорова, Ваня Петрова,
Георги Кацаров, Илия Хаджипетков*

През изминалия сезон проучванията на обект Ябълково бяха проведени от м. март до м. октомври. Те са под научното ръководство на доц. д-р К. Лещиков, със заместник-ръководители Н. Тодорова, В. Петрова и Г. Кацаров¹.

I. Разкопки в Сектор Север

В Сектор Север разкопките бяха проведени успоредно със строителните дейности в участък с дълж. ок. 150 м и шир. средно ок. 7,50 м, разположен между пътя Димитровград – Ябълково и жп линията в рамките на сервитута.

¹ В екипа участват М. Тонкова (тракийска археология), Цв. Попова (археоботаника), С. Алпаслан-Роденберг (антропология), А. Зоев (художник), Н. Тонков (геофизика), и др. Полевият екип бе активно подпомогнат от докторанти и студенти на СУ – Ж. Василева, Н. Николова, И. Хаджипетков и много други.

Ров 2 от РБЕ 3 бе проследен на дължина около 70 м в рамките на няколко участъка. Трасето му оформя отворена на юг дъга с диаметър най-малко 50 м, но южната половина остава извън рамките на разкопките. Максималната дълбочина на рова е 1,90 м, с ширина при вкопаването 5 м. Профилът навсякъде е V-образен. В западната си част ровът е вкопан в раннеолитен културен пласт и в стерилната основа. В източната си част ровът пресича раннеолитен ров 1, след което е вкопан успоредно на него.

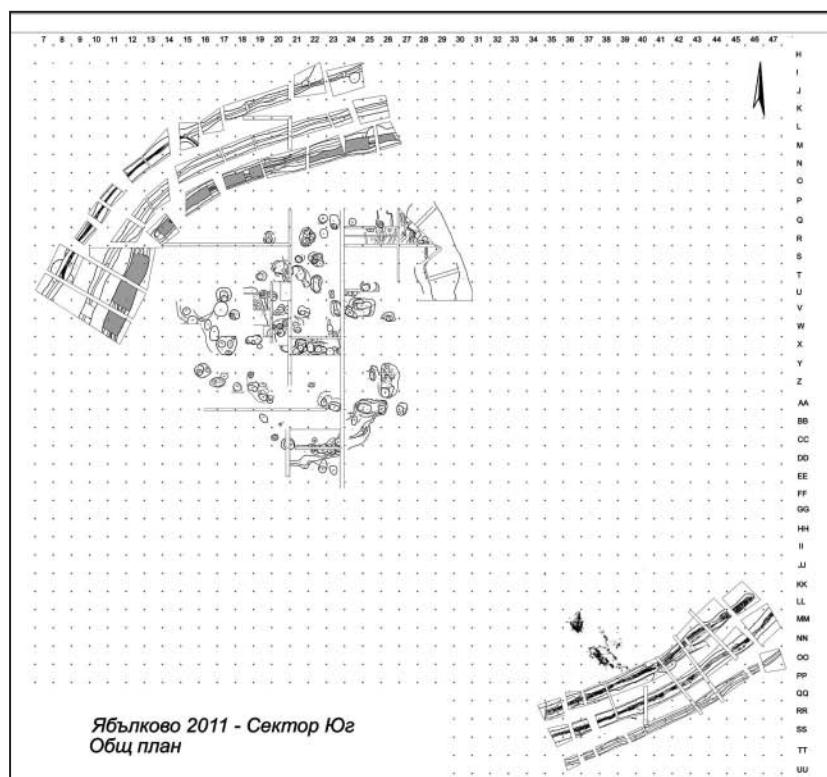
Рововете от ранния неолит имат доста по-голям диаметър – 140-150 м и ограждат периферията на целия алувиален хълм. Няколкото асинхронни рова, поради спецификата на спасителните проучвания, са проучени само в отделни сегменти. Те са в двете диаметрално противоположни части на изток и на запад, ето защо пълната реконструкция на техните планове не може да се предложи.

Ров 1 има проучена дължина ок. 50 м. Трасето оформя дъга, пресечена в източната си част от **Ров 2**. Максималната дълбочина на рова е до 1,80 м, а ширината е над 3 м. На ок. 4 м в източна посока от Ров 1 е регистрирано трасето на друг раннеолитен ров, обозначен като **Ров 3**, успореден на първия. Трасето е проследено на дължина ок. 20 м. Дълбочина му достига до 1,40 м, а максималната ширина е до 2,50 м. На няколко места в средата на трасето е регистрирана тясна стерилна ивица, разделяща рова

на две трасета с отделни дъна. Според стратиграфските наблюдения, източното трасе е по-късна преправка на рова. Ров 1 се отличава с по-усложнена стратиграфия в кв. L52-53/M52-53, документирана сравнително добре заради липсата на значителни нарушения. Тук трасето на Ров 1 пресича по-ранно дълбоко вкопаване със силно издължена форма, стратиграфски залягащо под Ровове 1 и 2. Формата и дълбочината му ясно говорят, че става дума за сегмент от ров, а не за дълга яма. От друга страна, равнището на вкопаване и стратиграфската позиция го дефинират като една от най-ранните структури на обекта.

В най-западните квадрати са установени трасетата на три рова, обозначени като **Ровове 4 и 5 и 6**. В тази част **Ров 4**, подобно на Ров 3 в източната част на обекта, се превръща в двоен. **Ровове 4 и 5** са относително плитки – до 0,70 м, но Ров 6 е значително по-дълбок – до 1,40 м под нивото на стерилната основа. Трите трасета са успоредни едно на друго и следват обща ориентация югозапад-североизток.

Рововете са с тясно дъно, прави стени и V-образно сечение. Можем да допуснем, че регистрираните ровове представляват една обща система и са имали отводнителна функция. Тяхното „раздояване“ е резултат от многократни подновявания и корекции на трасето.

Обр. 1. Сектор Юг. 1. Общ план; 2. Въздушна снимка.

Вкопаните структури от ранния неолит са представени и от няколко ями, които не излизат извън познатото ни от предишните години.

Наземни структури. През 2011 г. бяха проучени и три участъка със запазени компактни деструкции от жилища, незастроен участък, както и няколко огнища, които са извън жилищните структури. Част от четири жилища са запазени в най-източната част на селището и още едно или две – в централната част.

Жилищата са били наземни, с масивни глинобитни стени и вкопани зимници под пода. Отопителните съоръжения – пещи и огнища, са изградени изключително стабилно и са използвани дълго време. В централната част на селището има междужилищни пространства, които по традиция са плътно покрити с червена охра. Керамиката е типична за периода Караново I, но правят впечатление съдовете с полихромна украса и тези, украсени в стила „черно върху червено“ (обр. 3.10). Характерни са както за наземните съоръжения и ямите, така и за рововете.

II. Разкопки по трасето на АМ – Сектор Юг

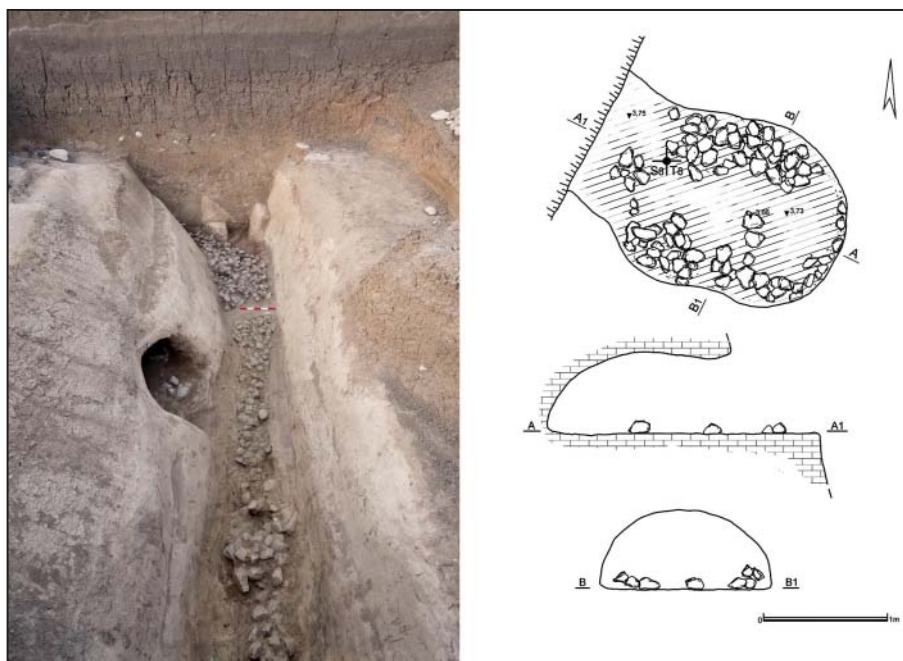
Проучването на системата от тройни ровове в рамките на сервитута бе почти напълно завършено. През 2011 г. бяха достигнати дъната в почти всички сектори и бяха премахнати повечето контролни профили и пътеки. Бе завършено проучването и на участъка с вкопани под жилищата съоръжения (ями-килери), няколко наземни жилища и голяма издължена структура с неясна функция, вкопана в източната част на обекта (обр. 1).

II.1. Ровове. Нова информация бе добита относно начина за влизане в селището. Оказа се, че системата от тройни ровове е била пресечена с широки пътеки както в южната, така и в северната част на проучените ровове. Със сигурност входовете са били два – северен и южен, но може да се предположи, че са били четири.

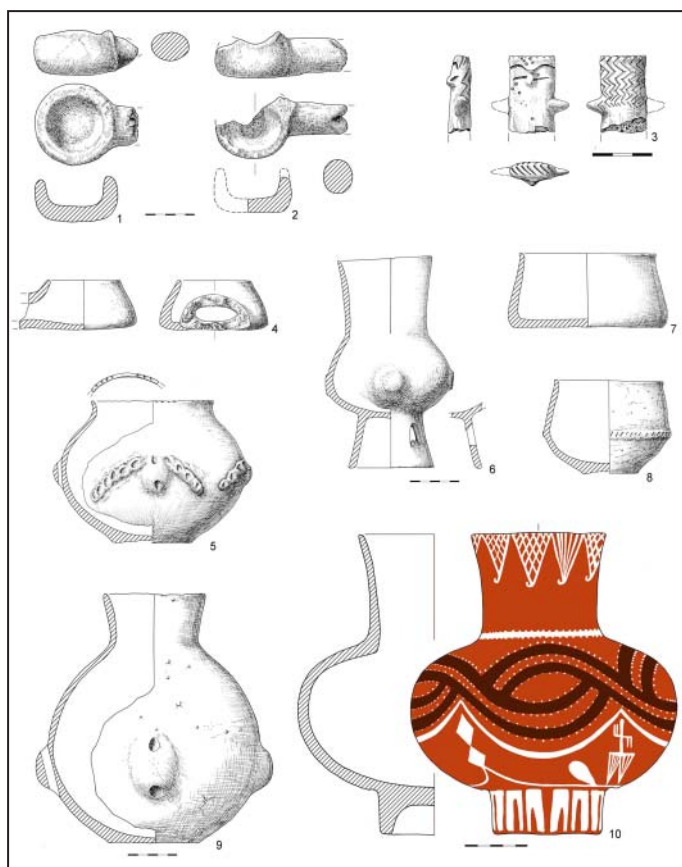
В процеса на разкопки се оказа, че картината в дълбочина е доста по-сложна в сравнение с очакваната. Както в северните, така и в южните сегменти на рововете бяха регистрирани основни преустройства, частични промени на трасета, както и усложняването им с вторични ями, отстъпи, площадки и т. н. Стените са били облицовани с камъни, а самото дъно е било павирано. На няколко места разчистихме основи на огнища, хромелни камъни и др. На други места има големи струпвания на овъглена органика, които предполагат съществуването на масивни дървени конструкции. Определено внимание заслужават двете симетрично разположени дълбоки ниши, издълбани в стените на ровове С и С1 (обр. 2). Функцията им е неясна, но размерите им позволяват приютяване (укриване) на поне един средно едър индивид. Събраната нова информация прави все по-вероятно мнението, че основната функция на рововете е била фортификационна.

II.2. Вкопани структури. През този сезон завърши проучването на вкопаните структури – ями в централната част на обекта. Очертан бе техния район, който граничи на запад и на север с района на жилищата с каменни основи, на изток – с вкопаването, описано по-долу, а на юг – от естествена площадка в терасата на хълма.

В североизточната част на сектор Юг бе регистрирано обширно вкопаване. Формата му е издължена, леко дъговидна, отворена на запад, а площта е от около 1000 м². Структурата граничи на север с ров

Обр. 2. Сектор Юг, Ров С1, сектор 15. 1 - дъно на рова, павирано с камъни; 2 - ниша в източната стена на рова.

Обр. 3. Находки. 1 - Каменна пота - сектор Север, кв. М₄₂, в основата на огнище (ОФ-I-1371); 2 - Каменна пота - сектор Юг, ров В, сектор 8 (ОФ-I-1372); 3 - Антропоморфна фигурка - сектор Север, кв. М₄₉ (ОФ-V-1307); 4 - Глинен съд - сектор Юг, ров В, сектор 1 (ОФ-V-1156); 5 - Глинен съд - сектор Юг, Яма 1 в кв. АА₂₃ (ОФ-V-1257); 6 - Глинен съд - сектор Юг, ров В1, сектор 9А (ОФ-V-1313); 7 - Глинен съд - сектор Юг, Яма 2 в кв. АА₂₂₋₂₃ (ОФ-V-1047); 8 - Глинен съд - сектор Юг, ров А1, сектор 8 (ОФ-V-1319); 9 - Глинен съд - сектор Юг, ров А1, сектор 1А (ОФ-V-1259); 10 - Съд с полихромна украса - сектор Север, ров 1 (ОФ-V-1317).

А1. Връзката помежду им не е изяснена, но не е изключено те да се свързват или пресичат. Южната граница достига до естествено оформен праг в склона на хълма. Стените са полегати, но на места са почти отвесни. Дъното е равно, с лек наклон на североизток. В рамките на вкопаването са проучени различни по форма, дълбочина и запълнител ями. Функцията на тази структура е все още неясна. Съобразно археологическите материали отнасяме вкопаването към най-късната фаза в живота на обекта, вписваща се в периода Караново II.

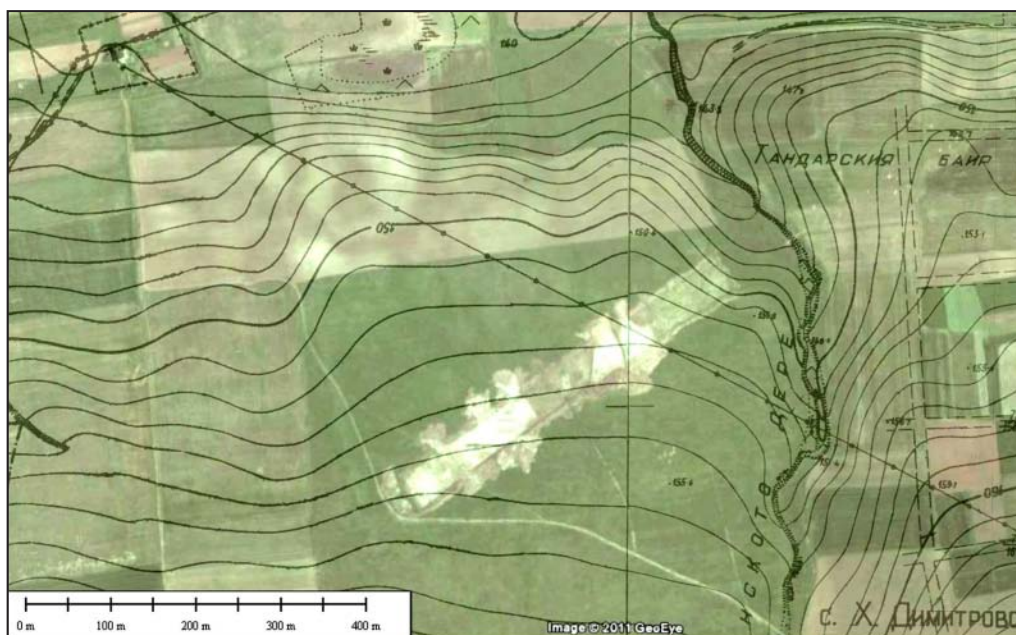
II.3. Наземни каменни структури. При пресичането на каменните структури в централната част на селището бе събрана важна информация относно начините на тяхното изграждане. Поради спецификите на почвата траншеи за основи не бяха регистрирани. Установено бе обаче, че под всяко жилище има сравнително плитки вкопавания, проникващи в материка. Те имат по-скоро характера на изолационни съоръжения. Част от каменните структури са изградени изцяло или частично върху трасето на ров А1, което показва, че в един сравнително късен период от живота на селището той е бил изоставен. Тогава вероятно в средата на рова е направена основа за стена, която е иззела напълно отбранителните му функции. Данните са само от северната част на селището.

Колекцията от масов материали и находки, събрана по време на разкопките е огромна. Тя представлява най-богатата база в Тракия, позволяваща да се пристъпи към реконструиране на животата през ранния неолит и към разрешаване на редица проблеми относно проникването на производящото стопанство, архитектурата и евентуално древното население от югоизток.

№ 12. ГЕОМАГНИТНО ПРОУЧВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ ЧОКОБА-КАЗЛАЧА, СЛИВЕНСКО

Виктория Петрова, Петър Зидаров

Археологическият обект Чокоба-Казлача се намира на 3 км североизточно от с. Чокоба, Сливенско и на 1,5 км северозападно от с. Хаджидимитрово, Ямболско. Разположен е върху полегат склон със северно изложение, на първата надзаливна тераса на р. Тунджа, в непосредствена близост до мощен водоизточник. Върху него е изградена съвременна помпена станция, осигуряваща питейна вода за околните села. Върху топографските карти от 50-те години на 20 в. ниско разположения терен в северна посока е означен като заблатен ландшафт. Макар междуременно да е отводнен чрез система от

Обр. 1. Местоположение на археологически обект Чокоба-Казлача.

канали, при високо ниво на подпочвените води и досега в подножието му се образува плитък водоем.

Първоначалната регистрация на археологическия обект Чокоба-Казлача е направена по време на спасителните археологически проучвания на къснонеолитния обект Хаджидимитрово, когато на около 300 м в северозападна посока е установено наличието на археологически материали (керамика и каменни изделия) (обр. 1).

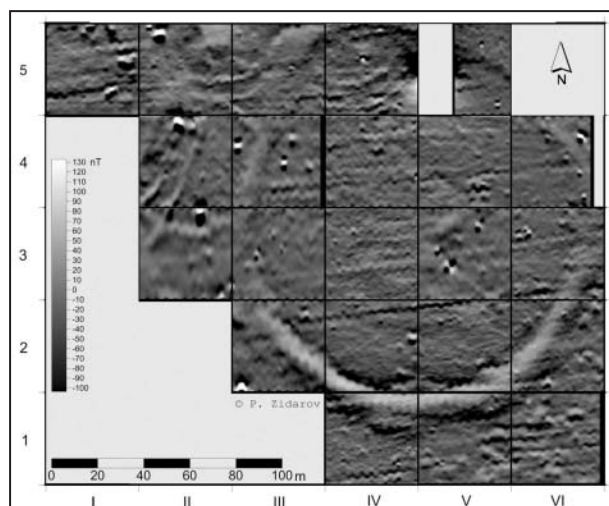
При рутинното обновяване на безплатните сателитни изображения в *GoogleEarth*, на същото място в края на 2010 г. се очертаха контурите на голяма окръжност с диаметър над 200 м (обр. 1). Установената концентрация находки на повърхността и техните GPS координати съвсем точно попадат в нейните очертания. Подобно оцветяване на почвата често се дължи на завишена концентрация на влага, която, съдейки по формата, размерите и предварителните хронологически индикации, с голяма степен на вероятност може да бъде свързана с наличието на ров. Това обстоятелство привлече вниманието ни поради перспективата за установяване на открито селище в непосредствена близост с къснонеолитния обект Хаджидимитрово и ни мотивира да проверим предположенията си посредством други методи за неинвазивно проучване.

Теренните проучвания на археологическия обект Чокоба-Казлача са проведени в рамките на четири работни дни (3-6.04.2011 г.) от екип в състав: д-р Виктория Петрова (НАИМ-БАН), Петър Зидаров (специалист-археолог в Лабораторията по археометрия и експериментална археология на НБУ) и студенти-стажанти от НБУ – Кръстан Митов и Мирослав Анчев. За това време, посредством геомагнитния метод, са картирани малко над 35 дка (35 200 кв. м)¹. Основните цели на проучването са свързани с изясняването на планиграфията, топографията и по възможност хронологията на обекта, посредством комплексно неинвазивно изследване чрез геодезични и геофизични измервания и документация на хронологически чувствителен подемен материал от повърхността. Въпреки, че за известна част от времето теренната работа е възпрепятствана от лоши метеорологични условия (бурен студен вятър и дъжд), е изградена опорна геодезична мрежа и са проведени топографски и геомагнитни измервания върху предварително планираната площ.

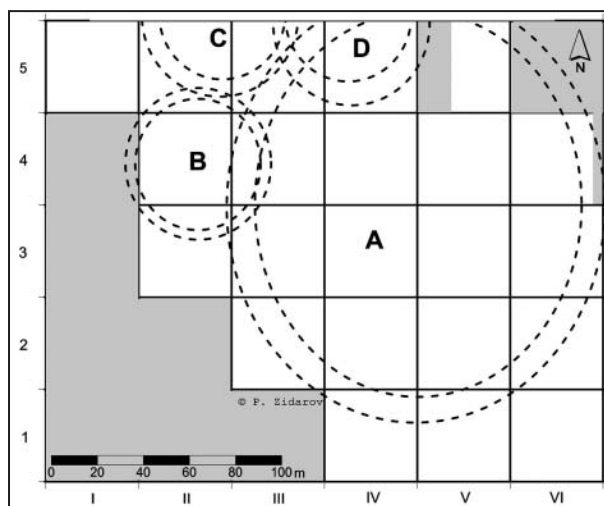
Теренната работа включва изграждане на опорна геодезична и план-квадратна мрежа със страна на квадратите 40 м. Тя е ориентирана спрямо географският север с помощта на ръчен GPS, а за осигуряване на оптимална прецизност е доразвита с помощта на тотална станция. Същевременно са регистрирани измервания за разликите в надморската височина на различните части на обекта, с което до голяма степен се потвърди картината представена на топографските карти в М 1:5000.

Вписаните квадрати определят размерите на отделните етапи от геофизичното измерване. То е извършено посредством измерване на магнитния интензитет на тоталния вектор на локалното магнитно поле,

¹ Апаратурата, използвана за това проучване, бе закупена със средства на Фонд „Научни изследвания“, проект ДО-02-68.

Обр. 2. Чокоба-Казлача. Карта на тоталния сектор на магнитното поле, епоха 2011.

Обр. 3. Чокоба-Казлача. Археологическа интерпретация на данните от геомагнитното проучване.

с помощта на двойка високочувствителни цезиеви магнитометри (марка G-858, произведен от Geometrics Inc.), разположени успоредно един на друг. Измерванията се извършват по протежение на успоредно разположени профили, ориентирани север-юг. Разстоянието между сензорите и съответно профилите е 1 м. При тази конфигурация се получава удвояване на капацитета на полезно действие на магнитометъра, доколкото наведнъж се измерват два профила. Поради предимно благоприятните условия на терена, измерванията се провеждат в автоматичен режим, при който отчетите се вземат на всяка 0,01 секунда, което при свободен ход се приравнява към гъстота на точките ок. 0.15 x 1 м. При компютърната обработка, данните от съседните стойности се интерполират по статистически път и тази гъстота се нормира до 0.40 x 0.40 м.

След сумирането на резултатите от геомагнитните измервания в отделните полигони на една карта се очертават няколко линейни аномалии с характеристики на окръжност или сегменти от концентрични окръжности (обр. 2). Най-голямата структура, която условно е обозначена като структура А, има овална форма с размери ок. 160x180 м и точно отговаря по местоположение, форма и размери на очертаването от сателитните снимки. В северозападната ѝ част се наблюдава правилна окръжност (структура В) със значително по-малки размери – ок. 60 м в диаметър. Възможно е ръбът на по-голямата отчасти да припокрива този на по-малката, което би могло да указва последователност в относителната хронология на двете структури. Ръбът на малката окръжност от своя страна вероятно припокрива външния ръб на южен сегмент от две концентрични окръжности с приблизително същите размери, разположени непосредствено в северна посока (структура С). Накрая, почти идентичен южен сегмент от две концентрични окръжности (структура D) се наблюдава, непосредствено източно от структура С. Липсващата част от структура D изглежда е нарушена и припокрита от северната дъга на структура А, което вероятно също е указание за относителната хронология на тяхното изграждане. В резултат на горните наблюдения, е изградена работна хипотеза, според която четирите кръгови структури са изградени през различни времеви епизоди в последователността D – С – В – А (обр. 3), което предполага сравнително дълготраен период на обитаване. Най-ярко впечатление прави липсата на всякакви индикации за локализирането на каквито и да било сгради в рамките на кръговите заграждения. Линията от пикове в западната част на измерванията, равномерно разположени на разстояние ок. 40 м един от друг, вероятно маркира остатъчното електромагнитно поле от някогашни стълбове от електропреносната мрежа, а изрязаният участък в североизточната част на обекта е свързан с елиминирането на аномалните стойности, дължащи се на изключително силно индуцирано електромагнитно поле от съвременен стълб (далекопровод).

По време на теренната работа през 2011 г., е регистриран сравнително малко диагностичен керамичен материал от измерената площ, сред който е разграничена керамика, изработена на ръка и на колело. Първата би могла да се отнесе към късния неолит и съответно да се свърже с къснонеолитен обект Хаджидимитрово, разположен на ок. 300 м в южна посока. Втората напомня най-вече антична керамика от периода I-IV в. сл. Хр. За установяването на датировката и предназначението на кръговите структури А, В, С и D следва да се предприемат сондажни разкопки в ключовите зони на припокриване на структурите, както и в централните им части.

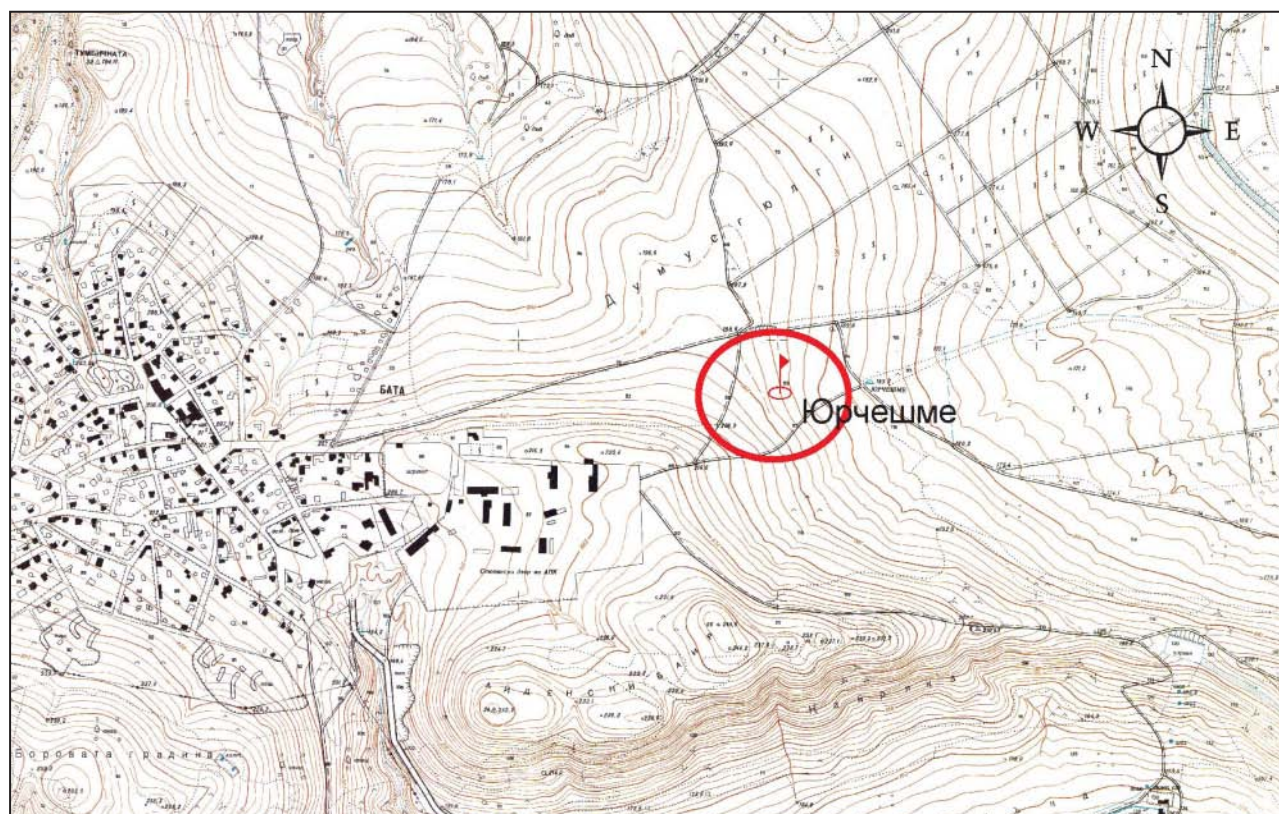
№ 13. ЮРЧЕШМЕ, ОБЕКТ №25 ПРИ С. БАТА ПОМОРИЙСКО¹

Иван Вайсов, Петър Зидаров

Праисторическото селище Юрчешме, се намира в м. Юрчешме, землището на с. Бата, област Бургас, община Поморие, на 1,2 км. североизточно от черквата в с. Бата, азимут 86°, и GPS координати (WGS84) N 42°42.760', E 027°31.192', надморска височина 195 м. (обр. 1). От ляво и от дясно граничи с черни пътища пресичащи се на изток (100 м. от фиксираната през 2006 год. GPS точка). Тук се намира и функционираща каменна чешма (наново изградена през 2000 год.), наричана от местните „Юрчешме”. От там е и името на местността.

По предварителни данни² археологическият обект е разположен под северния скат на Айденския баир, на около 100 м западно от чешмата „Юрчешме”, южно от м. Думузгюлри (днес изоставени лозя). По време на обхожданията през 2006 год. тук е открита голяма концентрация на находки (над 5 на кв. м.), като тогава разпознаваемите размери на обекта са 200 x 200 м. Откритите тогава материали показват че мястото е било обитавано през неолита, Ранната бронзова и Ранната желязна епохи.

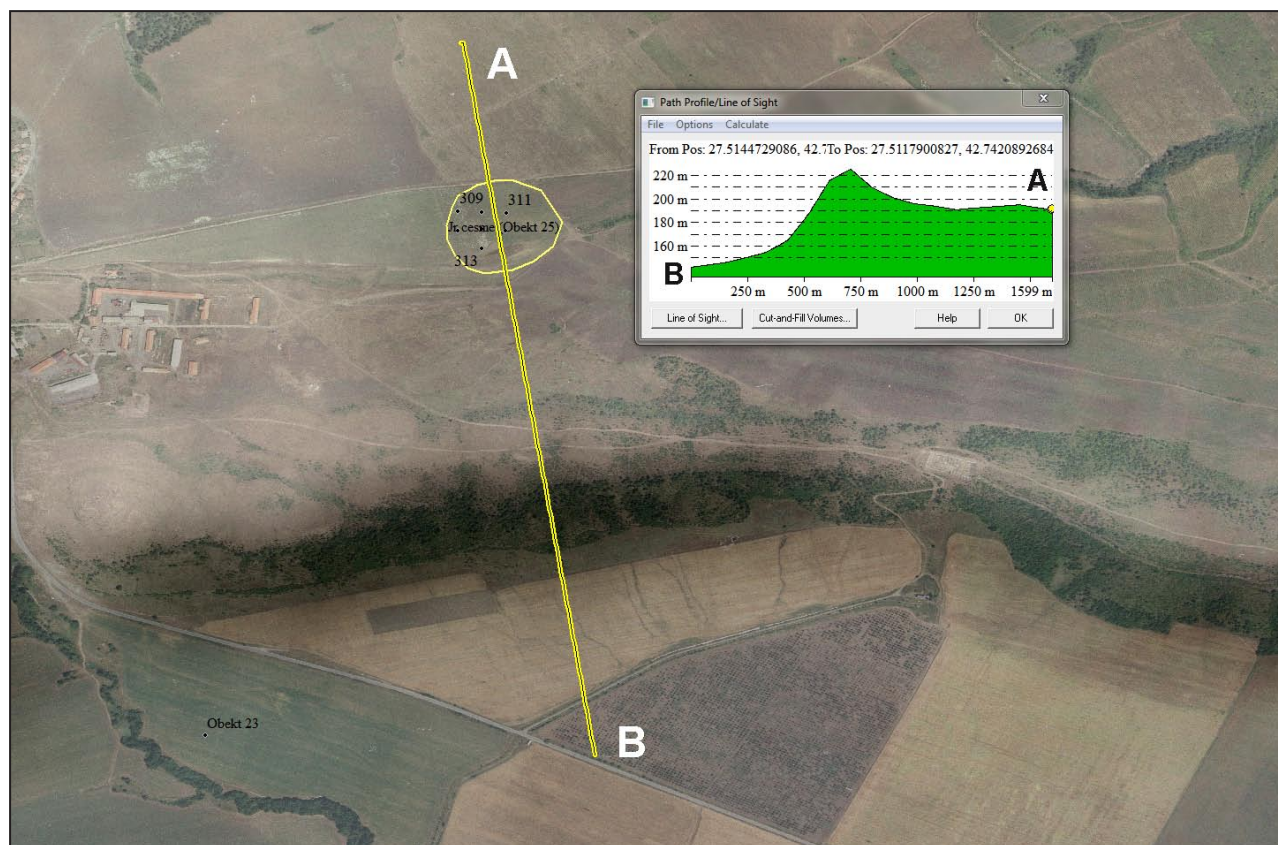
Анализът на наличните географски данни показва, че обектът Юрчешме отстоява (по права линия) на 17,78 км от брега на Черно море, на 10,30 км от с. м. Козарева могила и на 6,38 км. от Просенишкия разлом. Надморската височина на който той е разположен не предполага възможност обекта някога да е бил заливан при колебанията на подпочвените води характерни за района на р. Ахелой. Разлика-

Обр. 1. Топографска карта с местоположението на обект №25 (Юрчешме) до с. Бата, Поморийско.

¹ Изследването се извършва в изпълнение на научно-изследователски проект ДИД 02/26/17.12.2009 год „Екологичните кризи в България през холоцена – VII–III хил. пр. Хр.”, финансиран от „Фонд научни изследвания”. В екипа участваха: Петър Зидаров (лаборатория за геофизични изследвания към НБУ гр. София), Веселин Драганов, Мирослав Анчев, Кръстан Митов от НБУ гр. София, Тодор Дяков от ВТУ гр. Велико Търново. Научен консултант бе ръководителя на археологическата част на проекта чл. кор. на БАН, проф. дин. Хенриета Тодорова.

² Резултатите от обхожданията през 2006 год. са публикувани в: Л. Ф. Вагалински, Й. М. Михайлов. Археологическо теренно издирване в Община Поморие. – Известия на Исторически музей Поморие, 2007 год., 13–22. Обектът е регистриран от Л. Вагалински и в информационната системата АКБ (<http://naim-bas.com/akb/>) под №1570189.

Обр. 2. Ортофотография с местоположението на обект №25 (Юрчешме) до с. Бата, Поморийско и разрез на терена показващ разликата в надморската височина на обекта и долината на р. Ахелой (Ачмалъка) южно от Айденския баир.

Обр. 3. Резултатите от геоманитното проучване нанесени върху геореферираната ортофотография.

та в надморската височина на терасата върху която е разположено селището (195 м) и долината Ачмалъка (със средна надморска височина 170 м), юго-източно от Айденския баир е около 25 м (обр. 2).

Основна цел на проучванията през 2011 год. бе с методите на геофизиката (геомагнетика) да бъдат локализиран археологически структури и да бъде отчетена концентрацията на намагнитените феро-частици, съдържащи се в почвата, което да очертае границите на подходящи за изследване структури.

Геофизичните изследвания, са недеструктивен метод и са извършени с цезиев магнитометър G-858 на фирмата Geometrics, с който се измерват стойностите на тоталния вектор на магнитното поле на земята и се отчита локалното магнитно поле съдържащи се в почвата.

През 2011 год. с метода на геомагнетиката беше изследвана площ от 2800 м². За целта на изток, север и запад от известната ни GPS точка бяха фиксирани две зони – зона 1 – изток, и зона 2 запад. Те са разположени в изградената локална, мрежа. Мрежата е ориентирана по географския север и е геореферирана с GPS.

Като резултат беше изготвена геомагнитна карта на района (обр. 3), която показва ясно концентрация на намагнитените феро-частици, които за съжаление очертаха естествения релефа на терен, без отчитане на каквито и да са отклонения, указващи наличието на човешка дейност на това място. Тези резултати бяха изненада за нас. Те показаха, че материалите открити по повърхността вероятно са преотложени от поройни води идващи от Айденския баир и че селището вероятно се намира по-на юг от указаното място, върху близката по-горната тераса.

Сигурната локализация на селището може да се направи чрез тотално обхождане (с максимално разстояние между регистриращите единици от 5 м) на целия район, северно от Айденския баир, което е цел различна от целите и задачите на нашето проучване. Паради тази причина, геомагнитните изследвания на това място бяха преустановени до извършване на тотално обхождане и сигурната идентификация местоположението на това, безспорно интересно селище. За по голяма сигурност е препоръчително, върху новооткритото местонахождение на селището да се направи поне един профил с метода на геоелектриката, за да могат да се идентифицират напластяванията в дълбочина.

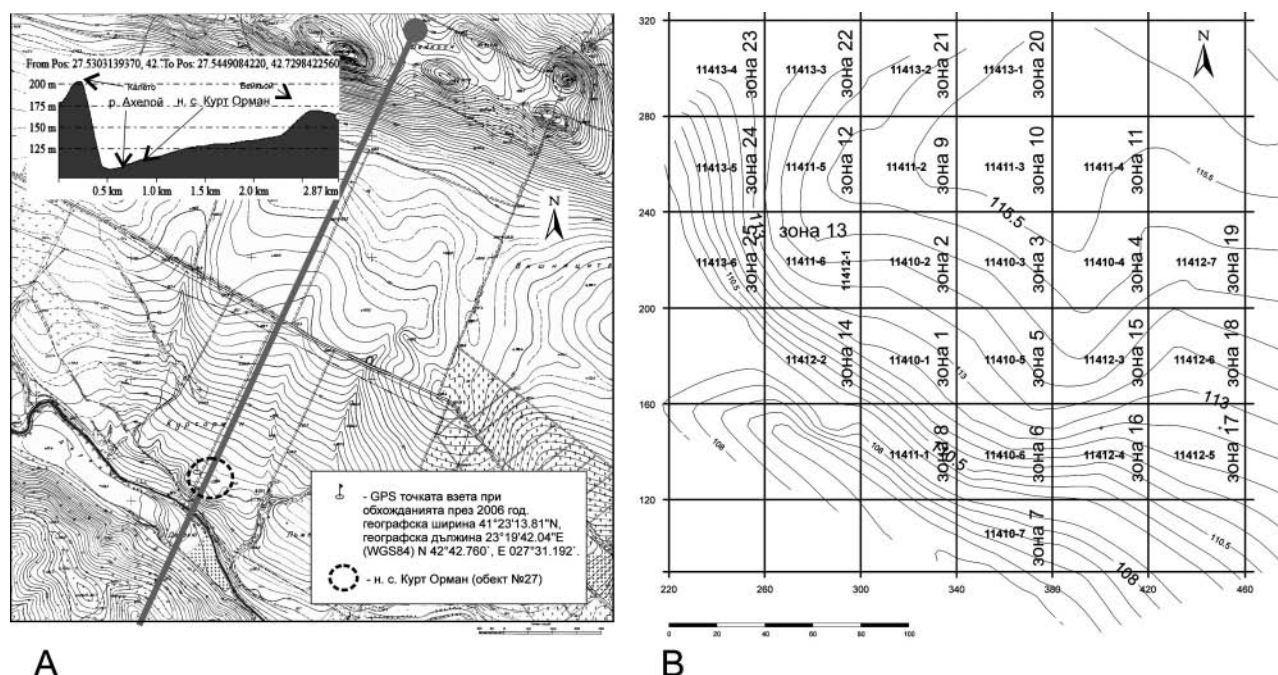
№ 14. НЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ КУРТ ОРМАН (ГЕОФИЗИЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ)¹

Иван Вайсов, Петър Зидаров

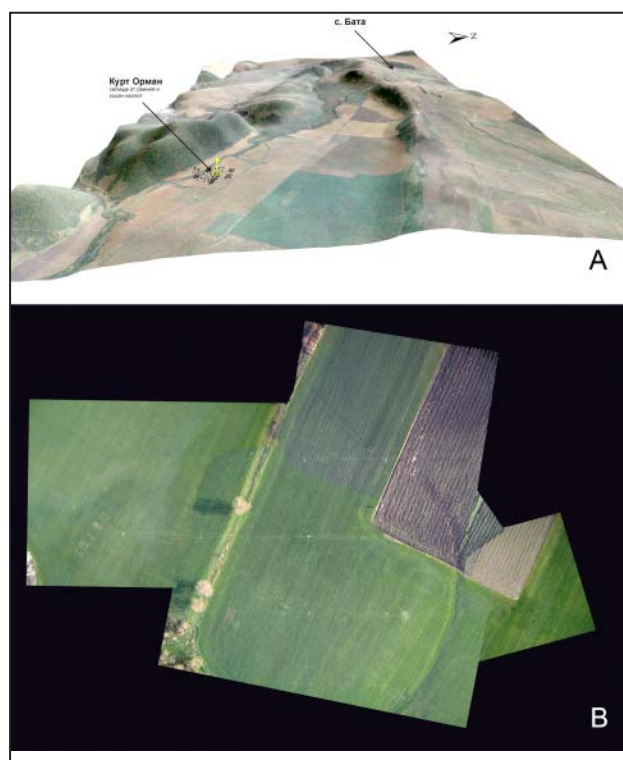
Неолитното селище Курт Орман се намира в м. Курт Орман, на 3,54 км югоизточно от с. Бата, общ. Поморие – азимут 134° (обр. 1А). По права линия от отстои на 14,5 от Черно море, на 6,86 от Козарева могила и на 9,00 км от Просенишкия разлом. Селището е разположено върху втората незаливна тераса, на 50 м. северно от брега на р. Ахелой, под западния склон на Калето в Ахелойската планина. GPS координатите на селището (по референтната координатна система за глобално позициониране WGS84) са: географска ширина 42°42'45.60", географска дължина 27°31'59.52". Съвременната конфигурация на терена представлява видимо ниска могила с диаметър 200 м, с вдлъбнатина от юг – към реката и видима височина 2,00–3,00 м. През обекта е преминавала напоителна канавка, с бетонирани отводнителни клапи и широчина 2,00 м която сега не функционира. Това място е своеобразна линия – обрасла с ниски храсти и дървета и разделяща селището на западен и източен сектор. На 130 м северно от н. с. Курт Орман има функциониращ съвременен напоителен канал с широчина 4,0 м с бетонирано корито и метални шлюзи. Каналът се захранва с вода идваща от близкия водоем – язовир Ахелой.

Обектът се обработва за селскостопански нужди, като част от него е отдадена под аренда, а останалата – се обработва от Кооперация „Бата” в с. Бата. В имотът отдаден под аренда има зеленчукова

¹ Изследването се извършва в изпълнение на научно-изследователски проект ДИД 02/26/17.12.2009 год „Екологичните кризи в България през холоцена – VII–III хил. пр. Хр.”, финансиран от „Фонд научни изследвания”. В екипа участваха: Петър Зидаров (лаборатория за геофизични изследвания към НБУ гр. София), Веселин Драганов, Мирослав Анчев, Кръстан Митов от НБУ гр. София, Тодор Дяков от ВТУ гр. Велико Търново. Научен консултант бе ръководителя на археологическата част на проекта чл. кор. на БАН, проф. дин. Хенриета Тодорова.

Обр. 1. Неолитно селище Курт Орман при с. Бана, Поморийско: А – фрагмент от карта 1:5000 с местоположението на обекта; В – квадратната мрежа по геомагнитното проучване.

Обр. 2. Неолитно селище Курт Орман при с. Бана, Поморийско: А - 3D модел на долината на р. Ахелой с местоположението на обекта; В - авиофотография на неолитното селище.

градина, а останалата част е засята с жито, което при посещението на обекта бе с височина 30 см.

Селището Курт Орман при с. Бата, Поморийско е открито при обхождания през 2006 г.¹ Тогава, екип под ръководството на Л. Вагалински от НАИМ-БАН, обхожда една обширна територия в района на с. Бата, като регистрира редица обекти между които е и обект №27 – неолитното селище Курт Орман. Документацията от обхожданията, включва и GPS точка по която е идентифицирано мястото на обекта.

По-късно, селището влиза в научно обръщение чрез споменаването му в публикация на М. Класнаков², където накратко е представено местонахождението му и характера на открития при обхожданията подемен материал.

Първоначалният оглед на терен констатира наличието на голяма концентрация на кремъчни артефакти, керамика, горели мазилки и камъни. До сега на обекта не са правени разкопки и терена не е нарушен от иманярски изкопи, което предполага наличието на запазени архитектурни единици в дълбочина, причина поради която са направени геомагнитни изследвания.

Основната задача на тези проучвания е извършване на геомагнитно изследване на селището с цезиев магнетометър (Geometrics G-858), при което да се отчетат вариациите в стойностите на тоталния

¹ Резултатите от обхожданията през 2006 год. са публикувани в: Л. Ф. Вагалински, Й. М. Михайлов. Археологическо теренно издирване в Община Поморие. – Известия на Исторически музей Поморие, 2007 год., 13–22. Обектът е регистриран от Л. Вагалински и в информационната системата АКБ (<http://naim-bas.com/akb/>) като обект №27 под №1570191.

² М. Klasnakov. Neolithic Sites along the Bulgarian Black Sea Coast and its Hinterland. – Archaeologia Bulgarica XIV, 3 (2010), 1–27.

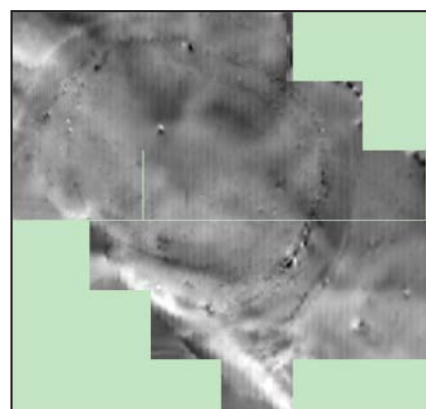
вектор на локалното магнитно поле, чрез което да се очертаят границите на селището и планировката на археологическите структури.

Измерванията са съобразени с работна квадратна мрежа състояща се от 36 квадрата, от които 30 с размер 40 x 40 м и 6 (най-южните, тези до р. Ахелой) с размер 40 x 30 м. Квадратите са ориентирани по географския север. От тях бяха изследвани 26 квадрата (зони 1–26), с което беше покрита площ от 39 600 м² (39,6 дка), мястото с най-голяма концентрация на антропогенни материали (обр. 1В).

Всяка една от 25-те зони е обходена поотделно, като разстоянието между профилите е 1,0 м. Измерванията се извършени през интервал от 0,2 м, като средната гъстота на измерванията е 0,2 x 1,0 м. Получените резултати са нормирани и разпределени равномерно чрез последваща софтуерна обработка. При тази обработка бяха използвани най-различни софтуерни продукти, с цел изготвяне на ясна геомагнитна карта на селището. За по-голяма точност и прецизно позициониране на получените карти се използваха геореферирани ортофотографии на терена, както и направените по време на проучването актуални авиофотографии.

В резултат на изследването бе установено, че: селището се намира на указаното при обхожданията място; то е образувало ниска могила с височина 2,0–3,0 м; от запад, юг и изток то е оградено с два успоредни кръга със завишен интензитет на магнитното поле; кръглите успоредни линейни аномалии (обр. 3), ограничаващи селището от запад, юг и изток вероятно маркират трасето на два защитни рова (вътрешен с диаметър 150 м. и външен с д. 170–200 м.), което личи и от авиофотографиите (обр. 2); вътре в заградената територия отчетливо се наблюдават петна със завишени стойности на магнитното поле, вероятно местата на горели масивни постройки (по-големите петна) и на пещи или вкопани малки структури (по-малките петна); в северната част на селището заграждащите го „ровове“ прекъсват, което вероятно е било и входа на селището.

Върху магнитната карта, получена в резултат от проучванията (обр. 3), ясно се очертават концентрично разположените около селището места на рововете, както и по-големи петна със сравнително правилни геометрични форми вътре в него. Анализирайки резултатите от геомагнитното проучване на неолитното селище Курт Орман констатирахме, че те са добра основа за бъдещо археологическо проучване и е желателно провеждането на сондажни такива на местата с регистрирани аномалии, каквито са тези на рововете и във вътрешността на селището. Откриването на още едно неолитно селище, с изградена защитна кръгова система е безспорно интересно, и заслужава активни последващи действия за неговото проучване.

Обр. 3. Геомагнитна карта на неолитното селище Курт Орман.

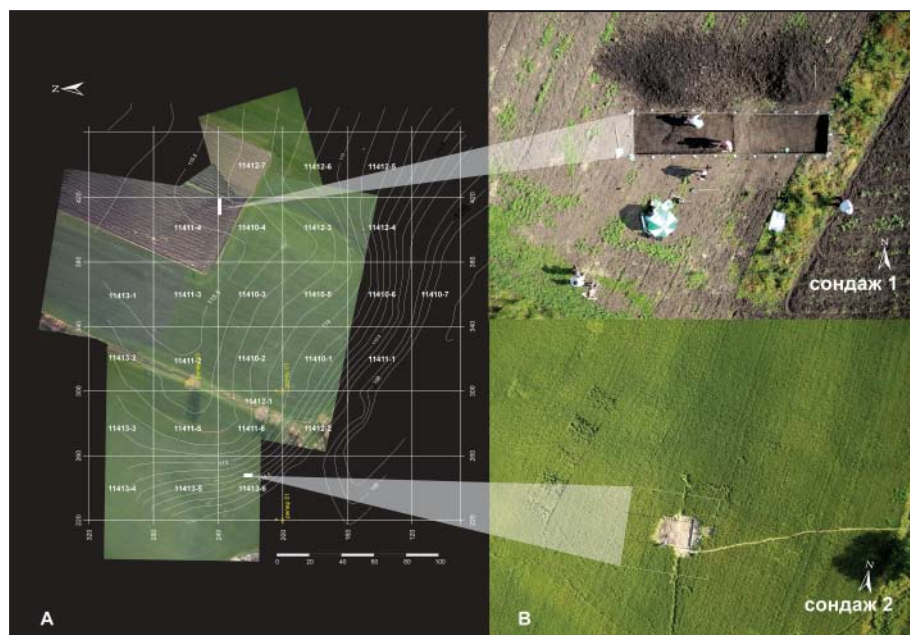
№ 15. НЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ КУРТ ОРМАН (СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ)¹

Иван Вайсов, Мирослав Класнаков, Веселин Драганов, Петър Зидаров

Теренните археологически проучвания през 2011 год. имаха за цел установяване стратиграфията и хронологията на селището, както и вида на открития при геомагнитните изследвания външен защитен вал.

Обектът е разделен на два сектора – източен и западен покрити с план кв. мрежа от кв. 5 Ч 5

¹ Изследването се извършва в изпълнение на научно-изследователски проект ДИД 02/26/17.12.2009 год „Екологичните кризи в България през холоцена – VII–III хил. пр. Хр.“, финансиран от „Фонд научни изследвания“. Освен ръководителите на проучванията И. Вайсов (НАИМ-БАН), М. Класнаков (РИМ-Бургас) и П. Зидаров (НБУ гр. София) в екипа участваха още: Веселин Драганов, Мирослав Анчев, Кръстан Митов, Любомир Тодоров, Кристина Янакиева от НБУ гр. София, Тодор Дяков и Иван Суwandжиев от ВТУ гр. Велико Търново. Научен консултант на проучванията е ръководителя на археологическата част на проекта чл. кор. на БАН, проф. дин. Хенриета Тодорова.

Обр. 1. Неолитно селище Курт Орман при с. Бана, Поморийско:
А - авиофотография с квадратната мрежа от геомогнитното
проучване и местоположението на сондажите; В - работни
авиофотографии на сондаж №1 и сондаж №2.

м. Тази квадратна мрежа е ориентирана по географския север и е вписана в първоначалната по-голямата мрежа, тази по която е направено геомагнитното изследване (обр. 1).

Сондаж №1 – кв. Н/21 – сектор източен (обр. 2)

Сондаж №1 е с размери 9,60 x 2,00 м. (19,2 кв. м) и пресича видимата от авиофотографиите и геомагнитната снимка част на външен ров, този с диаметър 200 м.

Сондажът се проучи до дълбочина 2,10 м, като отнеманите пластове са с дебел. 0,10–0,20 м. В процесът на работата проучваната площ бе намалена на 12 кв. м, като се изследва само западния му край

– центъра на рова. В резултат на проучването се установи, че:

1. Целият запълнител на рова е от сиво-кафява блатна глина, получен от плътни утаени фини частици. Проученият пласт (0,00–2,10 м.) е с голяма плътна консистенция.

2. В сондажа са открити малко материали. Пласт с такива е открит едва на дълбочина 0,90–1,00 м., като материалите в него са неравномерно разпръснати – с концентрация посока запад. Той е образуван от средни по големина ломени камъни, фрагменти от горели мазилки и малко керамика. Денивелация му е 35° на запад посока центъра на рова (обр. 2).

3. Сепарираната в сондаж №1 керамика е трудно определяема хронологически. Тя е в много лошо състояние. Видимите елементи (плоски дръжки и купи с извито навътре устие) я датират към Късната бронзова епоха.

4. През 2011 год. проучванията в сондаж №1 приключиха без изчерпване на културния пласт.

Геологически проучвания

През 2011 год., на 2,00 м. южно от сондаж №1, точка 413/284 беше направена геологическа сондаж¹, с която се достигна до дълбочина 4,10 м. Всяка от извадените геологически ядки е с дъл. 1,00 м и д. 0,05 м. Изследването на геоложките депозити, състава на материалите и структура им, показаха хомогенност на седиментните пластове, с еднородна черна на цвят (10R 4/1) структура, уплътнена следствие от дългогодишно отлагане от фини земни частици със съдържание на пясък до 5% и обемна плътност от 1300 до 1400 kg/m. На дълбочина 0,60–0,70 м. се откри по светъл, сивкав пласт (7.5 4/1), с дебелина 0,10–0,15 м, чиято повишена обемна плътност е 1800 kg/m.

На дълбочина 3,80 м се откриха дребни керамични фрагменти, които като технология и структура на глинено тесто могат да се отнесат с голяма доза сигурност към неолита. На тази дълбочина са открити, животински кости и въглени.

Не е достигната стерилна основа.

Сондаж №2 – кв. G/6 – сектор западен (обр. 3)

Сондаж №2 е с размер 5,00 Ч 2,00 м., разположен в зап. сектор, зоната с най-голяма повърхностна концентрация на материали (обр. 1).

¹ Екипът изказва най-сърдечните си благодарности за безкористната помощ от страна на Лоран Кароца (CNRS, UMR 5602, GEODE-Toulouse), Албане Кароца (CNRS, UMR 5140, Lattes) и Жан-Мишел Кароца (университета „Луи Пастър“, катедра „География“), френски екип работещ по проект ISCH COST Action TD0902 „Submerged Prehistoric Archaeology and Landscapes of the Continental Shelf“.

Проучването се извърши чрез отнемане на механични пластове от по 0,10 см. През 2011 год. в сондаж №2 е достигната до дъл. 1,60 м, след което проучванията бяха преустановени. Културният пласт не е изчерпан. В резултат от проучванията се установи, че:

1. на дълбочина 0,20–1,60 м има ясно разграничени два стратиграфски хоризонта (броени отгоре надолу) – Хор. I и Хор. II. Пластът 0,00–0,20 е обозначен като Хор. 0, и съдържа разнородни материали. В този пласт е открито едно частично запазено огнище с подложка от мозаечно подредени каменни плочи;

2. хор. I и II имат по няколко пласта. В Хор. I те са два, а в Хор. II – четири;

3. нивата отделящи тези пластове са маркирани от тънки, трамбовани обмазки от бяла пепел и жълта глина;

4. пластовете между тях са с голяма концентрация от въглени и негоряла, карбонизирана дървесина;

5. на места пластовете се нарушават от по-горни дълбоки вкопавания (от Хор. 0);

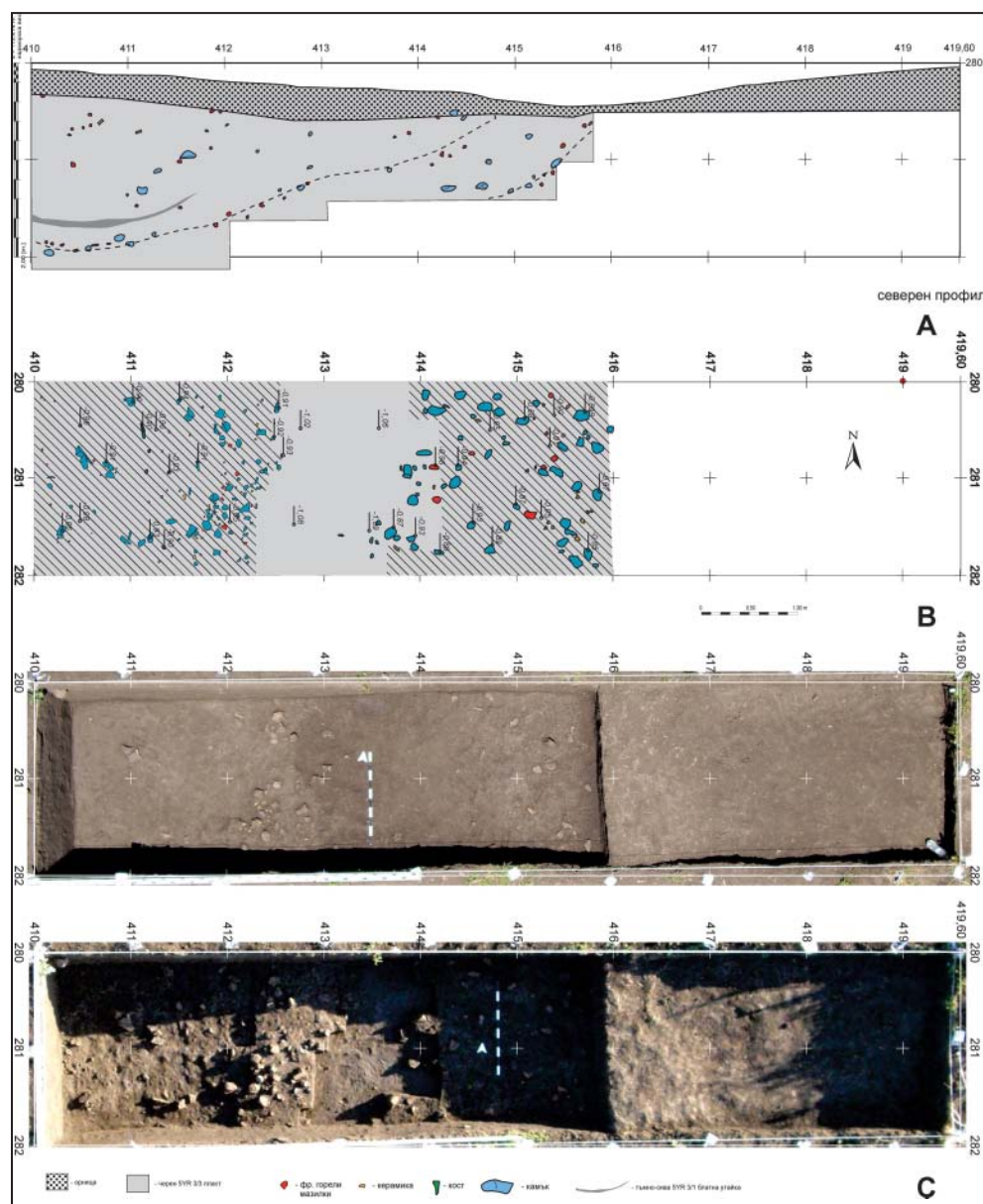
6. откритите в сондаж №2 деструкции са от наземни жилища (от Хор. 0 до трети пласт на Хор. II), като тези от пласт 4 – Хор. II маркират началото на вкопано жилище.

7. във всички пластове има регистрирани места с концентрация от камъни (3–7 бр.), вероятно от укрепващата структура на носещите елементи от сградите;

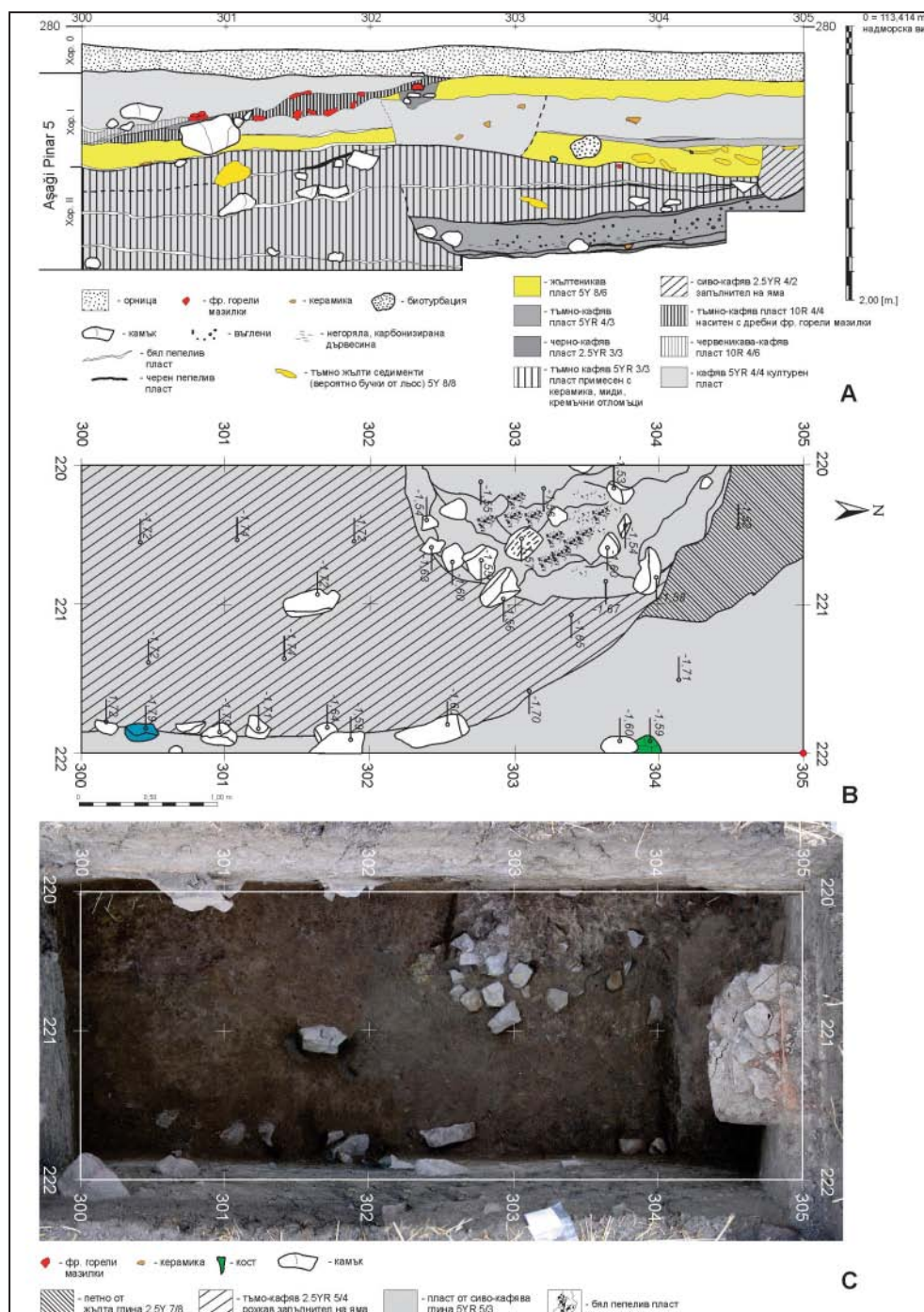
8. керамиката е силно фрагментирана, няма запазени цели форми;

9. открити са много изцяло запазени (7 бр.) черупки от черноморски сърцевидни миди от семейство *Cardium* някои от които със следи от обработка по външния пръстен на обвивката и пробити;

10. кремъчният ансамбъл е предимно дебитаж, състоящ се от отломъци, някои от които с кора и люспи. Сред запазените оръдия има: две пластини от сърп, няколко микро стъргалки, тронкаторя и едно конусовидно ядро. В Хор. II, пласт 4 е открита и един отломък от обсидиан. Прави впечатление огромното количество кремъчни артефакти (предимно отломъци) които се намират на повърхността;

Обр. 2. Сондаж №1: А - северен профил; В - ситуацията на дълбочина 0,90–1,20 м; С - авиофотографии на ситуацията на дълбочина 0,87–1,20 м.

Обр. 3. Сондаж №2: А - западен профил; В - ситуацията на дълбочина 1,52–1,74 м; С - авиофотография на ситуацията, дълбочина 1,52–1,74 м.

част червено-кафяво петно, образувано от горели подови замазки от пещ примесени с камъни с де- нивелация посока югоизток. В северната половина на сондажа този пласт покрива дебела до 0,20 см тъмно-жълта нивелираща подложка от Хор. 0.

Хор. II пласт 1–4 – като цяло откритите пластове имат тъмно-кафяв цвят (5YR 3/3). Пластовете са наситени с керамика, миди, кремъчни отломъци, кости и др. арх. материали. Те са разделени от тънки подови нива, образувани от трамбована жълта глина и бяла пепел. В северозападната половина на сондажа, пласт 3 е по хомогенен, черно-кафяв (2.5YR 3/3) с голяма наситеност от въглени и карбонизирана дървесина.

В пласт 4 (Хор. II) се разкри голяма яма, франкирана от изток с ред ломени камъни, допроучването на която остана за 2011 год.

11. откритите археологически материали отнасят селището към петата фаза на Ашги Пинар (Турция) или втората половина на VI-ото хил. пр. Хр.

Структура на разкритите в сондаж №2 пластове (обр. 3А)

Стратиграфията на пластове в н. с. Курт Орман е следната:

Хор. 0 – представлява разбъркан черно-кафяв (7.5 YR 3/1) пласт с дебелина 0,20–0,30 см., примес от ситно надробена керамика, кремъчни отломъци и камъни.

Хор. I пласт 1 – тъмно кафяв-пласт (5YR 4/3) примесен с части от де- струкциите от селище с наземна архитектура. Тук е открит трамбован под от жълта глина (5Y 8/6) върху който е изградено едно малко огнища (с д. 0,80 м) с каменна подложка.

Хор. I пласт 2 – тъмно-кафяв пласт (5YR 4/3) със слаба хомогенност, покриващ в южната си

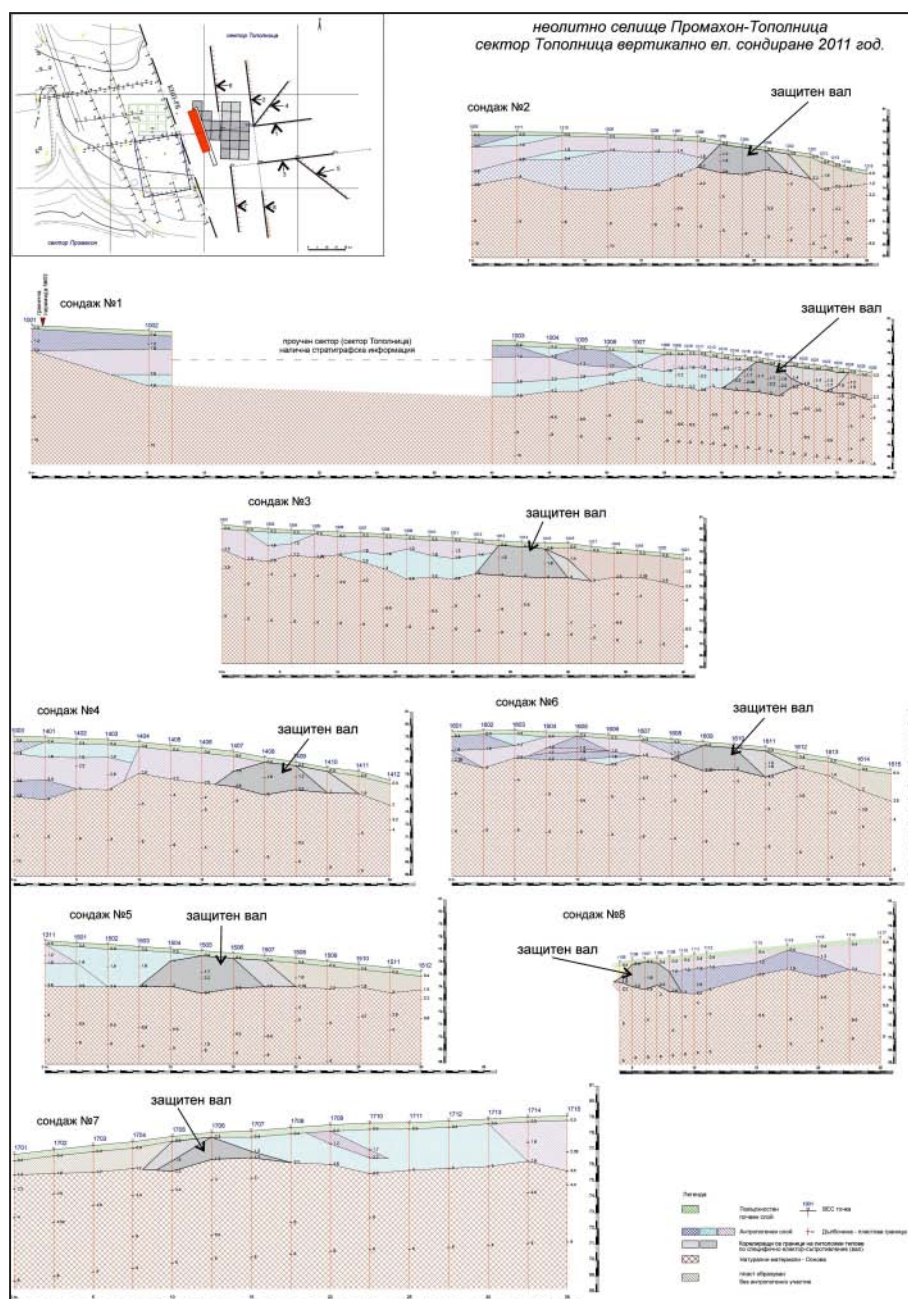
№ 16. ПРОМАХОН-ТОПОЛНИЦА, СЕКТОР ТОПОЛНИЦА (ГЕОФИЗИЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ – ВЕРТИКАЛНО ЕЛЕКТРОСОНДИРАНЕ)¹

Иван Вайсов

Първите геофизични изследвания на н. с. Промахон-Тополница са направени през 1995–1996 г. от екип в състав: инж. М. Георгиев (†)², инж. Д. Стоев³ и инж. К. Велковски⁴. Тогава е проучен сектор Промахон като е установена общата площ на селището, структурата на геоложките и културни пластове и са локализирани на групи от горели структури, които да бъдат предмет на последващи археологически проучвания (обр. 1)⁵.

През 2002 г. същия екип продължава изследванията в сектор Промахон, като е установена формата, размера и дълбочината на културните напластявания в непроучаваната част от вкопания храм в кв. IET⁶.

Обр. 2. Ел. профилите в сектор Тополница.

През 2011 г. със същия метод (**три електродно вертикално електро-сондиране (ВЕС)**¹) е изследвана непроучваната територия в сектор Тополница. Измерени са 230 точки в 8 профила (обр. 1), разположени радиално на съществуващата геореферирани план квадратна мрежа.

Резултатите от 2011 г. се интерпретират по следния начин:

Пласт 1 – повърхностен (почвен) слой – с дебелина около 0,30 м, охумусен от растителността, ясно се откроява навсякъде върху проучвания терен.

Пласт 2 (пластове 2а, 2в и 2с) – антропогенен пласт със специфични електрически съпротивления, ясно отличаващи се от тези на естествената подложка. Общата дебелина на антропогенния пласт варира от 1,5 м до 3,5 м. В план формата му е неправилно овална, издължена по направление северозапад – югоизток. Обща площ – 8000 м².

Защитно съоръжение (вал) е засечено във всички сондажи и е определено като **пласт 2д**. Този пласт ясно се откроява по цялата периферия на сели-

¹ **Вертикалното електросондиране (ВЕС)** е електросъпротивителен метод, при който от повърхността на земята се измерва привидното електрическо съпротивление на пластове с близко до хоризонталата залягане. Измерванията се извършват с триелектродна схема AMN, като електрод В е изнесен на около 10 пъти по-голямо разстояние от максималното АО, перпендикулярно на профилната линия на измерване. Електродите А и В са включени в захранващата верига на схемата, в която се регистрира величината на пропускания през земята ток. Електродите М и N са приемни и между тях се измерва потенциалната разлика DU, предизвикана от електрическото поле, създадено от протичащия в земните пластове ток. Електродите са разположени симетрично спрямо точка О, към която се отнасят измерванията. При отдалечаване на захранващия електрод А от точката на измерване О се увеличава дълбочината на разпространение на създаваното електрическо поле, а от там и в дълбочина, от която се получава готови за анализирани данни. При това се правят няколко измервания с последователно изменящо се разстояние А О. От получените данни се изчислява привидното електрическо съпротивление:

$$r = K \frac{AU}{I}$$

в от. т, където К е коефициент, който зависи от разстоянията между електродите А, М, N и В.

Крива ВЕС се нарича графичното изображение в двойно логаритмичен мащаб на функцията:

$$r = f\left(\frac{AB}{2}\right)$$

Чрез обработка на кривите по стандартна методика, се определя специфичното електрическо съпротивление на слоевете и дълбочините до границите между тях.

щето. Основата на вала е с ширина от 5,0 м до 8,0 м, и височина от 1,5 м до 2,4 м. В повечето сектори защитното съоръжение е изградено върху естествените издатини на земната повърхност. На места валът е с допълнително натрупване, вероятно от неговото естествено ерозиране – саморазрушаване (**пласт 2е**).

Пласт 3 – естествени материали образувачи поройния конус, геоморфоложко тяло със сложен и незакономерен строеж.

Осемте профила в сектор Тополница (обр. 2), ясно фиксират местоположението на защитния вал (обр. 3) и етапите на строителство. Тези резултати, корелирани с резултатите от археологическите проучвания (Koukouli-Chrysanthaki et al. 2007), дадоха сигурни данни за фазите на строителните дейности които са:

ФАЗА I (култура Тополница-Акропотамос – фаза I):

Това е фазата на първото заселване. Тогава започва строителството на големи вкопани обекти и започва изграждането на защитния вал. За това е използвана изкопаната от землянките пръст.

ФАЗА II (култура Тополница-Акропотамос – фаза II):

Завършва строителството на вкопаните обекти околната инфраструктура на храмовия комплекс, този в кв. IET – сектор Промахон. Фаза завършва с опожаряване на целия комплекс. Защитният вал престава да функционира.

ФАЗА III (култура Тополница-Акропотамос – фаза III):

След кратък времеви хиатус терен е бил заравнен, включително и стърчащите над земята останки от защитния вал. Построено е едно изцяло ново селище състоящо се от наземни жилища, изградени от забити в земята колове. Тази фаза има два под етапа (етап Струмска и етап Акропотамос), които на места се препокриват. Тогава източната част от селището е оградена с двуредна палисада. Построен е нов наземен храм (жилище №1, сектор Тополница) в който е поставена голяма глинена композиция от три монументални антропоморфни скулптури. Към 4700 год. пр. Хр. селището е разрушено и напуснато като преди това е било маркирано чрез вковани в специални ями цели съдове.

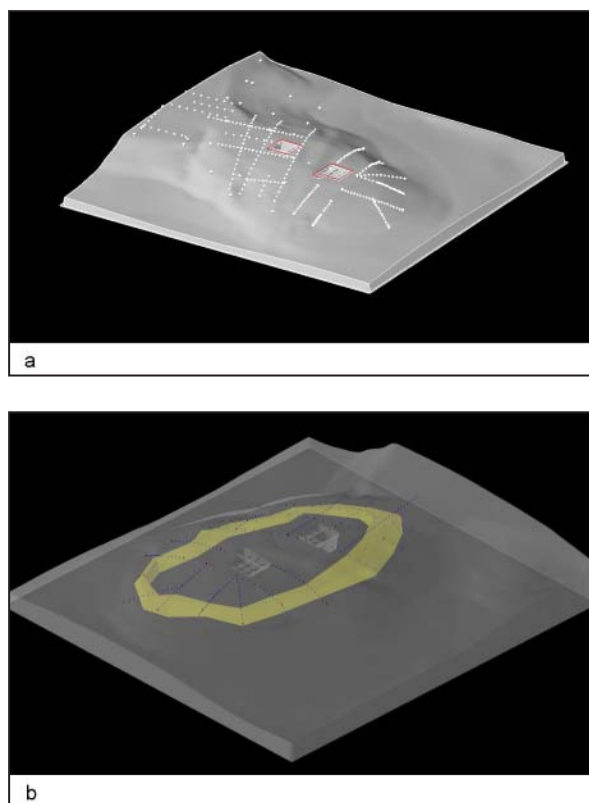
ФАЗА IV (култура Дитилиташ-Слатино – фаза I):

Мястото е заселено от малка група, свързана с добива и преработката на най-ранната мед. Доказателство за това са откритите металургични топилки, и една изцяло запазена потта (Koukouli-Chryssanthaki, Bassiakos 2002). Тогава за живеене са използвани малки землянки. Вероятно място е било обитавано за кратко, след което е изоставено окончателно.

Литература

Koukouli-Chrysanthaki et al. 2007: Ch. Koukouli-Chrysanthaki, H. Todorova, I. Aslanis, I. Vajsov, M. Valla. Promachon-Topolonica: A Greek-Bulgarian Archaeological Project. – In: H. Todorova, M. Stefanivic and G. Ivanov (eds.) The Struma/Strimon River Valley in Prehistory. In the Steps of James Harvey Gaul – vol. 2, Proceedings of the International Symposium Stymon Praehistoricus, Kjustendil-Blagoevgrad (Bulgaria) and Serres-Amphipolis (Greece). Sofia, 2007, 43–78.

Koukouli-Chryssanthaki, Bassiakos 2002: Ch. Koukouli-Chryssanthaki, I. Bassiakos, Nonslagging copper production of 5th millennium: The evidence from the neolithic settlement of Promachon-Topolonica (Eastern Macedonia, Greece). – In: 8th EAA Annual Meeting 24–29 September 2002, Thessaloniki, Hellas. Abstracts book. Thessaloniki, 2002, 193–194.

Обр. 3. 3D модел на н.с. Промахон-Тополница: А - 3D на терасата с местоположение на проучените сектори, В - 3D модел на защитен - ограничителен вал от фаза II.

№ 17. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИЯ СОЛОДОБИВЕН ЦЕНТЪР ПРОВАДИЯ-СОЛНИЦАТА

*Васил Николов, Крум Бъчваров, Петър Лещаков, Маргарита Люнчева,
Николай Христов, Галина Самичкова, Десислава Такорова, Камен Бояджиев,
Елка Анастасова, Стоян Трифонов, Стоилка Игнатова,
Йоанна Паринова, Елеонора Пурнарова, Виолета Стоицова,
Табее Малтер, Мария Славкова, Веселин Данов*

Разкопките през 2011 г. продължиха два месеца. Уникалният археологически комплекс се състои от 4 дяла, два от които (трети и четвърти) бяха открити през последния сезон, а вторият беше допълнен. След този археологически сезон Провадия-Солницата се превръща в ключов обект за късната праистория на Югоизточна Европа.

Солодобивни съоръжения

Изваряването на разсол в керамични съдове е най-ранният регистриран в Европа случай на тази технология за получаване на сол, а Провадия-Солницата е най-древният засега солодобивен център на стария континент. Това заключение от преди три години беше потвърдено чрез откриването на нов вид къснонеолитно съоръжение за получаване на сол, но вече извън селището. С него е поставено началото на солодобивния комплекс (в последните столетия на VI хилядолетие пр. Хр.). То е изградено от глина и носи белезите на много добро изпичане като резултат от производствен процес чрез силен огън при използването на дървен материал. Съоръжението има слабо изразена бъбрековидна форма. Вкопано е около 40 см в стерилната основа и е изградено с глина, с дължина около 3,30 м и ширина около 2 м. Има четириделна структура, която е получена чрез изграждането на три приблизително успоредни стени от глина, имащи посоката на дългата му ос (обр. 1). Предварителният анализ на намерените в него керамичните фрагменти очертава нов вид съд, използван в производството на сол чрез изпаряване. Това е дълбока купа с две срещуположни масивни езичести дръжки. Предварителните пресмятания очертават възможността при едно зареждане на изпарителното съоръжение да са получавани повече от 200 кг суха сол. В Югоизточна Европа не е установен друг неолитен солодобивен център от края на VI хилядолетие пр. Хр., който да използва такава високопродуктивна за времето си технология, принципите на които са останали валидни в солното производство и до наши дни.

Установени са и местата на още едно къснонеолитно, както и на три големи средно/къснохалколитни производствени съоръжения от типа на известната структура 1.

Селището и неговите крепостни стени

Обр. 1. Неолитен производствен комплекс, съоръжение за изваряване на разсол. Късен неолит 2 (5200-4900 г. пр. Хр.).

Натрупаните от производителите на сол богатства е трябвало обаче да бъдат защитавани – по време на средния и късния халколит селището е укрепено със силна фортификационна система.

В Северозападния сектор на селищната могила са проучени останки от три последователно съществували халколитни укрепителни системи (4700-4200 г. пр. Хр.), изградени от камък (обр. 2).

Най-ранната отбранителна стена е построена по периферията на селището. Тя е регистрирана на дължина около 32 м. Има ширина 2 м, градежът ѝ е тип стена с емплектон. В северния край на установения участък стената е запазена на височина 1,50 м; вътрешното ѝ лице е представено чрез осем реда средноголеми камъни. Отнася се към средния халколит (Хаманджия IV) (обр. 3).

Проучената част от втората отбранителна стена лежи в значителна степен върху първата,

със слабо завъртане наляво (спрямо посоката север). Изградена е със същата техника. Установена е на 12,5 м дължина. Дебелината ѝ при основата в южната част е 2,40 м, а в северната е над 3 м – там вероятно е съществувал малък бастион. Лицевата част на стената е изградена от плътно наредени „лицеви“ камъни – в южния участък са запазени седем реда (вис. 1,50 м). Датирането на втората стена остава неизяснено, макар че основата ѝ лежи в среднохалколитния пласт на селищната могила.

Третата, най-външната отбранителна стена, регистрирана в сектора, е изградена през късния халколит, представя нов вид каменна структура. Състои се от каменна облицовка на стръмната периферия на високата няколко метра селищна могила и издигаща се над нея масивна каменна стена. Установена е и част от един правоъгълен бастион, който се издава пред стената.

Изграждането на каменна фортификация с масивни стени около селище от средния и късния халколит засега е установено единствено в Провадия-Солницата.

Къснохалколитна двуетажна постройка, построена непосредствено до втората укрепителна стена, е в процес на проучване. В основата на западната ѝ стена е извършена строителна жертва чрез полагане на мандибула на възрастна жена. Интерес представлява запазилият се дървен гредоред в пода на втория етаж, които носи богата информация за високото ниво на технически познания на строителите от това време.

Обредни структури и обредни комплекси

Въпреки малката проучена площ, установени са няколко обредни структури в селищната могила.

Къснонеолитна структура с еленови рога в Северозападния сектор. Под пода на една къснонеолитна постройка са открити 4 еленови рога, разположени приблизително V-образно в две двойки. Без съмнение структурата е резултат на някакъв обред, още през началния етап от съществуването на селището.

Къснонеолитна обредна яма в Югоизточния сектор. Дълбока е около 2 м, със слабо бъчвовидна форма. В нея са установени са останки от 12 последователни жертвоприношения.

Къснохалколитни обредни комплекси извън селищната могила представят два основни аспекта на обредната дейност през последния период на „златното“ хилядолетие.

Комплекс от обредни ями е установен на около 60 м от селищната могила. Площта му е поне 2 дка. В сондаж с площ около 60 кв. м е проучена част от голяма структура, включваща дъната на 30 обредни ями. Обредността, оставила т. нар. ямни светилища е свързана с плодородието на богинята Майка във всички нейни аспекти.

Комплекс от обредни структури в обхвата на халколитния производствен комплекс. Проучени са и две съоръжения, очертани с малки камъни. Имали са правоъгълна форма с размери около 3 x 4 м. Намират се на около 20 м едно от друго, а дългите им оси лежат на една линия.

Халколитният некропол

Първите три гроба съдържат скелет в свита позиция, надясно, с глава на север. В гроб 4 е погребана възрастна жена. Гробният инвентар се състои от сравнително дълга кремъчна пластина, костено шило и обло камъче. Гроб 5 е на възрастен мъж. Гробният инвентар е представен от два малки орнаментирани етажовидни съдове, единият от които погребаният е „държал“ с двете си ръце пред

Обр. 2. Надгробната могила и Северозападният сектор на селището с трите каменни укрепителни системи. Среден и късен халколит (4700-4200 г. пр. Хр.).

Обр. 3. Северозападен сектор, крепостна стена 1 - детайл от вътрешното ѝ лице. Среден халколит (4700-4500 г. пр. Хр.).

лицето. В гроб 6 е погребан пак възрастен мъж. Гробният инвентар включва два малки етажовидни и три малки биконични съда, а също и малка медна брадва. Ако се съди по нарушения в черепите от гробовете 5 и 6, двамата мъже са починали от насилствена смърт. От гроб 7 произхождат две големи медни обеци.

Провадия-Солницата – праисторически град

Разширяващият се обхват на теренните проучвания на Провадия-Солницата, особено резултатите от разкопките през сезон 2011 позволяват да се погледне по нов начин на този изключителен археологически паметник. Според възприетите за подобни случаи критерии, след археологическите разкопки през 2011 г. праисторическото селище Провадия-Солницата може да бъде дефинирано като праисторически град, съществувал в средата и втората половина на V хил. пр. Хр. Сред основните предпоставки за това са специализираното производство на сол и успешната търговия на далечни разстояния с този жизненоважен за хората продукт.

№ 18. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТЕЛ КАРАНОВО

Васил Николов, Виктория Петрова

Археологическите проучвания на селищна могила Караново през 2011 г. се проведеха през периода 16.06-25.06.2011 г. под ръководството на проф. Васил Николов (НАИМ-БАН) – научен ръководител и заместник-ръководител д-р Виктория Петрова (НАИМ-БАН).

Българо-австрийските археологически проучвания в Централния сектор на тел Караново достигнаха до най-горните нива на къснохалколитния пласт, което е предпоставка за датиране на „тъмния“ период между края на късния халколит и началото на класическата ранна бронзова епоха. За целта, през 2010 г. в Центъра за датиране чрез радиокарбон в Университета Лион 1 (по проект на д-р Зои Цирцони – CNRS) бяха направени AMS изследвания на 6 проби от животински кости от съответните напластявания в Централния сектор. Три от тези проби произхождат от т. н. хиатусен пласт; според получените резултати, едната дата (4454-4345 cal. BC) попада в периода на късния халколит, докато останалите две (3332-3020 cal. BC; 2885-2638 cal. BC) се отнасят към началото на бронзовата епоха. Резултатите от останалите три проби, произхождащи от пласта от РБЕ, етап Езеро А показват, че две от датите (4458-4351 cal. BC; 4362-4266 cal. BC) съответстват на късния халколит и само едната дата (3310-2926 cal. BC) се отнася към началото на РБЕ.

Очевидното несъответствие на получените дати и контекста на пробите наложи да се направи нов сондаж, чиято основна цел беше осигуряването на проби с много сигурна стратиграфска позиция, чрез които да се датират края на къснохалколитния пласт (култура Караново VI), т. н. хиатус, както и пласта от началото на РБЕ.

Сондажът се намира в източния профил на Централния сектор и заема западната част на кв. К16

Обр. 1. Профил на сондажа.

III. Размерите му са 1 x 4 м, а дългата му ос е ориентирана в посока С-Ю. Проучването започва от нивото, достигнато през 2001 г. след проучването на Голямата постройка от хоризонт 3 (период Св. Кирилово на РБЕ). Разкопаването се осъществява чрез механични пластове с дебелина 5 см (обр. 1).

Разграничени са общо три 3 културни пласта (отдолу нагоре):

Къснохалколитен пласт. Горното му ниво е регистрирано на кота 217,35 м. Проучен е до кота 216,20 м, без да е изчерпан. Представен е от хомогенен жълт, много рохкав пласт, примесен с въгленчета, установен на цялата площ на сондажа. Не са открити археологически структури и съоръжения. Керамиката е представена от едри и средно-

големи фрагменти и едри животински кости. За керамичния комплекс са характерни паниците с извит навътре устиен ръб, купите с биконичен прелом, както и гърневидните съдове с две вертикални дръжки. Сред другите типични белези са съчетанието между излъскани и груби повърхности, праволинейната графитна, както и набодената украса. Датировка: култура Караново VI, фаза IIIc.

Т. н. хиатус. Горното ниво на този пласт е регистрирано на кота 217,55 м, долната му граница лежи на кота 217,35 м. Дебелината му е около 20, на места до 30 см. Представен е от изключително хомогенна сива, рохкава пръст със зърнеста структура. Не са открити археологически структури и съоръжения. Този пласт се е получил в резултат от деструктурирането на горната част на къснохалколитния пласт и представя последния, най-горен халколитен хоризонт в Централния сектор. Керамиката се състои предимно от дребни фрагменти; според нейните характеристики тя не се различава от тази, характерна за къснохалколитния пласт и се отнася към IIIc фаза на култура Караново VI.

Пласт от РБЕ. Общата дебелина на пласта от този период е 1,80 м.

Етап Езеро А. Дебелината на пласта от този период е 80 см; долната му граница е установена на кота 217,55; горната лежи на кота 218,35 м. Кафяво-сив пласт, примесен с миниатюрни мазилки и въгленчета. В него са разграничени 5 строителни хоризонта (11-7), разделени от беззникави, жълти, горели или пепеливи прослойки.

В най-горната част на пласта от етапа Езеро А, на около 1,60-1,80 м от западната граница на кв. К16/III е разкрита редица от 5 вертикални тесни дупки с посока С-Ю; диаметрите им са 4-5 см, а дълбочините – между 20 и 30 см. Вероятно съществува и напречна редица с посока И-З, една дупка от която е регистрирана в южния профил на сондажа. Тези дупки от тънки колове вероятно са останки от съоръжение, върху което е изградена постройка от етапа Св. Кирилово.

Етап Св. Кирилово. Дебелината на пласта от този период е около 1 м. Долната му граница е установена на кота 218,35 м, горната лежи на кота 219,40 м. Този пласт обхваща 3 строителни хоризонта (6-4), разграничени от тънки сиви и беззникави прослойки.

Най-долният от тези хоризонти е опожарен. Дебелината на деструкциите му е 45-50 см. В него е проучена северозападната част на абсидна постройка, която продължава в източна и южна посока, извън границите на сондажа. Западната стена на постройката попада в източния профил на Централния сектор и е проучена по време на българо-австрийските разкопки през 2004 г.

Размерите на разкритата част от опожарената постройка са 3,50 x 1 м. В северозападната част на абсидата са регистрирани 5 дупки от колове, чийто диаметър варира от 15 до 20 см, а разстоянията между тях са 25-30 см. Разкритата част на постройката е разделена на две части (северна и южна) от ниска стеничка с посока И-З. Височината на стеничката е около 5 см, ширината ѝ е 9-10 см, а дължината ѝ – 90 см. Тя прекъсва непосредствено пред източния профил на сондажа, но не е ясно дали това е реалната ѝ дължина.

Северната част на постройката, до стеничката, има дължина 1,65 м. Непосредствено до северната стена на абсидата е разкрита западната част от зърнохранилище с диаметър 35 см; източната му част продължава под източния профил. Южната му стена е опалена и частично обгоряла от пожара, унищожил постройката. На 34 см южно от него се намира още едно зърнохранилище, което е изцяло опожарено. Проучена е неговата западна част, докато източната продължава под източния профил. Има конична форма със заоблени стени. Запазената височина на стените е около 20 см, а дебелината им е 2-3 см. Разкритият максимален диаметър на дъното е 49 см, а реалният вероятно е 55 см. Върху северната част на дъното на зърнохранилището лежи овъглен пласт от зърно и въглени, докато горната част е запълнена с дребни деструкции от стените му (обр. 2).

На 15 см северозападно от опожареното зърнохранилище е разкрита паднала на едната си страна върху пода каничка. Непосредствено до западната стена на зърнохранилището са намерени фрагменти от счупен керамичен съд с верти-

Обр. 2. Зърнохранилище на пода на абсидна постройка от етап Св. Кирилово на ранната бронзова епоха.

кална дръжка, обърнат с устието надолу.

В южната част на постройката, на 50 см южно от стеничката и на 50 см от западната граница на квадрата са установени камък, фрагмент от керамична тежест, както и горната част от гърневиден съд, върху който е паднал голям фрагмент от деструкция.

Подът на постройката е представен от черна, овъглена плътна глина с дебелина около 3-4 см, в който са констатирани 10 замазвания с дебелина около 1 мм.

По време на археологическите проучвания през 2011 г. са взети общо 10 проби от животински кости за AMS датиране. Две от тях произхождат от края на къснохалколитния пласт, а с по четири проби ще бъдат датирани пластове на т. н. хиатус и на РБЕ – началото на Езеро А. Изключителната важност на резултатите от това изследване за праисторията на Югоизточна Европа се определя от възможността да се установи времетраенето на периода между края на късния халколит и началото на класическата ранната бронзова епоха, както и от датирането на финала на късния халколит в тел Караново (т. н. хиатус).

№ 19. ПРОУЧВАНЕ НА ХАЛКОЛИТНО СЕЛИЩЕ В МЕСТНОСТТА КОРИЯТА ДО ГР. СУВОРОВО, ОБЛАСТ ВАРНА

Владимир Славчев

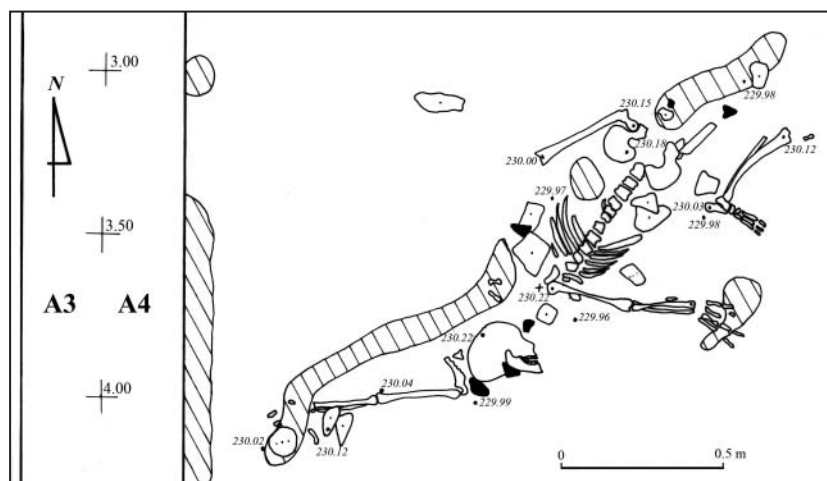
Селището се намира на около 1,5 км северно от центъра на гр. Суворово. Открито е при строежа на пътя Суворово-Дръндар през 1983 г. Тогава са проведени спасителни разкопки по трасето на пътя. През 1989 и 1990 г. разкопките са подновени. По време на трите кампании са направени 18 сондажа и частично са разкопани останките от поне осем постройки и две боклучни ями. Общата проучена площ е над 1000 кв. м.

За да се изясни хронологията на обекта и за да се получи възможно най-пълна характеристика на бита на обитавалото го население, взехме решение за продължаване на проучванията на обекта. През миналия сезон 2010 г. се проведе геомагнитно проучване на обекта (с ръководител П. Зидаров от НБУ) и бяха локализирани аномалии, отговарящи на опожарени жилища. Разкопките през 2011 г. започнаха на участък източно от центъра на обекта, в който беше регистрирана една от тях. Работата протече в рамките на един месец на площ от 100 кв. м – в четири съседни квадрата с размери 5x5 м.

В квадрат В3 беше разчистена северната част от полукопано средновековно жилище от XI в. Дългата му 4 m северна стена над нивото на древния терен е била иззидана с големи ломени камъни без спойка. Запазена е на височина от два реда камъни. На 0,8 m южно от нея в жилището се проучи яма с кръгло сечение. Дъното ѝ беше достигнато на дълбочина 0,23 m от пода на жилището. В сградата се откриха *in situ* долните част

ти на две гърнета и един железен връх за стрела.

Северно от това жилище се разкриха подовите на три отоплителни съоръжения. Най-ранното, със запазени размери 0,65 x 0,70 m, беше разчистено в средата на квадрат В3. Пещта е преправяна, като се проследяват три последователни нейни обмазки на пода. След като е престанала да функционира, теренът е подравнен и източно от нея е изградена нова пещ, от която е запазен участък от пода с размери 0,50 x 0,45 m. Тя също е преправяна –

Обр. 1. Скелет в квадрат А4.

установени са две последователни подови обмазки, след което теренът е бил подравнен. Тогава върху него е изградено ново отоплително съоръжение – огнище или пещ, което е много силно разрушено от риголването на терена за лозе и от дълбоката оран през XX в.

В квадрат А3 са достигнати рушевини от силно горяло халколитно жилище, в източната част нарушено от голямо и дълбоко по-късно вкопаване от римската епоха. Проучването на този квадрат беше преустановено до следващия сезон.

В източната част на квадрат А4 непосредствено под хумуса се достигна до под на халколитно жилище. В северната му част беше запазена трамбовката на пода от сбита сива глина, докато на юг тя е била направена от жълта такава. В южната част на жилището беше разчистена част от разрушено отоплително съоръжение. Западната стена на постройката е издигната на каменен цокъл, който е бил изваден в по-късно време.

В южната част на квадрата се разчисти предверието на друго халколитно жилище. Проследихме северната му каменна стена до височина от три реда камъни. В нея е оформен входът към жилището, като камъните в този участък са споени с жълта глина. Северно от входа към жилището е долепено малко помещение, от което се проследява на височина два реда камъни западната стена – с дължина 1,80 m и част от северната – със запазена дължина 0,40 m.

В този участък, непосредствено пред входа на жилището, върху подовото ниво на предверието от трамбована сива глина е разчистен скелет на жена между 50 и 70 г. (обр. 1). Ориентацията му е по линията югозапад–североизток, с азимут 235°. Гръдният кош, гръбнакът с поясния сегмент и тазът са неразчленени и лежат по гърди, с леко извъртане наляво. Долният край на дясната бедрена кост е вдигнат към гърдите и извит леко вдясно. Дясната подбедрица липсва. Левият крак е изпънат. Липсва долната половина на лявата бедрена кост, а костите на подбедрицата са счупени. Цялата дясна ръка заедно с лопатката е извита и изпъната зад гърба. Черепът е отделен заедно с челюстта и обърнат с лице към гръдния кош. Той лежи на 0,19 m югозападно от рамото, завъртян върху лявата си страна, с черепния покрив към трупа. Трети и четвърти гръбначни прешлени не са открити. Под долната челюст е намерен фрагмент от среднохалколитна керамика. Лявата лопатка с костите на левия горен крайник се намират западно от черепа.

Костите са разместени при затрупването или преди пълното разлагане на трупа, тъй като са запазени анатомичните връзки – между челюстта и черепа, между раменните и лакътните кости, на пръстите на краката и т. н.

Освен в южната част на квадрат А4, в целия квадрат В4 са достигнати и разчистени рушевините на горяло среднохалколитно жилище (обр. 2). Покрай западния профил в участък с ширина 2,00 m с дължина 3,00 m се достигна подовото ниво на предверието. Цялата останала площ на квадрата е покрита от струпване от отухлени до оранжево-червен цвят мазилки. Парчетата са с големи размери – около 0,20-0,30 m дълги,

Обр. 2. Горяло жилище в квадрат В4.

Обр. 3. Фрагмент от стенна обмазка, затрупан от платформата на втори етаж на жилище в квадрат В4.

0,10-0,15 m широки и дебели до 0,10 m. В западната половина на квадрата между северната и южната части на жилището преминава линия от изправени на ребро кирпичи с размери около 35x15x10 cm. Вероятно това е вътрешна преградна стеничка или пък ограждане на част от жилището с обособени функции. Общо сред силно обгорените отухлени глинени късове са обособени и номерирани 31 керамични сгрупвания от фрагментирани съдове.

Разчистваните деструкции и инвентар са от втори етаж на помещението. Близко до северния профил е разчистен участък от паднала с лицето нагоре обмазка на стена. Видимата част от този фрагмент е с дължина 1,20 m и широчина над 0,45 m. Той е направен от добре изпечена глина и е с бежово-жълт цвят. Украсен е с надлъжни канелюри, като в средата на запазеното парче са нанесени групи от по няколко напречни канелюри. Цялата му южна и югозападна части са застъпени и затрупани от хоризонтално паднала силно горяла глинена платформа (обр. 3). Фрагменти от нея се разчистват в цялата източна част на квадрата. Участъкът от платформата, застъпващ стената, е разчистен на площ с размери около 1,00 на 1,00 m.

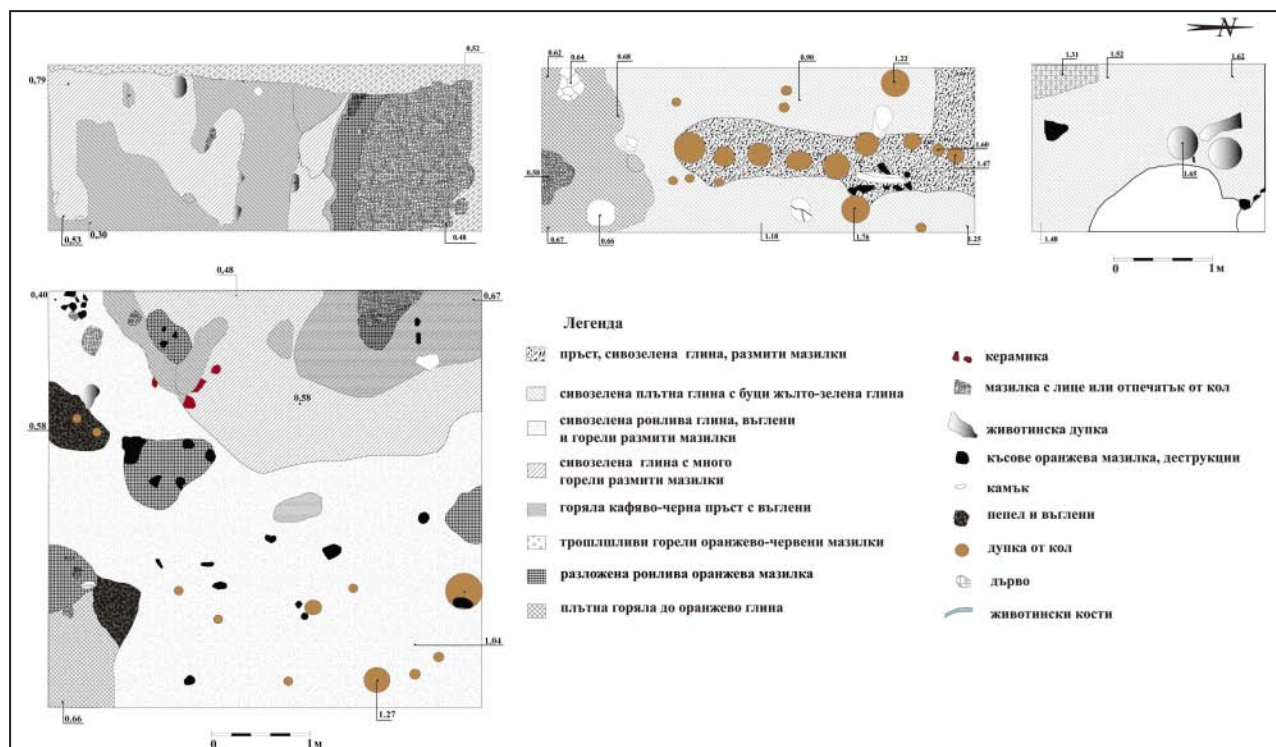
Проучената до момента ситуация разкрива следната картина: Над каменния цокъл с дебелина 0,50 m е иззидана стена от кирпичи. Вероятно само по тългите и на някои по-неустойчиви места са използвани колове за укрепване на градежа и здравина на носещата конструкция. Върху тази стена е изградена настилка от разцепени дънери, а в следствие е натрупана и трамбована глина до получаването на платформа – под на втори етаж. Дебелината ѝ е между 15 и 18 cm. При избухналият пожар дървената конструкция, носеща втория етаж, изгаря, при което глинената платформа се отухлява напълно, а съдовете на втория етаж се изпичат вторично до яркочервен цвят. След това стените (или поне северната стена на жилището) се разцепват и платформата рухва почти хоризонтално, затрувайки първия етаж на жилището.

Въз основа на стиловите особености на откритата керамика, жилището (както и целият проучван хоризонт, в четирите квадрата през 2011 г.) се отнася към последната, четвърта фаза на културите Сава и Хаманджия.

№ 20. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ХАЛКОЛИТНАТА СЕЛИЩНА МОГИЛА ПРИ С. ИВАНОВО, ШУМЕНСКО ПРЕЗ 2010 г.

*Светлана Венелинова, Мария Гюрова, Цветана Попова,
Петър Зидаров, Надежда Карастоянова*

През 2011 г. за четвърти сезон продължи проучването на селищната могила при с. Иваново, Шуменско (Венелинова, Гюрова 2010, 68-71, Venelinova 2011, 87-93). Бяха проследени културните напластявания в централната част на могилата, като започна разкриването на квадрати J10, J11, K11 и L11, разположени между проучените в предходния сезон участъци. Достигнати са подови обмазки от съоръжение, проучено върху площ от 6,05 x 3,30 m (обр. 1). В квадрат J10 са разкрити 3 дупки от колове, които вероятно оформят тълг на жилище. Други 11 дупки от колове от същото жилище са разположени в две пресичащи се траншеи, ориентирани СЮ и ИЗ в квадрат K11. Там, където редиците се пресичат, устойчивостта на двете жилищни стени е подсилена със сгрупване от късове мазилки и ломени камъни. Гъстото разположение и значителната дълбочина на дупките, както и допълнителното укрепване на коловете в тях, показва, че те са оформяли масивен зид на стена. Частично проученото жилище принадлежи към хоризонт VII. Непосредствено под него, в североизточия тълг на квадрат L11, е разкрито жилищно ниво от плътна негоряла глина със следи от силно изтляло дърво. Над него е проучен слой със значителна концентрация на животински кости, керамични фрагменти, както и мандибула от човешка челюст. Сред откритите находки са 13 рогови, 8 кремъчни оръдия, 2 каменни длета и тесличка, фрагменти от керамични модели на сгради. Разглежданият пласт принадлежи на жилище, вероятно с работилница, от хоризонт VI. В северна част на квадрат L11 са достигнати късове деструкции от горяло съоръжение, частично проучено през 2010 г. в квадрат M11 и описано като пласт 4. Сред деструкциите е разкрита колективна находка от три керамични съда. Сред съдовете от

Обр. 1. Горяло съоръжение и редици с дупки от колове в жилище от VII хоризонт в квадрати J10, J11, K11 и L11.

двете частично проучени жилища е водеща биконичната форма и есовидната профиляция, преобладава употребата на врязания и графитен орнамент, като VI и VII хоризонт на селището могат да се синхронизират с началната фаза на култура Коджадермен.

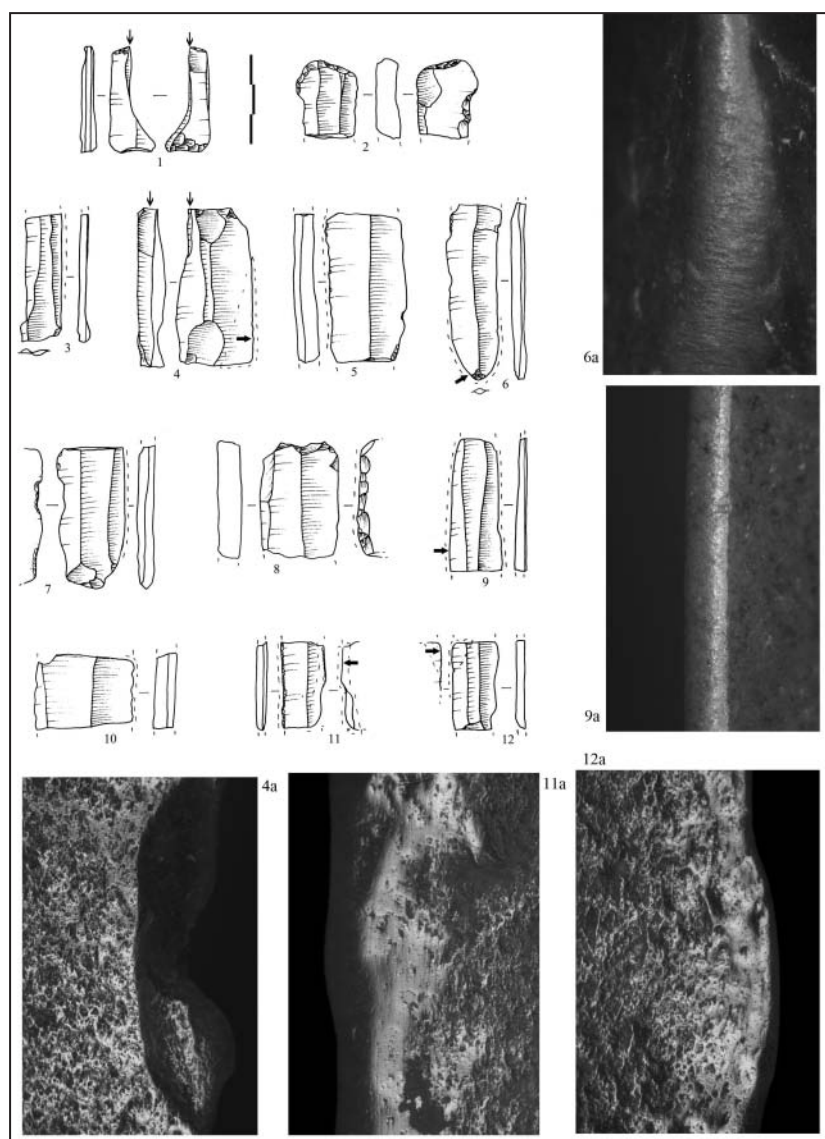
В северната периферия на могилата е направен сондаж 2 с размери 21 x 1 м, обхващащ източната част на квадрати N13, O13, P13, Q13 и R13. Неговото предназначение е да се установи дали регистрираната при геомагнитното проучване¹ на могилата линейна аномалия може да съответства на ров, ограждащ селището. В направения сондаж са разкрити 4 пласта. Най-близък до ширината на линейната аномалия е третият пласт. В северния край на сондажа на дълбочина 2,93 м от съвременното ниво пластът е изчерпан. Сондажните проучвания в северния сектор на могилата не ни позволяват да направим категорични изводи за наличието на ров около селището.

По време на археологическите разкопки през 2011 г. са открити 166 находки като най-значителен е броят на кремъчните артефакти. Кремъчната колекция подложена на технико-типологическо описание и трасологически анализ² наброява 64 артефакта, които включват: типологически оръдия – 32; пластини – 21; отломъци – 5; фрагменти – 5, други – 1. Репертоарът на оръдията е представен от 8 групи, сред които преобладават ретушираните пластини – 10 бр. (обр. 2.5, 7, 8, 11), следвани от фрагменти от 8 бр. оръдия (т. нар. exhausted tools); отломъци с ретуш – 4, комбинирани оръдия – 3; резци, напречно затъпени пластини и люшници – по 2 екз. от всеки тип (обр. 2.1, 4); стъргалка – 1 (обр. 2.2). Идентифицирани са 16 изделия със следи от употреба, от които 8 типологически оръдия и 8 неретуширани пластини. Доминират две функционални групи – изделия за обработка на кожи (обр. 2.3, 6, 7, 8, 9, 6а, 9а) и жътварски оръдия (елементи от сърпове) (обр. 2.4, 11, 12, 4а, 11а, 12а). Единично са представени сечива за рязане на свежа дървесина, кост, месо/кожа (обр. 2.5, 10). Продължават да се срещат „рукани за кожа“, както и пластини-сърпове, преизползвани за остъргване на кожи (Венелинова, Гюрова 2010, Gurova 2011) (обр. 2.9, 9а). Сред оръдията е засвидетелствана драстична деформация в резултат на технологично преоформяне, водещо до инцидентни ‘резци’, ‘люшници’ и стеснени пластини с високи билатерални ретуши.

На трасологически анализ са подложени 23 находки от обработени животински кости (8 бр.) и еленови рога (15 бр.). Те произхождат от останките на две сгради – една от VII хоризонт в квадрат

¹ Апаратурата, използвана за това проучване, бе закупена със средства на Фонд „Научни изследвания“, проект ДО-02-68.

² Трасологическият анализ е осъществен с помощта на микроскоп МБС (x100), а микрофотографиите са направени оборудването на НАИМ: дигитален микроскоп Kayence VHX 100k, Japan, с увеличения x100, x150.

Обр. 2. Кремъчни артефакти: типологически оръдия (1, 2, 4, 5, 7, 8, 11), пластини (3, 6, 9, 10). Работните участъци са маркирани с пунктирна линия, а стрелките показват местата на документираните микроследи. Микрофотографии на следите от използване: 6а и 9а - остъргване на кожа (х 100); 4а, 11а и 12а - разяне на житни растения (х 100). Полеви инвентарни номера на артефактите по реда на представянето им: 359, 534, 412, 549, 448, 531, 403, 572, 532, 426, 435, 509. Рисунки и снимки - М. Гюрова.

зонт, разкрито в североизточния ъгъл на квадрат L11, фаунистичните останки са най-много на брой. Около 70% от костните и роговите останки от този квадрат са с множество нарязи, огладжания и следи от интенционално фрагментиране. Част от тях са дъвкани от хищници. Не е изключено костите да са използвани за изработка на костни оръдия. Открити са голям брой фрагменти от рога на благороден елен и няколко от сръндак.

На археоботанически анализ са подложени силно фрактурирани и цели семена от просо. Сместа от приготвената каша е открита в квадрат K11, между деструкциите на горялото жилище от хоризонт VII. В пробите, взети от разкритото в квадрат L11 подово ниво със струпване на животински кости и керамика са установени фрагменти от овъглена дървесина от дъб. От западния профил на квадрат J9 е иззета смес от еднозърнеста, двузърнеста пшеница и плевест ечемик. Между зърната са идентифицирани и 5 зърна от нахут, 1 леща, 1 секирче и два плевелни вида от *Galium apparine* (лепка), *Veronica* sp. (великденче).

K11 (8 бр.) и друга от VI хоризонт в L11 (13 бр.). Впечатлява неobiчайното за епохата числено превъзходство на предметите от еленов рог и липсата на сравнително екзотични находки, изработени от морски раковини (спондилус, денталиум и глицемерис). Технологичните прийоми за обработката на кост са характерни за халколита. Най-многобройни са находките от жилището в L11, които са подходящи предимно за различните етапи от обработката на кожи в домашни условия – от костени рукави и гладилки за ремъци до евентуалната вторична употреба на една счупена брадва с дупка за изработване на подгъви. Една рогова соха е възможно да е употребявана извън селището за земеделска дейност – разораване на заливната речна тераса в подножието на могилата.

При проведените разкопки през 2011 г. в двете частично проучени жилища са открити струпвания от костни и рогови фрагменти от домашни и диви животни. В деструкциите и върху подовото ниво на жилището от VII хоризонт, разкрито в квадрати J10, J11 и K11 са открити останки от говедо (*Bos Taurus*), овца (*Ovis aries*), прасе (*Sus sp*), благороден елен (*Cervus elaphus*) и сърна (*Capreolus capreolus*). В горялата структура от северозападния ъгъл на квадрат J10 повечето кости са вторично обгорени. Върху пода на жилището от VI хоризонт

Литература

Венелинова, Гюрова 2010: Св. Венелинова, М. Гюрова. Археологически разкопки на селищната могила при с. Иваново, Шуменско. – *Археологически открития и разкопки през 2009 г.*, София, 2010, 68-71.

Gurova 2011: M. Gurova. A Late Chalcolithic Flint Assemblage from the Site of Kosharna, Russe District. – In: S. Mills, P. Mirea (eds.). *The Lower Danube in Prehistory: Landscape Changes and Human-Environment Interactions*. Bucureşti: Editura Renaissance, 179-196.

Venelinova 2011: Sv. Venelinova. Archaeological Researches of the Ivanovo Chalcolithic Tell, Shumen Region in 2008–2010 years. In: *The Lower Danube in Prehistory: landscape changes and human-environment interactions*, *Publicaţiile muzeului Judeţean Teleorman* (III), 87–93, Bucureşti, 2011.

№ 21. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА НУРИЮК В М. ЧАНАДЖИК, С. СУШИНА, ОБЛАСТ ШУМЕН

Стефан Чохаджиев, Тодор Дяков, Антон Атанасов

През този археологически сезон продължихме проучването на каменното отбранително съоръжение, започнало през 2009 г. (Чохаджиев, Бабаджанов, Дяков 2010; Чохаджиев, Дяков 2011). Работихме със студенти от специалността Археология към ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. Проучванията продължиха от 08.08.2010 г. до 27.08.2011 г. За нормалното им протичане, финансирането осигуриха г-жа Петя Кисьова, г-н Юрий Боянин и г-н Стефан Бебревски, на които сърдечно благодаря.

Основната ни цел беше да се изясни конструкцията на каменното съоръжение и позицията му спрямо културния пласт на могилата.

Работата ни беше съсредоточена главно в сондаж № 3 и сондаж № 4.

Сондаж № 3 разделихме условно на два сектора – източен и западен. В източния, попадащ изцяло в кв. Е5, продължихме започнатите през 2009 г. проучвания в дълбочина, с цел – установяване стратиграфията на могилата и позицията на пластове спрямо каменното съоръжение. Достигнатата дълбочина там бе 2,34 м. Най-значимият резултат е категоричното установяване, че горният край на срутената стена е покрит от къснохалколитен пласт, съдържащ поне 2 строителни хоризонта. Със сигурност вече може да се твърди, че съоръжението е съществувало най-късно – през късния халколит.

Проучванията в западната част на сондажа имат съществено значение за изясняване конструкцията на каменното съоръжение. Беше пресечено струпването от камъни и проучени достигнатите запазени каменни структури. До момента, ширината на каменното съоръжение е 5-6 м с височина повече от 2,30 м, без да сме достигнали до неговата основа, поради водното ниво на язовира. Засега предполагаме, че първо е била издигната вертикална каменна стена с ширина 0,80 – 1,30-1,50 м. Впоследствие, поради улягане или земетресение, се е налагало да се извършат ремонти. На места, върху външното лице, е насипвана глина, върху която стъпаловидно са подреждани плоски камъни. Установени са три последователни укрепващи зида с наклон около 45°, като

Обр. 1. Външна каменна стена.

Обр. 2. Каменната кула/бастион - поглед отгоре.

с трамбуван фин льос. Кулата е затворена от изток със зид, изграден от подредени камъни с наклон 70° - 80° , като в най-горната си част продължава нагоре под прав ъгъл. Ширината му е около 1,50 м. Кулата е изградена поне от две, наклонени към вертикалния зид, каменни стени, със запазена височина – повече от 3,50 м (обр. 2).

Открити са 189 находки, съхранявани в РИМ – Шумен.

Резултатите от разкопките през 2011 г. са важен принос към знанията ни за фортификационните нужди, познания и възможности на халколитното население по нашите земи.

Литература

Чохаджиев, Бабаджанов, Дяков 2010: Спасителни археологически проучвания на селищна могила Нуриук в м. Чанаджик, с. Сушина, област Шумен. – В: АОР през 2009 г., София, 2010, 71-72.

Чохаджиев, Дяков 2011: Редовно археологическо проучване на селищна могила Нуриук в м. Чанаджик, с. Сушина, област Шумен. – В: АОР през 2010 г., София, 2011, 77-78.

№ 22. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА ПРИ С. ПЕТКО КАРАВЕЛОВО, ОБЩИНА ПОЛСКИ ТРЪМБЕШ

Александър Чохаджиев

Разкопки на селищната могила при с. Петко Каравелово, общ. Полски Тръмбеш продължиха и през 2011 г.

Село Петко Каравелово, (до скоро – Сашево, старо Одалар и Одаите) принадлежи към община Полски Тръмбеш и се намира на около 27 км северно от гр. Велико Търново на главния път за Русе.

Надморската височина на могилата е 48,60 м, диаметърът при основата – около 70 м, а съвременната ѝ височина – около 3,70. Западната половина на могилата се обработва интензивно, което е променило релефа ѝ. През средата, в посока север-юг минава селскостопански черен път, който вече не се използва. Източната половина е гъсто обрасла с дървета и храсти, като същевременно част от нея е отнесена при инженерни работи по корекциите на реката.

През 2009 започнахме проучванията в два съседни сондажа разделени от междинен профил на обща площ на горното ниво от 65 кв. м, докато в дълбочина площта се разшири до 80 кв. м поради наклона на унищожената източна половина на могилата.

Разкопките и през 2011 г. бяха финансирани от РИМ – В. Търново. Те продължиха от 31 август

най-външният е бил измазан с глина, смесена с варовикови бучки и камъчета (обр. 1). Имаме данни и за укрепване и отвътре, но то е с още по-голям наклон.

В сондаж № 4, непосредствено източно от кулата/бастион, проучихме част от жилище с опожарена пещ и под, затрупани от срутилите се камъни. Този строителен хоризонт е на дълбочина 3-3,15 м и вероятно по негово време стената се е срутила навътре.

Продължихме и работата по разчистване на кулата/бастион. Разположена е приблизително в средата на съоръжението. Има полукръгъл план с диаметър около 3 м. До нивото на запазената част е запълнена

до 30 септември – общо 27 работни дни.

Екипът беше същия като миналата година и включваше: Александър Чохаджиев – ръководител, н. с. Мирослав Класнаков (РИМ-Бургас), Галина Самичкова, Антон Атанасов, Румяна Йорданова, Кръстан Митов и Петко Панчов. Бих искал да изкажа своите и на екипа благодарности към господата Рашо Рачев от Горна Оряховица и Димитър Димитров от с. Голямо Враново – за помощта и съдействието.

В северния сондаж, поради появяващите се мазилки, които не са отразени в профилите изток-запад и негативния опит от миналата година решихме да оставим междинен профил с ширина 50 см. между квадрати 96 и 97.

Проучихме целият Обект 22 (негоряло жилище) започнато през миналата година. Това негоряло жилище има деструкции от суперструкцията и съответно много добре запазен под – с няколко светли прослойки. като между светлите се забелязват тъмни прослойки, наситени с въглени. Най-голямата дебелина на деструкциите е 22 см, а на пода – 16 см. През 2010 г. попаднахме на съоръжение от глина и камъни – Обект 22В. И при разреза на тѣгла на въпросното съоръжение ясно се вижда как то е било измазвано с всяка подова замазка, като междувременно и самото то е било измазвано самостоятелно няколко пъти. Въпросното съоръжение е било изградено едновременно с началното измазване на пода, т. е. е било планирано и изградено предварително, а не върху пода. Възможно е това да представлява подиум пред пещта, а самата пещ да се пада под профила.

Южно от Обект 22В, под пода бяха разкрити няколко изтлели дървени греди и дъски. Вероятно подът е бил положен върху дървена конструкция и след това измазан с глина.

В квадрат 96 попаднахме на правоъгълен участък от плътна пречистена жълта глина. От юг и от запад е ограден с разтрошени опожарени деструкции. Оказа се че става въпрос за югоизточна част на негоряло жилище. Ясно се очертава жълтата стеничка с дупки от колове, която от своя страна е оградена от горели мазилки. Оказва се, че жилището е било обиколено от пояс натрошени мазилки, насипани покрай стените.

Същинско горяло жилище разкрихме в северния сондаж – покрай западния профил, за съжаление сме попаднали само на най-източната му част.

Деструкциите на жилището за покрити с пласт жълта глина, който в източна посока продължава в дълбочина. Подът е бил покрит с дъски, които са се овъглили при пожара. Интересно е че цялата структура има наклон от запад на изток. Под дъските ясно си личи под от плътна жълта глина.

В южния сондаж в кв. 95 и 105 непосредствено до профила попаднахме на останки от пещ. Тя е разположена в жълт правоъгълник – вероятно негоряло жилище. Подложката ѝ е изградена от дребни камъни. Интересното при пещта е, че тя е разкъсана на две части. Ясно личат двете нива – горното – което е истинското и пропадането в западната част – разликата е повече от 30 см. В източната част сводът е добре запазен. Замазката е положена не директно върху камъните, а върху много тънък пласт горели мазилки – трошляк. Интересно е че част от камъните в западната периферия не носят следи от термично въздействие, докато тези под замазката носят. Ситуацията донякъде напомня на Обект 22В и други останки от пещи на обекта – при строежа на пещи в подложката са влагани само дребни речни камъни. Вероятно подложка от камъни се е правела и на подиума около самата пещ. При последния етап на проучване на пещта се оказа, че и тя е била разположена върху глинени подиум, който е частично запазен и ясно очертаващ се в западната половина.

В Северния сондаж проучихме източните части на две опожарени жилища. Долното вероятно е било на два етажа. Цялостното му проучване остана за следващия сезон.

В жълтия пласт покриващ жилищата попаднахме на две почти успоредни траншеи с дупки от колове. Те са с посока почти изток запад. Интересно е, че в северната траншея дупките от колове са под наклон – началото им е по на изток от дъното. Очевидно част от денивелационните проблеми на могилата се дължат на някакво пропадане на пластове в самата основа на могилата.

В жълтата глина в пространството между траншеите и жилищата беше разкрито сериозно струпване на камъни и една яма Обект 52. Тя е с продълговата форма и е доста по-различна от повечето ями проучени досега.

През 2011 г. проучихме в план и в профил общо 8 ями, които пресичат опожарени деструкции от долни строителни хоризонти. Всички те са с кръгла форма. Единствената продълговата яма не пресича опожарени деструкции. Вероятни кръглите ями са били предназначени за добиване на опо-

жарени мазилки за строителен материал.

Находките през този сезон са чувствително по-малко от предходните – 277. Това се дължи най-вече на чувствително по-малкия брой кремъци, защото като обем работа – тази година е свършено най-много. Макар и доста по-малко – кремъкът заема повече от 50 % – общо 157 бр. Сечивата от камък са чувствително по-малко от предходни години.

Хромелите са повече и най-разнообразни. Интересни са костените сечива. Освен шила и игли беше намерена една пробита костена пластина, която след счупването си е превърната в шило.

Интересно изделие представлява едно рогче. Два от върховете му са оформени като върхове на шила, докато третият е скосен и изпилен във форма на длето. И през тази година бяха открити няколко фрагмента от спондилусови изделия – едното от които пробито и отново няколко белемнитата – един от които обработван.

Керамичният комплекс от най-долното разкрито строително ниво може да бъде отнесен към финала на ранния халколит.

№ 23. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА ПРИ С. ХОТНИЦА, ОБЩИНА ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Стефан Чохаджиев, Александър Чохаджиев

Разкопките на селищната могила при с. Хотница продължиха и през 2011 г. Те са осъществени на базата на съвместен проект на ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“ и Регионален исторически музей Велико Търново и се ръководят от Стефан Чохаджиев и Александър Чохаджиев.

Както всяка година на могилата беше проведена лятната археологическа практика на студентите първокурсници от специалност „Археология“ при ВТУ, както и магистри от същия университет. Активно участие в проучванията взе маг. Антон Атанасов.

Проучванията продължиха от 11 юли до 02 август – 20 работни дни като в последните дни на проучванията екипът беше редуциран.

Целите на проучванията през този археологически сезон бяха:

- Проучване на отбранителното съоръжение в южната част на могилата – кв. 101А-101В.
- Проучване на IV хоризонт
- „Отваряне“ на нови квадрати – 98, 107, 108

През 2011 г. продължихме с проучванията в южната периферия на могилата, където предишната година разкрихме част от отбранително съоръжение. За по-голямо улеснение, преименувахме кв. 101' в кв. 101 А, а следващият в южна посока – 101 В.

Започнахме от дълбочина 2,58-2,85 м където бяхме достигнали до „вала“ – трамбувана жълто-зеленикава глина с наклон на юг.

След изхвърляне на насипа от по-голямата част от кв. 101В, в средата, очертахме траншея с посока север-юг и ширина 1,20 м. Траншеята продължава сондажа от 2009-2010 г. Целта ни бе да продължим в дълбочина и достигнем до външното лице на вала.

Проучвахме терена на механични пластове от 10-20 см.

От получените профили, за момента, можем да споделим следните наблюдения:

Достигнали сме до външната повърхност на вала върху ивица с дължина около 7 м. Наклонът ѝ е около 31° в южна посока. Най-високата част на вала е с кота 2,90-3,00 м, а достигнатата от нас кота е 5,50 м, т. е. – разлика от около 2,50 м.

Приблизително в средата на кв. 101А валът има „стъпало“ – почти хоризонтално с дължина около 1 м, след което отново заема стръмно посока надолу.

Върху проучвания терен има пласт с кафяв цвят, с материали от халколита – вероятно от период, през който съоръжението е било занемарено и не са полагани грижи за неговата изправност. Тази възможност я обявихме още през 2009 г., когато установихме, че над най-високата част на вала, където са и дупките от колове – има почти еднометров къснохалколитен пласт.

В северната част на кв. 101В установихме късно вкопаване, вероятно от прокарване на вада за воденица с максимална ширина около 3 м и дълбочина 0,70-1 м.

През отчетния сезон не успяхме да достигнем до най-ниската част на вала, но е вероятно да сме достигнали началото на рова пред него – вдлъбване, запълнено със сивочерна пръст, въглени, мазилки и керамика.

През следващия сезон ще продължим траншеята в южна посока – поне до края на кв. 101В – на дълбочина най-малко от 5,50 до 6,50 м, като се надяваме да достигнем най-ниската част на вала и евентуално рова пред него.

Продължихме проучванията и в северния сектор – в квадрати 74, 75, 84, 85, 93, 98, 107, 108.

Допроучихме по-голямата част от жилище № 13 познато ни от преди две години. Непроучена остана най-западната му част, защото остава в западния профил.

Жилище № 13 е загинало от пожар. Дебелината на опожарените деструкции е около 1 м, в тях личат отпечатъци от конструкцията на тавана – допиращи се греди и тънки пръчки. Под жилището има вкопаване със запазена дълбочина около 0,60 м – „мазе”. Вкопаването е покрито с масивно дюшеме и розозки.

И през минали години сме отчитали характерните особености на този хоризонт – негорял; сива на цвят пръст с понижена плътност; „керамични килими” с множество животински кости и петна от изгряла дървесина. Картината през този сезон бе аналогична – разчистихме конструкция от масивни греди – с правоъгълно сечение. В гредите личат дупки за „дюбели”. Вероятно е част от легло или маса. Запазени размери на гредите: дължина – 0,90 м и ширина – 0,12 м. Ориентирани са С-Ю; И-З. Цялата запазена част от тази конструкция е с размери 1,30/ 0,60 м, като пръстта между гредите има зеленикав оттенък.

В тази част на могилата ясно се забелязва наклон на терена в югоизточна посока. В съседния квадрат – 74 успяхме да изчерпим IV хоризонт и за пръв път – достигнахме до следващия – V. Достигната дълбочина е 2,20 м. В средата на квадрата попаднахме на две перпендикулярни редици от дупки с диам. около 5-7 см и дълбочина – около 10-15 см. В дупките – остатъци от дървесина. Това пространство обозначихме като жилище № 18, попадащо в квадрати 74-84. Там пръстта е с повишена плътност – трамбувана сивожълтеникава глина. За съжаление, търсенето на другите стени на жилището не даде резултат – възможно е, тази част от жилището да е изгребана при строителна дейност на обитателите от III и IV хоризонти.

Значителни сили хвърлихме и в проучването на квадрати 88-98-107-108-109 – в североизточната част на могилата. Под пласта от II хоризонт достигнахме до масив от опожарени мазилки от III хоризонт, обозначени като жилище 17. За съжаление, корените на дърветата са разбили деструкциите, включително и керамиката.

Попаднахме на яма от II хоризонт, разбила допълнително деструкциите от жил. 17. Ямата е с диаметър 3 м и сиво-кафяв запълнител.

Разчиствайки западната част на опожарения масив от мазилки и проучвайки „керамичния килим”, попаднахме на яма в кв. 88 (обект № 86) със запълнител от сиво-кафява пръст със ситно натрошени мазилки и въглени – вероятно от I хоризонт. В ямата открихме 5 тежести за стан.

Готвейки се за приключване, в западната част на кв. 98 – след престъргване се очертаха две редици от дупки с диаметър 10-15 см, с посока С-Ю и на разстояние 50-60 см една от друга.

През този сезон открихме 720 находки.

Най-многобройни са кремъчните – 459. Сред тях по-забележителни са две кремъчни брадви и един връх на стрела или копие.

Костените сечива са представени най-вече от шила и длета. През тази година е голям броят на рогови сечива с дупка – копачки и чукове. Открихме също така голяма копачка без дупка, изработена от рог.

Сред накитите от кост и миди най-многобройни са пробитите плочки – правоъгълни, една триъгълна, една с форма на ромб, също така двустранно изпилена и оформена като пластина стъпална кост. Интересна находка е една дълга костена пластина, пробита от двата си края (нагръдник). Много интересно и допълващо наблюденията от минали години е едно квадратно мънисто от белемнит с внимателно, двустранно пробита дупка.

Многобройни са и каменните сечива. Сред тях най-много са каменните теслички, пет откоито са изработени от меки породи камъни и тяхната употреба като тесли или длета изглежда нелогична.

Пет са целите керамични антропоморфни фигури – всички твърде стилизирани и груби. Други интересни находки от глина са медальон, напомнящ по форма на златните пластини, миниатюрни съдчета, зооморфна глава (вероятно от съд), миниатюрно столче, няколко дръжки на капаци с форма на фронтон на жилище.

Сред керамичните пробити дискове се откроява един, при който на няколко места личат неуспешни опити за пробиване на дупка. .

Може би най-интересната находка за сезона е керамична лопатка за нашиване на зърно или по-скоро на брашно. Отпред е скосена, а отстрани бордовете са по-високи. Дръжката е леко извита, което улеснява работата ако се работи с дясна ръка.

През 2011 г. в новия сектор – кв. 98 беше открит един фрагмент от двуетажен модел на сграда – част от модел, открит през 1956 г. от Никола Ангелов. Въпросният фрагмент, както и няколко други структури разкрити през този и миналия сезон показват, че Н. Ангелов не е изчерпил напълно първи строителен хоризонт.

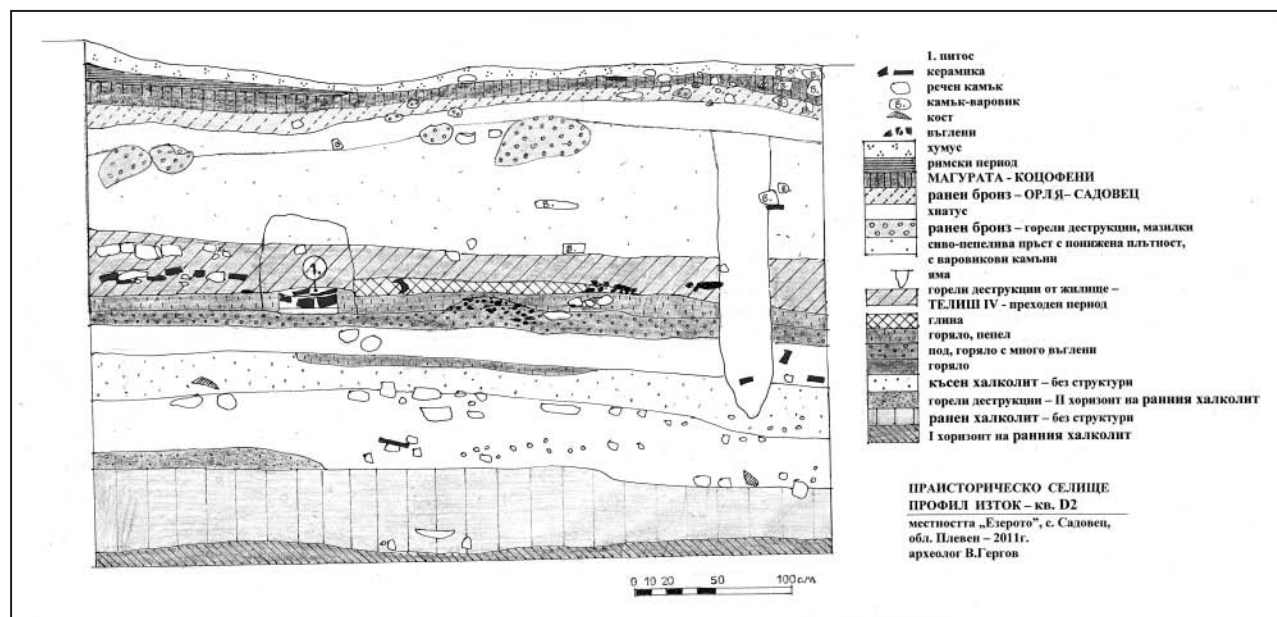
№ 24. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПРАИСТОРИЧЕСКОТО СЕЛИЩЕ В М. „ЕЗЕРОТО” ПРИ С. САДОВЕЦ, ОБЩИНА ДОЛНИ ДЪБНИК

Венцислав Гергов

Разкопките на праисторическото селище в м. „Езерото” при с. Садовец се проведеха от 11.07.2011 г. до 23.08.2011 г. на площ от 50 кв. м. Бяха проучени строителни хоризонти от ранния халколит до ранната бронзова епоха. (обр. 1).

На дълбочина 4 м от повърхността се откриха находки от ранния халколит – култура „Градешница”. На това ниво бяха открити единични находки, не бяха регистрирани жилищни структури. Това подсказва, че в проучения квадрат сме попаднали на извънжилищно пространство.

Над раннохалколитния хоризонт проучихме част от жилище от късния халколит. Жилището е силно опожарено. Фактът, че то е отделено с хиатусен слой от лежащите над него хоризонти и наличните находки дава възможност да се разглежда като затворен комплекс. На пода на жилището се от-

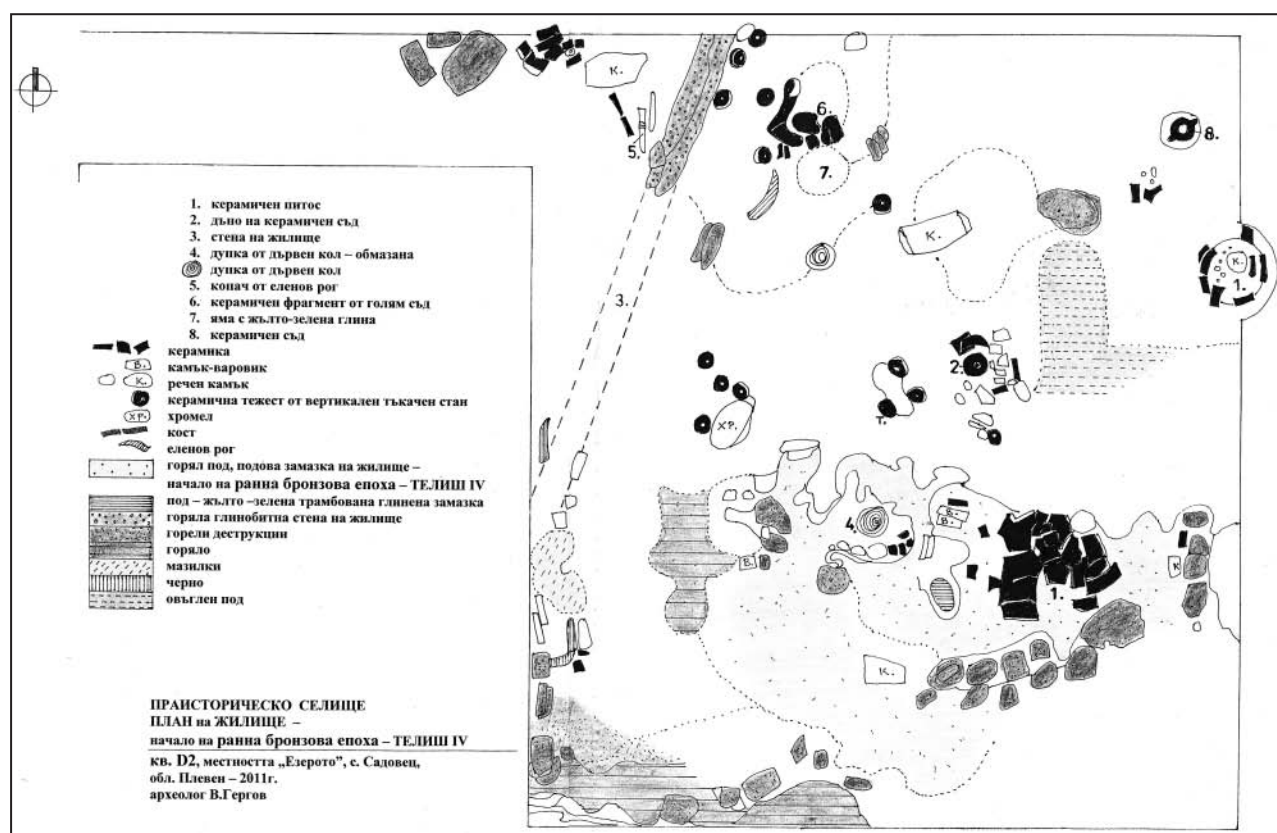
Обр. 1. Праисторическо селище в м. „Езерото” при с. Садовец, община Долни Дъбник. Профил ИЗТОК в квадрат Д.

криха значителен брой находки. Те се датират към къснохалколитната култура Криводол – Сълкуца – Бубани. Стратиграфската позиция, силно опожареното жилище и типологията на керамиката позволява да го отнесем към IV строителен хоризонт по стратиграфската таблица на обекта.

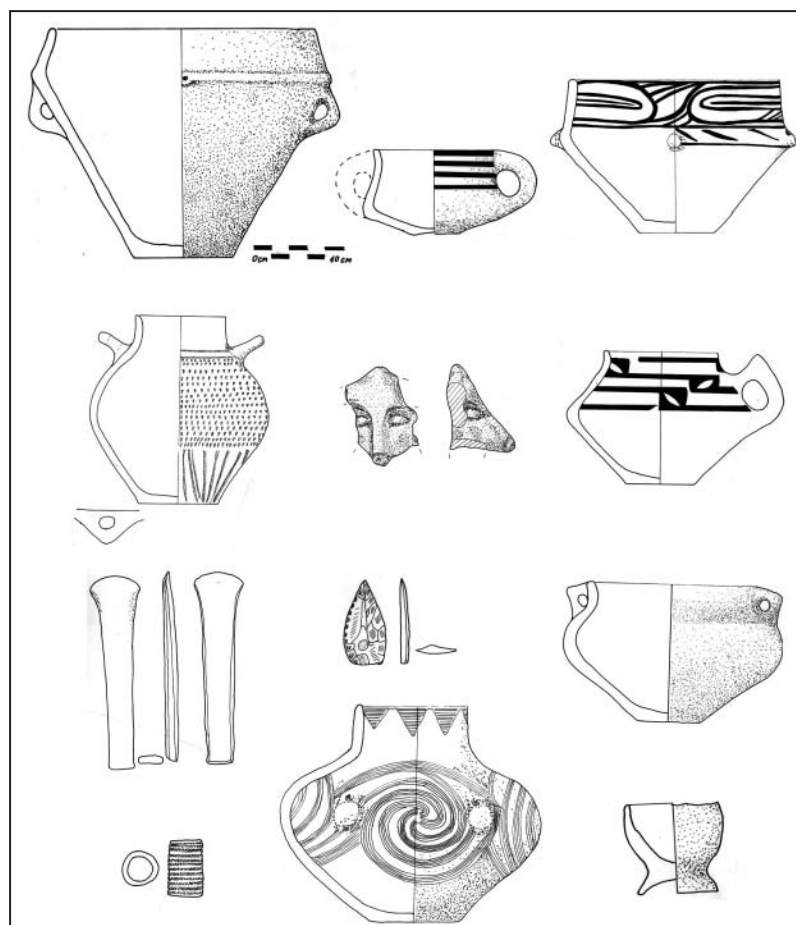
Пещта разкрихме в североизточния ъгъл на квадрата. Тя е преустройвана два пъти. Има кръгла форма и диаметър 140 см със запазена част от свода с височина 10 см и дебелина на стената 5 см. Пещта е разположена на подиум с височина 23 см. В основата са положени варовикови камъни за стабилизирание и за акумулиране на топлината при опалването. Подът на жилището е направен от жълтокафява трамбована глина. Той е силно опожарен. Непосредствено до пещта се откри хромелно съоръжение, питос и голяма дълбока паница, украсена с вертикална барботина. В гърне на пода на жилището се откриха останки от речни миди и костен цилиндър с врязани линии. Жилището е изградено с глинобитна техника, характерна за ареала на култура Криводол – Сълкуца.

Над горелите деструкции на това жилище е разположен пласт с дебелина 1 м. В него не се откриват структури, свързани с жилищно строителство. Откриват се малко на брой находки от късния халколит и началото на ранната бронзова епоха.

Над този пласт разкрихме част от жилище. (обр. 2). То е изградено с глинобитна техника. Жилището е силно опожарено до остъкляване на деструкциите и отпечатъци от правоъгълни греди, колове и пръти. Подът е изграден от жълто-зелена глина с дебелина 6 см. Той е покрит със слой от черна пепел, на места отухлен до червеникавокафяв цвят. Жилището се отнася към началото на най-ранната бронзова епоха, т. нар. „Преходен период“. За първи път попадаме на жилище на тази дълбочина от повърхността. Това се дължи на естествената денивелация на хълма. Откриха се различни по предназначение находки – кремъчни стъргалки, резци, върхове за стрели, шила, игли и копачки от еленов рог. Най-интересната находка е медна брадва-клин. За първи път откриваме такава в м. „Езерото“. Тези брадви като цяло се отнасят към късния халколит. Бравдата се откри в затворен комплекс на пода на горялото жилище, което се датира към самото начало на най-ранната бронзова епоха – култура Телиш IV-Сълкуца IV. До бравдата открихме керамичен предмет с формата на тухла. Този предмет има дължина 29 см, ширина 12 см и дебелина 3 см. Вероятно е бил част от глинобитно съоръжение. Непосредствено до север-

Обр. 2. Праисторическо селище в м. „Езерото“ при с. Садовец, община Долни Дъбник. План на жилище. Начало на ранната бронзова епоха - Телиш IV.

Обр. 3. Праисторическо селище в м. „Езерото” при с. Садовец, община Долни Дъбник. 1-6 - Находки от късния халколит; 7-12 - Находки от началото на ранната бронзова епоха - култура Телиш IV.

ния профил се разкрива част от глиноробитна стена. Тя има дължина 80 см, дебелина 23 см и височина до 46 см. Проследява се много добре в северния профил на квадрата. Открихме значително количество предмети и керамични съдове, характерни за култура Телиш – купи с характерна за периода украса; съд тип „солница”; шестнадесет тежести за тъкачен стан; керамични чаши; гърневидни съдове; керамика, украсена с врязани и набодени орнаменти. Жилището се отнася към VIII строителен хоризонт и се датира в началото на ранната бронзова епоха – култура Телиш. Съдове с прилепени дръжки от типа „Шайбенхенкел” и характерната украса от релефни ръбове с прищипване, меандровидни надупчени линии, четириъгълни форми намират редица паралели в находките от територията на Румъния – Бъиле Херкулане – пещерата Хоцилор, Ромънешти, Печика – Сантул, Маре и др. (обр. 3).

Фактът, че това жилище е затворен комплекс, дава възможност за хвърляне на светлина върху началната фаза на ранната бронзова епоха.

№ 25. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИ ПЛАСТ НА МНОГОСЛОЕН ОБЕКТ „КАЛЕТО” В ГРАД МЕЗДРА, ОБЛАСТ ВРАЦА

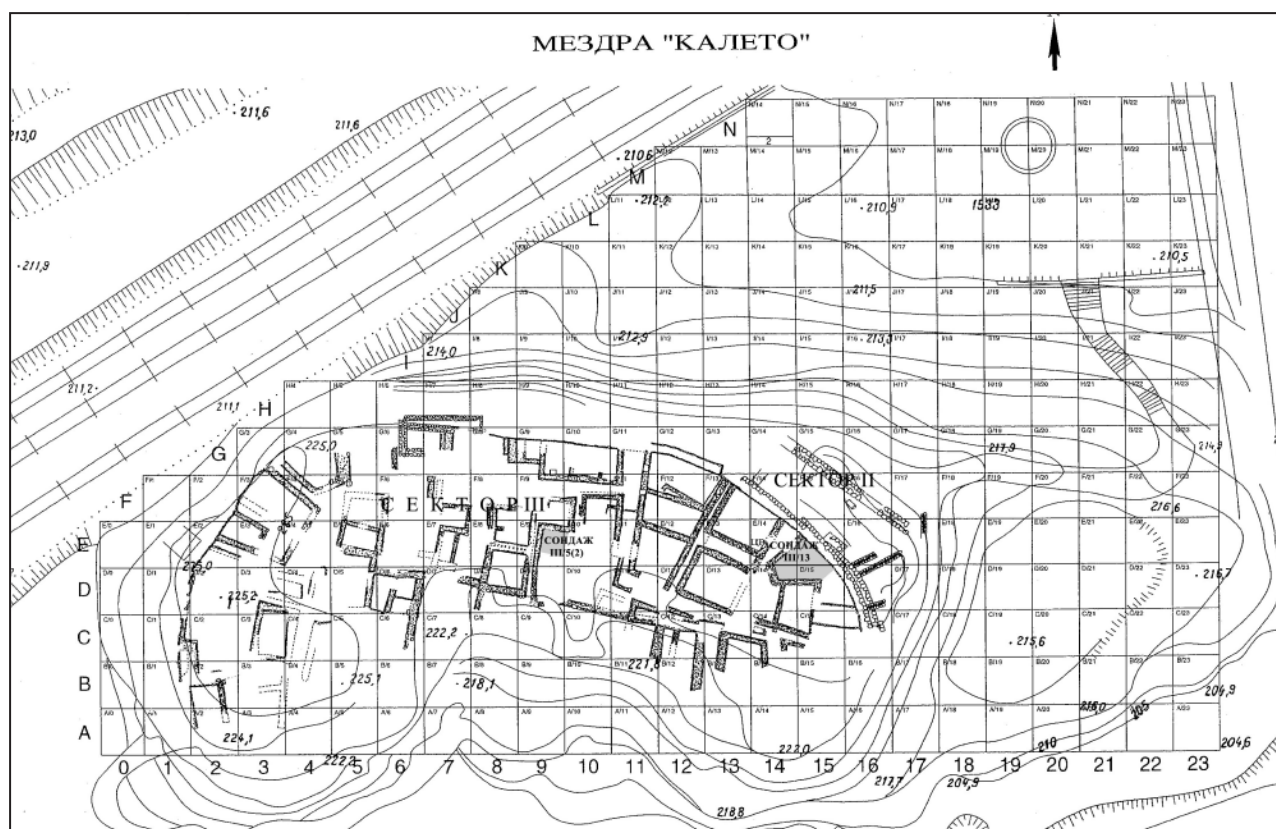
Георги Ганецовски

Археологическите проучвания на праисторическия пласт в обект Мездра-Калето за 2011 г. се проведеха през периода 07.09. – 07.10. с финансовата подкрепа на община Мездра. В екипа са включени Нели Иванова, студент от ВТУ и местни работници.

Основната цел на проучванията е да се добие по-пълна информация за вътрешното устройство, стратиграфията, времевия обхват на къснохалколитното селище и да се потърсят допълнителни данни за пласт от началото на протобронзовия период (Georgieva 1992, Георгиева 1994). През последните четири сезона проучванията са съсредоточени в източната половина на **сектор III**, ограничен от късноантичното каменно укрепление (обр. 1).

През 2011 година общата проучвана площ на праисторическите пластове е около 16 кв. м., като са разкопани два сондажа разположени в централния и източен сектори на обекта (План 1).

Завърши проучването на участъка със „Светилището на тура” в южна посока (Ганецовски 2009, Ганецовски 2011). Продължи разкопаването на **сондаж III/5(2)** в дълбочина. Той има неправилна пра-

Обр. 1. Общ план на обекта с обозначени план-квадратна мрежа и проучените през 2011 година сондажи.

вогътна форма с размери 2,7x2,5 м и площ от около 7 м².

Къснохалколитните пластове са тъмнокафяви, със средна плътност. Горният пласт 2 е разбъркан и почти унищожен. Съдържа къснохалколитна керамика, опалени мазилки и единични фрагменти от римския период.

Долният пласт 1 е по-добре запазен. Има дебелина 0,4 и 0,8 м. В северозападния ъгъл на сондажа е разчистено струпване на керамични фрагменти, животински кости, въглени и опалени мазилки, което вероятно принадлежи на опожарена постройка разкрита в съседния сондаж III/5-1 през 2009 година.

Сондажът е разкопан до скалната основа на хълма, която и тук е със стъпаловидна денивелация от изток-югоизток към северозапад (обр. 2). В южната част на сондажа е проучено кръгло петно с диаметър 0,7 м. Вероятно това е гнездо на кол вкопано в скалата с 0,15x0,2 м. Запълнено е с тъмнокафява пръст съдържаща дребни опалени мазилки, въгленчета и единични къснохалколитни керамични фрагменти. Тази дупка от кол лежи в една линия (север-юг) с черепите на турове (поставени в предварително вкопани в скалата, вдлъбнатини) и е конструктивно свързана с култовото съоръжение.

Керамиката от сондаж III/5(2) е идентична с тази от откритите къснохалколитни керамични комплекси през предходните години. Тя принадлежи към керамичния комплекс от края на късния халколит – финала на култура Криводол-Сълкуца-Бубани (Миков 1948, Тодорова 1986).

Находките от сондаж III/5(2) са кремъчни артефакти; костен амулет с дупка; каменна чукалка и каменна гладилка за керамика.

Сондаж III/13 попада в североизточната част на укрепената площ на Калето (обр. 1). Това е най-високото място на укрепления скален рид. Той е ограничен от крепостната стена, римски и късноантични зидове. Сондажът има неправилна форма, попада в части на четири квадрата и заема площ от 9 кв. м.

И тук се наблюдава разбъркан и частично разрушен от по-късни изкопи горен пласт 2 от късния халколит със сиво-кафяв до кафяв цвят. В него са разчистени камъни, разпръснати червено-опа-

Обр. 2. Сондаж III/13, част от опожарена къснохалколитна постройка с огнище и култово ямно съоръжение от ранножелязната епоха.

Обр. 3. Глинен съд с вълнообразно оформен устиен ръб и вписан пластично моделиран кръстовиден знак върху дъното.

лени мазилки, кремъчни отломъци, животински кости и смесена керамика от късния халколит и римската епоха.

В дълбочина са разкрити две разновременни опалени структури.

1. В долния пласт 1 от късния халколит се попадна на част от опожарена постройка – оранжеви опалени глинени деструкции и полуразрушено отоплително съоръжение, вероятно огнище (обр. 3). В запазените глинени замазки на огнището са установени три етапа на замазване. Около замазките на огнището са разкрити опалени мазилки с отпечатъци на плътно наредени цепени греди, а на 2,0 м в източна посока е разчистено опалено коритообразно съоръжение от глина и камъни подредени в редица.

2. В центъра на сондажа се попадна на тъмнокафяво петно съдържащо голямо струпване на опалени мазилки със загладени лицеви страни и отпечатъци от греди по задната страна. Установи се, че това е яма запечатана от струпаните в нея глинени мазилки. В горната си част тя има правоъгълна форма с размери 1,0x1,5 м (обр. 3). В дълбочина ямата има неправилна овална форма и се разширява кошеровидно. Ямното съоръжение принадлежи към ранножелязната епоха и е нарушило къснохалколитните деструкции в този участък на обекта. Съоръжение вероятно има обредни функции свързани с огъня и култа към Слънцето. В подкрепа на това твърдение говорят откритите в ямата опалени мазилки, глинената разлата паница с вълнообразно оформен устиен ръб и вписан пластично моделиран кръстовиден знак върху дъното (обр. 3), еленов рог, както и части от урновидни съдове с характерна украса: букели, езичести дръжки и щампован S-овиден орнамент образуващ верига. Керамиката от съоръжението принадлежи към култура Бесараби. Тя е вторично опалена вследствие на което на места се е деформирала и напукала. При издълбаването на ямата са нарушени халколитните пластове като керамиката от тях е попаднала върху ранножелязното съоръжение. Установен е поредния случай на обърната стратиграфия. До североизточния ръб на ямата са разчистени части на счупени керамични съдове от каменно-медната епоха, лежащи *in situ* върху опалено подово ниво.

Къснохалколитната керамика от сондаж III/13 принадлежи към финалната фаза на керамичния комплекс

на култура Криводол-Сълкуца-Бубани (Ганецовски 2007). Като технологични групи, форми и украси тя е по разнообразна спрямо къснохалколитния керамичния комплекс от сондаж III5(2). Представени са конични паници с вълнообразно насечен или удебелен устиен ръб, разлати полусферични и цилиндрично-конични съдове, дълбоки сферични съдове и гърнета със сферичен търбух и цилиндрична или огъната навън шийка. Регистрирани са големи, вертикално поставени дръжки, вертикални, клюновидно извити дръжки, големи хоризонтално поставени и пъпковидни хоризонтално или вертикално пробити дръжки. Открити са плоски или двойно изпъкнали дъна. Сред украсите върху съдовете се срещат нокътна импресо, барботина, релефни пъпки или израстъци, комбинации с врязан, набоден орнамент и канелюри, графитен орнамент и рисувана многоцветна украса.

В къснохалколитния пласт от сондаж III/13 са намерени части от медни игли, кремъчни пластини и стъргалки, керамичен кръстат идол (обр. 3), керамични прешлени от вретено, част от керамична въжеста дръжка, бивна от глиган и костено шило.

Археологическите разкопки през следващите години ще бъдат съсредоточени в централната и източната части на скалния рид, там където теренната ситуация позволява проучване в дълбочина.

Литература

Ганецовски 2007: Г. Ганецовски. Керамика от праисторическото селище Криводол-Тепето. – В: PRAE. In Honorem Henrieta Todorova. Sofia, 2007, 103-130.

Ганецовски 2009: Ганецовски, Г. Селища и светилища от края на каменно-медната епоха в местността Калето, град Мездра. – В: Мездра, кратък исторически очерк. София 2009, 12-27.

Ганецовски 2011: Г. Ганецовски. Селище и светилище от края на каменно-медната епоха в местността Калето, град Мездра. – Златното пето хилядолетие. Тракия и съседните райони през каменно-медната епоха. София, 2011, 167-177.

Георгиева 1994: П. Георгиева. Проучване на селище от преходния период от енеолита към бронзовата епоха при с. Ребърково, Врачанско. – Археология 1, 1994, 9–25.

Миков 1948: В. Миков. Предисторическото селище до Криводол, Врачанско. – Разкопки и проучвания, I, 1948, 26-62.

Тодорова 1986: Х. Тодорова. Каменно-медната епоха в България, София, 1986.

Georgieva 1992: P. Georgieva. Galatin Culture. In: The Fourth Millennium BC. Sofia, 1992, 109-115.

№ 26. ПРАИСТОРИЧЕСКИ СКАЛНИ СТРУКТУРИ В М. ХАРМАН КАЯ, МАХ. ГЪСАК, С. БИВОЛЯНЕ

Стефанка Иванова, Николай Спасов, Камен Бояджиев

Проучванията се спонсорират от Фондация Хоризонти и Фондация Реми. Местността Харман Кая носи името си от два „хармана“ – изсечени в скалата концентрични кръгове пресечени с радиални линии. Тези структури са интерпретирани като съоръжения, свързани с астрономически наблюдения. В Харман кая има следи от присъствие на човека през праисторическата, античната и средновековната епоха. Въпреки резултатите от проучванията през последните 6 години (Иванова 2007, 2010) все още продължава да се приема определянето на различните скални структури предимно като елементи от тракийски светилища.

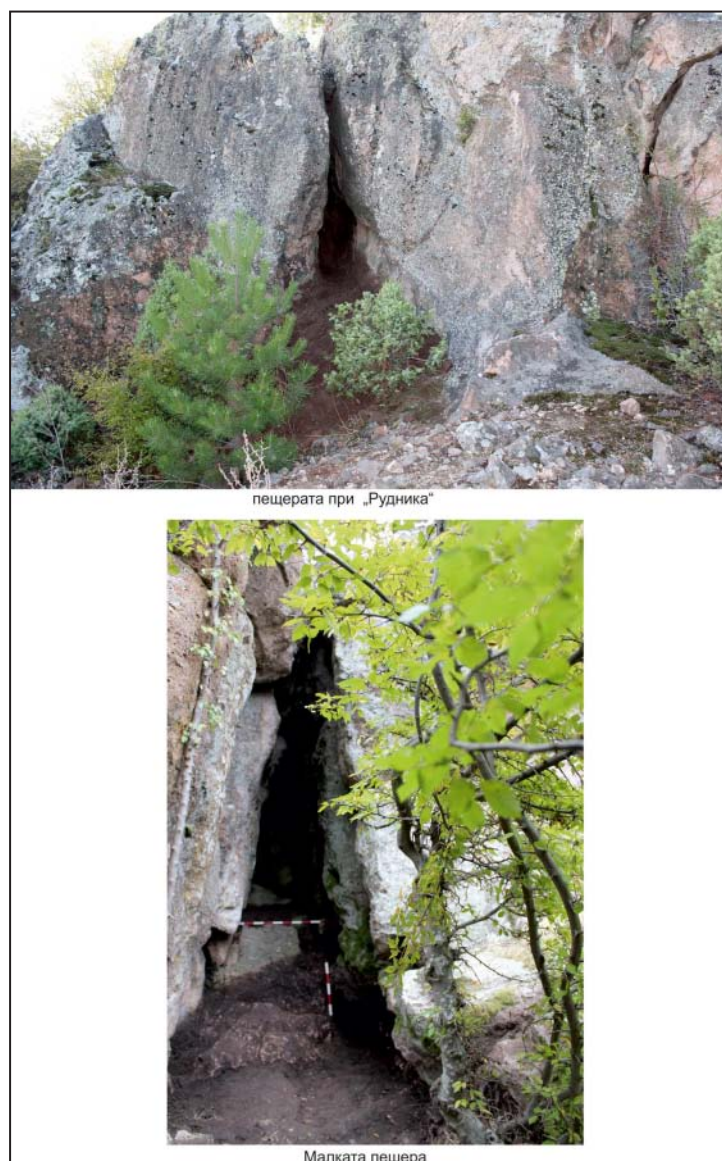
Досегашните изследвания на ранните праисторически структури в Източните Родопи дават основание скалните структури в даден район да се третираат като елементи на скални комплекси. Отделните елементи са свързани помежду си .

- В плана на работа за тази година бяха включени следните елементи:
- Скална структура, състояща се от 3 вкопани „съда“;
- Пещера при „скалата – рудник“;
- Малката пещера при скалата в западния край на платото.

Комплексът от трите вкопани съда се намира непосредствено над единия от „харманите“. Два от съдовете са кръгли, а третият е правоъгълен. Съдовете бяха пълни с вода, пръст и прораснала растителност. Те бяха изчистени внимателно. Правоъгълният съд е с размери 2.60 x 1.50 м, а дълбочината е около 0.40 м. Той е свързан чрез улей с един от кръглите вкопани съда. Съдът е дълбок 0.95 м. Надлъжното му сечение е конусовидно, а стените конкавни. В дълбочина съдът е разделен на 3 части посредством 2 каменни пръстена. Диаметърът на съда при горния му край е 1.30 м, а двата пръстена са съответно с диаметри 1.00 м и 0.70 м. На кръглия съд на, дълбочината на първия пръстен, е формиран улей. Вторият кръгъл съд е с диаметър в горната част 1.64 м. Пръстените са съответно с диаметри 1.34 м и 0.64 м. Този съд не е свързан с никой от другите две и няма преливник (обр. 1). При анализа

Обр. 1. Структура с три съда

Обр. 2. Входове на „пещерата при рудника“ и Малката пещера.

на следите от всичането на съдовете в скалата не бяха намерени следи от желязно длето. За съжаление не беше намерена керамика или други артефакти, които биха улеснили културно-хронологическата характеристика на обекта. До сега подобен тип съоръжения не са намирани в Източните Родопи. Надяваме се по-нататъшните изследвания да помогнат за определяне на функционалното предназначение на обекта. Структурата се свързва със „скалата – рудник“, на другата страна на долината, по линията север-юг.

Пещерата при „скалата – рудник“ е с типична за формираните във вулкански скали пещери форма – (тип „утроба“). Тя представлява малка цепнатина, отчасти запълнена със седименти – без стратиграфия (обр. 2). При разкриване на горната част на седиментите се намериха няколко неопределяеми фрагменти керамика и над 10 различни по големина каменни топки, – някои с неправилна форма. Работната ни хипотеза е че е артефактите са използвани за дейности при добив на руда?

Малката пещера е формирана във вулканските скали в западния край на платото. Представлява цепнатина в скалата (обр. 2) силно стесняваща се към дъното. Високо при входа, от ляво на стената на пещерата има изсечена ниша. При входа на цепнатината, върху и между големи скални късове, на площ от около 1 кв. м., бяха открити множество керамични фрагменти, кости на животни и кремъчни артефакти.

Керамика от сондажа в Малката пещера (обр. 3):

Керамиката е силно фрагментирана, като преобладават дребни и средно големи фрагменти. Някои изглеждат да принадлежат към едни и същи съдове. Върху някои от фрагментите личи вторично обгаряне. Като цяло повърхностите са добре запазени. Преобладават загладени и добре загладени повърхности, сивочерни, черни и сивокафяви на цвят. Има и няколко фрагмента светлокафява, излъскана.

В категорията на сивочерната и сивокафява загладена или добре загладена керамика украсата е малко – основно релефна (релефни ленти, набождания), прищипвания с пръсти, врязана. Сред фор-

мите в тази категория преобладават гърневидни съдове със заоблено тяло и ниска шия, с плавна профилиция. Има 3 фрагмента от остро-биконични купи, 2 от тях с подчертан прелом, няколко фрагмента от конични паници с извито или прегънато навътре устие, с различна профилиция. Има и няколко фрагмента от чашки, включително миниатюрни и една с вертикална дръжка и следи от червена охра.

Фината керамика е малко: основно с черна, излъскана външна повърхност, с рисувана украса – графит (линейни мотиви) или графит и червена охра. Повечето фрагменти фина керамика не дават много ясна представа за формите, най-общо – паници и купи.

Липсват дебелостенни фрагменти и такива с груби повърхности, от масивни съдове – хранилища.

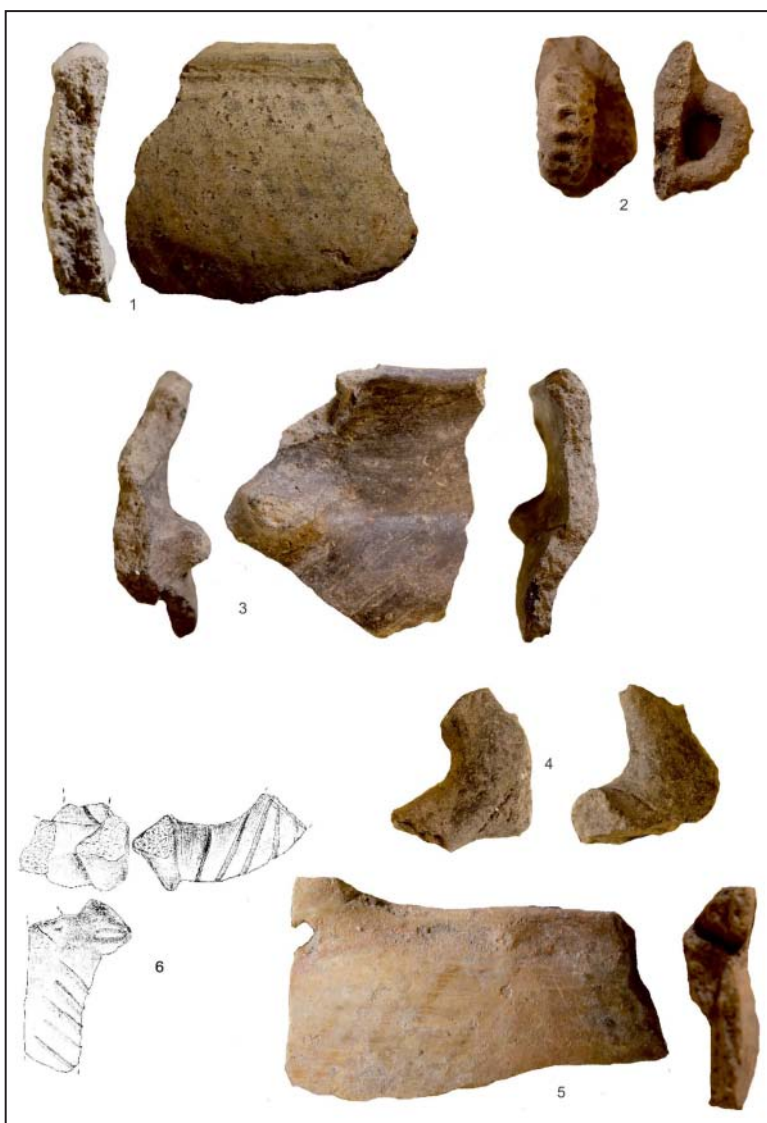
Всички фрагменти се отнасят към халколитната епоха. Част от тях (биконичните профили, някои от паниците и украсите) са типични за късния халколит. Някои от другите (напр. облите гърневидни съдове) сами по себе си могат да са и по-ранни, но ги има и в късния халколит, т. е. е възможно целият комплекс да е синхронен – къснохалколитен. Не е изключено обаче и материалите да не са синхронни и да са резултат от продължително използване на пещерата.

В пещерата са представени следните животински видове

сръндак	<i>Capreolus capreolus</i>
елен	<i>Cervus elaphus</i>
глиган	<i>Sus scrofa</i>
дива котка	<i>Felis silvestris</i>
овца ?	
лопатар	<i>Dama dama</i>
говедо?	

Считаме, че в пещерата са били оставяни съдове и в тях са поставяни кости (месо) и кремъци. Вероятно това е място с белези на организирано от човека пространство с ритуална насоченост.

Всички проучени през този сезон скални структури се отнасят към каменомедната епоха.

Обр. 3. Енеолитна керамика от Малката пещера.

№ 27. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ХАЛКОЛИТНО СЕЛИЩЕ ВЪРХАРИ, ОБЩИНА МОМЧИЛГРАД

Явор Бояджиев, Камен Бояджиев

Обр. 1. Яма 27 - етап от разчистването ѝ.

През 2011 г. трябваше да се довърши проучването на започнати през предходната година структури, на неразкопани до този момент участъци, както и да се свалят оставените между квадратите пътеки. Поради орязване от АПИ наполовина на необходимото за целта финансиране задачите не можаха да се изпълнят изцяло. Остана недопроучена по-голямата част от вкопаване 24, както и повечето пътеки между квадратите.

Бяха проучени следните обекти и площи.

Северен сектор:

Яма 27. Тя е приблизително овална, с размери ~ 3,90x2,30 м. Дълбока е до 0,60 м. Ямата е запълнена основно с фрагментирани съдове. В южната ѝ част те лежат върху запълнител, а в северната са по самото дъно, основно покрай ръбовете ѝ (обр. 1).

Вкопаване 24. То е с диаметър 7 м. В централната му част бе продължен сондажът, започнат през 2010 г. (Бояджиев, Бояджиев 2011, 95). Той е широк 1,5 м. В него на дълбочина 6,50 м изби подпочвена вода, поради което работата бе преустановена. Дъно не бе достигнато. Западният сектор на ямата бе разделен на два участъка. Южният от тях е проучен до дълбочина 4,65 м, а северният – до дълб. 3,75 м.

Вкопаване 23-25. Бяха свалени по-голяма част от пътеките, попадащи в отделните вкопавания.

Вкопаване 26. То е дълбоко около 0,50 м. В него се допроучи се масивно глинено съоръжение. То е имало вертикални стени, като най-добре е запазена източната. Тя е дълга 0,83 м, била е висока 0,45 м и е дебела 0,09 м. Страничните ѝ ръбове са добре оформени – северният е равен, а южният е вдлъбнат дъговидно навътре (вероятно се касае за отпечатък от кол). Върху хоризонталната му глинена основа, дебела 0,10 м, са нанесени плитки вдлъбнатини. Основата му се е намирала на известна височина от дъното на вкопаването. Върху наземната част от южната страна на вкопаването е имало пещ.

Централен сектор:

Вкопаване 35-36. Бяха изяснени северната и южната му граница. Касае се за основите на сграда, дълга ~ 30 м (С-Ю) и широка над 25 м (на изток и запад излиза извън сервитута). Вкопаването в древния терен е до 2,30 м. Северната ѝ стена е имала каменна основа, широка ~ 0,80 м (обр. 2). В горната си част тя е била глинобитна. В западната част на северната стена се откри струпване от големи камъни. Сред тях прави впечатление каменен блок с форма приблизително на паралелепипед (краищата му се стесняват) и размери 1,95x0,40x0,45 м (обр. 3). Стените на камъка са гладки, а едната му страна е покрита с кръгли вдлъбнатини, образувачи неправилни редици по цялата дължина. До него има още един голям камък с форма на правоъгълен триъгълник (0,85x0,70x0,35 м), също украсен с кръгли вдлъбнатини. Ръбовете му са червени. Най-вероятно се касае за архитектурни елементи, използвани за украса на фасадата на огромната сграда, имаща площ над 750 м².

Южната стена е била вероятно изцяло глинобитна и не може да се установи точно.

Северно от вкопаване 35-36 бе проучена площ с размери 300 м². Установиха се основите на още една структура, вкопана в древния терен – № 43 (обр. 2). Тя има приблизително кръгла форма с диам. ~ 10 м. Вкопана е на дълбочина до 2,0 м. Стените ѝ са стръмни, на места отвесни. В нея се установиха значителен брой големи и средно големи камъни, както и струпвания от жълта глина почти без примеси в нея, които на места лежат върху културен пласт. По всичко личи, че това са останки от размилите се външни и вътрешни глинобитни стени.

Вкопаване 43 се свързва с вкопаване 35 чрез плитък коридор, широк 2,5 м (обр. 2). Явно двете са образували един общ комплекс.

Сграда 35-36 се отличава от останалите разкрити комплекси по редица свои черти. При северната стена на сграда 35 са използвани голямо количество камъни, някои от тях със значителни размери, а два и с украса. Дъното на вкопаната част на сграда 35 е равно, с три изградени от глина съоръжения в него¹. Свързана е с още една обособена сграда, имаща различни мащаби и форма. Керамиката и находките са значително по-малко отколкото в другите комплекси. Всичко това дава основание да се предположи, че тя е имала различни функции от останалите. Най-вероятно се касае за обществена сграда.

Пространството между вкопавания 21 и 34 и площта източно от тях.

Установи се, че вкопавания 21 и 34 (Бояджиев, Бояджиев 2011, 96-97) всъщност са източната част от една и съща структура, простираща се в посока СЗ-ЮИ на дължина ~ 35 м и продължаваща в западна посока под непроучен терен. В проучената тази година част вкопаването се спуска постепенно стъпаловидно надолу. Най-дълбока е североизточната му част – до 2,30 м от древния терен. В него се откриха няколко струпвания от керамика, горели мазилки и малки камъни.

Вкопаване 30. Работи се основно в северната част на структурата за изясняване на границата ѝ, както и в кв. К39. Установи се, че северната граница на вкопаването минава в северния край на кв. L35. Следователно размерите на сградата са били над 30x20 м. Вкопаванията са дълбоки 2,20 м от нивото на древния терен. Ясно личат две нива с концентрация на деструкции от сградата, което дава основание да се предполага, че тя е била двуетажна.

Обр. 2. Камък украсен с вдлъбнатини, лежащ сред каменно струпване в северозападния край на комплекс 35-36.

Обр. 3. Северната стена на комплекс 35-36, вкопаване 43 и коридорът, свързващ двете структури.

¹ Предназначението на трите съоръжения не е сигурно установено.

Южен сектор:

Комплекс 8-11. Бяха допроучени квадратите в южната и източната част на комплекса от вкопавания. Свалиха се и част от пътеките между квадратите в централната част на комплекса, за да се изясни връзката между отделните вкопавания. Навсякъде над дъното на вкопаванията лежи слой с дебелина до 0,40 м наситен с фрагментирани съдове, опожарени мазилки и камъни (включително хромелни). Явно те са паднали от известна височина. В кв. Е46-Е47 по ръба на най-южното вкопаване от комплекса се откриха разбити замазки от под на пещ/огнище. Те са свлечени по ръба на вкопаването и показват, че съоръжението също се е намирало на известна височина над древния терен. Комплексът е с размери ~ 25x20 м, като вкопаванията са дълбоки около 1 м.

Започна проучването на 7 квадрата в източния край на трасето. В тях е достигната дълбочина 0,70-0,75 м без да е изчерпан културният пласт. Тук той обаче е много беден, като на достигната дълбочина не личат следи от вкопавания.

Открити са над 260 находки – керамични съдове, антропоморфни и зооморфни фигурки, култови масички, глинени лъжици, тежести, каменни брадви, тесли, длета, кремъчни инструменти, хромелни и точилни камъни и други.

Палеоботаническите изследвания потвърдиха наблюденията от предишните години за явното преобладаване сред житните на еднозърнестата пшеница, а от бобовите на урвът¹.

През 2011 г. бяха извършени и геофизични измервания на обекта, като бе покрита площ от 30 дка². Те показаха, че в източна посока вкопаните обекти стигат плътно до ръба на днешната речна тераса. На 40 м южно от границата на проучената площ индикациите за археологически структури рязко спадат. Вероятно тази зона маркира южната граница на селището, отвъд която не са изграждани вкопани съоръжения.

Литература

Бояджиев, Бояджиев 2011: Я. Бояджиев, К. Бояджиев. Халколитно селище „Върхари” – АОР през 2010, София 2011, 95-98.

№ 28. СЕЛИЩНА МОГИЛА ЮНАЦИТЕ

Явор Бояджиев, Йоаннис Асланис, Величка Мацанова

Проучванията през 2011 г. бяха съсредоточени в южната периферия на могилата, около масивната крепостна стена. От вътрешната ѝ страна продължи проучването на голямото хлътване на халколитния терен в квадрат У9-Ф9. В северната част на хлътването се проучи североизточната част на ями 100-103 (Бояджиев и др. 2009, 103; 2010, 96). Тук личат следи от три ями, вкопани последователно една в друга. Най-голямата от тях е унищожила долната половина на северния склон на „голямото хлътване”. Ямата обаче не е засегнала падналата отвесно платформа, със съдовете и деструкциите върху нея. Най-дълбоката яма достига на 0,15 м над лежащите хоризонтално деструкции на падналата платформа. Те покриват изцяло дъното на голямото хлътване, което има диаметър ~ 3 м. В него бе направен минисондаж, с широчина ~ 0,50 – 0,60 м в посока С-Ю. В южна посока той достига до прехода от вертикално към хоризонтално положение на падналата платформа (обр. 1). Минисондажът прорязва горелите деструкции на платформата до пласта, върху който те лежат, без да навлиза под него (до дълбочина 12,15 м от централния репер). Деструкциите са дебели до 0,30 м. Цветът им се променя в дълбочина. Най-отгоре те са оранжеви, до червени, следват различни оттенъци на кафявото, след това изсивяват, а най-долният пласт е черен. Променящите се цветове показват, че пожарът е бил само върху горната повърхност. Над черния слой, сред деструкциите, се разкриха три съда, част от долен хромелен камък, рогова бойна брадва и горели кости. Както във вертикална посока, на дъно-

¹ Палеоботаническият анализ е направен от Ц. Попова, НАИМ-БАН, на която изказваме нашата благодарност.

² Геофизичните измервания са извършени от П. Зидаров, НБУ, на когото изказваме нашата благодарност.

то на голямото хлътване, така и в хоризонтална посока, в долната част на падналата отвесно платформа, минисондажът достигна до сива глинеста пръст, с примеси от дребни въгленчета.

По време на сезона бе извършено и прецизно почистване на падналата платформа със съдовете и деструкциите върху нея (обр. 1). Върху горната повърхност на укрепителната стена се установи ясно очертана граница между горелите деструкции на платформата (оранжева на цвят) и кафява негоряла пръст. Линията върви в посока север-юг. В югоизточния ъгъл на платформата има струпване от 24 съда, повечето от които са изцяло запазени (или леко фрагментирани). Те са плътно един до друг, явно приблизително на първоначалните си места, но наклонени в различни посоки. Сред тях лежи и хромелен камък. Западно от това струпване се намира глинено съоръжение, от което е запазена част от дъното и дъговиден перваз, висок 0,04 м. На 0,10 м от вътрешната страна на перваза има фрагмент от още един перваз с височина 0,10 м и ширина 0,04 м. Вътре в това съоръжение се разкриха осем съда. Фрагментирани съдове се намират върху цялата платформа. Върху и между тях лежат глинени мазилки – силно разбити, горели до оранжево, със следи от голямо количество плява в тях. В някои случаи тяхната форма и начин на изпичане – приблизително правоъгълни, силно опалени отвън и слабо изпечена сърцевина – показват, че най-вероятно се касае за кирпичи.

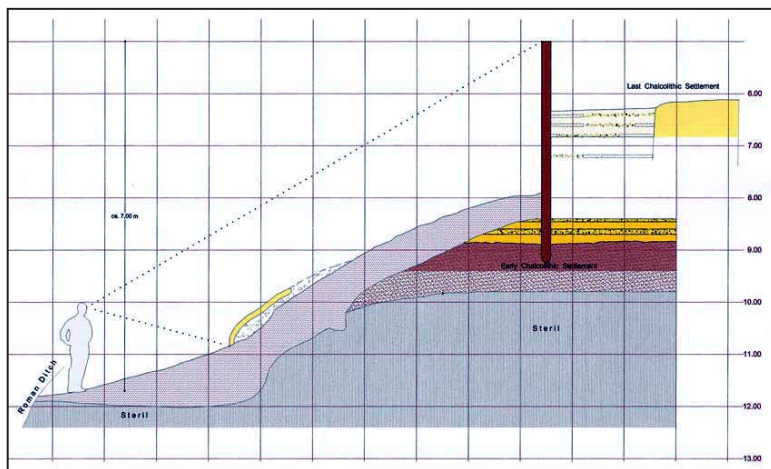
Платформата е имала дължина 6,20 м в посока И-З и ширина около 5,50 м в посока С-Ю (като се има предвид разстоянието от горния до долния ѝ край в момента, както и разстоянието ѝ от горелите деструкции от най-южната до най-северната им точка) (обр. 1). В северния си край платформата не е опирала в древния терен, което е позволило отвесното ѝ пропадане в южна посока. Ширината на платформата е била малко по-голяма от дълбочината на ямата, в резултат на което при пропадането ѝ северната ѝ част се е пречупила и е легнала хоризонтално на дъното на хлътването, като го е запълнила почти изцяло.

Керамиката от платформата е характерна за късния халколит. Сред фрагментите има типични елементи както за култура Караново VI, така и за култура Криводол.

В източната половина на кв. Ц11-Ч11 бе заложен сондаж с ширина 3,00 м, който достига до направения през 2007 г. сондаж в кв. Х10 и Х11. Тук се разкри ров от халколитната епоха, намиращ се непосредствено пред крепостната стена. Той върви в посока З-И с около 30° отклонение на юг. Дълбок е малко над 2 м и е широк над 6 м (обр. 2). Реалната му ширина не може да се установи, тъй като в южната си (външна) част е пресечен от по-дълбок ров от античната епоха. От вътрешната, северна страна на рова от античната епоха, е имало палисада. От нея се установиха редица от дупки на колове, както и струпване от ломени камъни, следващо същата посоката (изток-запад, с леко отклонение

Обр. 1. Хлътване в периферията на халколитното селище и горялата платформа, пропаднала в него.

Обр. 2. Графична реконструкция на халколитната укрепителна система - ров и стена.

Обр. 3. Гроб в периферията на могилата, от външната страна на крепостната стена. Скелетът е с дължина ~1,73 и ориентация 3-И с отклонение на юг.

графитна орнаментация. Застъпена е и набодена орнаментация, съчетана с излъскани полета. Дебелостенната керамика е предимно с врязана украса (понякога с бяла инкрустация), метопис с очертани между тях излъскани или матови полета от квадрати, правоъгълници и ромбове. Срещат се и фрагменти от бронзовата, желязната и римската епоха (керамиката от последната има по-значително присъствие).

В кв. Ц9 се продължи сондажът в кв. Ф9-Х9 покрай централния профил, започнат през 2008 г. Сондажът е широк 1 м. На 0,88 м от северния край на кв. Ц9 се достигна до почти отвесната вътрешна стена на ров, като на този етап не може да се установи със сигурност дали това е халколитния или античния ров.

В кв. Х9 се продължи слизането в дълбочина в сондажа от 2008 г.

Беше продължена работата в сондажите в кв. Ф8-Х8, започната предишните години. В кв. Х8 се откри сравнително добре запазен скелет, изпънат по гръб (обр. 3). Черепът е частично унищожен, с лице надясно и леко извит към дясното рамо. Дясната ръка е изпъната покрай тялото. Лявата раменна кост е покрай гръдния кош, ръката е свита под ъгъл от ~120° в лакътя, като подлакътниците са под гръдния кош и гръбначния стълб, с длан под дясната половина на таза. Краката са изпънати един до друг. Ориентация – 3-И с отклонение на юг. Погребеният е мъж на 18-20 години, висок ~ 1,73 м. Цветът на костите му показва, че е загинал при пожар, като степента на обгаряне е еднаква с тази на жителите от последното халколитно селище¹.

Литература

Бояджиев и др. 2009: Я. Бояджиев, Й. Асланис, С. Терзийска-Игнатова, В. Мацанова. Селищна могила Юнаците – проучвания през 2008 г. – АОР през 2008 г. София, 2009, 103-106.

Бояджиев и др. 2009: Я. Бояджиев, Й. Асланис, С. Терзийска-Игнатова, В. Мацанова. Селищна могила Юнаците. – АОР през 2009 г. София, 2010, 95-97.

¹ Антропологичните изследвания са направени от Стив Цойнер от Тюбингенския университет, на когото изказваме нашата благодарност.

на юг). От вътрешната страна на палисадата се разкриха две ями, разширяващи се в дълбочина, запълнени с камъни. Те се намират на разстояние 1,60 м една от друга, като западната е с диаметър 1,80 м (от източната бе проучен само горният ѝ край – диаметър 0,80 м). Между тях се установи горният край на още една яма, но без камъни.

Керамиката в запълнителя на рова е смесена. Преобладава тази от халколитната епоха – както от първата ѝ половина, така и от нейния финал. Най-често срещаната орнаментация при фината керамика е графитната – позитивна, линейна. Преобладават широките дъги и линии, снопове от хоризонтални, вертикални и наклонени линии. Върху дъговидните дръжки също се среща линейна

№ 29. ГЕОФИЗИЧНО ПРОУЧВАНЕ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА „КИРЧОВА ВОДЕНИЦА” И ПРОСТРАНСТВОТО ОКОЛО НЕЯ КРАЙ С. КРУМОВО, ОБЩ. ТУНДЖА, ОБЛ. ЯМБОЛ

Илия Илиев

Обектът се намира в Ямболско-Елховското поле, на 27 км югозападно от гр. Ямбол и на 17 км северозападно от гр. Елхово, на около 1,5 км южно от центъра на съвременното село Крумово, на десния бряг на р. Калница (десен приток на р. Тунджа). Той е разположен в равнинна местност непосредствено на север от северните склонове на Манастирските възвишения, която от изток се ограничава от рида Кайряците, част от същите тези възвишения.

Мястото е известно в литературата още от 30-те години на XX в. (Lichardus et al. 2000, 13 с посочване на по-старата литература), без да е било обект на редовни археологически проучвания. Познанията за хронологията му се базират на подемен материал, събиран при теренни археологически обхождания, провеждани в последните няколко десетилетия. В резултат на това към момента е известно, че тук има материали от късния неолит, халколита, бронзовата, ранно- и късножелязната епоха, както и от римско време.

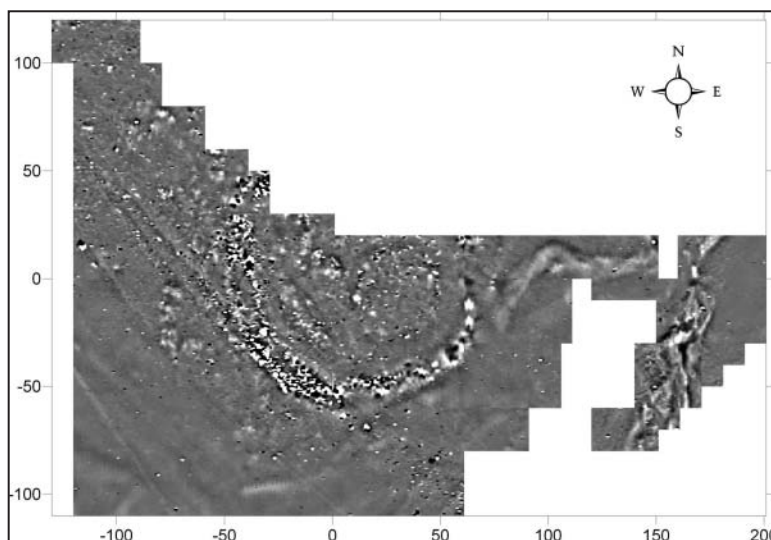
Обектът е ниско, разлато и на практика едва забележимо (особено от запад-северозапад) възвишение, превишаващо околния равнинен терен с не повече от 4,5 метра. Най-голямо е превишението от изток, където е и по-стръмната му част, докато в западна посока то плавно се снижава и изчезва в равнината, която в това направление то превишава само с 1,5-2 м. В основата си има дължина (в посока изток-запад) около 150 м. В посока север-юг към днешна дата дължината на основата е неустановима, тъй като северната част на възвишението е унищожена от старото корито на р. Калница, която иначе в съвременното си коригирано русло преминава на около 70 м северно от обекта.

Геофизичното изследване стана възможно благодарение на финансиране от страна на Deutsche Forschungsgemeinschaft, представлявайки част от проект „Изследвания на късния халколит и ранната бронзова епоха (Караново VI – Чернавода III) в Драма (Югоизточна България)” (DFG-грантове № Gl 511/3-1 и Gl 511/3-2). Самото проучване бе осъществено от екип от СУ „Св. Климент Охридски”, включващ докторант Диана Стоянчова, студента от магистърската програма на специалност „Археология” Владимир Стайков и гл. ас. д-р Ч. Кирилов.

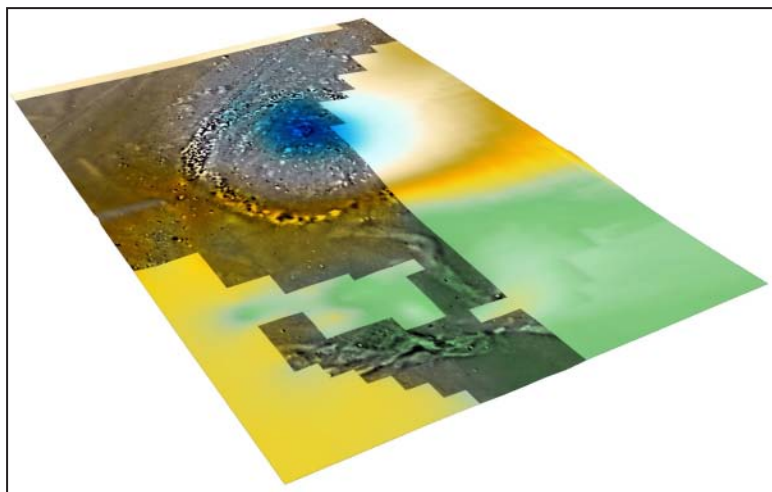
Целта на проучването бе да се изяснят пространствените характеристики на обекта, т. е. неговият действителен обхват, както и евентуално да се добие информация за структурните му особености. Работата продължи общо 9 работни дни между 3 и 14 август 2011 г. В резултат на това чрез геофизика бяха покрити 3.5 хектара площ, а тахиметричното заснемане на обекта обхвана около два пъти по-голямо пространство – 7.2 ха.

Геофизичното проучване потвърждава наличието на селищен обект с площ почти 2 ха, без да се брои унищожената му днес част. Следи от селищна дейност се констатира в ивица с посока югоизток-северозапад, широка до към 80 м и дълга около 250 метра.

Основен акцент в магнитната картина представлява кръгло каменно укрепление с диаметър от приблизително 135 метра. Каменната му стена е добре видима навсякъде в замерената площ, като от запад се наблюдава

Обр. 1. Геомагнитна картина на обекта.

Обр. 2. Триизмерен модел на обекта и пространството около него (поглед от югоизток)

дава дублирането ѝ в протежение на около 120 м от втора стена, разположена на разстояние между 5 и 15 метра от основната. В източната страна на каменната стена се наблюдава прекъсване с дължина около 20 метра, за което с голяма доза предпазливост може да предложи работното означение „вход”. Разбира се, може и да има и други причини за „изчезването” на стената в този участък. С далеч по-голяма доза сигурност като „вход” може да се интерпретира идентично прекъсване в основната стена с ширина от около 10 м, разположено непосредствено на север от северния край на „дублиращата стена” (обр. 1 и 2).

В източната половина на укрепената площ се наблюдава разполагане на по-малко съоръжение с диаметър от около 45 метра. Би могло да се касае за ров, но също така и за по-лека стена респ. палисада. Във всички случаи изглежда, че и в неговата конструкция (или запълване?) има наличие на камъни.

На юг, югозапад и изток от каменното укрепление няма никакви следи от човешко обитаване. По-различна е картината в северозападна посока, където се наблюдават категорични следи от човешка дейност, която може условно да се нарече обитаване „extra muros”. Това, разбира се, би било коректно единствено при положение, че въпросното обитаване и каменната стена са синхронни.

Че не всичко на това място е функционирало едновременно се доказва не само от подемния археологически материал, но и от магнитната картина. В северния край на „дублиращата стена”, там, където тя се съединява с основната, се разполага масивна постройка с правоъгълна форма и размери около 25 x 10 м. Въпросната структура е в суперпозиция с каменната стена, което е категорично указание за тяхната разновременност. На този етап, разбира се, е трудно да се каже кое е по-ранно и кое по-късно. Предвид факта, че обектът се намира в м. „Кирчовата воденица”, принципно не е изключено въпросната структура да е от доста по-късно време.

Отчетлива четвъртита структура, приличаща на два вписани правоъгълника, личи в източната периферия на проучената площ. Въпросът за нейната хронология, характеристики и евентуална принадлежност към обекта е изцяло отворен на този етап. Фактът, че именно тук в разораната нива личаха фрагменти от сграфито-керамика от зрялото средновековие, може да не означава и абсолютно нищо, защото и самата магнитна картина документира масивна ерозия на стръмния северозападен склон на рида „Кайряците” и не е невероятно материалите в нивата да са попаднали в нея именно по този път.

Наслаguanето на магнитната картина и тахиметричната скица позволиха изготвянето на триизмерен модел на релефа и самия обект. От него личи много ясно как крепостната стена опасва основата на хълма. Дублирането ѝ от запад изглежда не е случайно, а се дължи на факта, че именно тук е най-лесно уязвимата част на селището. От изток и север то е било естествено защитено от (вероятно) блатистите долини на Калница и нейния безименен десен приток, който преминава непосредствено на изток от селището. Наред с това се вижда, че по-малкото (вътрешно) кръгло съоръжение не е разположено на най-високата част на хълма, а по източния му склон.

Така добитите резултати предлагат добра основа за бъдещи археологически проучвания на това място, като единствено те ще бъдат в състояние да уточнят окончателно всички въпроси относно характера, хронологията и детайлния облик на обекта.

Литература

Lichardus et al. 2000: J. Lichardus, A. Fol, L. Getov, F. Bertemes, R. Echt, R. Katinčarov, I. Iliev. Forschungen in der Mikroregion von Drama (Südostbulgarien). Zusammenfassung der Hauptergebnisse der bulgarisch-deutschen Grabungen in den Jahren 1983-1999. Bonn 2000.

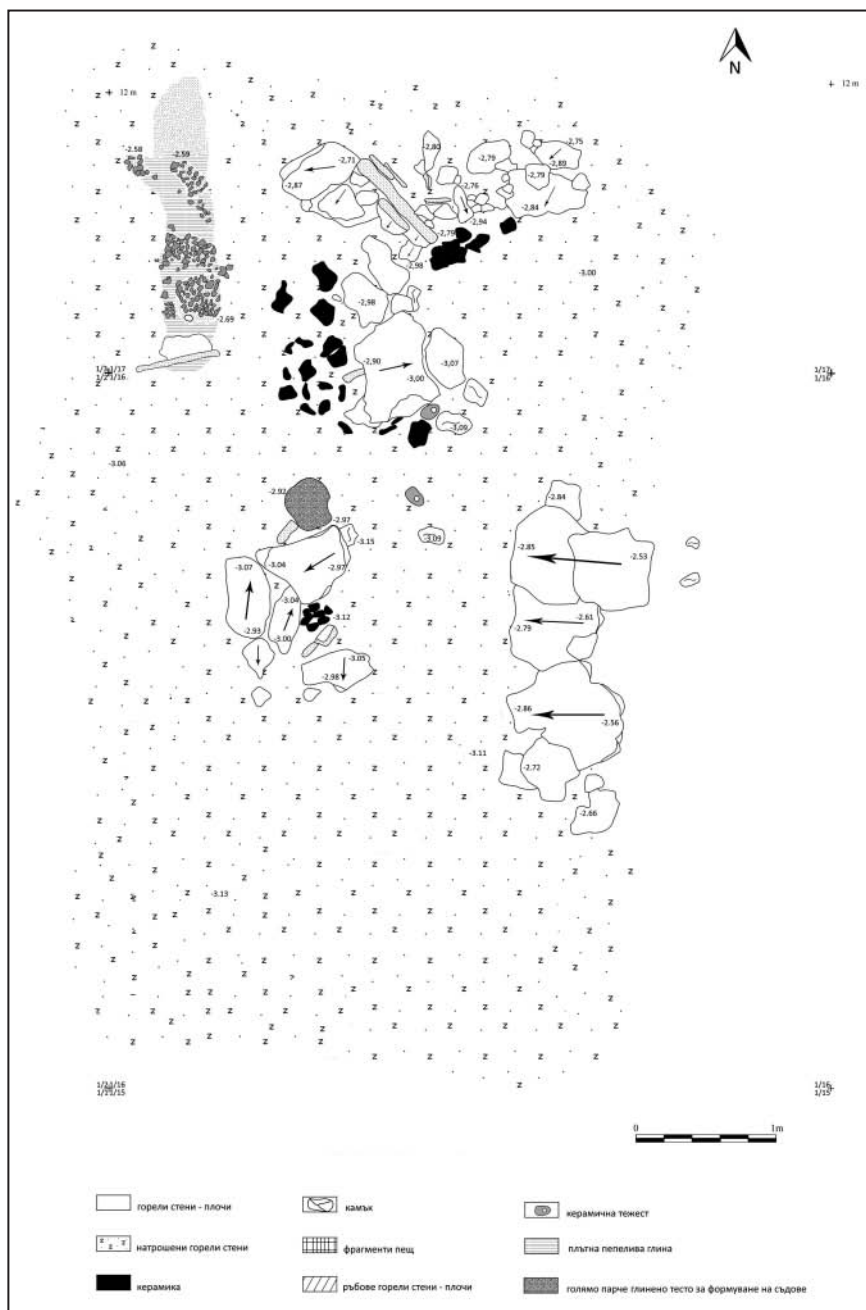
№ 30. СЕЛИЩНА МОГИЛА И НЕКРОПОЛ В М. КОЗАРЕВА МОГИЛА, ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. КАБЛЕШКОВО

Петя Георгиева, Маргарита Попова

Селищната могила Козарева могила и некрополът към нея се намират в района на гр. Каблешково, община Поморие. Проучването през 2011 г. бе продължение на проучванията през предишните години. То бе проведено с участието на 28 студенти от бакалавърската програма по археология на СУ „Св. Кл. Охридски“ и бак. Веселин Данов от магистърската програма.

Селището на могилата. През тази година продължи работата в горелия късноенеолитен хоризонт в северната половина на могилата. Това селище е опожарено по време на производство на керамика. В квадратите, в които се работи през 2011 г. през предишни сезони бяха в значителна степен проучени масивни деструкции от две горели сгради, градени от глина с различни опоснителни. Най-много деструкции има от стени, правени от глина обилно примесена със слама. На второ място по количество са деструкциите от стени от глина с по-малко органика и най-малко стени и най-често части от някакви конструкции, направени от плътна глина, с много здрав череп без шупли, опоснена вероятно с фин шамот. От последния тип глина са градени платформите на огнищата.

В едната от сградите, за която през предишните години се установи, че е вкопана в околния терен на дълбочина 40 — 50 см се проучваше най-долният пласт от деструкциите на стените и част от деструкциите на голяма пещ, частично проучена през предишни години. Бяха премахнати напълно парчетата от стени по източната и северната страни на сградата, които изглеждаха като дебели глинени обмазки, лежащи в някои участъци вертикално. Видя се, че в основата на вкопаването по протежение на стените има ясни следи от дупки от колове (обр. 1). Те са

Обр. 1. Етап на разчистване на вкопана горяла сграда от първи късноенеолитен хоризонт на Козарева могила.

Обр. 2. Етап на разчистване на вкопана горяла сграда от първи късноенеолитен хоризонт на Козарева могила.

Обр. 3. Гроб 3 от некропола при Козарева могила.

и въглени. Вероятно това е пещ, чиято долна част е на пода на вкопаната сграда и преминава през втория етаж.

В другата сграда, в северозападната четвърт на могилата се довърши вдигането на горелите деструкции от платформа, изградена от глина, паднала почти хоризонтално върху пода. При престъргването на пласта под тях се откриха малко керамика, кремъчни артефакти и други дребни находки, в това число фрагмент от рондела с перфорация, направена от човешки череп, подобна на другите две, открити през предишни години. Очертах се основи на глинени стени, които ограждат правоъгълен участък от приблизително половината от сградата (обр. 2). Ориентирани са в посока север-юг и изток-запад. Дебелината им е 15-20 см. Очертават се ясно на фона на тъмния пепелив пласт върху пода. На мястото на стените деструкциите от платформата (втори етаж) бяха пречупени точно по техните очертания. Това е основание да се предполага, че са достигали нивото на горната платформа и тя е била подпряна отчасти на тях.

Некрополът. През 2005 г. северозападно от могилата, при селскостопанска обработка на земята бе частично разрушен некропол. Дълбочината на обработката бе около 0.70 см – 0.90 см – подготовка за засаждане на овощна градина. На повърхността бяха извадени човешки кости, фрагменти керамика и малко кремъчни оръдия. Керамиката беше от енеолита, бронзовата епоха, елинистическата епоха, римската епоха и средновековието.

При първото спасително проучване целта беше да се установи доколко има енеолитни гробове и в кой участък би следвало да се намират. Енеолитната керамика бе сравнително много и при това печена. Само в един от сондажите в периферията на разрушената от риголването площ се попадна на два частично запазени гроба. При сондажите се видя, че тъмният хумусен пласт – смолник е неравномерно дебел в различните части на обекта. На местата, където е имало естествени възвишения – например в района на гробове 1 и 2 той е тънък, с дебелина 30-35 см. На тези места при риголването

служили като арматура на стените, изградени от глина, омесена обилно със слама или слама, оваляна обилно в глина. От вън и отвътре на много места стените са били подпрени с камъни, част от които при разрушаването на сградата са останали отвън, а други са нападали навътре. На северната стена на сградата, дупки от колове имаше само в източната част. На това място бяха намерени останки от голяма пещ, в и около която имаше съдове и тежести за тъкачен стан. В този участък се намираха горели глинени парчета от различни елементи, направени от трите вида глинена смес, използвана при строителството. Бяха открити няколко фрагмента от тгли на съоръжение с форма на пресечена пирамида, направени от средно плътна глина, части от елементи, вероятно играли ролята на носеща конструкция и от плот на огнище, направени от най-плътната глина и много ситно натрошени стени, градени от най-порьозната глина. Парчетата от плот на огнище са нападали едно върху друго и явно са се срутили от високо. В основата на съоръжението имаше пласт от плътна, леко опалена глина, покрит от пепел

е извадена на повърхността светлата глинеста пръст, която е била под смолника, а в някои участъци и част от скалата. В други участъци той е много по-дебел и достига до 70-80 см. Бе изработена схема на разположението на отделните струпвания на керамика в рамките на разрушения некропол. Това даде приблизителна представа за територията на предполагаемите некрополи и за местата, където гробовете са напълно разрушени (най-много керамика).

Следващият етап на проучване на некропола беше през настоящата година. Бе направен сондаж с размери 5 на 10 м в участък, в който няма енеолитна керамика по повърхността, но попада между два участъка, в които има енеолитни материали. Под тъмния пласт на дълбочина 90 см – 1.15 м бяха намерени три добре запазени гроба и един полуразрушен на 50-70 см от съвременната повърхност. При трите запазени гроба ямите бяха трудно различими от околния терен, но се очертаваха. В пласта 50-70 см от съвременната повърхност, близо и отчасти над гробовете имаше неголеми струпвания на керамични фрагменти. До и отчасти под едно такова струпване на фрагменти бе намерен четвърти скелет на дете, който бе значително разрушен. Трите запазени скелета са в позиция хокер – два на ляво и един на дясно. Според първите впечатления на антрополога, скелетите, свити на лявата страна са мъжки. И при трите имаше по едно малко неизпечено биконично съдче, положено близо до главата. В два от гробовете, освен малкото съдче имаше големи изпечени съдове, положени до главата или върху тялото. Сред предметите от струпването на разрушения детски гроб имаше животински кости, три астрагалуса с различен размер от различни животни и краче от глинено олтарче. И целите съдове от гробовете, и керамичните фрагменти над тях са от късния енеолит.

Ритуалът засвидетелстван при новооткритите гробове има свои специфики – откриват се фрагменти и животински кости до и над гроба, вероятно на нивото, от което са копали гробните ями; поставяне на големи реални съдове в гроба. Тъй като керамичните фрагменти, събрани от повърхността на разрушената част от некропола са преимуществено от паници, купи и гърнета те най-вероятно са от разрушени гробове или струпвания до гробовете. Същото може да се каже и за откритите антропоморфни и зооморфни керамични фигури.

Макар на този етап да е рано да се правят обобщения, може да се каже, че находките не подкрепят изказаната хипотеза за териториалното разпространение на куртура Варна южно от Стара планина.

№ 31. АРХЕОЛОГИЧЕСКИТЕ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ДУПНИЦА-КУЛАТА (ПРАИСТОРИЧЕСКИ ПЛАСТ)

Петър Лещаков

През 2010 г. при проучването на най-високата част на късноантичната крепост в м. Кулата, ръководено от Славянка Николова (ИМ-Дупница), са открити малко количество материали отнасящи се към късната праистория (халколит, ранна бронзова епоха) и тракийския период (ранна и късна желязна епохи). Те произхождат от силно нарушен пласт при строителството на крепостта и синхронното ѝ обитаване. Тази зона от обекта, заемаща билото на възвишението, е с работно название Сектор 1 (Николова, Устинов 2011, 488).

Обектът е разположен върху най-високата част на естествено укрепен хълм, намиращ се на десния бряг на р. Джерман (обр. 1). Локализира се на 850 м и 56° по азимут от центъра на град Дупница. Географски координати: 42°16'08.56"N, 23°07'33.39"E. Надморска височина 574 м.

По покана на проучвателя на обекта през 2011 г. се включих в проучването на праисторическия пласт в Сектор 1. Разкопките се проведеха в периода 05.07.-22.07.2011 г. В екипа участваха магистър Галина Самичкова, бакалавър Ралица Александрова и Георги Гошев (НАИМ-БАН) – геодезическо заснемане.

Изследването имаше за цел да бъде установена хронологията и естеството на обитаване на археологическия паметник през периода V-I хилядолетие пр. Хр. За реализирането ѝ бе предприето допроучване на културния пласт и изследване на вкопаните структури и петното от опожарени стен-

Обр. 1. Обект Дупница-Кулата. Ортофото снимка.

Обр. 2. Обект Дупница-Кулата. Деструкции на постройка от ранножелязната епоха - поглед от юг.

ориентирана приблизително север-юг по дългата си ос и има запазени размери 9 м x 4,10 м. Голяма част от нея е силно засегната от вкопавания и строителството на каменните стени от късноантичния период. Пластът с деструкции е с дебелина от 0,10 до 0,25 м и е съставен от фини и ронливи

ни мазилки, регистрирани по време на разкопките през 2010 г.

Разкопани бяха ок. 150 м², като цялостно или частично бяха проучени до материковата скала квадрати А5-7, В5-7, С5-7 и D5-7.

Проучени бяха 13 ями, дванайсет от които се отнасят към късноантичния период. Те нарушават културния пласт, а дъната им са вкопани на различна дълбочина в скалната основа на хълма. Хоризонталното им сечение е кръгло, елипсовидно или неправилно, а вертикалното цилиндрично или пресечено конично с различен наклон на стените. Запълнителя им е сиво-черна или кафява рохка пръст. В него се откриват фрагменти от строителна и битова керамика от късната античност, излезли от употреба железни и керамични предмети и преодложени материали от по-ранни епохи. Част от ямите могат да бъдат интерпретирани като строителни, свързани с изграждането на вертикалната планировка на сгради. Други могат да бъдат определени като стопански.

Към този период се отнася и яма 1, за която в началото на проучването предпологахме, че представлява запазена част от по-ранна вкопана структура. Тя е запълнена с фина, сива, нехомогенна пръст с пепеливи петна и ясно обособени прослойки с пепел и въглени. В нея се откриват дребни керамични находки, фрагменти от преносимо огнище, керамични фрагменти и животински кости от РЖЕ и КЖЕ. От там произхожда и откритата през 2010 г. глава от антропоморфна керамична фигурка. След цялостното и проучване бе установено, че този запълнител изцяло попада във вкопаването, където е изградено правоъгълното каменно съоръжение от речни камъни на калова спойка („водохранилище”), отнасящо се към късноантичния период (Николова, Устинов 2011, 488).

Яма 3 е единствената вкопана структура, в чиито запълнител бяха открити само керамични фрагменти от съдове изработени на ръка, които позволяват нейното условно отнасяне към РЖЕ.

Частично бе проучена горялата сграда от ранножелязната епоха (обр. 2). Тя е

добре изпечени дребни парчета мазилка и по-едри такива с отпечатъци от плет и колове. Под него се регистрира черна ивица, която се констатира почти по цялата площ на жилището и е с дебелина от 5 до 10 см. Непосредствено под нея се наблюдава тънък силно песъклив пласт с жълто-оранжев, на места бледо кафеникав цвят с дебелина около 10 см, който се проследява частично по цялата дължина на разчистените деструкции. Вероятно този пласт маркира подовото ниво на сградата. В нивото с деструкции бяха открити няколко характерни за РЖЕ фрагмента от керамични съдове, които спомогнаха за изясняване на хронологическата позиция на проучваната постройка.

Обр. 3. Обект Дупница-Кулата. Финален етап от проучването на сектор 1 - поглед от юг.

По цялата останала проучена площ на Сектор 1 бе регистриран пласт с дебелина 0,05-0,40 м в зависимост от естествената денивелация на терена (обр. 3). Той е силно нарушен от по-късните вкопавания. Пластът е кафяв на цвят със средно висока плътност и висока концентрация на чакъл, дребни и средно големи камъни. В него се откриват керамични фрагменти на ръка, украсени с канелюри, щамповани кръгчета с точка и тънка врязана украса, които на този етап на проучване позволяват той да се отнесе към първата фаза на РЖЕ. Стратиграфските наблюдения направени при проучването на Сектор 1 показват наличието на два етапа на обитаване през РЖЕ, които поради силната нарушеност на пласта са трудно разграничими.

Сигурни структури и стратифицирани материали, които могат да се отнесат към халколита не бяха открити. Към този период могат да бъдат датирани единствено няколко фрагмента керамика, украсени с тънка врязана украса във формата на спирала, инкрустирана с бяла паста и един с графитна украса. Те са предложени в културния пласт отнасящ се към РЖЕ или късноантични ями. Това свидетелства, че тази част на хълма не е обитавана активно през халколита, но не изключва откриването при бъдещи проучвания в близост на запазени структури от този период.

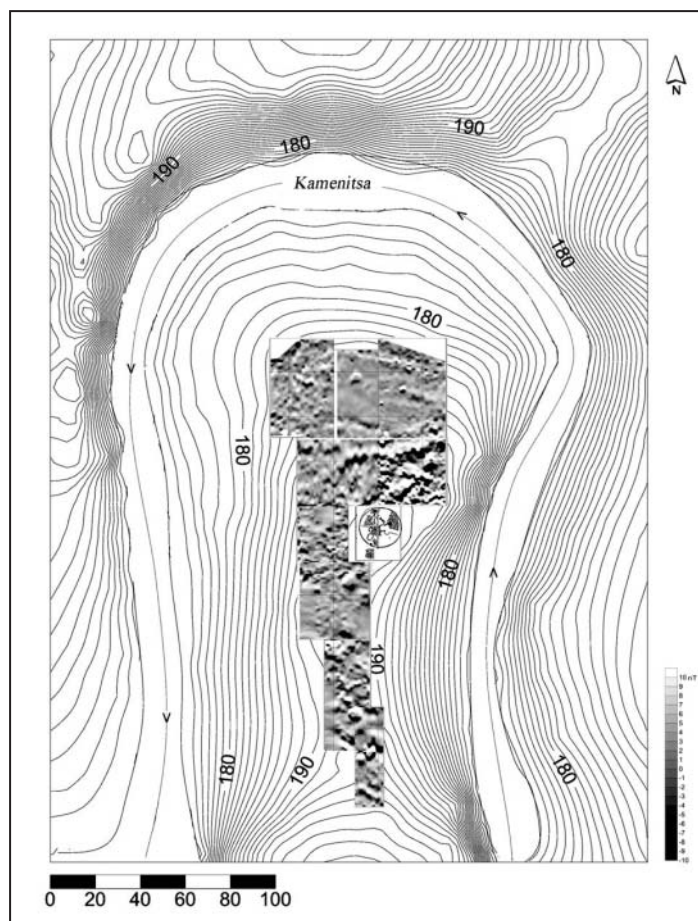
№ 32. НЕДЕСТРУКТИВНИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩЕ ОТ ФИНАЛА НА ХАЛКОЛИТА В М. БАНУНЯ, ПРИ С. БЕЖАНОВО, ОБЩИНА ЛУКОВИТ

Петър Зидаров, Мая Валентинова

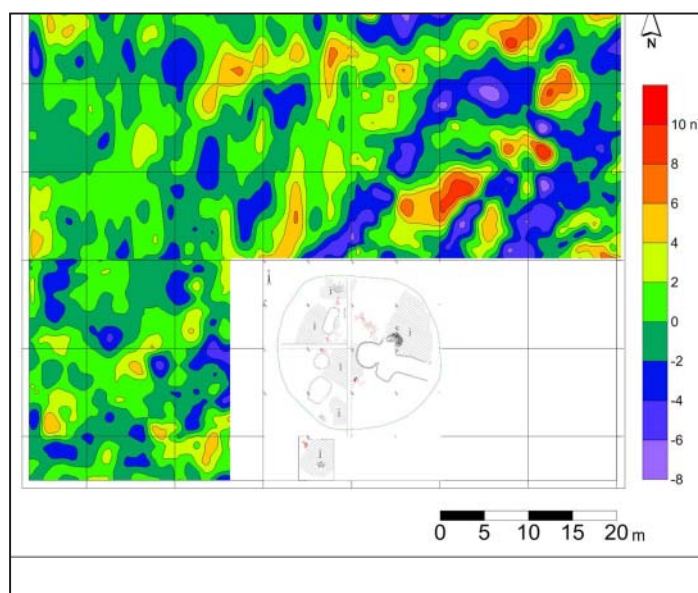
През 2011 г. бяха проведени геодезични и геофизични измервания¹ на археологическия обект в м. Бануня, при с. Бежаново с цел с изясняване на границите на обитаваната площ и планиграфската организация на археологическите структури, част от които са регистрирани и частично проучени през 2005-2008 г. Теренните проучвания бяха проведени в периода 25-28 октомври от екип в състав: П. Зидаров (НБУ), М. Валентинова и В. Цачев (РИМ-Ловеч) и Т. Трифонов от с. Ъглен.

Археологическият обект в м. Бануня се намира на 2 км южно от с. Бежаново, на левия бряг на р. Каменица. Разположен е върху втората надзаливна тераса на един от живописните меандри на ре-

¹ Апаратурата, използвана за това проучване, бе закупена със средства на Фонд „Научни изследвания“, проект ДО-02-68.

Обр. 1. м. Бануня, с. Бежаново. Магнитна карта (тотален вектор).

Обр. 2. Сектор „Север“. Магнитна карта (тотален вектор).

ката. Надморската височина на билото достига 194 м. Теренът е с наклон на север към речното легло, като от изток и запад е ограничен от стръмни склонове. Върху най-високата част е издигната надгробна могила. Сериозните нарушения върху паметника, регистрирани при теренни обхождания през 2005 г., провокираха започването на аварийни археологически разкопки.

През 2005-2006 г. е демонтиран напълно каменноземления могилен насип и е проучена „структура“ от началото на средната бронзова епоха, свързана с ранните фази на култура Тей. Керамичните фрагменти, открити на различни места в насипа, свидетелстват за различни действия и посещения на мястото през ранножелязната, късножелязната, римската и ранновизантийската епоха. През 2007-2008 г., проучванията продължиха в рамките на площта, върху която е бил натрупан могиления насип като до този момент културният пласт не е изчерпан. Тук са документирани три строителни хоризонта¹. Първи строителен хоризонт е представен от частично запазени огнища и части от каменни основи на стени, фундирани в пласт от светлокафява пръст. Между подовото ниво на I-ви стр. хоризонт и деструкциите от долния, II-ри стр. х-т е документирано подравнително ниво от светлокафява пръст и единични варовикови камъни. Дебелината на II-ри стр. х-т варира от 0,25 м до 0,40 м. От него са проучени части от шест жилища. Всички те са горели в различна степен. Отделните постройки се характеризират като наземни сгради с правоъгълен план и ориентация североизток-югозапад. Точните им размери подлежат на уточняване при цялостното им разкопаване. Според наличните данни дължината им не надминава 7 м, а ширината се очертава от 4,60 до 5,60 м. Трети строителен хоризонт се документира добре в профилите на всички иманярски изкопи. Очертава се като пласт с дебелина от 0,20 – 0,25 м от сивочерна, пепелива пръст, а на места като слой от отухлени деструкции. От него е проучена част от една постройка, унищожена от силен пожар. Първичната обработка на керамичния материал, поставя праисторическото селище във финална-

¹ Разграничените строителни хоризонти са номерирани от горе на долу.

та фаза на късния халколит¹.

През 2011 г., с помощта на тотална станция е документиран микрорелефа на достъпната част от обекта и са изговени тахиметрична скица и дигитален модел на релефа. План-квадратната мрежа е възстановена и разширена, за да включи цялата достъпна площ на обекта. В нея са вписани полигоните предвидени за геомагнитно измерване. Върху достъпната площ на около 7 дка (6874 кв. м) са проведени измервания на тоталния вектор на магнитното поле с помощта на цезиев магнитометър (Geometrics G-858). Изследваната територия беше разделена на 9 полигона с различни размери и пропорции. Измерванията са извършвани по протежение на профили, разположени на един метър един от друг и ориентирани меридионално (север-юг). Данните са обработени с помощта на специализиран софтуер.

Теренът се оказва сравнително подходящ за геомагнитно картиране, поради минималното съдържание на железни съединения във варовиковата материкова скала и тънкия почвен слой над нея, достигащ не повече от половин метър на платовидното било на носа. Независимо от това на магнитната карта в сиво-черната скала е много трудно да се различат отчетливи аномалии с характерни линейни характеристики. Поради това представените наблюдения са направени върху цветни контурни карти, където границите между стойностите на магнитното поле изпъкват по-контрастно (обр. 1).

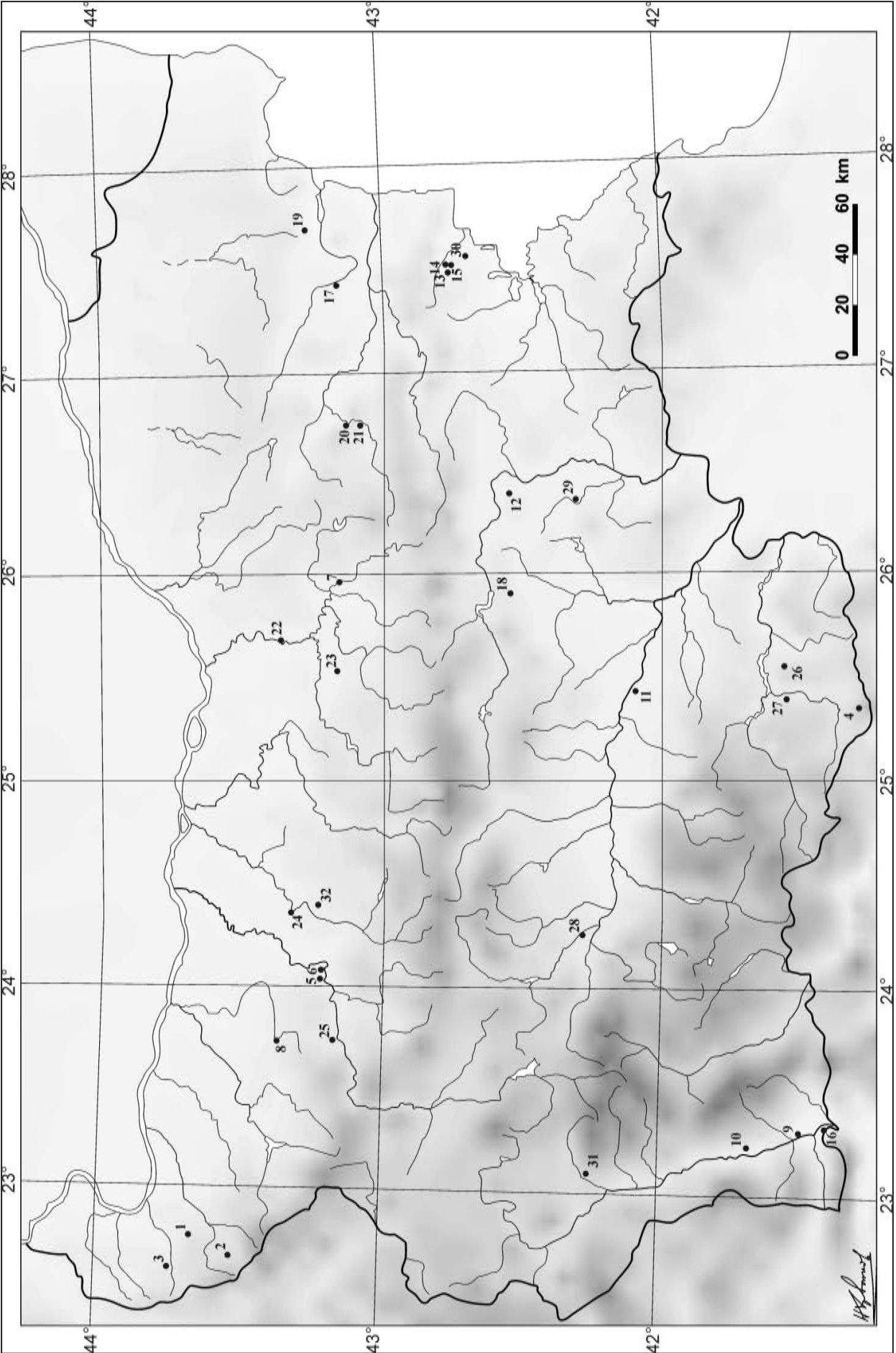
Без съмнение, множеството епизоди на обитаване и посещаване на мястото в различни периоди на древността биха могли да оставят една твърде сложна за интерпретация карта на магнитните аномалии. Все пак, като се вземат предвид характеристиките на описаните структури, допуснахме, че трите нива на селището от финала на халколита, характеризиращи се с каменни основи на горели сгради и огнища биха се очертали най-контрастно на фона на варовиковата материкова скала.

Най-ярките аномалии са концентрирани северозападно от проучената могила. Сред тях изпъкват редици от точкови аномалии с неправилна форма и относително ниски стойности. Те са разположени под прав ъгъл, очертавайки голям правоъгълен контур. Той има ориентация СИ-ЮЗ и размери 22 x 12 м, измерени по оста на външната редица аномалии. В рамките на този правоъгълник, се очертава сходна линия от точкови аномалии с ниски стойности, която се развива успоредно на дългите страни и ако правоъгълните очертания могат да се интерпретират като основи на външни каменни стени, тази би могла да представлява междинна стена. Най-високите стойности на магнитното поле в разглежданата структура се концентрират в средата и в СИ ъгъл. Най-логично е те да бъдат свързани с местоположението на термоостатъчния магнетизъм на огнища или пещи, но на този етап не може да се каже дали се отнасят към същата структура (предполагаема сграда) или към друг етап на обитаване на същото място (обр. 2).

Северната част на описаната „структура“ е заобиколена от друга поредица точкови аномалии, този път с високи стойности. Ако се прекара мислена линия през центровете на съседните точкови аномалии се получава сегмент от окръжност, отворена на юг, с диаметър около 22 м. Археологическият еквивалент на формата и размера на аномалиите, напомня дупки от колове, които вероятно са изгорели или изтлели на място, за да осигурят високите стойности, било чрез термоостатъчен магнетизъм, било като хранителна среда, която може да привлече и задържи магнитотактни бактерии. Разбира се, не е изключено и да става дума за редица от огнища или пещи. Тъй като южният сегмент от кръга изглежда заличен от правоъгълната структура, може да се допусне, че точковите аномалии с високи стойности я предхождат хронологически.

В най-южната част на обекта, която беше достъпна за измервания, се наблюдават други значително по-слаби точкови аномалии, които ако се свържат мислено, образуват правоъгълни форми с ориентация СЗ-ЮИ и средни размери 16x11 м. Поради формата, размера и ниския магнитен контраст, те биха могли да се свържат с контурите на негорели сгради. Доколкото контрастът в тези аномалии (потенциални структури) е съвсем минимален, а археологически проучените структури се характеризират със значително по-малки размери и фрагментарна степен на запазеност, предложената археологическа интерпретация следва да се счита за работна хипотеза и единствената ѝ цел е да даде възможни насоки за позициониране на сондажи за изясняване на техния характер и хронология. Без съмнение, получените данни от комплексните измервания поставят надеждна картографска основа за бъдещите теренни проучвания.

¹ Датировката в първата четвърт на IV-то хил. пр. Хр. се подкрепя в голяма степен и от получените AMS дати по проекта „Balkans 4000“ в лабораторията в Лион. Проекта е ръководен от Зои Цирцони, а резултатите от него ще бъдат представени в специален том, който е в процес на подготвяне.

Карта 1. Раздел I. Праистория

II. ТРАКИЙСКА АРХЕОЛОГИЯ

№ 1. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НЕКРОПОЛ ОТ РБЕ КРАЙ С. ДЪБЕНЕ, КАРЛОВСКО

Мартин Христов, Виктория Карацанова

Обр. 1. Каменно струпване №2.

Обр. 2. Каменно струпване №3.

През 2011 г. бе довършено проучването на каменните струпвания в кв. А1 и А2 от 2010 г.

Струпване №2 (обр. 1). Намира се в западната част на кв. А1. Вкопаването е с овална форма и има ориентация североизток-югозапад. Размери: дължина 1,65 м, ширина 1 м и дълбочина до 10 см. Археологически материали в югозападната част не се откриха.

Струпване №3 (обр. 2). Разположено е в северозападната част на кв. А1. Вкопаването е с овална форма, има посока северозапад-югоизток. Размери: дължина: 95 см, ширина 76 см и дълбочина до 15 см. Археологически материали в северозападния ъгъл не се откриха.

Струпване №5. Локализира се в източната част на кв. А2. Запълнено е с речни камъни със средни размери в два реда и има посока северозапад-югоизток. Размери: на вкопаването: дължина 1,82 м, ширина 1,02 м и дълбочина до 22 см. Археологически материали в източната част не се откриха.

Северно от тези два квадрата се направи траншея (№2) с посока север-юг и дължина 30 м, ширина 1 м и дълбочина 30 см (обр. 3). В отделните механични пластове се откриха отделни керамични фрагменти. Урни или каменни струпвания не се регистрираха. Вероятно плоският некропол не продължава в този участък.

Обр. 3. Траншея №2.

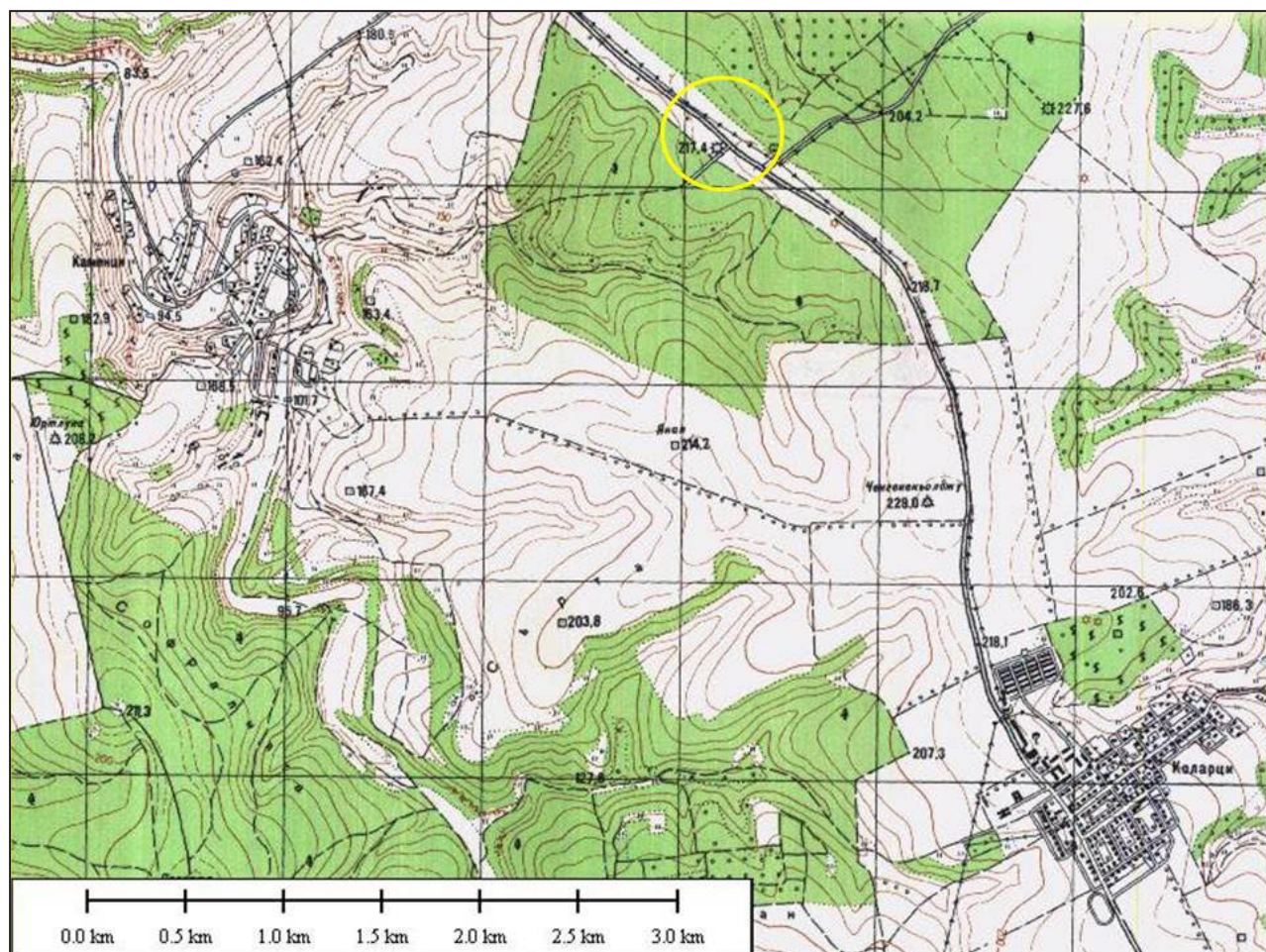
№ 2. НАДГРОБНА МОГИЛА ОТ РАННОБРОНЗОВИЯ ПЕРИОД КРАЙ С. КАМЕНЦИ, ОБЩИНА КАЙНАРДЖА, ОБЛАСТ СИЛИСТРА

Людмил Вагалински, Сирма Александрова

През месеците юли-август на 2011 г. проведохме спасителни археологически разкопки на въпросната надгробна могила, попадаща в трасето на проектиран газопровод Добрич-Силистра (обект №8, км 36,430). Могилата лежеше непосредствено западно от пътя Силистра-Добрич в участъка на отбивката за село Каменци – село Коларци. От юг могилата се ограничаваше от черен път с асфалтово начало при връзката с главния. Запазената на върха на могилата триангулационна точка има надморска височина 217,4 м (обр. 1).

Археологическият екип включваше колегите Сирма Александрова (НАИМ, зам. ръководител), Емил Петков (ИМ-Тутракан), Николай Шаранков (СУ) и Люба Трайкова. Антропологичният материал беше обработен от Виктория Русева (Институт по експериментална морфология, патология и антропология с музей – БАН), палеоботаничните проби – от Цветана Попова (НАИМ), а кремъчните артефакти – от Мария Гюрова (НАИМ). Проведеното предварително (с магнитометър) геофизично проучване от колегата Петър Зидаров (НБУ) не локализира изразени аномалии в могилата и около нея. Разкопахме могилата с изкопчии (на ръка) и с фадрома.

Могилата имаше лодкообразна форма по оста СЗ-ЮИ поради интензивно оране с машини (обр. 2). Нейните сегашни размери бяха: височина 2,40 м и диаметър 21 м (обр. 3). Оригинално могилата е била висока около 3,10 м, а диаметърът е бил 17 м. Могилният насип от около 370 куб. м би могъл да се натрупа от 50 човека за 4-5 дни при дневна норма 2 куб. м – съвсем изпълнима задача, вземайки пред-

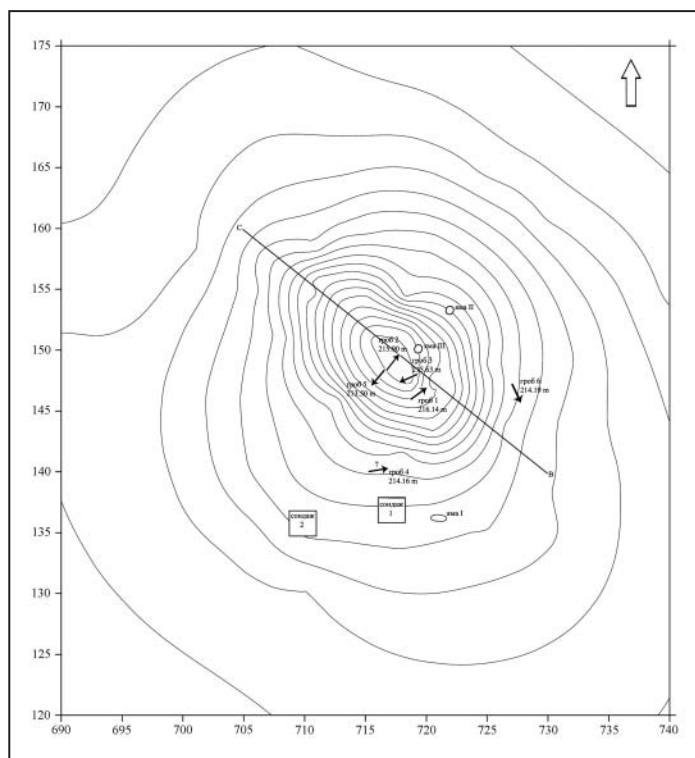

Обр. 1. Местоположение на надгробната могила.

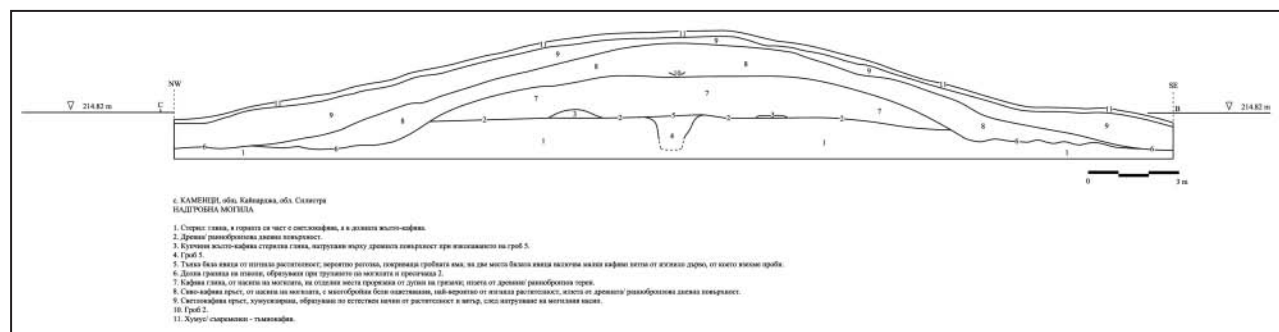
вид и вече натрупания опит на носителите на раннобронзовата ямна култура, здравата им физика и опитомени коне. Могилата била издигната върху слабо естествено възвишение. Както и сега, околният терен тогава се е издигал от север на юг. Могилният насип беше учудващо рохък и нестабилен – най-вероятно поради голямото количество изтляла растителна маса в него и многобройните животински дупки. Че могилата е натрупана през сезон с богата растителност показваше и ивица погребана растителност на нивото на тогавашната дневна повърхност.

Проучени бяха шест гроба, съдържащи по едно погребение (обр. 2). Четири от скелетите лежаха на лява или дясна страна в хокерна позиция (гробове 1, 2, 5, 6). Починалият от гроб 3 е бил положен по гръб с изпънати покрай тялото ръце и със свити и изправени колене, облежнати едно до друго (вероятно са били вързани). Скелетът в гроб 4 беше разнесен от гризач. Животни бяха вкарали дори парчета сезал в гроб 5. Гроб 1 съдържа останките на 40-50 годишна жена, гроб 2 – на 30-40-годишен индивид с неопределим пол, гроб 3 – на 20-25-годишен мъж, гроб 4 – на 11-14-годишно дете, гроб 5 – на 16-25-годишна жена, гроб 6 – на 25-35 годишен мъж. Разнесени от гризачи и оран човешки кости от унищожени погребения открихме на места в насипа. Те принадлежат на трима мъже на възраст около 16, 25 и 65 години. Интересно е, че дясната бедрена кост на мъжа около 25 години е била посечена с режещо оръдие скоро след смъртта му. Общо казано, здравите зъби при индивидите под 30 години, големите размери на костите на посткраниалния скелет и високите стойности на реконструирания ръст говорят за добро здравословно състояние на популацията, която е погребвала своите мъртви в надгробната могила при с. Каменци.

Гробно съоръжение установихме само при гробове 4 и 5 – правоъгълни гробни ями със заоблени ъгли и стесняващи се надолу стени – защото са частично вкопани в стерилен льос. Тази на гроб 4 е била покрита с дъбови дъски, широки 5 см и дебели 1 см, поставени надлъжно и напречно спрямо дългата ос на ямата; пълнежът съдържа парчета въглени от горяла настрани дъбова дървесина. Гробната яма на гроб 5 била покрита с растителна материя (рогозка?) на нивото на тогавашната дневна повърхност. Въпреки усилията ни не успяхме да очертаем гробните ями на останалите погребения, по-скоро

Обр. 2. План на надгробната могила: стрелките показват ориентацията на трупоположенията; върховете на стрелките бележат местоположението на черепа; надморските височини сочат кота на полагане на таза; профилът върви по линията В-С.

Обр. 3. Профил на надгробната могила.

защото са били запълнени със същата пръст от насипа (тоест погребенията били вкопани в могиления насип), отколкото заради допускането, че били положени върху могиления насип и затрупвани.

Гробен инвентар съдържаха само два гроба – кремъчни артефакти: пет в гроб 2 и две в гроб 4. Качествената им суровина е местна, характерна за Лудогорието. Артефактите от гроб 4 са отломък и сечиво без следи от употреба. Единият от отломъците в гроб 2 служел за остъргване на кожа, а друг – за рязане на растения. Под скелетите и върху тях открихме насипана тъмnochервена охра.

На три места в могиления насип регистрирахме малки плитки ями с овален план, опалвани на място (обр. 2).

Според погребалния обред датираме проучените погребения в началото на ранния бронзов период, тоест във втората половина на IV хил. пр. Хр. В могиления насип не бяха открити по-късни находки, с изключение на два съвременни дървени кола от вишка (така наречения „чардак“) за опазване на реколта. Около периферията на могилата намерихме два малки фрагмента от римски амфори, вероятно преотложени при оране.

№ 3. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МОГИЛА 1 ОТ МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ В М. „КАЙРЯКА“, ЮЖНО ОТ ГР. МЕРИЧЛЕРИ

Станислав Илиев

Могиленият некропол в м. „Кайряка“, предмет на спасителното проучване, се локализира върху невисок рид (надморска височина между 200 и 235 м), разположен успоредно на левия бряг на р. Марица, 3 км южно от гр. Меричлери. Западната основа на рида се обтича от р. Стара река, докато северната и източната му част прекъсват в долината на р. Меричлерска, ляв приток на Марица.

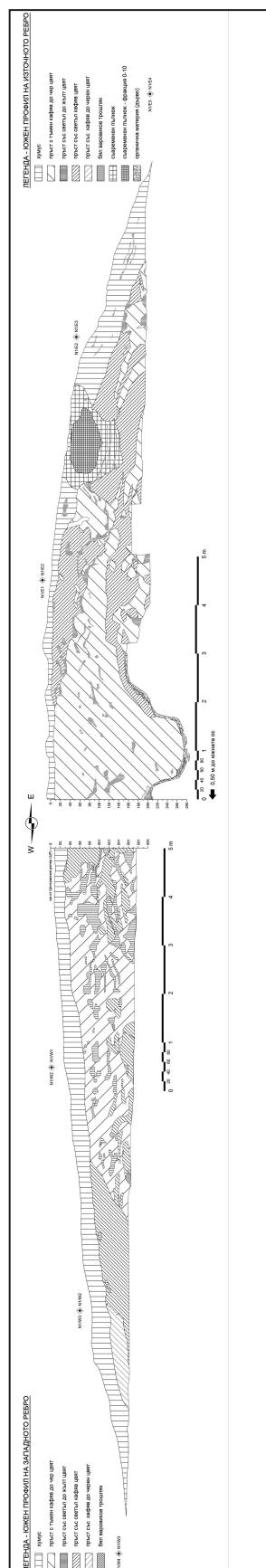
По билото на рида се регистрират над 15 могили с височина между 1,5 и 12 м и диаметър между 20 и 60 м, като шест от тях (разположени в източната част на билото и именувани условно от изток на запад от Могила 1 до Могила 6) са предвидени за спасително археологическо проучване¹. През есента на 2011 г. бе проучена частично Могила 1. Проучването се извърши изцяло на ръка като в четирите сектора, на които бе разделен могиленият насип, се отнемаха механични пластове с дебелина 0,20 м.

Могилата е с височина 2,5 м и диаметър 32 м. В процеса на проучване се установи, че могиленият насип има най-малко два периода на натрупване (обр. 1).

Гроб 1 се разкри в северозападния (а впоследствие и в североизточния) сектор на дълбочина 0,55 м от централния репер – 211.114 м надморска височина. Черепът отстои на 0,93 м от северната и 1,50 м от западната оси.

Погребението е ситуирано сравнително високо, близо до условния център на могилата. При проучването на нивата над гроб 1 не се откриха следи от вкопаване в терена или от разрушено гробно съоръжение. Вероятната причина е продължителното ползване на могилата като земеделска земя (лозов масив). Погребението е извършено чрез трупополагане в свито положение по гръб. Ориентацията е юг-север с леко отклонение по оста – 220° – 40°. Ръцете са отворени покрай тялото, леко свити в лактите. Двата долни крайника са свити в коленете и отворени на два противоположни края. Гробен инвентар не бе открит. При проучването на останките от индивид 1 се разкриха няколко участъка със следи от органична материя. Над дясната раменна кост се разкри остатък от бяла, вероятно органична материя с размери 0,15 x 0,12 м. На изток от ребрата, върху източната половина на гръдния кош и над горната половина на дясната тазова кост, се разчисти петно от сиво-черна, мазна, сбита пръст с размери 0,20 x 0,17 м. В областта южно от горната част на лявата подбедрена кост се разкри кафява на цвят органична материя (дърво?) с размери 0,05 x 0,05 м. В контекста на гроба се откриха

¹ Шестте могили са локализирани и описани по време на извършения на 25.11.2010 г. на площта на кариера „Великан“ оглед. Обектите са регистрирани в АИС-АКБ. Съгласно писмо на Министерство на културата, между РИМ-Хасково и фирмата инвеститор бе сключено рамково споразумение. Археологическото проучване за сезона се проведе между 26.09 и 18.12.2011 г. В разкопките взеха участие студенти и магистри от СУ и ВТУ.

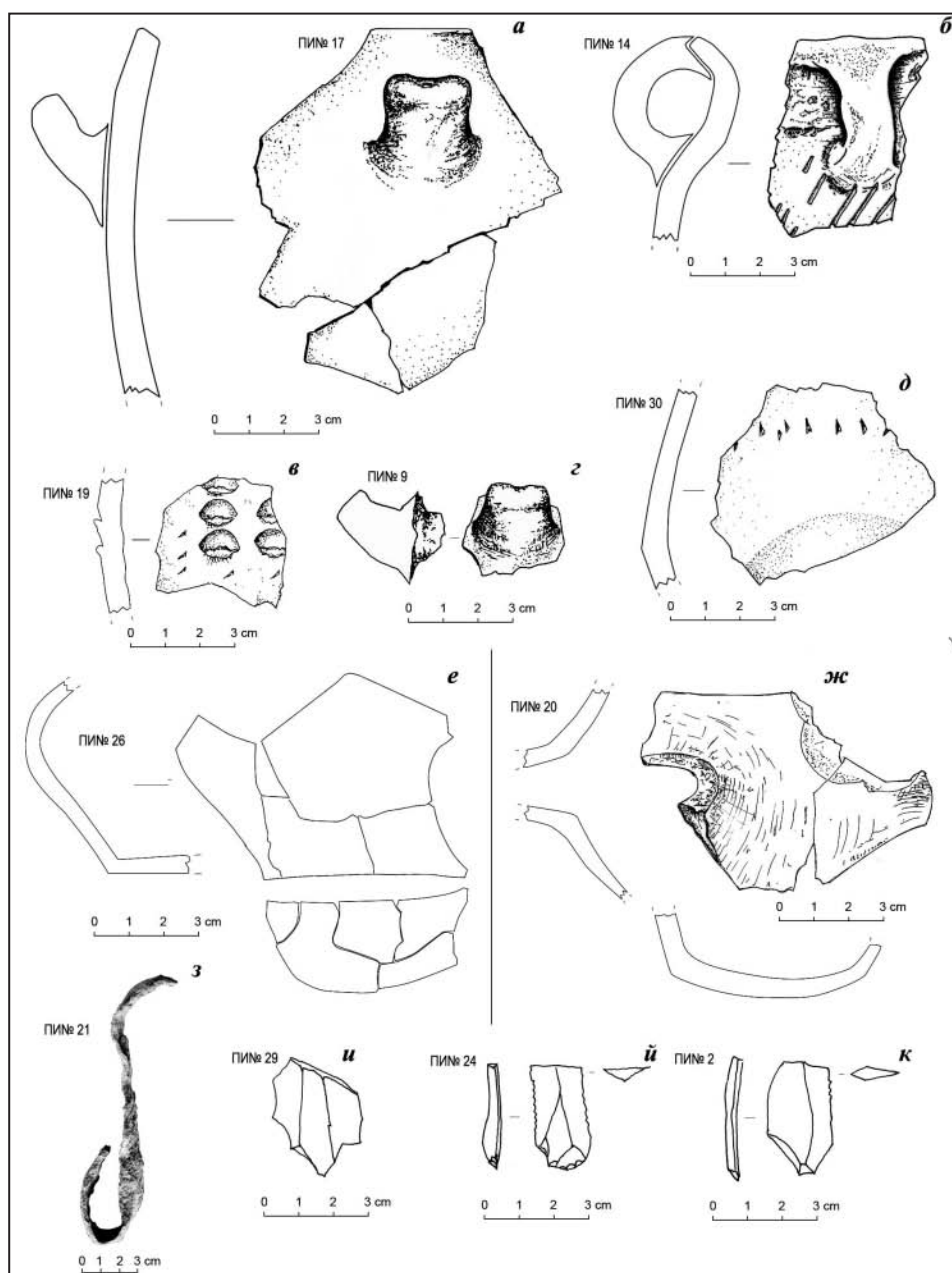

Обр. 1. Южен профил на Могила 1 от некропола в м. „Кайряка”, южно от гр. Мерицлери.

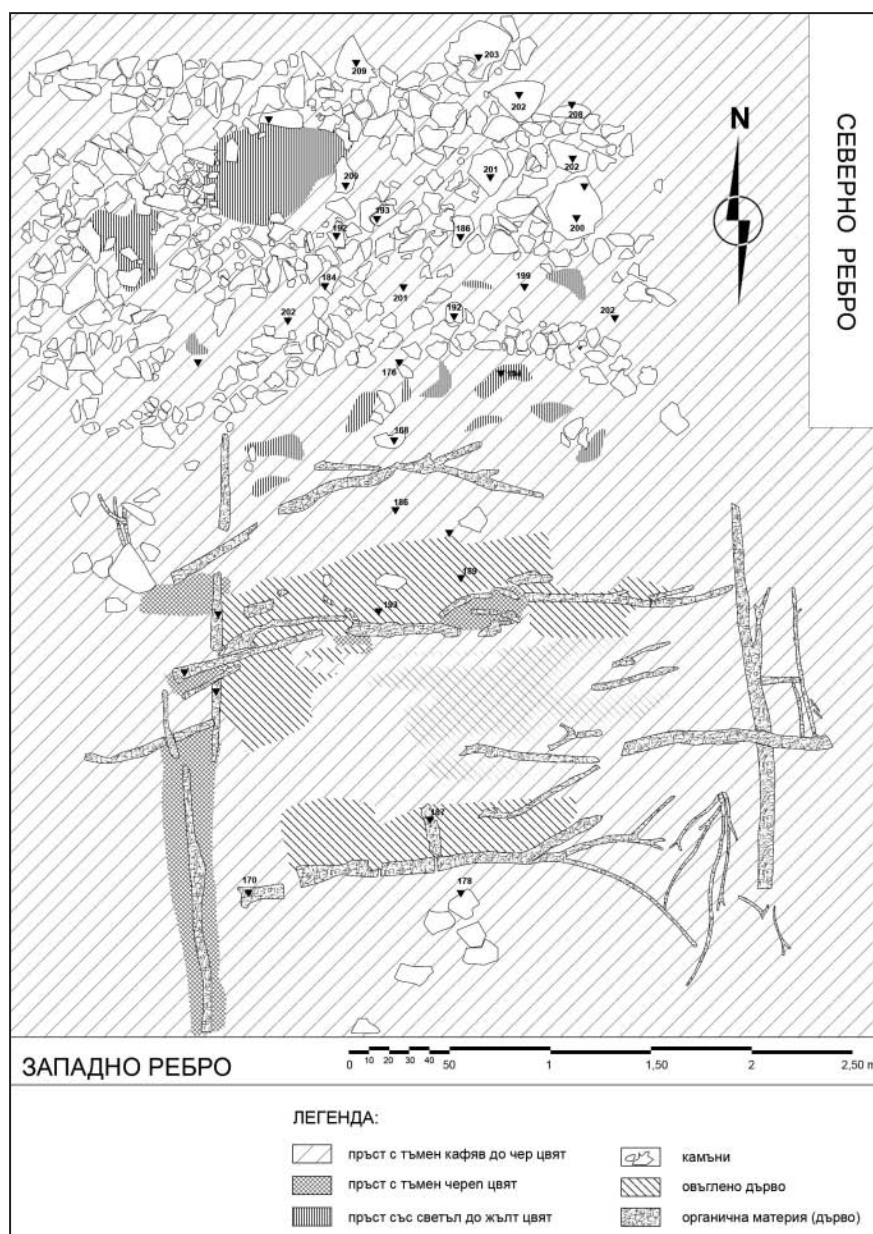
няколко средни по размери (0,10-015 м) варовикови къса. При ходилото на десния крак на индивида се откриха следи от червена охра, което, заедно с положението на тялото, е отправка за хронологическата принадлежност на гроб 1.

Гроб 2 се разкри в югоизточния сектор на Могила 1, квадрат S1/E2, на дълбочина 1,70 м от централния репер. Погребалното съоръжение представлява яма вкопана във могилата от кафява пръст, стратиграфски различима в могилния насип (обр. 1).

При отнемане на мех. пласт 6 се очертаха границите на издължено правоъгълно по план вкопаване с дължина 2,00 м и ширина 0,88 м запълнено с черна пръст с висока плътност и концентрация на варовикови включения. Западната му граница е маркирана от ивица светлокафява, до жълтеникава пръст с дебелина 0,12 м. В следващия механичен пласт, под петното тъмна пръст в квадрат S1E2, на разстояние 5,80 м от южната ос и непо-

Обр. 2. Находки от Могила 1 от некропола в м. „Кайряка“, южно от гр. Меричлери.

Обр. 3. Могила 1 от некропола в м. „Кайряка”, южно от гр. Мерицлери. Съоръжение 3 - план.

средствено на юг от източната ос, се разкри площадка, покрита с интензивни следи от органична материя – изтлели дървени греди с бял и тъмен цвят, поставени надлъжно в посока север-юг (Съоръжение 1). Съоръжението е с размери север-юг 1,75, изток-запад – между 0,60-0,70 м.

Под съоръжение 1 бе разчистен гроб 2. Погребението е извършено чрез трупополагане по гръб в свито положение. Ориентацията е юг-север. Ръцете са изпънати покрай тялото, лявата е свита при китката в несвойствено положение. Долните крайници са полегнали на запад. Костите на ходилата на индивида бяха плътно обагрене с червена охра. Същият минерал бе открит и в пространството около долните крайници. Непосредствено на запад от черепната кост се регистрира наличие на следи от органична материя (кожа?). В контекста на гроба не бе открит погребален инвентар. Следва да отбележим, че под нивото на гроб 2 бе открит фрагмент от керамичен съд с украса, работен на ръка, който би прецизирал вътрешната хронология на обекта (обр. 2.в).

Разкриването на **Гроб 3** започна паралелно в два от

секторите, североизточен и югоизточен, тъй като в по-голямата си част гроба попадеше под източното ребро. Погребението е извършено в яма – съоръжение №2 – вкопана частично в основния терен. Около ямата е насипана ниска (към момента с вис. 0,35 м) могила. Съоръжение №2 има неправилна овална форма с размери 3,78 м СИ – ЮЗ x 2,60 м СЗ – ЮИ – при нивото на вкопаване. Стените на съоръжението са облицовани с органична материя (греди и необработени стволоче на дървета), които са фосилизирали до бяло вещество. Погребението е извършено чрез трупополагане по гръб със свити в коленете крака полегнали на запад. Ориентация: ЮИ/СЗ. Черепът е оцветен с червена охра и върху него личат следи от бяла материя. Скелетът е на възрастен индивид. В контекста на Гроб 3 не бе открит погребален инвентар.

Съоръжение 3 се разкри се в северозападния сектор на могиления насип в квадрати N1/W1и N2/W1. Съоръжението не е проучено напълно. До този момент е разчиствена хоризонтално поставена конструкция от греди и цели дървесни стволоче, ограждащи пространство от около 12 м² (обр. 3). Предварителните микроскопски анализи на запазени дървесни частици сочат, че изследваната дървесина принадлежи на дъб. В северна посока конструкцията е оградена от няколко реда каменни дъги, отворени на юг и изградени от варовикови късове със средни (0,25-0,40 м) и едри (над 0,40 м) размери.

Пълното проучване на съоръжение 3, както и на останалата, недопроучена в рамките на настоящия сезон част от Могила 1, предстои.

В различни нива на могиления насип се откриха множество кремъчни артефакти. Заслужава да се отбележи, че освен сечива и пластини се откриха и кремъчни ядра.

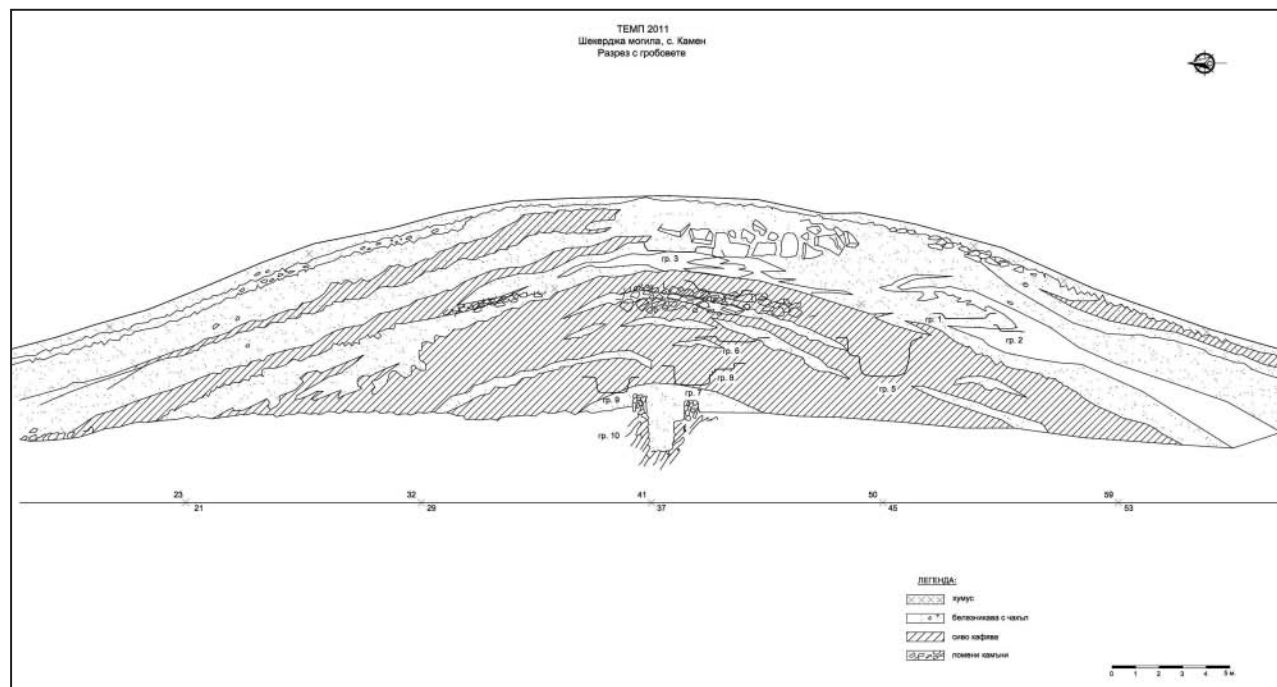
Добра отправна точка за датирането на могилата е керамичният материал добит при проучването. Следва да отбележим, че в контекста на гробовете не бе открит керамичен материал, освен един фрагмент с украса, непосредствено под нив ото на гроб 2, както и няколко фрагмента от един съд при проучването на съоръжение 3 (обр. 2.е, ж).

Керамиката, както и ритуала на погребване, отнасят насипването на Могила 1 в периода на раннобронзовата епоха¹. Остава открит въпроса с вътрешната хронология на обекта. Според нас гроб 1 и гроб 2 са вторични. Гроб 3, вкопан в стерилната пръст, е по-ранен. Предстои да се изясни характера на Съоръжение 3 и връзката му с другите съоръжения в могилата.

№ 4. ПРОУЧВАНЕ НА ШЕКЕРДЖА МОГИЛА ПРИ С. КАМЕН, СЛИВЕНСКО

Диана Димитрова, Мирослав Марков, Николай Сираков

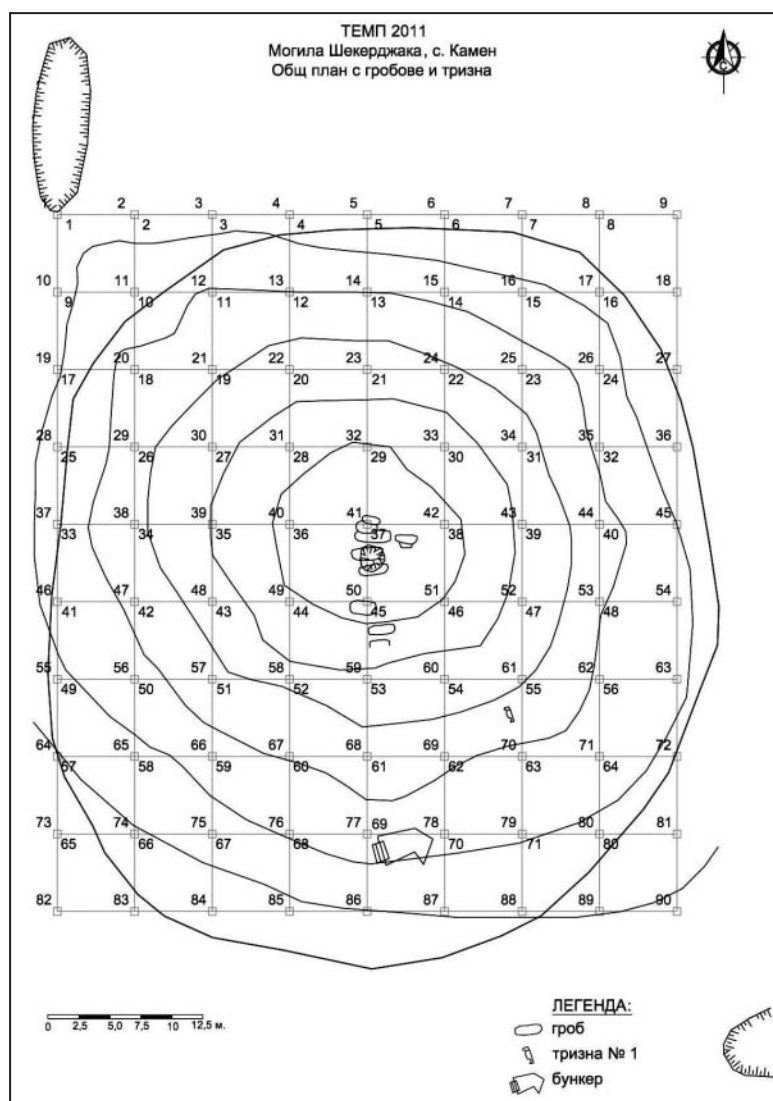
Шекерджа могила е разположена на висок рид на около 1 км северно от село Камен. Тя е с диаметър 43 x 47 метра и е висока 5 метра. В нея са извършени множество нарушения и иманярски изкопи. На върха ѝ беше проучено² частично разбито каменно струпване с размери 4,5 x 6,00 м и дебелина

Обр. 1. Профил на Шекерджа могила с откритите съоръжения. Автор: П. Петров.

¹ В североизточния сектор на могиления насип бе разкрито съвременно нарушение – Яма 1 (обр. 1). В изхвърлената от ямата пръст, по източния склон на могилата, се откриха множество (52 бр./ПИ№1) бронзови пластинки, както и огънат желязен нож – ПИ№21 (обр. 2.з). Това подсказва за наличието на по-късни контексти в рамките на Могила 1.

² Могилата беше проучена с финансиране от община Сливен под ръководството на Диана Димитрова – НАИМ-БАН. Заместници бяха Мирослав Марков – РИМ – Монтана, и Николай Сираков – РИМ – Сливен. В проучването взеха участие Иван Стоянов, Петър Петров, д-р Георги Мавров, Иван Войков, Дорина Минковска, Николай Радионов, Ирина Китова, общи работници.

Обр. 2. План на Шекерджа могила с откритите съоръжения. Автор: П. Петров.

пичка от груба глина и множество фрагменти от различни съдове, главно паници сива тракийска керамика. След извършване на кремацията гробът е затрупан с издигнато над него каменно струпване.

По същото време или малко след това са извършени поменални действия в югоизточната периферия на могилата. В чакълестия пласт, запечатващ целия насип, непосредствено под хумуса, беше открита тризна. Тя представлява площ 0,30 x 0,60 м, в която са депонирани по-ранни дарове – с оборот от устие на червенофигурен кратер с колони, фрагмент от бронзово огледало и бронзова гривна.

В гробове №№1, 2 и 4 са погребани индивиди през СБЕ¹. В гроб №1 е погребан възрастен мъж на около 25-30 години². Тялото е било положено по гръб в свито положение в яма в направление И-З с размери 0,75 x 1,55 м. В нея бяха открити цилиндричен костен амулет, бронзови нитове от кожен колан и две костени фигурки с изображение на царски орел (обр. 3), които нямат засега аналози.

Гроб №4 е силно разрушен от издигнатото над него през късната желязна епоха каменно струпване. Ритуалът е трупологане в изпънато положение в направление И-З. Като гробни дарове са поставени каничка с косо отрязано устие и златно украшение за коса под черепа, което бихме могли с уговорка да причислим към група IA1 (Александров 2009: 7, обр. 1, №8) и да го датираме към началото на II хил. пр. Хр.

Гробове №№5-10 се отнасят към ранната бронзова епоха и носят характерните белези на ямната

от 0,90 до 1,50 м. Състои се от неподредени ломени камъни с различна големина, по-едри в основата му. Впоследствие се установи, че то е вторично натрупано през късната желязна епоха върху вече съществуваща могила.

Шекерджа могила е многократно насипвана (обр. 1), като първоначално през ранната бронзова епоха е била издигната могилка от тъмно кафява глинеста почва. Върху нея са натрупани пластове по-светла глина през средната бронзова епоха. Окончателната си форма и размери могилата е придобила през IV в. пр. Хр., когато на върха ѝ е било издигнато каменното струпване и целият могилен насип е бил обединен от чакълест пласт с деб. 0,50 м, над който е хумусът. На различна дълбочина в могилата бяха открити 10 гроба и една тризна (обр. 2). В кафявата могилка са извършени 6 погребения от РБЕ. В жълтите пластове – 3 от СБЕ, след което на върха е извършено трупоиъгаряне през IV в. пр. Хр., върху което е издигната каменната могилка.

Трупоиъгарянето е извършено на място върху подложка от ломени камъни върху площ с размери 1,00 x 2,00 м. Гробът е частично разрушен от триангулацията над него. Той се датира през IV в. пр. Хр. благодарение на силно горяла и фрагментирана желязна фибула „тракийски” тип, куп

¹ Благодаря на доц. д-р Стефан Александров и гл. ас. Таня Христова от НАИМ-БАН за консултацията.

² Антропологическото изследване на костите е направено от екип на ИЕМПАМ-БАН под ръководството на чл. кор. Йордан Йорданов.

култура в България (Панайотов 1989, 39). Телата са били полагани в специално издълбани в насипа ями с ориентация И-З, по гръб със свити в коленете и вероятно вързани в глезените крака. След изтляването на меките тъкани костите са паднали надясно или наляво. При някои се наблюдава покритие от изтлели дъски и постилка от органична материя. Гробните дарове са червена охра и сребърни спираловидни украси за коса.

Централният гроб №10 е вкопана в материка яма с допълнително изграждане на стени от ломени камъни над терена. Съоръжението има форма на неправилен овал в направление И-З и вътрешни размери 1,75 x 1,92 м. Стените, които се издигат над скалата до височина 0,65 метра, са с различна дебелина, която варира между 0,25 и 0,47 метра. От изток и юг зидовете са частично разрушени. Стените и подът са имали дървена облицовка. В гроба са погребани два възрастни индивида от мъжки пол. Ритуалът е трупополагане по гръб със свити в колената крака. Глезените вероятно са били вързани с кожени ремъци. Костите са били посипани с червена охра на места. Под лявата раменна кост на южния скелет беше открит кремъчен връх на стрела с датировка през РБЕ. При черепа на северния скелет е била поставена заготовка за каменен прешлен, чиито дупки не са съвпаднали и той не е пробит.

На около 0,30 метра под двамата възрастни, под дъските, на дъното в същия гроб, е било погребано дете на около 3,5 години, като надолу ямата се стеснява. Позата и на този скелет е аналогична. Костите са посипани обилно с червена охра. Като гробен инвентар при детето е поставен фрагмент от стена на груб глинен съд без украса.

Може да се каже, че погребаните в Шекерджа могила индивиди от РБЕ са носители на всички характерни белези на ямната култура, с някои особености. Ямниците са оставили трайни следи в района като местен вариант и трайно са се инфилтрирали взаимно с местното население. Погребенията в Шекерджа могила при с. Камен, Сливенско, принадлежат в географско отношение към културата Езеро в Югоизточна България (Катинчаров 1974, 1 сл.; Калчев 1994, 132) и показват значителни сходства с погребенията на ямници при с. Могила, Ямболско, Овчарци и Трояново, Старозагорско, Медникарово, Искрица и Ковачево в района на Марица-Изток, Пет могили, Малка и Голяма Детелина, Радневско, както и с гроб с 4 погребани индивида при с. Събрано, Новозагорско (Божкова, Узунов 2010, 166, обр. 2). Остава отворен въпросът дали детското погребение в гроб №10 имитира традицията на тези, извършвани под подовете на жилищата през по-ранни епохи.

Литература

Александров 2009: Ст. Александров. Украшения за коса от злато и сребро през бронзовата епоха в Северна България. – Археология, 2009, 1-2, 7-20.

Божкова, Узунов 2010: А. Божкова, Ж. Узунов. Спасителни археологически проучвания на обект 12, ЛОТ 2 на АМ Тракия, км 231+950 до км 232+150, в землището на с. Събрано, община Нова Загора. – АОЗ през 2009 г., София, 2010, 164-166.

Калчев 1994: П. Калчев. Раннотракийски могилни гробове край с. Овчарци, Старозагорско. – В: Първи международен симпозиум „Севтополис“. „Надгробните могили в Югоизточна Европа“, В. Търново, 1994, 131-138.

Катинчаров 1974: Р. Катинчаров. Периодизация и характеристика на културата през бронзовата епоха в Южна България. – Археология, 1974, 1, 1-24.

Панайотов 1989: Ив. Панайотов. Ямната култура в българските земи. – Разкопки и проучвания ХХІ, София, 1989, 192 с.

Обр. 3. Костен амулет от гроб № 1. Автор: П. Петров.

№ 5. ПРОУЧВАНЕ НА ГАБРОВА МОГИЛА ПРИ С. КАМЕН, СЛИВЕНСКО

Диана Димитрова, Мирослав Марков, Николай Сираков

Габрова могила беше проучена¹ през лятото на 2011 г. с финансиране от община Сливен.

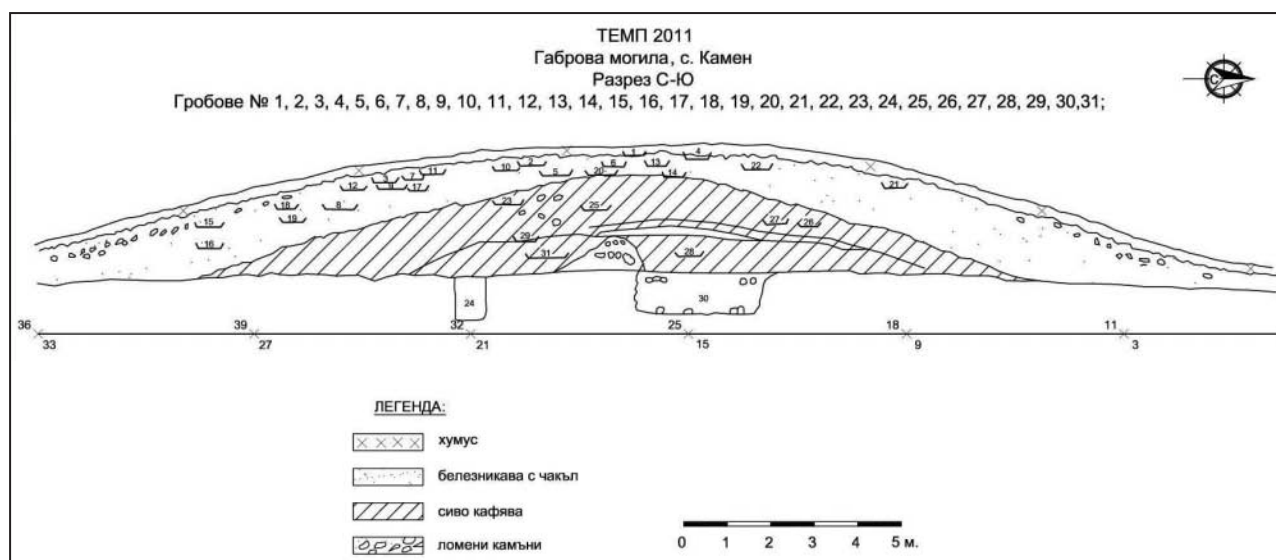
Могилата се намира на около 100 м североизточно от последните къщи на село Камен. На повърхността на могилата от късната античност до XV в. са били погребвани чрез вкопаване индивиди по християнски обичай – изпънати по гръб в направление И-З, с ръце успоредни на тялото, като в някои случаи са със скръстени на гърдите или едната или и двете китки са поставени в областта на таза.

Първоначалната могила (обр. 1) от тъмно кафява почва е издигната на два етапа през ранната бронзова епоха, като в центъра ѝ, във вкопана в материка яма, е извършено погребение, а на различни нива в насипа са направени още 9 гроба (обр. 2). Тази могила е била покрита с каменно струпване. Някои от гробните ями и костите в тях са частично нарушени от камъните и от християнските гробове над тях.

Гроб №25 представлява овална яма с размери 0,85 x 2,00 м, дълбока между 0,60 и 0,68 м. Тя е била покрита с плоски ломени камъни, които оформят неправилен четириъгълник и са леко хлътнали в средата. Ритуалът е трупополагане по гръб със свити в коленете крака. След изтъляването на меките тъкани краката са паднали наляво. Ръцете са успоредни на гръбначния стълб. По костите личи оцветяване с червена охра. Погребеният е възрастен мъж на около 40-45 години.

При гроб №28 ритуалът е смесен – полагане и изгаряне, като ямата е значително разрушена. Ритуалът е трупополагане по гръб със свити в колената крака. Скелетът е частично запазен, ориентиран в направление И-З, като по костите личи оцветяване от червена охра. Непосредствено на С от него, върху площ с размери 0,26 x 0,42 м, се откриват горели човешки кости, сред които и горяла бронзова малка кама и костена игла или амулет. При антропологическото изследване се установи, че горелите кости са от индивид на около 25 години, чийто пол не може да се определи, а негорелите са на мъж на около 30 години. Вероятно единият гроб е разрушил предишния.

Гроб №24 е масов. Във вкопана в материка овална яма с размери 0,80 x 1,48 м и дълбочина 1,30 м, бяха открити в неанатомичен ред кости от 7 индивида. След демонтирането на средния от трите

Обр. 1. Разрез на Габрова могила с гробовете. Автор: П. Петров.

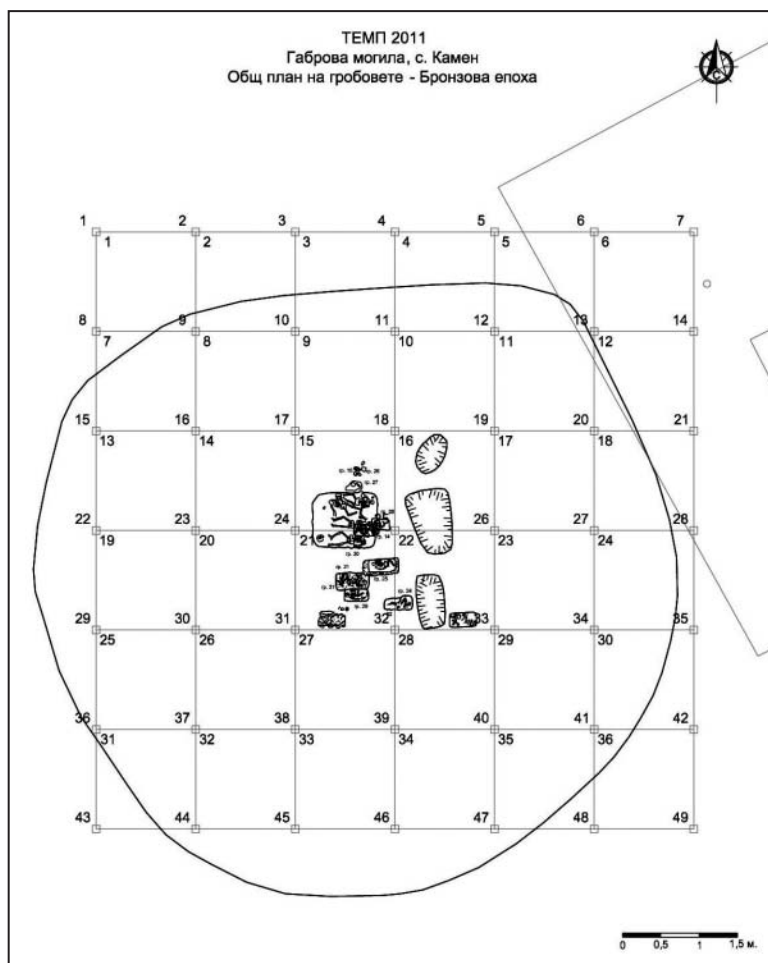
¹ Разкопките се проведеха под ръководството на Диана Димитрова – НАИМ-БАН. В тях взеха участие като заместник ръководители Мирослав Марков – РИМ – Монтана, и Николай Сираков – РИМ – Сливен. Участваха още Иван Стоянов, Петър Петров, Иван Войков, д-р Георги Мавров, Николай Радионов, Ирина Китова, Иван Григоров.

черепа до С стена се установи, че той е бил поставен в голям глинен съд. От западната страна съдът е „подпрян” с два черепа, разположени един върху друг. Антропологическото изследване разграничи кости от жена на 20-25 години, друга жена на 25-30 години, мъж на 30-35 години, дете на около 6 години и 1 месец, второ на около 5 години и 2 месеца, трето на около 2 години и фрагменти от череп на дете в I възрастова група. Върху костите има следи от червена охра. Няма следи от рязане с остър предмет. Дали в гроб 24 са погребани набързо индивиди след някакви военни действия, дали е човешко жертвоприношение или е обикновен канибализъм, засега не може да се каже. Има голяма вероятност гробът да е свързан с централното погребение. От гроб 24 произхождат и няколко находки. Глинената урна с поставения в нея череп се доближава плътно по форма до гърне без дръжка от „Селищна могила Казанлък”, отнасящо се към пласта от РБЕ. Други предмети са костни амулети от вълк или куче, къс обсидиан и глинена купичка, открита фрагментирана във вътрешността на урната, сходна с купа от гроб 62 в Берекетската могила, която се отнася към формите, показващи континуитет с тези от енеолита.

Симетрично на гроб 24 спрямо осовата линия юг-север на могилата, върху жилите на материковата скала, е направена тризна с размери 0,40 x 0,70 м. В СИ ъ край се откри фрагментиран глинен аскос без украса и фрагмент от орнаментирана глинена паница с оцветяване с червена охра и единични животински кости от дребно животно. Тризната е синхронна с гробове №24 и 30.

Гроб №30 (обр. 3) е централният. Той е разположен на дълбочина 3,10 м под повърхността и почти в геометричния център на могилата. Представлява вкопана на 0,70 м в материка яма с неправилна четириъгълна форма с размери 2,60-2,65 x 3,10-3,15 м в направление И-З, запълнена с по-тъмна глинеста почва. На около 0,65 м над ямата е било поставено дървено покритие от успоредни, разположени в направление И-З, греди. На 0,10 м под ръба на ямата бяха открити два смачкани и в лошо състояние черепа, разположени в права линия СЗ-ЮИ, на 0,10 м един от друг.

В ямата са били положени по гръб 4 възрастни индивиди. Трите от източната страна бяха номерирани от нас от С на Ю от 1 до 3, а срещуположният е №4. И четирите индивиди са положени по гръб в изпънато положение, леко разкрачени с единия или и с двата крака. Ръцете са свити в лактите, така че наподобяват „разкрачени ямници, хванати на хоро”. И по четирите скелета има следи от червена охра. Като гробен дар при скелет №1 е поставена бронзова брадва-тесла, тип ТД 40 по Черных, повтаряща формата на медни образци от халколита, разпространени в широк хронологически диапазон, вкл. през РБЕ. Други предмети са бронзова спираловидна украса и кремъчни фрагменти. При средния (№2) скелет беше открит фрагментиран глинен аскос с украса от врязани с прекъснати линии висящи триъгълници. Украсата намира точен паралел в глинена урна от погребение от могила II при Търнава, докато формата с хоризонтално разположеното тяло е типична за РБЕ, т. нар. „предноазиатски тип” съдове. В тази на същия индивид е била забита бронзова кама, по-къс вариант на екземпляр от Езеро, тип Н-8 по Черных. До главата на скелет №3 са поставени фрагментиран глинен аскос с излъскана до блясък

Обр. 2. План на Габрова могила с гробовете от РБЕ. Автори: М. Марков, П. Петров.

Обр. 3. Гроб № 30 в Габрова могила. Сн. М. Марков.

черна повърхност и врязана украса с мрежест орнамент по хоризонтално разтегленото тяло и насечки по устието и дръжката, 2 сребърни спираловидни украси, бронзова брадва-тесла, тип ТД 30 по Черных, идентична с меден образец от колективна находка от IV строителен хоризонт на Езеро и бронзова кама, тип Н-6 по Черных. При скелет №4 са поставени голям отлично запазен глинени съд с украса от врязани хоризонтални гирлянди и фрагментирано съдче с краче и украса с червена охра отвътре, което е по нататъшно развитие на къснохалколитни форми от Мала Азия през РБЕ.

Погребаните в гроб 30 индивиди са мъже¹ на около 35 години (№1), около 20 години (№2), около 20-25 години (№3) и около 35-40 години (№4). Два-та черепа са от деца на около 4-5 години. Като се има предвид, че бронзът през бронзовата епоха е

скъпа сплав, може да се каже, че гроб №10 е много богат за тази историческа епоха. Това е най-богатият гроб, открит досега в България от РБЕ. Тази малка могила по класификацията на Китов (Китов 1994, 70) е илюстрация за голямо имуществено разслоение, което вече се наблюдава в Тракия през РБЕ.

Десетте гроба от РБЕ имат основните характеристики на ямната култура. Според стратиграфските наблюдения те се разпределят както следва: две вкопани в материка ями – №№24 и 30, които са синхронни; на нивото на материка – тризна, синхронна с тях; в първия пласт на тъмно кафявата могила чрез вкопаване – гробове №№31 (хокер надясно) и 28; на различни нива във втория пласт тъмно кафява могила чрез вкопаване – гробове №№23, 25, 26, 27 и 29; на самия връх на тази могила, под каменното съоръжение, е вкопан гроб №14.

След приключване на проучването могилата беше възстановена в първоначалния ѝ вид.

№ 6. СПАСИТЕЛНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ВИНАРНАД” ПИ 000402) С. ДЯДОВО, ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА

*Диана Гергова, Красимир Велков, Николай Дерменджиев,
Илиян Катевски, Надежда Тимева*

Във връзка с инвестиционни намерения на „Венид Агро” ООД и съгласно сключен с НАИМ-БАН договор, през м. април-май 2011 година бяха проведени спасителни разкопки на имот ПИ 000402 в с. Дядово от екип в състав: доц. д-р Диана Гергова (НАИМ – БАН), Красимир Велков (ИМ Нова Загора), д-р Николай Дерменджиев, ас. Надежда Тимева (Национален антропологичен музей с изследователска група, Институт по експериментална морфология, патология и антропология с музей-БАН), гл. ас. Димитър Костов и гл. ас. Николай Цандев (Тракийски университет, Ветеринарно-медицински факултет).

Имот ПИ 000402 заема машинния двор на бившето АПК върху малко възвишение, източно от селищната могила Дядово, отделено от нея от минаващия в подножието му полски път. Имотът е в зона А на селищната могила Дядово. През 1985 г., по време на строителството на асфалтовия път, водещ към могилата, по ерозиралия северен склон на възвишението бяха идентифицирани ями, както и материали от ранната желязна епоха.

При започването на проучванията теренът бе със задълбавания от машините, разчистваха останките от намиралите се тук стопански сгради, нарушили културния пласт, както и гробове с погребения чрез трупополагане. На повърхността се откриваха керамични фрагменти от средновеко-

¹ Антропологическото изследване е извършено в ИЕМПАМ-БАН от екип под ръководството на чл. кор. Йордан Йорданов.

вието, античността, желязната, бронзовата и енеолитната епоха.

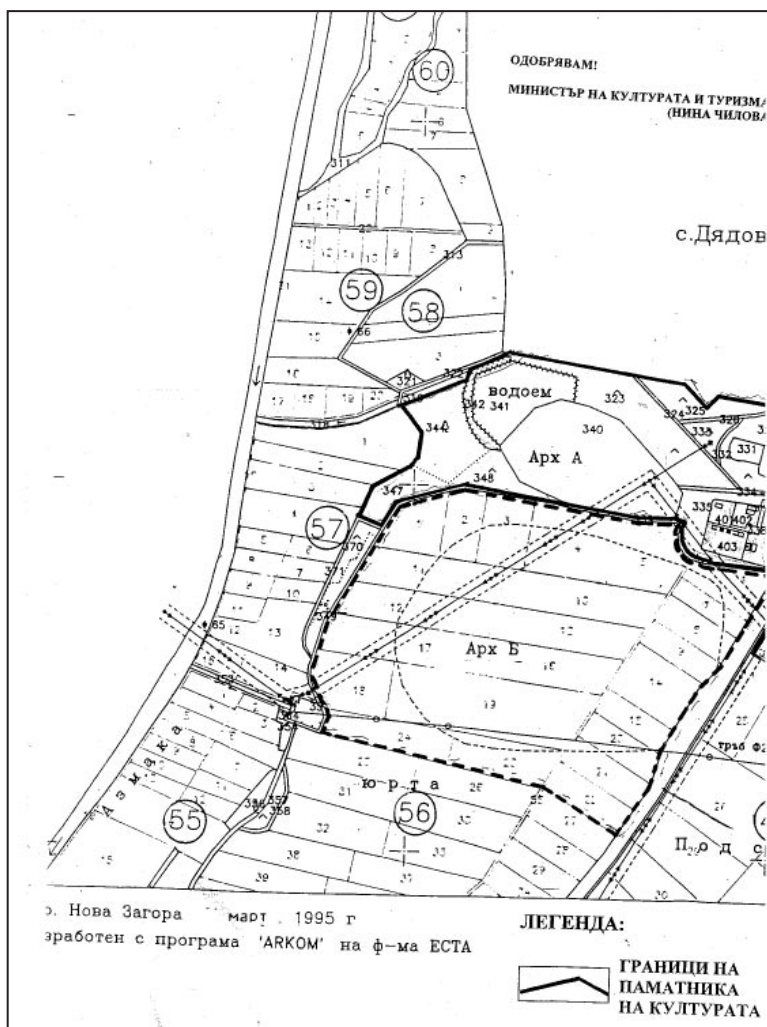
На обекта бе направено геофизично проучване и за изясняване на стратиграфията и наситеността на културния пласт бяха заложени три сондажа с дължина север-юг – 15 м. и ширина от 1 м. Поради разкриването на средновековни гробове още на дълбочина 0.30 см, проучването бе разгърнато върху цялата планирана за строителство площ от 350 кв. м. В пластове до 0.60 м. се откриваше голямо количество строителна керамика, фрагменти от глазирана в тъмно-зелено керамика от Османския период, средновековна керамика на колело, сред която и фрагменти сграфито и със златиста ангоба, фрагменти от съдове от ранножелязна епоха; кремъчни оръдия, праисторическа керамика. Намерена бе и бронзова монета, имитация от началото на XIII в.

Проучването на намиращия се тук средновековен християнски некропол (края на XII-XIII век) бе осъществено с участието на специалист – антрополог. Бяха проучени 22 гроба с трудно уловими гробни ями, маркирани само в отделни случаи от отделни каменни плочи. В близост до някои от скелетите се откриваха въгленчета. Наред със стандартните християнски единични погребения, с лицев дял на черепа обърнат надясно или наляво, свити горни крайници и положени върху гръдния кош или таза, и събрани и изпънати, долни крайници, интерес представляват някои гробове с повече от един индивид, като №13 (възрастен и малко дете), гроб №10 (с разположени в анатомичен порядък над черепа на единия скелет фрагменти от черепа и от ребрата, а под него долните крайници на втори индивид), гроб №14 (скелет на бебе в анатомичен порядък и фрагменти от други бебешки черепи, ребра и прешлени), гроб №22 (инхумация на четири неизраснали индивида). Гроб №20 (детски) е единственият, в който е намерен и гробен инвентар: две стъклени гривни върху дясната ръка над лакътната става и бронзова усукана гривна и кремък, върху долната част на дясната ръка.

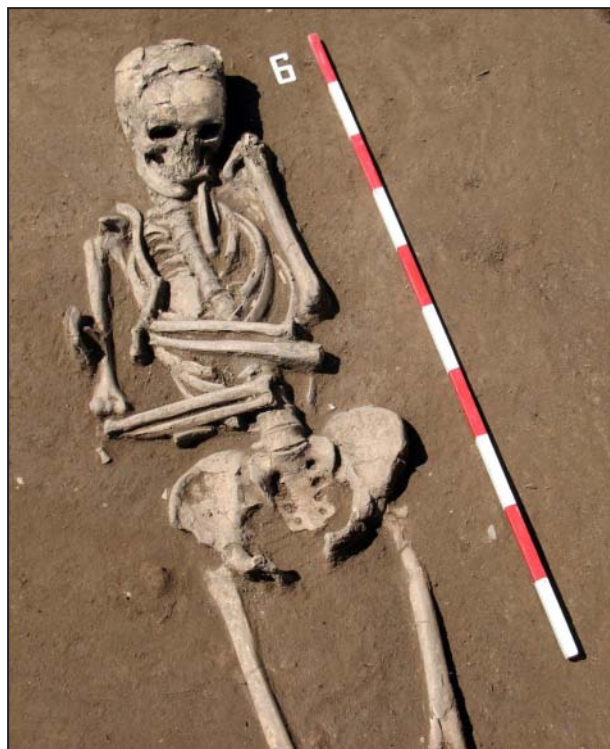
Човешкият костен материал бе документиран на място, описан, вдигнат и изследван. Относително добрата запазеност на скелетния материал позволи неговото детайлно проучване и систематизиране, както и установяването на възрастта, пола и ръста на отделните индивиди в повечето от случаи. Разграничени са 32 индивида от 4 възрастови групи, сред които 23 са в ранна детска възраст под 7 години, 3 – във втора детска възраст (8-9 и 10-11 години). 1 индивид е на 25-30 години, 5 са в зряла възраст (между 40-45 и 55-60 години). Трима в зряла възраст са мъже, 2 са жени. При 3 индивиди от мъжки и женски пол бе определен и ръста. Установени бяха кариеси, кисти на горночелюстната кост, следи от метаболитни и хранителни заболявания вследствие на желязодефицитна анемия, артрозни изменения, и др.

В проучваната площ, се откриват по-ранни от некропола средновековни ями, една от тях – с отухлени стени. В яма в кв. С4 бе открит фрагмент от стъклена гривна.

Средновековно жилище с каменни основи бе разкрито в кв. С7. Неговото проучване не бе завършено. В границите му бяха открити рисувана стъклена гривна, кремъци от диканя, стъргалки и др. В Кв. F5, на дълбочина 0, 50 м. бяха открити огнище и голямо количество средновековна керамика.

Обр. 1. План на селищна могила Дядово с охранителната и зона и обект Винарна.

Обр. 2. Средновековен гроб.

Обр. 3. Средновековно жилище.

ка. В кв. F2 се откриват камъни, открита бе желязна шлака и средновековна керамика.

Следи от деструкции на каменни структури бяха открити в западната и северната част на проучваната площ.

Разкритите структури и преди всичко средновековният некропол, наложиха по-продължителна работа в терена от договорения едномесечен период.

с оглед задължителното изследване и вдигане на разкритите средновековни гробове.

Проучванията показаха съществуването на активен живот в района източно от селищната могила през всички периоди на нейното съществуване и обогатиха представата за динамиката на поселищния живот в продължение на хилядолетия. Най-ранните за сега материали се отнасят към халколитната епоха, представени за сега само с керамика са бронзовата, желязната, античната и средновековната епоха.

Неизпълнените своевременно финансови ангажименти от страна на инвеститора в рамките на договора, както и отказът да се коментира наложителното продължаване на проучванията, принуди екипът да прекрати изследванията след осъществяването на най-неотложните изследователски дейности. Поради превеждането на дължимата сума по договора от инвеститора повече от половин година след спирането на проучванията, екипът не можа да осъществи и адекватна защита на проучвания обект, както и да осъществи обработката на материалите и изготвянето на документацията на необходимото ниво.

№ 7. ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА ДЯДОВО ПРЕЗ 2011 Г.

Диана Гергова, Хитоши Камуро, Татяна Кънчева-Русева, Димитър Генов, Кънчо Кънчев, Николай Дерменджиев, Николай Господинов, Илиян Катевски, Шуничи Мияхара, Тору Шибата, Масао Семмото, Масатоши Тао

През 2011 г. българо-японският екип включваше от българска страна Д. Гергова, ръководител, Т. Кънчева-Русева и Д. Генов, зам.-ръководители, К. Кънчев, Н. Дерменджиев, Н. Господинов, И. Катевски; от японска – Х. Камуро, ръководител, Ш. Мияхара, Т. Шибата, М. Семмото, М. Тао, както и 4 студенти от СУ „Св. Климент Охридски“ и 11 студенти от Токийския университет.

Проучванията през 2011 г. имаха две основни цели. Първата бе проверката чрез сондажи на характера на установените по геофизичен път аномалии по източния и западния склон на могилата. Сондажните проучвания на някои от регистрираните през предишните години аномалии установиха, че те са свързани с нови, непознати ровове, ограждали селищата не само от бронзовата, но и от

халколитната епоха, някои от които в западната периферия – отново с каменна облицовка. Част от сондажите имаха задачата да проверят и хипотетичното съществуване на тези ровове във всички участъци на могилата. Втората задача бе свързана с прецизното документиране на СИ част на централния профил на могилата и събирането на проби за абсолютно датиране с метод С 14.

Североизточен склон. Сондажи №1 и №2

През 2007 г. сондажи на източния склон установиха наличието на два рова от РБЕ и халколита. Заложените през 2011 г. сондажи трябваше да проверят хипотезата за продължението на тези ровове и на северния, стръмен склон на могилата.

В сондаж №1 в кв. H28-G28, с дълж. 8,30 м, шир. 1 м и наклон 23°, бе достигната чиста пръст. С изключение на струпване от камъни от средновековието, не бяха установени никакви структури. Преобладаващата керамика е средновековна.

В Сондаж №2, с дълж. 8,20 м и шир. 1 м, в кв. J34 –K34 в СИ част на могилата също бе достигната чиста пръст. Разграничени бяха 7 пласта. В пласт 4 бяха констатирани 4 средновековни боклучни ями. В пласт 5 бе открит материал от късната античност. В пласт 6 бе открито голямо количество керамика от РЖЕ, без наличие на структури. Основният пласт 7 е от жълта пръст. Тук бе установено рязко стъпаловидно падане на терена, може би резултат от съзнателно терасовидно оформяне на терена.

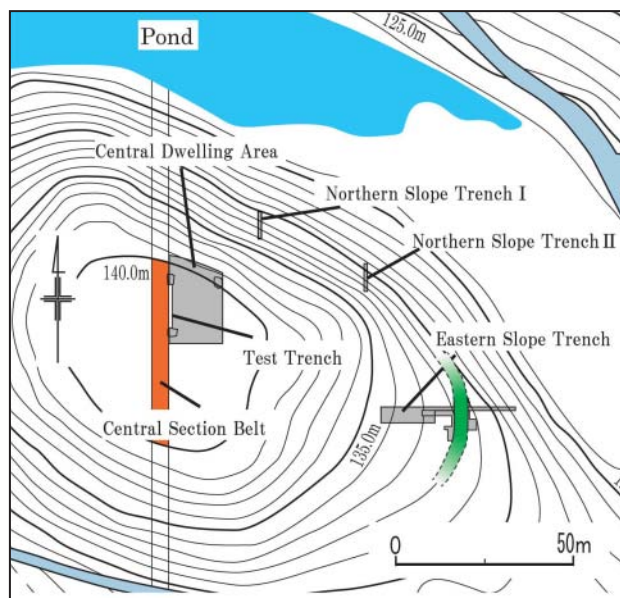
И в двата сондажа не бе установено наличие на ровове на този стръмен склон.

Централен профил и сондаж покрай него

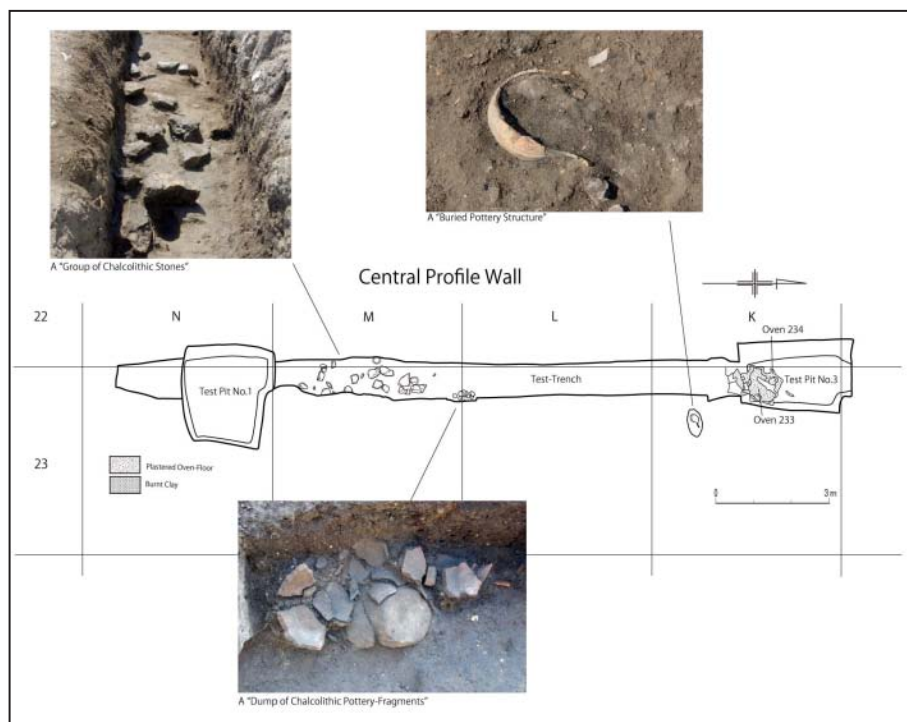
При почистването на северната част от източното лице на централния профил, както и на сондажа по неговата дължина от 1998-1999 г., бяха открити две нови пещи –№233 и №234, както и фрагменти керамика от РБЕ.

Струпване от фрагменти от съд бе открито в кв. K23, в малка яма с диам. 45-35 см и дълб. 13 см. Върху устието на съда бе открит обгорен камък. Реставрираният съд се отнася към РБЕ. Въз основа на по-рано откривани такива ситуации може да се счита, че те са следи от обредни практики, свързани с изграждането на жилищата през бронзовата епоха.

Бяха установени и 2 къснохалколитни структури. Струпването на керамични фрагменти от 4 съда в източната стена на траншеята в кв. L23-M23 вероятно е свързано и с откритите тук глинени дискове, копка от еленов рог и др. По-рано откритите 16 къ-

Обр. 1. Сондажите в Източния сектор.

Обр. 2. Траншеята покрай централния профил.

Обр. 3. Съдът от ритуалната яма в кв. K23.

лести камъни, разпръснати в ивица с дълж. 3,80 м, принадлежат на къснохалколитна структура.

Очакват се резултатите от анализа на взетите проби за датиране с метода С 14. Предстои и изчертаването на профила, което още не е довършено.

Западен сондаж

Българският екип продължи работата си по линията на Западния сондаж, с разширение в кв. N6/N7, както и кв. O1.

Квадрати N6-N7

При предишните проучвания в Западния сондаж в източния край на кв. O6 бе установено наличието на каменна облицовка, спускаща се полегато на запад и подобна на тази на вътрешния и облицован с камъни ров от СБЕ в ЮИ част на селищната могила. За по-пълното изясняване на ситуацията и характера на структурата, сондажът бе разширен на север в кв. N6- N7. Непосредствено под хумусния пласт бяха открити разхвърляни камъни, както и фрагментиран средновековен съд (XI-XII в.). На дълбочина 0,50 м в кв. N7 бе разкрита дебела около 3 см глинена замазка, ориентирана в посока ЮИ-СЗ.

С оглед изясняването на характера ѝ бе направено ново разширяване на сондажа в северна и западна посока, в кв. N6. Плътната глинена замазка е с леко дъговидна форма и е проследена на 6 м. Ширината ѝ е до 2 м. От СИ личи линия от камъни, успоредни на замазката, вероятно оформяли ръба на друга, по-висока тераса. СИ ѝ периферия е маркирана и от дупки от колова конструкция. В разрушената западна част на тази глинобитна тераса бе установено наличието на редица камъни, ориентирани С-Ю, които принадлежат на по-ранна, вероятно също терасовидна, но с друга ориентация каменна структура. В пласта над глинената замазка се откриват отделни фрагменти керамика и предмети от късната античност, средновековието, бронзовата и халколитната епоха, без възможност за по-точно датиране на структурата.

Фрагмент от глинена замазка със същата структура бе открит при проучванията в Западния сондаж през 2010 г., в кв. N13, в близост до античната крепостна стена. Този факт подсказва наличието на няколко терасовидни глинобитни структури по западния склон на могилата, чиито функции, относителна и абсолютна хронология се нуждаят от прецизиране.

Западно от замазката, в кв. N6 и M6, на дълб. 0,80 м от нивото на терена бе разкрита каменна стена, ориентирана С-Ю, изградена от грубо обработени и необработени камъни и плътно трамбована глина. Тя бе проследена на дълж. 5 м (С-Ю). Ширината ѝ е ок. 1,5 м, проследеното в дълбочина лице е с вис. 0,50 м. Материалите в пласта, кореспондиращ на тази стена, макар и малобройни, са предимно от халколита.

Каменната облицовка на предполагаемия ров бе частично почистена. Поради ограниченото време не бе възможно достигането на дъното на рова, изясняването на неговата хронология, както и конструктивна връзка с останалите разкрити структури.

Каменната облицовка на предполагаемия ров, разположена в трасето на западния сондаж, бе частично почистена и документирана. Достигането на дъното на рова, изясняването на неговата хронология, както и връзката с останалите структури остава задача на проучванията през следващия сезон.

Неочакваното разкриване на каменните структури – стена и тераси, в западната част на могилата наложи извършването на допълнителни геофизически проучвания по западния склон на могилата, с оглед проследяването на териториалния обхват на каменните структури. Те бяха осъществени от инж. И. Катевски. Неговата смърт попречи на окончателното обработка на данните, но се надяваме, че със съдействието на неговите вече утвърдили се бивши сътрудници те ще могат да бъдат използвани през следващия сезон с оглед ефективното проучване на новоразкритите структури.

В продължението на Западния сондаж в кв. O1 бе заложен сондаж с ширина 1 м в посока И-З. В южната периферия на могилата бяха почистени стените на сондаж Юг, направен с цел взимането на проби за изследване на състава на глините, използвани за керамиката от селищната могила Дядово. Довършването и документирането на сондажите ще бъде осъществено през следващия сезон.

Получените през 2011 г. нови данни за устройството и укрепителната система на селищната могила Дядово свидетелстват още веднъж за ключовата ѝ роля на значим център в праисторическата селищна система на района.

№ 8. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ 2 (КМ 426+800 ДО КМ 427+000), ЛОТ 4, АМ „СТРУМА”, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ЛЕВУНОВО, ОБЩИНА САНДАНСКИ

Стефан Александров, Владимир Петков, Таня Христова

Проучванията се осъществиха през месеците юни и юли 2011 г. Обектът е разположен на 0,5 км западно от последните къщи на с. Левуново. След отлагането на сервитута на магистралата се установи, че в източната част на така зададените граници попада съвременното трасе на път Е79 (София-Кулата), а в южния му край е разположена бензиностанция на Shell. От северната му страна той е ограничен от заблатено дърво. Обектът заема най-ниския участък в този район, като е заобиколен от леки възвишения от север, запад и юг.

В очертаванията на сервитута на магистралата, в свободните площи, бяха заложени 12 сондажа, всички с размери 1 x 15 м. Те са ситуирани напречно и надлъжно на трасето, с цел да покрият по-голяма площ. Регистрираната стратиграфска ситуация във всички сондажи е следната: орница, в първите 30 см от повърхността; под нея нанос, с дебелина от 40 до 60 см, под който следва материк. Археологически структури и материали не бяха открити.

№ 9. БАЛЕЙ-НЕКРОПОЛЪТ. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ ПРЕЗ 2011 Г.

Таня Христова, Георги Иванов, Николай Казашки

През настоящия археологически сезон продължи съвместния проект между НАИМ-БАН и РИМ-Видин за проучването на некропола на праисторическото селище Балей. Научни консултанти на проучванията са Ана Йоцова, дългогодишен изследовател на праисторията на Видинския край, и Стефан Александров (НАИМ-БАН). Безценна помощ по време на разкопките оказаха и Елена Начева и Вечеслав Николов, стажанти археолози от Нов български университет. Разкритите останки от гробни урни и керамични съдове се реставрираха на място и в музея от Екатерина Илиева (РИМ-Видин). Антропологичният анализ на откритите човешки костни останки е дело на Надежда Атанасова-Тимева и Борислава Гълъбова (ИЕМПАМ-БАН).

Местоположение

Некрополът се намира в източния края на с. Балей, на около 500 м ЮИ от праисторическото селище, разположен близо до брега на същата висока тераса (Христова, Иванов, Филипова 2011, 132).

Проучванията се проведеха през есента. Използва се положената през 2010 г. квадратна мрежа. Една от основните задачи за този сезон бе определяне на границите на некропола – за тази цел се заложиха сондажи в периферните източни, северни и южни райони. Сондажите в югозападна посока показаха, че границите на некропола се разширяват в тази посока. Разкопаните квадрати в централните за некропола райони разкриха нови гробни структури.

Квадрат 11/2 ЗАПАД. В СИ част на сондажа, на дълбочина -40 см от повърхността се разкриха фрагменти от унищожена урна с горели кости в нея – структура 12. Структурата представлява урна (тип Вербичоара, ранен етап), разрушена от орането или от съвременното буйнище на това място. В СЗ част на квадрата се разкриха фрагменти разпиляна керамика и горели калцирани кости – вероятно част от разрушена или разпиляна гробна структура (структура 12А). В СИ част също се разкриха разпилени фрагменти керамика и горели калцирани кости – част от разрушената структура 10А, проучена през миналия сезон. В тази част се откри част от бронзова халка (или огънатата игла) с ромбовидно сечение, дължина 2 см и дебелина 3/4 мм. Близо до източната част на сондажа се откри горната част от орнитоморфна дръжка. Подобни дръжки са познати от проучванията на селището Балей.

Квадрат 08/05 ИЗТОК. В центъра на квадрата, на дълбочина 40-50 см от повърхността, се откриха множество фрагменти керамика, вероятно от един съд. Не се регистрираха следи от горели калцирали кости.

Квадрат 08/15 ИЗТОК. През 2010 г. в южния край на квадрата се регистрира гробна структура 11 (две урни покрити с две купи). В централната част на сондажа се разкри голямо количество разпиляна керамика, горели калцирали кости, варовиков камък, около който също са струпани горели кости – структура 11А. На около 60 см от камъка се откри голям цял кремък със светъл цвят. Възможно е костите и керамиката или да са част от разрушен гроб, или да са кремация без гробна урна, поставени направо върху земята, като второто е по-малко вероятно.

Квадрат 08/20 ИЗТОК. В ЮЗ и СЗ ъгъл се регистрираха струпвания от керамика и горели калцирани кости (структура 15А). В южната част на квадрата се откри почти цяла малка чашка. В ЮИ част се откри урна на място (структура 15), с разрушена горна част от съвременната земеделска дейност. В гърлото се виждат горели кости. Под урната се разкри купа с четири езичести дръжки. Този начин на полагане (урна, поставена в по-малка купа) не е регистриран до сега в некропола.

Сондаж ПЛ. Сондажът бе поставен извън план-квадратната мрежа, в ЮЗ посока, с размери 5Ч5 м. На това място по повърхността се регистрираха големи парчета от паници, устия от урни с връзана украса тип Балей-Орсоа. В ЮИ ъгъл на сондажа се разкри струпване на керамика и калцирани кости – две структури (13 и 14) близо една до друга (урни с покриващи паници), с разпилени фрагменти северно от тях. Силно нарушени от съвременната земеделска дейност (обр. 1).

Антропологичен анализ

Анализът на човешките костни останки е извършен от Надежда Атанасова-Тимева и Борислава Гълъбова от ИЕМПАМ-БАН. Представяме извадка от него.

Структура 13. Брой индивиди: 3. Индивид 1: възраст 20-40 г. (Adultus); пол: вероятно жена. Индивид 2: възраст между 6 м и 1 г. (Infans I). Индивид 3: възраст около 2-2.5 г. (Infans I)

Структура 14. Брой индивиди: 2. Индивид 1: възраст: израснал (Adultus+); пол: неопределен. Индивид 2: възраст между 3-4 г. (Infans I).

Структура 15. Брой индивиди: 1, възраст: израснал (Adultus+), пол: женски.

Датировка и културна принадлежност

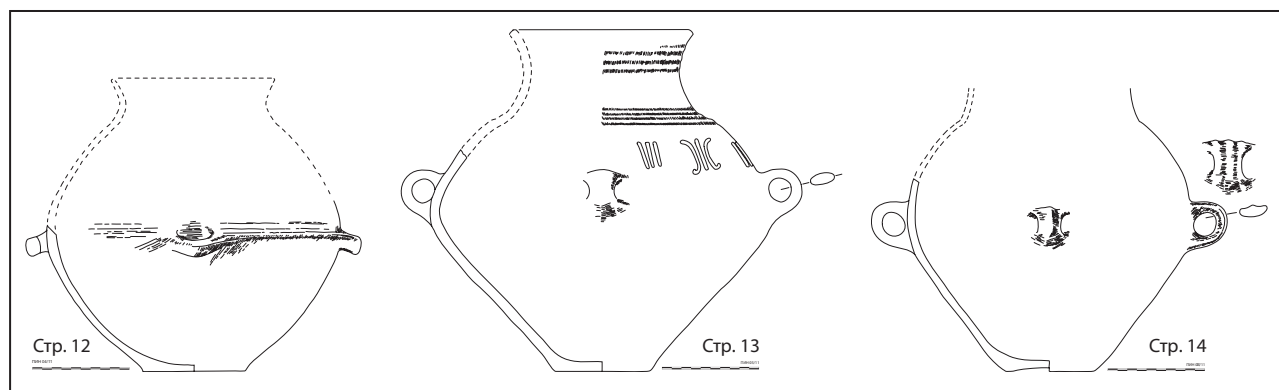
Проучванията през 2011 г. подкрепят предложените три хронологически периода на използване на мястото за некропол и връзката му със селището (Христова, Иванов, Филипова 2011, 134):

– Период, синхронен на култура Вербичоара III. Структура 12 (обр. 2).

– Период, синхронен на голяма част от структурите, проучени в селището Балей. Култура Балей-Орсоа (КИКДД). Струк-

Обр. 1. Структури 13 и 14 в процес на проучване.

Обр. 2. Керамика от структури 12, 13 и 14.

тури 13 и 14 (обр. 2).

– Период, синхронен с късните материали от отделни структури от селището, Култура Ишалница, Въртоп. Структура 15 (обр. 3)

В квадрати 09/25 ИЗТОК и 11/5 ИЗТОК не се регистрираха археологически структури. В края на проучванията всички разкопани квадрати и сондажи се засипаха.

Литература

Alexandrov, Ivanov, Hristova 2011: S. Alexandrov, G. Ivanov, T. Hristova. Baley: New Discoveries. – Be-JA, 1, 2011, 127-136.

Христова, Иванов, Филипова 2011: Т. Христова, Г. Иванов, Ф. Филипова. Балей-некрополът. Археологически проучвания през 2010 г. – В: Археологически открития и разкопки през 2010 г. София, 2011, 132-134.

Обр. 3. Структура 15 - малка купа и биконичен съд поставен в купата.

№ 10. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ ОТ КЪСНАТА БРОНЗОВА И КЪСНАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА В М. НОВАТА ЧЕШМА, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ПЕТ МОГИЛИ, ОБЩ. НОВА ЗАГОРА ПРЕЗ 2011 Г.

Красимир Ников, Румяна Георгиева

През 2011 г. теренът, на който е разположен археологическият обект, е бил неправомерно обработен със селскостопански машини въпреки видимите по повърхността белези за извършена на мястото археологическа дейност. В резултат от това са засегнати или разрушени както проучените през 2010 г. на това място археологически структури, така и съхранените в дълбочина до свалянето на хумуса останки. По необясними причини е изорана и повърхността на разположеното в близост депо от хумус.

По време на археологическите разкопки през 2011 г. подновената работа на терена бе съсредоточена в две направления:

– Допроучване на структурите в сондаж 2 запад от сезон 2010 г.

– Цялостно проучване на участъка, разположен на запад от разкритата през 2010 г. структура от късната бронзова епоха в сондаж 2 запад. При разкопките на това място бяха установени границите на усвоеното през II хил. пр. Хр. пространство и бяха регистрирани и документираны негативни контексти от късната желязна епоха (Ников, Георгиева 2011, 140-142).

Късна бронзова епоха

Западна част на структурата от сондаж 2 запад. Тя има овална форма и размери 10,0 м (И-З) х 4,00 м (С-Ю), а целият комплекс (с проучената през 2010 г. площ) образува неправилен трапец, ориентиран североизток-югозапад. Структурата е съставена от множество вкопания, които образуват на нивото на регистриране компактно петно. Преобладават тези с форма близка до овал и окръжност и дълбочина до 0,50 м, чиито граници се очертават в материка едва към дъното (обр. 1). Запълнителят се състои от сиво-черна до кафява пръст, примесена с късове мазилки, фрагменти от съдове и животински кости. Прави впечатление значително по-малкото количество на откриваните археологически материали, в сравнение с частта проучена през 2010 г. Те са концентрирани в горните 15-20 см от нивото на регистриране и непосредствено върху самите дъна на вкопаванията.

Структура №1 е разположена западно от нея и има издължена овална форма и размери 9,80 (СЗ-ЮИ) х 7,50 м (ЮЗ-СИ). Тя също е съставена от различни вкопавания, като преобладават тези с контури близки до окръжност или издължен овал (обр. 1). Дълбочината варира от 0,40 до 0,90 м (в централната част). Структурата е запълнена със сиво-черна до кафява пръст, примесена с материкови включения, фрагментирани съдове, животински кости, чиято най-висока концентрация е регистрирана в южната половина.

Обр. 1. Структура 1 и западна част на структурата от сондаж 2 запад. Късна бронзова епоха. Общ изглед.

Обр. 2. Вкопаване № 4 (сондаж 2 запад). Късна бронзова епоха.

Допроучено беше вкопаване №4 от структурата от сондаж 2 запад. Пълнежът му се състои от сивочерна пръст, примесена с голямо количество въглени, животински кости и фрагменти от съдове (обр. 2). Откритите през двата сезона находки позволяват самото вкопаване да се определи като помещение със стопански (?) или битови (?) функции.

Може да се предположи, че през късната бронзова епоха на мястото е съществувало селище, обитавано в сравнително кратък период от време. Неговите обитатели, според намерените множество кости от едър рогат добитък, изглежда са се занимавали предимно със скотовъдство. Към подобна интерпретация отвежда и характерът на намерената в този участък керамика, представена основно от различни по големина съдове за течности (хранилища, кани, кантароси). Последните позволяват функционирането на съоръженията да се отнесе към развит етап на епохата.

Късна желязна епоха

Продължи проучването на яма №2, разположена в североизточната част на структурата от късната бронзова епоха в сондаж 2 запад. Пълнежът ѝ се състои от сивочерна пръст, примесена с материкови включения, въглени, пепел, фрагменти от съдове и животински кости. На дълбочина 1,35 м бе разчистен скелет на кон. Главата е отделена и поставена грижливо до стената, тялото е разположено в централната част, а отделените крайници са срупани в централната и югозападната периферия на ямата (обр. 3).

Към същата епоха се отнасят и други три негативни контексти (ями), вкопани също в структурите от късната бронзова епоха. Първият от тях е разположен в югозападната част на съоръжението в сондаж 2 запад. Той няма ясни граници и неговото регистриране стана възможно единствено на базата на открития археологически материал (предимно керамика).

Вторият (също в структурата от сондаж 2 запад) представлява яма с малък диаметър на отвора (0,50 м) и форма на пресечен конус. Третият (вкопаване №4) е нарушил западната периферия на структура №1. Той има приблизително кръгла форма и размери (1,30 м x 1,40 м).

Пълнежът на трите ями не се отличава съществено от известния за този тип негативни контексти. Състои се от различни по структура и цвят пръст (сивочерна, тъмно кафява), примесена с късове мазилки, животински кости, въглени и фрагменти от съдове. Прави впечатление изграденото на място огнище във вкопаване №4, което вероятно маркира края на използване на ямата. Диагностичната керамика, открита в структури-

Обр. 3. Яма № 2. Късна желязна епоха.

те (фрагменти от киликси с удебелено отвътре устие, фрагменти от тара от Тасос и Хиос – яма №2) и събрана от повърхността след разораването на терена (фрагмент от устието на червенофигурен колонен кратер, фрагменти от киликси с удебелено отвътре устие), потвърждават началната дата на обекта от късната желязна епоха: втора-трета четвърт на V в. пр. Хр. Краят на неговото съществуване може да се отнесе към средата на IV в. пр. Хр.

В резултат от наблюденията по време на археологическата кампания могат да бъдат направени следните изводи:

– Потвърждават се хронологията и топографската приемственост на обектите от късната бронзова и късната желязна епоха.

– След проучването от 2011 г. вече не се изключва вероятността тяхната източна граница да е прехвърляла днешния водоем и да е достигала терена под насипа, натрупан източно от него. Тази хипотеза не може да бъде проверена на терена.

– Данните за обекта от късната желязна епоха продължават да бъдат ограничени заради малкото проучени досега археологически структури от този период, а неговата функция – поле с ями (?), селище (?) – остава хипотетична.

Литература

Ников, Георгиева 2011: К. Ников, Р. Георгиева. Спасителни археологически проучвания на обект от късната бронзова и късната желязна епоха в м. Новата чешма, землище на с. Пет Могили, община Нова Загора през 2010 г. – АОР през 2010, София, 2011, 140-142.

№ 11. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В М. „ПОД ЯМАЧА”, С. ОВЧАРЦИ, ОБЩ. РАДНЕВО. БРОНЗОВА И РАННО ЖЕЛЯЗНА ЕПОХИ

Георги Иванов

През есента на 2011 г. за втори сезон се проведеха спасителните археологически разкопки в м. „Под ямача”, землище на изоставеното с. Овчарци, в района на енергийния комплекс „Марица-Изток”. Екипът включва доц. Венцислав Динчев (НАИМ-БАН) и Пламен Караилиев (директор на АМ Раднево), гл. ас. Георги Иванов (НАИМ-БАН) и Пламена Бакалова (АМ Раднево), Драгомир Иванов и Десислава Любенова (студенти в СУ „Св. Кл. Охридски”). Основните материали и структури са от римския и средновековния периоди и ще бъдат представени в съответните раздели на сборника. Тук ще се представят материалите от бронзовата и ранножелязната епохи.

Разкопките през 2011 г. потвърдиха наличието на материали от бронзовата епоха, регистрирани през 2009 г. (Динчев 2010, 403). През 2011 г. се разкриха и следи от присъствие от ранната желязна епоха – в западния сектор, близо до пресъхнал неотдавна извор, се изследваха няколко ями с фрагментирана битова керамика от ранната желязна епоха. В тях откриха и полуобработени камъни, вкл. части от хромели, а също и животински кости. В източният сектор материалите от бронзовата и ранната желязна епохи са много малко.

Сондаж 9, контекст 904 (яма). В източната част на сондаж 9, на дълбочина около 0,45 м от повърхността се очерта периферията на правилна кръгла яма. Тя е плитка, с овално дъно. В нея се откриха няколко фрагмента керамика и два полуобработени камъка, вероятно използвани като хромели/чукалки. Малкото фрагменти се датират в първа фаза на ранната желязна епоха.

Сондаж 11, контекст 1103 (яма). В северната част на сондажа се разкри яма с правилна кръгла форма, диаметър 1,30 м, дълбока около 0,90 м спрямо нивото, на което бе регистрирана. В дълбочина плавно се стеснява, с овално дъно (обр. 1). В пълнежа ѝ се откриват фрагменти от битова керамика, работена на ръка, въгленчета, камъни, част от голям хромел и животински кости, вкл. плешка от едро животно (говедо?). В нея открихме и една метална пластина с извит край (игла?) (15/11). Всички

Обр. 1. Ямата в сондаж 11.

Обр. 2. Сондаж 16, керамика от бронзовата епоха на дъното.

фрагменти се датират в края на първата фаза на ранна желязна епоха.

Сондаж 13, контекст 1303. Контекст 1303 се проследява в протежение на около 3 м на границата между централния и северния участък на сондажа. Вероятно е ровина, дълбока от 1,50 до 2,50 м – естествено образувана от водите, които се стичат към близкото дърво. Съдържа предимно антични и средновековни материали и по-малко материали от ранната желязна епоха.

Сондаж 15, контекст 1507. В западния участък на сондаж 15 се регистрира вкопаване с размер (запад-изток) около 2,20 м. Основно се развива отвъд границите на сондажа на север и юг. Нивото на регистрацията му от горната повърхност на съседния материков терен е около 1,70 при западния му край и на около 1,50 м при източния му край. Дъното на вкопаването е на 2,25 м под днешната повърхност. Скоро след достигането на дъното на ямата в него се появи подпочвена вода. В долната част на пълнежа се откриха фрагменти груба керамика, част от стена на съд, закръглена и пробита вторично (шайба). Фрагментите се датират в късната бронзова епоха.

Сондаж 16, контекст 1608. В западния участък на сондаж 16, на около 17,50 м от западния му край, при дълбочина 1,10 м се регистрира вкопаване в материка с по-тъмна пръст. Вкопаната структура при нивото на регистрацията ѝ е с размер (запад-изток) 2,50 м. Дъното ѝ е на 1,70 м под днешната повърхност. В долната част на пълнежа се откриха няколко фрагмента от груба ке-

рамика, както и малко животински кости. За да се проучи вкопаването се разшири сондажа. Установи се, че вкопаването представлява два канала, които се съединяват на това място. Към сондаж 15 продължава само един канал, който вероятно се свързва с контекст 1507. Въпросът за характера на вкопаването остава открит. Възможно е да е естествено понижение, което се спуска към долината и (пресъхналият сега) извор (обр. 2). Подобна е структура 1303, с открити по-късни материали в запълнителя ѝ.

И в разширението се регистрираха фрагменти груба керамика, работена на ръка, и животински кости. На дъното се разчистиха фрагменти от голям глинен съд, работен на ръка, с груба фактура. Като цяло откритите материали (керамични фрагменти и животински кости) в пълнежа на вкопаната структура не са многобройни. Керамиката се датира в късната бронзова епоха.

В останалите сондажи, при проучването на останките от римския период и от средновековието, се регистрираха единични фрагменти от бронзовата и ранножелязната епохи. От целия обект единствените проучени структури от по-ранните периоди са двете ями. Засага други структури не са регистрирани. Тяхното издирване и проучване предстои.

Литература

Динчев 2010: В. Динчев. Спасителни разкопки на археологическия обект в м. „Под ямача” в землището на с. Овчарци, община Раднево. – В: АОР през 2009 г. София 2010, 403-405.

№ 12. СЕЛИЩЕ ОТ БРОНЗОВАТА ЕПОХА В М. БАДЕМА, С. ИЗВОРОВО, ОБЩ. ХАРМАНЛИ

Борислав Бориславов

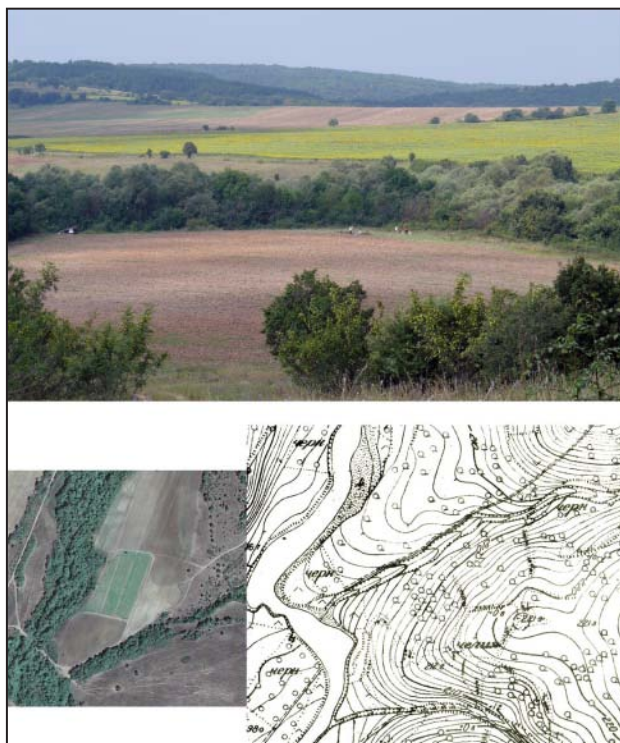
През 2008 и 2010 г. са проучени две могили в м. Йорговите могили, в землището на с. Изворово, община Харманли. Изключителната стойност на откритите в тях гробове от бронзовата епоха (първите изобщо проучени на територията на Сакар до момента) (Borislavov 2010, 1-33; Бориславов, Иванова 2011, 121-123), постави въпроса за локализиране на синхронно селище.

През 2010 г., по време на теренни обхождания в близките околности на могиления некропол, в местността Бадема е регистрирано праисторическо селище. Събраната от повърхността керамика е с характеристики, много сходни до тези на керамиката открита в двете могили. Фрагментите от съдове, както и отделни находки от камък, кремък, глина и парчета стенна мазилка, са намирани в обработваема нива, в участъци с различна степен на концентрация. Обектът е разположен на левия бряг на р. Голямата река, върху равна надзаливна тераса. От запад тя е ограничена от коритото на реката, от югоизток – от дере (сезонен ляв приток на Голямата река), а от североизток – от западния склон на възвишение (обр. 1). В южната част на терасата керамиката от повърхността е само на ръка и се отнася към бронзовата епоха, докато в северната част е предимно на колело и се датира в Римския период. Тъй като северният участък е разположен в подножието на възвишение, възможно е ерозията от склона и културният пласт от римския период да затрупват останките от праисторическото селище на по-голяма дълбочина в сравнение с южната половина на терасата.

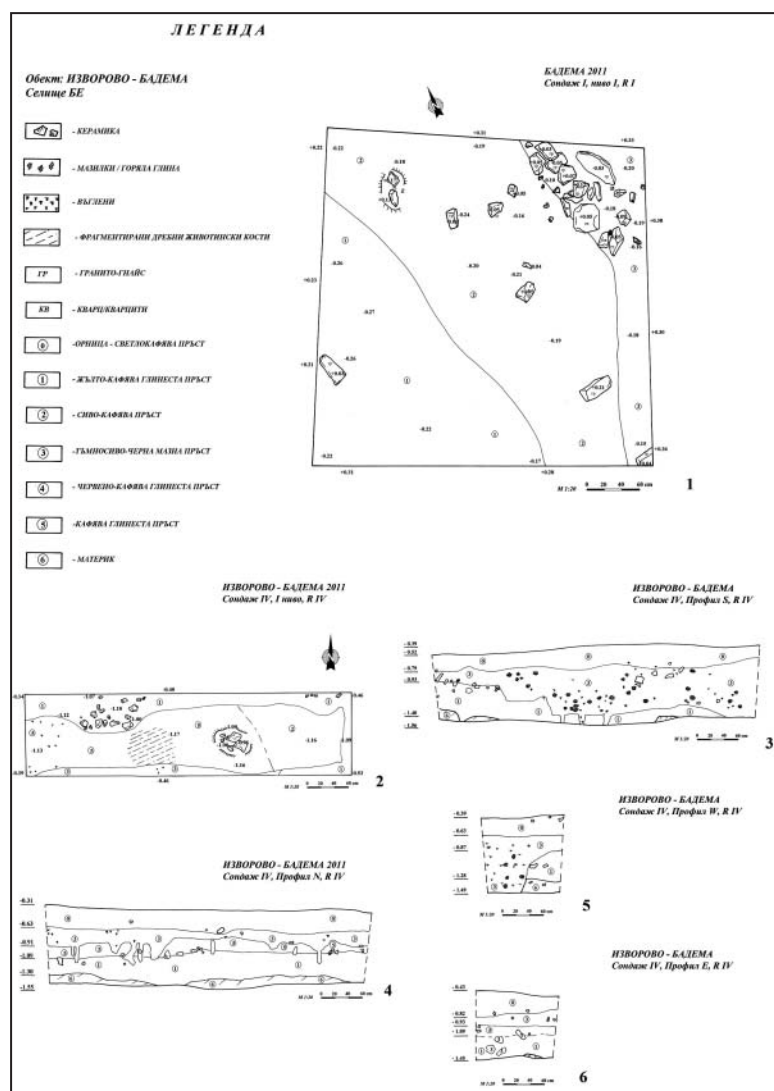
Целта на проучванията през 2011 г. беше с помощта на контролни сондажи да се проверят предварителните наблюдения от теренното обхождане, да се установят границите, хронологията и стратиграфията на обекта. Проучванията са проведени на два етапа – през август и ноември 2011 г. в рамките на 8 работни дни от екип под ръководството на д-р Борислав Бориславов, докторант Надежда Иванова (НАИМ-БАН) – зам. научен ръководител, доц. д-р Росица Кендерова (СУ) – геоморфология; доц. д-р Цветана Попова (НАИМ-БАН) – палеоботаника, доц. д-р Лазар Нинов (НАИМ-БАН), магистри и студенти от специалност Археология при СУ и НБУ – Светла Илиева, София Христова и Петя Василева.

В южната част на терасата са направени общо шест сондажа. В два от тях – Сондаж III (5 м С-Ю х 1,30 м И-З) и Сондаж V (5 м С-Ю х 1,30 м И-З) под орницата (до 0,25-0,30 м от повърхността) – е достигнато до хомогенен пласт от жълто-кафява пръст, която съдържа единични фрагменти керамика и е с дебелина до 0,90-1,00 м. Орницата е със светлокафяв цвят, пръстта е примесена с керамични фрагменти, разнесени при селскостопанската обработка на почвата.

В Сондажи I (4 х 4 м.) и VI (5 м С-Ю х 1,50 м И-З), непосредствено под орницата, е достигнато до незасегнат културен пласт. На дълбочина 0,35-0,45 м от повърхността са установени струпвания на средно големи ломени камъни, керамични фрагменти и парчета стенни мазилки, които маркират части от жилищни структури (обр. 2.1; 3.1). В северозападния ъгъл на Сондаж I е разкрита редица от камъни, ориентирана по дългата си ос в посока С-Ю, с дължина 1,60 м и ширина 0,40 м. Пръстта

Обр. 1. Селище от бронзовата епоха
в м. БАДЕМА, с. Изворово.

Обр. 2. Изворово-БАДЕМА. Сондаж I и Сондаж IV – планове и профили.

ли по повърхността е значително. Тази ситуация е видима добре и в късите профили на Сондаж IV – „Изток” и „Запад” (обр. 2.5, 6). Отделните хоризонти се разграничават както по разликите в цветовете на пръстта, така и по концентрацията на различните археологически материали – камъни, въглени, дребни фрагменти животински кости, мазилки и керамика. Ясно личат и следите от дупки на колове във втори строителен хоризонт.

В Сондаж IV особен интерес представляват профили „Запад” и „Юг” (обр. 2.3, 5). В тях добре се вижда вкопаване, което трябва да се свърже с най-горния I строителен хоризонт. Вкопаването е стъпаловидно от изток на запад, като достига в дълбочина до 0,50-0,60 м, а в най-ниската част има три дупки от колове. Данните от профилите в Сондаж IV дават основание да се предположи, че на това място сме попаднали на северната граница на жилищна структура, полувкопана в древния терен. С цел потвърждаване на това предположение е заложен Сондаж VI (5 м С-Ю x 1,30 м И-З). Той е разположен перпендикулярно на Сондаж IV на разстояние 6 м от северозападния му ъгъл. След отнемане на орницата се достигна до пласт от тъмносиво-черна мазна пръст в цялата площ на сондажа. На дълбочина 0,35-0,40 м. в централната част е разкрито струпване от средно големи ломени камъни и керамични фрагменти на съдове, които са *in situ* (обр. 3). На това ниво са намерени глинени прешлени за вретено и фрагменти от горяла стенна мазилка с отпечатащи от колове и малки въглени. След документиране на ситуацията всички регистрирани през 2011 г. археологически структури са покрити с цел запазването им за ця-

в този участък е тъмносиво-черна, мазна, наситена с керамични фрагменти, кост от магаре¹ и мазилки, и контрастира ясно на пръстта в противоположния ъгъл на сондажа, която е жълто-кафява и бедна на археологически материали. На около 0,70 м източно от редицата камъни, през почти равно разстояние има отделни средно големи ломени камъни. Пръстта в този участък е сиво-кафява. На този етап може да се допусне, че разкритата редица камъни представлява част от западната стена на постройка, а отделните камъни са служели за затискане на материала, от който е бил направен покрива (слама, тръстика, клони).

От направените през 2011 г. контролни сондажи, Сондаж IV дава най-добра представа за стратиграфията на селището (обр. 2.2-6). Той е с размери 5 м (И-З) x 1,30 м (С-Ю). Разположен е в участък със сравнително висока концентрация на керамични фрагменти на повърхността, а на 10 м североизточно е намерен фрагмент от каменен хромел. В профил „Север” на Сондаж IV могат да бъдат разграничени три строителни хоризонта на селището (обр. 2.4). Теоретично е възможно да се допусне и съществуването на четвърти хоризонт, който е унищожен при земеделската обработка на терена, тъй като количеството на разнесените матери-

¹ Животинските кости са определени от доц. д-р Лазар Нинов (НАИМ-БАН)

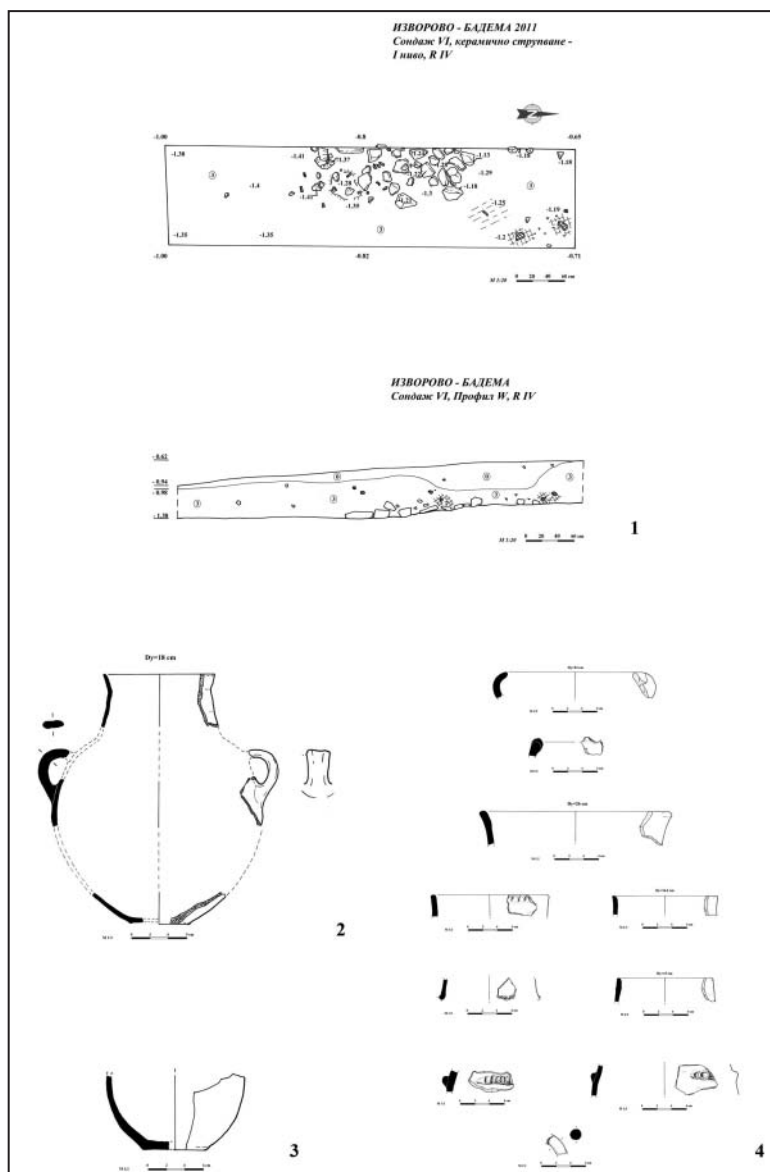
лостно проучване.

Откритата по време на обхожданията и сондажите керамика представя редица форми и украса, характерни за финала на РБЕ III и СБЕ – паници, купи, амфори, кани, чаши, гърнета (обр. 3.2-4). Типологически и технологично тя е идентична с керамиката, открита в могиления некропол в м. Йорговите могили. На този предварителен етап от проучванията може да се приеме, че има достатъчно основания селището в м. Бадема и некропола да се разглеждат като синхронни археологически обекти, които представляват цялостен комплекс селищенекропол. Бъдещите проучвания на тези обекти ще представляват важен принос в изследването на бронзовата епоха в тази част на Тракия.

Литература:

Borislavov 2010: B. Borislavov, The Izvorovo Gold. A Bronze Age Tumulus from Harmanli District, Southeastern Bulgaria (*Preliminary report*). – *Archaeologia Bulgarica*, 2010, XIV, 1, 1-33.

Бориславов, Иванова 2011: Б. Бориславов, Н. Иванова. Археологически проучвания на могилен некропол в м. Йорговите могили, до с. Изворово, община Харманли. – АОР през 2010 г., София, 2011, 121-123.

Обр. 3. Изворово-БАДЕМА. Сондаж VI.

№ 13. СКАЛЕН КОМПЛЕКС ГЛУХИТЕ КАМЪНИ

Георги Нехризов, Юлия Цветкова

През 2011 г. продължиха редовните археологически разкопки на скалния комплекс Глухите камъни¹. Отново усилията бяха съсредоточени в централния сектор, в който вече четвърти сезон се проучва участък със значителни напластявания от ранната желязна епоха (Нехризов, Цветкова 2011). Продължи работата по изследване на IV стратиграфски пласт. Разкрити и документиран бяха различни структури – огнища, струпване от късове отухлена мазилка, каменно струпване. Огнищата не се различават от откритите в по-горните пластове. Те са с овална форма, с диаметър 0,40-0,50 м, изградени са върху подложка от керамични фрагменти или дребни камъни. Материалът за оформянето

¹ Проучванията се осъществиха като част от българо-американски археологически проект „Rock-cut Sanctuaries in the Eastern Rhodope Mountain: The Gloukhite Kamani Cult Complex” (Grant Agreement №ARCS 11 ICAB1). В разкопките участва магистър Надежда Кечева и студентите от СУ „Св. Климент Охридски” Юлия Димитрова, Велина Будакова, Вероника Генчева и Емил Дакашев.

им – жълтеникава глинеста пръст, е бил донесен от другаде. В пласта бяха открити цели или фрагменти от седловидни хромели и овални речни камъни, използвани като чукалки. От него произхождат ограничен брой находки, основно прешлени за вретено, кремъчни артефакти, както и един брус от пясъчник. В най-долните механични пластове на IV стратиграфски пласт концентрацията на керамични фрагменти се запазва относително висока.

При разкопките беше установена висока концентрация на животински кости. Анализът показва, че от одомашените бозайници най-добре са представени дребните преживни (37 индивида), говеда (16) и свиня (8), има единични кости от куче (2) и кон (1). Важно наблюдение е, че сред домашни преобладават останките от млади животни. Запазва се високият дял на костите от диви животни – 32%, сред които останки от благороден елен (15), елен лопатар (5), дива свиня (6) и сърна (3). Върху голяма част от намерените кости личат следи от рязане и разсичане¹.

Проведените археоботанични изследвания установиха наличието на семена от културни растения, основно житни – еднозърнеста и двузърнеста пшеница, ечемик, просо, от бобовите – леща, от плодните растения – малина и грозде, както и значително разнообразие от плевели и рудерални растения. Анализът на овъглената дървесина показва най-значимо присъствие на дъба, по-слабо са представени ясен, дрян, леска и габър².

След отнемането на IV стратиграфски пласт се достигна до ниво от хомогенна кафява пръст без археологически структури в цялата проучвана площ. С известни резерви може да се приеме, този пласт представлява древен хумус, т. е. че е налице хиатус. Под него се разкри слой, наситен с отломки от скалите, придобил червен цвят вследствие на силен пожар. При проучването му се установи, че той е отухлен в дълбочина от 0,20 до 0,40 м. Явно огънят, горял на голяма площ, е развил висока температура, в резултат на което седиментът се е споил в твърда маса. Концентрацията на керамични фрагменти в V стратиграфски пласт в сравнение с горните рязко намалява. Повечето от тях са вторично изпечени и по повърхността им е прилепен слой отухлена пръст. Сред находките от пласта може да се споменат три керамични модела на колела (обр. 3.2, 3), две кремъчни пластини с типичен за БЕ облик³ и заготовки от рог на елен.

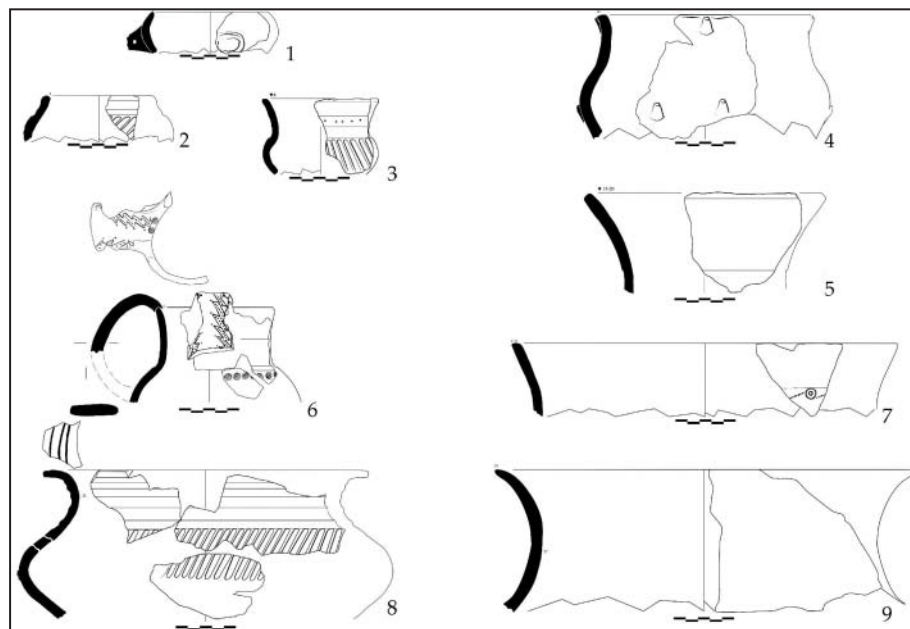
В западната част на сондажа се очерта петно с тъмно кафяв до черен цвят – негативен контекст (№64), вкопан в отухления седимент. Контекстът е с неправилна форма и се разширява в дълбочина. Изпълнен е със скален трошляк и черна пръст, огромно количество животински кости и малко керамични фрагменти. Сред животинските кости почти равномерно са представени останките на домашни

и диви бозайници.

С находките от V стратиграфски пласт трябва да се свърже и една брадва-чук от рог на елен (обр. 3.1). Бравата е изработена от основата на рога, предният ѝ край е заострен от двете страни, а задният е заоблен, в централната част е пробит правоъгълен отвор за дръжката. Повърхността на оръдието е грижливо шлифована.

След изчерпването на V стратиграфски пласт на места се разкри основна скала или се достигна до стерилен пласт от разрушена скала.

С цел изясняване ха-

Обр. 1. Керамични фрагменти от IV стратиграфски пласт.

¹ Тези наблюдения са в резултат на обработката на костите от доц. д-р Лазар Нинов.

² Палеоботаничните изследвания проведе Иванка Славова от СУ „Св. Кл. Охридски“.

³ Изследванията върху кремъчния ансамбъл са проведени от доц. д-р Мария Гюрова.

рактера на разкритите в сондаж 3 структури проучването в този участък на обекта продължи в разширение с 4,5 м в източна посока. Отнет бе първият стратиграфски пласт, съдържащ материали от средновековието.

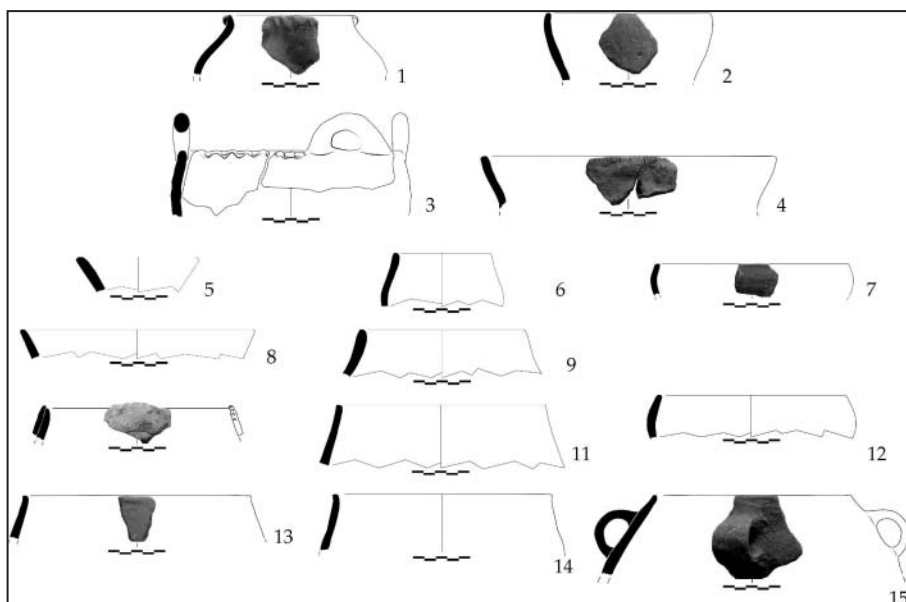
Завършването на проучванията в сондаж 3 позволи да се обработи придобития керамичен материал – общо около 30000 фрагмента. Дебелината на културния пласт от РЖЕ и ясните стратиграфски разграничения в него са добра предпоставка за детайлен анализ на керамич-

ния комплекс. Статистическата обработка показва характерен за планинските обекти в Източните Родопи асортимент на керамичните съдове. Както навсякъде преобладаваща категория са гърнетата (43,4%), следвани от съдовете за пиене – чаши с една или два дръжки и кани (42,7%), значително по-слабо са представени амфоровидните съдове (9,3%), присъствието на паниците е символично – 1,2% (обр. 1). Такава диспропорция между броя на съдовете за пиене и тези за хранене вече е установена на много разположени на връх тракийски обекти, определяни като култови места.

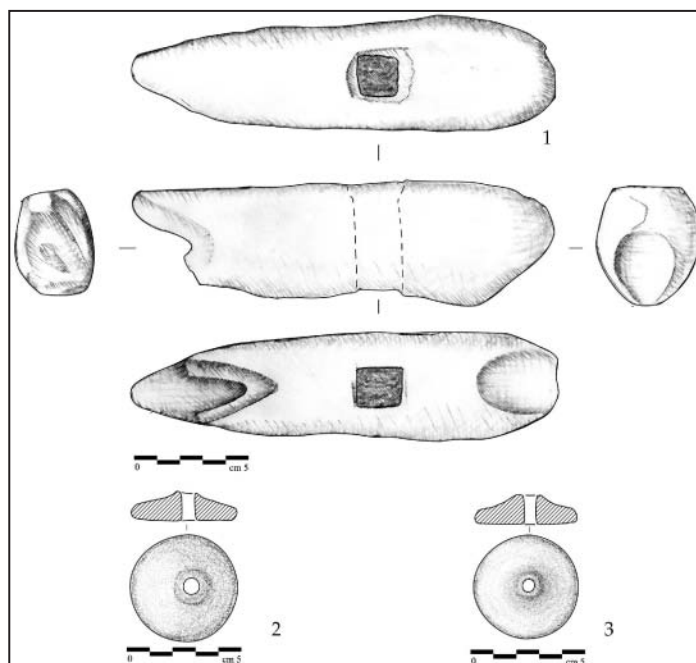
По отношение на украсата ясно проследима в стратиграфски план е тенденцията към опростяване и обедняване на орнаментацията на трапезните съдове от IV стратиграфски пласт, в сравнение с III и още повече с II. Ако се проследи участието в декоративната система на най-типичните за РЖЕ щамповани орнаменти се установява, че присъствието им прогресивно намалява в пластовете отгоре надолу.

Проучванията тази година позволиха да се прецизират абсолютните хронологически рамки на III и IV стратиграфски пласт. Радиокарбонният анализ на семена на житни растения от различни пластовете и контексти дадоха калибрирани дати в границите на 1010-850 г. пр. Хр. за III и 1190-1000 г. пр. Хр. за IV стратиграфски пласт¹.

В най-долните механични пластовете на IV стратиграфски пласт се появиха единични керамични фрагменти, носещи белезите на значително по-ранна епоха – ранната бронзова. В тъмнокафявия пласт между IV и V стратиграфски тяхното присъствие се увеличава. Към тази епоха се отнася вероятно и контекст 64, въпреки наличието в него на няколко по-късни фрагменти. Ограниченият брой сигнификативни находки от V стратиграфски пласт дават възможност да се определи възрастта му в най-обща граници – края на халколита и началото на

Обр. 2. Керамични фрагменти от V стратиграфски пласт.

Обр. 3. Находки от V стратиграфски пласт.

¹ Радиокарбонните анализи са проведени от Beta analytic Inc. Miami, Florida, USA.

РБЕ¹. (обр. 2) Тези хронологични рамки се потвърждават от датите от двете изследвани проби от пласта – 3790-3650 г. пр. Хр. и 2890-2630 г. пр. Хр.

Откритите материали от финалната фаза на халколита явно са следи от инцидентно човешко присъствие между скалите на централния сектор или на по-горе разположената скална площадка. Епизодичното посещаване на Глухите камъни е продължило и в преходния период към бронзовата и в началото на РБЕ, преди и след големия, вероятно горски пожар.

Литература

Нехризов, Цветкова 2011: Г. Нехризов, Ю. Цветкова. Скален комплекс „Глухите камъни”. – Археологически открития и разкопки през 2010 г., София, 2011, 176-179.

№ 14. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩЕН ОБЕКТ НА ВР. ДРАГОЙНА, ОБЩ. ПЪРВОМАЙ

Елена Божинова, Антоанета Андонова

Разкопките се проведоха през м. август с водеща институция РАМ-Пловдив и финансиране от Община Първомай². През 2011 г. продължиха проучванията в сектора на вр. Малка Драгойна върху площ от 370 кв. м. През 2010 г. беше проучена централната част на сектора – обширна скална площадка (Гюмюш кая), защитена от север от естествена висока скала, а от юг, изток и запад – от градени каменни стени. От изток площадката е била защитена от две каменни подграждащи стени, разположени стъпаловидно една под друга, а от запад – от „мегалитна” каменна стена от големи скални късове (Божинова, Андонова 2011). Проучванията през 2011 г. бяха съсредоточени върху южния и източния склон на върха с цел допроучване на разкритите вече подпорни стени и откриването на предполагаеми нови такива.

При източния склон разкопките продължиха на изток от долната подградна стена (конт. К) върху площ от 104 кв. м. Напълно беше разкрито външното лице на стената, оформено от ломени камъни и един голям скален къс. Основата ѝ е нивелирана върху пласт с дебелина 0,30 м. Запазената ѝ височина е 2,80 м, ширината ѝ в долната част е 3 м, а в горната – 4,5 м. Пред стената, при ръба на следващото по-ниско стъпало на склона, е изградена нова каменна стена (конт. N), която се отличава като начин на градеж и цялостна концепция от по-високо разположените от нея подпорни стени. Стената е с ориентация СИ-ЮЗ. Трасето ѝ се проследява до около 6,60 м южно от „северната материкова стена”. Изградена е от ломени камъни и пръст в двулицев градеж. Външното ѝ лице не е запазено, а вътрешното се проследи единствено в северната ѝ част. Запазен е един до два реда от основата на стената с височина 0,40 м, която лежи върху пласт с дебелина 0,30 м. Тази и по-горната стена (конт. К) затварят малка хоризонтална площадка с размери 1,80 м x 1,80 м, която от север и юг е ограничена от стъпаловидно оформената висока материкова скала. В границите на площадката бе проучен пласт с дебелина 1,10 м, в който бяха регистрирани няколко подови/ходови нива от камъни и трамбована пръст. Върху тези нива се откриха 114 фрагмента от питоси, като се разграничават най-малко 5 съда (обр. 2.9). Материковата скала в границите на площадката е старателно подравнена.

Южната част на най-долната към момента на проучванията стена (конт. N) е силно разрушена – запазена е само като разсип, като е възможно той да е част и от друга структура. Тук, под паднал голям скален къс, бе открит железен нож (обр. 1.5). Керамиката от проучените структури се отнася към ранноелинистическа епоха. Сред находките са: фрагмент от кантарос, покрит с матов фирнис (обр. 2.7), глава от глинен главнярник (обр. 1.1) и три фрагмента от есхара. В дълбочина, под нивото на основите на стените и в разсипите, се откриха и по-ранни материали.

В по-ниската част на склона, пред третата преградна стена (конт. N) и на разстояние 5 м източно

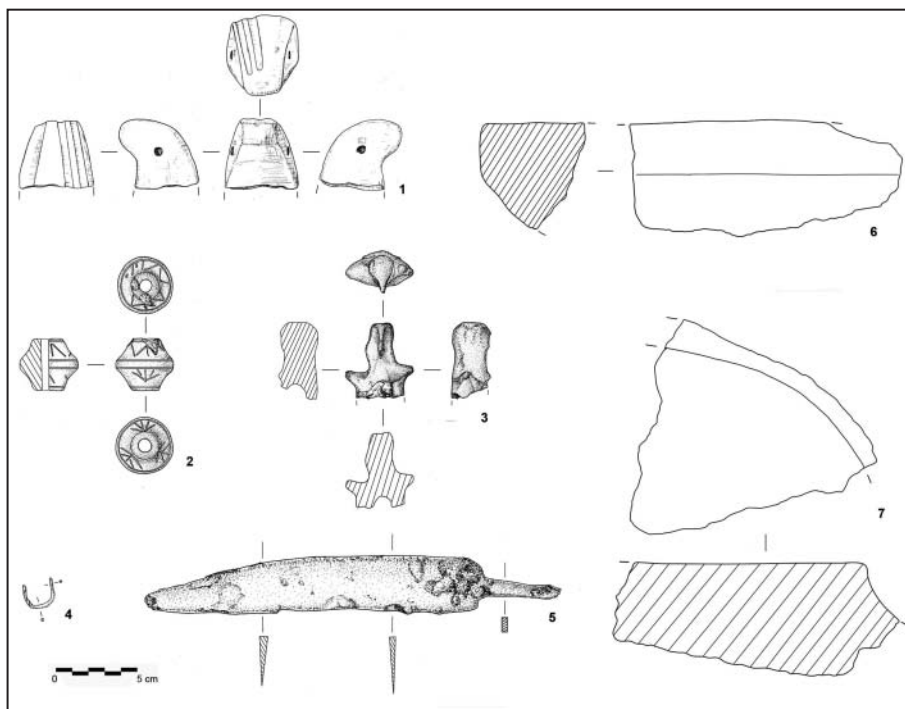
¹ Консултации за праисторическата керамика проведохме със Стоилка Игнатова, за което ѝ изказваме нашата благодарност.

² В екипа участваха археолозите: В. Жекунова, Д. Костадинова, М. Димитров, Н. Трифонов, С. Иванова, М. Валентинова, Я. Димитрова, Ц. Славкова, М. Златков и доброволци; фотограф: Ц. Апостолов.

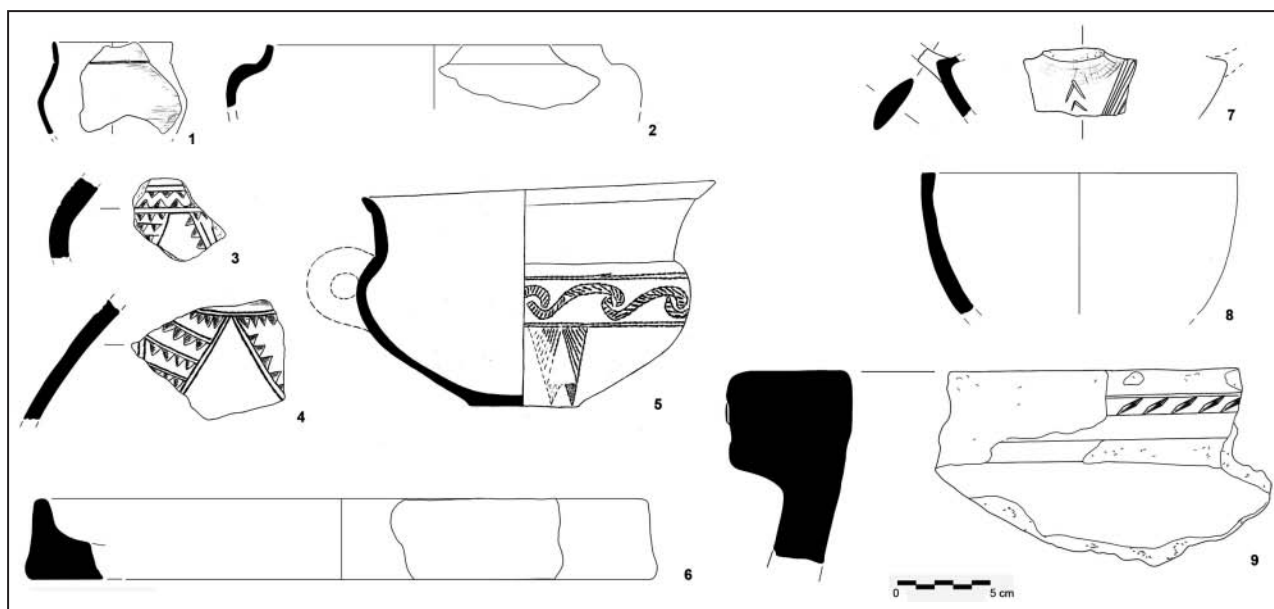
от нея (при най-ниската част на проучвания участък) теренът е със силна денивелация – 3,25 м. Тук под разсипа от средни и дребни камъни (вероятно от конт. N) и на изток от него се разкриха големи скални блокове, с размери около и над 1 м. В пласта между и под тях керамичните фрагменти преимуществено датират от КБЕ (обр. 3.1-2, 5-6). На този етап не може да се установи дали блоковете са част от преотложен къснобронзов пласт или в дълбочина съществуват структури *in situ*. В по-горните нива на пласта откритите фрагменти са основно от КБЕ, следвани от тези от КЖЕ (обр. 2.7-8); единични се отнасят към РЖЕ. Сред находките от тази част на обекта са и три прешлена за вретено, единият с връзана украса (обр. 1.2), кремъчен артефакт със следи от излъскване, керамичен пул, дребни парчета мазилка, единични животински кости и фрагмент от архитектурен детайл (обр. 1.7) – вероятно колона/полуколона, изработен от местната риолитова скала.

През 2011 г. започна проучването и на южния склон на върха – пространството между високата материкова скала от изток и ниските стъпаловидно спускащи се скали от запад. Работи се върху обща площ с размери: 12 м С-Ю x 6 м З-И в горната част на склона / 12 м в неговото подножие. В цялата площ бе свален хумусния пласт и под него – един ред камъни от разсип, като в основната част структури не са достигнати поради началното ниво на проучването тук. В най-горната част на склона бе доразкрито подравняващото ниво от дребни камъни, което запълва пространството между големите скални блокове в ЮЗ част на централната скална площадка. Нивото бе разчистено и при петото, най-ниско скално стъпало от площадката. Тук в южната му част бе разкрита основата на подпорна стена (контекст W), която маркира и края на централната площадката. Стената е ориентирана И-З, изградена е от един ред големи камъни, сред които и голям скален къс, като празнините между тях са запълени с пръст. Оформено е само външно (южно) лице, а от север опира в материковите скали. Дължината ѝ е 5,60 м, на изток стената достига материковата скала, а на запад – материков блок. Ширината ѝ е 0,50 м. Запазен е един ред от градежа ѝ – с височина между 0,40 (в източната част) до 1 м (при скалния блок). На юг от стената по цялата открита част на склона се разкри каменен разсип, чийто характер предстои да бъде установен. Керамиката от него се отнасят преимуществено към КЖЕ, единични фрагменти датират в РЖЕ и КБЕ. Преобладават съдове, изработени на ръка, включително и от питоси, по-малко са тези, изработени на грънчарско колело. В подножието на склона пластът е компроментиран от голям иманярски изкоп (3 x 4 м), в профилите на който личеше културен пласт с дебелина над 0,60 м. В изкопа и на юг от него бе разчистен голям разсип от ломени камъни със средни и дребни размери, сред които се откриха фрагменти от битова керамика и питоси, част от антропоморфна фигурка (обр. 1.3), долна основа от пирамидална тежест за стан и каменен фрагмент от устие на питос (обр. 1.6).

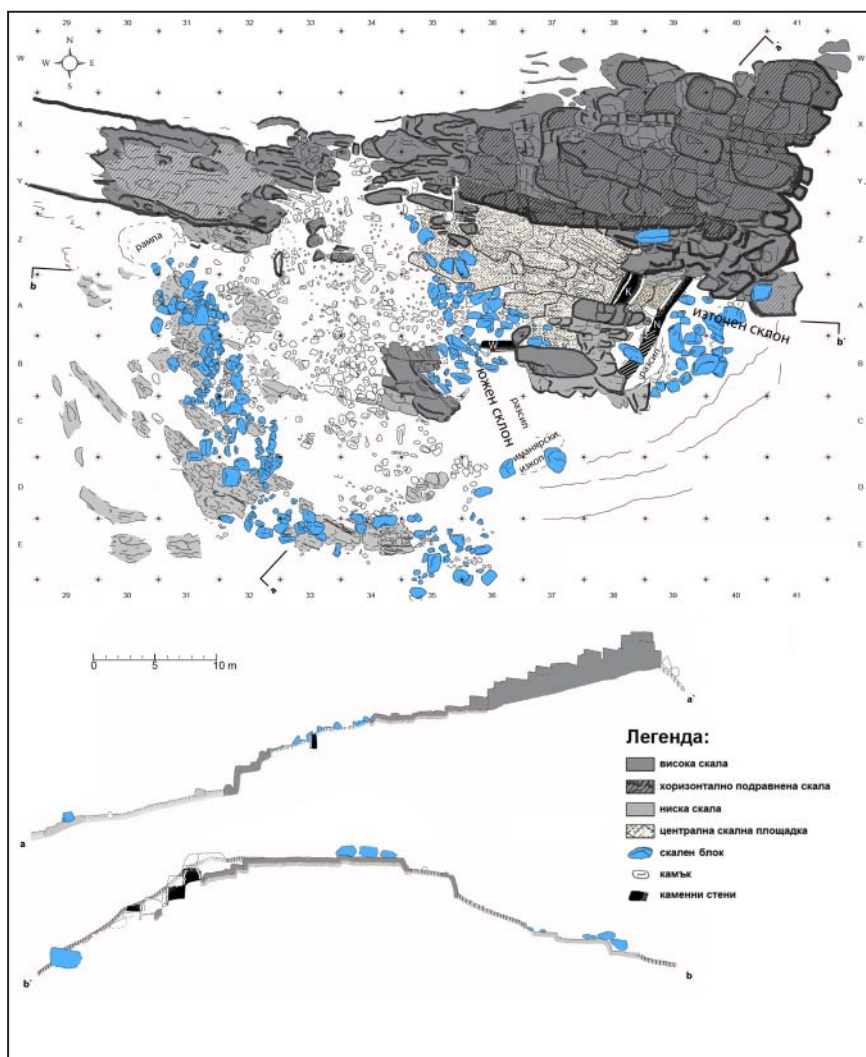
Върху заснемането на южна част на сектор М. Драгойна ясно личи, че цялата горна част на върха е стъпаловидно изсечена така, че образува големи, добре хоризонтирани тераси (обр. 3). По-лесно достъпните склонове – източен, западен и южен са били защитени от система от подпорни и преградни стени. Основната част от тях са изградени през КБЕ, като поправки и достроявания са направени през КЖЕ. Единични фрагменти от РЖЕ индикират

Обр. 1. 1 - глава на глинени главнярник; 2 - прешлен за вретено; 3 - антропоморфна фигурка; 4 - фрагмент от фибула; 5 - железен нож; 6 - устие на хромел; 7 - фрагмент от архитектурен детайл (1, 2, 5, 7 – източен склон; 3, 6 – западен склон).

Обр. 2. Керамика от източния склон: 1-6. къснобронзова керамика; 7-9. късножелязна керамика (7. фрагмент от чернофирнисов канатрос).

Обр. 3. Обща план и разреди на южната част на сектор Малка Драгойна.

обитаване на укрепената част на М. Драгойна и през тази епоха. Оформянето на централно пространство (Гюмюш кая), което е и най-защитената част на сектора и където се откриват множество фрагменти от питоси, предполага неговата обществена функция. Множеството фрагменти от мазилки, открити основно в КБЕ пластове сочат, че тук са съществували постройки с глинено-плетена (?) конструкция. Откритият фрагмент от архитектурен детайл (колона) и каменното устие на питос (тялото на който е възможно да е издълбано в основната скала), макар и с неясна към момента хронология, са допълнителни индикатори за монументалния характер на структурите.

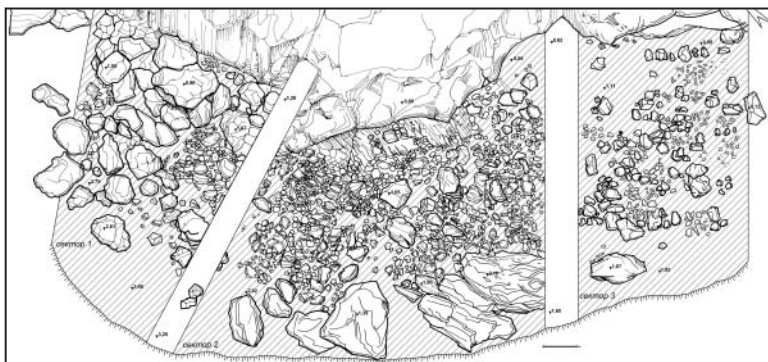
Литература

Божинова, Андонова 2010: Е. Божинова, А. Андонова. Археологически разкопки на селищен обект на вр. Драгойна, община Пръвомай. – АОР през 2010 г., София, 2011, 173-176.

№ 15. СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В РИДА МЕЧКОВЕЦ

Красимир Лецаков, Георги Кацаров, Жени Василева, Николина Николова

През 2011 г. бяха проведени сондажни археологически разкопки в рида Мечковец, предизвикани от засиления иманярски интерес към паметниците в района. Избрани бяха две местности, които имаха следи от интервенция и същевременно бяха предприети мерки към тяхната социализация и охрана. И двете местности са известни отдавна на археологията и на туристите в района, което улесни нашата задача. Разкопките бяха подпомогнати от ежегодния стаж на студентите по археология на СУ „Св. Климент Охридски“.

Обр. 1. Айкаас: общ план на проучените сектори.

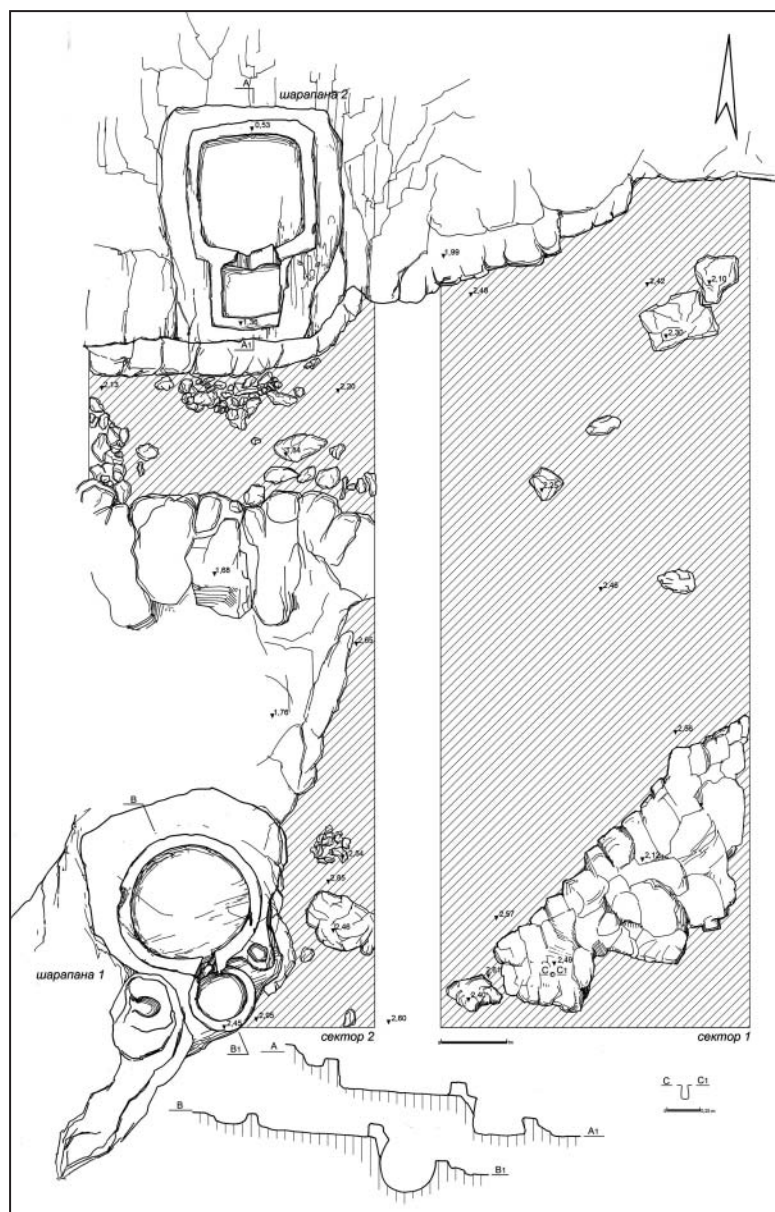
Мечите дупки (Айкаас)¹. Местността е разположена върху западния склон на Мечковец, непосредствено под естествения скален венец. Обхваща няколко скални площадки с изкуствени „пещери“ над тях. Те представляват галерии с различна дълбочина, направени с цел проследяване на златоносни жили в скалите. Пред няколко от тези дупки има площадки, покрити с разтрошена скална маса. Размерите на избраната за сондажи площадка са около 20 на 10 м, денивелация – в южната половина – ок. 8-9°, в северната – до 15°. Площта бе разделена на три сектора, с пътеки между тях, които играеха ролята на стратиграфски профили.

Сектор 1. В този сектор денивелацията е най-голяма – около 2,00 м за цялата дължина на сектора, като се увеличава на запад по склона. Повърхността е покрита с тънък пласт кафява горска почва, в дълбочина става кафяв, фин и хомогенен, почвата е песъклива, с останки от денудирала скала. Керамика или други археологически материали не са документирани. Над естествената скална основа има плътен пласт от натрошени камъни и отделни скални късове с големи размери. Те заемат изцяло северната част на сектора, започващи непосредствено от скалния венец.

Сектор 2. Денивелацията е по-малка и почвеният слой е с по-голяма дебелина – до към 0,20 м. Има същата характеристика като онзи в Сектор 1. В дълбочина следва пласт от светлокафява, нехомогенна пръст. Достигнатата дълбочина е средно 0,35 м от повърхността. Цялата площ на сектора е заета от камъни. Представляват много компактни струпвания от отцепени и разтрошени скални късове. Някои имат големи размери (0,80-1 м), но преобладават средните и малките. Регистрирана е керамика в ниска концентрация, силно фрагментирана, с обезличена повърхност. В централната част на този сектор бяха събрани ок. 30 фрагмента, от които 20 – малки и с измита повърхност, 5-6 – със средни размери и добре запазени, а 3 – с излъскана черна повърхност. Заради малкото специфични форми точната им датировка е затруднена, но като цяло могат да се отнесат към КБЕ и началото на РЖЕ. В южната част на сектора концентрация на керамика е по-висока, но е също силно фрагментирана, с обезличена повърхност, светлокафява на цвят, нехарактерна, с изключение на едно дъно. Като цяло се отнася към КБЕ.

Сектор 3. Стратиграфията не се отличава от вече описаната. Обща достигната дълбочина до 0,30 м от повърхността, в източната част на сектора – до 0,40 м. На места са регистрирани разпръснати скални късове с различни размери, но като цяло секторът е зает от разтрошена скала. Регистрираните керамични фрагменти са в ниска концентрация, силно фрагментирани, с обезличена повърхност. Керамиката е изработвана на ръка, фрагментите са предимно нехарактерни, с изключение на 2 дъна, 3 устия, 1 дръжка, фрагмент с украса фурхенщик и друг от букел с канелюри. Основната кон-

¹ Надморска височина – 787 (скален венец), GPS координати: N – 41.910°, E – 25.292°.

Обр. 2. Шарапани: общ план.

издълбани в материковата скала (от вулкански туфи), издаваща се над повърхността.

Шарапана 1. Коритата са оформени в по-горната част на скалата и имат ориентация СЗ-ЮИ. По-голямото корито има правилна кръгла форма с външен диаметър 2,10 м и равно дъно. Первазът е прекъснат от отвор, оформен като пресечен конус и насочен към малкото корито. То има форма на сфера с външен диаметър 1,00 м и голяма дълбочина от 0,80 м.

Шарапана 2. Отстои на около 7 м северно от Шарапана 1. Оформена е върху голям къс от основната скала, издаден на повърхността. Най-високата точка е разположена на 3 м от повърхността, където личи изсичане, оформящо трапец. Около най-високата част на скалния къс са документирани отвори с диаметър от 0,12 до 0,28 м. Шарапаната е разположена в най-ниската част на скалата, ориентацията е по посока на денивелацията на склона, който е терасовидно оформен. Състои се от две корита с квадратна форма и заоблени ъгли, разположени едно над друго. Голямото корито има външни размери 2 x 2,20 м и е с равно изсечено дъно. В южния край первазът е прекъснат. Малкото корито има външни размери 1,20 x 1,20 м. Около двете корита има оформен улей с максимална ширина 0,30 м, който води към южния край на скалата.

На разкопки бе подложена равната площадка между двете шарапани, продължаваща и на изток

центрация на керамични фрагменти е в СИ част на сектора, до скалния венец.

Информацията от трите сектора позволява да предположим, че пред „пещерите“ има древен отвал, индикиращ рударска дейност. Разликата в размерите и формата на каменните късове позволява да се реконструира и техниката на рудодобив. Отначало са откъсвани големи и много големи късове скала, възможно чрез нагриване и поливане с вода. Златоносните жили са проследени на дълбочина няколко метра навътре в скалата. Работата е била улеснена от факта, че скалният масив и силно денудирал, с множество естествени пукнатини и процеци в дълбочина. Може би заради това категорични следи от стари опалвания не бяха регистрирани. След това големите и средно големи камъни са разтрошавани и сортирани онези, които са съдържали мраморизирани кварцови прожилки. Ненужната маса е оставяна на място, а рудата е транспортирана до места с течаща вода, където обработката е продължавала.

Шарапани¹. Едноименната местност в подножието на върха на Аида е известна още от времето на Д. Цончев. В последно време пространството около шарапаните е осеяно с иманярски изкопи. Избрахме за проучване две от тях – много добре запазени и разположени една до друга. Те са

¹ Надморска височина 570 м, координати: N 41.91821° E 025.31901°.

от тях. Тя е естествено оградена от скали: от север – скалата с Шарапана 1, от юг – изкуствено оформена като ограден зид материкова скала. Тя е успоредна на северната и също има следи от изсичане. Разкопаната площ е разделена от пътека-контролен профил с посока С-Ю, разположен приблизително в средата на площадката. В така са оформените два сектора е достигната дълб. 0,50 м.

След отнемане на пласт с дебелина до 0,20 м кафява горска, пръстта изсветлява до светло кафява, песъклива, сравнително фина и хомогенна. В северната част на секторите, около скалата са разчистени скални късове със средни размери и висока концентрация, които не оформят структура. Запълват пространството между изяви на повърхността материкови скали, основно в с. 2. Намерените керамични фрагменти са в ниска до средна концентрация, като по-висока е в източна половина. Повечето фрагменти са с обезличена повърхност. Керамичният материал е силно фрагментиран. Керамиката на колело се датира в III-IV в., някои фрагменти имат запазен червен лак, а други са части от големи питоси. Керамиката на ръка нараства в дълбочина. Характерните фрагменти са сравнително малко и като цяло се датират в желязната епоха. Категорични данни за керамика от КБЕ няма.

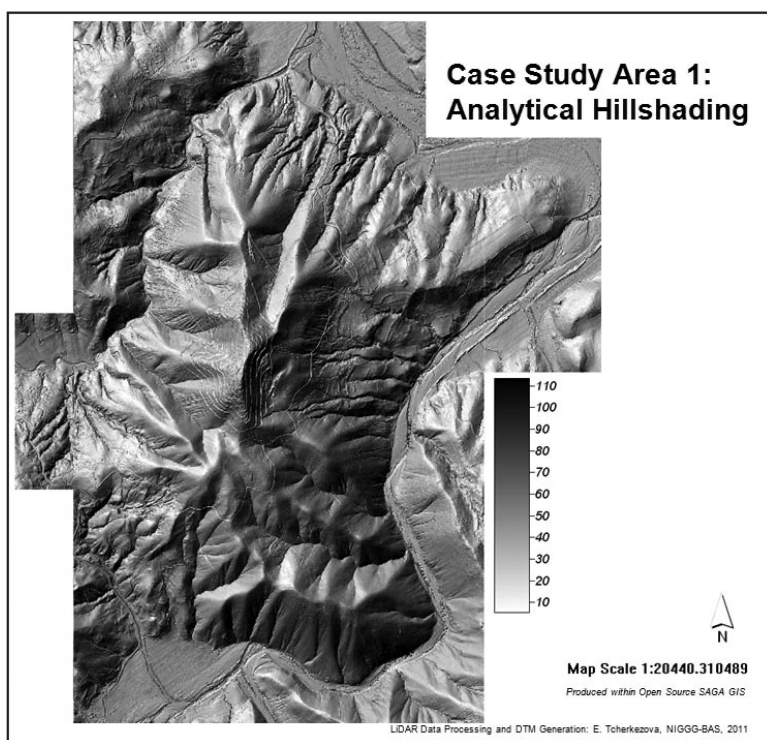
№ 16. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ЗЛАТОДОБИВЕН РУДНИК ОТ КЪСНАТА БРОНЗОВА И РАННАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА АДА ТЕПЕ, ОБЩИНА КРУМОВГРАД

Христо Попов, Красимир Ников

През 2011 г. продължиха интензивните спасителни проучвания на древния златодобивен рудник на възвишението Ада тепе, южно от град Крумовград, по договор между НАИМ-БАН и Болкан Минерал енд Майнинг ЕАД. Теренната работа продължи от началото на март до края на ноември, като пряко участие в нея взеха 27 български и 6 немски археолози и близо 20 интердисциплинарни специалисти от български и чуждестранни научни институции.

Въз основа на резултатите от теренната регистрация, проведена през 2009-2010 г. и започналите през 2010 г. проучвания, спасителните разкопки се разгърнаха на широка площ в 6 различни сектора по билото, по източните, западните, и части от северните му склонове.

Работата през март започна с геофизически проучвания, имащи за цел да открият стари подземни рудни изработки. Макар и да не бяха открити галерии, подобни на проучената през 2005 и 2010 г., резултатите бяха много полезни за проучванията на структурата на големите отвали на източните склонове. Иновативно за българската археология е и широкото използване на въздушно лазерно (LiDAR) сканиране с висока резолюция на територията на обекта и на големи площи около него. Така екипът получи възможност да проучва в детайли реалните характеристики на релефа и да издирва все още неизвестни структури, които до

Обр. 1. Въздушно лазерно сканиране на Ада тепе. Релеф на върха и близките му околности.

Обр. 2. Част от трасето на крепостната стена от късната бронзова епоха на билото на Ада тепе. Двуметров камънен градеж.

Обр. 3. Панорамен поглед към проучваните части от открития рудник по източните склонове на Ада тепе.

тясна специализирана функция, която позволява то да бъде определено като селище на рудари, разположено върху билото на хълма, с площ над 10 дка. Най-високата част е била оградена от стена с дебелина 2.60 м. Двете ѝ лица са изградени от камъни с размери до 0.70 м, а вътрешността ѝ е запълнена с по-дребни и средни камъни, споени с глина.

Укрепителната стена е била изградена през по-ранните етапи от съществуване на селището – през късната бронзова епоха (XIV-XIII в. пр. Хр.). Този рядък елемент в планировката му вероятно има тясна връзка с добива и съхранението на благородния метал. Защитената площ е с размери от около 2,5 дка и е била плътно застроена, като някои от разкритите структури – жилищни или производствени – са били долепени до самата стена. Извън укрепената част, по северните западните и южните склонове, са били разположени едноделни и двуделни сгради, разделени от малки дворни пространства и проходи-улици. Вкопани незначително в склона, те са имали нисък камънен цокъл, надстройка от кирпич и/или глинобитна конструкция. Наличието на вътрешна планировка в рударското селище се вижда от еднаквата ориентация на откритите до момента структури (ЮЗ-СИ), както и от идентичната посока на разкритата от запад редица от големи камъни. Последната вероятно е служила за терасиране на склона и е била основа на втора оградна стена. През ранножелязната епоха основната стена вероятно е спряла да изпълнява своите функции.

На този етап от проучванията откриваните материали се датират от средата на II хил. пр. Хр. (XV-XIV в. пр. Хр.) до първите фази на ранната желязна епоха (X-IX в. пр. Хр.).

Важни теренни открития, свързани с историята на златодобива на Ада тепе, бяха направени по

сега са оставали скрити.

Основни задачи през кампания 2011 г бяха: 1. проучване на следите от обитаване, откривани на върха на Ада тепе; 2. проучване на следите от открит рудодобив по източните склонове с разкриване на възможно повече информация за технологията на добив, хронологическите етапи на неговото развитие и връзката на този сектор с останалите части на върха; 3. проучване на останките от рудодобив и вторична рудопереработка, откривани по високите западни и северозападни склонове, като се потърсят по-детайлни отговори на въпросите, свързани с технологията на извличане на метала от вече добитата първична суровина; 4. търсене и проучване на повече следи от подземен рудодобив в района на западните, югозападните и източните склонове; 5. изследване характеристиките на отвали, които до този момент не са били проучвани през предходните кампании.

Резултатите от работата на билото на върха през 2010 г. и началото на тази кампания, показва, че в този участък съществуват многобройни останки от обитаване, които дават основание мястото да бъде определено като селище с два основни периода на съществуване. Най-голяма гъстотата следите от обитаване имат в сектори G-10, G-11, F-11 и частично F-12. За съжаление в сектори G-12, G-13, F-12, F-13 останките от селището са силно разрушени от модерната геолого-проучвателска дейност. Спасителните проучвания на Ада Тепе предоставят добра възможност за осветляване на една част от все още слабо позната проблематика – историята на селищния живот през късната бронзова и ранната желязна епоха. Значението му се засилва и от придобитите по време на разкопките сигурни доказателства за неговата

източните склонове на върха. На това място рудодобивът е бил извършван в открит рудник на широка площ, като скалата постепенно е била изсичана стъпаловидно, а старите рудари са разкривали кварцовите, златосъдържащи жили.

Надолу по склона е била изхвърляна разтрошената скална маса, а кварцът е бил сортиран, отделян и транспортиран на друго място, където да продължи процесът по извличане на златото. По такъв начин на източните склонове постепенно са се натрупали огромни по обем рудни отвали. Широчината на рудния забой, проучван в сектори I-9, I-10, I-11 достига 80 м. Покрай вертикално изсичаната скала са били оформяни временни стъпала, пътеки и работни площадки, които са улеснявали рудодобивните дейности. Откриваните дупки от колове позволяват да се предположи, че са били изградени дървени съоръжения. Оцветяването на някои от разтрошените камъни в пластовете на отвалите и единичните дървени въглени свидетелстват, че е бил използван огън. Добивът е добил промишлен, дори и по съвременните разбирания, обем и е продължил векове. На места дебелината на технологичния отпадък надхвърля 10 метра.

По високите части на западните и северни склонове (сектори G-6, G-7, G-8, G-9, H-7, H-9, H-9) също се откриват многобройни следи от древна рударска дейност, но тук картината е много по-различна. По западните склонове добивът е бил извършван в малки повърхностни изработки. Добивана е богата на злато руда от горните части (оксидационните шапки) на кварцовите жили – там, където съдържанията са били най-високи. Отвалите са малки и са свързани само с късната бронзова епоха. От тези сектори произхождат и някои от най-рано датираните материали – от средата на XV – XIV в. пр. Хр. Възможно е именно в някои от тези части на върха да е започнал първият златодобив, след което постепенно се е разраснал на голяма площ.

Проучванията по западните и северните склонове са важни и заради това, че на това място има следи, които дават възможност да се изследва не само първичният рудодобив, но и някои от следващите технологични стъпки при обработването на добитата златоносна руда. Откриват се малки отвали със ситно натрошена скална маса, свързани със сортирането и счукването на вече добитата руда и работни площадки, на които е била осъществявана преработката. Близко до работните места на древните рудари често се откриват и останки от малки постройки с правоъгълен план (колиби, навеси), с лека конструкция от колове, пръти и глина, като понякога са били вкопавани плитко в склона. Вероятно са били обитавани временно – докато е траела работата на това място.

Много полезен бе проведенният археометалургичен експеримент. Използвани бяха някогашните методи за златодобив на старите рудари и копия на древни каменни и дървени сечива. По този начин екипът съумя да добие злато и да даде отговор на редица въпроси, свързани с технологията на рудодобив.

При актуалното състояние на археометалургичните проучвания Ада тепе е най-старият известен в Европа рудник за добив на злато. На този етап добитите абсолютни и относителни датировки поставят функционирането му между втората половина на XV и средата, втората половина на VIII в. пр. Хр. Неговото проучване разкрива много нови данни за нивото на технологическо развитие, икономиката и инфраструктурата на южните части на Балканите през Микенската епоха и периода на „тъмните векове”.

№ 17. РАЗКОПКИ НА МОГИЛА №42 В М. КАЙРЯКА КРАЙ С. БЪЛГАРСКА ПОЛЯНА, ОБЩИНА ТОПОЛОВГРАД, 2011 Г.

Деян Дичев

Могилата е регистрирана под №42 през 2009 г. при теренни обходи, ръководени от Д. Дичев. Тя е част от некропол, разположен в м. Кайряка на около 2 км СЗ от с. Българска поляна, в посока с. Главан. Разположена е на едно от разклоненията на централното било, което е с направление от юг на север, с лека денивелация на север. Могилата има кръгла форма с каменно-землен насип и крепида с размери: височина 0,50 м; диаметър 7,0 м. По цялата ѝ повърхност се очертава крепида с кръгла форма, единствено в източната част се губи. На терена са видими камъните от крепидата (гранито-гнайсни и кварцити) с неправилна форма и без следи от обработка. Камъните от крепидата са леко полегнали навън.

Обр. 1. Етап от проучването на могила № 42, в землището на с. Българска поляна, Тополовградско.

Някои от тях са побити по дългата си част, други по късата. Те са с размери: в западната част с височина до 1,0 и ширина до 0,80-0,90 м. В източната са с по-малки размери, височината им е до 0,50 м. От вътрешната страна на креpidата, непосредствено до нея, в източната половина има втори дублиращ полукръг. Той е изграден от камъни с размери 0,50 x 0,60 м и височина 0,40 м.

В могилата не са открити човешки кости или следи от такива. По тази причина не може да се прецизира вида на ритулата, дали той е кремация или инхумация. Въпреки отсъствието на костен материал е пресилено могилата да се определи като кенотаф. Вероятно това отсъствие се дължи на факта, че могилният насип е изцяло от камъни, без пръст между тях, което по всяка вероятност е

способствало за разрушаване на костните останки.

В ЮЗ сектор на могилата, на нивото на стария терен, е открит фрагментиран на място керамичен съд с една дръжка (чаша) от КБЕ. В СЗ сектор, в централната част на могилата, и на същото ниво е открит силно фрагментиран съд (кана с дръжка) от КБЕ. На същото ниво са открити и два прешлена за вретено, както и фрагменти от съдове от КБЕ.

В целия насип на могилата (във вътрешността и извън креpidата) са открити керамични фрагменти от съдове, работени на ръка, някои с украса, отнасящи се към втората фаза на РЖЕ.

На база на откритите материали изграждането на могилата следва да се отнесе към къснобронзовата епоха. Материалите от РЖЕ са попаднали в нея вследствие на факта, че могилата е в непосредствена близост до селище от РЖЕ (IX-VII в. пр. Хр.).

№ 18. ПРОУЧВАНИЯ НА ВКОПАНИ СТРУКТУРИ ОТ КЖЕ В СЕКТОР СЕВЕР НА ОБЕКТА ЯБЪЛКОВО

Красимир Лещаков, Милена Тонкова, Любен Лещаков

През 2011 г. завършиха проучванията в сектор Север. Те са локализирани в дълга над 150 м и широка ок. 7,50 м ивица между новата жп линия и локалния път Димитровград – Ябълково.

Проучени са дъната на 42 ями и сегмент от ров от късножелязната епоха.

Ями: Отворите на ямите вероятно не са били означени на нивото на древния терен, тъй като много от тях се нарушават взаимно (обр. 1). Повечето имат кръгло или овално очертание на отвора и диаметър в рамките на 1,30-2,30 м. Вертикалното им сечение е конично, кошеровидно, крушовидно, цилиндрично или с формата на питос. Дъната им са равни, конични или полусферични. Формите на ямите са характерни и за останалите сектори на светилището (срв. Тонкова, Миков 2007; последно Тонкова, Лещаков, Лещаков 2011).

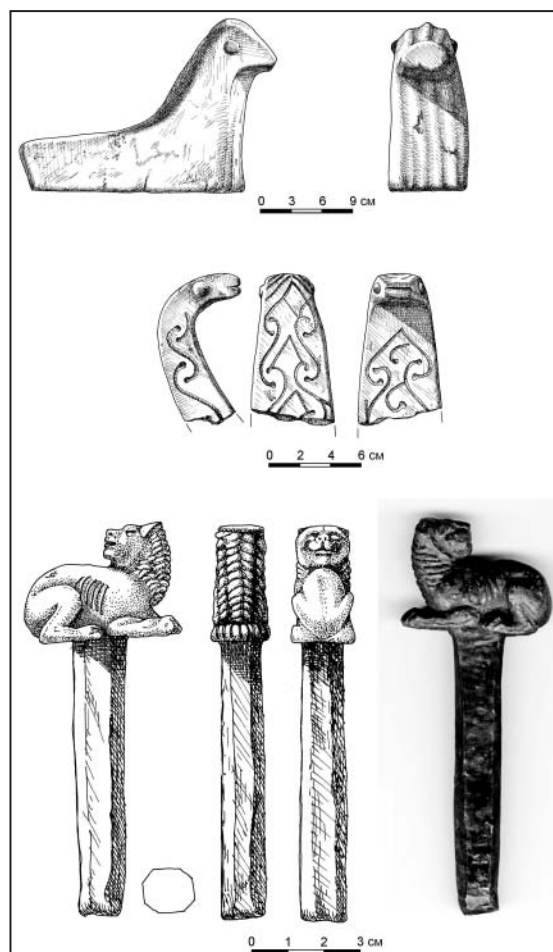
Запълнителят на ямите се състои от тъмно кафява или сивокафява, рохка пръст с примеси на въгленчета. Срещат се животински кости и отделни фрагменти отухлени глини. В един случай ямата е запълнена основно с ломени камъни. В друг е документирано депозирането на голям каменен блок с отвор за ос на врата, използван вероятно за праг на жилище. В някои случаи са разкривани и каменни струпвания или отделни камъни. Сред археологическите материали преобладават керамичните фрагменти. Повечето структури са бедни, вероятно защото се проучват дъната им.

На общия фон се открояват следните комплекси:

В яма 1 в кв. L53 е депозирана отлично запазена, малка пластика на лъв с дълъг, масивен клин за прикрепяне към неподвижна основа, вероятно към наковалня (обр. 2). Тя може да се интерпрети-

Обр. 1. Ями от КЖЕ.

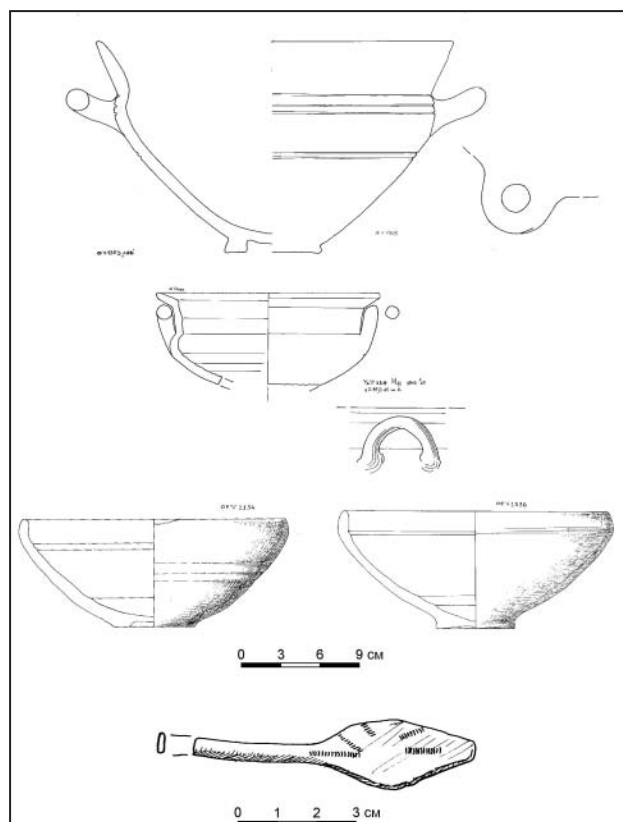

Обр. 2. Находки от ямите – подставки от глина и бронзова матрица с малка пластика на лъв.

ра като матрица, макар че прави впечатление много финото отбелязване на детайлите, които при инструментите за отпечатване се предават по обобщено. Бронзовата матрица от Ябълково е възхитителен паметник на античната бронзова пластика. Тя представя лежащ лъв със свити под тялото задни крака и изпънати напред предни крака, и обърната рязко назад глава. Като форма и иконография на лъва, тя може да се причисли към рядка група аналогични инструменти от т. н. Лидийско съкровище, от края на VI – V в. пр. Хр. Матриците с т. н. „лежащи” животни се свързват с открити цели фигурки от злато и сребро, най-често овни, изработени в репусе, за които се предполага, че са направени именно с подобни инструменти (Özgen, Öztürk 1996, p. 61, p. 197). Посочените сходства с лъвчето от Ябълково са достатъчно основание да се предположи и за него подобна дата. Бъдещите наблюдения върху стила му, в контекста на развитието на ориентализиращия стил и през IV в. пр. Хр., ще покажат дали е възможно да се предложи и за него по-късна датировка.

В яма 4 в същия квадрат са открити два фрагмента от есхари, единият от които с отпечатъци от усукан шнур; фрагмент от хромелен камък и два фрагмента от андирони. Единият е оформен като глава на змия и има богата „шнурова” украса (обр. 2). Два цели андирона с протоме на кон (обр. 2) са открити в яма в кв. М42. В нея са регистрирани и фрагменти от перваз на огнище. Андиронът с форма на змия намира аналози в Източните Родопи. По форма е сравним с паметници от района на Перперикон, а отпечатаният с шнур орнамент, наподобяващ стилизирано представени ластари, е идентичен с украсата на известния глинен олтар от светилището при Татул от ранноелинистическата епоха (Коджаманова, Овчаров 2005).

В яма 2 в кв. L54 от Средновековието са намерени фрагменти от съдове от класическата епоха, сред които цял профил на малък кратеровиден съд (обр. 3) Те вероятно произхождат от нарушената съседната яма 1. В нея е разкрита глинена замазка, покрита с отухлени деструкции и камъни, намираща се на 20 см над дъното на ямата. Стените ѝ вероятно са били измазани с тънък слой от разтвор на

Обр. 3. Съдове от класическата епоха;
част от змиевидна гривна.

делни фрагменти от керемиди са открити в яма в кв. М54. Въоръжението е представено с бронзов връх за триръбна стрела от яма в кв. G34.

КЖЕ ров в кв. Н26/G26. В тази част на обекта през 2004 г. в Н25 е открито съкровище от осем монети на Филип II и Александър III, а през 2006 г. – още 3 монети от същата колективна находка. Тогава бе предположено, че те са депонирани в ров и това се потвърди през 2007 г. Ровът е локализиран в източната част на кв. Н24 и I24, където има ориентация югоизток – северозапад. През 2011 г. проучванията бяха разширени кв. Н25-26/G26. Установи се, че ориентацията му е без промяна. Трасето му съвпада с тези на по-ранните ровове от неолита и частично ги нарушава. На нивото на засичане ровът има ширина 2,20 м. Документираната му дълбочина е 0,55-0,75 м. Има V-образно сечение с неравно, заоблено дъно с ширина 1,50 м. На дъното са регистрирани и три ями. Запълнен е с тъмно кафява-сивкава, глинеста, нехомогенна почва с археологически материали, основно керамични фрагменти.

Проученият сектор от ямното светилище при Ябълково се вписва в общата характеристика на структурите южно и северно от него, както и в хронологията на светилището, съществувало през V, IV и началото на III в. пр. Хр., като добавя и нова информация за извършваните в него ритуални действия с откритите през сезон 2011 г. удивителни находки, каквито са бронзовата матрица с фигурка на лъв и многобройните орнаментирани андирони.

Литература

Коджаманова, Овчаров 2005: Д. Коджаманова, Н. Овчаров. Мегалитният паметник при с. Тагул в светлината на една нова находка. – Г. Китов, Д. Димитрова (ред.). Земята на България. Люлка на тракийската култура. Т. II. София, 2005, 83-85.

Тонкова, Миков 2007: М. Тонкова, Р. Миков. Археологическо проучване на обект ямно светилище от V-нач. на III в. пр. Хр. в м. Карабюлюк при с. Ябълково (обект 9, км. 222.050-223.570 по ОВОС

глина и пясък, който след опалване се е отухлил. Местна имитация на гръцки форми е засвидетелствана и в яма 1 в кв. N52 – лекане със сив цвят с S-виден профил и хоризонтални дръжки (обр. 3), характерен за класическата епоха. Тук са депозирани още глинени похлупак и фрагмент от бронзова гривна с ромбовиден край и врязан орнамент (обр. 3). Фрагментът вероятно е част от многоспирална гривна или от друг тип отворени гривни, завършващи със стилизирано представени змийски глави. И двете разновидности са характерни за V в. пр. Хр. и са често срещан дар в жертвените ями от светилищата по средното течение на Марица.

Фрагменти от конски череп са разкрити в кв. N34, яма 5. В яма 1А в кв. М29 е поставен почти цял питос (обр. 1), с характерна за ранноелинистическата епоха вретеновидна форма. Под него са депонирани животински кости, най-вероятно от говедо. Трябва да се отбележи, че формата на ямата имитира тази на съда, поставен в нея. Още два фрагментирани питоса са открити в яма 1 в кв. М43, и яма 1А в кв. N51.

Отделни фрагменти от импортни съдове с чернофирнисово покритие са открити в яма 2 от кв. М44 и яма 4 в кв. М54. Амфорната тара е представена с фрагменти от ямите в кв. М52 и N53. От-

на жп линията Пловдив-Свиленград) през 2006 г. – в: АОР за 2006, София, 2007, 223-226.

Тонкова, Лещиков, Лещиков 2011: М. Тонкова, К. Лещиков, Л. Лещиков. Спасителни археологически разкопки на раннонеолитно селище и ямно светилище от V- началото на III в. пр. Хр. в м. Карбюлюк при с. Ябълково, община Димитровград, област Хасковска – обект 9, км.222.050-223.570 по ОВОС на ж. п. линията Пловдив –Свиленград през 2010 г. Структури от късножелязната епоха. – АОР през 2010 г. , София, 2011, 155-157.

Özgen, Öztürk 1996: I. Özgen, J. Öztürk. The Lydian Treasure. Istanbul, 1996.

№ 19. ОБЕКТ № 27 ЖП ГАРА С. КАПИТАН АНДРЕЕВО ЯМНО ПОЛЕ ОТ ЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА И РАННОСРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ

Галина Грозданова, Анна Агре

Археологическото наблюдение на обект №27, съгласно договора между НАИМ – БАН и НКЖИ се проведе в периода 6.03-31.03.2011 г. В екипът през 2011 г. участваха Д. Василева (АИМ-БАН), Ст. Илиев (РИМ-Хасково) и М. Младенов (студент, СУ). Това е финалният етап на проучване след трите археологически сезона в района на железопътната гара на с. Капитан Андреево, осъществили се в периода 2005-2007 г.

Основната цел на теренната работа през 2011 г. бе извършване на непосредствено наблюдение на изкопните работи при строителството на ЖП линията Пловдив – Капитан Андреево, обект 27 в района на гарата на с. Капитан Андреево, община Свиленград, и локализиране и документиране наличието на археологически структури, в случай, че такива бъдат засегнати при строителната дейност.

Наблюденията бяха проведени в участъци 312+681 до 313+100 км. и обхващаха новостроящото се трасе на новата железопътна линия и засегнати участъци от сервитута, в близост до обектите на проучванията в предишните години.

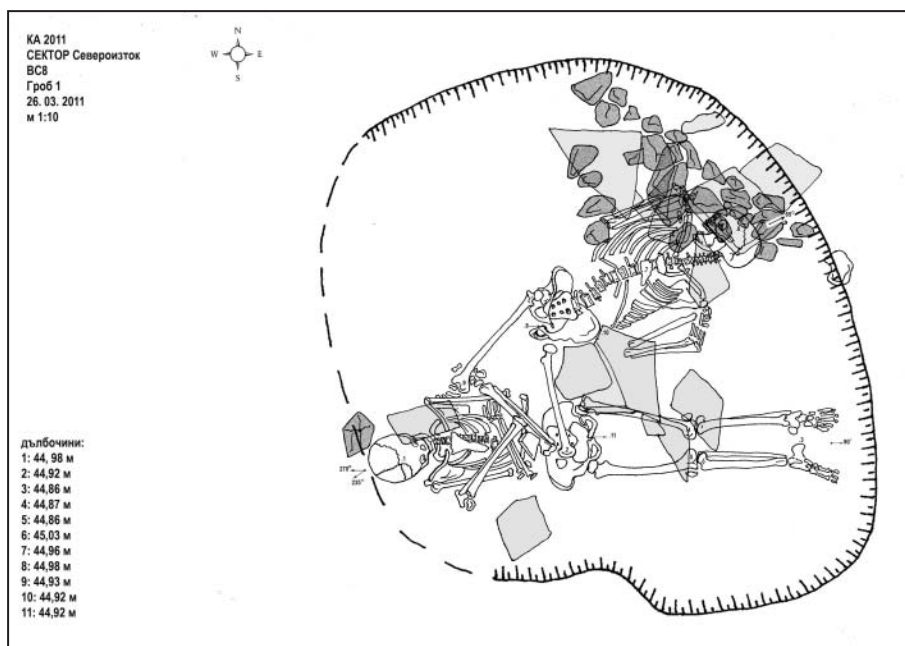
Демонтирането на старата железопътна линия и изкопните дейности под нея на практика не засягат археологически структури, понеже насипът, върху който бе положена линията през 70-те години на XX в. не бе изчерпан в дълбочина, само до около 0,50 м. от нейното ниво, а от тази кота започна изграждане на подложка (насип) за новата ЖП линия, чиято кота е малко по – висока от предишната.

По голям интерес с оглед целите на нашите наблюдения представляваше изграждането на канавката южно от новата линия, чието трасе в общи линии съвпада с линията на сервитута, в който бяха ограничени проучванията през 2005 и 2006 г. При изграждането на канавката в конкретния участък между км. 312+920 до 312+970 бе установено, че при изкопните дейности нивото на терена е било подравнено с машини до кота близка до тази, на която бяха регистрирани археологически структури и с широчина на подравнената ивица малко по-голяма от проучения през 2005-2006 г. на това място сервитут на трасето. Теренната работа доведе до регистрирането и проучването на яма от втора фаза на ранножелязната епоха (VIII – VII в. пр. Хр.). В този участък бяха открити няколко находки като глинено прешленче, пулове и монета, произхождащи най – вероятно от разнесени структури или пластове. Археологическата работа на това място приключи на 15.03.2011.

Като заключителен етап от нашата работа бе направен контролен сондаж, заложен в границите на сервитута, в тесния участък между двата отчуждени вече парцела източно от бетонна рампа, останал непроучен при сезон 2007, поради компрометирания му характер – наличието там на електрически стълбове, близост до телени огради, както и причини от метеорологично естество. Регистрирани и проучени са общо 9 нови вкопани структури, между които 5 ями от ранножелязната епоха, една гробна яма, и жилище и яма от ранното средновековие.

Вкопаните структури от ранножелязната епоха съдържат характерните за епохата фрагменти с връзана, набодена, щемпелована украса (концентрични кръгове с тангенти и S-ове), канелюри, езичеста дръжка, релефни ленти с ямички или набождания.

Гробната яма (BC 8, обр. 1), която е с правилна кръгла форма, е стратиграфски по-късна от BC

Обр. 1.

Обр. 2.

4. Последната съдържа керамика на ръка, предимно неукрасени стени: сивочерни на цвят повърхности, фрагменти с украса от хоризонтални и коси плитки канелюри, щемпелувани концентрични кръгове, свързани с тангенти, щемпелувани S-ове и врязана украса. В гробната яма са открити два скелета, единият от които частично застъпва другия. Скелетът на първия положен индивид е с ориентация 3-И (270°), положен по гръб, в изпънато положение, с ръце скръстени в долната част на гръдния кош, черепът е леко повдигнат. Индиви-

дът е от женски пол, на възраст между 35-45 г. Вторият скелет е ориентиран СИ-ЮЗ (65°), черепът е обърнат надясно, горните крайници са свити в лактите, като китките са положени при раменете. Левият крак е свит в коляното под остър ъгъл, а ходилото е положено под дясната бедрената кост. Дясната подбедрица е разместена и е открита върху гръдния кош на долния индивид. Индивидът е от мъжки пол, на възраст около 45-50 г. И двата скелета са засегнати от инфекция (трепонематозна), обстоятелство, което може би обяснява ситуацията им на намиране в гробната яма¹. На около 30-35 см. над скелетите бе разчистено ниво от камъни, а 10-15 см. над тях в гробната яма бе маркирано ниво от фрагменти от питос. В гробната яма не бе открит инвентар с датираща стойност, с изключение на дребни, нехарактерни фрагменти от

РЖЕ, КЖЕ, а в горната част на ямата и ранносредновековни фрагменти на бавно колело.

От ранносредновековната епоха бе проучено полузкопано жилище, силно компрометирано, с основи на каменна печка в югоизточния ъгъл (обр. 2). Гърнето, открито в жилището, позволява то да бъде отнесено към ранната фаза на средновековното селище, VII-VIII в. Жилището е нарушено в северната си част от яма 7, съдържаща материали, сравними с установената от нас трета фаза от съществуване на селището².

Археологическото наблюдение през м. март 2011 г. позволи спасителното проучване на обект №27 да бъде приключено в максимално пълен обем. Бяха регистрирани и проучени структури, останали по обективни причини неразкрити до този момент, които допълват общата информация за двата основни периода, представени на обекта – ранножелязната епоха и ранното средновековие.

¹ Антропологическият анализ е извършен от д-р Виктория Русева, за което ѝ благодарим.

² Пълна публикация на обекта тепърва предстои, за информация и предварителни съобщения вж. цитираната литература, както и подготвяната кандидат-докторска дисертация на Г. Грозданова.

Литература

Грозданова 2009: Г. Грозданова. Амфорният материал от ранносредновековното селище при с. Капитан Андреево, община Свиленград. В: EURIKA. honorem Ludmiliae Donchevae-Petkovae, 2009, 245-253.

Грозданова 2009: Г. Грозданова. „Керамичният комплекс от ранносредновековното селище при с. Капитан Андреево, общ. Свиленград.” – предварително съобщение. В: „Приноси към българската археология”, т. V, 2009, 54 -71.

Попов 2006: Х. Попов. Спасителни разкопки на ямно поле от желязната епоха при с. Капитан Андреево (обект 27, км. 312+300 -312+700 по трасето на железопътната линия Пловдив -Капитан Андреево). -Археологически открития и разкопки през 2005 г. София, 2006, 151-153.

Попов 2009: Х. Попов. Жилища от ранносредновековното селище при Капитан Андреево (предварително съобщение). -В: Приноси към българската археология, V, 2009, 39 -53.

Попов, Василева, Дянкова 2007: Х. Попов, Д. Василева, Г. Дянкова. Спасителни разкопки на ямно поле от желязната епоха и ранносредновековно селище при с. Капитан Андреево (обект 27, км. 312+550 -312+850 по трасето на железопътната линия Пловдив -Капитан Андреево). -Археологически открития и разкопки през 2006 г. София, 2007, 194-198.

Попов, Грозданова 2008: Х. Попов, Г. Грозданова. Спасителни разкопки на ямно поле от желязната епоха и ранносредновековно селище при с. Капитан Андреево (обект №27, км. 312+750-313+070 по трасето на железопътната линия Пловдив-Капитан Андреево). -Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 163-167.

№ 20. СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ В М. СКУМСАЛЕ, ГРАД СТРЕЛЧА ПРЕЗ 2011 Г.

Алексей Гоцев, Николета Петкова

През 2011 г. продължи работата по съвместен проект между НАИМ при БАН и ЮЗУ „Неофит Рилски” с ръководител доц. д-р Алексей Гоцев от НАИМ при БАН, заместник ръководител – докторант Николета Петкова и консултант проф. д. к. н. Васил Марков от ЮЗУ „Неофит Рилски”. Основната цел на екипа бе да се направят сондажни археологически проучвания на избран обект с цел да се уточни хронологията на паметника, на характерните скални изсичания и каменни конструкции.

Археологическият обект Скумсал е разположен на север от гр. Стрелча по билото на водоразделен рид, ориентиран в посока С-Ю, с наклон в южна посока. От двете му страни има стръмни, гористи склонове, които се спускат към дерета, на юг граничи с шосето Стрелча-Копривщица. Северната граница не е ясно оформена – тук склонът плавно се издига нагоре за да премине в централното било на Средна гора.

През 2011 г. бяха проведени ограничени археологически проучвания на обекта. Средствата за тях, както и цялостна подкрепа за нашите проучвания в района на Стрелча получихме от господин Иван Ильов, на когото благодарим от все сърце.

Заложени бяха 5 сондажа с обща площ от около 30 кв. м. Разположени са в подножието на изолиран скален откос в Ю част на обекта.

Цветът и характеристиките на пръстта в различните сондажи се различават по структура и това показва и специфики в

Обр. 1. Скумсал. Желязна билатерална фибула.

Обр. 2. Скумсале. Подобно на яйце изсичане в скалата.

Обр. 3. Скумсале. Керамични фрагменти от халколитната епоха.

дейностите, довели до тяхното натрупване. Културните напластявания в тази част на обекта са с незначителна дебелина и след около 0.60-0.80 м. почти навсякъде се достига до материкова скала.

– В рамките на проучваната площ не бяха разкрити съоръжения или археологически ситуации.

– Установена бе зависимост между човешка намеса на върха на скалата, по-високата ѝ част, която доминира над околния терен и наличието на културен пласт в нейното подножие. Тази зависимост предстои да бъде проверена и при останалите скални феномени в местността Скумсале.

– Разкритите в керамични фрагменти се отнасят най-общо към късножелязната епоха или периода V-I в. пр. н. е. Няма запазени цели съдове или характерни фрагменти за да се възстановят формите на керамичните съдове, които са употребявани на обекта през този период. Сред находките по-голям интерес представляват следните паметници.

– Желязна фибула – „тракийски” тип, с билатерална спирала. Този метод на изработка на фибулите, когато се правят повече намотки в основата на иглата за да се повиши еластичността на изделието, е широко разпространен в Средна Европа и се свързва с келтските племена и развитието на тяхната култура. Появата на този метод на изработка на накита в Тракия се поставя в началото на III в. пр. н. е. и се свързва с келтската инвазия в Югоизточна Европа и Мала Азия. Украсата на накита е от добре оформена, кръгла пласти-

на върху крачето на фибулата – практика, която също се отнася към периода след III в. пр. н. е.

– Част от бронзова гривна, изработена от тел, чийто краища се разминават и после се усукват върху самото тяло на накита. Тази техника позволява да се регулира диаметъра на гривната в зависимост от ръката на нейния носител. Изработени от различни метали този тип накити имат широк географски ареал на разпространение и се свързват със самия край на късножелязната епоха – II-I в. пр. н. е.

Глинени „жетони” – фрагменти от стени на съдове, които чрез допълнителна обработка са получили кръгла или овална форма. При проучванията на тракийските светилища от I хил. пр. н. е. те често се откриват сред находките. Възможната интерпретация е, че това са заместители на традиционните дарове по култовите места на траките като прешлени за вретено, или може би монети?

В южната част на обекта бе локализиран единичен скален блок, в чието тяло е изсечена яма с леко неправилна, овална форма, много наподобяваща формата на яйце. Ориентирана е в посока север-юг, като по-широката ѝ част е в южна посока. Стените са гладки, добре оформени. Дъното на това съоръжение е хоризонтално, гладко, изсечено подобно на под. Съоръжението не е запазено в горната си част и по този начин въпросът за неговото евентуално покритие остава открит. В южната част са запазени 2 стъпала, без съмнение изкуствено обработени, които наподобяват груба стълба, или съоръжение за сядане. Състава на скалата при това съоръжение е крехка, има естествени процеси на ерозия, при които се оформят каменни плочи, понякога и плавно извити. В случая тези процеси са били продължени от дейността на хората, при което се оформя равен, хоризонтален под, гладки стени и своеобразния „трон” в южната част на съоръжението.

На север, по цялата територия на обекта личат многобройни, последователно разположени изолирани скални групи откоси, които се издигат и доминират над околния терен. Интерес предизвиква

сложната система от канали, изчисления, басейни, които са регистриране на плоското било на един от най-големите скални откоси на обекта Скумсале, наречен условно „Малък Беланташ”. При почистването на площадката от горната скала на откоса не бяха открити археологически материали.

Заложен бе сондаж с размери 5 на 1 м в подножието на съседния скален откос – т. н. „Водна скала”. Открити бяха значително количество керамични фрагменти в рамките на тази сравнително малка площ, които се отнасят към късния халколит.

Изказваме своята благодарност на гл. ас. Петър Лещаков от НАИМ при БАН за помощта при обработката на този керамичен комплекс.

Литература

Домарадски 2000: Домарадски М. Фибули от късножелязната епоха в Тракия. Част 1, В: Годишник на департамент археология, т. IV – V. Нов български университет и Археологически институт с музей при БАН. София 2000.

Тонкова 2006: Тонкова М. За датата и характера на съкровището от сребърни накити от Челюшница. Хелис V. Международна конференция „Гетите – култура и традиции. 20 години проучвания на Свещарската гробница и резервата „Сборяново”. Кръгла маса „Нашето общо наследство. Археологическият резерват”. София 2006, 434-443.

Тонкова, Гоцев 2008: Тонкова М. Гоцев А. (ред.) Тракийското светилище при с. Бабяк и неговата археологическа среда. София 2008.

№ 21. ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКО СВЕТИЛИЩЕ В М. СВ. ИЛИЯ, ВЕЛИНГРАД

Диана Гергова, Асен Салкин, Николай Дерменджиев

Светилището в м. Св Илия е разположено над големия студен карстов извор Клептуза във Велинград.

Култовият характер на обекта е установен при осъществяването през 2002-2006 г. спасителни проучвания на Д. Катинчарова от РИМ Пазарджик. Проучванията са били предизвикани от намерението на местните жители да бъде изграден нов параклис на Св. Илия върху археологическия обект.

След осъществяването на разкопки е взето решение параклисът да бъде построен северно от светилището и разкопките, осъществявани най-вече с доброволен труд на членовете на местното туристическо дружество, са преустановени.

Изцяло проучено е външното лице на южната стена на теменоса, със запазена височина 1,90 м. Проследена е част от източната оградна стена, без да е установена връзката и с южната и северната стена. Разкритите участъци от каменния градеж са от плочести камъни, споени с кал. Дебелината на стените варира около 2,20 м.

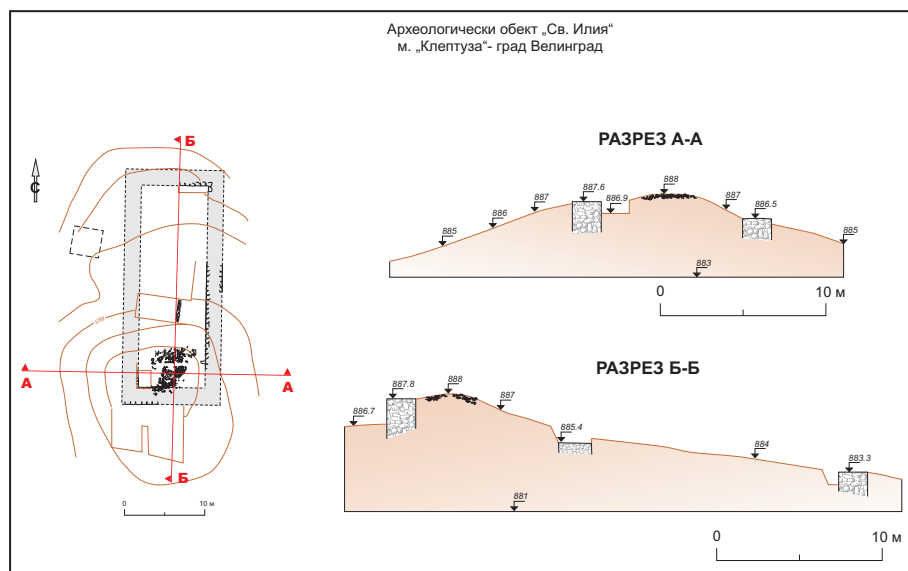
Откриваните при тези изследвания каменни съоръжения, глинени площадки, каменен жертвеник, ритуална яма, както и фрагменти от ранножелязната епоха, фрагменти гръцки импорти от V в. пр. Хр., тракийска култова керамика, тежести за стан, монета на Истиея от II в. пр. Хр. и др. находки, датират възникването на светилището през ранната желязна епоха, а архитектурният ансамбъл – в последните столетия на I хил. пр. Хр.

Проучванията през 2011 г. бяха предизвикани от намеренията на Исторически Музей-Велинград и община Велинград да бъде подготвен проект за социализацията на този обект, като за това бе необходимо да бъде направена крачка към прецизирането на плана на светилището, както и на характера на разположената в неговите граници сграда. Тези изследвания бяха осъществени след писменото съгласие на предишния разкопвач Д. Катинчарова.

Поради ограничените финансови възможности, проучванията бяха проведени в продължение само на една седмица, в края на м. юли 2011 г., с финансиране от ИМ – Велинград.

Обр. 1.

Обр. 2.

В проучванията участваха студенти на практика и доброволци от университета в Жешув, Полша, Университета Мак Гил – Канада, СУ „Св. Кл. Охридски“ и Класическата гимназия.

Проучванията включваха:

1. Изследване на най- южната част на обекта, където е разположена оформената от частично разрушената сграда могила.

2. По-нататъшно проследяване на източната стена на теменоса с оглед установяването на наличие или не на конструктивна връзка на оградната стена с каменната сграда, разположена под могилата, а от там и синхроността на изграждането на отделните елементи на светилището.

3. Установяване на северната граница на теменоса и връзката на се-

верната и източната стена чрез сондаж в Североизточния край на теменоса.

Руините на каменната постройка, вероятно кула, в южния край на теменоса оформят могила с вис. 3 м и диаметър около 12 м. В най-високата част на могилата се намира малък дървен параклис. Около него бе свален най-горния пласт от камъни и сбита глина, примесена с въгленчета и късчета печена глина, с дебелина 0,20 м, и почистен и документиран разкрития каменен разсип. В южната си част каменният разсип оформя

дъга, която вероятно кореспондира на стените на кулата. Във вътрешността на югозападния ъгъл на теменоса, бе продължен в дълбочина заложеният при по-раните проучвания сондаж. Почистено бе и вътрешното лице на теменоса, което едновременно е и стена на кулата. Достигната бе дълбочина 1,20 м. Открити бяха отделни фрагменти глинена замазка и въглени. Пръстта е изключително сбита и проучване в дълбочина не бе възможно да се осъществи за краткото време и в твърде ограничената площ. Размерите на кулата, въз основа на направените изследвания са следните: дебелина на стените 2,20-2,30 м, вътрешно пространство 3,30-3,40 м.

При изследванията на източната стена през 2002 г., се споменават „фрагменти от мазилки със следи от плет, единични фрагменти от тухли и битова керамика“. Продължаването на нейното проследяване в южна посока бе свързано със задачата да се установи или отхвърли съществуването на конструктивна връзка между оградната стена и северната стена на кулата.

Такава връзка бе установена и ъгълът между оградната стена и северната стена на кулата бе засечен на 8 м. от южната стена на светилището. Тази малка крачка напред в изясняването на плана на култовия обект дава основание да се предположи, че изграждането на целия ансамбъл е станало по предварителна концепция и план, най-вероятно специфични за района на бесите. За сега нови данни за прецизиране на датата на изграждането на светилището не бяха получени. Остава направеното от Д. Катинчарова предположение, че това е станало във времето, към което се отнася най- многобройната и представителна част от археологическия материал – последните векове на I хил. пр. Хр.

В сондажа в СИ ъгъл на комплекса бе проследено вътрешното лице на оградната стена. С проследяването на северната стена бе установено, че теменосът, ориентиран С-Ю, има вътрешни размери 8-8,50 x 25 м. Оградната стена е от добре оформени лица от ломени камъни със спойка от глина, с варираща около 2,20 м. ширина. В сондажа в СИ ъгъл каменният градеж е запазен във височина от 5 реда.

Установеният план на светилището очертава заградена от каменните стени площ от около 210 кв. м. Към тази площ следва да бъдат включени и пространствата южно от теменоса, които са свързани с активна култова дейност, проучвана от Д. Катинчарова.

Конструктивно свързаното с оградните стени каменно съоръжение с квадратен план е със забележително масивни каменни стени, което предполага че високата постройка – кула, е била открита, без натрупан над нея могилен насип, а съществуващата днес могила е резултат от деструктивните процеси през хилядолетията.

Специфичната планова схема на обектите с подчертан култов характер, откривана в района на западните Родопи, населяван от тракийските беси, известни като пазители на прочутото прорицалище на Дионис, както и на други обекти с предполагаем култов характер в района на Средна гора, сочи, че сме пред изясняването на детайлите на една неизвестна до сега планова схема, характерна за култовата архитектура преди всичко на бесите, а и в съседните им райони.

Планът на комплекса в м. „Св. Илия“ все пак ни отправя към някои интересни сведения за погребалните практики в Югозападна Тракия, свързани със смъртта на Орфей, макар и в различни версии. Орфей бил разкъсан от басаридите една сутрин, на път към Оракула на Дионис в планината Пангей, и бил погребан в Пиерия, според една от тези версии. Според друга, главата му била отнесена от течението на Хеброс към морето и стигнала Лесбос, където жителите му я погребали и изградили светилище в негова чест. Особено интересна е версията за погребението на Орфей в Лейбетра. Когато колоната, върху която била поставено урната с неговите кости, се счупила и светлина докоснала костите му, страшно бедствие застигнало града и той бил разрушен от спускащите се от Олимп води на реката Сус. Съществуването на извисени и открити структури, свързани с тракийската погребална обредност, както и изграждането на светилище около гробовете на хероите, подсказвани от писмените данни, а и от археологически проучвания, дават основание да се предположи, че вероятно разкриваните структури с подобен план е възможно да бъдат определени и като специфичен вариант на херооните в югозападния тракийски ареал.

Обр. 3.

№ 22. СКАЛЕН ОБЕКТ ОТ ПРАИСТОРИЯТА И АНТИЧНОСТТА В М. ГРАДИЩЕТО ПРИ С. ДОЛНО ДРЯНОВО, ОБЩИНА ГЪРМЕН

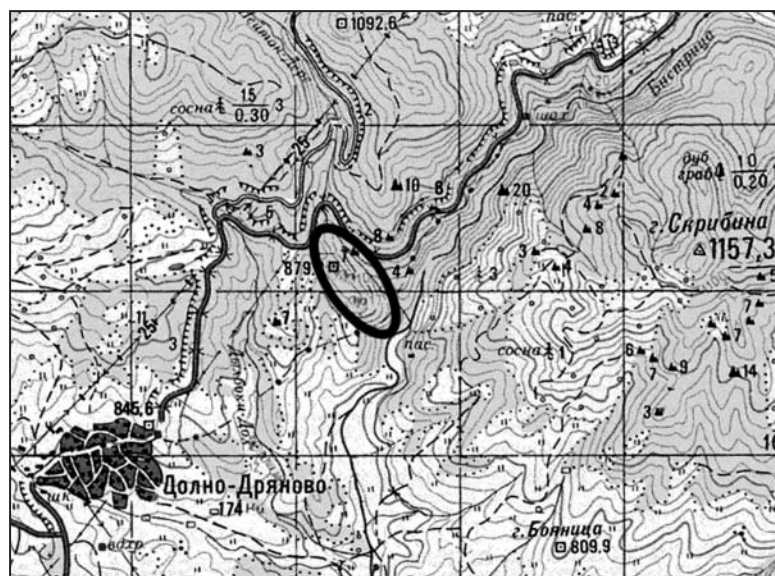
Анелия Божкова, Надежда Тодорова

Местоположение и топография

Обектът в м. Градището се намира на около 2 км източно от с. Долно Дряново (обр. 1). Разположен е върху скалист рид с дължина около 700 м, ориентиран СЗ–ЮИ. Възвишението е естествено защитено, достъпно единствено от северозапад.

История на проучванията

Обектът става известен в научните среди през 80-те години на миналия век, когато Мечислав Домарадски го локализира и регистрира по време на теренни издирвания в района (Домарадски 1999, 87, №7).

Обр. 1.

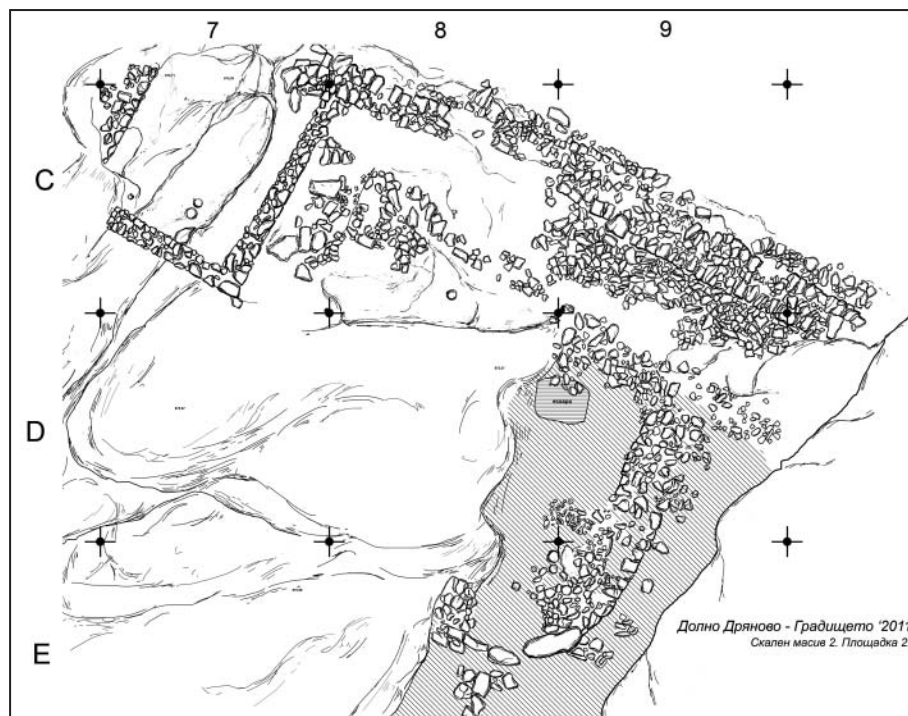
проучване участваха още д-р Живко Узунов (НБУ), Димитър Байраков (СУ) и студенти. План-квadratната мрежа е дело на Живко Узунов. Средствата за разкопките са от бюджета на проекта.

Обем и топография на извършените проучвания

Проучванията през изминалия сезон бяха локализирани в северния (северозападен) дял на обекта, в участъците, в които са предвидени дейности по изпълнението на проекта: изграждане на паркинг, информационен център и съоръжения за туризъм и отдих (стълби, пейки, беседки). Изследвани бяха две топографски зони, а именно:

– Зоната на скален масив I, площадка 1 (обозначена в проекта като „Крайпътна/ западна паркова зона“). Локализира се на юг от завоя на съвременния път. Там се откриха единични фрагменти от керамични съдове, работени на ръка (ранната бронзова епоха?). Не бяха документирани следи от археологически структури.

– Зоната на скален масив II, площадки 1 и 2 (обозначена в проекта като „Централна паркова зона“). Това са две скални площадки, разположени върху скалисто възвишение на юг от пътя и на северозапад от постоянен бетонен репер с кота 879.86 м, поставен върху трета каменна площадка с условна номерация скален масив II, площадка 3.

Обр. 2.

През 2008 г., по сигнал на проф. Тодор Бояджиев за сериозни иманярски вмешателства и по инициатива на доц. Красимир Лещаков, на обекта се провеждат ограничени проучвания (Божкова, Тодорова 2009, 200-203). През 2011 г. се проведеха спасителни разкопки във връзка с реализацията на проект за изграждане на туристически парк, в рамките на „Договор за безвъзмездна финансова помощ №B1.11.16 от 14.03.2011 г. по Програмата за европейско териториално сътрудничество Гърция – България 2007-2013 г.“. Разкопките се извършиха под ръководството на доц. д-р Анелия Божкова (НАИМ) и гл. ас. Надежда Тодорова (СУ „Св. Климент Охридски“) – съ-ръководители. В теренното

проучване участваха още д-р Живко Узунов (НБУ), Димитър Байраков (СУ) и студенти. План-квadratната мрежа е дело на Живко Узунов. Средствата за разкопките са от бюджета на проекта.

Стратиграфия, културни напластявания

Натрупаните културни пластове в проучените участъци не са дебели и предлагат ограничени възможности за стратиграфски наблюдения и изводи.

Културният пласт върху площадка 2 А (скален масив II) е с дебелина около 0.30 м и съдържа в горното си ниво фрагмен-

ти и артефакти от втората половина на I хил. пр. Хр., а в долното – преимуществено такива от финала на късния халколит. Долният стратиграфски пласт е с тъмен кафеникав цвят, примесен с дребни късчета опожарени глинени деструкции и заляга непосредствено върху материковата скала. В проучения участък беше регистрирано малко струпване от по-масивни късове деструкции и фрагменти от няколко съда, вторично горели и деформирани от високата температура. Подобни ситуации са документирани и при разкопките проведени през 2008 г (Божкова, Тодорова 2009: 202-204). Културният пласт върху площадка 2 (скален масив II) е дебел между 0.20 и 0.50 м и е наситен с материали от втората половина на I хил. пр. Хр. Извършените наблюдения показват наличие на две нива, които вероятно са свързани с извършване на преустройства в рамките на кратък период от време. Върху тази площадка бяха открити малко на брой фрагменти от халколита, без ясно изразен стратиграфски контекст.

Археологическите проучвания върху площадка 1 (скален масив II) не са приключили; проученият културен пласт е основно с материали от втората половина на I хил. пр. Хр. и с малко на брой разпръснати фрагменти от халколита.

Структури и артефакти

1. Скални цепнатини

В цепнатини в основата на отвесната скала на площадка 1 и в цепнатините на скалите върху площадка 2 бяха открити струпвания на археологически артефакти (депа за дарове?) от III – II в. пр. Хр. и от III – IV в. Това са предимно керамични съдове и фрагменти, тежести за стан (пирамидални), прешлени за вретена, дребни предмети от желязо, фрагменти от керемиди, глинени лампи (от римската епоха).

2. Основи на каменни съоръжения

Върху площадка 2 бяха открити основи от каменни зидове на различни по тип структури, част от които стъпват направо върху скалата, а други върху тънък глинест пласт (обр. 2). Изработени са от необработени каменни блокове с малки до средни размери. В западната част на площадката бяха документирани основите на малка правоъгълна сграда с размери 5,30x4,30 м (СИ-Ю3) със запазена височина на зидовете до 0.40 м. В източната и северната части на площадката бяха разчистени други две каменни структури с линейна форма, наподобяващи основи на зидове, северната от които може да се интерпретира като ограден зид (?).

3. Глинени огнища

На много места на обекта бяха открити фрагменти от глинени огнища (олтари), със или без украса. Върху площадка 2 бяха намерени *in situ* две структури от този тип. Първата представлява малко глинобитно огнище с почти квадратна форма, разположено до североизточния ъгъл в сградата, без украса на повърхността. Втората структура е в източната част на площадката и представлява глинена есхара с богата орнаментация от стилизирани мотиви в разделен на четири централен квадрат и правоъгълна рамка с меандров мотив.

Хронология

От проведените проучвания става ясно, че обектът в м. Градището има изключително дълга хронология, като структурите от различни епохи са разпръснати на различни места по скалистите възвишения. Проучените през 2011 г. пластове и структури съдържат материали от халколита до римската епоха, но се отнасят преди всичко към времето на втората половина на I хил. пр. Хр. Халколитните материали не показват различия спрямо откритите през 2008 г. и се отнасят към финала на епохата. Най-точните, известни за момента аналогии произхождат от Созопол (Draganov 1998). Хронологическата позиция на комплекса намира потвърждение в серия AMS дати, получени в лабораторията в Лион със стойности, попадащи в самия финал на V началото на IV хил. пр. Хр.

Като цяло керамичният комплекс от I хил. пр. Хр. е силно консервативен, с преобладаващ процент на съдовете, работени на ръка (обр. 3). Липсват импортни материали. По-прецизно се датират многобройните фрагменти от местни кантароси от сива глина с висок крак и издължен силует (обр. 3.7, 8), типични за тази част на Родопите в края на III – II в. пр. Хр. (Bozkova 2005, 47, fig. 3-4). Изглежда по това време скалните възвишения в м. Градището са използвани най-интензивно като място за религиозни обреди. Тогава са изградени някои от депата в скалните цепнатини и градежите на площадка 2, заедно с есхарата.

На много места по повърхността се откриват и материали, които могат да се свържат с времето на късната античност.

Литература

Божкова, Тодорова 2009: А. Божкова, Н. Тодорова. Спасителни сондажни проучвания на обект „Градището” – с. Долно Дряново, община Гърмен. – АОР за 2008, София, 2009, 200 –203.

Домарадски 1999: М. Домарадски с колектив. Паметници на тракийската култура по горното течение на река Места – Разкопки и проучвания XXVI, София, 1999.

Bozkova 2005: A. Bozkova. Hellenistic Cantharoi from Southwestern Bulgaria. – In: Stephanos Archaeologicos in honorem Professoris Ludmili Getov (= Studia Archaeologica Universitatis Serdicensis, Suppl. IV), Sofia, 2005, 46-51.

Draganov 1998: V. Draganov. The present stage of Eneolithic Research in Northeastern Bulgaria and Thrace, – In: M. Stefanovich, N. Todorova, H. Hauptmann (eds), In the Steps of James Harvey Gaul 1, Sofia, 1998, 203-221.

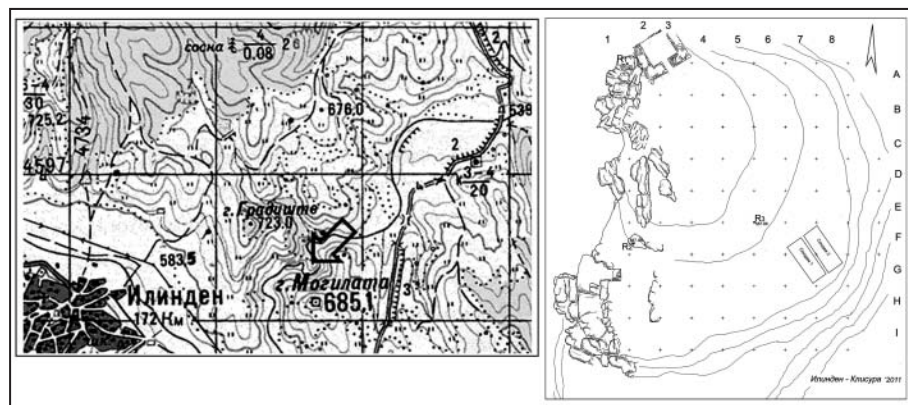
№ 23. ИЛИНДЕН – КЛИСУРА. РАЗКОПКИ 2011 Г.

Петър Делев, Надежда Тодорова, Веселин Данов

Обектът се намира в м. Клисурата на ок. 2 км И-СИ от с. Илинден, община Хаджидимово. Разположен е в тесния пролом на река Мътница (десен приток на Места), върху обособено, трудно достъпно скалисто възвишение с надморска височина 593 м и площ около 3 дка¹. От всички страни възвишението е оградено от живописен меандър на реката и е достъпно чрез тесен провлак от север. Склоновете са скалисти, почти отвесни от 3-СЗ и сравнително по-полегати от юг. Билото е заравнено. Обектът е затворен в дъното на тесния пролом, ограден от стръмните склонове на върховете Могилата (685,1 м) и Градище (723 м).

Проучванията през 2011 г. бяха осъществени чрез проект „Културно развитие и взаимодействия през праисторическите епохи и античността в района на р. Мътница” на Фонд НИ към СУ и съчетани с редовната теренна практика на студенти от I курс специалност Археология.

Разкопките бяха проведени за 12 работни дни през август. Бяха обособени три сектора – Север, Югоизток и Югозапад. Първият е в най-високата част на билото. Сектор Югоизток обхваща най-полегатата ЮИ-Ю част на склона. Сектор ЮЗ заема площта между естествените скали, непосредствено под билото в ЮЗ-З посока (обр. 1).

Обр. 1. Ситуиране на обекта. Топографска скица и план-квадратна мрежа с проучваните сектори.

Сектор Север

Основните дейности в сектор Север бяха свързани с документирането на зидовете на постройка, разкрита при иманярска интервенция. След почистването на насипите бе разкрито квадратно помещение с ориентация СЗ-ЮИ и вход от ЮИ с ширина 0,90 м. Вътрешните размери на постройката са 4,40 x 4,50 м, а дебелината на стените варира от 1,30 м до 1,50 м. ЮЗ стена е конструктивно свързана с ма-

¹ Обектът е регистриран при теренни обхождания през 1995 г. в рамките на проект по НФНИ „Археологически проучвания в Неврокопската котловина” с научен ръководител доц. А. Божкова (НАИМ). Тогава върху билото и склоновете на възвишението са регистрирани серия иманярски изкопи, а от изхвърлената пръст са събрани материали отнесени към халколита и КЖЕ, включително фрагменти от вносна чернофирнисова керамика. Виж Цветкова 2002, 40, 47.

териковата скала, която в тази част на билото оформя естествен скален венец. Градежът е от суха зидария, двулицев, от ломени и естествено нацепени скални късове. Във височина са запазени максимално девет хоризонтални реда от суперструкцията с височина над 1 м. В 3 ъгъл на постройката и на места покрай СЗ стена е установено опожарено ниво. Откритите материали в този сектор са малобройни и произхождат от насипи и нарушен пласт – строителна и битова керамика, изработена на ръка и колело, фрагменти от питоси. Въз основа на характеристиките на градежа и някои от намерените керамични фрагменти може да се предложи датировка в епохата на късната античност.

Сектор Югозапад

В този сектор бе извършено оформяне на профили на разширението на стар иманярски изкоп с размери 1,30 x 1,10 м и дълб. до 0,50 м. На малка площ тук бе разкрита част от каменна структура. Камъните са на дълбочина 0,15-0,25 м от съвременната повърхност, част от тях са големи скални късове с дължина над 0,50 м, както и по-малки плочести камъни и бели заоблени варовикови късове. Лежат в пласт кафява сбита пръст, примесена с дребни камъчета от ерозираща скала.

Сектор Югоизток

Заложени са два сондажа, съобразени с конфигурацията на терена и ориентирани СЗ-ЮИ, с обща площ 34 кв. м. Достигнатата дълбочина в двата сондажа е до 0,40/0,50 м от нивото на съвременния терен (обр. 2).

Стратиграфия и структури:

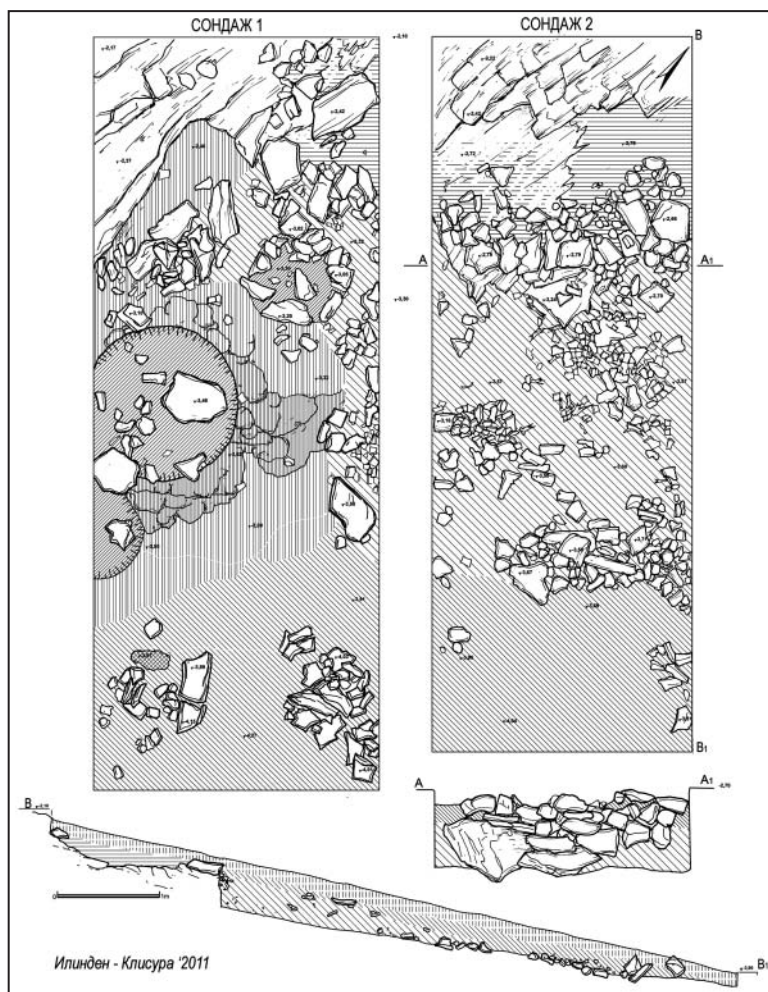
В северните части и на двата сондажа непосредствено под чимовия пласт бе разкрита материалова ерозираща скала.

Сондаж 1. Под чимовия пласт с дебелина до 0,10 м е разкрит пласт кафява до тъмнокафява пръст със зърнеста структура и дребни камъчета. В северната част в този пласт са разкрити единични големи и средно големи камъни.

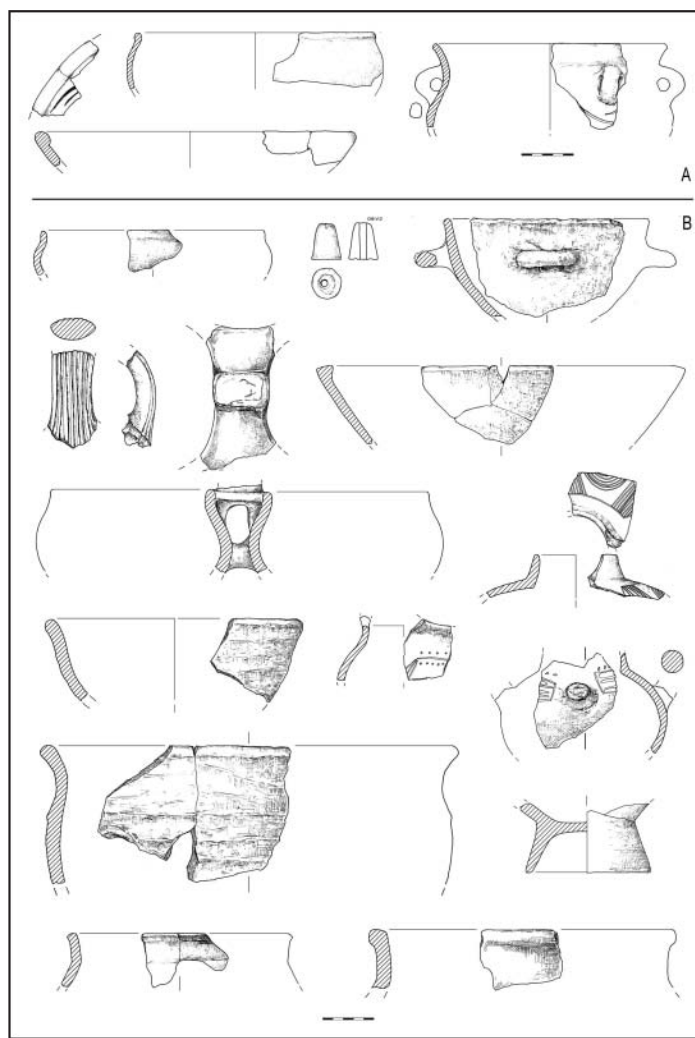
Непосредствено под този пласт в централната част на сондаж 1 е достигнато неравно ниво от компактни горели глинени деструкции. Материалите от този пласт се отнасят единствено към халколита. Пластът е пресечен от три кръгли вкопавания – Ями 1, 2 и 3. Ямите имат тъмнокафяв до черен запълнител в горните си нива и се очертават много ясно.

Яма 1 има неравно дъно и дълбочина 0,40 м. Периферията ѝ е очертана от плътни наредени плочести и ломени камъни. Материалите, открити в ямата, са с ниска концентрация. Между камъните в северната периферия на ямата бе намерена малка биконична тежест за стан с аналогии в комплекси, датирани в КЖЕ. Останалите материали от ямата са хронологически неиндикативни.

Яма 2 е с обща дълбочина 0,70 м и се отличава с висока концентрация на материали – изключително фрагменти от дебелостенни съдове, характерни за КБЕ. В едната ѝ половина е оформено стъпало и има по-дълбоко вкопана част, също с правилна кръгла форма. В горните нива на запълнителя са разкрити ломени и плочести камъни с различни размери. Над дъното е установен тънък пласт, наси-

Обр. 2. Сондажи 1 и 2. Структури от КБЕ и ями.

Обр. 3. Керамика и находки от КБЕ и финала на халколита.

нета. Открити са също фрагменти от кантароси с врязана украса, фрагменти с графитирана повърхност, и такива, покрити с битум. Към малките находки се отнася един прешлен за вретено с пресечено конична форма. Керамиката и находките са типични за късната бронзова епоха и намират точни аналогии в синхронните обекти от територията на днешна Югозападна България и Северна Гърция (обр. 3В). По-точни са съответствията с ранния хоризонт в Копривлен и Кастанас 19-16.

Вероятно структурите, разкрити в границите на Сондаж 2, представляват останки от постройка от късната бронзова епоха.

Пласт и материали от халколита.

Ненарушен пласт от КХ е установен само в границите на Сондаж 1 и е проучен в рамките на контролна траншея до Ю стена на сондажа. Установен е пласт с опожарени деструкции, с дебелина 0,30/0,40 м, принадлежащи по всяка вероятност на постройка от късния халколит, разположена непосредствено върху заравнената материкова скала. Откритите керамични материали се отнасят към финалните етапи на късния халколит (обр. 3А). Най-точните съответствия на керамиката произхождат от халколитни обекти, разположени в района на Средна Места (Кочан – Заимова чука, Долно Дряново – Градището). Топографските характеристики на обекта в м. Клисурата добре кореспондират с тези на т. нар. височинни селища, които се налагат като доминиращи в селищния модел през късния халколит в днешна Западна България и в Родопите.

тен с овъглена органична материя и въгленни. Може да се допусне, че двете структури – Ями 1 и 2 представляват основи на стълбове, допълнително укрепени с камъни.

Сондаж 2. Под чимовия пласт следва пласт тъмнокафява зърнеста пръст. Дебелината му варира от 0,05/0,10 до 0,15 м. В този пласт се откриват смесени материали от халколита, КБЕ и КЖЕ. Под него в централната част на сондажа се проследяват две успоредни редици камъни, които продължават на ЮИ извън проучената площ.

Северната редица е по-солидна, изградена от големи и средно големи камъни, разполага се непосредствено до и отчасти върху материковата скала и има ширина 0,60-0,70 м. От юг сравнително ясно се проследява лицето на структурата със запазени във височина до четири реда камъни.

В пространството, ограничено между двете редици камъни, под кафявия пласт следва пласт светла сиво-бежова пръст с по-фина и глинеста структура и петна фина пепелява пръст. В него на дълбочина 0,35 до 0,45 м от повърхността се разкри компактно ниво от многобройни фрагменти от глинени съдове от КБЕ, животински кости и по-дребни камъни. Под струпването на няколко места бе достигнато ниво доста сбито пръст с характеристиките на „подова“ трамбовка със сиво-белезникав цвят.

Преобладават фрагментите от груби, дебелостенни съдове – дълбоки купи и гър-

№ 24. СКАЛНО СВЕТИЛИЩЕ В М. БЕЛАНТАШ, С. ВРАТА, ОБЩИНА АСЕНОВГРАД

Борислав Бориславов, Мартин Христов, Венета Ханджийска-Янкулова

През 2011 г. археологическите разкопки на скалното светилище в местността „Беланташ“ се проведеха от 4 август до 1 септември. Разкопките са финансирани от Министерството на Културата, а водеща институция е Националният исторически музей.

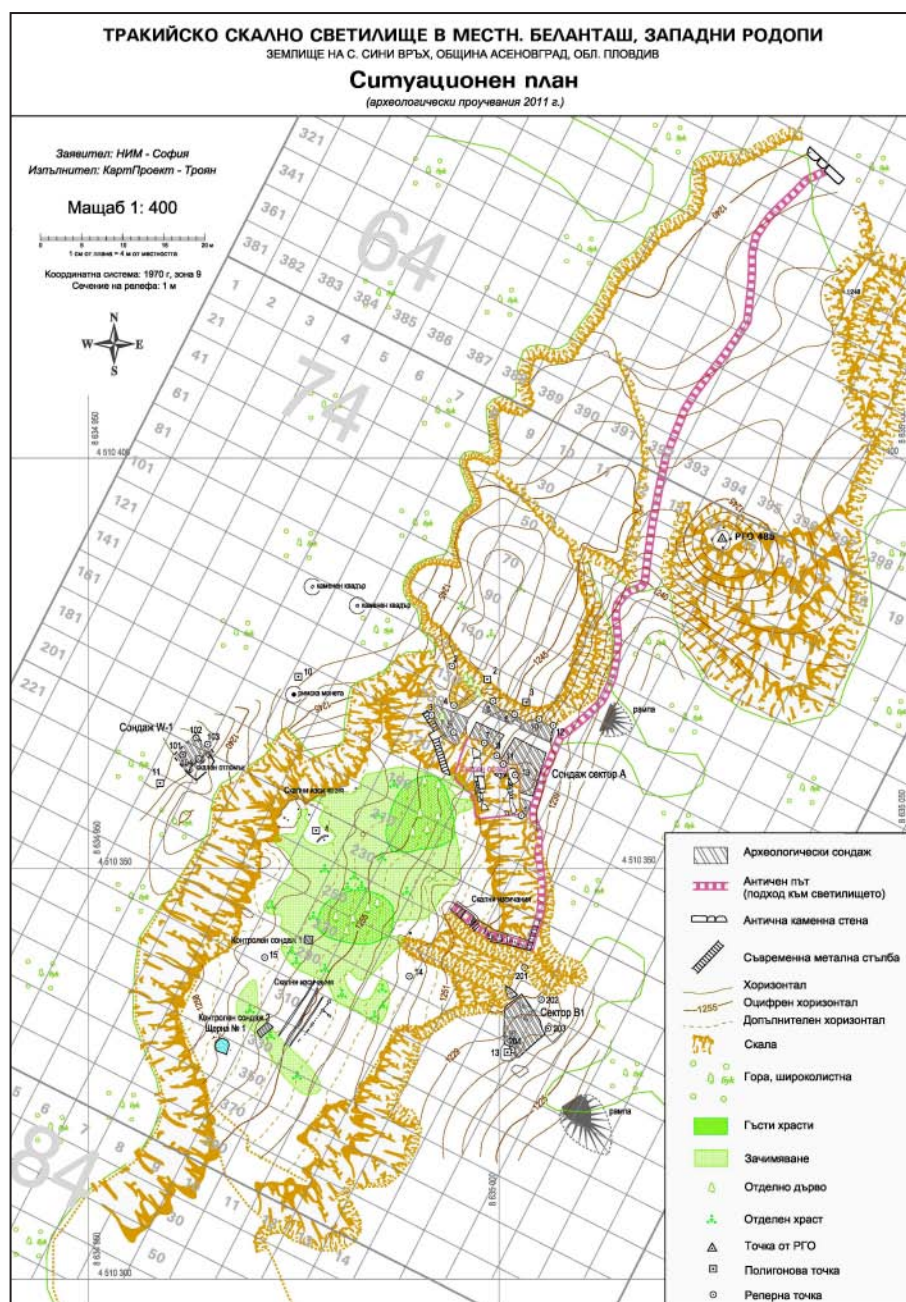
Проучванията през 2011 г. бяха концентрирани в три участъка (обр. 1):

1. Северно и североизточно подножие на централното скално плато (Сектор А).
2. Западно подножие на централното скално плато (Сондаж W-1).

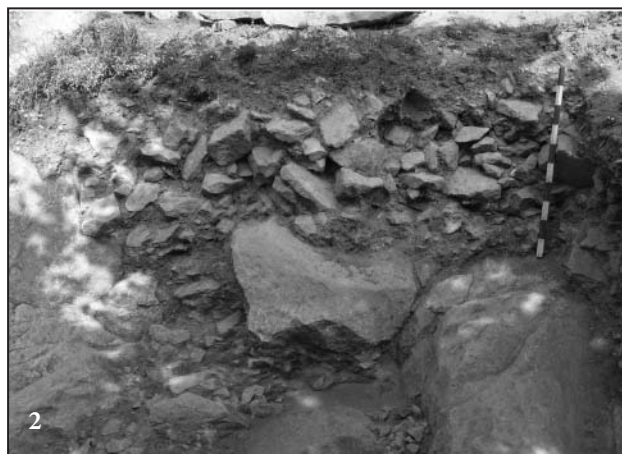
3. Наносен конус в основата на първата напъречна скална цепнатина на централната част на платото Сектор В-1 (югоизточно подножие).

1. Сектор А Целта на разкопките беше да се установи характера и датировката на каменното струпване, регистрирано в Сектор А през 2010 г. Проученото пространство е разделено на 8 сектора. Секторите са проучени в дълбочина като последователно са разкривани, документиращи и остранявани срутните камъни. Регистрирани са 4 пласта средно големи и големи ломени камъни, повечето от които със следи от оформяне на лица и тгли. Сцеплението между отделните камъни е слабо и рехаво. Начинът на натрупване показва, че камъните са падали от високо, вероятно от северния край на платото. В повисоките сектори А-2 и А-4 ясно се откроява трошлякът, образуван от удара на камъните в скалата или един в друг (обр. 2-3). По-едрият камъни са установени в по-ниските сектори – А-5 и А-6.

Върху самото плато са регистрирани изсичания, които подсказват на-

Обр.1. Общ план на проучвания участък на скално светилище в м. Беланташ, с. Врата.

Обр. 2. Сектор А. 1. Профил „Запад“, А-4; 2. Профил „Запад“, А-6 – снимки.

то плато. Част от сондажа попада под „козирката“ на четириметрова скала, запечатала културен пласт с материали от КЖЕ, РЖЕ и КБЕ.

Беше установено, че подобни срутвания с различна интензивност са ставали периодично, през различните епохи. В проучените нива концентрацията на керамиката от КЖЕ намаля значително за сметка на фрагментите от двете фази на РЖЕ. Постепенно се установява увеличаване и на керамиката от КБЕ. В този участък, къснохалколитни фрагменти липсват. Освен фрагментите от съдове са намерени прешлени за вретено и фрагменти от есхари.

3. Сектор В-1 – наносен конус в основата на първата напречна скална цепнатина на централната част на платото, югоизточно подножие. Поради естествения наклон на скалното плато от северозапад на югоизток, материалите са подложени на постоянен процес на свличане. Целта на проучванията в този участък е да се установят хронологическите рамки на човешка дейност върху платото и доколко то е възможно – характерът на тази дейност. Проучени са осем механични пласта, на площ от около 20 кв. м., като работата в този участък не е завършила. Целият пласт е преотложен и произхожда изцяло от повърхността на платото. Керамиката, която се открива тук, е с много висока концентрация, като в много случаи има по няколко фрагмента от един съд. Хронологически тя покрива късния халколит, КБЕ, периодът на преход КБЕ-РЖЕ, двете фази на РЖЕ и ранноелинистическия период. Единствените материали от по-късни епохи са отделни лошо запазени бронзови късноримски монети. Освен керамиката от посочените по-горе периоди се откриват фрагменти от обмазки на огнища-олтари (някои от тях с украса), прешлени за вретено, глинени жетони, фрагмент от сопло, фрагменти от антропоморфни фигурки (КХ), метални предмети (желязно длето, ножче, шило, фрагмент от бронзова фибула и др.), кремъчни артефакти (включително елементи за сърпове и стъргалки от КХ и КБЕ)².

личието на порта, както и стъпала, водещи към нея от североизточното подножие. Комплексът от стълба и порта, както и срутните камъни, събрани в участъка между СИ подножие на платото и скалния масив (северно) дават основание да се предположи наличието на каменна стена. Засага остава неясна както функцията на стената, така и времето на нейното изграждане. Фактът, че естественият наклон на платото е на юг, както и сравнително голямото разстояние от мястото, на което е била разположена предполагаемата стена, до северния ръб на платото – около 10 м, предполага умишленото събаряне на стената. Материалите, открити между камъните от струпването (керамични фрагменти, монети¹ и др.) датират това събитие към средата на III в. пр. Хр. Не се откриват материали от Средновековието, Късната античност или Римския период. По северозападния склон на платото са открити няколко много добре оформени квадрати с гнезда за оловни скоби, което предполага, че върху платото е имало и постройка с каменни зидове, също разрушена.

В Сектор А, под каменното струпване, е достигнат по-ранен културен пласт, от късната бронзова епоха. Проучването му не е завършено.

2. Сондаж W-1 се намира на западния склон, в подножието на централния скален масив, в участък, наситен с големи скални отломъци, паднали по склона вследствие на естественото рушене на северозападната периферия на скално-

¹ Монетите са определени от доц. д-р Иля Прокопов

² Кремъчният ансамбъл е обработен от доц. д-р Мария Гюрова (НАИМ-БАН)

Керамика

Керамика от късния халколит:

Целият керамичен материал, отнасящ се към времето на късния халколит, е открит в Сектор А и Сектор В-1 и не принадлежи към сигурни къснохалколитни нива. Пластовете, от които произлиза, съдържат археологически материали и от по-късни епохи – КБЕ, РЖЕ и КЖЕ.

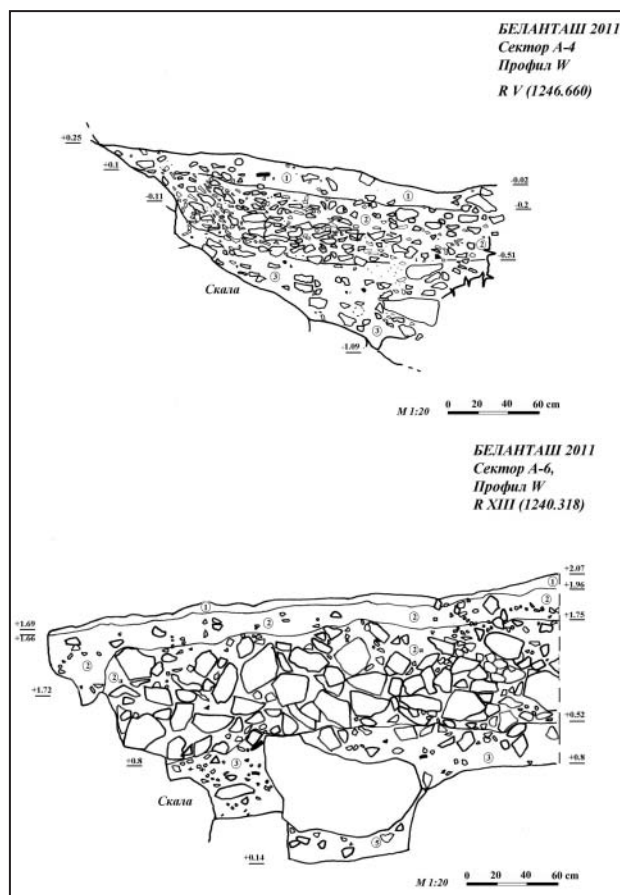
Керамиката е с различен цвят на повърхността – червен, светлокафав, бежов, кафяв и черен. Повърхностите са грубо загладени, матови до полирани. Формите на съдовете са следните: паници с различно оформен устиен ръб – удебелен отвътре, извит навън и изгънен, прав, извит навътре и др.; сферични или сплеснатосферични съдове, чийто устиен ръб е насочен нагоре или навътре; купи с извито навън устие; фрагменти от биконични съдове с две симетрични вертикални дръжки, които са украсени с тесни и плитки канелюри; фрагменти от стени на съдове хранилища; фрагменти от съдове с извито навътре устие и др.

Украсата е изпълнена с графит. Среща се при паници, купи, сплеснато-сферични съдове и др. Друга техника на украса е набодената. Нанесена е с нокът при съдове с малки пъпковидни или хоризонтални дръжки, като орнаментът е разположен върху най-изпъкналата част на съда. Канелюрите са коси – върху устията на паници или върху най-изпъкналата част на тялото. Рядко е използвана врязаната украса.

Според формите и украсата, керамичният материал може да се датира в края на III фаза на късния халколит. Някои от формите се откриват сред материалите на културен комплекс Коджадермен-Гумелница-Караново VI, но други носят елементи на западния къснохалколитен комплекс – Криводол-Сълкуца-Бубани. Към същия етап следва да се датират и фрагментите от антропоморфна пластика.

Керамиката от КБЕ и РЖЕ през 2010 и 2011 г. се открива най-масово в Сондаж W-1 и Сектор В-1. Представени са почти всички характерни за тези епохи форми – питоси, амфори, гърнета, кани, чаши, купи. Много по-малък е броят на паниците и поне на този етап на проучване – на кантаросовидните и двойните съдове. Срещат се всички познати техники на украса, включително запълването с бяла паста.

Керамиката от КЖЕ се открива основно в сектор А. Сред местната керамика преобладава правената на ръка, а тази на колело, в сив и червен цвят, е представена с единични примери. Срещат се и импорти – обикновено много обрушени фрагменти, сред които се разпознават такива от чернофирнисови кантароси с право устие. Сред керамиката на ръка се откриват и по-цели профили, които са предимно на конусовидни купи и цилиндрични гърнета с издути стени. Формата, релефните елементи на последните и украсата им – езичести и дъговидни дръжки, извити релефни ленти, както и разпознаваемите импорти, поставят керамиката на ръка в рамките на ранната елинистическа епоха – края на IV – първата половина на III в. пр. Хр. Тази датировка напълно се покрива с монетите, открити в Сектор А.

Обр. 3. Сектор А. 1. Профил «Запад», А-4; 2. Профил «Запад», А-6.

№ 25. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МНОГОСЛОЕН ОБЕКТ ОТ КЪСНИЯ НЕОЛИТ И I ХИЛ. ПР. ХР. ПРИ ИЗВОРА ХАЛКА БУНАР, С. ГОРНО БЕЛЕВО, ОБЩИНА БРАТЯ ДАСКАЛОВИ, СТАРОЗАГОРСКА ОБЛАСТ

Атанасиос Сидерис, Милена Тонкова

Проучванията продължиха 45 дни под ръководството на д-р М. Тонкова (НАИМ-БАН) и д-р А. Сидерис (ФЕС, Атина) с екип от археолози и студенти: М. Василева, Е. Петкова, Д. Димчева, Е. Тонкова от българска страна и д-р Я. Йорганас, М. Даусон, Й. Софианопулос и Хр. Фустерис – от гръцка. В научната обработка на резултатите се включиха гл. ас. И. Лозанов и д-р В. Ханджийска. Геофизичното проучване е дело на инж. Н. Тонков, а реставрацията и документирането на находките на Р. Йоргова, Н. Деянова, К. Франгова и М. Стойчева. Човешките останки са анализирани от Н. Тимева и Б. Гълъбова. Научен консултант за структурите от неолита е проф. д. и. н. В. Николов.

През 2011 г. продължи проучването на жилище 2 от къснонеолитната епоха (сектор VI), на ями от РЖЕ, класическата и ранноелинистическата епоха в сектори VI, VII и IX, на трите глинобитни постройки от ранноелинистическата епоха в сектори V, VII и IX, и на яма с човешки скелет от ранноелинистическата епоха в новосъздадения сектор X.

В сектор V продължи проучването на деструкции от глинобитна постройка от ранноелинистическата епоха. При вдигането им, в централната част бяха открити фрагменти от неукрасена есхара, малък брой фрагменти от съдове и желязна шпора (обр. 3д).

В сектор VI продължи проучването на деструкциите от къснонеолитното жилище 2 (Култура Караново III), както и на комплекса от ями от I хил. пр. Хр. Непосредствено на север и на запад от деструкциите на неолитното жилище бе проучена подпорната конструкция на стените (обр. 1а). Локализирането на дупките от гредите бе осъществено от проф. В. Николов. Бяха разчистени общо 23 дупки подредени в сравнително права линия, успоредна на стените. При северната стена бяха регистрирани 14 от тях с диам. 18-28 см, както и две двойки с диам. 28-30 см. Разстоянието между тях е 50-55 см. Три от дупките по протежението на северната стена са подпорни и са забити диагонално в дълбочина. По линията на западната стена са разчистени 8 дупки от колове. Те имат по-малък диаметър (14-20 см) и са яма по-голямо разстояние една от друга (0.30-1.20 м). Регистриран е и един подпорен кол. При проучването през 2011 г. бяха открити още няколко цели съда (обр. 3а).

В сектора бе довършено и проучването на три ями от класическата епоха. От особен интерес е яма 4 с глинобитно съоръжение на дъното, чието проучване започна през 2010 г. То има конична форма и е съставено от преотложени елементи (от скара и подпорен стълб) на пещ за керамика. Ситуацията е аналогична с откритите в няколко ямни светилища от същата епоха в Югоизточна Тракия ями със скари на пещи на дъното. Яма 18 е с типична за тази част на обекта крушовидна форма, дълбочина 1.20 м и пълнеж от пръст, силно примесена с пепел. В нея бе открито лекане със сив цвят (обр. 3в) с характерна за V в. пр. Хр. форма.

Контекстите в сектор VII са три: деструкции от глинобитна постройка от ранноелинистическата епоха, открита през 2010 г. и две ями от класическата епоха. Във вътрешността на постройката

Обр. 1. Теренни ситуации от сектори VI, IX и X.

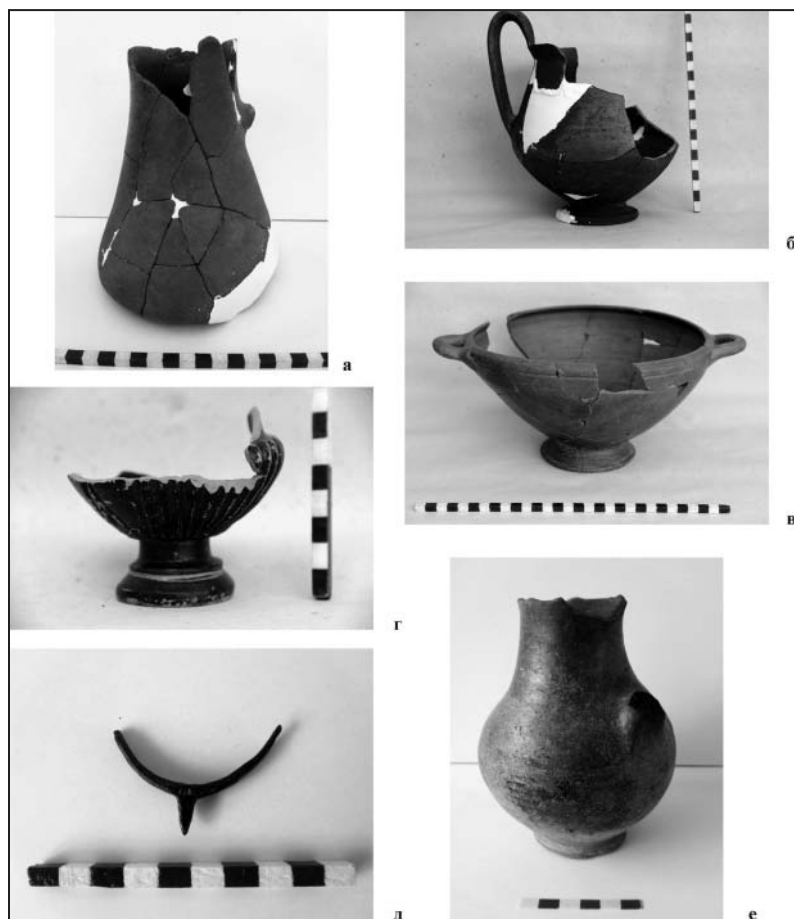

Обр. 2. Глинобитна постройка с есхара от сектор VII.

бе открита кана със сив цвят (обр. 3е), тежест за стан с кръст в горната част и фрагмент от съд с част от графит, от който се чете „ΥΔΟ(Κ)“. Най-важната находка е квадратна есхара със страна 59.5 см и дебелина 8-9 см, открита в средата на жилището (обр. 2). Тя е украсена с линейни мотиви, нанесени с отпечатан шнур, разделящи повърхността ѝ на централен и осем периферни квадратни панела, украсени, както и периферията ѝ, с щамповани орнаменти – розети, свастики и три вида бръшлянови клонки. Основата на есхарата е от няколко слоя от пречистена глина с червен цвят, слой от фрагменти от съдове и арматура от клонки. Повърхностният слой е от много фина и равномерно изпечена глина. Есхарите са типични за постройките от Халка Бунар, а есхарата от сектор VII е сред най-добре запазените и богато украсени образци, познати от Севтополис, Кабиле, Пистирос.

В сектор VIII бе проучена западната периферия на големия депозит от фрагментирани съдове и други материали от ранноелинистическата епоха, документиран на площ около 25 кв. м. през 2010 г. Сред тях са фрагменти от четири гръцки чернофирнизови кантароса с West-slope украса (обр. 3г) от началото на III в. пр. Хр. В централната част на сектора бе проучена яма от ранножелязната епоха с две големи конусовидни тежести за стан, аналогични на откритите в съседна яма през 2010 г. В северната част на сектора бе проучена яма с депозит от фрагменти от голяма трапезна амфора със сив цвят от V в. пр. Хр.

В сектор IX, непосредствено на север от откритата през 2010 г. глинобитна постройка от ранноелинистическата епоха, бяха проучени три вкопани структури (обр. 16). Източната се състои от две пресичащи се ями от ранножелязната и от класическата епоха. В последната бе открито съоръжение от глина и кана със сив цвят (обр. 3б), с характерна за V в. пр. Хр. форма. Структурата в центъра е яма от края на IV в. пр. Хр. с кошеровидна форма, диам. 2.30 м и дълб. 1.10 м. Две трети от пълнежът ѝ са преотложени мазилки, под тях към дъното има керамично струпване, сред които фрагменти от няколко транспортни амфори, и два хромела. Западната структура е много голяма – с диам. 4.70 м и дълб. 0.85 м, съставена от различни, но близки по време вкопавания (обр. 16). В нея бяха открити

Обр. 3. Находки от късния неолит, класическата и ранноелинистическата епоха.

две бронзови монети на Севт III и над 1000 фрагмента от съдове, животински кости и др. Сред тях са 93 фрагмента от гръцки амфори, сред които, според изследването на И. Лозанов, такива от Еритрея, от Книд, от Херсонес, от Тасос, от Хераклея – всички от кр. на IV – нач. на III в. пр. Хр. Открити са и фрагментите от чернофирнисови кантароси с West slope украса от началото на III в. пр. Хр. Вкопаната структура е била използвана по време на функционирането на жилището в началото на III в. пр. Хр.

В Сектор X бе частично проучена яма от ранноелинистическата епоха с човешки скелет (обр. 1в). В горната част на ямата бе открита тежест за стан, фрагменти от украсена есхара и от съдове, концентрирани над и около голям обработен камък с правоъгълна форма. Той е уникален за обекта и вероятно е бил донесен от каменен градеж от околността. Под него бяха открити кости от долните крайници, а под тях и торса на тяло, хвърлено с главата надолу. Според антропологичния доклад индивидът е мъж на около 35 г., с необичайно висок ръст (180 ± 3 cm), в много добро здраве. Разкритата ситуация бе интерпретирана като следа от човешко жертвоприношение. Тя се вписва във вече широко дискутираните практики, известни от тракийските ямни светилища. Ситуацията от Халка Бунар е уникална в един аспект – досега не бе откриван случай на човешко жертвоприношение в селищен контекст. Ямата със скелета е открита само на 25 м северно от синхронната ранноелинистическа постройка в сектор IX. Този казус поставя нови въпроси към функцията на селището при Халка Бунар и през ранноелинистическата епоха.

Литература

Тонкова 2008: М. Тонкова. Тракийски център в м. Халка бунар, с. Горно Белево, община Братя Даскалови, Старозагорска област. – АОР през 2007 г., София, 2008, 222-225.

Тонкова, Сидерис 2011: М. Тонкова, А. Сидерис. Археологически проучвания на многослоен обект от късния неолит и I хил. пр. Хр. при извора Халка Бунар, с. Горно Белево, община Братя Даскалови, Старозагорска област. – В: М. Тонкова (ред.). Трако-римски династичен център в района на Чирпанските възвишения. София, 2011, 80-92.

№ 26 ЕМПОРИОН ПИСТИРОС. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В КВ. Б 23 И КВ. КВ Б' 3 ПРЕЗ 2011 г.

Алексей Гоцев

Обр. 1. Кв. Б 23 – негативен контекст и част от глинена замазка.

Археологическите проучвания се провеждаха в периода от 18.07.2011 до 12.08.2011 г. средно с 6 работника на ден.

Кв. Б 23

Основната цел на проучванията в тази част на обекта бе да се проследи археологическата ситуация в южна и източна посока от разкритото през предишната годна каменно съоръжение (конструкция). В рамките на проучваната площ бяха експлорирани разкритите през предишната година деструкции. Бяха снети общо 7 механични пласта и достигната дълбочина от 1.20-1.30 м.. Пръстта е хомогенна, светло кафеникава. В рамките на проучваната площ известни различия в хомогенността на пръстта се наблюдаваха само в зоните, където бяха локализирани деструкции.

В югоизточния ъгъл на квадрата бе разкрита следната ситуация. В петно по-тъмна пръст с

неясни граници бе локализирана глинена замазка, с овална форма, която продължавана западна посока, в профила. Размерите ѝ, които са доловими в тази ситуация са 0.60 м. в посока север-юг. Повърхността ѝ е заоблена, леко конкавна, сивкава, тялото ѝ е от светло кафеникава глина. Под нея е оформено леко хлътнало легло. В южна посока от нея, на границата на петното по-тъмна пръст, бяха намарени 2 съда, поставени един в друг. Външният съд представлява долната част на гърне, работено на ръка, от груба глина с огладена повърхност е светло бежов цвят. В него бе положена каничка, сива глина, работена на грнчарско колело, с една вортикална дръжка, която липсва. Интересно бе че в каничката се откри глава на змия, но не е ясно дали е положена там, или вторично влечугото е проникнало във вътрешността на съдчето. Вероятно тук имаме негативен контекст, на чиято северна граница е разположена глинена замазка, а в южния му край са разположени двата керамични съда. Предстои неговото проучване в дълбочина. Стратиграфската ситуация показва, че този негативен контекст използван във времето преди да се изгради каменното съоръжение, проучено през предишните години. На базата на откритите над него археологически материали може да се отнесе към втората половина на IV в. пр. н. е.

Кв. Б' 3

Разширението на проучванията в южна посока от кв. Б 23 на площ с размери 10 на 5 м., ориентирана изток-запад, имаше няколко цели. Първо да се разкрият най-горните пластове и да се установи дали има аналогия със ситуациите от същите пластова не кв. Б 23. Второ – интерес представляваше възможността да се търси съпоставка между ситуациите от горните пластове в квадратите на запад. Те са проучвани от М. Домарадски в началото на 90-те година на миналия век и дадоха изключително интересни резултати. Това означава да се проследи връзката между зоната с повишена концентрация на следи от култови практики и металургична дейност (на Запад) и крепостната стена на емпориона (на Изток).

Проучени бяха 5 механични пласта и достигната дълбочина от 0.60-0.75 м.

– Разкрити бяха 4 петна от деструкции с различни размери. Представяват изолирани струпвания от късове замазки, строителна, по-рядко битова керамика. Интерес предизвиква деструкция 4, разположена в близост до южния профил на проучваната площ. При почистването ѝ се оказа, че това представлява пласт от късове глинени замазки с дебелина 0.06-0.10 м., който покрива глинена замазка с огладена, напукана повърхност и леко изпъкнала горна повърхност.

– При проучванията в квадрата бяха открити 6 монети, които са от тип на македонските владетели, но не са почиствани и трудно могат да се определят. Разкрити бяха и няколко тежести за стан, като по този начин се повтаря ситуацията от предишните години, когато тези находки се срещат често в горните пластове без да се свързват с определени структури.

Литература

Гоцев 2011: А. Гоцев. Емпорион Пистирос. Археологически разкопки в кв. Б 23 и кв. Кв Б 24 през 2010 г. АОР през 2010. София 2011, 160-162

Обр. 2. Кв. Б 23 – два съда, един в друг до южната граница на негативния контекст.

Обр. 3. Кв. Б' 3 – глинена замазка, покрита с деструкции.

№ 27. ЕМПОРИОН ПИСТИРОС. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В СЕКТОР АВ I А ПРЕЗ 2011 Г.

Гавраил Лазов

Целта на разкопките беше наред с проучването на културните напластявания в посочените квадрати, да продължи започналото през предходните кампании издирване на запазени структури, които да определят границите на застрояване на емпориона в северозападна посока. При проучванията до 2011 г., на достигнатите дълбочини в крайната линия квадрати А1- А4, такива структури не бяха установени. Основна причина за това са нарушенията на значителен обем от напластяванията при мелиоративните работи с тежка земекопна техника, извършени в началото на 80-те години на XX в. Вниманието беше съсредоточено в С3 част на квадрат А1 със страна 10 м- подквадрат А1 С3 със страна 5 м. Тук попада триангулачен репер, поради което в непосредствена близост до него машините не са унищожили напластявания. По този начин се е оформила малка пирамидална височина с нарушени от ерозивните процеси склонове. При започналото снемане на пластове се очертаваха тесни стъпаловидни разширения от изток и юг, които с навлизане в дълбочина се разширяваха, съобразно с наклона на терена.

В кв. А1 С3 на ниво III пласт се очерта първата структура- фрагмент от отухлена замазка *in situ*. От нея е запазена малка част с размери 0,17 x 0,14 м. Нейната гладка повърхност, дебелината и характера на основата, са идентични с тези на намерените в съседните квадрати глинени олтари. Обозначена е като контекст – К [100] и се отнася към най- късния период от обитаването на обекта. В С3 ъгъл на квадрата на същата дълбочина, но поради денивелацията, на ниво V пласт се достигна до слой от пепел.

Друг контекст – К [101] в същия квадрат се очерта в началото като струпване на неголеми речни камъни в централната част на ниво VI пласт. Наоколо, в жълтата глинеста пръст, се разкриха петна с бледочервено оцветяване от опалване, на места пепел със сив и черен цвят и ситни въгленчета. В дълбочина се разкриха каменни основи на сграда (обр. 1).

За градежа са използвани различни по големина речни камъни. Разкриха се два реда, като в долния има и грубо оформени средно големи камъни. Запазена е ЮЗ част на градежа, като зидът ЮИ-СЗ е разкрит на 3,30 м до южния профил под триангулацияния знак. Другият, ориентиран ЮЗ- СИ, достига до източния профил. На 1,55 м от ЮЗ ъгъл той прекъсва, последван от плочест камък, който е оформял праг на вход от ЮИ. Широчината на сградата от тази страна е била най- малко 3,70 м., но не е запазена в посока СИ в резултат от мелиоративните дейности. Подът е от трамбована глина. По надлъжната ос на помещението, в основатана на профила от изток на триангулацияния знак, се разкри *in situ* фрагмент от отухлена глинена замазка. Разкритата част от нея е с размери 0,42 x 0,27 м. Замазката с основата е висока 0,10 м и лежи върху глинест пласт със светлокафяв до жълт цвят. Върху него се проследява тънък сив пласт с дебелина до 0,07 м. На тази дълбочина се проследяват и тънки ивици от чист пясък. Върху

тези наслоявания лежи пласт с деструкции, дебел до 0,10 м. Самата замазка е с гладка повърхност и отухлена основа с характеристиките на глинените олтари от Пистирос. Над тънкия пласт с деструкции следва пласт с дебелина 0,5 м и наносни материали, покрит с пласт от кафява пръст, следван от хумусния повърхностен слой.

В пласта над пода на постройката се откриха: фрагмент от глинен олтар с щемпелувана украса, фрагменти от 2 глинени лампи, фрагмент от цедка, изработена на ръка миниатюрна глинена чашка с дръжка, изработена на колело паничка със светлокафяв цвят, дъно на червенофигурен съд със знак, нанесен с черен лак и др. Извън очертанията на сградата се откриха дисковидна тежест за стан и фрагмент от сопло. В керамичния комплекс от сградата има амфори и импортни гръцки съдове, мест-

Обр.1. Кв.А 1 северозападна част. Останки от основи на сграда в вход от югоизток

на ръка и монохромна на колело, които се отнасят към късната подфаза от втора фаза на живота в емпориона (последната четвърт на IV в. пр. Хр.).

Много лошо запазени останки от градеж се доразчистиха в IV пласт на А1 ЮИ. Те са от ЮЗ част на сграда с каменни основи, ориентирана като тази в А1 С3. Останките на двете сгради са разположени на едно ниво.

В А1 ЮЗ на достигнатите нива (от II до IV пласт в резултат на денивелацията) се разкриха средноголеми камъни, които са разположени в направление СЗ-ЮИ и могат да се свържат с нарушен зид. Върху два от тях на по-горно ниво през 2010 г. се разкриха големи късове от отухлен кирпич. И в А1 СИ се достига до нива със следи от опожаряване. Те са разположени в ЮЗ ъгъл на подквадрата и лягат върху по-долен пласт от тези на каменните основи. Това се проследява по пласт с пепел и въглини, началото на който се разкри под основата на зида при входа на сградата в А1 С3. В А1 ЮЗ, където все още тези дълбочини не са достигнати, до момента са проучени само деструкции. В IV пласт на подквадрат А1 ЮЗ се откриха база на червенофигурен кратер и амфорен печат, които се отнасят към същия керамичния комплекс, като при А1 С3.

В кв. А2 ако са съществували градежи и структури от тази фаза на емпориона, те са изгребани от тежките машини. Тук продължиха проучванията от достигнатите през 2010 г. нива.

В А2 С3 беше проучена яма К [252], разположена до западното ребро. Нейната повърхност беше установена през 2010 г. като тъмно петно в светлата глинеста пръст на дълбочина 0,53 м. Стените на ямата са били обмазани с пласт глина, оцветен в розовочервено, вероятно след опалване (обр. 2). Пълнежът е от кафява пръст, която към дъното е примесена с пясъчен нанос. На различни нива се разкриха малки речни камъни и отделни малки керамични фрагменти, стена от питос и късче отухлена глина. Ямата е с форма на обърнат пресечен конус с дъно от жълта глина. Диаметърът горе е 1,23 м, долу 0,86 м, дълбочината – 0,32 м.

В източното ребро на този подквадрат беше разкрит силно повреден питос. Неговата горна половина е била унищожена от булдозерите, които са разнесли пластовете до това ниво – повърхността на съвременния терен.

В А2 ЮЗ започна проучването на пластовете под нивото на подовата замазка К[200], разкрита през 2009 г. Проучването се прави в очертанията на нарушена от машините замазка. Тук се откриха фрагмент от керамично сопло, сиви купи, изработени на колело, едната от тях с една дръжка и с графити на външната стена, фрагмент от глинена лампа с графити-изображения и абecedар и фрагмент от солен с триредов графит.

В А2 ЮИ продължи проучването на пластовете от достигнатото през 2010 г. ниво. В III пласт започна проучването на яма К [251], чието начало се забелязваше слабо във II пласт, като малко потъмнено петно със струване от камъни и късове отухлени мазилки. На тези нива е вкопана в светла глинеста пръст. Тя е с диаметър И – 3,186 м и С-Ю 1,60 м. Оформен беше профил в северната част на ямата. Пълнежът е от кафява пръст. В пълнежа се откриха фрагменти от тракийска груба и работена на колело монохромна керамика, както и импортна керамика, от питос, както и фрагмент от перваз на култово огнище от печена глина. Сред находките интерес представляват фрагментите от червенофи-

Обр.2. Кв. А 2 северозападна част. Яма К 252 със стени, обмазани с глина.

Обр.3. Кв. А 2 югоизточна част. Редица от камъни под яма К 251.

гурен кратер с фигурална сцена и графити, фрагмент от култова фигура. Находките се отнасят към втората четвърт на IV в. пр. Хр. При снемането на пълнежа на дълбочина 0,30 м се разчистиха средноголеми камъни, разположени в редица с дължина 0,94 м, ориентирана СЗ- ЮИ. Те се различават от останалите камъни в пълнежа и имат характера на част от зид, съществуващ тук преди оформянето на ямата (обр. 3). На това ниво, което съответства на VIII механичен пласт се откриват предимно материали от първа фаза на живата в емпориона, които се датират във времето V в. пр. Хр. – втората четвърт на IV в. пр. Хр.

№ 28. ЕМПОРИОН ПИСТИРОС. ПРОУЧВАНИЯ В КВ. Ж5 И Ж4 ПРЕЗ 2011 Г.

Валентина Танева

Проучванията в квадрати Ж 5 и Ж 4 на емпорион Пистирос се проведеха в рамките на 14 работни дни (02.08. – 19.08) с шест работника.

В кв. Ж 5 целта бе изясняване предназначението и функцията на яма, предхождаща предпещната яма, чието проучване започна през 2010 г. През този сезон бяха проучени 12 механични пласта (0,20 м), започващи от достигнатия през миналата година XXVII до XXXVIII пласт. Почвата във всички пластове е сиво-пепелива, рохка, на места мазна, с примеси на въглени и изключително много наситена с кости от дребни и по-едри животни. В тях освен голямото количество кости бяха открити чернофирнисов скифос (запазен 2/3), един жетон от вторично обработена стена на съд, два почти цели сиви съда, фрагменти от сива и кафява, правена на колело, керамика, амфори, чернофирнисови съдове, фрагменти от преносимо огнище (пираунос), култови фигури, глинени первази и есхари. На нивото на XXXVIII пласт, при дълбочина 5,30 м от основния терен, ямата свършваше. Почвата в този пласт е жълтокафява, чакълеста и без материали.

Формата, дълбочината и запълването на ямата ни дават основание да предположим три етапа на нейното използване и предназначение. Най-вероятно първоначалното ѝ предназначение е било кладенец. Дълбочината му е 5,30 м от основния терен, като достига до водоносен пласт, който в момента на

Обр. 1. Скифос от яма в кв Ж 5.

Обр. 2. Киликс от яма в кв Ж 5.

проучването беше много влажен и всеки момент можеше да излезе подпочвена вода. Има добре оформена правоъгълна шахта с размери между 1,10 и 1,30 м. Формата не се променя в дълбочина от отвора до дъното. Не личат следи от обмазване или от опалване на стените. Възможно е те да са били облицовани с дърво, изгнило впоследствие. Вкопан е в чист терен от кафяво-жълта глинесто-песъклива почва, пресичаща един наносен пласт. Характерът на пълнежа в долните пластове (XXIV – XXXVII) – основно кости, фрагменти и почти цели съдове и фрагменти от култови предмети, характерни за обредните ями (Георгиева 1991) доказва, че в определен период кладенецът е изоставен и неговата шахта е използвана за ритуални жертвоприношения на животни, т. е. е изпълнявал функцията на жертвена яма. Огромното количество кости, запълващи пласт повече от два метра в долната част на ямата, е категорично доказателство за това.

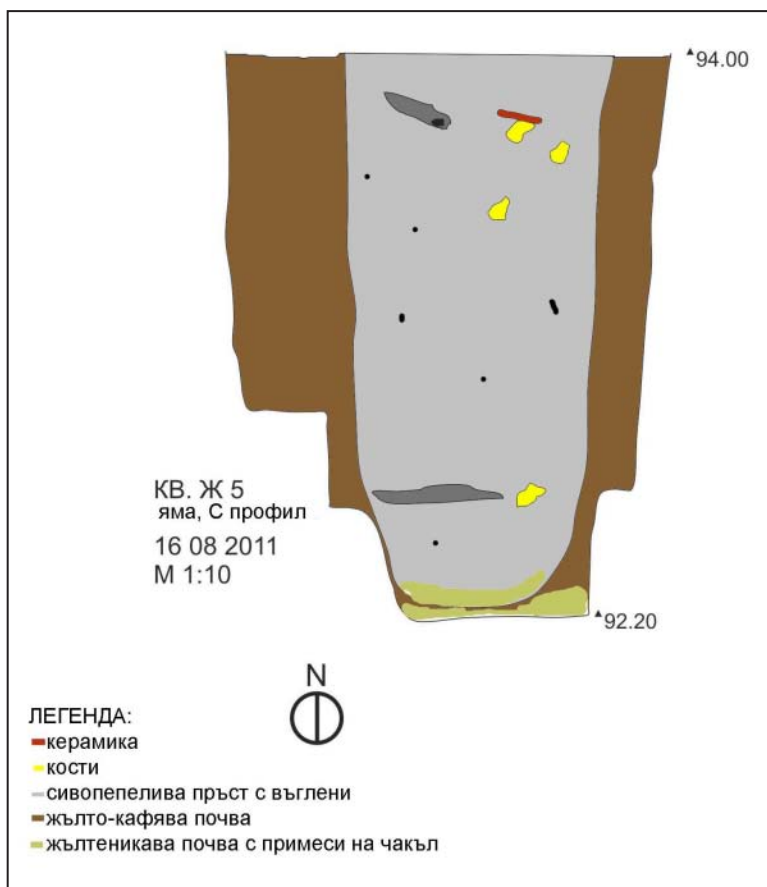
Времето на използването на шахтата като жертвена яма добре се датира от откритите съдове в тези пластове. В най-долния пласт, на дъното на ямата е открито дъно на амфора от Хиос, датираща се в края на V в. пр. Хр. (Bouzek 2007, 152, No. 3; тип III по Монахов 2003 г.) В по-горните пластове са открити: фрагментиран чернофирнисов съд – болсал, (Agora XII 1970, No. 539), датиран около 420 г. пр. Хр.; един почти изцяло запазен скифос, покрит с черен матов фирнис, датиран във втората половина на V в. пр. Хр. (Agora XII 1970, No. 344); фрагменти от

чернофирнисов киликс, открит през 2010 г., датиран в V в. пр. Хр. (Божкова 2010). Следователно използването на кладенеца като жертвена яма става в края на V пр. Хр. В такъв случай датата на построяването на самия кладенец можем да отнесем преди края на V в. пр. Хр., т. е. първата фаза от съществуването на Пистирос – времето на построяването на крепостната стена, а може би и преди нея (Bouzek et al. 2007, 11).

Структурата на пълнежа в долните пластове води до предположението, че жертвоприношението е извършено еднократно, или поне ямата не е използвана като жертвена за много дълъг период и много активно. Над пластове, наситени с много кости и материали, не се наблюдава активна обредна дейност. В тях почвата е червеникаво-глинееста със сивкав и сиво-кафяв оттенък от примеси на пепел и малко въглени. Не са открити никакви материали, с изключение на няколко кости и фрагмент от култова фигура.

На по-късен етап – втората половина на IV в. пр. Хр., след построяване на керамичната печ, незапълнената все още яма е използвана за предпещна яма, обслужваща разкритата и проучена в предишните години керамична печ. Доказателство за това е характерът на запълването на ямата в най-горните ѝ пластове, идентичен с материалите, открити в предпещната яма. Откритата керамика от тези пластове е характерна за втората половина на IV в. пр. Хр.

През този сезон беше разкрит сондаж и в кв. Ж 4, чиято цел бе изясняване на ситуацията покрай трасето на съвременния път, минаващ през територията на обекта. Сондажът е с координати: И – 3 – 1,00 – 5,00 м; С – Ю – 0,00 – 7,00 м, като бе оставен ръб 1,00 м между кв. Ж 5 и кв. Ж 4. Бяха изкопани два механични пласта. В първия пласт са регистрирани 4 струпвания от керемиди – №1-в СЗ част на сондажа; №2 в СИ част; №3 в централната част и №4 в ЮИ ъгъл, които продължават и в следващия втори пласт. Най-голямо по размери е струпване №4, като в него освен керемиди се забелязват и фрагменти от съдове и камъни. В СЗ част на сондажа бе открита сребърна монета – хемихекте на Тасос от типа коленичил наляво силен с кантарос в ръка /кратер върху обратната страна, датиран в последното десетилетие на V в. пр. (Юркова, Домарадски 1990). Между струпванията се откриват малко материали – главно фрагменти строителна и битова керамика, сред които два фрагмента бракувана продукция. На това ниво работата бе спряна.

Обр. 3. Северен профил на яма в кв. Ж 5.

Литература

- Божкова 2010:** А. Божкова. Чернофирнисова керамика от класическата епоха в България – актуален прочит на проблема. – Археология, 2010, 21.
- Георгиева 1991:** Р. Георгиева. Обредни ями в Тракия (края на II – I хил. пр. н. е.). – Археология, 1991, 1, 1
- Юркова, Домарадски 1990:** Й. Юркова, М. Домарадски. Нов център на тракийската култура – с. Ветрен, Пазарджишко. – Нумизматика, 1990, 3, 9.
- Agora XII 1970:** B. A= Sparkes, L. Talcott. Black and Plain Pottery of the 6th, 5th and 4th Centuries B. C. (The Athenian Agora XII), Princeton, 1970.

Bouzek 2007: J. Bouzek. Trade amphorae. – In: J. Bouzek, L. Domaradzka, Z. Archibald. Pistiros III. Excavations and Studies, Prague, 2007.

Bouzek et al. 2007: Bouzek, J., Z. Archibald, L. Domaradzka et al. The Emporion of Pistiros and its environs – twenty years of study by the international team. – In: J. Bouzek, L. Domaradzka, Z. Archibald. Pistiros III. Excavations and Studies, Prague, 2007, 5-19.

№ 29. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ИМОТ 027004 В М. ТАТАР МЕЗАР, ЗЕМЛИЩЕ ПАЗАРДЖИК, ПРЕЗ 2011 Г.

Валентина Танева, Любка Тодорова

Археологическите проучвания се проведеха в частен имот, намиращ се на 2 км западно от гр. Пазарджик, непосредствено на юг от стария път за София и разклона за с. Мокрище, в м. Татар Мезар. В съседство с имота се намира могилен некропол от три могили – две на около 150 м на изток и една на същото разстояние в южна посока.

При изкопни работи в имота, във връзка със строителство на автосервиз, е открит закопан на място голям античен питос, при което собственикът на имота уведомява РИМ-Пазарджик. При първоначалния оглед на терена бе констатирано наличие на културен пласт с фрагментирана антична битова и строителна керамика.

На основание Писмо №45-00-0196/19.04.2011 г. на Министерство на културата започнаха археологически разкопки на обекта, които се проведеха от 30 май до 14 юни, в рамките на десет работни дни с 4 до 6 работника.

В момента на започване на проучванията в югозападната част и по западната граница на имота бяха насипани отломки от тротоарна настилка.

Преди започване на разкопките бе направена локализация на обекта с GPS, геодезично заснемане и нивелация.

Абсолютните координати на обекта са С – 42° 11' 00.3"; И – 24° 17' 53.8"; надморска височина 214 м; Т-075.

На видимата територия на обекта, предвидена за строителни дейности, бяха направени 8 сондажа. Сондаж №1, (И-З – 3 м; С-Ю – 5 м) е заложен на североизточната граница на имота, където бе регистрирана концентрация на фрагменти от битова керамика. Проучени са три механични пласта като количеството на откриваната керамика е по-голямо в първия пласт: дребни фрагменти битова керамика и керемиди. Във втория пласт количеството на керамиката значително намалява. Не бяха открити следи от зидове, тухли, камъни и хоросан. В третия механичен пласт вече не се откриваха никакви материали. Почвата е глинесто-песъклива. Ситуацията е подобна и в останалите сондажи (2, 3, 5 и 7), с изключение на сондаж 6, където бе регистрирана яма със сивочерна почва с примеси на въглени и пепел, но с малко материали (дребни фрагменти битова керамика и малко кости). На югозапад от изкопа на питоса бе регистрирано струпване от керамика. Там зложихме сондаж №4 (И-З – 4 м; С-Ю – 2,50 м). Той беше проучван на две части – северна и южна. След вдигането на фрагментите керамика от струпването бяха проучени два механични пласта по 0,20 м. Оказа се, че това струпване е част от пълнежа на долната част на яма, в която в безпорядък лежаха фрагменти керемиди, дребни, средни и малко по-големи камъни (не много на брой), фрагменти от би-

Обр. 1. Питос открит при строителните работи.

Обр. 2. Бронзова фибула от сондаж 4.

това керамика, кости, част от хромел, тежест за стан. На ниво трети пласт ямата свърши. В южната половина открихме добре запазена бронзова фибула. В очерталите се профили се виждаше, че ямата се разширява и излиза от сондажа. С цел установяване границите ѝ той беше разширен в източна посока с 1,70 м и в северна посока с 1,10 м (до самия ръб на изкопа с питоса). Очерталата се яма има неправилна овална форма с размери – И-З – 3,00 м, С-Ю – 3,40 м, дълбочина 0,40 м, без следи от обмазване. Вкопана е в чист терен от светлокафява до зеленикаво кафява почва. Цвета на почвата в ямата е тъмнокафява до сивочерна с примеси на пепел и въглени. В сравнение с останалите сондажи в ямата количеството на откритата керамика е най-голямо. Тя е силно фрагментирана (дребни фрагменти) и доста разнообразна – червенолакова, червена и кафява на колело, сивочерна и черна на колело и керамика, правена на ръка. По форми също е много разнообразна – паници, купи, чаши, стомни, гърнета, дебелостенни съдове, питоси. Открити са също две фрагментирани тежести за стан, фрагмент от глинен капак за питос, хромел, дребен фрагмент стъклено устие и гвоздеи. От разнообразния керамичен материал бе възможно единствено частичното възстановяване на три съда – купичка, чаша и една паничка, чийто паралели откриваме сред керамиката от вилата в Ивайловград (Кабакчиева 1986 9-18, №№10, 160, 238).

Обр. 3. Червенолакова купичка от сондаж 4.

В пространството между сондаж №4 и сондаж №1 е регистрирано друго керамично струпване, където бе заложен сондаж- №8 (И – З – 3,00 м ; С – Ю – 2,50 м) В този сондаж проучихме пет механични пласта. Струпването бе основно от керемиди и по-малко фрагменти битова керамика. То лежи в яма, която свършва на ниво четвърти пласт и е с размери – С / Ю – 0,90 м; И / З – 0,90 м, дълбочина 0,63 м от нивото на проучвания терен и 1,76 от основния репер. Почвата в ямата е сиво-черна, рохка, с примеси на въглени, като към дъното ѝ се забелязва по-голямо количество въглени. Откритите материали са малко – основно дребни фрагменти от съдове.

В заключение бихме могли да кажем, че проучванията потвърдиха първоначалните ни наблюдения, а именно, че археологическият обект се намира на изток от проучваната част и от северната страна на пътя.

Преди започване на разкопките бе направен, доколкото бе възможно поради наличие на буйна растителност и културни насаждения, оглед на съседните имоти, при което беше констатирана концентрация на керамика на изток от имота и покрай южната страна на пътя. Това ни даде основание да предположим, че обектът се развива и от северната страна.. През есента след изоравање на нивата там също бе направен оглед. Регистрирано бе наличие на керамика, идентична с тази от южната страна на разстояние около 150 м в посока Ю – С от пътя. Обектът е нарушен още с прокарването на главния път София-Пловдив и по-късно при прокарване на водопровод от Варварските минерални извори за Пазарджик, който минава от южната страна на трасето на пътя.

Горният слой на културния пласт на проучваната площ е отнесен при отнемането на хумусния пласт на почвата.

Забелязващите се по цялата територия фрагменти от керемиди и битова керамика са разнесени от работата на машината при подравняването на терена.

Откритият керамичен материал, макар и силно фрагментиран, намерен най-вече в сондаж №4, а също така и отлично запазената фибула, датирана във II в. н. е. по типологията на Е. Генчева (Генчева 2004, 30, 148), ни дават основание да отнесем обекта към римската епоха – II – IV в. н. е.

Липсата на следи от масивни постройки и тънкият културен пласт в сондажите ни дават основание да смятаме, че проучваната територия е периферията на археологически обект – селище.

Имайки предвид това, че в проучвания терен няма ясно изразен и свързан културен пласт и поради изчерпването на обекта, теренът бе освободен за строителни дейности.

Литература

Кабакчиева 1986: Г. Кабакчиева. Керамика от вилата при Ивайловград, II-IV в. –Разкопки и проучвания, София, 1986.

Генчева 2004: Е. Генчева. Римските фибули от България. Велико Търново, 2004.

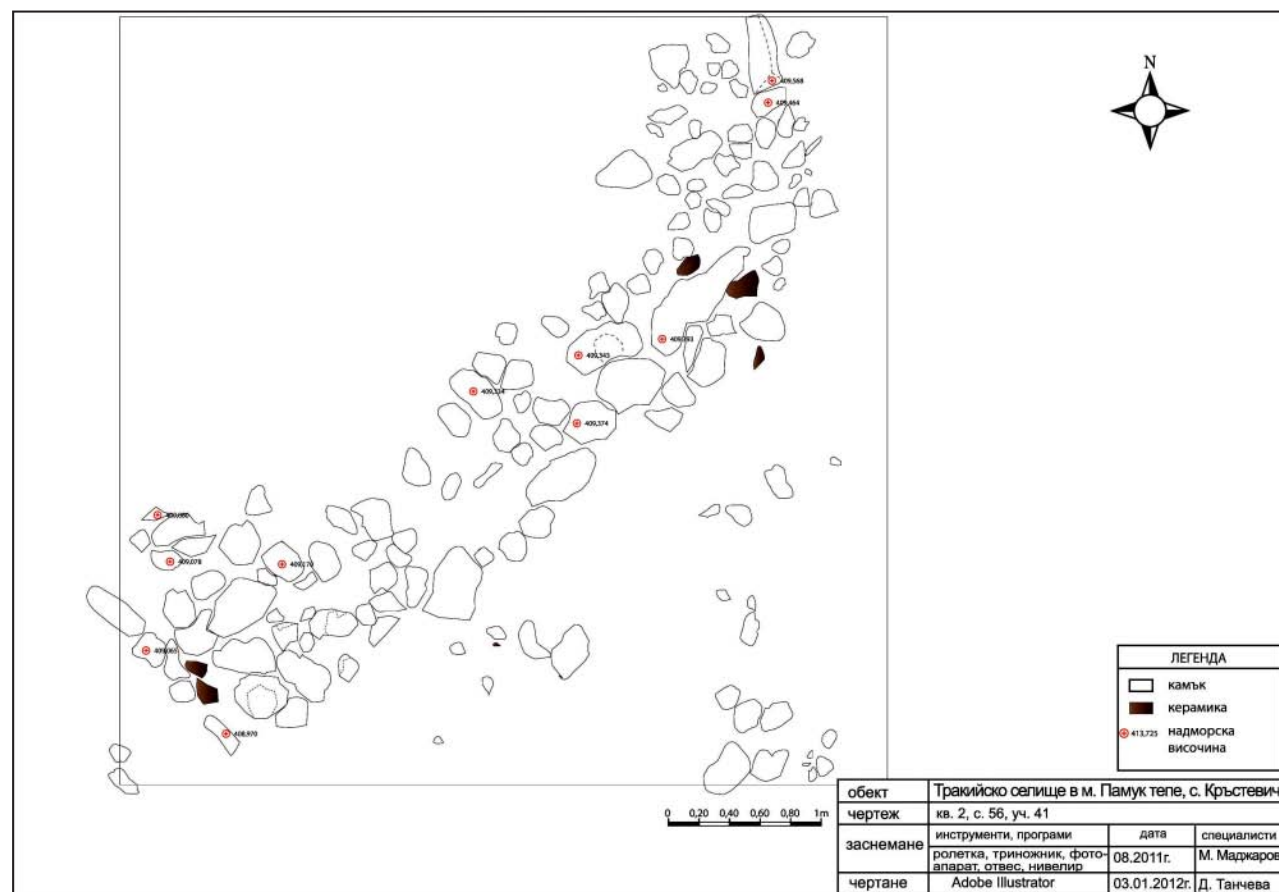
№ 30. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКИ СЕЛИЩЕН И ТЪРГОВСКИ КОМПЛЕКС ОТ V – IV В. ПР. ХР. В МЕСТНОСТТА ПАМУК ТЕПЕ ПРИ С. КРЪСТЕВИЧ, ОБЩИНА ХИСАРЯ

Митко Маджаров, Димитринка Танчева, Десислава Василева

Археологическите разкопки на тракийския селищен и търговски комплекс от V – IV в. пр. Хр. при с. Кръстевич с известни прекъсвания се проведеха през месеците юни и август 2011 г. В работния екип участваха Митко Маджаров, Димитринка Танчева и Десислава Василева, която обработи керамичния материал. В процеса на работа за заснеманията на археологическите структури бяха използвани технически средства: тотална станция Sokkia SET 4010, фотоапарат, триножник, ролетка, нивелир, отвес. Разкопките бяха фининсирани от Археологическия музей в гр. Хисаря. Тяхната цел беше да се започне разкриването на новоустановените чрез геофизичните измервания през 2010 г. археологически структури и по този начин да се попълни архитектурата на тракийското селище. Квадратите за проучването на новите структури бяха избрани в последователност от южната периферия към централната част на комплекса.

Първата, сравнително голяма структура, беше локализирана в кв. №2, сектор №56, участъци №№41 и 51 от общата план-квадратна мрежа. По предварителните данни от геофизиката нейната площ възлизаше на около 75 м².

След започване на изкопните работи, на дълбочина 0,20 м от нивото на съвременния терен се появиха и първите камъни от структурата. При разчистването на този горен пласт беше констатирана компактна маса от средни и по-дребни камъни, които оформят локализираното вече с помощта на геофизиката каменно срупуване. В дълбочина разкопките достигнаха до 0,40 м. Това е нивото на

Обр. 1. План на разкрития ЮИ зид от сграда "D" в Тракийския селищен и търговски комплекс от V – IV в. пр. Хр. при с. Кръстевич.

здравия терен, върху който е разположено каменното струпване при средна кота 409,174 м.

Наблюденията по време на разкопките установиха, че камъните в участък №41 са целенасочено наредени и ясно очертават част от зид с посока СИ – ЮЗ с 45° отклонение от оста С – Ю (обр. 1). Дължината на зида е 5,6 м. Той е с неправилно очертани лица и различна ширина, която в по-голямата част е около 1,00 м (обр. 2). От зида е запазен само най-долният ред камъни. Подредбата на камъните не е особено старателна. Между тях са оставени широки фути. Зидът е с наклон от СИ към ЮЗ с денивация от 15° . Наклонът на зида следва наклона на терена. За подредбата на най-долния ред камъни теренът не е бил предварително вкопан и нивелиран, а е бил само зачистен до здрава пръст. Върху нея са били наредени поедри камъни без каквато и да е спойка.

Между камъните в зида се откриха два фрагмента от устие на питос и парче от керемидата. Керемидата е от типа „плоски“ с два отвесни странични перваза, високи по 2,5 см.

– Югозападно и непосредствено до въпросния зид бяха разкрити други средни и дребни камъни, които са концентрирани в участък №52 и част от съседния участък – №60 на кв. №55. Тези камъни оформят отделно от разкрития зид струпване, което е с видимо неправилна форма. Очерталите се две петна от струпването са с приблизителни размери 1,50 x 1,00 м. Самостоятелни единични дребни камъни заемат останалата СЗ половина на участъка. На ЮИ от диагонала на участъка няма нито един камък. Подобна е ситуацията и на запад от каменното струпване в уч. №60 на кв. №55.

Няма съмнение, че разкритите каменни струпвания принадлежат на неголяма постройка, от която е запазен само ЮИ краен зид. Формата на зида с ясно очертаните ъгли показват, че сградата се е развивала по надлъжната ос в посока ЮИ – СЗ с 45° отклонение от оста С – Ю, и че тя стои в симетрия с откритите досега в комплекса постройки. Нейната външна ширина по оста ЮЗ – СИ е била 5,60 м.

Анализът на данните показва, че единичните и групата камъни, разположени в близост до зида, открит в участък №41, са от същата тази сграда. Количеството камъни, концентрирани в участъците №41 и 51, както и стиловите белези на разкрития зид дават основание да се допусне, че сградата е имала ниска каменна основа. Тя е служила само за стабилизиране на градежа, който във височина вероятно е бил изпълнен с нестабилни материали – кирпич или обмазан с кал дървен плет. Що се отнася до покрива – от конструктивна гледна точка той следва да е бил много лек – може би дървени ребра, покрити с кожи, папур и друга растителна маса.

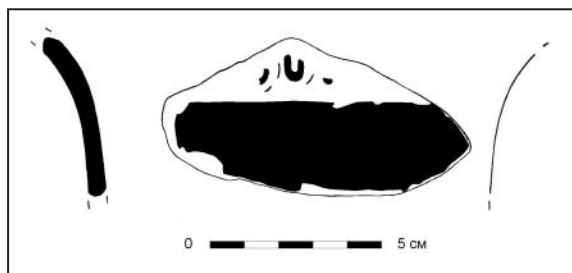
По своите конструктивни особености новоустановената сграда, която в общия план условно е означена като сграда „D“, по нищо не се различава от досега разкритите и проучени сгради „B“ и „C“ от тракийското селище при с. Кръстевич. По своя план тя вероятно е представлявала малка, неразчленена правоъгълна постройка – такава, каквато е била и сграда „B“. В това отношение съществено се различава масивната и представителна сграда „A“, която е заемала доминиращо място в целия комплекс (Маджаров, Танчева 2008, 217-219).

По време на разкопките беше установен културен пласт с дебелина 0,40 м. Пръстта в пласта е светлокафява, която в дълбочина към здравия терен преминава към кафяво-жълтеникава. В профила се забелязват ситни камъчета от структурата на пръстта и единични керамични фрагменти.

Археологическият материал, открит при разкопките, се състои основно от фрагментирани глинени съдове. На фона на разкопаната и проучена площ, която като цяло е около 70 м², както и на сравнително тънкия културен пласт може да се каже, че концентрацията на керамичния материал е задоволителна. На цялата площ са открити 162 керамични фрагмента, повечето от които са намерени около каменните струпвания и локализирания зид от сграда „D“. Значителна част от фрагментите се пада на вносната керамика – предимно амфори. Към този тип керамика спада и един интересен фрагмент от устие на червенофигурен кратер с част от рисуван кима (обр. 3, 3а). Той, заедно с останалия керамичен материал, потвърждават общата датировка на комплекса – V в. пр. Хр. – средата на IV в.

Обр. 2. Изглед от разкрития ЮИ зид от сграда „D“ в Тракийския селищен и търговски комплекс от V – IV в. пр. Хр. при с. Кръстевич.

Обр. 3, За. Фрагмент от устие на червенофигурен кратер, намерен в сграда "D" от Тракийския селищен и търговски комплекс от V – IV в. пр. Хр. при с. Кръстевич.

пр. Хр. Конкретно фрагментът от кратер с нарисувана в горната част на устието кима може да се отнесе в периода от средата на V в. пр. Хр. до средата на IV в. пр. Хр. (Moore 1997, Nos. 323, 325, 402).

Намерените парчета от глинени съдове, изработени на ръка и на колело, не се отличават от досега откритите такива през миналите кампании. Сред тях е и едно дъно от мортарий, датиран най-общо от класическата епоха (Василева 2010, 237-246).

Резултатите от археологическите разкопки, проведени през 2011 г. на тракийския селищен и търговски комплекс при с. Кръстевич, допълниха неговата архитектура с още една сграда. Фактът, че всички досега открити постройки (4 на брой) са ориентирани по оста СИ – ЮЗ с 45° отклонение от посоката С – Ю показва, че при неговото застрояване е била спазена известна планова закономерност, която е продиктувана от два важни фактора. На първо място застрояването е съобразено с общия наклон на терена, който е в посока от СИ на ЮЗ. Вторият фактор, с който е съобразено застрояването, е максималното използване на слънчевото греене. При това разположение на постройките, които са ситуирани на невысока планинска тераса, отворена на югозапад, слънчевите лъчи могат да огряват през целия ден минимум една от страните на всяка една сграда.

Проучванията на тракийския селищен и търговски комплекс при с. Кръстевич ще продължат и

през следващите сезони, с цел максимално допълване архитектурата на комплекса и изясняване на принципите, приложени при неговото застрояване.

№ 31. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКИ УКРЕПЕН ОБЕКТ В М. „СМИЛОВЕНЕ” В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГР. КОПРИВЩИЦА

Даниела Агре, Деян Дичев

Пети сезон продължи проучването на обекта в м. „Смиловене” в землището на град Копrivщица. Основната работа бе съсредоточена в цялостното проучване на вътрешното пространство, ограничено от оградната стена, както и в квадратите на юг от входа на обекта.

Кв. Г2 – в този квадрат е разчистено вътрешното лице на северната стена, което почти изцяло е разбито от иманярски вмешателства. То е запазено в 2 реда суперструкция. Камъните от цокълния ред са грубо обработени, масивни, особено в източна посока, към външния североизточен ъгъл, и са поставени (голяма част от тях) по дължина напречно на дебелината на стената, така че да формират солидна „подложка”. Градежът прецизно следва острата денивелация на скалата в източна посока. В рамките на дебелината на стената, разликата между нивата, върху които стъпват първите, най-ниски редове на вътрешното и външното лице е от -0,26 м до -0,77 м. Максималната запазена височина на лицевите редове е 0,84 м.

Кв. Г3, Г4, Г5, Г6 – по цялата линия на квадратите, обхващащи вътрешното лице на източната стена, е достигнат цокълният ред. Свалени са три механични пласта и е достигната скалата. Няма никакви структури или вкопавания. На място са оставени само някои от нападалите лицеви блокове.

Обр. 1. Етап от проучването на вътрешното лице на източната оградна стена на обекта.

Обр. 2. Керамично струпване пред външното лице на западната стена в кв. Б4-В4.

Кв. Б4, Б5, Б6 – обхващат вътрешното лице на западната стена – с тяхното проучване е разчислена цялата дължина на западната стена. Открит е западният улей за извеждане на водите, разположен симетрично спрямо този на източната стена. Улеят е оформен в един цял блок с дължина 2 м, ширина 0,50 м и диаметър на леглото за отичане 0,20 м. Нивото на основите на стената в северната част, където е била жилищната сграда, е по-високо в сравнение с това на юг и улеят е съобразен с тази характеристика на терена. Южно от улея основите на стената падат с 2 реда по-ниско, т. е. на нивото на улея се равнява на 3-ти ред от суперструкцията.

При западната стена са запазени на място в един ред субструкция-цокъл и 3 реда суперструкция, с максимално запазена височина 1,40 м.

В квадрати **Б3 и Б4**, пред външното лице на западната стена, е свален един механичен пласт. Стерилен терен не е достигнат. В материалите от пласта се среща единствено фрагментирана тракийска керамика.

В пространството южно от южната стена са проучени **кв. Б8, В8, Г8**. С проучването на тези квадрати се изясни проблема с подхода към жилищната сграда и оградената площ. На две места в тези квадрати са разкрити площадки с ширина от 1,40 м при горната (от север) до 1,70 м – при южната. И двете са ориентирани напречно на денивелацията, т. е. изток-запад. Тук, при ниското подравняване, е и едно от големите струпвания на материали за този сезон – депозирани са голямо количество тежести за стан, керамични прешлени, открити са бронзови и сребърни монети, както и мраморна плочка с изображение на тракийски конник. Монетите, с изключение на една бронзова, която е елинистическа (Филип II), са от римския период.

През сезона продължи работата и в кв. №1 и 2 на втората площадка, разположена на около 100 м северозападно от укрепения дом. Проучени са нови три пласта. Разкритата стена е от необработени камъни с дебелина 2,20 м. Градежът е двулицев, с пълнеж от ломени камъни. Лицата са от неправилни редове, като на места има видими подравнявания. Няма разлики в градежа на двете лица. Стената е с ориентация североизток-югозапад. В пластовете са открити деструкции от стената, без никакви други материали.

На този етап на проучванията може да се обобщи, че обекта е функционирал около средата – третата четвърт на IV в. пр. Хр. Вероятно проучваната стена от ломени камъни е изградена едновременно с дома. През II-III век обектът е обитаван отново, като вероятно една от функциите му е „Светилище на тракийския конник”.

№ 32. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. КНЯЖЕВО, ОБЩИНА ТОПОЛОВГРАД, 2011 Г.

Даниела Агре

Могилата се намира в м. Татар маша, на около 300 м северозападно от с. Княжево. Разположена е върху естествено възвишение, залесено с борова гора. Височината ѝ е около 4 м, диаметър 35 м. По могилата има множество иманярски изкопи с различна форма и дълбочина, някои от които са от зимата на 2010/2011 г. Разкопките на могилата са спасителни. Те се проведеха в рамките на два месеца под ръководството на Даниела Агре и заместник ръководител Доротея Гюрджийска-докторант в СУ „Кл. Охридски“. През сезона е проучена южната половина на могилата. В разкритата ѝ южна част са проучени 3 помещения във вътрешността ѝ, основите на още две в ЮИ ѝ ъгъл, както и други помещения, организирани в пространството на изток от източната стената. Градежът на външно лице на сградата е от добре оформени гранитни блокове, спойката е на калов разтвор, като във височина има стремеж за редуване на ниски и високи редове. Вътрешните размери на общото пространство на сградата е 10,40 x 4,70 м. Очертани са границите на сградата в южната ѝ част, тъй като северната остава под непроучения могилен насип. Основите на сградата са с височина около 0,60 м, изградени от големи добре оформени каменни блокове, скрепени на калов разтвор. Дебелината на стените, отделящи помещенията, е 0,60 м, дебелината на външните стени е 1,40 м. Във височина стените са били изградени от кирпич, от който са запазени по 4-5 реда с обща височина м/у 0,35 и 0,40 м. Между отделните помещения има входове. Сградата е опожарена. Във всички помещения са открити греди и кирпичи, рухнали при опожаряването на горния етаж. В помещение 1 са открити стълбите за втория етаж. В него са открити хранилищни съдове, тракийска и гръцка керамика, прешлени за вретено, тежести за стан, животински кости, покривна керамика и бронзова монета на Антиох II.

В помещение II, освен деструкциите от падналия горен етаж, са открити керамични съдове – кухненска тракийска керамика и фрагменти от гръцки амфори. В централната част на това помещение е вкопана негативна структура, от която е проучен един сектор. Стените на тази структура са силно отухлени и имат плавен наклон към центъра. В проучения сектор са открити фрагменти от амфора, голям брой керемиди, греди и замазки.

В помещение III са открити фрагментирани хранилищни съдове, основно кухненска тракийска керамика на ръка и колело, две битови пещи, фрагменти от хромели, основите на вертикален стан с голям брой пирамидални тежести за него, както и бронзова монета на Антиох II.

От изток към сградата е долепена още една сграда, от която е проучено част от помещение с есхара. Върху есхарата е открит фрагментиран чернофирнисов кантарос, а до нея фрагментирана гръцка амфора. Пред това помещение на юг са разкрити две масивни успоредни стени, на разстояние от

2,90 м една от друга. Тези стени имат лице само от юг. Пространството между тях е заето изцяло с нападали и фрагментирани на място покривни керемиди и отухлени кирпичи.

Към югоизточния ъгъл на сграда едно е долепена още една сграда – сграда 3. От нея са проучени части от четири помещения. Те са запазени в основи. Градежът на всички е еднакъв, с конструктивни връзки между стените. Камъните са основно дребни, необработени, като само на места има включени правоъгълни блокчета. Има оформени две лица и пълнеж между тях от малки камъни, споени с глина. Дебелината на всички стени е 0,50 м. Максималната разкрита височина е 0,26 м, основно градежът е запазен в един ред, само на места има втори. Редовете са неправилни, грижливо оформени. При тези помещения няма никакви следи от пожар, не

Обр. 1. Етап от проучване на помещение 1 в сграда № 1.

са открити други материали освен падналите керемидени покриви. Помещение 4 на тази сграда е долепено до източната стена на сграда 1. В него е разкрита битова пещ. Върху западната стена на това помещение е положена варова мазилка.

Перпендикулярно на фасадата на сграда 1, от нейния ЮЗ ъгъл на юг, е разкрита част от оградна стена, долепена на fuga към сградата. Стената е с много добре оформени две лица изградени от грижливо подбрани и обработени каменни блокове. От стената са проучени 6,50 м. В северната ѝ част е имало портик, широк 1,20 м. Стената е била покрита, доказателство за което е падналият *in situ* покрив от двете ѝ страни.

От външното западно лице сграда 1 е разчистен в дълбочина само един ред от каменната основа. Вижда се, че са ползвани обработени блокове със стремеж към еднакви размери. Кирпичът над каменната основа е 0,30 м. В близост до стената (в югозападния ѝ ъгъл) са проучени две битови пещи. До пещите са открити две монети – сребърен обол и бронзова монета на Филип II. В този сектор преобладава гръцка керамика.

Във височина над кирпичените стени, от изток и запад, е разкрита крепида, която от юг е отворена, а от север влиза в непроучената част на могилата. В основата на крепидата са поставени големи, необработени каменни блокове в 1-2 реда. От запад крепидата е с ширина от 0,70 до 0,90 м, от изток ширината и достига до 2,50 м.

Датиране на обекта – Повечето от датиращите материали, каквато е гръцката керамика – чернофирнисова и амфори, е с дата от втората половина на IV в. до края на първата четвърт на III в. пр. Хр.

Монетите: бронзовата монета на Филип II на този етап се датира най-общо в годините на царуването му 359-336 г. Сребърният обол на Източните Локрийци е отсечен между 338 и 300 г. пр. Хр. Останалите две монети са бронзови на Антиох II Теос – 261-246 г. Ако се базираме на този материал, обектът е функционирал от времето на завладяването на Тракия от Филип II до смъртта на Антиох II, т. е. приблизително 90-100 години. Тази дата предстои да се прецизира.

След известен период от време върху рушевините на дома е изградена крепида и е насипан могилият насип.

Обектът е изцяло зазимен. Проучването му ще продължи през този сезон.

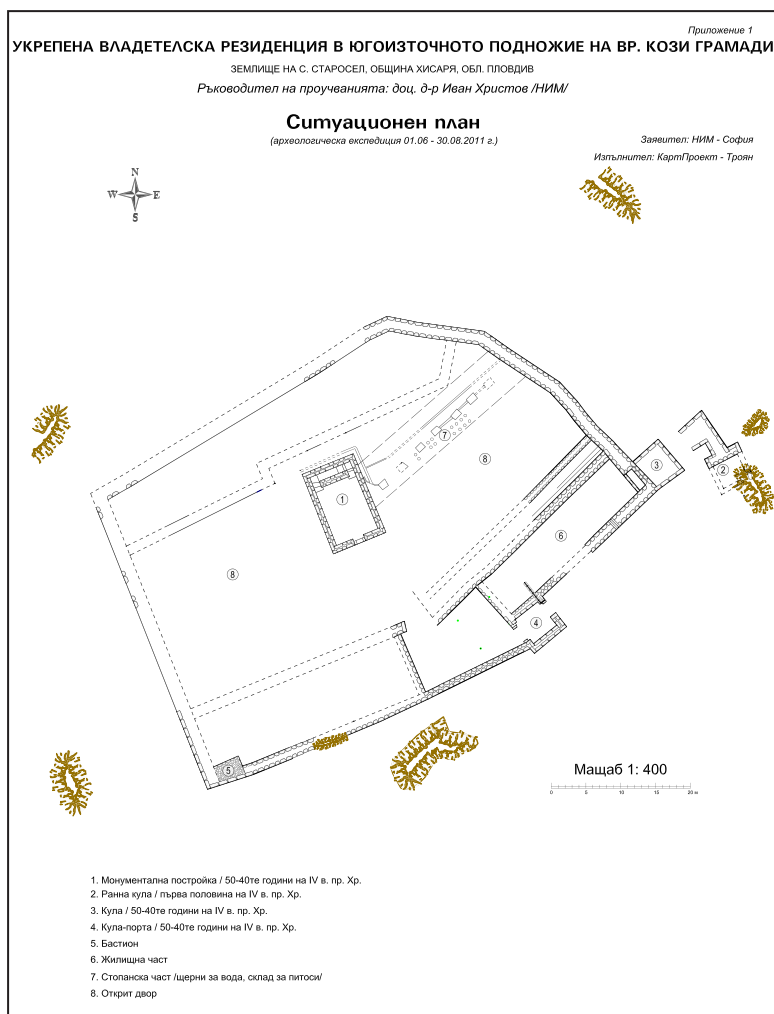
Обр. 2. Общ поглед към проучената част на обекта.

№ 33. ЕКСПЕДИЦИЯ „КОЗИ ГРАМАДИ – 2011“. ПРОУЧВАНЕ НА УКРЕПЕНА ОДРИСКА ЦАРСКА РЕЗИДЕНЦИЯ В СЪЩИНСКА СРЕДНА ГОРА– IV В. ПР. ХР.

Иван Христов

През лятото на 2011 г. бяха продължени археологическите проучвания в югоизточното подножие на връх Кози грамади, землище на с. Старосел, община Хисаря. Разкопките на укрепената одриска резиденция се проведеха от 1 юни до 30 юли. През м. август бе извършена консервация на разкритите досега археологически структури. Експедицията беше финансирана целево от г-н Лъчезар Цоцорков – меценат на културата. Консултанти на проекта бяха гл. ас. д-р Даниела Стоянова (СУ „Св. Климент Охридски“), гл. ас. д-р Христо Попов (НАИМ при БАН) и проф. д-р В. Тодоров (НХА). В обработката на археологическия материал участие взеха д-р Венета Ханджийска-Янкулова (СУ „Св. Климент Охридски“) и Силиян Иванов (ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“). Геодезичната и топографска поддръжка на експедицията бе извършена от специалисти на фирма „Картпроект ООД“.

През 2011 г. обхвата на археологическите разкопки бе разширен в югоизточната и централ-

Обр. 1. План на обекта с най-важните разкрити структури.

бре фланкирани стени посредством специфични блокове за страницата. Същите бяха открити разбити пред фронта на кулата. Вторият етап на функциониране на кулата-порта се свързва със запущване на проходното място с грубо обработен зид на калова спойка. При неговото демонтиране в пълнежа на камъните бяха открити фрагменти от керамични съдове, характерни за К. Ж. Е. Като цяло може да се отбележи, че описаната кула намира паралели с портата при западната крепостна стена на Кабиле (Домардски 1991, 55-56)

През изминалия сезон бе доказано, че първата крепостна стена на югоизток е изградена в техника емплектон, с две лица и пълнеж помежду им. Видът на градежа условно е полигонален, с ясна тенденция за нивелиране до 5-6 реда от грубо обработени блокове, като фугите са запълнени с по-дребни плоски и многоъгълни камъни. Външното лице на първата стена е абсолютно еднакво по стил на изграждане с външното лице на втората крепостна стена, което е доказателство за синхронното построяване на стените и наличието на цялостен първоначален фортификационен замисъл при изграждането на отбранителните съоръжения.

Второто терасирано ниво на резиденцията е разположено основно на 1008 м. н. в. и е разположено между двете крепостни стени. През лятото на 2011 г. бе проучено цялото пространство между стените, което е обхващало площ от 162,5 кв. м. То е затворена от всички страни със зидове. Потвърдиха се резултатите от миналата година, когато бе изказана хипотезата, че именно между двете стени е била разположена жилищната част на резиденцията. Покрай външното лице на втората стена вероятно са били изградени няколко помещения със стени от кирпич и масивен покрив с дървена конструкция, покрита с коринтски солени, не по-малко от 450 броя. За отводняването на дъждовните води са били построени два канала, разположени на ходовото ниво между стените с дължина 2,10 м. Каналите са отвеждали дъждовната вода през първата крепостна стена в района на портата на укреплението и на 7 м югозападно от кулата, която запущва проходното място между двете стени.

на част на обекта. Проучени са цели и частично 18 квадрата.

Последните измервания на терен показват, че резиденцията заема площ от 3,4 дка. В резултат на разгърнатите на широк фронт археологически разкопки, както и от преките геодезични измервания, бе документирано обособяването на четири основни нива на обекта с денивелация от 1106 м. н. в. при първо ниво до 1115 м. н. в. при четвърто ниво.

Първото терасирано ниво обхваща най-югоизточната част на обекта в района на първата крепостна стена. През изминалия сезон в средата на тази стена и непроучен участък с характерна чупка бе открита основната кула-порта на укреплението. Тя попада в квадрати Л11, Л12, М11 и М 12. Външните размери на кулата са 6 x 5,95 м. Зидът на северозападната стена, както и вътрешното лице на кулата са запазени в суперструкция. Външното лице на югоизточната стена е запазено само в основи. Кулата е била изградена от добре обработени гранитни блокове. Входът на кулата-порта е ориентиран на североизток и е широк 2,30 м. Функционирането на кулата-порта е протекло на два етапа. През първия етап външното проходно място е било обособено с праг с изсечено кръгло гнездо за оста на вратата и до-

Трето ниво на терасиране на резиденцията заема площта северно от втората крепостна стена, до стръмния скален склон над монументалната постройка в средата на обекта. За него са характерни три обособени части. Първата част е свързана с платформа (банкет?) за обслужване на триметровата втора крепостна стена и тясна улица, затворена между вътрешното лице на стената и висок ограден зид на калова спойка и кирпичената надстройка с керемиди. Проведените проучвания в четири квадрата показват, че той огражда незастроено дворно място, заемащо площ от 300 кв. м. и разположено на изток от основната постройка на резиденцията. Незастроен равен терен е бил разположен и на запад от постройката и това го доказват резултатите от два сондажа, направени върху споменатия терен. Средната надморска височина в тази зона е 1112 м. На север от незастроената част на обекта е била разположена т. нар. „стопанска” част на обекта. При цялостното проучване на късноантична постройка №2 и квадрати К, Л, М и направление 5 от план-квадратната мрежа бяха открити 6 щерни за вода, канали за течаща изворна вода и ями, изсечени в скалата за питоси и греди за покривна конструкция, покрита също с коринтски солени и лаконски калиптери. Тази част от резиденцията е разположена североизточно от монументалната сграда в средата на комплекса и заема площ от 300 кв. м. В нея са се съхранявали около 6 куб. м. вода и няколко тона жито.

Четвъртото ниво на резиденцията е разположено на 1115 м. н. в. и основно обслужва отбраната на северната крепостна стена. То е било терасирано със зид, документиран чрез сондаж в кв. В5 и преки наблюдения на терена северно от монументалната постройка.

През изминалия археологически сезон продължи проучването на голямата представителна постройка, разположена в центъра на комплекса с вход ориентиран на югоизток (зала за пиршества?) (Христов 2010, 38-52). Разкри се североизточната стена на сградата с дължина 13 м, при запазена височина над 2 м.

При разкопките са открити голямо количество фрагменти от строителна покривна керамика (коринтски плоски керемиди, 65 x 50 см, и лаконски покриващи керемиди с дължина над 70 см).

Битовата керамика е представена от голямо количество фрагменти от местни съдове на ръка. По-малък е процентът на тези на колело, включително импортите (тара и чернофирнисова керамика). Тя е открита в пластове с ясен контекст. Основно е събрана между двете крепостни стени след 8-10 механичен пласт, под слой, състоящ се от изгорели греди – част от покривна конструкция на дървени и кирпичени постройки.

И през 2011 г. се потвърждава хипотезата, че обектът е функционирал през първата половина на IV в. пр. Хр. (*terminus post quem* – 342/341 г. пр. Хр., вж. Кози грамади 2011; Кози грамади 2012).

Обр. 2. Кула – порта на резиденцията.

Обр. 3. Източна фасада на монументална постройка в средата на резиденцията.

Литература

Домарадски 1991: М. Домарадски. Западната крепостна стена на Кабиле. – Кабиле, том 2, 1991, 54-82.

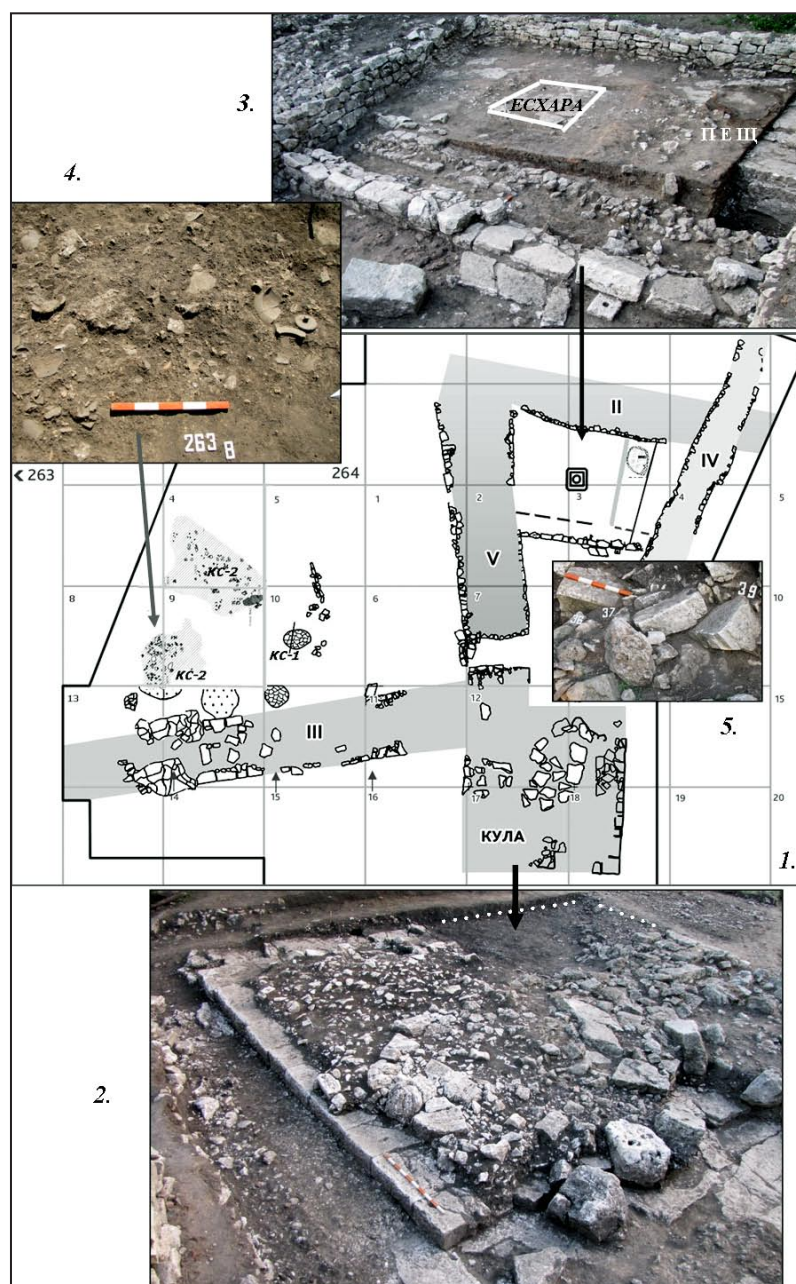
Христов 2010: Ив. Христов. Храмът на безсмъртните. Проучвания на монументални паметници в северозападната периферия на одриското царство края на V – средата на IV в. пр. Хр. София, 2010, 1-248.

Кози грамади 2011: Кози грамади. Проучване на одриска владетелска резиденция и светилища в Средна гора. VIII-I в. пр. Хр. Том I, София 2011, 1-256

Кози грамади 2012: Кози грамади. Проучване на одриска владетелска резиденция и светилища в Средна гора. VIII-I в. пр. Хр. Том II, София 2012, 1-208.

№ 34. ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКИЯ ГРАД В ИАР „СБОРЯНОВО” ПРЕЗ 2011 Г.

Тотко Стоянов, Мария Николаева, Красимир Ников, Даниела Стоянова, Живка Михайлова, Велислав Бонев, Калин Маджаров, Теодора Василева, Христо Узунов

Обр. 1.

Проучванията се проведоха през юли-август 2011 г. от екип в състав: доц. д-р Т. Стоянов, М. Николаева – ръководители, гл. ас. д-р К. Ников – зам. ръководител и членове: гл. ас. д-р Д. Стоянова, Ж. Михайлова, В. Бонев, К. Маджаров, Т. Василева, Х. Узунов, П. Стоянов, Ю. Събчева, и 17 студенти-стажанти от специалност Археология на СУ. Разкопките бяха осигурени финансово от ИМ Исперих и СУ „Св. Кл. Охридски”.

І. Югозападен квартал (ЮЗК).

1. В квадрати 264/13 и 17, 18 бяха разчистени почти цялото източно лице, югоизточният ъгъл и част от южното лице на кулата (обр. 1.1-2), изградени от квадри и блокове (с дълж. до 1-1,10 м), изгладени от всички страни, без задната, нивелирани върху материковата скала или пласт каменни късове и трошляк (обр. 1.2). На места, както при лицевите редове на стена III, скалата е била изсичана и подравнявана, за да се вмести блоковете (квадри) от лицевия първи ред на кулата. Югозападният ъгъл е изцяло унищожен, вероятно в ново време. Очертанията на североизточния ъгъл се долавят в негатив в кв. 264/13 – трошлякът, смесен в хомогенен слой с варовиково брашно, положен пред лицата на кулата, е останал частично на място. Заедно с всечената линия на източното лице върху скалния къс, застъпен от най-северната квадра от него, е възможно да се

възстанови приблизителният план на североизточния ъгъл.

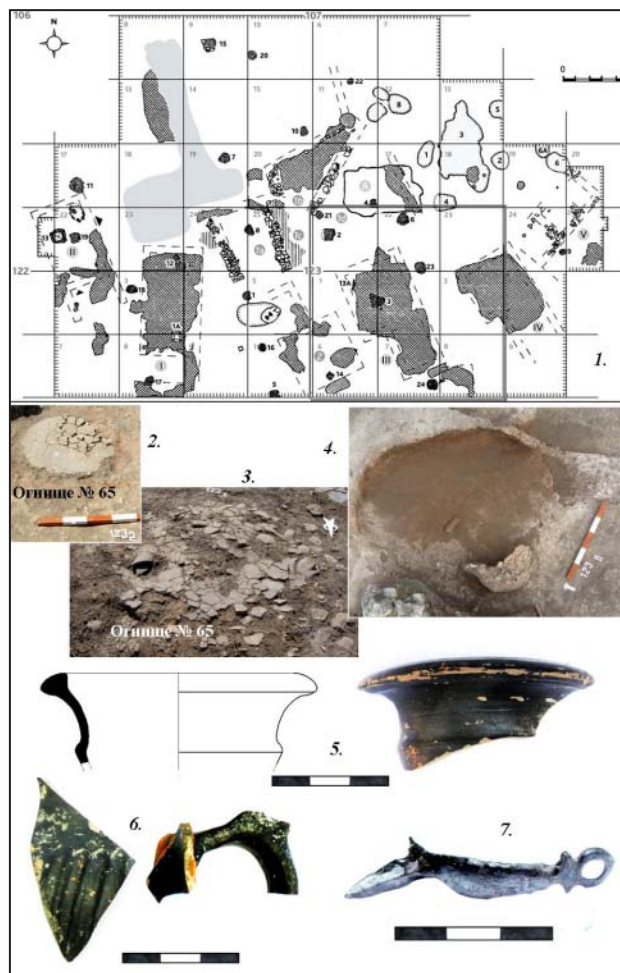
Размерите на кулата са ок. 8,40 x 8,70 м. Размерите и техниката на изграждане на кулата от ЮЗК са изключително представителни на фона на крепостните стени и кули в познатото от елинистическия свят. Подходящ паралел е кула №3 от крепостната стена на една от най-внушителните укрепителни системи на гръцки градове – Месена в Пелопонес. Кулата е синхронна на тази от Сборяново и е една от малкото изцяло запазени в античния свят. Основата ѝ е с по-малки размери – ок. 7,20 x 7,20 м. Без покрива е висока 10,76 м. Има два етажа, даващи възможности за поместване на войници и стрелометни и каменометни машини (Adam 1982). При сходна структура, кулата от гетската столица би могла да има височина и над 12 м и дори три етажа. Бяха разкрити нови квадрати с изсечен «отвесиращ водач» в близост до стена IV, което потвърждава идеята, че са ъглови квадрати от североизточния ъгъл на кулата.

При зачистването на плътния слой от дребни камъни, примесени с фрагменти от строителна керамика, амфори и битова керамика в кв. 264/16 бяха открити два върха за гастрарет или катапулт, които могат да се свържат с въоръжението на гарнизона или с действията на обсаждащ противник (обр. 2.2, 3).

2. Продължи проучването на залата с есхара, между крепостните стени – II и V (срв. обр. 1.1, 3). Вътрешните ѝ размери са внушителни – минимум 12 x 7 м. През 2011 г. бе допроучено пространството на изток до стена IV. В източната половина на сградата бяха открити останките от голяма битова пещ. Вероятно сградата е имала две помещения, като това с есхарата е било с приблизителни размери 7 x 7 м. Проучването на външната стена доведе до нови неочаквани данни за сградата. На изток от външния зид, на отстояние ок. 0.70-0.80 м, на по-голяма дълбочина, бе разкрит друг зид със сходна конструкция (обр. 1.3). За изясняване на структурата и хронологията им в източния край на залата бе направен напречен сондаж през цялата ѝ ширина. Вътрешният зид е фундиран на дълбочина ок. 0,60 м до материка. Оказа се, че материковата скала е изсечена почти вертикално на разстояние ок. 0,95 м от вътрешното лице на този зид и северният профил подсказва, че зидовете вероятно са имали и подпорна функция.

Обр. 2.

Обр. 3.

3. През 2009 г. в кв. 263/10 бе разкрита сравнително добре запазена битова пещ. През 2011 г. беше отнет пластът в този сектор в дълбочина до 0,40 м (кв. 263/3-5, 8-10, и частично в кв. 258/24-25). Комплексът с пещта получи условно обозначение КС-1, съседният на запад, в кв. 263/8-9 КС-2, а този в кв. 263/3-4 КС-3. В контекста на последните бяха открити *in situ* битови огнища №62 и 63, което потвърди идеята за комплексите като жилища (обр. 1.1, 4). Наблюденията върху размерите и характеристиките на късовете стенна мазилка от трите комплекса подсказват, че са били с по-леки конструкции и стени, не така солидно обмазани и изпечени, както «къщите» от Ранноелинистическата епоха, проучени досега в Цитаделата и извън нея. Керамиката включва характерните гърнета с цилиндричен силует и пластична украса и т. н. „фруктиери“, капаци и др., познати добре от селища главно на север от Дунав, датирани в II-I в. пр. Хр. (обр. 1.4-8). Фибула, открита в контекста на КС-2 (обр. 2.9), чиито паралели на територията на дн. Румъния и Северното Черноморие се датират ок. I в. пр. Хр. – I в. сл. Хр. потвърждава такава дата. Сред руините на стена V бе открита част от родоска амфора – устие, шийка и дръжка с правоъгълен печат с възстановка: ΕΠΙ ΑΓΕ[ΣΤΡΑΤΟΥ?] (обр. 1.1). Вероятно епонимът е Агестратос I, който е отнесен към период Ib и датиран ок. 248 г. пр. Хр. (Finkielsztein 2001, Tabl. 17). Този печат и находки от чернофирнизова керамика от Централния изкоп (аскос ПИН 14, срв. Rotroff 1997, 183-186, 358, No 1203, Fig. 74, Pl. 89 – 250-200 г. пр. Хр.), потвърждават датата на земетресението, разрушило града – около ср. на III в. пр. Хр.

II. Централен изкоп (ЦИ). През 2011 г. бяха допроучени жилищни структури от I-ви и II-ри строителни хоризонти в квадрати 107/21-23, 123/1-3, 123/6-8, проучвани през 90-те години (обр. 3.1). Бяха разкрити или подготвени за допроучване няколко битови огнища, №60-61, 64-65 (обр. 3.2-3), останки от битова пещ в кв. 107/22 и доста запазена пещ в кв. 123/8 (обр. 3.4). Те имат структура и характеристики, сходни на проучените в предходния цикъл в ЦИ и други части на града. Някои имат ясни следи от преизползване и промяна на обема и размерите. Пещта е част от жилищен комплекс от първата фаза на града. Някои структури са останки от втория строителен хоризонт. Характерът на културния пласт в тази част на квартала сочи липса на запазени цели комплекси от I хоризонт, което би могло да се обясни с презастрояването им. Керамичният материал от ЦИ добавя нова информация за типовете съдове за хранене и пиене от местната и вносната керамика от тип „Западен склон“ (обр. 3.5-6). Част от чернофирнизовите съдове се датират (по Rotroff 1997) в последната четвърт на IV в. пр. Хр. и потвърждават обитаване тук през първата фаза на града. Желязната шпора (обр. 3.7) би могла да принадлежи на жилище IV в ЦИ от втория период на града, откъдето произхожда друга сходна шпора (Стоянов et al. 2006, 46, обр. 66.2).

Литература

Стоянов et. al. 2006: Т. Стоянов, Ж. Михайлова, К. Ников, М. Николаева, Д. Стоянова. Гетската столица в Сборяново. 20 години проучвания. София, 2006.

Adam 1982: J.-P. Adam. L'architecture militaire grecque. Paris, 1982.

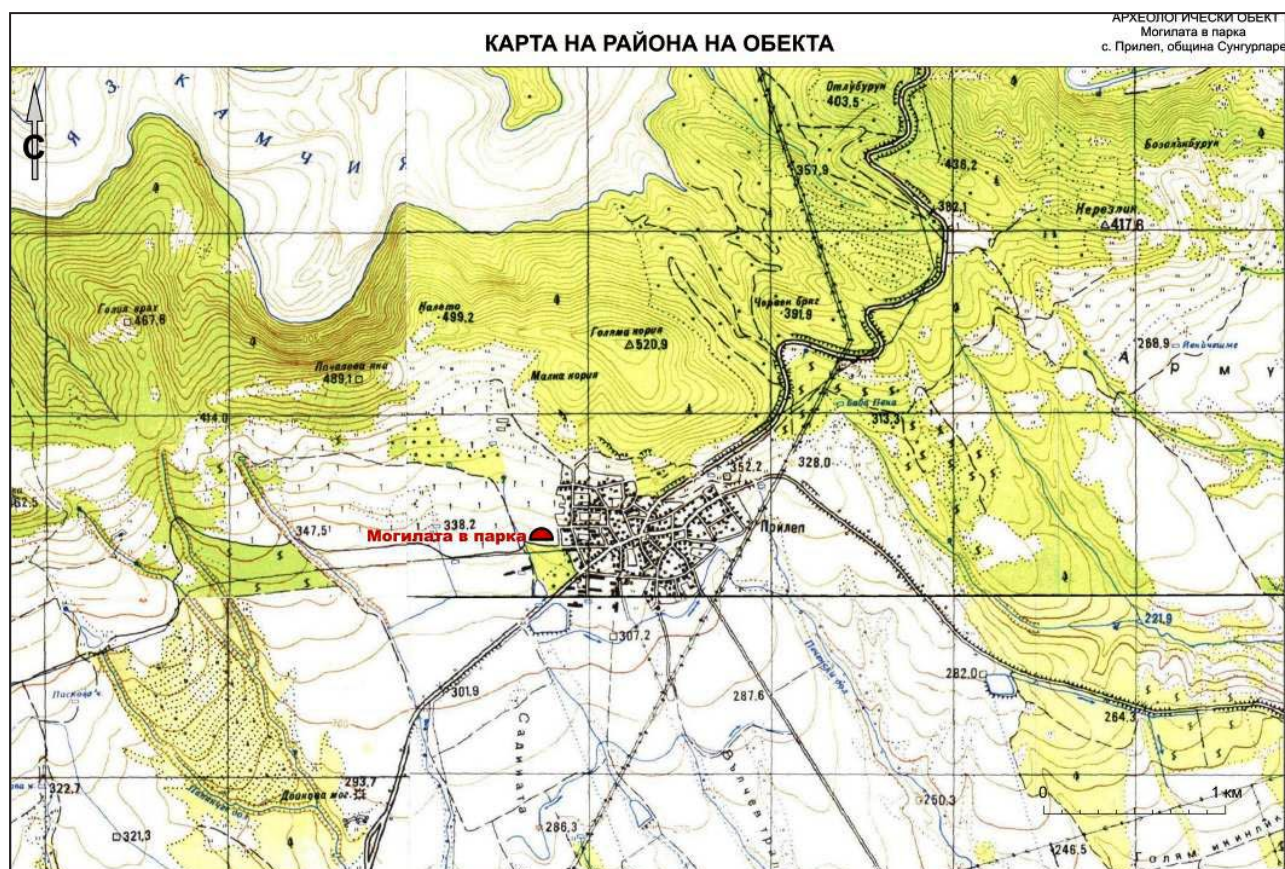
Finkielsztein 2001: G. Finkielsztein. Chronologie détaillée et révision desronymes amphoriques rhodiens, de 270 a 108 av. J.-C. environ. Premier bilan. BAR International Series 990, Oxford, 2001.

Rotroff 1997: S. I. Rotroff. Hellenistic pottery. Athenian and Imported Wheelmade Table Ware and Related Material. – The Athenian Agora, XII, Princeton, New Jersey, 1997.

№ 35. РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ В С. ПРИЛЕП, ОБЩИНА СУНГУРЛАРЕ

Румяна Георгиева, Стоянка Димитрова

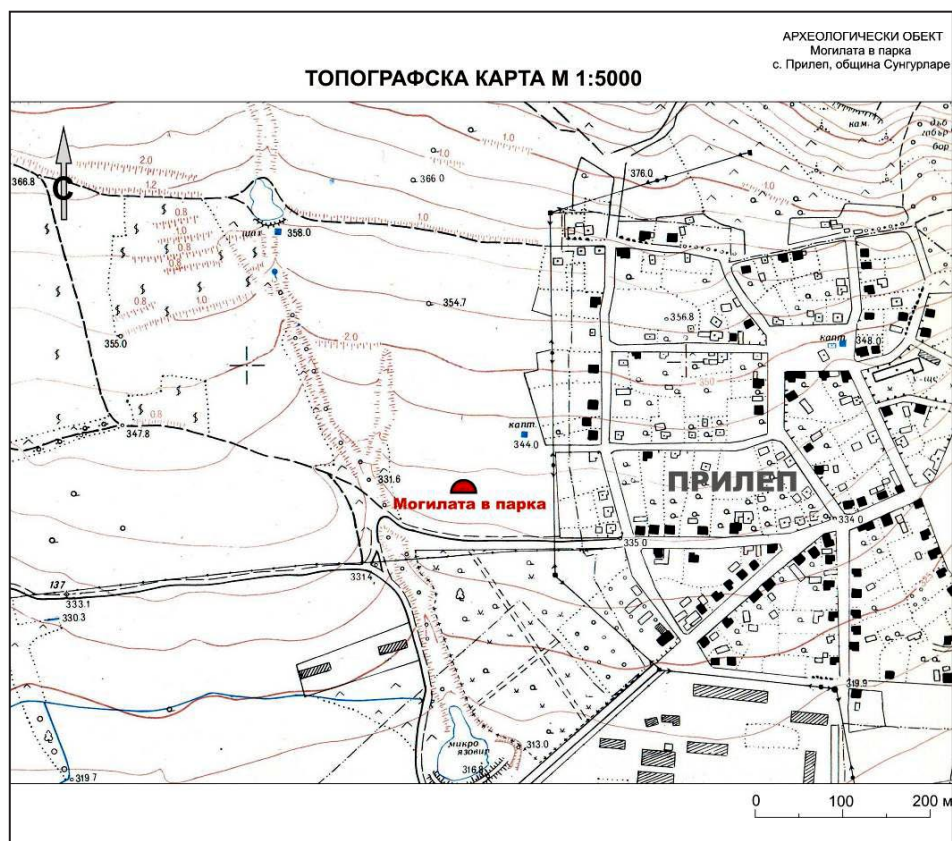
Интересът към землището на с. Прилеп се дължи на забележителните резултати, добити през 1998 г. при проучването на една спасена от иманяри надгробна могила. В нейния първичен насип бяха открити фрагменти от глинени съдове от VI в. пр. Хр., правени на ръка и на гърнчарско колело. Заради аналозиите на керамиката на колело с тази от Аполония и заради местоположението на обекта на самия Ришки проход беше предположено, че тя произхожда от някакво селище или търговски цен-

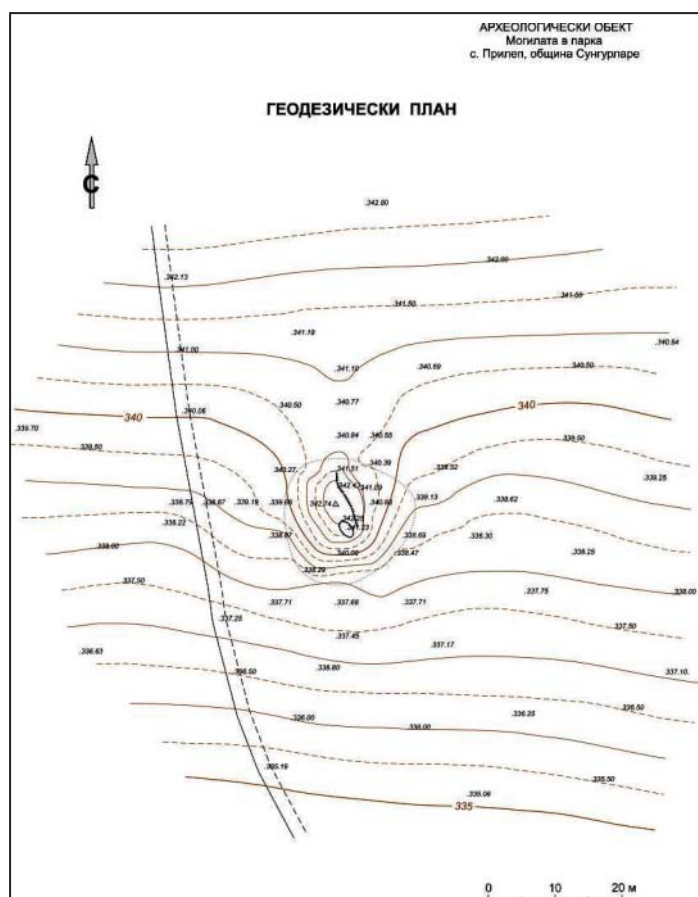
Обр. 1. Могилата в парка – карта.

тър, свързващ земите на север от Стара планина с Аполония, която изглежда стои зад трафика на тези вносни и/или изработени по техен образец съдове във вътрешността (Георгиева, Ников 2010).

Въпреки търсенето, този обект не беше открит. Едва наскоро стана известно, че при строителството на подпорна стена, къщи и гаражи в турската махала в северната част на с. Прилеп са намирани фрагменти от глинени съдове, аналогични на тези от проучената могила. По време на теренен обход, състоял се през пролетта на 2010 г., подобни фрагменти бяха намерени в изкоп за основи на гараж в частен

Обр. 2. Могилата в парка – топографска карта.

Обр. 3. Могилата в парка – геодезически план.

имот (Георгиева, Димитрова 2011). По тази причина през 2011 г. бяха предприети сондажни разкопки в източната част на същия имот. За съжаление, по време на проучването не бяха намерени археологически материали от I хил. пр. Хр. Наблюденията на терена сочат, че източният край на обекта от I хил. пр. Хр. (т. е. на предполагаемото селище, чиито жители са издигнали разкопаната през 1998 г. надгробна могила от VI-IV в. пр. Хр.) остава на около 25 м западно от нашия изкоп. Останките от него са пръснати в продължение на 80-90 м из дворните места от двете страни на улицата, на която днес се намира новата джамия на селото.

Литература

Георгиева, Димитрова 2011: Р. Георгиева, Ст. Димитрова. Издирване на археологически обекти в землищата на селата Подвис и Прилеп, община Сунгурларе. – АОР през 2010 г., София, 2011, 580-581.

Георгиева, Ников 2010: Р. Георгиева, К. Ников. Ранни трако-елински контакти (по археологически данни от Карнобатско) – В: Югоизточна България през II-I хилядолетие пр. Хр. Книгоиздателство Зограф, Варна, 2010, 142-145.

№ 36. ПРОУЧВАНИЯ В АГАТОПОЛИС-АВЛЕУТЕЙХОС-АХТОПОЛ ПРЕЗ 2011 г.

Диана Гергова, Николай Дерменджиев, Явор Иванов

Проучванията в Ахтопол през 2011 година имаха задачата да продължат осъществяваните в рамките на програма „Приморска Странджа“ през 1999-2000 г. и възобновени през 2008 г. изследвания на Ахтопол, с оглед изготвянето на програма за изследване, експониране и социализация на археологическото наследство на града. Те бяха наложителни и във връзка с изпълнението на указанията на министъра на културата за решаването на належащи проблеми по опазването на археологическото наследство на града.

Проучванията бяха осъществени от екип под ръководството на доц. Диана Гергова, зам.-ръководител Явор Иванов и д-р Николай Дерменджиев, с участието на 12 студенти на практика и доброволци от Университета в Жешув, Полша, Университета Мак Гил в Канада, Университета в Шефилд, от Класическата гимназия и СУ „Св. Кл. Охридски“. Скъпоценно финансиране бе осигурено от Община Царево, активно бе съдействало на Кметство Ахтопол, осигурило участието и на работници по програмата за трудова заетост.

Проучванията имаха няколко задачи.

На първо място бе по-нататъшното прецизиране на стратиграфията на културните напластявания в централната част на древния град, установена за пръв път от екипа по време на сондажни-

те проучвания през 1999 и 2000 г. за периода от V в. пр. Хр. до XX в., както и на перспективите на проучванията в най-високата част на древния град. При строителство в съседните терени около градската градина с камбанария са намирани фрагменти от каменни колони и има сведения за културен пласт с дебелина до 3 м. Предварителните данни предполагат съществуването на стара храмова архитектура на това място, където до 70-те години са били запазени останките на най-голямата, митрополитска църква на града.

Сондажът, заложен в най-високата част на града, в градината с черковната камбана, даде първите данни средновековната история на града и позволи да се установи степента на запазеност на структурите на централната, митрополитска църква на града. Той бе заложен в източния край на градинката, в тревната площ, в близост до изграждения и подлежащ на преместване с оглед проучването на района трафопост. В сондажа с размери 5 x 2 м, ориентиран И-З, на дълбочина 0,40 м, в западната му част, бе открит и запазен на място оформения от необработени камъни омфалос на съществувалото тук, според спомени на стари жители, аязмо към митрополитската църква.

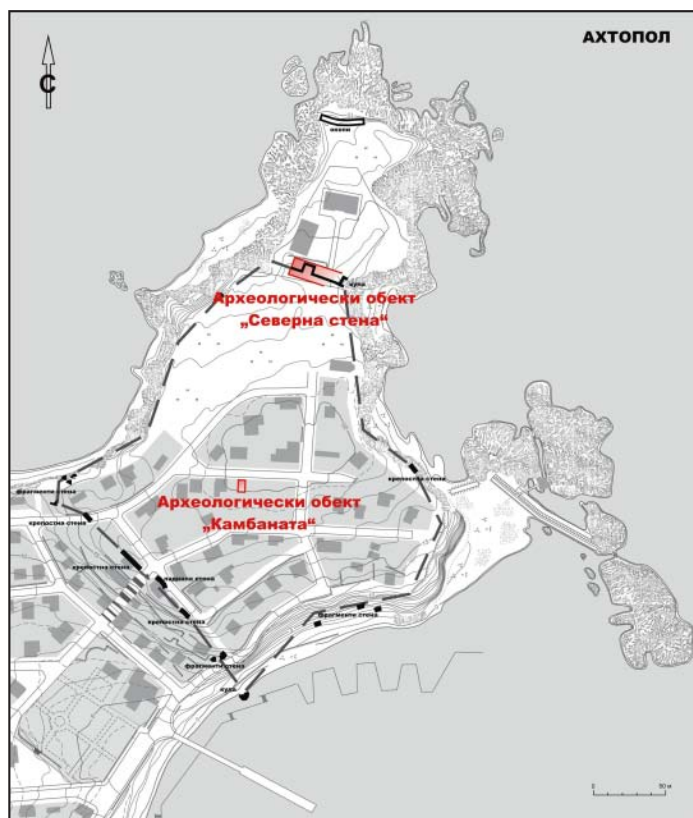
В сондажа, продължен в дълбочина източно от омфалоса, бе достигната дълбочина 1,50 м. До тази дълбочина в източната част бе открито голямо струпване на ломени камъни, а в западната – ниво от плоски камъни. Откриваната в насипа керамика включваше фрагменти предимно от османския период, средновековна и няколко фрагмента гребенчата керамика.

Изключително важна находка е лятата бронзова кадилница със запазен шарнир за прикрепване на капака, с дълга тънка дръжка, украсена с хоризонтален диск с врязани концентрични кръгове, открита на дълб. 1,40 м при източната стена на сондажа. Тя намира аналози сред подобни паметници от XIV в., като например бронзова кадилница с ажурно украсена дръжка от Марково кале край Скопие, и може да се свърже с времето, когато Ахтопол е седалище на одринската митрополия.

Работата в сондажа и неговото разширение ще продължи и през следващия сезон.

Втората важна задача бе свързана с почистването и продължаването на проучванията на източната стена на античната крепост, намираща се в двора на Гръцкото училище, с оглед изясняването на перспективите на нейната консервация и експониране.

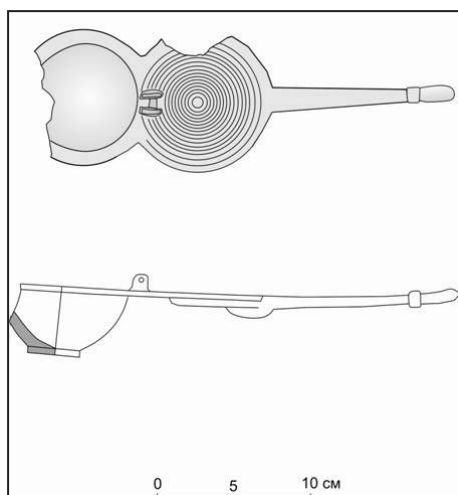
По-рано проучената източна част на североизточната крепостна стена и прилежащата ѝ частично свлечена в морето кула бяха почистени от дървета и растителност, а проследяването на античната стена продължи западно от водещата към Гръцкото училище алея. Тук бе разкрита западната кула с квадратен план, дебелина на стените 1,80 м и вътрешни размери 4,20 x 4,20 м. Стената е градена от ломени камъни, споени с примесен със счукани керемиди хоросан. Източната стена на кулата е частично разрушена при изграждането на късен водопровод, водещ към незаконна постройка в площта, определена за разкопки

Обр. 1. План на града с разположението на сондажите.

Обр. 2. Фрагменти от мегарски чаши.

Обр. 3. Бронзовата кадилница.

в рамките на резервата. Предполага се, че стената е изградена по времето на Анастасий в края на V – началото на VI в.

Съгласно разпоредбите на министъра на културата следваше да бъде осъществено и пресяването и прибирането на археологическите находки от насипа от изцяло разрушения при незаконно строителство културен пласт в централната част на древния град. Поради недостатъчното финансиране на дейностите от община Царево, тази задача не бе довършена. В насипа бяха открити фрагменти керамика от елинистическата епоха, на ръка и на колело, фрагменти от мегарски купи, монети, керамика и накити от късната античност, ранното и късното средновековие, до XX в.

Проучванията възстановиха системния подход в изследването на Ахтопол като разкриха значителния му потенциал за изследването и получаването на съществени данни не само за средновековния и античния, но и за тракийския период в развитието на града.

№ 37. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СГРАДИ И СТРУКТУРИ ПРЕД И ОКОЛО СРЕДНОВЕКОВНА ЦЪРКВА „СВЕТА БОГОРОДИЦА”, С. ОСИКОВИЦА, ОБЩИНА ПРАВЕЦ

Татяна Борисова, Михаела Занева

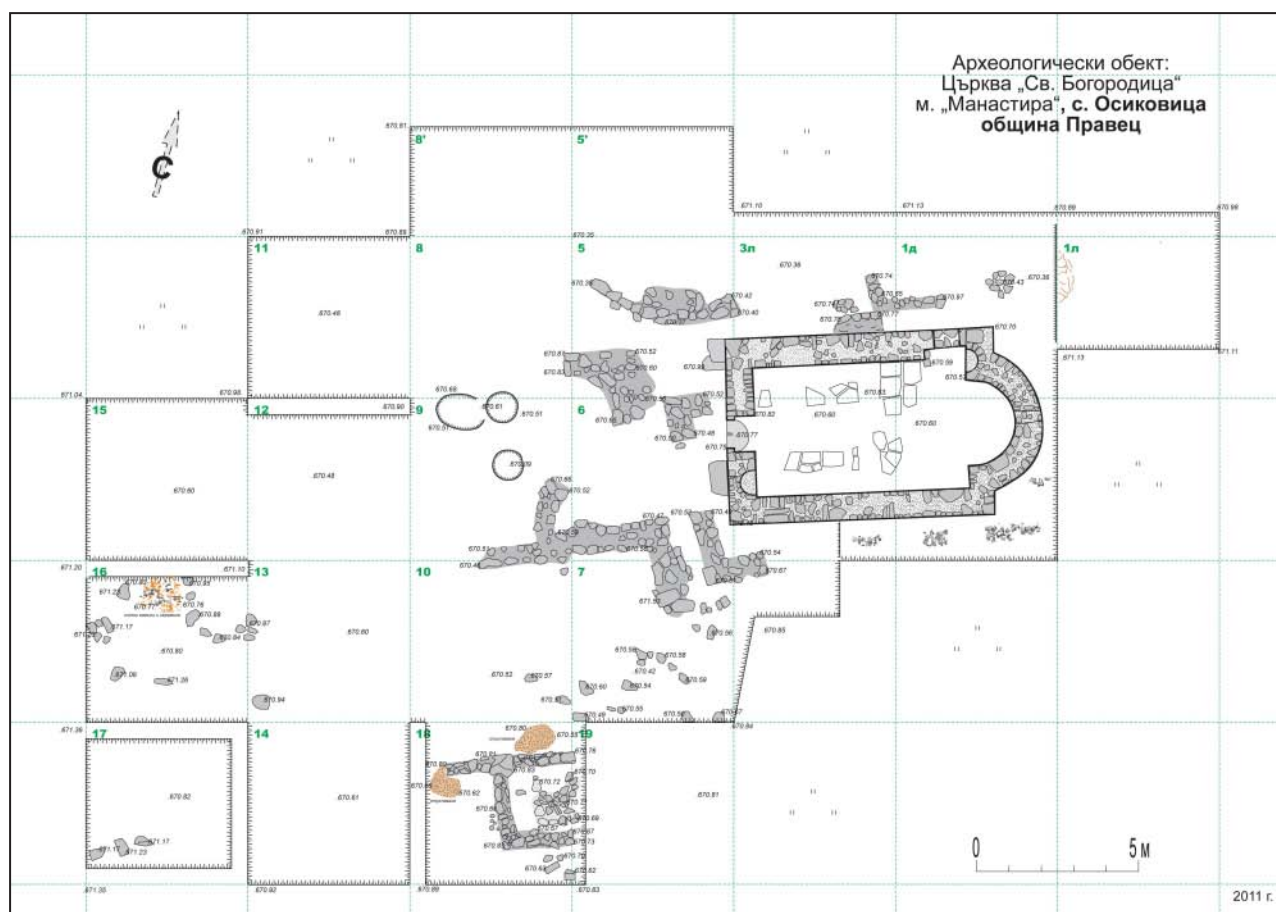
Археологическо проучване на останки от сгради и структури около църквата „Св. Богородица” (XIV в.) в м. Манастирски ливади при с. Осиковица, община Правец, продължи през 2011 г. за трети сезон.

Резултатите от проучванията през 2010 г. показват, че църквата е изградена върху руините на по-ранна сграда с правоъгълен план в направление С – Ю от ломени камъни на калова спойка (IV в. пр. Хр.). Овалният зид на СЗ от СЗ ъгъл на църквата е по-ранен, синхронен със сградата, предхождаща църквата. Той принадлежи на съоръжение, чиито план и функции трудно могат да бъдат изяснени. Ямата от северната му страна е свързана с извършване на ритуални действия. На З от църквата в пласта от 0,40 м до 0,50-0,60 м са открити голямо количество фрагменти от битова керамика с черен, тъмнокафяв до светлокафяв цвят, работа на ръка. Фрагментите се датират в РЖЕ (VIII-VII в. пр. Хр.) и в КЖЕ (V-IV в. пр. Хр.). Разкритите структури – глинени олтар, две структури, запечатани с бяло вещество, отухлявания, свързани с използване на огън, и множеството керамични фрагменти в и върху пласт с дребни камъни доказват практикуване на ритуални действия. На ЮЗ от външния ЮЗ ъгъл на църквата е изграден баптистерий (кръщелна) от камъни на калова спойка, с правоъгълен план, ориентиран С-Ю. В него и около него са разчистени голямо количество фрагменти от стенописи, различаващи се от тези в църквата. От З са разчистени плитко вкопани основи на преддверие (нартекс) на църквата с правоъгълен план и градеж от ломени камъни на калова спойка.

Целта на археологическия сезон през 2011 г. бе да продължи проучването около църквата най-вече на З, СЗ и ЮИ с цел изясняване хронологията и функциите на обекта и проверка за наличие на археологически материали и съоръжения в тези посоки (обр. 1).

Заложената квадратна мрежа е съобразена с тази от проучванията през 2004 г. и 2010 г. Проучени са квадратите 5', 8', 7, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17 и 18 основно в пространството 10 м западно и югоизточно от църквата.

Квадрати 5' и 8' са заложени непосредствено на север от кв. 5 и 8 и са обозначени така, за да се съобрази план-квадратната мрежа с тази от 2010 г. Установи се, че овалният зид с ямата от С му страна, разкрит на СЗ от СЗ външен ъгъл на църквата не продължава в северна посока. На територията на кв. 5' на дълбочина 0,30 м от повърхността е разчистено струпване от дребни ломени камъни. Между тях и под тях се откриват множество въглени, зърна от пшеница, бадеми, отделни керамични

Обр. 1. Общ план на обекта.

фрагменти битова керамика, червено-кафяви на цвят, с примеси от пясък, аналогични на откритите в ямата в кв. 5 през 2010 г. Вероятно се касае за практикуване на ритуални действия.

През 2011 г. се довърши проучването на Ю част в кв. 7 и 10. На дълбочина 0,25 м от повърхността се разчиства ниво от нападали части от мазилка, фрагменти стенописи, железни пирони. На места личи изтляло дърво, върху което вероятно е била направена грубата мазилка и върху нея изпълнени стенописите. В кв. 10, на дълбочина 0,40 м от съвременния терен, са разчистени три петна с множество въглени, овъглени житни и др. зърна и ломени камъни около тях и в тях. В едното се откри по един фрагмент стъклена и железна шлака, отухлявания. Още една такава структура е разчистена на територията на кв. 7. Заснети са множество ломени камъни върху древното ниво без определен порядък. В кв. 10 е разчистено керамично струпване, вероятно от хранилищен съд с биконична (амфоровидна) форма, с четири езичести дръжки и четири букела. На място ясно личи шията, устието и част от тялото на съда. Устието е фуниевидно със завит навън перваз, равно отрязан, широк 2,5 см. Глината е груба, светлокафява, на места опалена до черно-кафяво, с едри примеси от пясъчни зърна (обр. 2).

Стратиграфията на обекта на запад от църквата и характеристиката на културните пластове е една и съща. Под хумусен пласт от 0,10 до 0,15 м следва сиво-кафяв пласт с дебелина 0,20-0,25 м, в който се откриват множество железни пирони. Под него на 0,40 до 0,60 м от повърхността, върху древното ниво, следва много сбит глинест пласт с жълто-кафяв цвят, след изсъхването до сиво-кафяв. В този културен пласт са концентрирани множество фрагменти битова керамика, въглени и отухлявания. Открито е голямо количество фрагментирана керамика най-вече на територията на кв. 12, 13, 14, 15, 16, 17, на 3 и ЮЗ от църквата. В И част на кв. 12, кв.13 и кв.16 се разчистват фрагменти с по-голяма концентрация и такива вероятно от един съд – част от устието и стената на един с кафяв цвят и украса от лента с прищипвания и устие на друг съд със сивокафяв цвят. Сред керамичните фрагменти в кв. 13 са открити прешлен за вретено и каменен предмет с огладена повърхност, цилиндрична форма и следи от отчупвания, вследствие на интензивна употреба (обр. 3).

Откритите керамични фрагменти принадлежат към изделията на домашното грънчарство. Те са

Обр. 2. Керамичен съд *in situ*.

Обр. 3. Пласт с фрагменти керамика и камъни, кв. 13.

изработени на ръка, глината е с примеси от пясък, със светло-кафяв до кафяв цвят, с украса от релефна лента с прищипвания или коси нарязи по тях, коси насечки по устието, езичести дръжки. Друга група фрагменти са със сивокафява до сивочерна повърхност, някъде излъскана, с канелюра по устието, хоризонтални и вертикални канелюри по тялото, при дръжките и под тях, букели, езичести дръжки. Отделни фрагменти с щемпелувана и набодена украса датират от VIII-VII в. пр. Хр. Откриват се и фрагменти керамика от КЖЕ, най-вече в кв. 14.

В 3 част на кв.16, до С профил на оставеното ребро между кв.15 и 16, се разчисти струпване от дребни камъни и няколко по-големи около тях. Между камъните се откриват множество фрагменти керамика и въглени. Струпването е с елипсовидна форма (И-3) – 1.40/0.90 м, влиза под реброто и се очертава в Ю профил на кв. 15.

На територията на кв. 18 е разчистено съоръжение с квадратна форма. Основите му са плитко вкопани, изградени от средни и по-големи ломени камъни на калова спойка. Във височина вероятно са поддържали дървена конструкция. Откриват се множество железни пирони, фрагмент от железен нож и керамична лула. Съоръжението продължава в И посока и предстои да бъде допроучено през следващия сезон. Вероятно е свързано с църквата. На север от него се откриват нападали стенописи, а в СИ ъгъл извън него се локализира отухляване, влизащо под С му зид, с елипсовидна форма и размери: И-3 – 1,24 м и С-Ю – 0,80 м. Това огнище е с дебелина до 0,10 м. В СЗ ъгъл на кв. 18, на това ниво (0,35 м) спорадично се откриват въглени и животински кости.

На този етап от проучванията не е ясно дали се касае за наличие на селище или някакво древно култово място. Отухляванията, петната с овъглени житни, бадемове и др. зърна, свързани с използване на огън, голямото количество керамични фрагменти и въглени, на някои места върху пласт с дребни камъни, свидетелстват за практикуване на ритуални действия.

№ 38. МОГИЛА ПРАВЕЦ-7, МЕСТНОСТТА ПЕНАКА, ГР. ПРАВЕЦ

Татяна Борисова, Михаела Занева

При подравняване на терен, в местността Пенака в близост до гробищния парк и на югоизток от централната част от града, е нарушена северната периферия на археологически обект „Могилка Пр-7“. Целостта на могилата, както и околномогилното пространство попада в два имота: имот пл. №626, УПИ XXVII и имот пл. №6307, УПИ XXVI в квартал 100 от регулационния план на гр. Правец (от 2008 г.). Могилата не е запазена цялостно, нарушена е от всички страни по периферията, обрасла е с трънливи храсти. В централната част на могилата личи стар иманярски изкоп. По повърхността на могилата са открити необработени камъни с различни размери. В южната периферия на могилата около 30 години е имало бетонни основи на малки постройки (сега са премахнати), които са нарушили повърхността на паметника. Останалата запазена част от могилата е с височина около 2,80 м и диаметър при основата около 29 м.

В хода на спасителното археологическо проучване беше разчистена и документирана СИ част на могилата, където се откри съоръжение, изградено от необработени ломени камъни, разделено на

два сегмента. В досега проучената площ са регистрирани две вторични погребения, вкопани в могилния насип, и следи от ритуални практики. Културният пласт не е изчерпан цялостно.

В западната част на каменното съоръжение е разчистен гроб №1. Той е с правоъгълна форма, изграден от необработени камъни подредени един до друг с ориентация СЗ-ЮИ, с дължина 1,48 м и ширина 0,82 м. Извършено е трупоиъгаряне извън гробното съоръжение. Във вътрешността му, до камъните при ЮИ му ъгъл *in situ* бе открит фрагментиран керамичен съд, изработен на колело. Поставен е с устието нагоре, върху горял пласт, с множество следи от горяло дърво и много малко количество горели човешки кости. Във вътрешността му *in situ* бе открита малка чаша с две дръжки, поставена с устието нагоре, силно фрагментирана, изработена на колело с червен цвят.

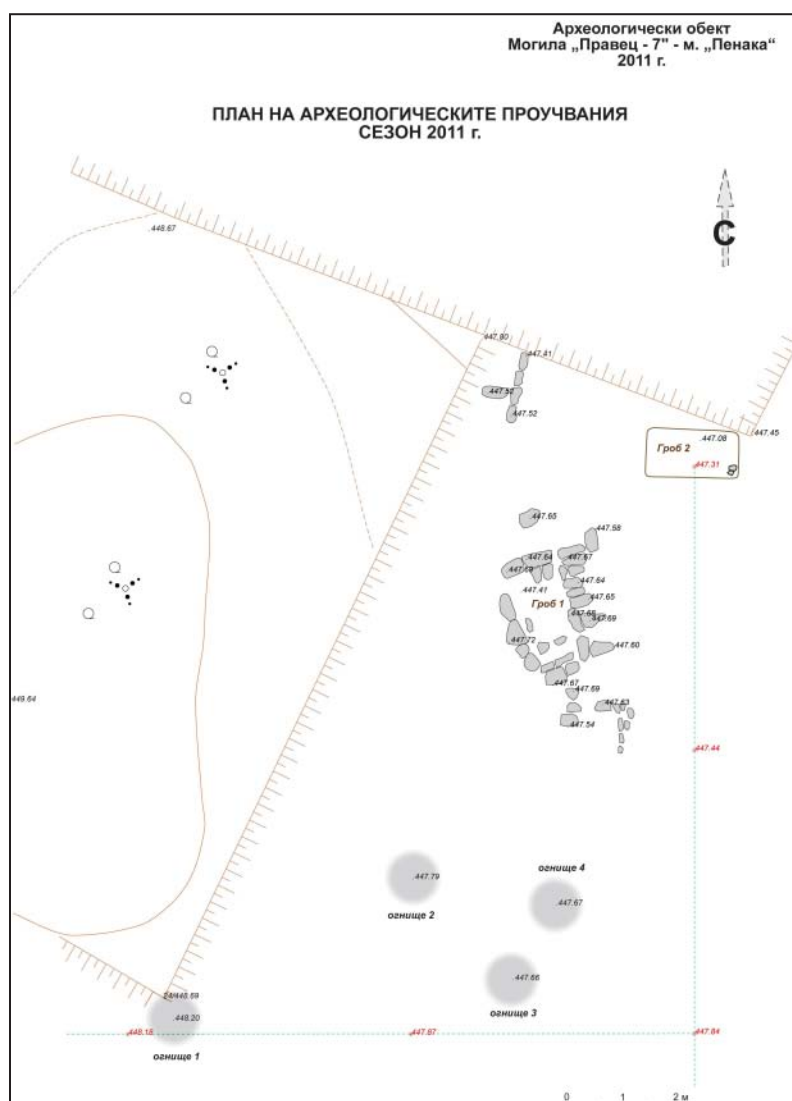
Гроб №2. Представлява предварително изкопана правоъгълна гробна яма със заоблени ъгли, с останки от клада, върху която е извършено трупоиъгаряне на място. Очертанията на ямата са силно отухлени вследствие на горелия огън. Дължината на гробната яма е 1,83 м, а ширината е 0,93 м, с ориентация по дългата си страна И-З. В източната средна част на гроба, до очертанията на ямата, бяха разчистени 5 съда, поставени след изгарянето на кладата. Три от тях са изработени на гърнчарско колело, а два на ръка. И тук отново в една голяма фрагментирана паница бе поставена силно фрагментирана чашка. И двата съда са изработени от добре пречистена фина глина на гърнчарско колело. Интерес представлява едно блюдо, изработено от фина пречистена глина с изображение на стилизирано човешко лице от вътрешната страна на дъното и украса по двете дръжки. Подносите с човешки изображения са характерни за източните провинции на империята.

В пространството между двата гроба и извън очертанията им *in situ* беше локализирана голямо количество фрагментирана керамика с култово предназначение, поставена върху горял пласт.

Керамичният инвентар, открит до сега в проучената част на могилата, наброява над 19 съда с различна форма и предназначение. Срещат се гърнета, паници, чинии, купи, чашки. Сред находките има и такива с ясно култово предназначение. Такава роля имат ритуалните и поменални съдове – керноси и съдовете на три крачета. Те са открити извън очертанията на гроб №1. Една част от съдовете са със запазени цели форми, а други са фрагментирани, позволяващи възстановка. Откритата керамиката доказва присъствие на тракийския етнос и етнокултурните местни производствени традиции в този район на Римска Тракия.

Чашите с две дръжки са преобладаващата форма. До сега са открити 5 броя. Те са изработени от фина, добре пречистена глина с бежов до червен цвят, две имат червено-кафяво лаково покритие; силно фрагментирани са. Като цяло керамиката е със силно деструктирала повърхност.

Документирани бяха общо 4 огнища, свидетелства за ритуална практика, като първото се намира в южна-

Обр. 2. Гроб № 2 *in situ*.

та част на могилата и е разположено най-западно от другите такива. То бе с неправилна елипсовидна форма. В него са разчислени останки от три големи горели дървета, които са поставени в посока СИ-ЮЗ едно до друго. Второто огнище се намира отново в южната част на могилата и е най-близко разположено до каменното съоръжение. Огнището е с неправилна елипсовидна форма, откриват се сравнително малко количество горели кости и следи от въглени. В него са регистрирани фрагменти от почти цял съд тип (кернос) с близък аналог от района на Етрополе, открит при строеж, южно от сградата на музея.

Огнище №3 е най-близко разположено до огнище №2. Отново се намира в южната част на могилата. То е с неправилна елипсовидна форма, като във вътрешността му има

голямо количество въглени, както и фрагменти от груба и тънкостенна битова керамика. В него е открит цял прешлен за вретено с биконична форма и врязана украса. Четвъртото огнище се намира в най-южната част на могилата и отново е с елипсовидна форма.

Във вътрешността на един от съдовете е открита чаша с две дръжки, поставена с устието нагоре; та е с червен цвят и е почти цяла. Добър датиращ материал са откритите под нея две бронзови монети, поставени на дъното на по-големия съд. Те са силно изтрити и в лошо състояние. Едната е на Caracalla (*Marcus Aurelius Antoninus* (211-217 г.), сечена в Пауталия. Вероятно и другата е на същия император, но е силно изтрита и нечетлива.

Според откритите монети и керамика, на този етап от проучването, могилата може да се датира във втората половина на II в. до началото на IV в. Предстои цялостното археологическо проучване на могилата.

№ 39. КРЕПОСТТА БОРОВЕЦ ПРИ ПРАВЕЦ

Татяна Борисова, Румен Иванов, Михаела Занева

Проучванията на крепостта Боровец през 2011 г. са концентрирани в два сектора – на билото на хълма и южно от единствения засега вход към нея. Направен бе подробен геодезически план на обекта (инж. Ат. Каменаров) – площи, наклони, геодезически планове за целите на проектантски и консервационно-реставрационни работи. Площта на укрепената част е 4 800 кв. м., до сега проучени площи: сектор централен – 270 кв. м., сектор северозапад – 140 кв. м., сектор югоизток – 180 кв. м. Общата проучена площ на крепостта Боровец досега е 590 кв. м. (обр. 1)

На билото на хълма проучването продължи на най-ранните пластове. В този сектор са заложени четири нови квадрата, В 3/10, В 3/11, В 3/6 и В 3/7 в северна посока, където през 2009 г. е открито лице на по-ранна стена, влизаща под СЗ ъгъл на сграда №1. Най-горният пласт е част от изхвърлена пръст от иманярски изкоп. В нея и по повърхността са събрани фрагменти керамика, вероятно изхвърлени от изкопа. В иманярския изкоп ясно личи по-ранната стена, изградена от камъни на калова спойка, чието лице е разкрито през изминалия археологически сезон. При направената проверка на север от сграда №1 се установи, че ранната стена продължава в СИ посока. Открити са външно и вътрешно лице, изградени от по-големи ломени и дялани камъни с квадратна и правоъгълна форма на калова спойка. Някои от камъните са сравнително добре обработени. Основите в североизточната крайна част на това съоръжение стъпват направо върху скалния масив. Пълнежът (*implectum*) се състои от по-малки трошливи камъни с пръст между тях. Части от този пълнеж при лицевите части на зида са разрушени от иманярски изкопи (обр. 2).

Най-големият иманярски изкоп попада в квадрат В 3/10, където са открити две монети – сребърна на Елагабал (218-222 г.) и бронзова на Марциан (450-457 г.). Първата за сега е най-ранната хронологически открита монета от римската епоха на връх Боровец. Открити са още четири бронзови монети в квадрати В 3/6, В 3/7 и В 3/11, като три от тях са силно деформирани и не могат да бъдат определени, а четвъртата е на Теодосий I (379-395 г.). Така общо откритите монети в крепостта досега стават 15. В кв. В 3/10 и кв. В3/11 бяха открити още три каменни точила, с което общо намерените до момента стават 27,

едно стъклено мънисто със сферична форма и един железен ключ. В този централен сектор на билото на крепостта в кв. В 3/7 са открити: керамичен прешлен за вретено, желязна стрела, желязна скоба, както и една бронзова игла, вероятно от фибула, част от хромел в кв. В 3/6, керамично мънисто със сферична форма в кв. В 3/10.

В разширението на квадрат В 3/6 отново се локализира продължението на западното лице на стената, но то не е изцяло проучено. Условно тази масивна структура ще я наречем платформа. Това съоръжение има следните параметри: при западното лице в ЮИ част на квадрат В 3/6 във височина до 0,95 м се състои от осем реда камъни и дължина до 5,20 м. Източното лице стъпва върху скалата и във височина е запазено от пет реда камъни до 0,60 м. Ширината на тази платформа е от 2,90 до 3,00 м. Източното външно лице в северната част на платформата е най-добре запазено. Общата дължина е 6,00 м. Части от него в югозападна посока са били разрушени при трасирането на основите на по-късната сграда №1. Вероятно тази платформа има укрепваща функция (подобно на светилището при Бабяк) при този наклонен терен и също служи като централно пространство с култов характер (?). След първия археологически сезон се изказа предположение, че тук има навярно светилище.

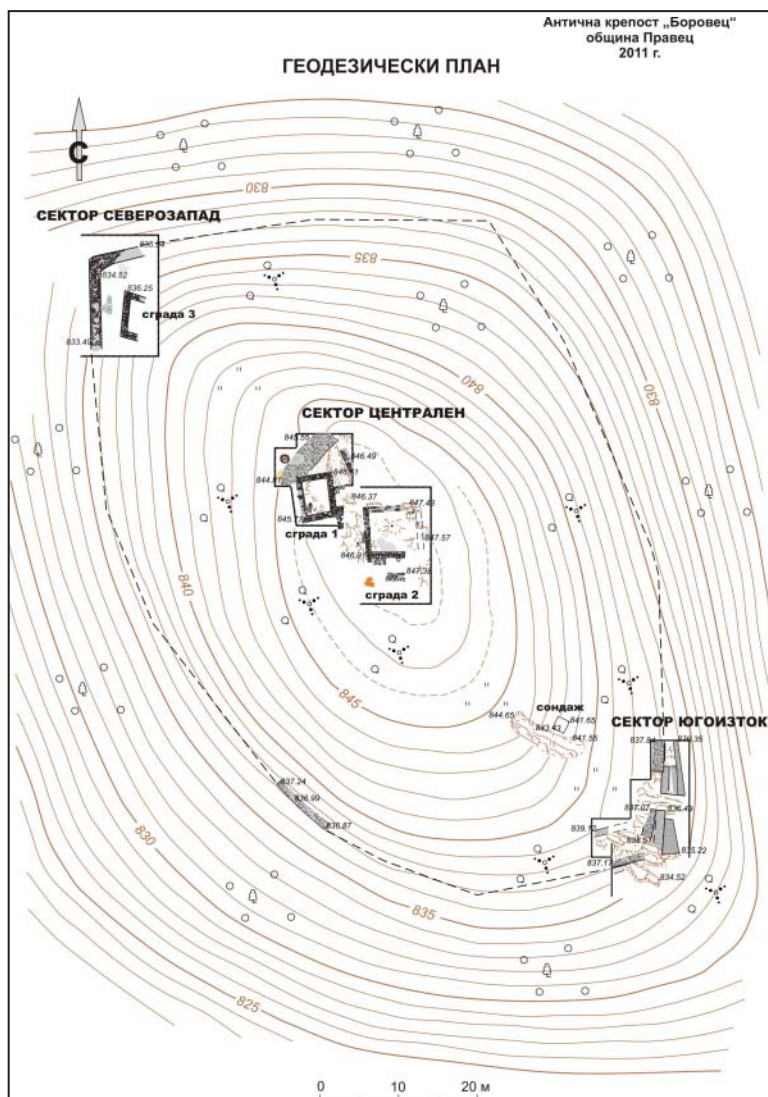
Непосредствено пред западното външно лице на съоръжението е открит *in situ* питос, който е цялостно реставриран. Има яйцевиден корпус с широко устие и къса шия, украса от хоризонтален пояс с коси насечки в тясната част на шията. Подобни съдове откриваме в Севтополис, Копривлен и другаде, които се отнасят към средата (?) на IV в. пр. н. е. Направен е археоботаничен анализ от вътрешността и около питоса. Установено е, че е използван за съхранение на жито. Костите са от говедо, овца, коза, един зъб от кон, елен и глиган.

Около питоса се откри голямо количество фрагментирана керамика. До него, *in situ*, бе документиран малък керамичен съд, изработен на ръка с украса – пояс от осем пъпки под устието. Съдовете, работени на ръка, носят характерните белези на местната тракийска керамика. В повечето случаи те са дебелостенни, някои с много добре загладена повърхност, а други – с груба. Изпичането е неравномерно, цветът на повърхността е от светло до тъмнокафяв или сиво-черен, на лома е черен, сиво-черен или червено-черен.

Някои от съдовете са украсени с декоративни орнаменти, представляващи релефни ленти с прищипвания или коси нарязи по тях. Тези орнаменти са разположени хоризонтално, дъговидно или спираловидно върху стените на съда. Върху други има по няколко хоризонтално прилепени езичести дръжки, разположени в горната половина на тялото.

Съдовете, работени на колело, принадлежат към т. нар. местна тракийска керамика. Направени са от добре или много добре пречистена глина, получила сив или сивокафяв цвят след изпичането. Някои от съдовете са с излъскана повърхност.

Много от тях копират, с различна степен на близост, известни гръцки форми. Датират се в пе-

Обр. 1. Общ геодезически план на крепостта Боровец.

Обр. 2. Сървържение в централната част на крепостта Боровец.

Обр. 3. Югоизточен сектор, крепостна стена.

риода V – началото на IV в. пр. н. е. Открит е фрагмент черен фирнис, от широко плитко блюдо със шемпелува на украса в два пояса от гъсти шрихи, характерна за третата четвърт на IV в. пр. н. е. По първоначални данни, анализът на керамиката, работена на ръка, показва, че в основни линии тя повтаря форми и орнаменти, известни и характерни за Тракия в периода V-II в. пр. н. е.

Разкопките на югоизточния склон на хълма продължиха на югозапад от единствения за сега вход на крепостта. Заложени са нови квадрати E 5/2, E 5/6, E 5/7. Установено е, че трасето не съвпада с прогнозираното от предните кампании. Крепостната стена прави остър завой на запад (обр. 3). Тя е на хоросан, но не е хванато вътрешно и лице. Източната част на стената лежи направо върху скалата. Пълнежът на крепостна стена е от ломени необработени камъни с различна форма и големина на хоросан. Дължина на стената е 4,60 м и продължава в западна посока. Установени са два важни момента. Под римската стена от края на III в. н. е. е открит фрагмент от ранна крепостна стена, изградена от камъни на суха зидария. Това е често срещана практика при планинските крепости (напр. в Родопите). Върху тракийски крепостни стени на камък и кал, пред римската епоха се изграждат/надграждат нови, като се поставя и хоросан. Два скални масива почти подпират стената от външната страна. Те са включени в нея и служат за намаляване на земления напор, вследствие на много голямата денивелация. Несъмнено уплътняването на входа и фрагменти от куртината около него се дължи именно на този напор, а не на реставрационна дейност, предизвикана от варварски инвазии. Досега на обекта никъде на са регистрирани данни от опожарявания.

Извън стената в кв. E 5/7, непосредствено пред нея, бе открит железен кръст. Върху едната лицева част украса от врязани линии, отнася се към VI в.

Заслужава да се отбележи, че до сега не са открити никакви средновековни материали, каквито са известни от съседните върхове (Боженишки Урвич).

№ 40. НЕДЕСТРУКТИВНИ ПРОУЧВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ №2, ЛОТ 1 ПО АМ-СТРУМА, КРАЙ СЕЛО ДЕЛЯН, ОБЩИНА ДУПНИЦА

Петър Зидаров, Анета Бакъмска

През 2011 г. бе извършено геодезично и геофизично проучване край с. Делян, във връзка с подготовката на спасителни археологически разкопки на отсечка с дължина 520 м (км311+160 – км311+680) по трасето на Лот 1 от АМ-Струма. Проучването се осъществи на два етапа – преди началото и в края на разкопките – с цел локализиране на археологически структури, които биха били разрушени при строежа на магистралата.

През първия етап на измерванията усилията ни бяха съсредоточени в северната част на трасето, в участъка, разположен непосредствено западно от хълма Бунище, известен като селище от халколита и желязната епоха. (Димитров 1984, 84,89; Чохаджиев 2007, 28). Данните за хронологията на обекта бяха потвърдени в процеса на текущото теренно проучване от находки от същите периоди,

откривани на повърхността.

Местността Бунището представлява невисоко възвишение между селата Дрен и Делян с надморска височина 662,3 м и площ около 100 декара. Разположена е на левия бряг на река, която е ляв приток на река Блато, отводняваща Радомирското поле. От изток, югоизток и североизток е ограничена от руслото на река Матица, а отвъд нея – от съвременното трасе на автомобилен път E72. В северна посока склонът на възвишението се спуска стръмно към отводненото Радомирско блато, а по периферията на възвишението от запад и югозапад е изградено открито бетонно корито на напоителен канал. Бъдещото трасе на магистралата е планирано да преминава западно от канала и от Бунището.

Сред основните задачи при подготовката на сондажните проучвания бе: (1) трасирането на сервитута на бъдещата магистрала, (2) трасирането на опорна план-квадратна мрежа за регистрация на археологическите структури и находки, (3) тахиметрично заснемане на локалните топографски особености на терена преди началото на разкопките, (4) геофизично измерване на тоталния вектор на магнитното поле за установяване на евентуалното наличие и планировка на потенциалните археологически структури и (5) изготвяне на тематични карти (топографска и магнитна). Резултатите от тези измервания са представени и архивирани в многослойна ГИС структура, в която на различни пластове се съхранява информация за разположението на елементите от план-квадратната мрежа, координатите на характерни ГПС-точки и геофизичното измерване върху различни топографски подложки (М 1:5000 и 1:25 000) и орторектифицирана аерофото снимка, предоставена от МРРБ (вж. обр. 1 в статията на А. Бакъмска и Ф. Михайлов в този сборник).

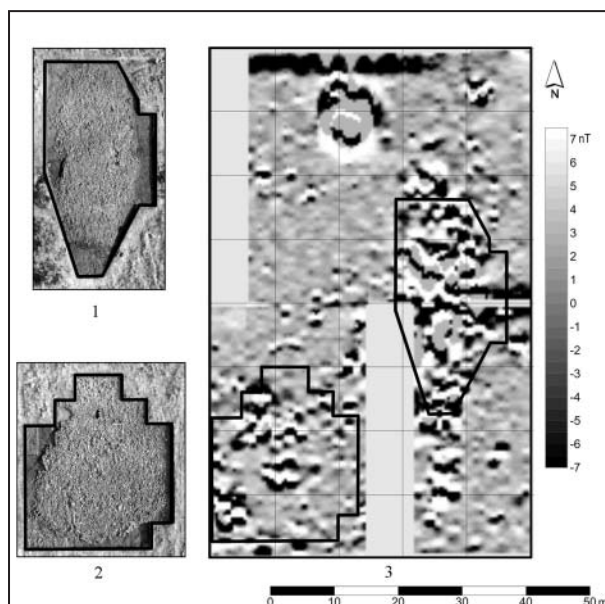
Методика на проучването

С помощта на тотална станция е документиран микрорелефа по протежение на трасето на магистралата и прилежащата западна част от възвишението в м. Бунището. В резултат на тези измервания бе установено, че наглед равния терен има едва забележим наклон на север, а в западната периферия на Бунището, трасето попада в локална депресия, където през пролетта се наблюдаваше високо ниво на подпочвените води и изглежда е било наводнявано, но не бе установена и следа от позитивни форми на релефа, които да подсказват локализацията на каменните структури, които бяха открити в хода на сондажните проучвания (Бакъмска, Михайлов в този сборник).

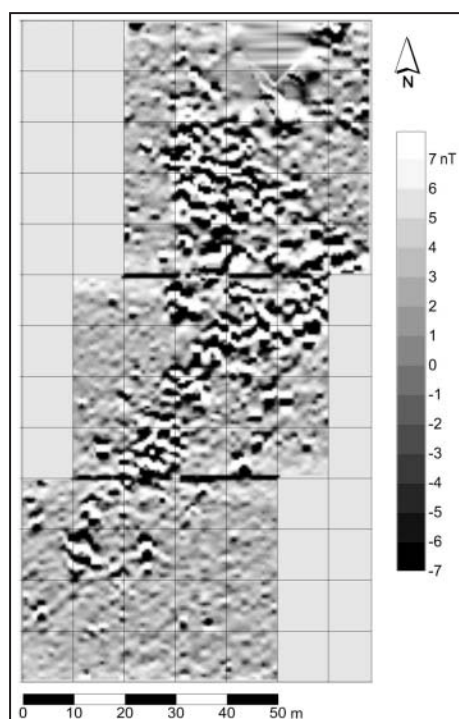
През първия етап от теренното проучване измерването на тоталния вектор на магнитното поле бе извършено с помощта на високочувствителен цезиев магнитометър, модел G-858 на Geometrics Inc., с един измервателен сензор. За нуждите на това проучване трасето на магистралата бе разделено на правоъгълници със страни 50x40 м, а измерванията бяха провеждани по протежението на успоредни профили с ориентация С-Ю и разположени през 1 м. През втория етап от измерванията бе използвана двойка сензори, разположени на 1 м един от друг. И в двата случая средната гъстота на измерванията е 0,20 x 1 м, които при последващата софтуерна обработка чрез статистическа интерполация се разпределят равномерно до 0,4 x 0,4 м. Данните от измерванията се обработват с помощта на специализиран софтуер за елиминиране на нежеланите ефекти, които биха могли да бъдат предизвикани от особености на геоложката основа, слънчевата активност и съвременната инфраструктура (напоителни канали).

Резултати

Измерванията на стойностите на магнитното поле преди началото на разкопките бяха разположени на площ 10 дка (200x50 м) в северния сектор, който е разположен непосредствено западно от селище от тракийската епоха в м. Бунището и където вероятността за откриване на антропогенни структури изглеждаше най-висока. Тъй като от една страна резултатите от измерванията не показваха следи от човешка дейност, а от друга изглеждаше много вероятно резултатите в южния сектор да бъдат силно ком-

Обр. 1. Делян-Бунището. Аерофото документация на част от разкритите каменни структури и карта на магнитното поле около и над тях.

Обр. 2. Делян-Бунището. Карта на магнитното поле на участък по трасето на магистралата, южно от проучените структури, вероятно разкриваща други каменни конструкции.

прометирани от напоителната система, която го пресича по диагонал, и ред други технически трудности, отложихме тези измервания за след жътвата на житните култури в този участък. Резултатите от сондажните проучвания на осем участъка в северния сектор потвърдиха интерпретацията на магнитната карта.

Съвсем неочаквано при сондажните проучвания в южния сектор бяха регистрирани четири каменни съоръжения. В единственото проучено сред тях са разкрити гробни конструкции и човешки останки (вж. Бакъмска, Михайлов в *този сборник*). Това предизвика организирането на подобно геофизично проучване, както в южния сектор, договорен за аварийно проучване, така и още по-южно от него за установяване на южната граница на некропола и предприемане на мерки за своевременното му проучване. Геофизичните измервания бяха продължени с 320 x 50 м (16 дка) в южна посока, като първо измерихме характеристиките на магнитното поле над разкритите каменни структури (обр. 1) и ги сравнихме с данните в южна посока. Оказа се, че червеният пясъчник, използван за тяхното изграждане, вероятно съдържа железни съединения с контрастни магнитни свойства, което позволява те да бъдат регистрирани сравнително отчетливо. Дешифрирането на магнитограмата дава възможност да се локализира една много голяма структура в южна посока и няколко (две или три) по-малки между нея и най-южната част на сондажните проучвания. На пръв поглед изглежда, че най-голямата и контрастна структура (обр. 2) има двуделна композиция, състояща се от централно каменно съоръжение, с предполагаема площ ок. 1700 м² и нещо като каменна алея, осигуряваща подстъп с ориентация североизток-югозапад и дължина ок. 50 м. На този етап не разполагаме

с данни за подобни проучени структури и се надяваме бъдещите ни проучвания да хвърлят повече светлина върху характера и хронологията на това предполагаемо съоръжение.

Литература

Димитров 1984: Д. Й. Димитров. Селища от ранножелязната епоха по долината на Горна Струма. – *Exheditio Thracica* 4, 1984, 84-89.

Чохаджиев 2007: С. Чохаджиев, С. Неолитни и халколитни култури в басейна на река Струма. Велико Търново, 2007.

№ 41. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА НЕКРОПОЛ ОТ ЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА ПО ТРАСЕТО НА ЛОТ 1 ОТ АМ „СТРУМА”, км 311+000 до 311+500, СЕЛО ДЕЛЯН, ОБЩИНА ДУПНИЦА

Анета Бакъмска, Филип Михайлов

Целта на разкопките беше да се установи наличие или отсъствие на археологически структури по трасето на магистралата, минаваща покрай известно праисторическо селище, регистрирано в АИС „Археологическа карта на България” под №1700087 в местността Бунището на с. Делян (Chohadzhiev 2007, 30; Димитров 1984, 84, 89).

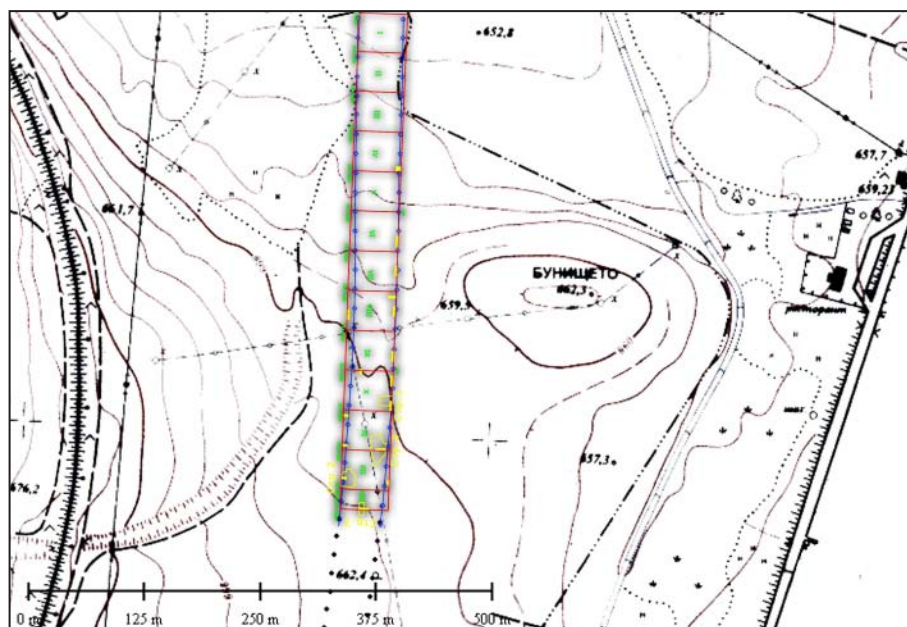
Обектът се намира на източен склон от предпланините на Конявска планина, на левия бряг

на малката рекичка Матица от басейна на Струма. Надморската му височина е 660 м (обр. 1).

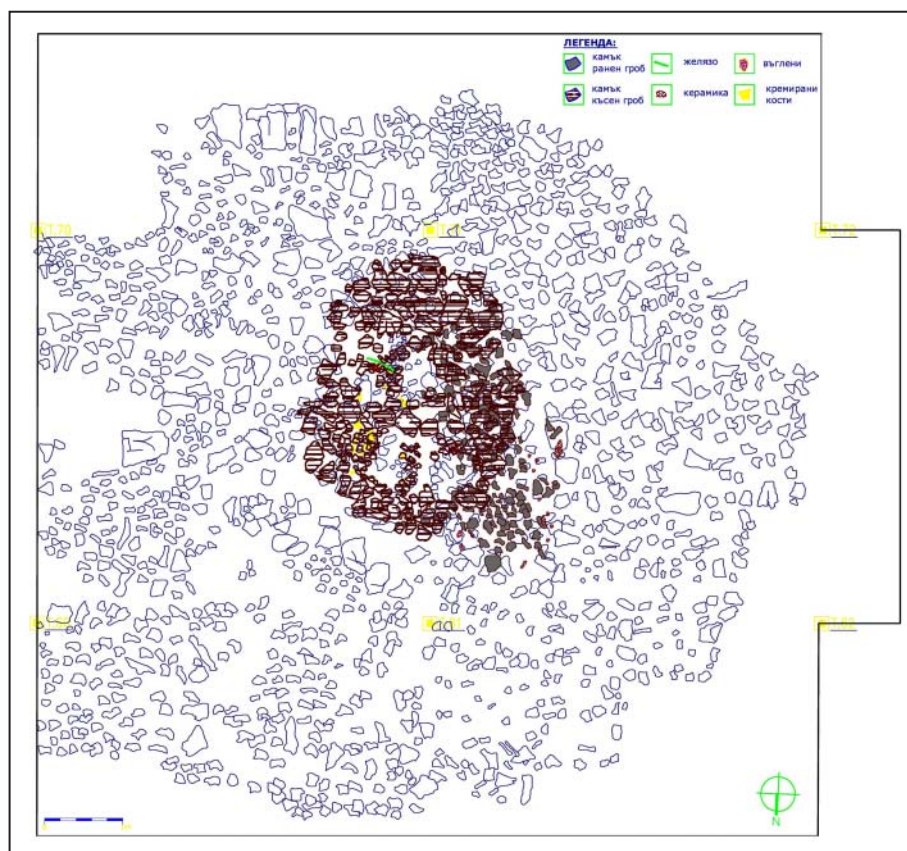
В тази си част трасето на магистралата е с посока север – юг със ширина 50 м. За целите на проучването бяха заложени 17 сондажа. Тринайсет от тях попаднаха в стерилен пласт. В сондажи от 1 до 5 на дълбочина от 1 до 1,10 м в стерилния пласт се откриха единични фрагменти керамика. Обяснението на този факт е в големите пукнатини, които се образуват в почвата при суша и керамика от повърхността, попада там. С други думи наличието на керамика не променя стерилния характер на пласта.

В сондажи 8, 14, 15 и 17, непосредствено под орницата, попаднахме на каменни надгробия от неизвестен досега некропол от границата на ранната и късната желязна епоха. Структура 1 се откри в сондаж 8. Тя е плоско каменно струпване с приблизително кръгла форма с размери 10 x 9 м. Структура 2 (сондаж 14) също е с кръгла форма с диаметър около 30 м. До основното съоръжение има долепени други малки кръгли струпвания. Структура 4 (сондаж 17) е оформена като много нисък вал с посока С-Ю и ширина около 12 м. Разчистената досега дължина е 30 м, но краищата на съоръжението още не са достигнати. В сондаж 15 имаме шанса да попаднем на североизточния ъгъл на издължено струпване (стр. 3), което се развива на юг от договорения за проучване участък от км 311+500.

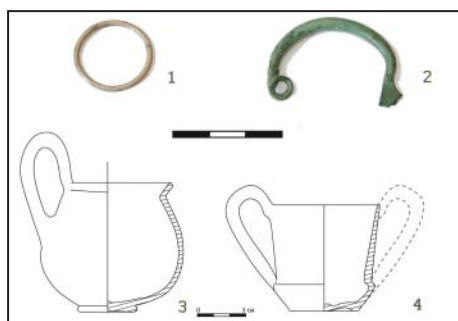
На повърхността на каменните надгробия има дребен пълнеж, под който разчистваме плочи от местен камък с разнообразен размер и ориентация. На това ниво намираме сравнително малко керамика и няколко находки – фибула, стъклено мънисто, метателно копие. Тънкият пласт пръст (от 0,10

Обр. 1. Топографска карта с трасето на АМ „Струма” и схема на квадратната мрежа със сондажите.

Обр. 2. План на структура 1.

Обр. 3. Находки от структура 1, гроб 1.

до 0,30 м), който покрива камъните, е от ерозията на стръмния склон над некропола. Най-вероятно камъните произхождат от близката планина, отстояща на 500-600 м от некропола, защото естественият пласт е съставен само от глина.

Единствено структура 1 беше проучена в дълбочина (обр. 2). Тя е изградена от един ред камъни, като по-голямата част от тях най-вероятно са от поменални обреди. Почти в центъра на струпването се намира гроб с елипсовидна форма с размери 3,60 м С-Ю и 2,70 м И-З. В него бяха открити кремирани на друго място кости и многобройни фрагменти лошо опечена керамика, няколко фини съдчета (обр. 3.3, 4), изработени на колено, сребърна халка (обр. 3.1), горял железен нож, тежест за стан, прешлен за вретено, желязна халка, бронзова фибула (обр. 3.2).

Находките датират гроба в края на VI – началото на V в. пр. Хр. Под това съоръжение разчихме друго, по-малко каменно струпване. То покрива по-ранен гроб, плитко вкопан в терена (около 0,35 м). Вкопаването е запълнено с камъни, върху които са разсипани голямо количество въглени и малко горели кости. В ямата се откриват фрагменти от урна с пластична украса.

Южно от линия 311+500 некрополът очевидно продължава, затова направихме геофизическо проучване с магнитометър. То показва наличие на подобни структури до км 311+660 (Бакъмска, Зидаров 2012). По този начин установихме, че в посока север – юг обектът е с дължина 300 м, но за източната и западната му граница не знаем нищо, защото на повърхността няма никакви следи.

Гробището вероятно е свързано със синхронното селище, което се намира на около 150 м източно, на западния склон на хълма Бунище.

Литература

Зидаров, Бакъмска 2012: П. Зидаров, А. Бакъмска. Недеструктивни проучвания на археологически обект №2, лот 1 по АМ-Струма, край селата Дрен и Делян. – АОР през 2012 г.

Димитров 1984: Д. Й. Димитров. Селища от ранножелязната епоха по долината на Горна Струма. – Expedition Thracica 4, 1984

Chohadzhiev 2007: St. Chohadzhiev. Neolithic and Chalcolithic Cultures in the Struma River Basin. Veliko Tarnovo 2007.

№ 42. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛА №1 („ПЕТКОВА МОГИЛА“) В М. „СПРЕЖУЕК“, БРЕСТОВИЦА, ОБЩИНА РОДОПИ – ПЛОВДИВСКА ОБЛАСТ

Костадин Кисъв, Десислава Давидова

Археологическите разкопки бяха проведени през месец юли 2011 г. с участието на гл. ас. Десислава Давидова – зам. ръководител, Милица Илиева – реставратор от Регионален археологически музей Пловдив и студенти от Пловдивския университет „П. Хилендарски“.

Геодезическите заснемания бяха извършени от инж. Даниел Божанов. Финансирането на проучванията и охраната беше осигурено от Регионален археологически музей Пловдив.

Могила №1 – Петкова могила, както е известна сред населението – се намира на 1,5 км южно от село Брестовица, издигната върху скален връх. Могилата е част от некропол, състоящ се от около 10 могили, разположени по северните склонове на Родопите, всички разрушени от иманяри.

Могилата е била обект на иманярски изкопи, извършени най-вероятно през пролетта на 2011 г. Иманярските изкопи са ситуирани в централната част и в северната периферия на насипа. Централният изкоп представлява вертикална шахта с диаметър 2 м и дълбочина 3 м. В основата изкопа достигаше

до каменно струпване от речни и ломени камъни, като в северната част продължаваше под формата на малък тунел с дълж. 2 м и вис. 70 см. Северният иманярски изкоп представлява хоризонтален тунел с направление към централната част на насипа и размери – дължина 2 м и вис. 70 см. В процеса на археологическите проучвания бяха установени четири по-стари иманярски изкопи, запълнени с пръст, достигащи до основата на могилата.

Съвременните размери на могиления насип при неговото геодезическо заснемане имаше следните параметри: диаметър 42 м в посока север-юг и 39 м в посока изток-запад; височина 4 м на профила изток-запад и 5 м на профила север-юг.

В югоизточния сектор, квадрати Е 4 и Е 5, на дълбочина 60 см от повърхността на могиления насип (кота 428 м) беше открито гробно съоръжение. В този сектор могиленият насип се състои от черна пръст, примесена с малки ломени камъни от околния скалист терен.

Гробното съоръжение е изградено непосредствено върху основната скала, като иманярският изкоп е разрушил част от северозападната периферия. Съоръжението представлява площадка с неправилна форма и размери 3 x 2 м, ориентирана север-юг. Площадката е оформена от ломени камъни, неправилно подредени и нахвърляни в три реда. В северната част е поставена вертикално голяма каменна плоча с шир. 1 м, вис. 70 см и деб. 30 см, която от южната страна е укрепена с големи камъни от околния терен, подредени в четири реда (обр. 1).

След отстраняването на най-горния пласт от камъни се разкриха останките от колективно погребение на три индивида. Мъртвите са положени по гръб с изпънати крайници и глави на юг (обр. 2). Трябва да се отбележи обстоятелството, че върху каменното съоръжение и около самия гроб не бяха открити гробни дарове и следи от допълнителни погребални обреди. Единствената находка представлява фрагмент от голям глинен съд със сив цвят, работен на грънчарско колело, открит под един от черепите.

Непосредствено до гробното съоръжение, на дълбочина 1,40 м, в квадрати Д 4 и Е 4, кота 428,86 м, беше разкрито каменно съоръжение №А. Съоръжението представлява струпване на голямо количество ломени камъни под формата на могила с неправилна форма и диаметър 4,70 м север-юг, 6,90 м изток-запад и височина 50-60 см. На различна дълбочина в пласта светлокафява пясъчлива пръст, покриващ съоръжението, се откриха значително количество керамични фрагменти от различни съдове, работени на ръка с релефна украса, и такива работени на грънчарско колело със сив или кафяв цвят. Най-голям интерес представлява откритата керамика от типа „Цепина“. Тя е работена на ръка и украсена с геометрични мотиви, нанесени чрез щамповане с шнур и врязване. Фрагментите от тънкостенните съдове са покрити с плътен слой излъскан графит, характерна декорация за съдовете от елинистическата епоха в западните Родопи.

В централната част на каменното струпване, непосредствено под пласта светлокафява пръст, се откриха глинена чашка, работена на ръка и украсена с релефни конусовидни издатъци под устието, и дъговидно извито желязно ножче.

• В централната част на могилата – квадрати Д5 и Д 6, на дълбочина 3,20 м беше разкрито второ каменно струпване №В, което е разположено на 4 м североизточно от гроба.

Обр. 1. Могила №1 (Петкова могила)
– гроб № 2 (първичен гроб) разположен в южната периферия, кв. Е 4, дълб. 1,60 м.

Обр. 2. Гроб № 2 (първичен гроб) - погребение чрез трупополагане на индивида, ориентация юг – север.

Обр. 3. Питос с гробни дарове, разкрит в южната половина на каменно съоръжение № В.

Съоръжението представлява каменно струпване с дължина 4 м, широчина 2 м и височина 50 см, ориентирано в посока север-юг.

В южната половина на каменното струпване беше открит питос, разположен в легнало положение с отвора на север, захлупен с каменна плоча. Във вътрешността на питоса се откриха положени гробни дарове, състоящи се от глинена купа със светлосив цвят, кана с черна излъскана повърхност, глинена чаша работена на ръка и фрагмент от масивна глинена тежест.

Питосът е положен върху естествения скален терен, в правоъгълна циста, примитивно оформена от ломени камъни, подредени в два реда без спойка (обр. 3).

На 1 м извън питоса, в кв. Д 5, беше открита втора група гробни дарове положени върху скалния терен. Те се състоят от глинена каничка с черна излъскана повърхност, глинен балсамарий местно производство, атически лакримарий украсен с хоризонтални черни линии и фирнис запазен на места, фрагменти от съдове тип „Цепина“, покрити с графит и украсени със скачени есове, нанесени чрез щамповане с въже, и бронзова монета. Върху лицето на монетата схематично е изобразена глава на Херакъл с лъвска кожа на дясно. Върху обратната страна схематично е изобразен конник в ход на дясно, с вдигната нагоре дясна ръка. Монетата е сечена по времето на Касандър (316-311 г. пр. Хр.).

Под северната половина на каменното струпване №В, върху скалата, бяха открити желязна кука и бронзова монета с напълно изтрети и проядени от корозията изображения.

Откритите гробни дарове, състоящи се главно от глинени съдове, са характерни за периода края на IV – III в. пр. Хр. и намират точни паралели по форма, украса и начин на изработка с подобни съдове, открити в Севтополис. Керамиката от типа „Цепина“ и съдовете с графитна украса са напълно сходни със съдовете от IV-II в. пр. Хр., открити в култовите комплекси в западните Родопи – Стойките, Зорница, Црънча, Велинград и др. Основно значение за по-точната датировка на погребението, извършено в могила №1 (Петкова могила), имат атическият лакримарий и бронзовата монета.

Откритите в Аполония и Севтополис подобни лакримарии с кълбовидно тяло, издължено дъно и устие, изработени от жълта глина и с фирнисова украса, са датирани III-II в. пр. Хр. Подобни лакримарии, открити в гробни комплекси в Будва, са датирани също в периода III-II в. пр. Хр. Като се има предвид, че бронзовата монета може да е варваризирана имитация на Касандър, то датировката на погребението в могила №1 може да се отнесе в периода III-II в. пр. Хр.

Литература

Иванов 1963: Т. Иванов. Антична керамика от некропола на Аполония.- Аполония, София, 1963, с. 252

Кисъв 1989: К. Кисъв. Тракийски некропол край с. Стойките, Пловдивска област. – Археология, кн. 4, 1989.

Кисъв 2004: К. Кисъв. Тракийската култура в региона на Пловдив и течението на р. Стряма през втората половина на I хил. пр. Хр. София, 2004.

Попович 1994: Л. Попович. Античка грчка збирка. Антика VII. Београд, 1994.

Чичикова 1984: М. Чичикова. Антична керамика. – Севтополис, т. I, 1984.

№ 43. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛА № 1 В М. „СЪБКОВ КЛАДЕНЕЦ – ТУНИТЕ”, Р. КОНАРЕ, ОБЩИНА КАЛОЯНОВО – ПЛОВДИВСКА ОБЛАСТ

Костадин Кисъов, Десислава Давидова

Археологическите разкопки бяха проведени в периода август-септември 2011 г, с участието на гл. ас. Десислава Давидова – зам. ръководител, Милица Илиева – реставратор от Регионален археологически музей Пловдив и студенти от Пловдивския университет „П. Хилендарски”.

Геодезическите заснемания бяха извършени от инж. Даниел Божанов. Финансирането на проучванията и охраната беше осигурено от Регионален археологически музей Пловдив, фирма „Драгиев и Ко” ООД и фирма „Сиенит” АД – Пловдив.

Археологическият обект – надгробна могила №1 – е разположена на 5 км от с. Ръжево Конаре в северна посока и на 6 км от с. Момино село, общ. Раковски. Могилата попада в м. „Събков кладенец”, понастоящем след новото земеразделяне в м. „Туните”, на границата на землището между селата Р. Конаре и Момино село. Трябва да се отбележи, че в радиус от близо 5-6 км около могилата няма други надгробни могили.

Могилата има леко разлата конична форма, с полегати склонове и плосък връх. Върху могиления насип, от върха към основата, е извършен иманярски изкоп под формата на шахта с диам. 2 м и дълб. 3 м. От югозападната периферия на могилата до центъра има запазен стар хоризонтален, външен иманярски изкоп с дълж. 7 м и дълб. 1 м.

Върху иманярските насипи не бяха открити керамични фрагменти или други културни останки. Размерите на могиления насип при неговото геодезическо заснемане имаха следните параметри: диаметър 25 м в посока север-юг, 26 м в посока изток-запад и височина 4 м.

Могилният насип е хомогенен и се състои от однородна кафява пръст, без никакви силикатни примеси или камъни. Трябва да се отбележи, че в могиления насип не бяха открити никакви културни останки от обредни действия.

Гроб №1 (вторично погребение) (обр. 1)

В източната периферия на могилата – кв. Е 4, на дълбочина 35 см от повърхността на могиления насип и на 80 см над нивото на съвременния терен беше открит глинен съд, поставен с дъното нагоре. До неговата източна страна се откри долната част на чернофирнисов кантарос. След като съдът беше вдигнат от терена, беше установено, че е пълен с пръст и малко количество калцирани човешки кости, останали след кремацията. В случая явно този съд е използван като урна.

Съдът е работен на гърнчарско колело, с тъмносив цвят, две хоризонтални дъговидни дръжки и ниско конкавно столче на дъното. Трябва да се отбележи, че малкото количество кости, както и техният малък размер сочат, че вероятно става въпрос за погребението на дете. След вдигането на урната от терена беше проучена площта под него, но други културни останки не бяха открити. Не бяха открити и останалите части от гръцкия съд. Най-вероятно неговата долна част е била поставена като гробен дар до урната.

Гроб №2 (първично погребение) (обр. 2)

На 7 м западно от урната, на същата дълбочина, 3 м от върха на могилата в кв. Г 4 и на височина 80 см над нивото на съвременния терен, беше открит отвора на яма, вкопана в стерилния терен състоящ се от хомогенна глинеста кафява пръст. Ямата има правоъгълна форма с дължина 3 м, широчина 1,50 м и дълбочина 80-85 см. Ориентирана е в посока северозапад-югоизток. В пръстта, запълваща ямата на дълбочина до 1,40 м, не бяха открити останки от обредни дейности.

Извън гробната яма, до ръба на нейната севе-

Обр. 1. Могила №1- гроб №1
(вторично погребение) източната
периферия, кв. Г 4, дълб. 1 м.

Обр. 2. Могила № 1 – гроб № 2 – яма
(първично погребение), кв. Г 4, дълб. 3,10 м.

розападна страна, бяха откри два глинени съда във фрагментирано състояние. Първият съд има кратеровидна форма, две дъговидни дръжки, прилепени към устието, и тъмносива излгска повърхност. Вторият съд представлява купа с конусовидна форма, профилирано навън устие и тъмносива излгска повърхност, която на места е повредена.

На дълбочина 1,50 м в ямата се откриха силно изгнили и разложени останки от дъски или тънки греди, поставени по надлъжната ос. Те имат дължина 1,20 м и широчина 0,50 м. На различни места върху силно изгнилите дъски (греди), бяха открити останки от антропологически части и разнородни гробни дарове.

В северозападния край на дървената подложка се откриха поставени на купчинка дванадесет малки по размери човешки зъби, заедно със значително количество калцирани кости и пепел, които са се превърнали в бяло петно с диам. 30-35 см. Подобно петно с диам. 20-25 см, състоящо се от калцирани човешки кости и три зъба, се откриха и в североизточната част на дъската.

До северозападната купчинка от човешки кости и зъби се откриха поставени на купчинка сребърни обеци с малки размери. Обеците са силно обгорели, с разрушена метална структура, поради което при най-малкия допир се чупят.

На 15 см от тях се откриха поставени на купчинка осем бронзови и два железни пръстени с плоски, елипсовидни рингове и стъклено мънисто. Те също са силно обгорели с нарушена структура и при допир се рушат.

На 10-12 см от тях се откри трета купчинка от гробни дарове, съдържаща бронзова фибула „тракийски” тип, две глинени тежести с пирамидална форма и два бронзови пръстена – халки.

Анализът на зъбите и малките размери на накитите сочат, че в ямата е било извършено погребение на млада жена или девойка, като част от останките след кремацията са положени върху дървената подложка.

Кратеровидният съд, купата и металните накити, които са част от гробните дарове, представляват местно производство и са напълно сходни с тези, открити в Севтополис и датирани в III в. пр. Хр. Откритата в гробната яма фибула „тракийски” тип с усукан лък също се датира в периода края на IV-III в. пр. Хр., като има образци от този тип, които са открити в гробни комплекси от II в. пр. Хр.

На базата на стратиграфията, керамичния материал, металните накити и бронзовата фибула, двете погребения в могилата могат да се датират в III в. пр. Хр.

На около 70 м южно от могилата, в близост до напоителен канал, се констатира площ от около 1 декар, осяяна с многобройни иманярски изкопи и насипи. Изкопите представляват малки ями и големи правоъгълни шахти с дълбочина от 0,70 до 1,50 м.

Върху изкопите визуално не се откриват керамични фрагменти или други културни останки. От профилите на изкопите е видно, че на 20-25 см под хумусния пласт следва песъчливо-чакълеста почва. При извършването на огледа на иманярските изкопи, върху единия от насипите в централната част на терена беше открита хемидрахма на Тракийски Херсонес.

Литература

Кисъв 1989: К. Кисъв. Тракийски некропол край с. Стойките, Пловдивска област. – Археология, кн. 4, 1989.

Домарадски 1997: М. Домарадски. „Тракийски” тип фибули. – Анали, 1-4, 1997, 44-58.

Кисъв 2004: К. Кисъв. Тракийската култура в региона на Пловдив и течението на р. Стряма през втората половина на I хил. пр. Хр. София, 2004.

Огненова-Маринова 1984: Л. Огненова-Маринова. Дребни находки, теракоти, скулптура. – Севтополис, т. I, 1984.

Чичикова 1984: М. Чичикова. Антична керамика. – Севтополис, т. I, 1984.

№ 44. РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНАТА МОГИЛА В ПАРКА НА С. ПРИЛЕП

Румяна Георгиева, Стоянка Димитрова

Могилата се намира до западния край на с. Прилеп и на север от селския парк. Тя отстои на стотина метра от последните къщи. Разположена е в обработваема площ.

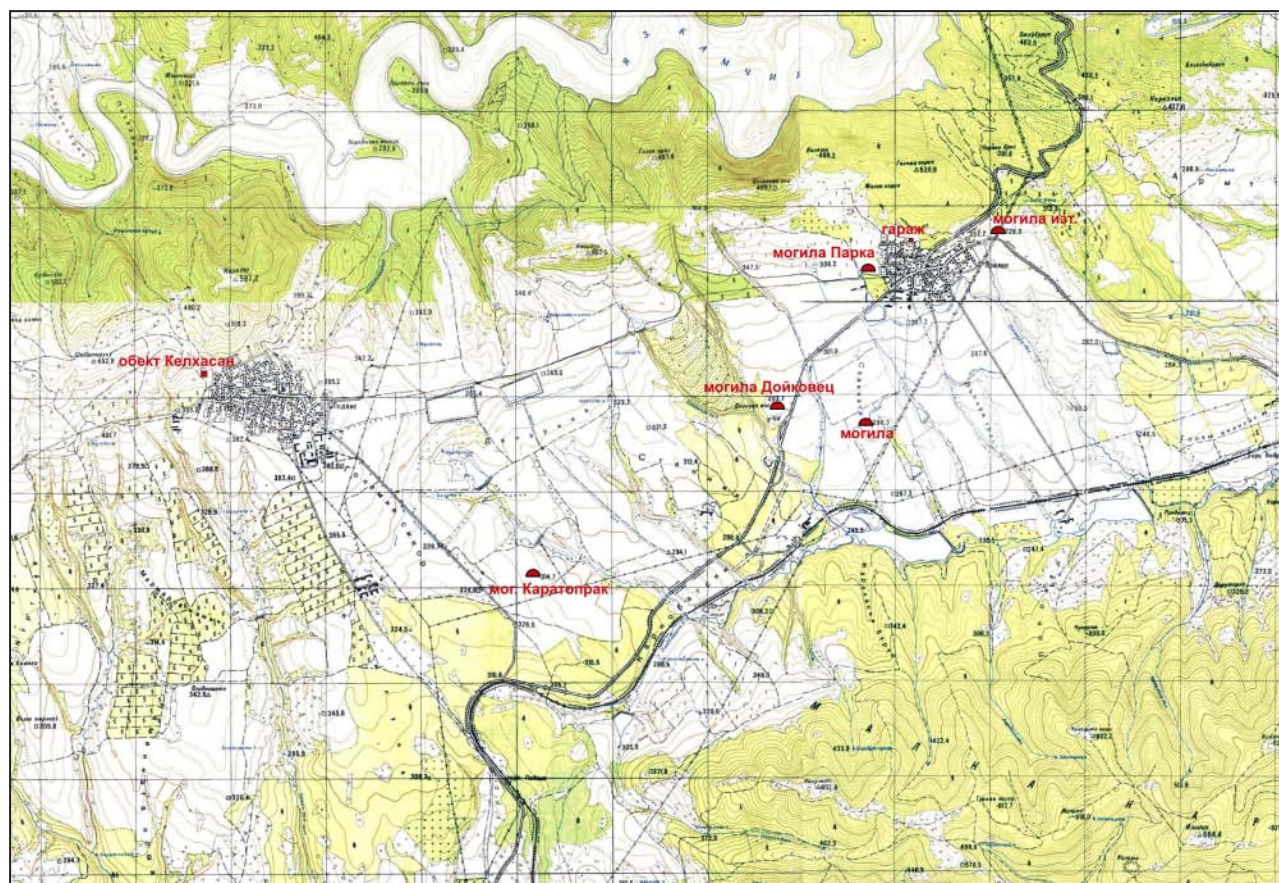
Върху могилата (диам. 19 м, вис. от Ю 4,90, от С – 2,40 м заради денивелацията на терена) личат следи от иманярска намеса. Насипът е деформиран, особено на север и в североизточна посока заради обработката на почвата с машини.

Могилата е била издигната през римската епоха и е била използвана за гробище през късното средновековие.

Гробовете от римската епоха се намират в основата на могилата. Всички погребения са извършени чрез кремация върху древното ниво и с едно изключение са вторични. Три от тях представляват вкопани в древния терен гробни ями, а останалите два са от гробове-клади.

Първият гроб (**гроб 7**) се намира в южната периферия на могилата, ориентиран е от изток на запад и има размери 1,84 м x 0,67 м (I)/0,63 м (3) x 0,18 м (I)/0,05 м (3). В него бяха намерени само керамични фрагменти, включително и от съдове, правени на ръка. Те се откриха в пълнежа на ямата и покрай северната ѝ стена. Сред въглените и горелите кости бяха намерени фрагмент от черупчест плод и няколко кабарчета от обувки. Ямата е необичайно плитка. Няма данни за късни нарушения.

Вторият гроб (**гроб 11**) е вкопан в древното ниво и отстои на 0,40 м северно от гроб 7. Ориентиран е от изток на запад и има огромни размери: дължина 2,30 м, ширина 1 м, дълбочина от запад 0,35 м, а от изток – 0,25 м. Горелите кости, тънък слой пепел, малко въглени и железни кабари от обуца бяха намерени към дъното на ямата. По тяхното разположение може да се предположи, че умрелият е бил

Обр. 1.

Обр. 2.

източно от нея сложен къс железен нож. Непосредствено до стомната от запад бяха открити бронзова кутийка и отпечатък от стъклен съд с диаметър 10 см. На изток от стомната, близо до ножа, бяха намерени дребни останки от разложен железен предмет. Количеството на горелите кости от гроба е необичайно голямо. Няма данни за късни нарушения.

Гроб 12 представлява площадка с отухлена равна повърхност и близка до елипса форма. По краищата му и в пръстта над кладата бяха открити камъни с различна големина. Ориентацията на гроба е приблизително С – Ю, дължината 2 м, а ширината – 1 м. По цялата му повърхност са пръснати фрагментирани глинени съдове. В СЗ му част има дребни парчета от стъкло, мидена черупка и част от железен пирон (скоба?). Между въглените има изгорели кости, които са най-много под най-големия от камъните. Всички предмети са поставени след кремацията. Гробът е вторичен.

Гроб 13 представлява отухлена площадка с ориентация С – Ю и приблизителни размери 1,40 м х 1 м. В северната част на съоръжението са срупани фрагментирани съдове. Под тях върху отухлената повърхност има дребни, горели до бяло костици, въглени и пепел. Отгоре и встрани от гроба има средноголеми камъни. Гробът е вторичен.

Могилният насип е бил натрупан на няколко етапа. Първоначално на избраното място в близост една до друга били издигнати от хумус две малки могили. Под тази от север не беше регистриран гроб. Към средата на първичната могила от юг върху древното ниво бяха намерени фрагмент от долиум и камък върху него, а в периферията ѝ – вкопан гроб 14, заради който по всяка вероятност е издигната първичната могила от юг. В периферията на същата могила остава и гроб 13. После над всяка от двете първични могили започнали да натрупват насип от редуващи се пластове от различна пръст, най-често кафява и жълтеникава, включително и такава с варовикови включения. Вероятно по това време в периферията на могилата от север било извършено ново погребение – гроб 12, като за целта част от насипа ѝ в източната периферия бил отнет. След това запълнили пространството между двете могили с трети насип, отново от различни видове пръст, който се развива повече в западна посока, отколкото на изток. Накрая обединили двете могили под общ насип, който на юг включва голямо количество различни по големина плоски камъни. Най-вероятната причина за изграждане на този кожух от камъни е естественият наклон на терена на юг, тъй като по този начин предпазва могилата от свличане. Над пласта с камъни били натрупани нови слоеве пръст. Двата гроба, открити в периферията от юг (гроб 7 и гроб 11), били вкопани в древното ниво след отнемане на част от тази пръст. Има основания да се мисли, че погребенията в тях са извършени едновременно или наскоро едно след друго. Именно заради тези два гроба могилата била донасипана в окончателния си вид.

поставен върху кладата с глава на изток. Няма данни за късни нарушения.

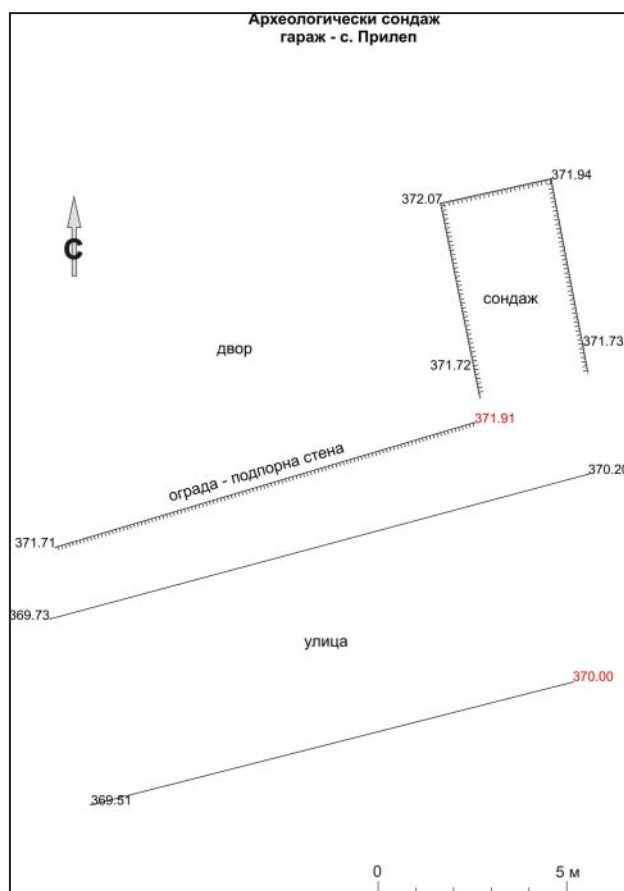
Третият гроб (**гроб 14**) представлява яма с форма на неправилен правоъгълник с дължина 2,80 м, максимална ширина 1,70 м и максимална дълбочина 0,45 м. Ориентацията му е И – З. Големите размери на ямата предполагат едновременното кремирање в нея на повече от един човек. На дъното, в източната му част, бяха намерени кабари от обувки, подребни кабарчета, които биха могли да бъдат от пофини обувка или от колан. До южната стена на ямата след кремацията била облежната стомна, а северо-

Този „общ почерк“ при натрупването на могилата показва, че тя е издигната от едни и същи хора в границите на едно-две поколения. Сред откритите в гробовете предмети липсват диагностични находки, поради което тяхната дата може да се постави най-общо в границите на II – III в.

Могилата е била използвана и за християнско гробище. За целта в горната част на насипа били вкопани гробове, от които по време на разкопките бяха проучени 11. Два от тях са на деца. Мъртвите били погребвани в посока изток-запад с глави на запад в обикновени гробни ями, над две от които бяха намерени останки от напречно поставени покрития от дъски. Ориентацията и позицията на тялото (по гръб, с ръце спуснати покрай тялото или скръстени в областта на корема) показват, че погребаните са християни. Има данни и за препогребани мъртвци.

Няма находки, въз основа на които некрополът може да бъде датиран.

Подобно гробище беше регистрирано и на върха на друга надгробна могила, проучена в същото землище през 1998 г. Неговата датировка – XVI в. – бе установена благодарение на намерени в гробовете дребни монети. Там също бяха открити следи от частично дървено покритие на ямите, както и препогребани кости. Възможно е некрополът върху могилата в парка да е от същото време (и на двете места намерихме кости на индивиди със забележителен ръст, еднаква е и позицията на ръцете), малко поранен или малко по-късен от първия. Според нас е по-вероятно двата некропола да са съществували последователно, а не едновременно. Най-вероятната датировка на проучения от нас некропол е XVI – XVII в.

Обр. 3. Сондаж „Гаражът на Фазлъ Мурад“.

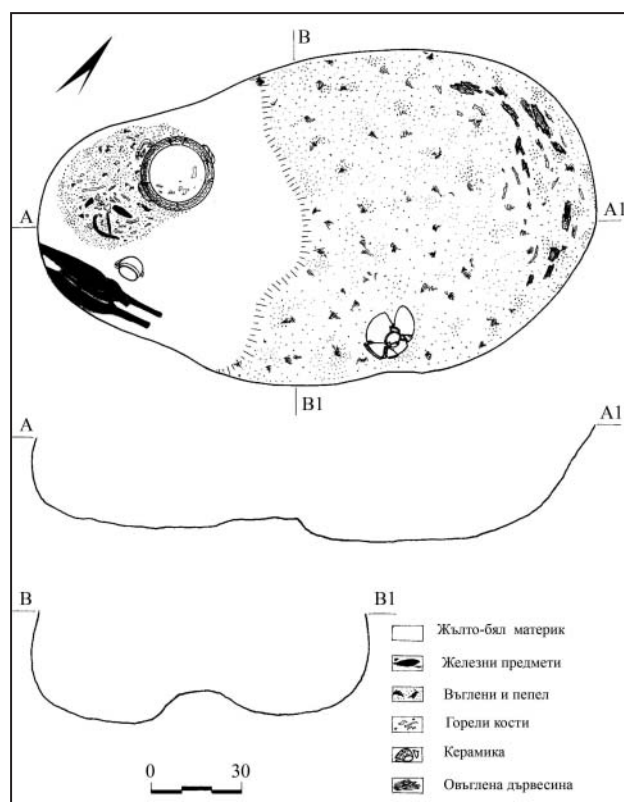
№ 45. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „НАДГРОБНИ МОГИЛИ“, С. БЕЛИ БРЯГ, ОБЩИНА РАДНЕВО

Стефан Александров, Таня Христова, Пламена Бакалова, Пламен Караилиев

Археологическите проучвания се осъществиха през месец септември 2011 г. Ръководители на разкопките са: доц. д-р Стефан Александров (НАИМ – БАН), заместник ръководители: гл. ас. д-р Таня Христова (НАИМ – БАН), Пламена Бакалова и Пламен Караилиев (АММИ – гр. Раднево).

Обектът е могилен некропол, състоящ се от 5 надгробни могили, разположени в местността „Читашките могили“, и отстои на 1 км югоизточно от с. Бели бряг, общ. Раднево. Могилите са издигнати на невисоко възвишение, ориентирано в посока север- юг. Проучиха се четири могили, обозначени съответно с номера №№1-4, от юг на север.

Могилата №1 има запазена височина 0,60 м и диаметър приблизително 30 м. Проучен е изцяло могилният насип и околногогилното пространство. Насипът на могилата в хоризонтален план се е извършвал от центъра към периферията. Разкриха се четири структури от римската епоха. Вследствие на дълбоко риголване за засаждане на лозов масив в миналото и отнемането на хумуса от Мини „Ма-

Обр. 1. Графично заснемане на Структура 4 (гроб с трупоиъгаряне).

Гробните дарове от втората група са: керамични съдове, нападателно въоръжение (копия), монета и железни предмети. Те намират близки паралели в могилния некропол при „Чаталка“. От направения преглед на гробното съоръжение, погребалния ритуал и находките, в това число и на монетата, открита в гроба (структура 4), могилният некропол може да се датира към началото на I в. сл. н. е.

В резултат от извършените проучвания се установи, че могили №2, 3 и 4 са естествени позитивни земни форми.

рица-Изток” преди началото на проучванията, структури №№1-3 са унищожени, поради което не може да се установи техния характер.

Структура №4 е разположена в югоизточната четвърт на могилата на разстояние 2,40 м от центъра ѝ. Това е и първичният гроб в могилата. Гробното съоръжение представлява голяма яма с неправилна форма, с леко полегати стени и неравно дъно, вкопана в жълто-белия на цвят материк. Ориентирана е с дългата си ос на запад/северозапад – изток/югоизток, с отклонение приблизително 40° в северозападна-югоизточна посока. Тя е с размери 1,85 x 1,10 м и дълбочина до 0,38 м от нивото на засичане на гробната яма. Липсват следи от покритие. Според приетата от Л. Гетов класификация гробното съоръжение се отнася към групата на гробните ями с трупоиъгаряне – тип IV. Погребението е извършено с кремация, като мястото на кладата не е регистрирано. Подобни погребения има в могилния некропол при „Чаталка“.

Гробните дарове са поставени в гробното съоръжение и се разделят на две групи: лични вещи и гробни дарове.

Към първата група спада бронзова тока от обувка на погребания, която се откри сред пласт от пепел, горели кости и овъглена дървесина.

Литература

Буюклиев, Хр. 1986: Хр. Буюклиев. Тракийският могилен некропол при Чаталка, Старозагорски окръг. РП XVI, София, 1986.

Гетов, Л. 1970: Л. Гетов. Погребални обичаи и гробни съоръжения у траките през римската епоха (I-IV в.) – Археология, 1, 1970, 1-11.

Кабакчиева, Г. 1983: Г. Кабакчиева. Типология и хронология на глинени червенолакови паници от Тракия (I-IV в.) – Археология, 4, 1983, 1-10.

Кабакчиева, Г. 1986: Г. Кабакчиева. Керамика от вилата при Ивайловград, II-IV в. РП XV, София, 1986.

Kalcev, K. 1991: K. Kalcev. Zur Herstellung der Antiken Keramik in Augusta Trajana (Stara Zagora). REI Cretariae Romanae Fautorum, XXIX/XXX, 1991, 245-273.

№ 46. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ № 5 (КМ 31.555), ЗЕМЛИЩЕ НА С. КОЛАРЦИ, ОБЩИНА ТЕРВЕЛ, ПО ТРАСЕТО НА „ПРЕНОСЕН ГАЗОПРОВОД ВИСОКО НАЛЯГАНЕ И АГРС-СИЛИСТРА”

Стефан Александров, Тодор Димов

Обект №5 – надгробна могила, се локализира североизточно от с. Коларци, на 1 км от центъра на селото. Спасителните археологически разкопки се проведеха под ръководството на доц. д-р Стефан Александров – научен ръководител (НАИМ-БАН) и н. с. Тодор Димов – заместник ръководител (РИМ-Добрич).

Надгробната могила е разположена в обработваема нива, засята с царевица. Тя е с височина 1,30 м и диаметър 25 м. От южната страна е по-полегата, а от северната с по-изразена денивелация. В могилата бяха открити общо пет гроба и една вкопана структура.

Първичният гроб (структура 6), над който е издигната могилата, се ситиуира на 2,70 м от най-високата ѝ днес точка (приета за център на могилата в началото на разкопките). Той е вкопан в древния хумус и материк. В хоризонтален план, на нивото на материка, се очерта като квадрат, запълнен със светложълта пръст (от материка), размери 1 x 1,10 м. Дълбочината на вкопаването е 2,25-2,30 м от център на могилата. В северната страна на квадрата, на дълбочина 1,99 м от центъра на могилата, се оформи ниша, вкопана 0,55-0,60 м на север в северната стена на съоръжението. Дъното на тази ниша се достигна на дълбочина 2,55-2,60 м от центъра на могилата. В нея се разкриха изтлели човешки кости със следи от черна пепел по тях. По запазените тръбести кости и тези от черепа се установи, че гробът е на дете (най-вероятно бебе). Между костите се откриха силно корозирали железни предмети, някои най-вероятно пирони. Като гробен дар е поставено малко стъклено съдче – гутус.

Южно/югоизточно от този гроб в могилния насип е вкопан втори гроб (структура 7). Гробното съоръжение е двустъпална, правоъгълна яма с ориентация североизток-югозапад. Размерите на гробното съоръжение са 1,45 x 3,05 м при голямата яма и 2,20 x 1,05 м на вътрешната яма. Този гроб е засечен на дълбочина 0,70 м от центъра на могилата и е вкопан до 1,34 м. Стените на гробното съоръжение са обгорели и са с червен цвят. По отстъпите на ямата се разкриха въглени и пепел. Във вътрешната яма се откриха въглени, пепел и горели човешки кости. По-голяма концентрация на горели кости и пепел беше регистрирана в североизточната му половина. В този гроб като инвентар се откри единствено едно устие и едно дъно от керамични съдове работени на колело, без украса.

Източно от центъра на могилата, на 10,80 м от него, в периферията ѝ, по линията изток-запад се разкри трети гроб с трупоиъгаряне (структура 8в). При тази структура гробното съоръжение е очертано и покрито с камъни отгоре. Ясно очертаване на вкопана гробна яма не се констатира. Проследи се ивица опалена пръст, около която се откриха следи от опалване, въглени и горели кости. В дълбочина тези следи не се проследиха. Наличието на горели кости насочва към възможна интерпретация на тази структура като гроб с трупоиъгаряне.

Трите описани гроба се датират в римската епоха. Въз основа на керамичните фрагменти открити в могилния насип е възможно поставянето на датировката ѝ във II-III в. сл. Хр.

Североизточно от първичния гроб, на 1,40 м от него, се разкри и проучи една вкопана структура с продълговато овално очертание на нивото на древния терен. Тя е с ориентация югоизток-северозапад. Нейният югоизточен край се локализира на 1,70 м от м от центъра в посока запад по линията изток-запад и на 0,70 м от центъра в посока север по линията север-юг. Тази структура е

Обр. 1. Структура 6. Детски гроб.

Обр. 2. Структура 7. Гроб с трупоиизгаряне.

Обр. 3. Структура 4. Гроб с трупополагане.

засечена на дълбочина 1,05 м от центъра на могилата и е вкопана до 1,75 м. Размерите ѝ са 3,20 x 1,00 м. Единствено в северозападната ѝ част, в нейния запълнител, се разкриха въглени. Формата на тази структура, както и запълнителят ѝ предполагат интерпретирането ѝ като ров, най-вероятно свързан с първичния гроб.

В южната и източната периферия на могилата се проучиха още два гроба. Структура 4 – гроб с трупополагане, се локализира на 9,40 м от центъра в южна посока, като костите на раменете се разкриха точно по линията север-юг. Костите на погребения не са в анатомичен ред. Левият крак е леко свит в коляното, докато десният е свит под ъгъл от 55°, като костите на ходилото му се разкриха под бедрената кост на левия крак. Костите на дясната ръка се разкриха по-надолу към таза, отделени от областта на рамото. Раменната кост на лявата ръка се откри забита вертикално надолу. Черепът на погребения се откри долепен до коляното на левия крак, като лицевата му страна е обърната на югоизток. В близост до черепа се откри един керамичен фрагмент, работен на колело. Много вероятно е той да е попаднал там от пръстта на могилата.

Вторият гроб с трупополагане (структура 8а) се разкри на 8,05 м (череп) източно от центъра на могилата. Той се ситира на 1 м (череп) и 0,18 м (ходила) южно от линията изток-запад. Скелетът е в анатомичен ред. Ориентацията му е изток-запад (глава на запад), с леко отклонение на югозапад-североизток. Костите на ръцете се откриха изпънати, поставени покрай торса. Десният крак е изпънат, докато левият е свит под ъгъл от 110°. Лицевата страна на черепа е обърната на югоизток. Гробен инвентар не беше открит.

Местоположението на тези два гроба – в периферията на могилата, от една страна, и регистрирания погребален обред при тях дават основание да се предположи, че това са най-късните гробове в могилата. Възможно е датирането им в османския период, имайки предвид позата на тялото на погребаните.

В заключение ще посочим, че могилата е издигната през II-III в. над детския (бебешки) гроб и вероятно над вкопаната структура 5 (ров). По-късно, но в същия период, могилата е нарушена в източна и южна посока, като е вкопана гробната яма на структура 7 (гроб с трупоиизгаряне). С него и с донасипването на могилата от изток и юг, най-вероятно се свързват разкритите опалвания в насипа, локализирани в най-високата ѝ централна част. Най-късно в този период е извършено последното погребение с трупоиизгаряне, локализирано в източната ѝ периферия.

Могилата е изоставена за дълъг период от време, като най-вероятно през Османския период в периферията ѝ са погребани още два индивида, но в този случай с трупополагане.

№ 47. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТИ № 4 (КМ 30.000) ЗЕМЛИЩЕ НА С. КОЛАРЦИ, ОБЩИНА ТЕРВЕЛ, ПО ТРАСЕТО НА „ПРЕНОСЕН ГАЗОПРОВОД ВИСОКО НАЛЯГАНЕ И АГРС-СИЛИСТРА”

Таня Христова, Боян Иванов

Обект №4 – надгробна могила, се локализира югоизточна от с. Коларци, на около 4 км от центъра на селото. Спасителните археологически разкопки се проведеха под ръководството на гл. ас. д-р Таня Христова – научен ръководител (НАИМ-БАН) и Боян Иванов – заместник ръководител (РИМ-Добрич).

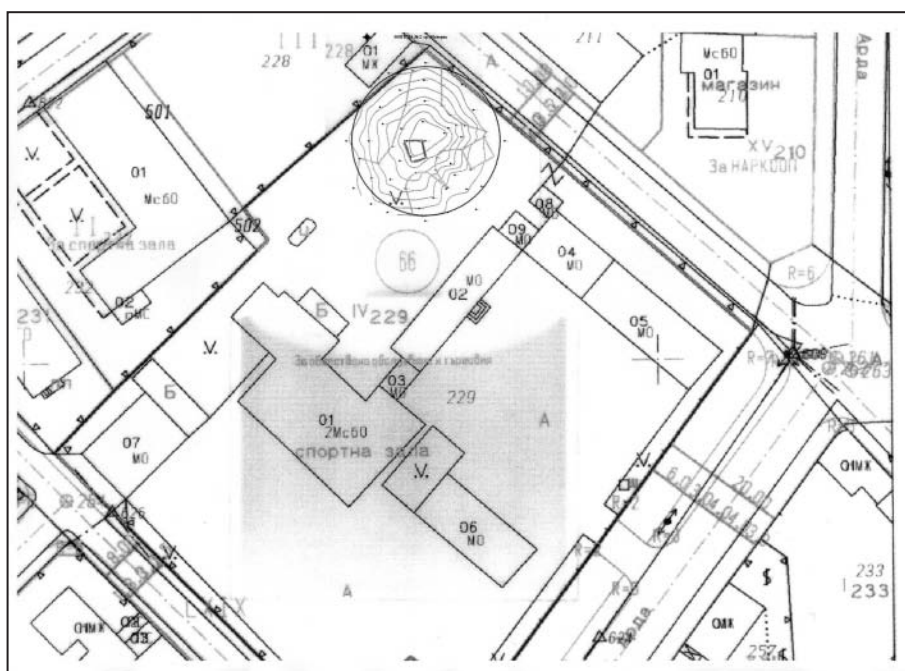
Надгробната могила е разположена в обработваема нива, засята с рапица. Тя е с височина 0,50 м и диаметър 20 м. При проучването беше установено, че през 40-те и 70-те години на XX век в централната част на могилата са изградени две триангулационни точки от трети клас. При изграждането на първата през 40-те години, разрушаването ѝ и изграждането на втората през 70-те години е унищожена площ от около 35 кв. м на дълбочина до 1 м. При тези строителни дейности вероятно е унищожена и гробната конструкция, от чиято яма бяха останали негативни следи.

№ 48. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНА МОГИЛА №2, УЛ. „АРДА” №11, ГР. ИСПЕРИХ

Мария Николаева

През 2011 г. продължава проучването на надгробна могила №2 част от обект 001, регистриран в АКБ (некропол съставен от пет могили), намираща се в частен имот на ул. „Арда” №11 в гр. Исперих (обр. 1). През 2009 г. в ЮИ периферия неправоммерно, с багер, е направен изкоп с размери 3 x 5 м и дълбочина около 8 м за изграждане на отпадна шахта. Финансирането на проучването е осигурено от собствениците на терена.

Могила №2 е с височина 5 м и диаметър 26 м. Първоначалните ѝ форма и размери са напълно променени вследствие от дългогодишното отнемане на могилния насип при строителни и изкопни работи. В западната периферия през 60-те години е бил изграден учебен бункер на Гражданска отбрана, вече несъществуващ.

Обр. 1.

Резултатите през сезони 2009 и 2010 г. са: две ями, съсредоточени в южната половина на могилата. Яма №1 е с неправилна трапецовидна форма (3 x 3,5 м), ориентирана СЗ-ЮИ, а яма №2 с форма на ботуш, вероятно съвременна, на дъното със скелет на куче.

Изследванията през 2011 г. имат за цел финализиране на проучването на Могила №2. С прекъсвания това е осъществено в рамките на 6 дни, от м. септември до м. декември. В процеса на работа, като член на екипа и консултант е включена Живка Михайлова – ръководител на проучването през 2009 и 2010 г. Свалено е контролното ребро, ориентирано И-З, с дължина 25-26 м и ширина 1,5 м, със силно обрушен северен профил. В хода на проучването не бе открито гробно съоръжение или други структури, както и археологически материал. Върху западната периферия на могилата е издигната ограда с бетонна основа, прокарани са електрически кабели и малък водопровод, което възпрепятства допроучване в тази посока. Поради обективни причини изравняването на нивата не бе осъществено. В северната половина остава непроучен пласт от основата на могилата, който е с дебелина от 0,10 до 0,20 м.

Липсата на диагностични материали не дава възможност за прецизно датиране на обекта. Малкото на брой фрагменти от съдове, работени на ръка, амфорна тара и характерът на насипване позволяват Могила №2 най-общо да бъде отнесена към късната желязна епоха.

№ 49. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КОМПЛЕКС С АНТИЧНА КОЛА В ИЗВЪНМОГИЛНОТО ПРОСТРАНСТВО НА НАДГРОБНА ГОЛЯМАТА МОГИЛА, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ПРОХОРОВО, ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА, 2011 Г.

Веселин Игнатов

През зимата иманяри са унищожили антична кола до надгробна Голямата могила край с. Прохорово, община Нова Загора. Тя е част от могилен некропол от 3 могили. Той е разположен на 3,15 км североизточно от селото.

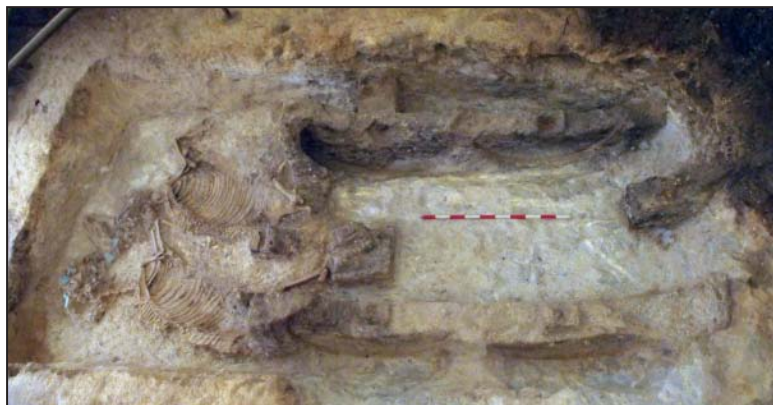
Голямата могила е с диаметър 36 м (С-Ю) – 40 м (З-И) и височина 5,60 м. Тя е със надморска височина на най-високата си част 234,10 м.

Другите две са силно разлати и занижени при селскостопански дейности. Средната могила се намира на 70 м североизточно от Голямата могила, а най-малката на 100 м югоизточно. И двете са с приблизителен диаметър 30 м и височина 1 м. В центъра на Средната могила има изкопана иманярска яма с неправилна форма и размери 1,50 x 2 м. Дълбочината не може да се измери поради затрупването ѝ.

В Голямата могила иманярската яма е с максимални размери 3 x 3,50 м. Ориентирана е по дългата си ос север-юг. В пръстта иманярите са оставили железни части от колата. Частите са от четири-

колка на твърдо окачване. От колата са останали следите от четири шини на колела.

Древната яма (обр. 1 и 2) е с правоъгълна форма със заоблени ъгли и има максимални размери: 4,70 x 2,05 (източна стена) x 2,46 м (западна стена). Ориентирана по надлъжната си ос изток-запад с малко отклонение от запад на север. Ямата е вкопана в материковата скала. По средата на източната и част (на 50 см от дъното) е запазена следа от желязна шина. Малко под нея е запазена малка част от

Обр. 1.

Обр. 2.

желязна шина, две скоби и железен гвоздей. Това са елементи от задната част на коша – задната част на седалката. При зачистването между северната стена и предното северозападно колело се откри желязна планка. Тя няма място на това място извън колата, което показва демонтирането и чупенето на части. Между двете предни колела (западните) се откриха желязни елементи (скоби и гвоздеи). Пред тях се откри масивен пръстеновиден обков, свързващ предните лисици към ока.

Колата е била положена в източната част. Интересно е, че колелата са били поставени изправени. На дъното на ямата са изкопани два коловоза в западната половина, в които са стъпили колелата на колата. Измереното разстояние между следите на предните шини (западните) е 1,27 (1,33) м, между задните (източните) е 1,29 (1,34) м. Разстоянието между страничните колела (измерено от център до център на главинен пръстен) е 1,15 м на северните и 1,10 м между южните. От намерените части и запазени следи от части на колата установяваме, че това е четириколка на твърдо окачване със седалка в задната си част и отворена отпред. Най-близък паралел е намерената кола в с. Борисово, община Елхово (Агре 2008, 47-51).

Положени са два впрегатни коня в западната част на ямата. Липсата на яремни халки при черепите на конете показва, че най-вероятно яремът е свален. Той или не е бил поставен в ямата, или е бил поставен върху колата и яремните халки са били взети от иманярите. Върху главите на конете са запазени сбруите на конете. Те също са разкъсани и част от бронзовите украси счупени, а друга част липсва.

Апликациите от сбруите (големите) са близки като вид с тези от намерените четириколки при Недялкова могила, с. Димитриево, Свиленградско (Велков 1943, 197, обр. 275), могила №4, с. Невестино, Кюстендилско (Мешков 2001, 28, табл. VIII, II-4), с. Езеро, община Нова Загора (Игнатов) и Дукова могила, с. Пастуша, Пловдивска община (Seure 1925, 423, fig. 8.60-61).

Литература

Агре 2008: Агре, Д. Археологически разкопки на могила в землището на с. Борисово, община Елхово. – В: Каталог към изложба Българска археология 2008, С. 2008, 41-51.

Велков 1943: Велков, И. Погребения с колесници. ИБАИ XIV, 1943, 189–207.

Игнатов 2008: Игнатов, В. Аварийно археологическо проучване на извънмогилно пространство, на могилен некропол Дългите мостове, при с. Езеро, община Нова Загора. – АОР през 2007, С., 2008, 254-256.

Мешеков 2001: Мешеков, Ю. Тракийската колесница край могила №4 село Невестино. – В: сб. Тракийска могила край с. Невестино, Кюстендилско. Кюстендил, 2001, 20-45.

Seure 1925: Seure, G. Chars Thrace. BCH, 1925, 49 (XLIX), 347-437.

№ 50. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНА ИЗТОЧНАТА МОГИЛА С. КАРАНОВО, ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА, 2011 Г.

Веселин Игнатов, К. Господинов, С. Борисова

Обр. 1.

Могилата се проучва от края на октомври 2008 г. след иманярски интервенции. Поради разположението си тя носи названието Източната могила. Могилата е разположена на 980 м северно от центъра на селото. Има леко елипсовиден план с диаметри 63-77 м и е ориентирана по дългата си ос север-юг. Висока е 11 м. През 2008 г. работихме в югоизточния сектор на могилата, където бе проучен комплекс от антична кола и скелетите на два впрегатни коня и едно куче (Ignatov 2009). През 2009 г. продължават разкопките в източната половина на могилата. В резултат на проучванията е разкрита зидана сводеста гробница с изключително богати дарове от средата на I в.

През 2011 година се проучваха участъци в източния сегмент на могилата. В югоизточния сектор свалихме няколко пласта между гробницата, колата и оставеното южно ребро. На кота 219,31 м, малко под нивото на ритуалната площадка, се откри петно със следи от хоросан. Това отново потвърждава изграждането на гроба преди извършването на ритуалните действия – хвърляне на храна, трошене на съдове, опалвания и вероятно възлияния. Достигна се до ниво под, на което лежи основата на гробницата. В останалата разкопана част в могиления насип липсваха археологически материали.

Обр. 2.

При разчистването на ритуалната площадка се наблюдава натрупването на определени места на пепел, въгленчета и отухляване. Откриват се много фрагменти от керамични и стъклени съдове (обр. 1). Някои от последните са деформирани от силна температура. Намират се и много животински кости. В северозападната част на площадката се откри счупено бронзово огледало, бронзови дръжка, плочка на ключалка, апликации с халки. Вероятно останалата част от частите на тоалетното сандъче са в друга част на ритуалната площадка или се намират

в дълбочина.

Бронзовото огледало е от типа перфорирани около ръба с дребни отвори и с концентрична украса (обр. 2). Те са характерни за I в. и са внос от Кипър.

Укрепи се и се консервира гробницата (обр. 3). Възстановен е тухленият под и направена възстановка на находките и тяхното експониране от реставраторката Силвия Борисова.

Литература

Ignatov 2009: V. Ignatov. Ein gemischter vierwädriger Wagen aus dem Dorf Karanovo, Bezirk Nova Zagora, Südbulgarien. – *Archaeologia Bulgarica* XIII, 2, 2009, 31-51.

Обр. 3.

№ 51. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНА МОГИЛА В М. МЕРАЛЪК В ГР. ОПАКА, ТЪРГОВИЩКА ОБЛАСТ ПРЕЗ 2011 Г.

Никола Русев, Стамен Станев

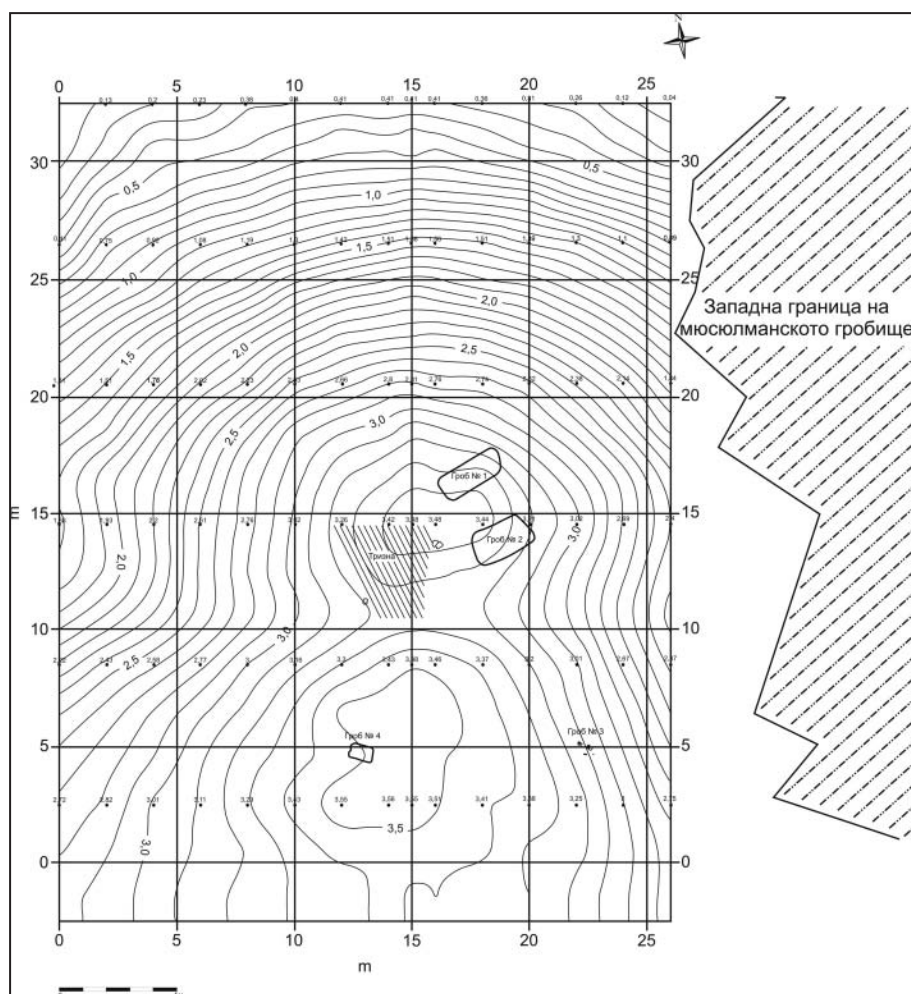
През 2011 г. са проведени спасителни археологически разкопки на надгробна могила, намираща се в м. Мералък, в границите на гр. Опака, Търговищка област. Обектът попада в очертаванията на съвременното мюсюлманско гробище и заема значителна част от източния му край. Причина за проучването е разрастването на гробищния парк в западна посока и нарушаването на източната периферия на могилата.

Могилата е част от некропол, разположен източно и югоизточно от центъра на града, на разстояние от 1 до 1,5 км. Състои се от четири могили, които най-точно са отбелязани на топографските карти с мащаб 1:25 000 и 1:50 000. Преди разкопаването на обекта е направено геодезическо заснемане и геофизично изследване, извършени от инж. Н. Тонков. Геофизичното проучване на терена е извършено с прилагането на електросъпротивителния метод. Липсват данни за наличие на гробница или друго каменно съоръжение.

Могилата е насипана върху лек склон, с денивелация от юг на север. В своето съвременно състояние, в най-голямата си височина, могилният насип достигаше до 2,18 м, а видимият диаметър е около 30 м. В хода на разкопките са открити общо четири гроба (обр. 1). Два от тях (№1 и №2) са първични (централни), а останалите два (№3 и №4) вторични, вкопани във вече натрупания могилен насип. Към тях трябва да се добавят и разкритите останки от поминален обред (тризна).

Гроб №1 е проучен в относително централната част на могилата, попадайки в североизточния ѝ сектор (обр. 2.1). Гробната яма е вкопана в античния терен. Има неправилна четириъгълна форма със заоблени ъгли, ориентирана югозапад-североизток, с максимална дължина 2,79 м, максимална ширина 1,30 м и дълбочина 0,67 м. Извършено е трупоизгаряне на място, като стените на ямата са отухлени в резултат на опалването. Костите са силно фрагментирани, като в югозападния край значително преобладават тези от череп, а сред пласта от въглени се откри и значително количество овъглени орехи.

Гробният инвентар е поставен на два етапа – преди запалването на кладата и след затихването на огъня. Материалите, отнасящи се към първата група, включват златни листенца от погребален венец, сребърна фибула-конче, бронзови елементи от коланна гарнитура, пръстен-ключ и бронзови части от тоалетно сандъче, керамични съдове, две бронзови монети (силно изтрит сестерций и ас на Марк Аврелий), железен нож, бронзова халка и фрагменти от стъклени съдове. Всички те са поставени в югозападната и средната част на гроба. След загасването на кладата са добавени: три керамични кани, три стък-

Обр. 1. План на могилата и местоположение на гробовете.

Сред масивните парчета от овъглена дървесина се попадна и на останки от един лешник.

Гробният инвентар, състоящ се от лични вещи и дарове, участвали в процеса на кремацията,

Обр. 2. 1. Гроб № 1; 2. Гроб № 2; 3. Гроб № 3; 4. Гроб № 4.

лени балсамария, железен стол, две бронзови стригили и бронзов бюст-балсамарий. Материалите от втората група са открити в североизточния край на гроба. Сред въглените се попадна и на останки от тъкан.

Гроб № 2 е открит също в относително централната част на могилата, разположен успоредно на гроб № 1 и отстоящ на 1,81 м югоизточно от него (обр. 2.2). Гробната яма е вкопана в античния терен, има неправилна четириъгълна форма със заоблени ъгли и силно скосени стени, ориентирана югозапад-североизток. Има дължина 2,50 м, максимална широчина 1,50 м и дълбочина 0,42 м. Извършено е трупоизгаряне на място. В резултат на високата температура стените на гробната яма са отухлени и имат оранжево-червен цвят. Костният материал е силно фрагментиран, като парчета от череп се откриват единствено в югозападния край.

Сред находките трябва да се отбележат и останки от тъкан, погребането върху гробовете е насипана земна маса. Въз основа на открития инвентар двата комплекса могат да се

лени балсамария, железен стол, две бронзови стригили и бронзов бюст-балсамарий. Материалите от втората група са открити в североизточния край на гроба. Сред въглените се попадна и на останки от тъкан.

датират във втората половина на II в.

Непосредствено югозападно от двата централни гроба са проучени останки от поменален обред (тризна). На границата между античния терен и могиления насип от светлокафява глина, на площ около 14,5 м², се разкри струпване от археологически материали, примесени с пепел, въглени и слабо опалена пръст. Те са маркирани в югозападния край с един, а в североизточния с два плочести варовикови камъка. Най-голям дял от находките заемат силно фрагментирани керамични съдове, включващи паници, чашки и лампа с лаково покритие, както и паници от глина, с голямо съдържание на пясък. Останалите материали са представени от фрагменти от тегули, част от костена игла за коса, железни гвоздеи и дребни парчета стъкло. Наред с тях беше документирано и наличието на ограничено количество животински кости. Позицията на останките от тризна, лягащи върху античния терен и непосредствената близост до гробове №№1 и 2 допуска датирането им към един и същ период – втората половина на II в.

Гроб №3 е разкрит в югоизточния сектор на могилата, на 8,51 м югоизточно от гроб №2 (обр. 2.3). Той е вторичен, вкопан във вече съществуващия могилен насип. Поради малката си дълбочина е нарушен и разнесен в резултат на машинната обработка на терена. По тази причина липсват данни за формата на гробното съоръжение. На място са открити фрагменти от тегули, ориентирани по надлъжната си ос северозапад-югоизток. Погребването е извършено чрез трупоиъгаряне на място.

Гробният инвентар включва разнообразни предмети, сред които със сигурност за един може да се твърди, че е участвал в процеса на изгарянето – стъклен балсамарий. Останалите находки са бронзова монета на Септимий Север, керамична чаша, фрагменти от четири керамични съда, медна халка, 9 железни гвоздейчета (цинтове) от обувки и 2 железни гвоздеа. Вторичният характер на гроб №3 и откритата монета (провинциален бронз, отсечен в Никополис ад Иструм), го датират в края на II – началото на III в.

Гроб №4 е проучен в югозападния сектор на могилата, на 10,12 м от централния репер (обр. 2.4). Той също е вторичен, вкопан във вече съществуващия могилен насип. Гробната яма е ориентирана северозапад-югоизток и има правоъгълна форма с вертикални стени и заоблени ъгли. Има дължина 0,75 м, широчина 0,45 м и дълбочина 0,19 м. Извършено е трупоиъгаряне на място. Съдейки по малките размери на гроба, се допуска, че тук е погребан индивид в ранна детска възраст. От кремирования скелет са запазени две дребни костици.

Гробният инвентар е малоброен и включва два стъквени съда (балсамарий и бутилка) и златна обеща. Липсват данни за сериозно въздействие на огъня, което е свързано с поставянето на предметите след затихването на кладата. Датировката е в края на II – началото на III в.

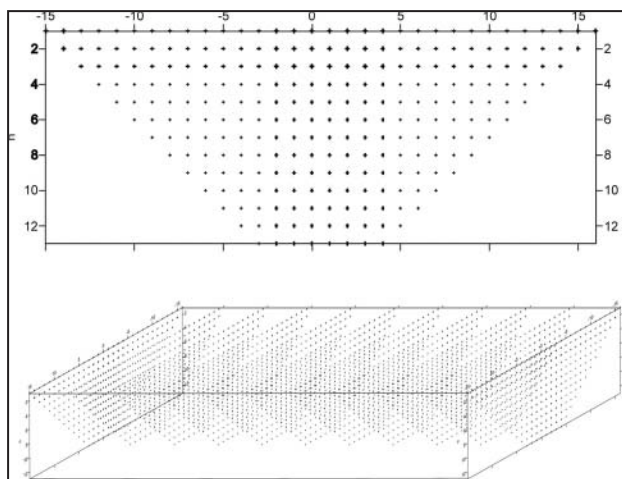
Установени са два етапа в натрупването на могилата. Първият е свързан с двата първични (централни) гроба (№№1 и 2). Вторият етап се свързва с окончателното дооформяне на могилата. От античния терен, под могиления насип, произхожда единствено бронзова монета на Месамбрия (тип *Athena Alkis*).

№ 52. ТРИМЕРНА ЕЛЕКТРОСЪПРОТИВИТЕЛНА ТОМОГРАФИЯ НА ТРАКИЙСКА НАДГРОБНА МОГИЛА ПРИ ГР. ОПАКА

Никола Тонков

Електросъпротивителният метод е с доказана ефективност при проучването на тракийски надгробни могили. До сравнително скоро обаче, това проучване се свеждаше единствено до картиране с различни като размер електродни схеми. С цел постигане на максимална дълбочинност и детайлност, през последните години започна прилагането на двумерната електросъпротивителна томография (2D ECT) по отделни профили (Тонков 2008). На могилата при град Опака за пръв път в света беше експериментирана тримерната електросъпротивителна томография (3D ECT) с използването на диполна електродна схема¹.

¹ Единственият публикуван досега опит за тримерна електросъпротивителна томография на могила е на една такава с подобни размери от Северна Гърция (Paradopoulos et al. 2010). При нея е използвана триелектродна схема, която е предпочетена заради резултатите от моделните изследвания. Представените резултати от 3D инверсионното моделиране (Paradopoulos et al. 2010, 2014), обаче са изключително смутени и „неясни“, а направените прогнози не са проверени чрез археологически разкопки.

Обр. 1. Условна схема на измервателните точки при 2D и 3D ECT.

метода HBES, резултатът от инверсионното моделиране ще бъде тримерен модел на разпределението на съпротивлението в дълбочина (3D ECT).

Могилата, на която бяха извършени геофизичните проучвания, се намираше в турското гробище в южните покрайнини на гр. Опака, разположена на лек склон, който се понижава в посока юг-север. Могилата е с височина между 1 (от юг) и 3.5 м (от север) и видим диаметър около 30 м.

Могилата беше подходяща за експериментирането с 3D ECT по няколко причини. Тя беше не много висока и сравнително разлата, което благоприятстваше използването на правоъгълна мрежа, а не на нестандартната радиална. Пръстта, от която беше натрупана, беше глинеста и позволяваше отлично заземяване на електродите, за което допринасяше и влажното време в началото на месец май. Очакваше се могилата да е от римската епоха, което предполагаше евентуалното наличие на малки гробни съоръжения, за които е нужна максимална прецизност. В близост до могилата имаше съвременни метални конструкции и огради, което правеше невъзможно прилагането на геомагнитния метод.

Диполната схема беше предпочетена за извършване на измерванията по няколко причини:

1. По-добрите резултати в сравнение с триелектродната схема и схема Шлюмберже, демонстрирани при моделните изчисления и полевите измервания (Тонков 2003; Tonkov 2002).

2. По-доброто плотно покритие в сравнение със схема Шлюмберже.

3. Отличните условия за заземяване на електродите, при което се елиминира един от основните ѝ недостатъци – възможността за внасяне на голяма грешка при недостатъчно добър галваничен контакт.

4. Наличието на препятствия, които правеха невъзможно използването на отдалечен електрод и, съответно, прилагането на триелектродната схема.

Мрежата на измерване беше правоъгълна с размери 26x30 м. Поради наличието на съвременни гробове в източната периферия на могилата (участък, който не беше проучен), проучвателната мрежа беше ориентирана с отклонение от 10g от севера, с цел да се покрие максимална площ. За да може в последствие да бъдат внесени корекции за релефа на могилата предварително беше извършена прецизна нивелация по всеки от измервателните профили. Измервателните профили бяха през 1 м с точки по профилите – също през 1 м. Използвана беше диполна схема с разстояние между токовите и приемните електроди $AB=MN=a=1$ и 2 м ($a=1$ и 2 м) и десет дължини на схемата – $n=1\div 7$ при $a=1$ м и $n=3\div 5$ при $a=2$ м, т. е. обща дължина на схемата от 3 до 14 м. Обработката на получените данни беше извършена с програмите Res2Dinv и Res3Dinv на Geotomo software.

Резултатите от компютърната обработка показаха, че в могилата не може да се очаква наличие на каквото и да е каменно гробно или друго съоръжение. Напротив, стойностите на електрическото съпротивление на могиления насип са много ниски и слабо смутени, което говори за един хомогенен насип от пръст с високо съдържание на глина и пълна липса на скални материали. Добре се отделя нивото на естествения терен, върху който е натрупана могилата. По него може да се съди, че дебелината на насипа в най-високата ѝ част не надвишава два метра (обр. 2). По резултатите от тримерното

При стандартните електросъпротивителни проучвания измерванията по отделните профили се извършват с една постоянна дължина на избраната електродна схема, при което се получава и фиксирана дълбочинност. Опитът за увеличаване на дълбочинността води до прилагането на т. нар. непрекъснато вертикално електрическо сондиране (HBES). При HBES измерванията по профилните линии се извършват с много на брой дължини на електродната схема, при което дълбочината на проучване постепенно се увеличава. Получените данни за измереното привидно електрическо съпротивление се обработват с т. нар. инверсионни програми (инверсионно моделиране), които в резултат дават вертикален разрез на истинското електрическо съпротивление на средата (2D ECT). Ако се комбинират много на брой успоредни профили с измервания по

инверсионно моделиране добре се отделя една слаба аномалия на съпротивлението източно от центъра на могилата. Тя започва на около 0.75 м от повърхността, в дълбочина се разширява и издължава в източна посока, като в основата на могилата има формата на овал дължина около 10 м и ширина около 6 м. Особено добре се очертава аномалията на тримерния

модел с използването на изоповърхност (обр. 3). Най-вероятно става въпрос за първична могила натрупана от пръст различаваща се от околния насип, която косвено може да индикира наличието на погребение извършено на самия терен или във вкопана в него яма, без самата тя да може да бъде „засечена“ на такава дълбочина. Регистрират се и две линейни аномалии с по-високи стойности на съпротивлението, съответно, в южната и северната периферия на могилата. Интензитетът им, обаче, също е нисък, което предполага, че по-скоро са предизвикани от изменения в могилия насип в резултат от самия начин на натрупването му или от влиянието на основния терен, отколкото от евентуална крепида. Тези аномалии може да са и изкуствено „привнесени“ при инверсионното моделиране вследствие на екстраполирането на съпротивленията в краищата на модела, където няма достатъчно данни от самите измервания.

Археологическите разкопки на могилата бяха проведени през лятото на 2011 г. Те разкриха непосредствено източно от центъра ѝ два гроба с трупоиизгаряне в ями вкопани в основния терен, които впоследствие са били затрупани с обща могила (виж статията на Никола Русев и Стамен Станев в настоящия сборник).

Получените отлични резултати от прилагането на тримерната електросъпротивителна томография я превръщат в една нова перспектива за възможно най-детайлното геофизично проучване на тракийските надгробни могили.

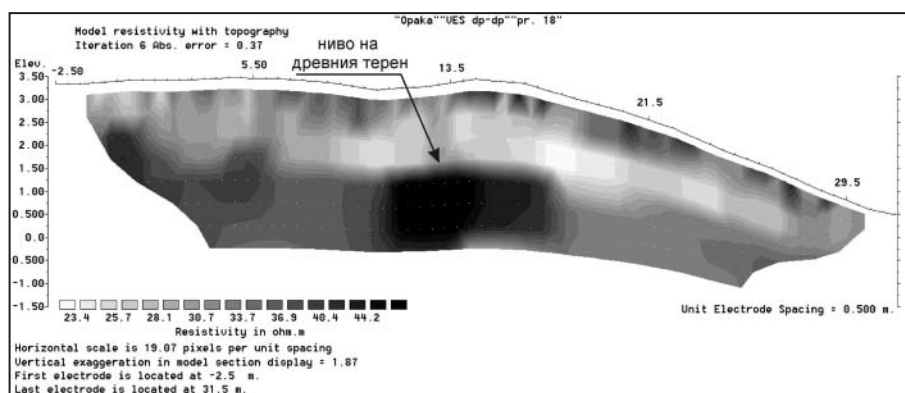
Литература

Тонков 2003: Н. Тонков. Някои методически новости при електросъпротивителните изследвания на тракийски могили край Старосел. – В: А. Фол (ред.) „Пътят, Сборник научни статии, посветен на живота и творчеството на д-р Георги Китов”, s. I., 2003, 210-215.

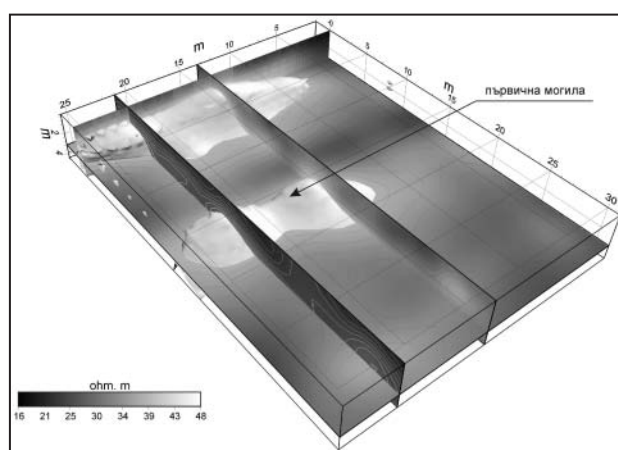
Тонков 2008: Н. Тонков. Геофизично проучване на две надгробни могили в землището на с. Ветрище, Шуменско. – в: Д. Гергова (ред.) Археологически открития и разкопки през 2007 г., София, 2008, 287-290.

Papadopoulos et al. 2010: N. Papadopoulos, Y. Myeong-Jong, K. Jung-Ho, P. Tsourlos, G. Tsokas. Geophysical investigation of tumuli by means of surface 3D Electrical Resistivity Tomography. – Journal of Applied Geophysics, 70, 3, 2010, 192-205.

Tonkov 2002: N. Tonkov. Geophysical prospecting. – In: Bozkova A., P. Delev (eds.), *Koprivlen*, 1, Sofia, Nous, 2002, 273-279, 437-446.

Обр. 2. Двумерен инверсионен модел на съпротивлението по профил 18.

Обр. 3. Тримерен инверсионен модел на съпротивлението на могилата при Опака.

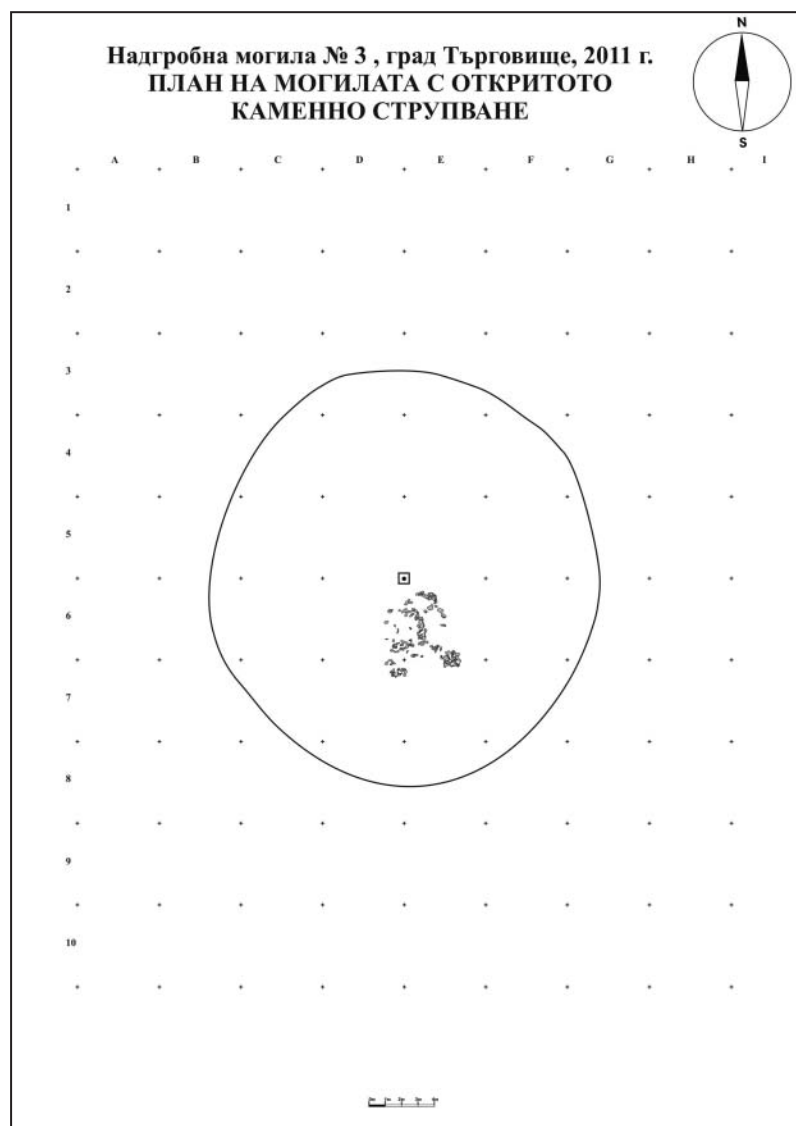
№ 53. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНА МОГИЛА №3 КРАЙ ГР. ТЪРГОВИЩЕ, 2011 Г.

Стефан Иванов

Могилата се намира на около 2,4 км западно от град Търговище. Тя е част от могилен некропол, състоящ се от пет могили. През 2007 г. бе изследвана една от тях, намираща се на около 1,3 км западно от настоящата, а друга от тях бе проучена през 2009 г. на около 400 м ЮИ. На настоящата изследвана от нас бе даден №3.

Сега могилата се намира в средата на блок от 80 дка с обработваеми земи. В последните 60 години тя е интензивно обработвана с машини ежегодно. По терена на могилата преди археологическото проучване се откриваха разхвърляни дребни камъни, фрагменти от тракийска керамика, както и антична керамика, вероятно от намиращото се южно и източно от нея антично селище.

Предприетите проучвания имаха спасителен характер и се проведеха във връзка намеренията на фирма „ЯВИ МОД“ за стоеж на това място на фотоволтаичен парк. Разкопките се проведеха от 01.09 до 23.09.2011 г., като могилата бе проучена изцяло; посредством сондажи бе изследвано и околомогилното ѝ пространство.

Първоначално бе проучена южната ѝ половина, която означихме като Сектор №1, а след това и северната, която означихме Сектор №2. Установените размери на могилата след проучването ѝ са: ширина 19,5 м в посока И-З, дължина в посока С-Ю 22,9 м и максимална височина от 0,9 м.

Насипът и се състои от еднородна по състав и цвят почва – смесена кафява и бяла глинеста пръст. Той е насипан еднократно, като първоначалното натрупване е започнало източно от геометричния център на могилата и е използвана пръст, която е била пренесена от около 250-300 м южно от могилата.

При проучването в могилния насип на дълбочина 0,45 м от повърхността в източната половина на кв. Д6 и западната половина на кв. Е6, в самия център на южната част на могилата се откриха разпръснати на площ от повече от 20 м² дребни необработени камъни от местен пясъчник. Каменното струпване имаше неправилна четириъгълна форма и максимални размери: ширина от 4,3 м в посока И-З и дължина от 5,3 м в посока С-Ю. То е разположено непосредствено на нивото над древния терен и е ориентирано в посока С-Ю с отклонение от 5° на СИ.

Струпването се състоеше от дребни необработени камъни от мес-

Обр. 1. План на могилата с откритото съоръжение.

тен пясъчник, разположени на терена на групички или по единично на различни нива, на голямо разстояние едни от други. Дебелината му е на височината на един ред от камъните до 0,15 м. Не може да бъде определена каквато и да било правилна форма, като не личи каквато и да било подредба на камъните, като голяма част от тях са силно наклонени и разместени. Единични от тях, които вероятно са били част от каменното съоръжение, се откриха в югоизточната част на могиления насип, както и в повърхностния слой в северната половина на могилата. При внимателното му разчистване между отделните групи от струпването се откриха отделни дребни и силно обезличени керамични фрагменти от различни съдове, като те вероятно са попаднали в пръстта, запълваща пространството между камъните и не могат да бъдат свързани със съоръжението. Вътре в струпването бяха открити дребни фрагменти от човешки кости, разхвърляни на разстояние едни от други. Там бе открит и османски жетон от XIX в., а под нивото на камъните имаше множество съвременни материали. На около 3,5 м източно от струпването също бяха намерени множество дребни фрагменти от човешки кости – част от таз и фрагменти от долни и горни крайници, разположени на терена на голямо разстояние едни от други. В същият участък, в близост до каменното съоръжение се откриха, и фрагменти от амфорна тара – от о. Тасос и Хераклея Понтика. В северната половина на могилата, в близост до каменното струпване и на нивото му, бяха открити и два фрагмента от червенофигурен и чернофирнисов съд.

Възможно е разкритото струпване – предвид откритите в него и в близост човешки кости и импортна керамика, както и паралелите с могила №2, където ситуацията бе подобна (Иванов 2010, 227-229) – в древността да е било гробно съоръжение, което в наши дни в резултат на дългогодишната дълбока обработка с машини на земята и съвременната намеса е било окончателно разрушено, доказателство за което са откритите фрагмент от лемеж на трактор, както и съвременните материали открити на нивото на разположените най-дълбоко камъни и под тях. Те са били натрошени и разнесени на площ от повече от 25 м², като вероятно и голяма част от тях липсват.

Не може да бъде определена нито форма, нито размери на каменното съоръжение. Единствено е ясно, че то е било изградено от камъни от местен пясъчник на глинена спойка, непосредствено върху древния терен, който предварително е бил подравнен, след което е било затрупано с пласт смесена кафява и бяла глинеста пръст. Откритите човешки кости в него, както и в непосредствена близост, предполагат извършения ритуал да е бил трупополагане (обр. 1).

При проучването в останалата част от могиления насип не бяха открити други археологически структури. При работата в проучената могила във всички пластове бяха намирани стенни мазилки, животински кости и керамични фрагменти от съдове, работени на ръка и на колело. Те са силно обезличени и силно фрагментирани.

От откритата керамика в насипа около 50% е трапезна монохромна – със сив цвят и такава покрита с черна ангоба. Върху някои от фрагментите на ръка има запазена шнуровидна украса и „езичести“ дръжки. Като цяло керамичните фрагменти са от познатата керамика, намирана при разкопки на тракийски обекти от V-III в. пр. Хр. В повърхностният слой се откриха и отделни фрагменти от II-IV в. сл. Хр., разнесени вероятно от тракторите от намиращото се източно и южно от могилата римско селище, като там се откриха и четири монети на Каракала (198-217 г.), Север Александър (222-235 г.), Константин II (337-340 г.) и Констанций II (337-361 г.), както и желязна стрела, желязни гвоздеи, стъклено мънисто. При претърсването на древния терен бяха намерени фрагменти от кремъчни артефакти.

Посредством осем сондажа, всичките с площ от по 30 м² и разположени по два във всичките географски посоки, бе проучено сондажно околomoгилното пространство. При проучването не бяха засечени археологически структури, както и не бяха открити керамични фрагменти. Открити бяха две римски монети от IV в. сл. Хр. в сондажи №1 и №7, както и множество съвременни материали.

На базата на откритите материали, основно керамични фрагменти, и паралелите с разкритите съоръжения и археологически материали в останалите могили от некропола (Иванов 2008, 228-230; Иванов 2010, 227-229), можем да отнесем проучената могила към края на V – първата половина на IV в. пр. Хр., като те трите са пряко свързани със намиращата се на около 2,5 км СЗ от тях „Тракийска крепост“.

След приключване на археологическото проучване обектът е освободен за строеж с решение на НИНКН.

Литература

Иванов 2008: С. Иванов. Надгробна могила №1, край с. Лиляк, Община Търговище. – АОР през 2007, София, 2008, 228-230.

Иванов 2010: С. Иванов. Надгробна могила край гр. Търговище. – АОР през 2009, София, 2010, 227-229.

№ 54. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНА МОГИЛА №3 КРАЙ С. МОГИЛЕЦ, ОБЩИНА ОМУРТАГ, 2011 Г.

Стефан Иванов

Могилата се намира на центъра на с. Могилец, община Омуртаг и на около 45 км южно от гр. Търговище. Тя е част от могилен некропол от седем могили. Районът е известен в научната литература с проучените *villa rustica* и две могили от некропола датирани в първата половина на III в. н. е. Могилата, която е предмет на настоящето проучване, означихме с №3.

Тя имаше неправилна полусферична форма, с видими размери: дължина на основата И-З 34 м, север-юг 35 м и височина ок. 5,5 м.

Насипът се състои от четири основни пласта, които са и етапи от натрупването. Установи се, че е изградена върху малко естествено възвишение с височина от 0,5 м. Първоначалното натрупване на могиления насип е започнало източно от него, където е оформена първичната могила с височина 1,4 м, ширина 12,5 м и дължина 15 м.

Установи се, че тази пръст е пренесена и насипана от около 200-250 м СИ от могилата, от намиращите се там праисторическо и антично селища. Третият пласт от насипа е от същата пръст, а за

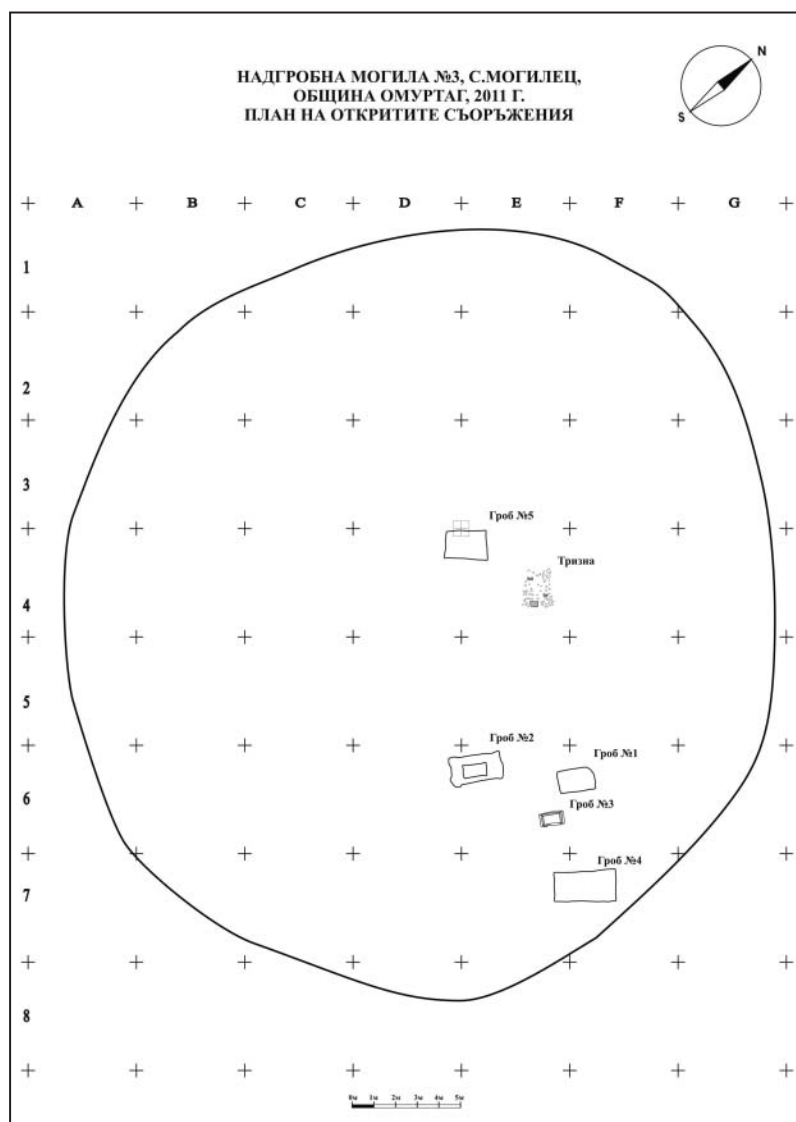
вторият и четвъртия е била взимана почва от близката околност.

В могиления насип се откриха три бронзови монети на императорите Макрин и Елагабал, а във всичките пластове се откриваха керамични фрагменти от късния неолит, ранния халколит (Поляница III) и от II-IV в. н. е. Всички те са попаднали в него по време на натрупването. На различни нива в могиления насип – на нивото на древният терен, в рамките на първичната могила и в крайната ЮИ част на насипа – бяха открити пет гроба и една тризна (обр. 1).

Гроб №1 се откри в ЮИ част на могиления насип, в рамките на първичната могила. Гробното съоръжение е четириъгълна яма, ориентирана И-З, с отклонение от 30° на СИ. Погребението е извършено чрез изгаряне на тялото в гробната яма.

След кремацията останките от тялото, пепелта и остатъците от кладата са поставени на дъното ѝ. Там бяха открити и много овъглени орехи и лешници.

Гробният инвентар е представен от лични вещи и гробни дарове – около 20 броя. Гробните дарове включват два глинени съда – кана-ойнохое, кернос с две чашки, фрагменти от стъклен съд, постра-

Обр. 1. План на откритите съоръжения.

дали от огъня, и седем броя бронзови монети на Септимий Север, Макрин, Диадумениан и Елагабал. На една от тях бе открит запазен плат, като те вероятно са се намирали в платнена торбичка.

Сред личните вещи има чифт златни обеци, сребърна огърлица с лунула, както и бронзова гривна, железен ключ, костна игла за коса и горяла гривна със стъклени мъниста (обр. 2).

На базата на откритите материали Гроб №1 се датира в края на първата четвърт на III в. н. е.

На три метра ЮЗ от него, в рамките на първичната могила, се откри Гроб №2. Гробното съоръжение представлява четириъгълна стъпаловидна яма, вкопана в съществуващия могилен насип и ориентирана И-З.

Погребението е извършено в самата гробна яма. След кремацията останките от изгореното тяло, пепелта и въглените са събрани в малката яма. След това в гроба са били поставени гробните дарове, в ЮЗ част на голямата яма.

Те включват два съда – червенолакова паница и силно горял стъклен съд. Бяха открити и общо 6 броя бронзови монети на Септимий Север, Каракала, Макрин и Елагабал. В същият участък на гроба се откриха и кости от животно, разположено в близост до стъкленият предмет. На базата на откритите материали Гроб №2 се датира в края на първата четвърт на III в. н. е.

На два метра ЮИ от него на същото ниво на терена, в рамките на първичната могила, се откри каменно струпване от средни и едри ломени камъни, наредени пирамидално в три пояса. То е ориентирано по дългата си ос И-З и има неправилна овална форма. Оказа се, че то покрива гробно съоръжение – каменен гроб №3. Той има правоъгълна форма и е ориентиран И-З, с отклонение от 30° на СИ.

Стените му са изградени от вертикално поставени необработени плочи, като фугите между тях са запълнени с пръст. Дълбочината му съвпада с ширината на камъните, а дъното му е от трамбована пръст. В гроба се откриха силно фрагментирани части от череп, горни и долни крайници, като тялото вероятно е на индивид в ранна детска възраст, положен с глава на З и крака на И. На същата дълбочина се откри и единственият гробен инвентар – бронзова монета на Септимий Север.

Вероятно откритото гробно съоръжение, както и гроб №2, са изградени с малка разлика във времето. На базата на откритите материали Гроб №3 се датира в края на първата четвърт на III в. н. е.

Гроб №4 се откри южно от гроб №3, в самият южен край на могиленият насип. Гробното съоръжение има неправилна четириъгълна форма. То представлява яма, вкопана в съществуващия могилен насип, ориентирана И-З, с отклонение от 5° на СИ. Погребението е извършено чрез изгаряне на тялото в самата яма.

Гробният инвентар е представен от гробни дарове и лични вещи, около 50 броя. Гробните дарове включват: два стъклени съда – балсамарии, единия силно фрагментиран; керамични съдове – две червенолакови паници; 14 броя бронзови апликации и бронзова верижка от тоалетно сандъче, две бронзови звънчета. В гроба бяха открити общо 24 монети – 22 от провинциален бронз на Септимий Север, Юлия Домна, Каракала, Гета, Диадумениан, Елагабал, Север Александър, Гордиан III и два денара на Каракала и Юлия Меза, както и една бронзова екзагия. Откритите лични вещи са представени от златен пръстен с гема от виолетов камък с гравирана права фигура в ход наляво, държаща къс жезъл и грозд (обр. 3).

Открити бяха и две сребърни торкви (едната със запазен по нея плат) и четири стъклени мъниста, вероятно от гривна. Подобно на ситуацията в гроб №1, в пласта от въглени и горели кости се откриха и множество овъглени орехи.

Гробното съоръжение е вторично, изградено в съществуващия могилен насип, т. е. могилата вече е била окончателно

Обр. 2. Ключ с бронзова верижка – Гроб №1.

Обр. 3. Златен пръстен – Гроб №4.

натрупана. Откритата монета на Гордиан III от долномизийският легат *Sabinus Modestus* (241-243 г.) го датира след 241 г. н. е., като той е последният в могилният насип.

Централното погребение бе открито в самия център на първичната могила. Гробът е вкопан в древния терен на дълбочина 0,35 м. Гробната яма има неправилна четириъгълна форма и е ориентирана И-З, с отклонение от 5° на СИ. Погребението е извършено чрез изгаряне на тялото в самата яма. Останките от изгореното тяло, заедно с част от въглените и пепелта от кладата, са поставени на дъното на ямата. Над този пласт са положени гробните дарове, общо 5 броя. Те включват два глинени съда – червенолакова паница с ритуално пробито дъно и купа, както и 3 монети – една на Септимий Север и две на Каракала.

Откритото гробно съоръжение е първично, то е вкопано в древния терен, като след извършването на ритуала е започнало натрупването на първичната могила. На базата на откритите монети гробът се датира не по рано от 217 г. н. е.

След изграждането му, около него са били извършени редица постпогребални действия, за което свидетелства откритата тризна. В нея се откриха три единични камъка, животински кости, въглени и фрагментирани керамични съдове, като тя е синхронна с гроб №5.

Основната част от съоръженията – тризната и четири от гробовете – се откриха в рамките на първичната могила. Монетите в тях показват, че са изградени в един не много дълъг период от време – в края на първата четвърт на III в. н. е. С оглед на материалите в могилният насип и откритите съоръжения, изграждането на могилата може да се отнесе в 20-те години на III в. н. е. След това, когато тя е била окончателно завършена в 40-те години на III в. н. е., в нея е вкопан и изграден Гроб №4. В могилата вероятно са били погребани част от обитателите на намиращата се на около 1 км на ЮИ римска *villa rustica*.

№ 55. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА НАДГРОБНАТА „ЗЛАТА” МОГИЛА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СЪДИЕВО, ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА

Красимир Велков, Татяна Кънчева-Русева

Село Съдиево е разположено в Новозагорското поле, на 2 км южно от полите на Сърнена Средна гора. Могилата отстои на 1650 м от административния център на селото в посока ССЗ – 332°. Разположена е на 164 м надм. в. Има диаметър в основата 92 м и височина 17,60 м (АИС на АКБ №374 на ИМ-НЗ).

На 60 м на ЮИ (120°) от геометричния център на могилата (ГЦМ) и на 14 м от основата ѝ в края на февруари 2004 г. иманяри попадат на колесници и коне. Спасителните проучвания позволиха да бъдат проучени останките на две колесници, двуколка и четириколка, и скелетите на осем коня. Откритият инвентар позволява погребението на коне и колесници да бъде датирано в края на I-II в. сл. Хр. (Велков и др. 2005, 157).

През 2004 г. на върха на могилният насип бе открит зидан тухлен гроб. Погребението е извършено чрез трупозгаряне извън гроба. Откритите златни мъниста от огърлица, златна висулка, златни касети вероятно от обеци, вретено от кост, бронзова кована кана „Тракийски тип”, позволяват датировка III в. сл. Хр. (Велков и др. 2005, 158).

В първия сезон от археологическите проучвания бяха открити 20 гроба от Османския период. През следващата 2005 г. проучихме още 12 гроба от същия период.

След прекъсване от 5 години, през 2011 г., бяха възобновени проучванията на надгробната „Злата” могила.

За провеждането им бе сформиран екип в състав: К. Велков, Т. Кънчева-Русева, Г. Йорданова, М. Николова, инж. Н. Господинов, инж. Т. Георгиева. В процеса на проучване в екипа се включи и ас. Н. Тимева от НАМ с изследователска група и ИЕМПА към БАН.

В близост до ГЦМ проучванията обхващаха площ от 100 м². Достигната е дълбочина от 4,50 м от съвременната повърхност на могилата. Откриват се множество „топки” от некачествен хоросан. В южния профил на източното ребро е регистрирана иманярска яма. На дълбочина от 2,50-3 м тя е с

диаметър от 4 м и продължава в дълбочина.

В ЮИ сектор на могилния насип, в периферията, проучванията се водиха между основата – 46 м и 25 м от ГЦМ и обхващаха площ 500 м².

В източния профил на южното ребро бе регистрирано каменно струпване. То е разположено между 30 и 40 м на юг от ГЦМ. Дължината му по профила е 3 м, с ширина от 2 м. Изградено е от едри и средни ломени камъни, като преобладават плочестите. Приемаме, че се касае за крепида в основата на могилния насип.

Каменно струпване бе регистрирано и между 30 м и 45 м от ГЦМ в посока ЮИ (между 125° и 160°). В процеса на проучването се установи, че това са различни по характер натрупвания от камъни. Едното върху периферията на могилния насип на този етап от проучванията приемаме за част от крепида, другото за каменна могила.

Могилаката има размери: СИ-ЮЗ – 4,90 м; и СЗ-ЮИ – 4,60 м. Тя е издигната над мраморен саркофаг (гроб №67). Саркофагът има размери: външни – дълж. 1,42 м; шир. 0,72 м и вис. 0,60 м. Вътрешни: дълж. 1,20 м; шир. 0,48 м и вис. 0,48 м. Ориентиран е по надлъжната си ос СИ-ЮЗ. Дебелината на стените на саркофага и дъното е 0,12 м. Изработен е от един мраморен блок.

Саркофагът е положен в материковия терен, в яма с ориентация СИ-ЮЗ и размери: дълж. 2,52 м; шир. 1,22 м; дълб. 0,70 м. Най-широка е ямата от запад на саркофага – 0,74 м. Ямата, в която е спуснат саркофагът, е изкопана със скосени стени. От запад бяха открити три железни скоби, а от южната страна на равни разстояния от двата края на саркофага – по два железни гвоздеа, които са били вероятно в дървено скеле, с което е спуснат саркофагът в ямата. По изчисления на инж. Н. Господинов саркофагът тежи около 900 кг.

Саркофагът е покрит с два реда тухли с размери 0,72 м х 0,50 м х 0,06 м. Тухлите от покритието са били поставени вероятно върху дъски, замазани с хоросан. Фугите между тухлите от покритието са били обмазани с хоросан. От източна страна на саркофага като гробен дар е била поставена глинена стомна, счупила се под натиска на пръстта.

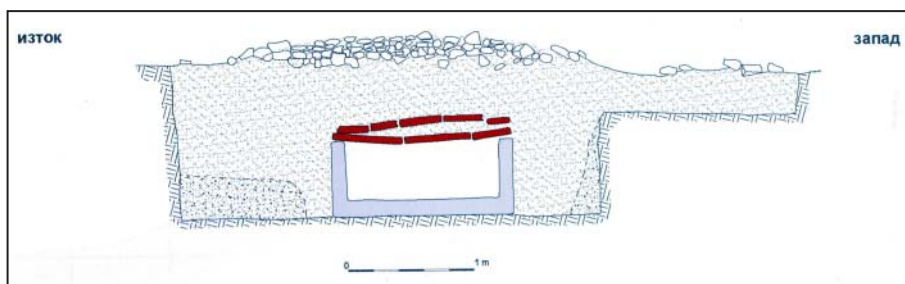
Вътре в саркофага бяха открити кости от два детски скелета. Според ас. Н. Тимева принадлежат на неродено бебе (6-7 месечен плод) и на 6-7 месечно дете. В ЮИ ъгъл на саркофага като гробен дар бе открит строшен стъклен съд.

Погребения в каменни саркофази са сравнително рядко откривани в могили насипи – надгробна могила района на Нефтохим, Бургас; могила в землището на с. Строино, Община Елхово (Агре 2007, 237); край с. Брястовец, Община Бургас (Карайотов, Господинов 2006, 115-132).

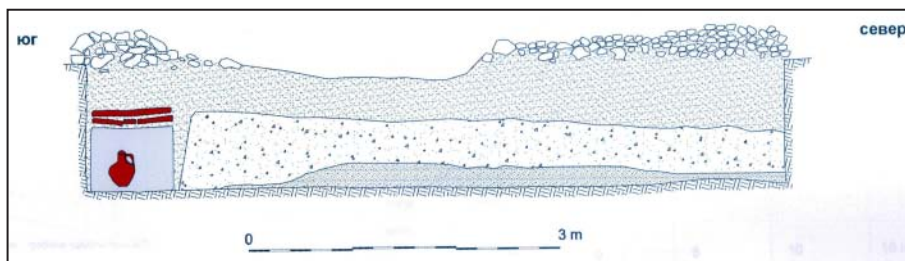
Въз основа на гробното съоръжение, начина на погребване и гробните дарове датираме гроб №67 в края на II – началото на III в. сл. Хр.

През 2011 г. ЮЗ от гроб №13 бяха разкрити останките от зидан тухлен гроб – №13А. За съжаление гробът е разбит от иманяри. Ориентиран е по надлъжната си ос З-И. Размери: предполагаема дълж. 3 м; шир. 2,40 м. Установяват се размерите на тухлите от северната дълга страна – дълж. 0,54 м и деб. 0,06 м. По северната дълга страна на гроба личи, че отвътре е бил грижливо обмазан с хоросан с розов цвят и фина структура с деб. 0,5 см.

Преди поставяне на тухлите на пода, той е бил обмазан с хоросан с груба структура. Върху тази замазка са поставени по две тухли една до друга с късите си страни в посока С-Ю с размери: 0,65 х 0,45

Обр. 1. Стратиграфски профил изток-запад над мраморен саркофаг.

Обр. 2. Стратиграфски профил от изток на мраморен саркофаг и каменно струпване в ЮИ сектор.

х 0,025 м. Фугите между тухлите на пода са били обмазани с фин розов хоросан.

През 2011 г. бяха открити и нови 37 гроба, в които погребенията са извършени чрез трупополагане и които отнасяме към Османския период. Те показват същите характеристики, установени в проучванията през 2004 и 2005 г. Гробните ями са с четириъгълна форма и заоблени ъгли, а при гробове с №43 и 70 е регистрирана ниша от юг. Погребенията са с трупополагане, с ориентация ЮЗ-СИ, изпънати до тялото ръце, с обръщане на лицето на юг към Мека. Инвентар липсва при всички погребения. Като особеност се регистрира наличие на дървено покритие при някои от гробовете. Тази практика е засвидетелствана в некропола при Староселец (Данкова и др. 1990, 315), мюсюлмански некропол при с. Сечище, Новопазарско (Петрова 1989, 4, 43-58).

Проучванията на ас. Тимева, показаха, че от изследвани 32 скелета преобладаващата част са на деца до 14 години. Само 6 индивида са преживели над 40 години, което е 18,7% от откритите през 2011 погребения. Датираме погребенията в периода XVIII-XIX в.

Литература

Агре 2007: Д. Агре. Археологически разкопки на могила в землището на с. Стройно, Община Елхово. – АОР през 2007, С., 2008, 237.

Велков и др. 2005: К. Велков, В. Игнатов, Т. Кънчева-Русева. Спасителни археологически проучвания на надгробната „Злата“ могила в землището на с. Съдиево, Новозагорско. – АОР през 2004, С. 2005, 157,158.

Данкова и др. 1990: Г. Данкова, Кр. Велков, Кр. Ников Спасителни археологически проучвания на обект „Староселец“ през 1990 г. В: „Марица-Изток“. Арх. проучвания, С., т. I, 1990, 307-358.

Карайотов, Господинов. 2006: Иван Карайотов, Константин Господинов. Надгробна могила край с. Брястовец, Община Бургас. ИМЮИБ, т., XXII, 2006, 115-132.

Петрова и др. 1989: П. Петрова, Й. Йорданов, Бр. Димитрова. Некропол от XVII-XVIII в. при с. Сечище, Новопазарска община. – Археология, 4, 43-58.

Kancev 1978: M. Kančev. Fouilles du tell pres du village Sadievo, department de Sliven. – Studia Praehistorica, 1-2, С., 1978.

№ 56. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА НАДГРОБНА МОГИЛА № 1, В М. ЛАГУНА, ЮЖНО ОТ ГР. ТВЪРДИЦА

Красимир Велков, Татяна Кънчева-Русева

Археологическите проучвания на надгробна могила №1 от могиления некропол в м. Лагуна, южно от гр. Твърдица, бяха подновени след прекъсване от три години за десети сезон през октомври на 2011 г. Проучваната надгробна могила е част от могилен некропол, състоящ се от шест могили. Той е разположен върху най-високата част на рида Лагуна в посока север-юг.

Разкопките започнаха през есента на 1994 г. като спасителни заради иманярска интервенция в могиления насип. За изминалите досега девет сезона са проучвани част от южната половина на могилата, а така също и сектори от северната половина на могиления насип.

Разкритите до 2011 г. съоръжения – каменни окръжности, ритуални ями и гробове, са в широки хронологически граници от IV в. пр. Хр. до V в. сл. Хр. (Велков и др. 2008, 251).

Разкопките бяха проведени от екип на Исторически музей – Нова Загора: Кр. Велков – научен ръководител, Татяна Кънчева-Русева – зам.-научен ръководител; Галина Йорданова – художник; Мая Николова – реставратор; техническо заснемане – инж. Николай Господинов и инж. Тоня Георгиева.

Средствата са осигурени от Община Твърдица и Исторически музей – Нова Загора.

Проучванията се проведеха в северната половина на могиления насип. Те обхващаха площ от 220 м² и достигната дълбочина от 2,40 м от геометричния център на могилата.

Проучена бе ритуална яма с пореден №25. За разлика от всичките 24 проучени досега, стени-

те на тази ритуална яма не са отухлени. Ямата е с елипсовидна форма при отвора и размери СИ-ЮЗ – 1,70 м; СЗ-ЮИ – 1,50 м. Има кошеровидна форма и в дълбочина достига до 0,76 м от нивото на засичане. Пълнежът на ямата е от червена на цвят глинеста пръст с примес на дребни камъчета. На дъното на ямата има огромен речен камък с размери: 0,60 x 0,40 x 0,25 м и върху него друг по-малък. На дъното и е горял слаб огън или са хвърлени тлеещи въглени.

Ямата е нарушена от североизток от гробната яма на гроб №92 (обр. 1).

Самата ритуална яма е прекъснала каменната окръжност, регистрирана в източната половина на могиления насип.

Откритата ритуална яма е по-късна от каменната окръжност, открита в източната половина на могиления насип и по-ранна от погребенията с трупополагане, датирани в периода IV-V в. сл. Хр.

Гробовете. Бяха допроучени 2 гроба с трупополагане с №№66 и 92, и проучени два нови с №№98-99, с което общият брой на откритите гробове и погребенията в тях достигна 99.

Проучените през сезона гробове показват сходни характеристики с откриваните в предходните години. Гробните ями са с четириъгълна форма със заоблени ъгли. Размерите им са съобразявани с ръста на погребения. Гроб №98 е ориентирани по надлъжната си ос СЗ-ЮИ, а гроб №99 – ЮЗ-СИ. В гробните ями около скелета се откриват едри, средни и малки по размери речни камъни, както по късите, така и по дълги страни.

Погребенията са извършени чрез трупополагане по гръб в изпънато положение с глава на запад, с отклонение от 30° на СЗ при гроб №98, до ориентация 220° на ЮЗ при гроб №99. Ръцете са изпънати до тялото. Краката са изпънати. В насипа на гробните ями в откритите и проучени през 2011 г. погребения се откриват въглени.

По аналогия с откритите в предходните години погребения с трупополагане, можем да датираме погребението в IV-V в. сл. Хр.

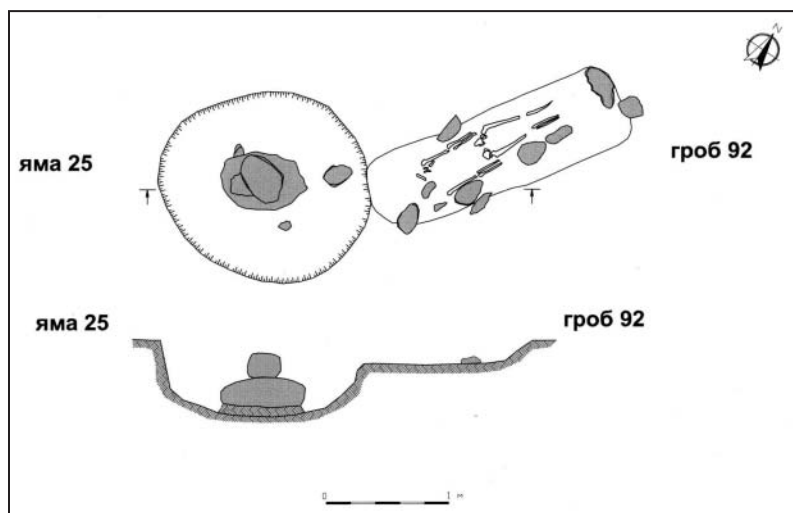
Литература

Велков, Кънчева-Русева, Игнатов. 2007: К. Велков, Т. Кънчева-Русева, В. Игнатов. Спасителни археологически проучвания на надгробна могила в м. Лагуна, южно от гр. Твърдица. – АОР през 2007, София, 2008, 251.

№ 57. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛА №2 В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. БОРИСОВО, ЕЛХОВСКА ОБЩИНА

Даниела Агре

Могила №2 е разположена върху доминиращо възвишение, на около 200 м от най-крайните къщи на с. Борисово – от запад и на около 10 м западно от могила №1 (с изцяло запазената колесница), проучена през 2008 г. Могилата е част от некропол, състоящ се от 4 могили, две от които изцяло разбити. Разкопките се проведеха в рамките на един месец под ръководството на Даниела Агре-НАИМ-

Обр. 1. Схема и разрез на ритуална яма № 25 и гроб № 92.

Обр. 1. Гробът в могила № 2.

Обр. 2. Профил на могила № 2, гробът, олтар № 1 и тризни.

БАН със заместник ръководител Христо Христов – Етнографско-археологически музей, Елхово.

През 2008 г. в източната периферия на могилата бе проучена разбита и ограбена от иманяри яма с колесница. В източната част на ямата са разкрити скелетите на два коня, като под черепа на единия беше открита бронзова апликация от конската сбруя.

В геометричния център на могилата е открит гроб на млада жена. Той представлява правоъгълна яма ориентирана изток-запад с размери: дължина 3 м, ширина 1,80 м, дълбочина 1,06 м. Ямата е двустъпална, вкопана е в материковата шистова скала, след което е обмазана с бял хоросан. Ритуалът е кремация на място. По дължина, в центъра на ямата, върху първото стъпало е поставена мраморна плоча изпълняваща ролята на капак, покриващ гроба с кремираните кости. Страничните ръбове на плочата са запечатани с тухли с хоросанова замазка. Върху първото стъпало, непосредствено до покритието са поставени дарове: бронзови съдове, тоалетно сандъче и бронзови апликации от украса на колесница. Кремацията е извършена на място върху първото стъпало. Тялото е положено с глава на изток. В

областта на главата са открити чифт златни обеци и златна огърлица. Даровете в гроба са: бронзова монета, силно деформирани от огъня стъклени лакримарий, стъклени пръчки (деформирани от огъня – вероятно хурки). В северозападния ъгъл на ямата са открити три чифта обувки. Цялото дъно на ямата е покрито с орехи и лозови пръчки.

В южна посока пред гроба, на същото ниво са проучени два олтара. Олтар №1 е запазен изцяло. Той е с квадратна форма 1,10 x 1,10 м. Изграден е от два реда камъни, покрити с четири еднакви по размер и форма тегули. Върху тегулите има следи от пепел, въглени и животински кости. На 10,50 м южно от олтар №1 е разположен вторият олтар. Той е силно разрушен, като на място са запазени само каменните основи. Олтарът има квадратна форма с размери 1,20 x 1,20 м. На нивото на гроба и олтарите са проучени две тризни, разположени от запад и югозапад на гроба. В тях бяха открити фрагменти от трапезна керамика – фини тънкостенни чашки, купички, фрагменти от стъклени съдове и дребни животински кости.

На база на материалите гробът се датира във втората половина на II в.

Тъй като около периферията на могилата от север, запад и юг са разположени тръбите на водопровода на селото и в самата западна периферия е водохващането, единственото място за депониране на пръстта от могилата бе от изток. В периферията на могилата в тази част са регистрирани три огромни иманярски изкопи. За да може да бъдат засипани тези изкопи се наложи тяхното проучване. В това пространство, на около 20 м от центъра на могилата, са проучени следните обекти: две разбити ями с колесници и два разбити гроба. Могилата, която изобщо не личеше на терена и чийто здрав профил бе регистриран само на малък участък от север, е с височина около 0,60 м и диаметър около 10 м. Гроб №1 е кремация на място. Гробната яма има правоъгълна форма, ориентирана по дългите страни изток-запад, с размери: дължина 2,6 м, ширина 1,6 м. Ямата е вкопана в скалния шистов терен. Кремацията е извършена върху дървена подложка (платформа), от която са разчистени следи в центъра на гроба. Като дар в гроба е поставен керамичен стамнос. Костите в гробната яма са много малък брой. Вероятно главата е положена на запад, тъй като в източната половина на гроба са открити няколко железни цинти от обувки. На същото ниво, северно от гроб №1, е открита втора гробна яма, ориентирана по дължина североизток-югозапад. Ямата е вкопана в шистовия терен. Тя е двустъпална. Един от иманярските изкопи я е нарушил изцяло.

В близост до гроб №1, от юг, е проучен иманярски изкоп, съдържащ останки от два конски ске-

лета и части от колесница. Ямата е с правоъгълна форма с дължина 5,30 м, ширина 2,40 м, дълбочина от 1,52 до 1,69 м. В източната част на ямата, вероятно където са били главите на конете, в насипната пръст бяха открити фрагменти от железен зъбалец, синджир, халки от юздите и бронзови апликации с инкрустация от стъкло. В централната част на ямата бяха открити няколко железни части от тялото на колесницата.

Втора яма с колесница е разположена на 7,0 м източно от гроб №2. Ямата е изцяло разбита от иманярска дейност. Тя е с правоъгълна форма, ориентирана С-Ю с размери: дължина 4,50 м, ширина 2,60 м. До източната стена на ямата е разкрито струпване от конски кости, между които е открита желязна юзда с 2 бронзови халки. В централната част на ямата са открити няколко железни елементи от колесница. От разчистените кости на конете може да се предположи, че те са били поставени с глава на север.

Ямите с двете колесници са свързани с двата разбити гроба. На база на откритите материали тези гробове могат да се датират в рамките на втората половина на II – първата четвърт на III в.

№ 58. ОСТЕОЛОГИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТИ ОТ БРОНЗОВАТА И ЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХИ

Лазар Нинов

Продължават проучванията на скалния комплекс „Глухите камъни“ под ръководството на Г. Нехризов. Направени са комплексни анализи на животинските останки от комплекса. Отделно са изследвани костите в определени контексти и групирани останки в две групи представени в документацията на обекта в табличен вид. Първата група обединява нивата под замазките до шесто механично ниво. Разпределение на животинските останки по видове и части от скелета е следното: говедо – 59 кости от 3 индивида; овце и кози – 105 кости от 9 индивида; свине – 37 кости от 2 индивида; куче – 1 кост от 1 индивид. Диви животни: благороден елен 2 кости от 2 индивида; елен лопатар – 3 кости от 1 индивид; дива свиня 14 кости от 1 индивид и заек – 2 кости от едно животно. Втората група включва от VII до XIX нива. Разпределението е следното: говедо – 181 кости от 8 индивида; кон – 3 кости от 1 индивид; овце и кози – 270 кости от 28 индивида; свине 80 кости от 8 индивида; куче – 3 кости от 1 животно; благороден елен 51 кости от 7 индивида; елен лопатар – 23 кости от 6 индивида, сърна – 7 кости от 2 индивида; дива свиня – 25 кости от 4 индивида; заек – 3 кости от 2 индивида и костенурка – 5 останки от 2 индивида.

Контекст 51 към VI ниво под замазките

Говедо – ребро и трета фаланга.

Контекст 52 V ниво под замазките

Говедо – фрагмент от горна челюст, фрагменти и от дълги тръбести кости

Овца фрагменти от прешлени, зъби и дълги тръбести кости от агне.

Контекст 54 IX – X ниво под замазките.

Елен – фрагменти от дълги тръбести кости

Овца прешлени 1, ребра 4, лопатка, леви раменни кости 2 броя, бедрена кост, фрагменти от дълги тръбести кости -2 (по тях има следи от гризач).

Свиня – фрагмент от дясна раменна кост

Говедо – фрагменти от череп, ребра и лява долна челюст.

Коза – дясна лъчева кост

Сърна – метакарпална кост

Контекст 56 XII ниво под замазките

Свиня – фрагмент от череп

Овца – обгоряла първа фаланга.

Контекст 58 XIII ниво под замазките

керамика

Контекст 59 XIV ниво под замазките

Говедо – дясна лакътна кост, дълги тръбести кости

Овца – метакарпална кост, петна кост

Обработена метатарзална кост

Дива свиня – тазова кост, бедрена кост, петна кост

Анализите показват голямо видово разнообразие на животни. Има много диви животни: благороден елен, елен лопатар, сърна, дива свиня, заек.

Намерените кости имат характеристиките на кухненски останки. Само в 15 ниво има единични зъби и кости от кон и куче, които не са използвани за храна и са попаднали случайно в материала.

Прави впечатление относително голямото количество на кости от елен и елен лопатар.

Почти всички диви животни които намираме са типични горски обитатели, което свидетелства, че е имало значително количество гори.

Костите са изследвани по механични пластове и след това обединени по групи. До 15 ниво включително присъствието на дивеча е почти равномерно в нивата.

По някои от костите има следи от зъбите на дребни гризачи. Вероятно не всички кости са заравяни.

Направени са детайлни измервания на костите.

Археозоологични анализи на материали от тракийско светилище Бабяк. За пореден път са изследвани остеологични материали от тракийското светилище Бабяк (Тонкова, Гоцев 2008). Находките са от два обособени комплекса – Малко възвишение и ТОП.

Малко възвишение

Ръководител на разкопките е Алексей Гоцев. Животинските кости са от ями, от квадрати, от стената и т. н. Работено е на следните места: сектор юг, сектор изток, сектор север.

Част от остеологичните находки са намерени между камъните на стената – по точно каменните редици. Други са открити при демонтиране на южния край на стената до скала.

Намерените кости в огромната си част имат характерните особености на кухненски останки. Повечето от тях са силно фрагментирани. Всичките кости принадлежат на домашни животни. Между останките има единични кости от куче и кон, които не са използвани за храна.

Всички части на животните са използвани – глава, гръбначен стълб, ребра, предни и задни крайници, заедно с техните кости. Във възрастово отношение са използвани млади животни, а при преживните – говеда, овце и кози по-голямо количество са израсналите и възрастните индивиди.

Бабяк – сектор ТОП

В сектора са направени сондажи и са намерени големи струпвания на кости. Те са на нива. Идентифицирах следните животни:

Говеда – крави и бикове. Животните са от различни възрастови групи – има млади телета, подрастващи и възрастни. Телета са най-малко. Групите адултус и субадултус са големи. Черепите са покрити с пепел от огън. В единични случаи има долни челюсти и кости от крайниците хвърляни в пепелта.

Овце и кози. Има масивни рога от овни. Женските индивиди също са били с рога, но по-малки. Има кости от всички части на тялото, но са от по-малко индивиди в сравнение с черепите. Откривам много долни челюсти на агнета.

По този начин можем да определим времето на извършвани на тези ритуали – пролетта – приблизително месец май. Става въпрос за ежегодни практики – повтораемост.

Кози също са клани. Има както мъжки, така и женски екземпляри, но много по-малко в сравнение с овцете.

Свине. Тяхното количество е най-малко. Има единични кости от млади прасета и сукалчета.

В кв. 2В при демонтиране на керамично струпване и дъно на питос има кости от:

Говедо – метакарпус и фемур.

Овца – втори шиен прешлен и зъби.

Заек – част от бедрена кост.

В сондаж 2 също има заек – таз.

В сондаж I I В – II В има фрагменти от череп, зъби и втора фаланга от говедо и една кост от кокошка.

Изцяло доминират домашните животни отглеждани за храна.

Археозоологически изследвания на материали от раннобронзовото селище при село Седларе,

махала Градинка – ръководител на разкопките Г. Нехризов. Костеният материал от обекта има характерни особености. Костите са силно разложени. Като правило по добре са запазени зъбите, които са едни от най-здравите части от скелета. Още по-точно запазени са части от тях. По тази причина всякакви опити за статистически анализи са силно изкривени. При някои по-дълбоко вкопани структури има отделни по-добре запазени животински кости. Откриваме останки преди всичко от едри и дребни преживни, по-малко от свине, а от дивите животни – от елен.

В обект 19 Б кв. 24(14) Яма с мазилки – дъно има горял еленов рог, скочна кост (ашик) от елен, останки от свиня, дребни преживни и костенурка.

В сондаж 3А, СИ има значително струпване на зъби от едри и дребни преживни.

Сондаж 3 кв. В 36 (W) IV м. п. Има част от лошо съхранена бедрена кост на свиня.

В сондаж 3А –СИ – девети механичен пласт има горяла първа фаланга от овца.

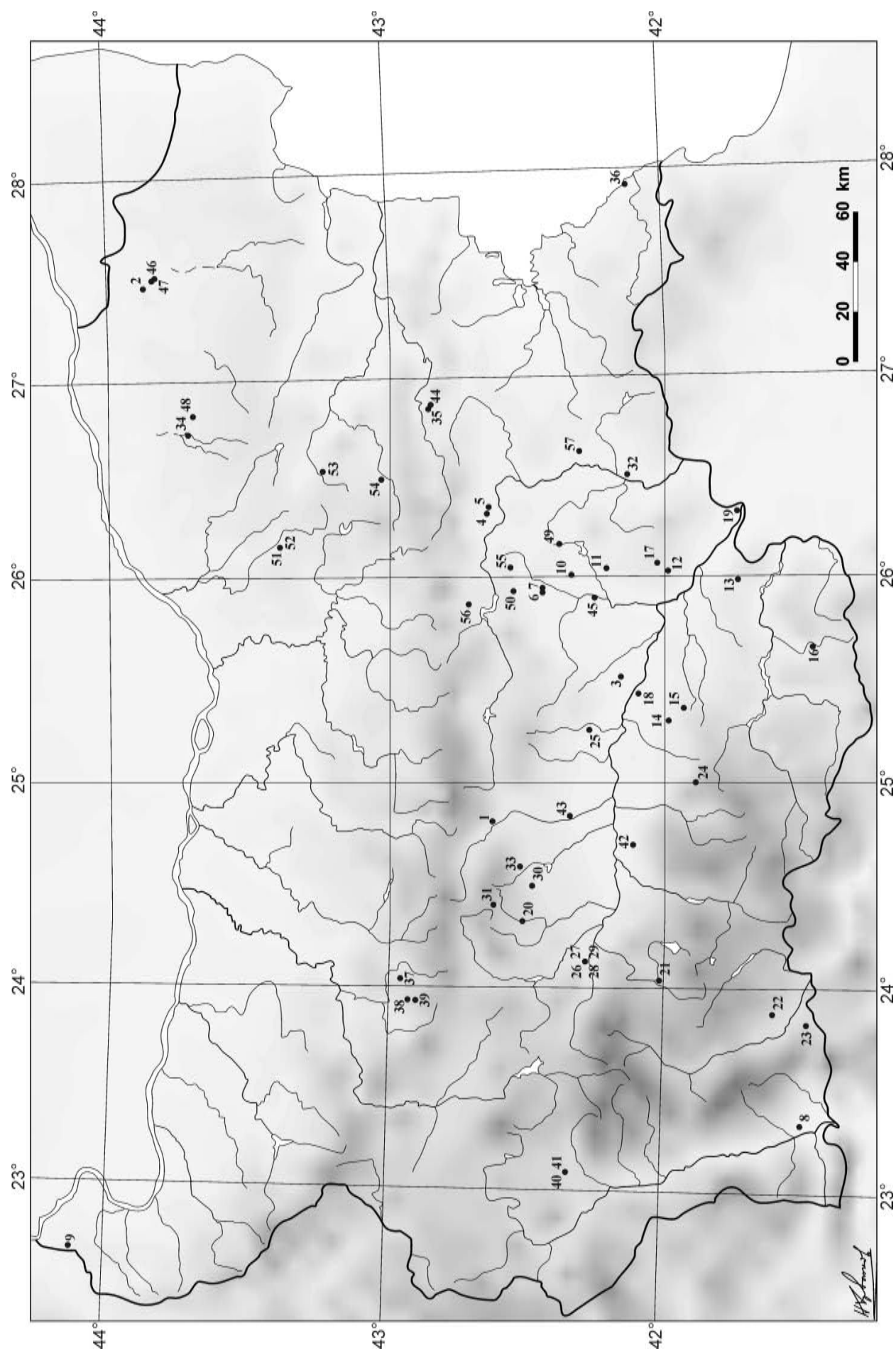
В контекст 4 дъно – керамичен съд в който има останки от костенурка.

Останки от зъби се намират в различни места на обекта.

Силното ерозиране може да се обясни със спецификата на ландшафта, изострени климатични явления, свързани с поройни дъждове, свлачища по терена и рязко вдигане на речните води, по-трайно оставане под вода на вкопани структури в селището съчетано с разлагаща се органична материя

Литература

Тонкова, Гоцев 2008: М. Тонкова, А. Гоцев (ред.) Тракийско светилище при с. Бабяк и неговата археологическа среда. София. 2008.

Карта 2. Раздел II. Тракийска археология

III. АНТИЧНА АРХЕОЛОГИЯ

ЧЕРНОМОРИЕ

№ 1. РАЗКОПКИ НА РАННОХРИСТИЯНСКАТА ЦЪРКВА В МЕСТНОСТТА „ДЖАНАВАРА“ КРАЙ ВАРНА

Александър Минчев, Васил Тенекеджиев

Разкопките на раннохристиянската църква в м. „Джанавара“ край Варна и комплекса около нея бяха насочени към доразкриване на зидовете от помещения, разположени източно от оградната стена (периболос), на нейното продължение в южна посока и пространството около нея. Проучената площ е приблизително 200 кв. м (обр. 1).

а) Помещения източно от оградния зид на църквата и пространството край тях

В този сектор се очертаха две помещения – североизточно (А) и югоизточно (Б), които не са разкрити изцяло. Помещение А е оформено от юг от каменен зид на кал с посока И – З – част от северната стена на следващото помещение (Б). От запад за гръб е използвана част от периболоса, а от север има много груб зид със същата посока, направен от дребен ломен камък на кал, но почти без свързка и без основа, граден директно върху варовикова скала. Той прекъсва внезапно в източния край с неравно лице. Разкрито е малко правоъгълно каменно съоръжение и останки от вдълбан в скалата питос. Най-вероятно тук не е имало помещение, а само голям навес, който от изток е бил отворен, а покривът му е бил със съвсем лека конструкция. Находки почти липсват и най-вероятното предназначение на тази структура е стопанско.

Югоизточното помещение (Б) е много по-сOLIDНО изградено. То също е долепено към източната фасада на периболоса и бе открито с рухнали в него покрив и част от стените му. Под останките на изгорялата покривна конструкция бе разкрито подово ниво от трамбована глина с дебелина 3-5 см. Откритите на определени места големи закривени гвоздеи позволиха да се реконструира приблизително покривната конструкция. Билото е било направено от дълга и масивна гредка с посока север – юг, а от нея на изток и запад, през 2 м, са били разположени напречните мертеци. Покривът е бил от керемиди и е имал къса стряха от юг и от север.

Стените на помещение Б с посока изток – запад, са градени също на кал, но от добре оформени квадрати и също са долепени на фуга към периболоса, който му служи като западна стена. Северната стена на помещение Б

Обр. 1. Варна, м. Джанавара. План на обекта с проучените през 2011 г. части.

Обр. 2. Варна, м. Джанавара. Огнището в помещение Б (изглед от север).

тин II (565-578). Няма съмнение, че това помещение е също със стопанско предназначение. Големите му размери (досега над 30 мІ) и солидното огнище подсказват, че на един по-късен етап от съществуването на комплекса, това изглежда е била магерница, а може би и трапезария (?).

В проученото пространство южно от помещение Б почти липсват находки. Край оградния зид в източната му част бяха разчистени останки от голям обгорял обект с не напълно правилна кръстовидна форма и закръглени краища (запазена дължина 1,90 м и ширина 1,60 м, с ширина на раменете 0,40 м и 0,30 м). В пръстта личат само отухлените му контури. Вкопан е на дълбочина 0,95 м от съвременното ниво и ситуиран хоризонтално на терена, като долното рамо е насочено на юг и завършва с 0,45 м хоризонтално удължение. Възможно е това да е бил дървен кръст, поставен над входа на периболоса или на самата църква, който е бил запален и захвърлен на това място от аварите, изгорили и самия храм в края на VI в. Около него не бяха открити никакви съпътстващи материали.

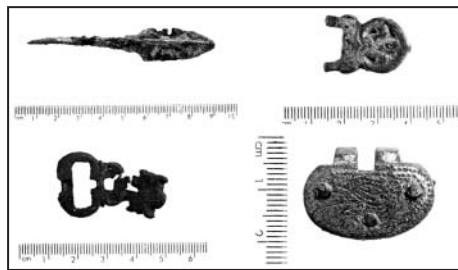
б/ Източен ограден зид (периболос) и проученото източно от него пространство на комплекса

Престроеният на кал източен ограден зид бе проучен в южна посока на дължина 9 м. Там той прави ъгъл и продължава в западна посока. Установи се цялата дължина на периболоса в неговия източен дял – 40 м. Периболосът, както и продължението му на запад с проучена дължина 4 м (южен сектор), са зидани на кал от нееднакви камъни. Връзката между тях в ъгъла е конструктивна – т. е. те са строени едновременно. Долният ред квадрати на южния зид, който играе ролята и на банкет, стъпва направо върху карстовата скала. При ъгъла на периболоса, освен над 20 бронзови ранновизантийски монети (може би разпиляна кесия или нахвърляни като оброк при строежа), се намериха малко фрагменти от амфори, кухненска керамика, лампи и елипсовидна позлатена плочка от тока с изображение на гълъб (подобна е известна от Нове).

Разчистено до скала беше и пространството между църквата и източния ограден зид. Това позволи да се изясни окончателно начина на градеж на периболоса по цялата му дължина и на места в дълбочина, както и преправките по него. В първоначалния си вид той е бил изграден от добре оформени квадрати, свързани с розов хоросан, а от вътрешната страна е имал фина розова хоросанова замазка – определено

по-късен етап, който не може да се изясни хронологически, както и какво е наложило преправка на периболоса в тази му част.

Сред по-интересните находки могат са фрагмент от надгробен надпис на гръцки език, дефектна амфорка – местно производство от V-VI в., амфорен фрагмент с дипинта на гръцки език, ранновизантийски позлатени бронзови токи и апликации, бронзова ухочистка или стилум (?) (обр. 3). Намерените 66 броя бронзови монети са главно от началото на IV до края на VI в. и предимно от дребни номинали. Те се разпределят както следва: IV в. – 6 бр.; V в. – 37 бр.; неясни от IV-V в. – 13 бр.; VI в. – 8 бр. (до Маврикий Тиберий (582-602), като емисиите му не надхвърлят края на века); XIV в. – 2 бр. (Иван Александър и може би Михаил Шишман). Трябва да се отбележат ня-

Обр. 3. Варна, м. Джанавара. Трифъба стрела, ремъчен накрайник, тока и позлатена плочка от тока.

колко редки екземпляра на варварски владетели от V-VI в.: остготски – Теодорих Велики (470-526) и евентуално Аталарих (526-534) и лангобардски – Балдуела и/или Тотела, управлявали по времето на Анастасий I (491-518), а някои от неясните, може също да са готски, вандалски или лангобардски. Наличието на големи железни крици и малки стопилки от олово и бронз подсказват, че към комплекса е имало занаятчийски работилници, които са обслужвали нуждите на неговите обитатели. Преобладаващият брой на дребните монети, предимно от IV-V в. и липсата на по-ценни предмети, показват общото западане на комплекса през втората половина на VI в.

Литература

Минчев, Тенекеджиев 2011: Ал. Минчев, В. Тенекеджиев. Разкопки на раннохристиянската църква в местността „Джанавара“ край Варна. – АОР, 2010. София, 245-247.

Haralambieva 1998: A. Haralambieva, Darstellungen christlicher Symbole, inschriften und Heiligen auf Trachtzubehöre des 4.-7. Jhs. aus Bulgarien. – Acta XIII congressus internationalis archaeologiae Christiana. Citta del Vaticano – Split, 366-373.

Opaiț 2004: A. Opaiț, Local and imported pottery in the Roman Province of Scythia 94th-6th c. AD), BAR International series, 1274. Oxford.

№ 2. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ В ОДЕСОС ЗАПАДНО ОТ „ЕПИСКОПСКАТА“ БАЗИЛИКА

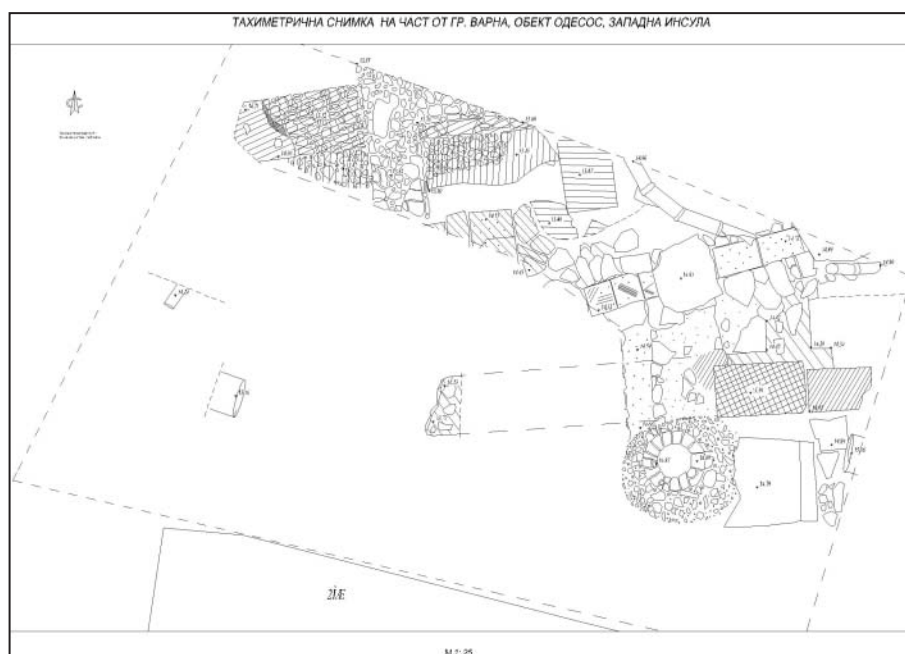
Христо Кузов, Теодор Роков, Елина Мирчева, Михаил Христов

Археологическото проучване беше извършено на площ 40,5 мI на ул. „Хан Крум“ №29, гр. Варна, намираща се на територията на ААР Одесос.

В южната част на имота регистрирахме три османски септични/боклучни ями, с цилиндрична форма. Едната от тях е била иззидана в горната си част (обр. 1). Долната половина на зидарията е изградена на калова спойка, а горната – на хоросанова. Ямите са изкопани непосредствено една до друга, а към края на XIX в. през тях е прокопана още една. В пълнежа им бяха открити мидени черупки, фрагменти от османска керамика, лули и тежести. До западния профил на ямите беше разкрита част от римска колона.

В профила на изкопа се откри част от водопровод, изграден от глинени тръби, с ориентация С – Ю. В пласта над водопровода има деструкции от горял кирпич, които са последният късноантичен културен пласт.

Северно от ямата с иззиждането беше разкрит късноантичен каменен зид, пресечен и разрушен при изкопаването на ями-

Обр. 1. Тахиметрична снимка на обекта.

Обр. 2. Останки от късноантични структури.

малка част от плочник, изграден от плътно наредени грубо оформени едри камъни.

В северната част на проучваната площ бяха разкрити: част от водопровод; три канала; северозападният ъгъл от помещение и зидове от различни епохи. Разкритата част от водопровод извира от северозапад на изток (обр. 2). Тръбата е положена върху подравнителен пласт от пясък, а под него основата е от трамбована пръст с примеси от хоросанови отпадъци. В този подравнителен пласт, открихме две монети на император Лъв I (457-474 г.).

Канал 1 е с посока С-Ю. Хоросановата основа за тухлената настилка по дъното не достига до източната му страница – изградена е при по-късна преправка. По-ранната западна страница е изградена с прецизно оформено вътрешно лице на хоросанова спойка, а източната – от грубо оформени камъни на калова спойка.

Канал 2, ориентиран в посока СИ – ЮЗ (обр. 2) е изграден е от грубо обработени камъни на калова спойка. Нивото му е било повдигнато чрез натрупване на камъни. Разкритата част от дъното на канала е покрита с тегули и тухли с жълт цвят. Запазени са две от каменните плочи вероятно преизползвани, покривали канала. Водопроводът е прекаран над него. Канал 2 е синхронен с поправката и разширяването на канал 1.

Канал 3 е ориентиран в посока С – Ю. При изграждането му е използван хоросан за подложка и спойка на настилка по дъното. Запазената източна страница на канала е иззидана от плочести камъни с хоросан за спойка. В северна посока той е прекъснат от перпендикулярно разположения спрямо него по-късен канал 2. Канал 3 е синхронен с първия градеж на канал 1.

Обр. 3. Останки от плочници от два строителни периода.

те. Северно от него беше разкрит втори зид, успореден и синхронен с първия. Посоката им е изток – запад. Северно от този зид е зачистено ниво от разложен хоросан, вероятно от подово ниво. Двата зида са масивни, двулицеви, изградени от обработени камъни с добре оформени лицеви страни, на места подравнявани с тухли. Спойката е бял хоросан и натрошена керамика.

Над късноантичните пластове имаше насип от османската епоха. Личат два периода на обитаване, като първият е прекъснат от пожар. Под него насипът е от камъни, строителна керамика, хоросан, кости от домашни животни и фрагменти от кирпич с варова мазилка по тях. Сред тях бяха открити фрагменти от османски съдове със сграфито украса и лули. От по-късния период беше разкрита

Северно от канал 1 бе разчистен северозападен ъгъл от помещение. Стените са от грубо обработени камъни със спойка от хоросан с натрошена керамика. Северната стена е изградена върху по-ранен масивен зид, синхронен на зида в южната част на сектора. Южно от северния зид на помещението се очертаха деструкции от по-ранен, успореден зид, ориентиран в посока И – З. В източния му край той предмества квадра от по-ранен зид, разположен перпендикулярно спрямо него. Наоколо се намират въгленчета, голямо количество пепел, силно фрагментирана кухненска и амбалажна керамика, кости на животни.

Южно от канал 2, върху източното продължение на южния масивен зид има надграждане, синхронно на канала. Към продължението от преди надграждането, перпендикулярно е бил изграден друг зид. Той е конструктивно свързан с него и е ориентиран в северна посока (обр. 2). Този зид е останал под канала след неговото прокаране. От южната страна на двете квадри бяха разкрити една голяма плоча и парче от друга, преизползвани от улична настилка и принадлежат на частично запа-

зен плочник. Под големите плочи беше разкрит по-ранен плочник, изграден от малки плочести камъни (обр. 3). Източно от плочите, в профила се разкри част от друга колона.

Въз основа на монетните находки се определят пет строителни периода: I – от преди втората четвърт на IV в.; II – втората четвърт на IV в.; III – края на 80-те години на IV в., IV – края на 10-те години на V в.; V – в края на третата и началото на последната четвърт на V в.

Керамичните фрагменти от обекта се разпределят в следните групи: съдове за съхранение и транспортиране, кухненска и трапезна керамика. Първата група е представена от два типа амфори – 80 и 906 по Зеест (II-III в.). Втора е групата на кухненската керамика – предимно гърнета и няколко фрагмента от големи кани/стомни, датиращи най-общо от II-III в. Гърнетата са от тип 2 по класификацията на Г. Кабакчиева (III-IV в.) и вариант с две/или без дръжки, отговарящи на Тип 2 по класификацията на Г. Кузманов. Съдовете са обгорели в пожар.

Трапезната керамика е представена от няколко малки чашки без повърхностно покритие. Преобладаващата част от съдовете са с лаково покритие. Доминират три вида купи – полусферични, сферични и биконични. Полусферичните купи могат да се отнесат към тип I по класификацията на Г. Кабакчиева (II – началото на IV в.). С датировка в III в. са сферичните купи, намиращи паралели в некрополи от Новозагорско. Част от сферичните купи притежават украса, нанесена по външната им повърхност с валяче, придаваща им релеф. Два фрагмента – от поднос с хубав червен лак и от купа са с релефна украса – вторично горяла. Единствената кана/стомна е с датировка II-нач. на IV в. Откритият фрагмент от плоско блюдо с нагъната под устието лентеста дръжка намира паралели в Кабиле датирани към II-III в.

Откриването на съдове от римския период заедно с късноантични форми в сходен контекст е свидетелство за интервенции и нарушаване на стратиграфията, породени не само от вкопавания в късното средновековие и възраждането, но и при строителни работи в античността.

Литература

Димитрова 1982: А. Димитрова. Разкопки на базилика №1 в Кабиле. – В: Кабиле т. 1, София 1982, 115-157.

Зеест 1960: И. Б. Зеест. Керамическая тара Боспора. – МИА СССР, №83, 1960.

Кабакчиева 1986: Г. Кабакчиева. Керамика от вилата при Ивайловград, II – IV в. (РП XV), 1986.

Кузманов 1985: Г. Кузманов. Ранновизантийска керамика от Тракия и Дакия (IV – началото на VII в.). (РП XIII), 1985.

Кузманов 2005: Г. Кузманов. Късноантична керамика. – В: Кастра Мартис квадрибургий и кастел. (РП XXXIII), 2005 с.128-185.

Кузов 2005: Хр. Кузов. Проучване на декуманус северно от римските терми на Одесос. – ИНМВ ХLI (LVI) 2005, 18-43.

Кънчева-Русева, Велков, Игнатов 1996: Проучвания на надгробни могили в Новозагорско, Русе, 1996.

№ 3. СПАСИТЕЛНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ КЪСНОАНТИЧНА ГРОБНИЦА НА ТЕРИТОРИЯТА НА БОТАНИЧЕСКАТА ГРАДИНА НА СУ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ” – ГР. ВАРНА

Елена Пенчева, Христо Кузов

Археологическите проучвания на обект „Късноантична гробница” на територията на Ботаническата градина на СУ „Св. Климент Охридски” – гр. Варна бяха предприети във връзка с реализацията на проект за консервация и реставрация и експониране на паметника. Гробницата е проучвана през 2006 г. от екип археолози от РИМ – Варна.

Една от задачите на проучването беше да се разкрие гробницата отвън, във връзка с което бяха проведени някои наблюдения върху начина ѝ на изграждане.

При зачистването на профилите на направения през 2006 г. изкоп се установи слаб наклон на терена север – юг и наличие на три основни пласта. Повърхностен, хумусен пласт с тъмнокафяв цвят, глинест жълто-кафяв и светложълт пласт от пясък и мергел. Наблюденията върху гробните ями на проучения през 2006 г. детски гроб и регистрирания втори гроб в западния профил на изкопа показват, че вкопаването им започва от горното ниво на глинестия жълто-кафяв пласт, което е приблизително и нивото на тогавашния терен (31.70-32.30 м н. в.).

Във връзка с това стана ясно, че поне част от свода на гробницата е бил над нивото на тогавашния терен.

Като фасада е била оформена само западната страна на гробницата, която поне за известен период от време е стояла открита. При проучването през 2006 г. тя не е била цялостно разкрита, тъй като пред южната ѝ част са попадали дънерите на големи дървета. При цялостното ѝ разкриване се оказва, че градежът е асиметричен. При оформянето на дъгата на свода на западната фасада, в южната половина са използвани само камъни и липсва редуването на тухли и камъни, както в северната.

Пред южната половина на западната фасада, на ниво 31.15 м н. в. се разкри купчина камъни от деструкции. Първоначалните ни предположения бяха, че те са във връзка с нарушаването и ограбването на гробницата още в античността, когато западната фасада е била все още частично отворена. При демонтирането им обаче се оказва, че те стъпват на ниво от розов хоросан, една ивица от който се захваща конструктивно за западното лице на зида на кота 30.98. Във връзка с това предполагахме, че това е част от стълбище, отвеждащо до входа на гробницата, което не се е запазило.

При разчистването на западната фасада на гробницата и престъргването на профилите на изкопа от 2006 г. се вижда ясно, че първоначалният изкоп, направен във връзка с изграждането на гробницата е с размери, точно съответстващи на тези на гробницата, а не по-широк. Във връзка с това изграждането на стените на гробницата е извършено отвътре навън – т. е. като облицоване на стените на първоначалния изкоп с камъни. Поради това, с изключение на западната стена, при останалите стени на гробницата липсва лицева зидария отвън. Тези ни наблюдения се потвърдиха и при разчистването на външната част на останалите стени на гробницата.

Гробницата стъпва на сравнително плитки основи от 0,50 м. Изкопът за тях е бил направен по-широк със средно 0,20 м, за да се гарантира стабилност на конструкцията. Сондажът, направен при северозападния ъгъл на гробницата показва, че те са изпълнени в същата техника както и останалата част – от ломени камъни със спойка от варопясъчен разтвор с примеси на мляна строителна керамика, но градежът е доста по-небрежно изпълнен, в сравнение с този на стените.

Стените на гробницата са градени от камъни. При разчистването на външните им страни се установи просмукване на соли с белезникаво оцветяване в пръстта в непосредствена близост. Подобни отлагания липсваха при пръстта, покриваща свода, което е и още един аргумент, че първоначално той не е бил засипван.

Върху дългите стени, градени с хоросанова спойка, до нивото на тогавашния терен са били нахвърляни ломени камъни, които са допълнително споени един с друг посредством глинестия пласт.

Каменният градеж на стените е допълнен със специално обмазване на фугите, имащо и декоративен ефект. Фугите и камъните отчасти са били обмазани с фина розова мазилка, върху която, докато е била още влажна с двойна врязана линия са очертани приблизителните размери на камъните. По този начин са декорирани стените на гробницата отвътре и западната фасада на гробницата.

Сводът на гробницата е изграден предимно от тухли, като на места са били използвани и тегули. По дължината на целия свод, се проследява и един ред специално обработени камъни, използвани при изграждането на свода. Този каменен ред е малко изместен на юг от надлъжната ос на гробницата. Сводът отвън е покрит с плътна и качествена хоросанова хидрофобна замазка. На места, най-вече в източната част тя е силно нарушена при изкопни работи, вероятно в ново време.

Отвътре сводът е бил покрит с качествена мазилка, от фин варопясъчен разтвор с розов цвят, която сега е силно повредена от влагата и запазена само в отделни участъци.

Втората основна задача за този археологически сезон беше проучването на терена около гробницата, който ще бъде засегнат от изкопни работи при изграждането на защитното покритие на съоръжението. За целта беше разпъната планквадратна мрежа върху предвидения за строителни дейности терен. Тъй като площта е доста голяма (225 м²), за предвидените време и средства за проучването, поискахме разрешение за използване на земекопна техника, при отнемането на съвременния насип който е дебелина средно 0.50 м. Поради множество технически проблеми, обаче това не можа да бъде осъществено.

Литература

Кузов, Роков 2007: Хр. Кузов, Т. Роков. Археологически проучвания на територията на ботаническата градина – Варна към биологическия факултет на СУ „Св. Климент Охридски“ през 2006 г. – В: АОР през 2006 г., С. 2007, 324-326.

№ 4. КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ НА НОС СВЕТИ АТАНАС ДО ГРАД БЯЛА, ОБЛАСТ ВАРНА

Валери Йотов, Александър Минчев

Основните задачи бяха: проучване на площта южно от базиликата (от сезони 2009-2010 г.) и на жилищната и друга архитектура в започнатия (аварийно) през 2010 г. подобект „фара“. Проучена площ – 600 м².

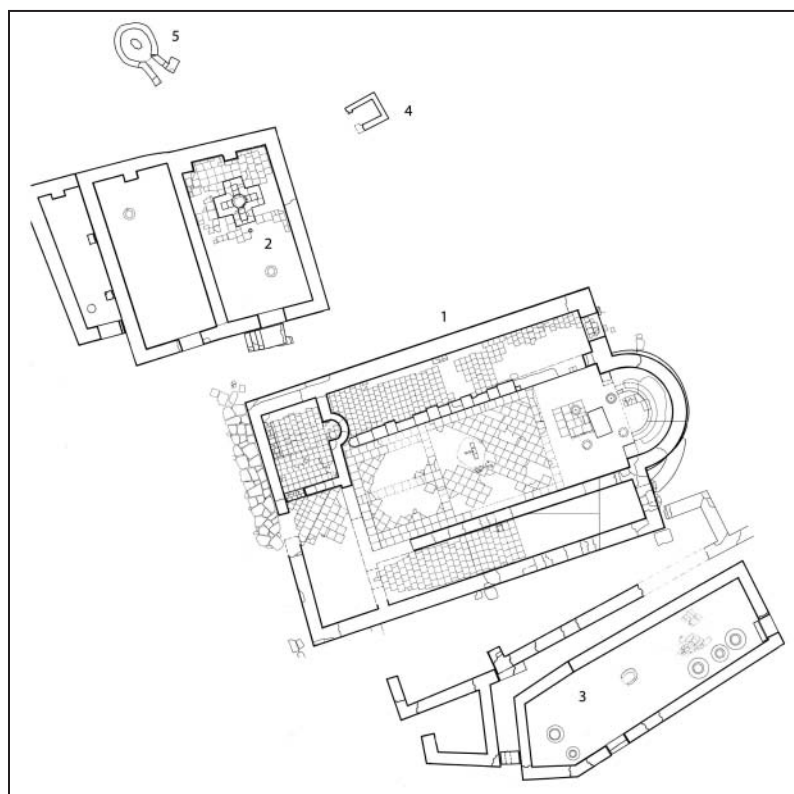
1. Жилище на главния свещенослужител/епископ (?)

Южно от базиликата бе разкрито петоъгълно триделно (?) помещение, която според местоположението в комплекса, като и според находките определяме като жилище на главния свещенослужител (възможно – епископ?). Размери на помещението: дължина 16 и ширина 5,30 м, с дебелина на зидовете 0,50-0,55 м. Разкритите фрагменти от покривната конструкция и други структури са основание да се допусне, че става дума за двуетажна сграда. Входът е бил от изток. Източната и западните части на помещението са били стопански. Източната – с три вкопани питоса; западната / петоъгълна форма – вкопани един голям и един по-малък питос. Средната част (жилищна ?) е била отделена от западната с дървена преграда (откриха се множество въглени и железни гвоздеи). В средната част е имало и огнище (обр. 1).

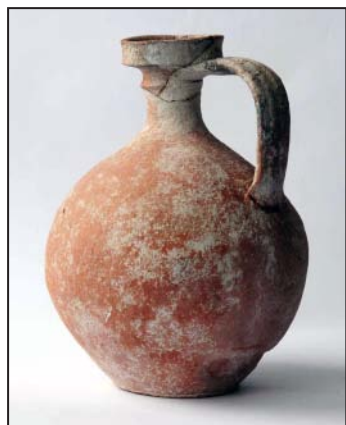
Сградата е използвано навярно повече от столетие – разкрити бяха две подови нива от трамбована глина, с малка разлика във височината, като второто е отухлено от последния пожар, който е унищожил цялото селище. По-интересни находки от жилището са няколко ранновизантийски амфори, керамични лампи, фрагменти от стъклени каничка и чаши, множество медни монети от V-VI в., солид на император Фока (602-610). Непосредствено пред входа на сградата бе намерен и златен пръстен с куполовидна украса и кръст на халката.

Успоредно на южния зид на базиликата и северно от сградата се развива зид (на места ширина до 65 см). Западната част този зид затваря малко трапецовидно помещение с неизяснено предназначение.

Между два от зидовете на жилището на „епископа“ и трапецовидното има долепен малък зид с

Обр. 1. Раннохристиянска базилика (V-VI в.), кръщелна-2, жилище на главния свещенослужител, аязмо (?), пещ за битова керамика.

Обр. 2. Кана от пещта
за битова керамика.

ограден от тухли отвор, което позволява да се предположи, че така оформения „коридор“ с посока север – северозапад е имал хигиенно-битово предназначение. Той е свързан с нивото на обитаване от VI в.

2. Яма в квадрат LIV – 21

Южно от т. нар. жилище на „епископа“, в кв. LIV – 21, в самия край на сезона, бе проучена частично голяма яма с кръгла форма и диаметър 3,80-4 м. Пълнежът на ямата е основно (около 98 %) от доста еднотипна по форма и очевидно едновременна римска керамика (навярно от I-II в.): чаши, купи, гърнета. Това са тънкостенни съдове, работени на бързо колело от наситено червена глина.

3. Пещ за битова керамика

Северно от базиликата и на пет метра северозападно от баптистерий №2, бе проучена кръгла пещ за изпичане на битова керамика (3,80 на 2,20 м). Пред входа на горивната ѝ камера е имало яма за изхвърляне на бракувани изделия. Това са основно фрагменти от еднотипни гърнета с една и две дръжки и различна големина но има и няколко фрагмента

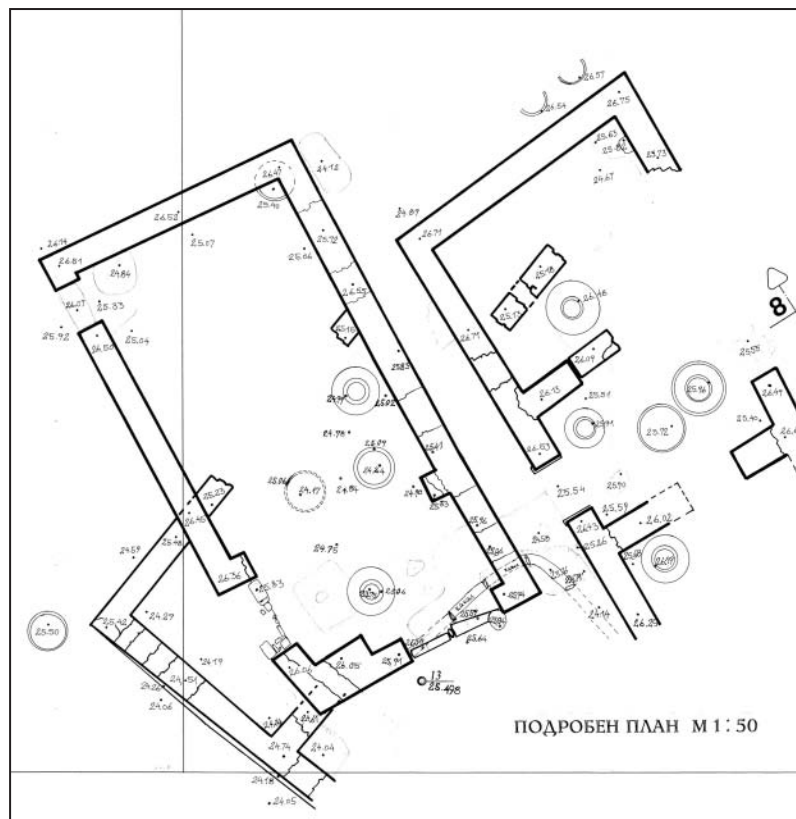
от кани с трилистно (ойноховидно) устие (обр. 2), фрагмент от устие на питос и половин глинена лампа. Скарата на пещта е разрушена, а в горивна камера бе открита цяла стомна.

4. „Аязмо“

На 7,50 м североизточно от баптистерий №2 се разкри четириъгълна шахта с размери 1,50 на 1,50 м. В пълнежа на кладенеца (бе достигната дълбочина до 5 м без да се стигне дъното) се откриха предимно фрагменти от тухли и керемиди. По аналогия с други подобни съоръжения в близост до базилики, е възможно това съоръжение да не е ползвано просто за снабдяване с вода, но и като свещен водоизточник – „аязмо“.

5. Помещения (V-VI в.) до фара. Храм (?) III-II в. пр. Хр.)

През 2010 г. до изграждения в началото на XX в. фар, аварийно бе проучен един квадрат – разкрити частично зидове на сграда от VI в. Съществуващата инфраструктура позволи през 2011 г., североизточно от фара да бъдат проучени две помещения (стопански?) от късната античност (обр. 3).

Обр. 3. Помещения (V-VI в.) до фара. Храм (?) (III-II в. пр. Хр.).

В проучените сектори до фара, под ранновизантийския културен слой с останки от горели нива на обитаване от VI – началото на VII в., се попадна и на разрушени при строителството на тези сгради архитектурни структури – части от зидове на голяма правоъгълна сграда, в която е имало няколко жертвени огнища (есхари) с квадратна и кръгла форма, някои със следи от отпечатана въжеста украса. В този по-ранен културен слой бяха открити повече от дузина медни монети на Месемврия и Одесос (III-II в. пр. Хр.), които са навярно от една или две сборни находки. Това дава възможност да се даде предварителна датировка на голямата сграда в този период. Нейните значителни размери, откритите есхари и намиращите се недалеч от нея култови ями, разкрити през миналата година, позволяват да се предположи, че това са може би останките на храм?

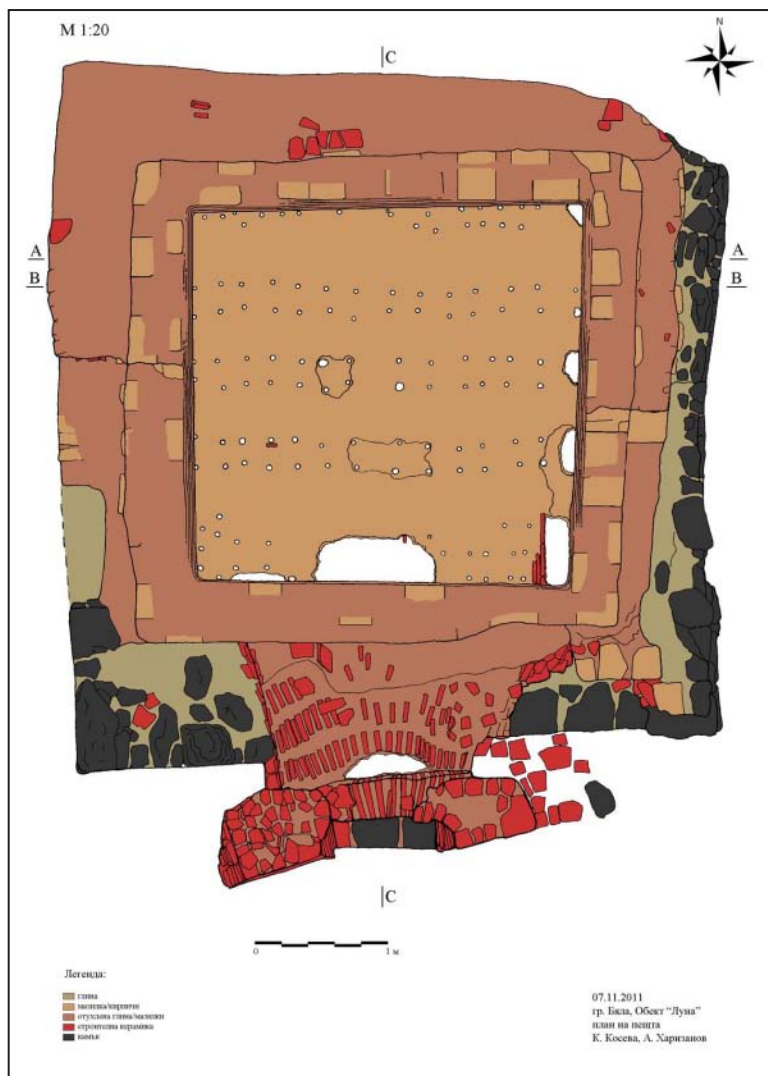
№ 5. ПЕЩ ЗА СТРОИТЕЛНА КЕРАМИКА (V-VI В.) НА НОС СВ. ЙОАН, БЯЛА, ВАРНЕНСКО

Валери Йотов

В статията от 1892 г. (СБНУ), в която Хермингилд и Карел Шкорпил описват старините по Черноморското крайбрежие, след пасаж за т. н. „землен окоп“ между Обзор и Бяла (около 60 км южно от Варна) е отбелязано, че „до самите поли на възвишението, на изток до стария насип, се забелязват развалини на една малка черква св. Иван; от нея е останала само една продълговата грамада камъни, разположена от запад на изток“.

Инвестиционно намерение от страна „Сандроуз холидейз“ ЕООД, София за строителство на „Аквапарк“ бе основание за спасителни разкопки в имот УПИ III-1150023 от кв. 5 на зона за отдих „Луна“ – Аквапарк в землището на Община Бяла, област Варна – собственост на фирмата.

Разкрита бе пещ за производство на строителна керамика (обр. 1) със запазени: изграден от тухли вход, две горивни камери (всяка с ширина и височина по 1.20 м), скара (2.90 на 2.80 м) и част от стените на камерата за изпичане с височина до 120 см. Пред входа и недалеч от пещта бяха открити цели и фраг-

Обр. 1. План на пещ за строителна керамика – поглед отгоре.

Обр. 2. Керамична плоча с надпис „Господи помагай на твоя раб...“.

менти тухли и керемиди (V-VI в.). Вляво пред входа бе открита част от керамична плоча с надпис на средногръцки „Господи помагай на своя раб...“ (обр. 2).

По сведения на работници, при строителни дейности са попадали и са били разрушени „тунели“ от изпечени тухли. Работната хипотеза е, че строителните пещи на това място са били изградени за строителството на църква.

№ 6. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТЕРЕН В УПИ II-695, КВ. 18А, УЛ. „КРАЙБРЕЖНА”, ГР. НЕСЕБЪР

Петя Кияшкина, Тодор Марваков, Константин Господинов

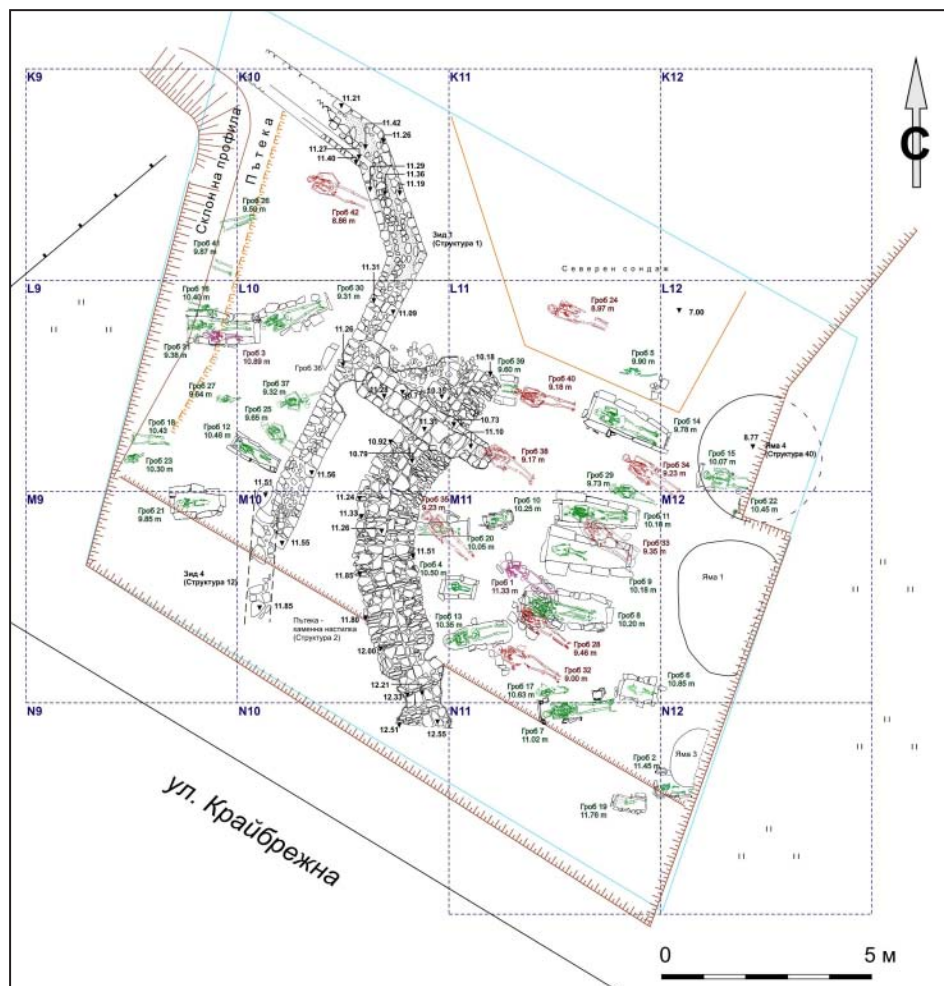
Проведеното през 2011 г. спасително археологическо проучване в УПИ II-695, кв. 18 А в Стария Несебър е продължение на започнатото такова през 2010 г.

Обектът се намира в Стария Несебър, на северния бряг на полуострова и в непосредствена близост до базиликата „Св. Богородица Елеуса”. Теренът с площ от около 240 кв. м. е разположен върху полегат склон, който както сега така и в древността е бил прорязан от плитки долове, наклонени на север, образувани вероятно от пороите. Източната страна на парцела минава по било, а на запад се разполага дол. Вероятно през античността в него е започнал процес на акумулация на естествени наслоявания, съпроводени с натрупване и на културни останки, резултат от изхвърлянето на пръст, камъни, строителни останки, строшени съдове и други битови отпадъци.

Проследяването на профилите, както и анализът на откритите структури и керамичния материал очертават следната хронология на обекта. Първият период е от IV до I век пр. Хр.; следва сив пласт с материали от XIV век; следват две структури и запазен на места културен пласт от XV-XVII век. През VII, XI и XV-XVII век теренът се използва за некропол. Най-отгоре и най-дебели са наслояванията от XIX-XX век.

Археологически структури:

Зид №1 с ориентация СЗ – ЮИ. В североизточния си край той се захваща за стилобата, разделящ северния от централния кораб на манастирската църква „Богородица Елеуса”. Явно е построен след като северният кораб на базиликата е паднал в морето. Има дължина от 14,70 м. Дебелината му по цялото протежение е 0,60 м. Изграден е от ломени камъни, оформящи два вертикални пласта – вътрешен, който е споен с кал и външен, споен с бял хоросан. Външното лице е добре оформено и загладено, за разлика от вътрешното. От вътрешната страна личат следи от хоризонтално поставени дървени греди – сантрачи. Зидът прави чупка на югоизток с дължина 2,92 м, а след това друга чупка на югозапад, като продължава още 7,46 м. В първите два участъка не се достигна до нача-

Обр. 1. План на археологическите проучвания през 2011 г.

делящ северния от централния кораб на манастирската църква „Богородица Елеуса”. Явно е построен след като северният кораб на базиликата е паднал в морето. Има дължина от 14,70 м. Дебелината му по цялото протежение е 0,60 м. Изграден е от ломени камъни, оформящи два вертикални пласта – вътрешен, който е споен с кал и външен, споен с бял хоросан. Външното лице е добре оформено и загладено, за разлика от вътрешното. От вътрешната страна личат следи от хоризонтално поставени дървени греди – сантрачи. Зидът прави чупка на югоизток с дължина 2,92 м, а след това друга чупка на югозапад, като продължава още 7,46 м. В първите два участъка не се достигна до нача-

лото на вкопаването на зида. В последния участък той следва наклона на терена и е по-плитко вкопан.

Каменна настилка за пътека (калдъръм).

Простира се в южната част на парцела и се спуска към морето. Изграден е от подобрани сравнително плоски ломени камъни, подредени в един пласт. Ширината на настланата пътека е около 1,40 м. Настилка от камъни е подредена под наклон, както надолу по склона, така и отстрани към средната осева линия. Така се осигурява един улей, по който се стича дъждовната вода. И двете структури (Зид №1 и калдъръмът) лежат върху културен пласт с материали от XIV век, т. е. това е t. p. q. за тях. Същият пласт е регистриран и западно от църквата „Богородица Елеуса”. Той ляга директно върху античните културни напластявания, нещо характерно за терените по периферията на полуострова. Двете структури са изградени едновременно или калдъръмът е малко по-късен от зида – посоката му е съобразена с него. Датировката им най-общо може да се постави в границите между XV – XVII век.

Средновековен некропол.

През Средновековието и Османския период проучваният терен е използван за некропол. Разкрити бяха 42 гроба, които се отнасят към 3 времеви хоризонта.

Гробовете от VII век (9 гр.). Гробните съоръжения представляват правоъгълни или трапецовидни ями, вкопани в античния културен пласт, като в 2 случая те са маркирани отстрани с камъни и фрагменти от тухли (№28 и 32). Погребаните са възрастни индивиди с поставени покрай тялото ръце, ориентирани с глава на запад, с отклонение в почти всички случаи на северозапад. Гробовете са подредени в редици с приблизително еднакви отстояния между тях. В Гроб №38 в областта на тазовите кости се разкри бронзова катарам тип „Бал Гота”, характерна за първата половина на VII век. Най-вероятно некрополът от това време е обслужвал манастира „Св. Богородица Елеуса”.

Гробовете от XI век (31 гр.). Гробните съоръжения на 18 от тях (58 %) са градени от вертикално поставени каменни плочи или тухли (при част от детските гробове), и покритие от хоризонтално поставени плочи. Останалите са правоъгълни или трапецовидни ями, вкопани в античния пласт. От погребаните индивиди 12 са деца (ок. 38%). Ориентацията на всички е с глава на запад, с различни отклонения. Положението на ръцете е разнообразно, без да се наблюдава доминираща позиция. Разликата в нивата на вкопаване е над 2 метра. Това показва, че гробовете са следвали денивелацията на терена. В насипа над Гроб №30 се откриха 2 анонимни монети от XI век. Това е засага датата на този хоризонт от гробове.

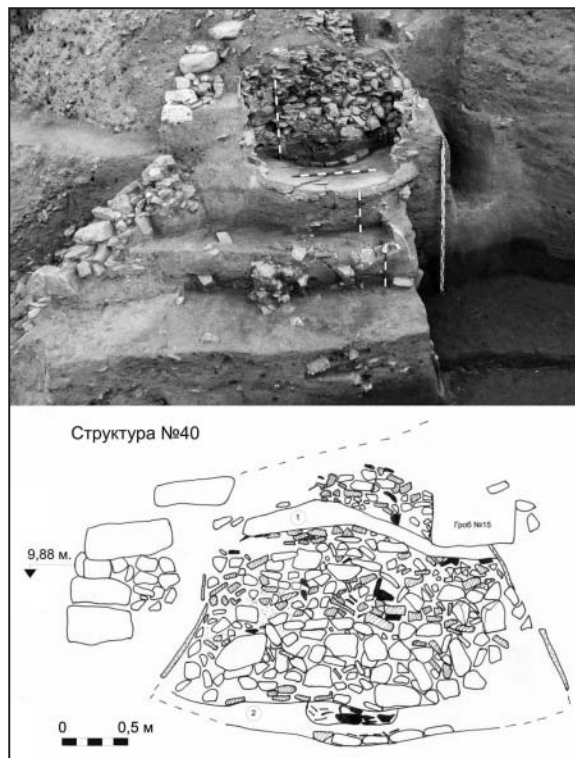
Гробовете от периода XV–XVII век. Два гроба (№1 и 3) са вкопани в сивия пласт с материали от XIV век. Те са без инвентар и може да се допусне, че са от периода XV–XVII век, когато споменът за манастира е бил все още жив или самият манастир (или само църквата?) под някаква форма е продължил да съществува.

Яма №4 (Структура №40) (обр. 3)

Единствената археологическа структура от първия хронологически период, която бе изследвана, е означената като Структура №40 яма, обмазана с бял

Обр. 2. Общ изглед на обекта.
Поглед от североизток.

Обр. 3. Структура №40 – яма от късната елинистическа епоха.

хоросан и с крушовидна форма. Пълнежът ѝ е от камъни, керемиди и керамични фрагменти, от които бяха възстановени няколко цели съда от късната елинистическа епоха. Запълването на ямата е станало наведнъж, тъй като фрагменти от едни и същи съдове бяха откривани на различни нива. Няколко са съдовете, работени на ръка. Друга група съдове са гърнетата с една дръжка. Сред фината керамика се откроява ойнохое от червена глина и усукана дръжка, както и две лампи от последна четвърт на II и първа четвърт на I век пр. Хр.

Сред находките от обекта преобладават керамичните тежести за стан и рибарски мрежи, фрагментирани глинени лампи, фрагменти от теракоти и сими. От откритите седем амфорни печата два са на о-в Тасос и два на о-в Родос. Голямо е количеството и на откритите бронзови монети много лошо състояние. Преобладават бронзовите монети на Месамбрия (58 бр.), от различни типове, датиращи в периода края на IV-II век пр. Хр.

Внимание заслужават един амулет с гностическо изображение, както и сребърен пръстен с гема от типа „грили“, датиращ най-вероятно във II-III век (открит в гроб от XI век). Върху гемата се вижда карикатурно изображение – съчетание от човешка глава с глава на овен и кон, както и крака на птица. За разлика от пръстена, амулетът с гностически изображения и надпис е без контекст, тъй като е случайна находка.

Литература

Божкова 2007: А. Божкова, П. Кияшкина, М. Даскалов, Т. Марваков, К. Трендафилова. Спасително археологическо проучване на ул. „Крайбрежна“ в ААР „Старинен Несебър“. – АОР 2007, София 2008, стр. 304-307.

Димитрова-Милчева 1980: Александра Димитрова-Милчева. Антични геми и камеи от Националния Археологически музей София. София. 1980.

Howland 1958: Richard Hubbard Howland. Greek lamps and their survivals. The Athenian Agora. Vol. IV, 1958.

Homer, Thompson 1987: Homer A. and Dorothy B. Thompson. Hellenistic pottery and terracottas. American school of classical studies at Athens. 1987

Schulze-Dürllamm 2002: M. Schulze – Dürllamm. Byzantinische Gürtelschnallen und Gürtelbeschläge im Römisch-Germanischen Zentralmuseum. Teil I, Mainz 2002.

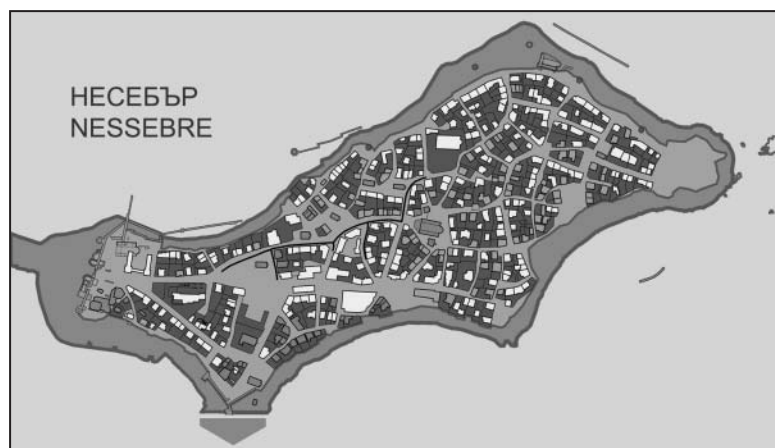
№ 7. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТЕРИТОРИЯТА НА НААР „СТАРИНЕН НЕСЕБЪР“, УЛИЦИ „МИТРОПОЛИТСКА“, „ХЕМУС“, „ВЕНЕРА“ И „МЕСАМБРИЯ“, ГР. НЕСЕБЪР

Тодор Марваков, Мартин Гюзелев

През периода февруари-май 2011 г. на територията на НААР „Старинен Несебър“ се извърши подмяна на част от ВиК системата на гр. Несебър по улиците „Митрополитска“, „Хемус“, „Венера“ и „Месамбрия“. Във връзка с това бяха извършени археологически проучвания в изкопите на фирмата изпълнител (обр. 1). В разкопките взеха участие докторантите от СУ „Св. Климент Охридски“ Ал. Харизанов, К. Христов и К. Клисуранов.

Новите изкопи (с широчина между 1,20 и 1,50 м и дълбочина до 3,20 м от нивото на улиците) в по-голямата част дублират старите. Това е и причината за нестабилност на изкопните профили, които попадат в пълнежа на старите изкопи..

В участъка на ул. „Митрополитска“ до пресечката с ул. „Рибарска“ (южно от църквата „Христос Пантократор“) в дъното на изкопа и напречно на него се откриха фрагменти от два зида с ориентация север – юг (структура 1 и 3). Те са градени от обработени каменни блокове на калова спойка, със запазени лица. При липсата на датиращ материал, начинът на градеж ни отпраща най-общо в античната епо-

Обр. 1. Трасе на подмяната на част от ВиК системата на гр. Несебър през февруари-май 2011 г.

ха. По същото трасе, в северния профил, на дълбочина 1,30-2,15 м спрямо нивото на асфалта (9,40-8,55 м надморска височина), се откри част от пещ. Тя е разрязана при полагането на старата канализация. Поради липсата на материали съоръжението не може да се датира. Все пак на тази дълбочина в този участък от полуострова се ситuirат структури от Античната епоха. На улица „Митрополитска“ бе проучен един гроб и още четири по улица „Рибарска“. Те са част от некропол, развил се около църквата „Христос Пантократор“. Такива некрополи има около почти всички несебърски църкви през XIII-XIV век, като някои от тях се използват до XIX век.

По трасето на улица „Митрополитска“, югоизточно от църквата „Св. Йоан Кръстител“, се откри част от зид, граден от ломени камъни и фрагменти от строителна керамика на калова спойка. Той е положен върху пилоти, от които са се съхранили само дупките от колове с диаметър 10 см. Нивото на засичане на зида е 11,20 м, значително по-високо от античните структури.

Най-масивните и запазени във височина зидове бяха регистрирани на площада пред общинската сграда „Възраждане“. На дълбочина от 10,30 м до 8,70 м бе засечен ъгъл от масивна сграда, ориентирана по посоките на света (обр. 2). Той е граден от средно големи, добре обработени варовикови блокове на калова спойка. Разкриха се 6 реда от тях на височина 1,55-1,60 м без зида да бъде подкопан. Вероятно тази сграда оформя комплекс с останките от масивна сграда в източна посока – вътрешен ъгъл на два пресичащи се под прав ъгъл зида по оста югоизток – северозапад. Горните и странични повърхнини са изгладени с широчина 0,50-0,70 м. Вероятно останките принадлежат на стилобат (има ъглова база от колона) от голяма сграда или площад. Камъните са на суха зидария и са засегнати от тръба на старата канализационна система, която е била положена върху него и частично го е унищожила. Керамиката около останките от сградата принадлежи на античността – предимно фрагменти от амфорна тара и фрагмент от съд, вероятно олпе, с лошокачествен черен фирнис. В същия сектор се откри дръжка от амфора с печат – триредов ретрограден гръцки надпис с емблема лебес. Αὐστυνόμου (sic) Πασιχάρου [Γκ]εορίου – Синопе ? (втора четвърт – средата на III в. пр. Хр.). (обр. 3) Откритите останки от масивни зидове и настилки кореспондират от запад с обекта, проучван от Л. Огненова-Маринова през 60-те години на XX век (т. нар. „Къща“ №2) – основи на перистилна сграда с изба и стълба и вероятно представляват част от един по-голям градски комплекс.

На кръстовището на улиците „Митрополитска“ и „Ахелой“ се разкри шахта – част от късноантичната и средновековна водопроводна система на града. Съоръжението е с кръгла форма и бе непо-кътнато до момента на разкриването му. То е с диаметър 2 м и е градено с добре обработени каменни

Обр. 2. Ъгъл на масивна антична сграда.

Обр. 3. Амфорен печат, ретрограден гръцки надпис с емблема лебес. Αὐστυνόμου (sic) Πασιχάρου [Γκ]εορίου – Синопе ? (втора четвърт – средата на III в. пр. Хр.).

квадри, подредени на къса-дълга страна (система „биндер-лойфер“) на спойка от бял хоросан.

Към края на улица „Митрополитска“ бе засечен зид с направление северозапад – югоизток. Дълбочината спрямо асфалта е 1,75-2,93 м. Той е еднолицев, на калова спойка. Видима е само западната му страна. Запазената ширина е от един ред камъни, а във височина се различават 7 реда – 1,18 м. Горната част е остатък от суперструкцията с височина 0,60 м.

При изкопни дейности по ул. „Хемус“ се разкриха останките на късноантичен водопровод. Той е идентичен със засечения водопровод в сегашния парк в новия град Ненарушената му част е изградена от каменни блокове с изсечено легло. В него са монтирани продълговати тухли, скрепени и фигурни с червен хидрофобен хоросан. Към съоръжението принадлежи голяма каменна плоча (1 x 1 м) с кръгъл отвор в средата, с диаметър 0,27 м. Тя е сложно профилирана в долната си част и вероятно представлява капак на ревизионна шахта.

Източно от съоръжението се ситuirат мощни основи от късноантичен градеж – големи ломени камъни, споени с хоросан, примесен с едронатрошена строителна керамика. Голяма част от останките е била разбита при изграждането на съществуващата канализационна шахта и прокараните отходни тръби. В източния профил личат правилно оформени блокове с направление изток-запад, които вероятно са от лицето на суперструкцията. Последните лежат приблизително в една ос със северния стилобат на църквата „Св. София“. Засечените останки са разположени на площ от: 4,30 м север – юг и 2 м изток – запад, на дълбочина от 1 до 3,50 м спрямо настилната на улицата. Дълбокият фундамент, чието начало на вкопаване не бе достигнато, вероятно е от основи на солидна сграда – част от комплекс, свързан с църквата „Св. София“ – атриум с покрити галерии и втори жилищен етаж (манастирски или епископски?).

Източно от абсидата на църквата „Св. Параскева“ се разкри късноантична ревизионна шахта от водопроводната система на града. Източната ѝ част е унищожена при прокарването на старата канализация. Тя е разположена на дълбочина 0,40 м под цокъла на църквата (11,45 надморска височина). В горната си част шахтата е изградена от голям варовиков блок (0,85 x 1 x 0,40 м) с кръгъл отвор (d – 0,65 м) в центъра. Блокът е монтиран в легло с квадратна форма, изградено от големи варовикови камъни с паралелепипедна и овална форма, споени с бял хоросан. Тази конструкция в дълбочина ляга върху кръгла основа (0,80 м под цокъла), зидана от средно големи варовикови камъни на спойка от бял хоросан. Последната е проследена на дълбочина от 1,50 м. До сега беше известен късноантичен и средновековен водопровод само в западната част на града, свързващ Водохранилището с Термите, но явно водопроводната система е обхващала целия полуостров.

Литература

Ognenova-Marinova 2005: L. Ognenova-Marinova. L'architecture domestique a Messambria IV-II s. av. J. C. – Nessebre, III, Burgas, 2005, 11-29.

№ 8. СПАСИТЕЛНО ПРОУЧВАНЕ В АНТИЧНИЯ НЕКРОПОЛ НА АНХИАЛО, ПИ 57491.16.633 В М. „КРОТИРЯ“, ГР. ПОМОРИЕ

Красимир Кръстев

Във връзка с инвестиционно намерение бе проведено спасително археологическо проучване на поземлен имот, попадащ в територията на античния некропол на Анхиало. Теренът е предвиден за строеж на ферма за интензивно отглеждане на риба (калкан) в закрито помещение. В най-южната част на имота се предвижда изграждането на трафопост с площ 6 м².

Поземленият имот е с площ от 11 011 м², а строителното петно – 5013 м² (според предварителния проект). В тази част на некропола по повърхността на земята се забелязват отделни нехарактерни керамични фрагменти, на територията на парцела намерихме два: съвременна строителна керамика.

Първият етап на археологическото проучване (археологически сондажи в целия поземлен имот) се проведе от 21.03.2011 до 07.04.2011 г. Бяха направени 26 сондажа с различна дължина и с ши-

рина от 1,50 м.

Вторият етап на археологическото проучване (археологическо наблюдение) се осъществи в периода 26.09.-12.10.2011 г. Бе проучена цялата площ на строителното петно, както и мястото, предвидено за трафопост.

И при двата етапа на археологическото проучване не бяха регистрирани културни напластявания, археологически структури или материали. Всичко открито (съвременна строителна керамика, част от кокарда от втората половина на XX век) бе по самата повърхност. По всяка вероятност то е разнесено по време на земеделската обработка на земята или под въздействието на течащите при проливни дъждове води.

№ 9. АНТИЧЕН НЕКРОПОЛ НА УЛПИЯ АНХИАЛО (УПИ IV-186, КВ. 275)

Сергей Торбатов, Биляна Иванова

От 25.08.2011 г. до 08.09.2011 г. в УПИ IV-186, кв. 275 по плана на гр. Поморие, бяха проведени спасителни археологически разкопки във връзка със заявено инвестиционно намерение. При извършеното пълно проучване в границите на строителното петно (с площ 191,7 м²) не бяха открити археологически структури и не беше регистриран културен пласт.

№ 10. АНТИЧЕН И СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД АНХИАЛО (УПИ III-2826, КВ. 210)

Сергей Торбатов, Методи Даскалов, Биляна Иванова

От 07.04.2011 г. до 28.04.2011 г. в УПИ III-2826, кв. 210 по плана на гр. Поморие бяха проведени спасителни археологически разкопки във връзка със заявено инвестиционно намерение. Имотът е с площ 560 м² и попада в Зона А от територията на недвижимата културна ценност (терени в регулация), поради което в границите му беше извършено пълно проучване.

Заварената абсолютна надморска височина на терена варираше от 1,33 до 1,70 м. Установено беше, че най-горният пласт, до кота 0,95÷1,11 м, представлява съвременен насип от строителни и битови отпадъци. На кота 0,60÷0,73 м се достигна до стерилен пясък. Пластът от кота 0,60÷0,73 до кота 0,95÷1,11 м представлява затрупан, естествено образувал се през вековете почвен слой. От този пласт произхождат ограничено количество керамични фрагменти с широка датировка – от късната античност до средата на XX в. С изключение на северозападния и югозападния ъгъл на парцела, керамичните находки не са хронологически стратифицирани и не свидетелстват за перманентно обитаване или трайно използване на терена в миналото. Средновековната керамика е сравнително малобройна и доста безлична. Тя не произхожда от адекватен контекст и, като цяло датира от края на XII/първата половина на XIII век.

В югозападния ъгъл на имота се попадна на частично запазени основи на каменна постройка от първите десетилетия на XX в., която се отъждествява с една от сградите в намиралия се по онова време тук чифлик.

В северозападния ъгъл на имота бяха разкрити останки от късноантична складова постройка. Отсъствието на каменни стени показва, че става дума за сграда от нетраен материал, покрита с керемиди. Покривът на постройката беше заварен рухнал върху пода, който е изграден от положени в един ред, директно върху стерилния пясък, дребни камъни. Между пода и рухналия върху него покрив бяха намерени множество фрагменти, произхождащи от поне 6-7 амфори, фрагмент от малък долиум и само три фрагмента от трапезна керамика (включително от паница от групата Late Roman

С, с датировка в края на IV/началото на V в.). От същия контекст произхождат оловна търговска пломба и две късноримски медни монети от дребен номинал, принадлежащи към емисии в монетосеченето на императорите Валентиниан I и Аркадий, съответно от периода 364-378 г. и 395-402 г.

Проучената в УПИ III-2826 късноримска складова постройка е ситуирана на около 250 м югоизточно от южната крепостна стена на Анхиало и се намира на около 100 м източно от частично разкритата в края на 80-те години на XX век голяма късноантична обществена сграда *extra muros*.

№ 11. АНТИЧЕН НЕКРОПОЛ НА УЛПИЯ АНХИАЛО (УПИ XII, XIII И XIV, КВ. 213)

Сергей Торбатов, Методи Даскалов, Биляна Иванова

От 02.04.2011 г. до 08.04.2011 г. в УПИ XII, XIII и XIV, кв. 213 по плана на гр. Поморие, беше проведено сондажно археологическо проучване. Предвиденото в режима за ползване на територията на недвижимата културна ценност пълно археологическо проучване в чертите на строителното петно не можа да бъде осъществено, тъй като котлованът на бъдещата постройка беше вече изкопан и в него беше излята фундаментна плоча и масивни бетонови основи. В сондажите не бяха регистрирани никакви археологически структури и не беше открит никакъв подемен археологически материал. Потвърдени бяха предварително известните архивни данни, че на това място е имало голямо блато, засипано едва в края на 70-те години на XX в.

№ 12. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ХРАМОВ КОМПЛЕКС НА ОСТРОВ СВ. КИРИК, СОЗОПОЛ

Кръстина Панайотова, Маргарит Дамянов, Теодора Богданова, Даниела Стоянова, Мила Чачева

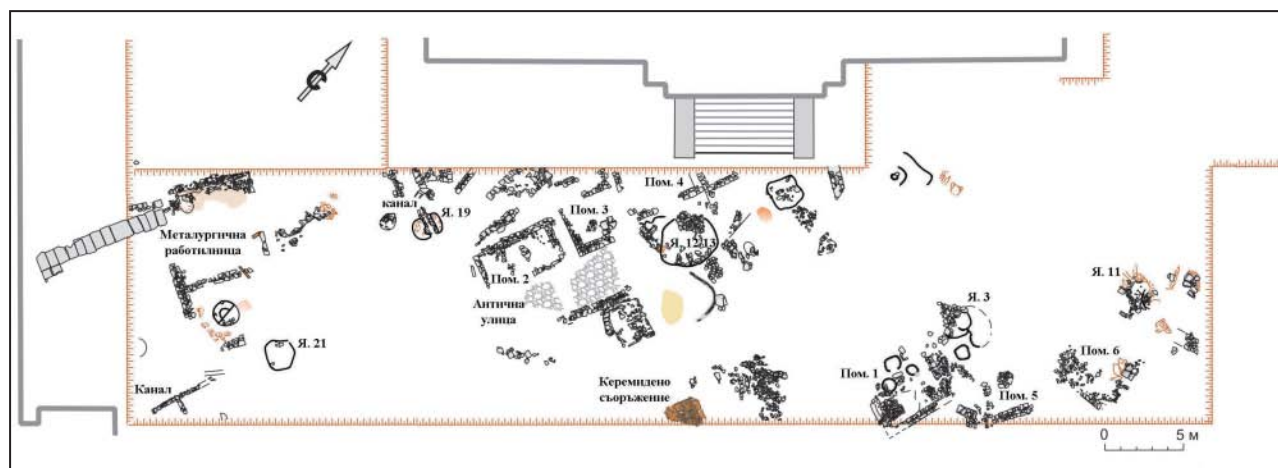
Акцент в проучванията на о-в Св. Кирик през 2011 г. беше доизясняването на археологическата ситуация във вече разкопаната площ. В допълнение беше отворен нов сектор югозападно от сградата на Морското училище, между него и щаба на бившето поделение.

В различни части на обекта бяха допроучени или регистрирани структури от най-ранния период от съществуването на Аполония (края на VII – VI в. пр. Хр.) (обр. 1). Продължи разчистването на Помещение №1 (с размери ок. 5 x 5 м), чийто югозападен ъгъл е застъпен от късноархаичния олтар. Разкриха се каменни площадки покрай стените, свързани с елементи от интериора. Част от пода е изравнена с измазана подложка от късове шлага – ситуация, която се наблюдава и при други архаични структури. Възможно е помещението да има две фази. На място бяха открити железни инструменти (нож и брадва) с костени дръжки. Керамиката от пълнежа датира от първата половина на VI в. пр. Хр.

На около 5 м източно от Помещение №1 (в кв. P10 и Q10) бяха засечени останки от друго помещение (№6). То е плитко вкопано (ок. 0,5 м) в глината и се оформя като струпване от ломени камъни и архаични материали. Дължината му е ок. 4 м, а запазената ширина е ок. 2 м (нарушена от по-късен изкоп).

Помещения №1 и 6 са примери за ранни архаични жилища в Аполония. Основи на зидове в съседство свидетелстват за плътно обитаване на сектора. Тази част от селището е била засегната от развитието на теменоса в края на архаичния период. Помещение №1 има значение и за датирането на квартала западно от архаичния храм и олтара, където улицата и структурите имат същата ориентация (различна от тази на храма и олтара).

Към същото време трябва да се отнесе вкопана в глината структура в кв. M14, облицована с архаични плоски керемиди коринтски тип. Тя има запазени размери ок. 2,30 x 1,80 м. Ориентацията ѝ

Обр. 1. О-в Св. Кирик. Жилища и други структури от края на VII-VI в. пр. Хр.

е като на другите ранни структури.

Беше направен сондаж през запазения във вътрешността на елинистическия храм пласт, в който се откриха само архаични материали (от целия VI и началото на V в. пр. Хр.). Със същата хронология са находките от яма №11, разположена в близост, в кв. Р9. Данните потвърждават реорганизирането на пространството малко след 500 г. пр. Хр., когато са построени архаичният храм и олтарът (вж. Панайотова и др. 2011, 260-261). Този етап може да бъде определен като „монументална фаза” в развитието на архаична Аполония.

Наблюденията в централната част на обекта позволиха да се разграничат фази в архаичния период. В кв. К14 улицата стъпва върху стерилната глина, но на СИ, в кв. К12, К13, Л12 и Л13, тя застъпва голямо вкопаване (Яма №12/13 – може би архаично жилище) и други останки. Материалите от Яма 12/13 и под уличната настилка датират от първата половина на VI в. пр. Хр. В съседство има и други структури, включително запечатана с плочест камък малка яма (№16), в която се откриха следи от горене и горна половина от архаично ойнохое.

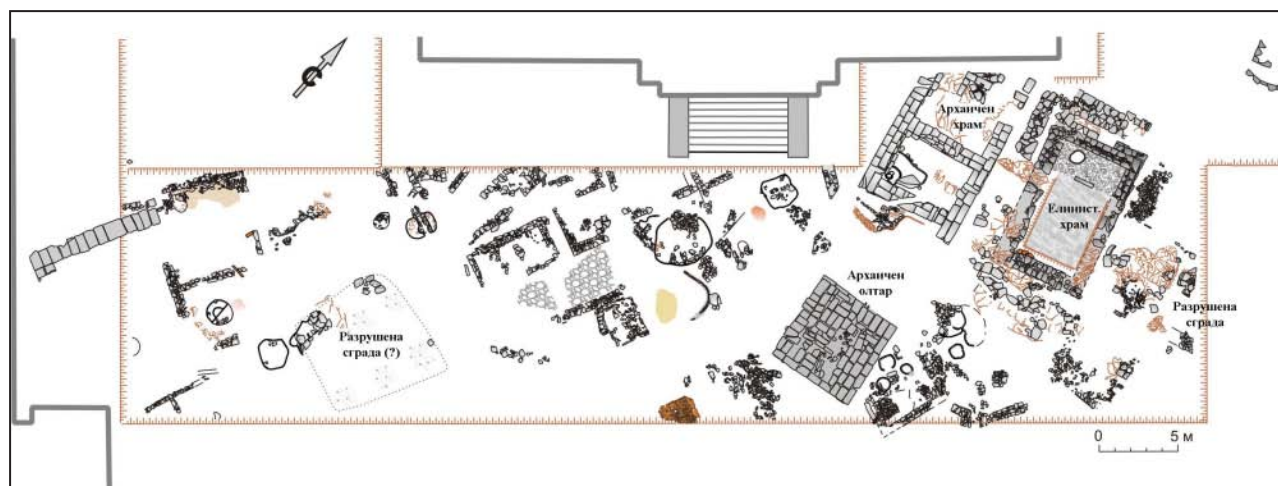
В кв. П14-П15, в западния край на квартала, разкритият през 2010 г. канал пресича по-ранна яма, което също говори, че къщите с каменни основи около улицата принадлежат към втора архаична фаза.

Допълнителни данни бяха събрани и в т. нар. „металургична работилница”, в западния край на обекта (кв. F16, G16, H16, F17, G17, H17). В северозападното помещение беше зачистена подложка на пода от дребни камъни и късове шлага. В ъгъла на помещението беше проучена ниша с амфора и паница на ръка от началото на VI в. пр. Хр. Следи от ранно обитаване са засечени и в югозападния ъгъл на обекта – ями, отточен канал и вероятно под на жилище (измазана и опалена площадка от късове шлага).

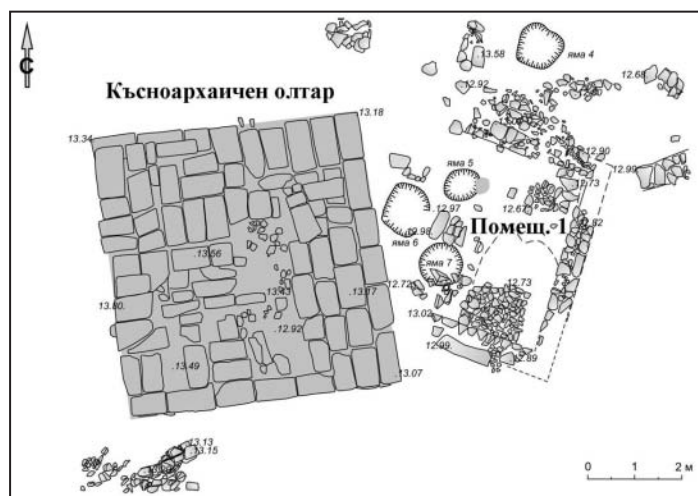
Може би със сграда от периода на монументалното строителство в първата четвърт на V в. пр. Хр. (обр. 2) трябва да се свърже регистрираното в кв. П15, П16, П17, J16 и J17 голямо петно от варовиков трошляк с приблизително четириъгълна форма и размери около 8,0 x 7,5 м. По западната му периферия бяха разчистени грубо оформени варовикови плочи, каквито са използвани за основи на антични структури в източния край на обекта. „Отпечатъкът” вероятно е резултат от разрушаването на сградата през Късната античност, като прави впечатление концентрацията на осем късни гроба в неговите граници.

Подобна е ситуацията в кв. О10, Р10 и Q10, южно от елинистическия храм. Беше регистрирано вкопаване в стерилната глина с правоъгълна форма, дълго над 15 м и широко ок. 3 м. Ориентирано е ЗЮЗ-ИСИ и следва ориентацията на двата храма. Почти навсякъде достига до скала и е запълнено с пръст с много трошляк, в която се откриха разновременни материали (от архаични до късноантични). В рамките на това вкопаване бяха разчистени варовикови плочи, които изравняват неравности на материковата скала и вероятно са част от фундамент. Вкопаването може да се идентифицира като изкоп за основи, свързан с елинистическия храм (структурата не се наблюдава южно от архаичния). Възможно е на това място да се реконструира стълбище, осигурявало достъп към храма, което променя първоначалното виждане, че входът му е бил от север.

Вкопаването продължава на изток, където в профила на изкопа са документирани останки от друга сграда – подово ниво и зид, който е на една линия с южната стена на елинистическия храм и има същата ориентация. Изглежда теменосът и свързаните с него сгради са се развивали и в източ-

Обр. 2. О-в Св. Кирик. Късноархаичен храм с олтар, елинистически храм и други монументални сгради (началото на V – началото на III в. пр. Хр.).

Обр. 3. О-в Св. Кирик. Късноархаичен олтар, застъпващ ранноархаично жилище (Помещение 1).

и със смесени материали (от архаични до късноантични).

Проучванията на о-в Св. Кирик през 2011 г. допълниха данните най-вече за гръцка Аполония. Върху почти цялата територия на обекта се проследяват следи от най-ранното архаично селище, развило се още в края на VII в. пр. Хр. Регистрирани са няколко структури (вероятно жилищни) – наземни, с каменен цокъл и кирпичени стени, но и леко вкопани. Има основания да се разграничат две архаични фази в рамките на VI в., като във втората се наблюдава единна ориентация на структурите и други градоустройствени елементи (улица и канали за отточни води). Както и в предходните сезони, на практика няма гръцки материали след края на VI – началото на V в. пр. Хр., когато са построени архаичният храм и олтарът и настъпват промени в използването на пространството (обр. 3). Следващата строителна активност е свързана с изграждането на елинистическия храм и по-късно с раннохристиянския комплекс от базилика и некропол.

на посока.

Следи от монументална архитектура бяха засечени и в най-северозападната част на обекта, зад Морското училище – вероятно тъл от сграда, която има ориентацията на двата храма.

В различни сектори на обекта бяха проучени още 7 християнски гроба (№№66-72). По-ясни следи от Късната античност бяха разкрити в новия сектор, в кв. E13, E14, F13 и F14 – тухлен под и зид западно от него, може би останки от сграда на ЮЗ от базиликата. На това място културният пласт е тънък и до голяма степен разрушен при полагането на асфалтовата настилка.

В кв. K15, K16 и L15 беше засечено голямо вкопаване в стерилната глина (с дълбочина до 0,7 м спрямо нея) без структури

Литература

Панайотова и др. 2011: К. Панайотова, Д. Стоянова, М. Дамянов, Т. Богданова. Храмов комплекс на остров Св. Кирик. – АОР през 2010 г., София, 259-261.

№ 13. ПОДВОДНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИЗДИРВАНИЯ В АКВАТОРИЯТА НА О-В „СВ. СВ. КИРИК И ЮЛИТА”, ГР. СОЗОПОЛ

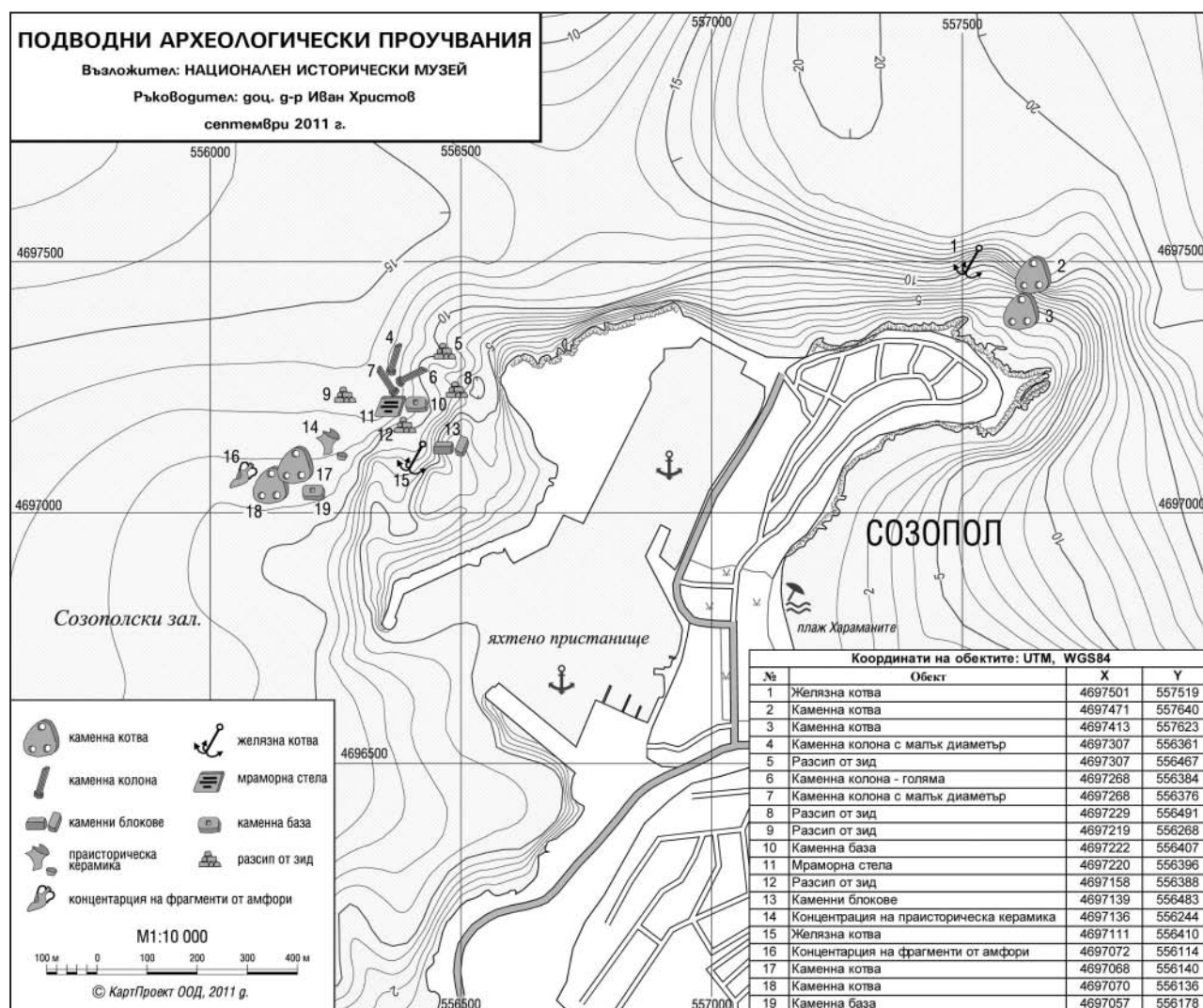
Иван Христов

Проучванията бяха проведени през месец септември 2011 г. със средства на Националния исторически музей. Ръководител на проучванията бе доц. д-р Иван Христов (НИМ) с консултанти проф. д. и. н. Калин Порожанов и доц. д-р Кръстина Панайотова. В експедицията участват водолази и фотограф от музея със съдействието на подводен център Crazy Shark гр. Созопол.

Основните цели на подводните проучвания бяха: локализиране и документиране на археологически структури в акваторията и охранителната зона на о-в „Св. Св. Кирик и Юлита”. Експедицията по същество допълваше сухоземните археологически проучвания на острова с ръководител доц. Кр. Панайотова.

При проучванията под вода бе приложена стандартна методика на документиране на структури и отделни предмети посредством обозначение с буйове, засичане JPS координати, дълбочина на дъното, фотозаснемане и картиране.

Бяха изследвани основно две територии: северозападно от острова и южно от острова в района на старото пристанище на бойния флот на площ от 400 кв. м.

Обр. 1. Подводни проучвания в акваторията на о-в „Св. Св. Кирик и Юлита”.

Обр. 2. Профил на морското дъно западно от о-в „Св. Св. Кирик и Юлита“.

В резултат на проучванията бяха документирани северозападно от острова на дълбочина до 12 м добре обработени каменни блокове с монтажни отвори, бази за колони и статуи, колони с различен диаметър, части от каменни градежи на пристанищни или крепостни съоръжения (обр. 1). Трябва да се подчертае, че заснетите предмети не са били част от старите даляни (рибарски съоръжения) в района и произхождат *in situ* от залята суша на част от острова. В този смисъл по-мощабни проучвания в района са напълно оправдани.

Южно от зоната с концентрация на обработен каменен материал беше открит анкраз (струпване на котви) от пет каменни котви с два, три отвори и котва с жлеб в средата (обр. 2). Датират се най-общо в къснобронзовата и ранножелязната епоха, но предвид твърде консервативния характер на предметите като форма и материал могат да се отнесат и за по-късни епохи.

По време на експедицията бе направено проучване в пристанището между острова и стария град на Созопол в квадрат с размери 20/20 м където на дълбочина 4 м бяха открити фрагменти от Тасоски и Хиоски амфори. На същото място са откривани и цели амфори от Елинистическата епоха, за съжаление разграбени за частнибирки. Вероятно в тази част на острова е имало некропол или пристанищно съоръжение.

№ 14. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА НОС СКАМНИ, ГР. СОЗОПОЛ

Кръстина Панайотова, Даниела Стоянова, Мила Чачева, Маргарит Дамянов

На н. Скамни (най-североизточната част на Стария град на Созопол), са разкрити останки от архаичната епоха до края на 19 в. На места се наблюдава висока концентрация на **антични материали**. Към гръцкия период се отнасят част от зид от малки варовикови блокове, зид и запазена на място база за стела и две правоъгълни структури от малки блокове.

Въпреки нарушения пласт, материалите позволяват изводи за мястото на н. Скамни в топографията на античната Аполония. Преобладават две групи находки: теракоти и миниатюрни съдчета (обр. 1), включително керноси, които имат вотивна функция. Откриват се непосредствено върху скалата и в естествени вдлъбнатини по повърхността ѝ, както и на по-горни нива, където са смесени с по-късни

материали. Има места с по-голяма концентрация, където са депонирани оброчните дарове, получили работно название „ритуални депозити“.

Сред теракотите доминират женските персонажи, от различни типове, като за повечето са характерни малките размери, серийното производство и ниското качество на изработка, вероятно местно. Най-многобройни са седналите фигури; единствената запазена е от архаичен тип (6-5 в. пр. Хр.). Десетки са отчупените глави от този тип. Друга група изобразяват две изправени женски фигури.

През 4 и 3 в. пр. Хр. има и жанрови фигури – танцьорка, забулена девойка и др. Тези с по-високо качество вероятно са импортни. Материалите свидетелстват, че е била почитана Деметра. Изображенията на две женски фигури показват, че богинята е чествана заедно с дъщеря си Кора/Персефона.

Светилище на Деметра намира подкрепа и в многобройните **миниатюрни съдове** (над 1200 дъна). Подобна наситеност може да се обясни само с хипотезата за вотивни дарове в светилище.

Изработката на съдовете е груба, което предполага местно производство. Представени са различни затворени форми – кани, амфори, хидрии и др. Откриват се и по-представителни импортни вази, които позволяват да се прецизира хронологията на светилището. Повечето са ранни (от първата половина на 6 в. пр. Хр.), но в ритуален депозит 3 присъства малък лекит от втората половина на 4 в. пр. Хр.

Останалите антични материали не противоречат на хипотезата за светилище на Деметра. Амфорите, трапезните съдове и такива за приготвяне на храна могат да намерят обяснение в ритуални угощения, организирани в светилището. Амфорните печати покриват 4 в. и началото на 3 в. пр. Хр. Активното функциониране на светилището е между 6 и 3 в. пр. Хр.

Находките имат паралели в десетки обекти в гръцкия свят, интерпретирани като светилища на Деметра (и Коре). Подобно местоположение имат светилището на Деметра в Милет и Тесмофориона на Тасос.

Структурите от **средновековния период** включват:

Ъглова кула с неправилна форма, предопределена от позицията ѝ. Лицата са изградени от ломени камъни и хоросан, между които има емплектон. Дебелината на стената е 1,90 м при запазена височина до 2,50 м. Регистрирани са няколко поправки. В източната стена на кулата е оформен барбукан, а в отчасти запазения югозападен ъгъл малко водохранилище. Южната половина на кулата е заета от останки от друго водохранилище. В СЗ ъгъл е бил оформен вход, впоследствие зазидан. Крепостните стени, изградени в същата техника, са запазени само в основи. Фортификацията се отнася към началото на 11 в., от което време са и най-ранните средновековни материали, документирани на обекта – керамика, накити и монети.

На запад от кулата са разкрити основите на малък **параклис** с размери: дълж. 3,40 м, шир. 2,80 м. Входът е от запад, а на изток е оформена полукръгла отворна и тристенна отворна апсида. Стените са изградени от ломени камъни и варовикови блокове, на хоросанова спойка. Прагът и подът са покрити с мраморни плочи. Липсват сигурни данни за времето на строителството, но позицията му спрямо терена, както и данните за най-ранните гробове, дават основание параклиът да се отнесе към началото на 11 в.

Останките от трикорабната **базилика** са разкрити почти изцяло, с изключение на най-западните ѝ части (обр. 2). Външните ѝ размери са: дълж. с централната апсида 20,48 м, шир. 11,54 см.

През първия строителен период базиликата се е състояла от нартекс, наос с три кораба и триделен олтар, завършващ с три апсиди. Основният строителен материал са ломени камъни, както и преупотребени квадрати. За спойка е използван бял до жълтеникав хоросан. Към нартекса водят три входа – централен и два странични. От нартекса към централния кораб също са оформени три входа. Прагът на централния вход се състои от две мраморни плочи. От източното лице на зида между нартекса и наоса излизат масивни пристенни стълбове.

Обр. 1. Теракоти и миниатюрни съдове (6 – 3 в. пр. Хр.).

Обр. 2. Базилика на н. Скамни.

Обр. 3. Материали от Средновековието и Османския период.

Вътрешното пространство е разделено с две редици от по две колони. На място са документирани 3 от четирите бази за колоните, които са преупотребени антични. Още две колони са били разположени непосредствено източно от пристенните стълбове на стената между нартекса и наоса. Бази от пясъчник за други две колони има на 0,50 м на изток от централния вход на наоса. Те са носели напречна галерия, чието наличие предполага съществуването и на странични галерии.

В централната апсида е запазена разрушената основа на олтарна маса. По северната стена на протезиса има останки от стенопис. В разделителните зидове между презвитерия, протезиса и диаконикона са оформени входове за пряка връзка. В северния, а най-вероятно и в южния зид на базиликата също са оформени входове. Пред нартекса и в протезиса, около входа на северната стена, е запазена оригиналната настилка от мраморни плочи. В диаконикона са извършвани погребения.

Вероятно централният кораб е бил покрит с двускатна дървена конструкция, докато за страничните не е изключено и полуцилиндрично засводяване. Документирани са множество фрагменти от керемиди.

Малкото мраморни детайли – корниз и капител от олтарна преграда, и релефните мраморни плочи, употребени в настилка пред нартекса, позволяват за строителството на църквата да се предложи дата в края на 11-12 в.

Вторият строителен етап се свързва с подмяната на мраморната настилка с тухлена, запазена основно в централния кораб и презвитерия.

На запад от фасадата на църквата са документирани четири стълба. Те са свързани помежду си, както и със северната и южната стена на църквата със зидове без хоросанова спойка. Най-вероятно стълбовете са от първоначално оформена отворена галерия пред базиликата, впоследствие затворена и превърната в екзонартекс.

Откритият около и в църквата керамичен материал се датира от 11 до 15 в. Луксозната керамика е разнообразна – със зелена глазура, златисто ангобирана, мраморизирана, белоглинена, глазирана и сграфито.

От развилия се около параклиса и църквата християнски **некропол** са проучени 140 гроба. Мъртвите са полагани в ями без ясни очертания, в дървени ковчези. Най-ранните датирани гробове, чиято ориентация съвпада с тази на параклиса, са от втората половина на 11 в. Има сигурна група гробове, които се датират около средата на 13-14 в. Гробният инвентар е оскъден (обр. 3), но в един от гробовете са намерени 71 сребърни монети. Най-късните гробове (от втората половина на 19 в.) са свързани с малък параклис, изграден в презвитерия.

Литература

Cronkite 1997: S.-M. Cronkite. The sanctuary of Demeter at Mytilene: A Diachronic and Contextual Study. London, 1997.

№ 15. БЪЛГАРО-ФРЕНСКИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНА СТРУКТУРА И НЕКРОПОЛ ОТ ТЕРИТОРИЯТА НА АПОЛОНИЯ ПОНТИКА В М. „МЕСАРИТЕ”, ГР. СОЗОПОЛ

Кръстина Панайотова, Теодора Богданова, Александър Баралис

Археологическите проучвания на обект „Селищна структура и некропол от територията на Апология Понтика” в м. Месарите от землището на гр. Созопол се извършват в изпълнение на българо-френски научно изследователски проект „Апология – некропол и територия”.

Местността „Месарите” се намира югозападно от кв. Харманите на гр. Созопол, на около 2 км от центъра на Стария град. Проучванията се извършиха в 4 отделни сектора.

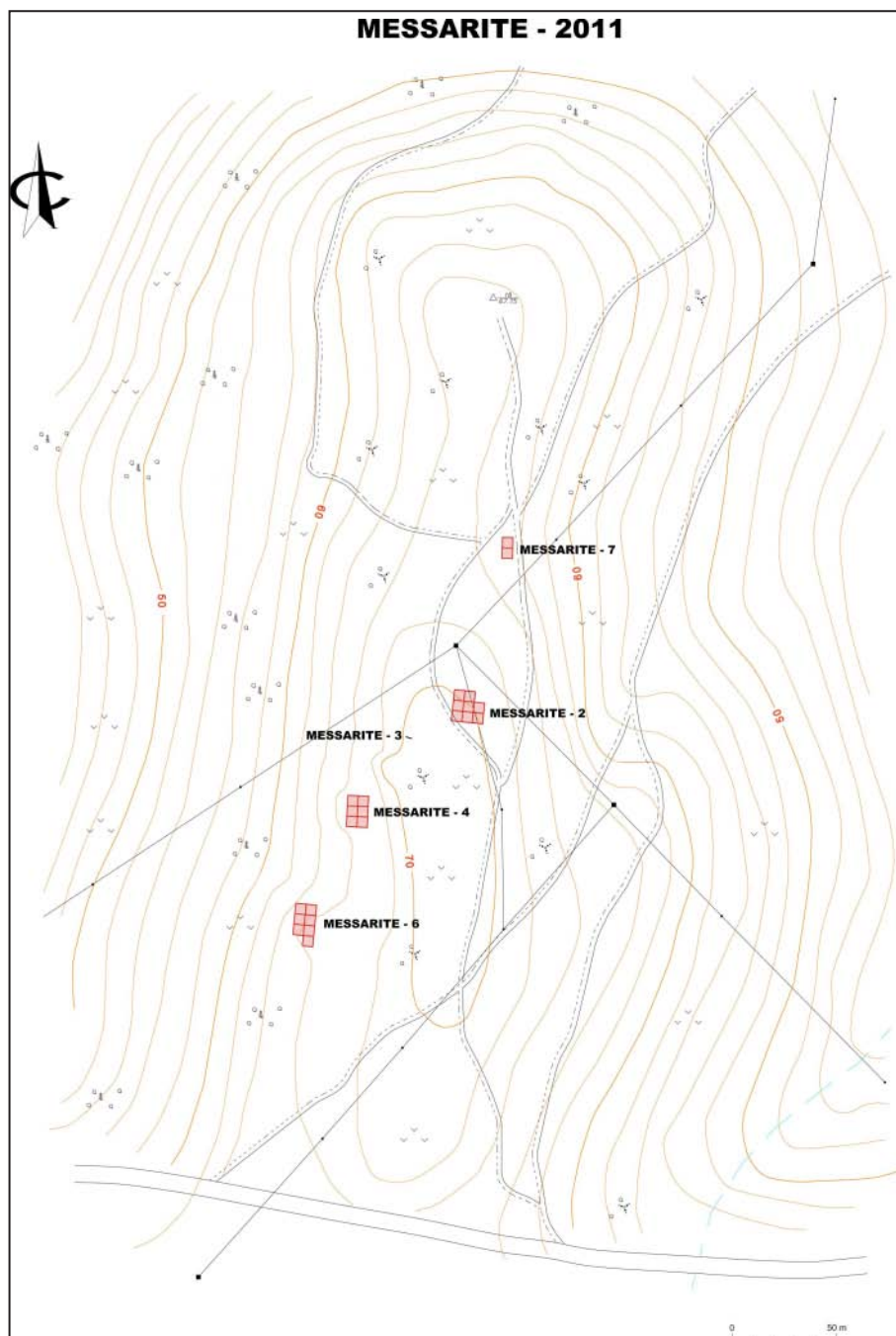
Месарите 2

При теренните обходи през 1992 г. тук е регистриран зид, ориентиран в посока С – Ю. Градежът е от седем големи камъка (латити) с обща дължина 8,22 м и ширина в северния край 1,31 м, в южния край 0,60 м. Вътрешното лице е оформено е от по-малки камъни. Пълнежът между двете лица е от дребни камъни. Последният (от юг) камък е ъглов, като на 0.95 м в източна посока се намира друг голям камък (възможно от напречната стена).

На около 10 м в югоизточна посока се разкри част (2,13 м) от друга, почти успоредна на първата стена. Тя също е изградена от големи ломени камъни, запазени в 1 ред. И двете стени са фундирани върху скалата.

На около 2.50 м южно от голямата стена се откриха два гроба от ранната елинистическа епоха. Първият вероятно е бил ограбен – намери се само една керамична перла от погребален венец.

Гроб №2 представлява съчетание от погребение в питос и керемиден гроб – долната част на

Обр. 1. План на археологическите проучвания в м. „Месарите” през 2011 г.

можно база за дървена колона, която е поддържала навес?). Нивото, на което се намира е трамбовано и покрито с дебел слой (15 см) от дребни камъни, фрагменти от водопроводна тръба, керамична вана и строителна керамика. Металните находки са железен пирон, връх за стрела и една обезличена монета (Антониан).

Останките от транспортни амфори в този сектор представляват впечатляващо количество. Преобладават произведените в Книдос през IV-III в. пр. Хр., Менде (V-IV в. пр. Хр.), Хиос (V-IV в. пр. Хр.) и Тасос контейнери. Продукцията на Милет, Хераклея и Пепарет е по-слабо представена. Заедно с единичните чернофирнисови фрагменти, те поставят обитаването на това място в хронологическите граници от втората четвърт – средата на V в. пр. Хр. до началото на III в. пр. Хр.

Месарите 6

Секторът е разположен на 60 м южно, като заема тераса, отделена от М4 с не дълбока падина. По цялата височина и северозападния склон на терасата има струпувания от ломени камъни с дебелина на пласта около 60 см. Сред рушевините от камъни и жълтокафява пръст (вероятно от разлагането на кирпич) се очертаха камъни, чието подреждане оформя ъгъл. В така обособеното пространство бяха разчистени ръбовете на 2 керемиди в една линия. Непосредствено западно от тях, но на по-ниско ниво се намериха местна паничка и фрагменти от кантарос с кестеняв фирнис.

И тук движимите находки представляват много фрагменти от коринтски керемиди и амфорна тара от Хиос, Книдос, Лесбос, Менде и Хераклея. Те се вметват в хронологическите граници от първата половина на V до края на IV – началото на III в. пр. Хр.

Месарите 7

На около 80 м североизточно от М2 се регистрираха големи вулканични камъни, подредени в права линия с ориентация С – Ю (дължина 11,20 м; широчина 1,12 м). След разчистването им се установи, че това е материковата скала, изсечена от двете страни и вероятно е послужила като основа на стена, заграждаща тераса.

Археологическите проучвания в м. Месарите през 2011 г. позволяват да се направят някои предварителни изводи и заключения. В късната класическа епоха в този район е съществувала крайградска структура (село?) от територията на Аполония. Почти еднаквото отстояние на сградите в отделните сектори е индикация за парцелиране на земята в извънградските имоти. Близостта на сградите поставя въпроса за вида на селскостопанската дейност на такава малка площ с такова местоположение и най-вероятният отговор е отглеждане на лозя и производство на вино.

Появата на тези сгради по едно и също време около средата на V в. пр. Хр. може да се свърже с доста лаконичното сведение на Аристотел (Arist., Polit. V, 1303a, 36-38) за някакви вътрешни сътресения в политията, предизвикани от новодошли заселници и вероятно свързани с разпределението на земята. Пак по същото време по 5 км неплодородна крайбрежна ивица до Каваците се оформя апонийският некропол.

За разкриване организацията на непосредствената територия на Аполония беше приложено триизмерно моделиране на повърхността на терена с лазерно устройство Лидар, с помощта на който бяха изследвани 2 територии – м. Мапите (южно от Созопол) и района, разположен на югозапад от града, включващ местностите Месарите, Св. Марина и Св. Илия. Първоначалните резултати от анализа на данните от Лидар представят впечатляваща плътност на терасиране в този район, който е най-близката селскостопанска територия на Аполония. В близост до тази гъста мрежа от сгради има надгробни могили, като изясняването на връзката между тях предстои.

По-нататъшните изследвания по проекта ще бъдат насочени към идентифициране на набелязаните зони и анализ на логиката на функциониране и изясняването на хронологията на хората на Аполония.

Литература

Монахов 1999: С. Ю. Монахов. Греческие амфоры в Причерноморье. Комплексы керамической тары. Саратов, 1999.

№ 16. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ ИЗВЪНГРАДСКА СЕЛИЩНА СТРУКТУРА ОТ ТЕРИТОРИЯТА НА АПОЛОНИЯ ПОНТИКА В „М. СВ. МАРИНА”, ОБЩИНА СОЗОПОЛ, ОБЛАСТ БУРГАС

Мартин Гюзелев, Константин Господинов, Димитър Недев, Александър Баралис

През изминалия археологически сезон бяха продължени проучванията на обекта. Разкопките се проведеха от месеците юли и октомври-ноември, като в тях взеха участие Константин Господинов от РИМ Бургас в качеството си на заместник-ръководител, Димитър Недев – директор на АМ Созопол, докторантите от СУ „Св. Климент Охридски” – Иванка Славова и Кристиан Христов, както и ръководителят на френския екип в рамките на международната програма „Понт Еуксин” д-р Александър Баралис.

Цел на екипа бе разкриване и установяване в максимална степен на плана на сградата. Първата част от теренната работа бе почистването от растителността и промишления найлон, с който бяха завити зидовете. Още в началото на работата, при престъргване на нападалия кирпич в помещение 1, се попадна на късноримска монета (V в.). Тя е във вторично вкопаване в пласта с деструкциите. Успоредно с това започна изчерпването на обема на помещение 1 от нападалите кирпичи, мазилки и строителна керамика. Отличителна черта е наличието на пепел и въглени, а по всички останки има следи от мощно горене. Пълнежът е с дебелина 0,60-0,90 м, като в западна посока изтънява до унищожаването му при строежа на пътя за водоема. Широчината му е в обема на помещението, в квадрат МВ 101. От фрагментите от строителна керамика някои от плоските покривни керемиди са подпечатани – 4 броя с печат ЛА, калиптери „коринтски” тип, заедно с фрагменти от мазилка с червен цвят на глината и много примеси, както и кирпичи. Срещат се спорадично и стени от амфори. В югоизточния ъгъл на помещението бяха открити две големи пирамидални тежести за стан. На нивото на пода беше регистрирана колективна монетна находка от 37 броя бронзови монети. От тях след почистването им се установи, че 23 броя са дихалки – глава на Аполон/изправена котва, рак и буква А; 12 броя са Аполон седнал на омфалос и контрамарка осемлъчева звезда/изправена котва, рак и буква А. Една от монетите е вер. на Тира. Местоположението на монетите показва, че те принадлежат към финала на обитаване на сградата, което не противоречи на датировката на най-късните от тях. След изчерпване на пълнежа на помещението беше достигнато до подовото ниво, което е с надморска височина 56,19 м. Най-голямата запазена височина на помещението е 1,20 м, измерена в североизточния ъгъл.

Обр. 1. Помещение 1, с вход от юг. Поглед от юг.

Обр. 2. Помещение 2 и вход от север. Поглед от юг.

Успоредно с това се провери стратиграфията на обекта в северна посока. Пред северния зид на сградата от север беше установено струпване на нападали керемиди и калиптери, силно фрагментирани, между два напречни зида, което показва вероятно съществуването на покрит навес

в квадрати МА 101 и 102 и МВ 101 и 102. Той е бил изграден след затварянето на входа от север, като преустройството най-общо може да бъде отнесено към края на IV в. пр. Хр. Размера на струпването на керемидите е приблизително 5,60 x 2,60 м и е концентрирано между двата зида, като в северна посока изтънява и прекъсва.

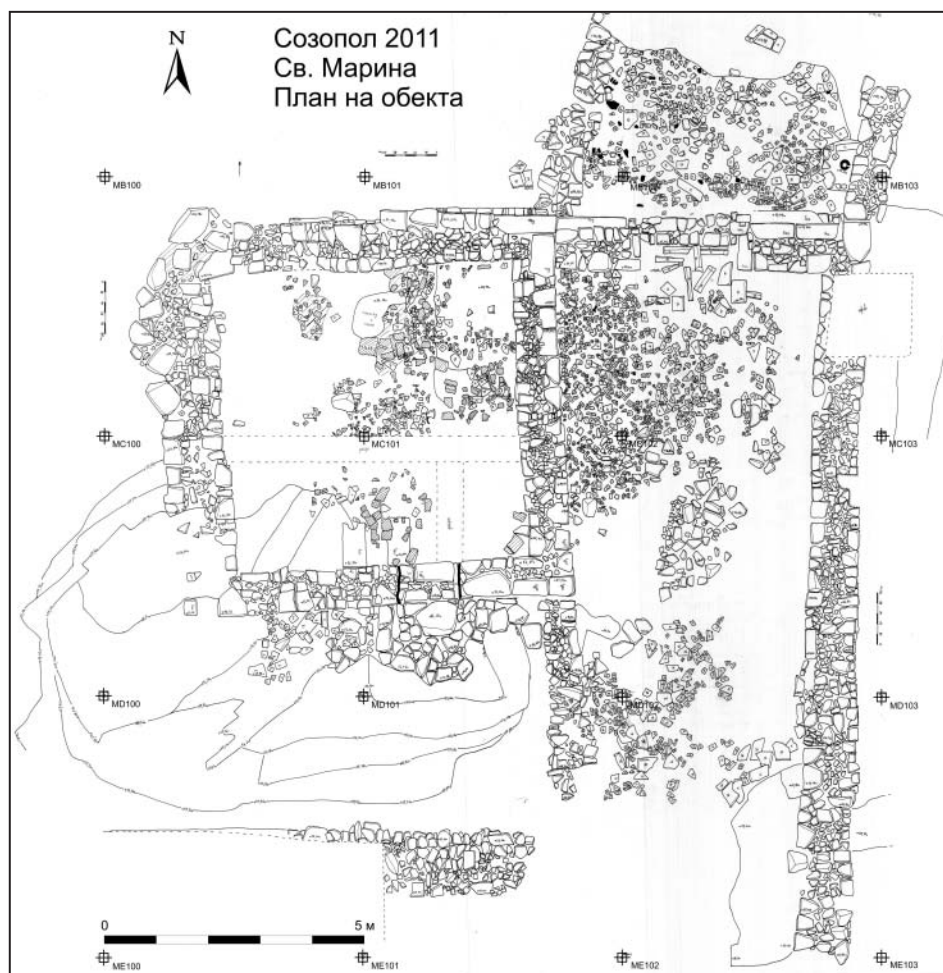
В източната част на сградата продължи проследяването на зида от изток в южна посока, който се разкри на дължина до 13,90 м и ширина 0,95 м. Южният му край е бил разрушен от съвременни залесителни мероприятия, така че ъгълът му към южния краен зид остава предполагаем.

Върху южния край на зида има голямо струпване на камъни, които са извадени от сградата вероятно през късноантичната епоха, за което свидетелства и фрагмента от стена на късноримска амфора с широка канелюра. Оттам бе открит фрагмент от плоска керемида с печат НМ, както и фрагментиран калиптер с печат-котва.

В помещение 2 – квадрати МВ 102, МС 102 и отчасти МД 102, се установиха струпвания на строителна керамика, както и разбит питос в южната част на помещението, като тук следите от горене са доста по-слаби. Вероятно помещението е имало стопански функции, като данни за покритието дават фрагментите от плоските керемиди и калиптери, а стопанските функции могат да се заключат от наличието на питоса и липсата на заравнено подово ниво. Прави впечатление и липсата на кирпичи и мазилки, което засега е косвено указание за липсата на втори етаж на сградата в източна посока. Функциите на помещението ще бъдат установени при окончателното му проучване през следващия сезон.

Беше разкрит и южния вход на сградата, който води към помещение 1. Той се намира непосредствено до ъгъла на помещението от изток, като е фланкиран с големи варовикови блокове. Входът е с размери: 1,10 м, ширина 0,25 м, надморска височина 56,70 м и е фундиран директно върху основната скала, като в южна и западна посока в скалата е оформен подстъп и стъпало пред входа от юг. В непосредствена близост бяха открити два фрагмента от плоски покривни керемиди с печат лира – новост в репертоара на строителното подпечатване на Аполония. Пак от там е и фрагмента от плоска керемида със запазен надпис по борда --- ΙΣΤΙΑ, което вероятно носи информация за собственика на сградата и/или неговите наследници.

Другият вход е функционирал още от създаването на сградата и е бил от север. Той се откри след като бяха разчистени камъните от затварянето му. В обема на входа се вижда праговия камък – преизползван, с профил от едната си страна. Той е фланкиран от два бели варовикови блока и под тях още два с дупки от колове за входната двукрила врата. Общи размери: ширина на входа – 2,34 м; прагов камък – ширина 1,14 м, дебелина 0,25 м. Надморска височина 57,02 м. При престъргване на нивото на праго-

Обр. 3. Планът на обекта. Начертали Иванка Славова и Кристиан Христов.

вия камък в квадрат МВ 102 се откриха паднали калиптери от стрехата му.

Като цяло сградата е била с правоъгълен план и обем от около 200 м², с керемиден покрив, като жилищните помещения са били разположени на втория етаж.

Първоначално е имала два входа – един от север и един от юг, водещи съответно към помещение 2 и помещение 1. По-късно, северният вход е бил зазидан по линията на северния зид на сградата и вероятно тогава е бил изграден навеса от север. Основите на зидовете са фундирани до скала, която е изявена по целия терен, като долните части на подовото ниво в помещение 1 също са до нивото на основната скала. Относно хронологията на обекта за най-ранен период на обитаване би могъл да се приеме средата – третата четвърт на IV в. пр. Хр. Изоставянето на сградата следва да е станало към средата на III в. пр. Хр, вероятно във връзка с несигурността по време на конфликтите на елинистическите владетели – египетските Птолемеи и сирийските Селевкиди за югоизточната част на Балканския полуостров.

№ 17. СПАСИТЕЛНИ ПРОУЧВАНИЯ НА УПИ 5069 – III НЕКРОПОЛ НА АПОЛОНИЯ ПОНТИКА

Кръстина Панайотова, Маргарит Дамянов, Теодора Богданова

В резултат на заявени инвестиционни намерения, през месеците май и юни 2011 г., беше извършено спасително археологическо проучване на УПИ 5069-III, принадлежащо към територията на „Античен некропол на Апология Понтика в м. Калфата/Буджака“.

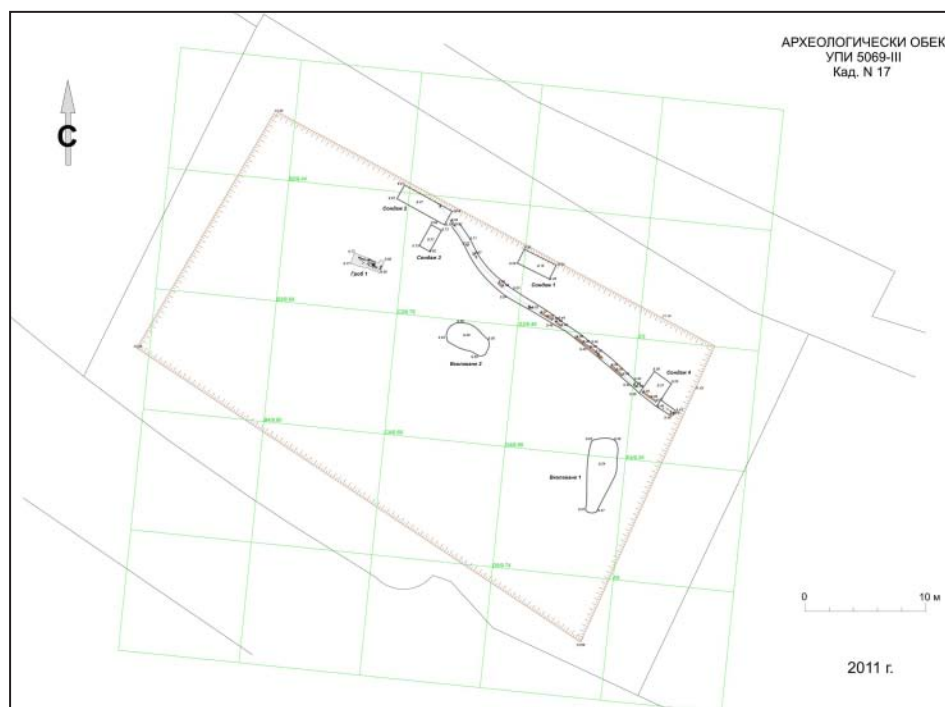
Общата площ на имота е 1,76 дка. От съображения за сигурност, се наложи да се бъде предвиден по-голям отстъп и размера на проучената площ е 1,06 дка.

Единствените археологически структури, които бяха регистрирани са гроб и глинен водопровод (обр. 1), което кореспондира със ситуацията в разположените на същата линия съседни парцели УПИ 5069 и УПИ 5074, проучени през 2005 и 2007, където не бяха открити никакви археологически материали.

Проученото гробно съоръжение принадлежи към **Тип I, Вариант 1** (по К. Панайотова) – яма, в конкретния случай изкопана в глината и запълнена с пясък. Останките са на е възрастен индивид,

в анатомичен порядък, с глава на изток. Гробният инвентар се състои от устие и фрагмент от чернофирнисов лекит с канелюри, както и долната част на силно фрагментирана амфора. Гробното съоръжение и лекита с канелюри дават основание това погребение да се отнесе към последната четвърт на V в. пр. Хр.

В североизточната част на парцела ясно се очерта правоъгълно вкопаване в глината, запълнено с пясък. На н. в. 9,08 м се откриха сегменти от глинен водопровод, който започва от източния профил на

Обр. 1. План на УПИ 5069 (инж. Ат. Каменаров).

обекта и продължава в северозападна посока. Той е положен в изкопана в глината канавка, широка 0,60 м и с дълбочина от нивото на глината 0,40 м. При разчистването му се изясни, че той е бил прекъснат на няколко места в този сектор.

Съоръжението е изградено от керамични тръби, с дължина на отделните сегменти 0,78-0,80 м, диаметър – 0,16 м и дебелина – 0,03 м. Използваните тръби са стеснени от едната страна, така че широкият им край да бъде обърнат към посоката, от където идва водата, а стесненият край – към посоката, в която водата отива. Връзката между два отделни сегмента е била запълнена със черна смола и запечатана отгоре с оловни скоби. Използваните тръби са с различен състав и цвят на глината.

Общата дължина на открития водопровод в УПИ 5069 е 26,10 м, като на североизток той продължава под трасето на съвременния асфалтов път, а на югоизток влиза в съседния парцел, където неговото трасе не е локализирано, тъй като проучването е извършено само в рамките на строителното петно. Той представлява част от керамичния водопровод, пресичащ некропола на Аполония в посока североизток – югозапад. Наблюденията показват, че съоръжението е било използвано за един сравнително кратък период от време от края на V и началото на IV в. пр. Хр.

Извършеното през 2011 г. проучване на УПИ 5069 – III даде следните резултати:

1. Изясни се, че проученият парцел попада в периферията на античния некропол на Аполония;
2. Откритият сектор от водопровода дава възможност да се локализира неговото трасе в един участък, за който до в момента нямаше археологически доказателства, а само предположения как се развива.

Литература

Панайотова 1998: К. Панайотова. Некрополът на Аполония Понтика в местността Калфата. – Археология, 1998, 3-4, 11-24.

Панайотова 2007: К. Панайотова. За водоснабдяването на Аполония Понтийска в средата на I-то хилядолетие пр. Хр. – В: Каварна – средище на българския Североизток. Каварна, 2007, 66-82.

№ 18. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „АНТИЧЕН ГРАД” ПОДОБЕКТ 02 „АНТИЧНИ ТЕРМИ” В НАР „ДЕУЛТУМ – ДЕБЕЛТ”, ОБЩИНА СРЕДЕЦ

Красимира Костова, Елка Дочева, Мария Манолова-Войкова

След двегодишно прекъсване, през 2011 година археологическото проучване на подобект 02 „Антични терми” се проведе в рамките на програмата за „Регионално развитие” на МТСП. В разкопките участваха 13 работника, двама студенти от СУ „Св. Климент Охридски”, специалност „Археология” и един студент от ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий”, специалност „История”.

През сезон 2011 продължи работата в източните части на Античните терми – заложеното разширение на обекта на изток (от 2008 г.) през тази година разширихме на юг с площ 64 м² (обр. 1). Съвременният терен е с денивелация от 30 см в посока запад-изток. Целта на проучването е прецизирането на стратиграфията на обекта и изясняване на строителните периоди на сградите, както и устройството и периодите на функционална експлоатация на Термите.

Под тревния пласт с дълбочина от 0,60 м до 1,15 м се разчисти насип формиран през края на 50^{те} началото на 60^{те} години на XX в., за извличане на строителен материал. В южната част на сондажа се достигна жилищно ниво от второто половина на VII-VIII век (обр. 2). В голямата си част пластът е унищожен от по-късните вкопавания през XX в. Разкри се струпване от керамика, работена на ръка, амфори тип 35, Сарачхане, Истанбул, Hayes, J. W., пет бронзови монети лошо запазени от втората половина на IV в. и една монета на Юстиниан I 527-565, AE 1/2 фолис. Жилището е било изградено от кирпич и унищожено в следствие на пожар. Не се разкриха основите и планировката му. Нумизматичният материал е преотложен и не можем да го съотнесем към времето на неговото обитаване или унищожение. Намаме достатъчно информация за пожара, който е унищожил жилището, но една от възможности-

те е превземането на града от хан Крум през 812 година. Предвид характеристиките на керамиката от пласта, жилището може да се датира в широки граници от втората половина на VII до началото на IX век. Проученото жилищно ниво е разположено на 12 м източно пред византийската крепостна стена, изградена през последната четвърт на V век. Този факт потвърждава направените наблюдения от доц. д-р Л. Вагалински през 2006 г. на подобект 01 „Втора източна порта”, че след края на VI нач. на VII век крепостните стени не се поддържат, а в конкретния случай във втората половина на VII в. пространството пред тях се застроява, животът на града излиза извън укрепените му части.

Обр. 3. Помещение с латрина.

Жилищното ниво от VII в. до 20 см е вкопано в пласта, формиран от дневната повърхност пред Ранновизантийската крепостна стена в периода втората половина на V – края на VI, началото на VII век (дълбочина 12,19–11,30). Той се характеризира със сиво пепелява рохка пръст, не се очертаха структури. При изграждането на крепостната стена пространството пред нея е заравнявано, като за целта е използван строителен насип от околния терен, формиран е пласт с дебелина от 0,30 до 0,95 м. След изчерпването му достигнахме до жилищното ниво от края на IV – първата половина на V век – времето, в което Термите не съществуват и върху тях се изграждат кирпичени жилища, като на места преизползват подовите им нива. В югоизточната част на сондажа се разкриха три питоса, унищожени от пожар в средата на V в., датиран с монети на император Теодосий II (408–450). Керамиката е силно фрагментирана, характерна за периода, тежести за стан, фрагменти от Малоазийски тип лампи с крушовидна форма (Г. Кузманов, тип XXXV, Miltner type XI), амфори LR 1/ A, LR 1/ B, LR 2, LR 4 (тип Газа), метални находки: кръстче, катарамии за сандъчета, бронзови токи, игла за шиене и др.

В източната част на сондажа достигнахме първо източно кардо. Настилката на улицата е изработена прецизно от каменни плочи, една част от тях е демонтирана преди изграждането на жилищата от края на IV век, първата половина на V век. До северния профил се разкри тръбен канал за отпадни води, които се включва в канализацията на източното кардо. Във фугите на уличната настилка, под пласта с деструкциите на опожареното жилище, се откриха две бронзови монети. Едната е в лошо състояние (нечетима), римска, първа половина на IV век, а втората е на император Констанций II (337–361). Улицата маркира източния край на Античните терми. В достигнатите нива на проучване, източният зид на термите не беше разкрит.

В Североизточната част на сондажа се разкри част от водопроводната система, която захранва термите (докладвана е през 2009 г.)

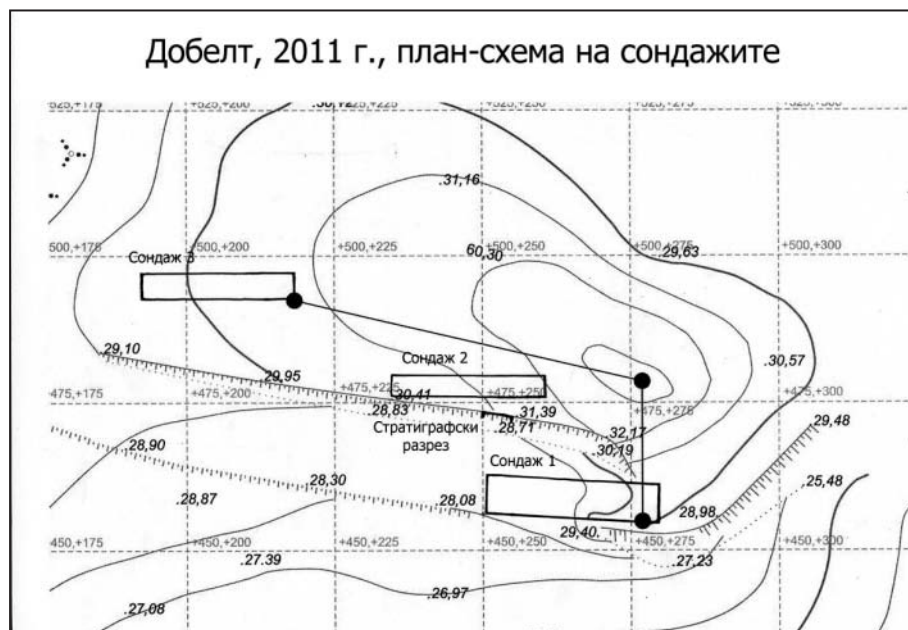
В югоизточната част на сондажа се разкри мраморен делфин върху постамент, с добре изгледени стени и счупена опашка с размери: 59/46/15 см, два успоредни недобре одялани блока с размери: 80/25/20 см и 95/23/23 см, поставени вертикално и фрагмент от мраморна седалка на тоалетна (latrine).

Пръстта е рохка, примесена с голямо количество разтрошен хоросан, строителна керамика и камъни. При разчистването на дълбочина: 10,28 м започна разкриването на мраморен под, изработен от големи правоъгълни плочи (обр. 3). Помещението е разположено от източната страна на на тепидариума (зида С – Ю, проучен през 2008 г.). Към него е изградена тоалетна (латрина) – за сега се разкри част с една седалка, чиято втора половина е попаднала в отходния канал. Формираният пласт е от строителен насип. Мраморните плочи на пода в помещението са напукани, седалка от тоалетната, както и делфина, който е служел за подлакътник, са паднали до тоалетната. Предполагаме, че разрушенията се дължат на сеизмична дейност, каквато е регистрирана в средата на IV век, през 357/58 година. От направените до сега проучвания нямаме наблюдения термите да са опожарявани.

Прави впечатление, че мраморният под е ремонтиран, вероятно в периодите на преустройство на римските терми. Мраморните плочи са с различна квадратура: 1,62/81 см, 1,63/67, 1,82/86 см и т. н., дебелината им е 2,7 см. Те са с добре полирана външна повърхност, на места са ползвани за снаждане мраморни парчета, които не са нарушавали естетиката на помещението. Плочите са положени върху хидрофобен хоросан. Помещението е разположено върху разклонението на отходния канал, проучен през 2008 г., който се включва в канализационната система на първо източно кардо.

№ 19. СОНДАЖНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ДЕБЕЛТ” В АР „ДЕУЛТУМ – ДЕБЕЛТ”

Петър Балабанов

Обр. 1. План на сондажите.

Обр. 2. Сондаж 1, „А” Съоръжение 1.

Целта на сондажните проучвания бе проверка на косвените аргументи за съществуването през класическата и елинистическата епохи на значително селище в непосредствените околности на основната по-късно римска военна колония. Сондажите бяха разположени по южната периферия на най-източната тераса на рида, който се врязва в бившите заблатени пространства по долното течение на р. Средецка. Тук през последните десетилетия релефът на терена е сериозно променен от изкопни и насипни работи. Сондажите бяха

заложили върху участъци, където се предполагаеше, че при работата с машини е свалена значителна част от естествено натрупаните черноземни и културни пластове (обр. 1).

Резултатите само частично съответстваха на предварителните очаквания. В очертаванията на сондаж №1 и разширяването му в северна посока бяха документирани останки от полувкопани жилищни структури, останали след рухването на кирпичена или глинобитна конструкция (обр. 2). Характерно струпване на пръст с примеси от пепел въглени и отухлени частици, под което се разкри овална подложка от един ред камъни, може да се интерпретира като останки от пещ. Подемните материали не позволяват нейното сигурно датiranje.

не, освен, че е съществувала преди късната античност. В непосредствена близост до струпванията, останали от жилището, бяха намерени три ями с цилиндрична форма, вкопани в материка. В най-голямата от тях бяха нахвърляни повечето части от труп на кон, под които се намери прешлен от вретено с биконична форма. Основната част от намерените многобройни фрагменти от керамични съдове, тухли и солени, не подлежат на прецизно датiranje. Най-ранните от тях, включително от малки трапезни съдове, покрити с черен фирнис се отнасят към 4-3 в. пр. н. е. Към близко време се отнасят и фрагментите от урни, правени на ръка и тези от гръцки амфори от островите Тасос и Кос и град Синопе. Основната част от намерените материали обаче се отнасят към доста по-късно време: между 2 и 6 в.

Насипът в сондаж №2 и в разположения до него стратиграфски разрез се оказа до голяма степен вторичен: на дълбочина до 1,4 м черноземът е насипан наскоро от околностите с тежки мешини. В основата на стратиграфския разрез обаче бе документиран негативен комплекс с неправилна фор-

ма, полувкопан в материка. В него бяха намерени фрагментите на голяма урна, правена на ръка от добре изпечена глина с примеси от пясък, придобила сив до черен цвят. В самия сондаж под насипания чернозем бе документирано дневно равнище на терена, вероятно от 4 в. Надолу характеристиките на пръстта и находките не се различаваха от тези на горния насип. Тук бе намерена и бронзова монета, отсечена в Месамбрия Понтика през втората половина на 4 в. пр. н. е.

Основната част на насипа в сондаж №3 не е бил засегнат от изкопните работи, извършени с тежки машини. В източната трета на изкопа археологически структури не бяха намерени. В централната част непосредствено под орницата бе документирана настилка от един ред ломени и речни камъни и големи фрагменти от тухли. Част от друга настилка – от един ред големи фрагменти от тухли бе документирана в северозападния ъгъл на разширението на сондажа на същата дълбочина от 0,55 м. Над равнището на двете настилки в южния профил на сондажа се очерта слой от чернозем, обилно наситен с конкреции от разложен варовик. В него бе разкрито погребение №1, извършено според християнския ритуал. Освен от фрагментираните стъклени съдове и малката стомничка, то се датира и от бронзовата монета от средата на 4 в, поставена върху гръдния кош. Под равнището на чернозема, примесен с варовик, бяха намерени още три погребения. Едното от тях – №3 – бе на сравнително млад човек, положен по гръб с глава на юг. Сред погребалния инвентар бе намерена бронзова монета от времето на император Адриан. На равнището на това погребение, под погребение №1 бяха документиран останки от клада, между въглените и пепелта на която се откриха човешки кости (погребение №5). В изгорялата клада са били оставени глинена лампа и чаша с високо конично по форма столче. Те датират между края на 1 и средата на 2 в. Третото погребение, разкрито до тях на същото равнище, бе на дете. Извършено е в плитка яма, тялото е поставено по гръб с глава на запад.

Макар инцидентно в границите на сондажа се откриваха и материали от предримската епоха. Между тях – един печат върху дръжка на амфора от остров Родос, от последната трета на 2 в. пр. н. е.

№ 20. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В СЕВЕРНАТА ГРАДСКА ЗОНА НА ДЕУЛТУМ

Христо Преиленов

През 2011 г. продължи проучването на уличната мрежа и прилежащото застрояване в северната градска зона на Деултум. При разстояние 60,98 м между кардо максимус и кардото на изток и 101,22 м между декумануса и декуманус максимус на юг, размерът на средната площ на инсулите между тях възлиза на около 1,2 югера. Материали в сондажа се откриват до дълб. 15,55-60 м, където черна глинеста почва маркира втората тераса на Средецка река.

Кардо максимус има ширина 8,30 м. Уличната настилка от II в. се състои от каменни плочи. Южните бордюри на декумануса са изградени с два реда блокове – паралелепипедни с ширина 0,23 м и стилобатни с ширина 0,70 м. По трасето на първоначалните западни бордюри на кардо максимус е изградена източната стена на масивна постройка, а на източните – правоъгълни каменни блокове с ширина 0,70 м. Югоизточният ъгъл на кръстовището е маркиран от каменен блок (обр. 1).

В средата на кардо максимус под уличните плочи е изграден канал с отвор 0,75 x 0,75 м. Стените с дебелина 0,55 м са изградени от ломени камъни и обмазани с бял хоросан. Ревизионният му отвор е покрит с мраморна плоча. Южно от него след вертикален праг е удълбочен с 0,80 м.

Обр. 1. Деултум. Кръстовището на кардо максимус и декумануса (поглед от югозапад).

Обр. 2. Деултум. Водопроводна и канализационна мрежа в инсулата югоизточно от кръстовището на кардо максимум и декумануса (поглед отгоре).

Питейната вода постъпва от северозапад по глинен, вероятно разклонен водопровод. Тръбите с дължина 0,50 м и диаметър 0,10-0,13 м, споени с бял хидрофобен хоросан, са положени под уличните плочи. В инсулата югоизточно водопроводът минава на 0,35 м над покрит с бипедални тухли канал, широк 0,70 м. Стените му с дебелина 0,25 м са изградени от камъни и тухли. Той е част от смесената канализация, отвеждаща замърсените води от инсулата в канала на кардо максимум. Най-късната монета, открита в пръстта от светлия отвор на последния, е бронзов фолис на Юстиниан I от 560/61 г. Вероятно запълването е започнало още при направата на заустването в него на новия канал на декумануса (обр. 2).

Преустройството вероятно е осъществено след разрушително земетресение и пожар в средата на века (357/58 г. ?), установено след 351/55 г. в северната, централната и североизточната градска зона.

Римският декуманус е сведен до обслужваща локално движение улица с ширина 1,65 м. След демонтажа на част от уличните плочи, попадащи в „проектното“ трасе, на 0,55 м от бордюра на декумануса е изграден канал с ширина 0,40-0,50 м. Освен от уличните плочи, стените му с дебелина до 0,17 м са формирани с тухли, каменни блокчета и плочи. Каналът прекъсва римския водопровод и зауства в този на кардо максимум последством елипсовиден отвор с ширина 0,48 м. Върху него е отложен пясъчен слой с дебелина около 0,08 м, в който е попаднала глинена лампа от края на IV в.

Източният бордюра на кардо максимум е формиран с каменни плочи с ширина 0,70 м. Субструкцията от камъни, тухли и сполии е вкопана в стерил терен. Волута на йонийски капител (II-III в.) с диаметър 0,315 м е част от архитектурния ред на монументална постройка с диаметър и височина на колоната – съответно 0,70 м и 5,60-7 м. В югозападния ъгъл на кръстовището върху зида е поставен каменен блок. На 1,90 м източно в бордюра на декумануса е врязана цилиндрична дупка с диаметър 0,15 м, вероятно ос на входна врата. Южно от нея върху част от глинобитна настилка са отложени деструкции на опожарена постройка с материали преобладаващо от V в. и бронзова монета от типа „император, коронясван от Виктория“ (395-408 г.).

Северно от бордюра на декумануса след демонтажа на настилка е изградена масивна постройка. Западната ѝ стена с дебелина 0,65 м следва линията и има ширината на бордюрите на кардо максимум, а южната минава на около 1,65 м от бордюра на декумануса. Градежът е с камъни и бяла хоросанова лицева замазка. Спойка със суперструкцията е неравномерно положен бял хоросан. Начинът на градеж е сходен с този под бордюрните блокове южно от кръстовището. На 1,10 м от югозападния ъгъл е монтирана варовикова колона с диаметър 0,50 м и характерния за IV в. конкавен афезис. В източния профил на около 2,25 м се разкри междинна стена, преизградена или включена в нов строеж. Над зидарията на бял хоросан градежът е небрежен, с камъни и тухли на хоросан, примесен с натрошена строителна керамика.

До изясняването на плана, функциите и фазите на обитаване на този строеж, разкритият му участък може да се интерпретира като част от постройка/и (и портик ?) от третата четвърт на IV в., преустроявана/и и двукратно опожарена/и до края на следващото столетие. Деструкциите от първия пожар с две монети от типа „двамата императори Хонорий и Теодосий II прави с лице един към друг държат глобус помежду си“ (408/423 г.) са изравнени с глинест слой, горели тухли и хоросан. Другите „говорещи“ монетни типове в опожарените пластовете, отложени върху уличната настилка и съседните постройки са от типа „Виктория в ход на ляво, носи трофей и влачи пленник“ (383/395 г.) и „император прав, държи щит и копие, от дясно Виктория го коронясва“ (395/408 г.). Синхронната им циркулация и относителната датировка на амфорите отнасят пожара в северната градска зона в първата четвърт на V в. В съседната постройка западно от кардо максимум също е установен пожар, в глинобитната подова настилка, над който е попаднала бронзова монета от общия за Теодосий II и Валентиниан III тип „кръст в лавров венец“ (425/55 г.). Уплътнената червенокафява глина е обитаемо ниво през V в., над което второ опожаряване отлага около 0,50 м пласт. Пожар, датиран с предреформена монета на Анаста-

сий I (491/8 г.) формира мощен пласт и в постройката западно от кардо максимус.

Окончателно принципите на римския урбанизъм в тази градска зона са изоставени през VI в. Стена с ориентация североизток-югозапад, изградена от ломени камъни, тухли и керемиди на глинена спойка с ширина 0,60-0,65 м прегражда напълно декумануса. Теренът е повдигнат с деструкции от съседни постройки и уплътнен с натрошени тухли. В североизточния участък новият градеж стъпва върху демонтираната постройка на хоросан. Заедно с редица от ломени камъни и сполии и масивен хоросанов блок е част от застрояване, развиващо се североизточно от уличното кръстовище. (обр. 3)

След края на VII – началото на VIII в. е застроено и кардо максимус. Постройка с размери над 4,90 (север – юг) x 5,70 м и вход от юг стеснява уличното платно до 4,40 м. Стените ѝ имат дебелина 0,75-0,90 м. Изградени са от ломени камъни, преупотребени улични плочи и блокове от разрушената през втората половина на VI в. крепостна стена. В южната стена е оставен вход с ширина 1,85 м. Един ред камъни формира праговото ниво, а втори го надгражда от юг при повдигането на обитаемата повърхност. Първото подово ниво е маркирано с тухли и каменни плочи. Върху него попадат преотложени ранно – (VI-VII в.) и средновизантийски глазирани гърнета (VII-VIII в.) и амфори (VIII – начало на IX в.). След локален пожар първият под е заравнен и леко повдигнат с жълтеникаво-зеленикав глинест слой с дебелина около 0,12 м, над който се срещат средновизантийски гърнета и амфори (от края VII – началото VIII в. до IX-Xв.).

В резултат на селскостопански и „кариерни“ дейности през XX в. горният пласт е преотложен. Хумусният слой съдържа само съвременни материали.

Обр. 3. Деултум. Застрояване на кръстовището на кардо максимус и декумануса през IV – VIII в. (поглед от северозапад).

Литература

Прешленов 2011: Хр. Прешленов. Археологически проучвания в северната градска зона на Деултум. – В: АОР през 2010 г. София, 2011, 293-295.

ДОЛНОДУНАВСКИ ЛИМЕС

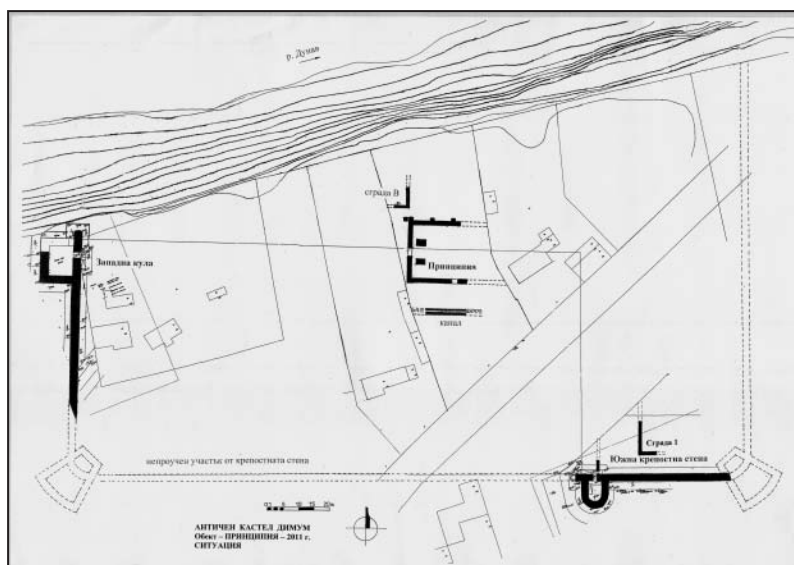
№ 21. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА АНТИЧНИЯ КАСТЕЛ ДИМУМ (ЮЖЕН И ЗАПАДЕН СЕКТОРИ)

Гергана Кабакчиева

През м. август 2011 г. с финансиране от община Белене бяха организирани археологически разкопки в античния кастел Димум (обр. 1). Разкопките бяха разпределени в два сектора – Южен и Западен, с цел те да бъдат подготвени за консервация и реставрация.

В **Южния сектор** бе разкрит запазен участък от вътрешното лице на крепостната стена и терена северно от нея, в близост до U-образната кула (Митова-Джонова 2003, 39-55). Бе проучен запазен участък от първата крепостна стена на Димум. Разкрит бе и голям участък от вътрешната страна на втората крепостна стена в сектора.

Останките от първата каменна крепостна стена лежат под тези на втората. Трасетата им се застъпват,

Обр. 1. План на античния кастел Димум, гр. Белене, най-нови проучвания (автор арх. Св. Радулова).

фхайм 12, Драгендорф 24, 27 и 29). Последните са датирани в клавдиево-нероново и флавигово време. Най-много подобни на посочените форми от италианската и южногалска сигилата са публикувани от Нове и Ескус (Dimitrova-Milceva, 2000, 47-49, Taf. 4 52-58, Taf. 9 15; Кабакчиева 2000, 53-57, табл. VIII – X).

В находките от метал преобладават дребните закопчалки, халки и други елементи от войнишко облекло. Открита бе и цяла бронзова капсула. Намерени бяха пет монети от ранноримския период. Една от тях е половинка, а друга – отрязана на 2/3 и с три контрамарки, подобни на тези от монетите в Ескус (Кабакчиева, 2000, 34-35, табл. I). Монетите от II в. са само на император Хадриан (117-138 г.), силно износени и изтрити. Тези находки потвърждават хипотезата, че на това място е имало ранноримски кастел и митница от I в. сл. Хр. (Джонова 2003, 50; Gerov 1980, 123-124). Проученият участък от вътрешното лице на стената ще бъде експониран.

Втората каменна крепостна стена е надзидана над останките от първата, като първата е била почти цялостно демонтирана и каменният материал от нея преизползван за втората стена. Нейният банкет е разположен над този на първата крепостна стена и е значително потесен. Техниката е *opus quadratum mixtum implectum*. Фугите са широки и декоративно замазани.

Въпреки че U-образната кула е била обект на спасителни разкопки още преди години (Джонова 2003, 42-43), входът към нея остава неразкрит. След разкопаването му бе установена широчината на светлия му отвор. Входът е фланкиран от големи варовикови блокове, с които са били оформени страниците му (обр. 2).

Вътре в кулата бяха направени два сондажа. Установено бе, че кулата е долепена до куртината. Вътрешният ѝ банкет е с различна ширина. Втората крепостна стена в този участък почти повтаря трасето на първата. Тя е била издигната по времето на управление на император Аврелиан (270-275 г.) или през последната четвърт на III в. Седемнадесет от намерените при разкопките монети са на император Аврелиан и други императори от втората половина на III в. Наред с тях бе открит и фрагмент от североафриканска вносна паница – форма 45 по Дж. Хейс от втората половина на III в. (Hayes 2008, 74, fig. 31 976-977).

Най-активен е бил животът в кастела през последната четвърт на III в. и през целия IV в. От това време са девет

Обр. 2. Входът на кулата в южния сектор, поглед от север.

от откритите в сектора бронзови монети. Малък е броят на фрагментите от фина лакова керамика. Преобладават тези от амфори и от групата на сивочерната керамика. При проучванията в южния сектор бяха намерени два цели и части от други два печата върху керемиди. Основно печатите са на I Италийски легион.

В резултат на разкопките бе установено, че през периода IV-VI в. край вътрешното лице на крепостната стена са били изградени жилищни постройки. Останките от тези градежи с античен строителен материал са лошо запазени. В късноантичните сгради са преупотребени база и част от колона, фрагменти от ръка на статуя и фигура на лъв. Най-късните монети от тук са от първата половина на V в. Прави впечатление броят на откритите оловни малки плочки, оловни пломби, както и стопилки от олово. Всички тях трябва да свържем с намиращата се тук антична митница *statio Dimensium* (Gerov 1980, 123-124).

В **Западния сектор** бе доразкрита южната половина на една от кулите при западната порта на кастела Димум, както и участък от вътрешното лице на крепостната стена. Останките от самата порта и северната ѝ кула са под водите на р. Дунав. И тук бяха разграничени останките от Първата и Втората каменни крепостни стени.

Край източната стена на кулата на ниво банкет бяха разчистени останки от Първата крепостна стена. Установено бе, че кулата от втората укрепителна система е разрушена от силен пожар.

Другият важен резултат бе откриването на вътрешното лице на крепостния зид, със запазена височина на суперструкцията до 4,50 м (обр. 3). Такава запазеност на крепостните стени по десния бряг на Долен Дунав е рядкост.

Разкрити бяха две нива на входа към голямата кула. В този участък, втората куртина е била много разрушена, което е наложило това повдигане на нивото. Бяха установени поправки през късноантичния период в горната запазена част на суперструкцията на стената.

Намерените многобройни оловни предмети, пломби и късове от олово, също може да свържем с намиращата се тук митница. Това доказва, че през цялата римска епоха Димум се развива не само като военен пункт, но и като търговски, разпределителен център и митница на провинциите Мизия и Долна Мизия.

При новите разкопки бяха намерени и различни предмети от метал и керамика от късноантичния и средновековния периоди. Те доказват, че върху руините на античния кастел е съществувал живот през периодите V-VI в., както и IX – XIV в. Разбира се, обитаването през посочените периоди е било по-ограничено и примитивно. При проучването край вътрешното лице на крепостната стена в западния сектор бе намерена монета на цар Иван Шишман (1371-1395 г.). Руините на Димум са били посещавани и по-късно, за което свидетелства една средноевропейска сребърна монета на Леополд I (1657-1705), от Унгария.

Обр. 3. Останки от Втората каменна крепостна стена на Димум в западния сектор, поглед от изток.

Литература

Кабакчиева 2000: Г. Кабакчиева. *Oescus. Castra Oescensia*. Ранноримският военен лагер при устието на Искър. София, 2000.

Митова-Джонова 2003: Д. Митова-Джонова. Димум и близката околност. – В: Р. Иванов (ред.). Римски и ранновизантийски селища в България, 2. София, 2003, 39-55.

Dimitrova-Milceva 2000: A. Dimitrova-Milceva. *Terra Sigillata und Dünwandige Keramik aus Moesia Inferior (Nordbulgarien)*. Sofia, 2000.

Gerov 1980: B. Gerov. Zur epigrafischen Dokumentation des Publicum Portorii Illirici et Ripae Thraciae. – *Epigraphica. Rivista Italiana di Epigrafia*, 42, 1980, 119-130.

Hayes 2008: J. Hayes. *Roman Pottery. Fine-Ware Imports*. – *The Athenian Agora*, 32. Princeton, New Jersey, 2008.

№ 22. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА АНТИЧНИЯ КАСТЕЛ ДИМУМ ПРИ ГР. БЕЛЕНЕ, ОБЛАСТ ПЛЕВЕН (СЕКТОР ПРИНЦИПИЯ)

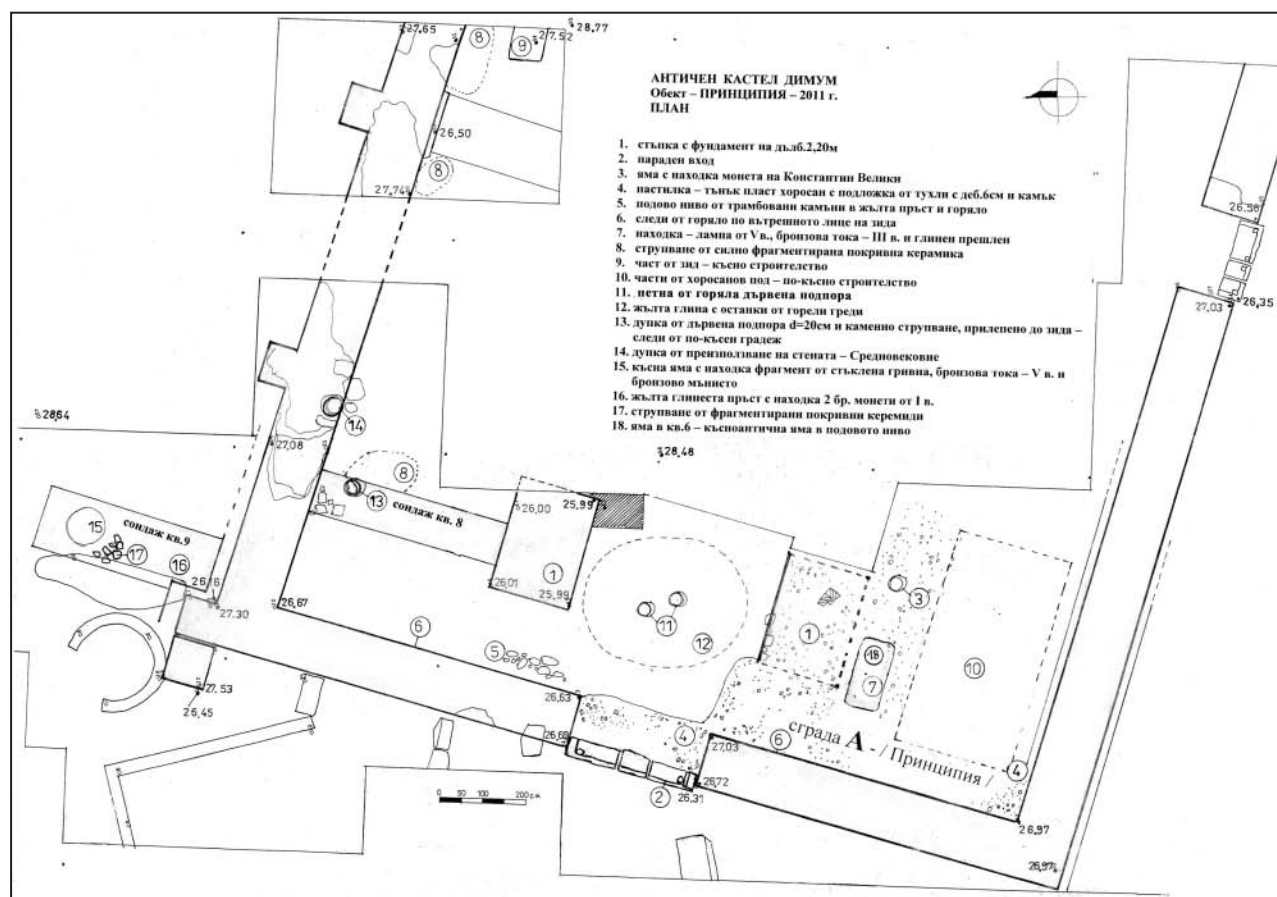
Соня Лазарова

Археологическите разкопки се проведеха през м. август 2011 г. от екип в състав: научен ръководител – С. Лазарова (ВИМ – Плевен), зам. ръководител – В. Найденов (РИМ – Плевен), научен консултант – доц. д-р Г. Кабакчиева (НАИМ – София), техническа документация – архитект Светла Радупова. Финансирането и работната ръка са осигурени от Община Белене.

Продължи проучването на принципията на кастела. Тя е масивна постройка с правоъгълен план, ориентирана по надлъжната си ос в посока северозапад – югоизток. Цялостно са проучени западната стена с централния вход, части от южната стена с един второстепенен вход и участъци от северната стена. Зидовете са с дебелина 1,35 м, изградени в техника *opus mixtum*, фундирани на дълбочина 2,25 м. Между суперструкцията и субструкцията са оформени банкети с дебелина 0,15 м от вътрешната и 0,35 м от външната страна. Северната стена е подсилена с контрафорси, конструктивно свързани с нея, изградени в същата техника, с 4-редов тухлен пояс, редуващи се на разстояние 5,35 м един от друг.

Данните от досегашните проучвания сочат, че сградата е построена най-вероятно през периода на Тетрархията и продължава да функционира като принципия до 80-те години на IV в., до опустошителните готски нашествия.

През отчетния период работата бе съсредоточена в югозападното вътрешно пространство на сградата, включващо терена на юг от разкрития през 2010 г. каменен фундамент – стилобат от вътрешното архитектурно оформление на главния вход на принципията.

Обр. 1. Димум. План на разкритите през 2011 г. архитектурни останки от принципията.

За изясняване на конструктивните особености продължи и разкриването на северната външна стена на сградата в източна посока (обр. 1).

В резултат на проучването, на дълбочина 2,50 м от съвременния терен се очерта южния стилобат, който е симетрично разположен на северния и отстои на разстояние 4,50 м от него. Стилосбатите са масивни каменни конструкции, изградени от ломени камъни, споени с хоросан, с размери 1,95 x 2,70 м, фундирани на дълбочина 2,25 м. Те са разположени в центъра на вътрешното пространство и отстоят на 1,90 м от западната стена и на 4,65 м съответно от северната и от южната стени на сградата.

След разчистването на терена пред централния вход, в югозападното вътрешно пространство се разкри хоросановата замазка на пода, като в изследвания участък тя е по-добре запазена. Има жълтеникав цвят, нанесена на тънък слой. Хоросанът е песъклив, примесен със счука на тухла и дребен ломен камък. Положен е върху пласт от средни и по-дребни ломени камъни, трамбовани в жълта глинеста пръст. Подовата замазка се проследява на разстояние 3,00 м навътре в сградата, като плавно преминава и върху горната повърхност на южния стилобат. На терена ясно се очерта само северната му страна (обр. 2, 3).

В пространството между стилобатите, на нивото на пода на сградата, в жълто-кафявата глинеста пръст, примесена с фрагменти от покривни керемиди и животински кости, се разкриват следи от пожар – въглени, опалена глина, горели дървени греди с размери 0,30 x 0,30 м и 0,20 x 0,20 м, единични ломени камъни, с горяло около тях. От тук произхождат четири монети от средата и втората половина на IV в., маркиращи края на функционирането на сградата като принципия.

През отчетния период са разкрити нови участъци от северната стена на сградата в източна посока. Проучени са два нови контрафорса, конструктивно свързани с нея, разположени на разстояние 5,35 м един от друг. От външното лице на стената се издават на 0,70 м. Ширината им е 1,00 м, а запазената височина – до 1,40 м. Изградени са в техника *opus mixtum*, като над каменния градеж в суперструкция следва 4-редов тухлен пояс.

При северозападния външен ъгъл на сградата, между стената и контрафорса, на дълбочина 2,40 м от съвременния терен се очерта банкет. Разкритата му дължина е 1,10 м, ширина при стената 0,35 м, а при контрафорса – 0,15-0,20 м. Изграден е от ломени камъни, споени с бял песъклив хоросан, с примес от счука на тухла в състава.

При изследването на прилежащия на север от стената терен не се попадна на добре оформено улично платно.

Във вътрешността на сградата се откриват следи от по-късни градежи, предимно хоросанови подови нива с недобре съхранени глинобитни съоръжения върху тях, дупки от дървени подпори, разнесен кирпич – останки от едно примитивно обитаване, с материали, отнасящи се към периода на късната античност. В сивочерния пласт над стилобатите, наситен с фрагменти строителна керамика (предимно покривни керемиди), животински кости, въглени, се откриват фрагменти от сива и сивочерна кухненска керамика, глазирани съдове, фрагменти с излъскани ивици, гребенчати амфори и

Обр. 2. Западна част на принципията, поглед от север.

Обр. 3. Северен и южен стилобати от вътрешното архитектурно оформление на сградата пред централния вход, детайл.

предмети на бита: глинена лампа (V в.), бронзови токи, фибула с подвито краче (VI-VII в.), глинени тежести и прешлени за вретено, железни гвоздеи и други.

На дълбочина 1,60-1,70 м от съвременния терен се проследи дебел около 0,50 м пласт, наситен със строителни останки – тухли с дебелина 8 и 9 см, някои от които с печати на I Италийски легион, хоросанови мазилки с легла от тухли, фрагменти от покривни керемиди. Документиран бе цял къс (1,10 x 0,50 м) от паднал тухлен пояс, от 5 реда тухли с дебелина 5,5-6 см и фуга с дебелина 3,5-4 см. Тези разрушения могат да се свържат със земетресението, станало през втората половина на VI в. и довело до рухването на стените на сградата, което е регистрирано и на други места в обекта.

Към периода на Средновековието могат да се отнесат откритите на дълбочина 1 м от съвременния терен три преупотребени варовикови блока, които са с много добре обработени страни. Те са изправени вертикално в посока изток-запад, на разстояние около 1 м един от друг. Двата блока са с правоъгълна форма, с размери 1 x 0,65 x 0,45 м и 0,92 x 0,75 x 0,45 м, а третият е трапецовиден, с основа 1 м и катети 0,75 и 1 м, при дебелина 0,45 м. Стабилизиращи са върху подложка от трамбовани в глинестата сбита пръст, дребни и по-едри ломени и речни камъни, фрагменти антична строителна керамика, парчета хоросан, въглени. В югоизточния им край се очерта горяло петно – част от огнище, с диаметър 1 м и дебелина 0,10 м, с фрагменти от средновековно гърне до него. Тяхното предназначение не се изясни. В насипа между блоковете се открива характерната за X-XI в. керамика, предимно гърнета с врязана украса, „печенежки“ тип котли, глинени тежести изрязани от антични керемиди, предмети от кост, части от бронзови кръстове, бронзов пръстен, монети. Тук бяха регистрирани вкопавания и материали от периода XVIII-XIX в. – керамика, глинени лули, стъклени гривни и други предмети.

При проучванията през 2011 г. са открити 17 монети. Пет от тях са от I в. (едната с контрамарка), седем – от IV в., една византийска на император Роман III Аргир (1028-1034 г.), две – от началото на XIII в. и две турски акчета (едното пробито).

Най-важният резултат от разкопките – откриването на двата симетрично разположени стилобата, дава възможност за реконструкция на вътрешното оформление на принципията пред централния ѝ вход.

№ 23. РИМСКИ ВОЕНЕН ЛАГЕР И РАННОВИЗАНТИЙСКИ ГРАД NOVAE

Евгения Генчева, Тадеуш Сарновски, Пьотр Дичек, Анджей Биернацки

Principia et munitiones castrorum. Комендатура и лагерни укрепления (Т. Сарновски). През 2011 г. разкопките се проведеха в централната част на лагера (принципиите) и по северната и източната крепостна стена. Геодезичните измервания позволиха да се завърши цифровия модел на терена под обекта. Направена бе и серия въздушни снимки от специален балон на територията на лагера и на прилагерното селище – канабето (обр. 1).

Единствените разкопани обекти в рамките на принцииите са две големи ями, които се намират в северната част на източния перистил на щаба на легиона. Те са разкрити по време на сондажните проучвания във връзка с проекта за неговата консервация и реставрация. Вероятно ямите са изкопани с цел добиване на глина и по-късно, в началото на 70-те години на I в., по време на подготовката за строителството на лагера, са запълнени с отпадъци от войниците на I Италийски легион. Те съдържат голямо количество находки, сред които доминират фрагментите от амфори. Сред тях могат да се изброят над 100 устия, дръжки и дъна. Най-много от тях принадлежат на типа Zeest 90 или Dyczek 25. Има няколко псевдокоски амфори, няколко екземпляра от тип 1 на Peacock и Williams, както и известно количество фрагменти от къснохераклейските амфори тип Vnukov CA2. По-голямата част от тези съдове служат за транспорт на вино и само някои от по-малките са напълвани със зехтин.

В ямите са открити и кухненски съдове – гърнета, чаши, кадилници и голямо количество фина трапезна керамика. Трябва да се отбележи, че, в сравнение с трапезната, кухненската керамика е малко. Първата е представена от италийска и южногалска тера сигилата и източна сигилата В. Срещат се и фрагменти от помпеанско червена и от тънкостенна южнопанонска керамика. Освен съдове са на-

мерени още глинени лампи, тежести за мрежи, стъклена мастилница, фрагменти от две теракоти, чиято първоначална височина е около 20-30 см. От едната е запазена основата с два мъжки крака, а от другата само един крак.

Ямите съдържат и множество кости от домашни животни, от риба, а също така и фрагменти от оловни, бронзови и железни предмети, парчета от стъклени съдове, както и 47 пъпешовидни маниста от стъклена паста. В тях са открити и 5 монети: дупондий на Тиберий от 19-21 г., ас на Калигула от 31-41 г., посветен на Агрипа, два дупондия на Нерон от 64 г. и денар на Веспасиан от 71-72 г., посветен на Тит Най-важна е последната монета, която е почти неупотребявана и може да послужи за определяне на времето на пристигането на I Италийски легион в Нове, което трябва да се датира не през 69-70 г., както се считаше досега, а няколко години по-късно. Другият важен извод е, че, независимо от факта, че отпадъците принадлежат на VIII Августов легион, изкопаването на ямите и напълването им е дело на легионерите, които пристигат в началото на 70-те години на I в.

През тази година проектът за изследване на укрепителната система на Нове бе концентриран на източната крепостна стена – кула №5 и източната куртина, и на северната крепостна стена – северната куртина. В резултат е разчистена кула №5, както и 21 метра от куртината на източната крепостна стена. Тя е широка 1,50-1,75 м. Кулата е с площ от около 15 м² (3,85 x 4 м от външна страна и 3 x 3 м от вътрешна) и е разположена на 38 м на юг от кула №4 и на около 82 м на юг от източната порта (*porta principalis dextra*).

По дължината на разчистената източна каменна крепостна стена са регистрирани 3 контрафорса с размери 1-1,50 x 0,60-0,75 м, построени от вътрешната ѝ страна. Те служат за по-добра връзка с глинения вал, натрупан също от нейната вътрешната страна. Контрафорсите са разположени на различни разстояния един от друг – на 3, 4 и 7 м.

От северната страна на лагера е направен опит да се разчисти крепостната стена по цялата дължина на изследвания участък, за да се установи защо траяновата стена в източния край е с дебелина 2,10 м, а в западния се стеснява до 1,20 м. Оказа се, че тя променя ширината си в близост до дървената кула, която е свързана с първите дървено-землени укрепления на лагера, дело на VIII Августов легион около средата на I в. Освен това, от дървената кула на изток глиненият вал, който е включен в траяновата отбранителна система, върви по на юг в източния край и позволява по-голяма ширина на каменната стена.

Сектор XII – бараки на Първа кохорта (П. Дичек). Това е първият сезон на този обект и беше планирано да се започне от източната страна на принципите при *via principalis*, която разсича Нове на две части по оста изток – запад. На това място би трябвало да се намира продължението на таберните или да започват бараките на Първа кохорта. Изкопът бе с площ от 450 м². Разкрити бяха стени от сгради, както от периода на военното строителство, така и от по-късното – цивилно.

Най-ранните постройки се отнасят към пребиваването на VIII Августов легион в Нове (от 45 до 69 г.). В стерилния пласт е запазена долната част на основите на четири зида, изградени от камъни от пясъчник без спойка. Към тях има подове от трамбована глина, върху които лежи пласт от разрушения. Вероятно той е свързан с изгарянето и демонтажа на сградите при строителството, започнато от I Италийски легион. Отпадъците пък са изхвърляни в ями. Сред разрушенията и в ямите са намерени фрагменти от съдове – керамични и стъклени, кости, дребни фрагменти от бронзови предмети, лампи, въглени и парчета глинена замазка от стените на сградите. Откритите елементи позволяват да се направи възстановка на конструкцията на стените, която е доста сложна, но се доближава до известните от Британия.

Следващите постройки са издигнати след нивелация на терена с пласт от чиста глина. Новото

Обр. 1. *Novae* – *принципия*.

строителство е с камъни от пясъчник, споени с жълтеникав хоросан. Разкритите стени принадлежат на голяма сграда, но засега те оформят само едно помещение с размери 6 x 6 м. Още не може да се определи предназначението ѝ. Ясно е само, че тя се простира в посока изток – запад. Към нея принадлежат три подови нива от трамбована глина, между които се наблюдават пластове с въглени и пепел, а това говори за поне двукратно унищожение.

Към същия период принадлежат и два канала, които са ориентирани в посока север-юг и вероятно се вливат в главния канал под *via principalis*. Първият от тях тече покрай западната стена на помещението и е плитък, с дълбочина 30 см и ширина 30 см. Дъното му е покрито с хоросан. Другият минава от запад и е с големи размери – ширина 40 см и дълбочина 90 см.

Самият изкоп бе разширен на запад, с цел да се достигне до източния зид на принципите и да се направи профил през улицата, разделяща сградите. Направеният профил потвърди факта, че по времето на VIII Августов легион тя няма каменна настилка. Нейната ширина е около 3,80 м, но трябва да се помни, че по това време стените на принципите са били по на запад и е възможно ширината да е по-голяма.

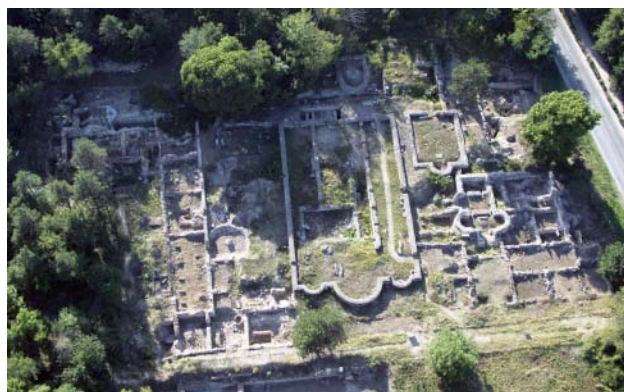
Първата каменна настилка е от останали от строителството камъни, залети на места с хоросан. От двете страни са изкопани в земята канали. При някое от следващите преустройства е направен един каменен канал в средата на улицата. В същото време тя е застлана с чакъл и парчета строителна керамика. Най-високите ѝ нива са унищожени от по-късни вкопавания, включително и по време на преминаването на руските войски през Дунава, за което свидетелстват намерените материали.

Според нумизматичния материал, през втората половина на III в. сградите са разрушени и на тяхно място е издигната постройка, изградена с наличния каменен материал и с много сполуи. Обособени са цял ред малки помещения, към които от север приляга вътрешен двор, застлан с камъни. Интересно е, че в новата постройка е запазена функцията на големия канал – само дъното му е повдигнато. Той е отводнявал малък басейн в южната част на двора, с размери 2,50 x 2,50 м. Дъното му и стените са облицовани с обърнати с ръба навън тегули, покрити с дебел пласт хоросан. Откритите части от сграда показват, че тя не е само жилищна, тъй като са намерени голямо количество различни по големина хромели, както и чукала. Това може да е свидетелство, че на това място се е намирала пекарна или магазин за зърно и брашно (?).

В южната част на изкопа е разчистен и разширен стар сондаж от преди няколко десетилетия. В него има перистил от 5 разкрити до момента бази за колони. Те са направени от тоскански капители и от класически римски бази, поставени върху огромни основи от вторично използвани големи блокове. Преизползването на различни елементи говори, че става въпрос за късноантичен перистил, който все още е трудно да се датира, но по всяка вероятност е направен някъде по времето на Юстиниан.

Две от находките от този сезон заслужават специално внимание. Първата е печат върху тухла с името на центурион. Неговото четене и интерпретация се изследват в момента. Другата е рядък за Нове гръцки надпис. Той е открит в късноантичния пласт, когато е разчупен на две части и от едната е направен мортарий. Уникалността му е свързана с факта, че за пръв път Нове е споменат заедно с I Италийски легион. В свободен превод текстът се отнася за група уважавани жители на Хелеспонта, които заедно с първенеца на Илион издигат паметник за най-прекрасния град на новианците – паметник с изключително значение за изследването на Нове.

Сектор X (полски) – епископска базилика и резиденция и легионни терми (Анджей Биернацки).

Обр. 2. Novae – сектор X.

През 2011 г. изследванията са съсредоточени върху проследяването на вътрешната канализационна система на легионните терми (обр. 2). Направен е опит да се проследи пътят на водата от големите басейни в южната част на баните до колектора и отводнителния канал.

Проследен е главният канал с ширина 0,62 м и дълбочина 1,14 м, който събира използваните води от басейните в южната част на термите и след това преминава през латрината. Като преминава през западната ѝ страна, той я изчиства много бързо, поради голямото количество вода, което тече в него. Едва след повторната употреба на водата тя се отправя към уличния канал. Инте-

ресна е конструкцията му. Той не е с нормална арка, а с триъгълен завършек от тухли от горната страна, който е прецизно изработен.

В северната част на комплекса, недалеч от главния префурниум, е разкопано малко помещение с размери 2,50 x 2,55 м. Характерът му, както и разположението, го определят като судаториум – потилня, където потенето се предизвиква от високата температура на помещението.

По време на разкопките са открити ред находки – бронзови ключове-пръстени, апликации, глинени лампи и костени предмети. Във вътрешността на канала е намерена голяма колекция от стъклени съдове. Тя се състои от бутилки, малки амфори и различни съдове с дълга шийка, които служат за съхранение на благовонни масла, широко използвани в баните. Сред материалите се отличават прекрасен коринтски капител с висока артистична стойност, както и варовиков тоскански капител. В едно от помещенията е открит фрагмент от оброчна плочка с изобразени два конника – Кас-тор и Полукс. Това е първо свидетелство за разпространение на култа към Диоскурите в Нове.

№ 24. NOVAE. СГРАДА EXTRA MUROS

Павлина Владкова

Целта на разкопките през сезон 2011 г. беше разкриването на нови части от комплекса през различните строителни периоди и допълването на плана на сградите.

Продължи проучването на помещение Е с правоъгълен план, ситуирано южно от цялостно разкритото през 2010 г. помещение Д с фрески върху стените (обр. 1). Суперструкциите и част от субструкциите на зидовете на помещението, са изградени върху основи на по-ранни сгради. За северна стена служи южният зид на помещение Д. Върху нея е съществувал вход, впоследствие зазидан. Западният зид (източен на помещение Е1) лежи върху полуразградена стена от по-ранния строителен период. Южният зид в източната си част попада в южния профил на сектора, а в западната е добре разкрит и са проучени двете му лица. В долната част градежът е само от камък, а в суперструкция е използвана и тухла, като лицата са равни и прецизно оформени. Част от източния зид е открита през 2010 г.

Западно от източния зид е разкрита стена с посока С – Ю, която прави ъгъл с южния зид на помещение Е и е в конструктивна връзка с него. До югозападния ъгъл се оформи южното лице на страница на вход, впоследствие затворен с каменен градеж.

Западно от източния зид на помещението, тухлената настилка е запазена на място в добро състояние. Тухлите са подредени в четири реда и всички са без печати. Непосредствено до северната стена част от настилка е извадена в по-късно време. Вероятно е правен частичен ремонт в помещението след земетресение или след пропадане на пода поради наличието на хипокауст в по-ранната сграда. Последните тухли в западна посока застъпват частично по-ранната стена с вход. В западна посока тухлената настилка е разрушена, а пластът над евентуалното нейно ниво е насипен – пепелива пръст, дребни камъни и фрагменти строителна керамика. Регистрирани са дълбоки вкопавания за вадене на строителния материал. Върху тухлената настилка находки не са открити. Еднаквите нива на подовите на помещение Е и Д от II и III фаза на II строителен период, както и фактът, че и в двете помещения нивата са добре запазени и над тях е положен подравнителен глинест пласт, дават основание функционирането на помещение Е да бъде поставено в същите граници – началото до 80-те години на III в.

Обр. 1. Югозападен сектор. Помещение Е с тухлена подова настилка, началото до 80-те години на III в.

Обр. 2. Югозападен сектор. Зид от късен III в., който пресича помещение от II в.

Обр. 3. Югозападен сектор. Помещение V, късен II в.

те на колонките е от глина. При изграждането на хипокауста са използвани и глинени тръби. Разстоянията между колонките са различни, което показва, че върху тях са поставяни не само бипедални тухли, но и такива с различен формат, което е направило пода нестабилен. В помещение V са разграничени две фази на градеж. През първата то е с хипокауст и стенно отопление, като при изграждането на колонките са използвани тухли и тръби. През втората фаза хипокаустът частично е разрушен, запълнен и отгоре е положен нов хоросанов под, който е приблизително на същото ниво като по-ранния. В суперструкцията стените са измазани с бели хоросанови мазилки. Входът от юг съществува през цялото време.

Източно от помещение V следва друго, от което е разкрит северозападния ъгъл до ниво хоросанов под и източния зид. Размерът С – Ю на помещение VI не е известен, но вероятно е същият като на помещение V. Западният зид на помещение V продължава в южна посока, където е оформен вход, който доказва наличието на втора редица помещения. След тях на юг вероятно е следвал портикът пред южната фасада на сградата и улицата, водеща към западната порта на лагера.

В резултат на проучванията през последните години данните за I строителен период на комплекса са следните:

В централната част, под настилка на вътрешния двор, са разкрити част от импловиум и кладенец. Няколкото глинени тръби от водопровод в близост до тях предполагат, че през този период снабдяването с вода става от южния акведукт на Нове. В източна посока са открити части от зидове на помещения, част от архитектурен комплекс с правоъгълен план и влизат под източния стилобат на сградата от IV в. В югоизточната част е разкрита част от зид, преминаващ под по-късна тухлена настилка.

Западно от вътрешния двор са проучени две помещения (1 и 2), които, след преустройства, продължават своето съществуване и през II и III строителни периоди. Ранна стена е открита и непосред-

(обр. 2). През следващия период тухлената настилка не съществува, нивото е повдигнато чрез пласт трамбована глина, входът в северната стена е затворен и не функционира, а такъв вероятно е оформен в източната част на южната стена. От глинестия подравнителен пласт над настилка произхождат оловни тока и слитък и монета на император Валенс (364-378 г.). Разрушаването може да бъде отнесено към III строителен период на комплекса, който най-общо обхваща IV век. Помещение E лежи върху по-ранни градежи от I строителен период на сградата. През 2007 г. са проучени частично четири верижно разположени помещения с хипокауст. През сезона е разкрито цялостно още едно и част от второ, ситуирани източно от известните.

Помещение V е с хипокауст и стенно отопление, а стените са обмазани с фини бели хоросанови мазилки (обр. 3). Източният зид остава под тухлената настилка на помещение E, като върху него се оформи северната страница на вход. Върху южния зид също е оформен вход. Западният зид е уширен непосредствено под нивото на пода, където стъпват крайните западни тухлени колонки на хипокауста, както и тегулите мамате за стенното отопление. Южната част на помещение V е пресечена от южният зид на помещение E, при изграждането на който е нарушена както западната стена, така и подът в северна и южна от него посоки. За да се изясни устройството на хипокауста, се слезе в дълбочина в траншеята от двете страни на късната стена. Открити са цели и фрагментирани тухли с печати на I Италийски легион от хипокауста, големи парчета от суспензура и хидрофобен хоросан. Спайката между тухли-

ствено южно от северния зид на таблинума от III-IV в. Южно от помещения 1 и 2 и северно от таблинума, в коридора между тях, е проучен дълбок зидан канал, вероятно отвеждащ водите от имплувиума. Западно от него са разкрити помещение с хипокауст и студен басейн, несъмнено част от терми.

В югозападната част на комплекса има останки от улица с посока изток-запад, от керамичен водопровод и канал, а южно от тях – шест верижно разположени от изток към запад помещения, всички с правоъгълен план и с хипокауст и стенно отопление. Вероятно южно от тях има втора редица постройки.

Разкритите архитектурни останки принадлежат на четири отделни самостоятелни жилищни сгради. Доказано е наличието на улица между тях, а водопроводната и канализационната системи, по начин на изграждане и посока, се различават от по-късните. По-голяма част от помещенията от I строителен период са с изградена чрез вкопаване отоплителна система, като при направата на колонките са използвани квадратни тухли и тръби, а при стените – тубули и тегули мамате. Вътрешните стени са измазани с бели фини хоросанови мазилки.

I строителен период на комплекса е датиран основно на базата на нумизматичния материал, който не противоречи на датата на керамиката и на откритите други единични дребни метални, глинени, стъклени и костени находки – след началото на II до към 70-те години на същия век.

№ 25. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОАНТИЧЕН УКРЕПЕН ОБЕКТ В М. „ДОЛАП БОАЗ/КАЛЕТО” В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СВАЛЕНИК, РУСЕНСКА ОБЛАСТ

Деян Драгоев, Светлана Великова, Светлана Тодорова

Целта на проучването през 2011 г. бе да се уточни цялостния план на обекта, вида на укрепителната му система и прецизиране на датировката на голямата късноантична сграда, долепена до вътрешното лице на южната крепостна стена, проучвана в предходните сезони. Съобразно поставената цел се проучиха квадрати с номера К/19, L/19, M/16, L/15 и L/13, ситуирани в южната и западната част на укреплението, върху предполагаемото трасе на крепостната стена и прилежащата ѝ територия.

На базата на данните от стратифицирания подемен археологически материал стана възможна прецизация в хронологията и периодизацията на обекта. Данните от тази година, позволиха разграничаване на три строителни периода, в първите два от които е възможно проследяването и на отделни фази.

Първият строителен период е от втората четвърт – средата на IV в. до последната четвърт на IV в. Към този период се отнася изграждането на укрепителната система на обекта. През 2011 г. в очертаенията на кв. L/19 и M/16 се проследиха малко над 10 м от южната крепостна стена, ориентирана изток – запад с 15° отклонение на североизток (обр. 1). Градена е в *opus incertum* от дребни и средни по размер, грубо обработени каменни блокове и спойка от бял хоросан, примесен със ситно натрошена строителна керамика. Широчината ѝ е 1,35-1,40 м. В кв. L/19, в хоросанов отломък от емплектона ѝ, се откри монета на Константин II от типа PROVIDENTIAE CAESS, отсечена в периода 324-330 г. Това подкрепя извода, че укрепителната система на обекта е изградена през втората четвърт – средата на IV в., условен *terminus post quem* за която се явява както новооткритата монета, така и намерената в емплектона на източната крепостна стена (проучвания през 2008 г.) монета на Констанций II със същата типова атрибуция и период на отсичане.

Към втория строителен период (края на V/ началото на VI в. до последната четвърт на VI в.), се отнасят няколко частично проучени помещения

Обр. 1. Сваленик. Южна крепостна стена в кв. М/16.

от сгради, долепени до вътрешното лице на южната крепостна стена.

В кв. L/15 и M/16 се разкриха преградни стени, оформящи четири помещения в една голяма верижна сграда. Стените са конструктивно свързани, с градеж от ломени камъни на калова спойка. За под в двете северни помещения вероятно е използвана подравнената материкова скала. Подемният материал е представен от фрагменти на късноантични амфори и гърнета. С много повече информация разполагаме за другите две помещения от същата сграда. Подовото ниво на западното от тях е трамбован пласт льос, върху който има пласт с деструкции от стените на сградата. Според керамиката, помещението функционира през VI в. В източна посока бе проучена част и от второто помещение на същата сграда. Има две фази в използването му, според регистрираните две подови нива. Пластът между тях е със следи от пожар, а битовата керамика от него е характерна за VI в. Тук се откри и горял деканумиум на император Юстиниан I. В пласта над второто подово ниво част от откриваните материали са с по-късна датировка – фрагменти от гърнета тип VII по Г. Кузманов (Кузманов 1985, 53) и S фолис на император Фока. Това прецизира хронологията на сградата, а и на самото укрепление. Монетата на Юстиниан е отсечена в 561/2 г. и се явява *terminus post quem* за изграждането на второто подово ниво, докато тази на Фока дава, макар и условен, *terminus ante quem*. Пожарът между двете подови нива, беше регистриран през предходните сезони във всички проучвани квадрати. Сега можем категорично да го датираме в периода след 561/2 г. След пожара, помещението от сградата е възстановено и е положено второто подово ниво. Този трети строителен период е от последната четвърт на VI в. В източната част на кв. K/19 и L/19 се разкри трамбован пласт льос, представляващ подово ниво. Върху него, подобно на предходната година, се откриха множество костени предмети, фрагменти и заготовки за такива, както и желязно длето. Това потвърждава предложената от нас интерпретация на помещението като работилница (Драгоев 2011, 286). Според стратиграфските данни, и подемния археологически материал, проучваното помещение има две фази във функционирането си. Построената в началото на VI в. сграда е претърпяла поражения в резултат на масивния пожар, след 561/2 г. Нейното преизграждане става в третата четвърт на VI в. Условен *terminus ante quem* за тази възстановителна дейност се явява откритият върху подовото ниво на помещението S фолис на император Юстин II, отсечен в 574/5 г. На предложената датировка кореспондира и бронзовата лята фибула с подвито краче и псевдонавивки, тип 206 по типологията на Е. Генчева (Генчева 2004, 58), открита непосредствено върху материковата скала и под пласта льос. На този етап от проучването въпросът с продължителността на функциониране на сградата остава неясен. Върху руините на западната ѝ стена, е изградена нова стена, принадлежаща на сградата, развиваща се в западна посока. От тази сграда, отнасяща се към последния, трети строителен период на укреплението, се проучи участък от подовото ѝ ниво. Представлява плътен пласт бял хоросан. Над подовото ниво, сред деструкции от южната крепостна стена, се откри колективна находка от 15 слепени дребнономинални късноримски монети. Монетите, с едно изключение, са напълно обезличени. Те се отнасят към монетосеченето от средата/края на IV и първата половина на V в. Само при един от екземплярите бе установена принадлежността му към монетосеченето на император Теодосий II в периода между 425-450 г. Несъмнено укриването на тази находка или част от такава трябва да се свърже с някое от хунските нашествия от средата на V в. Предвид липсата на регистрирано застрояване в укрепената територия в периода от последната четвърт на IV до края на V в., много вероятно е използването на крепостта като временно убежище (*refugium*) от населението, обитаващо регистрираното в южното подножие на крепостта неукрепено селище.

В пласта под хоросановото ниво подемният археологически материал е изключително малоброен, представен от единични керамични фрагменти, характерни за средния и късен халколит и късноантичната епоха. С голямо значение за изясняване не само на времето на строителство на сградата, но и цялостната хронология на обекта, е откритата непосредствено под подовото ниво малка колективна находка с последна по хронология монета на император Юстин II, отсечена в 572/3 г., явяваща се *terminus post quem* за полагането на хоросановия пласт, респективно за строителството на сградата. Въпросът с продължителността на функционирането ѝ е тясно свързан с проблема за крайната дата в живота на укреплението. Предвид резултатите от проучванията, крайт на съществуването на укреплението следва уверено да бъде отнесен в началото на VII в.

Литература

Генчева 2004: Е. Генчева. Римските фибули от България от края на I в. пр. н. е. до края на VI в. на н. е. Велико Търново, 2004.

Драгоев 2011: Д. Драгоев. Археологическо проучване на късноантичен укрепен обект в м. Долап боаз/Калето в землището на с. Сваленик, Русенска област. – В: Археологически открития и разкопки през 2010 г. София, 2011, 285-287.

Кузманов 1985: Г. Кузманов. Ранновизантийска керамика от Тракия и Дакия (IV – началото на VII в.) (Разкопки и проучвания, XIII). София, 1985.

№ 26. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧНАТА КРЕПОСТ ТРАНСМАРИСКА В ГР. ТУТРАКАН, ОБЕКТ „СЕВЕРНА КРЕПОСТНА СТЕНА”

Емил Петков

Археологическите разкопки в Тутракан през 2012 г. се проведеха с цел окончателното проучване на известния ни запазен сектор от северната крепостна стена на Трансмариска. Това се наложи във връзка с цялостната консервация на посочения сектор и включването му в проект за изграждане на крайдунавски парк в град Тутракан. Обектът „Северна крепостна стена” е проучван при спасителни и редовни археологически разкопки през 1989-1997 г.

Разкопките се проведеха в периода от 16.05.2011 до 29.09.2011 г.

Проучени бяха два участъка, обхващащи останалата неразкрита част на крепостната стена. Първоначално бе разкопан участък 1 в пространството между Потерна 2 (проучена през 2009 г.), източната стена на Кула 2 (проучена през 1997 г.) и предполагаемото южно лице на куртината. Участъкът е с размери 10,50 м по протежение на куртината и 3 м в посока юг. След премахване на асфалтовата алея и пясъчната подложка, първоначалното ниво на терена е 22,60 м. Още на първото ниво попаднахме на културен пласт от първата половина на V в. В него са вкопани ями от ранното средновековие, османския период и част от жилище от края на XIX – началото на XX в. В дълбочина при южния профил, сред материали от края на IV в., се разкриха две малки каменни основи на стени, зидани на кал и развиващи се на юг. На нива 21,48-21,44 м последователно се установи южното лице на куртината и долепена на фуга по протежението му каменна структура (фундамент). Фундаментът е с широчина 65-68 см, като в дълбочина постепенно се стеснява. Той е зидан от ломени камъни, споени с хоросан, и предполагаме, че е част от стълбище, изградено по-късно от датата на строежа на крепостната стена. Отнасяме строежа му след средата на V в. На ниво 21,10-21 м се разкри настилка от квадратни тухли, покриваща почти цялата площ на проучвания участък. Тухлите са с размер 33-35 см и дебелина 4 см и са с украса от врязани линии по тях. Фундаментът прорязва тухления под, като при границата на допира им тухлите са частично разрушени или липсват. Датираме поставянето на тухлената настилка в последната четвърт на IV в. Нейното ниво съвпада с нивото на повдигане на пода на Потерна 2 и датира към същото време.

При по-нататъшното разкопаване в западната част на участъка, където по-голямата част от настилка е разрушена, достигнахме до банкета на субструкцията на куртината. Той е на ниво 22,20 м и е широк 40-45 см. Долният край на фундамента, вече значително стеснен, достига до него и ляга върху му.

Проучвателен участък 2 обхваща неразкритата западна стена на Кула 2. Той е с размери 8 x 9 м. Началното ниво на терена е 24,36-24,07 м, с лек наклон на север, към ръба на стария речен скат. В подножието му теренът на Дунавския парк е с височина 18,40 м.

Тук първоначално имаше съвременни материали. В дълбочина попаднахме на стени и приземие на жилище от края на XIX – средата на XX в. и многобройни ями и вкопавания от съвременността и османската епоха. На ниво 21,64 м се разкриха два фундамента – единият в западната част, а другият по източната граница на сондажа. Същият е разкрит и при разкопките през 1997 г. Датировката му е след първата четвърт на V в. Приблизително от тези нива има и стратиграфски запазени антични културни пластове от края на IV и началото на V в. В същите са вкопани и посочените по-горе фундаменти.

На нива 21,36-20,70 м се разкри южната стена на кулата. Фундаментът в западната част на сондажа допира на фуга в долния си край до югозападния външен ъгъл на кулата, без да го нарушава. На

ниво 19,80 м се разкри и запазената част от западната стена на кулата, с дължина 3,40 м от вътрешния югозападен ъгъл на кулата. Върху южната и западната стени на кулата има ранносредновековен културен пласт. Цялата северна и северозападна част на кулата е разрушена от реката. Западната стена е широка при банкетата към субструкцията 2,20 м. След това има оформени в суперструкцията от изток и от запад стъпала, които са широки 20 см. Банкетът при субструкцията при вътрешния югозападен ъгъл е на ниво 19,30 м и е широк 20 см. Към края на оцелялата част от стената е широк 50 см и слиза на ниво 19,20 м. От източната страна на стената няма банкет, а суперструкцията преминава в субструкцията на ниво 18,60 м. Северното лице на куртината на запад от кулата също има оформено стъпало от 20 см, на ниво 19,20 м. Субструкцията на куртината е на ниво 18,50 м, без да има оформен банкет. При северното лице на южната стена на кулата няма оформено стъпало, а банкетът е на ниво 19,30 м и е широк 0,30 м. От към юг същата стена също няма стъпало и банкетът е на ниво 20,20 м и е широк 0,50 м, като при западния край леко се стеснява на изток до 0,40 м. Южната стена на кулата е широка 1,60 м. Южното лице на куртината от запад също няма стъпало, а банкетът към субструкцията е на ниво 20,15 м и е широк 0,50 м. Куртината тук е с широчина 1,96 м. Запазеното ѝ продължение от 2,80 метра в западна посока бе проучено през 1997 г.

№ 27. ЮЖНАТА КРЕПОСТНА СТЕНА НА ДУРОСТОРИУМ – ДРЪСТЪР – СИЛИСТРА

Георги Атанасов

През 2011 г. продължиха редовните археологически разкопки на обект „Южна крепостна стена на Дуросторум – Дръстър” в Национален археологически резерват „Дуросторум – Дръстър – Силистра”. Проучванията бяха съсредоточени в сектор „Запад” в 5 квадрата – Z1/17в, Z1/17с, Z1/18а, Z2/17в и Z2/17с. Проучените културни напластявания са от кота 17,80 до кота 15,10 м.

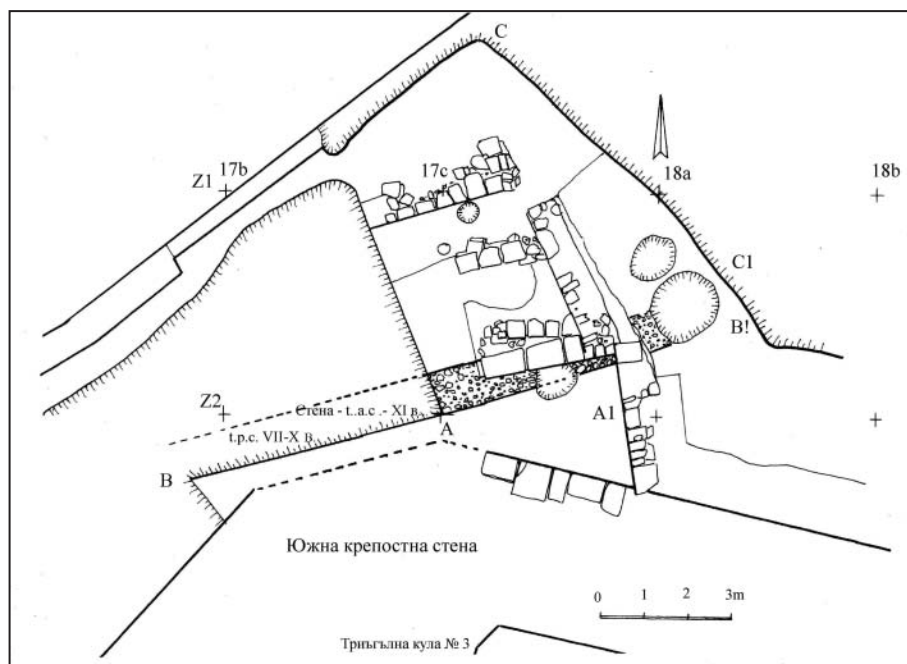
Обр. 1. Дуросторум. Южна крепостна стена – сектор запад (вътрешно лице).

Сутерен XIX в. В квадрати Z1/17с, Z1/18а и Z2/17с се разкри сграда (сутерен) (обр. 1, 2). Запазена е източната стена, която достига до кота 17,70 м и е съхранена на дължина 3,52 м. След чупка от 0,52 см тя продължава с нови 3,02 м на юг, при което възсяда с 0,20 м вътрешното лице на южната крепостна стена. При чупката на тази стена започва зид в западна посока с дължина 3 м. Определено сградата е разрушена в западна посока. Въпреки всичко, запазените зидове дават важни ориентири за приложението и датировката. Градежът е от преизловани квадрати от крепостната стена (по повечето има полепнал червен хоросан), някои от които са с размери 0,90 x 0,50 x 0,40 м. Навсякъде градежът е на кална спойка, като на места за подравняване са използвани фрагменти тухли. Забележително е, че всички зидове са еднолицевни до кота 17,80 м, което предполага сутерен на късна сграда, чиято суперструкция започва най-много на около 70 см под съвременния терен. Прочее, на тази висока кота са суперструкциите на наблизко разположени къщи от края на XIX в. Късната датировка на сградата се потвърждава и от подемен материал от XVIII-XIX в., който се открива до кота 15,55 м. На тази кота се проследява частично пода на сутерена, застлан с големи камъни от стената. Тези данни са достатъчно представителни, за

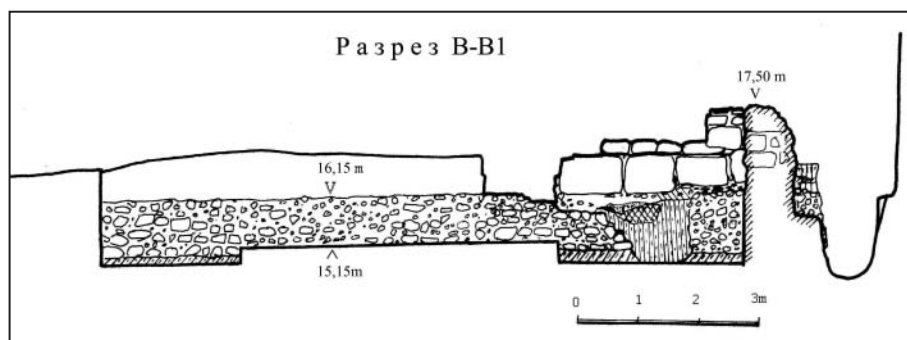
да приемем, че сутерена на сградата може да се датира най-общо след началото/средата на XIX в. Това е от особено значение, защото тогава стената на сутерена възсяда крепостния зид, който вече не е ползван по предназначение. Нещо повече, по продължение на стената на сутерена масивният крепостен зид с широчина 3,60 м е изсечен от кота 18,60 до 15,50 м, т. е. на нивото на сутерена, за да може да бъде разширен в южна посока. Впрочем, за втори път регистрираме подобно оформяне на сутерени в куртината на крепостната стена (Атанасов и др. 2010, 235-236, обр. 1), което е сигурен репер, че при това строителство фортификацията е престанала напълно да съществува. Имаме и сигурен *terminus ante quem* на нейния живот, благодарение на материалите и котите на строителство на тези сгради – първата половина на XIX в.

Структури от XI в. В северната част на квадрати Z1/17в и Z1/17с бе проучен силно обрушен зид (обр. 1, 2), като най-високо запазените камъни са на кота 16,83 м, а основата достига до кота 16,30 м. Оказа се, че това е облицована с камъни стена на землянка от XI в. Културните напластявания от XI в. в този сектор са най-добре изразените средновековни структури в проучваните квадрати. Дебелината на културния пласт от този период е приблизително от кота 16,80 м и достига до кота 15,50 м. Освен землянката бяха проучени и три сметни ями с находки от XI в. Многобройна е и керамиката от XI в. – гърнета на ръчно колело, на бързо колело, глазирани и тара. По-специално внимание заслужава моливдовул и гръцки надпис върху мраморна плоча – по всичко личи официален.

Новооткрита стена. По-скоро става въпрос за основа на стена, която се проследява в южния край на кв. Z1/17с и на границата на кв. Z1/17в и Z2/17с (обр. 1-3). Разкрита е само в субструкция, с ширина 0,90 м. Изградена е от дребни и средни ломени камъни на спойка от жълта кал. Проследява се на дължина 11,80 м, приблизително успоредно на вътрешното лице на крепостната стена, като в сектора зад кула №2 е само на 0,55 м от куртината (обр. 2, 3). Фундирана е на кота 15,15 м, т. е. на 0,60 м под границата на суб- и суперструкцията на южната крепостна стена, и е запазена до кота 16,15 м – т. е. на 0,40 м над основата, почти до нивото на първия цокълен ред камъни. Разкритата структура е изцяло в субструкция, на 0,40 м над субструкцията на крепостната стена, което загатва, че е по-късна от изграждането на крепостната стена в началото на VI в. Вкопана е изцяло в културни напластявания от VI и IV в. Засага не е открит фрагмент от суперструкцията за по-детайлни наблюдения и заключения. Има обаче един важен репер – на две места зидът е перфориран от сметни ями с компактни матери-

Обр. 2. Дуросторум. Южна крепостна стена – сектор запад (план).

Обр. 3. Дуросторум. Южна крепостна стена – сектор запад (поглед към новоразкритата стена от VII или IX-X в.).

али от XI в. Остава въпроса кога е построен този зид и защо толкова близо до крепостната стена. Фактът, че в западния край той прорязва бъркало за вар, синхронно със строителството на южната крепостна стена, предполага, че е фундиран поне век след строителството на южната крепостната стена – т. е. след началото на VII в. Не е изключено обаче, предвид високата кота на фундиране, това да е станало след възстановяване на живота в Дръстър след началото на IX в. или най-късно през X в., защото през XI в. зидът е перфориран от въпросните сметни ями.

Литература

Атанасов и др. 2010: Г. Атанасов. Южната крепостна стена на Дуросторум-Дръстър-Силистра. – АОР през 2009 г. София, 2010, 235-237.

СЕВЕРНА БЪЛГАРИЯ

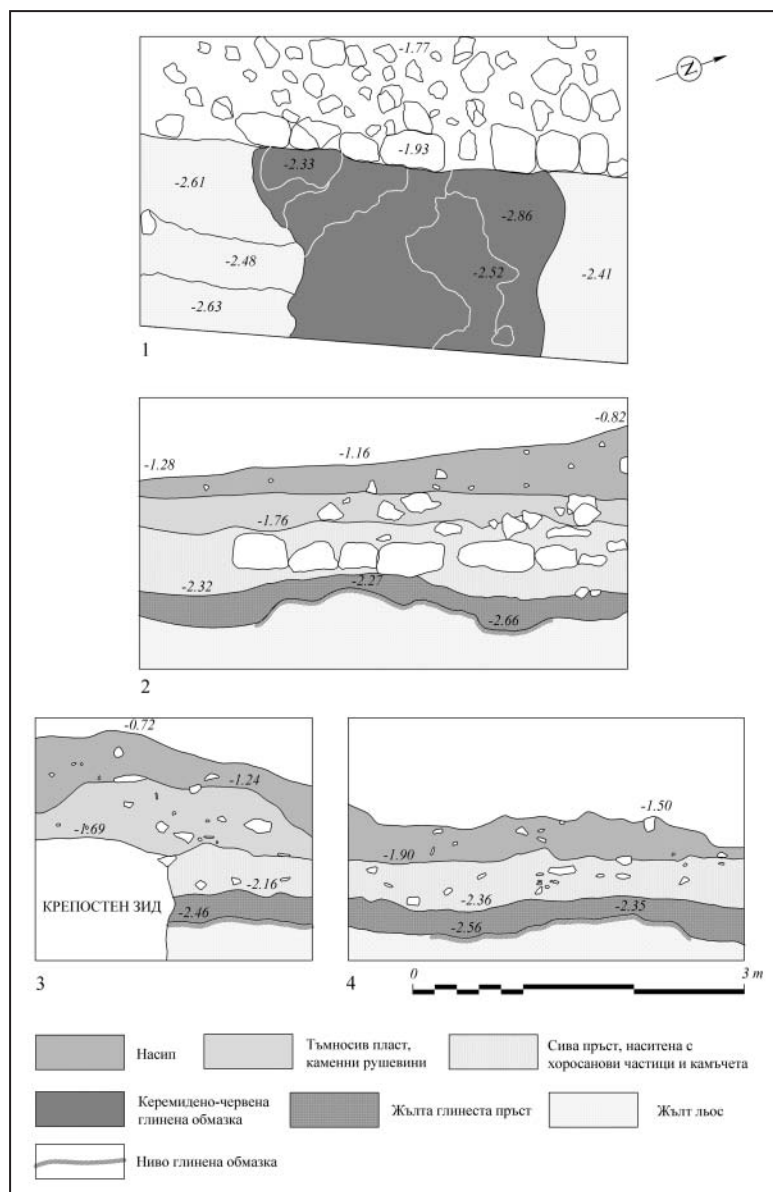
№ 28. РАННОРИМСКИ ВОЕНЕН ЛАГЕР И КЪСНОРИМСКО СЕЛИЩЕ CONBUSTICA ДО С. КЛАДОРУБ, ОБЩИНА ВИДИН

Красимира Лука

През 2011 г. проучванията на античния обект Conbustica до с. Кладоруб, община Димово, продължиха по протежението на източната крепостна стена, северно от изследваната до този момент площ. Поради силното разрушаване на терена от иманярски изкопи до този момент не беше открит изцяло запазен сектор. През 2011 г. беше заложен стратиграфски сондаж, ориентиран по дължината на крепостната стена (сондаж 3), който попадна на изцяло запазени пластове и позволи последователното и прецизно проучване и на трите, констатирани на обекта строителни нива (обр. 1). От същия сондаж, въпреки ограничената му площ, произхожда и сравнително богат археологически материал, чийто анализ е от съществено значение както за изясняване характера на обекта, така и за отделянето на хронологически репери, касаещи отделните типове находки и керамични съдове в ареала на днешна Северозападна България като цяло.

В сондаж 3 бяха констатирани познатите три нива на обитаване (обр. 2), най-ранното от които е свързано с наличието на дебела глинена обmazка, чийто западен край попада под субструкцията на крепостната стена. Северно и южно от глинената обmazка се достигна до стерилно льосово ниво. Обmazката е заложена в него чрез леко вкопаване, в което бяха констатирани и останки от овъглена дървесина (обр. 3). Пластът, натрупан над обmazката е с дебелина до 20 см. Състои се от жълта глинеста пръст с голямо количество въглени и пепел. За конструкцията на установеното съоръжение във височина свидетелстват откритите в същия пласт фрагменти от мазилки с отпечатъци от дървени прътове в тях. Вероятно става въпрос за стени, изградени от дървени колове, скрепени с пирони и покрити с дебела до 10 см глинена обmazка. На същото ниво бяха открити и битови предмети, украси, нападателно въоръжение, фрагмент от стъклен съд и керамична лампа.

Следващото строително ниво принадлежи на познатия и от другите сондажи подравнителен пласт с дебелина до 0,40 м, състоящ се от голямо количество дребни камъни, хоросан и редки керамични фрагменти. В изследваната до 2011 г. площ този пласт се датира с 4 монети на императорите Констанций II, Юлиан и Валент, най-късната от които сечена в 364-375 (Лука 2011, 289). Непосредствено над него се разкриха и рушевините от крепостната стена, които образуват дебел до 0,50 м пласт, състоящ се от големи и по-малки необработени камъни и частици хоросан, използвани за градежа на стената. В сондаж 3 това последно ниво се датира с монети от времето на Теодосиевата династия (Лука 2011, 289). От това ниво произхождат голямо количество находки на битови предмети, украси и фрагменти от стъклени съдове. Значителното количество конструктивни елементи, показва, че пространството пред крепост-

Обр. 1. Conbustica. Сондаж 3, 2011 г.: 1 – План; 2 – Западен профил; 3 – Северен профил; 4 – Източен профил.

Обр. 2. Conbustica. Сондаж 3, 2011 г. Северен профил и стерилно льосово ниво в план.

ната стена е било застроено с наземни постройки с дървен градеж.

Изцяло запазените културни пластове в сондаж 3 позволи и прецизната обработка на керамичния материал, произхождащ от него, при което бяха направени някои наблюдения, касаещи както формалния репертоар на съдовете, така и технологичните характеристики на керамичния комплекс в различните хронологически периоди. В ранноримския пласт бяха разграничени фрагменти от около 40 съда, съответно terra sigillata, тънкостенна червенолакова керамика, ке-

рамика с черен лак, обикновена римска, сива, груба и тара. Водеща технологична група в комплекса е керамиката, изпечена до кафеникаво червен цвят без повърхностно покритие. Формалният репертоар е представен от малки форми като съдовете за приготвяне на храна (гърнета), отнасящи се към групите на сивата и грубата керамика.

За късноантичните пластове трябва да бъде отбелязана появата на съдове, изработени от каолинова глина и изпечени до жълтеникаво-бял цвят, както и продължаващата употреба на сива и груба керамика. Формалният репертоар е разнообразен и представя както малки форми (купи, паници и чаши), така и гърнета, изработени с различна технология, и амфоровидни съдове. На изследвания обект керамиката, покрита със зелена глазура, произхождаща от късноантичните пластове, достига до 0,3 %, което количество е минимално в сравнение с данните от разположения само на 20 км Castra Martis (Кузманов 2005, 152). Констатираните различия както във формалния репертоар, така и в технологичните характеристики между керамичния комплекс от Conbustica и публикуваните до този момент материали, произхождащи от района (Kuzmanov 1987; Кузманов 2005) показват необходимостта от нови и по-задълбочени проучвания на късноантичното керамично производство в градската територия на Ratiaria. Твърде ясните формални и технологични характеристики на съдовете от трите нива в сондаж 3 дават солидна база за бъдещи изследвания в тази насока, а регистрираните на обек-

Обр. 3. Conbustica. Сондаж 3,
2011 г. Глинена обмазка.

Лука 2011: К. Лука. Археологическо проучване на ранноримски военен лагер и късноримско селище Conbustica до с. Кладоруб, Община Димово. – АОР през 2010 г. София, 2011, 287-289

та пещи за производство на битова керамика (Лука 2009, 328) показват развита местна продукция, която със сигурност се е развивала под силното влияние на разположената наблизо столица на провинция Dacia Ripensis.

Литература

Kuzmanov 1987: G. Kuzmanov. Ceramica del primo periodo Bizantino a Ratiaria. – Ratiariensia, 1987, 3-4, 111-118.

Кузманов 2005: Г. Кузманов. Късноантична керамика. – В: Кастра Мартис. Квадрибургий и кастел (Разкопки и проучвания, XXXIII). София, 2005, 128-180.

Лука 2009: К. Лука. Сондажни археологически проучвания на античен обект „Калето” при с. Кладоруб, Община Димово. – АОР през 2008 г. София, 2009, 437-441.

№ 29. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МНОГОСЛОЕН ОБЕКТ КАЛЕТО В ГРАД МЕЗДРА

Сергей Торбатов, Биляна Иванова

След временно прекъсване през 2010 г., през 2011 г. бяха подновени редовните разкопки на Калето в Мездра. Те бяха съсредоточени в най-източната част от Сектор III на обекта.

Довършена беше работата в Сондаж III/11 от 2009 г. и бяха заложени 3 нови сондажа – III/8, III/13 и III/13 – запад, в които напластяванията от античната епоха бяха напълно изчерпани.

Сондаж III/11 включваше вътрешността на помещение от IV в., пристроено от запад към източната крепостна кула. В югозападния ъгъл на сондажа беше разчистен хомогенен пласт от отухлени парчета глина с дебелина 0,15 м, заемащ пространство с приблизително правоъгълни очертания. Под него се достигна до хоризонтално оформена повърхност от дребни ломени камъни и трамбована пръст, нарушена по периферията от вкопавания от римската и късноримската епоха. Сред буците отухлена глина се срещаша парчета мазилки с отпечатыци от пръти и битова керамика от ранножелязната епоха, а непосредствено под този пласт, директно върху каменната настилка, беше намерен горял и

Обр. 1. Мездра. Сондажи III/13 и III/13 – запад (поглед от северозапад).

силно корозирал фрагмент от масивен железен предмет – възможно резе за врата. Малките размери на структурата (2 x 1,5 м) и фрагментарното състояние на въпросното резе правят малко вероятно отъждествяването ѝ с жилищни останки. По-правдоподобна е интерпретацията като жертвеник от ранножелязната епоха. Във връзка с последното следва да се отбележи, че при разкопки в централната част на Калето през 2007 г., беше изследвана подобна структура с идентична датировка, която се интерпретира от проучвателя (Г. Ганецовски) като свидетелство за съществуването върху хълма на раннотракийско светилище.

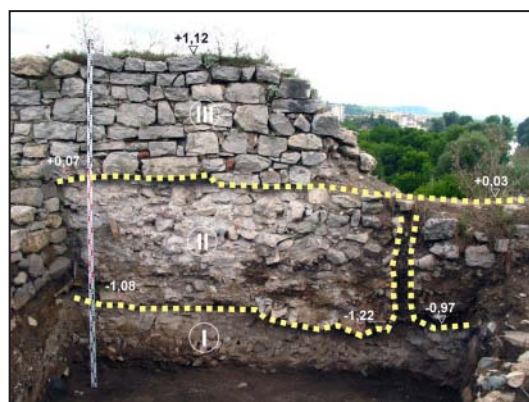
Сондажи III/13 и III/13 – запад обхващаха вътрешността на две трапецовидни помещения от VI в. в североизточната част на укрепената територия (обр. 1). В запазните останки от североизточната крепостна стена ясно се

разграничават три строителни периода, засвидетелствани и в други сектори на обекта (обр. 2). Всеки следващ строителен период е бил свързан с частичен демонтаж, нивелация и надстрояване на останките от предходния. Първият от тях датира от средата на II, а третият – от края на V/първите десетилетия на VI в. Резултатите от проучванията в тези сондажи съществено допринасят за прецизиране хронологията на втория строителен период, отнасян досега най-общо към първата половина на IV в. От запълнителя на траншейния изкоп, чрез който са били оголени при ремонтните работи останките от ранната крепостна стена, и от пласта строителни рушевини от същата, разстлани в прилежащата част от защитената територия при нейния частичен демонтаж и нивелация, произхожда изненадващо компактна в хронологическо и типологическо отношение монетна серия, състояща се от 18 фолиса и техни подразделения. Тя включва емисии на Максимин Даза, Константин I, неговия съавгуст (до 324 г.) Лициний I и синовете и съвладетели на последните двама (в качеството на цезари) Константин II, Крисп и Лициний II. Най-късните монети от серията принадлежат към тип, отсечен през 324 г. във връзка с виценалиите на Константин I. Те следва да се приемат като сигурен *terminus post quem* за преизграждането на укрепителната система на хълма Калето през късноримския период, което сега вече може да се конкретизира в самия край на първата или в началото на втората четвърт на IV в.

Под трапецовидните помещения от VI в. беше разкрит източния край на голяма сграда с верижно разположени помещения, принадлежаща към вътрешната застройка на укрепеното селище на хълма Калето от късноримския период. Останалата част от сградата е проучвана през 1977 г. и 2005 г.

През III в., по времето на функционирането на хълма Калето на езическо светилище, пространството между вътрешното лице на североизточната крепостна стена и северната страна на източната кула е било използвано за култови цели. Върху култово огнище от първата фаза на светилището, впоследствие е бил изграден жертвеник с триъгълна форма, ограничен от северозапад с нисък зид. Използването на жертвеника е продължило до края на III в., за което свидетелства намерената в него монета на Диоклетиан, отсечена в 290-292 г.

В Сондаж III/8, под градежи от втората половина на VI в., улична настилка от първата половина на VI в. и тънък културен пласт, формиран в хода на обитаването на терена през късноримския период, беше проучен жертвеник от „римския светилищен период“. Според теренните наблюдения, на това място са били извършени две последователни жертвоприношения, като след първото от тях теренът е бил хоризонтално подравнен с пласт глина, която впоследствие е била опалена и превърната по този начин в своеобразна есхара. От жертвеника произхожда огромно количество фрагментирана битова керамика, фрагменти от различни железни сечива и други метални предмети, част от варовикова база на колона, вотивен депозит от два бронзови съда (паничка и лампа) и 4 монети, най-късната от които е антониниан на Диоклетиан, отсечен в Кизик в периода 290-292 г. Този екземпляр, заедно с намерения в жертвеника в Сондаж III/13, който принадлежи към същия тип и е отсечен по същото време, но в Хераклея, са най-късните монети, открити досега на територията на обекта в сигурен „светилищен“ контекст.

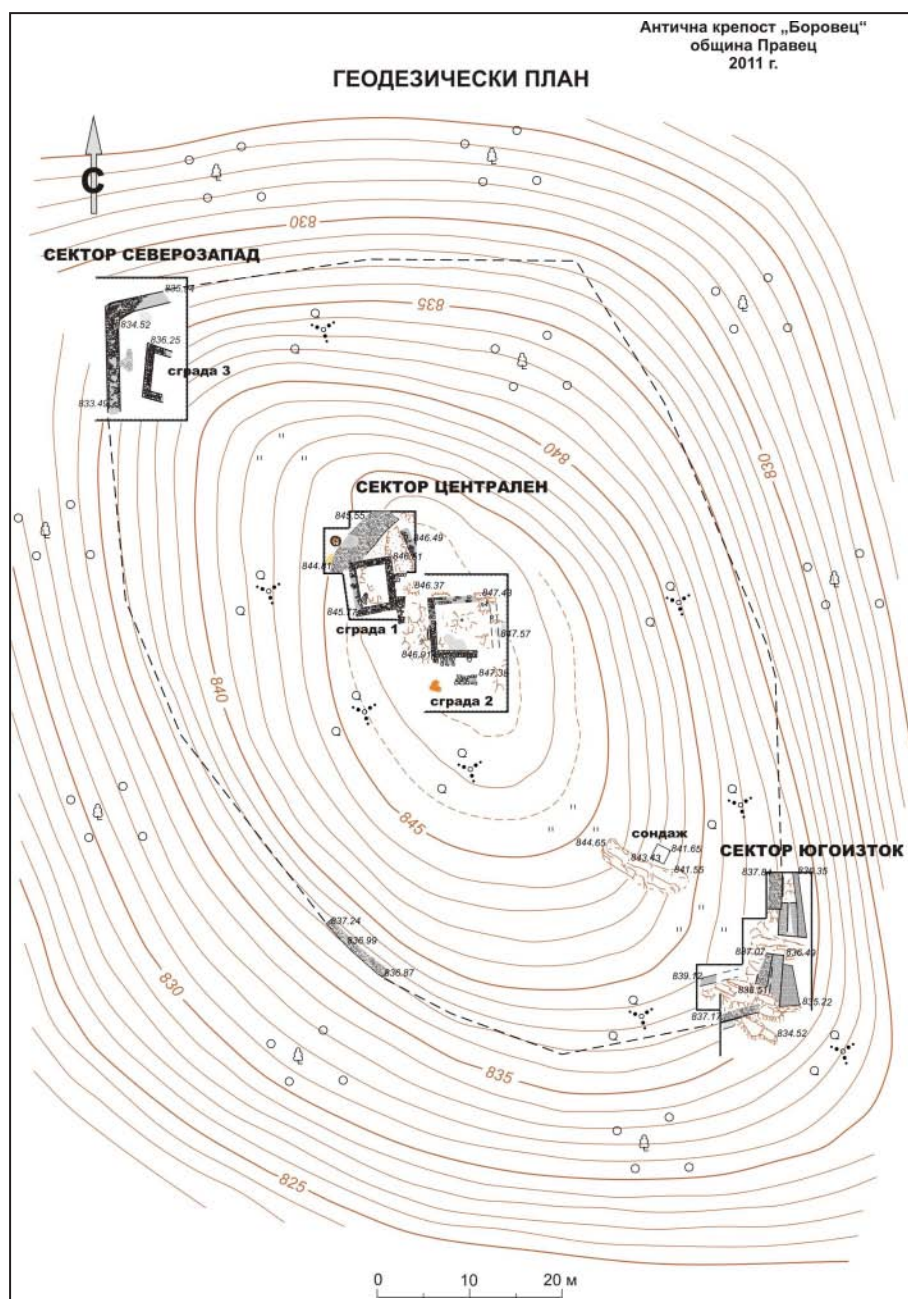

Обр. 2. Мездра. Североизточна крепостна стена – строителни периоди.

№ 30. КРЕПОСТТА БОРОВЕЦ ПРИ ПРАВЕЦ

Татяна Борисова, Румен Иванов, Михаела Занева

Проучванията на крепостта Боровец през 2011 г. са концентрирани в два сектора – на билото на хълма и южно от единствения засега вход към нея. Направен бе подробен геодезически план на обекта (инж. Ат. Каменаров). Площта на укрепената част е 4 800 кв. м. Общата проучена площ на крепостта досега е 590 кв. м (сектор централен – 270 кв. м; сектор северозапад – 140 кв. м; сектор югоизток – 180 кв. м) (обр. 1).

Обр. 1. Общ геодетически план на крепостта Боровец.

крити две монети – сребърна на Елагабал (218-222) и бронзова на Марциан (450-457). Тази на Елагабал засега е най-ранната римска монета, открита на връх Боровец. Открити са още четири бронзови монети в квадрати В 3/6, В 3/7 и В 3/11. Три от тях са силно деформирани и не могат да бъдат определени, а четвъртата е на Теодосий I (379-395). Така откритите общо досега монети в крепостта стават 15. В кв. В 3/10 и кв. В3/11 бяха открити още три каменни точила, с което броят им достигна 27, едно стъклено мънисто със сферична форма и един железен ключ. В централния сектор на билото на крепостта са открити още: в кв. В 3/7 – керамичен прешлен за вретено, желязна стрела, желязна скоба, бронзова игла (вероятно от фибула); в кв. В 3/6 – част от хромел; в кв. В 3/10 – керамично мънисто със сферична форма.

В разширението на квадрат В 3/6 попаднахме на продължението на западното лице на стената, но то не е изцяло проучено. Условно тази масивна структура означаваме като платформа. Западното ѝ лице в югоизточната част на квадрат В 3/6 е запазено във височина до 0,95 м (осем реда камъни), а на дължина – до 5,20 м. Източното ѝ лице стъпва върху скалата и във височина е запазено с пет реда камъни до 0,60 м. Ширината на тази платформа е от 2,90 до 3 м. Източното външно лице в северната част на платформата е най-добре запазено. Общата дължина е 6 м. Части от него в югозападна по-

На билото на хълма продължи проучването на най-ранните пластове. В този сектор са заложени четири нови квадрата В 3/10, В 3/11, В 3/6 и В 3/7 в северна посока, където през 2009 г. е открито лице на по-ранна стена, влизаща под северозападния ъгъл на сграда №1. Най-горният пласт тук е с изхвърлена пръст от иманярски изкоп. В иманярския изкоп ясно личи по-ранната стена, изградена от камъни на калова спойка, чието лице е разкрито през изминалия археологически сезон. При направената проверка на север от сграда №1 се установи, че ранната стена продължава в североизточна посока. Открити са външно и вътрешно лице, изградени от по-големи ломени и дялани камъни на калова спойка. Основите в североизточната крайна част на това съоръжение стъпват направо върху скалния масив. Пълнежът (implectum) се състои от по-малки трошливи камъни с пръст между тях (обр. 2). Останките са нарушени от иманярски изкопи.

Най-големият иманярски изкоп попада в квадрат В 3/10, където са от-

сока са били разрушени при трасирането на основите на по-късната сграда №1. Вероятно тази платформа има укрепваща функция (подобно на светилището при Бабяк), предвид наклона на терена. Възможно е да е ползвана и с култови цели. След първия археологически сезон се изказа предположение, че тук навярно има светилище.

Непосредствено пред западното външно лице на съоръжението е открит *in situ* долиум, който е цялостно реставриран. Има яйцевиден корпус с широко устие и къса шия, украса от хоризонтален пояс с коси насечки в тясната част на шията. На този етап е спорно дали става дума за питос от V-IV в. пр. Хр. или за вкопан римски долиум. Откритата около него керамиката е тракийска, от V в. пр. Хр. Извършените археоботанически проби, показаха, че питосът е използван за съхранение на житни култури. Откритите наоколо кости са от говедо, овца, коза, елен и глиган. До питоса бе документиран *in situ* малък керамичен съд, изработен на ръка, украсен с пояс от осем пъпки под устието.

Съдовете работени на ръка, носят характерните белези на местната тракийска керамика. В повечето случаи, те са дебелостенни, някои с много добре загладена повърхност, а други – с груба. Изпичането е неравномерно, цветът на повърхността е от светло – до тъмнокафяв или сивочерен, а на лома – черен, сивочерен или червеночерен. Някои от съдовете са украсени с декоративни орнаменти, представляващи релефни ленти с прищипвания или коси нарязи по тях. Тези орнаменти са разположени хоризонтално, дъговидно или спираловидно върху стените на съда. Върху други има по няколко хоризонтално прилепени езически дръжки разположени в горната половина на тялото. Съдовете, работени на колело, принадлежат към т. нар. местна тракийска керамика. Направени са от добре или много добре пречистена глина, получила сив или сивокафяв цвят след изпичането. Някои от съдовете са с излъскана повърхност. Много от тях копират, с различна степен на близост, известни гръцки форми. Датират се в периода V – началото на IV в. пр. Хр. Открит е фрагмент с черен фирнис от широко плитко блюдо с щемпелувана украса в два пояса от гъсти щрихи, характерна за третата четвърт на IV в. пр. Хр. По първоначални данни анализът на керамиката работена на ръка показва, че в основни линии тя повтаря форми и орнаменти, известни и характерни за Тракия в периода V – II в. пр. Хр.

Разкопките в югоизточния склон на хълма продължиха на югозапад от единствения засега вход на крепостта. Заложени са нови квадрати E 5/2, E 5/6, E 5/7. Установено е, че трасето не съвпадна с прогнозираното от предните кампании. Крепостната стена прави остър завои на запад (обр. 3). Тя е с хоросан. Вътрешно ѝ лице засега не е установено. Източната ѝ част лежи направо върху скалата. Пълнежът на крепостната стена е от ломени камъни с различна форма и големина, споени с хоросан. Дължината на разкрития участък от стената е 4,60 м. Продължава в западна посока. Установени са два важни момента. Под римската стена от края на III в. е открит фрагмент от ранна крепостна стена, изградена от камъни на суха зидария. Това е често срещана практика при планинските крепости (напр. в Родопите). Върху тракийски крепостни стени на камък и кал, през римската епоха се изграждат/надграждат нови, като се използва и хоросан. Два скални масива почти подпират стената от външната страна. Те са включени в нея и служат за намаляване на земления напор, вследствие на много голямата денивелация. Несъмнено уплътняването на входа и фрагменти от куртната около него се дължи именно на този напор, а не на реставрационна дейност, предизвикана от варварски инвазии. Досега на обекта никъде не са регистрирани данни от опожарявания. Планински укрепления с един вход са открити на множество места из България, в източните и южните Алпи, в Македония и другаде. У нас често те наследяват по-стари тракийски – с крепостни стени на камък и кал, а през късноримската

Обр. 2. Съоръжение в централната част на крепостта Боровец.

Обр. 3. Югоизточен сектор, крепостна стена.

епоха стената е на хоросан. Те се тълкуват предимно като рефугиум, клаусура, като прерастват в постоянни за обитаване селища през късната античност.

Извън стената в кв. Е 5/7, непосредствено пред нея бе открит железен кръст. Върху едната лицева част има украса от врязани линии. Отнася се към VI в. Заслужава да се отбележи, че досега не са открити никакви средновековни материали, каквито са известни от съседните върхове (Боженишки Урвич).

№ 31. СОНДАЖНО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ В М. СВ. АТАНАС КРАЙ ГР. ЕТРОПОЛЕ

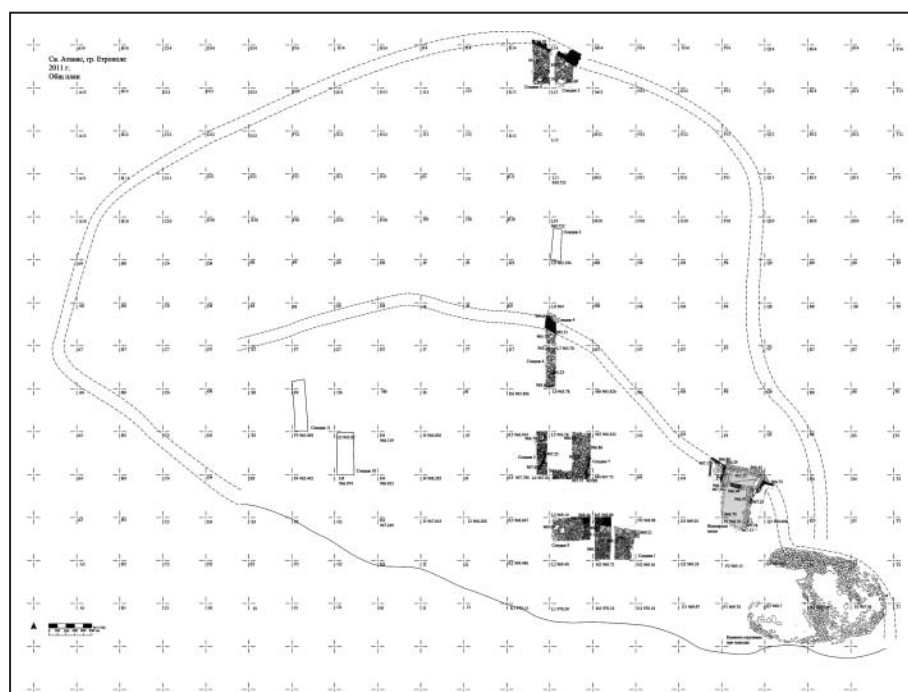
Анета Петрова, Ангелина Пировска

През юни-юли 2011 г. се проведе проучване на обект в м. „Св. Атанас“ край гр. Етрополе, финансирано от МОМН по проект „Традициите в крак с времето“. Макар да е известен в литературата (Велков 1959; Ботева 1996), обектът е регистриран при теренно обхождане през 2010 г. (Петрова, Думанов 2011), когато са локализирани и заснети някои от археологическите структури. Целта на проучването през 2011 г. е установяване на хронологията и характеристиката на обекта.

Обектът е разположен в западната част на рида Черни връх, западно от който тече р. Малки Искър. От юг е ограничен от отвесни скали, а от север, запад и североизток има стръмни склонове. В южната му част се образува плато маркирано от вътрешната оградна стена. Естественият наклон на терена е на север като най-високата част на обекта се намира на юг (970,30 м).

Методиката на работа е съобразена с видимите характеристики на обекта, целите на проучването и предишните нарушения на културния пласт. Заложени са 11 сондажа с размери 5 x 1,5 и 5 x 2 м, разположени така, че да покриват различни части от обекта. Проучването е извършено чрез отнемане на тънки механични платове до достигане на археологически структури или материк (най-често на 0,10-0,20 м от повърхността). Разчистен е и големият иманярски изкоп и е направено заснемане на трасетата на двете оградни стени и голямото каменно струпване при подхода към платото от изток (обр. 1).

Обектът е естествено укрепен от юг, но от останалите страни е ограден с две стени (вътрешна и външна), които заграждат площ от около 4,3 дка. Стените са с дебелина 1,40 м и са изградени

Обр. 1. Общ план на обекта в м. „Св. Атанас“.

ни от по-едри ломени камъни, оформящи лицата, между които има по-дребни камъни и хоросан. При градежа е използвана и материковата скала, като камъните запълват пространствата между скалите. Покрай вътрешните лица са регистрирани нива от по-дребни камъни (пътеки?). При външната оградна стена под това ниво скалата е изсечена, образувайки канал за оттичане на дъждовната вода (обр. 2). Откритите археологически материали се свързват най-вече с късната античност (съдове, питоси, лампи, инструменти).

Обр. 2. Сондаж 3. Външна оградна стена и западен профил.

Обр. 3. Постройка в иманярския изкоп. Поглед от юг.

В източната част на обекта е разположена голяма постройка, свързана с вътрешната оградна стена. От частично разкритите външни лица на оградната стена се вижда, че тя опира в северната част на постройката. От запад двата градежа прилепват плътно и вероятно ситуацията на изток е подобна. Самата постройка е разкопана от иманяри. Състои от две помещения – тясно северно (около 1 м) и просторно южно (обр. 3). Ориентирана е по дължина североизток-югозапад и има размери 6,95 x 3,90 м. Стените ѝ са грижливо изградени от ломени камъни, положени в груби редове и споени с хоросан (розов в долната част на стените и бял нагоре). Северната и междинната стена са с две лица, докато източната и западната нямат външни. Пространството между лицето на западната стена и оградната стена е запълнено с дребни камъни споени с много здрав хоросан. По-дребни камъни запълват пространството зад лицето на източната стена, но след тях следва ивица чакъл с много пестъклив жълт хоросан. Вероятно тази част на постройката е била под земята. При градежа е използвана материковата скала, подобно на оградните стени. На места в южното помещение, там, където е бил подът, скалата е изсечена, което предполага, че той е бил от нетраен материал (дърво). В пода на северното помещение е оформен улей (дълбочина около 0,80 м), който е свързан с отвор в северната стена. Вероятно счупените тръби, изхвърлени в насипа, са свързани с водопровод минаващ оттук. Съдейки по грижливия градеж и обмазването на стените с хигроскопичен хоросан, може да се предположи, че постройката е имала по-специфична функция. В насипа встрани от нея има голямо количество керамика, лули и гвоздеи от периода на Възраждането насетне. На нивото, на което се улавя оградната стена преобладава късноантичната керамика.

Непосредствено на запад от тази постройка е регистрирано лице на зид с ориентация север – юг. Югоизточно от нея, до подхода към вътрешността на селището се забелязват каменни струпвания, вероятно останки от голяма сграда или сгради.

В южната висока част на обекта са проучени частично поне две каменни площадки от дребни камъни и чакъл, маркирани с каменни редици. Те нивелират нивото, на което излиза материка, като пространството между скалите е запълнено с кафява пръст и дребни камъни. Докато над площадките преобладават материалите от Възраждането и XX в. (керамика, керемиди, гвоздеи, животински кости, жетон от Нюрнберг от края на XIX в.), керамиката под тях е от късната античност и късната желязна епоха. С площадките са свързани и откритите парчета желязна шлака.

В пространството между площадките и вътрешната оградна стена са разположени два сондажа. Сред каменните разсипи се очертават две успоредни каменни редици с лица на запад. Ориентирани са северозапад – югоизток. При проучването на пространството на запад от зида в сондаж 5 е достигнато ниво от дребни камъни с късноантична керамика и прешлен за вретено. В другия сондаж, на нивото на каменния насип е открита монета – половин тетратерон, на Мануил I Комнин (1143-1180) (Д. Аладжова). И в двата сондажа са открити малко на брой фрагменти от керамика от Ранната желязна епоха, както и от глинени стенни мазилки. Каменно струпване, вероятно част от разрушена сграда има и в сондажа разположен, близо до вътрешната оградна стена.

В сондажите в западната част на обекта и между двете оградни стени не са регистрирани структури.

Проучването в м. „Св. Атанас“ през 2011 г. показва, че мястото е обитавано още през I хил. пр.

Хр. Материалите от този период са открити във високата част на обекта и за съжаление не могат да се свържат с определени структури. Възможно е глинениите обмазки от паянтови градежи да са свързани със съоръжения от този период.

Местността е обитавана активно през късната античност, откогато са най-масивните и добре запазени археологически структури (отбранителна система и свързаните с нея постройки, терасирания, площадки и др.). Очевидно през този период тук е съществувало укрепено селище. Освен фрагментите от характерни за периода керамични съдове и съдове за съхранение на продукти, са открити и останки от различни занаятчийски и домашни производства – тъкане, дърводелство, ковашка и металургична дейност, както и следи от водопроводна система.

В намалени мащаби местността е обитавана и през средновековието. Открити са и следи от османския период, периода след Освобождението и до наши дни, като последните са свързани с празника Св. Атанас. Постройките от Възраждането и веднага след Освобождението вероятно са били от нетраен (дървен?) материал, за което свидетелстват керемидите и гвоздеите открити при проучването на площадките във високата част на обекта.

Литература

Ботева 1996: Д. Ботева. Етрополският Свети Атанас, Сабазий и светилището на бесите. – Минало 1996, 18-28.

Велков 1959: И. Велков. Етрополска хроника. – Турист, IV, 1959, кн. 5, 22-23.

Петрова, Думанов 2011: А. Петрова, Б. Думанов. Издирване на археологически обекти в Етрополско. – АОР през 2010 г., София, 2011, 551-554.

№ 32. ПРОУЧВАНЕ НА КАСТЕЛИТЕ СОСТРА, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ЛОМЕЦ, ТРОЯНСКО

Иван Христов

Поредният десети археологически сезон в района на римската крайпътна станция и кастел Состра беше проведен през м. октомври 2011 г. Проучванията бяха ръководени от доц. д-р Иван Христов с консултант доц. д-р Сергей Торбатов. В експедицията участие взе като стажант-проучвател Стилиян Иванов (ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“).

Проучванията бяха съсредоточени в източната част на кастелите (Praetentura) – сектори II – III от планквадратната мрежа. Бяха проучени 5 цели квадрата, част от които частично проучени през 2005 г. Целта на археологическите разкопки бе да се установи наличието на жилищни структури от вътрешна страна на откритата през 2010 г. ранна стена на лагера, както и да се провери презумпцията за разположението на войнишки бараки западно от *via sagularis* (Иванов 1999, 214) (обр. 1)=

Резултатите от проучванията могат бъдат резюмирани по следния порядък.

1. Разкопките в кв. О-20, сектор II, както и кв. Т-6 от сектор III показват убедително, че западно от новооткритата крепостна стена, градена от ломени камъни на калова спойка, липсват жилищни структури. И в двата квадрата след първи, максимално част от втори механичен пласт, състоящ се от насип от рушевините на късноантичната крепостна стена, започва ясно очертан глинест пласт. В него липсва археологически материал с изключение на незначително количество фрагментирана битова керамика, която може да бъде отнесена в широки хронологически граници – втора половина на II и първа половина на III век. По всяка вероятност ранната стена пред сегашната източна стена, чийто строеж е започнал през втората половина на II век, е била временна. Преустановяването на строежа на това съоръжение може да се обясни с промяна на плана на дислокация на голяма военна част *cohors milliaria* в *cohors gvingenaria*.

2. Проучванията западно от стената от края на III век показват наличието на крепостни съоръжения и жилищни структури, функциониращи основно в три етапа.

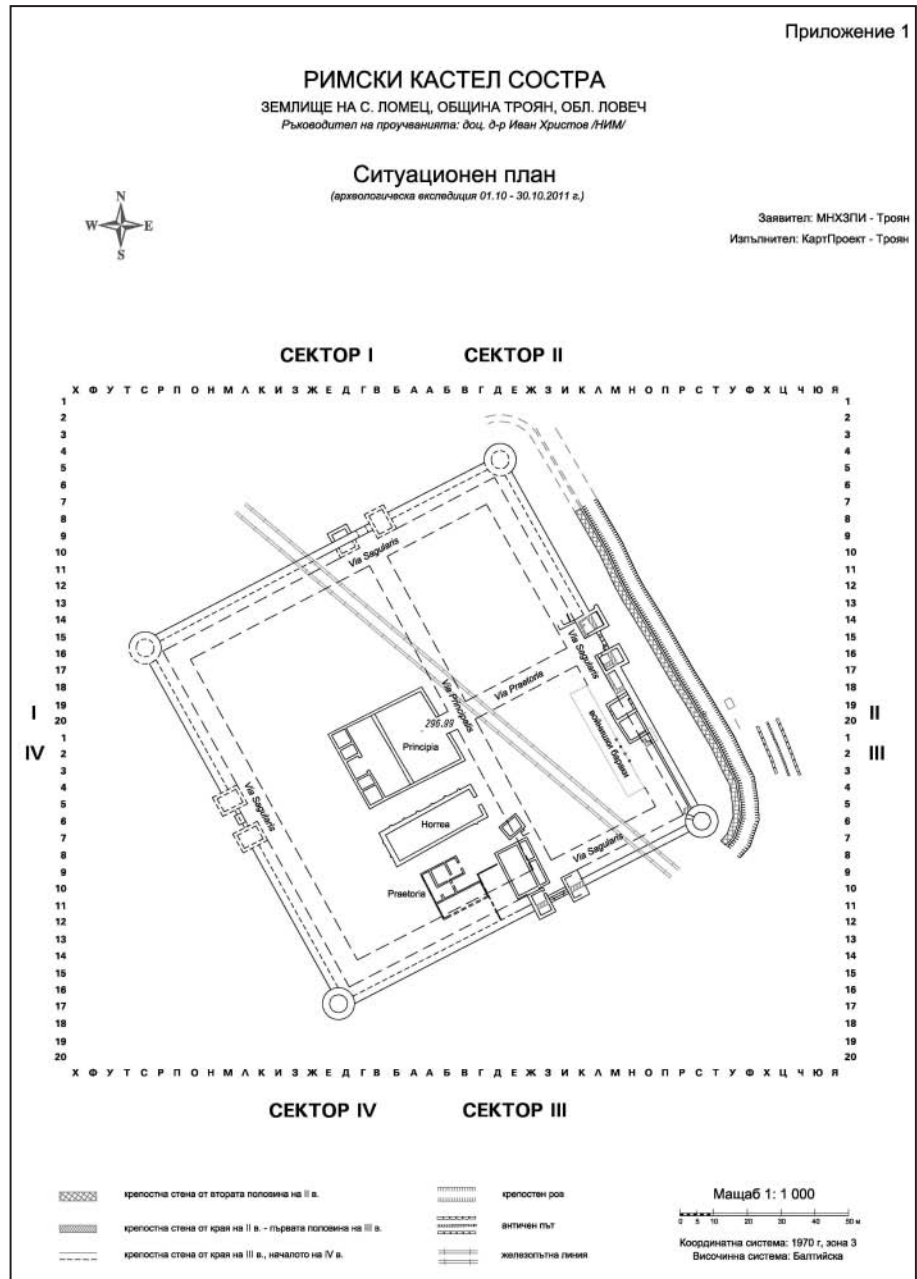
Потвърди се планировката на вътрешна правоъгълна кула, втора подред южно след Porta Praetoria на кастелите (Христов 2006, 38). Нейното построяване се отнася към втората половина на II в. През втората половина на III в. тя е „разсечена“ от строежа на късната крепостна стена, а през IV в. – и от жилищни помещения, прилепени на фуга от вътрешна страна на източната късна крепостна стена. На запад от въпросната ранна кула са документирани две улични настилки. Първата настилка, състояща се от дребни речни камъни, е синхронна на построяването на първия масивен каменен лагер от cohors II Mattiacorum (Христов 2003, 31-33). Тя се разпростира на 9 м западно от стената, която днес се намира интегрирана в основите на късната източна стена, и на 7 м западно от края на спомената кула. Въпросната настилка може да бъде интерпретирана като *via sagularis*.

Веднага след нея в кв. Н-2 и М-2 от сектор III са документирани 4 ями за греди, които вероятно са част от навеса пред предните помещения от войнишкото използване на терена с множество керамични фрагменти на по-късен представително профилирана бронзова монета.

Откритото войнишко-военна част.

Върху ранната улична настилка, на 0,70 м над нея следва късноантична настилка, която е синхронна с късните жилищни помещения прилепени към източната стена. Тя е ориентирана различно от ориентацията на крепостните стени и може да се свърже с постлагерния период на Состра настъпил в края на IV в.

При археологическите проучвания беше открит разнообразен материал. Обилно е количеството на животински кости, представлящи „менюто“ на войниците от крепостта. Представени са различни домашни и диви бозайници, и речни миди (тяхното определяне и анализ са дело на доц. д-р Лазар

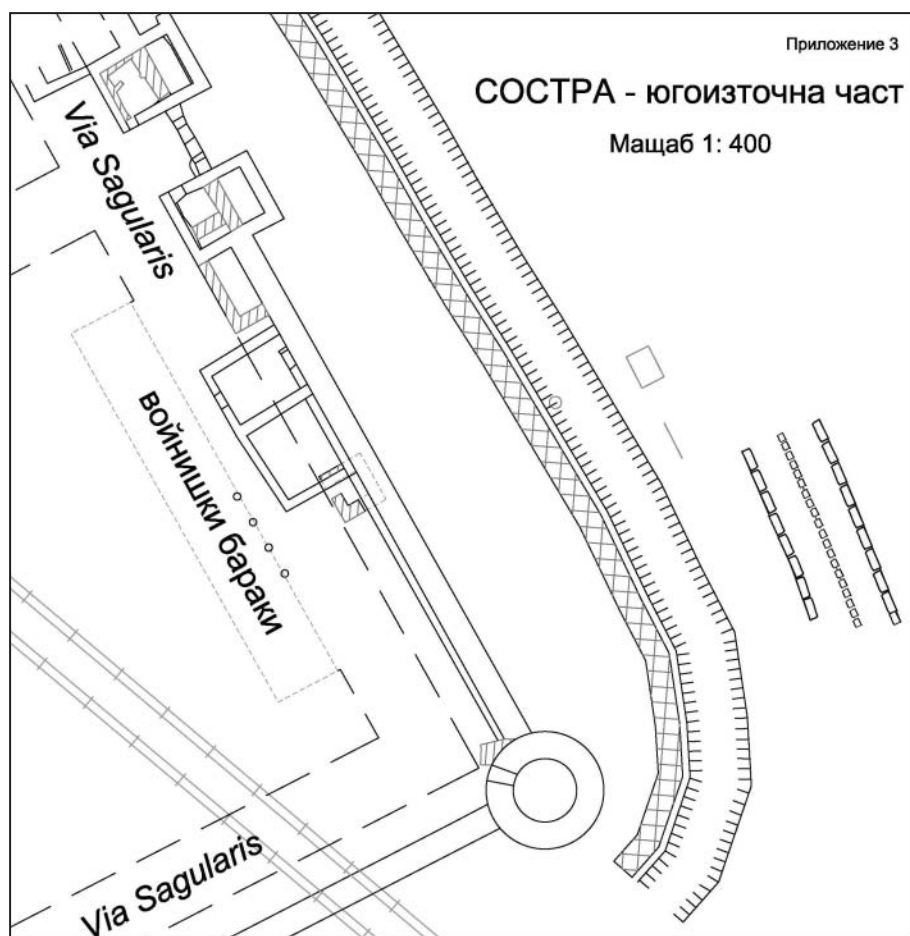
Обр. 1. Состра – общ ситуационен план.

ните помещения от войнишка барака. Въпросната барака има две подови нива, получили се от дългото използване на терена за жилищни помещения. Ранното подово ниво от речни камъни се датира с множество керамични фрагменти от II в. и два денара на императорите Траян и Хадриан, бронзова монета на по-късен представител на династията на Антонините, открита в опожарен пласт с пепел, и силно профилирана бронзова фибула (Генчева 2004, 146, табл. 5).

Откритото войнишко помещение е първото в днешна България на укрепен лагер на помощна военна част.

Върху ранната улична настилка, на 0,70 м над нея следва късноантична настилка, която е синхронна с късните жилищни помещения прилепени към източната стена. Тя е ориентирана различно от ориентацията на крепостните стени и може да се свърже с постлагерния период на Состра настъпил в края на IV в.

При археологическите проучвания беше открит разнообразен материал. Обилно е количеството на животински кости, представлящи „менюто“ на войниците от крепостта. Представени са различни домашни и диви бозайници, и речни миди (тяхното определяне и анализ са дело на доц. д-р Лазар

Обр. 2. Состра – югоизточна част.

От откритите фрагменти успя да се възстанови с цял профил една паница със силно разлата полусферична форма на тялото, завършваща със заоблен, леко завит навътре устия рѣб. Отнася се към тип II по Г. Кабакчиева (Кабакчиева 1983, 2, обр. 2а-б) и към тип 3 в керамичния комплекс на Улпиана (Фидановски 1990, 54). Среща се и сред материалите, открити в пътната станция Ад Радице (Иванова-Камишева 2004, 62). Този тип паници се датира в периода II – първата половина на III в.

Впечатление прави и фрагментът от стена на чаша с барботинна украса, нанесена под устия рѣб.

Литература

Генчева 2004: Е. Генчева. Римските фибули от България от края на I в. пр. н. е. до края на VI в. на н. е. В. Търново, 2004.

Иванов 1999: Р. Иванов. Долнодунавската отбранителна система между Дортикум и Дуросторум от Август до Маврикий. С., 1999.

Иванова-Камишева 2004: М. Иванова-Камишева. Керамични и стъклени съдове от римската епоха от пътни станции и крайпътни съоръжения по трасето на античния път Ескус – Филипопол (отсечка Ad Radices – Montemno). – В: Римски крайпътни станции на пътя Ескус-Филипополис. 2004, 61-107.

Кабакчиева 1983: Г. Кабакчиева. Типология и хронология на глинени червенолакови паници от Тракия (I – IV век). – Археология, XXV, 1983, 4, 1-12.

Фидановски 1990: С. Фидановски. Римска керамика Улпијане. Београд, 1990.

Христов 2003: Ив. Христов (в съавторство с Г. Китов, М. Иванова и М. Бинев). Состра. Проучване на римската кайпътна станция и кастел на пътя Ескус – Филипополис. Том I. В. Търново, 2003.

Христов 2006: Ив. Христов. Состра. Проучване на римската крайпътна станция и кастел на пътя Ескус – Филипополис. Том II. В. Търново, 2006.

Нинов от НАИМ – БАН).

Монетния материал в по-голямата си част е съставен от бронзови провинциални монети, отсечени в монетарниците на Марцианопол и Никополис ад Иструм.

При разкопките са открити фрагменти от бронзови пластини за ризници, фрагмент от оброчна плочка и малък златен пръстен, свързан с цивилното късноантично поселение на обекта.

Показателна за датирание на ранната история на кастела е керамиката, открита в Кв. Н2, сектор 3, VII пласт – 1,20-1,40 м. Общо 55 фрагмента могат да се датират от средата на II – първата половина на III в. (керамичният материал се обработва от Мария Камишева от РИМ – Стара Загора) Керамиката в проучвания квадрат е сравнително малко количество.

№ 33. ГЕОФИЗИЧНО ПРОУЧВАНЕ НА АНТИЧЕН ОБЕКТ В РАЙОНА НА КАСТЕЛА СОСТРА ДО СЕЛО ЛОМЕЦ, ТРОЯНСКО

Никола Тонков, Иван Христов

През есента на 2010 г. при обработване на земеделски участък в м. „Калугерското“, землище на с. Лешница, Община Ловеч, са открити две цели оброчни плочки представляващи тракийския бог конник (обр. 1). На същото място са събрани десетки фрагменти от други плочки и статуарни групи (обр. 2). Същите са предадени за съхранение в Музея на занаятите в гр. Троян.

По всяка вероятност от посоченото място произхожда и фрагмент от статуарна група, върху който е запазена част от конник със съпътстващо куче (Христов 2003, 56).

Откритите предмети провокират провеждането на геофизично изследване на терена през 2011 г. с презумпцията, че в посочената местност е било ситуирано светилище на Хероса. Самата местност е разположена на източния бряг на р. Осъм на 2 км от крепостните стени на Состра. Отстои на 300 м западно от проучена римска пещ за битова керамика (Иванова 2003, 57-64).

Геофизичното проучване на обекта беше извършено с прилагането на геомагнитния метод. Геомагнитните измервания при с. Лешница бяха извършени с флуксгейт градиометър Grad 601-1 на фирмата Bartington, Англия. Проучена беше площ с размери 60 x 80 м (обр. 3). Геодезичната мрежа, съставена от квадрати 20 x 20 м, беше ориентирана по посоките на света. Измерванията бяха извършени по профилни линии с посока юг-север през един метър с измервателни точки по профилите през 25 см. Резултатите от измерванията са обработени с компютърната програма Archeosurveyor на DW Consulting, Холандия.

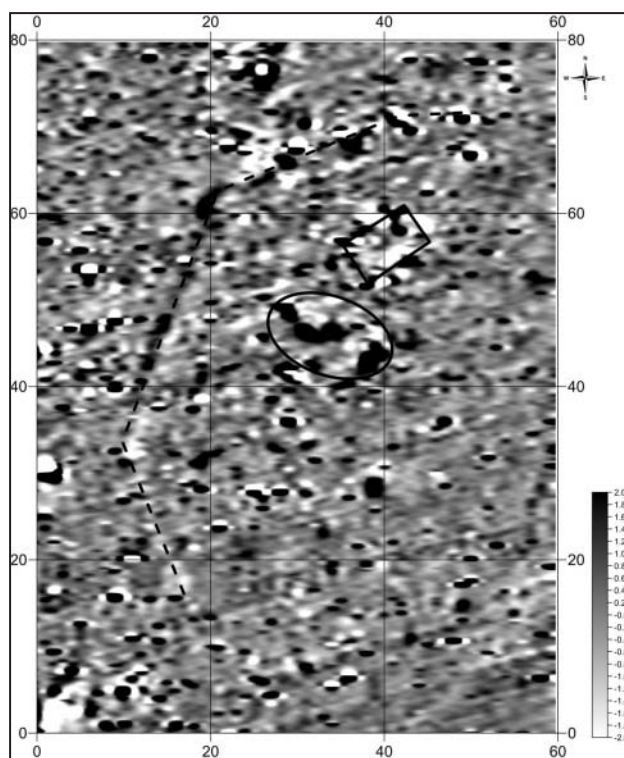
От представената карта на вертикалния градиент на магнитното поле се вижда, че то е изключително спокойно и слабо смутено, като липсват характерни положителни или отрицателни аномалии. Преобладаващата част (99 %) от измерените стойности са в рамките на ± 3 nT, което е показател за среда с много ниски магнитни свойства. На този фон се отделя една слабо изразена линейна аномалия (виж пунктираната линия на обр. 3) с дължина над 70 м, която започва от най-югозападния квадрат от площта (координати $x=17$ м, $y=16$ м) и достига най-североизточния ($x=51$ м, $y=71.5$ м). Възможно е тя да е предизвикана от каменна стена, изградена от скални материали, които слабо се различават по магнитните си свойства от вместицата среда. В североизточната част на площта се регистрира един участък с приблизително правоъгълна форма и размери около 8 x 5 м, характеризиращ се с редуване на положителни и отрицателни стойности с амплитуда от порядъка на 5-10 nT. Възможно е тези отклонения да са предизвикани от затрупани останки от стени на сграда изградени също от материали с ниски магнитни свойства. Непосредствено югозападно от този участък се отделят няколко безформени положителни аномалии със стойности от порядъка на 5-15 nT, които също може да са индикатор за съществуването на някакви антични структури в дълбочина. В останалата част от площта също се регистрират няколко малки и с нисък интензитет положителни аномалии, но те са толкова слаби, че не могат директно да се свържат с наличие на археологически структури.

Обр. 1. Оброчна плочка открита в м. „Калугерското“, землище на с. Лешница, Ловешко. Съхранение Музей на занаятите гр. Троян.

Обр. 2. Фрагменти от оброчни плочки открити в м. „Калугерското“, землище на с. Лешница, Ловешко. Съхранение Музей на занаятите гр. Троян.

Обр. 3. Карта на вертикалния градиент на магнитното поле, резултат от геофизичните измервания в землището на с. Лешница.

Предварителната интерпретация на получените резултати насочва, макар и твърде условно, към съществуването на оградна стена и централна постройка (храм ?) – ситуация, характерна за класическата планировка на едно светилище от римската епоха в провинциите Тракия и Мизия (Вълчев 2011).

Литература

Вълчев 2011: И. Вълчев. Извънградските светилища в римската провинция Тракия (I – IV век). – Автореферат на дисертация за присъждане на образователната и научна степен „Доктор”. София, 2011.

Иванова 2003: М. Иванова. Пещ за битова керамика край с. Лешница, Община Ловеч. – В: Состра. Проучване на римската кайпътна станция и кастел на пътя Ескус – Филипополис. Том I. В. Търново, Фабер, 2003, 57-64.

Христов 2003: Ив. Христов. Селище в м. „Калугерското”. – В: Состра. Проучване на римската кайпътна станция и кастел на пътя Ескус – Филипополис. Том I. В. Търново, Фабер, 2003, 56-57.

№ 34. БЪЛГАРО-БРИТАНСКИТЕ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „МИХНЕВА МОГИЛА” КРАЙ С. ДОБРИ ДЯЛ, ОБЩИНА ЛЯСКОВЕЦ

Венцислав Динчев

Работихме пет седмици през м. юли и м. август. От българска страна участваха още Стоян Михайлов и Илиян Петракиев (РИМ – Велико Търново), Драгомир Иванов и Филип Колев (студенти в СУ „Св. Кл. Охридски”). Ръководител на британските участници бе проф. Андрю Поултър (Нотингамски университет).

Най-значимият ни резултат е установяването и изследването на останките на портата на късноантичната крепост на възвишението Михнева могила. Още през 2010 г., базирайки се на обстояния оглед на терена, допуснахме, че главната порта на крепостта е от южната ѝ страна (Динчев 2011, 298-300). През 2011 г. започнахме работа в горната част на южния склон на възвишението (сектор „L”; обр. 1). Предполагането се потвърди.

Оказа се, че портата е устроена в кула. Несъмнено това е главната, а вероятно и единствената порта на крепостта. Отдавнашното съобщение за „вход (евентуално потерна – бел. В. Д.), чиито размери не могат да се определят”, в източната куртина (Цончев, Николов 1933, 394) засега остава непотвърдено. Предвид резултатите от разкопките (обр. 1), твърде вероятно е също кулата с портата в южния сектор да е единствената кула на крепостта.

Изследваните останки в западната и в централната части, както и от вътрешния югоизточен ъгъл, на кулата-порта предоставят достатъчно данни за възстановка на плана и устройството ѝ. Планът е с форма на трапец. Тя е отчасти пред, отчасти зад съседните куртини, като съотношението на съответните ѝ части е 1:1,5. Челната ѝ стена е по-къса от задната, т. е. с оглед на плана, челната стена на кулата е по-малката основа на трапеца (обр. 1, 2). Ако височината на същия се приеме за ориентационна линия, то кулата е ориентирана С/СЗ – Ю/ЮИ.

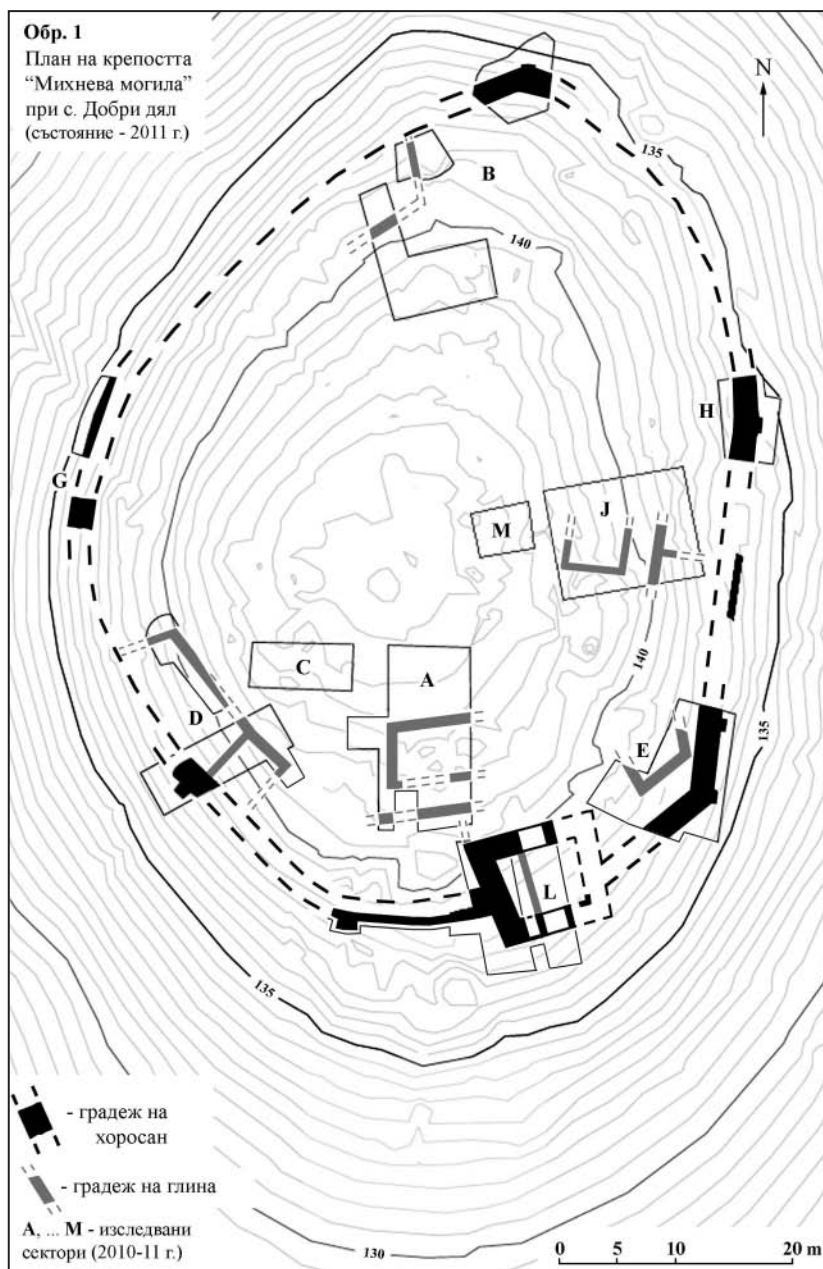
Кули-порти с четириъгълен план и сходно ситуиране спрямо съседните куртини са известни от други късноантични крепости от и извън днешна България (виж напр. Борисов, Дойчев 2011, 2-8, представената там кула-порта на крепостта при с. Дядово и цит. аналогии). Изборът на трапецовидния план на кулата-порта на крепостта на Михнева могила се дължи на условията на терена, върху който тя е издигната.

Вътрешната дължина на челната стена на кулата е около 6 м, а на задната – вероятно към 7,5 м. Разстоянието между тези две стени е около 5,30 м. Дебелината им е от 1,80 до 1,90 м. Дебелината на изследваната западна стена е средно 1,65 м (обр. 2). Кулата-порта е в конструктивна връзка със съседните куртини и с идентичен градеж – ломени (предимно) и полуобработени (на места в лицевите зидарии) камъни, споени с хоросан. В хоросана има натрошена керамика, но в градежа не са използвани тухли. В долната част на субструкцията на челната стена на кулата констатирахме липса на хоросан (обр. 3) – особеност, регистрирана вече при изследването на източната куртина (Динчев 2011, 298-299, обр. 2).

Портата е устроена чрез входи по средата на челната и задната стени на кулата. Широчината на входовете е по около 2 м (обр. 2). При изследването им не открихме плочи с дупки за оси на въртящи се врати. Не установихме и жлебове във входните страници за катаракти. В долните части на страниците на вътрешния вход обаче разчистихме леглата на незапазени дървени греди. Тези греди, хоризонтирани на нивото на входа и възидани надлъжно в страниците, очевидно са били използвани за съоръжаването на входната врата.

В предната част на външния вход разчистихме две зидани от камък на глина стъпала (обр. 2). Тяхното наличие, както и значителната денивелация в нивото на пропугнакулума между двата входа (обр. 3), показват, че през кулата-порта не са минавали коли, а само хора и животни.

В пропугнакулума разчистихме останки на стена от камъни, споени с глина. Тя е ориентирана север – юг, опира с тесните си краища в западните страници на двата входа и фланкира прохода през тях (обр. 2). Дебелината ѝ е средно 0,65 м. Фактът, че нейните останки и нивото на пропугнакулума са под общ пласт показва, че появата ѝ е по време на функционирането на кулата-порта. Във височина тази стена е служила за опора на дървения под на горния етаж на кулата. Останки от подобна стена или от други опорни съоръжения могат да се очакват и в неизследваната източна част на кулата. В пласта в пропугнакулума констатирахме значително количество горяла глина (обр. 3), включително късове с

Обр. 1. План на крепостта „Михнева могила“ при с. Добри дял (състояние - 2011 г.).

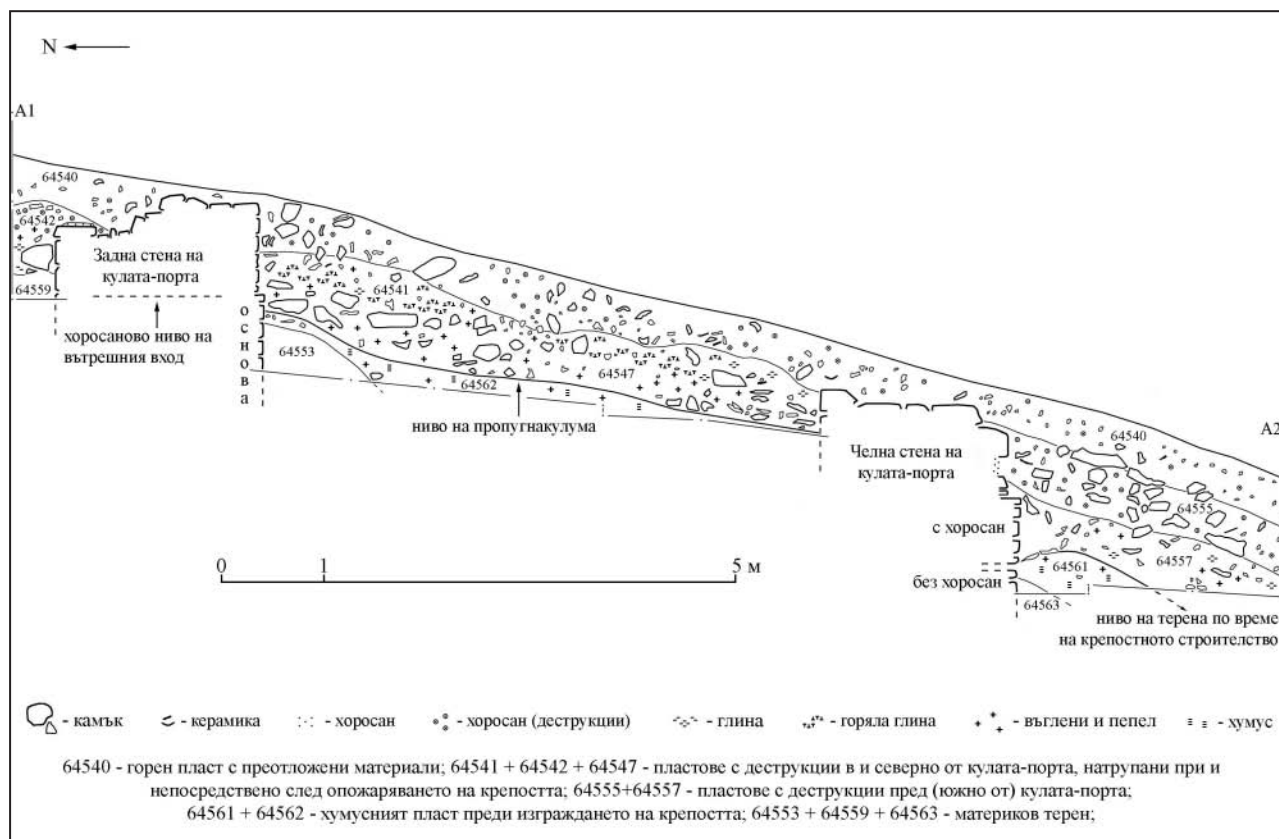

Обр. 2. План на разкритите останки в сектора на кулата-порта на късноантичната крепост „Михнева могила“.

– общо към 200 на брой (определянето им е дело на Стоян Михайлов). Някои са от пластове, предхождащи крепостното строителство. Сред тях има и такива от края на IV в. В пропугнакулума например, в сигурен предкрепостен контекст намерихме медна монета на Валентиниан II от 388-395 г. Следователно крепостното строителство не може да се отнесе по-рано от самия край на IV – началото на V в. Повечето

отпечатани в тях клони. Тази глина произхожда от горните части на вътрешните стени (установената и предполагаемата) и/или от обмазка на пода на горния етаж и на покрива на кулата. Не е изключено тази глина да индикира и съответна надстройка на стените на кулата във височина.

В и около кулата-порта открихме разнообразен движим материал – битова керамика, разни железни предмети, медни накити, голяма медна хлопка, и др. С особено значение са откритите тук монети

Обр. 3. Разрез по източната граница на изкопа L2, през пропугнакулума на кулата-порта.

открити монети принадлежат към колективна находка, разпиляна при вътрешния вход на кулата-порта по време на нейното опожаряване. Сред тях има няколко екземпляра от сравнително рядка емисия на Теодосий II от 435 г. Тази дата е актуалният *terminus post quem* за опожаряването на крепостта.

През 2011 г. разкрихме нови участъци от крепостната куртина на запад и изток от кулата-порта (обр. 1). Потвърдиха се констатациите за съобразяване на трасето на куртината с конфигурацията на терена и за подсигуриране с контрафорси на участъците, в които трасето прави чупки.

Продължи и изследването на останки от сгради във вътрешността на крепостта. В сектор „D“ например разкрихме югоизточния ъгъл на частично изследваната през 2010 г. сграда покрай югозападния участък на крепостната куртина (обр. 1). Така вече е сигурно, че тази сграда се състои от две помещения – по-голямо на север (Динчев 2011, 300) и по-малко на юг, чиито осреднени вътрешни размери са 4,60 x 3,90 м.

Открити са материали и от предкрепостните периоди, особено от III-IV в. Те са предимно от преотложени пластове. Все пак вече имаме първите по-съществени структури от римската епоха – две сравнително дълбоки ями, проучени в северния сектор „B“. Предстоящата обработка на материалите от тях и самият факт на наличието им дават надежди относно изясняването на характера на римския обект на Михнева могила.

Литература

Борисов, Дойчев 2011: Б. Борисов, Пл. Дойчев. Реконструкция на кулите на ранновизантийската крепост до с. Дядово, Новозагорско. – В: Ст. Станев и др. (ред.) Изследвания в чест на Стефан Бояджиев. София, 2011, 1-16.

Динчев 2011: В. Динчев. Българо-британските археологически проучвания на обект „Михнева могила“ край с. Добри дял, община Лясковец. – В: АОР през 2010 г., София, 2011, 298-300.

Цончев, Николов 1933: Д. Цончев, Т. Николов. Новооткрити старини от Търновския музей. – ИБАИ, VII (1932-1933), 1933, 393-396.

№ 35. NICOPOLIS AD ISTRUM

Павлина Владкова

Булевтерион

Основите на северния зид на сградата от I стр. период са проучени до 2,60 м дълбочина. Разкрити са два банкета, като горният е на нивото на античния терен и подовото ниво на сградата. На 1,50 м под нивото на първия се достигна до стерилен пласт. Дълбочината на субструкцията е не по-малка от 3-3,50 м.

В суперструкция северният зид е запазен до 2,20 м.

Датиращи находки не са открити. От пласта между подовото ниво на сградата от II стр. период и античното ниво на терена най-късната открита монета в предходния сезон е на Аврелиан (270-275).

В централната южна част на сградата е разкрита долепената до вътрешното лице стена от II стр. период на булевтериона (IV в.). Тя е с дебелина 0,58-0,60 м. Дълбочината ѝ в субструкция достига 1,50 м. Градена е от дялан и ломен камък на хоросанова спойка. Основата ѝ стъпва върху пласт от камъни и строителна керамика, наситен с много фрагменти фина и битова, както и други дребни находки.

В западния край на сектора, на разстояние 5,50 м от западния зид на сградата, е разкрита подложка от дребни камъни, служела за основа на блокове от улична настилка. Разкритата ширина е 2,50 м.

Потвърди се мнението, че източно от сградата с хипокауст през I стр. период на града съществува улица или пасаж с посока изток – запад. Към края на II в. настилната е демонтирана, префурниумите са разградени и върху площта е построен храм, в който се чества култът към императора.

В пласта над подложката и между камъните са открити фрагменти от глинени и стъклени съдове, и разни други находки от първата половина на II в.

Обр. 1. Подложка на улична настилка от I стр. период на града (ранен II в.).

Обр. 2. Източен зид и част от сградата с хипокауст (ранен II в.); долепена стена от Северово време в източна посока; южен стилобат на централен кораб на Сграда 7 (IV в.), изграден върху двата по-ранни зида (сн. от северозапад).

Сграда 7

Проучена е площта между пилони 4, 5, 12 и 13 по проф. Т. Иванов. Размерите на сектора са 5 (запад – изток) x 3,5 м.

Югозападно от пилон 13 е разкрита паднала от него част. Тя лежи върху горял пласт и подово ниво от трамбована глина, установено под пилон. Според откритите монети, сградата с пилоните съществува не по-рано от 330-335 г. до времето на Теодосий II (402-450), когато е разрушена от земетресение.

Откритата яма с почти правилна кръгла форма с диаметър 1,60 м засега не може да бъде интерпретирана. Тя е вкопана в пода на сградата от IV в. и може да бъде отнесена към последния строителен период. В пълнежа ѝ има строителна керамика и кости. Липсват датиращи материали.

Проучена е част от сградата с хипокауст от I строителен период на града. Подът на хипокауста е на ниво 71,54 м ВНМ и разликата с регистрираните нива в останалите проучени до сега сектори е 0,10 до 0,15 м. Нивелацията на пода на постройката е регулирана чрез височината на колонките – има разлика до 0,10 м в размерите на тръбите и в начина на оформяне на основите – чрез една, две или три тухли.

Източният зид е запазен до височина 0,20 м над пода. Разкрити са два реда от градежа, който е от дялани и ломени камъни на хоросанова спойка. При зида има подсигуряване на хипокаустната система с изграждане по две колонки, една до друга. От колонките са запазени до три реда тухли. Върху някои личат хоросановите легла на тръбите. Хоросановият под на хипокауста е върху подложка от дребни плочести камъни, залети със слаб хоросанов разтвор.

Находките от пласта са предимно железни гвоздеи и скоби, фрагменти от мраморни облицовъчни плочи, части от тубули. Намерени са още железен отвес, фрагменти от бронзови предмети, фибула, оловен прешлен.

До източния зид на сградата с хипокауст е разкрита долепена субструкцията на стена, продъл-

жение на откритата през 2010 г. Върху нея и върху хипокауста лягат основите на южния стилобат на централния кораб на Сграда 7. Новооткритият зид е дебел 1-1,05 м, граден от ломени и дялани камъни на хоросанова спойка. Чрез разкритата част от напречен зид с посока изток-запад се оформи помещение с почти квадратни размери 7,20 x 7 м. Напречната стена е значително по-тясна (0,55 м) от западния и южния зидове, което показва, че е вътрешна. Западният зид продължава в северна посока, към северния кораб на сградата с пилони.

Така от сградата от Северовата епоха са разкрити части от три помещения. Не може да се прецени дали тя е с квадратен или правоъгълен план. Между тази сграда и булевтериона, с чийто първи период тя е синхронна, е имало открит пасаж с ширина 2,80 м. По същото време съществува и сградата с хипокауст, но вече без да е отоплявана, защото префурниумите са затворени от западния зид на новоизградена сграда, а основите на напречни зидове (изток – запад) стъпват върху колонки от отоплителната инсталация.

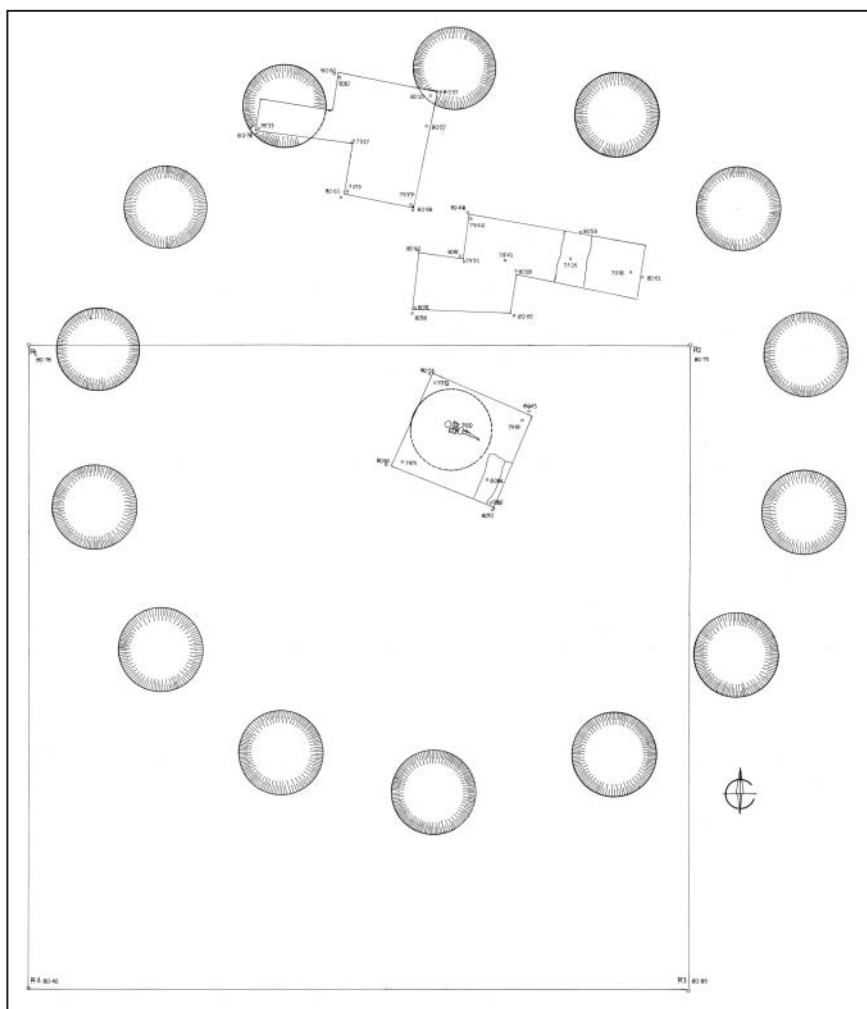
Постройките от II-III в. в северозападната част на форума на Никополис ад Иструм са обществени. Тази от Северово време е използвана, според надписите, от колегията на дендрофорите, които имат задължения във връзка с честването на култа към Кибела. Сградата, известна като булевтерион, през първия си период е храм.

Базилика

Източно от източния вход на Сграда 7, в западната част на централния кораб на базиликата, са разчистени два стари сондажа, които дадоха възможност за корекции в метричните и други данни за тази част от форума. Ширината на централния кораб на базиликата е 5,05, а не 5,40 м. Същите са и размерите на южния кораб. Основите на стилобатите и на стълбовете имат еднакъв начин на градеж. Т. нар. пилон I върху южния стилобат на централния кораб всъщност е блок от настилка пред входа на Сграда 7. Стълб I не е разрушен, а е добре запазен, с размери 1,70 x 1,70 м, като разстоянието от него до Сграда 7 е 4,20 м, а не 3,60 м.

Базиликата, във вида, в който е известна, лежи върху по-ранни градежи от Траяново-Хадрианово време, т. е. от I строителен период на Никополис. Планът на ранната сграда засега не може да се установи, тъй като стените ѝ са разградени до долните части на субструкциите им.

Вероятно през последния стр. период тук съществува покрит портик, през който се преминава, за да се достигне до декумана северно от форума и обратно. Възможно е върху стълбове I – X да са се издигали статуи. Всички запазени статуарни постаменти на форума имат основи с дълбочина 1,20-1,50 м. В площта на ареата са регистрирани и субструкции, без плочите и поставките върху тях, както и няколко почти квадратни ями, получени в резултат на демонтаж на основи на постаменти.

Обр. 3. План на обекта *extra muros* със ситуираните иманярски изкопи.

Сграда *extra muros*

Сградата, личаща върху терена и на аероснимки, отстои на 75 м западно от западната крепостна стена, в ос с декумана, който преминава южно от форума. Върху терена се очертават 14 кръгли вдлъбнатини с диаметър 2,50-3 м, разположени по периферията на окръжност с диаметър 30 м. Вдлъбнатина със същия диаметър има и в центъра на кръга.

Разчистени са няколко иманярски изкопа в центъра и в северната част на обекта (обр. 3). Установени са останки от три периода.

I период – сграда с подово ниво при бл. 78,30 м ВНМ. От съответния пласт произхождат различни находки, вкл. монети от целия III в. Те свидетелстват, че по това време тук вероятно е съществувала жилищна сграда.

II период – сграда от IV до началото на V в., чието подово ниво е около 1 м по-високо от това на ранната сграда. Най-късните монети от съответния пласт определят края на функционирането ѝ – в 388-408 г. или малко по-късно.

III период – некропол. Гробните ями са вкопани в пласта от IV в. Некрополът не може да бъде датиран.

Не са открити материали, които могат да бъдат датирани по-късно от VI в.

№ 36. ЗАПАДНИЯТ АКВЕДУКТ НА NICOPOLIS AD ISTRUM. CASTELLUM AQUAE

Иван Църов

Руините му, считани от Ф. Каниц за порта (Каниц 1995, 220), се намират в западния *extra muros* квартал на *Nicopolis ad Istrum* (Biernacka-Lubanska 1973, 137; Църов 2002, 37; Църов 2006, 23). Построен е на най-високото място в околния терен (обр. 1). Източният и западният зидове, сега тотално ограбени, са имали дължина от 12,60 м, а сравнително добре запазените северен и южен са дълги по 12,50 м. Южната стена се издига до 5,1 м над дънните блокове. На 2,7 м над последните е оцеляла пета с част от полуцилиндричния свод, покриващ резервоара. Външните лица са изградени от дялани блокчета пясъчник в *opus incertum*, изцяло ограбени над терена и добре запазени под нивото му. Фугировката е изпълнена прецизно. Емплектонът е от ломени камъни, споени с хоросан, прорязан от поне четири пояса тухли с различен брой редове, с фуги между тях от 0,055-0,06 м.

В южния зид (обр. 2) са запазени няколко конструктивни отвора. На височината на дънните блокове на резервоара има улей за изпразване на резервоара от вградена напречно полутръба, покрита

с масивен варовиков блок. Дължината му е 2,35 м.

Върху южната страна на южния зид, на 0,65 м от страниците на варовиковата полутръба на улея са разположени почти симетрично два отвора, вероятно свързани с улея и започващия от него на юг ров. Те не пробиват изцяло дебелината на зида.

Друг отвор, преминаващ през дебелината на зида, се намира на височина 0,73 м от дъното на резервоара. Върху южната

Обр. 1. *Castellum aquae* в западния *extra muros* квартал на *Nicopolis ad Istrum*.

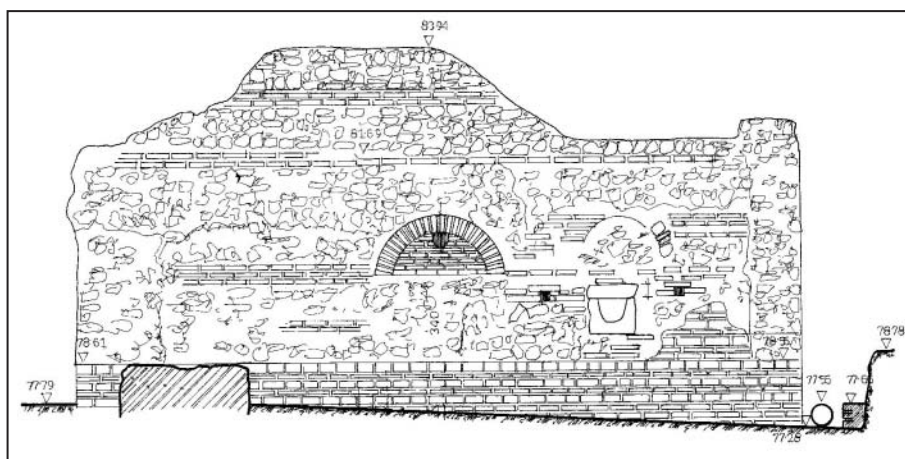
страница на зида, над отвора, отчетливо се очертава тухлен свод. Пространството под него е запълнено с тухлени редове и каменни блокове, подобно на зидарията в съседство. Вероятно това са следи от ранен строителен период, останали след голяма реконструкция на резервоара.

Обр. 2. Изглед на южната фасада на южния зид на *castellum aquae*.

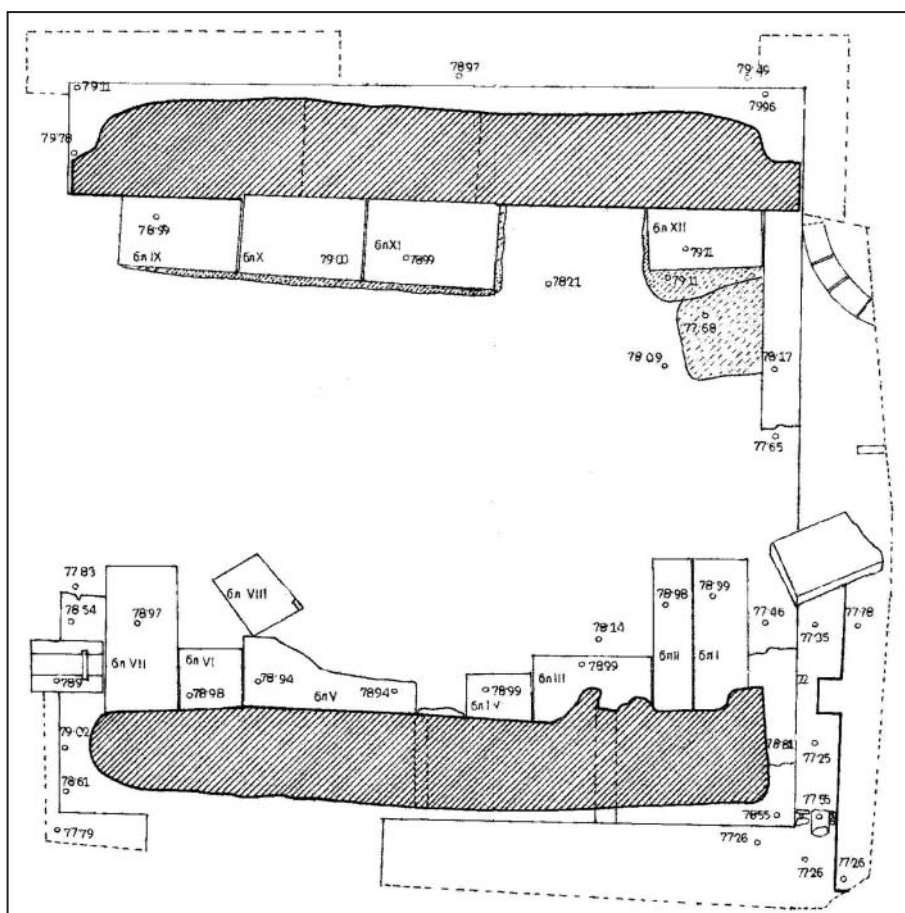
Дебелината на северния зид до линията на блоковете е 1,85 м. Хоросановите следи върху тях показват, че вероятно към зида е имало тухлена структура, подобна на тази край южния зид.

Дъното на резервоара е настлано с масивни варовикови блокове (обр. 3). Котата на нивото им е ВНМ 79,23 м. Запазени *in situ* са блоковете около южния и северния зидове, които ги застъпват. Всички са с различни размери, като дебелината им варира около 0,3 м (приблизително 1 римска стъпка). Свързвани са един към друг чрез скоби (сега липсващи), поставени в несиметрично разположени гнезда. За разлика от сравнително грубите повърхности в средата на блоковете, около страниците се наблюдава добре обработена ивица с ширина 0,10-0,12-0,15 м, след която следва скосен ръб. По този начин, при монтирането на блоковете един до друг, между тях остават тесни фуги, запълнени с малта и хидрофобен хоросан с розов цвят. Това е направено за да не прониква през фугите вода към фундамента.

Блоковете са дообработвани и напасвани на място, при монтажа им. Това се потвърждава както от някои специфични засечки – напр. при измествения блок VIII, така и с наличието в някои от разкопаните пластовете на характерни каменни отломъци,

Обр. 2. Изглед на южната фасада на южния зид на *castellum aquae*.

Обр. 3. План на *castellum aquae* след разкопките през 2011 г.

отделени при каменоделската обработка.

Върху добре обработена ивица от лицевата повърхност на един изместен блок има надпис на старогръцки език, съдържащ четири букви: ΔΕΙΑ. Изписан е в ъгъла на блока с червено-кафява боя. Върху боята има хоросанови частици – указание, че блокът е лежал под зид. Вероятно думата е производна от глагола „δεα” – *свързвам, съединявам*. Изглежда маркировката е трябвало да подсети строителите, че този блок следва да се постави плътно до друг блок (или зид?), намиращ се в дясно.

Дънните блокове лежат върху хоросанова възглавница, която покрива тухлени редове. Те пък лежат върху емплектон от неподредени ломени камъни, залети с хоросан.

Около трасето на ограбения източен зид е разкрит тръбопровод с ВНМ 78,72 м, което означава, че се намира на 0,51 м под кота дънни блокове. Лежи в сравнително рохкав микс-пласт, добре датиран с три монети от втората четвърт на IV в.

Две свързани с малта керамични тръби от друг провод са открити на ВНМ 78,19 м, или на 1,04 м под нивото на дънните блокове.

Зид, успореден на източния зид на резервоара, е разчистен частично в протежение на 5,1 м. Пространството между двете стени изглежда е функционирало като канавка, която в южния край е затворена с преизползвана водопроводна тръба.

Изложените данни дават възможност за определени изводи относно функционалността на *castellum aquae* през различните периоди от експлоатацията му.

Период I. Конструкцията служи като *complex divisorium* (разпределител), както е в *Pompeii* (Hodge 2005, 282-284). Наличието на разпределители и шлюзове предполага водното изпразване на акведукта да е директно – без задържане и акумулиране на обеми вода, с предимство към обществените бани, жилищни сгради и чешми. То също включва серии мрежести филтри. При такава организация кастелумът не действа като резервоар, а количеството вода, прецизно лимитирано, минава през циркуляционен басейн. Подобно решение е приложено при разпределителния резервоар на *Nemausus* (Hodge 2005, 284, 285).

Период II. Тук при анализа от най-важно значение са дебелините на стените и дизайнът на запазените дънни блокове. Сега кастелумът изглежда е устроен да се пълни с вода в целия си обем. Това обяснява наличието на дебели стени и масивни дънни блокове върху солидна основа. Двете дадености показват структурна функция, необходима и достатъчна за удържане напора на голям обем вода. Приблизителните вътрешни размери са 10,8 x 8,6 x 4,5 м. В този случай капацитета на резервоара може да се изчисли на ~ 400 м³. Алтернативно, цялото сводесто съоръжение може да е съхранявало вода до височина 5 м и обем ~ 460 м³. Покривът предпазва от възможно замърсяване. Близък паралел за възможната функционалност през период II е разпределителния резервоар в *Tebourba*, Тунис (Hodge 2005, 289).

Д. Цончев съобщава, че в миналото местни хора са вадили и продавали за скрап много части от оловни тръби от резервоара и площта около него – вероятно от системата за разпределение (Цончев 1931/4, 144-146).

Литература

Каниц 1995: Ф. Каниц. Дунавска България и Балканът. Т. I. София, 1995.

Цончев 1937: Д. Цончев. Хисарските бани (с. Хисаря, Карловско). Географски, исторически и археологически очерк. – Годишник на Пловдивската народна библиотека с музей, 1937, 53-207.

Църов 2002: И. Църов. Западният акведукт на Никополис ад Иструм – 70 години по-късно. – In: *The Roman and Late Roman City*. Sofia, 2002, 35-44.

Църов 2006: И. Църов. Водоснабдяване в Мизия (Горна и Долна Мизия) и Тракия. – В: *Археология на българските земи*. Том II. София, 2006, 17-32.

Biernacka-Lubanska 1973: M. Biernacka-Lubanska. Wodociagi rzymskie i wczesnobizantyjskie z obszaru Mezji Dolnej i polnocnej Tracji. Wroclaw, 1973.

Hodge 2005: A. T. Hodge. *Roman Aqueducts and Water Supply*. London, 2005.

№ 37. ЕМПОРИУМ ДИСКОДУРАТЕРЕ

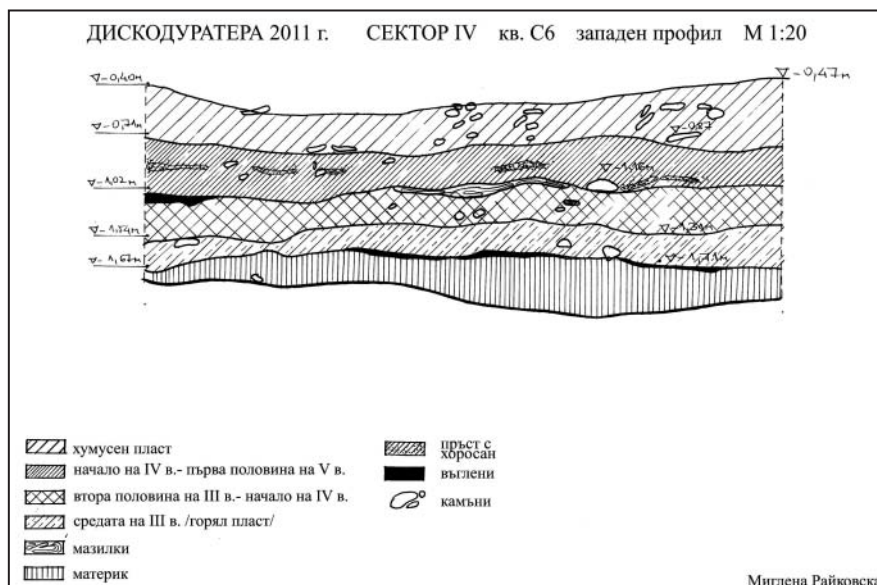
Илиян Боянов

Римското тържище (емпориум) Дискодуратере е разположено на левия бряг на р. Янтра в м. „Калето“ на 2 км южно от с. Гостилица, община Дряново. Откритите тук надписи на старогръцки език дават името на тържището – Дискодуратере, градът, който го основава – Август Траяна и времето, когато е основано – най-късно при управлението на Марк Аврелий (161-180 г.), вероятно между 175 и 180 г. До средата на III в. Дискодуратере е принадлежал административно към територията на Августа Траяна в провинция Тракия, а най-рано след управлението на Филип Араб (244-249 г.) преминава към провинция Долна Мизия. Последният надпис с името на Дискодуратере е от времето на Аврелиан (270 г.), но вече издигнат от Никополис ад Иструм.

Обектът е проучван спорадично през 1907 г. и 1922 г., като за първи път по-мощабни археологически проучвания тук извършва Б. Султов между 1958 и 1961 г. (Султов 1966). Проучванията бяха възобновени през лятото на 2011 г., като работата започна в близост до западната ъглова кула. Резултатите коригират представите за хронологията на обекта.

Във всички проучвани квадрати с обща площ 75 м² беше достигната материковата скала на дълбочина над 2 м. Това позволи да бъдат направени съществени корекции в хронологията и стратиграфията на обекта, доколкото проучената площ би могла да бъде представителна за целия обект. В стратиграфските профили ясно се разграничават четири строителни периода, които са добре датирани с монети и други материали (обр. 1). Най-ранният от тях се характеризира с един опожарен пласт, в който бяха открити горяла монета на Гордиан III (238-244 г.) и горяла фибула от средата на III в. Това опожаряване може да се свърже с нашествията на готите от 250/251 г. Следващият период е добре датиран с монети от втората половина на III в. до първата четвърт на IV в., гема с изображение на императорска двойка от III в., фрагменти от тера сигилата, произведена в Бутово и др. Към същия период може да се отнесе изграждането на перистилното жилище, едно от караулните помещения, както и на самата крепостна стена или нейни поправки, ако съдим по вградения в портата надпис, посветен на Филип Араб (244-249 г.). Третият период е датиран с монети на Константин Велики (309-337 г.) и неговите наследници до последната четвърт на IV в. В този пласт не са регистрирани опожарявания на проучваната площ, които да бъдат свързани с готското нашествие от 376/382 г. Последният период обхваща времето от края на IV до първата половина на V в. В този пласт се откриват предимно монети на Теодосий I (378-395 г.), Аркадий (383-408 г.) и Хонорий (393-423 г.). Засега не може да бъде казано със сигурност дали хунското нашествие от 443/447 г. е сложило край на съществуването на Дискодуратере, тъй като и в този пласт не бяха регистрирани опожарявания. Важно е да се отбележи, че до момента не са регистрирани материали, които да доказват функциониране на емпориума след средата на V в., до идването на авари и славяни, както смята Б. Султов. При проучванията не бяха открити и материали, които сигурно да показват наличието на средновековно селище от XII-XIV в., поне в тази част на обекта. Неизяснен остава и въпросът за основаването на тържището при управлението на Марк Аврелий (161-180 г.) или по-рано, поради липсата на археологически материали преди средата на III в.

При проучванията беше регистрирано открито дворно

Обр. 1. Дискодуратера 2011 г., сектор IV, кв. С6, западен профил

Литература

Герасимов 1968: Т. Герасимов. Паричният пазар в тържището Дискодуратера. – ИОИМ В. Търново, IV, 1968, 25-40.

Стайкова 1989: Л. Стайкова. Производство и разпространение на т. н. „македонска” сива тера сигилата по долината на Горна Струма. – ИИМ Кюстендил, I, 1989, 139-156.

Султов 1966: Б. Султов. Археологически проучвания в Дискодуратера от 1958 до 1961 година. – ИОИМ В. Търново, III, 1966, 25-44.

Султов 1979: Б. Султов. Античните центрове за производство на художествена, битова и строителна керамика. – Векове, 1979, 14-21.

Soultov 1976: B. Soultov. Ancien pottery centres in Moesia Inferior. S., 1976.

№ 38. АБРИТУС – 2011 Г. ЮЖЕН НЕКРОПОЛ

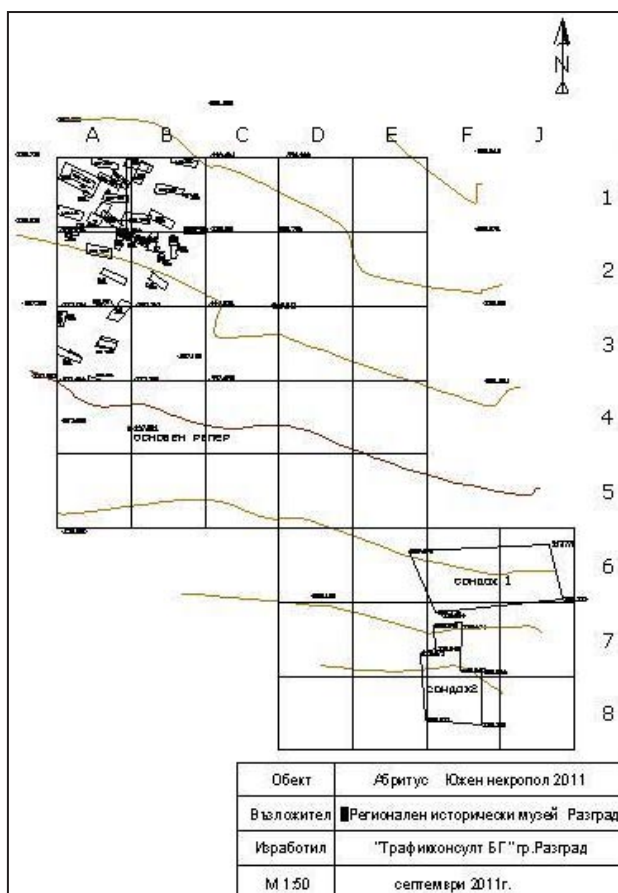
Галена Радославова

Проучването се проведе от 18.07. до 19.08.2011 г., с участието още на Георги Дзанев, Дилан Дилов и Стоянка Савова. Продължихме работа непосредствено на север от сондажите от 2010 г. Върху площ от 125 м² бяха проучени 32 гроба. Те не са разположени по определен ред. Често се застъпват или пресичат. Всички погребения са извършени чрез инхумация (обр. 1). Установяват се няколко вида гробни съоръжения:

- Обикновени ями с правоъгълна форма, вкопани плитко в древния терен;
- Едностъпална гробна яма (гроб №27);
- Двустъпални гробни ями, обикновено вкопани по-дълбоко в древния терен (гробове №35, 51, 52);
- Ями, оградени от две или повече страни с камъни или керемиди (гробове №21, 42, 48, 49);
- Гробове с подредени отгоре тухли и покривни керемиди (гробове №23 и 45);
- Гробна яма с каменно покритие (гроб №46);
- Гробни ями, силно разрушени, с неясно покритие или ограждение (гробове №28, 29, 35 А, 39 и 47).

Намерените в повечето гробни ями железни гвоздеи и една железна скоба показват, че телата са били полагани в дървени ковчези. Преобладаващата ориентация е с глава на запад – в 22 от случаите, двама са с глава на северозапад, двама на север, по един с глава на юг и изток. В някои от гробовете са запазени само части от скелета. Ръцете са поставени обикновено изпънати покрай тялото. Изключения правят скелетите в гробове №23, 46 – двете ръце са кръстосани върху корема, гробове №25, 27 – лявата ръка е леко сгъната в лакътя и поставена върху таза, гроб №26 – дясна ръка е леко сгъната в лакътя и поставена върху таза.

От проучените 32 гроба само в единадесет е положен гробен инвентар, като в три от тях той е сравнително по-богат. Единственият керамичен

Обр. 1. Абритус, 2011, южен некропол

сѣд открит тази година е положен като гробен дар е в гроб №51 – чаша до десния крак на тялото, положено в дълбока двустѣпална яма. Чашата е един от най-разпространените типове в Мизия и Тракия през II – IV в.

В дълбоката двустѣпална яма на гроб №52, в ляво от черепа, като гробен дар е положена чаша с конична форма, изработена от фино стѣкло. Сходна чаша е намерена в късноантичния некропол в м. Стражата край Плевен, датиран IV-V в. Такава е открита и в Ятрус от първата половина на IV в. В този гроб открихме и златен пандантив, аналогичен с този от гроб №6, проучен през 2010 г. В пандантива е бил вграден планински кристал, който намерихме на прах. Този тип пандантиви, но с вградени камеи са известни от колекцията на НАМ – София (от Рациария, Дуросторум, Одесос), датирани II-III в. През втората половина на III в., този тип накити се изработват от тънък златен лист, какъвто е нашият. От този гроб произхождат бронзова тока и сребърна коланна апликация. Токата е с правоъгълна форма, четиристенно езиче и шарнирно свързана двойна елипсовидна плочка с два нита за прикрепване. Подобна тока е открита в гроб край Ромулиана от края на IV-V в. В гроб 52 открихме и корозирал железен връх на копие, а около кръстните кости и под дясната ръка – колективна находка от бронзови монети, сечени в периода 324-340 г.

Единствената находка в гроб 23 е бронзова коланна тока с издължена елипсовидна форма. Към нея шарнирно е прикрепена двойно прегъната овална пластина с два нита. Токи с такава форма са открити на различни места в и извън България, и се датират в IV в.

От разрушени гробове произлизат две токи и една апликация. Едната тока е желязна, с овална форма, с шарнирно прикрепена двойно прегъната овална пластина с два сребърни нита. Подобна тока е открита в късноантичния некропол край Плевен. Другата тока и апликация са от една коланна гарнитура. Токата е с издължена елипсовидна форма, с шарнирно прикрепена двойно прегъната овална пластина с два нита. Апликация е съставена от сърцевидна долна част и двойна овална пластина с два нита в горната. Върху долната част има украса от по три тройно врязани кръга. Такива токи и апликации са открити в некропола край Плевен. В Унгария ги свързват със сарматски находки от IV в.

От накитите преобладават гривните. Открити са осем бронзови и една стъклена гривни. Четири гривни са от обѣл тел, незатворени, с врязана украса. Две са от обѣл тел, незатворени, с изтънени краища завършващи със стилизирани змийски глави. Една е от плоска лента, със застъпени краища и набодна украса. Имаме и част от гривна от усукана тел. Подобни гривни, датирани в IV в., са известни от некрополите при Пейчиново, Русенско, в м. Стражата край Плевен и др.

Сред накитите са и две обеци – една бронзова с висулка, към която е прикрепено малко, стъклено мънисто и една сребърна със S-видна закопчалка, както и сребърен пръстен, към който е бил прикрепен камък или с гема.

В част от гробните ями се откриват мъниста, предимно стъклени, някои покрити със златен варак. Особен интерес представляват три мъниста от гроб №40, изработени от стъклена паста. Мънистата са с разноцветна геометрична украса и се свързват с федератска култура от IV в. Подобни мъниста се откриват в германски некрополи.

От разрушен гроб произхождат фрагменти от бронзови игли с многостенни глави, аналогични на откритите пак тук през 2010 г., и един железен пръстен с вградена гема от червен карнеол с изображение на петел. Подобен пръстен е част от колекцията на НАМ – София и е датиран в III в.

Открити са общо 21 монети. Една от тях беше намерена в гроб №41, под черепа силиква на Валенс, сечена 367-375 г. в. Споменатата колективна монетна находка от гроб №52 е от седем бронзови монети.

Най-ранните монети са открити извън гробните ями – денар-фуре на Септимий Север (193-211), намерен до разрушен гроб, и две бронзови автономни монети на Марцианопол от края на II – първата половина на III в.

Останалите монети също са случайни находки – предимно от IV в., няколко сечени в периода 375-498 г. и една на Юстин I (518-527).

В заключение може да се направи извода, че хронологическите граници на тази част от южния некропол на Абритус са в периода III – V в.

Литература

Димова 1966: В. Димова. Античен некропол при с. Пейчиново, Русенско. – ИНМ Русе, 1966, 20, обр.3.

Кабакчиева 1986: Г. Кабакчиева. Керамика от вилата при Ивайловград, II-IV в. С. 1986, 120,

табл. 17-238.

Минчев 1988: Ал. Минчев. Антично стъкло от западното Черноморие (I – VI в.). ИНМ Варна, 24, 1988, 47.

Минчев 2000: Ал. Минчев. Късноантични токи с християнски надписи във Варненския археологически музей. – ИНМ Варна, 30-31 (за 1994-1995 г.), 2000, 18.

Султов 1969: Б. Султов. Новооткрит керамичен център при с. Хотница от римската и старобългарската епоха. – Археология, 1969, 4, 20, обр. 3.

Табакова-Цанова 1981: Г. Табакова-Цанова. Късноантичният некропол в местността Стражата край град Плевен. – ИНИМ, 3, 1981, 165, обр. 16-1.

Pekary 1955: I. Pekary. Křsarymai sirik Fenřkpusztřbn. – Archaeologiai Ertestřio, 82, 1955, 22-2, 81.

Predă 1980: Ń. Predă. Callatis. Necropolă romano-bizantină. București, 1980, 59.

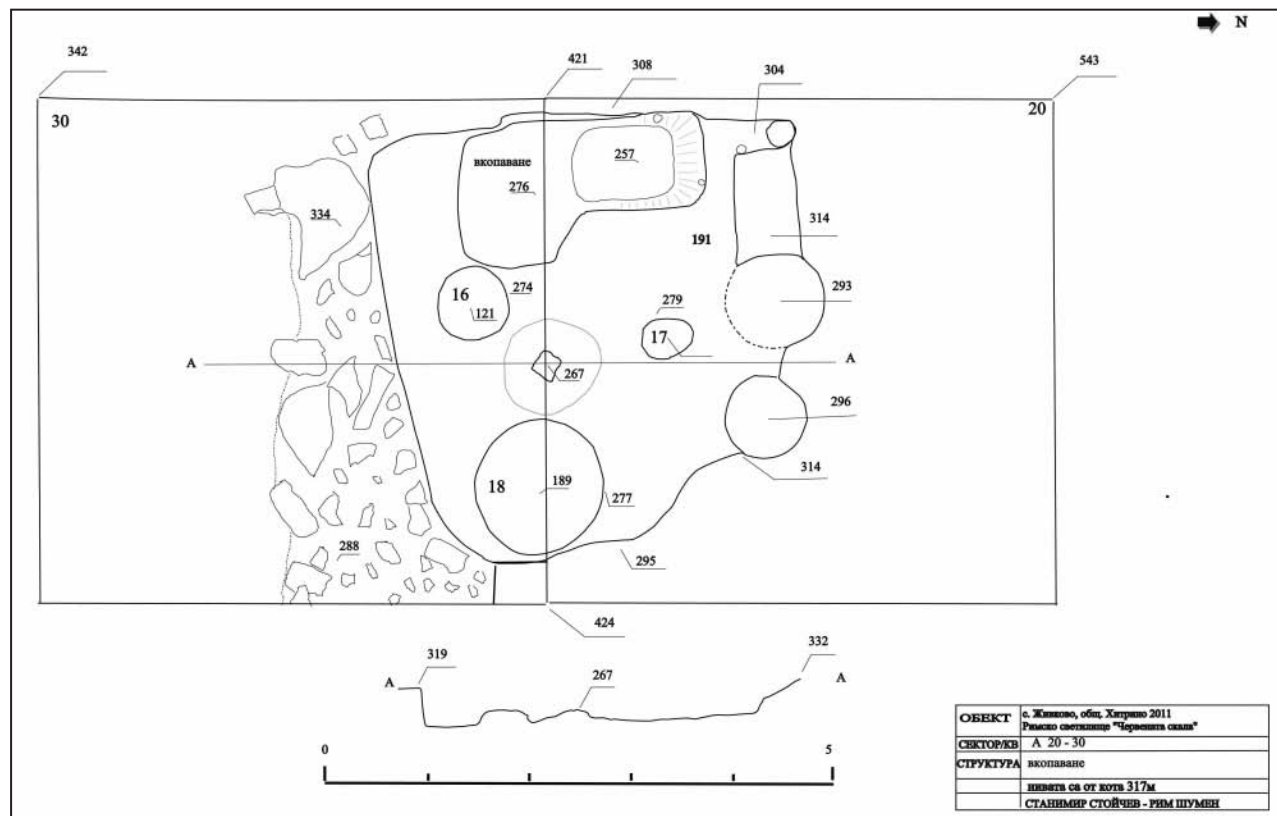
Ruseva-Slokoska 1991: L. Ruseva-Slokoska. Roman jewellery. A collection of the National archaeological museum. Sofia, 1991, 149, 150, cat. No 127, 128, 131.

Schulze-Dřrrlamm 2002: M. Schulze-Dřrrlamm. Byzantische gřrtelschnallen und gřrtelbeschlđge in Rřdmisch-Germanischen Zentralmuseum. Teil 1. Mainz, 2002, 54-57.

№ 39. РИМСКО СВЕТИЛИЩЕ В М. „ЧЕРВЕНАТА СКАЛА” КРАЙ С. ЖИВКОВО, ОБЩИНА ХИТРИНО

Станислав Стойчев, Юри Йоргов

Село Живково е на около 25 км северно от гр. Шумен. Светилището се намира на около 500 м западно от селото, върху необработваема площ, около скален отломък. Скалата е обработвана, издълбани са много ниши и са издялани площадки, а на много места се виждат следи от легла на греди.

Обр. 1. План на проучения участък.

Обр. 2. Материали от обекта.

Около самото село бяха регистрирани няколко археологически обекта – селища, крепости и некрополи.

Проучванията продължават от 2008 г., като се работи предимно в основата на скалата. През настоящия сезон разкопките се проведеха за времето от 28.11. до 03.12.2011 г. с 6 работника. През предните археологически сезони бяха регистрирани култово ямно поле, глинобитни олтари и основи на сгради върху оформени площадки около скалния отломък.

В проучването участваха още Иван Бабажанов – уредник в РИМ – Шумен, и Нина Диянова – реставратор в РИМ – Шумен.

Поради ограничените финансови средства и време, през 2011 г. работата бе съсредоточена в допроучване на едно вкопаване в квадрати 20 и 30 – сектор А, частично разкрито през 2010 г.

Проученото вкопаване е с три ями в предварително оформена площадка в лъоса. Насипът му съдържа голямо количество фрагменти керамика, монети, луксозни и битови предмети, животински кости, както и фрагмент от стена на питос с графит от две букви „ΔΗ”.

Във вкопаването продължават да се откриват тежести за стан от неизпечена глина, като техният общ брой, с тези вдигнати през предходната година, е над 80. Между тежестите има голямо количество фрагментирани съдове, железни и бронзови предмети.

Открита е и монета на Каракала и Юлия Домна, сечена при легата Квинтилиан (213-217 г.) в Марцианополис. В трите ями са открити керамика, луксозни и битови предмети, както и предмети, свързани с въоръжението.

Откритите материали по време на последните разкопки потвърждават датировката на римското светилище във II-III в. и обитаването на терена през халколита.

№ 40. СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ НА МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ В МЕСТНОСТТА „БУЗЛУКА”, ЗЕМЛИЩЕТО НА С. КАРДАМ, ОБЩИНА ГЕНЕРАЛ ТОШЕВО

Божидар Драганов, Йото Йотов

В средата на 2011 г. в РИМ Добрич постъпва сигнал, че в поземлен имот 147012, в м. „Бузлука”, югозападно от с. Кардам, се откриват останки от късноантичен некропол. Взето е решение на този обект да бъде проведена двуседмична „археологическа практика” на 16 ученици от Генерал Тошево. Разкопките са проведени в м. юли от екип с ръководител д-р Божидар Драганов, заместник-ръководител Йото Йотов от РИМ Добрич, и с научен консултант доц. Сергей Торбатов от НАИМ – БАН. Консултации са осъществени още с доц. Стефан Александров и гл. ас. Красимир Ников (НАИМ – БАН), с ас. Ивайло Лозанов (СУ „Св. Кл. Охридски”) и Тодор Димов (РИМ – Добрич).

При първичното посещение на обекта беше установено, че целият имот 147012 в землището на с. Кардам е ожънат, но не и изоран, с изключение на тясна ивица край международния път Генерал Тошево – Негру вода. При обстойния многократен оглед на обекта не бяха установени видими останки и следи от предполагаемия късноантичен некропол (предположението за такъв е формулирано преди проучвателят и научният консултант да са имали възможност да огледат обекта).

В източния сектор на имот 147012 бе установено наличието на три разлати могили. Непосредствено на юг от тях, в съседен имот личи четвърта сходна по размери могила, която е в една линия с тези от имот 147012. Теренът е с естествена денивелация от юг на север и от запад на изток.

Могила №1 е в североизточния сектор на имот 147012, като частично излиза от парцела. Тя е най-малка и най-ниска от трите могили. Диаметърът ѝ е около 25 м. Върху нея е поставен R1 – 172,23 м.

Могила №2 се откроява най-ясно сред околния терен. Тя е с диаметър приблизително от 55 (запад – изток) до 60 (север – юг) м. От юг на север е по-разлата. В сравнение с околния терен, височината ѝ е около 2 м. Върху нея е поставен R2 – 174,94 м. Могилата е представена върху някои карти.

Могила №3 също е доста ниска и разлата. Отстои на около 15-16 м южно от могила №2. Диаметърът ѝ е приблизително 36-37 (запад – изток) до 40 (север – юг) м. Върху нея е поставен R3 – 176,65 м.

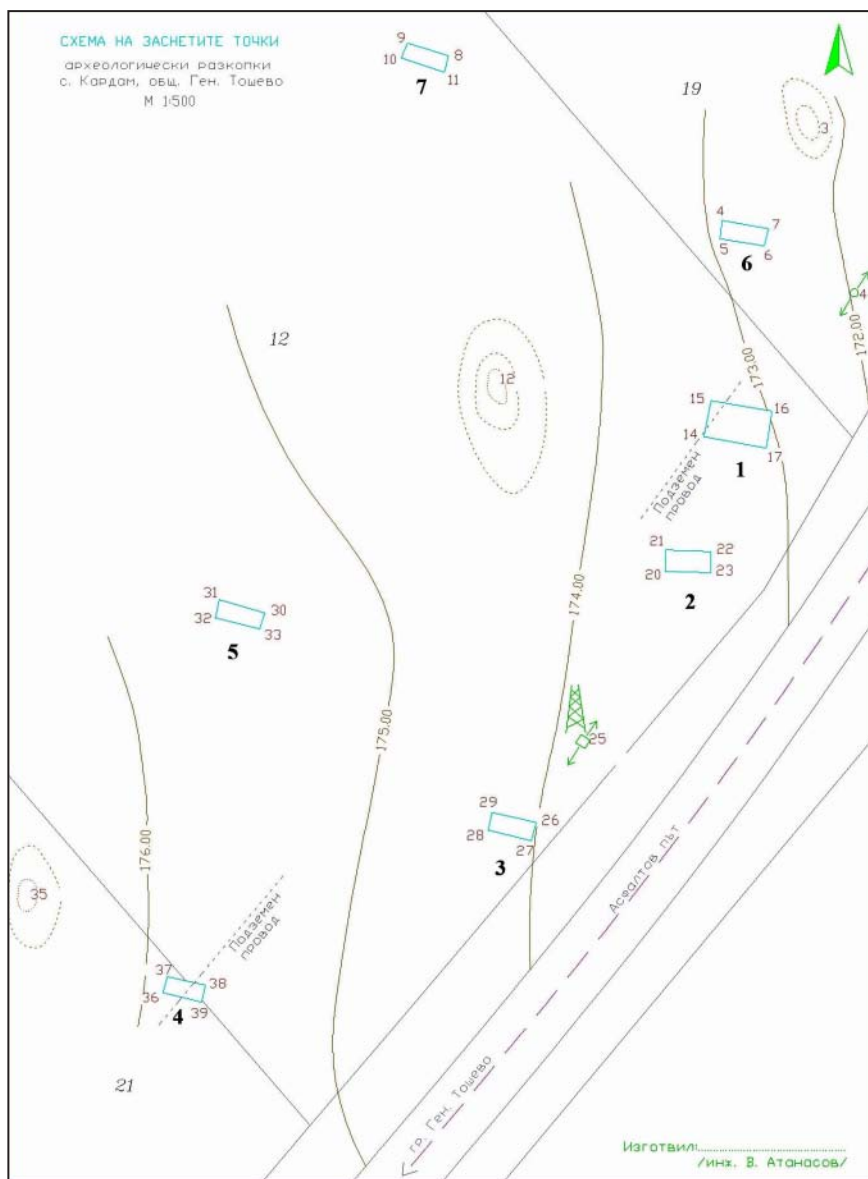
По повърхността на изораната противопожарна траншея, която е в непосредствена близост до описаните могили и пътя от Генерал Тошево за с. Кардам се наблюдава концентрация на керамични фрагменти от римската епоха, както и петна от дребни ломени варовикови камъни.

По сведения на кмета на с. Кардам – Иван Иванов, пространството около могиления некропол е било известно в миналото с името „Пепелището“ или „Бузлука“, тъй като пръстта, от която са били изградени могилите е била сивкава и неплодородна. След оран пространството около могилите и самите могили са били подлагани на иманярски набези с металотърсачи.

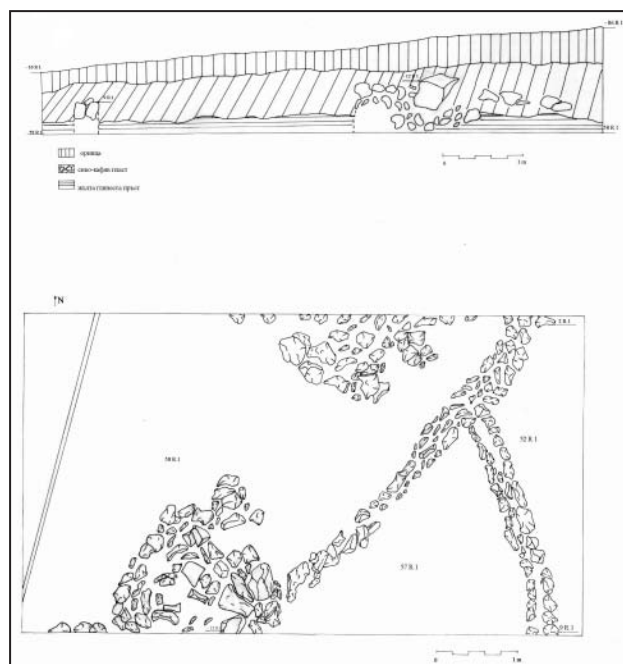
До момента в околностите на с. Кардам са засвидетелствани 3 могилни некропола от римската епоха, като този в м. Старите лозя е проучен от Иван Василчин в началото на 80-те години на XX в.

Заложени са общо 7 сондажа с размери по 5 x 2 м и ориентация запад – изток (обр. 1). Концентрацията на керамика в сондажи с №2, 3 и 5 бе сравнително ниска. В сондаж №4 бяха открити множество керамични фрагменти, но проучването му бе преустановено поради засичането на съвременен подземен кабел. Най-перспективни се оказаха сондажи с №1, 6 и 7. В сондаж №6 се установи висока концентрация на римска керамика на колело, а в сондаж №7 – на амфорна тара.

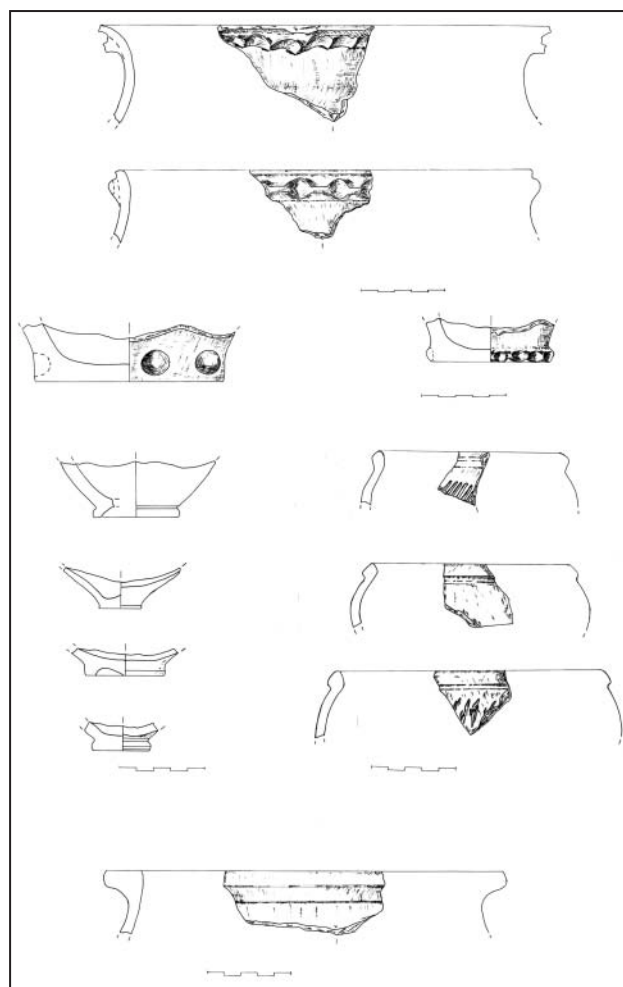
В сондаж №1 бяха локализирани два едноредови зида на кална спойка с посока СЗ – ЮИ и СИ – ЮЗ. Сондажът да бъде разширен с 2 м в северна и с 2 м в западна посока, в резултат на което бе установено място на тяхното пресичане. Бяха локализирани и две каменни струпвания. Едното в юго-западната част на сондажа е с размери 2 x 2 м, а другото в централната северна част е с размери 2 x 1 м. Най-вероятно в случая се касае за помещение, което се развива в югоизточна посока. Единият зид пресича сондажа по диагонал (СИ – ЮЗ) и е с дължина около 5 м, а другият перпендикулярен зид е проследен до 3 м (обр. 2).

Обр. 1. Схема на сондажните проучвания на могилен некропол в м. „Бузлука“ при с. Кардам.

Обр. 2. Структура в сондаж №1.

Обр. 3. Керамика от ранната бронзова и от римската епоха.

В стратиграфията, както на сондаж №1, така и на другите сондажи, ясно се разграничават три пласта – орница, сиво-кафяв и глинесто жълтеникав. Повсеместно в сиво-кафявия пласт се открива червена обикновена и червенолакова керамика от римската епоха, амфорна тара, както и плаващи ломени камъни. В сондажи с №1, 4 и 6 на границата между сиво-кафявия и глинесто жълтеникавия пласт се откриват единични керамични фрагменти от ранната бронзова епоха (обр. 3). В сондаж №7 се наблюдава висока концентрация на амфорна тара, като някои от фрагментите могат да бъдат отнесени към елинистическата епоха (Тасос, Хераклея, Книд). Наличието на подобна керамика не бива да буди учудване, тъй като и Дионисополис и Калатис отстоят на не повече от 50 км от с. Кардам.

На около 50 м югоизточно от могила №2, на повърхността бе открита римска бронзова монета, сечена в Marcianopolis по времето на Макрин и Диадумениан (Varbanov 2005, Vol. 1, 1185). Датата на емитирането ѝ е около 217-218 год. сл. Хр.

Сондажните проучвания, както и обособеният могилен некропол бяха заснети с помощта на геодезист. Беше поставен и допълнителен репер, който да улесни бъдещото проучване на комплекса. Не е изключено откритите каменни структури да са част от предполагаемото римско селище, което се е намирало под днешната Долна махала на с. Кардам. В дворовете на къщите, намиращи се непосредствено на изток от м. „Бузлука“, са намирани римска керамика на колело и монети, както и фрагменти от глинени водопроводи.

Предвид откритата разнообразна керамика трябва да бъде отчетена и възможността някои от могилите в м. „Бузлука“ да са били издигнати през бронзовата епоха и да са преизползвани през късножелязната и римската, но това може да бъде доказано само след същинското им проучване.

Литература

Бобчева 1976: Л. Бобчева. Археологическа карта на Толбухински окръг. София, 1976.

Василчин 1983: Ив. Василчин. Могилни погребения от Толбухински окръг. – ИНМВ, 19 (34), 1983, 88-93.

Драганов 2011: Б. Драганов. Първоначални проучвания на римския могилен некропол в м. Бузлука край с. Кардам. – Добруджански глас, 2011, 33, с. 3.

Varbanov 2005: I. Varbanov. Greek Imperial Coins. Vol. I. Dacia, Moesia Superior, Moesia Inferior. Bourgas, 2005.

ЮЖНА БЪЛГАРИЯ

№ 41. ГЕОФИЗИЧНО ИЗСЛЕДВАНЕ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЕКТ „АНТИЧЕН ГРАД ХЕРАКЛЕЯ СИНТИКА С ПРИЛЕЖАЩИ НЕКРОПОЛИ” В М. „РУПИТЕ”, ЗЕМЛИЩЕ НА С. РУПИТЕ, ОБЩИНА ПЕТРИЧ

Людмил Вагалински, Сотир Иванов

Геофизичното проучване проведохме в рамките на шест дни през април заедно с двама колеги от Университета в Хале (Тобиас Нойзер и Даниел Делчев) и геодезиста инж. Атанас Каменаров. Използвахме петканален магнитометър Sensys, комбиниран DataLogger DLM-98/5-Kanal – немско производство. Изследването беше финансирано от община Петрич.

Сондирахме през 0,25 м избрани парцели по източния и южния склон на хълма Кожух и в прилежащите им равни участъци в околното поле (обр. 1). Тези 14 парцели с обща площ 23,480 дка са привързани към държавната координатна система от 1970 година както и към GPS системата WGS84.

Потвърдиха се наши предходни наблюдения, че в равния участък от югоизток на Кожух (м. Трайковица, парцел I на обр. 1) липсват архитектурни останки, вероятно защото бил заливан периодично от Струма преди да се изгради в нова време дига. Парцели IV, V и XIV също не показаха наличие на археологически структури. В парцели VI и VIIa регистрирахме следи от унищожен гроб и от вероятни две унищожени могили. В рамките на парцели II, III и VIII засяхохме стени, правоъгълни помещения и аномалии, причинени от метални предмети. В парцел VII открихме силна аномалия с характеристика на стена. Проучването беше затруднено поради стръмния терен на Кожух и насип в основата на хълма, натрупан поради ерозия.

В резултат на геофизичното изследване избрахме парцел III за разкопки през 2011 година (виж следващия отчет тук).

Обр. 1. Рупите/Хераклея Синтика. Разположение на геофизично изследваните парцели.

№ 42. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „АНТИЧЕН ГРАД ХЕРАКЛЕЯ СИНТИКА С ПРИЛЕЖАЩИ НЕКРОПОЛИ” В М. „РУПИТЕ”, ЗЕМЛИЩЕ НА С. РУПИТЕ, ОБЩИНА ПЕТРИЧ

Людмил Вагалински, Иво Д. Чолаков, Сирма Александрова

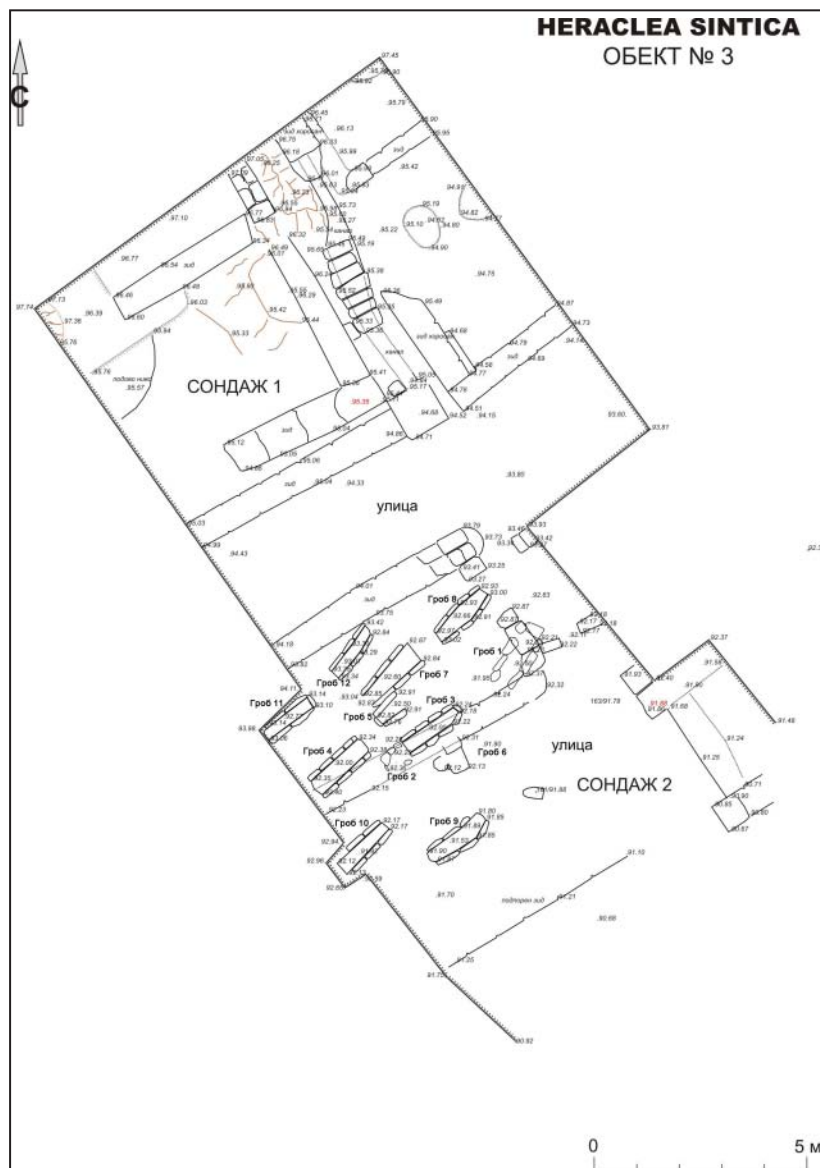
Разкопките са планови и бяха финансирани от държавния бюджет през Министерство на културата. Работихме в рамките на месец – от средата на септември до средата на октомври 2011 г. Археологическият екип включваше още Сотир Иванов (ИМ – Петрич), който обработи и нумизматичните находки. Инженер Атанас Каменаров извърши геодезично заснемане на разкритите градежи, Виктория Русева (Институт за експериментална морфология, патология и антропология с музей – БАН) обработи антропологичния материал, Лазар Нинов (НАИМ – БАН) – археозоологичния, а Цветана Попова (НАИМ – БАН) – събраните палеоботанични проби.

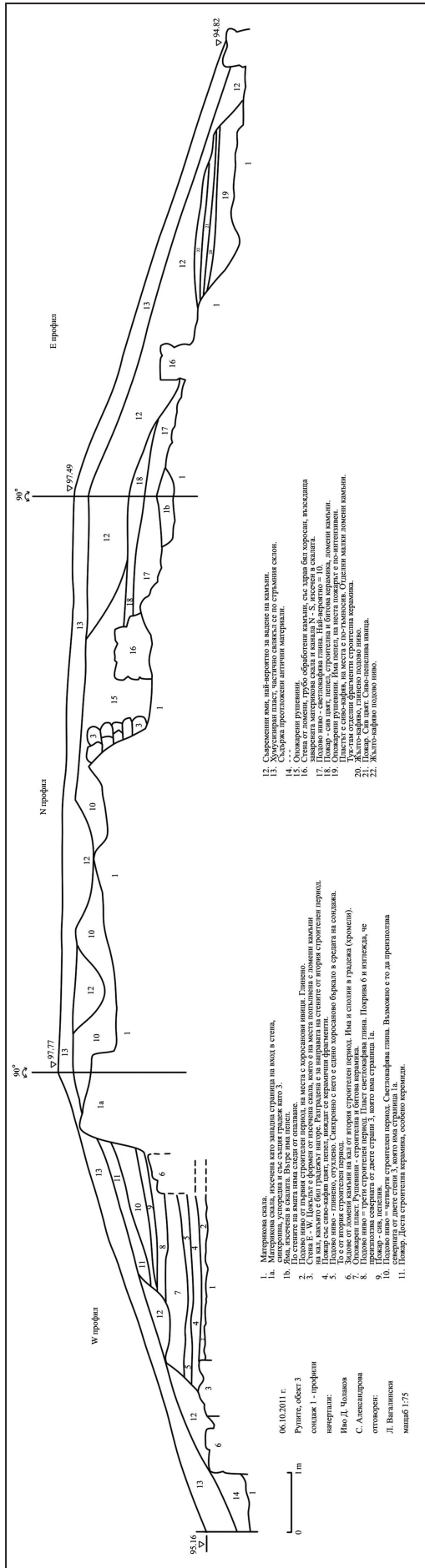
Започнахме нов обект 3, попадащ между обекти 1 (римска куртина) и 2 (римски занаятчийски квартал) от разкопките ни през 2007 година. Обект 3 е разположен в долната част на югоизточния склон на хълма Кожух. Мястото бе избрано заради надеждни резултати от геофизично проучване през април на 2011 година (виж

обр. 1, парцел III в предходния отчет на Вагалински/Иванов тук). Северната част на обекта проучихме чрез сондаж 1, а южната – чрез сондаж 2 (обр. 1). Общата проучена площ е 1 дка.

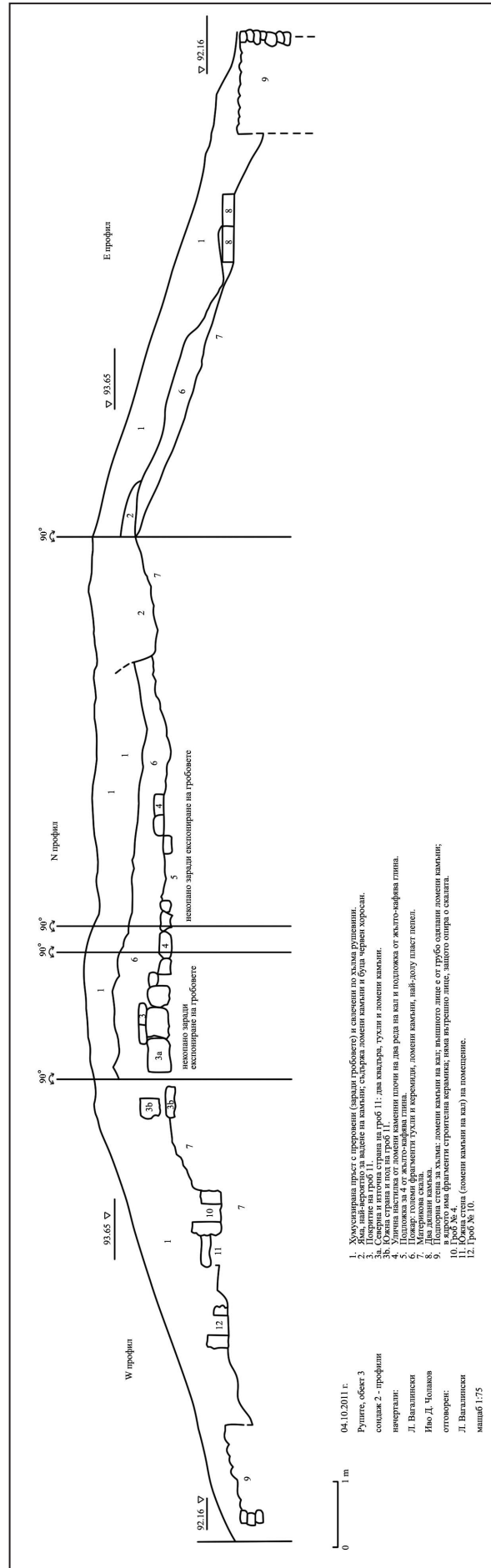
Стръмният терен, водещ до обърната стратиграфия, тънките културни пластове, съчетани с интензивно обитаване, както и древни, и съвременни вкопавания затрудниха изработването на детайлна и окончателна хронология на обекта (обр. 2 и 3). Предварителните резултати са следните:

Върху грубо подравнената материкова скала и под първото подово ниво (обр. 2, 2) лежах ранноелинистически материали, включително монети. Свързването им с конкретна архитектура в рамките на обекта е несигурно засега. Над тях разграничихме четири строителни периода, всеки от които завършва с опожаряване. Първото (обр. 2, 4) датираме около новата ера (след 27 г. пр. Хр.) и вероятно е причинено от вражеска атака, съдейки по намерените върхове на копия, стрели и оловни ядра за прашки. Вторият пожар е избухнал след 295 г. (обр. 2, 7). Последният катаклизъм се е случил след 341 г. (обр. 2, 11). Претогложените по склона пластове

Обр. 2. Хераклея Синтика, обект 3, сондаж 1, стратиграфски профили.

Обр. 3. Хераклея Синтика, обект 3, сондаж 2, стратиграфски профили.

съдържаха елинистически материали, смесени с римски/късноримски, което подсказва, че нагоре по хълма има елинистически сгради, което сме установили и чрез проведени обходи по хълма Кожух.

Надлъжната ос на помещенията е разположена по оста изток – запад. По стръмната ос север – юг са разположени стълбищни пътеки и тангиращи ги канали за оточни води. Улицы, изсечени в скалата и подравнени с трошляк, лежат по оста изток – запад (обр. 1). Така се получава своеобразна ортогонална планировка, съобразена със стръмния хълм. Тя е повтаряна през вековете именно заради оптималната пригоденост към релефа. Същата планировка установихме през 2007 и в съседния обект 2.

В заварените рушевини в рамките на сондаж 2 са вкопани гробове (обр. 1). Проучихме дванадесет. Гробните съоръжения са изградени от грубо одялани ломени камъни (най-вероятно взети от околните заварени градежи), тухли и керемиди със или без глинена спойка. Понякога късите страни не са затворени. Гробовете съдържат от един до три индивида. Поне един е използван и като семеен гроб, съдейки по струпаните човешки кости в краката на последния погребан. Починалите са положени по гръб в изпънато положение. Като правило ръцете са покрай тялото или върху таза. Главата е с азимут 220-230 градуса. Липсва гробен инвентар. В таза на погребан намерихме връх на стрела, която е възможна причина за смъртта му. Релефен печат с кръст открихме върху една от покривните керемиди. Погребалният обред и стратиграфската позиция на погребенията ги определят като раннохристиянски. Те са извършени след 341 г. Съдейки по датировката на последното опожаряване в съседния обект 2 (АОР за 2007 година), възможен терминус пост квем е и 383 г.

В некропола са установени костни останки от най-малко 18 индивида. От тях 12 индивида (66,67 %) са подрастващи и 6 (33,33 %) се определят като израснали индивиди над 18-20 години. Възрастовото разпределение на индивидите в детска възраст показва наличие на две кърмачета – новородено и дете на възраст до шест месеца, три деца са на възраст от 3 до 6 години включително и пет деца са на възраст от 8 до 14 години включително. Един индивид е в юношеска възраст. От индивидите над 18-20 години, четирима са в млада възраст (*Adultus*) и един на възраст 50-60 години. Сигурно разпознатите полово индивиди са мъже. Ръстът е определен при двама млади мъже – висок (175 см) и среден за античността (169 см). Общо здравословното състояние на индивидите от скелетната популация може да се оцени като влошено, съдейки по възрастовото разпределение на погребаните, голямото разпространение на хипоплазия на емайла, насочващо към възможни периоди на затруднен растеж, наличието на *cribra orbitalia*, отново разкриващи периоди на дефицит в развитието на индивидите, свързващ се с неправилно хранене и развитие на вътрешни паразити – състояния, водещи до развитие на анемия и зъбен кариес.

По време на разкопките добихме разнообразен подемен археологически материал: монети (бронзови, сребърни, оловни, варварски имитации, покриващи периода Филип II Македонски (359-336 г. пр. Хр.) – Валенс (364-367); разнообразни керамични съдове, тежести за стан, глинени лампи, оловни тежести и многобройни оловни парченца, костени игли за коса, отделни мъниста и пръстени; хромели; върхове на стрели и копия, оловни ядра за прашки. Върху парче от глазирана теракота личи релефен гръцки надпис – най-вероятно име на производителя.

Идентифицирани бяха кости от говедо, овца, коза, свиня, кон, магаре, куче, елен, дива свиня, заек, кокошки и риби. Домашните бозайници с изключение на кучето са селскостопански животни. Дивите бозайници са елен, глиган и заек. Ловувани са най-често възрастни индивиди. Прави впечатление голямото количество на кози, което е свързано с особеностите на ландшафта и на растителността. При свинете силно доминират възрастовите групи *infans* и *juvenil*. Най-много са свинете от възрастова група ювенил, което означава повече мазнини. Очевидно е разминаването на съвременните критерии за диетично хранене в сравнение с античните. Еквидите – кон и магарета са представени с единични кости. Тъй като тези животни са използвани преди всичко за работа и езда, действителното им количество е много по-голямо. При говедото съотношението подрастващи към израснали индивиди е в полза на последните. Следователно стратегията на отглеждане и развъждане е насочена към така наречената вторична полза за използване на животните за мляко и работа и едва след това за месо. По някои от метаподиите и вторите фаланги на говедата има деформации, които свидетелстват, че тези животни са използвани за работа. При дребния рогат добитък съотношението е в полза на израсналите индивиди. Това е свидетелство, че преди да бъдат заклани, те са използвани за мляко, вълна и за приплоди. Следите от касапски инструменти по костите показват наличие на месарници. Намерени са артефакти и заготовки от кости и рога на елен, сърна, говедо и овен. Костите от свине доминират, следвани от овцете, козите и говедата. Прави впечатление относително малкият дял на говедото. Количеството на костите от свиня и дребни преживни е паритетно, но трябва да се отбележи, че

като количество месото от свинята надвишава значително овчето и козето. В античността свинското е предпочитано. Макар и в малко количество, дивечът е разнообразявал менюто на местните жители. Както трябва да се очаква, заекът е на първо място. Рибa и кокошки са обогатявали трапезата.

Събраните палеботанични проби са разпознати като масовия в археологически обекти дъб (заради разнообразната му приложимост и висока температура при горене) и предпочитащата реките топола – наоколо текат две.

Разкопките ще продължат през следващите две години.

№ 43. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ „СТЪЛБИЧКИТЕ”, ГР. САНДАНСКИ

Владимир Петков, Светла Петрова

Археологическите проучвания на обект „Стълбичките” се проведеха в началото на 2011 г. с ръководител Владимир Петков от Археологическия музей на гр. Сандански и Светла Петрова-Динева от НАИМ – БАН.

Обектът се намира близо до центъра на античния град, на 300 м северозападно от базиликата на улица „Партизанска” и 200 м югозападно от Епископската базилика. Разположението му на най-високата част на ската, върху който е разположен Епископския комплекс към Базилика №4, предизвикаха интерес, най-вече с отношението им към градоустройството на античния град. Разположението на обекта на юг от ул. „Кирил и Методий” улесни провеждането на разкопките що се отнася до наличието на място за изхвърлянето на пръстта. Проблем, който винаги е бил №1 при археологическото проучване в гр. Сандански.

Теренът многократно е търпял промени и вмешателства, едно от последните е от първите десетилетия на XX век, когато тук се помещават някои от сградите на щаба на армията. На снимка от 1917 година личи, че тук е имало масивна продълговата сграда, ползвана за нуждите на Българската армия. Съдейки по разкритите останки при разкопките, сградата е била ползвана за военна лечебница.

При изкопни дейности около парцела досега не са откривани археологически структури. Доказателство за това е и построената средата на 90-те години сграда на Неделното училище в двора на църквата „Св. Георги”, която е на около 30 м южно от проучвания парцел.

Проучването приключи в рамките на 1 месец, като се откриха останки от три исторически периода:

Античен – останки от сгради и керамика.

Средновековен – предимно керамика.

Нова история – останки от военната лечебница от 1917 г.

След разчистването на наноса от съвременните намеси проучванията започнаха едновременно в два сектора на строителното петно – Западен и Източен съответно с размери 6 x 18 м и 14 x 18 м. Разчистването на кота 249.00 м по Балтийската система показва оформянето на две археологически структури по една в двата сектора.

В източния сектор се очерта наличието на малко помещение, работилница със запазени размери: 6 x 6 м с формата на квадрат и с посока запад. Ширината на зидовете, градени от речни валуни, на калова спойка е 0,30 м. Площта на проучваното петно изобилстваше от следи от горяло, пепел и кафяви слоеве от желязна обработка. В помещението се откриха три ями, почти една до дру-

Обр. 1. Помещение – занаятчийска работилница.

Обр. 2. Останки от основите на военната лечебница на българската армия – 1917 г.

Обр. 3. Местоположение на обекта между шестте открити раннохристиянски базилики.

щабната постройка.

В насипа бяха открити и фрагменти от средновековна керамика, което е още едно потвърждение за наличието на средновековен период в развитието на Свети Врач през XII – XIV в. Средновековен некропол от същия период бе открит на разстояние от 150 м от настоящия обект в югоизточна посока през 1988 г.

га с различни диаметри – 0,80 м, 0,50 м, 0,40 м.

В ямите се откриха много парчета от горяло желязо, стъклени фрагменти от малки стъклени шишенца от лекарства и по-големи от мляко. В южната част помещението изобилстваше с останки от кожени ремъци и обувки – всички с почти вековна датировка. На север от него се очерта калдаръм с площ от 14 кв. м, направен от облични речни камъни, продължаващ на север от строителното петно.

В западния сектор, разположен в посока север – юг, се откриха останките от масивна сграда – най-вероятно военната лечебница от времето, когато източно от село Свети Врач, през периода 1914-1917 г. е бил разположен щаба на армията. Запазените размери на сградата са: 15,10 x 7,20 м. На места тя е прорязвала стари, по-малки по размер основи от вероятно антични сгради, от периода IV – VI в. които продължават под съвременната улица (обр. 2).

От епохата на ранното християнство е разкритата част от масивна сграда – запазена в югоизточния ъгъл с размери: 8 x 4,50 м и дебелина на зидовете от 0,80 м. Всички те са запазени в субструкция, на височина от 0,50 м.

Отриването на археологически структури на това място, потвърждава тезата за наличието на 3-то градоустройствено ниво на раннохристиянския град. За първо и основно приемаме нивото на античната главна улица „Кардо максимум“; второто, успоредно на него минава на запад от Епископската базилика, достигайки до Базиликата от ул. „Партизанска“ (сега ул. „Св. Георги“) и разположено на 60 м от cardo-то. Новите открития са на най-високото откривано досега градоустройствено ниво, което е на почти 15 м над нивото на cardo maximus (обр. 3).

Откриха се и множество фрагменти от битова и строителна керамика, както и преупотребени в строежа на Лечебницата, база от колона с размери: 0,35 x 0,35 м и височина 0,20 м. Два детайла – част от колона и гранитен блок бяха открити до източната страна на източния зид на

№ 44. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ „ЕПИСКОПСКА БАЗИЛИКА”, ГРАД САНДАНСКИ

Владимир Петков, Светла Петрова

Археологическите проучвания на обект Епископска базилика през 2011 г. се проведеха за 22-ри сезон (обр. 1). Най-важните резултати от проучванията са изясняването и оформянето на северозападния ъгъл на Епископския комплекс. Разкритото помещение е с размери: 11 x 9 м.

Макар и с неидеални геометрични пропорции, разположено на площ от 100 кв. м то явно е играло важна роля в християнската литургия. В центъра на помещението са разположени, две зидани колони с размери: дължина – 1,50 м и широчина – 0,80 м. Помещението е било измазано с два слоя стенописи в геометричен, т. н. „псевдоколонен” стил личащ върху стеничката между двете ниши в антрето на помещението и останки от полихромни стенописи по северния зид (обр. 2).

Откритата част от бронзов канделабър (връхна част), предполага извършването на християнски ритуали, като бъдещите проучвания може да го определят и като мартирион или свето място в Епископската базилика (обр. 3).

Преходът между двете части на помещението е ставал чрез три отвора (врати) широки съответно – 1,15 м (южния), 1,60 м (средния) и 1,30 м (северния). По запазената паднала арка на северния отвор, може да се предположи, че и трите входа са завършвали с арки. Официалния вход на помещението е бил на изток от Нартекса, и има масивен мраморен праг със следи от масивна порта. Достъпът до помещението е от юг – два входа и от север – един вход.

Подът на помещението е застлан с добре изгладени мраморни плочи, а южно от входа от към нартекса бе открита основата на гранитен кантарос (купел) с диаметър от 0,30 м, в долната част. Откритите многобройни останки от стъкло към южната стена на помещението предполагат наличието на прозорци по нея и потвърждават факта, че помещението №1, което се намира на юг от разкриваното голямо помещение вероятно е било под открито небе и не е имало изградена покривна конструкция над него.

Проучваното помещение и получените данни от разкритата площ, откритите многобройни же-

Обр. 1. Епископска базилика. План и разположение на базилики № 1 – 4; 7 и 8.

Обр. 2. Стенопис на северната стена.

Обр. 3. Бронзов
канделабър. Фрагмент.

лезни гвоздеи, предполагат покритие от дървена конструкция на това помещение, а многобройните фрагменти от стенописи нанесени върху мазилка положена на тръстикова основа, както и открит фрагмент от стенопис с изображение на светец предполагат наличието на уникално ранно изображение на светии в Епископския комплекс.

Останките от солиден слой пепел открит в антрето са ново и окончателно потвърждение на тезата, че Епископския комплекс е унищожен след силен пожар, най-вероятно при варварските нашествия през втората половина на VI век.

№ 45. НИКОПОЛИС АД НЕСТУМ

Цветана Комитова

През 2010 г. община Гърмен кандидатства с проект по Оперативна програма Регионално развитие за надграждане проект BG 2004/016-782.01.06.03.05. – „Консервация и реставрация на археологически обект Никополис ад Нестум – част от перистилна сграда и прилежащата ѝ крепостна стена”. Проектът предвижда развитие на туристически атракции на територията на античния град като възстановки на грнчарска работилница и на облекла от римската епоха. Това налага построяването на сграда, в която да се реализират предвидените дейности. Съгласно разработеният и съгласуван с НИНКН проект за реставрация, консервация и социализация на късноантичния град Никополис ад Нестум в с. Гърмен, кв. Заграде, се предвижда подхода към комплекса да бъде в североизточния ъгъл на резервата, където е и входа към него. В тази зона, близо до входа има малка сграда, изградена по проект в 2008 г. Новата сграда – Център за интерактивни занимания, демонстрации и атракции, ще бъде изградена на калкан от изток към съществуващата и ще заеме пространството между сега съществуващата ограда на обекта и построената в 2008 г. сграда. Според изискванията на Закона за културното наследство, трябваше да бъде проучен терена отреден за изпълнение на инвестиционния проект.

През месеците юли и август на 2011 г. се извърши археологическо проучване на терена, определен за изграждане на Центъра за интерактивни дейности. Сградата, с площ от около 200 м², ще бъде разположена срещу сегашния вход към археологическия обект, като последният ще бъде изместен на юг. Поради затруднения, произтичащи от преместването на електрическата инсталация за охранителните камери, разположени по оградата, в началото на археологическите разкопки входът все още не беше изместен. Осигуряването на достъп до обекта наложи проучването да бъде чрез 5 сондажа, разположени от двете страни на входната алея. Четири от тях, верижно разположени покрай линията на сградата от север с размери 3 x 3,50 м и един – покрай линията на сградата от юг с размери 12,50 x 3,50 м.

Установено бе, че на това място на дълбочина до 2 м няма останки от археологически структури, както и следи от каквото и да било застрояване или обитаване на терена. Мястото е в близост до източната крепостна стена, но извън укрепената в IV в. територия на града. В непосредствена близост, покрай съвременния път Гоце Делчев – Гърмен – Огняново, има малка река, която в миналото се е разливала и е образувала речните наноси, констатирани в проученото пространство. Най-вероятно това е и една от причините за липсата на следи от археологически структури.

В сондажите 3 и 5 са разкрити останки от зид – камък на кал, фундиран на дълбочина 0,30-0,60 м от съвременната повърхност върху речен нанос. По спомени на съвременници доскоро тук е имало навес за животни.

№ 46. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ „СВЕТИ НИКОЛА”, ГР. БАНСКО

Владимир Баряков

Археологическият резерват „Св. Никола” е разположен върху стръмен склон в ЮИ част на Национален парк „Пирин”. Проучванията през 2011 г. продължиха в североизточна посока, където бяха разкрити зидове на сгради, които оформят помещения с различни размери.

Всичките зидове са градени от обработени камъни, споени с хоросанов разтвор и с дебелина 0,65 м, каквито са и другите разкрити до момента, а при градежа на някои от тях е използвана и строителна керамика. В проучваните пространства се разкриха големи струпвания от камъни и строителна керамика (тегули и тухли), паднали вследствие на пожар. Разкри се горял пласт с дебелина 0,20-0,30 м, в който бе открита колективна находка от керамични съдове, почти изцяло запазени. Сред откритите железните оръдия са мотика, брадвичка, кирко-брадва, сърп, кръст, клинове, длета, ножица, пирони, скоби, резета за врати и прозорци и др. От железните оръжия много са частите от остриета на ножове, стрели и копия. Открити бяха и други железни предмети, единият вероятно е за жигосване на добитък, също фрагменти от стъклени съдчета и прозрачно стъкло, фрагменти от питоси и битова керамика с врязана и глазирана украса.

В почти всички от новоразкритите помещения бяха запазени участъци с подова настилка. В едно от тях бе открито огнище, изградено на пода с тухли и оградено с камъни. Разкрит бе и добре оформен канал за вода, изграден от два успоредни каменни зида с хоросанова спойка, под който са положени тегули за отичане на водата. На 10 м в северна посока, на по-високо място бе открит и фрагмент от воденичен камък, неясно обаче дали е in situ (?).

В СЗ посока се разкри зид с дебелина 1 м, който може да се окаже част от вътрешната крепостна стена. Близко до мястото, където в предходната година бяха намерени двата моливдовула, тази година бе открита бронзова плочка (катарама?) (3,6 x 2,6 x 0,2 см) с надпис, който е в три реда, разчетен и преведен от Николай Шаранков:

Обр. 1. Архитектурен план на археологически обект „Св. Никола”, гр. Банско.

Обр. 2. Бронзова плочка (катарама?) с надпис.

Обр. 3. Колективна находка от византийски монети.

ΕΥΛΟΓΙΤΩ/ΚΥΡΙΟΣ/ΚΟΣΜΟΥ (εὐλογεῖτω κύριος κόσμου), т. е. – „Господарят на света да благослови!“.

Монетният материал е от бронзови римски (III-IV в.) и византийски (VI в.) монети, които в повечето случай са патинирали, обгорени и счупени вследствие на пожара. Открито бе и съкровище/колективна находка от 17 византийски номизми от VI в. на имп. Юстиниан в няколко разновидности – императорът е в профил или анфас и номинал – „К“ и „М“ (обр. 3). Разчитането им е затруднено, защото са слепени една за друга и има полепнали овъглени зърна, които вероятно са били в керамичния съд като прикритие. Това ни дава основание да предполагаваме, че пожарът е станал в края на VI – началото на VII в., може би при славянските нашествия. Открити са и малобройни османски монети, както и на италианските градове-републики.

Некрополът през тази година не бе проучван, случайно бяха разкрити два гроба северно от него, които бяха много разрушени и с липсващи кости от скелета.

№ 47. АНТИЧЕН И РАННОХРИСТИЯНСКИ НЕКРОПОЛ В М. ЗАРИНА НИВА, КВ. „ВАРОШ“, ГР. ПЕРНИК

Василка Паунова

През периода август – септември 2011 г. в местността Зарина нива в кв. „Варош“ в гр. Перник продължи проучването на античен и раннохристиянски некропол. Разкопките бяха спасителни и предизвикани от дълбочинна работа с багер в границите на археологическия обект. Ръководител на проучването

Обр. 1. Перник. Бронзова позлатена фибула.

Обр. 2. Перник. Сребърна монета на гр. Истиея (II-I в. пр. Хр.).

бе Василка Паунова – археолог в РИМ – Перник. Екипът се състоеше от музейни специалисти и студенти от СУ „Св. Климент Охридски“, НБУ – София и УниБИТ – София. Теренната работа бе извършена с помощта на общи работници от гр. Перник. Работата беше извършена на ръка, в рамките на 23 работни дни. Конкретна цел бе да бъдат разчистени и документирани засегнатите археологически структури в югозападната част на некропола.

В сондаж I бяха проучени четири археологически квадрата (кв. 102, 103, 122, 123) до дълбочина 0,60 м. Бяха разкрити две гробни ями (№CI-21 и CI-22), незасегнати от изкопната работа на машината и шест частично разрушени. Не е ясен броят на напълно унищожените гробове.

Гроб №CI-21. Ориентация: югозапад (глава) – североизток, дълб. 0,25 м. Трупополагане по гръб в изпънато положение. Ръцете са леко свити и положени върху слабините. Запазени са само два камъка от каменното ограждане на ямата. Контурите на последната не се различават.

Гроб №CI-22. Ориентация: югозапад (глава) – североизток, дълб. 0,21 м. Трупополагане по гръб в изпънато положение. Черепът е силно фрагментиран. Запазени са само късове от бедрените кости. Останалите липсват. Не е ясна позицията на ръцете. Скелетът бе покрит с аморфни каменни плочи. Контурите на гробната яма не се различават.

Под и между двата гроба бе открита бронзова позлатена фибула (VI в.), която най-вероятно е била инвентар към друг гроб, разрушен още в древността.

В сондаж I бяха открити три монети – сребърна на гр. Истиея (II-I в. пр. Хр.) (обр. 2 а, б), силно изтрита медна (вероятно V в.) и мангър на султан Сюлейман II (XVII в.).

Останалите гробове, разчистени в сондаж I са нарушени в голяма степен. По оцелелите *in situ* кости от скелетите е видимо, че позицията на тялото е в направление запад-изток или допустимите сезонни измествания от него. Липсва гробен инвентар. Най-общо те могат да бъдат датирани в периода V-VI в.

В сондаж II проучването се извърши в три квадрата (кв. 253, 273 и 274) и достигнатата дълбочина бе до 1,40 м.

Кв. 273: При археологическото проучване в този квадрат бяха разкри два гроба на възрастни индивиди: №48 и №51.

Гроб №48: Ориентация: югозапад – североизток, дълбочина 1,15 м. Трупополагане по гръб, в изпънато положение. Дланите са положени върху слабините. Скелетът е бил положен в дървен ковчег. Не е открит гробен инвентар.

Гроб №51: Ориентация: югозапад – североизток. Трупополагане по гръб в изпънато положение. Костите са силно разрушени. Ръцете най-вероятно са били изпънати до тялото. Скелетът е бил положен в дървен ковчег. От каменното ограждение на гробната яма са запазени само два аморфни камъка.

В кв. №274 са проучени три гроба – два детски (№49 и 50) и един на възрастен индивид (№54).

Гроб №49: Ориентация: югозапад – североизток, дълбочина 0,93 м. Трупополагане по гръб в изпънато положение. Ръцете са спуснати до тялото. До лявата страна на черепа е открита бронзова обеща.

Гроб №50: Ориентация: югозапад – североизток, дълбочина 0,98 м. Трупополагане по гръб в изпънато положение. Скелетът е бил положен в дървен ковчег. От каменното ограждение на гробната яма са запазени само два аморфни камъка.

Гроб №54: Ориентация: югозапад – североизток, дълбочина 1,20 м. Трупополагане по гръб в изпънато положение. Ръцете са слабо свити в лактите и дланите са положени върху слабините. Костите са в тежко състояние, на места са оставили само отпечатък в почвата. Запазени са няколко камъка от ограждането на гробната яма. Липсва инвентар. Гробната яма е вкопана в материка.

Кв. 253: В него са разкрити два гроба (№52 и 53) на възрастни индивиди.

Гроб №52 е разрушен от по-плитка гробна яма. Дълбочина 0,99 м. Запазени са само отделни късове от човешки кости и следи от изтлял дървен ковчег.

Гроб №53: Ориентация: северозапад – югоизток, дълбочина 1,06 м. Трупополагане по гръб в изпънато положение. Костите са в тежко състояние, на места са оставили само отпечатък в почвата. Позицията на ръцете не е ясна, най-вероятно са изпънати до тялото. Скелетът е бил положен в дървен ковчег, скрепен с железни планки. Липсва гробен инвентар.

Разкритите гробове през 2011 г. в сондаж II могат най-общо да се отнесат към периода IV-V в. Те принадлежат към по-ранна фаза от съществуването на раннохристиянския некропол, при която особеност е поставянето на дланите до тялото или върху слабините. Липсват съпровождащи дарове при възрастните индивиди. Открити са обеци (една или две) само в някои от детските гробове. Във всички ями са забелязани дребни въглени от ритуално почистване с огън.

№ 48 СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „МЕТРОСТАНЦИЯ 7 – II” (ЛЪВОВ МОСТ) – СОФИЯ

Георги Бояджиев, Боян Трантеев

Метростанция 7 – II се намира в границите на I-ва защитена зона на археологическия и исторически резерват „Сердика-Средец”. Изследваният обект заема централната част на бул. „Мария Луиза”.

Южната му граница върви по оста на уличното платно на бул. „Сливница”, а северната е на 52 м южно от линията на тротоара на ул. „Козлодуй”. По време на проучванията през 2010 г. на дълбочина 2,57-3,35 м от нивото на ул. „Мария Луиза” са разкрити четири почти успоредни зида. Те са запазени в субструкция и са с посока север – юг. Изградени са от речни камъни със спойка от сивобял песъчлив хоросан. Два от тях са пресечени от шлицовите стени на североизточния вход-изход на метростанцията (зид III и V). Зидовете са с дължина 11,80 м. Източният от тях (III) е с контрафорс на външната си, източна страна и е с височина 1-1,51 м. Част от него е разкрита в изкоп на 27 м северно от вход-из-

ни към османската епоха от XVII-XVIII в. Съществува и мнение, че разкритите градежи са част от античен хореум/хореуми, разположени в т. нар. Сердика II.

Литература

Иванов 1994: Т. Иванов. Към проблема за укрепителната система на Сердика (II-VI в.). – В: Сердика-Средец-София, 2, 1994, с. 29-52.

Юбилеен сборник на софийското благотворително дружество „Иван Н. Денкоглу“ по случай 40 години от основаването му 1989-1939 и 100 години от началото на родолюбивата дейност на големия благодетел Иван Николаевич Денкоглу 1838-1938, С, 1940.

Желева-Мартинс, Фърков 2000. Д. Желева-Мартинс, Ю. Фърков. Градоустройствена еволюция-В: София-120 години столица, С, 2000, с. 464-474.

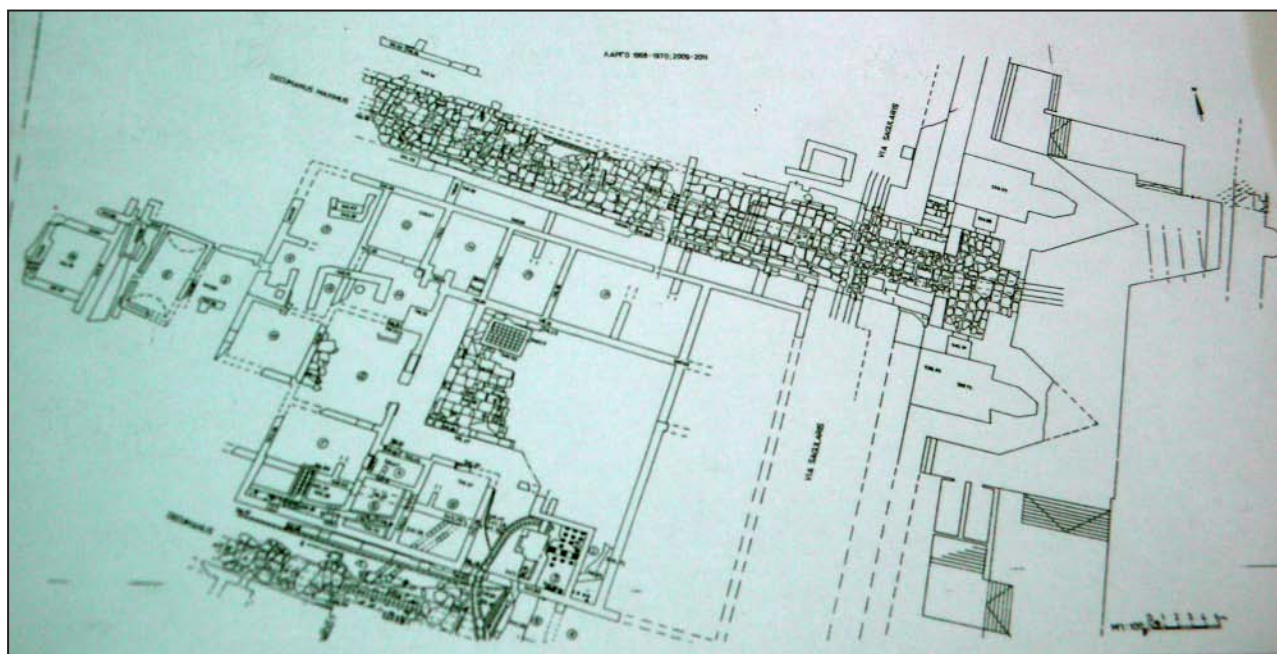
Ганчев 1983. Хр. Ганчев. София. Улици и площади, С, 1983.

Тахов 1987. Г. Тахов. От Средец до София С. 1987.

№ 49. ПРОУЧВАНИЯ НА ТЕРЕНА НА ПЛ. „НЕЗАВИСИМОСТ“ (ЛАРГОТО), СОФИЯ

Константин Шалганов, Никола Козарев

В периода 27.01. – 30.11.2011 г. продължиха и може да се каже, че като цяло, завършиха археологическите проучвания на терена на Ларгото, започнали през 2009 г. във връзка с реализацията на проекта за т. нар. „Подземно културно-комуникационен комплекс Сердика“. Целият терен в рамките на т. нар. „конструктивни блокове (к. б.) №1-4“ (З – И), е с площ от около 4681 кв. м. В рамките на „блокове №1-3“ не бяха констатирани археологически структури. Наситена с археологически останки се оказва площта на „блок №4“. Това не е учудващо, предвид съществуващата денивелация на терена (З → И), която е позволила запазването, до известна степен, на античната и късносредновековна архитектура от дълбоко фундираното следосвобожденско (1878; 1945 г.) строителство и подземна инженерна

Обр. 1. Сердика. Ларго 1968 – 1970, 2009 – 2011. План на разкритите археологически останки.

Обр. 2. Сердика. Ларго 2011. Декуманус максимум. Поглед И – 3.

инфраструктура.

Резултати

Окончателно се потвърдиха предварителните прогнози, че на терена на Ларгото, в източната му част, ще се разкрие част от незасечен досега при разкопки античен квартал (инсула) на Сердика – първият южно от главната улица на града с посока И – 3 (декуманус максимум) и западно от улицата покрай източната крепостна стена на града (виа сагуларис). Въпросната инсула е с ширина (С – Ю) – 29,30 м, а проучената щ, но несигурна дължина (И – 3) – 74 м (44 м?).

1. Улична мрежа

а) главната улица на Сердика с посока И – 3 (декуманус максимум)

От север на проучения сектор е маркирано частично запазеното трасе на главната улица на античния

и средновековен град с посока И → 3. На практика откритието през 2011 г. се явява „естествено” продължение в западна посока на спасителните проучвания през 1968-1970 г. във връзка с изграждането на подлез „Източна порта на Сердика – Средец” (бивш подлез „Партиен дом”). Тогава са разкрити и проучени източната порта на града и ок. 29 м от трасето на декуманус максимум, от което понастоящем са видими ок. 14 м. Сумарно, в периода 1968-2011 г. са разкрити 58,61 м от трасето на главната улица.

Запазената на място част от трасето на главната улица (VI в.), разкрито през 2011 г., е с дължина 29,25 м и ширина 6,35 м. Настилка е от разноформатни каменни плочи с дебелина 20/ 25 см и от преизползвани архитектурно-декоративни каменни елементи. На дълбочина 0,50 м под настоящата настилка бяха частично разкрити останки от по-ранната настилка на улицата (края на III–началото на IV в.). По централната надлъжна ос на улицата е разположен главният отточен канал. Светлият отвор е с размери: 0,62 x 1,10 м, ширината на стените му, градени от речен и ломен камък, споен с бял хоросан, е 0,50 м. Дъното е покрито с 2 успоредни реда тухли с формат 33/35 x 33/35 x 4/4,5 см. Успоредно на канала, на 1,10 м северно от него, под настилка, е положен „двоен” глинен тръбопровод с денивелация 3→И и размери на единичната тръба – 0,50 м (дължина) x 0,14 м (диаметър).

Непосредствено от юг от трасето на декуманус максимум бе разкрита и проучена пешеходната аркадна (?) галерия с ширина 2,10 м. От колонадата бяха намерени 2 бр. изцяло запазени постаменти за колони в насипен пласт върху трасето на улицата.

2. Архитектура

Като централен елемент в източната част на проучения терен между двата декумануса (2010 и 2011 г.) се явява разкрития окончателно в рамките на запазената му площ, перистилен „вътрешен двор” на градско жилище (домус), с ширина на обиколните галерии 2,50 м. Запазените му размери са: 6,40 (И – 3) x 10,30 (С – Ю – изцяло запазена дължина), т. е. около 66 кв. м запазена площ. Настилка е от правоъгълни каменни плочи с дебелина 0,20 м.

Южно (2010 г.), западно (2010; 2011 г.) и северно (2011 г.) от двора е разкрита поредица от помещения, свързани верижно. Те са с правоъгълен план и различни вътрешни размери. Западно от двора е разкрита компактна група от 4 помещения (Д, И, К, М), разположени по „двойки” спрямо двора. В двете източни помещения (Д и М) бяха разкрити останки от подови мозайки, чието допроучване бе замразено до осигуряване на финансиране и специалисти.

Северно от двора са разположени 5 верижно, свързани помещения с правоъгълен план и различни вътрешни размери (Л, Н, О, П, Р), които оформят северната фасада на новата инсула. Констатираха се ремонти и преустройства на стените на помещенията. От северна страна вътрешният двор в резултат на преустройство е изгубил перистилната си галерия, в резултат на което новоизградената обща южна стена на помещения Н, П, Р долепя непосредствено до северния стилобат на двора.

Прокарването на „ростверките” (подземната конструктивна железобетонна мрежа) в рамките на „блок №4” наложи изкуственото снижаване на установените и запазени през 2010/ 2011 г. подови нива в редица помещения, които се намират южно, западно и северно спрямо вътрешния двор. Констатираха се по-ранни от сега съществуващите на терена археологически структури – градежи от речен и ломен камък на сивкавобяла хоросанова спойка – помещения Б, В, Г, П, Р. В северозападния

тъгъл на вътрешния двор, под плочестата настилка, бе разкрито неясно по функции тухлено съоръжение. То е с правоъгълен план и вътрешни размери: 2,80 м (И – З) x 1,90 м (С – Ю), с тухлени стени с дебелина 0,30/0,35 м и настилка от тухли с формат 0,30 x 0,30 м.

В западната третина на проучения терен от „блок №4“ бяха разкрити, в различна степен на запазеност, 3 помещения от периода XVII – XVIII в. (Е, З, Й), едното от които (Е) е засводено. Те са дълбоко врязани в тогавашния терен и частично са разрушили или „възседнали“ някои от късноантичните археологически структури.

Находки: Силно фрагментирания керамичен материал, вкл. фаянс и порцелан, не се различава като форми и датировка спрямо керамичните находки от 2009/2010 г. Металните находки – монети и предмети са все още в процес на обработка от консерваторите.

Независимо от гореизложеното, комплексните теренни данни за 2011 г. потвърждават досегашната обща датировка на обекта – IV – VI в. до XVII-XVIII в.

Обр. 3. Сердика. Ларго 2011. Останки от архитектура от XVII – XIX в. Поглед Ю – С.

Литература

Шалганов, Козарев 2010: К. Шалганов, Н. Козарев. Спасителни разкопки на пл. „Независимост“ (Ларгото), София. – Археологически открития и разкопки през 2009 г., София, 2010, 351-352.

Шалганов, Козарев 2011: К. Шалганов, Н. Козарев. Проучвания на терена на пл. „Независимост“ (Ларгото), гр. София. – Археологически открития и разкопки през 2010 г., София, 2011, 313-316.

Шалганов, Кирова 2010: К. Шалганов, Н. Кирова. Археологическото наследство на София – проучване, състояние, проблеми, перспективи. Петдесет и пет години археологически проучвания на територията на столицата от Музея за история на София (Софийският исторически музей) – 1952-2007 г. – Сб. Сердика – Средец – София (Културно-историческото наследство на София: проблеми и перспективи), Т. 5., С. 2010, 20-46, с. 22, №7, с. 24, №20.

Шалганов 2011: К. Шалганов. Археологическите паметници в София. Пътеводител., София, 2011, с. 22; с. 31.

№ 50. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ ПРЕЗ 2011 Г. НА ОБЕКТ „МЕТРОСТАНЦИЯ 8-II“, гр. СОФИЯ, ЦЕНТРАЛЕН СЕКТОР. АНТИЧЕН ПЕРИОД

Марио Иванов

Археологическото проучване през 2011 г. представлява продължение на работата от предходния сезон. Разкопките бяха съсредоточени изключително върху късноантичните и римски пластове. В резултат на проучванията изцяло бяха разкрити сгради А1, А5 и А6, регистрираната през 2010 г. апсида и участъци от 4 улици.

Разкритата през 2010 г. част от уличната мрежа (Иванов 2011, 316) беше допълнена с нови трасета. Декуманус 0 разделя сграда А2 от А6 и има ширина около 3 м. Вероятно в по-ранния си период ширината му е била по-голяма. От настилната са запазени само отделни каменни плочи, тъй като в IV в. трасето е било преградено с няколко стени.

Декуманус 1 се намира между сгради А6 и А5 и е с ширина 5,50 м. Уличната настилка е от различни по големина неправилни каменни плочи, запазени основно върху минаващия отдолу канал. В

Обр. 1. Сердика. Полихромна мозайка с надпис *Felix* от сграда А6, средата на IV в.

Обр. 2. Сердика. Елементи от дървени конструкции от жилище, средата – третата четвърт на I в.

ви, докато централното е оформено като въртящо се колело, обхванато от лавров венец със зелени и лилави листа. Върху колелото е поместен надпис с думата *Felix*. Цялата декорация е обхваната от четири кантароса с прорастваща от тях лоза с листа и гроздове, изпълнени със смалта. Датировката на мозайката е около средата на IV в.

Добре запазените подови нива не позволиха проучването в дълбочина на по-голямата част от сграда А6. Установи се, че предхождащата я сграда от втората половина на III – началото на IV в. е била неголяма обществена баня. В обхвата на пом. 2а и пом. 6 се създаде възможност за частично проучване и на по-ранните градежи. Бяха разкрити части от стени, настилка и структури от сгради от началото на II – първата половина на III в.

Проучването на сграда А5 беше довършено през 2011 г. Установиха се редица промени в плановото и функционално оформяне. През II – първата половина на III в. на това място са съществували вероятно две последователни жилищни сгради с различен план. Вероятно след средата на III в. е изградена неголяма обществена баня, от която се разкриха хипокаустни инсталации. Разкритите фрагменти от мозайка с геометрична украса и вероятно фигурални пана в помещение 6 може би трябва да се свържат с този период на сградата. Към началото на IV в. или малко по-късно банята е била преформирана в жилище със собствен малък бански тракт с басейн. Фрагментите от мозаечен под в помещение 7 принадлежат към този строителен период. Вероятно към края на века сградата е претърпяла разрушения и отново е възстановена като жилищна, но с хоросанови подове. Именно през този период са били изградени сега съществуващите външни стени на сградата от юг, запад и север. В помещение 5 беше проучена пещ за производство на стъклени съдове от края на II – първата поло-

източната част се откриха два блока, вероятно от бордюра. В западната си част декуманус 1 се пресича с улица кардо. На това място сондажно беше проучено пресичането на двата канала, изградени от тухли.

В северната част на сектора беше допроучен декуманус 2, разделящ сграда А5 от сграда А1. Същият е с ширина около 4,50 м и настилка от неправилни каменни плочи, запазени само върху канала. В западната и източната част на декумануса бяха проучени два канала, вливащи се от съседните сгради. Покрай северната фасада на сграда А5 се разкри и част от оловен водопровод. По западната граница на обекта се разкри част от кардо с ширина ок. 6 м заедно с бордюрите. Това кардо се е свързвало с декуманус максимум, а в северна посока свършва до сграда А1. Настилната на кардото е от плочи с неправилна форма и по-малък размер. Трасето му е затворено с две напречни стени, по-ранната от които е вероятно още от IV в. И тук се откри част от оловен водопровод. Датировката на улиците е затруднена от диахронния археологически материал, открит над настилната. Вероятно началното им оформяне е още в края на III – началото на IV в., като използването им достига до VI в.

Сграда А6 беше проучена изцяло през 2011 г. Представлява голяма жилищна постройка с вътрешен двор, банска част и няколко помещения. През VI в. две от помещенията са били оформени с подови нива от розов хоросан. В пом. 1 под пода от розов хоросан се откри полихромна подова мозайка, запазена почти изцяло (обр. 1). Отделните пана са изпълнени с геометрични моти-

вина на III в.

Сграда A1 беше изцяло допроучена през 2011 г. Установи се, че по-ранната сграда от III–началото на IV в. следва същия план, докато тази от началото на II век се различава. Към тези два периода на функциониране на сграда A1 принадлежат разкритите три битови пещи. Проучването на най-ранните пластове от I в. даде много нова информация. Установи се, че най-ранните сгради са били оформени изцяло от дървени елементи и глина (обр. 2). Тези структури се разкриха в добро състояние. Откриха се значителен брой импортни материали – стъклени ребристи купи, конични чаши с релефни пъпки, аретинска и североиталийска terra sigillata форми Consp. 20.4 и 34.1 (Ettlinger et al. 1990, 86-87, 112-113) с печати на CORNELI(us) и P. L. CLE (mens), както и бронзови предмети – фигурка на орел и гривна със сребърна апликация на божество (Иванов 2012, 48-49). Датировката на тези материали е към средата – третата четвърт на I в. Значителен е и нумизматичният материал от периода до Траян, като заслужава да се отбележи откритата сестерция на Британик (Владимирова-Аладжова, 2011).

Обр. 3. Сердика. Изглед към вътрешността на апсидата на раннохристиянска базилика с двете подови нива.

Апсида. През 2011 г. в северната половина на апсидата беше направен срез в хоросановия под и пластове бяха проучени до ранното ниво на изграждане (обр. 3). Установи се, че същото е част от уличната настилка на кардото, върху чието трасе е била изградена тази масивна сграда. При проучването се откри единствено една монета на император от времето на тетрархията в бучка хоросан. Същата вероятно е попаднала в хоросана при първоначалното изграждане и след разрушаването на сградата е останала в нивелационния пласт под новия хоросанов под. Тухленият градеж от първия период на апсидата показва близост с този на баните под сгради A5 и A6 от втората половина на III – началото на IV в., което позволяват да се допусне датировка на апсидата в началото на IV век. Изграждането на сградата върху важно улично трасе показва значението на постройката. Откритият фрагмент от олтарна преграда до външното лице на апсидата и ориентацията ѝ на изток позволяват същата да се идентифицира като раннохристиянска базилика със значителен размер (диаметър на апсидата ок. 10 м). Горните аргументи за дата в началото на IV в. позволяват да се допусне, че това е епископската базилика на Сердика, в която най-вероятното се е провел Сердикският събор от 343 г.

Литература

Владимирова-Аладжова 2011: Д. Владимирова-Аладжова. Рядък сестерций на Британик от Сердика (предварително съобщение). – Археология, 2, 2011, 110-116.

Иванов 2011: М. Иванов. Обект „Метростанция 8-II“, гр. София, Античен период. – Археологически открития и разкопки през 2010 г. София, 2011, 316-319.

Иванов 2012: М. Иванов. Обект „Метростанция 8-II“, гр. София, Централен сектор. В: Българска археология 2011. Каталог към изложба. София, 2012, 48-49.

Ettlinger et al. 1990: E. Ettlinger, B. Hedinger, B. Hoffmann, Ph. M. Kenrick, G. Pucci, K. Roth-Rubi, G. Schneider, S. v. Schnurbein, C. Wells, S. Zabehlicky-Scheffenegger. Conspectus Formarum Terrae Sigillatae Italico Modo Confectae. Bonn, 1990.

№ 51. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ПОДЛЕЗ ПОД БУЛ. „КНЯГИНЯ МАРИЯ ЛУИЗА“, ГР. СОФИЯ”

Марио Иванов

Археологическото проучване в обхвата на бившия подлез под бул. „Княгиня Мария Луиза” между ул. „Пиротска” и пл. „Бански” беше предизвикано от предстоящи строителни дейности по изграждането на пешеходен подход към метростанция 8-II. Разкопките се проведеха през периода края на септември – края на октомври 2011 г.

В края на 60-те години на XX в. теренът е проучван частично във връзка с изграждането на подлеза. При тези проучвания са били разкрити останките на „трикорабна раннохристиянска базилика от IV в. и сграда от II в.”. Липсва научна публикация за резултатите от тези проучвания, както и по-подробна информация за откритите градежи и находки (Гатев 1970, 78; Бобчев 1989, 42, №67; Шалганов, Кирова 2010, 28).

Проучването през 2011 г. започна след укрепване на страните на бъдещия изкоп и премахване на ок. 1 м пласт съвременна баластра. По протежение на северната и южната стена на подлеза са били направени изкопи с по-голяма дълбочина, които са унищожили културните пластове изцяло. През 2011 г. по време на строежа на метрото теренът на подлеза е бил обект на интервенция посредством множество сонди, през отворите на които е инжектиран под налягане бетонов разтвор. Бетонът от тези сонди се е разпространил във всички пластове, в резултат на което баластрата се е превърнала в здрав градеж, а част от основите на античните сгради са облети с бетонов разтвор.

Независимо от негативните обстоятелства, археологическото проучване даде много добри резултати най-вече за ранните периоди от съществуването на Сердика. Необходимо е да се отбележи, че изграждането на подлеза в края на 60-те години на XX в. е унищожило всички градежи и културни пластове от историческите периоди след началото на III в. Единствено в обхвата на апсидата на раннохристиянската базилика се откри малък запазен участък близо до северното укрепване на изкопа, който позволи оформянето на стратиграфски профил. От периода на късната античност се разкриха останките от множество пресичащи се стени, запазени само в субструкция, лишени от синхронните им културни пластове и находки. Тази ситуация създаде възможност за проучване изключително на периода I – II в.

В процеса на проучване се разкриха основите на голяма трикорабна базилика с проучена дължина около 22 м и ширина около 16 м (обр. 1). Същата е с голяма полукръгла апсида с вътрешен диаметър над 7 м. Запазените основи на стените имат ширина 1 м, а зидът на апсидата е широк 1,20 м. Разкритата субструкция е изградена от средни по размер речни и ломени камъни, споени с хоросан с розов цвят. Суперструкцията на базиликата е била изпълнена в тухлен градеж върху квадратен цокъл, както показва малката оцеляла част, попадаща в северното укрепване на изкопа. В оформения северен профил се разкри и малка част от подовото хоросаново ниво на базиликата, което е изградено

Обр. 1. Сердика. Общ изглед на обекта с апсидната част на раннохристиянската базилика.

върху пласт деструкции от по-ранни сгради. Тази стратиграфска картина, както и досегашните наблюдения от проучванията в южна посока, позволяват да се твърди, че изграждането на тази сграда следва да се отнесе не по-рано от края на IV или в V в.

В източната част на проучваното пространство се откриха и части от голяма сграда от IV в., която се явява продължение в северна посока на сграда А4, проучена през 2010 г. в сектор „Север” на обекта (Иванов 2011). Същата е запазена само в субструкция, като градежът ѝ е от камъни на спойка от бяло-жълт хоросан. В централната и западна част на проученото пространство се развива друга подобна сграда, явяваща се продължение на сграда А3 от предходния археологически сезон. Изграждането на базиликата, строежът на

подлеза, както и прокарването на голям каналizationsионен колектор са унищожили в значителна степен останките от тази сграда. Най-добре запазена е каменната настилка на вътрешния двор.

В централната и западна част от обекта се разкриха добре запазени стени от сграда, чието първоначално изграждане е в началото на II в. Принадлежащи към нея са разкритите бази от пясъчник, свързани чрез хоризонтални дебели дървени греди, служещи за основа на по-тънки преградни стени, както свидетелства един запазен фрагмент от подобна конструкция, непосредствено на юг и запад от по-късната каменна настилка на вътрешния двор на късната сграда (обр. 2). В западната част на обекта се разкриха две подобни бази с дървена греда, като в източна посока частично се разкри и трета. Още по на изток от нея се разкри друга подобна база с дървена греда и тухлен зид върху нея. Непосредствено на изток от западната двойка бази с греда бяха проучени останките от три последователно оформени настилки – от речни камъни, от тухли и от неправилни каменни плочи, които вероятно са били положени във вътрешен двор. Описаните каменни бази с дървени греди се свързват с най-ранната настилка от речни камъни. Синхронен на втората (тухлена) настилка е разкритият античен кладенец. Същият е с почти квадратен план и градеж от речни камъни, дървени греди и тухлена горна част, върху която е бил поставен монолитен каменен барабан върху квадратна основа. Градежът на това съоръжение е запазен в чудесно състояние включително дървените му части. Синхронизацията на стратиграфските нива, както и откритите два почти цели съда на дъното датират кладенеца в края на II век.

Безспорно сред най-важните и интересни резултати са проучените останки от I в. Към този период се отнасят много добре запазени части и елементи от дървени конструкции на жилища. На много места в обхвата на по-късните сгради се разкриха вертикални и хоризонтални дървени греди, включително две много масивни. Изключително интересна находка представлява разкритият във вътрешността на апсидата на раннохристиянската базилика добре запазен участък от дървен плет с дължина около 1 м. Сред най-важните открития от този период е проучването на първата и единствена засега есхара от Сердика (Иванов 2012). Откритата монета в този пласт датира тази важна структура около средата на I в.

Към периода около средата – третата четвърт на I в. принадлежи разкрития значителен участък от изцяло запазена паднала на място стена, изградена от дървени колове, между които са преплетени по-тънки пръчки (обр. 3). Цялата тази конструкция е била обмазана с глина. Стената е синхронна на описания по-горе „плет“, който вероятно се явява останка от същата или подобна дървено-глинена стена на сграда. Подобна запазена дървена стена от този ранен период представлява изключително рядка находка, уникална за България.

Обр. 2. Сердика. База от пясъчник, свързана с дървена греда, представляваща основа на преграден зид, началото на II век.

Обр. 3. Сердика. Паднала *in situ* дървена стена, изградена от колове с преплетени между тях пръчки и обмазка от глина, средата – третата четвърт на I век.

Литература

Бобчев 1989: С. Бобчев. Преглед на останките от Сердика, открити в течение на петдесет години. – В: Сердика, 2, 1989, 37-58.

Гатев 1970: П. Гатев. XV национална археологическа конференция. – Археология, 3, 1970, 76-82.

Иванов 2011: М. Иванов. Обект „Метростанция 8-II“, гр. София. Античен период. – В: Археологически открития и разкопки през 2010 г. София, 2011, 316-319.

Иванов 2012: Ранноримска есхара от Сердика. – Археология, 1, 2012 (под печат).

Шалганов, Кирова 2010: К. Шалганов, Н. Кирова. Археологически проучвания, проведени от Музея за история на София от 50-те години до днес. – В: Сердика – Средец – София, 5, 2010, 20-45.

№ 52. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПРОСТРАНСТВОТО ОКОЛО РАННОХРИСТИЯНСКАТА СВОДОВА ГРОБНИЦА НА ХОНОРИЙ ОТ НЕКРОПОЛА ПРИ БАЗИЛИКА „СВ. СОФИЯ“, гр. СОФИЯ

Юниан Мешеков

Във връзка с реализация на проект на Столична програма „Култура“ 2011 г. бе проведено отваряне и разчистване на изследваната през 80-те и 90-те години на XX в. раннохристиянска сводова гробница (Шалганов 2008). Беше проучена и площта около нея с оглед на бъдещото експониране на гробницата.

В процеса на работата, в проучваната площ, бе установено наличието на други пет гробни съоръжения от периода на късната античност, в т. ч. зидани и цистови гробове и неизвестна до момента засводена гробница – 1/11 г., която се намира на около 1 м западно от гробница 2/89 г., всичките принадлежащи на източния некропол на Сердика. Изследвани и напълно документирани са общо 4 късноримски гробни съоръжения, като новата засводена гробница, чийто вход е от запад, на този етап не е разкривана.

След вторичното разчистване отвън на свода на гробница 2/89 г. и разкриването на фасадите ѝ бе достигнато нивото на стерилния пласт от светлокафява, сбита глинеста пръст навсякъде около нея. В хода на изкопните дейности бе установено наличието на археологически структури – фрагменти от 3 бр. високо фундаментирани късни зидове, отнасящи се хронологически най-общо към възрожденския период (XIX в.), в т. ч. зид с хоросанова спойка, частично разрушен при изграждане на съвременен колектор за телекомуникации, както и гроб, изграден от каменни плочи (цистов), попадащ под съвременния колектор.

С наложилото се допълнително разширяване на проучваната площ, бяха разкрити, проучени и документирани следните нови гробни съоръжения:

1. Зидан гроб №1/11 г. (обр. 1), ориентиран И – З, отстоящ на 1 м ЮИ от гробница 2/89 г. Съоръжението е било покрито с каменни плочи, от които е запазен *in situ* само един фрагмент. Фрагментът е от недовършена надгробна стела, с пластична декорация, вторично употребена. Гробът е силно засегнат от един от късните зидове от възрожденския период. Костен материал и гробен инвентар не се откри. Граден е от тухли, споени с бледожълт до бял пясъчлив хоросан. Градежът е 5-редов. В цялата си ширина е запазен само западният зид. Подът е настлан с тухли, цял, стандартен формат. В западния край е оформено възглавие от 2 бр. слабо издигнати тухли половин формат.

2. Зидан гроб №2/11 г. (обр. 1), ориентиран И – З, отстоящ на 3 м южно от гробница 2/89 г. Съоръжението е покрито с преупотребени каменни плочи, представляващи грубо оформени капаци от саркофази с дъговидно оформен профил при късите страни. То не е засегнато от късни интервенции. След демонтиране на една от плочите се установи съоръжение от типа празен гроб – „кенотаф“, без пълнител, с ритуално положени непосредствено върху дъното стъклен съд „унгвентарий“, бронзова монета от I в. на Тиберий Британик, (като Цезар през 41-55 г.), изпълняваща ролята на „Харонов“ обол и 6 бр. железни пирони от сглобки на напълно изтлял дървен ковчег. Гробът е граден от тухли S формат, споени с бял хоросан. Градежът е 10-редов. Подът е застлан с 4 бр. едроформатни тухли.

3. „Цистов“ гроб 1/11 г. (обр. 1), Южната камера (№1) е с покривни плочи. Установено е отварянето му още в античността, чрез разбиване на двете вертикални и покривната каменни плочи в ЮИ му ъгъл. Пълнителят е изцяло с насипен характер. В процеса на работата се разкри, че гробът е двукамерен, като в северна посока се развива второ подобно съоръжение, попадащо изцяло под съвременния колектор. На дъното на южната част на гробна камера №1 бе установено наличие на фрагмент от полихромна подова мозайка с основа от розов хоросан и изпълнени геометрични мотиви. Запазена е около 1/3 част от пло-

щта ѝ. Отсъстват каквито и да било данни за случайно съвпадение при изграждането на гроба върху по-ранна, съществувала вече подова декорация. Нещо повече, запазеният южен бордюр на мозайката е съобразен с контура на вертикалните оградни плочи. Тя е разположена единствено в тази камера. Забелязват се и остатъчни следи от хоросанова обмазка по стените на съоръжението.

Северната камера има стени (източната е преизползван капак от саркофаг), измазани с бяла хоросанова мазилка, без видими следи от стенописване. При иманярска интервенция е пробита както разделящата двете камери вертикална, така и северната оградна плоча на камера №2, като отчупеният от нея фрагмент е открит вътре в камерата. Подът в този случай е изпълнен от розова хоросанова замазка *opus signinum* без никакви податки за наличие на подово мозаечно декориране. Пълнителят и тук е изцяло с насипен характер, като гробът е празен от към костен материал с наличие единствено на няколко дребни фрагменти от стъклени съдчета.

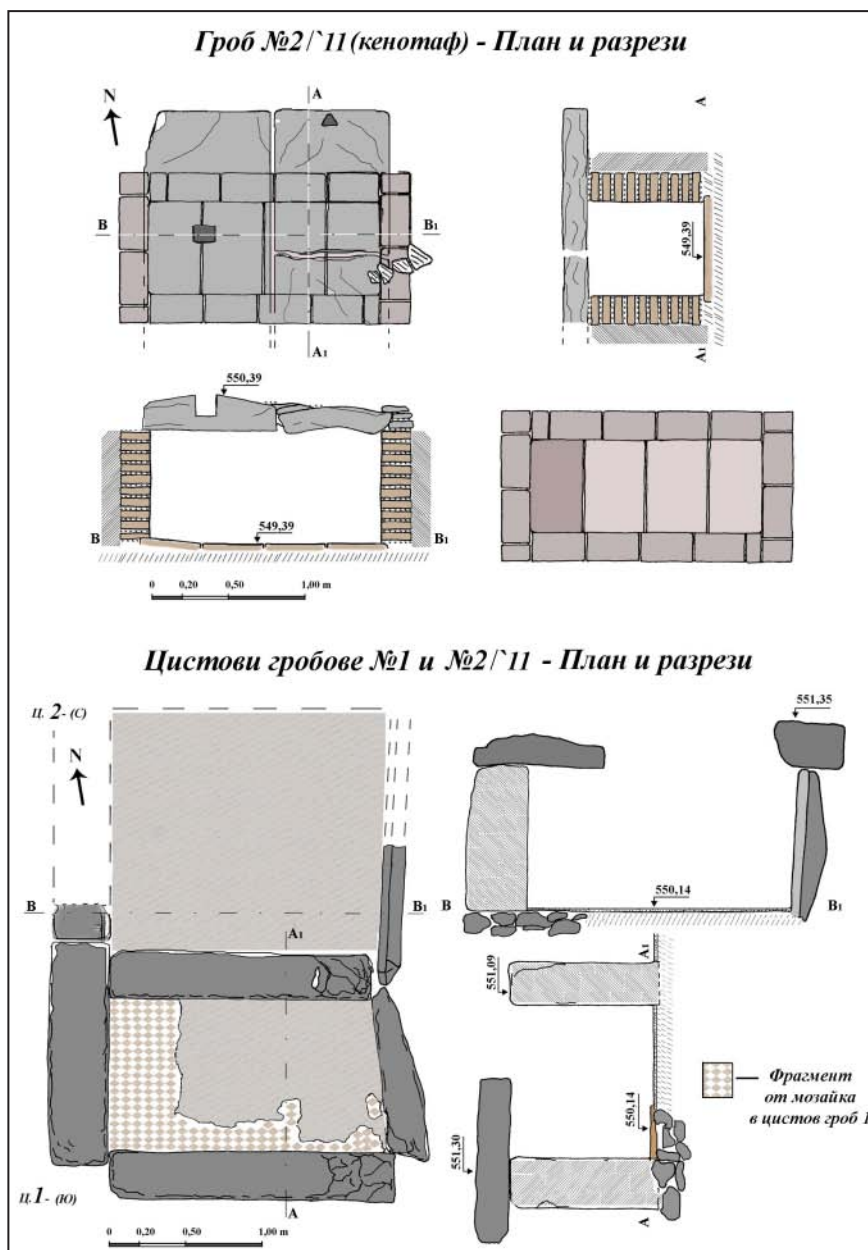
При използване детектор за метал вътре в гробница 2/89 г. в СЗ ѝ ъгъл в пласт силовочерна пръст около нивото на пода бе открита монета от VI в. – пентанумия на имп. Юстин I, (518–527 г.), сечена в Константинопол.

От изложеното дотук, се налагат следните няколко извода:

Общото дълбочинно разположение на трите нови гробни съоръжения, съотнасящо се през около един метър, като гроб №2 е най-дълбоко вкопан, гроб №1 – най-високо, а двукамерният „цистов“ гроб стратиграфски стои помежду им. Всичко това навежда на мисълта за не кратък интервал от време между изграждането им.

Липсата на археологически материал вследствие иманярската намеса при двукамерния „цистов“ гроб и вторичното разрушаването на гроб №1 в по-късна епоха не позволяват да бъде прецизирана датировката им. При гроб №2 монетата на Британик не може да послужи за фактор на датировка, но стъкленият съд би могъл да отнесе акта на изграждане на съоръжението около средата – края на III в. Предвид неговото най-ниско стратиграфско ситуиране той е и най-ранен от трите. Най-високо и най-късен е гроб №1, изграден вероятно през VI в. – втора половина на VI в. (?)

Новооткритата в гробница 2/89 монета на имп. Юстин I в никакъв случай не променя приетата датировка на изграждане на съоръжението – V-нач. VI в. (Шалганов 2008, 447).

Обр. 1.

Абсолютно идентичното разположение като дълбочинни коти на начало на субструкциите на гробница 2/89 и на разглеждания двукамерен „цистов“ гроб, както и сходните им като дълбочини по дови нива, допълнително дава основание за приемане тезата за изграждането им в един период.

В непосредствена близост до гробница 2/89, (в посока юг-югоизток), както и южно от двукамерния „цистов“ гроб липсват други гробни съоръжения. Наличието на свободно пространство около тях в тази централната част от източния некропол на Сердика през периода III – V в., предполага по-особен обществен и/или религиозен статут на погребаните индивиди. В подкрепа на тезата е и стенописването на вътрешността на гробница 2/89 с упоменатото име на покойния (Шалганов 2008, 443-446), както и новоразкритата запазена част от цветна подова мозайка в южната камера на „цистовия“ гроб. Последното е без аналог до момента в българските земи и отново насочва към презумпцията за неслучаен индивид, инхумиран в нея.

Литература

Шалганов 2008: К. Шалганов. Гробницата на Хонорий и надгробната плоча на Паладий – две нови свидетелства за раннохристиянска Сердика. – В: *Studia in honorem Aleksandrae Dimitrova-Milcheva*. Югоизточна Европа през античността VI в. пр. Хр. – VII в. сл. Хр. София, 2008, 439-454.

№ 53. ЗАПАДНА ПОРТА НА СЕРДИКА

Илиана Борисова-Кацарова, Андрей Аладжов

Археологическото проучване през 2011 г. представлява продължение на разкопки от 1975-1980 г. Финансирането се осъществи по програма „Култура 2011“ на Столична община. В разкопките взеха участие студенти и докторанти от СУ „Св. Климент Охридски“ и НАИМ – БАН. Работата беше съсредоточена в южната част на обекта. Беше извършено ново архитектурно заснемане и започна археологическо заснемане на разкритите досега архитектурни комплекси (обр. 1).

1. Портата. В съхранения ѝ вид проходът на портата е широк ~ 4 м. В западния край е стеснен до 3,40 м от два симетрично разположени каменни блока. Проходът е дълъг 7,65 м. В западната си част е изграден от големи правоъгълни каменни блокове, свързани с железни скоби, а в източната част има тухлени страници.

При подновените разкопки е проучено зазиждане на прохода на портата с градеж от преизползвани тухли, споени с хоросан. Около него беше натрупан дебел пласт натрошени архитектурни детайли и други строителни материали. Най-късната монета, открита в пространството на портата, е на император Фока¹. Открити са и монети на император Юстиниан I. Възможно е в началото на VII в. драматични събития, свързани с отбраната на града, да са наложили преграждането на западната порта на Сердика.

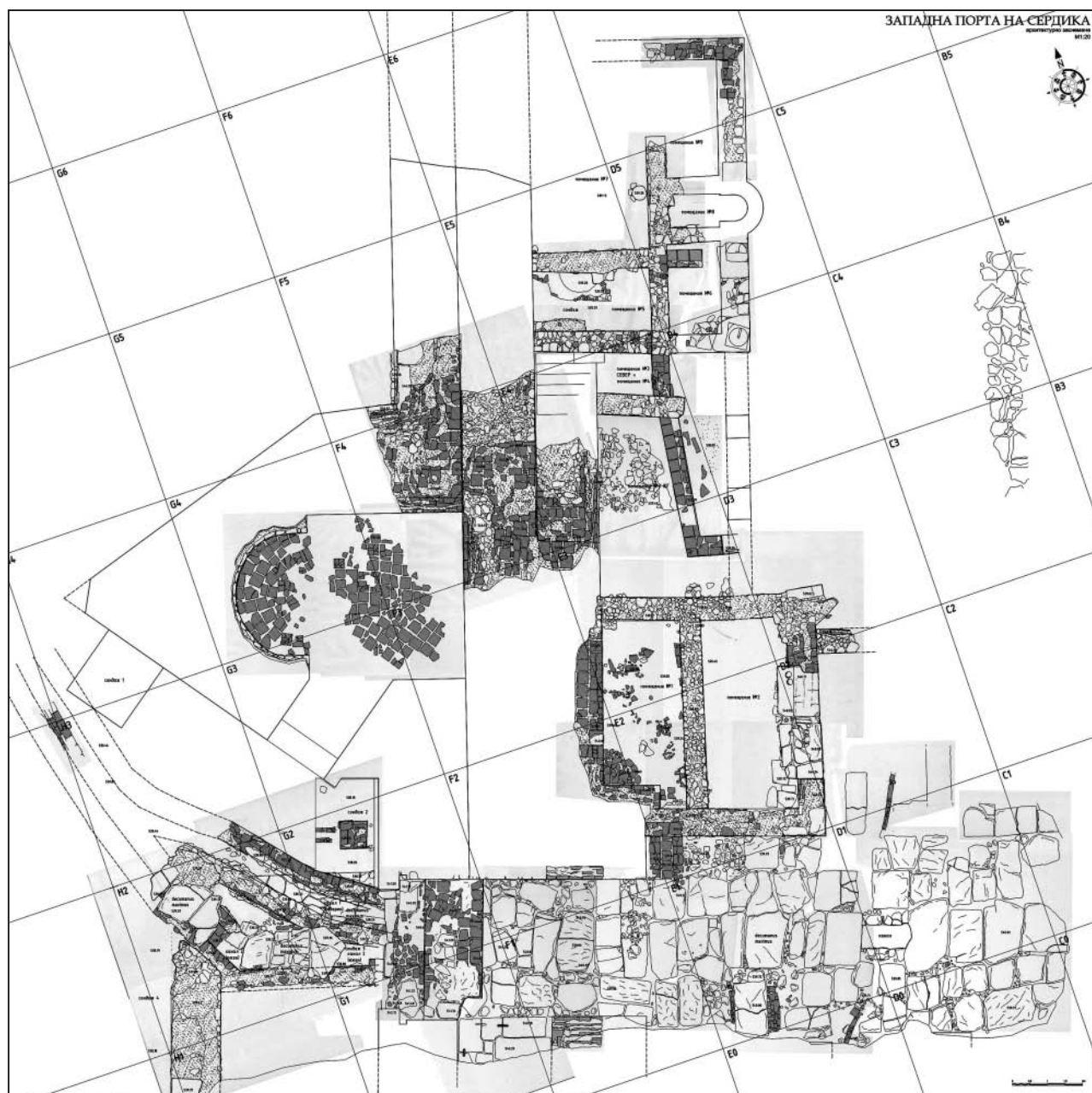
2. Северна кула. Северната кула на портата има форма на издължен петоъгълник. В суперструкцията кулата е изградена от тухли с хоросан, има цокъл от преупотребени архитектурни детайли, а субструкцията е от ломен камък, споен с хоросан. Дълбочината на основите достига до кота 536.95. Кулата е конструктивно свързана със северната страница на портата. В югозападната стена на кулата има вход към приземното помещение на кулата.

Вътрешността на кулата представлява правоъгълно помещение с полукръгла апсида на запад. През 2011 г. е разкрита частично запазената настилка от цели и фрагментирани тухли.

3. Крепостна стена. Максималната ширина на стената е 4,50 м. При последното проучване бяха установени два етапа в строителството ѝ:

1. Стена в техника *opus mixtum*, шир. 2,20 м. В суперструкцията личат преправки с употреба на различни камъни, хоросан и архитектурни детайли. Разкрит е пояс от пет реда тухли, под който градежът е от ломени камъни, споени с жълтеникав песъклив хоросан. На кота 538.00 беше достигнат цокъл с ширина 0,33 м (кв. Е5). Субструкцията е проследена до кота 537.30 без да бъде установена про-

¹ Монетите бяха определени от доц. д-р Дочка Аладжова, НАИМ – БАН.

Обр. 1. Сердика. Общ план на проучваната площ.

мяна в градежа. Наблюденията върху стратиграфията и материалите показват, че основите на стената са положени в пласт от II в.

Вероятно в края на IV или първата половина на V в. към стената от изток е изградено помещение (сграда) (кв. Е4/Е5). Върху неговия южен зид по-късно (V-VI в.) стъпва първото стъпало на каменното стълбище към кулата и стената (обр. 2).

Ширината на стената в opus mixtum се увеличава към портата до 3,90 м. Следи от улица покрай крепостната стена (*via sagularis*), засега не са регистрирани.

2. През втората половина на V или нач. на VI в. крепостната стена е удебелена, като към западното ѝ лице е добавен тухлен пояс. Все още няма категорични археологически данни за времето на последното преустройство на портата, построяването на кулите, стълбището и тухлената крепостна стена. Засега е установено, че северната кула е конструктивно свързана с каменната страница на портата, т. е. те са изградени едновременно след средата на V в. или в началото на VI в.

4. Улична мрежа. *Desimatus taxitus*. През 2011 г. от беше разкрит участък с дължина ок. 20 м и ширина 4 до 6 м. Уличното платно е изградено от големи каменни плочи от консолидиран микритен варовик. Котите на настилката варират от 539.72 до 540.06. Извън портата, на кота 539.00-539.36, са откри-

Обр. 2. Сердика. Стълбище до крепостната стена и поглед към стената от изток.

Обр. 3. Сердика. Поглед към портата от запад и по-ранна улица под каналите.

ти отделни плочи от уличната настилка, но няма запазен участък. Между плочите бяха открити няколко монети, предимно от VI в. и една, сечена по времето на император Фока.

На север от *decimianus maximitus* започна разкриването на трасето на предполагаемо *cardo*.

Улица изток – запад (по-ранен *декуманус*) извън портата. Под каналите западно от портата, на кота 538.42-538.30, беше разкрита частично каменна настилка от по-ранна улица. Тя има известно отклонение от трасето на късния *decimianus maximitus* на югозапад. Изградена е от добре обработени каменни плочи, долепени плътно една до друга. Вероятна датировка II-III в. (обр. 3).

5. Водопроводи и канализация. 1. Главен канал под *decimianus maximitus* с посока изток – запад. Изграден е от тухли и ломени камъни, функционира през IV-VI в. Проследен е на запад извън портата. При построяването на каменните страници на портата е

разрушен по-ранен канал, чиято северна страна става южна на по-късния, изграден вероятно при преустройство на портата и повдигане на нивото на *decimianus maximitus*. Не е изключено северният канал да представлява поправка на канала под улицата – на около 10 м на запад трасето му се слива с трасето на по-ранния канал, чието дъно е застлано с тухли.

2. Под *decimianus maximitus* беше разкрит разрушен глинен тръбопровод с посока югозапад-североизток.

3. Останки от два успоредни глинени водопровода с посока изток-запад бяха открити западно от северната страница на портата. Те са разрушени вероятно при преправка на западната порта през V-VI в. или по-рано.

4. Бяха регистрирани два канала (кв. E1 и E2), които от юг и от север са се свързвали с централния канал, синхронни с последния етап на функциониране на улицата.

6. Градежи източно от крепостната стена и северно от портата. В този участък се развива архитектурен комплекс от верижни помещения, чийто последен период на съществуване може да се датира в кр. на V-VI в.

Голяма част от монетите, които бяха открити през 2011 г. са датирани през IV и V в., т. е. пластовете, към които принадлежат споменатите по-горе субструкции не са достигнали до нас в тази част на обекта. От кота ок. 539.55/50 и в двете помещения се откриват монети изключително от IV в. В помещенията е достигнат пласт от III в. Открита и една монета на Марк Аврелий.

В северния край на проучваното пространство започна разкриването на сграда от по-ранен период на обитаване, с различен градеж и ориентация от проучваните досега. Разкрит е западният ѝ зид с редове ломени камъни и до два реда тухли и малка част от вътрешното пространство на едно помещение. В южния край беше открит вход с прагов камък. Сградата е пострадала от пожар. Под деstrukциите на изгорелия покрив (овъглени греди и керемиди) бяха открити глинени съдове, тежести за стан, фрагменти от теракота и др. Материалите се датират във втората половина на III в.

7. Градежи западно от портата. Бяха открити следи от градежи, вероятно по-ранни от последния етап на функциониране на портата и *decumanus maximus* – зид с посока север-юг, граден от камъни и бял хоросан, ширина 1,40 м, тухлен стълб пред северната страница на портата, следи от съоръжение, вероятно свързано с някакво производство.

Литература

М. Станчева. Археологическото наследство на София. Формиране, състояние, проблеми. Сердика, том 2. Археологически материали и проучвания. С. 1989. с. 6-36.

М. Станчева. София от древността до нови времена. С. 2009

Ст. Бояджиев. Архитектурният образ на западната порта на Сердика през II и IV в. // *ПИТЪЕ. Studia in honorem Prof. Ivani Marazov*. С. 2002. с. 571-580.

№ 54. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ЦАРИ МАЛИ ГРАД” ПРИ С. БЕЛЧИН, ОБЩИНА САМОКОВ

Веселин Хаджиангелов, Михаил Христов

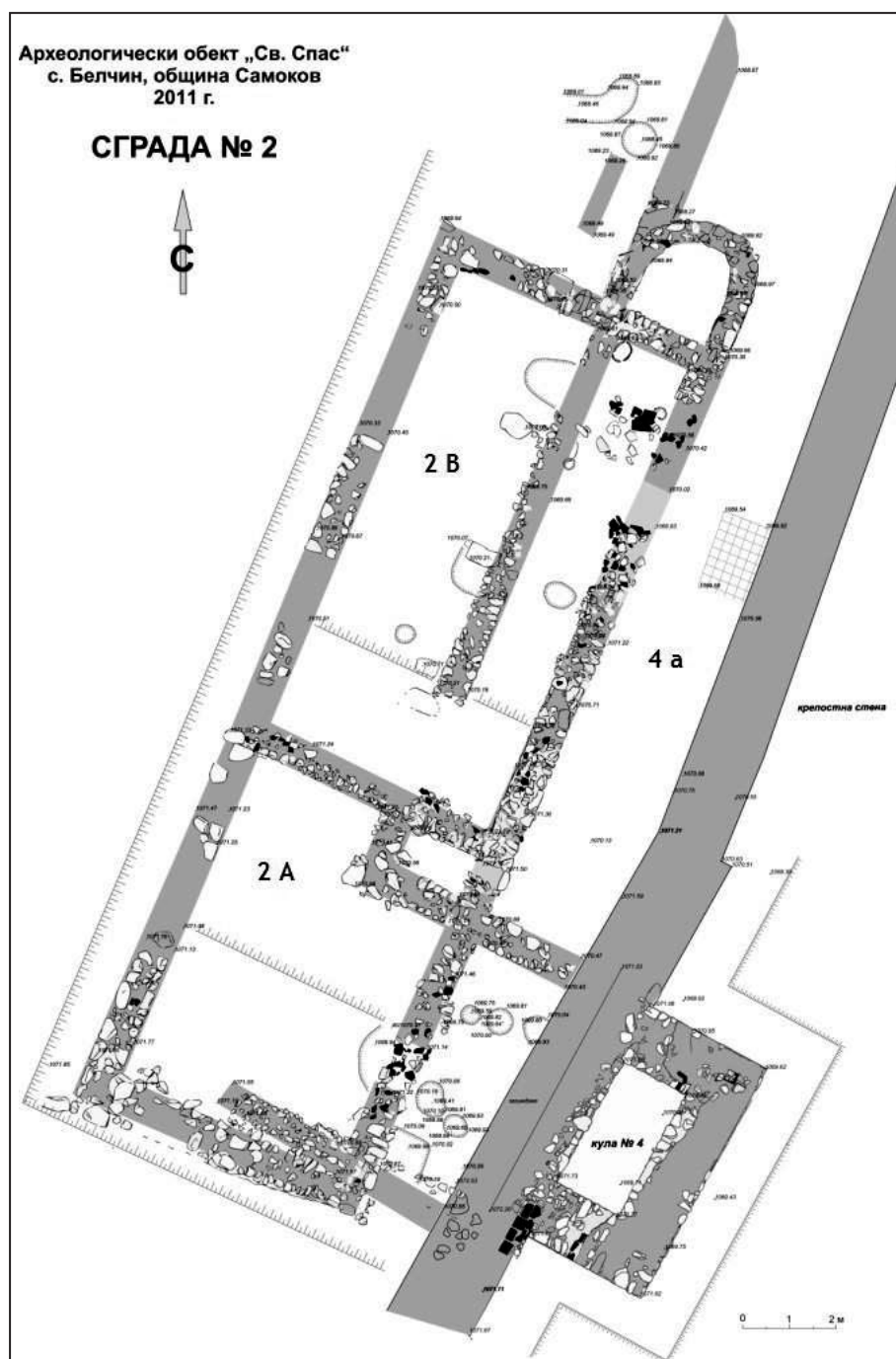
Археологическите проучвания на обект „Цари мали град” при с. Белчин се проведеха в периода май-август 2011 г. С изготвянето на геодезичните заснемания беше ангажиран инж. А. Каменаров. Геофизичното проучване беше извършено от инж. И. Катевски, а нумизматичният материал се обработва от Е. Паунов.

Завършено бе проучването на централната и северната части на хореума – сграда №2В, разположена до източната крепостна стена (обр. 1). В резултат беше установено едно по-ранно подово ниво от първия етап на живота в сградата. Този период датираме към началото на V в. Подовото ниво е от трамбована глина, която е опалена при пожар. През първия период на употреба сградата е имала същите функции на склад-хореум. На място бяха открити три големи частично обработени камъка, разположени равномерно, по надлъжната ос на сградата. Те са изпълнявали функцията на бази за дървените подпори на покривната конструкция.

При демонтирането на първото подово ниво на хореума, под него бяха разкрити фрагменти от западната стена на сграда, с направление С/Ю и следи от по-ранни обезличени и вкопани в материка структури. Последните са били покрити с тегули. Сградата е разрушена от пожар. Хронологически това са най-ранните антични градежи в сектора, които датираме с монети на император Валент от 364-367 г.

Продължи разкриването на стената, с направление С/Ю, която е изградена от ломени и необработени камъни, споени с кал. Тя продължава както северно, така и южно извън сграда 2В. Установено бе, че това е част от голяма сграда, началото, на която беше засечено още през 2008 г., под основите на късната кула №III. Планът ѝ е триделен и беше цялостно изяснен през 2011 г. Към датирането на разширението на сградата имат отношение две монети, открити при разчистването на западната ѝ стена. Те са от емисии от периода 383-395 г. Външната южна стена на сградата беше разкрита в рамките на второто помещение на хореума – 2А. Сграда 4а е била долепена на фуга към източната крепостна стена и най-вероятно изграждането ѝ трябва да се отнесе към самия край на IV в. сл. Хр.

Връзката между сграда 4 и южното ѝ продължение – 4а беше добре изяснена под основите на късната сграда 1. Продължението е изградено на фуга, с по-малки камъни и вероятно е имало стопанско предназначение.

Обр. 1. План на сграда 2, хорейум.

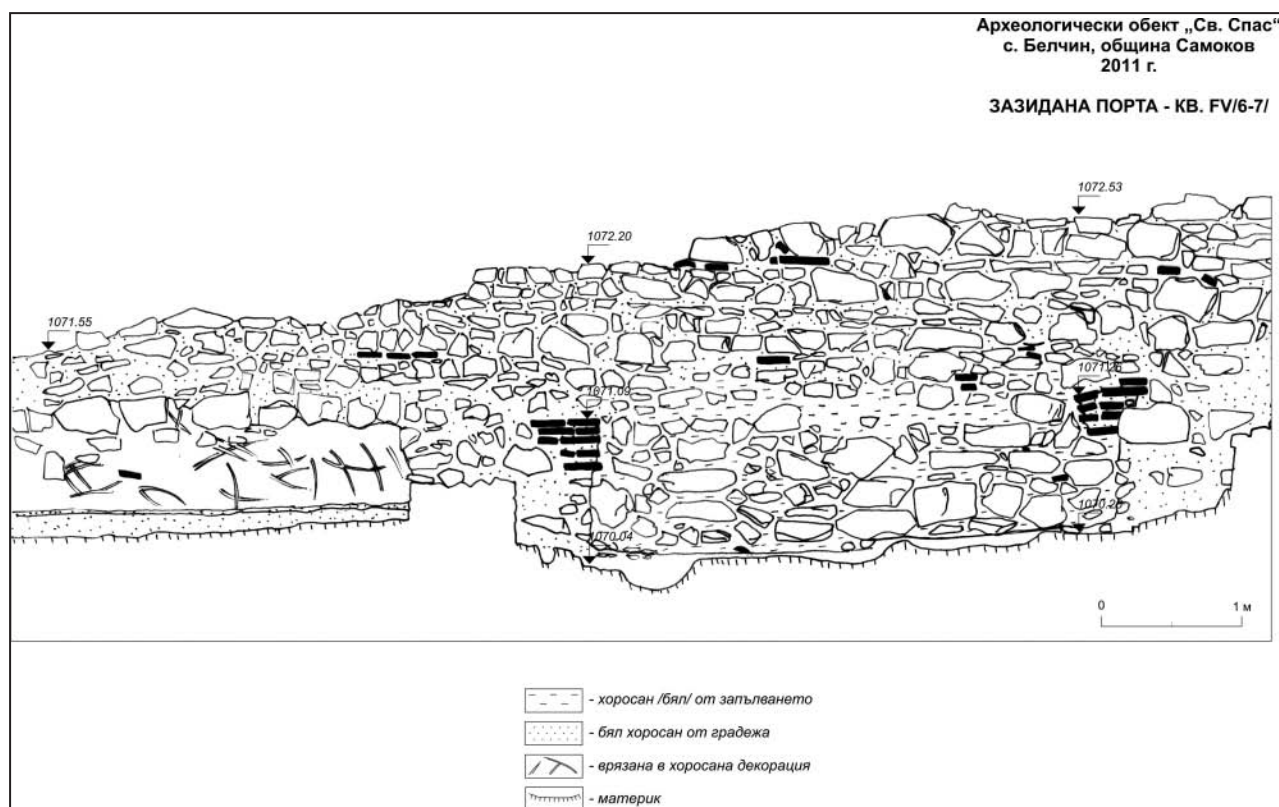
била покрита с тегули, части, от които се откриха върху подравнения и глинобитен под. За сега няма данни за входи или за вътрешното й разпределение. От нея произхожда една малка находка от глинени пирамидални тежести за тъкачен стан. Сградата е синхронна с 4а, и както първата не е пострадала при пожар, а е системно демонтирана след изоставянето си.

Продължи проучването и на сграда №7, чиято западна половина беше разкрита през 2010 г. Към североизточния ъгъл на сградата е долепен на fuga зид, от малки камъни на калова spojka. Очевидно на това място е бил съоръжен навес или друга лека постройка, към сграда №7. В площта на навеса са открити най-късните монети, които бяха датирани в самия край на IV в., емисии от съвместното монетосечене на Теодосий I и Аркадий. Те са *terminus post quem* за разрушаването на цялата структура.

Продължи работата по разчистването на вътрешните лица на южната и западната крепостна стена, както и кула №5. Беше премахнат насипа, запълващ входа на кулата. Във входното пространство се установи повдигане на нивото. Непосредствено западно от кулата се откри запълнена по вре-

През 2011 г. приключи проучването на пространството между източната крепостна стена и късната сграда 2А. В рамките на това пространство, беше открита зазиданата главна порта на крепостта, предвидена в първоначалния план (обр. 2). Зазиждането на прохода е станало още по време на строителството, като на това място външно е била изградена кула №V. В пласта, който покрива деструкциите на сграда 4а, в сектора беше открит много добре съхранен солид на император Хонорий, с датировка – 403-408 г. В рамките на същата площ бяха разчистени и няколко вкопавания с кръгла и елипсовидна форма в меката материкова скала, както и единични фрагменти от тракийска керамика от РЖЕ.

При разчистване по вътрешното лице на източната крепостна стена в южна посока, непосредствено северно от кула №1 попаднахме на следи от силно разрушен зид, с посока И/З. Той е долепен на fuga към крепостната стена. Изяснено бе, че той е част от голяма сграда, долепена до крепостната стена. Новооткритата сграда – №11 е в самото начало на проучването си. Тя е

Обр. 2. Зазидана порта на източната крепостна стена.

ме на строежа потерна. На около 3 м, западно от запълнената потерна се попадна на следи от сграда, долепена до вътрешното лице. Тя е била с лека конструкция и е унищожена при пожар.

В югозападния ъгъл на укреплението, беше заложен сондаж. Целта бе проверка на структурите в дълбочина до 1,65 м от праговото ниво на кулата. Беше установено дълбоко вкопаване, запълнено частично с горяло зърно. При разширяването на проучвания участък, в сектора бяха разкрити зидове, градени от ломени камъни на хоросанова спойка, долепени на fuga към южната и западната крепостни стени. Те затварят пространството пред входа на кула №6. Зидовете се откриха силно разрушени, като на места те са извадени до субструкцията. Бяха изяснени размерите на едноделна сграда №8, долепена към вътрешния югозападен ъгъл на крепостта (обр. 3). Части от входа ѝ бяха разкрити в северната стена, като е запазена само западната страница на входа, изградена с тухли. Фасадата на сградата е била измазана с бял хоросан. Сградата е унищожена от пожар още в края на първия период на обитане на укреплението. В края на VI в. в останките ѝ е вкопан питос. Към същото време се отнася и вкопаването с обгорялото зърно при ъгъла до кула №6.

До вътрешното лице на западната крепостна стена беше открита голяма двуделна постройка – сграда №9. Тя е изградена от добре обработени камъни, споени с глина. Южното помещение на сградата вероятно е имало жилищни, а северното – стопански функции. Вероятно тя принадлежи към първия период от живота в укреплението. Унищожена е от силен пожар, следи от който бяха засечени в сондажа пред външното ѝ южно лице. Тук се откри и колективна находка от земеделски сечива.

Цялостно беше разкрито вътрешното лице на западната крепостна стена. По нейното проте-

Обр. 3. Югозападен ъгъл на крепостта при с. Белчин, община Самоков.

жение бяха открити два блокирани още по време на строежа входа Страниците им са добре оформени с тухли. Предвид особеностите на терена, то едва ли и двата са били предвидени за потерни. Поне един от тях е бил част от предвидена, но неосъществена кула, като не липсват подобни примери от други места на укрепителната система на обекта.

При проследяването на вътрешното лице на западната крепостна стена, беше установено, че тя, подобно източната, следва даденостите на терена и е изградена от няколко праволинейни отсечки, оформящи тъпи ъгли при връзката си. В северната ѝ половина беше засечена масивна каменна стена, градена на хоросан. Тя е долепена на fuga към вътрешното лице на куртината. Установено бе, че това е част от масивна сграда. Строителният материал от нея е ограбен и демонтиран до ниво субструкция. Непосредствено южно пред тази сграда, беше разчистено горяло ходово ниво, на което беше открита колективна монетна находка от 106 броя бронзови монети от Флавий Юлиан до Теодосий I/Аркадий, с последна дата на емисиите от периода 392-395 г.

При проследяването на западната крепостна стена в посока север, беше внимателно разчистена връзката ѝ с късната северна крепостна стена, която е изградена в последната четвърт на VI в. Тя намалява укрепената площ на обекта. Установено бе, че в този сектор широчината на западната крепостна стена не е била удвоена при строежа и към северната част на хълма тя е продължавала като единична. В нея вероятно е била вторично пробита порта, след запълването на предвидената в плана в източната крепостна стена. След разрушаването и частичното демонтиране на северната стена, южно от нея е изградена нова стена. Тя частично инкорпорира западната крепостна стена в началото на дължината ѝ, без удвояване на широчината и я опасва отвън. Намаляването на защитената площ се отнася към втората половина на VI в., при управлението на Юстин II.

Важен резултат от проучванията през 2011 г. е откриването на по-ранна оградна стена, проследена по част от южната и източната периферия на хълма. Стената не е била дебела и е изградена от колове и плет, дебело обмазани с глина. Тя е опожарена, а известно указание за датировката ѝ ни дава монета на Констанций Гал от 350-355 г. Тя определя издигането на дървената стена най-общо преди или около средата на IV в. Монетата не предхожда с много издигането на каменното укрепление.

Литература

Хаджиангелов, Христов 2011: В. Хаджиангелов, М. Христов. Археологическо проучване на крепостта „Цари мали град“ в м. Св. Спас при с. Белчин, Самоковско. – АОР през 2010 г. София 2011, 321-324.

№ 55. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В М. „ДЕНИНАТА ПЛОЧА“, С. МИРКОВО, ОБЩ. МИРКОВО

Илиян Боянов

Археологическото проучване в местността „Денината плоча“ се проведе през месец август, 2011 г. Обектът е разположен на едно от последните възвишения на южните склонове на Стара планина на надморска височина около 980 м. При частично проучване на обекта през средата на XX в. са разкрити следи от оградни зидове и каменна постройка с форма на кръг, интерпретирана от И. Велков като тракийско святилище. Според А. Милчев пък, по-скоро става дума за шахта за вода, обслужваща укрепление, за наличието на каквото говорят старите топоними „Малкото кале“ и „Арманица“. Последният интерпретира проучванията от него археологически структури като тракийска крепост, която е функционирала синхронно със селището регистрирано в местността „Усте“, отнасящо се към периода IV-III в. пр. Хр. (Милчев 1968, 420). В хода на разкопките през 2011 г. са установени останки от жилищни структури от късножелязната епоха (IV-III в. пр. Хр.), датирани с монети на Филип II и Александър III Македонски и фрагменти импортна керамика с черен фирнис. Освен тях частично е проучено и римско фортификационно съоръжение от типа *burgus*, датирано във втората половина на III в., с монети от управлението на император Траян Деций (249-251 г.) до това на император Аврелиан (270-275 г.). Данните от последните археологически проучвания кате-

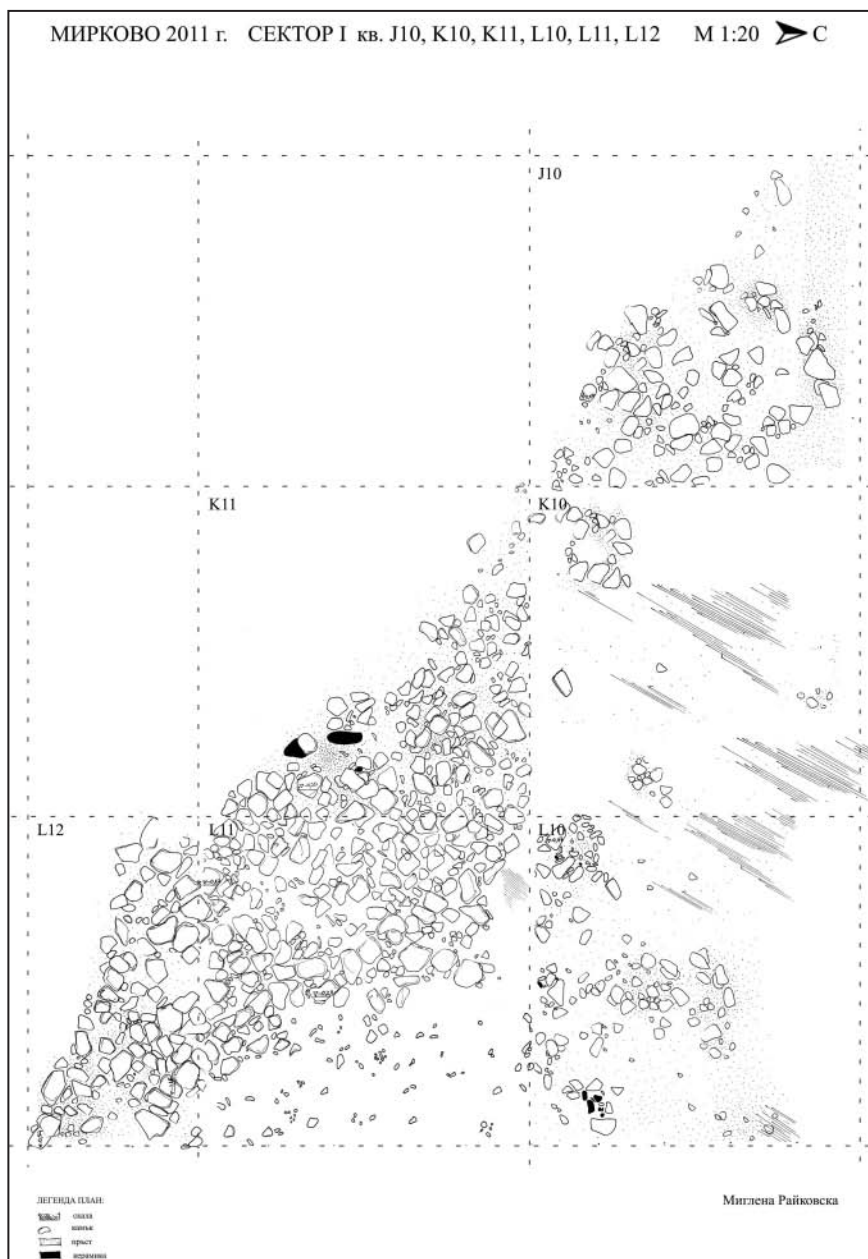
горично опровергават мнението на И. Велков за наличие на тракийско светилище на върха, както и това на А. Милчев, че археологическите структури от късножелязната епоха принадлежат на тракийска крепост. Напротив, емпиричният материал не дава никакви податки за извършването на религиозни практики, а фортификационното съоръжение е добре датирано с монети и керамика от втората половина на III в.

Структури от КЖЕ. Проучването в южната част на възвишението бе съсредоточено на терен с площ от около 300 м² (обр. 1). Той е сравнително равнинен, с лек наклон на изток. Видимостта е отлична във всички посоки. От изградената план-квадратна мрежа на обекта тук бяха проучени изцяло седем квадрата. В тях е регистриран каменен разсип от средни и големи ломени камъни с площ от около 100 м². Най-вероятно камъните са деструкции от стени на постройки, частично изградени от камъни на глинена спойка. Откритите в голямо количество късове горяла стенна мазилка говорят за плетено-колова конструкция. Липсват фрагменти от керемиди. Керамичните фрагменти предимно са от гърнета и хранилища с езичести дръжки. Те са изработени на ръка, от груба недобре пречистена глина, с примеси от дребни камъчета и неравномерно изпечени. Украсата е представена най-вече от пластични ленти с ямички. Тези съдове са разпространени в Тракия през втората половина на I хил. пр. Хр. от където има и многобройни паралели. От съдовете изработени на колело преобладават паниците и купите.

В този сектор бяха открити и два фрагмента от импортни чернофирнисови скифос и кантарос. Най-близки паралели се откриват от Северноегейския бряг, като най-вероятната им датировка е около средата на IV в. пр. Хр.¹

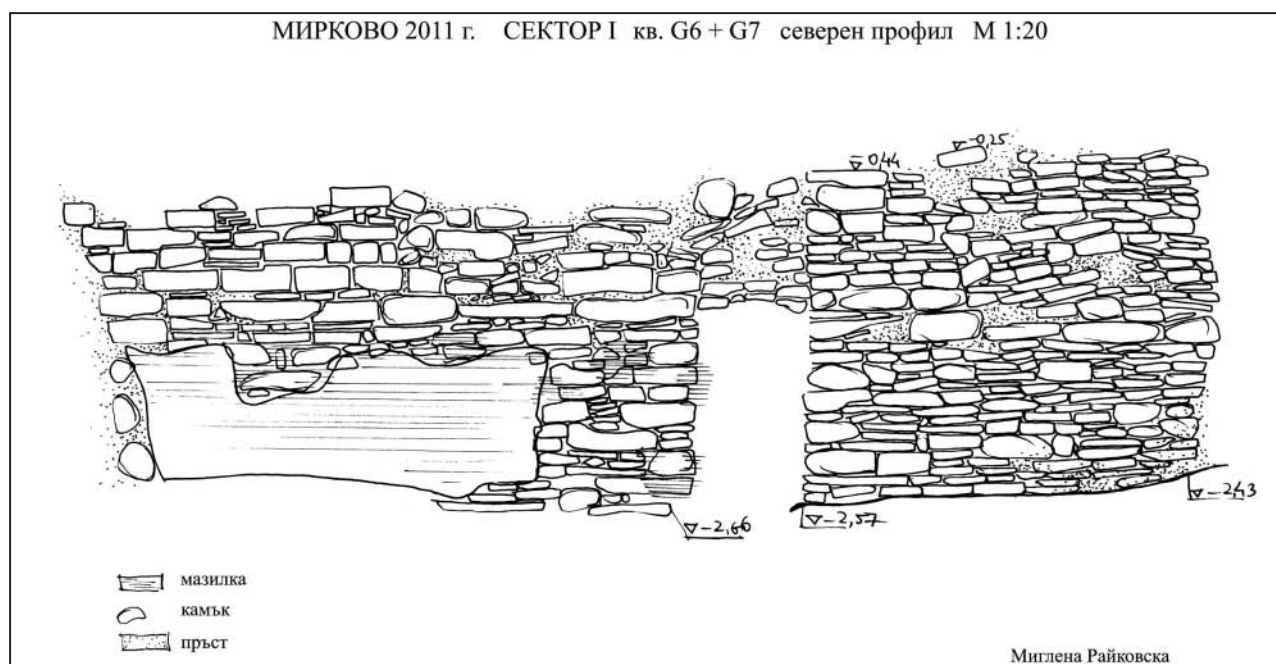
От другите артефакти интерес представляват връх на стрела и една фибула. Върхът на стрелата е изработен от бронз, тип триперест, с конична втулка. Този тип е широко разпространен през втората половина на I хил. пр. Хр. и има преки аналогии в гробните комплекси от Пейчова могила и Светицата (Китов 2002, 15; Китов 2005, 49). Фибулата е изработена от желязо и е от най-разпространения тип II по типологията на М. Домарадски, характерен за почти цялата елинистическа епоха, но най-вече за времето между III и II в. пр. Хр. (Домарадски 2000, 211-213, обр. 4).

При направения от колегата Теодор Тодоров остеологичен анализ на животинските кости от обекта бе установено, че най-голям е броят на пре-

Обр. 1. С. Мирково, Пирдопско. Разкопки през 2011 г. Сектор I, кв. J10, K10, K11, L10, L11, L12 (М1:20).

¹ Фрагментите са определени от доц. д-р Анелия Божкова, за което искрено ѝ благодаря.

Обр. 2. С. Мирково, Пирдопско. Разкопки през 2011 г. Сектор I, кв. G6 + G7, северен профил (М 1:20).

живните животни, като овците и козите представляват около 35 % от изследвания материал, говедата са 15 % или общо преживните представляват половината от костния материал. Костите от свине са 15 % от общия брой идентифицирани кости. От дивите животни се срещат кости на елен, сърна и мечка, които представляват около 20 % от общия брой, т. е. една не малка част от месото е набавяно чрез лов. По-голямата част от костите на кози и овци принадлежат на възрастни индивиди. Най-вероятно те са използвани за добиване на животински продукти – мляко, вълна при овците, месо. Повечето от костите от говеда са на възрастни животни. За съжаление липсват запазени цели черепи, за да може да се определи дали порода им е била за месо, мляко или смесена. Поради почти пълната липса на коне е по-вероятно част от говедата да са използвани за работа. Важно е да се отбележи, че някои от костните фрагменти са обгорели (3 бр.), но липсват видими доказателства за култова дейност, свързана с жертвоприношения на животни.

На този етап на проучването е трудно да се даде категоричен отговор за характера на обекта. Остава непотвърдена хипотезата на Ив. Велков за наличието на светилище от късножелязната епоха (Милчев 1968, 420), но също така не бяха открити и следи от укрепителни съоръжения, които да принадлежат към тракийска крепост, както смята Ат. Милчев (Милчев 1968, 420). Може да се допусне, че най-вероятно става дума за селищни структури, свързани с тракийското селище в подножието на обекта. Откритите материали сочат към обитаване на комплекса от средата на IV до II в. пр. Хр.

Фортификационно съоръжение от римската епоха. В западния край на обекта, където е и най-високата точка на местността, беше частично проучено фортификационно съоръжение, засегнато от дълбок иманярски изкоп (обр. 2). На този етап е разкрита част от южната му крепостна стена и един напречен зид. Градежът на стената е от ломени камъни, със спойка от бял хоросан. Напречният зид е изграден по същия начин и обособява две отделни помещения. Южната стена на източното помещение е измазана с бял хоросан до височината на преградния зид, което, както и голямата плоча върху самия зид, предполага наличието на поне два етажа в съоръжението. Вероятно се касае за квадратно или правоъгълно съоръжение с максимални размери 20 x 20 м, което би могло да се определи като бург (Торбатов 2004, 37-38). В двете помещения се откриха материали от късноримската епоха – керамика, две фибули, както и монети от управлението на император Траян Деций (249-251 г.) до това на император Аврелиан (270-275 г.). Все още не са регистрирани подовите нива на укреплението.

Литература

Василева 2008: Д. Василева. Керамика на колело от късножелязната епоха от светилището от Бабяк. – В: Тракийското светилище при Бабяк и неговата археологическа среда (Тонкова, Гоцев ред.).

София 2008, 135-142.

Домарадски 2000: М. Домарадски. Фибули от късножелязната епоха в Тракия. В: Годишник на департамент Археология на НБУ, IV-V, София 2000, 202-225.

Домарадски 2001: М. Домарадски и колектив. Материали за долината на средна Струма (Разкопки и проучвания, 27). София 2001.

Китов 2002: Г. Китов. Тракийски култов център в Старосел. Варна 2002.

Китов 2005: Г. Китов. Долината на тракийските владетели. Варна 2005.

Милчев 1961: Ат. Милчев. Археологическо проучване в околностите на с. Мирково, Пирдопско. – В: Изследвания в чест на Карел Шкорпил. София 1961, 417-435.

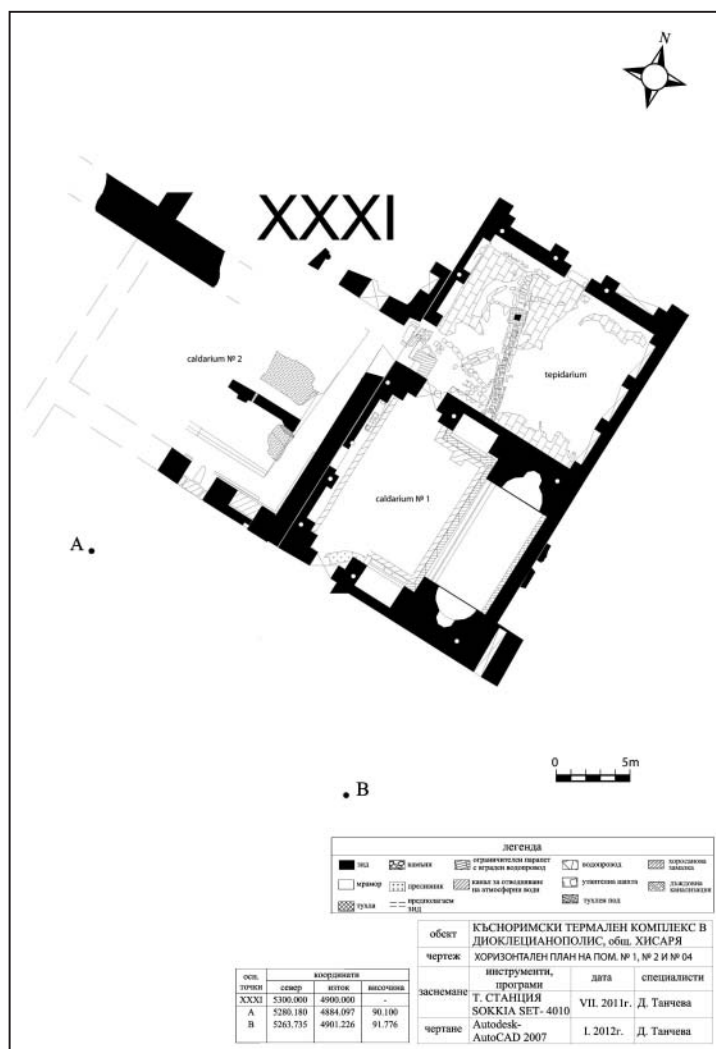
Торбатов 2004: С. Торбатов. Терминология за фортификационните съоръжения през римската и ранновизантийската епоха. – В: Археология на българските земи, том 1. София 2004, 31-48.

№ 56. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОРИМСКИ ТЕРМАЛЕН КОМПЛЕКС В ДИОКЛЕЦИАНОПОЛИС (ХИСАРЯ)

Митко Маджаров, Димитринка Танчева

През 2011 г. продължиха археологическите разкопки на късноримския термален комплекс в Диоклецианополис. Той е разположен в централната част на античния град. Разкопките се проведеха от 01.07 до 31.07.2011 г. Те бяха финансирани от Археологическия музей в гр. Хисаря.

Целта на разкопките беше да се разкрие помещение №04, разположено западно от проучените вече две големи помещения №1, 2, които бяха определени със значение съответно на *caldarium* и *tepidarium* (обр. 1). Досега от помещение №04 беше разкрита част от един басейн, който е бил облицован с мраморни плочи. През сезона разкопките бяха продължени на север в споменатото помещение, където попаднахме на втори басейн. Културният пласт до разкопаното ниво е с дебелина от 0,90 до 1,30 м. Той се състои от пръст, камъни, цели и парчета тухли, хоросан, отломки от сводове от покривната конструкция. В средата на басейна беше разкрит масивен отломък от свод. Двата басейна са отделени един от друг посредством зид, изграден изцяло от тухли. За спойка е използван хоросан, с малък примес на счукана тухла. Двете лица на зида са измазани с дебел хоросанов хастар, върху който са били монтирани мраморни плочи. Почти в средата на разделителния зид е бил оформен преливник, чрез който водата е преминавала от северния към юж-

Обр. 1. План на *caldarium* №2 на термалния комплекс на *Diocletianopolis*.

Обр. 2. Общ изглед от *caldarium* №2 на термалния комплекс на *Diocletianopolis*, поглед от юг.

ния басейн. Новооткритият северен басейн е разположен на около 15 м от минералния каптаж, от който е ставало снабдяването на източната част на комплекса с топла минерална вода. След напълването на северния басейн, чрез преливника се е пълнил с минерална вода и южният басейн на помещение №04. Северният басейн е с широчина 7,55 м и е почти два пъти по-широк от южния.

През сезона продължи разчистването и на пътеката, оформена между двата басейна и западния зид на помещение №04. В новоразкритата част от нея беше останала само тухлената настилка и хоросанът над нея. На няколко места се забелязват отделни парчета от мраморната настилка. Чрез използването на тухлена основа и положена върху нея хоросанова подложка за мраморните плочи се е постигала идеална нивелация на мраморната подова настилка. Тази техника на градеж е много добре за-

пазена на същата ограничителна пътека от южната страна на басейна (Маджаров, Танчева 2008, 390-393).

Помещение №04 беше разчистено до неговия краен северен зид (обр. 2). Суперструкцията на този зид е запазена на височина до 1,5 м. Зидарията е изпълнена в техниката *opus mixtum*. Най-отдолу са иззидани 5 реда тухли, върху които следва каменната зидария. За спойка е използван хоросан с малко примес на по-едро счукани тухли. По южното лице на зида се виждат следи от мазилка. На 1 м от източния край на зида е оформен малък свод, изграден изцяло от тухли. Височината от пода на помещението, до зенита на свода е 1,70 м. Предназначението на този свод ще бъде изяснено след разчистването на следващото помещение, разположено северно от помещение №04. По време на разкопките на отделни места бяха разкрити сектори от мраморния перваз, ограничаващ пътеката от северния зид на помещение №04. Первазите са били монтирани върху хоросанова подложка, с дебелина от 3 до 5 см.

На северния зид на помещение №04 беше разкрит вход, с широчина 1,5 м. Този вход очевидно е свързвал помещение №04 с друго помещение, разположено северно от него. Страниците на входа са изградени изцяло от тухли. Културният пласт при входа не е изчерпан до подовото ниво на помещението, но от установеното подово ниво при басейна се вижда, че суперструкцията при западната страница на входа е запазена до 1,60 м.

Археологическите разкопки на помещение №04 и направения анализ дадоха възможност да определим това помещение със значение на *caldarium*. Наличието на два калдариума в термалния комплекс показва, че лечебните процедури в банята са били диференцирани за мъже и за жени.

Находките, открити по време на археологическите разкопки са предимно фрагменти от съдове, характерни за късноантичната епоха и строителни материали (цели и фрагментирани масивни тухли от покривната сводова конструкция). При разчистването на пространството до северния зид на *caldarium* №2 попаднахме на горял културен пласт с останки от дървени пръти.

През сезон 2012 г. разкопките на термалния комплекс на Диоклецианополис ще продължат в северна посока за разкриването на следващото помещение от термите, което е в непосредствена близост до минералния каптаж. Това ще ни даде възможност да проучим изцяло и водопровода за снабдяването на калдариумите с минерална вода, както и неговото заустване при минералния каптаж. Разположението на двата калдариума, които не стоят в една ос показва, че непосредствено след минералния каптаж за тях е имало разклонение в две посоки: едното – на югоизток към *caldarium* №1 и второто – към *caldarium* №2 (Madjarov 2009, 59-68).

Литература

Маджаров, Танчева 2008: М. Маджаров, Д. Танчева. Археологически разкопки на късноримски термален комплекс в Диоклецианополис (Хисаря). – АОР за 2007. София, 2008, 390-393.

Madjarov 2009: M. Madjarov. Late roman thermal complex in Diocletrianopolis (preliminary word). – In: Сборник на трудови Од Симпозиум „Вода, живот и задоволство“ во 2008 г. Струмица, 2009, 59-68.

№ 57. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „КОЗЛОДУЙ” № 2, ГР. ПЛОВДИВ

Елена Божинова, София Христева

Археологическите разкопки бяха извършени с прекъсвания в периода между 19.06 и 4.10.2011 г. върху площ от 115 кв. м¹. Съвременните нарушения и тези от Османския период бяха минимални и на дълбочина 1 м от съвременното ниво се навлезе в археологически структури. Проучени бяха пластове от Средновековието, Късната античност (КА) и Римската епоха (РЕ). Достигнатата дълбочина при проучванията е 5,50 м, като на това ниво е изчерпан пластът от РЕ. Под него, по данни от съседните обекти, е известно наличието последователно на пласт хиатус и пласт от Елинистическата епоха². Малко фрагменти от последната се откриха преотложени в по-горните нива. Голямата дълбочина на изкопа, както и архитектурни останки във височина не позволиха тяхното проучване.

Пластът от РЕ има дебелина над 2 м. В долната му част липсват данни за архитектура. Най-ранните идентифицирани находки се отнасят към края на I в., когато вероятно трябва да се датира заселването на тази част на града през РЕ. Над този пласт се разкриха части от една или две сгради от няколко свързани помещения (обр. 1а). Началната дата на тези структури е в първата половина на II в. (вероятно третата четвърт на века), а крайната дата се поставя с опожаряването им през 250/251 г. В два от зидовете и под подовото ниво на едно от помещенията се откриха като сполии около 10 фрагмента от големи мраморни блокове, които са били част от постамент на статуя или екседра. Върху вътрешната му стена е издълбан посветителен надпис на старогръцки език, от който бяха открити три фрагмента. Надписът датира във второто десетилетие на II в. Като сполия в един от ранните зидове е използван и фрагмент от оброчна плочка на трите нимфи с посветителен надпис.

Всички стени от РЕ са масивни, каменни, със спойка от бял хоросан. Подът в централното помещение е изграден от тухли върху хидрофобен хоросан. В по-късен етап помещението е преградено,

Обр. 1. План на обекта: а) ниво със структури от Римската епоха (II-III век); б) структури от Късната античност (IV век).

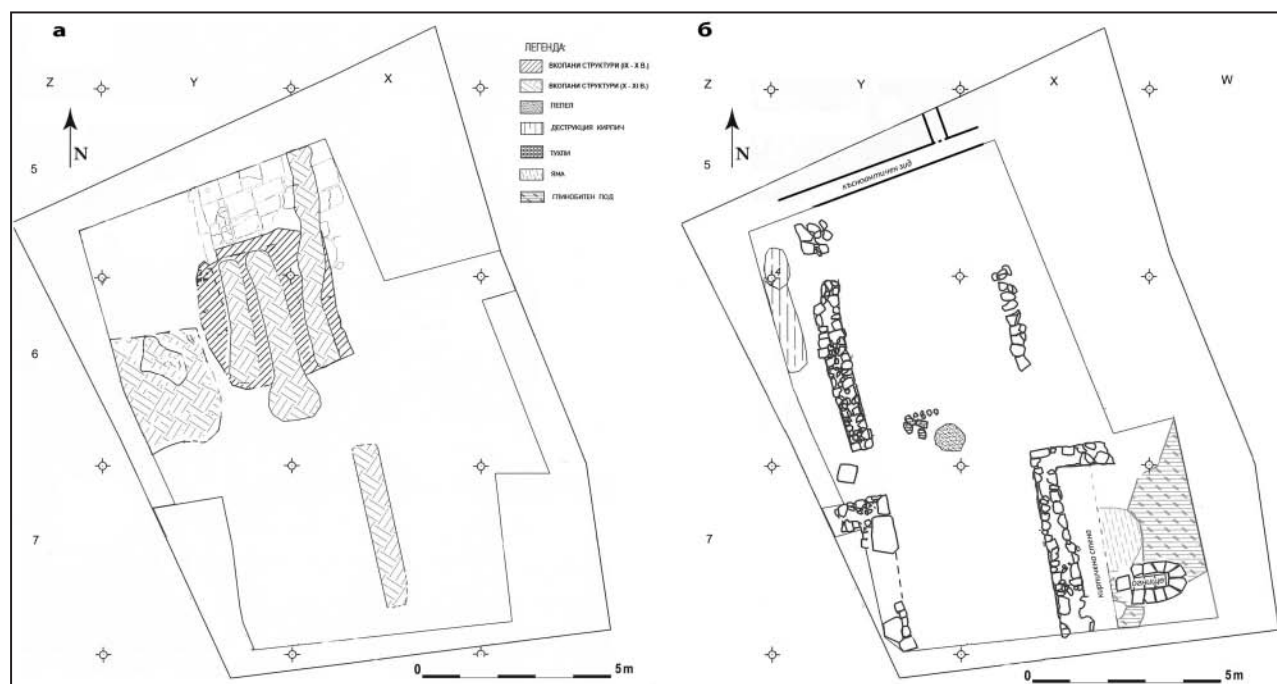
¹ Консултанти: д-р К. Станев – Средновековието, д-р Л. Домарадска – епиграфски паметници, В. Тодоров – Османски период, Н. Иванова – амфорна тара, Д. Давидова и Е. Паунов – монетни находки; реставратор – М. Илиева; арх. Г. Кръстева – архитектурни заснемания. Проучването е поради инвестиционен проект на фирма „Линер” ЕООД.

² Вж. публикацията за проучванията на ул. „Козлодуй” №3а и 3б в същия сборник.

когато вероятно тухлите са грижливо извадени и бяха разкрити като отпечатащи в негатив. Подовите в останалите помещения са глинобитни. Прилепването на някои от стените на fuga към други стени, стратиграфските им позиции и различните техники на градеж разкриват редица преустройства на сградата, чиято детайлна хронология не може да бъде прецизирана. Сред техниките на градеж се разграничават следните: кирпичена суперструкция, върху каменна основа и/или субструкция; ломен камък на спойка бял хоросан в суперструкция, върху субструкция от речни мрамори на глинена спойка; суб- и суперструкция от големи каменни блокове, сред които и споменатите по-горе сполии, във височина на суперструкцията – кирпичен градеж. Някои от стените са покрити с хоросанова или глинена мазилка. Откриха се множество фрагменти от мраморни облицовъчни плочи и други архитектурни детайли, често профилирани, както и късове от стенни полихромни. Сред находките са глинени теракоти, лампи, луксозна керамика, бронзови игли за коса, мраморни мортарии и др.

Сградата загива от пожар. Масивни покривни и кирпичени деструкции се разкриха на места с дебелина около 1 м. В най-3 проучени помещения се откриха *in situ* следните ситуации: покрай Ю стена на С помещение са подредени един до друг 5 групи от поставени върху устието си един в друг 2 до 3 еднотипни съда – стомни, прецизно отрязани над максималния диаметър и върху дъната – пробити след изпичането по 4 дупки. Покрай И стена на Ю помещение се разчистиха различни типове съдове, паднали един върху друг с устия нагоре (вероятно свлекли се с постепенно изтляла лавица под деструкциите); в някои от тях е запазена овъглена храна.

Над пластът деструкции следва подравнителен пласт от пръст, примесена с множество дребни фрагменти отухлени кирпичи, върху който лежат и/или частично са вкопани структурите от следващия период на КА. Планът на сградата в този пласт няма връзка с по-ранните сгради. Разкри се вътрешен двор на сграда (атриум) с вероятен перистилен план (обр. 16). Дворът е квадратен или правоъгълен с ширина над 6 м, постлан с тухли и каменни плочи (гнайсови и гранит). Ограничен е от С посредством масивна каменна стена с прецизно оформено и обмазано лице, а от З и вероятно от Ю – посредством бордюр от масивни каменни блокове. В центъра му е изграден кладенец с прецизна зидария от речни камъни на хоросанова спойка отвътре и ломени без спойка отвън, върху горната му част са поставени два големи сие-нитни блока. Вътрешният му план е кръгъл, а външният – квадратен. Към сградите, свързани с двора се отнасят открити *in situ* база за колона (преизползван барабан, вкопан и укрепен с ломени камъни) и два вкопани малки долиума. Сградата е загинала от пожар. Разкриха се няколко участъци с масивни деструкции от покривни керемиди и отухлени кирпичи, сред които и фрагмент от оброчна плоча с релефно изображение на Зевс и Хера – вероятно използвана като сполия. Свързана с тази или съседна сграда е масив-

Обр. 2. План на обекта със средновековни нива: а) структури от края на IX – XI век; б) структури от втората половина на XII – началото на XIII век.

на каменна стена в ЮЗ ъгъл на обекта, в която е преизползвана и плоча от улична настилка. Пред нея бе проследена настилка от фрагменти строителна керамика и камъни. С този строителен период се свързва и силно разрушена вкопана структура в ЮИ част, изградена от ломен камък на калова спойка – вероятно зърнохранилище. Според данни от монетите началото на този период се поставя в края на III – началото на IV в. и загиба в средата/трета четвърт на IV в.

Късноантичните структури са частично унищожени от следващите непосредствено над тях средновековни вкопавания – землянка и траншеи, в една от които се откри фрагмент от каменна плоча с надпис. Вероятно част от по-високо запазени антични стени са използвани през периоди от Средновековието. Към последния се отнасят няколко пласта със структури от периода между X в. и началото на XIII в (обр. 2). Най-ранната структура е полуземлянка, която е унищожила част от настилата на късноантичния двор. Керамиката и стратиграфската ѝ позиция я датират в IX-X в. След като е била изоставена и засипана, тя е била пресечена от 3 траншеи с посока С-Ю. Керамиката от последните (на ръчно и крачно колело и със златиста ангоба) е от края на X-XI в.. Най-вероятно траншеите са останки от масивна дървена ограда. 3 от тях се откри втора полуземлянка, като керамиката от нея е идентична на тази от траншеите. Към края на XI – първата половина на XII в. се отнасят две ями, издълбани в каменните структури от КА. През XII в. са били построени две сгради с цокъл от ломени камъни на глинена спойка, стени от кирпич и покриви покрити с керемиди. С част на стената от 3 сграда лежи върху полуземлянката от края на X-XI в. Във вътрешността на И сграда се откриха глинобитен под, яма и над тях – две изградени едно върху друго огнища, настлани с преизползвани антични тухли. Помещението се откри запечатано от падналия керемиден покрив. Керамиката в двете сгради е еднотипна (обикновена керамика на крачно колело, керамика с червена ангоба, сграфито и рисувана) и датира във втората половина на XII – началото на XIII в.

Обр. 3. Общ поглед към обекта – сгради от Римската епоха (II-III век) и кладенец от Късната античност (IV век).

№ 58. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „КОЗЛОДУЙ” №3А И 3Б, ГР. ПЛОВДИВ

Елена Божинова

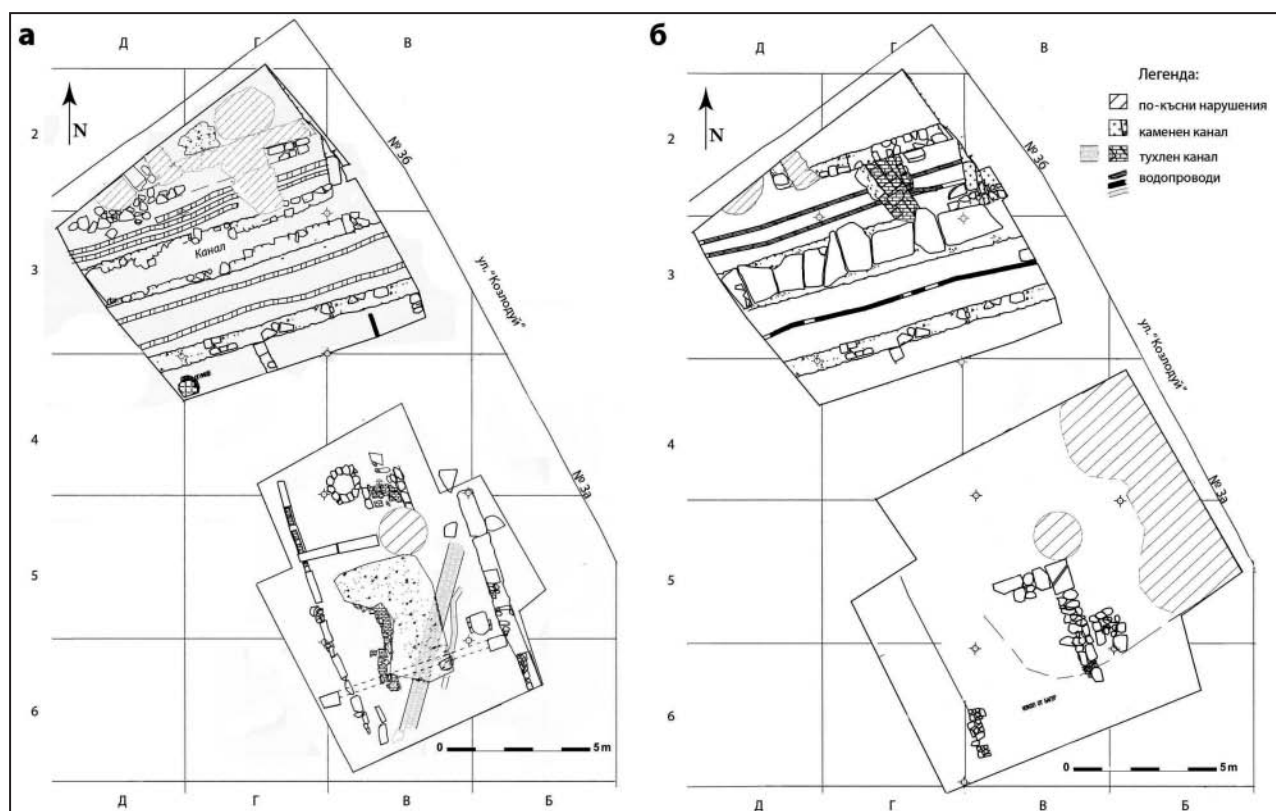
Археологическите разкопки бяха извършени с прекъсвания в периода между 3.01 и 23.09.2011 г.¹ Общата проучена площ е 200 кв. м². Проучени бяха пластове от Османския период, Средновековието, Късната античност (КА), Римската епоха (РЕ) и Ранноелинистическия период. Долната граница на елинистическия пласт и следователно стерилен пласт не е достигнат поради голямата дълбочина (6,50 м от съвременната повърхност) и ограничаваната площ между разкритите архитектурни структури.

Пластът от Елинистическия период е с дебелина над 1 м и бе проучен единствено в сондаж 0,60 x 1 м. Над него има хиатус с дебелина 0,30 м от сивочерна глинеста пръст, над който следва пласт от РЕ с дебелина 1,50 м. Теренът следва естествена денивелация от 3 на И, с която са съобразени структурите от РЕ.

В северната част на обекта се разкри улица – *decumanus* (25е) с дължина 9,30 м. Изградена е от големи каменни плочи, като е запазен само централният ред (обр. 2). Той покрива канал с височина 2,10 м, изграден от ломен камък със спойка бял хоросан. Дъното му е покрито с гнайсови плочи. Каналът е с два

¹ В екипа участваха: Ц. Славкова, С. Христева, Г. Кьорленски; консултанти: д-р К. Станев – Средновековието, В. Тодоров – Османски период, Н. Иванова – амфорна тара, Д. Давидова и Е. Паунов – монетни находки; реставратор – М. Илиева; арх. Г. Кръстева – архитектурни заснемания. Проучването е поради инвестиционен проект на фирма „Зидарит“ ЕООД.

² В текста за двата парцела са използвани съкращенията К3а и К3б.

Обр. 1. План на обекта: а) ниво със структурите от Римската епоха;
б) ниво със структурите от късната античност.

етапа на изграждане – долен с височина 1 м и горен – 1,10 м.1, които леко се разминават. Те маркират съществуването на по-ранна улица, която е покривала долния канал и при преустройство е демонтирана, каналът е надграден и плочите са пренаредени. От двете страни на канала се разкриха 9 водопровода от глинени тръби, споени с бял хоросан. Шест от тях се откриха от С страна на канала и 3 – от Ю. Водопроводите са разположени на различна дълбочина², което индикира разновременното им монтиране – вероятно поправки след затлачване на тръбите. Успоредно на улицата от двете ѝ страни се разкриха две каменни стени със спойка бял хоросан. Стените носят следи от няколко преустройства. При Ю стена личат няколко граници между субструкция и суперструкция. Северната стена в един от етапите на съществуването си е изместена на Ю, като от нея бяха запазени деструкции от кирпичната ѝ суперструкция. Датировката на етапите на изграждане на улицата, каналите и водопроводите е затруднена от пълното унищожаване на стратиграфията при многобройните изкопи за монтирането на тръбите и единствено възможна при сравнение с данните от околните обекти – К3а и на ул. „Козлодуй“ №2 (вж. публикацията в същия сборник). Ранната улица следва да се синхронизира със сградите от РЕ, а вторият етап – с периода на КА.

Към РЕ се отнася масивна сграда в Ю част на обекта (К3а), която има правоъгълен план и ориентация С – Ю (обр. 1а, 3). Под основите ѝ са изградени успоредно и непосредствено един до друг локални тухлен канал и водопровод с ориентация ЮЗ – СИ. Сградата над тях има следи от множество преправки. 3 ѝ стена е изградена в основата си от редуващи се големи каменни блокове, с градеж от ломени камъни на калова спойка, С и Ю стена – от каменни блокове, а И – от субструкция от речни мрамори на калова спойка и суперструкция от кирпич. На две места каменните блокове са надградени с тухли на спойка бял хоросан, между които са оставени гнезда за дървени колони. И и 3 стена продължават извън ограничението на напречните им стени, като в С посока вероятно заграждат вътрешен двор. Тук се разкри кладенец, изграден от ломени камъни на калова спойка. В централното помещение се проучиха няколко подови нива от камъни и фрагменти строителна керамика, които са изградени над и следователно след края на употребата на Ю стена. С тези преустройства се свързват две по-късни, частично запазени каменни стени в И част

¹ Коти на началото на ранния канал – 159,30 м, на уличната настилка – 160,65 м.

² Коти: на най-високия водопровод – 160,25 м, на най-ниския – 158,98 м.

на сградата. Началната дата на изграждане на сградата е в границите на II в. Под нея се регистрира пласт с дебелина 1 м, който се отнася към края на I – първата половина на II в. Структури в този пласт не бяха регистрирани. Възможно е такива да съществуват под по-късните градежи от РЕ, които не бяха демонтирани. По-вероятно обаче архитектурата от този период не е стабилна и е трудно да бъде разпозната в ограничената площ на проучване. Сградата загива от пожар, който се свързва с готското нашествие от 251 г., след което не е възстановена. Масивни покривни и кирпичени деструкции се откриват в почти цялата Ю част на обекта. В най-С им част (К36) е запазена пещ с диаметър 0,80 м. Близко до нея бяха открити фрагменти стенна мазилка с полихромна украса. За представителния характер на сградите свидетелстват и фрагменти от мраморни облицовъчни плочки и профилирани мраморни и хоросанови корнизи. Сред материалите от РЕ са лампи, теракоти, жертвеници, амфорни печати на малоазийски майстори от втората половина на II – първата половина на III в., мортарии.

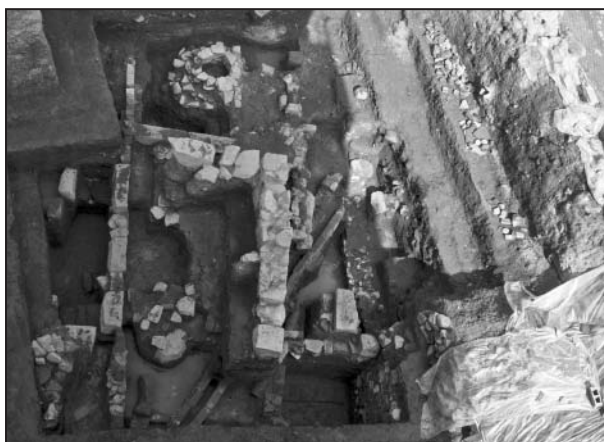
След разрушаването на сградата от РЕ теренът е подравнен с пласт, примесен с деструкции отухлен кирпич. В следващия пласт от КА планировката на сградите около улицата не е променена. Към този период се отнасят три локални канала – два тухлени, разположени един над друг и един каменен, които се включват от север в централния канал. В Ю част (К3а) пластът от КА е унищожен от по-късни вкопавани и единствената структура, свързана с него е тгъл от стена с каменен градеж със спойка от бял хоросан, със субструкция от големи каменни блокове. Крайната дата на използване на улицата се свързва с демонтирането на основната част от плочите. Запазени са само тези, покриващи канала, т. к. е продължавал да функционира. Колективна находка от 42 монети се откри сред струпване от дребни камъни – вероятно останали след демонтирането на плочите. Монетите датират от V до началото на VI в.

Непосредствено над пластовете от КА се проучи пласт от Средновековието. Някои от античните зидове са използвани през Средновековието, а този в Ю част на обекта е вероятно надграден. В средновековния пласт се разграничиха няколко подпериода. Към най-ранния (XI в.) се отнасят 5 ями и частично вкопано жилище с овална форма в СИ тгъл на обекта, което използва по-ранен зид за своя Ю стена. В една от ямите бяха открити няколко съда и сгъната оловна пластина с надпис. По-късният подпериод от края на XI – началото на XII в. е представен с 4 ями. Следващия подпериод е от средата на XII до началото на XIII в., с данни за каменна архитектура. В С част се проучи върху обширна площ настилка от трамбовани дребни камъни и фрагменти строителна керамика – вероятно двор или улица, върху която се разкриха масивни струпвания от ломени камъни – деструкции от сгради или оградни стени. С тях може да се свържат и няколко големи каменни блока в редица И – 3, монтирани с глина, които е възможно да са бази за дървени колони от сграда или навес. В настилната бяха проучени две по-късни вкопани структури – частично вкопано жилище с овална форма, съоръжено с каменна печка и християнски гроб. Втори гроб се разкри в И профил и е възможно да се касае за некропол.

Ю част от обекта беше значително нарушена от големи вкопавания с неправилна форма от Османския период (XVI – XVIII в.). Към тази епоха се отнасят и две ями в С част и останки от две каменни стени на глинена спойка.

Обр. 2. Общ изглед на северната част на обекта („Козлодуй” №36), със структури от римската епоха и късната античност.

Обр. 3. Общ изглед на южната част на обекта („Козлодуй” №3а), със структури от римската епоха и късната античност.

№ 59. АНТИЧНА КРЕПОСТНА СТЕНА НА ФИЛИПОПОЛ, ПЛОВДИВ

Жени Танкова

Обр. 1. Сектор от крепостната стена, фундиран върху антична улица (декуманус).

Археологическият обект „Сектор от античната крепостна стена на Филипопол” се намира в централната градска част на гр. Пловдив.

При извършване на изкопни работи, във връзка с прокарване на топлопровод от EVN Пловдив, по ул. „М. Дринов” се попадна на археологически структури с масивна, квадрова зидария от големи сиенитни блокове, запазени до два реда във височина и ориентирани в посока изток – запад. Това наложи провеждането на спасителни археологически разкопки. Градежът е ситуиран в трасето на южната Марк-Аврелиева антична крепостна стена на Филипопол.

Обектът е с площ около 80 кв. м. Изкопът е с дължина 51 м и ширина 1,50 м. Стратиграфията до голяма степен е нарушена от прокарването на съвременни подземни комуникации, с посока север-юг и интервенция, извършена в по-ранни

епохи, която е причина за голямата степен на разрушения на археологическите структури.

Проучен бе културен пласт с дебелина от около 1 м, от кота 157,55 до кота 156,60 м. Констатира се, че квадровата зидария, проследена в продължение на 9,20 м принадлежи на лицев градеж на античната крепостна стена. Проучваната структура се явява вътрешното ѝ лице, външното – опира в южния шкарп на изкопа. Квадрите не са рустицирани. Те са с различна дължина и ширина 0,50-0,55 м, без спойка между тях, т. е. са градени в техника суха зидария. Субструкцията е от ломени камъни, със спойка от розов хоросан и кал, с височина 0,50 м – 0,65 м. Вероятно в този сектор стената е претърпяла ремонт, за което съдим по различната строителната техника на субструкцията. При проучените в по-

следните няколко години два сектора от същото трасе, на ул. „Трапезица” и ул. „Д. Дебелянов” субструкцията е много масивна, с двустъпална берма и височина 1,30-1,50 м. Към последната запазена в западна посока квадра от първия ред е долепен, перпендикулярно към нея, дялан сиенитен блок, с дължина 1,10 м. Тази строителна практика се наблюдава и при други сектори на крепостната стена. Тя е използвана за по-голяма устойчивост на градежа. Емплектонът е запазен фрагментарно. Той е от ло-

Обр. 2. Изглед на археологическите структури с посока З – И.

Обр. 3. Останки от фортификационно съоръжение.

мени камъни, споени с розов хоросан. Проследява се на изток и запад от квадратите. На кота 156,88 се попадна на големи сиенитни плочи, характерни за настилка на антична улица. Върху тях е положен емплектона и субструкцията на крепостната стена (обр. 1). Плочите се проследяват в продължение на около 30 м, ориентирани в посока изток-запад. Констатира се, че е декуман върху който е фундирано трасето на стената в тази ѝ част.

В участък, в който уличната настилка липсва се проучи южната страница на уличен канал за отпадни води. Градежът е от ломени камъни, споени с бял хоросан. Широчината му е 0,50 м. Строителната техника е характерна за улиците, трасирани през I в. сл. Хр. във Филипопол.

Аналогична е ситуацията при проведени разкопки на ул. „П. Д. Петков“ (стената е фундирана върху същия декуман), както и на ул. „Капитан Райчо“, която е фундирана върху кардо.

Към крепостната стена принадлежи съоръжение (страница на вход, кула или контрафорс), отстоящо на 25 м от квадратната зидария, в западна посока.

То представлява масивен градеж от ломени и дялани каменни блокчета, споени с розов хоросан. Той е ориентиран север – юг и е широк 1,95 м. Субструкцията му е с височина 1,15 м. Зидът е фундиран в стерилен пласт. Суперструкцията е запазена до 0,70 м. По източното и западното му лице, в субструкция се наблюдават вертикални, дъговидни вдлъбнатини, с ширина 0,25 м. Вероятно те са за включване на дървена конструкция в градежа. Развива се в южна посока под ул. „Аспарух“. Тъй като изкопът не може да се разшири функцията му остава неизяснена. На изток и запад от него декумана е изцяло унищожен.

В културния пласт около фортификационното съоръжение се попадна на силно фрагментирана, амбалажна керамика от III-IV в.

№ 60. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧЕН ГРАД ФИЛИПОПОЛ, ГР. ПЛОВДИВ; УПИ XI-398; КВ. 464; УЛ. РОДОПИ № 10

Жени Танкова, Драгомир Гърбов

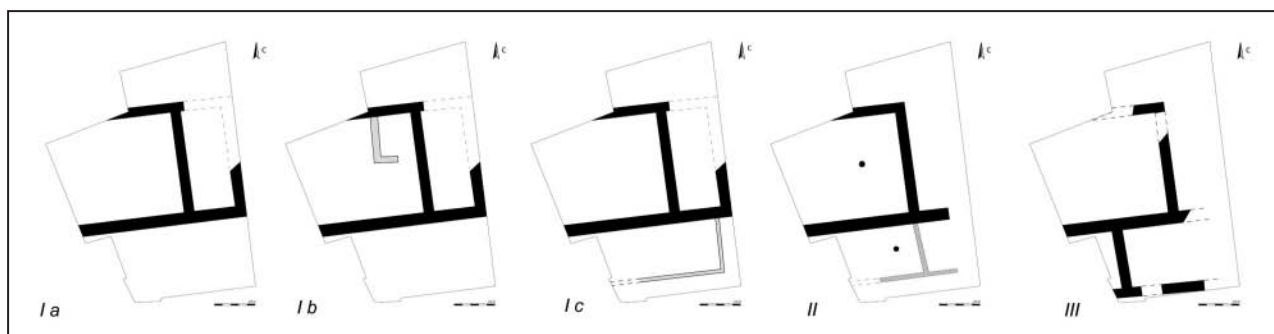
Проучванията се проведоха в рамките на 18 дни от 06 до 24-ти юни 2011 г. Обектът се намира в източната част на укрепената територия на античния град, в непосредствена близост до източното трасе на Марк-Аврелиевите стени. Общата площ на УПИ възлиза на 210 м², а площта на петното за строеж – на 127 м². Общата дебелина на културния пласт варира между 3,2 и 3,5 м. При проучванията беше разкрита антична сграда с няколко строителни периода и негативни структури от средновековната и османската епохи, вкопани в нейните рушевини.

Антична сграда (обр. 2). Първи строителен период: Втора половина на II в. – първа половина на III в. сл. Хр.:

Фаза I А: Зоната е заселена през втората половина на II в. сл. Хр., когато теренът е подравнен с трамбовка от речна баластра, сгур и пръст. Обособена е издължена, правоъгълна жилищна постройка с две помещения, ориентирана с дългата си страна по оста изток – запад. Основите на сградата са вкопани сравнително дълбоко – между 1 и 1,2 м, вероятно поради нестабилния характер на почвата, съставена от пясъчни речни наноси. Изградени са от ломен камък на глинеста спойка, а дебелината им възлиза на 45-50 см. Подовото ниво на сградата е от трамбована глина, върху която бе регистриран горял пласт, който маркира и края на първата подфаза от обитаването ѝ.

Обр. 1. Общ изглед на обекта.

Обр. 2. Строителни периоди на античната сграда.

Фаза I В: След пожара сградата е ремонтирана, подовото ниво е повдигнато и помещенията са обитавани в непроменен вид, с изключение на една реконструкция. В централното помещение на постройката, при нейния североизточен ъгъл е обособено квадратно пространство, отделено от общия обем на сградата посредством малък зид от тухли „половинки“, запазен в два реда. Подобно на предходната и тази фаза завършва с пожар, след което сградата отново е ремонтирана.

Фаза I С: След втория пожар подовото ниво е повдигнато. От южна страна, към сградата е пристроено сервизно помещение, изградено от тухли на хоросанова спойка, а в южната стена на самата сграда е поставена дренажна тръба. Първият строителен период приключва с интензивен пожар, в резултат на който се наблюдава масивно отухляване на подовите нива и нападалите върху тях кирпичени стенни мазилки, които образуват компактен оранжево-кафяв пласт, с дебелина до 20 см (в централното помещение), регистриран на цялата площ на обекта. Пожарът може да се отнесе към събитията от 250 г. сл. Хр. и опожаряването на града от готите на Книва. *Terminus post quem* за него предлагат 2 синхронни глинени лампи, произхождащи от подовото ниво под отухляването и това на следващия строителен период след него. Двете лампи се датират в средата на III в. сл. Хр. (Кузманов 1992; 26-27: Тип XX, Вариант 4, обр. 140 и 154).

Втори строителен период. Втора половина на III в. и до началото на IV в. сл. Хр.:

В резултат от пожара от средата на III в. сградата става непригодна за обитаване и повече не е ремонтирана. Съвсем скоро след нейното събаряне масивната ѝ рушевина е частично демонтирана и подравнена. В границите на старата постройка е изградена нова, чийто план частично преповтаря този на предходната. От сградата е изключено източното помещение, а южният анекс е преизграден от преизползвани материали и има значително редуцирана площ.

Стратиграфските наблюдения сочат частична приемственост в плана на постройките, но строителната техника е коренно различна. Новата сграда е изградена в смесена техника, с каменен цокъл и стени с паянтово-киричнена конструкция, обмазани с бяла вар. Цокълът е с височина между 0,40-0,50 м. Той е изграден от ломени камъни на бял хоросан, като през равни разстояния са поставени масивни, грубо обработени квадри с плоска горна част, вероятно пети за дървени стълбове. В централното помещение бе проучено подово ниво от трамбована глина. Покривната конструкция най-вероятно е четирикатна и се носи от дървени стълбове с кръгло сечение, отпечатъкът на един от които бе регистриран в центъра на главното помещение. Южният анекс има съвсем лека конструкция и покрив, който също се носи от дървен стълб. Източно от него бе проучена малка куполна пещ с подкововиден план, а югоизточно от него е оформен плочник от преизползвани тухли, който попада извън застроената площ.

Трети строителен период. IV в. и до първата половина на V в. сл. Хр.:

В началото на IV в. сградата търпи нови промени в архитектурния план, без това да е продиктувано от катаклизъм. По-скоро поради нетрайния характер на паянтово – кирпичената ѝ конструкция са преизградени стените на централното помещение. Цоклите им са ремонтирани, този път с розов хоросан. Подовото ниво е повдигнато с около 0,20 м, а при източната стена от преизползвани материали е изградено голямо правоъгълно огнище. Най-големи промени се наблюдават в южния анекс. Неговите леки стени са съборени и преизградени като масивен зид в *opus implectum*, с входно пространство в югозападната част. Хоросаново бъркало беше открито на изток от анекса, върху останките на по-ранната тухлена стена. Новата зидария стъпва директно върху плочника и има поне три строителни периода, в един от които входното пространство е зазидано с тухли. За съжаление тяхната

хронология не можеше да бъде установена, тъй като кореспондиращите археологически пластове са били унищожени от серия османски и съвременни интервенции, но отсъствието на керамика от VI в. позволява предположението, че постройката е изоставена в резултат от задълбочаването на икономическата криза, промяната в стратегическата ситуация и общата тенденция към стесняване на градовете в средата и втората половина на V в.

Средновековна негативна структура: В близост до западния профил на изкопа за строителство при връзката между южната стена на античната сграда и западната стена на анекса беше регистрирано петно, с висока концентрация на средновековна керамика. Материалите са средновизантийски и сочат вероятна дата между втората половина на XI и първата половина на XII в. При проучването на петното се установи, че сме попаднали на дъното на средновековна вкопана структура, вероятно ботрос, която е била унищожена при нерегламентираните изкопни дейности на инвеститора. В насипите образувани от същата дейност бяха открити и два едри фрагмента от т. нар. „пастирска керамика” – керамика на бавно колело, с излъскана украса и условна дата VII – IX в.

Литература

Кузманов 1992: Г. Кузманов. Антични лампи. Колекция на Националния археологически музей. София 1992.

№ 61. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В УПИ IV-1978, КВ. 73 ПО ПЛАНА НА Ц Г Ч НА гр. ПЛОВДИВ, УЛ. „АРХИМАНДРИТ ДАМАСКИН” 1

Мая Мартинова-Кютова, Милена Райчева

Спасителните разкопки се проведеха във връзка със строеж на жилищна сграда с магазинна част. Строителното петно е ситуирано в рамките на укрепления през римската и късноантична епоха град, в подножието на големия открит театър. Археологическото проучване е реализирано на площ от 60 кв. м.

Документиран е културен пласт от османския период, непосредствено под останките от съвременни градежи, който на места прониква в античния терен.

Регистриран е пласт от XI-XII в., запазен в ограничена площ и компрометиран от по-късните сгради и съвременен кладенец.

Античният културен пласт е проучен в целия терен. Разкрити са сектори от две улици – част от улица с посока север – юг (*cardo*), продължение в северна посока на разкритата такава, западно от сграда „Ейрене”. Настилката на улицата е от големи сиенитни блокове, на места от мраморни архитектурни елементи. В трасето на улицата, пред източните бордюрни блокове е трасиран глинен водопровод. В югоизточния ъгъл на строителното петно са разкрити северните бордюрни блокове и част от настилката на улица с посока изток – запад (*decumanus*), продължение в западна посока на най-северния декуман южно от Трихълмието.

Североизточно от кръстовището на двете антични улици е проучено ъглово помещение от късноантична сграда, с вход на запад, към кардото. През помещението е изграден глинен водопровод, който преминава през южния фаса-

Обр. 1. Антична улица (*cardo*),
с глинен водопровод.

ден зид на сградата и продължава към декумануса.

Сградата, ситуирана североизточно от кръстовището е изградена след средата на III в. Зидовете са фундаментирани върху скалния масив. Градежите са от ломен камък, споен с хоросан с тухлен прах и сполии от мраморни архитектурни елементи.

№ 62. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ЦЪРКВИЩЕТО”, В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ДРАГОЙНОВО, ОБЩИНА ПЪРВОМАЙ

Иво Топалилов

Разкопките се провеждат в местността „Църквището” или „Църквица”, землището на с. Драгойново, община Първомай. Те са продължение на тези от 2009 и 2010 г. Разкопките се извършиха с участието на студенти от ШУ „Епископ Константин Преславски”.

През февруари 2011 г. при изгарянето на стърнищата на обекта ясно се забеляза наличието на апсидна извивка в рамките на кв. Б 5, Б 6 и В 6. Проучването продължи в рамките на тези квадрати за да се определи предназначението на самата сграда. Впоследствие, отворихме и още един квадрат А 5, чрез който проучихме външното, т. е. северното лице, на оградния северен зид на сградата и ситуацията пред него.

Резултатите от разкопките показаха безспорно съществуването на сграда с апсидална извивка от изток, което означава, че в случая проучваме малка по размер раннохристиянска църква (V-VI в.) (обр. 1). Това се доказва и от фрагмента глинено раннохристиянски просфор, който открихме до самата сграда. Изглежда, че тя е била построена върху по-ранно езическо светилище, от които не открихме до момента следи, но пък открихме над 8 фрагмента от мраморни оброчни плочки. Самата сграда е била изградена от малки, средни и големи ломени камъни, споени на бял хоросан в *opus emplectum*, като пълнежът се е състоял от малки камъни и фрагменти керамика, споени на хоросан. Откритите в пласта с деструкции многобройни фрагменти тухли вероятно са следствие от наличието на тухлени пояси в суперструкцията. Тази информация получаваме от северният ограден зид на църквата. Впоследствие, той е бил надграден с ломени камъни, но на глинена спойка. Ширината на градежа е 0,70 м., запазената височина достига до 0,78 м.

По подобен начин е направена и самата апсида, като тук спойката е изцяло глинена, а на места има вмъкнати фрагменти от бял хоросан. Пластът с деструкции, наситен отново с бял хоросанов трошляк, който се открива до самата апсида, показва, че става въпрос за два основни периода, като при втория изглежда, че останките от по-ранната сграда на места са били силно обрушени, довело не само до тяхното надграждане, но и изграждането им изцяло. Вътрешният диаметър на апсидата достига 4 м.

Обр. 1. Апсидата на църквата, изглед от изток.

Обр. 2. Северният ограден зид на църквата, изглед от север.

Успяхме да проучим СИ ъгъл във вътрешността на църквата. Разкриха се две настилки – едната е направена изцяло от малки по размер ломени камъни, поставени непосредствено върху загладената скала, а върху тях на места се откриха тухли – цели и фрагментирани и плочести камъни, като част от настилка. Подобна настилка се откри и извън сградата, източно от апсидата. В пространството на апсидата се констатира наличието на вкопаване, което е достигнало до скалата.

Тези два периода ясно се проследяват и в пластове с деструкции.

Откритите фрагменти керамика, керемиди и два прешлена за вретено отнасят това по-късно преустройство на църквата, при което е била изградена отново почти изцяло апсидата, към XII в.

Обр. 3. Настилките във вътрешността на църквата, изглед от северозапад.

№ 63. АНТИЧНА ПОДОВА МОЗАЙКА НА УЛ. „ИРЕЧЕК”

№ 38, УПИ VI 3419, КВ. 65Б, гр. СТАРА ЗАГОРА

Димитър Янков

Цел на разкопките през 2011 г. беше проучването на сектор с дължина 11,2 м и широчина 1,2-1,8 м на помещение, в което през 2009 г. при спасителни археологически разкопки на М. Камишева бе открита антична подова мозайка (Камишева 2010, 400-402). През 2010 г. е проучена рампата на обекта под ръководството на Г. Илиев (Илиев 2011, 354-356).

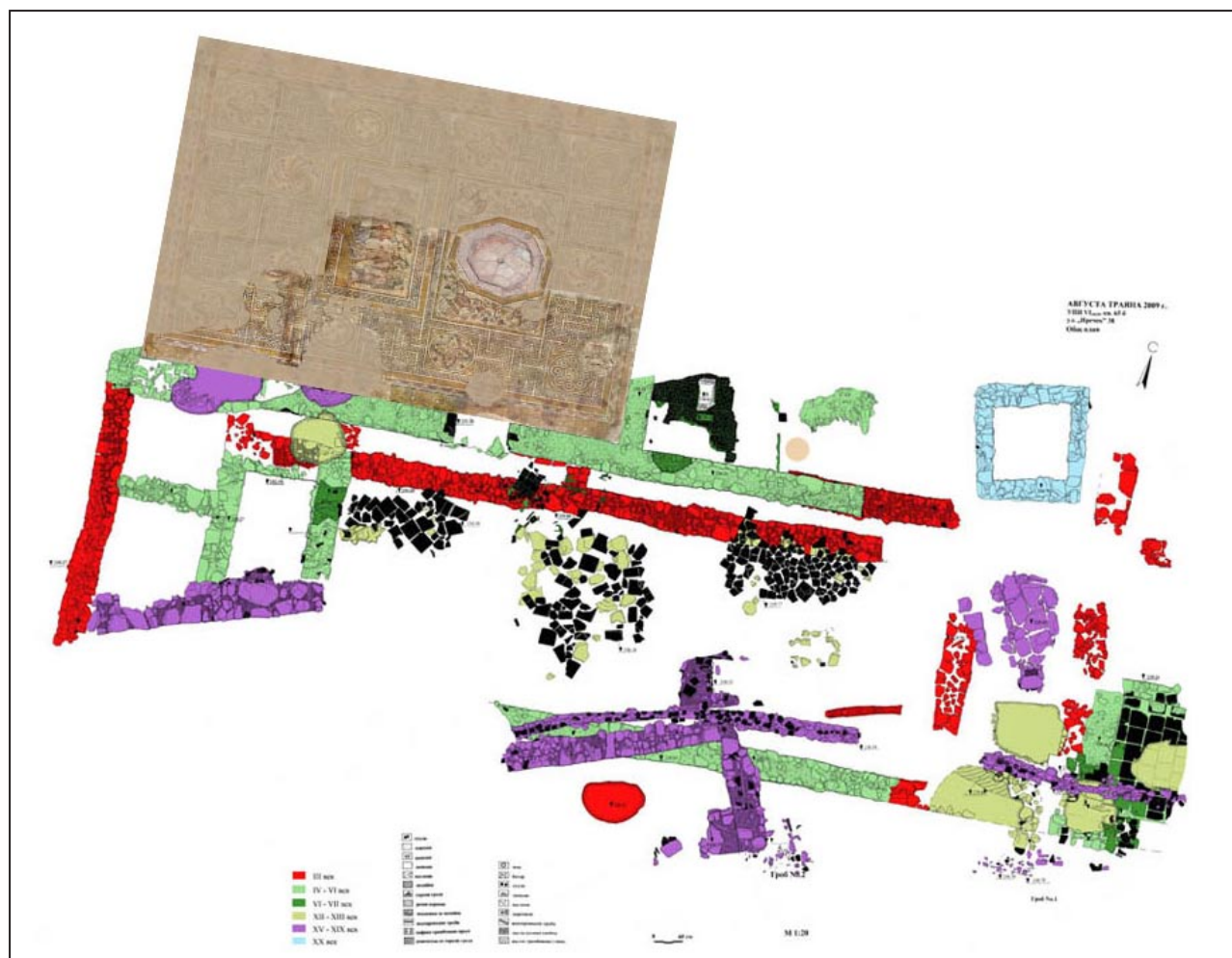
Разкопките бяха проведени от 18. 07. 2011 г. до 26. 07. 2011 г. Беше разкрита северната част на помещението, с мозаичен под до линията на укрепителната стена на обекта.

Беше констатирано, че в централната част на помещението е запазена част от емблемата на мозайката и второ поле, източно от емблемата, в което е изградена осмоъгълна писцина. С цел проучване на емблемата и писчината и със съгласието на собствениците на съседния имот от север от 26 до 29.09.2011 г. бяха предприети проучвания на площ с размери 5 x 1,20 м в сектора на емблемата и писчината.

Описание на разкритите части на новооткритата мозайка

Мозаичното пано е сложна композиция от геометрични орнаменти в периферията и изцяло представена фигурална сцена в емблемата. Най-външният кант на периферията е пояс с мозаечни кубчета в охра, с редуващи се изображения на кръст в кръг с черни и бели тесери. Този пояс се проследява от изток, запад и юг в разкритата и проучена част от помещението. Само в охра е изпълнен третия пояс, който обрамчва паното. Вторият пояс в периферията представя вълнообразен елемент от черни, червени, жълти и бели тесери. Следва пояс от четириъгълни стилизирани геометрични фигури от редуващи се преплетени свастики и кръгове, обрамчени от правоъгълни пояси с орнамент „бягаща вълна”. Във всеки от разкритите кръгове изображенията са сложни, геометрични фигури, които не се повтарят. Централната част от паното е заета от емблемата и писчината на мозайката. Емблемата на мозайката е широка 1,16 м. Без съмнение сцената може да се тълкува като „Дионисово шествие”.

Шествието се предвещава от сатир, който във вдигнатата лява ръка държи хоризонтално представен кривак. Лицето му е обърнато надясно, т. е. назад и с дясната ръка сякаш подканя следващите го танцуващи менади да побързат. Първата фигура от тях е представена в буен танц, с наклонена към сатира глава. Движението на ръцете в танца е регистрирано с музикалните инструменти, които наподобяват маракаси, но с дълги дръжки. Лявата ръка е вдигната до нивото на гърдите, а дясната – ниско долу. Инструментът се припокрива с протегнатата ръка на сатира. Главата на танцьорката е увенчан

Обр. 1. Възстановен план на помещението с мозайката (по плана на М. Камишева от 2009 г. и възстановка на Н. Стоянов).

с венец, с две зелени листенца в периферията. Втората женска фигура е също на менада от свитата на Дионис. Тя, по подобие на първата е представена в буен танц. Главата ѝ е силно наклонена към сатира. В двете ѝ ръце, вдигнати нагоре са изобразени кастанети. Втората фигура е с по-сложна прическа, косата е привързана на кок. Сцената е изчистена. Фигурите шестват върху зелена, леко хълмиста моравка,

Обр. 2. Емблема на мозайката.

но липсват животински фигури, които обикновено се представят в подобни сцени. Според направената предварително възстановка, композицията би трябвало да се допълва от още две фигури, северно от разкритото досега поле от емблемата. Полето от емблемата на мозайката е обрамчено от два пояса. Външният пояс е запълнен с тесери в охра, а във вътрешният – са изобразени стилизирани трилистни орнаменти. Втората част от центъра на мозайчното пано е заето от писцината. Забележителното е, че писцина от този вид се открива за първи път на територията на днешните български земи. Писцината представлява малък басейн с неправилна осмоъгълна форма. Истинското басейнче е с мраморен под и се захранва с вода, посредством оловна тръба чрез кръгъл отвор в средата на басейна. Дълбочината му не над-

вишава 0,20 м от борда на тухлената облицовка, но мраморната облицовка е на ниво до 0,16 м над тухлите. Писцината е с преливник за водата. Той е оформен като мраморен открит канал, който изцяло е съобразен с осмоъгълната форма на басейна във вътрешността. Дъното на преливника е облицовано с мраморни плочи и външен борд, на ниво до 0,10 м над нивото на мозаичния под на помещението. Лекият наклон на канала на преливника на изток е съобразен с правоъгълен отвор за отводняване на съоръжението в тази част на писцината. Изграждането на малкия басейн – писцина е предварително планирано и е извършено с полагането на тесерите на мозаичното пано. Писцината е оградена с малък пояс от тесери в охра и изображения на вази в четирите ъгъла на маркираното пано около писцината.

По стратиграфски данни и при почти пълната липса на находки, мозайката може да се датира в периода от средата на III до края на III в. сл. Хр. Най-вероятно мозайката е от представителна част на богато жилище от посочения период.

След приключването на разкопките мозайката беше демонтирана под ръководството на художника-реставратор Н. Стоянов и беше пренесена в база на РИМ Ст. Загора.

Обр. 3. Общ изглед на новооткритата мозайка (автор Н. Стоянов).

Литература

Камишева 2010: М. Камишева. Археологически проучвания в археологически резерват „Августа Траяна – Верей – Стара Загора” УПИ VI-3419, кв. 656 (ул. „Иречек” №38). – Археологически открития и разкопки през 2009 г. София, 2010, 400-402.

Илиев 2011: Г. Илиев. Археологически проучвания в резервата „Августа Траяна – Верей – Стара Загора”, УПИ VI-3419, кв. 656 (ул. „Иречек” №38). – Археологически открития и разкопки през 2010 г. София, 2011, 354-356.

№ 64. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ УПИ V³³⁵² И УПИ VI³³⁵¹ В КВ. 68а, ул. „Х. Д. АСЕНОВ” 129 ПО РЕГУЛАЦИОННИЯ ПЛАН НА гр. СТАРА ЗАГОРА

Георги Илиев

Обектът се намира в западната периферия на античния град, близо до западния сектор на крепостната стена. Общата му площ е 560 м². Площта на застрояването в имота (повреден пласт) е около 186 м².

В северната половина на парцела за застрояване не бяха открити почти никакви археологически структури. Причина за това е конфигурацията на скалния масив, като археологическите пластове са компрометирани от съвременната строителна дейност. Откритите структури са съсредоточени в южната половина на имота (обр. 1), където естественото ниво на терена е по-ниско.

В очертаанията на парцела за застрояване по

Обр. 1. Общ изглед към археологическия обект на ул. „Х. Д. Асенов 129”, гр. Стара Загора.

Обр. 2. Късноантична подова мозайка.

неговата функция. Зид №1, който беше открит в началото на проучването, разположен в кв. А5, с ориентация И – З, застъпва и прекъсва хипокауста. Последният е изграден като предварително е вдълбан дълбоко в стерилния терен. От север, откъм скалата е бил изграден зид, от който е запазена много малка част. Хипокаустът е застъпен от четири глинени водопровода с посока северозапад – югоизток.

На дъното на яма №7 в квадрата беше зачистен повреден зид в стерилния терен, който въз основа на стратиграфската си позиция, под късноантичните зидове, може да се отнесе към този ранен период.

Късноантичният период е представен от няколко масивни зида и от апсида, обърната на север. Всички те са били вероятно част от голям комплекс с представителни функции. Той започва съществуването си от първата половина на IV век и просъществува до средата на V век, когато е разрушен. Общата планова схема на постройката е неясна, поради по-късни вкопавания през средновековната и османската епохи. Сградата се е развивала на юг и на изток, извън границите на терена за проучване.

Зид №1 в кв. А5 е с посока И – З. Граден е в техника *opus mixtum*, от тухли със спойка от бледожълт хоросан. Източната му част е разрушена от яма от османския период. По всяка вероятност зидът продължава и на изток и се свързва със зид №2. Зид №2 е с ориентация С – Ю. Граден е с квадратни тухли на хоросанова спойка. Хоросанът в зидарията е бледожълт, с незначителни примеси на едрочукана тухла. На места по източното лице на зида личат следи от обмазване с хоросан като този в зидарията.

Зид №3 е с ориентация И – З. Представлява два долепени един до друг зида, със сходна строителна техника. В градежа са вложени дребни ломени камъни, едри и дребни фрагменти строителна керамика, животински кости. Всичко това е било залято с хоросан. Северната част на зида е обмазана изцяло с розов хоросан. Надолу той стъпва върху скала. Южният зид е фундиран малко по-високо. Северната част на зида има характер на хидроизолация. Вероятно зидът представлява някаква ограда на имот, която има и задачата да спира стичащите се дъждовни води от склона поради денивелацията на терена от северозапад на югоизток.

В кв. С2 е запазена субструкцията на масивен дъговидно извит на север зид. Той е конструктивно свързан с останалите градежи от IV – VI в. Изграден е от ломени камъни, залети обилно с бял хоросан, в който личат единични едри фрагменти от строителна керамика. Тази екседра е фундирана директно върху материковата скала.

Южно от екседрата в кв. В1 и В2 беше разкрита късноантична подова мозайка (обр. 2). Мозайката е запазена единствено по периферията на помещението. В централната част е останала единствено подложката, като на места личат отпечатъците от тесерите. Запазените части от мозайката показват слаба връзка между тесерите и хоросановата подложка, което изглежда се дължи на некачествен хоросан. Камъчетата са с различни размери и не винаги кубична форма. Площта на помещението е била над 120 м², но от мозайката са запазени около 15 м², главно от северната и западната периферия. Тесерите са бели, жълти и черни. На места се виждат и червено оцветени. Червеният им цвят е резултат от силен пожар, който е разрушил сградата и покривни греди са догаряли върху мозаечния под. За направата на мозайката е използвана строителната техника – *opus tessellatum*. Външният пояс на мозайката е зает от поле с жълт фон, в което с бели тесери са изобразени бръшлянови клонки, от ко-

време на проучванията през 2011 г. са разграничени следните четири строителни периода:

Най-ранният период е представен от единични дребни находки (монети и керамични фрагменти), откривани в кв. С4, на север от зид №3. В този участък не бяха констатирани строителни останки. Възможна причина за наличието на сравнително ранни материали на това място са строителни дейности в съседните участъци (кв. А5, А4 и В4). Към този ранен етап може да се отнесе и пода на хипокаустна инсталация, който бе открит в кв. А5. От него бяха запазени само три малки части от тухлени колонки. Хипокаустът е силно повреден и е трудно да се определи площта на помещението, към което принадлежи, както и

ито излизат листа. Клонките са рамкирали централните части на мозайката. Сега са запазени само западната, северната и частично източната страна. Този външен пояс на мозайката е отделен от вътрешните части чрез две прави ивици – широка бяла лента, направена с 5 реда камъчета, до нея (от вътрешната страна) върви успоредно друга по-тясна лента, изпълнена с два реда черни камъчета. Описаните рамки подчертават по-усложнените като композиции части във вътрешността. Мозаечният под по-навътре в помещението е украсен с редици от квадрати, опрени с ръб в ограждащата черна ивица. Във всеки от квадратите е изобразен по един равнораменен кръст. Фонът на квадратите е бял и жълт, като двата цвята са редувани. Изобразените кръстове са изпълнени само с черни тесери, за да се получи контрастно изобразяване. Особеност в представянето на кръстовете е факта, че раменете на кръстовете без изключение са разширени в краищата си. Полето с квадратите, в които са вписани кръстове е ограничено от бяла и черна линии. Дебелината им е същата – бялата е изпълнена с пет реда тесери, а черната – с два. Към вътрешността на помещението мозаечният под е украсен с черни свастики на бял фон. Запазена и видна е само една от тях. Това поле изглежда е обрамчвало централната сцена на мозайката, която вероятно е била заета с геометрични мотиви.

Изобразените кръстове по подовата мозайка са основание да се предполага, че сградата е свързана с християнството. Вероятно това е част от приемна зала или част от резиденциален епископски комплекс. Мозайката, открита в УПИ V3352 и УПИ VI3351 е интересен образец на мозаечното изкуство в късноантичния Берое. Мозайки със сходна декоративна схема са известни от града: от перистилна сграда в крайградска вила, в м. „Военен терен” – от средата на V в. сл. Хр. и от термите във форумния комплекс на Августа Траяна – от средата на IV в. Слабата некачествена подложка, небрежната на моменти подредба на тесерите, семплата палитра на цветовете, показват упадък на това изкуство в късноантичния период в града.

Останките от средновековния период могат да се проследят главно по керамичния материал и няколко регистрирани ями, главно в южната част на терена. Те са ситуирани около античните структури и на много места ги разрушават. В източната част на голямото помещение с тухли е оформено огнище от ранносредновековния период.

От периода XV-XVI в. в източната част на парцела са разкрити зидове от ломени камъни с калова спойка. В кв. А2 и кв. В2 е съществувала скромна постройка, от която е разкрита северната част. Зидовете са от ломени камъни и фрагментирана строителна керамика, споени с кал. Периодът е представен и с материали от четири ями.

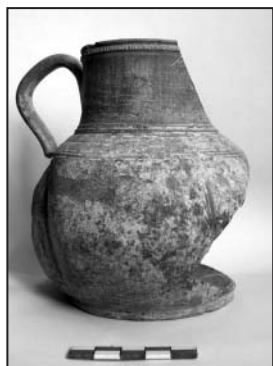
№ 65. ПРОУЧВАНИЯ В АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РЕЗЕРВАТ АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА (УПИ VI – 3483, КВ. 7001, УЛ. „Х. Д. АСЕНОВ” № 91

Мария Камишева

Обектът попада в западната част на зона „А” на АР „Августа Траяна-Берое-Стара Загора” и извън античния град. Южно от коментирания парцел, през предишни археологически сезони са проучени няколко терена, в които са открити останки от античния некропол на Августа Траяна. В северната си част имота граничи с парцел, в който се намира сграда, обявена за Национална недвижима културна ценност.

В имота е съществувала сграда, чийто мазета са засечени на кота -1,74 м. Първоначалната идея на инвеститора е била да се построи нова сграда до котата на мазетата и в очертанията на съществуващата сграда. В последствие неправомерно е било изкопано и пространството под основите на съществуващата сграда и са били изградени бетонови подпорни стени и бетонова плоча на кота -2,94 м, с което са изчерпани съществуващите там културни пластове. За станалото е сезирано Министерството на културата и е съставен констативен протокол.

За спасителните разкопки на останалия за проучване терен в петното за строителство е издадено Разрешение за теренно археологическо проучване №361/14.11.2011 г., с научен ръководител Ма-

Обр. 1. Глинена кана, XVIII век (сн. М. Камишева).

Обр. 2. Фрагменти от сграфито паници „spiral style“ (сн. М. Камишева).

Обр. 3. Фрагменти от паници, рисувани със зелена и кафява глазура и „painted sgraffito“

рия Камишева – зав. отдел „Антична археология“ в РИМ – Стара Загора.

Проучен е терен с размери около 6 м². В горните пластове не бяха установени археологически структури. Такива бяха засечени след 1,50 м дълбочина от нивото на терена. Разкрити бяха три ями, които според материала могат да се отнесат към средновековната епоха.

Сред керамичния материал се открояват фрагменти с излъскани ивици, сграфито керамика, както и керамика със златиста и червена ангоба. Вероятно в близост до това място са съществували жилищни сгради, чиято датировка може да се отнесе към периода на XII в. (обр. 1-3).

№ 66. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В РЕЗЕРВАТА „АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА“ УЛ. „ВАСИЛ ЛЕВСКИ“ № 54, УПИ X-1641, КВ. 26 ПО ПЛАНА НА ГР. СТАРА ЗАГОРА

Петър Калчев

Във връзка с инвестиционни намерения за изграждане на жилищна сграда, с гаражи се извършиха спасителни археологически проучвания на терен, намиращ се в североизточната част на археологическия резерват „Августа Траяна – Верея – Стара Загора“. Той е с площ от 320 кв. м. и бе застроен със съвременни сгради.

На дълбочина 2,5 м – 2,80 м от нивото на съвременния терен бяха проучени водопроводи от керамични тръби от османския период. Те лежат в пласт от по-ранни строителни насипи и за да се предотврати тяхното прекъсване вследствие на пропадане са облечени в каменен „кожух“, от ломени камъни със спойка от хоросан. След тяхното запълване с бигор и други утайки върху тях са изградени нови водопроводи в същата строителна техника. Проучени са части от къщи от османския период. Основите им са били изградени от ломени камъни, със спойка от кал. Стените са били изградени от кирпич. Те са опожарени по време на Руско – турската война през 1877 г.

В пласт от пръст със светложълт цвят и примес от хоросан бяха открити керамични фрагменти, които се отнасят към XI-XII в. Средновековните къщи са били с паянтов градеж от кирпич и много малко камъни използвани в предимно в долната част на стените.

В южната част на проучвания парцел на дълбочина 4 м, от нивото на съвременния терен бе разкрита антична улица (*decumanus*). От нея бе разкрита дължина от 9 м. Ширината на уличното платно е 6 м, като южния тротоар попада в съседния парцел. Улицата е настлана с големи и по-малки каменни плочи, с дебелина 0,16 м. От южната страна настилната е разрушена от три септични ями от османския период. Улицата е построена в края на II или началото на III в. Северният ѝ тротоар е с ширина 1,20 м. Той е изграден от големи обработени каменни блокове. Под тротоара има канал с дълбочина

0,70 м и ширина 0,44 м. Страниците му са изградени от плочести камъни с хоросанова спойка, а пода му е от плочки с малки размери.

До северния тротоар на улицата са разкрити останки на сграда с големи размери: дължина 13,45 м и ширина 9,20 м. Тя е построена, непосредствено след изграждането на античната улица. Зидовете са запазени на височина 1,47 м и са изградени от големи и по-малки ломени камъни, със спойка от хоросан, със счукани в него тухли. Жилищната сграда и улицата са пострадали от земетресение, което е нагънало уличното платно и е нарушило целостта на зидовете на къщата, по които личат поправки. В края на IV в. античната сграда е опожарена и окончателно изоставена. В началото на V в. е построен канал с посока север – юг, който е заустен в канала под северния тротоар на *decumanus*-а. По същото време е построена и обществена латрина.

№ 67. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ В ЗОНА А НА АР „АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА”, УПИ II-3469, КВ. 70, УЛ. „САВА СИЛОВ” № 67

Веселин Игнатов, Николай Сираков

Обектът се намира в границите на УПИ А 3469, кв. 70, по регулационния план на Стара Загора и попада в зона „А” на АР „Августа Траяна – Верея – Стара Загора”. Това е двор с площ 324 м² ориентиран по надлъжната си ос североизток – югозапад, с адрес ул. Сава Силов, 67. Разположен е на 150 м югозападно от югозападната порта на Августа Траяна, от която излиза пътят за Филипопол.

Проучвания в този сектор на античния град досега не са извършвани. Североизточно от обекта са извършени проучвания през 60-те години от Димитър Николов (също извън крепостните стени), където е открил огромен плочник, с голям канал под него, без каквито и да е следи от постройки (Николов 1965, 20). Според Николов вероятно тук периодично са ставали пазари от рода на сегашните седмични пазари за селскостопански произведения.

Преди започването на проучването, теренът е бил изкопан от инвеститорите с багер, на дълбочина 1 м от нивото на съвременния терен (кота 220.60 м) в западната част и до 0,70 м (кота 220.45) – в източната част. В северната част, на така снижения терен е била изкопана яма с неправилна форма и максимални размери 2,80 x 4 м и дълб. 1,60 м. На това ниво достигнахме материка. До 10 м от източната граница на парцела е имало съвременни постройки. В останалата част на изкопа, в смесената от багера пръст се наблюдава материал – съвременен, възрожденски и римски.

От проучванията се установиха следните структури:

Съвременни (от XIX до днешни дни). Открити са 5 структури с №4, 5, 7, 8 и 9 (включително и съвременния багерен изкоп №4). Това са предимно ями с различна форма (неправилна, правоъгълна и кръгла) и размери и пълнеж от съвременни материали.

Османски. Проучени са 5 структури с №10, 11, 17, 19 и 22. От тях 4 ями, от които едната вероятно е била кладенец (№10). От ямите е интересна тази обозначена като структура №11, която е издължена и правоъгълна със заоблени ъгли и размери 6 x 1,50 м и дълбочина 1 м, ориентирана по надлъжната си ос север – юг. В южната част на ямата се откри допълнително кръгло удълбаване с диаметър 1,40 м и дълбочина 0,20 м. Петата структура е основа на зид на кална спойка (№17), от която е запазена П-образна част с ширина на основата 0,36 м. Запазената основа е с дължина 2,46 м. Тя лежи върху средновековна яма. Открити са османски монети и лули.

Средновековие (XI–XII в.). Към средновековието принадлежат 4 структури с №15, 21, 23 и 24. В югозападния ъгъл се откри каменно струпване (№15) над яма (№23). Струпването и ямата продължават на юг и запад в съседните дворове. Останалите две структури са ями, от които едната вероятно е кладенец. Намериха се средновековни монети, накити, части от стъклени гривни.

Късноантичен некропол (IV–V в.). Разкопани са 5 гроба с №1, 2, 3, 6 и 18. От тях изцяло запазен е гроб №3. Всички са извършени с трупополагане в изпънато положение, с ръце изпънати до тялото и глави ориентирани на запад. Само при гроб №1, едната ръка на скелета е положена през кръста,

Обр. 1. Бронзова статуетка на конче от разкопките.

Обр. 2. Бронзова статуетка на Цербер.

а другата изпъната до тялото. Гроб №3 представлява стъпаловидна яма със стреховидно покритие от тегули. В насипа на гроба се откриха две монети от IV в. Такива гробни ями с покритие от керемиди, както и обикновени гробни ями са характерни за некропола на Августа Траяна. Датировката на некропола е втората половина на IV-V в. (Калчев 1984, 85).

В края на IV в. в Августа Траяна е избухнала епидемия, която е засвидетелствана археологически в некропола на града и от антропологически изследвания на костния материал (Калчев 1984, 83). Това позволява да допуснем, че в края на IV в., към югозападната порта на града, в терена на проучения обект, се разполага разширение на некропола.

Римски период (II – IV в.). Проучени са 7 структури с №13, 20, 25, 26, 29, 30 и 32. Всичките са ями с кръгла форма с диаметър от 0,80 до 1,45 м. Едната, с дълбочина над 2,50 м вероятно е била кладенец. От този период се откриха най-много материали – керамични съдове, монети, фибули, рогови и костени игли за коса, екзагии, бронзови фигури на конче (обр. 1) и Цербер (обр. 2), накити и др. От периода само на места е запазен слаб

културен пласт, с дебелина до 0,20 м. Липсват следи от селище и постоянни постройки. Това, както и откритите находки (най-вече екзагии и голямото количество монети) навеждат на мисълта за възможност за намиращ се наблизо временен пазар, който да е бил край югозападната порта на града, което предполага и Д. Николов (Николов 1965, 20). Пазар за селскостопански продукти, донесени от селата и занаятчийски продукти изнесени на този временен пазар от града. Друга възможна хипотеза, имайки предвид пак намерените находки (фигуралния бронз, костените игли, монетите от дребен номинал) е, че проученият терен е бил в двора на светилище или храм.

Възможно е и едновременното съществуване на външен пазар и светилище (Велков, Николов 1989, 19).

Неясни. Невъзможни за датиране се оказаха 7 структури с №12, 14, 16, 27, 28, 31 и 33. Това са 5 ями и един запазен ъгъл от основа на зид, на кална спойка. Ямите са плитки с дълбочина до 0,50 м и пълнеж със сивочерна пръст, без материали.

Литература

Велков, Николов 1989: Велков, В., Д. Николов. Култово сдружение (στεῖρον) в Августа Траяна (Тракия). – Археология, 1989, 1, 16-20.

Калчев 1984: Калчев Кр. Гробни съоръжения и погребален ритуал в южния некропол на Августа Траяна (II-IV в.), ИМЮБ, т. VII, 77-87.

Николов 1965: Николов, Д. Августа Траяна – Верея (II-VI в.).- Археология, 1965, 11-21.

№ 68. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НАДГРОБНА МОГИЛА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СКОБЕЛЕВО, ОБЩИНА ПАВЕЛ БАНЯ

Петър Калчев

Звено на БОП на МВР, гр. Казанлък извършва арест на две лица, които са направили изкопи с багер, ръчни инструменти и металотърсач на надгробна могила в землището на с. Скобелево, община Павел Баня, Старозагорска област. Могилата е висока 4 м и е с диаметър при основата си 32 м. Иманярите са направили три изкопа с приблизителни размери 3 x 3 м, на дълбочина 2,20-2,70 м. В изкопа до централната част на могиления насип видяхме струпване на камъни, волуни и ломени. В страни от него пък открихме силно натрошени човешки кости и начупени антични керемиди. С използване на земекопна техника и работници бе проучен целия могилен насип. Вероятно иманярите са унищожили гробно съоръжение, което се е намирало в централната част на надгробната могила. Каменното струпване е от нахвърляните от тях камъни. Сред тях намерихме само отделни натрошени човешки кости и части от антични керемиди.

№ 69. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОАНТИЧЕН КОМПЛЕКС В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГОРНО НОВО СЕЛО, ОБЩИНА БРАТЯ ДАСКАЛОВИ

Боян Думанов

Разкопките през 2011 г. се проведоха като част от проект „Археологически проучвания в микрорегиона на Горно Ново село”.

Работата в сектор „Укрепено селище” бе ограничена в границите на сграда 5. Заложен бе сондаж покриващ вътрешните размери на помещение 1. След отстраняването на мощен пласт от строителни материали – ломени камъни и малко строителна керамика в южната и северната част на сондажа е достигнат кафяв седимент.

Запушването на вход 2 беше демонтирано, при което се установи, че запазената част от него се състои от четири реда едри плочести камъни, подредени в две хоризонтални редици, като на места пространството между тях е запълнено с трошляк. Спойката е глина. Камъните от запушването са поставени върху подравняване, което оформя прага на вход 2. Горната повърхност е видимо обгорена, като на места камъните са почернели. Северният камък от тази редица стъпва върху цокъла на вътрешната оградна стена. Камъните от долните редове също се застъпват с камъни от оградната стена.

След зачистването на нивото от ломени камъни и отложен кирпич в югоизточния ъгъл е достигнато ниво от твърд пласт трамбована глина, който образува подово ниво, при което е разкрита висока концентрация от бронзови стопилки и предмети в процес на изработка.

В центъра на помещение 1 беше засечено петно от тъмен седимент – пълнеж на вторично вкопаване. То има четвъртита форма и видимо се развива в западна посока под централния профил на изкопа. Източната страна на вкопаването е с дължина 3 м, а от югоизточния и североизточния ъгъл на вкопаването до профила разстоянието е 1,50 м. При зачистване на югозападния ъгъл на сондажа беше открит дебел пласт пепел, който подсказва наличие на огнище в западна посока под профила. Пепеливият пласт лежи върху подовото ниво. От пепелището произхожда фрагмент гребенчатата амфора Е средиземноморски тип. Подобно на подовото ниво пепелището е прорязано от вкопаването. При изчерпване на пласта във вкопаването беше зачистена деструкция от плоски цепени камъни с местен произход и едри плочести керамични предмети с кръгла форма.

Проучванията на сграда 5 показаха, че в структурата през късната античност се развива рабо-

Обр. 1. Сектор „Укрепено селище“. Сграда 5.

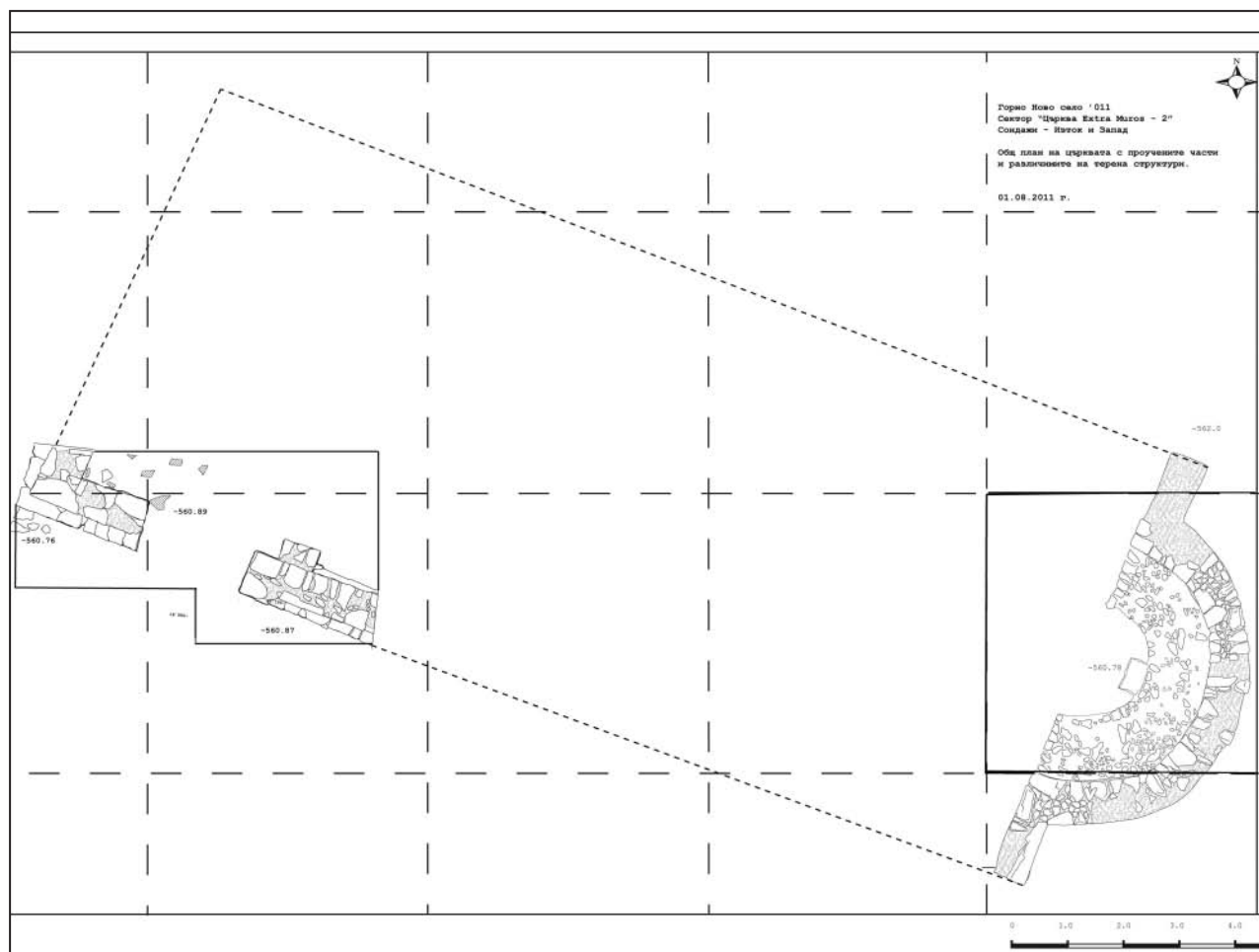
тилница за металообработка, за което свидетелстват бронзовите стопилки, суровината, каменния калъп за отливане на накити и екзагията. След изоставянето на сградата, тя постепенно се разрушава, но в руините ѝ се появява нова структура, която частично се вкопава в тях. Въз основа на фрагментите на керамика на ръка и на бавно колело, тя се отнася към времето на ранното средновековие.

„Църква Extra Muros – 2“ е разположена на края на билото на склон, който се спуска в посока югозапад от Църква Extra Muros – 1. Тя отстои на 150 м по-ниско от първата църква и е част от голям комплекс с приблизителна площ от 600 кв. м. На терена са различни още две значими структури, които се развиват в посока юг. Засечени са апсидното пространство на храма и неговия югозападен ъгъл, където бяха оформени и сондажи „Изток“ и „Запад“.

Размерите на сондаж „Запад“ са 10 x 5 м. Останките на църквата са покрити с насип от ломени камъни, строителна керамика и висока концентрация на бял хоросан. Още в горните механични пластове бяха открити множество фрагменти стенна мазилка като в южното лице на апсидата се намери *in situ* фрагмент стенна мазилка. Строителната техника на зидовете е изпълнена в ломен камък на бял хоросан с подравнителни редове от малки цепени камъни.

Към вътрешното лице на апсидата е засечен синтрон с ширина 1,20 м като е установено, че крайните камъни по неговата периферия обособяват външно лице, а вътрешността е запълнена с трошляк и хоросан. Външната страна на лицето е обмазана с варова обмазка.

Непосредствено при западния край на синтрона е засечен масивен слой керемиди, които лежат в опожарен пласт. Под него е достигнато същинско подово ниво от бял хоросан. Неговата повърхност е обгорена. Опожареният слой постепенно изтънява на юг и на приблизително 2,50 м от северната страна на сондажа изчезва напълно, като е заменен от сиво-кафяв седимент, в който лежат фрагменти от керемиди. В южната половина на сондажа, при южния край на синтрона също е достигнато подово ниво. Обмазката на подовото ниво е непосредствено свързана с тази на синтрона, като това се вижда особено добре при неговата северна половина, където ред от седем средноголеми камъка оформят

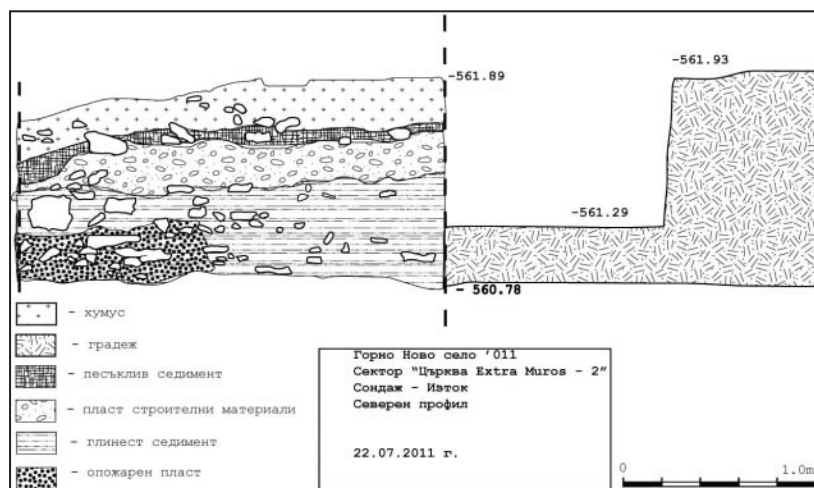

Обр. 2. Сектор „Църква Extra Muros – 2”. План на църквата.

лице, дебело обмазано с мазилка, плавно идваща от пода.

Свързана със синтрона е структура с трапецовидна форма, ориентирана с дългата си ос по посока север – юг. Източната страна е ограничена от лицето на синтрона, което на това място не е обмазано. За сметка на това обмазката на структурата е свързана с тази на пода и прилежащите странични части на синтрона. Запълнена е с плътен жълтеникав слой. На приблизително 0,40 м източно от нея е установено продължението на хлътването в подовото ниво. Тук то изглежда вторично разбито като в хлътването лежат фрагменти строителна керамика. Камъните от лицето на синтрона, които стоят непосредствено зад структурата не са обмазани, което подсказва, че тя е изградена непосредствено с изграждането на синтрона. Структурата представлява останки от зидано легло за касета за реликви.

Стратиграфските наблюдения в сондаж „Изток” показват, че през късната античност църквата е опожарена, вследствие на което покривът от масивни керемиди рухва и покрива подовото ниво от дебел бял хоросан. По-късно, крайната

Обр. 3. Сектор „Църква Extra Muros – 2”.
Сондаж „Изток”, северен профил.

източна част от опожарения пласт е демонтирана и олтарното пространство е освободено. Касетата за реликви е извадена, а нейното легло със синтрона са разрушени.

В сондаж „Запад” е засечен югозападния ъгъл на църквата и вход. Градежът е от масивни ломени камъни с бял хоросан с частици строителна керамика. Дебелината на зида над цокъла е 0,60 м. В тесния участък между южната страна на сондажа и южното лице на зида е засечена каменна настилка, чиито камъни частично са застъпени от цокъла. При зачистването ѝ са открити фрагменти от външна стенна обмазка, върху които има следи и от врязана украса. Освен петното хоросан в западния край на сондажа други податки за стабилно подово покритие не са открити. На това ниво в източната част на сондажа и вътрешността на църквата подът е от трамбована глина. Пластът от трамбована глина се ограничава на юг приблизително до средата на страниците на входа, който вероятно е имал масивен каменен праг, изваден при изоставянето на църквата.

Литература

Думанов 2007: Б. Думанов. Проучвания на късноантичната и средновековна крепост при с. Горно ново село, общ. Братя Даскалови. – АОР през 2006 г. София, 2007, 633-636.

Думанов 2008: Б. Думанов. Проучвания на късноантична и средновековна крепост при с. Горно Ново село, община Братя Даскалови. – АОР през 2007 г. София, 2008, 565-568.

Янков 1990: Д. Янков. Разкопки на раннохристиянска църква в землището на село Горно Ново село, Старозагорско. – АОР за 1989 г. Кюстендил, 1990, 105-107.

Янков 1992: Д. Янков. Раннохристиянска църква край село Горно Ново село, Старозагорско (към въпроса за епископските центрове през IV – VI в. в Тракия). – Тракия и Византия. Симпозиум на музеите от Югоизточна България. Сливен, 1992, 54-58.

№ 70. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА АНТИЧЕН ОБЕКТ В МЕСТНОСТТА „ПОД ЯМАЧА” КРАЙ С. ОВЧАРЦИ, ОБЩИНА РАДНЕВО

Венцислав Динчев

Разкопките в м. „Под ямача”, в южната част на землището на изоставеното с. Овчарци се проведоха през есента на 2011 г. В тях участваха още Пламен Кара依лиев и Пламена Бакалова (АМ – Раднево), гл. ас. Георги Иванов (НАИМ – БАН), Драгомир Иванов и Десислава Любенова (студенти в СУ „Св. Кл. Охридски”). За по няколко дни взеха участие и други служители на АМ – Раднево. Определянето на откритите монети е дело на доц. Д. Аладжова (НАИМ – БАН).

Разкопките през 2011 г. са втория сезон на теренното проучване тук. В западния и в централния сектори на местността заложихме сондажи във вид на траншеи с обща дължина около 0,5 км. Осъществихме и множество допълнителни разширения за по-пълното изследване на засечени в началните траншеи археологически структури.

Резултатите ни потвърдиха установеното вече тук присъствие през бронзовата епоха (II хил. пр. Хр.), римската епоха (I – III в.), средновековието (XI-XII в.) (Динчев 2010, 403-405) и добавиха нови етапи в културната биография на местността, отнасящи се към желязната епоха (I хил. пр. Хр.), късноримската епоха (IV в.) и ранната османска епоха (XV-XVI в.). Резултатите, свързани с проучените структури от бронзовата и ранната желязна епоха, както и от средновековието и ранната османска епоха са представени в този том от, съответно, Г. Иванов и Пл. Кара依лиев.

В пластове с преотложени материали в западния сектор на местността, край пресъхнал неотдавна извор, открихме единични фрагменти от т. нар. сива тракийска керамика, както и от съд с качествен сив лак. Хронологически с тези оскъдни засега материали се свързва откритата в терена на сектора бронзова монета на Месамбрия от III в. пр. Хр.

Новите резултати за обекта от римската епоха в м. „Под ямача” не решават окончателно въпроса за

неговия характер, но предоставят полезна информация в тази насока. Наред с материалите (предимно фрагментирана битова керамика), откривани във вариация като дебелина хумусен пласт на всички сондажи, вече има и безспорно установени структури от римската епоха.

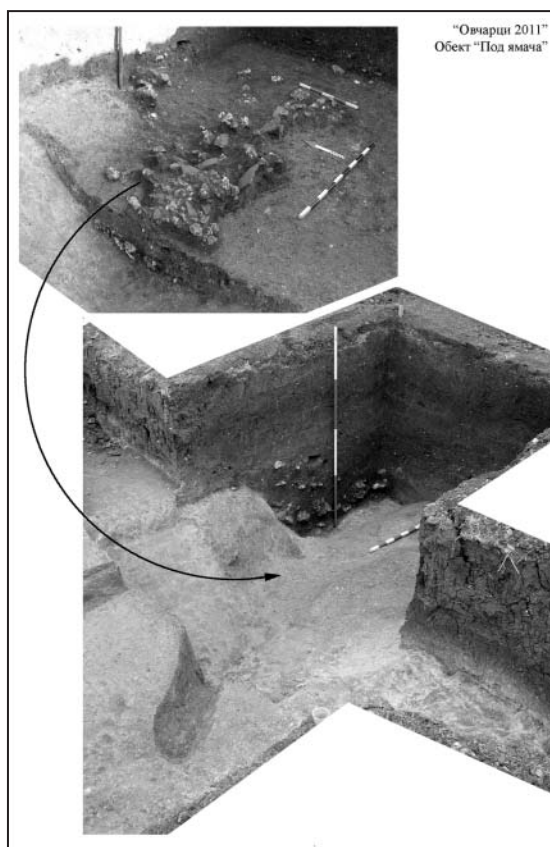
В близост, на юг от пресъхналият извор попаднахме на депо на отпадъчни битови и строителни материали. То съдържа дребни и средни по размери камъни (необработени, местна порода) и голямо количество керамика (обр. 1), включително фрагменти от много трапезни съдове с лаково покритие. В него открихме също части от хромели и доста метални предмети – предимно железни (пирони, скоби, цинтове, шило, ключ-пръстен и т. н.) и няколко медни (обеци, игла). В пълнежа му открихме и колониална бронзова монета от първата половина на III в. Депото съдържа и известен брой фрагменти предримска керамика, предимно от ранната желязна епоха. Като цяло културните материали в него са с ниска степен на съхраненост. Депото е вметено в естествена ровина (обр. 1) в началото на дерето с извора. Създаването му, т. е. натрупването на материалите е станало за кратък период, вероятно в резултат на разчистване на терен в близката околност. *Terminus post quem* за тази дейност е споменатата монета.

В централния сектор на местността разкрихме основите на еднопространствена, почти квадратна в план постройка със стени, дълги външно по около 4,5 м. Ориентацията ѝ е СЗ – ЮИ (СИ – ЮЗ). Основите са плитки, в близост до днешната повърхност на терена и са запазени частично. Градени са от необработен камък от местния варовиков материк. Дебелината им е по 0,50-0,60 м (обр. 2). Не е използван хоросан. Подовото ниво и пластът над него не са запазени. Няма сигурни данни за стените в суперструкция, но очевидно градежът им не е бил солиден.

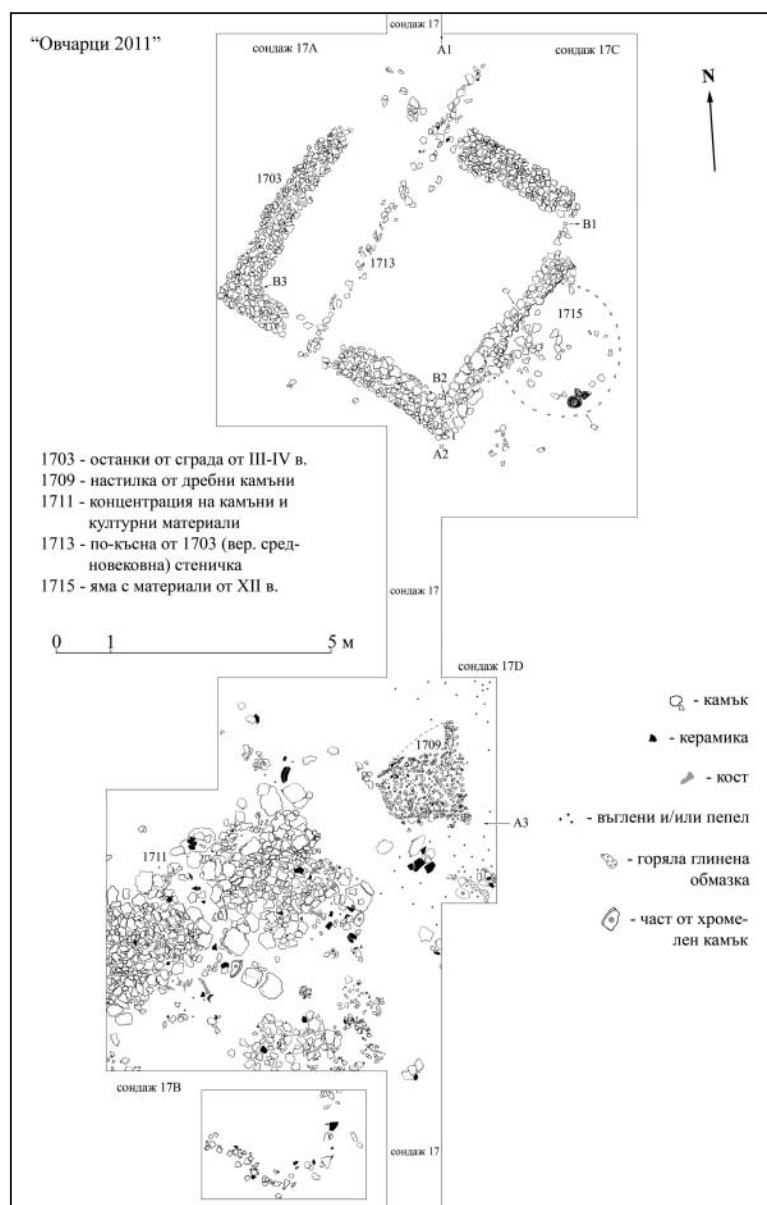
Сред камъните на основите и в ненарушен пласт под тях намерихме фрагменти от римска строителна и битова керамика. В тези контексти обаче няма средновековни материали. Същевременно една боклучна яма от XI-XII в. и една слаба стеничка, вероятно е от същото време, са сред причините за частичното унищожаване на каменните основи (обр. 2). По план и устройство представената сграда се отличава съществено от изследваните полувкопани жилища от XI-XII в. в м. „Под ямача”. Изредените констатации позволяват да се заключи, че времето на функционирането ѝ е през втората половина на III и/или през IV в.

Непосредствено на юг от сградата регистрирахме слой с въглени и отухлени глинени обмазки, който свидетелства за опожарена лека конструкция. Фрагментираната керамика в него е от римската епоха. Позицията му допуска две възможности за неговия произход: 1) от паянтова постройка, предшестваща сградата с каменните основи; 2) от стените и покрива на сградата с каменните основи.

На няколко метра южно от последната разчистихме частично, отново на малка дълбочина, значителна концентрация на камъни и други материали (обр. 2). Някои от тези камъни са деструкции, но други изглежда са *in situ* – елементи от структура, чийто характер засега не може да се прецизира. Сред камъните има части от хромели. Останалите материали са фрагментирана битова керамика (предимно от римската епоха), няколко тежести за стан, разни железни предмети, включително добре запазена копраля. Най-интересната находка оттук обаче е малка оброчна плочка от бял мрамор, представляваща Тракийския конник в ход надясно, без допълнителни атрибути и други персонажи (обр. 3). Тя принадлежи към паметниците на Тракийския конник от тип А (напр. Оперман 1973, 1-11). Фигурите на конника и коня са с изсечен, врязан контур, без релефно третиране (незавършен продукт?) (обр. 3). Засега тя е единична находка и не предришава идентификацията на структурата, в която е открита, но все пак разширява спектъра на възможност-

Обр. 1. Структурата 1303 (депо за отпадъчни материали в естествена ровина) – междинен и окончателен етап на разкритие в сондажи 13, 13А и 13В, (снимки от югозапад).

Обр. 2. Разкрити останки в централния сектор на местността.

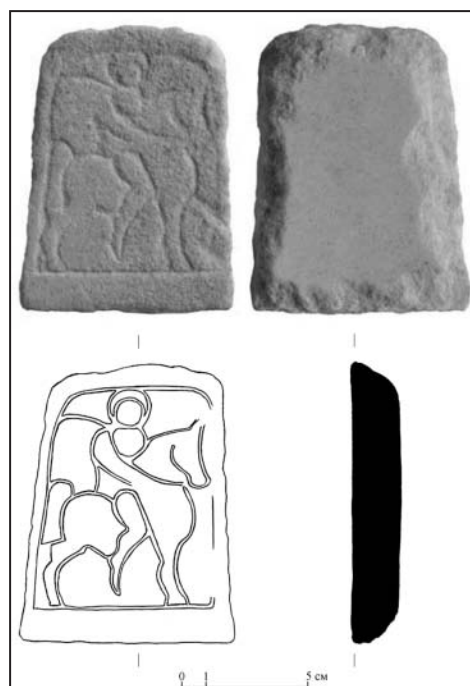
При изследването на част от средновековните структури открихме и случайно попаднали в тях материали от римската епоха. По време на разкопките осъществихме и ежедневно металотърсене в местността (най-вече в терените, обработвани със земеделска техника), извън границите на заложените сондажи. Сред античните находки, открити в неавтентичен контекст заслужава да се споменат две медни висулки от войнишки колани, част от медна луковична фибула и десетина монети, включително два денара – на Траян (98-117) и на Комод (180-192), няколко колониални „бронза“ от II – първата половина на III в., и две медни монети от IV в.

Литература

Динчев 2010: В. Динчев. Спасителни разкопки на археологическия обект в м. „Под ямача“ в землището на с. Овчарци, община Раднево. – В: АОР през 2009 г., София, 2010, 403-405.

Кабакчиева 1986: Г. Кабакчиева. Керамика от вилата при Ивайловград, II-IV в. (Разкопки и проучвания, XV) София, 1986.

Оперман 1973: М. Оперман. Към хронологията и класификацията на паметниците на Тракийския конник от тип А. – Археология, XV, 1973, 3, 1-1

Обр. 3. „Овчарци 2011“, обект „Под ямача“, мраморна оброчна плочка.

ите за интерпретацията както на тази структура, така и на обекта от римската епоха изобщо.

Откритата при разкопките битова керамика от римската епоха е в значително количество, но в твърде фрагментарен вид. Потвърждава се констатацията за преобладаващо наличие на трапезни съдове с лаково покритие (Динчев 2010, 403). Почти всички от тях имат аналогии в керамичните комплекси на синхронни обекти в Тракия (напр. Кабакчиева 1986, 9-25, 52-89, 104-138, табл. 1-35).

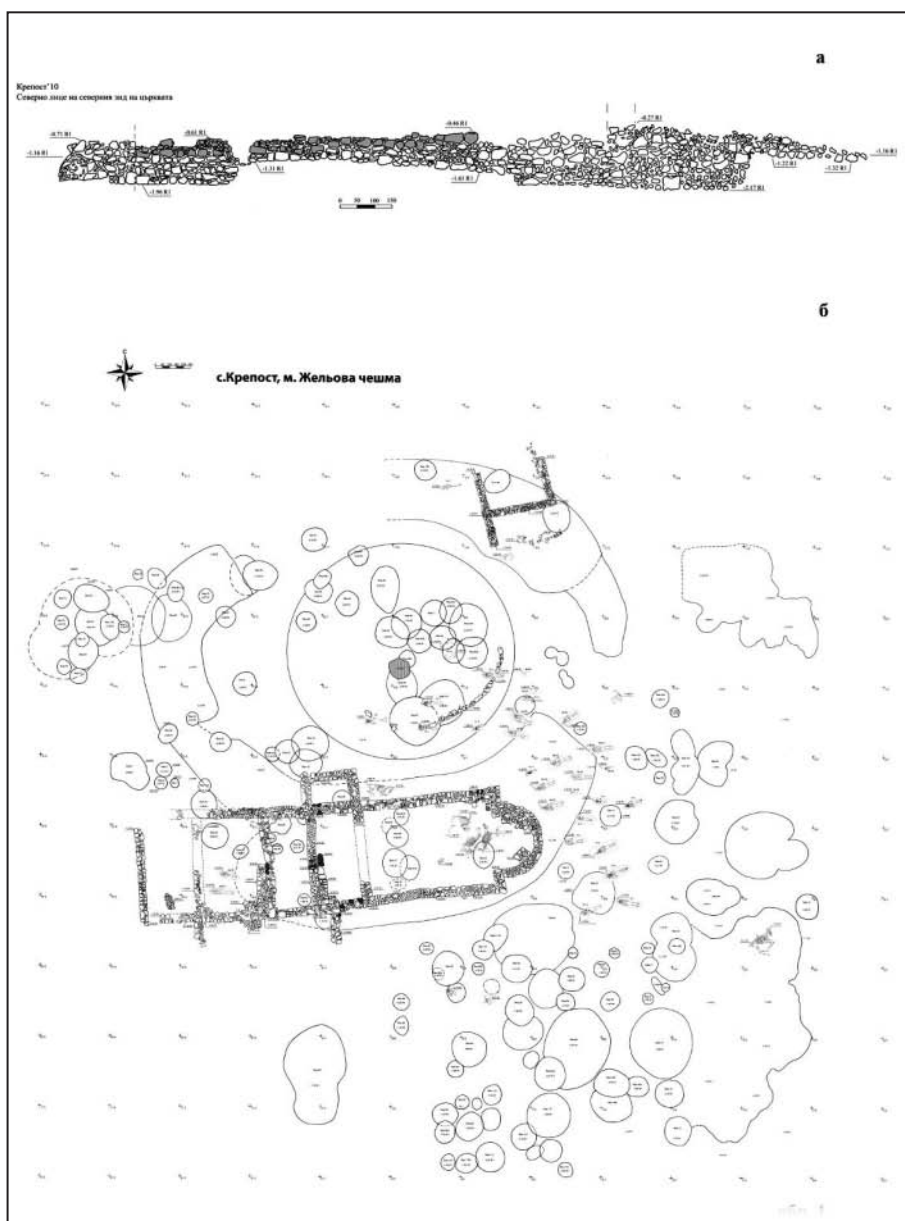
№ 71. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ И ДЕМОНТИРАНЕ НА ОСТАНКИТЕ ОТ РАННОХРИСТИЯНСКА ЦЪРКВА ПО ТРАСЕТО НА АМ „МАРИЦА”, КМ. 42+180–42+300 ПРИ С. КРЕПОСТ, ОБЩ. ДИМИТРОВГРАД

Ивайло Лозанов

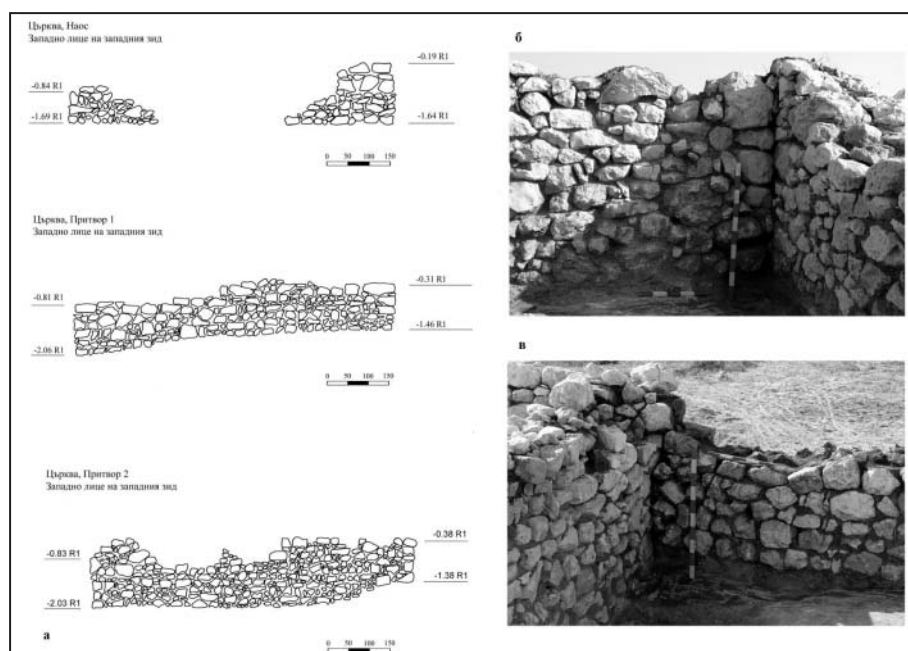
През 2011 г. бе реализиран финалният деструктивен етап от проучването на археологическия обект по трасето на АМ „Марица”, км 42+170–42+300, насочен към премахването на останките от раннохристиянска църква (IV – VI в.) и допроучване на запазените под основите на сградата ритуални структури (части от ями и ровове), отнасящи се към езическия период на светилището.

Демонтирането бе извършвано постепенно, от запад на изток, с оглед на спецификите в конструкцията на отделните помещения на църквата. Всеки етап бе съпроводен от графично- и фото документиране. Материалът от всяко от общо 5-те помещения бе събиран отделно с оглед използването му в една бъдеща реконструкция на паметника на друго място. Цялостното оголяване на стените даде възможност за допълнителни наблюдения върху строителните етапи и начина на изграждане на църквата (обр. 1).

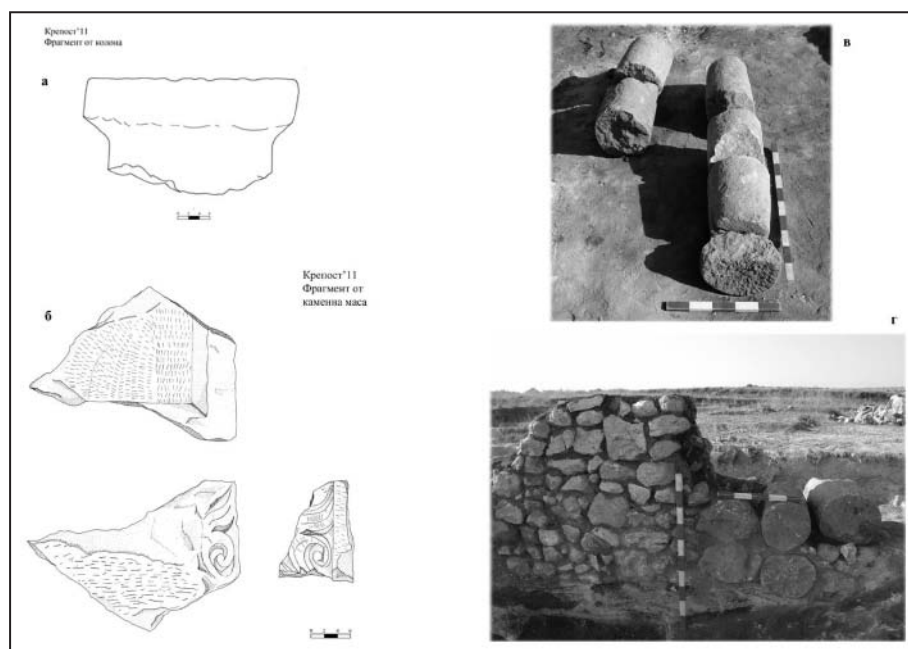
Атриумът на църквата е бил плитко фундиран, до два реда в основите и от 2 до 3 реда, запазени над повърхността. Първоначалните му размери са били 4,20 м дължина (изток – запад) и 6,10 м ширина, колкото са и останалите помещения на църквата. В по-късен етап дворът е допълнително удължен на запад, за да достигне общо 8,40 м. Бе проследена и наново документирана фугата между атриума и следващото помещение от изток – притвор 2. При демонтирането на градежа в югозападния ъгъл на атриума като сполия в основите бе открит фрагмент

Обр. 1. а: изглед към северната страна на църквата; б: общ план на централната част на обекта с разположението на църквата.

Обр. 2. а: изгледи към западните външни лица на наоса и двата притвора; б-в: fuga между лицето на притвор 1 и стените на притвор 2.

Обр. 3. а-в: части от колони и капител, преупотребени в градежа на църквата; б: фрагмент от олтарна маса, намерен като сполия в градежа на атриума; г: фрагменти от колони, вградени в основите на наоса.

от олтарна маса със скулптирана растителна украса (обр. 3б). Находката свидетелства пряко за по-късното пристрояване на атриума спрямо останалата част от конструкцията.

Притвор 2 (западен) има размери 2,50 (изток – запад)/6,10 м и дебелина на стените 0,58-0,60 м. Между него и следващия от изток притвор 1 няма конструктивна връзка – документирана бе fuga, спускаща се от надземната част на градежа до самите основи (обр. 2б-в). Разликата в дебелината на стените в двата притвора (при притвор 1 тя е 0,68-0,70 м.) показва, че отделянето на помещението по-скоро се дължи на различното време на изграждането им. Структура на стените е в двуплещев градеж от средно големи дялани камъни с оформени лица, споени с глинено разтвор. Камъните се долепват плътно с вътрешните си лица, като fugите са запълвани с трошляк, фрагменти строителна и битова керамика. В северозападния ъгъл на притвора, от вътрешната страна на градежа бе намерен преупотребен фрагмент от прост капител (обр. 3а-в).

Притвор 1 заедно с наоса са изградени наведнъж и представляват най-ранния етап от съществуването на църковната сграда с общи размери 15,30/6,10 м. Градежът е двуплещев, от едри и средно големи обработени камъни, споени с глинено разтвор. Пълнежът на fugите е от трошляк и малко керамика, добита най-вече от изчерпването на рововете и ямите при полагането на основите на църквата. Разделянето на отделните помещения е чисто функционално, докато конструктивната им връзка бе доказана по време на демонтажа. Наблюденията от външната и вътрешната страна на градежа в югозападния ъгъл на наоса и самото оформяне на прага при южния вход на църквата говорят в полза на едновременното изграждане на наоса и притвор 1. Праговите камъни под източната страница на входа привързват конструктивно двете помещения. При демонтажа на

цев, от едри и средно големи обработени камъни, споени с глинено разтвор. Пълнежът на fugите е от трошляк и малко керамика, добита най-вече от изчерпването на рововете и ямите при полагането на основите на църквата. Разделянето на отделните помещения е чисто функционално, докато конструктивната им връзка бе доказана по време на демонтажа. Наблюденията от външната и вътрешната страна на градежа в югозападния ъгъл на наоса и самото оформяне на прага при южния вход на църквата говорят в полза на едновременното изграждане на наоса и притвор 1. Праговите камъни под източната страница на входа привързват конструктивно двете помещения. При демонтажа на

югозападния ъгъл на наоса се установи, че в субструкцията са вградени 5 фрагмента от колони, като в единия от тях има дупка за монтиране на капител (обр. 3в-г). Диаметърът на този детайл (0.28 м.) съвпада с диаметър на долния край на капитела, открит в градежа на притвор 2. Двата детайла обаче не образуват едно цяло.

Засега остават неясни функциите на малкото помещение, долепено от север към притвор 1. То би могло да служи като диаконикон, но за това липсват категорични доказателства. Подобно на атриума и тук конструкцията има плитки основи, което означава, че натоварването върху стените е било по-малко от същинската част на църквата. Помещението има външни размери ~ 4 x 2,25 м. Източната и северната стена са по-солидно изградени, в двулицев градеж от едри дялани блокове с особено внимание към ъгловите връзки.

При разглобяването на апсидата на църквата, точно на север от най-изпъкналата част от дъгата ѝ, в основите на градежа, бе разкрита безразборно нахвърляна купчина от животински кости. Възможно е останките да са резултат от приношение при строителството и по-точно при полагането на основите на църквата.

Установените конструктивни особености позволяват да се разграничат няколко етапа, при които разликите в градежа в максимална степен биха съответствали на реални преправки и разширяване на църквата. За момента сме склонни да приемем следната строителна периодизация: 1) наос с притвор 1 и помещението от север (диаконикон?); 2) добавяне на притвор 2 (с или без атриум); 3) атриум и преустройства по него. Употребата на архитектурни детайли като сполии в градежа на църквата поставя допълнителни въпроси. Един от вариантите в тълкуването е, че сполиите – колони и олтарна маса – са съответно елемент от най-ранното архитектурно-екстериорно и интериорно оформление на църковната постройка. Не бива да изключваме и наличието на неразкрита по-ранна храмова конструкция от езическия период, намираща се в територията на светилището извън трасето на магистралата.

С оглед на данните, натрупани от проведените кампании между 2000 и 2011 г., църквата при с. Крепост може да се датира в границите между края на IV и края на VI в. Анализирайки плановите особености на сградата следва да обърнем внимание върху наличието на спомагателно помещение (диаконикон), долепено от север към притвора, което се смята за архаичен белег в развитието на раннохристиянските църкви на Балканите, характерен за периода от втората половина на IV до втората половина на VI в.

Успоредно с премахването на останките от раннохристиянската култова сграда бе довършено проучването на две вкопани структури (обредни ями) и доизчерпването на пълнежа на ров от римската епоха, намиращи се под основите на църквата. В двете ями, №119 от римската (I-III в.) и №63A от ранноелинистическата епоха (IV-III в. пр. Хр.), бяха разчистени конски скелети в анатомичен ред. Това е първото свидетелство за жертвоприношение на кон на обекта в предримския период. Разкритите досега още 7 подобни случая се отнасят към структури (ями и ровове) от римската епоха. Регистрирането на тези ситуации допълни представата за практикуваните от античните обитатели ритуали на жертвоприношения преди налагането на християнството по тези земи.

Заключителната фаза от кампанията включваше транспортирането на събрания след демонтажа на останките от църквата каменен материал и разполагането му на общински терен в центъра на с. Крепост под надзора на местните власти.

Литература

Ханджийска-Янкулова, Лозанов, Вълчев, Грозданов 2011: Ханджийска-Янкулова, В., И. Лозанов, И. Вълчев, Д. Грозданов. Светилище от елинистическата и римската епохи и раннохристиянска църква при с. Крепост, община Димитровград. – В: АОР през 2010 г. София, 2011, 362–366.

Babić 1969: Babić, G. Les Chapelles annexes des églises byzantines. Fonction liturgique et programmes iconographiques (Bibliothèque des Cahiers Archéologiques, III). Paris: C. Klincksieck, 1969.

№ 72. КАБИЛЕ, СЕКТОР VIII, КВАРТАЛИ 2 И 3, ЮЖНО ОТ СЕВЕРНАТА КРЕПОСТНА СЕНА

Ивайло Лозанов, Милена Райчева

След двугодишно прекъсване, бяха подновени разкопките в северозападната зона на античния град, около трасето на северната крепостна стена.

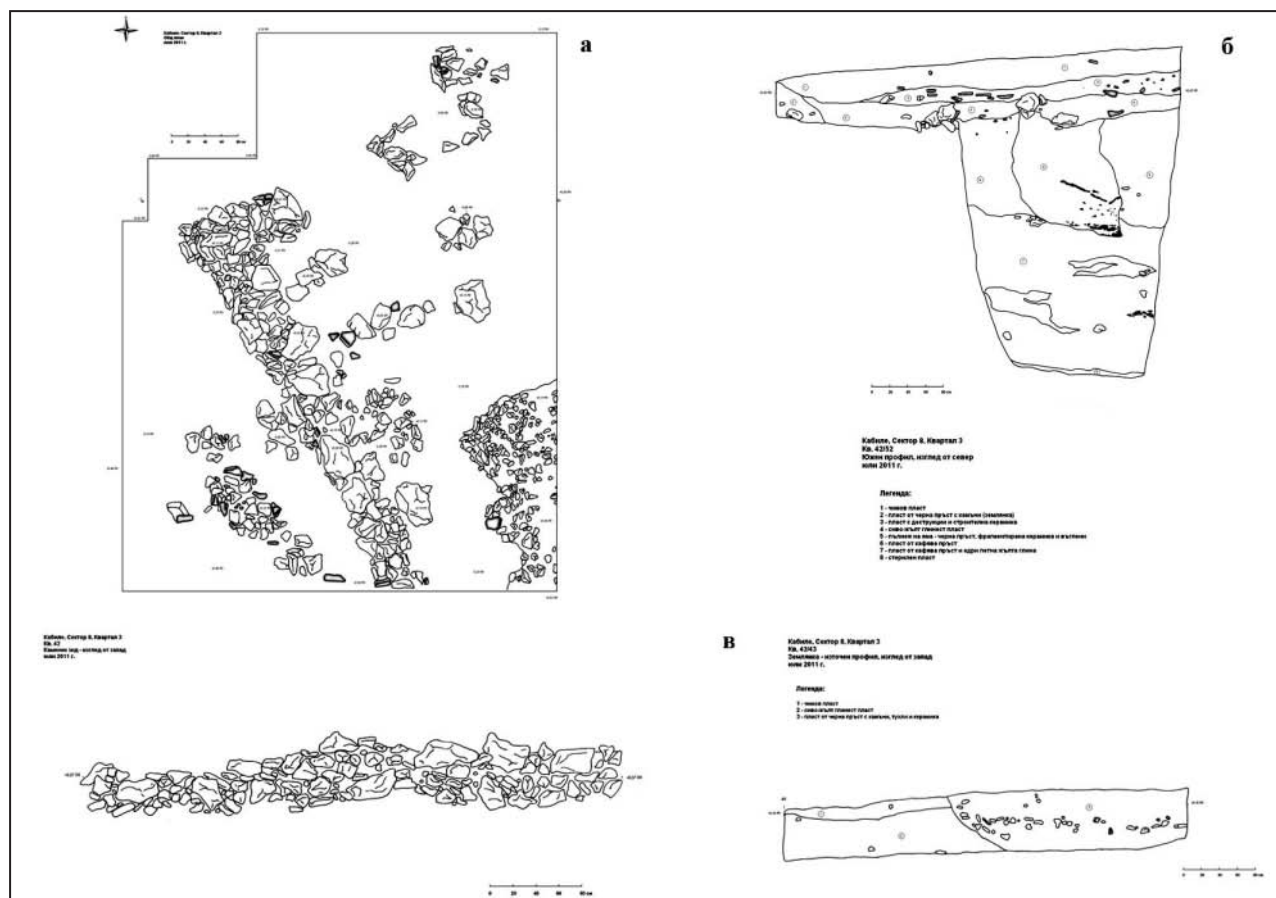
I. Завършено бе проучването на част от сградата, първоначално отнесена към елинистическата епоха. Тя е ориентирана в посока СЗ - ЮИ, като до момента е позната само СЗ ѝ четвъртина (обр. 1-2). Разграничава се 1 ред от суперструкцията. Градежът е от ломени камъни, свързани с глинен разтвор, като в определени участъци има стремеж към оформянето на двулицева зидария. От западната и особено от северната страна на сградата са доловени петна от кирпич, на места със следи от отухляване, използван за градежа във височина. Подовото ниво на сградата не е цялостно запазено. Сградата е плитко фундирана, като на места основите са вкопани в по-ранен културен пласт. Довършено бе разкриването на част от останките на падналия покрив от външната страна на западния надлъжен зид. Пластът под покрива е от глинеста пръст (разложени кирпичи?), като на места е нарушен при вадене на камък през късно-римската епоха или Късната античност. Той запечатва външното ходово ниво на сградата. В него бе открито малко количество керамика – дребни фрагменти от червени монохромни кратеровидни съдове и червенолакови купички. С цел изясняване на стратиграфската картина бе направен контролен сондаж от външната страна на зида, включващ и оформянето на профил по южната страна на кв. 42 (обр. 26).

В сондажа са разграничени: 1) Пласт с деструкции от сградата, маркиращ най-отдолу външното ходово ниво; 2) Две ями, нарушаващи ходовото ниво. Стратиграфски те са синхронни или по-ранни от сградата. Над гърлото на яма 1, респективно върху ходовото ниво се разполага пласт от разложен кирпич с рушевини. Пълнежът на яма 1 е от сиво-кафява пръст с ивици пепел към гърлото на съоръжението. Открити са фрагменти от керамика на ръка, устия от червени монохромни паници със завит навътре ръб, елинистически амфори, животински кости и бронзова монета. Яма 2 е разположена на СЗ от яма 1, а пълнежът ѝ е идентичен; 3) Ямите са вкопани в културен пласт, в който също се срещат елинистически материали. В план не могат да се разграничат отделните вкопавания, по-скоро ями 1 и 2 се преплитат в дълбочина, разширявайки диаметъра си. Както във вкопаните съоръжения, така и в културния пласт извън тях, материалите изглеждат еднородни – елинистическа трапезна и кухненска керамика, амфорна тара (обр. 3.10-25); 4) На дъното на яма 1 има концентрация от въглени. В по-долните нива от пласта, пръстта е много рохка, с висока концентрация на въглени и пепел и горели животински кости, което подсказва възможността за пресичане на други вкопани съоръжения. Като цяло материалите от целия пласт са еднородни, като преоблада-

Обр. 1. Сектор VIII. а: останки от антична сграда – поглед от запад; б: общ поглед към сектора от югоизток; в: поглед към сградата от северозапад; г: останки от зидана подпорна конструкция.

тат в дълбочина, разширявайки диаметъра си. Както във вкопаните съоръжения, така и в културния пласт извън тях, материалите изглеждат еднородни – елинистическа трапезна и кухненска керамика, амфорна тара (обр. 3.10-25); 4) На дъното на яма 1 има концентрация от въглени. В по-долните нива от пласта, пръстта е много рохка, с висока концентрация на въглени и пепел и горели животински кости, което подсказва възможността за пресичане на други вкопани съоръжения. Като цяло материалите от целия пласт са еднородни, като преоблада-

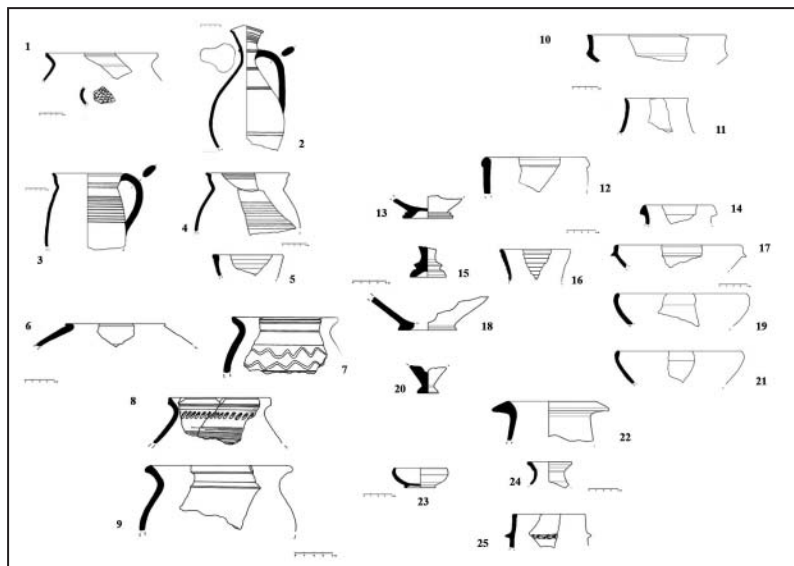

Обр. 2. а: план на разкрития участък от сградата и изглед на външното лице на западната ѝ стена;
б: стратиграфски сондаж на запад от сградата (профил по южната страна на кв. 42);
в: профил по източната страна на кв. 42 с очертанията на полуземлянка от Средновековието.

ват фрагментите от елинистическа трапезна керамика, прешлени за вретено и пирамидални тежести за стан, ашици с дупки за окачване. На самото дъно на пласта е открито гърло от амфора с гъбовидно устие, с дата в третата четвърт на IV в. пр. Хр.

Сигурно е, че основите на сградата са фундирани в пласт от елинистическата епоха. Дебелината на този пласт, нехомогенното му запълване и регистрираните нарушения (ями), подсказват активна дейност в близост до крепостната стена, включваща и етап/и на заравняване на терена. Като цяло елинистическият пласт е формиран между третата четвърт на IV в. и II в. пр. Хр., като ямите принадлежат на една по-късна фаза от III–II в. Ако сградата се окаже синхронна на ямите може да се допусне, че тя е функционално обвързана с крепостната стена. В пространството между двете бяха открити фрагментирани останки от меч (махайра). От друга страна сградата би могла да изпълнява чисто жилищни функции и в такъв случай разположението ѝ би подсказало евентуално уплътняване на застроената градска площ чак до вътрешния периметър на укрепленията. Обективна пречка за отнасянето на сградата към елинистическата епоха представляват няколкото фрагмента римска червенолакова керамика, открити в пласта от външното ходово ниво и съображения от градоустройствен характер – чувствителната разлика в ориентацията на постройката в сравнение с проучваната представителна жилищна сграда и прилежащите ѝ улици в сектор V. Възможна е и по-късна дата на сградата през римската/късноримската епоха (III–IV в.).

II. Регистрираната през 2009 г. средновековна полуземлянка, заемаща част от античната сграда в кв. 42, бе допълнително разчистена и документирана (обр. 1а, 2в). Тя се долавя като петно с по-тъмен, сиво-черен цвят на пръстта и концентрация от дребни камъни. От вътрешната страна на западната стена на античната сграда са запазени останките от огнището на полуземлянката. Вкопаването през Средновековието е унищожило подовото ниво на по-ранната постройка. Добитите материали представляват основно керамични фрагменти от кухненска керамика (гърнета). Те са работени на бавно гърнчарско колело с врязана украса (обр. 3.3, 4, 7, 8, 9) и се датират в границите на IX–X в.

Обр. 3. Характерни керамични фрагменти от разграничените при проучването контексти.

ника между 312-313 г.

IV. Същинският късноантичен период в сектора се регистрира въз основа най-вече на подемен материал, произхождащ от нарушения. С оглед на общата информация за обекта следва да приемем, че тук става въпрос за структури от втората половина или края на IV в., когато защитената площ на Кабиле е значително намалена. Така пространството около по-ранната сграда е изпълнено с боклучни ями. В тях се откриват голямо количество натрошен керамичен материал и животински кости. Свидетелство за запазени белези на градски бит и култура през V-VI в. е кана за вино (ойнохое), покрита със златиста ангоба (обр. 3.2). Паралели на тази луксозна керамика могат да се открият в производството на Пергам, от края на VI или началото на VII в.

Резултатите от проведените през 2011 г. проучвания в сектор VIII показват, че в изследваната площ са налице основните исторически етапи от развитието на Кабиле като град: елинистическа (IV – II в. пр. Хр.) и римска (III-IV) епохи, Късна античност (IV – VI в.). В последните археологически сезони все по-ясно се долавя континуитет в керамичните форми и технология от VI и VII в., който подсказва не само традиции в производството, но вероятно и оцеляването на част от античното население.

Литература

Лозанов, Драганов 2010: Лозанов, И., Б. Драганов. Кабиле. Сектор VIII, квартал 3. Проучване в квв. 31, 32, 41, 42. – В: АОР за 2009 г. С., 2010, 414-416.

Japp 2010: Japp, S. Die sog. Gilded Ware – eine mutmaßlich frühbyzantinische Keramikgefäßgruppe in Pergamon. – Istanbulur Mitteilungen 60 (2010), 461-474.

№ 73. НАР КАБИЛЕ. СЕКТОР V – ЕЛИНИСТИЧЕСКА АГОРА

Людмил Гетов, Костадин Рабаджиев, Венета Ханджийска-Янкулова

Проучванията в сектор V през 2011 г. бяха насочени основно към проследяване на каменните настилки на площадното пространство и на улицата от ранната елинистическа епоха, както и към изчерпването на някои от вкопаните съоръжения.

Окончателното проучване на яма 7 потвърди досегашните наблюдения относно формата, структурата на пълнежа и датировката на ямите, регистрирани югоизточно от ранноелинистическата

III. Нов момент в проучвания сектор е изследването и документирането на четвъртото зидано съоръжение в квл. 2, квв. 30/40 на северо-запад от античната сграда (обр. 1г). Конструкцията е с почти квадратен план, наподобяваща подпора (пилон). Субструкцията е от 3 реда ломени камъни, споени с глина, докато суперструкцията е от камъни, свързани с бял хоросан. Зидарията не е фундирана върху стерилна основа, а в културен пласт, съдържащ материали от Късната античност, късно-римската епоха до елинизма, размесени при оформянето на изкопа за конструкция. *Terminus post quem* за изграждането на съоръжението задава открития в пласта фолис на Константин Велики, сечен в Тесалоника

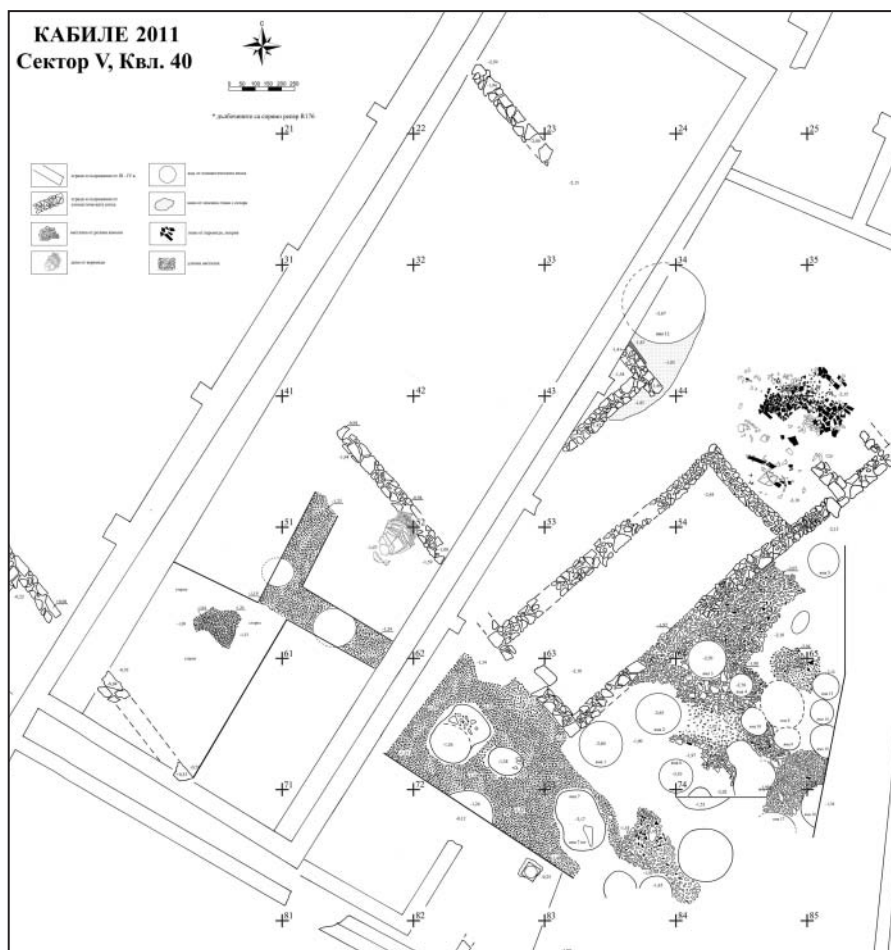
сграда. Установи се, че става въпрос за две съоръжения, които се пресичат. Едното от тях (яма 7 север) е изчерпано още през предходния сезон, а другото (яма 7 юг) се проучи през настоящия. В профил ямата е с неправилна цилиндрична форма (обр. 2). Вкопана е от ниво над уличната настилка, която пресича и продължава в дълбочина в глинестия материк. Пълнежът ѝ е сравнително еднороден – сивокафява пръст с въглени, като към средата ѝ се откроява тънка ивица от пепел и въглени. В ямата се откриха многобройни керамични фрагменти и кости. Сред материалите се отличават и няколко по-цели профила – паница със завито навътре устие, дълбоки рибни блюда, издължени чернофирнизови кантароси (обр. 2.1, 2, 3). Продължи традицията в ямите да се откриват и теракоти. В случая става въпрос

за малък фрагмент от теракота с релефно изображение на две прави фигури – жена и мъж, който е поставил ръката си върху нейното рамо. Фонът около изображението е оцветен в синьо-зелено. Сред датиращите материали от ямата се открояват тасоски амфорен печат (ΘΑΣΙΩΝ ΑΡΙΣΤΟΦΑ[ΝΗΣ]) от 315-310 г. пр. Хр. и бронзова монета на Спарток с титлата базилевс, отнесена след 281 г. пр. Хр. Откриването на издължените кантароси от втората половина на III в. пр. Хр., но най-вече на устие с релефна кима, датират запълването и на тази яма по-скоро в първата четвърт на II в. пр. Хр.

В същия участък, при разкриването на настилка от розови камъни югоизточно от ранноелинистическата сграда, бяха засечени още няколко ями (с номера 8-10 и 13-16). Те са вкопани от същото ниво, като останалите и също нарушават настилка в дълбочина. Тези ями се проучиха само частично. Въпреки това, структурата на пълнежа им и материалите, открити в тях, ги определят като аналогични на вече изследваните вкопани съоръжения, чието запълване се датира към първата четвърт на II в. пр. Хр. Намирането в тях на фрагменти от скара на пещ (радиални ребра), на поставки за съдове по време на печенето и на фрагмент от калъп за отливане на бронзови предмети, също ги отнася във/след времето на съществуване на производствения участък.

Въпреки многобройните нарушения, добре запазена част от каменната настилка беше проследена в източна посока, като нейната максимална широчина спрямо ранноелинистическата сграда достигна малко над 8 м. При разчистването ѝ отново се установи, че на места между камъните са поставяни и по-масивни фрагменти от тара, обикновено дъна и дръжки. Върху настилка се откриха множество бронзови монети, за съжаление силно корозирали.

През настоящия сезон продължи изчерпването и на т. нар. яма с надписа, регистрирана още през 2009 г. (яма 12). Западната ѝ част попада под основите на хореума, поради което цялостното ѝ проучване беше невъзможно. Остана неясна и северната граница на вкопаването. В дълбочина ямата се разширява и влиза под подложката на подиума с есхара, който разрушава. Това даде възможност да се установи дебелината на последния, която е почти 30 см.

Обр. 1. Общ план на проучванията през 2011 г.

едно доказателство в полза на определянето ѝ като една от главните улици на елинистическия град.

Проучванията в сектор V през 2011 г., макар и на ограничена площ, потвърдиха редица от направените през предходните сезони наблюдения. Те се отнасят най-вече до локализирането в сектора на ранноелинистическата агора на Кабиле, върху която след средата на III в. пр. Хр. е ситуиран производствен участък. Увеличи се и броят на регистрираните ями, като новост сред тях се явява категоричното по-късно датиране на едно от съоръженията (яма 12Б) – най-рано във втората половина на II в. пр. Хр.

Литература

Ханджийска, Лозанов 2010: В. Ханджийска, И. Лозанов. Кабиле през елинистическата епоха (по данни от последните археологически проучвания). – В: Югоизточна България през II–I хил. пр. Хр., 2010.

Драганов 1993: Д. Драганов. Монетосеченето на Кабиле. София, 1993.

Гетов 1995: Л. Гетов. Амфори и амфорни печати от Кабиле (IV–II в. пр. н. е.). С., 1995.

Garlan 2006: Y. Garlan. En visitant et revisitant les ateliers amphoriques de Thasos. – BCH 128-129 (2004-2005) [2006], 269–329.

Bozkova 1997: A. Bozkova. La céramique des nécropoles hellénistiques de Cabylé. – In: Δι Επιστημονική Συνάντηση για την ελληνιστική κεραμική. Αθήναι, 1997, 123–127.

№ 74. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПЛОСЪК АНТИЧЕН НЕКРОПОЛ СЕВЕРОЗАПАДНО ОТ СЕВЕРНАТА КРЕПОСТНА СТЕНА НА КАБИЛЕ

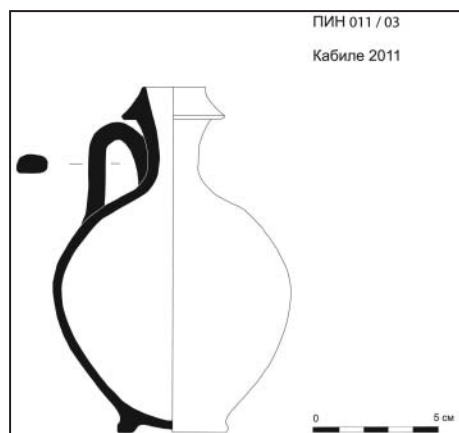
Стефан Бакърджиев

Археологическите проучвания на плоския античен некропол северозападно от северната крепостна стена на Кабиле се проведеха в периода 04 – 07.2011 г. Разкопките бяха провокирани от не регламентирани строителни действия. При подравняване на стар коларски път, преминаващ в непосредствена близост до северната стена на античния град, са засегнати няколко археологически структури. Малката продължителност на проучванията бе обусловена от липсата на средства и работници. Усилията на археологическия екип бяха съсредоточени в участък разположен на 220 м северозападно от западната тракийска порта, с площ от 60 м² ориентиран изток-запад и съвпадащ с трасето на въпросния път. На терена видимо се очертаваше петно от пепел с неправилна форма и площ ок. 0,60 м². В рамките на археологическото проучване бяха разкрити 2 гроба.

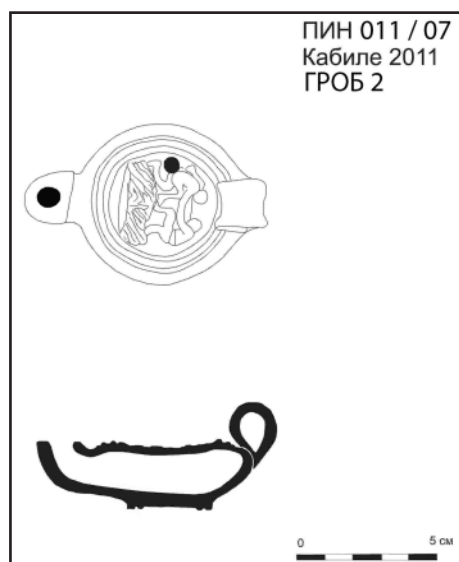
Гроб №1 представлява трупополагане на два индивида – единият възрастен, другият в детска възраст (обр. 1). Погребението е извършено в правоъгълна гробна яма със заоблени ъгли и ориентирана СИ – ЮЗ. Погребаните са положени в изпънато положение по гръб. Възрастният индивид е положен в близост до южния край на ямата със събрани при глезените крака. Дясната му ръка е присвита в лакътя, като китката е поставена върху слабините, а лявата ръка е успоредна на тялото и е хванала ръката на по-младия индивид. Това е дете на ок. 12-13 г. То е положено успоредно на

Обр. 1. Гроб №1 от западния некропол на Кабиле, разкрит през 2011 г.

Обр. 2. Глинена стомничка
от гроб №1.

Обр. 3. Глинена лампа от гроб №2.

първия скелет, като главите са на едно ниво. Краката са кръстосани при коленете, двете ръце са спуснати успоредно на тялото.

В този гроб е открит следният инвентар:

1. Монета – провинциален бронз, сечена във Филипопол по времето на Александър Север (?), открита върху лявата скула на възрастния индивид, поставена като „харонов обол“;

2. Монета – провинциален бронз, изключително лошо запазена, открита при дясното рамо на детския скелет, поставена като „харонов обол“;

3. Гърне с дръжка – изработено на колело от добре пречистена глина без примеси, придобила след изпичането оранжев цвят. Гърнето е поставено при краката на възрастния индивид, в близост до ъгъла на гробната яма;

4. Глинена чаша с една дръжка. Яйцевидна форма на тялото, с удебелен устиен ръб. Изработена от добре пречистена глина, придобила след изпичането бежов цвят. Покрита в горната си половина с кафяв лак. Поставена е при краката на възрастния индивид заедно с останалите два съда;

5. Стомна с една дръжка (обр. 2). Изработена от добре пречистена глина, придобила след изпичането – бежово оранжев цвят. Горната половина на съда е покрита с червен лак. Устието има формата на обърнат пресечен конус;

6. Стомна с една дръжка. Запазена е само долната част от тялото. Изработена от добре пречистена глина, придобила след изпичането – бежово оранжев цвят.

Типът на гробното съоръжение, откритият инвентар и износването на монетите дават основание за датировка на гроб №1 ок. ср. на III век сл. Хр.

Гроб №2 представлява трупоизгаряне. Кремацията е извършена извън гробното съоръжение. Гробната яма е плитка, с продълговата форма и ориентирана И – З. В нея се откриха отделни изгорели кости и два зъба на възрастен индивид.

Инвентар:

1. Глинена еднофитилна лампа (обр. 3). Изработена на колело от глина придобила след изпичането сив цвят. Плоска

дръжка и издължен фитилник. Върху горната част има релефна сцена с изображение на двама мъже, които тъпчат грозде. Лампата е вторично горяла. Датировката на гроб №2 е според откритата глинена лампа, която е в хронологическите граници края на II – началото на III в.

С проучването на тези два гроба, общият брой на плоските гробове от римската епоха, разположени непосредствено западно от западната порта на Кабиле, достига 4, а включим ли и проучените в периода 1986-1987 г. две надгробни могили, можем категорично да твърдим, че на това място е разположен Западният некропол от периода I – III в. сл. Хр.

Литература

Аврамова 2006: М. Аврамова. Типология на един вид стомнички от Улпия Ескус. – ИНИМ, XVI. София.

Илиев, Бакърджиев 2008: Ил. Илиев, Ст. Бакърджиев. Спасителни археологически проучвания на две надгробни могили в м. „Кояджика 1“, с. Палаузово, община Стралджа, област Ямбол. – АОР през 2007 г. София.

Кънчева-Русева, Велков, Игнатов 1996: Т. Кънчева-Русева, Кр. Велков, В. Игнатов. Проучвания на надгробни могили в Новозагорско. Русе.

Лихардус, Фол, Гетов, Илиев 2001: Ян Лихардус, Ал. Фол, Л. Гетов, Ил. Илиев. Изследвания в микрорегиона на с. Драма (Югоизточна България). София, 119-134.

№ 75. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ В М. „БАДЪ БУНАР”, СЕВЕРНО ОТ КМ 6+400 – 6+800, АМТ, ЛОТ 5 – ОБХОДЕН ПЪТ КАРНОБАТ

Димчо Момчилов, Росица Христова

Археологическите разкопки на обекта в м. „Бадъ бунар”, разположен северно от трасето на АМТ при км 6+400-6+800 на обходен път град Карнобат, се проведеха в периода 18 – 21.07.2011 г. по проект „Тракийската култура в контактната зона между Южното Черноморие и вътрешността на Тракия (по археологически данни от Карнобатско II-I хилядолетие пр. Хр.)”, на Бургаски университет „Проф. д-р Асен Златаров” и финансиран от фонд „Научни изследвания”, с партньор Община Карнобат. Проучванията бяха осъществени с участието на 12 студенти от специалност „Педагогика на обучението по български език и история”.

Цел на настоящото проучване е изясняване характера на структурата с жилищни и стопански функции от ранновизантийската епоха, регистрирана и частично проучена северно от км 6+500-6+600.

Поради кратката продължителност на проекта сондажът при кота R40 бе разширен единствено на изток и юг и проучен в дълбочина на цялата площ около разкритите зидове. Продължи разчистването на достигнатото ниво от предните проучвания от нападали тегули, разположени плътно една до друга извън и в рамките на сградата. След сваляне на тънък пласт в рамките на сградата се очертаха основите на малко вътрешно помещение, с вход от югоизток. Зидът, от който е изграден също както основните зидове на сградата е на калова спойка. Помещението има следните размери: 6,60 м от запад; 4,10 от изток (дълга стена) и 0,80 м (къса стена); 1,60 м от юг и север. Дебелината на зидовете от запад и юг са 0,80 м, а от север и изток 0,50/60 м. Ширината на входа е около 1 м. В рамките на проучената площ вътре в помещението бяха открити големи камъни и множество нападали тегули, а под тях частично нарушен, но не и изчерпан пласт от КЖЕ, който свидетелства за плътно тракийско присъствие по протежението на цялата проучвана площ от км 6+400 до км 6+800.

От юг на помещението е разчистено продължението на западния зид, от който бяха разкрити 1,50 м. Стената е с дебелина 0,80 м. Южното продължение на стената дава основание да се счита, че сградата продължава не само на север, запад и изток, но и на юг.

Литература

Момчилов, Христова 2009: Д. Момчилов, Р. Христова. Археологическо проучване на обект в м. Бадъ бунар, северно от км 6+400 – 6+800, АМ Тракия, ЛОТ 5 – обходен път Карнобат. – АОР през 2008 г., София, 2009, 168-170.

Момчилов, Христова 2010: Д. Момчилов, Р. Христова. Археологическо проучване на обект в м. Бадъ бунар, северно от км 6+400 – 6+800, АМ Тракия, ЛОТ 5 – обходен път Карнобат. – АОР през 2009 г., София, 2010, 153-157.

Момчилов, Христова 2011: Д. Момчилов, Р. Христова. Археологическо проучване на обект в м. Бадъ бунар, северно от км 6+400 – 6+800, АМ Тракия, ЛОТ 5 – обходен път Карнобат. – АОР през 2010 г., София, 2011, 371-372.

№ 76. АНТИЧНО СЕЛИЩЕ КРАЙ СЕЛО СЛИВАРОВО, МАЛКОТЪРНОВСКО

*Людмил Вагалински, Иво Д. Чолаков, Сирма Александрова,
Ивелина Иванова, Добрин Харбалиева, Николай Шаранков*

Разкопките са планови. Провеждат се за втора поредна година и се финансират от община Малко Търново. Работихме на терена един месец в рамките на периода начало на юни – начало на юли 2011. Изброените членове на екипа са от НАИМ – БАН (първите трима), от ГИМ-Малко Търново (Иванова и Харбалиева) и от СУ (Шаранков). Инженер Атанас Каменаров засне геодезично обекта, Лазар Нинов (НАИМ) обработи археозоологичния материал, а Владимир Пенчев (НИМ) – нумизматичните находки.

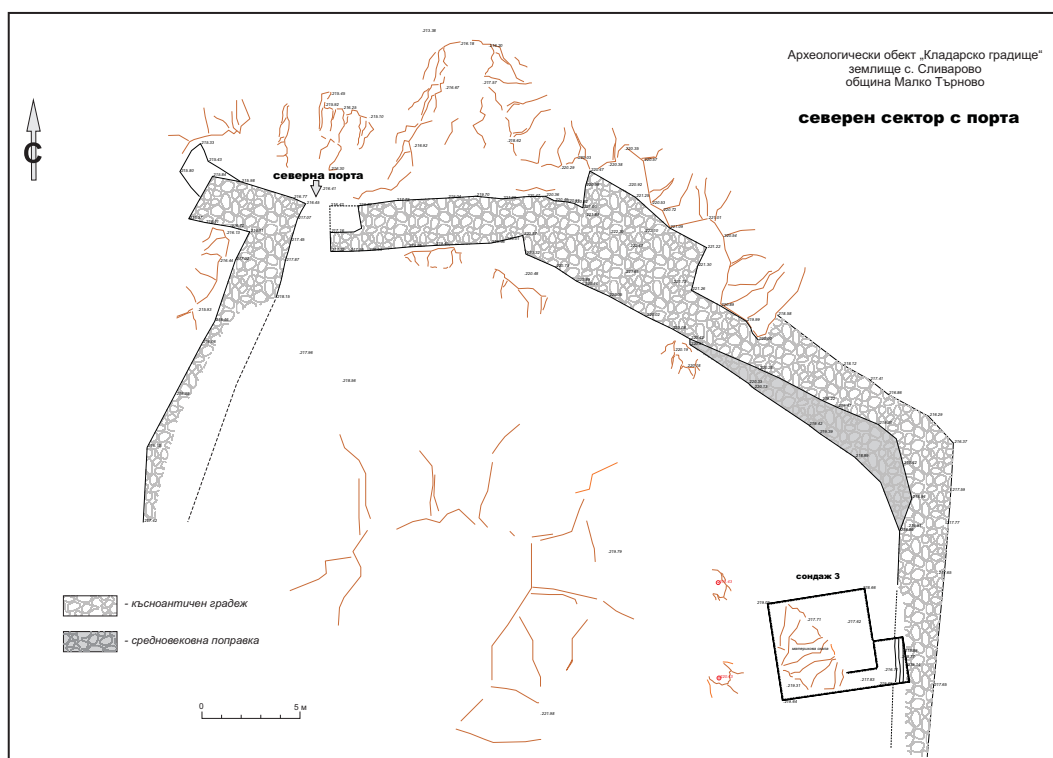
Усилията ни отново бяха съсредоточени върху хронологията на селището. Предварителните резултати са следните:

1. Селище от втора фаза на раннобронзовия период (VIII – VI в. пр. Хр.); опожарено е;
2. Ранноелинистически период, представен с култови ями и културен пласт;
3. Масивни стени от ломен камък на глинена спойка с най-вероятно отбранително предназначение; датираме ги най-общо в елинистическия период; точното им датиране е засега невъзможно поради разрушаване на културните им пластове в хода на ограбване на градежите им през следващи векове; налице са следи от опожаряване на това елинистическо селище;

4. Римски градежи; разнообразен подемен материал, издаващ добро стопанско състояние на жителите; силен пожар (най-силният и мащабният на обекта) с терминус пост квем 177 година унищожава селището;

5. Най-вероятно през IV век (наличните данни не са категорични) е изградена крепостна стена, опасваща високата част на полуострова; вероятно крепостта е обитавана до началото на VII век (според монетни и керамични находки; последната късноантична монета е отсечена при император Фока).

6. Животът се възобновява едва в края на X – началото на XI век и трае (спорадично?) до около 1300 година. Крепостта е поправяна и използвана през този последен средновековен етап.

Обр. 1. Кладарско градище – Северен сектор с порта.

През всички тези селищни периоди жителите са добивали и обработвали желязо, съдейки по намерени поти, шлака и инструменти. Вероятно това производство е основна причина за вековното обитаване на местността и за относителното благосъстояние на местните хора. Съдейки по графити по римски глинени съдове, някои от тях били грамотни хора, ползващи гръцка писменост.

Обобщените резултати от археозоологичното изследване са следните:

1. Документирани са девет вида животни – елен, сърна, кон, говедо, магаре, свиня, овца, коза, куче. Засега не са установени птици, земноводни и водни. Последното е странно, имайки предвид близостта на река Резовска.

2. Костите от домашни и диви животни, с изключение на еквидите и кучето, са останки от храната на хората. По костите се виждат многобройни следи от касапски инструменти за рязане и разсичане с цел получаване на подходящи по големина парчета месо с кости за кулинарна обработка. Засега липсват данни за присъствие на професионални месари.

3. Ако се съди по възрастовия състав на животните, Кладарско градище било обитавано целогодишно.

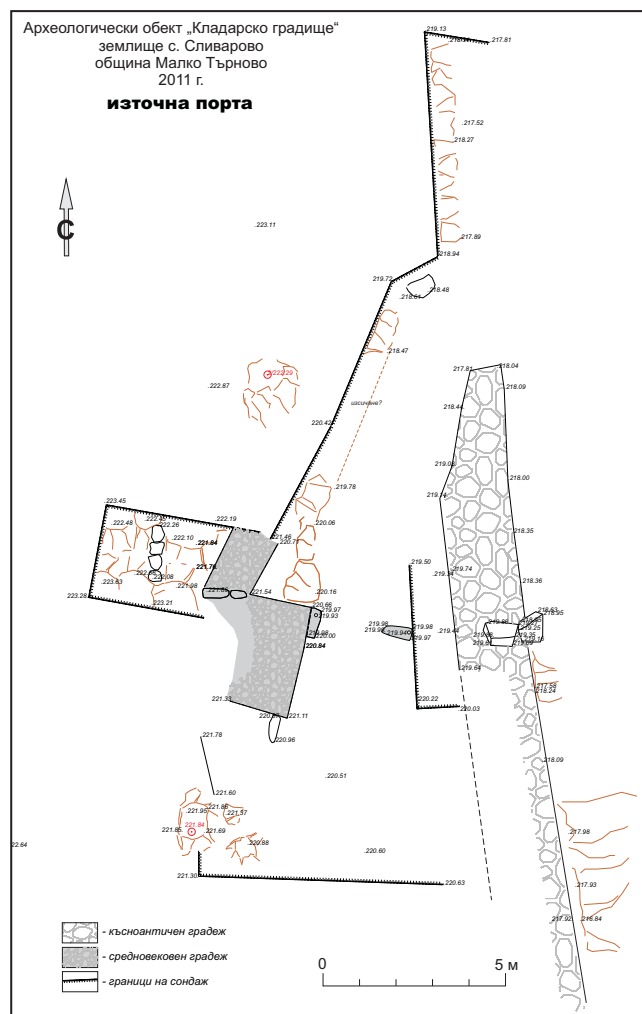
4. В селището са отглеждани едри кучета с височина при холката 67 см.

5. Количеството кости от дивеч е незначително – елен и сърна общо 0,5 %.

6. Сред видовете животни, използвани за храна, доминират говедата 57,9 %, следвани от овцете и козите 29,8 %, и свинете 12,3 %.

7. Част от жителите (данните са основно за римския период) били имотни, защото предпочитали да използват крехкото месо от телета и юници, вместо да се възползват от по-голямото количество месо и мляко, които биха дали същите животни, отглеждани по-дълго време.

Разкопките ще продължат през 2012 година.

Обр. 2. Кладарско градище – източна порта.

№ 77. ОСТЕОЛОГИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧНИ ОБЕКТИ

Лазар Нинов

През 2011 продължиха разкопките в Состра под ръководството на доц. Ив. Христов (Христов 2011). Остеологичните материали от д. 1-1,6 м са от втората половина на втори век и първа половина на трети. Има концентрация на кости в района на войнишките бараки. Идентифицирахме кости от елен, глиган, говедо, овца, коза, свиня, кон и куче. Домашните бозайници с изключение на кучето са селскостопански животни. В единични случаи по костите се виждат следи от огън. Костите от дълбочини 0,3-1 м се отнасят към четвърти век. Дивите бозайници са елен и глиган, а домашните – говедо, овца, коза, свиня, куче, кон, муле и магаре. Ловувани са най-често възрастни животни. Има черупки от речни миди и стриди. В двата периода еквидите са малък процент.

Между кухненските останки в района на военните бараки идентифицирахме костни артефа-

кти и заготовки. Заготовките са от еленов рог – два броя и рог от овен отрязан в основата и крайната четвърт на рога. Намерен е фрагмент от оръдие от еленов рог с издълбана сърцевина. В долната третина на диафизата на цял метатарзус от овца са изрязани добре оформени отвори. Те се намират на латералната и медиалната страна и оформят трансверзален канал. Отворите на канала не са обли както обикновено, а четвъртити.

Имаме данни за специфика на храненето на военните. Ловуван е едър дивеч – елен и глиган. Ловът на такъв дивеч изисква съответни оръжия и опит за боравене с тях.

В Хераклея Синтика идентифицирахме останки от говедо, овца, коза, свиня, кон, магаре, куче, елен, дива свиня, заек, кокошки и риби. Добитъкът е използван за мляко, работа и т. н. и едва след това за месо.

При тафономичните изследвания на костите са констатирани няколко типа въздействия, които отразяват тафономичната история на обекта. Фрагментираността на костите се определя от изкуственото раздробяване при транжирането на трупното месо и по-нататъшната му обработка и от спецификата на средата (почвата) в която са лежали костите. Изразено е антропогенно въздействие. По костите има следи от ножове и разсичащи оръжия във всички сондажи. Проследяваме кланичната техника. Прешлените на гръбначния стълб са разсичани надлъжно както се практикува сега. Често за това са нанасяни многократни удари на дългите кости. Следите от касапските инструменти са документирани с богат снимков материал. Тези данни дават основание да мислим, че е имало месарници.

Между костите намираме костни артефакти и заготовки. Заготовките са от еленов рог – два броя и рог от овен отрязан в основата и крайната четвърт на рога.

Костите от свине доминират, следвани от овцете и козите и говедата. Прави впечатление относително малкият дял на говедото. Количеството на костите от свиня и дребни преживни е паритетно.

В материала има малко дивеч, който е за разнообразявал менюто на обитателите. Заекът е на първо място.

Обр. 1. Западна порта на Сердика. Долна челюст на мечка.

Обр. 2. Кладарско градище. Бедрена и подбедрена кости от говедо със следи от кулинарна обработка – разсичане в областта на диафизите с цел удобни за готвене парчета и извличане на костния мозък.

Рационално са използвани различните източници на храна – ловили са риба и са гледали кокошки.

През сезон 2011 продължиха разкопките на античната крепост „Боровец“ край с. Разлив, община Правец под ръководството Т. Борисова, при които са открити значително количество животински кости от говедо, овца, коза, свиня, кон, куче, елен, дива свиня и кокошка. От анализите получаваме данни за специфика на храненето на военните.

Ловуван е едър дивеч – елен и глиган. Особено опасен е ловът на глигани – достоен противник за поддържане на бойните умения на военните. Употребявано е значително количества месо. Годните за измерване кости дават представа за височината и за физическите характеристики на популациите домашни и диви животни.

Бъдещите изследвания ще бъдат насочени към изследване на разпределението на костните останки по време, място и контекст, за да може по-детайлно да се реконструира бита на обитателите на изследвания обект.

Костите от Западна порта на Сердика са от следните видове: говедо, овца, коза, свиня, кон, куче, мечка и кокошка (обр. 1). Два коня имат височина при холката съответно 140 см и 136 см. Те принадлежат към групата на средните на ръст коне. Намерихме куче с височина при холката 31,5 см. То е ниско на ръст – домашен любимец.

Кладарско градище. Идентифицирани са девет вида животни: елен, сърна, кон, говедо, магаре, свиня, овца, коза, куче, а също човек (една кост). На този етап от разкопките установяваме наличието само на бозайници.

Костите от домашни и диви животни с изключение на еквидите и кучето са останки от храната на хората. Те са в различна

степен на фрагментираност. Следите по костите и всички комплексни данни са показват, че се касае за хранителни отпадъци. По костите се виждат многобройни следи от касапски инструменти за рязане и разсичане (обр. 2).

Проследяваме кланичната техника. Прешлените на гръбначния стълб не са разсичани надлъжно както се практикува сега, а с напречно разчленяване. Дългите тръбести кости са разсичани в областта на диафизите.

Остеометричните изследвания показват, че в обекта е имало едри кучета. С помощта на индекси е определена височина при холката 67 см.

Ако се съди по възрастовия състав на животните, Кладарско градище е обитавано целогодишно. Има следи от пожари при които са загинали и животни. Намираме следите от зъби на животни по някои от костите от дъното на яма (14.06.2011). На същото ниво е намечена част от диафиза на човешка кост със стара фрактура. Фрагмента от костта е трудно разпознаваем и вероятно е попаднал случайно там. Във втората яма (голямата яма, която опира в късноантичната куртина) няма човешки кости, но останалите особености са близки. В двете ями има сходна ситуация – кухненски останки и следи от кучешки зъби по тях.

В този начален етап от изследванията установяваме малко количество кости от дивеч – елен и сърна общо 0,5 %.

От животните използвани за храна доминират говедата 57,9 %, следвани от овцете и козите 29,8 % и свинете 12,3 %.

Намерена е фаланга от говедо с хипертрофично странично разрастване като резултат от физическо натоварване (използване за работа).

Коне и магарета са едва 0,5 %. Действителното им количество е многократно по-голяма, тъй като те не са използвани за храна и попадането им между кухненските останки е случайно – разнасяне на кости от кучета и други.

Годните за измерване кости са недостатъчни, за да се получи пълна представа за физическите характеристики на популациите.

Част от обитателите вероятно с по-висок социален статус са предпочитали да използват крехкото месо от телета и юници, вместо да се възползват от по-голямото количество месо и мляко.

Изследвани са животински кости от НАР „Деултум-Дебелт” проучване в участъка на предполагаемо тракийско светилище до най-източния сектор на Еркесията – ръководител на разкопките доц. П. Балабанов. В сондаж 1, яма № 3 е положен частично разчленен млад кон на около 2,5 години. Патологии няма. Комплексните анализи насочват за вероятни ритуални действия.

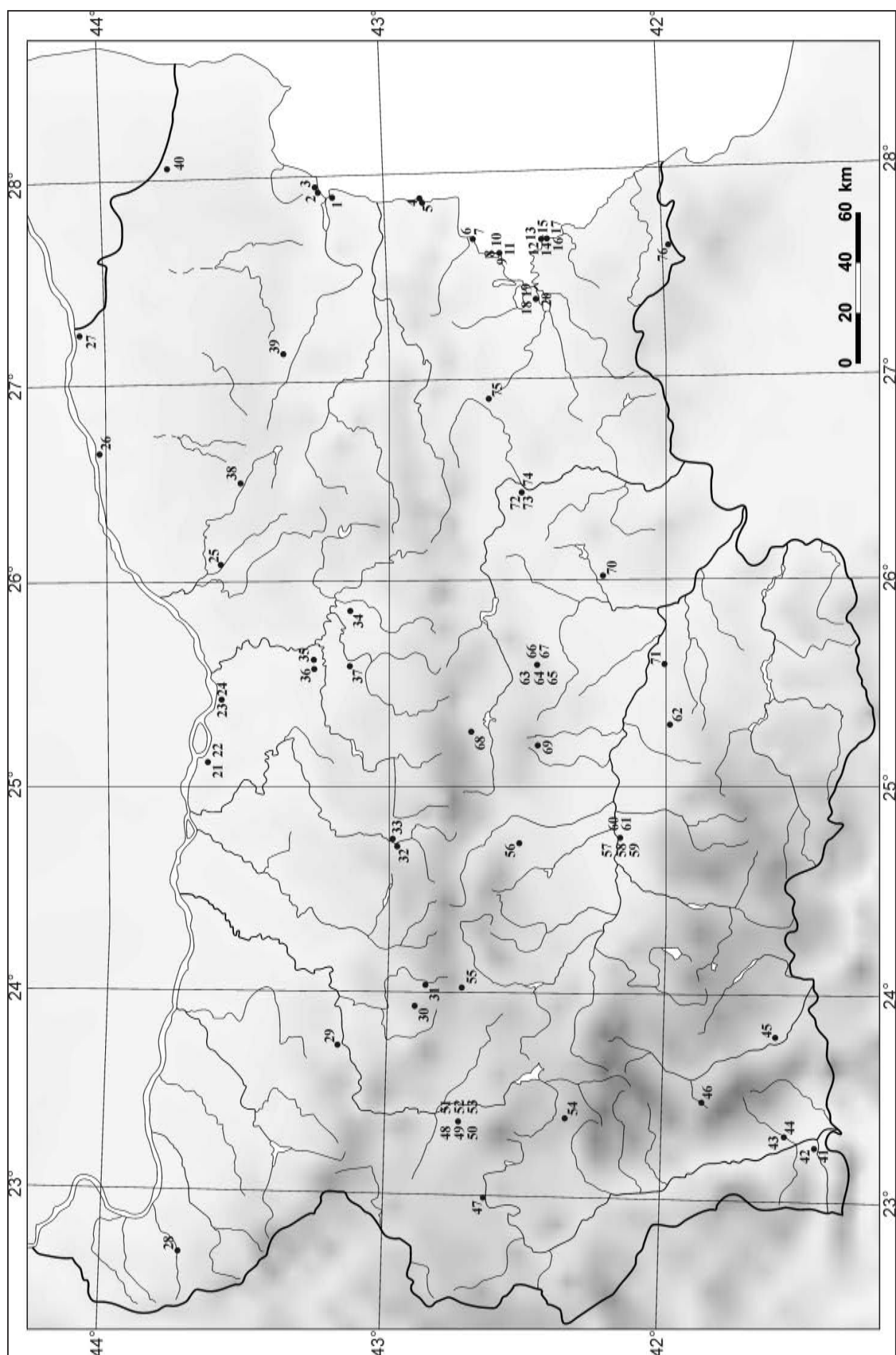
Продължават изследванията на материалите от обект Метростанция 8 – Сердика, където има интересни контексти и находки (обр. 3). В античните пластове има домашни животни и птици. Наличието на черноморски миди свидетелства за интензивните контакти в античността.

Обр. 3. *Pecten ponticus*.

Литература

Христов 2011: Ив. Христов. Археологическа експедиция „Состра 2010”. – АОР през 2010, София, 2011, 293-295.

Карта 3. Раздел III. Антична археология

IV. СРЕДНОВЕКОВНА АРХЕОЛОГИЯ

ПЛИСКА

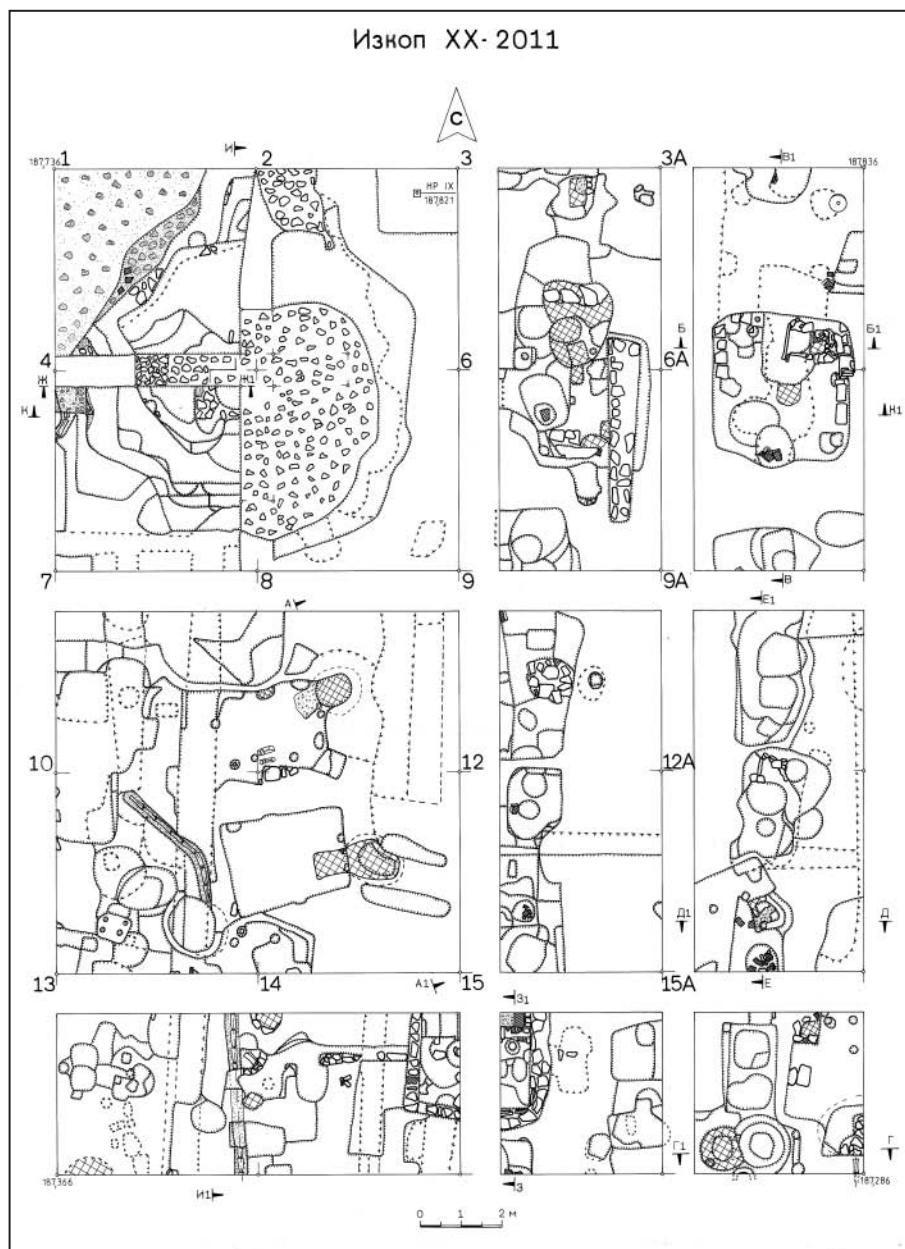
№ 1. РАННО (ДЪРВЕНО) УКРЕПЛЕНИЕ ВЪВ ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА

*Павел Георгиев, Радослав Василев, Тихомир Тихов,
Гергана Илиева, Мария Христова, Илиян Илиев*

Разкопките бяха съсредоточени в изкоп XX, на площ от 500 кв. м в централната част на Малкото дървено укрепление. Проручихме различни по характер и хронология вкопани структури, които се очертаха след частичен или цялостен демонтаж на рушевини от каменни постройки. Последните се датират около средата на XI в., откогато са най-късните от намерените в пласта над тях материали (анонимни монети и битова керамика).

1. *Спорадични гробове.* В изкопа бяха открити общо 5 гроба, оформени като обикновени ями, с частично или цялостно подзидване с камъни. Единият от тях е прерязал пещта на жилище №4. Антропологическата обработка на И. Газимзянов (Казан) показва, че погребеният в гроб №1 е млад мъж с 4 травми на черепа, които е преживял известно време. Погребенията са извършени по християнски, без инвентар. Те са може би на обитатели на каменните постройки, или са малко по-късни от тях.

2. *Селище (квартал)*

Обр. 1. Изкоп XX, 2011 г. Обща ситуация на вкопаните структури.

Обр. 2. Изглед от дълбокия изкоп във водоем с кладенец.

от 14 полувкопани жилища. Те са четириъгълни и имат различни размери. Повечето са обикновени ями или със частично подзидане от камъни. Едно е с изцяло каменна, а друго с дървена (изгоряла) облицовка и голяма подница. Част от жилищата са с глинобитна пещ, а друга с двуделни печки. В пода на жилище №7 бяха забити две каменни плочи с гнезда за хоризонтална ос, вероятно от точно устройство.

Освен полуземлянки, бяха открити няколко производствени съоръжения. Над пода на жилище №8 беше открита пещ с вътрешни диаметри: 0,95 и 0,55 и отвор 0,60 x 0,25 м, срещу който, малко над пода, е оставен отвор за сопло и преграда пред него за „завихряне“ на нагнетения въздух по периферията. Пещта е запазена на вис. 0,45 м. В съседство с жилище №3 беше документирано съоръжение, което може да се приеме като основа на духало към разрушена пещ.

Намереният в жилищните и стопански ями инвентар е от шила, глинени прешлени за вретено, отделни метални украшения, както и битова керамика от X – начало на XI в. Жилищата са разположени около незастроена площ от 70 кв. м, от север на която е функционирал голям водоизточник.

3. *Водоем с кладенец.* Представлява дълбок изкоп с размери над 8,50 x 8 м. От север към него води канал с ширина около 2 м. Достигнатата в югозападната част на изкопа дълбочина е над 5,5 м от старата повърхност, без да се достигне до дъно. Вместо това, там беше частично разчистена каменна зидария, изглежда от облицовка на четириъгълна шахта. Под нея се очерта друг градеж, вероятно от дълбок кладенец.

Съоръжението е изглежда водоем от традиционен тип, какъвто проучихме през 1984 г. на северозапад от Болярското жилище (Георгиев 1985, 171). Подобни, но по-елементарни, водоизточници („гьолджуци“) се строят до най-ново време в Североизточна България. Дълбокият изкоп е бил запълнен с пръст и строителни и битови останки, които са аналогични на културния пласт във Вътрешния град. Най-късните материали са от първата половина на XI в. Между тях и печенежки котли с вътрешни уши на дълбочини от 3,40 до 5,60 м. След затлачване и засипване, изкопът е бил настлан с камъни и други строителни материали, а над тях е била издигната каменна постройка.

4. *Рушевини от баня с монументален градеж и водопровод.* Те се намират в северозападния ъгъл на изкопа и продължават отвъд него. Прерязани са отчасти от изкопа на водоема. Очертават се като дебел над 1 м слой трошляк от хоросан и други строителни материали, между които и тубули за стено отопление и парчета от водопроводни тръби. С тях е запълнена вкопаната част на солидна сграда. От южната ѝ част излиза канал от глинени тръби. Тя може да се определи като баня от типа на тези, които във владетелската резиденция на Плиска се строят от края на VIII до средата на IX в. (Георгиев 1982).

В близост беше разкрит водопровод, който води откъм неразкопаната част на банята и се отправя на юг. Със стратиграфската си позиция и начин на изграждане той може да се отнесе към или непосредствено след средата на IX в.

5. *Останки от дървено строителство.* На много места в изкопа, под равнището на стария хумус, се откриха различни ями или траншеи, които са служели за „основи“ на наземни дървени конструкции.

а. *Голяма сграда с „траншейно-ямно“ оформяне на основите и траншеи за ограда.* Сградата беше установена в източната част на изкопа като две редици от издължени, неправилни по форма, изкопи, разположени на около 4 м една от друга. Те са служели за забиване на солидни дървени стълбове, чиито ями са били обединени, по няколко, в общи изкопи. Максималната им дълбочина е 1,40 м от тогавашната повърхност. Запълването им е от черна пръст с отделни бучки розов хоросан, множество малки въглени и други горели материали. Фрагментите от съдове са от първата половина на IX в. Сградата е с ширина 5,5 м, но дължината ѝ остава неизвестна.

На около 8 м, западно от сградата, се проследи успоредна траншея за дървена ограда с фронт на запад. Нейното запълване е идентично с това на ямите от сградата, така че няма съмнение, че те са съвременни. Банята остава извън оградата.

б. Ями от дървени строежи в южната и западна част на изкопа. Те са изглежда по-ранни. Имат различна форма: почти квадратни и правоъгълни със заоблени ъгли или кръгли. Запълването им е от тъмна или смесена жълта и черна пръст, без хоросан, въглени и горели материали. Те са от два, а може би и от три строежа, като този в южната редица квадрати изглежда да е по-ранен и заварен от сградата в източната половина на изкопа.

в. Следи от ранно дървено строителство. Засага те са установени със сигурност само в североизточния и югозападен ъгъл на изкопа, във вид на малки, сравнително плитки, ями с кръгла или четириъгълна форма, запълнени с тъмна, хумусна пръст. Някои от тях са пресечени от ями и траншеи от други дървени строежи и това дава основание да ги приемем за принадлежащи към ранни етапи на този тип строителство.

г. Траншеи от огради със светложълта пръст и късове мергели. Две от тях са изцяло с посока север – юг. Третата има същата посока, но е с разклонение на изток. Линейният им характер дава основание да бъдат тълкувани като огради, които са затваряли големи площи. Стратиграфски са по-ранни от голямата дървена сграда (5,а), но по-късни от строежа с правоъгълни ями в квадратите от юг (5,б). Намерените в тях отделни фрагменти от съдове са характерни за периода от края на VIII до средата на IX в.

Установената в изкопа стратиграфия, макар и неокончателна, свидетелства за активен живот и строителство между края на VIII и средата на XI в. Повечето от строежите са от времето след изграждането на каменната крепост, но някои от тях, главно тези с дървени конструкции, могат да са съвременни на малкото и голямо дървени укрепления.

Като цяло, резултатите позволяват да се изтъкне, че най-късно през началните десетилетия на IX в. върху изследвания терен е била изградена неизвестна досега резиденция.

Обр. 3. Изглед от север към източната половина на изкоп XX.

Литература

Георгиев 1982: П. Георгиев. Раннобългарски бани VIII – X век. Автореферат на дисертация. София, 1982.

Георгиев 1985: П. Георгиев. Разкопки на север от тухлената ограда в Плиска. – АОР през 1984. Сливен, 1985, 171-172.

№ 2. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „НИАР ПЛИСКА. ДВОРЦОВ ЦЕНТЪР – ЦИТАДЕЛА”

Янко Димитров, Станислав Иванов

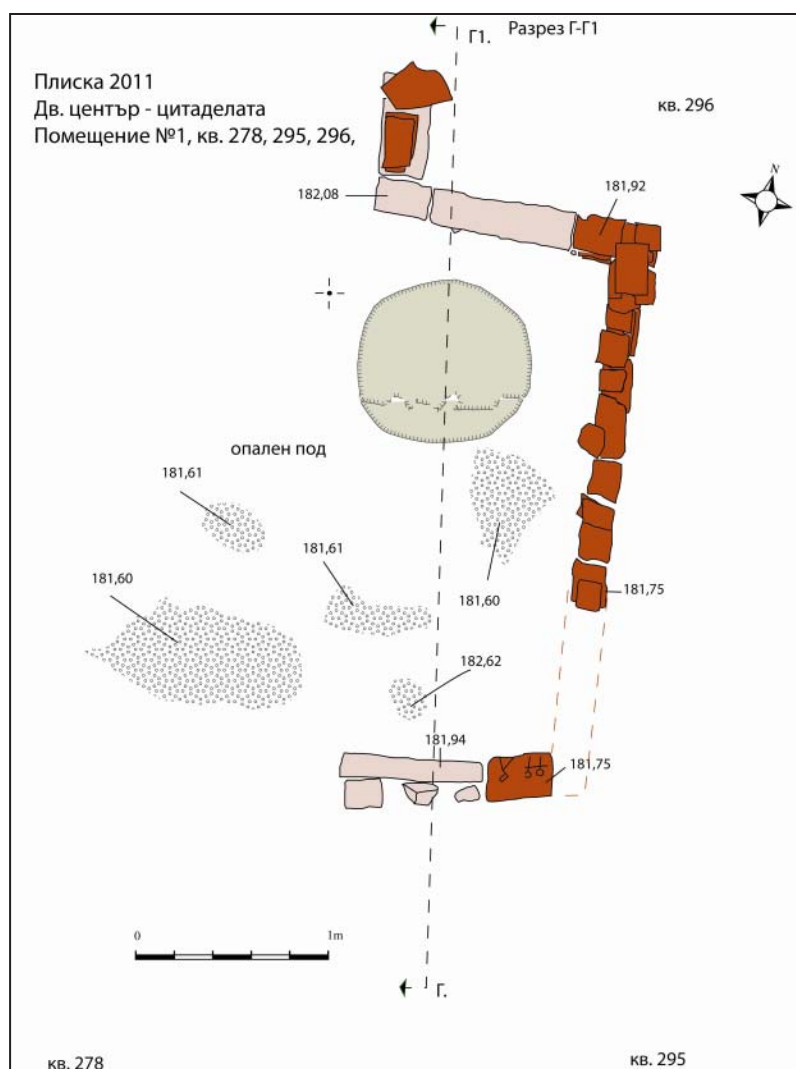
Разкопките обхващаха терени в два относително независими и отдалечени един от друг сектора. В Сектор I, СИ част на Цитаделата (основен изкоп, площ 525 кв. м), бяха открити и проучени общо 58 археологически структури. В Сектор II, ЮИ част на Цитаделата (сондажен изкоп, площ 27 кв. м) на нивото на предматерика бяха очертани граници на 4 структури (обр. 1).

На базата на комплексните теренни данни, разкритите в двата сектора археологически структури се разграничават в две нива, наречени „горно” и „долно”.

Структурите от т. нар. „горно ниво” са 2 *постройки-навеси* (в кв. 272, 295-296, до източната сте-

Обр. 1. Плиска, Дворцов център – Цитадела.
Терени, проучени през 2011 г.

Обр. 2. Постройка-навес №1.

на на Цитаделата и на 28 м западно от нея (обр. 2), 7 жилища-полуземлянки и функционално свързани с тях 14 стопански и боклучни ями. Те представляват нова част от проучената при предходните разкопки група жилища в СИ част на Цитаделата (Димитров, Стоянова 2005). Въз основа на стратиграфските съотношения на откритите структури, ориентацията на землянките, както и според анализа на произхождащите от тях битова керамика, монети, моливдовули, предмети свързани с ежедневието бяха потвърдени наблюденията за два етапа на съществуване на землянките – първият може да се датира във втората половина – края на Х в., вторият в началните десетилетия на ХІ в.

Сред материалите, намерени в жилищните и стопански ями и свързаният с тях пласт, има три оловни печата – на император Василий II Българоубиец (976-1025), на Дамян Добромир – антипат, патриций, дук на Тракия и Месопотамия (края на Х в.) (Jordanov 2003, №1248-1249), третият с неизяснен титуляр (кр. Х-ХІ в.). Монетните находки са анонимни фолиси от клас А2 (976 – 1030/1035) – 6 екз., и от клас В (1030/1035 – 1042) – 1 екз. Изключение прави 1 екз. бронзова монета сечена в Мала Азия, област Понт, град Амисос (II-I в. пр. Хр.), която бе намерена в яма, заедно с фрагментирана керамика характерна за кр. Х – началото на ХІ в. е датиран в българския и „византийски“ следстолични периоди (Х – средата/втората половина на ХІ в.) на Плиска.

Структури от т. нар. „долно ниво“

Таен ходник. В кв. 280 бе установена дълга 3,40 м отсечка от тайния ходник, който започва от езическия храм в Цитаделата и, след като се разклонява, завършва отвъд нейната северна стена (Рашев 1994, 96).

Сграда с монументален градеж. До източната стена на Цитаделата, в незавършен стар археологически изкоп от разкопки на Ст. Михайлов, В. Антонова, Р. Рашев (Ми-

хайлов 1955, 107-108; Антонова 1967, 30; Рашев 1991, 134), бе разкрита отново дълга 10,50 м отсечка от основата в ЮЗ ъгъл на постройката. Установено бе, че от основата на южната и западна стени не е запазена хоросановата подложка, а само дупките от пилоти.

Ями и гнезда от дървено-стълбови конструкции. Разкрити бяха общо 25 ями, повечето от които са правоъгълни със заоблени ъгли и имат равно дъно, в някои случаи със следи от забити в тях дървени стълбове или колове. Разположени са в различни части на проучения сектор и не очертават план на постройка. Четвъртити, но и с овална форма, са 14-15 пресичащи се една друга ями (параметри по около 0,60 – 0,80 x 1 м), които са разположени в редица с посока ИЗ, в кв. 312, 328, 344.

„Г-образни” в план структури. В кв. 277 и кв. 311, на 5,40 м една от друга, бяха проучени две вкопани структури с „Г”-образни очертания и размери 3,80 x 1,40 м и 3,40 x 1,80 м. В северната част на разположената по на изток структура, на дъното, бяха открити останки от забита дървена греда.

Траншеи-основи на дървени огради. Проучени бяха отсечки от общо 9 траншеи-основи на дървени огради с посока И – З и С – Ю. Най-значими са резултатите от проучването на траншеи I, IV, VIII и IX.

Траншея I, с посока И – З, бе проучена в дълга 33,60 м отсечка в кв. 278, 295, 312, 328, 344, 360, 373. Широка е 0,80 м, дълбочината на вкопаване от нивото на стария терен е 1,10 м. В северната третина, бяха разкрити 1-2 реда хоризонтално лежащи тухли, цели и фрагментирани, някои от тях с полепнал хоросан. В най-източната част се наблюдават две нива на поставените като блокаж или подложки тухли, които са отделени едно от друго с дебел до 0,30-0,35 м слой от жълто-сива пръст. На изток траншеята достига южната основа на правоъгълната монументална сграда и, опирайки до нея, продължава до източната стената на Цитаделата, където е прорязана от нея (обр. 3). Установени бяха следните съотношения на Траншея I с други траншеи от дървени огради: 1. Траншеята прорязва траншея IV (посока С – Ю, на 8 м западно от източната стена на Цитаделата и успоредна на нея); 2. Към нея са долепени траншея II (откъм юг) и траншея III (откъм север); 3. Траншеята се долепя (или пресича, което е по-малко вероятно) до южната основа на правоъгълната монументална сграда; 4. Траншеята е пресечена от източната стена на Цитаделата.

В посока на запад същата траншея е проучена от Р. Рашев, като началото ѝ е при източната стена на езическия храм. Този факт, както и почти точното съвпадение между трасето на оградата и южната основа на правоъгълната постройка, позволява да се допусне, че за определен период от време трите структури – храмът, правоъгълната постройка до източната стена на Цитаделата и оградата, са съществували едновременно.

Траншеи VIII и IX, които имат посока И – З, бяха установени в Сектор II, където те са прорязани от източната стена на Цитаделата. Същите две траншеи от огради, заедно с оформените в тях входи, бяха изследвани в противоположната ЮЗ част на Цитаделата през 2006 г. В източна посока ъглите на тези огради трябва да се търсят в широката 15 м ивица непроучен терен, отделящ Цитаделата от изследователския изкоп на Валери Григоров от 2011 г.

Структурите от т. нар. долно ниво датират от различни етапи на столичния период (VIII – IX в.) на Плиска. В запълването на траншеите бяха намерени няколко фрагмента керамика – от сива кана и от червеноглинени амфоровидни стомни. От запълването на Траншея I произлиза малко звънче, изработено от медна ламарина и с позлата.

Обр. 3. Траншея от дървена ограда I и дупките от пилоти в ЮЗ ъгъл на монументалната постройка до източната стена на Цитаделата, поглед от запад.

Литература

Антонова 1967: В. Антонова. Археологически проучвания в центъра на Плиска през 1963-1964 г. (Сектор А). – ИАИ, XXX, 1967, 27 – 40.

Димитров, Стоянова 2005: Я. Димитров, Хр. Стоянова. Жилища в източната част на така наречената „Цитадела“ в Плиска (разкопки през 1995 – 1996 г.). – В: Българските земи през Средновековието (VII – XVIII в.). Международна конференция в чест на 70-годишнината на проф. Александър Кузев (= AMV, III – 2), Варна, 2005, 121 – 134.

Михайлов 1955: Ст. Михайлов. Археологически материали от Плиска (1948-1951 г.). – ИАИ, XX, 1955, 49 – 181.

Рашев 1991: Р. Рашев. Разкопки в Дворцовия център на Плиска. – АОР през 1990. Ловеч, 1991, 134-135.

Рашев 1994: Р. Рашев. Разкопки в Дворцовия център на Плиска. – АОР през 1992-1993 г. Велико Търново, 1994, 96.

Jordanov 2003: I. Jordanov. *Corpus of the Byzantine Seals from Bulgaria*, volume 1: *The Byzantine Seals with Geographical Names*, Sofia, 2003.

Текстът за нумизматичния комплекс е на гл. ас. д-р Ж. Жекова-Велева (РИМ – Шумен)

№ 3. КРЪГЛА КАМЕННА ПЛОЩАДКА – СЕВЕРНА ПЕРИФЕРИЯ

Станислав Станилов, Андрей Аладжов

През 2011 г. основната задача на проучването беше разкриване на северната периферия на ККП, с оглед да се установи наличието или липсата на ями, свързани с вкопаването на площадката и с дървената конструкция на север от нея.

Пластът на ниво 0,20 – 0,40 м се характеризира с тъмнокафява рохка пръст, в която се регистрира висока концентрация на фрагменти битова и строителна керамика и животински кости и метални предмети. По-характерни находки – 2 бронзови кръста, бронзова анонимна монета, оловна пломба, бронзова апликация, бронзово копче, 2 звънчета.

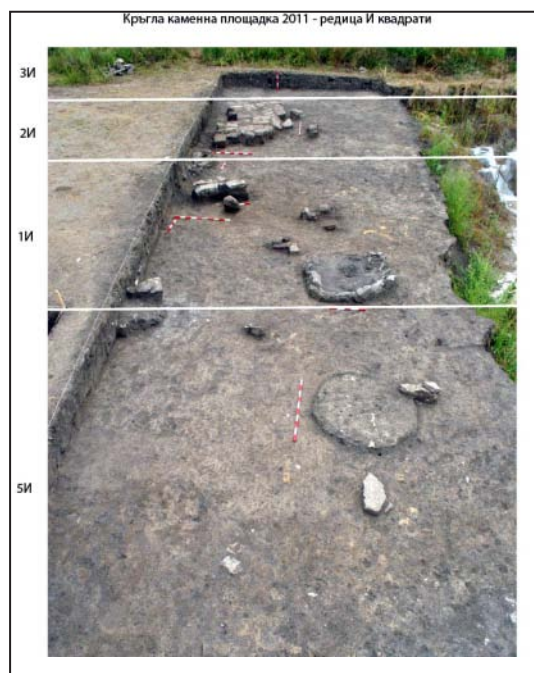
При слизване в следващия пласт – 0,40 – 0,60 м в квадрат 5И-1И се очертават следните структури: С1 – в СЗ ъгъл на квадрата ивица от жълто-сива трамбована пръст с правоъгълна форма, раз-

мери: 2,40 м С – Ю и 1,4 м И – З, дълбочина 0,62 м; С2 – в И половина на квадрата кръгла яма с диаметър 1,20 м, запълнена с жълт сбит насип, примесен с хоросанови бучки, фрагменти битова и строителна керамика и животински кости. Дъното – льос – се достига на дълбочина 1,35 м; С3 – варница с диаметър 1,50 м, изградена от средно големи камъни (варовици). Свързана е с ивица от сива сбита пръст и пепел с хоросанови бучки. При проучването се установи, че варницата се стеснява конусовидно надолу. Пълнежът и е изцяло от различни по размери варовици и мергели. Дъното се достига на дълбочина 1,30 м; С5 – голяма яма в ЮЗ ъгъл на квадрата, запълнена с рохка сиво-кафява пръст, въгленчета, пепел и голямо количество керамика и животински кости. Дъното ѝ (льос) се достига на дълбочина 2,35 м.

По цялата повърхност на квадрата се разкриват камъни (обработени) и тухли – част от разрушени градежи, свързани с пещта и ямите.

В И половина на квадрат 3И-2И на дълбочина 0,30 м се разкри настилка от тухли.

Като цяло пластът на ниво 0,40 – 0,60 м се характеризира с висока концентрация на фрагменти битова и строителна керамика и животински кости. Пръстта е ка-

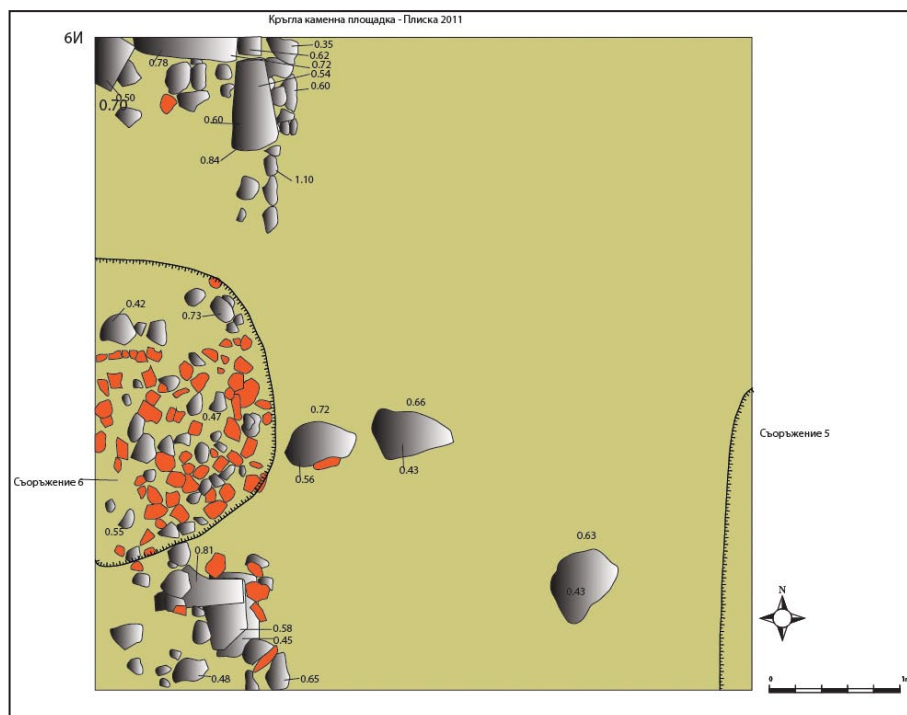

Обр. 1. Късни структури в пласт 0,40 – 0,60 м.

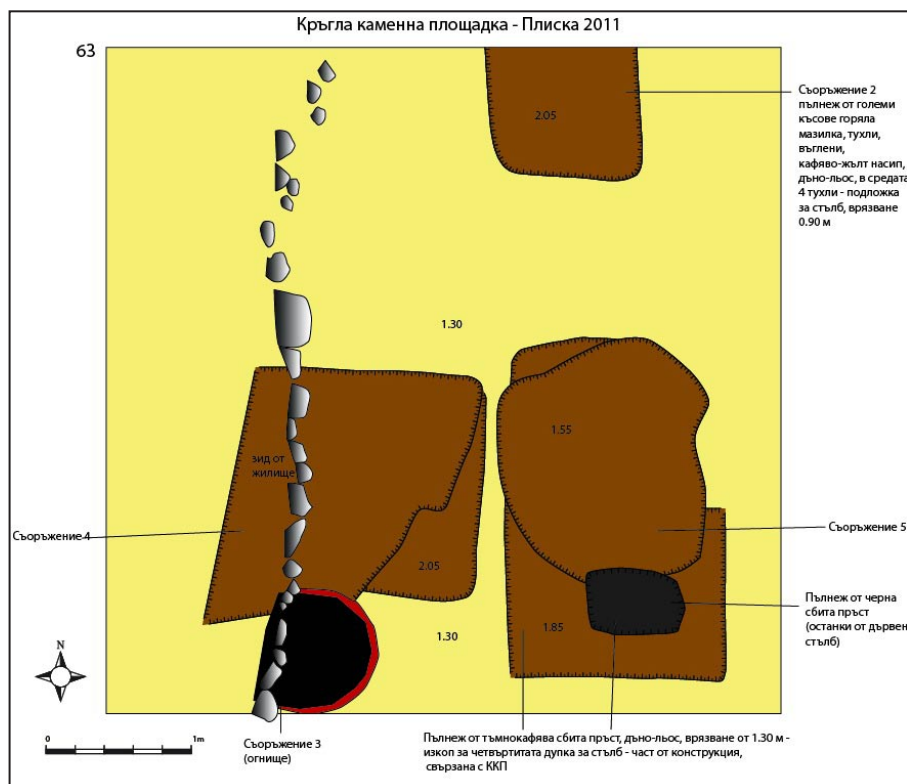
фяво-сива рохка, примесе-
на с бучки хоросан.

В квадрат 63 на дълбочина 0,50 м се разкри зид с посока Ю – С, който е продължение на зида от квадрат 6Д. Зидът е изграден от различни формати камъни – големи правилно обработени варовикови блокове, ломени малки мергели и варовици, фрагменти от тухли. Под струпването личи петно сива много рохка пръст, съдържаща камъни, строителна и битова керамика. Вероятно това е същата яма, която се проучва от ниво 0,90 м (С6). Ямата е заобиколена от глинеста смесена пръст. Достигнато е горяло до отухление стерилно ниво на дълбочина 1,20 м в Ю част на ямата. Дъното е на дълбочина 2,10 м. На различни нива бяха зачистени петна от пепел и въглени. Открит е фрагмент от тухла с печат „DULES“. Смесеният с льос насип надолу и на север принадлежи на друга яма – С7, застъпена от по-късното С6. От 3 със С7 се засича правоъгълно вкопаване – С8, което е по-ранно от С7. В средата на вкопаването върху дъното му се очерта гнездо за греди. Под С8 се разкри С9 – яма, запълнена с редуващи се пластове льос и черна сбита пръст, с високо съдържание на въгленчета. На дълбочина 2,15 м е достигнато дъното. С9 е по-ранно от С7. С9 е по-ранно и от С8, тъй като насипът му достига до дъ-

В Ю профил на квадрат 6К ниво от 0,40 до 0,50-0,60 м се проследи пласт от деструкция (големи ломени камъни и строителна керамика). Пластът прекъсва в 3 част на Ю профил, точно в участъка, в който би следвало да продължи зидът от кв. 6И. Това може би се дължи на изваждането на обрабо-

Обр. 2. Кв. 6И – ситуационен план.

Обр. 3. Кв. 63 – ями, свързани с ККП.

тените камъни на това място. Регистрирана е една яма в ЮИ част на квадрата, продължаваща под Ю профил. Ямата е запълнена със сива пръст. Пластът от камъни и строителна керамика на Ю профил следва точно границите ѝ. Изглежда ямата е стояла незапълнена при натрупването на този пласт и част от него я е запълнил. Ямата е по-ранна или синхронна на пласта. Друга по-голяма структура се разкри в 3 половина на квадрата. Пръстта в нея също е сива. Има неправилна форма. Масивното каменно струпване, разкрито по-рано, вероятно попада изцяло в нейните граници.

В СЗ четвърт на квадрат 5К от дълбочина 0,30 до дълбочина 0,50 м се очертава четвъртото петно от светла сива рохка пръст – С1. Върху горната повърхност на петното се зачисти струпване от големи и средно големи варовици и мергели, някои от които са обработени.

Пластът на ниво 0,60-0,80 м се отличава с жълто-сив сбит насип и ниска концентрация на фрагменти битова и строителна керамика и животински кости.

В квадрат 5И-1И се проучи огнище. Дъното му (на дълбочина 0,70 м) е от отухлена заглинена пръст с диаметър 0,80 м. Огнището е срязано от яма – част от С4, която се изчерпа на дълбочина 1,20 м.

В СЗ част на квадрат 6И е разкрит фрагмент от зид с посока Ю – С; ширина – 0,40 м, видима дължина 0,80 м. Зидът е еднолицев, с лице от запад. От запад до зида е плътно прилепен перпендикулярно дълъг обработен камък, който също влиза под С профил. Прилича на праг. Дълбочина на горната му повърхност – 0,75 м. Разкрити са още 3 разсипани големи камъка, разположени в Ю половина на квадрата. Фрагментът от зид върви приблизително в линия с открития в кв. 6З зид.

На ниво 0,90-1,10 м пръстта е жълто-сива сбита. Регистрира се ниска концентрация на фрагменти битова и строителна керамика и животински кости.

В квадрат 6З на дълбочина 1,20 м се очертават 5 различни насипа:

С1 – правоъгълна яма, запълнена със сива рохка пръст, в СЗ ъгъл, разположена успоредно на 3 профил и зида – част от помещение, свързано с преправка на каменния зид; С2 – правоъгълно петно от жълта сбита льосова глина, разположено близо до центъра на С профил; С3 – кръгло огнище; С4 – яма с неправилна форма, запълнена с кафява сбита пръст, с размери И – 3 – 1,30 м. Това съоръжение е ситуирано в една линия с ямите от С периферия на площадката и като размери, дълбочина на вкопаване и пълнеж е еднаква с ямите, свързани с ККП, следователно е част от съоръженията свързани с ККП; С5 – двойка ями (голяма и малка) вероятно също свързани с ККП.

№ 4. ДВОР, СЕВЕРНО ОТ ЦИТАДЕЛАТА В ПЛИСКА

Станислав Станилов, Мариела Инкова

В проучването участваха Пл. Иванов, инспектор в МК и Р. Йосифов, уредник в РИМ – Габрово.

В северното уширение на заложения през 2010 г. изкоп 42 до северната страна на Цитаделата бе

Обр. 1. Югозападният ъгъл на Двора, дълб. 3,50 – 3,70 м.

разкрит югозападния ъгъл на дървената ограда на Двора. Насипите до дълбочина 1,20 м са два: вторичен, със строителни трошляци от проучването на Цитаделата в началото на миналия век и хумусен, с по-слаб примес на трошляци. На посочената дълбочина бе достигнато ниво със средни и дребни ломени камъни, фрагментирана керамика и животински кости. На дълбочина 1,80 – 2 м се достигна до стария хумус, където се очертаха траншеите на ЮЗ ъгъл на двора. Стените им са вертикални и достигат до дълбочина от 3,50 до 3,70 м (обр. 1). Насипите са от трамбована жълто-черна пръст, а над дъното – кафява. Над льоса се откриха нивелирани тухли в една редица, вероятно, като подложка на дървените талпи. Следи от допълнителна поправка открихме в траншеята, ориентирана С – Ю. Именно тя пресича насипа на по-късна овална яма, дълбока 3,80 м, с фрагментирана керамика

от IX в. Оказва се, че подобно на ЮИ и СЗ ъгли на двора, траншеята, ориентирана И – З, не прекъсва, а продължава на запад. Разкритото през 2010 г. в южната част на изкопа трасе на таен ходник, идващ от Цитаделата и продължаващ на СИ, не пресича насипа на траншеята на двора, а се съобразява с нея.

Проучванията през 2011 г. бяха съсредоточени главно на площ от 300 кв. м, разположена между северната страна на Цитаделата и Болярското жилище. До дълбочина 0,40 м, където преобладава вторичният насип от разкопките на Цитаделата, редовни културни отлагания не бяха открити, а сред находките – монети клас А 1 (970 – 976) на Йоан Цимисхий, препечатана върху монета на Никифор II Фока (963 – 969) клас А 2 (976 – 1030), на Василий II, сечени преди и след 1000 г. (Издаваме своята благодарност на доц. Вл. Пенчев за идентификацията на нумизматичния материал), върхове на стрели, фрагменти от сфероконуси.

На дълбочина от съвременното ниво 0,40 – 0,60 м се достигна до обитавано ниво: в кв. 2, 3, 4 и 9 се разчистиха нивелирани преупотребени тухли, оформящи на места „алеи”, с частично запазена настилка от фрагментирани тухли, на места оградени от, положени на ребро, тухли. В кв. 7 и 8 на това ниво имаше разпръснати средни по големина ломени камъни и фрагменти от тухли. В северозападната част на кв. 9 бе разчистено детско гробче от преупотребени тухли. Според антропологичната експертиза на Н. Атанасова и Б. Гълъбова, детето е на възраст от 3 до 5 месеца и попада в категория Infans I. Установени са поротични изменения от метаболитни и хранителни заболявания, дължащи се на желязо-дефицитна анемия.

Второто обитаемо ниво се очерта на дълбочина 1,10-1,15 м. В кв. 2 се доловиха петна от 5 ями, от които разкопахме само една. Тя е съставена от две, врязани една в друга, ями с елипсовидна форма и дълбочина 2,40 и 2,60 м. По аналогия на подобни, разкрити в Цитаделата, предполагаме, че са гнезда за дървени подпори и подсказват за извършван ремонт. Над тях в насипа им се врязва трета, по-късна яма с фрагментирани на дъното ѝ тухли.

В кв. 3 до дълбочина 0,70 м бе разчистена настилка от плочести камъни и тухли. След тяхното демонтиране се попадна на яма от полузкопано жилище с огнище в южната страна и пещ в югоизточния ъгъл. В насипа му имаше фрагментирана керамика с украса от редица ямки и фрагмент от гърне, изработено на ръка (обр. 2). Предполагаме, че жилището може да се свърже с времето на заселване на печенегите във Вътрешния град на Плиска.

В кв. 4 на дълбочина 0,60-0,65 м от запад се очерта сиво-жълт насип със ситни строителни трошляци и въгленчета, а на изток елипсовидно петно от яма.

В кв. 6 вторичният насип от строителни трошляци е до дълбочина 0,90 м. На това ниво е разчистена кръгла яма, дълбока 1,45 м. Освен нея се очертават още три овални ями с различни по характер насипи.

В кв. 7 на дълбочина 0,70 м се достигна до стария хумус, където по-ясно се очертаха четири ями с кръгла и квадратна форма, с дълбочини съответно 1,60, 1,50, 1,05 и 1 м. Те биха могли да се свържат с последното обитавано ниво, маркирано с нивелираните тухлени настилки.

В кв. 8 на същата дълбочина бе разчистена настилка от преупотребени нивелирани тухли, оформящи „алея”, ориентирана С – Ю. Тя уплътнява насипа на таен ходник на тогавашното ходово ниво. Продължението на „алеята” в южна посока бе разкрито в кв. 12. На изток се очертах три големи овални ями.

В кв. 11, където насипът от старите разкопки в Цитаделата е най-дебел, на дълбочина 1,80 м бе разчистена двукамерна пещ, вкопана в жълто-кафяв пласт. Изградена е от фрагментирани тухли, споени с розов хоросан, подът на горивната камера е отухлен, а предпещното пространство – настлаано с тухли. В насипа ѝ се откри устие от амфоровидна стомна. В насипа на квадрата бе открит амулет с изображение на конник от XI в. и фрагментирана керамика от същия период.

Най-ранното ниво на обитаване бе засечено в квадрати 1-5 и 12. В кв. 1 бе изчерпан съвременният изкоп на К. Миятев и се очерта льосовата запечатка на насипа на т. нар. „горял” ходник, чието трасе в посока на север бе засечено през предишните сезони. В насипите бяха открити монета клас В (1030-1042) и устие от котел. Продължението му в южна посока е засечено в квадрат 5 на дълбочина 1,20 м.

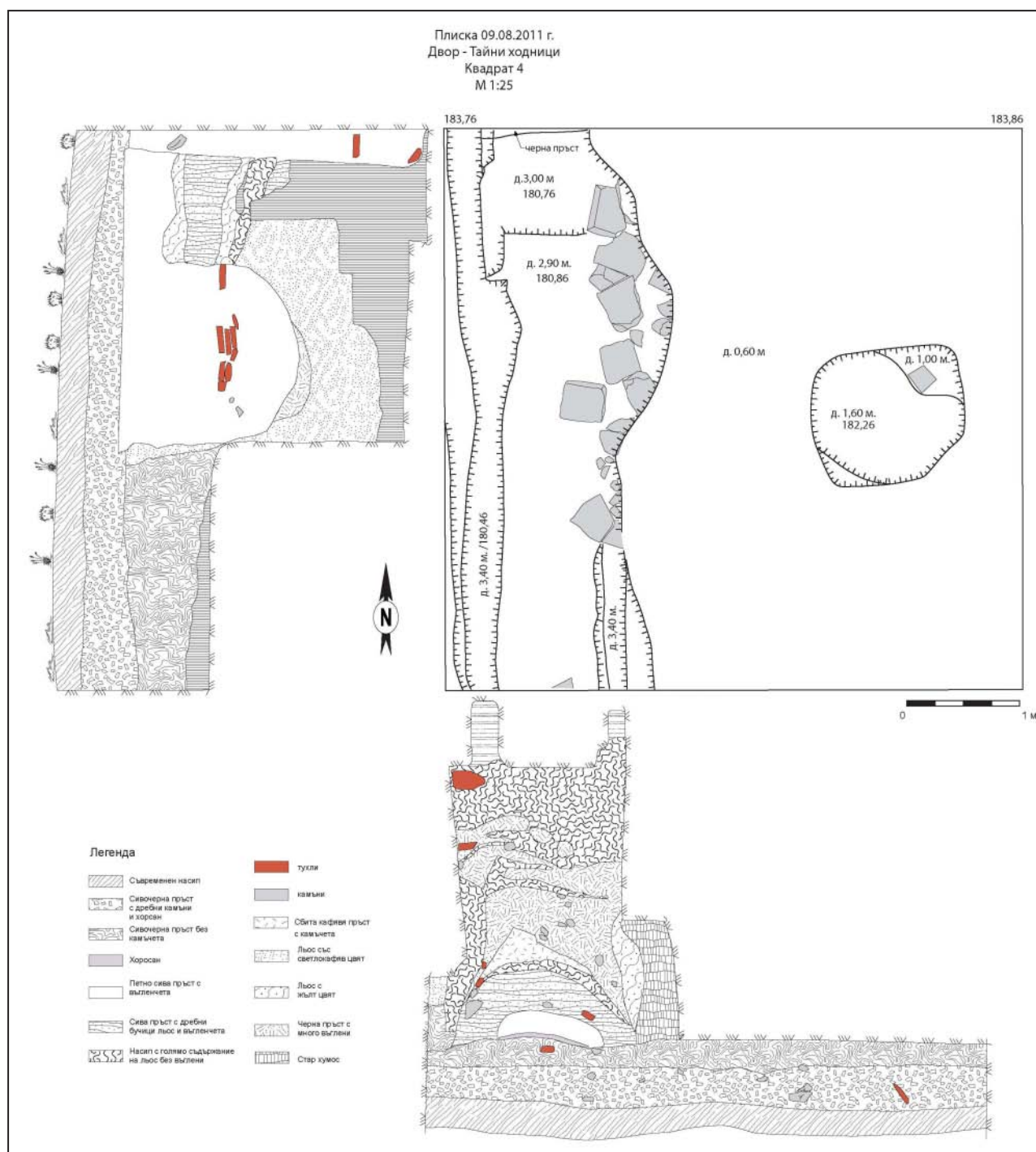
В кв. 2 на нивото на стария хумус, дълбочина 1,10 м, се очертах различни пресичащи се структури.

В кв. 3 след вдигане на полуземлянката се очерта втори трамбован под, вероятно на по-старо жилище. Двете жилища се врязват в насипите на по-ранни овални ями. Те имат различни форми и насипи, някои на дъното – с тухлени подложки, а дъното на други достига льоса.

В кв. 4 е изчерпан насипа на овалната яма в източната част. Дъното се врязва в льоса, а насипът

Обр. 2. Гърне, изработено на ръка, след консервация.

Обр. 3. Трасето на тайния ходник, проучено в кв. 4.

е от чиста пръст. Изчерпан е и насипът на тайния ходник, който от дълбочина 1,50 до 2,50 м е от черна пръст, наситена с въглени и шлага, а от 2,50 до 2,90 м преобладава лъосовата пръст (обр. 3). Трасето на ходника е ограничено от кожух от жълта пръст с дебелина 0,15 – 0,20 м. Ходовото ниво е на дълбочина 2,90 м, като на 1 м пред северния край на изкопа оформя стъпало и достига дълбочина 3 м. Непосредствено пред северния профил черната пръст с ширина 0,07 м подсказва още едно стъпало с цел съобразяване дълбочината на фундиране на южната страна на Болярското жилище. Ходовата част е широка 0,74 м, фланкирана от дълбоки до 3,50 – 3,80 м улеи за дървените талпи, облицовали ходника. В северната половина на насипа на ходника се врязват две ями. Източната достига до дълб. 1,30 м и е пълна с едри ломени камъни и тухли. В насипа на западната има фрагментирани тухли. Трета яма е засечена пак от източната страна в насипа на ходника, а дъното ѝ е на 1,80 м. Трасето на ходника в южна посока продължава в съседния 12 квадрат, очертава се на дълбочина 1,30 м. От югоизток то е

пресечено от безформена яма и съвременен изкоп.

Проучването през следващия сезон ще има за цел да се разкрият всички открити структури, както и да се установи каква е връзката и относителната хронология на тайния ходник от кв. 4, 8 и 12 с Болярското жилище.

№ 5. РАЗКОПКИ НА ДВОРЦОВИЯ ПЛОЩАД В ПЛИСКА

Станислав Иванов

Археологическо проучване на обект „Плиска. Дворцов площад – СЗ” през 2011 г. беше с продължителност 30 дни и финансиране от МК по договор с НАИМ – БАН. В екипа като сътрудници участваха: Л. Динков, Р. Славчева и Юлиан Савов. Проучванията се проведоха в два сектора: първият в северозападната част, където целта бе цялостно разкриване на регистрираните през 2010 г. вкопано жилище №3 и продължението на сграда №2; вторият в южната половина на площада, където целта беше цялостно проучване на терена и достигане на Дворцовата църква/Големия езически храм.

Основните проучени съоръжения – сгради №2 и 3, жилища и стопански ями, принадлежат на следстоличния период на Плиска.

Сграда №2. Достигнат бе западният край на сградата (обр. 1). На това място се разкриха само южните помещения, а на север от тях е било оформено оградено „дворно пространство”. Предполагаемия северен зид на това пространство остава в неразкопан терен. В североизточната част на това пространство се намира и разкритата през 2010 г. голяма пещ, чието съществуване се свързва със сграда №2.

Сграда №3. Развива се северно от Дворцовата църква и е проучвана през 1968 г. от С. Дамянов. По градеж е идентична със сграда №2. От нея са запазени отделни фрагменти от зидовете, което затруднява установяването на точния ѝ план.

Пряко свързани с населението обитавало това място след преместването на столицата в Преслав, се явяват проучените вкопани жилища – полуземлянки и свързаните с тях стопански ями за съхраняване на продукти.

Жилища. През 2011 г. беше допроучено жилище №3 и частично проучено жилище №6. Цялостно са разкопани 2 жилища.

Жилище №3 попада в кв. 137/153 – Т/У. През 2010 г. беше проучена източната му част, а през 2011 г. беше допроучено. Тук са регистрирани два етапа на използване или две различни жилища, а в южния край те са застъпени от трето. Най-късното жилище №3А беше установено само по запазени две петна опалена до червено пръст. От жилища №3 и 3Б, бяха разкрити подовите им нива и отоплителните им съоръжения. Жилище №3, вероятно е с четвъртита форма и размери около 3,40 x 3 – 4 м. Печката му е в североизточния ъгъл, изградена от тухли. Жилище №3А се разкри след вдигането на пода на жилище №3. То също е с предполагаема четвъртита форма, а размерите му са около 3 x 3,20 м. Печката му се намира в северозападния ъгъл, изградена от камъни и фрагменти от тухли, разрушена при направата на жилище №3. Жилищата остават отчасти под зидове на сграда №2.

Жилище №4 се намира в км 121 – Р. Насипът му се състоеше от опалена до червено пръст. Западният му край отчасти е унищожен от сондаж на К. Миятев. То е с четвъртита форма, заоблени ъгли и размери 3,40 x 2,40 м. В северозападния му ъгъл се намира сравнително добре запазена печка изградена от камъни и тухли. По периферията на горната част от свода са запазени опалени глинени обмазки, които говорят за наличието на подница. Под пода се достигна до насип на заварена стопанска яма (обр. 2).

Жилище №5 попада в кв. 113/121 – П/Р. Намира се непосредствено от юг – югоизток на жилище №4.

Обр. 1. Западната част на сектора – сграда №2, жилища №3, 3Б и 6 и яма №32.

Обр. 2. Жилища № 4 и 5 и ями.

Обр. 3. Кв. 113/121 – О/П,
стопански ями и жилища.

Очертаването на насипа му – четвъртита форма и размери 4 x 4,50 в, показваше, че се касае за жилище, заварено от жилище №4. Следи от под и отоплително съоръжение не бяха открити. След изчерпване на насипа му се оказа, че най-вероятно е голяма яма или няколко врязващи се една в друга ями, а не жилище. Дъното стъпаловидно се вдълбочава от изток към запад и от север към юг.

Жилище №6 се намира в кв. 137 – У. От него е проучен само източния му край. То е широко 4,20 м. В проучената част не е установено отоплително съоръжение.

Стопански ями. През настоящия сезон цялостно и частично бяха проучени 15 ями и проучените през предходните сезони общия им брой стана 33.

В кв. 113/121 – О/П се разкри най-голямата концентрация на ями в целия сектор – 11 ями (обр. 3). Те са с различна големина и форма, но са идентични с вече проучените стопански ями в сектора (Иванов 2009, 549 – 550; Иванов 2010, с. 444). По особена се оказа яма №18. Тя попада в кв. 105/113 – Н. Нейното проучване започна през 2010 г., а през 2011 г. продължи изчерпването ѝ. В дълбочина ямата се сви от север и придоби четвъртита форма с размери около 4 x 4 м. До дълб. 4,70 м не беше достигнато дъното. Не е изключено в случая да се касае за запълване на съществуващ кладенец. На дълбочина 4,30 м се откри гроб – №35. Той е с два скелета. Източният е положен с глава на север и в поза хокер, на лявата си страна. Западният е с глава на юг и е полуизвит на лявата си страна. Под черепа на източния

скелет се откри бронзова обеча. Подобни гробове – необичайно място на погребване, ориентация север – юг, поза на погребаните – хокер и извито настрани тяло, и преди са откривани в Плиска. Тяхната поява се свързва с нахлуването и установяването в Плиска на къснономадско население (Захариев 1979, 129 – 137; Рашев 1983, 247 – 250; Михайлова 2003, 261 – 263). Без съмнение погребването на тези два индивида също трябва да се отнесе към времето на появата на това население в Плиска – около средата на XI в.

Ями от дървени стълбове и траншея от дървена ограда. Единствената яма с гнездо от дървен стълб е яма №20, която се намира се в кв. 121 – О. В насипа върху дъното се откри гнездо от дървен стълб. То е с четвъртита форма и размери 0,30 x 0,60 м.

Траншея от дървена ограда. В кв. 137 – У беше проследено продължението на траншеята с посока изток запад, оставаща под южната основа на ранната монументална сграда. На около 1,10 м от източния край на квадрата, тя има ъгъл и свива в южна посока. В кв. 105 – Р/С/Т, на ниво очертаване се появи насипът на нова траншея с посока изток – запад, която се явява успоредна на вече проучената. Вероятно двете са част от обща ограда, заграждаща четириъгълен двор.

Стари сондажи. Бяха изчерпани запълванията от два сондажа на К. Миятев. В западните части на кв. 137/153 – У се разкри сондажна траншея, с посока север – юг. Вероятно тя е от проучване на С. Дамянов или А. Милчев.

Относителна хронология на съоръженията. Данните от проведените разкопки през 2011 г. не променят установената до момента хронология в сектора (Иванов 2009, с. 446). Новите моменти са появата на данни за отделни етапи в периода на съществуване на вкопаните жилища и стопанските ями, но засега материала не позволява по-детайлното им разграничаване, освен в случаите на пряко стратиграфско съотношение. Възможно е и гроб №35 да се окаже най-късния, имайки предвид погребалния обред и местонахождението му.

Литература

Захариев 1979: И. Захариев. Южната крепостна стена на Плиска и некрополът, открит до нея (разкопки през 1971 – 1974 г.). – Плиска – Преслав, т. 1, София, 1979, с. 108 – 138.

Иванов 2009: С. Иванов. „НИАР – Плиска“. Археологически проучвания на Дворцовия площад. – Археологически открития и разкопки през 2008 г., София, 2009, с. 549 – 552.

Иванов 2010: С. Иванов. Археологически проучвания на Дворцовия площад в Плиска. – Археологически открития и разкопки през 2009 г., София, 2010, с. 444 – 446.

Михайлова 2003: Т. Михайлова. Къснономадски гробове в Дворцовия център на Плиска. – Плиска – Преслав, т. 9, Шумен, 2003, с. 259 – 266.

Рашев 1983: Р. Рашев. Късни номади в Плисковското поле. – Преслав, т. 3, Варна, 1983, с. 242-252.

№ 6. ПЛИСКА „ДВОРЦОВ ЦЕНТЪР – ИЗТОК“

Валери Григоров

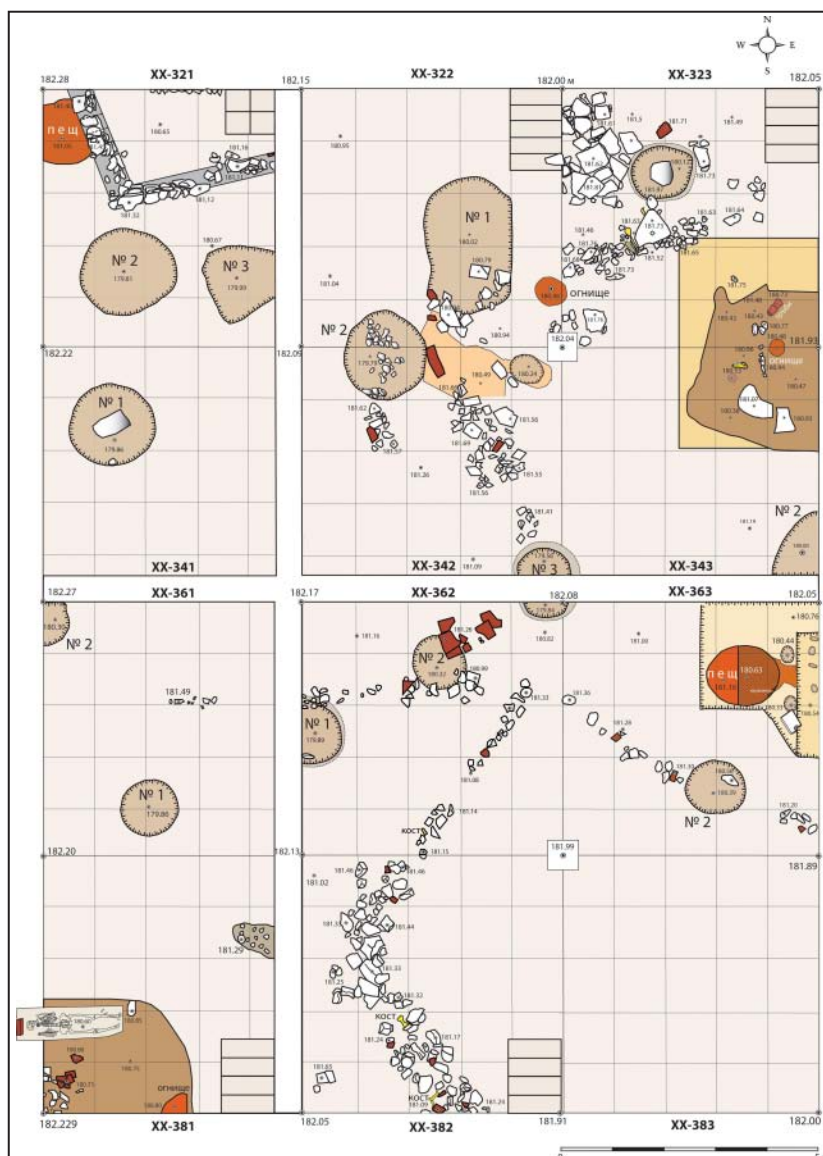
През 2011 г. започна проучването на нов сектор, разположен на изток от дворцовия център (обр. 1 и 2). Стратиграфски са установени три хоризонта. Всички те са от следстоличния период на Плиска.

От хоризонт I (първа половина и средата на X в.) са проучени няколко ями и една плитко вкопана структура (вероятно на жилище). От хоризонт II (втора половина на X и началото на XI в.) са проучени няколко ями, части от 3 плитко вкопани жилища с огнища и пещ, едно частично вкопано жилище с каменен градеж и куполовидна пещ. Хоризонт III (първа половина на XI в.) е представен от няколко силно обезличени зида, останки от каменна настилка и един гроб.

В квадрат XX-321, се проучи южната част от сградата. Тя е слабо вкопана в стария терен. В западната стена на сградата е оформен вход на пещ. Пещта е изградена отвън, има куполовидна форма и диаметър 1,30 м. До ЮЗ ъгъл на сградата се проучи яма (№2) – синхронна със сградата.

В квадрат XX-322 бяха разкрити две ями. Първата яма (№1) се очерта на дълбочина 0,80 м. Втората яма (№2) се очерта на дълбочина 0,90 м. Пръстта в ямата е рохка, кафява със следи от въглени. На дъното на ямата е струпана купчина от камъни.

В квадрат XX-342, на дълбочина 0,60 м се откриват много керамични фрагменти и животински кости, които маркират старо ходово ниво. На същото

Обр. 1. Археологически структури в сектор „Дворцов център-изток“, в Плиска.

Обр. 2. Северната половина
на проучения сектор.

Жилището има правоъгълна форма със заоблени ъгли и ширина 3,20 м. В интериора на жилището, в северния му край се намериха *in situ* две глинени водопроводни тръби. В средата на проучената част от жилището се установи кръгло горяло петно от огнище.

В ЮЗ ъгъл на квадрат ХХ-381, на дълбочина 0,80 м, се очерта вкопана структура (на жилище). Проучена беше северната ѝ част. В източния край на землянката се разчисти горяло петно от огнище.

По-късно в насипа на землянката е вкопан гроб. Скелетът е в анатомичен порядък, положен е по гръб, с глава на запад. Долните крайници са изпънати, горните крайници са силно свити в лактите, като фалангите се откриват при раменните кости. При главата гробът е маркиран с вертикално поставена тухла, а при краката са поставени два камъка. Липсва гробен инвентар, който да определи по-точно времето на погребването. Гробът е вкопан високо в културния пласт от първата половина на ХІ в., а на повърхността е маркиран с няколко камъка, сложени без определен ред.

Антропологически анализ на останките е направен от ас. Надежда Атанасова-Тимева. Скелетът е на мъжки индивид с ръст 177,78 cm $\pm$ 3,88 (Trotter-Gleser 1952). Възрастта на индивида при настъпване на смъртта е в интервала 45-50 години. Установи се, че в теменната част на черепа е извършена трепанация, която е пробила изцяло костната стена, включително и вътрешна черепна пластина (*lamina interna*), т. е. става въпрос за реална хирургична операция. Трепанацията е с овална форма (размери: дължина – 21 мм, ширина – 16 мм и дълбочина – 5 мм), разположена е в областта на травмата – върху дясната половина на челната кост в близост до точката *bregma*. Травмата и последващата я трепанация са преживени (ръбовете на отвора са заздравели). По вътрешната черепна пластина (*lamina interna*) в областта на травмата има следи от инфекциозен процес. Вероятно това е било причина да бъде извършена посттравматична трепанация с лечебна цел.

В квадрат ХХ-362 бяха проучени две ями. Над двете ями (частично пресичайки ги) преминава по-късен зид, ориентиран по оста изток-запад, от който са останали отделни камъни. Северно от него *in situ* се разчистиха няколко тухли, оформящи настилка. Те са положени върху пласт розов хоросан. В ЮИ четвърт на квадрата се разкри линията на друг зид, който продължава на югозапад в съседния квадрат ХХ-382 и на югоизток в съседния квадрат ХХ-363, очертавайки на една доста голяма постройка, която вероятно е имала стопанска функция.

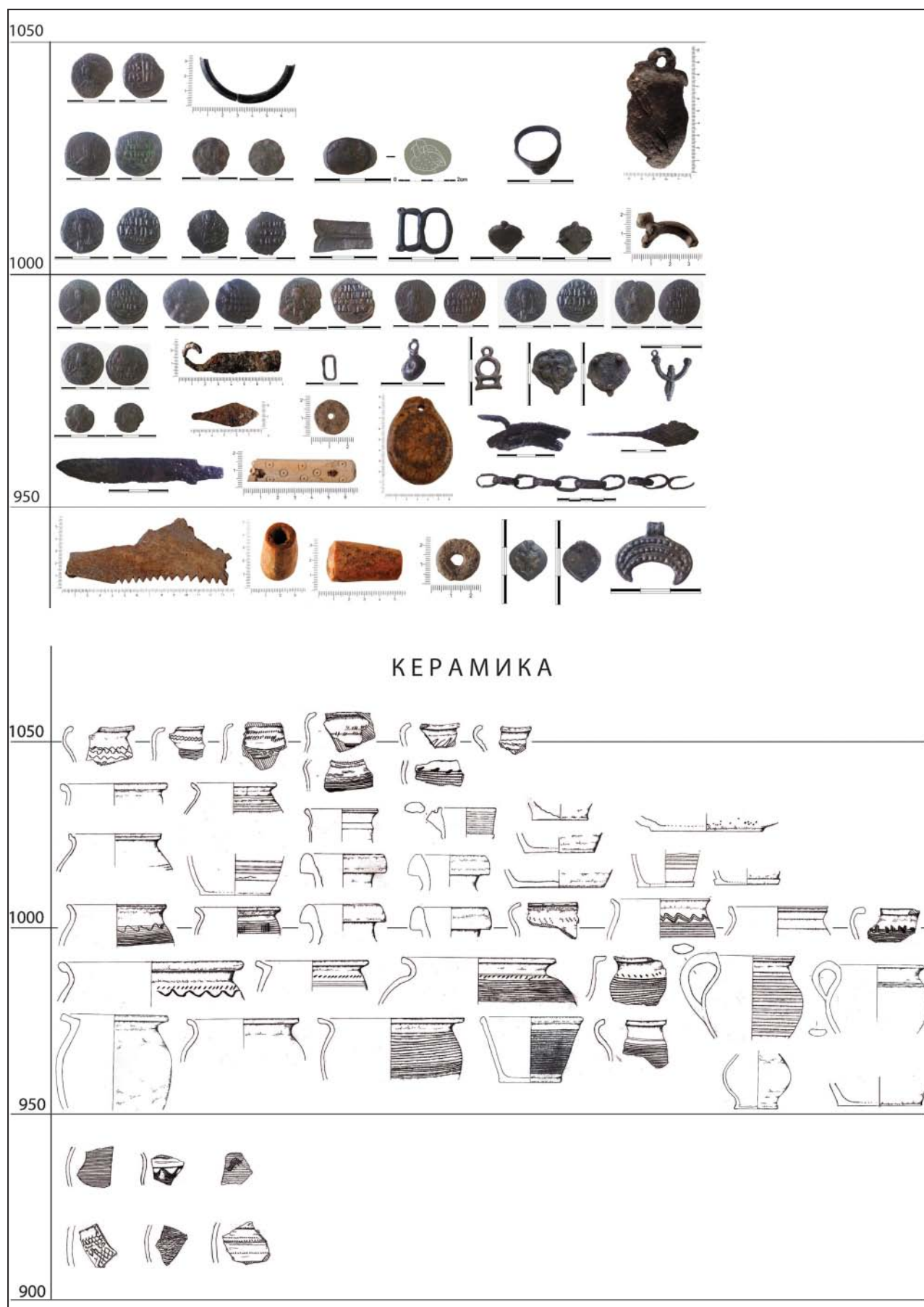
В СИ ъгъл на квадрат ХХ-363 се разкри пещ. Тя е с куполовидна форма, с диаметър 1,12-1,35 м. Дебелината на стените на пещта варират от 2 до 4,2 см. Във вътрешността на пещта се откриха два опушени фрагмента от устие на гърне и малки костици от дребни животни. Входът на пещта е бил от изток и е маркиран от две дупки за греди, носещи дървена конструкция. До южната дупка се откри каменни блокче, използвано вероятно за стойка на някакво съоръжение. Източно от пещта се очерта вкопаване, вероятно на жилище.

При проучването на културните пластове и археологическите структури бяха открити различни предмети: монети, метални и костени предмети, върхове на стрели, ремъчни апликации, токи, накити. Подредването на находките в стратиграфска последователност е един от методите за изясняване на относителната и абсолютна датировка, не само на отделните предмети, но така също и на ма-

ниво се очерта поредица от камъни. В ЮИ край на квадрата, се проучи крушовидна яма (№3), която е вкопана в най-горния културен пласт.

В квадрат ХХ-323, веднага под орния пласт (дълбочина 0,40 м), се разкри част от настилка, изградена с дялани камъни и квадрати. Настилка спада към най-късния хоризонт в Плиска. Южно от настилка, на дълбочина 0,45-0,55 м, се разчисти поредица от камъни, която върви по оста изток – запад.

В квадрат ХХ-343, в пласт 0,40 – 0,55 м, се откриха един анонимен византийски фолис клас А1 (970 – 976) и част от пръстен. Следващият пласт, наситен с повече материали, започва от дълбочина 0,75 м. След престъргване, в СИ ъгъл на квадрата се очерта вкопана структура (на жилище) и една яма, разположена в ЮИ ъгъл на квадрата.

Обр. 3. Подреждане на находките
в стратиграфска последователност.

совия керамичен материал (обр. 3).

Откритият при разкопките нумизматичен материал е определен от гл. ас. д-р Женья Жекова. Една от намерените монети е римска от IV в. Останалите монети са от групата на т. н. анонимни византийски фолиси, като най-многобройни са емисиите от групата на клас А2 (976 – 1030/35) – 11 екземпляра, от клас А1 (970 – 976) – един екземпляр и от клас В (1030/35 – 1042) – 1 екземпляр. Специален интерес представлява една монета, който е лята имитация на фолисите от клас А2. Тя е намерена в културен пласт, който отговаря стратиграфски на 20-те-30-те години на XI в. Засага такива екземпляри са известни от Плиска и от Дръстър (Йорданов 1980, 4-16; Пенчев 2005, 118; Пенчев 2010, 615-616). Един от екземплярите, намерен в Дръстър, може да се датира в периода 986/990 – 1000 г. (Пенчев 2005, 119-120).

Откритите при разкопките животинските кости са обработени от доц. д-р Л. Нинов. Остеологичният анализ показва, че за храна са използвани предимно говедо, свиня и овца/коза. При говедата и овцете преобладават израсналите индивиди, а при свинете преобладават младите животни.

Литература

Йорданов 1980: И. Йорданов. Ранни форми на монетно производство (XI-XII в.) в българските земи. – Нумизматика, 2, 1980, 4-16.

Пенчев 2005: В. Пенчев. Две голямомодулни имитации на византийски анонимни фолиси от клас А2, намерени при археологическите разкопки в Силистра. – В: Известия на Националния исторически музей, XV, 2005, 118-121.

Пенчев 2010: В. Пенчев. Две изработени чрез отсичане късни имитации на анонимни византийски фолиси от клас А2, намерени при археологическите разкопки в Силистра. – В: *Studia archaeologica universitatis serdicensis. Supplementum V* (2010). *Stephanos Archaeologicos in honorem Professoris Stephcae Angelova*. 613-617.

№ 7. РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ПЛИСКА. ЮГОИЗТОЧНА ПЕРИФЕРИЯ НА ВЪТРЕШНИЯ ГРАД”

Янко Димитров, Христина Стоянова

Проучена бе площ от около 260 кв. м, в общо 12 изкопа, разположени в пространството между източната порта на каменната крепост и източната петоъгълна кула на южната крепостна стена (обр. 1). Продължи изследването на установените досега структури с линеен план, открита бе и една неизвестна траншея от ограда:

1. Дългата дървена постройка (края на VIII – първите десетилетия на IX в.). В Сондаж 9, на 15 м северно от източната порта, бяха разкрити двойката траншеи-фундаменти на постройката и бе констатирано, че те продължават на север и на юг. В Сондажи 11 и 14 бе установено прекъсване в двойката траншеи, което приблизително съвпада с входа към южната кула на портата. Това показва, че в дървената постройка е имало проход, попадащ приблизително точно на линията проходи в източните порти на дървената и на каменната крепостни стени. В Сондаж 2А бе установено, че изграждането на крепостната стена е станало във време, когато Дългата дървена постройка все още е съществувала, а също, че в скоро време след изграждането на стената тя е била демонтирана (без да е била опожарена!). Тези данни позволяват да се твърди, че постройката е била използвана по някакъв начин по време на строителството на каменната крепост.

2. Вкопаното помещение-склад (първа половина на IX в.). В Сектор I бе проучен нов 3,60-метров участък от избеното помещение и неговата дървено-стълбова надземна конструкция (обр. 2). Както и през 2010 г., бе установено дълбоко вкопаното в лъса подово ниво на помещението, в което бяха разкрити нови ями-легла на големи кръгли съдове. Част от тези съдове са били питоси. Встрани от стените на помещението и в средата на пода му бяха проучени четвъртити ями-легла на опорни дървени

стълбове. Досегашната датировка на съоръжението в първата половина на IX в. се потвърждава с нови находки на големи по размери амфоровидни стомни от светла глина с червена ангоба и червеноглинени, изработени на бързо колело, както и фрагменти от сиви кани с псевдодръжки.

Установено бе, че в периода X – началото на XI в. над засипаното избено помещение е бил издигнат навес с керемиден покрив. Ориентиран С – Ю, той е покривал големи по размери овални ями за съхраняване на продукти.

3. Оградна стена (края на IX – началото на XI в.) бе изследвана в общо 7 пункта по трасето на западната и северната ѝ линии. В *Сектор II* бе установено, че разкритият през 2010 г. каменен ограден зид продължава на изток и опира до крепостната стена. Под него бе разкрита траншея-основа на дървена ограда, която започва от крепостната стена и върви на запад, прорязвайки (или добавяйки се) от север към тухлено-глинената основа на оградната стена. В *Сектор III* бе разчистена 8-метрова отсечка от каменен зид с посока С – Ю и бе потвърдено предположението, че се касае за западната линия на оградната стена. Бяха разчистени и отсечки от два, сключващи прав ъгъл, зида, на пристроено към стената помещение. В *Сектор №IV* бе разкрит СЗ ъгъл на каменната оградна стена. Под основата ѝ се достигна до ниво с плътна насипка от хоросанов трошляк. И тук бе разкрита отсечка от каменен зид на пристроено към западната стена на оградата дълго помещение. *Сондажи 8 и 12* бяха заложени напречно на северната линия на оградната стена, съответно на 15 и на 50 м западно от нейния СИ ъгъл. Тук бе разкрита тухлено-глинената основа на оградната стена и залягащият я изцяло зид от мергели на глинена спойка. В един междинен етап тухлено-глинената основа на стената е била прорязана откъм северната страна от дълбока траншея-основа на дървена ограда с посока И – З, която започва от източната крепостна стена. Под тези структури се попадна на източната от двойката траншеи-основи на т. нар. Голямо дървено укрепление на Плиска. *Сондажи 10, 10А, 10Б* бяха разположени северно, западно и южно от ЮЗ ъгъл на оградния зид (обр. 3). Тук бе разкрита нова отсечка от западната стена на каменния ограден зид, както и пристроен към него зид с посока на изток. Установи се, че тухлено-глинената основа на каменния ограден зид продължава в посока на запад от неговия ЮЗ ъгъл. На останки от нея се попадна и в *Сондаж 13*. Тук основата лежи върху слой уплътнен хоросанов трошляк и продължава на запад.

Комплексните резултати от направените сондажи показват, че оградната стена има 2, а на места и 3 строителни фази с различни конструктивни белези и промени в обхвата на ограденото пространство, възлизащо през последния ѝ етап на 131 105 кв. м (успоредник със страни, дълги: С 147 м, Ю

Обр. 2. Сектор I. Проученият през 2011 г. нов участък от избеното помещение, поглед от север.

Обр. 3. Сондажи №10А и №10Б покрай ЮЗ ъгъл на оградната стена, поглед от Ю – ЮЗ.

144 м, И 85 м, З 98 м). Тухлено-глиненият фундамент от I строителна фаза на оградната стена продължава на запад от ЮЗ ъгъл, заграждайки първоначално едно по-обширно пространство. Като II строителна фаза на оградната стена се отделя установената покрай северната ѝ страна дървена ограда, започваща от източната крепостна стена. Зидовете с посока С – Ю и З – И, долеящи се на fuga до оградната стена в нейната западна част принадлежат на пристроени към нея дълги постройки с ширина по 4 м.

Геофизично проучване (автор на текста за геофизичното проучване и на геомагнитограмата е д-р Чавдар Кирилов). Бе покрита площ от 8000 кв. м в реперен квадрат XXXIV, като се обхваща по-голямата част от северната линия на оградната стена, северната половина от заграденото от нея пространство и широка 50 м ивица на север от него. На магнитограмата отчетливо се долавя мащабна линейна структура с дължина в рамките на проучената площ от над 100 м. Тя несъмнено е стената, която е регистрирана при сондажните проучвания в източния край на реперния квадрат и непосредствено на запад от него. В случая стената дори е „двойна”, т. е. виждат се две успоредни стени на разстояние около 5 м една от друга. Би могло да иде реч за две отделни (разновременни?) структури, за двойна стена, както и за верижна сграда, на която не личат напречните зидове. На юг от нея се вижда обширен участък с много висок магнетизъм, който индикира наличие на друга мащабна структура.

4. Новооткрита траншея от дървена

ограда и жилища-полуземлянки (последна четвърт на Х в.). В Сондаж 9 се попадна на неизвестна досега траншея от дървена ограда с насоченост СИ-ЮЗ и свързано с нея разклонение в южна посока. Според стратиграфски данни и откритата керамика, тази ограда датира от последните десетилетия на Х в., нямайки нищо общо с Дългата дървена постройка. Тя прорязва съществували на това място жилища-полуземлянки, едното от които е било опожарено, с керамика от втора половина на Х в.

По-важни от откритите през 2011 г. движими паметници са: бронзови токи и апликации за ремъци (Х – нач. на ХІ в.), бронзов реликвиарен кръст-енколпион (Х в.), изрезка от меден съд с гръцки надпис (IX-X в.), общо 14 монети (автор на текста за монетните находки е гл. ас. д-р Ж. Жекова-Велева): 1 фолис от 20 нумии на Анастасий I (491 – 518), сечен в Константинопол (498-507), анонимни фолиси – 1 екз. от клас А1 (969 – 976), 8 екз. от клас А2 (976 – 1030/35), 2 екз. от клас В (1035 – 1040), 1 екз. от клас С (1042 – 1050), 1 екз. фолис на Константин X и Евдокия (1059 – 1067) – клас 1 – Константинопол.

№ 8. АРХЕОЛОГИЧЕСКОТО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ №41 ВЪВ ВЪНШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА

Стоян Витлянов, Константин Константинов

Археологическите проучвания на обект №41 в северозападната част на Външния град на Плиска започват през 1982 г. Резултатите от тях доказват съществуването на голям архитектурен комплекс от X-XI век. Досега от него са проучени над 10 помещения с битов и стопански характер, от които произхождат множество керамични съдове и метални предмети.

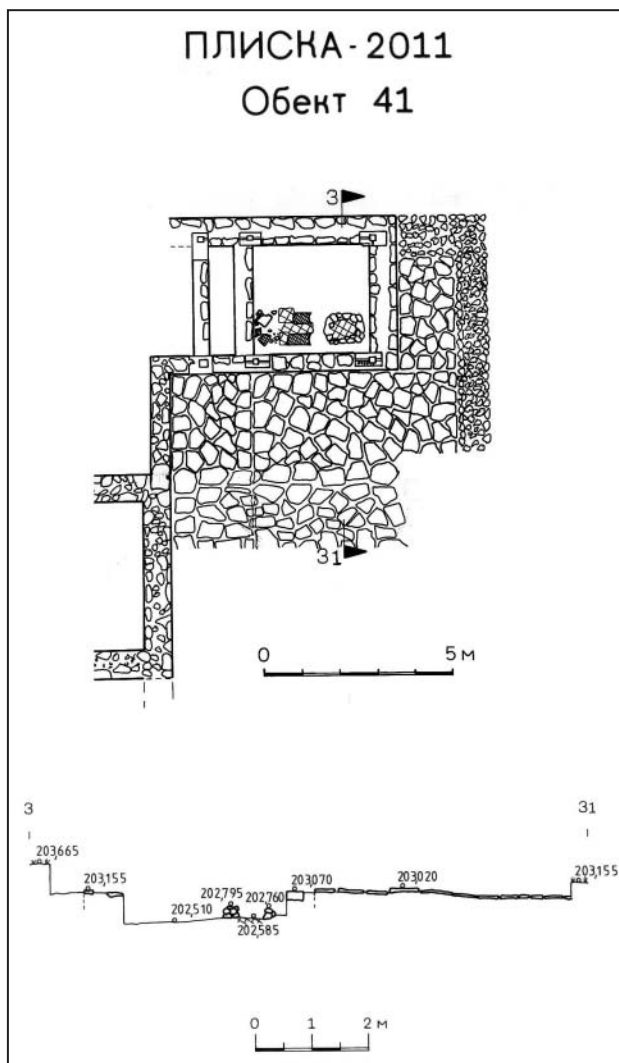
Целта на тазгодишната археологическа кампания бе да се проучи теренът западно от оформилия се вътрешен двор (обр. 1).

Помещение F2 е разположено западно от проученото през изминалия археологически сезон помещение F1. Има четириъгълна, почти квадратна форма с размери 3,80 x 3,90 м. Зидовете са двулицеве, от ломени камъни с калова спойка. Запознати са три реда, на височина 0,40 м. Ширината им е 0,75 м. Най-вероятно става дума за част от субструкцията на сградата, тъй като плочникът пред южната и източната ѝ страна на места достига нивото на зидовете. В профила ясно личи следната стратиграфия – най-отгоре е пласт от черна хумусна пръст с дебелина 0,60 м, в който почти липсват археологически материали, с изключение на нападали безредно камъни и покривни керемиди. Културният пласт в помещение F2 на дълбочина 0,60 – 0,80 м от съвременния терен е от доста рохкава пръст със следи от опожаряване. Сред множеството нападали покривни керемиди и камъни се срещат въгленчета, парчета мрамор и мазилка, охлювчета. В южната част на помещението се откриха голямо количество керамични фрагменти от тънкостенни гърнета с врязана украса от прави и вълнообразни линии, както и кости от едри животни. Металните находки са части от коланни гарнитури, монети, накити и битови предмети.

Помещение F3 е най-голямото във верижната сграда F. Има издължена четириъгълна форма с размери 6 x 3,90 м. Градежът на зидовете е същият като при останалите помещения в сградата. Прави впечатление, че западният ограден зид е с по-малка ширина 0,70 м, силно обрушен и прекъсва в северния край. Културният пласт във вътрешността на помещението е от кафява хумусна пръст с голяма концентрация на керамични фрагменти от устия на съдове с врязана украса, кости от едри животни и буци шлак. Металните находки от по-

Обр. 1. Сграда F (поглед от запад).

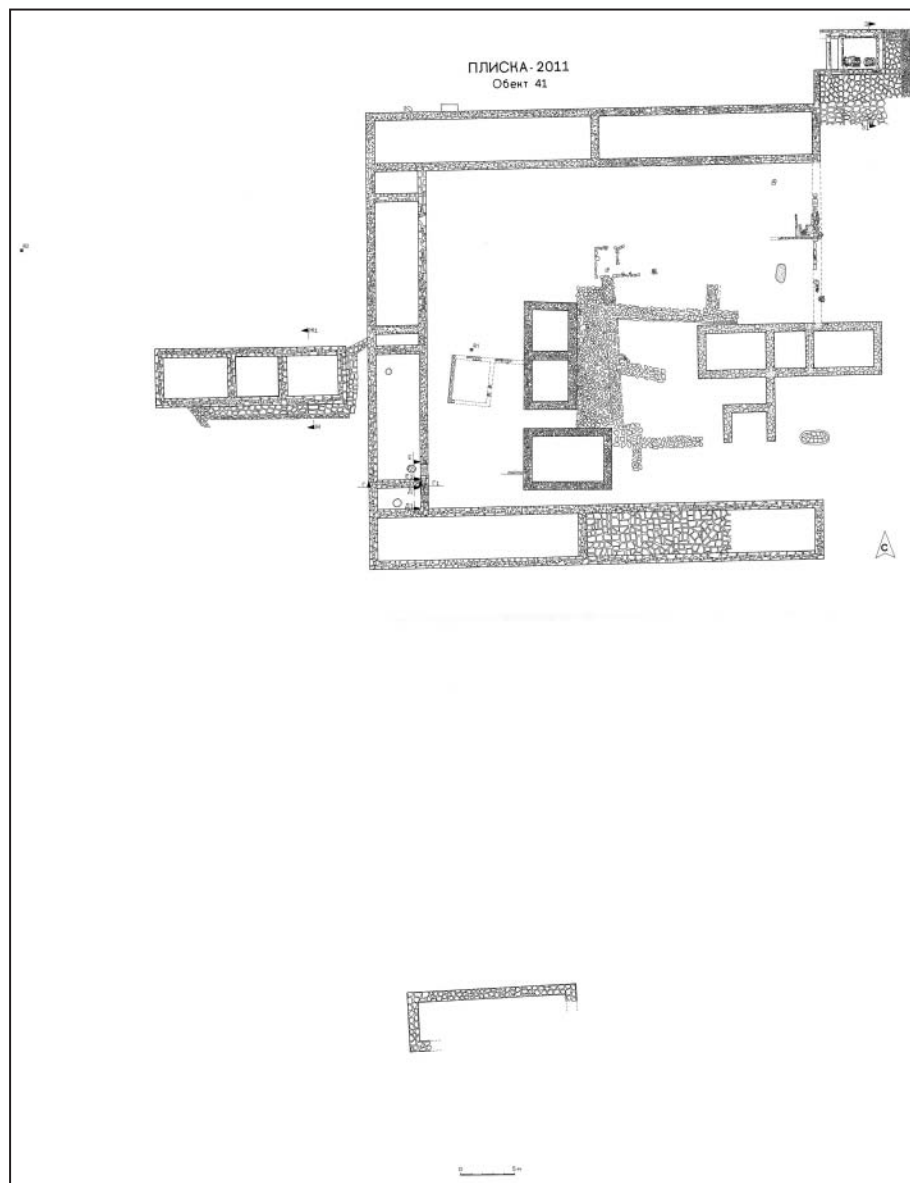
Обр. 2. Хоризонтален план и вертикален разрез на пейц №2 в североизточния сектор на комплекса.

мещението са оловен прешлен, железни гвоздеи и множество фрагментарно запазени битови и занаятчийски предмети.

През настоящия сезон възобновихме работата и в кв. 40 и 41, където през 2010 г. попаднахме на широк плочник от варовикови блокове, развиващ се източно от помещение А1. Културният пласт над плочника е от кафява хумусна пръст. Почти липсват керамични фрагменти и животински кости. Срещат се отделни образци от покривни керемиди от двата типа – tegulae и imbrices, по които не личат знаци. Металните находки в този сектор също са рядкост – желязна кука за врата, железен темрен, желязна халка. Вероятно плочникът е изграден на два етапа. Основната част е от едри плочести камъни. Развива се Г-образно с дължина 5,60 м в посока запад – изток и с дължина 5 м в посока юг – север. Ширината му е средно 1,70-1,75 м. От изток и север на основния плочник, вероятно в последствие е добавено разширение с ширина 0,80 м. Състои се от видимо по-дребни камъни, част от които са силно обгорели.

В пространството на вътрешния ъгъл на плочника се попадна на четириъгълно помещение, оформено от едноредов зид (обр. 2). Ориентирано е с надлъжната си ос в посока запад – изток. Има размери 3 x 2,80 м. По ъглите на зида и в средата на южната и северната стена са поставени големи каменни блокове с гнезда за греди, канали и малки вдълбавания с четириъгълна или кръгла форма.

Пластът във вътрешността на помещението, на дълбочина 0,20 – 0,40 м от съвременния терен, на нивото на околния плочник, е покрит с хорсанова замазка. Липсват археологически материали.

На дълбочина 1,20 от съвременния терен под хорсановата замазка пластът е изпълнен с натрошени покривни керемиди, тухли, буци отухлена замазка и обгоряла до червено пръст. Липсват керамични фрагменти и животински кости. В югоизточния ъгъл на помещението се попадна на куполна пещ с подкововидна форма с отвор на запад. Изградена е от необработени камъни, запазени на височина 0,25 – 0,30 м. Размерите на пещта са 0,85 x 0,85 м. На дъното ѝ се откри подница от дебела глинена замазка с дебелина 0,02 м. Западно от пещта се оформя предпещно пространство от две успоредни покривни керемиди от типа imbrices, разположени в посока изток – запад. В източния си край завършват с четириъгълни тухли също обмазани с глина. Вътрешността им също е покрита с глинена замазка. Ширината на пространството между покривните керемиди е 0,45 м, а дължината на цялото предпещно пространство е 0,85 м.

Обр. 3. Общ хоризонтален план на обект №41 с проучените сгради.

Започнахме работа и

на 40 м южно от помещение А8 с цел проследяване на трасето на външния ограден зид на комплекса. Част от него е засечена през предходните археологически сезони. Заложен бе сондаж в посока изток-запад и размери 20 x 2 м. Пръстта е черна, хумусна с керамични фрагменти и животински кости в малка концентрация. Попадна се на гърло на кана от керемиденочервена глина с врязан знак ипсилон с две хаста и част от лята бронзова обеса с луновидна форма. На дълбочина 0,40 – 0,60 м се оформиха очертанията на зид от сравнително малки необработени камъни. Ширината му е 0,70 м. Забелязва се, че зидът е ориентиран в посока изток-запад и оформя ъгъл като продължава в южна посока в непроучения терен. Може би не става дума за част от външния ограден зид на комплекса, а за каменна сграда. Цялостното проучване на тази нова сграда G остава като задача пред екипа за следващия археологически сезон.

Постигнатите през изминалия археологически сезон резултати разкриха нови, неизвестни страни от живота в обект №41 (обр. 3). Наличието на постройки извън рамките на вътрешния двор се явява известно изключение от традиционната планова схема на подобен род крайградски имения в Плиска. На този етап функциите на сградата не могат да се определят със сигурност. Усилията през следващия археологически сезон ще бъдат съсредоточени както в цялостното ѝ проучване, така и в търсене на външния ограден зид на комплекса. Това би дало възможност да се хвърли допълнителна светлина върху ролята и предназначението на обект №41 в цялостния облик на Външния град на Плиска през X век.

Литература

Витлянов 2000: Ст. Витлянов. Новооткрит стопански комплекс в Плиска. – *Известия на Националния исторически музей – София*, XI, 2000, 283-291.

Витлянов 2002: Ст. Витлянов. Колективна находка от земеделски сечива, скотовъден инвентар и оръжие от Плиска. – *Известия на историческия музей – Шумен*, X, 2002, 92-103.

Витлянов, Константинов 2009: Ст. Витлянов, К. Константинов. Керамични съдове от обект №41 в Плиска. – В: EURICA. In honorem Ludmilae Donchevae-Petkovae. С., 2009, 375-381.

Константинов 2010: К. Константинов. Към въпроса за ролята и функцията на архитектурните комплекси в северния сектор на външния град на Плиска. – В: *Акы бълчела любодялна. Юбилеен сборник в чест на доц. д-р Цветанка Янакиева, ст. н. с. II ст. д-р Павел Георгиев и доц. Валентин Кулев*. Шумен, 2010, 226-240.

№ 9. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „РАННОСРЕДНОВЕКОВНА СГРАДА” В НИАР „КАБИЮК”

Станислав Иванов, Тихомир Тихов

След прекъсване през 2010 г., през миналата година бяха проведени кратки проучвания, в периода 4 – 8 октомври. Финансирането беше осигурено от РИМ – Шумен. Поради недостатъчното финансово обезпечаване беше взето решение вместо към изчерпване на вече регистрираните структури, да се пристъпи към изясняване на някои пунктове, останали недоуточнени през предходните кампании. Решено беше да се разшири изкопа в южна посока. В тази част през 2009 г. се регистрираха следи на ями от дървени стълбове. Като конкретна цел през 2011 г. трябваше да си достигне до нивото на очертаване на съоръженията, да се провери терена за съществуването на такива ями и по възможност да се изясни, доколко те имат отношение към сградата с дървено стълбова конструкция, предхождаща изграждането на езическия храм.

В хода на проучването се установи, че в цялото заложено разширение се наблюдават следи от разрушаването на храма варовикови и мергелни камъни с различна големина. Най-голямата им концентрация се разкри в средната част, където деструкции е освен камъни съдържаха буци розов хоросан и фрагменти от строителна керамика. Дебелината на слоя достигаше на места около 0,50 м.

Под строителните деструкции в някои от квадратите бяха достигнати останките от каменна настилка – цели или следи от разложени камъни. За разлика от северната част тук повечето камъни от на-

Обр. 1. Следи от настилка и ями от дървени стълбове южно от езическия храм.

стилката са били извадени и вероятно преизползвани в други градежи. В кв. 2А се откриха най-големите следи от настилка – хомогенната варовикова маса от разложените камъни, със запазени размери около 5 x 4,30 м. В останалите квадрати се откриваха единични камъни. От запазените участъци става ясно, че камъните от настилка са били поставяни направо върху терена без направата на подложка.

Под нивото на каменната настилка бяха достигнати здравия терен и вкопаните структури – насипи на ями от дървени стълбове. Те са с различна големина и форма и образуват редица с посока изток – запад. Насипът им е сходен – кафява и кафяво-жълта пръст, на места примесена с дребни камъчета. Ямите от дървени стълбове предхождат появата на езическия храм.

Относителна хронология на разкритите съоръжения. Най-късен се явява малкият некропол от 8 гроба, който изцяло попада в централната част на разрушения езически храм. Датира се условно в X – XI в. въз основа на стратиграфията установена на обекта.

В първата половина на IX в. възниква монументалната сграда от два вписани четириъгълника, която най-вероятно е съборена след приемането на християнската религия в България през 864 г.

По-ранни от езическия храм са ямите принадлежащи на четириъгълната сграда с дървено стълбова конструкция около вътрешния правоъгълник на храма и регистрираните ями и траншеи от дървени стълбове. Все още няма данни за относителната хронология на останките от съоръженията на дървено строителство.

№ 10. ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ. ПРОУЧВАНИЯ НА ВЛАДЕТЕЛСКАТА ЦЪРКВА И ПРИЛЕЖАЩИТЕ ТЕРЕНИ

*Маргарита Ваклинова, Ирина Щерева, Петър Димитров,
Мария Манолова-Войкова, Снежана Горянова*

Цялостното проучване на най-важните сгради за втората българска столица, тези свързани с функционирането на властта и управлението на държавата е първостепенна задача за изследователите в продължение на много години.

В своя окончателен вид, този център представлява комплекс от 7 монументални и свързани една с друга сгради, затварящи дворно пространство и изпълняващи с външните си стени функциите на отбранителни съоръжения.

До 2011 г. цялото това пространство от над 13 дка площ е обхванато цялостно в проучване и доизясняване на детайли в плановите на сградите, изследвания върху относителната и абсолютната хронология на застрояването и използването на този терен през различни епохи.

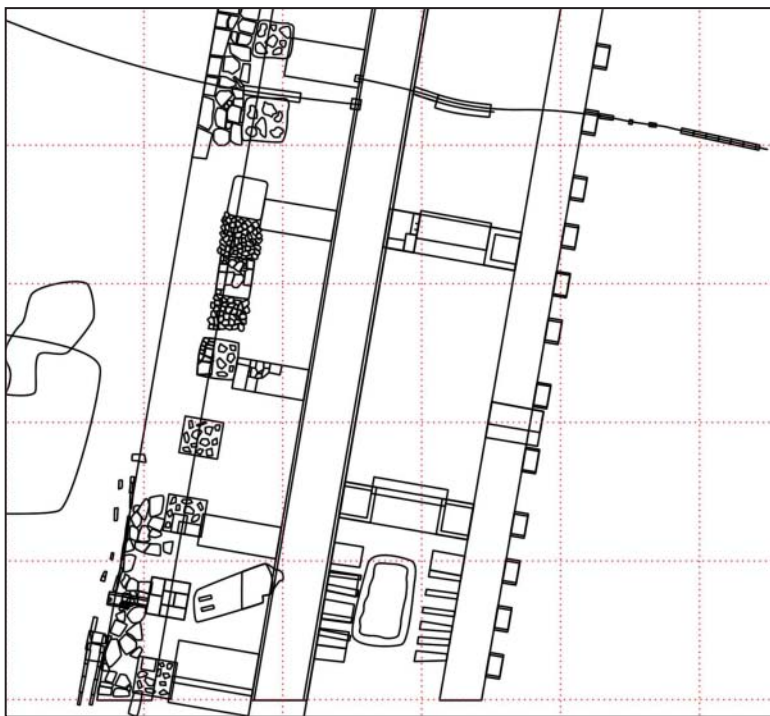
Северната част на Дворцовия център е преградена от сградата на т. нар. Владетелска църква. Между него и входната част на Тронната палата пространството е затворено с друга монументална сграда (Сграда I). Вероятно тя е служила за преминаването на владетеля към южната част на храма. Друга такава сграда е затваряла пространството от изток (Сграда III). И двете сгради са обвърнати към централното пространство и имат портици от стълбове и тротоари пред фасадите си. Малък площад покрит с блокове е разположен пред източната фасада на Тронната палата. Централното пространство (над 2 дка площ) е градина. Всред нея се откриват водопроводи, система за съоръжаване на фонтан или водно огледало.

Основна задача на работата през 2011 г. бе доразкриването на останките от Сграда III в южна посока

и пространството пред западната фасада и вън от сградата покрай източната ѝ стена. В тази нейна южна част външните стени са демонтирани и гнездата от тях са се запълнили от паднала пръст от пластове насипи, натрупали се през различните етапи на ползване и след разрушаването на сградата. Останали са масивите хоросан във вътрешността на сградата, които са образували солидна основа на терасата върху която са били издигнати етажите във височина. Съоръжения – работилници, жилища, сметни ями, са били вкопавани и след разрушаването на сградата през X век. Най-ранните останки от преизползването ѝ датират от края на X в. Най-ранните монети, открити в долните нива са от Лъв VI.

Дългата 52 м, широка 8 м сграда, ако се съди по намерените капаци от зъбери е играла роля на крепостна стена. В етажите се е влизало под портика към вътрешния двор. Аркадата е лягала на 11 масивни стълба върху дълбоки основи и е изградена от блокове. 14 пиластъра допълнително са подсилвали източната стена отвън и вероятно са разделяли пластично тази фасада. Вътрешността на приземието на сградата се е разделяла амфиладно на помещения по цялата дължина, от къси стени. Оформящите се по този начин засега 6 помещения са с различни размери. Предполага се, че през тази сграда е преминавал подход от източната порта. Такъв вход се разкри във верижните сгради в южната страна на комплекса известен като Патриаршия, които са оформени като продължение на Сграда III и може да се очаква и тук. Сградата е градена от блокове и дебелината на западната стена е 2 м, а на източната 1,5 м, като пиластрите са изградени, за да подсилят конструкцията.

Вдигането на насипите над южната част на сградата постави въпроси свързани с характера на откриваните там и в предишните сезони находки. Те говорят за активна преработваща дейност в работилници. И сега, под падналия покрив от керемиди на обгорелия глинен под, в петото поред от север към юг помещение на сградата, бяха открити сходни материали, подготвени за преработка, сред които и златарска пота. Там в периода преди нападенията на печенезите, след първите разрушения при византийските завоевания от края на X в, е действала златарска работилница. Във вътрешността на помещението започна разкриването на съоръжение, което е направено и е било използвано, когато сградата е функционирала в първоначалното си предназначение. Върху хоросановия насип е била поставена скара от дървени греди, вероятно носещи под, а към вътрешните лица на надлъжните стени са изградени къси стенички – 4 срещуположно разположени двойки. Между тях надолу и навътре, улеи, направени от тегули с ипсилон с две части, са отвеждали към голяма и дълбока яма (около 2 x 1 м), чиито стени са оформени с различни камъни без спойка (дъното още не е достигнато). В насипа излиза тъмна органична пръст и много находки, сред които голямо количество оловни печати (на Симеон, Писота и византийски), пломби, анонимни византийски монети клас A1, 2, стрели, инструменти, модели за коланни апликации и други украси, апликации и токи стъклени гривни, късове от стъклени и керамични съдове от края на X-XI в. с врязан ипсилон с две части. Материалите, които се откриват под падналия покрив в насипа над пода на работилницата, са сходни

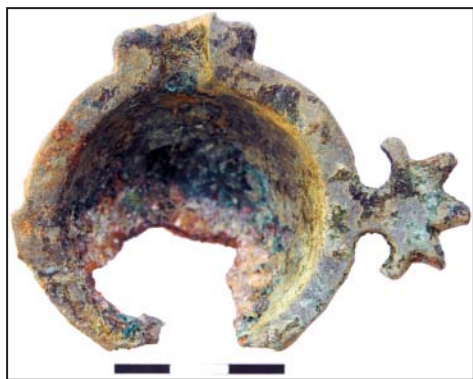

Обр. 1. План на разкривания сектор от Сграда III.

Вдигането на насипите над южната част на сградата постави въпроси свързани с характера на откриваните там и в предишните сезони находки. Те говорят за активна преработваща дейност в работилници. И сега, под падналия покрив от керемиди на обгорелия глинен под, в петото поред от север към юг помещение на сградата, бяха открити сходни материали, подготвени за преработка, сред които и златарска пота. Там в периода преди нападенията на печенезите, след първите разрушения при византийските завоевания от края на X в, е действала златарска работилница. Във вътрешността на помещението започна разкриването на съоръжение, което е направено и е било използвано, когато сградата е функционирала в първоначалното си предназначение. Върху хоросановия насип е била поставена скара от дървени греди, вероятно носещи под, а към вътрешните лица на надлъжните стени са изградени къси стенички – 4 срещуположно разположени двойки. Между тях надолу и навътре, улеи, направени от тегули с ипсилон с две части, са отвеждали към голяма и дълбока яма (около 2 x 1 м), чиито стени са оформени с различни камъни без спойка (дъното още не е достигнато). В насипа излиза тъмна органична пръст и много находки, сред които голямо количество оловни печати (на Симеон, Писота и византийски), пломби, анонимни византийски монети клас A1, 2, стрели, инструменти, модели за коланни апликации и други украси, апликации и токи стъклени гривни, късове от стъклени и керамични съдове от края на X-XI в. с врязан ипсилон с две части. Материалите, които се откриват под падналия покрив в насипа над пода на работилницата, са сходни

Обр. 2. Съоръжение в помещение 5 на Сграда III.

Обр. 3. Бронзова кадилница (IX-X в.).

с тези в ямата, вдълбана в съоръжението. Откритите в насипа архитектурни украси говорят за великолепната украса на сградата през столичния период.

Вън от източната стена се откриват жилища и са разчистени 13 ями с находки от XI – XIII в. – битови материали и големи количества желязна шлака.

Цялостното разкриване на вътрешното дворно пространство показва, че поради слизането надолу на терена в източна посока, там върху здравата пръст е бил натрупан изравнителен насип. Съоръжения от столичния период няма, но впоследствие там се образува производствен квартал и сега бяха демонтирани вече разкритите през предишните години пещи.

Сондажи във вътрешността и пред западната стена на Владетелската базилика потвърдиха вече направените изводи след проверки през предишните сезони относно I период от строителството на базиликата и относителната строителна хронология на Сграда I свързваща базиликата с Тронната палата.

Амвонът е бил съоръжен през II период от оформянето на базиликата и е бил фундиран с чакли и волутъци. Платформата му е била върху колонки, върху бази от варовик, а вероятно самите колонки са тези украсени с ромбове, оцветени в синьо и червено, части от които бяха открити в насипа наоколо. На 0,80 м под пода на базиликата е подовото ниво на I период от нейното съществуване – загладен хоросан с мраморни плочи.

Сондажите пред западната фасадна стена на базиликата показват, че основите на Сграда I са се допирали до нея и са изградени по-късно, като сградата се отнася към етапа на цялостното оформление на комплекса. Улицата, водеща към входа на църквата се свързва с втория ѝ строителен период.

Обработката на над 17 000 керамични фрагмента (възстановени 11 съда), показва преобладаващо количество на произведените на крачно колело – около 90 %, датирани между XI – XIII в. Останалите образци са от края на X-XI в.

Сред монетните находки доминират анонимни византийски фолиси клас A2 (976 – 1030/35), особено многобройни в Сграда III. Пак в насипите в тази част на сградата под замазаното с глина подово ниво на производственото съоръжение се намират значителен брой монети на Никифор II (963 – 969) и анонимни фолиси клас A1 (969 – 976). Най-многобройни са орязаните монети от XIII в. и след тях латинските и български имитации до 1241 г. За отбелязване е откритата монета на Мичо Асен и акчетата на Мехмед II (1451 – 1481).

№ 11. ОБЕКТ „ДВОРЦОВ ЦЕНТЪР“ НА ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

Тодор Балабанов, Пламен Славов

През м. август 2011 г., в рамките на 23 работни дни, средно с по 26 работника се проведеха поредните археологически разкопки в Дворцовия център на Велики Преслав, обхващащи различни сектори от трасето на най-ранното каменно крепостно съоръжение в Преслав – Преславския аул. Разкопките са продължение на проучванията в този сектор, проведени от същия колектив през 2006 – 2010 г. (Балабанов и др. 2008, 617-620; 2009, 581-585; 2010, 409-411). Тогава бяха разкрити големи участъци от северната, западната, южната и източната крепостни стени, включително и четирите ъгъла на Аула, което позволи точното определяне на неговите размери и ситуиране спрямо останалите монументални паметници, разкрити във Вътрешния град.

Теренът определен за проучване през 2011 г. обхваща четири пункта по трасето на крепостната стена на аула. В редовни или сондажни изкопи се достигна на различна дълбочина (от 1,50 до 4,50 м), задължително до нивото на най-ранният хумусен слой, където бяха установени различни по характер и време вкопани структури. Общо проучваната площ обхваща над 250 кв. м.

Първата задача бе да се допроучат два реда квадрати: №56, 57, 65, 66. Проучването включва и кв.

№160 с цел разкриване на две стъпки от преградите на верижната сграда.

Втората задача бе проучване на разширение от юг на северната стена попадащо непосредствено пред южната фасада на Тронната палата.

Третата задача е допроучване на западната крепостна стена при северозападния ъгъл. През сезон 2008 бе разкрит участък от 4 м дължина, но не бе локализирана външна граница на стената.

Четвъртата и основна задача бе в сектор „Югозападен ъгъл“. Уточняване трасето, техниката на градеж и хронологията на Аула и структурите в този участък.

За изпълнението на първата задача бяха доизчерпани пластовете в участъци покрай външното лице на стената в кв. 54, 55, 56 и 57. Към информацията от предходния сезон можем да допълним, че в изкуствения насип от чиста, канелено-кафява пръст, са вкопани още две ями и две хоросанови бъркала. Едното от тях представлява интерес. Вкопано е в хумуса под строителното ниво на Аула и е изградено от тухли. Размерите му са 1,85 x 0,80 м (изток – запад). Може да се отнесе към строежа на северната стена на Аула.

Покрай северното трасе на стената, в източната му половина се довършва разкриването на дълга верижна сграда, тълкувана като казарма и конюшни. В предходните сезони от тази сграда са разкрити една напречна стена и 11 кръгли стъпки от основи на дървени колони, към които са били прикрепени дървени прегради оформящи помещенията в приземието. През настоящия сезон открихме още две кръгли стъпки идентични по структура и характер с предходните.

По средата на северното трасе се разкриха останки от правоъгълно съоръжение, конструктивно свързано със стената и въпреки силното обезличаване може да се определи като северна порта на аула. Съоръжението е с дължина 6,75 м и се издава на навътре (юг) на 3,60 м от стената, която в този участък е широка 3,30 м. Основите на съоръжението са вкопани на еднаква дълбочина с крепостната стена. Състои се от 4 реда речни волуни с характерната тънка хоросанова заливка под тях. Покрай външната фасада не бяха открити останки от съоръжение. В по-късен етап от градоустройството на Преслав съоръжението попада под масивни плочести камъни оформящи площад.

Под него са разкрити три водопроводни канала. Единият то тях с посока север – юг може да се отнесе към хронологията Аула, а останалите към по-късния етап.

От външната страна на западното трасе в близост до северозападния ъгъл бе разкрит неизвестен до сега водопровод с посока север – юг, изграден от глинени тръби с диаметър 0,20 м и с дължина 0,55 м. Разкритият участък е с дължина 1,78 м. Тръбите са положени на дълбочина 1,90 м от строителното ниво на стената. Липсват следи от допълнителен кожух. Водопровода отстои на 0,75 м от външното лице на основата. Захранвал е с питейна вода сгради и комплекси, разположени в югозападния ъгъл на Вътрешния град.

Прави впечатление, че дълбочината на основата в този участък е на 2,20 м от строителното ниво, а ширината ѝ достига 4 м. Ако съдим по хоросановите отпечатъци от първия ред на блоковия градеж ширината на куртната е 2 м.

Продължи проучването на югозападния ъгъл на крепостната стена на аула. Установено бе, че до външното лице на югозападния ъгъл са долепени и отчасти го застъпват основи от други по-късни монументални сгради, развиващи се в южна и западна посока. Но те остават извън обсега на нашите проучвания.

Основата на западното трасе на стената в

Обр. 1. Северна порта – поглед на север.

Обр. 2. Югозападен ъгъл – поглед на запад.

този участък е широка 6,50 м (?). Основата на южното трасе на стената е широка 3 м и вкопана най-малко на 3 м от строителното ниво. По хоросановите отпечатъци съдим за ширината на куртината – 2 м.

На 0,50 м от вътрешното лице по южното трасе се проследява успореден зид, широк в основата до 1,10 м с подложка от обработени каменни блокове. Вероятно това е част от верижна сграда (казарми), подобни на тези разкрити покрай вътрешното лице на южната и северната стена на Аула.

Високо в насипа над аулската стена попаднахме на две монети – едната от Константин Асен и една от Иван Шишман.

В резултат на проведените през 2011 г. разкопки бе уточнена стратиграфията на различните структури разкривани покрай стената, включително и останки от вкопана под ранния хумусен слой структура (вероятно жилище), в която се открива късноантична керамика.

През този сезон бяха намерени сравнително малко находки, заслужаващи включването им в полевата инвентарна книга (26 бр.). Това са предимно лошо запазени корубести монети, железни пластинки или гвоздеи, фрагменти от керамични съдове от столичния и следстоличен период на Преслав.

Работата по проучване на сектора не е завършена. Остава още редица въпроси относно вътрешната планировка на аула, включително коя е централната сграда.

Литература

Балабанов и др. 2009: Т. Балабанов, Кр. Стоева, Пл. Славов. Разкопки в Дворцовия център на АР „Велики Преслав”. – В: Археологически открития и разкопки през 2008 г. София, 2009, 581-585.

Балабанов и др. 2010: Т. Балабанов, Пл. Славов. Разкопки в Дворцовия център на АР „Велики Преслав”. – В: Археологически открития и разкопки през 2009 г. София, 2009, 461-464.

Балабанов и др. 2011: Т. Балабанов, Пл. Славов. Разкопки в Дворцовия център на АР „Велики Преслав”. – В: Археологически открития и разкопки през 2010 г. София, 2010, 409-411.

№ 12. ПАТРИАРШЕСКА ЧАСТ НА ЦАРСКИЯ ДВОРЕЦ ВЪВ ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

Ангел Конаклиев, Стела Дончева

Проучванията през настоящата 2011 година бяха съсредоточени в квартал 161, сектори 2 и 4, както и части от квадрати 201, 211 и 221 от квартал 162. Достигнатата дълбочина на този етап е от 1,20 м до 2,20 м. Наложил се и демонтиране на туристическата пътека западно от обекта, под която остава и продължението на регистрираното през миналата година трасе на първичния ограден зид на базиликата и канала под него.

Обр. 1. Общ изглед на обекта от югозапад.

ликалата и канала под него.

В резултат на едномесечните проучвания се разкриха няколко нови съоръжения и се изясни картината около първоначалното трасе на северния ограден зид на базиликата. В квадрат 320 се разкри неговата източна част. Въпреки разбиването от яма тук се регистрираха останки от връзката на основното трасе с по-късната преправка на разстояние от 2,80 м от началото на ямата с огнището. Нейната ширина е 0,80 м, а запазеното ниво на основата от зеленикави камъни – 0,50 м. Ранната оградна стена прекъсва на 1 м от новооткрития водопровод. Разстоянието между тях е 0,40 м. Между настилка и стената има връзка, защото последната попада във вътрешността на двора, ограничен от по-ранната стена. Самият зид е за-

пазен на 0,30 м под настилка. Продължението на първоначалния ограден зид навлиза на запад в непроучения терен и вероятно достига до линията на западната оградна стена.

В кв. 196 се разкри нов водопровод с посока север – юг и леко отклонение на северозапад, който лежи на 0,30 м под съвременното ниво. Проследяването на неговото трасе показва, въпреки разбиването му от няколко ями, че е запазена значителна част от него, достигаща до 15,60 м дължина. В северна посока той навлиза в неразкопания терен. Водопроводът ляга над трасето на оградния зид и свършва пред плочника между двете стени.

Разчисти се и продължението на канала, който навлиза под зида от северозапад. Леглото му се очерта на 0,90 м от съвременния терен и реконструираната част от по-късния зид. Над канала, на 0,40 м, е положена настилка от плочи от дворното пространство на базиликата. Дълбочината в западна посока от нивото на съвременната настилка е 0,50 м, а между зида и плочника – 0,25 м.

Разкри се и южната част от новата постройка, регистрирана през миналата година в северния край на проучвания терен. Ширината на зида е 0,95 м, а общата дължина – 17 м. Трасето му върви успоредно на новоразкрития водопровод и завършва на 0,20 м пред първоначалната оградна стена на базиликата. Основата е градена от дребни камъни на калова спойка, над която са положени по-големи плочести камъни, споени с хоросан. От суперструкцията са запазени само отделни участъци в северния край.

След пълното проучване на съоръженията се откриха три структури – по-ранната оградна стена, настилка, съобразена с нея и достигащия до стената зид с посока север – юг. Разстоянието между оградната стена и зида е 0,30 м и няма конструктивна връзка между тях.

В хода на проучването бяха регистрирани общо 24 ями с размери от 1,0 до 2,40 м в диаметър и до 1,90 – 2 м в дълбочина. В повечето от тях се събраха фрагменти от късносредновековна керамика и орязани корубести монети. От две от ямите се извадиха добре запазени корнизни дялове с растителна украса и характерните профили с вълчи зъби. Освен големите каменни блокове без следи от обработка, в една от ямите се попадна на блок с надпис (кв. 199), а в друга – на сегмент от мраморна колона (сполия) с част от латински надпис (кв. 310). Сред находките от ямите са и множество разнообразни по форма и цвят мраморни елементи от подови мозайки. В много от тях имаше изобилие от черупки от охлюви, животински кости, а в две от тях и човешки кости, но без анатомичен порядък (кв. 199, кв. 320).

Сред находките преобладава керамичния и нумизматичния материал. Намерената кухненска и трапезна керамика е силно фрагментирана и с изключение на малка цяла глинена чашка изработена на колело – вероятно използвана за употреба на силно алкохолно питие. При фрагментите с украса се среща вдълбаната линейна и по рядко цветна сграфито. Немалка част съставляват и архитектурните детайли – части от подова мозайка, моделирани от мрамор с известните ни досега форми – листовидни, квадратни, триъгълници и ромбове. От култовите предмети бяха разкрити нагръдни кръстове от бронз и олово. Украшенията са представени от коланни накрайници и апликации от бронз. От накитите имаме открити обеци, стъклени гривни, медальон със соларен знак.

Нумизматичният материал от сезон 2011 г. е съсредоточен в средата на XIII век. От откритите 155 монети осезаемо присъствие бележат вече латинските имитационни медни монети, при които монетното ядро е орязано на две или повече части – процес, датиран в 60-те години на XIII век. Най-ранните емисии, открити на обекта, са няколко анонимни фолиса клас A1 (969 – 976), клас A2 (976 – 1030/35) и B (1030/35 – 1042). Няколко са монетите на Мануил I Комнин (1143-1180) от неговото

Обр. 2. Сребърна апликация.

Обр. 3. Оловен медальон с цветен стилизиран соларен знак.

III билоново монетосечене, Андроник II и Михаил IX (1295 – 1320), български имитации тип С. Най-многобройни са латинските имитации тип А. Както и през миналия сезон са открити отделни екземпляри на епирския деспот Йоан II Орсини (1323 – 1335), медни скифати на цар Иван Александър (1331 – 1371), цар Константин Асен (1257 – 1277). Най-късните монети са две османски емисии – сребърно акче на Мурад I (1359 – 1389) и меден мангър на Мурад II (1421 – 1451), които затварят хронологията на нумизматичния комплекс за 2011 година.

№ 13. ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ: УЛИЦА ЮЖНО ОТ ПАТРИАРШИЯТА

Живко Аладжов

Разкопките на обект Улица южно от Патриаршията – Велики Преслав бяха проведени в изпълнение на договор №Р Д 11-05-0001/ 18.07.2011 г. между МК и НАИМ-БАН за археологически проучвания.

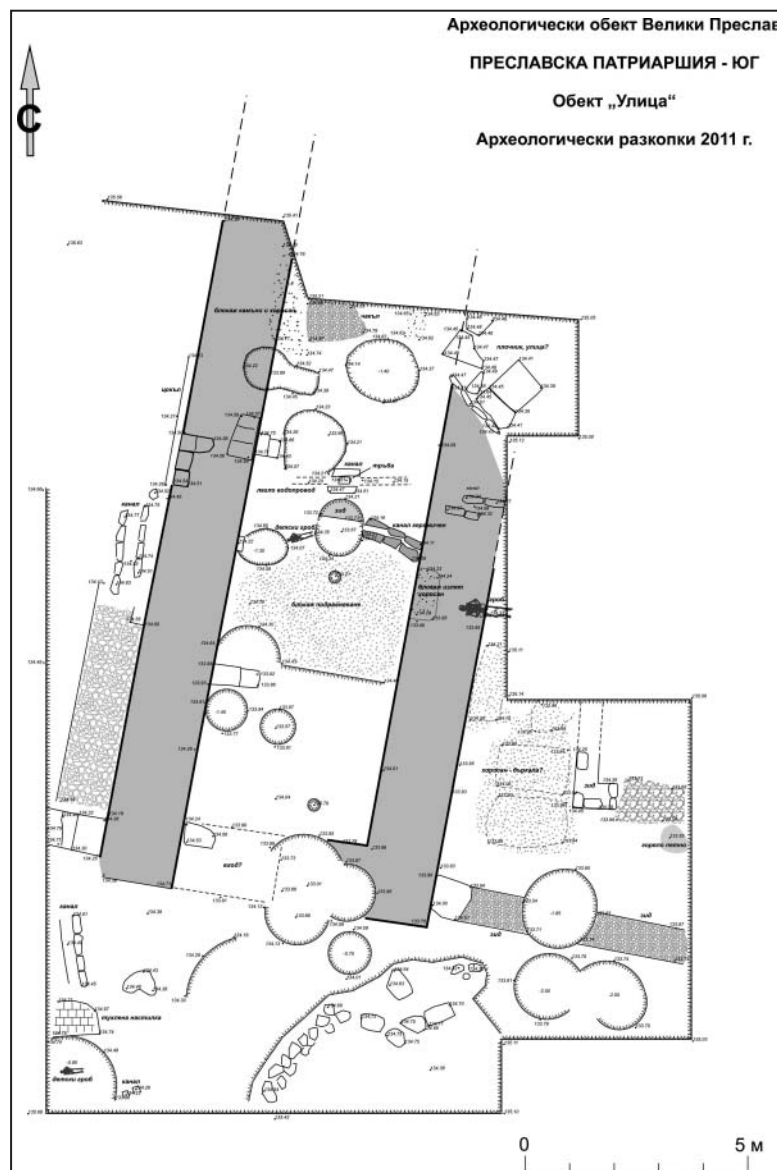
Проучванията през 2011 г. продължиха от 11.09 до 15.10 и бяха насочени към изследване площта на юг и изток от миналогодишните разкопки. Проучваният терен бе обрасъл с храсти и дървета,

чиито дебели корени достигаха дълбочина до 1,50 м, което затрудняваше проучването и както се установи, на места бяха нарушени археологическите пластове. От друга страна, на това място е била разположена рампата от разкопките на банята от 60-те години на миналия век (Акрабова-Жандова, Василева 1976, 258-270), което не позволява да бъде изработена точна стратиграфия на терена.

Разкопана бе площ от 230 кв. м.

В резултат на това бе проследено трасето на улицата на изток, както и градежите на успоредно разположената на нея верижна сграда. Резултатите от проучванията в миналите сезони показва, че тя е с масивни основи, дълбоко фундирани. В южна посока се достигна до южния край на източния зид на верижната сграда, който е запазен само в субструкция, с дебелина 1,60-1,70 м. Варовиковите камъните от суперструкцията са извлечени и преупотребени. Огромното количество открит хоросан и падналите камъни показват, че за спойка е използван бял хоросан, а розов за измазване на фугите.

Западният зид на сградата, както съм отбелязвал и преди (Аладжов 2011, 414-415) се явява и като подпорен за по-високата западна тераса, на която се е разполагала улицата и плочника западно от нея. Тази градоустройствена практика е характерна за Велики Преслав и е наложена от

Обр. 1. План на проучената площ през 2011г.

денivelацията на терена от запад към изток и от север на юг.

Направените предположения през 2010 г. за връзката на проучваната от нас сграда, с разположената западно от нея баня се потвърждават и от тазгодишните разкопки. Много е вероятно „нашата“ сграда да е била синхронна с началния етап от съществуването на спомената баня. В резултат на проучването се установи южния край на източния и западния зид на верижната сграда, с което приключи нейното разчистване на юг.

През тази година на изток от източния зид на сградата бяха установени солидни правоъгълни подложки в южния и край, които могат да се обяснят като основите на външно стълбище към втория етаж на сградата. Данните в числово изражение на проучения обект са:

Външни размери на сградата 52,60 x 7,55 м;

Дебелина на стените (в субструкция) – 1,60-1,70 м.;

Площ на сградата (външно – строителното петно) – 380 кв. м.;

Разстояние от ЮИ ъгъл на патриаршията до СИ запазен ъгъл на сградата – 27,40 м;

Разстояние от СИ ъгъл на сградата до ЮЗ ъгъл на банята срещу патриаршията – 19,90 м;

Разстояние от ЮЗ ъгъл на сградата до ЮИ ъгъл на банята (Жандова) – 5,25 м;

Разкритата дължина на сградата от близо 53 м я прави една от най-внушителните постройки от столичния период на В. Преслав.

Върху рушевините в пространството между двете стени на сградата бе засечено трасето на водоснабдителен и отводнителен канал, просъществували през различни периоди (с малка дистанция във времето) от съществуването и преустройството на структурите след разрушаване на сградата.

На изток от сградата бе установена подложката на зид с посока изток – запад, чиято принадлежност и предназначение ще бъдат изследвани в следващия сезон. Разчистени бяха 7 големи боклучни ями, в които нямаше материали, както и 3 детски гроба, вкопани в разрушенията на стените на сградата без инвентар. До тук проучените археологически структури дават основание да се твърди, че те се отнасят от средата на X до средата на XI в. След това сградата е унищожена, строителните материали от нея са извлечени и преупотребени за други строежи, вероятно след средата на XI в., а по-късно и за постройки през XII-XIII в.

Откритият керамичен материал (X – XIII в.) е силно фрагментиран, но можа да се реставрира една стомна с чучур, зелена глазура (XII в.).

Наред с обичайния за Преслав керамичен материал – предмети, свързани с военното дело и бита на населението през 2011 г., бяха открити още и елитарни предмети като: златна монета от 931 г. с изображение на императорите Роман Лакапин и Христофор (Grierson 1973), бронзов печат с изображение в негатив, златна пластинка, чието изображение е изработено чрез техниката на клетъчния емайл.

Пластинката е кръгла с диаметър 20 мм и деб. 0,3 мм. В средата на пластинката е оформено легло, в което са запазени много добре емайли от 7 цвята, разграничени от съвсем тънки прегради (48 броя). Представена е водоплаваща птица в профил на дясно, но с обърната назад (наляво) глава и плътна, широка човка. Краката са големи и с плавници, оформени като при патиците. Наситените ясни цветове и околният златен фон правят изображението ясно и реалистично. Като визия обаче, то се различава от открития от мен преди 20 години друг златен медалион с птица, изработен пак в техниката на клетъчния емайл (Аладжов 1993, 117-121). Еднаквите размери и сюжет дават основание да се предположи, че те може би са били част от един накит състоящ се от повече такива, апликирани плочки. Изработването на златни накити с клетъчен емайл е сложна и скъпа технология, която се използва при изработката на скъпи накити, предназначени за висшия клир и висшите слоеве в обществото (Darty 2004). В периода X-XI в. тези накити са на мода и тяхното при-

Обр. 2. Стомна с чучур, зелена глазура.

Обр. 3. Златен медалион с техника на изработка клетъчен емайл (средата на X – нач. XI в.).

тежание и употреба са белег за елитарност (Банк 1978, 237-244; 1984, 170-172; Тотев 1993, 101-114).

Литература

Акрабова-Жандова, Василева 1976: Ив. Акрабова-Жандова, Д. Василева. Баня във вътрешния град на Преслав. – Преслав, 2, 1976, 258-270.

Аладжов 1993: Ж. Аладжов Златна апликация с клетъчен емайл от Велики Преслав. – Преслав, V, 1993, 117-121.

Аладжов 2011: Ж. Аладжов. Велики Преслав. Улица южно от Патриаршията. – Археологически открития и разкопки през 2010 г. София, 2011, 414-415.

Банк 1978: Ал. Банк. Две перегородчатые эмали из Херсонеса. -В: Сборник „Искусство Западной Европы и Византии“. Москва, 1978, 237-244.

Банк 1984: Ал. Банк. Об одной группе перегородчатых эмалей X века. -В: Сборник в памет на проф. Станчо Ваклинов. София, 1984, 170-172.

Тотев 1993: Т. Тотев. Бележки за проникването на техниката на клетъчния емайл в Преслав. – Преслав, V, 1993, 101-114.

Darty 2004: L. Darty. The Art of Enameling: Techniques, Projects, Inspiration. Lark Books. 2004.

Grierson 1973: Ph. Grierson. Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection. Vol. III/ 2, Leo to Nicephorus (717-1081), Washington, 1973.

№ 14. АРХИТЕКТУРЕН КОМПЛЕКС В ЮГОЗАПАДНАТА ЧАСТ НА ДВОРЦОВИЯ ЦЕНТЪР ВЪВ ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

Стойчо Бонев

През 2007 г. завърши разкриването на част от архитектурен комплекс, съставена от две постройките, разположени, както една спрямо друга, така и спрямо околните градежи по начин, който създава изключително хармонична градоустройствена структура. Първата е развита в посока изток – запад и включва три големи помещения наредени във верига. Пред северната ѝ фасада е развит портик, стъпил върху масивни каменни пиластри и поддържал широка веранда пред горния етаж. Другата сграда има сложна планова композиция. Съставена е от три корпуса, всеки от които съдържа по три различно големи помещения. Югоизточният ѝ ъгъл е обхванат от водно огледало, изградено от варовикови квадрати, споени с червен хоросан. Ансамбълът е много добре благоустроен с водопроводи и с прецизно наредена плочеста настилка в източната му част. Комплексът се е разпростира на по-широк периметър – в западна посока, съществува още една постройка, която оформя окончателния вид на ансамбъла.

Действително на югоизточния ъгъл на такава се попадна през 2010 г. на 20 м западно от разкритите по-рано две сгради. Наблюденията върху ширината и дълбочината на вкопаване на основите насочваха, че постройката е била сред най-импозантните в рамките на Царския дворец.

Главната цел на проучванията през 2011 г. беше да се разкрие голяма част от този паметник, с датировка X в., като издигането ѝ е заело продължителен период през последната четвърт на IX в. Източният корпус на сградата е разгърнат в посока север – юг с обща дължина 21 м. Съставен е от три помещения. Южното и северното са еднакви и имат квадратна форма със страна 3,20 м, докато централното е по-голямо и е с правоъгълен план с размери 4,50 (С – Ю) x 3,20 м (обр. 1).

Самата постройка е стигнала до днес само с основите си широки 2 м. Във вертикален разрез в тях се различават две части. Долната половина, с дебелина 0,50 м е изградена от едри ломени камъни, достигащи по дължина 0,30-0,40 м поставени в редове и споени обилно с бледожълт хоросан. Тази ломеноча-менна част на основата е укрепена, с гъста мрежа от пилоти, с диаметър 8 – 10 см. Пилотите са пронизвали само структурата на фундамента от ломени камъни, забити в грунда на 0,20-0,25 м по-дълбоко, при което общата им дължина достига 0,70-0,80 м. По-горе в устройството на основата се наблюдава дебела

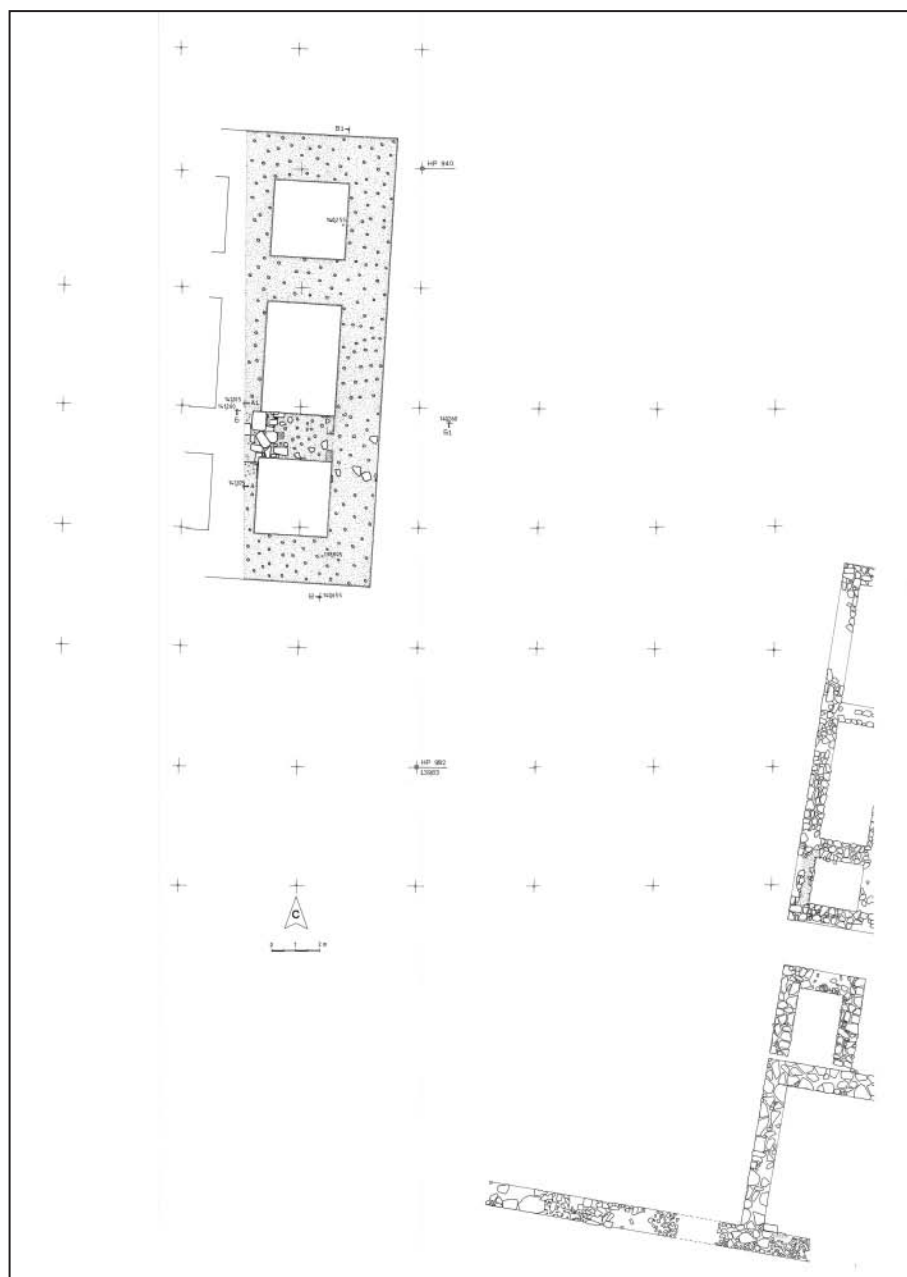
хоросанова обмазка, върху, която е положена „запечатка“ с ред от плочести камъни с размери до 20-25 см. За отбелязване е, че на отверстията на пилотите се попада само при демонтирането на тези камъни, т. е. укрепващите колове са оставали под тях. Следва нов хоросанов слой, върху който вече са положени следващите елементи, изграждащи окончателния вид на фундамента. Това са два реда блокове с височина 0,40 м, с които се достига строителното ниво на градежа – общата дълбочина на основата достига 1,30 м.

На отделни места са се запазили фрагменти от суперструкцията на градежа, някои с височина до 1 м. Те очертават добре югозападния ъгъл на централното помещение, северозападния ъгъл на южното и продължават до южния фасаден зид на постройката. Квадрите са огромни – с размери 0,60 – 0,80 x 0,40 – 0,50 м и височина 0,40 м, споени със същия бледо-жълт хоросан, от който на място са се запазили дебели фуги.

По отношение на стратиграфията трябва да се подчертае, че в профилите на изкопа на няколко места отчетливо се различават два основни елемента. Ясно се открояват леглата на зидовете, както на запад в брега, така и по север – юг в пътеките оставени за изхвърлянето на пръстта. Високо горе те са с ширина 2 м, както и при основата, а ако се допусне евентуален отстъп при надземния градеж, те би трябвало да са по-широки. Запълнени са със сивочерна пръст, обилно примесена с хоросанов трошляк и дребни варовикови камъни. Ниско долу, при ломенокаменната част на фундамента, са оставени огромните частично одялани и придобили неправилна форма варовикови квадрати от неговата горна част, достигаща строителното ниво.

Вторият елемент от вертикалната стратиграфия се наблюдава във вътрешността на помещенията, останала непокътната при демонтажа на зидовете. Самите помещения са запълнени със светло-кафява чиста пръст, която достига до подовото им ниво. В нея обаче се разграничават няколко пояса, които илюстрират процеса на строителството на постройките от началните етапи до окончателното й завършване (обр. 2).

В обобщен вид стратиграфската скала изглежда така: горният край на ломенокаменната част на основата, която е с дебелина 0,50 м, се открива на дълб. 1,80 – 2 м от сегашния терен. Над нея в помещенията се регистрира пласт със зелено-кафяв цвят, характерен за здравия терен, в случая заварен

Обр. 1. План на източния корпус на сградата.

Обр. 2. Водопроводът в северното помещение.

ред на суперструкцията с фино одялани блокове високи 0,35-0,40 м. Над втория хоросанов хоризонт е положен насип от същата чиста светлокафява пръст с дебелина 0,50-0,60 м и при горния му край се установява подовото ниво вътре в сградата, което днес остава на дълб. 0,40-0,50 м от сегашния терен. Очевидно насипите в приземието на постройката са повдигнали подовото му ниво значително по-високо от съвременния ѝ, заобикалящ я терен.

Важен факт в устройството на източното крило на сградата е един водопровод, преминаващ косо през северното помещение с посока северозапад – югоизток. Тръбата, която се откри на място, лежи наполовина в помещението, а с другата си част, заедно с втулката, остава в рамките на основата, на 0,30 м над ломенокаменната ѝ структура (обр. 2). Това означава, че трасето е преминавало през първия ред от грубо дялани „полуквадри“. В профила представен в насипа на източната страна на помещението добре се вижда водопроводното легло, което е с полуцилиндрична форма. Дъгата му е разрушила първата (долната) хоросанова ивица. Леглото се вмества в пласта между двата хоросанови хоризонта. Горното хоросаново ниво, както и насипът над него са ненарушени. Всичко това говори, че водопроводът е прокаран в процеса на строителството и се вписва в благоустройството на сградата.

След проучването на двете сгради, бях склонен да приема целия комплекс за южната част на Преславската патриаршия, в която се е помещавала Резиденцията на предстоятеля на българската църква през Х в. В този смисъл съм се изказвал на различни места. Сега разкриването на този нов архитектурен паметник внася качествено различни, неподозирани факти в градоустройството на Дворцовия център с внушителните си пропорции и най-вече с отреденото му място. Очевидно тезата за Патриаршеската резиденция не издържа и трябва да бъде изоставена. Убеден съм, че сегашните резултати и бъдещите разкопки ще внесат съществени корекции в лансираната вече близо сто години идея за действителния облик на Царския дворец във Велики Преслав.

№ 15. ОБЕКТ „АДМИНИСТРАТИВНА СГРАДА“ В ДВОРЦОВИЯ ЦЕНТЪР НА ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

Тонка Михайлова, Пламен Славов

Археологическите разкопки на обект „Административна сграда“ в Дворцовия център на Велики Преслав са проведени от 15 септември до 08 октомври 2011 г. – средно с по 25 души. В екипа на обекта, освен ръководителя, са включени още: заместник-ръководител: Пламен Славов – уредник в АМ „В. Преслав“; Радостина Георгиева – фондохранител – АМ „В. Преслав“; Светлозар Стоянов – техник в НАИМ към БАН – Филиал Шумен; Станка Георгиева – реставратор-керамик в НАИМ към БАН – Филиал Шумен.

при започването на строителните работи. Върху него ляга хоросанова ивица, дебела 8 – 10 см, която бележи началното строително ниво или заварено и пресечено строително ниво на по-ранен монументален паметник в близост. Последното обаче трябва да се докаже с доста по-широкомащабни проучвания. Над тази хоросанова ивица следва пласт чиста светлокафява пръст с дебелина 0,20-0,25 м, но вече насипна и различна от грунда. Той от своя страна е запечатан от втора хоросанова ивица дебела 6-7 см. Огромните полуобработени камъни от горната част на основата достигат първия хоросанов хоризонт и така общата ѝ дълбочина е достига 1,30 м. Следва началният квадрат

Разкопките се провеждат северно от т. нар. „Административна сграда” и Сграда №2 с пещи. Разкопани са 144 м² до 2 – 2,20 м дълбочина. Допълнително е доразчистена площ от 120 м² с дебелина на пласта 0,20-0,50 м.

Продължено е проучването на дълъг зид запад – изток I; разкриване на нов зид II; изясняване характера на горелите прослойки между тях (от производствена дейност). Установяване плана на сграда №4 с пещ, от която през 2009 г. е разкрито първото помещение.

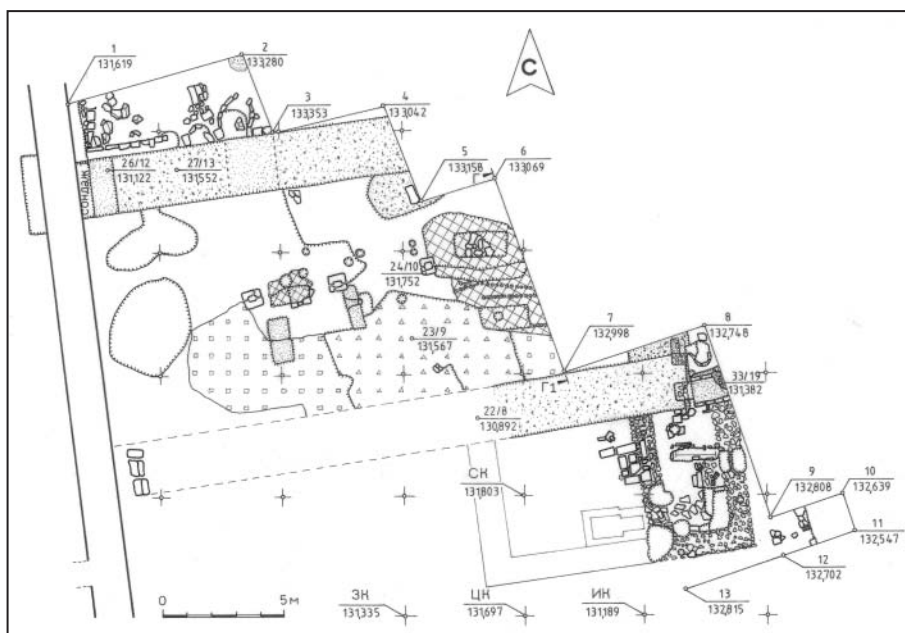
Културните напласствания са от всички исторически периоди на средновековния Преслав (IX – XIV в).

Най-дебел е пласта от XII-XIV в. (0.80-1.40 м). В него обикновено не са запазени останки от градеж. Пръстта е с различен състав, наситена с много фрагменти тънкостенна керамика, корубести монети, и други битови находки. Често срещани са ями, вкопани в по-ранни градежи (напр. в сграда 4). Разкрити са два християнски гроба. Единият е детски. Вкопани са в рушевините на помещение 2, сграда 4.

Периодът на византийско владичество в района на Административната сграда е добре изяснен с материали, тънък културен пласт, няколко сгради и съоръжения. Завършено е разкопаването на започнатата през 2009 г. сграда №4 с пещ. Външните ѝ размери са 11 x 6,15 м. Ориентирана е в посока запад – изток. Тя използва за гръб от север масивния зид I. Състои се от основно помещение (5,70 x 5,15 м) със зидана пещ и преддверие (2,50 x 5,15 м) на изток. Сградата е запазена само в основи, вкопани в културен пласт. Първият ред от градежа е с плочести камъни, споени с жълта глина. Основите на западното помещение са от дребна и по-едра баластра, почти без спойка. Установено е, че през цялата дълбочина са набити кръгли пилоти, продължаващи и надолу, в здравата глина. Основите на преддверието са от по-едра баластра и дребни ломени камъни почти без спойка. Не е установено наличието на пилоти. При направените проверки е установено, че основите са конструктивно свързани независимо от различията на градежа им. Входът не е запазен, вероятно е от изток. На пода на помещение 1 до пещта е открит печат на цар Петър. Възможно е да е попаднал там като суровина за претопяване. След разрушаването на сградата е нареден пасаж от каменна настилка (1,20 x 1,60 м), която отчасти застъпва междинния зид. Засага предназначението ѝ не е известно. В помещенията са разчистени няколко дупки от колове, вероятно от последвали паянтови градежи. Датира се от византийския период на Преслав (в края на X-XI в). Планът е вече добре познат и доста разпространен именно по-това време. Зиданите двукамерни вкопани пещи са разпространени в дворцовия център на Преслав също в X-XI в. и вероятно са свързани със занаятчийска дейност.

Продължава изчерпването на дебелия пласт с прослойки черна и светла пепел, хоросан, отухлена глина и др. Тя се намира на север от сграда 4, между двата масивни зида с посока запад – изток. Заема площ около 87 м² и продължава в брега на изток. Отдолу се намира площта с дефектни фрагменти мрамор и шифер. Край брега са разчистени две овални вкопавания с посока запад – изток. Размерите им са: 2,10 x 3,80 м и 1 x 2 м, опалени до червено. Между тях има три редици дупки от колове, вероятно от лека преграда. Съоръженията засега остават с неясно предназначение.

Засага най-ранните градежи са два масивни дълги зида с посока запад – изток. Зид I (южният) се разкрива от 2006 г., а зид II (северният) от 2009 г. През този сезон зид II е разкрит на дължина 13.80 м. Продължава под брега на изток. На запад опира до дългия зид с посока юг – север, който е гръб на верижна сграда. От направения сондаж тук се установява, че основата му е сходна с тази на зид I по

Обр. 1. Сектор СЗ – план.

Обр. 2. Сграда №4 – поглед на юг.

Обр. 3. Сектор СЗ – източен профил.

размери и градеж. Тя е от дребни и по-едри речни и ломени камъни в неправилни редове, споени със светло-кафява плътна глина от прокопаването на трапецовидната траншея. Дълбочината ѝ е 0,68 м под хоросановата заливка. Съдържа примеси от фрагменти тухли. На дъното ѝ са набити кръгли пилоти в неправилни напречни редове. Отгоре е запазена хоросанова заливка от полагането на първия ред каменни блокове, който остава под ходовото ниво. На места са запазени само отпечатъци от тях. Нагоре леглото на зида е запълнено с хоросанов трошляк и други ломени камъни.

Южният зид I е разчистен изцяло на изток. Дължината му е 24,50 м. Ширината между двата зида е 9,40 м. Срещу челото му е частично разкрита хоросанова площадка и блоков градеж до нея. Предназначението им засега остава неизяснено.

През последните дни на разкопките се попадна на III-ти зид със същата ширина в посока юг – север, който опира плътно до северния ръб на зид I. Проследяването му ще продължи през следващата година. Наличието му дава основание да се допусне, че тези масивни зидове оформят голяма правоъгълна сграда №5 (запад – изток). По оста

й са разкопани трите подпори за стълбове или колони, вероятно носещи арки.

Относителното датiranje на сграда 5 се основава на няколко факта:

1. Тя е строена веднага след издигането на верижна страда (юг – север) или едновременно с нея е долепена до дългия ѝ зид. Верижната сграда се отнася към X век.
2. Сграда 4 с пещ, използва южния ѝ зид за гръб. Материалите и останалите податки я отнасят към края на X-XI век.
3. Дебелият пласт горели прослойки е насипан във вътрешността на вече разрушената сграда 5, но зидовете ѝ все още са запазени на известна височина. Находките от пласта и археологическата обстановка в района дават основание да се приеме, че те са от времето на византийското владичество.
4. В проучената част от терена рушевините на масивните зидове са засипани само от късния средновековен пласт в дворцовия център (XII – XIV в.).

Литература

- Т. Михайлова:** №205. Обект „Административна сграда в Дворцовия център на Велики Преслав”. – АОР през 2006 г. С. 2007, 533-535.
- Т. Михайлова:** №38. Разкопки на обект „Административна сграда – Велики Преслав”. – АОР през 2007 г. С. 2008, 627-629.
- Т. Михайлова:** №16. АР „В. Преслав” Обект „Административна сграда” – 587-589, (към официалния сайт на НАИМ – БАН, PDF – файл).
- Т. Михайлова:** №15. Обект „Административна сграда в Дворцовия център на Велики Преслав”. – АОР през 2009 г. С. 2010, 469-469.

№ 16. МАНАСТИР НА ЧЪРГУБИЛЯ МОСТИЧ, МЕСТНОСТТА СЕЛИЩЕ, ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

Росина Костова, Казимир Попконстантинов

Комплексът е разположен в югоизточния край на източната ниска равнинна част на Външния град на Преслав, известна като м. Селище. Разкритите до сега сгради свидетелстват за динамичната история на едно аристократично имение, превърнато в един от най-значимите фамилни манастири в България през Х в., свързан с личността и семейството на Георги монах и синкел български.

През сезон '2011 усилията на проучвателския екип бяха съсредоточени в югозападната част на манастира.

Югозападна верижна сграда I

Югозападната верижна сграда I е разположена западно от Южната манастирска сграда и е ориентирана по оста „изток – запад“. През миналия сезон предприехме изчерпване на пласта в помещения №1 и №2. В помещение №2 на дълбочина 0,20 м открихме керамични фрагменти от Х-ХІ в., бронзов пръстен, оловна плomba и щифт от закопчалка за книга. В помещение №1 на дълбочина 0,10 м от южната основа на помещението и на 0,40 м северно от нея се очертаха две ями, разположени на разстояние 0,80 м една от друга по оста „изток – запад“ (обр. 1).

Диаметърът на яма №1 е 1,10 м. На дълбочина 0,60 м от подовото ниво в северната част на ямата попаднахме на стени и дъно от стомна, покрити с тъмнозелена глазура (Х в.). В пласта над тях открихме три фрагмента от стъклен съд с релефна украса (кандило?), фрагменти от кухненска керамика от Х в., животински кости. На дълбочина 0,80 м открихме изцяло запазен съд, покрит с тъмнозелена глазура, който вероятно е служил за претопляне на храна. На дълбочина 1,20 м в източната част на ямата попаднахме на човешки череп. На дълбочина 0,40 м в яма №2 попаднахме на фрагмент от стъклен съд с релефна украса, идентичен с тези, открити в яма №1. Наред с това на дълбочина 0,60 – 0,80 м бяха открити фрагменти от капака на керамичния съд, открит в яма №1. Всичко това показва, че двете ями са запълвани по едно и също време.

С цел установяване на плана на Югозападната сграда в западна посока продължихме проучването на помещение №4. След разчистването попаднахме на основа от речни камъни с посока „север – юг“ с дебелина 0,65 – 0,70 м. Тя се оказа на 1,50 м западно от западната основа на помещение №3. Установихме, че северната основа на помещение №3 опира до новооткритата основа, но не продължава в западна посока. В същото време, макар да е обезличена в южната си част, имаме основание да смятаме, че новооткритата основа е била свързана и с южната основа на помещение №3, която продължава в западна посока.

Сграда „север – юг“

Новооткритата основа с посока „север – юг“ се оказа западна основа на сграда, развиваща се в северна посока. От тази сграда бе разкрито едно помещение с вътрешни размери 4,10 x 2,90 м (обр. 2).

Основите му са положени в културен пласт

Обр. 1. Помещение №1 в Югозападна верижна сграда I: поглед от изток.

Обр. 2. Помещение №1 от сграда „север – юг“: поглед от изток.

Обр. 3. Югозападна верижна сграда II: поглед от запад.

Югозападна верижна сграда II

Южната основа на Югозападна верижна сграда I бе проследена в западна посока на дължина от 30,75 м от западната основа на помещение №3 на дълбочина 0,40 м. Но западно от новооткритата западна основа на сградата „север – юг” тя принадлежи на друга сграда с верижен план, построена на същата ос „изток – запад” (обр. 3).

Трябва да отбележим, че в този участък основата е градена от по-големи речни волутъци (0,18 x 0,15 м) и плоски камъни. Дебелината ѝ варира между 0,75 и 0,90 м. Северната основа на тази сграда се намира на 4,25 м от южната основа и не съвпада с оста на северната основа на Югозападна сграда I. Дебелината ѝ е по-голяма, 1,25 м. Също е градена от големи речни волутъци, но северното ѝ лице е изградено от големи плочести камъни. До сега проучихме две напречни основи, които затварят две помещения. Те са долепени на fuga до южната основа, но са конструктивно свързани със северната основа. До североизточния ъгъл на помещение №2 открихме три фрагмента от преславска белоглинена рисувана керамика.

Пространство между Югозападни сгради I и II

На дълбочина 0,60 м от съвременното ниво в пространството между двете Югозападни сгради бяха открити четири стълба, които очертават пространство с размери 4,50 м (изток – запад) x 2 м (север – юг). Вероятно са от конструкция с монументален характер, различна от проучените досега верижни сгради в този участък от манастира. Северно от стълбовете проследяваме пласт от керемиди от падналия покрив, като в пласта върху тях открихме керамични фрагменти от XII-XIII в. и монета от 30-те г. на XIII в. Изглежда след разрушаването на тази конструкция от нейните рушевини в южната ѝ половина е натрупан хоросанов пласт (2,20 x 4,20 м) с дебелина 0,20 – 0,30 м, примесен с плочести и ломени камъни, фрагментирани керемиди и керамични фрагменти с врязана украса. В по-късен етап, вероятно при изграждането на двете югозападни сгради, североизточният и югоизточният стълб са били включени в основа от местни сиви камъни на глинен разтвор, която вероятно е затваряла помещение от изток. Вероятно на това помещение принадлежи и печката с правоъгълна форма, която проучихме на 0,60 м северно от южната основа на двете югозападни сгради.

Сред находките от изминалия сезон особено внимание заслужават поредните два печата на Георги монах и синкел български, които бяха открити съответно в помещение №2 на Югозападна сграда I и в помещение №2 на Югозападна сграда II.

През изминалия археологически сезон бяха открити и 18 бронзови монети. Идентифицираните монети могат да се разпределят в следните хронологически групи: IV-V в. (3 екз.); VI-VII в. (1 екз.); втора половина на X – първа половина на XI в. (3 екз.); 20-те – 50-те години на XIII в. (6 екз.).

В заключение можем да обобщим резултатите археологическите проучвания през 2011 г. в следните насоки:

На този етап изглежда, че южната част на комплекса първоначално е била очертана от оградна стена по оста „изток – запад”, разположена на 23,5 м манастирската църква. В участъка южно от притвора на църквата в западна посока е била изградена верижна сграда с 4 помещения, най-късно в първата половина на X в. (Югозападна сграда I). В източния и западния край на южната оградна стена в по-късен етап се били оформени помещения чрез изграждане на преградни стени на fuga, като в западния

с фрагментирани керемиди, въгленчета и животински кости. Градени са от речни волутъци, дебелината им варира от 0,70 до 0,80 м. В пласта над основите открихме малко керамични фрагменти, оловни и железни предмети и монети от XIII в. Непосредствено покрай северната основа на помещението на дълбочина 0,40 м попаднахме на основа от средно големи местни сиви камъни с посока „изток – запад” и дебелина 0,60 м, изградена в двуплицева зидария. От запад тази основа сключва ъгъл с друга основа от средни и големи местни сиви камъни с посока „север – юг”. До сега сме проследили тази основа на дължина 3,30 м в северна посока, но по всичко изглежда, че тук също ще се оформи още едно помещение.

край изглежда, че се оформя още една верижна сграда по оста „изток – запад” (Югозападна сграда II).

В пространството между двете Югозападни сгради има останки от масивна стълбова конструкция, вероятно по-ранна от тях, чийто план ще бъде уточнен в следващия сезон.

В северна посока от Югозападна сграда I са били изградени помещения, вероятно от една или две верижни сгради, които имат обща западна основа с нея.

Литература

Костова 2006: Р. Костова. „Манастира на Мостич” и проблемът за манастирите, основани от частни лица в България през Х в. – ИАИ, 2006, 39, 271-287.

Костова 2010: Р. Костова. Новооткрити гробни съоръжения в „Манастира на Мостич” в Преслав – В: ВТУ „Св. св. Кирил и Методий” и българската археология. В. Търново, 2010, 453-467.

Попконстантинов, Костова 2008: К. Попконстантинов, Р. Костова, Манастира на чъргубиля Мостич, м. Селище, В. Преслав – Археологически открития и разкопки през 2007. София, 2008, 629-632.

Костова, Попконстантинов, 2009: Р. Костова, К. Попконстантинов, Манастира на чъргубиля Мостич, м. Селище, В. Преслав – Археологически открития и разкопки през 2008. София, 2009, 594-598.

Костова, Попконстантинов, 2011: Р. Костова, К. Попконстантинов, Манастира на чъргубиля Мостич, м. Селище, В. Преслав – Археологически открития и разкопки през 2010. София, 2011, 419-422.

Нумизматичният материал е обработен от докторант Стоян Михайлов, уредник в отдел „Археология” в РИМ – В. Търново.

№ 17. СЕВЕРОИЗТОЧЕН ЪГЪЛ НА ВЪНШНА КРЕПОСТНА СТЕНА – НИАР „ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ”

Георги Майсторски, Пламен Славов

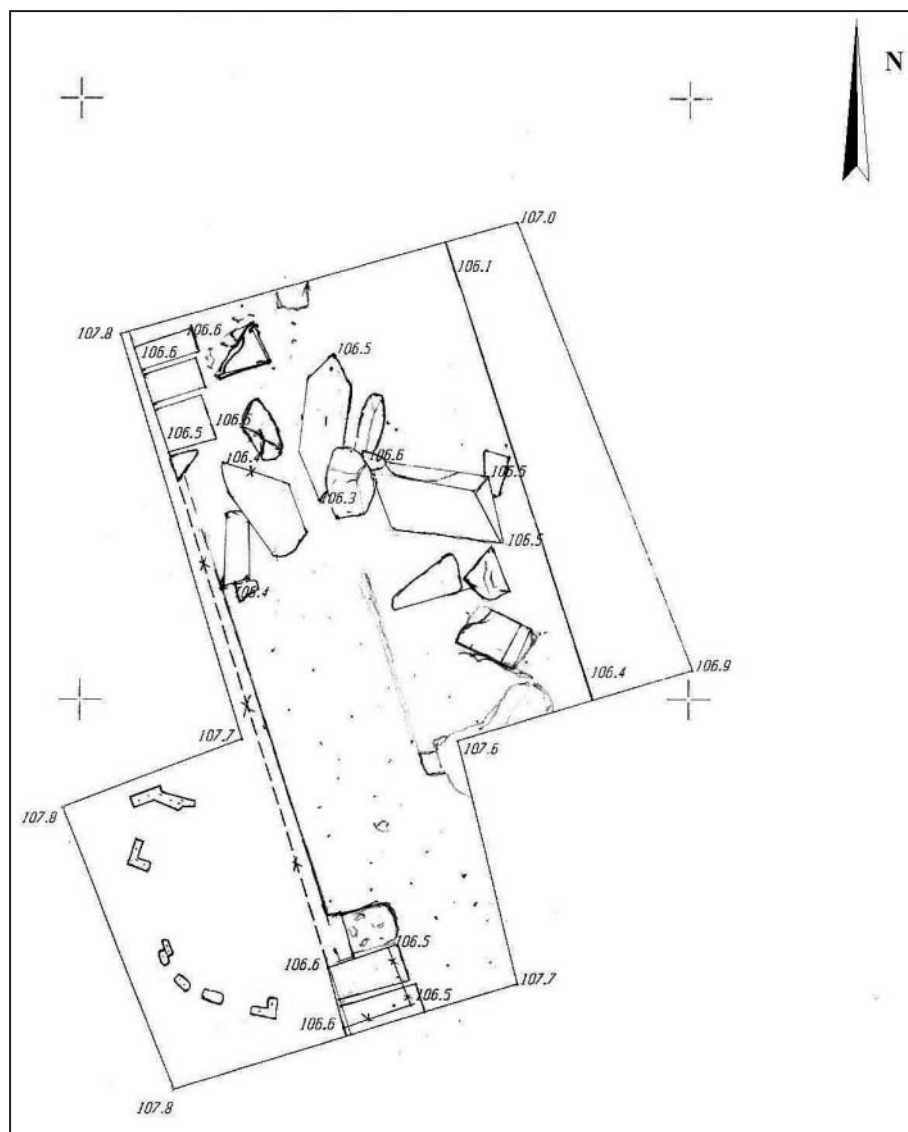
Обектът се проучва от 2004 г. До момента е установено наличието на три плътни крепостни кули, разположени на разстояние 120 м една от друга по протежение на ИКС. Открит бе и СИ ъгъл на Външната преславска крепост. Непосредствено пред източното лице на СИ ъгъл бе установена необичайна за преславската строителна традиция дървена сграда с хоросанов под. Усилията да се открият сходни кули и по източния участък на северната стена, останаха безплодни, въпреки направените сондажи на 60-ия, 120-ия и 240-ия метър от ъгъла и още няколко пункта.

За наличието на такива кули, западно от Северната порта, съобщават Р. Рашев и П. Георгиев. Затова през 2010 г. бе направено геомагнитно изследване за локализиране на крепостни кули и съоръжение, което е превеждало р. Румска през ИКС. С оглед на резултатите, през 2011-а набелязахме участък в Източната крепостна стена, между Кули 1 и 2, където аномалията от зида прекъсва и където при разлив Румска река протича, за да се влее в река Камчия. Заложихме и сондаж за установяване на кула в участък на 120 м северно от Кула 2. Сондажите са с поредни №25, 26.

Сондаж 25

Има размери 6 x 1,50 м и посока ЮИ – СЗ – успореден на стената. Впоследствие от юг бе разширен с 1,60 м на запад, при дължина 2,50 м и на изток от северния профил с 2 м. Сондажът отстои на 60 м северно от Кула 1.

Разкри се пасаж от ИКС, с дължина по западното лице 6 и по източното – 4 м и с шир. 2,80 м. В северната част на сондажа се разкриха три, а в южната – две квадрати от западния цокъл на зида. Тяхната дължина варира между 0,50 и 0,65 м, при шир. 0,35-0,50 и вис. 0,30 м. Във вътрешността на зида открихме големи плочести камъни, които, според разположението си, ни карат да смятаме, че са укрепвали брега на протичащата река. В най-ниската си част тези плочи оформят дълбоко корито, запълнено от дребни до средни речни и ломени камъни. Източно от този своеобразен филтър, извън зида, насипът бе пясъчлив и чист от камъни и примеси, което може да се обясни с тежките наводнения в миналото, които са заливали речната тераса. Западният профил срещу коритото бе регистриран трапе-

Обр. 1. Сондаж 25 – план.

0,20 м над това ниво, в северния профил на разширението личи елипсовидно легло на греди, напречно на коритото на реката. Шир. – 0,20 м, дебелина 0,08 м. Работата по Сондаж 25 бе приключена, без да може да се извлече максималната информация, затова той остава като основна цел за сезон 2012.

Сондаж 26

Отстои на 115 м северно от Кула 2. Размери на Сондаж 26: 6 x 1 м, посока изток – запад. Целим засичане трасето на ИКС и откриване на кула, изградена тук.

Орницата е с дебелина 0,40 м. Под нея следва 0,50 м трошляк от местен камък и късове варовик и 0,50 м – сиво-черна пръст с бучки хоросан. На дълб. ок. 0,60 м открихме желязна полуподкова, устие с дръжка от глазирана стомна и други фрагменти от XI-XII в.

На 4 м от западния край на сондажа на дълб. 1,40 м достигнахме източното лице на зида, пред

Обр. 2. Сондаж 26 – поглед отгоре.

цовиден ров с долна основа 1,60 и горна – 2,30 м и дълбочина 0,60 м. Очевидно именно тук през стената е протичала р. Румска. Едно мощно каменно струпване по южния бряг на рекичката, на дълбочина от 0,30 (непосредствено под орницата) до 0,80 м, трябва да се отнесе към по-ново време.

Вдигането на този пласт откри равномерен песъчлив насип, с дебелина до 0,60 м с примес от варовикови бучки, кости от животни и дребни фрагменти керамика. На дълб. до 1,20 м керамиката е по-фина и се отнася към XI в. Тънък слой от сбити камъчета отделя този пласт от подобен песъчлив насип с фрагменти от познатата през IX-X в. старобългарска керамика. Именно тук в насипа се очертаха едва различими следи от вертикално забити дебели дъски, с размери 0,08 x 0,15 м. След заснемането им, се очерта полукръг с диаметър ок. 2 м, който наподобява перало/тепавица. На

което има 0,90 м чист песъчлив насип и петно от дребни варовикови бучки. Над петното, в южния профил на траншеята открихме дялан варовиков блок с дебелина 0,25 м и ширина 0,50 м и по-малки обработени късове, както и буци розов хоросан.

На дълбочина 1,20 м разкрихме пласт от сбит строителен трошляк с дебелина 0,30 м, под който е чиста кафява глина. Трошляк-

кът е опирал до западното лице на зида и може да се свърже със строежа на стената. Ширината на субструкцията при Сондаж 26 е 2,90 м, но източните лицеви квадрати са лежали на 0,35 м в здравия терен, при което основата достига шир. 3,25-3,30 м.

След засичането на основния зид, главната ни задача бе да локализираме кула, каквато можеше да се очаква при отстояние 120 м от Кула 2. Ето защо положихме траншея с шир. 0,80 м и дължина 6 м (по-късно удължена с нови 6 м) от юг към север, долепена до източния профил на основния сондаж. Положихме траншеята в ниската част на синора, с което работата ни значително се облекчи. До 0,40 м е орницата, значително замърсена от съвременни земеделски дейности. На 7-ия до 10-ия метър откриваме три групи дялани варовикови блокове, които без съмнение принадлежат на паднали от стената зъбери, от които са се съхранили и два фрагментирани капака. Между зъберите, на дълбочина 0,65 м, в западния профил се очерта близо 3-метрова ивица с речни волутъци и хоросан. Важен резултат се получи в най-северния участък на траншеята. Тук останките от зъбер лежат на дълб. 0,70 м, а под тях започва подложка от дребен речен чакъл с редове кафява глина. Тя продължава 0,80 м на север с ширина 0,45 м и влиза в западния профил. Няма съмнение, че сме попаднали на нейното източно лице, тъй като в дълбочина източно от чакълестата субструкция е чист жълт пясък. На 0,80 м северно от зъбера по протежение на 1 м подложката е пресечена от друга траншея, запълнена с дребни ломени камъни и чакъл, примесени с тъмна пръст и хоросанови бучки. Тя се връзва в източния, западния и северния профил и поради това не можем да кажем повече за нейния характер.

Находката в северния участък на Сондаж 26 е повече от любопитна, с оглед на твърде близкото разстояние на разкритата субструкция до трасето на основния зид (2 до 3 м). Характерът на тази подложка е съпоставим със субструкциите на вече проучените по източното трасе съоръжения и ние сме склонни да допуснем нейната връзка с крепостната стена.

Обр. 3. Сондаж 26 – траншея север – юг: поглед на юг.

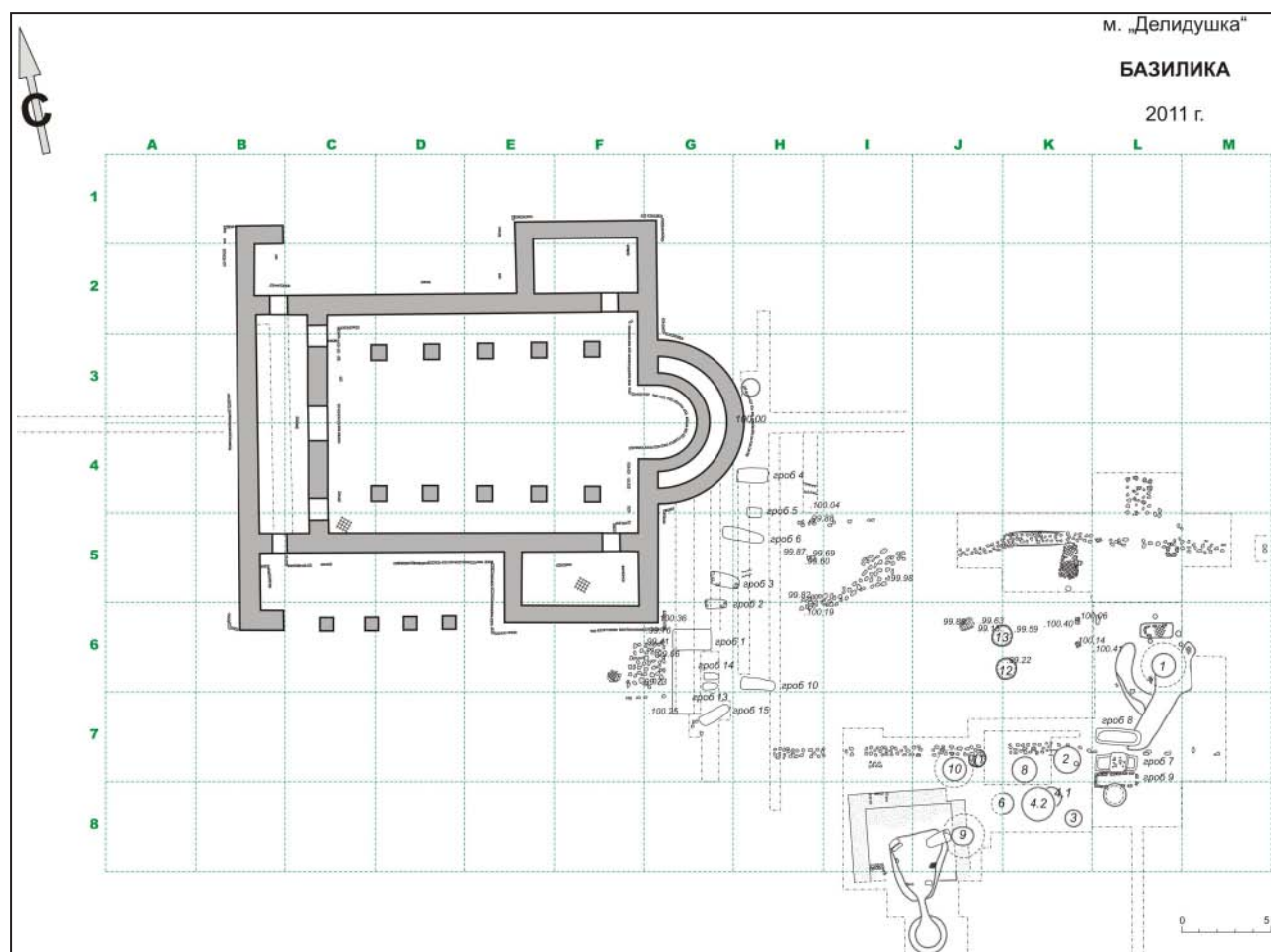
№ 18. „РАННОСРЕДНОВЕКОВНИ ЖИЛИЩНИ СТРУКТУРИ, СГРАДА И КУЛТОВИ ЯМИ” В МЕСТНОСТТА ДЕЛИ-ДУШКА КРАЙ ГР. В. ПРЕСЛАВ

Кремена Стоева

През 2011 г. работата ни бе съсредоточена в два сектора: на югоизток от раннохристиянската базилика и в сондаж 7 по южния склон на местността.

В сектора при базиликата продължи проучването на две успоредни каменни подложки, положени върху стария хумус. Те представляват основи на лека дървена конструкция, с посока И – З и размери ширина ~ 11 м и проучена дължина – около 25 м. Граници на тази структура на изток и запад не се установяват. Непосредствено на север от нея, в кв. Н5-Н5, се установиха подложки на греди – леко вкопани или положени върху стария хумус, от конструкцията на лека постройка, с ширина около 4,50 м. На юг тя е затворена от северната каменна подложка, чието трасе е съобразено с нея. В границите на това помещение, на дълбочина 0,25 м, се откриха находки, характерни за X-XI век: бронзов кръст енкалпион с изображение на Богородица Оранта, обеча и др. Тези структури принадлежат на леки постройки със стопанско предназначение.

Следи от наземно жилище, което има характер по-скоро на временно обиталище, се откриха покрай ЮИ помещение на базиликата, в кв. F6-G6. На дълбочина 0,20-0,25 м от съвременния терен се достигна ниво, заравнено с разноформатни ломени камъни. Струпването е леко издължено в посока С – Ю и с приблизителни размери 2,50 x 2 м. На това ниво се откриха няколко фрагмента от съдове с

Обр. 1. Общ план.

врязана украса. Западно от него се откри полуразрушено огнище с кръгла форма и диаметър около 0,50 м, със следи от бордюр по периферията. То е леко вкопано в стария хумус и изградено от дребни камъни с отухлена глинена обмазка. Границите на жилището са трудно доловими и несигурни, но ако приемем, че огнището е разположено в неговия ЮЗ край, а на север достига стената на църквата, то тогава неговата площ е приблизително 16 кв. м. Наземното жилище е изградено частично върху жилищната яма на изоставена землянка, засипана с пръст и ломени камъни. В този насип се откриха многобройни фрагменти керамика, характерна за Х век.

В източната част на кв. G6-G7 бе положен сондаж с посока север – юг и размери 7 x 0,80 м, за допроучване на късноантичния некропол, установен през 2007 г. В изкопа бяха пресечени три гроба №13, 14 и 15 – всички с християнски ритуал на погребване, с ръце скръстени на гърдите или таза. Единствената находка – обеца от огъната медна тел, се откри в гроб 13, вдясно от черепа на погребаното дете, на възраст 2-3 години.

В сектора на югоизток от базиликата се откриха три ями (№11, 12 и 13) и огнище, които се отнасят към Античната епоха. Те са с конична и цилиндрична форма. В пълнежа им се откриха фрагменти отухлени глинени обмазки, въглени и фрагменти от съдове, изработени на ръка, с езичести дръжки и пластичен шнуровиден орнамент. Последните не биха могли да послужат като датировъчен материал, поради широките хронологически граници на тяхната употреба. Непосредствено на запад от яма 13, на дълбочина 0,60 м от сегашния терен, се откри разрушено огнище с приблизителни размери 0,70 x 0,80 м. То е леко вкопано в стария хумус и е било изградено от глина и дребни плоски камъни. Разкритите ями и огнище несъмнено са част от комплекса негативни структури на изток от базиликата, установени в предходните години, които се свързват с култовите практики на местното тракийско население.

През изминалия сезон продължихме проучванията в сондаж №7 – по южния склон на височината Дели-душка, където целта ни бе доразкриване и прецизиране на датировката на леко вкопано в стария терен жилище. То бе частично проучено през 2009 г., когато бе разкрит неговият североизто-

чен ъгъл. Границите на жилището, макар и трудно доловими, бяха установени след разширяването на изкопа в южна посока. То е с приблизителна площ около 18 кв. м, с правоъгълна форма, леко издължено по оста изток-запад. Вкопано е на дълбочина 0,60 м от съвременния и 0,40 м от тогавашния терен. На това ниво, в СЗ ъгъл на жилището, са запазени на място плоски трамбовани камъни и масивен железен клин около леглото на горяла гредата от подпокривната конструкция в СЗ ъгъл на жилището. Гредата е леко вкопана в подовото ниво. Леглото ѝ е запълнено с отухлена до червено почва и въглени, а на дъното се откриха дребни плоски камъни. В ЮЗ ъгъл на жилището се откри печка с П-образна форма, вкопана в правоъгълна яма с размери 2 x 1,20 м и дълбочина 0,30 м.

Тя е ориентирана с дългата си страна в посока И – З. Съставена е от горивна камера и преддверие, изградени от добре обработени правоъгълни камъни с пригл. размери: 0,60 x 0,15 м. Горивната камера е с отвор на изток и вътрешни размери: дължина – 0,90 м, ширина 0,50 м. Дъното в горивната камера и преддверието е настлано с плоски камъни, фрагменти строителна и битова керамика, и обмазано с тънък слой отухлена глина. Под този пласт се откри по-ранен под на печката със същото устройство. В горивната камера и преддверието беше почистен дебел слой от пепел, въглени, фрагменти строителна керамика и обилно количество фрагменти от старобългарски съдове – сиво-черни, и с врязана украса, с количествен превес на последните. Техните форми и технологични белези поставят датирането на печката и жилището в Х век. Липсата на културен слой непосредствено на юг от печката определя южната граница на жилището и неговите приблизителни размери: 4,50 x 4 м. На подовото ниво не се откриха следи от глинена обмазка.

През 2009 г., непосредствено източно от жилището, на дълб. 0,60 – 0,80 м, се откриха множество фрагменти от съдове изработени на ръка, с украса от пластични ленти, езичести дръжки или със сиво-черна повърхност. Поради тази причина разширихме изкопа в източна посока. На около 4 м източно от жилището, на 0,50 м от съвременния терен, върху площ от приблизително 11 кв. м, се достигна подово ниво с трамбовани дребни камъни и фрагменти тухли, на места със запазена обмазка от кафява глина. На това ниво, в източния край на сондажа, се откриха следи от тънка хоросанена подложка. Под трамбования слой, на дълбочина 0,60 – 0,80 м, се откриха множество фрагменти от съдове изработени на ръка, характеристиките на местната тракийска битова керамика. Достигнатите нива могат да бъдат изяснени след цялостно проучване на регистрираните структури. Предварителните данни сочат топографска приемственост в местоположението на ранносредновековното и античното селище – в удобната за живеене долина на юг от височината Дели-душка, граничеща с извор и защитена от планинския хребет. Проучванията от последните два сезона показват, че през Ранното средновековие селището е достигнало и територията в непосредствена близост до раннохристиянската църква, чиито стени са били частично запазени и използвани при устройването на временни или по-дълготрайни обиталища.

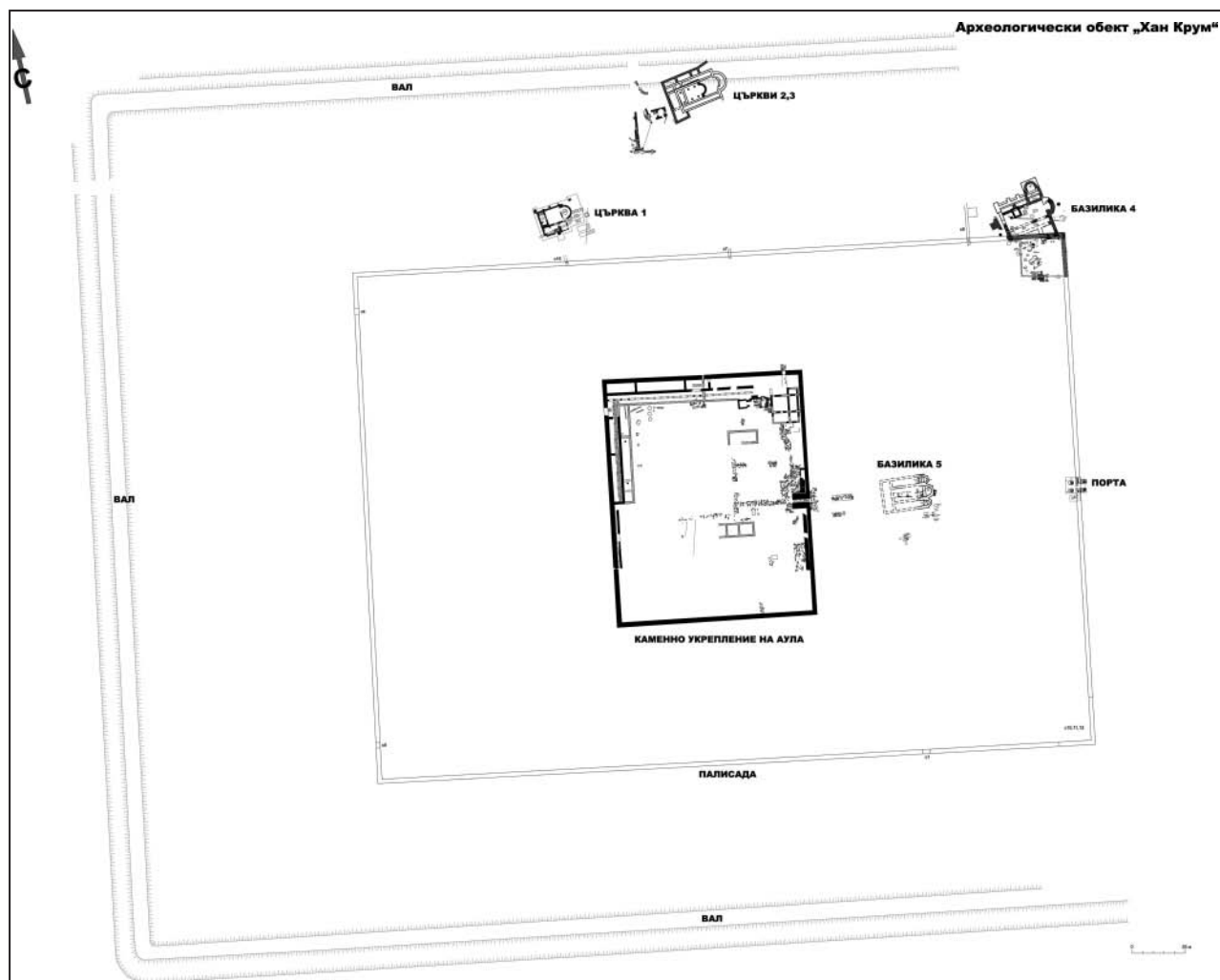
Обр. 2. Печка в юго-западния ъгъл на жилището в сондаж 7.

№ 19. „АУЛ НА КАН ОМУРТАГ” КРАЙ С. ХАН КРУМ

Кремена Стоева

През отчетния сезон проучванията бяха съсредоточени в три сектора: при църква №5, източната порта на палисадата и в североизточната част на аула, където бе проучен неразкопан участък от Базилика 4, както и ЮЗ част на ограденото пространство в североизточния ъгъл на палисадата.

В Църква 5 проучванията от изминалия сезон показаха, че триделният олтар на църквата се ха-

Обр. 1. Аулет до с. Хан Крум – общ план.

рактеризира с дълбоко предапсидно пространство и удебелени зидове. След конхите на апсидите, стилобатите, отделящи презвитерия от пастофориите, са широки 1,60 м, а основите на фасадните стени – 1,30 м. След предапсидното пространство, с дълбочина 2,85 м, четирите основи се стесняват до 1 м.

Леглата на зидовете са вкопани на 0,90 до 1 м от строителното ниво. Църквата е изградена с блокова зидария, която започва от основите. Върху дъното на траншеите е положена хоросанова подложка, съхранена най-добре в леглото на северния стилобат, където са запазени отпечатъци от масивни каменни блокове. В траншеята на южния стилобат са запазени на място две квадрати с приблизителни размери: дължина 0,45 м, ширина 0,40 м и височина 0,30 м. Под тях се наблюдава подравняване с тухли и блокаж от дребни камъни между квадратите. Каменните блокове са споени с бял хоросан.

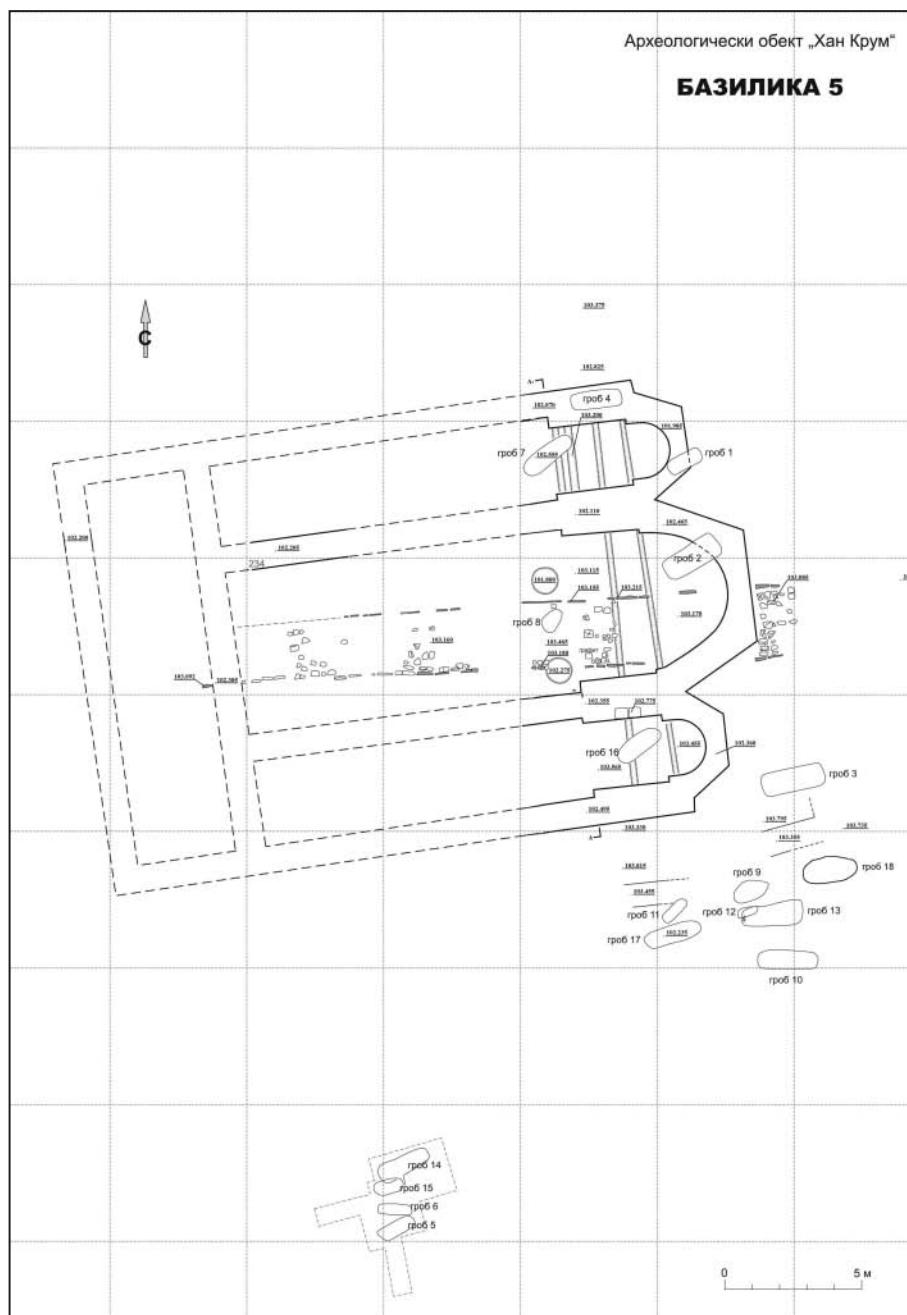
За да изясним стратиграфията и относителната хронология на двете структури, в проученото предапсидно пространство на църквата положихме сондаж с посока север – юг и размери: ширина 1 м и дължина 2,70 м. След изчерпването на пласта плътен хоросан дебелина около 15 см, се достигна улицата, установена от В. Антонова в съседните квадрати на запад. Стратиграфската позиция на структурите показва, че градежът на базиликата е заварил ранносредновековната улица, свързвала портите на каменното и дървено укрепление. Следователно нейното построяване трябва да се отнесе към времето след Покръстването и Старобългарската епоха. Тази датировка се подкрепя от начина на градеж – с блокова зидария, от аналогите с паметници на старобългарската църковна архитектура от края на 9-10 в., както и от някои подвижни находки, като едно писало с винтообразно тяло, каквито са известни от редица старобългарски книжовни средища. Напускането ѝ е станало организирано. В нея не се наблюдават следи от пожар или други природни бедствия. След разрушаването ѝ, в останките на базиликата са вкопани гробове с християнски ритуал на погребване. През изминалия сезон бяха проучени гробове 7, 8 и 16, вкопани в нивелиращия пласт от подовото ѝ ниво. Тяхното вкопаване може да се отнесе най-рано в последните десетилетия на X век, след

походите на княз Светослав Игоревич и Й. Цимисхи. Гробове се откриха и в квадратите непосредствено на юг от църквата (N 9-13,17) – всички с християнски ритуал на погребване и ръце кръстосани на гърдите. От насаipa в този сектор произлиза една открита на рампата монета – Латинска имитация от 30 – 50 г. на XIII век (определянето на монетата е извършено от д-р Ж. Жекова от РИМ Шумен), които приемаме като горна граница за вкопаването на гробовете. Четири от тях са вкопани на дълбочина 0,70 м и нарушават тънкия слой хоросан от разрушаването на църквата, който се проследява в профилите на 0,40 м от съвременното ниво. Гробове №13 и 17 са по-дълбоко вкопани (на 1,05 – 1,30 м от съвременния терен. Гроб 13 е нарушен от вкопаването на гроб 12, който пресича нивото от разрушаването на църквата. Тези данни показват, че е възможно част от гробовете в този сектор (№13 и 17), да се отнасят към времето на съществуване на църквата.

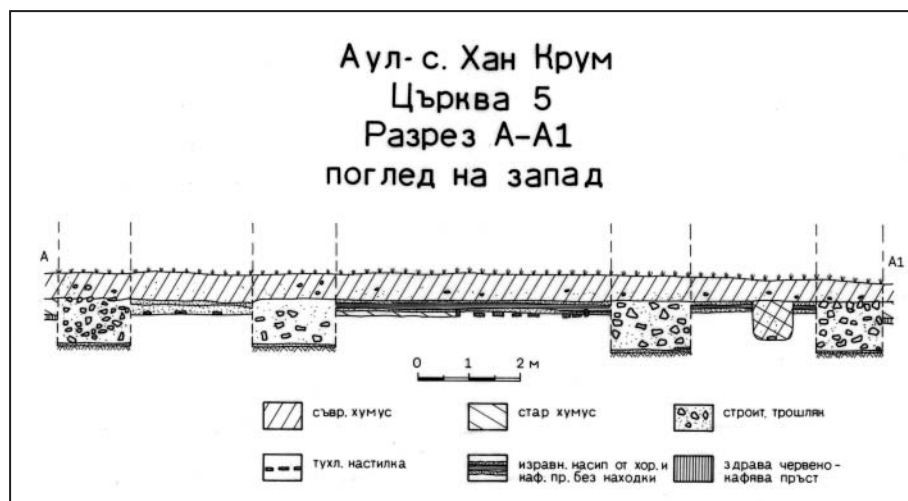
В кв. 234/21-22, бе положен сондаж в се откриха 4 гроба (№5, 6, 14 и 15), вкопани на 1,60 – 1,90 м от съвременното ниво. Всички погребения са извършени по християнски обряд, с ръце опънати покрай крайниците. Характерна особеност на тези гробове е полагането на горяло дърво върху или под тялото на мъртвеца – в горната част на торса или върху коленете. В гроб №6, който принадлежи на дете на възраст около 4 г., се откриха мъниста от стъкло, кехлибар и глина, които намират паралели сред находки от Централна и ЮИ Европа, където се датират до средата на V в. Дълбочината на вкопаване на тези гробове, тяхната стратиграфска позиция – под пласта от разрушаването на църквата, както и находките, открити в гроб №6, позволяват тяхното датиране сигурно да се постави в Късноримската епоха. Наличието на гробове от Късната античност в непосредствена близост до базилика 5 предполага, че в същия район е съществувала нелокализирана раннохристиянска църква.

В сектора при източната порта на палисадата, в проучения полуквадрат – между вътрешното лице на палисадата и югозападната яма от страницата на портата, се откриха две ями с диаметър 0,65 м, вкопани на 0,90 м. Те са разположени на 0,50 до 2.25 от вътрешното лице на палисадата и представляват гнезда на греди, поддържали конструкцията на дървена стълба към платформата на стената.

През изминалия сезон бе проучен един неразкопан участък в западната част на централния и юж-

Обр. 2. Базилика 5 (IX-X век).

Обр. 3. Базилика 5 – разрез А – А1.

преди полагането на основата на стилобата и и изграждането на църквата. На юг от базилика 4 бе проучен участък с площ около 25 кв. м в ЮЗ ъгъл на ограденото пространство покрай вътрешното лице на палисадата (Стоева, 2009, 485). В западната част на проучваната площ, на дълбочина 0,70 м в здравия терен, се очерта траншеята на дървената ограда, свързана с палисадата. В този участък тя е вкопана на 1,20 м и има същото устройство, както в проучените по-рано сектори. В ограденото пространство бяха проучени две тесни успоредни траншеи (N3 и 4) и два гроба – №22 и 24. Гробовете са с християнски ритуал на погребване, с ръце опънати покрай тялото. След изчерпването на насипа в структурите се установи, че гроб 24 пресича южната част на траншея №4, регистрирана през миналия сезон. Тази стратиграфия потвърди впечатленията ни от предишния сезон, че траншеите – легла на леки дървени конструкции, са едни от ранно вкопаните структури в този сектор и вероятно се отнасят към времето преди изграждането на базилика 4. Характерът на оградената площ, както и предназначението и хронологията на откритите в нея структури могат да се изяснят единствено след нейното цялостно теренно проучване.

Най-важният резултат от проучванията през 2011 г. е изясняването на хронологията на Църква №5. Фактът, че нейният строеж е заварил ранносредновековна улица с тухлена настилка, свързвала източните порти на каменното и дървеното укрепление в аула, отнася нейното изграждане към края на 9-10 век. Тази датировка се потвърждава от монументалната строителната техника, внушителните размери и аналозите с редица паметници на старобългарската църковна архитектура – базиликите при Равна, Чурина, базилики 25, 31 и 5 в Плиска и др. Откриването на тази църква поставя редица въпроси, чието решаване е възможно единствено след нейното цялостно проучване.

ВЕЛИКО ТЪРНОВО

№ 20. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ТРАПЕЗИЦА – СЕКТОР СЕВЕР” ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Константин Тотев, Евгени Дерменджиев, Пламен Караилив

Продължи работата на терените в южна и източна посока от Северната кула, Военната сграда, двете Дворцови сгради и църква №19, проучени през миналите 4 сезона (Тотев, Дерменджиев, Караилив, Косева 2011, 7-276; Тотев, Дерменджиев, Караилив 2011, 438-440) (обр. 1). Проследи се трасето на Източната крепостна стена в участъка между църква №2 и църква №19 (обр. 1). Разкриха се около 90

ния кораб на базилика 4. След изчерпването на насипа се установи, че основата на южния стилобат е разрушена от гроб №23. Той е вкопан на 2,60 от съвременния терен и се отнася към Късната античност. Мъртвият е погребан по християнски обред, с ръце опънати покрай тялото. Находки не се откриха. Гробът е разрушил южната периферия на яма 19, непосредствено на север от стилобата. Характерът на нейния насип показва, че ямата е вкопана

м от външното лице на крепостната стена, като на юг се достигна сондажа, направен през 2009 г. Източната крепостна стена е фундирана върху скалния венец, като плътно следва неговите очертания. Изградена е от ломени камъни и бял хоросан. Запазената височина на външното ѝ лице е до 1 м, а ширината при сондажа – 2,30 м (обр. 2).

На около 30 м северно от сондажа се откри правоъгълна бойна кула. Южната стена на кулата е дълга 1,50 м, източната 3,50 м, а северната – 2,30 м. Още една бойна кула с неправилна полукръгла форма се откри на 26 м северно от първата. Тя има диаметър 6,50 м, а външното ѝ лице е запазено на височина до 1 м.

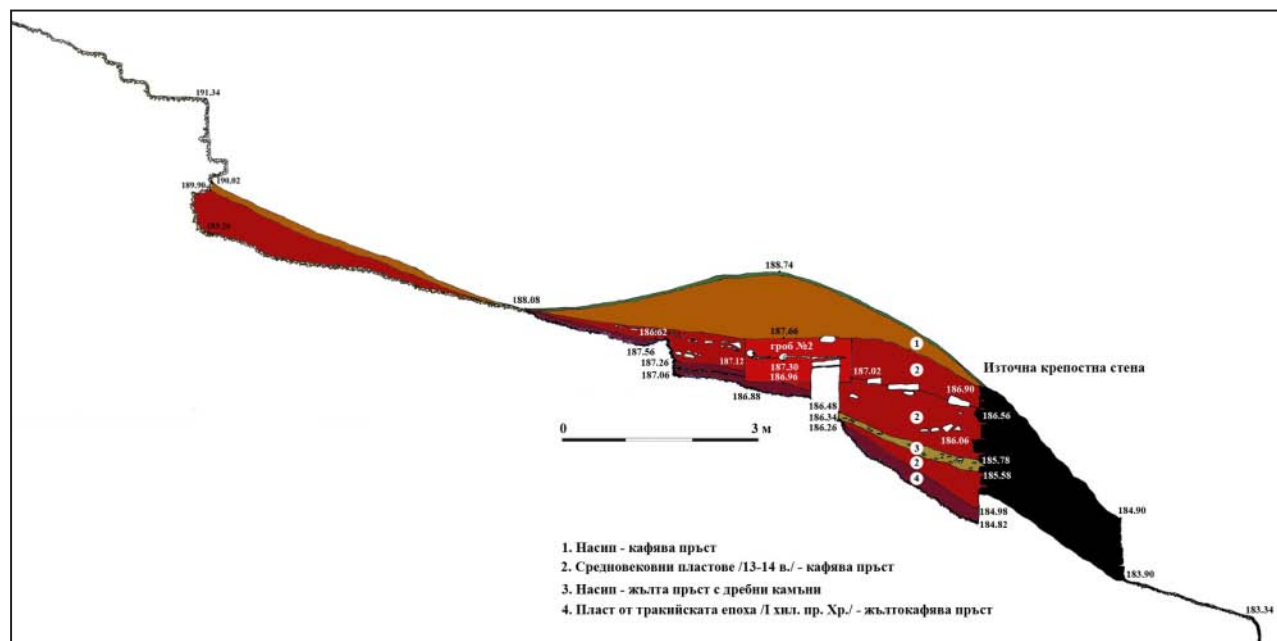
Направи се продължение в западна посока на сондажа от 2009 г., който пресичаше Източната крепостна стена и част от терена зад нея (обр. 2). Установи се, че над скалата има кафява пръст с дебелина до 0,65 м, наситена със средновековна керамика. Върху него е натрупан тънък пласт свлечена от склона пръст. На запад и двата пласта опират до подножието на вътрешен скален венец. От горния край на венеца скалата продължава плавно да се издига, като достига до източния край на Централния площад, където е разположена църква №19. Данните от сондажа не показаха дали е имало жилищно застрояване зад Източната крепостна стена.

В участъка от улицата между Източната крепостна стена и източните фасади на Дворцовите сгради се разкриха 4 гроба, като в единия от тях се откриха чифт златни обеци. Пред църква №2 се отнеха дебели до 2,20 м насипи от пръст, камъни, бигорни блокчета, фрагментирани керемиди и тухли, хоросан, фрагменти от стенописи и розетки от керамопластична украса. Откритите стенописни фрагменти са около 900 бр., като сред тях се открояват букви, част от лице, ръце, одежди на светци и ктитори, цокли, едноцветни фонове и декоративни орнаменти.

Откри се ново южно помещение (анекс), с размери 5,50 м х 3,90 м, пристроено на фуга към средата на южната фасада на Дворцова сграда II (обр. 3). От запад то не е имало стена, като същевременно липсва и вход към първия етаж на Дворцовата сграда II. Южната и източна стени на помещението са изградени от ломени камъни и бял хоросан. Ширината им е била около 1,50 м, а запазената височина – от 0,50 м до 2 м. Камъните от вътрешните им лица са били извадени, заедно с част

Обр. 1. Средновековен град Трапезица – Сектор север (2011 г.) (поглед от хълма Царевец).

Обр. 2. Северен профил в сондажа (кв. 27-4 и кв. 27И-1).

Обр. 3. Църква №2 и проучения терен южно от нея.

от блокажа, както и подовата настилка. В очертанията на помещението, след неговото събаряне, са били вкопани 15 гроба от некропола на църква №2. Помещението е издигнато след строителството на Дворцова сграда II. Засега не е ясно дали то предхожда строежа на втората Дворцова сграда II-A или е добавено след това. Неговата датировка може да се вмести в рамките на 13 в. Може да се предположи, че в това помещение е било разположено стълбище, водещо за втория етаж на Дворцова сграда II.

Проучи се участък от некропола, разположен от юг на църква №2 (обр. 3). Разкриха се общо 59 гроба с 66 погребани в тях индивиди. Първичните гробове са 48, а вторичните (заедно с поставени в първични гробове кости) – 18 бр. Детските гробове са само 4. Ямите на 27 гроба

са изцяло или частично вкопани в скалата поради тънкия земен пласт над нея. Интензивността на погребване е най-голяма в близост до църквата и край югозападния ѝ ъгъл. Има много случаи на разрушаване на по-ранни гробове, изваждане на кости и препогребване, застъпване и преизползване на ямите, вкопани в скалата, и погребване върху по-ранни скелети. В по-голямата част от гробовете имаше гвоздеи и останки от дъските на ковчезите. Инвентарът се състои от медни копчета, сграфито паница, глазирана чашка и медно кръстче, 23 бр. фрагментирани керемиди и тухли с връзани кръстове и надписи IC XC NI KA. В гроб №189 се откри златосърмен текстил край черепа, сребърно копче и златен пръстен със скъпоценен камък, а в гроб №203 – 2 сребърни обеци. Датировката на некропола остава в рамките на 14 в.

При югоизточния ъгъл на църква №2 се откри малко помещение с вътрешни размери 2,50 м x 1,60 м (обр. 3). Стените са зидани с ломени камъни, споени с кал, широки са 0,60 м и са запазени на височина до 0,75 м. Източната стена на помещението е изцяло разрушена. Тя е стъпвала върху масивна подпорна стена, която започва от югоизточния ъгъл на Дворцова сграда II. В средата на западната стена на помещението е оставен вход към коридор, достигащ до южната фасада на църква №2.

От източната страна на коридора остава малкото помещение, а от западната – ниска каменна площадка (обр. 3). Коридорът има дължина 4,50 м и ширина 1,60 м. Настлан е с каменни плочи. Площадката е с дължина 4,50 м и ширина 2,60 м. Изградена е пред източната стена на новооткритото южно помещение (анекс) на Дворцова сграда II. Откъм коридора площадката е оформена с еднолицева каменна стеничка с калова спойка (височина 0,45 м), а нейната вътрешност е запълнена с пръст и камъни.

Край южната стена на площадката се откри каменно стълбище (обр. 3). То има дължина 3,50 м, ширина 0,70 м и общо 4 запазени стъпала. Изградено е небрежно от големи каменни плочи. Стъпалата се намират в по-високата западна част, а от изток плочите са наредени като наклонена пътека. Изглежда стълбището е обслужвало най-ниската част на некропола в края на 14 в. и в самото начало на 15 в.

Южно от църква №2 се откриха 3 стени, зидани с ломен камък и глинена спойка (обр. 3). Най-северната стена е надстроена изцяло върху южната стена на помещението (анекс) на Дворцова сграда II. Тя има запазена дължина 5,50 м, ширина 0,80 м и височина 0,50 – 0,70 м. Средната стена е опряна в северната стена и е със запазена дължина 2,10 м, ширина до 0,60 м и височина 0,30 м. Трасето на южната стена не е успоредно на останалите 2 стени, защото е изместено в посока югозапад. Тя има запазена дължина 8 м, ширина 0,50 – 1,10 м и височина 0,30 – 0,50 м. Изглежда първите две стени са свързани с началния период на некропола. След като е започнало неговото разширение на юг, стените са били разрушени. Последна е южната стена, която е фундирана върху няколко гроба.

Сред откритите находки се открояват 3 каменни бойни ядра, 5 корниза от сив пясъчник, натрошен капак от саркофаг /сив пясъчник/, мраморна плочка с релефна украса, сграфито паници, подглазурни монограми и графити, железни катарамии и върхове на стрели.

Литература

Тотев, Дерменджиев, Караилиев, Косева 2011: К. Тотев, Е. Дерменджиев, П. Караилиев, Д. Косева. Археологически проучвания на средновековния град Трапезица – Сектор Север. В. Търново, т. 1, 2011.

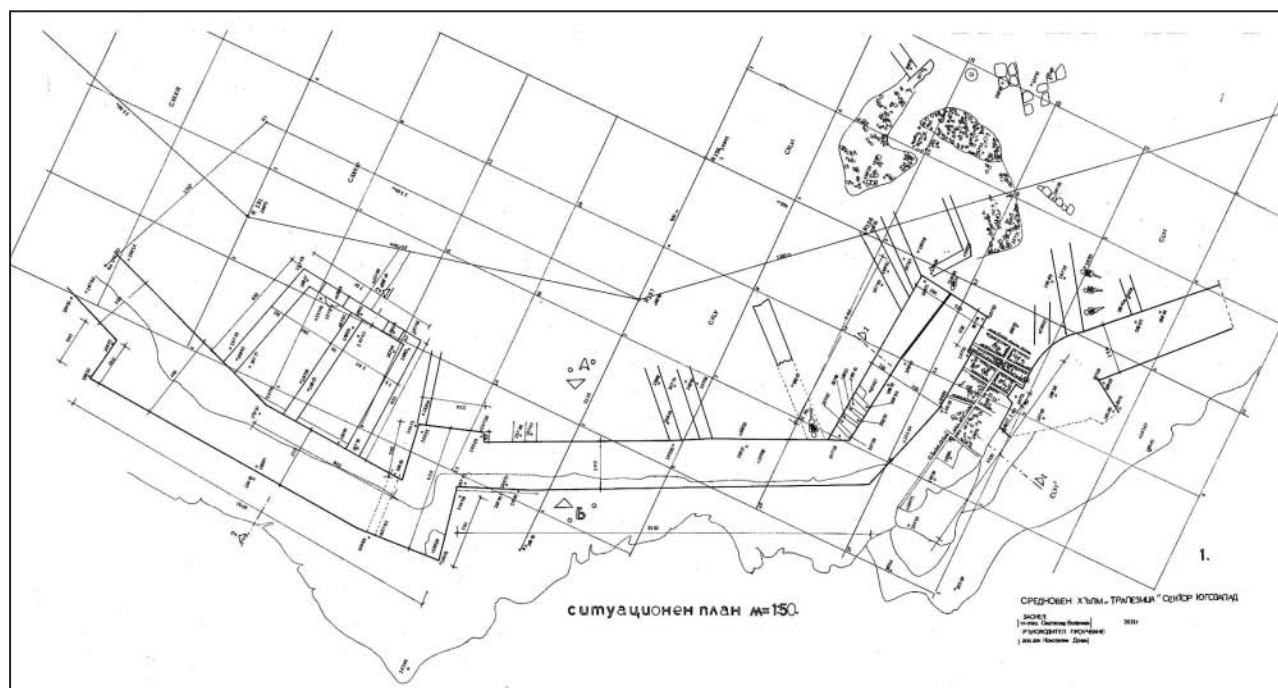
Тотев, Дерменджиев, Караилиев 2011: К. Тотев, Е. Дерменджиев, П. Караилиев. Археологически разкопки на обект „Средновековен град Трапезица – Сектор Север“. Археологически открития и разкопки през 2010 г. София, 438-440.

№ 21. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ТРАПЕЗИЦА – СЕКТОР ЮЖЕН”

Деян Рабовянов, Жулиета Гюлева, Пламен Дойчев

През 2011 г. продължиха археологическите разкопки на обекта, разположен между Южната крепостна стена и улицата, започваща от Югоизточната порта на Трапезица и завършваща в комплекса около църква №8. Усилията бяха насочени в изчерпването на културния пласт и проучването на структурите в квадранти CLVII и CLVIII, включително демонтиране на оставените профили. Проучваната площ се разшири в северна посока с 5 квадрата (CXLVIII13, CLVII4 и CLVIII1, 2 и 6)(обр. 1). Целта бе да се установят границите на жилищния квартал от втората половина на XIV в.

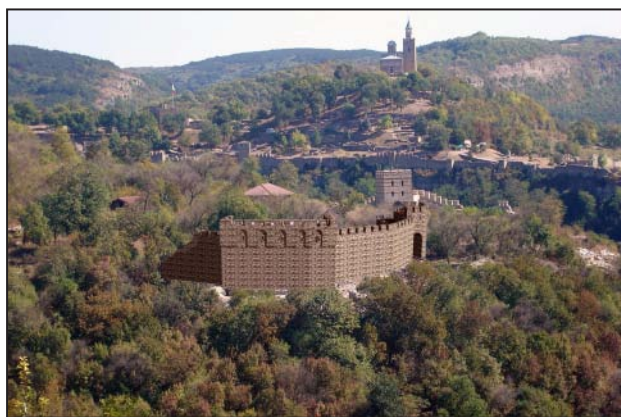
В северната част на обекта бе проучен къснохалколитен пласт, наситен с археологически материали до материковата скала, която покрива. Дебелината му е от 0,20 до 0,30 м в кв. CLVIII1,2,5,10, 12, 13 и 14 и в CLVIII9, 10 и 13. Най-дебел е в кв. CLVIII10 и в рамките на помещение 6, в което се разкриха и структури. Помещение 6 тук е врязано в склона, така е била отнета горната част на праисторическия пласт. Той е сериозно нарушен от средновековни вкопавания. В материковата скала се проследиха останките на една сигурна структура и следи от други във вид на дупки от колове и траншеи. Размерите на основната запазена структура (жилище)(обр. 2) са съответно 5,40 на 3,80 м, а дупките от колове имат

Обр. 1. План на разкритата крепостна стена и прилежащата архитектура – Трапезица, сектор „Югозапад”.

Обр. 2. Площадката-кула
(20 x 5,0 м), изглед от северозапад.

Обр. 3. Възстановка на площадката-кула, поглед от юг.

диаметър между 0,10 и 0,25 м и дълбочина между 0,07 и 0,15 м, като отстоят между 0,30 и 0,70 м една от друга. Някои от дупките от колове са врязани в траншеи с ширина между 0,20 и 0,50 м и дълбочина от 0,10 до 0,20 м. Коловете, набити в траншеите, са били уплътнени с отделни ломени камъни. Откритите фрагменти са от периода на късния халколит, трета фаза на комплекса Коджадермен-Гумелница-Караново VI. Откриват се и материали от преходния период между халколита и бронзовата епоха.

Разкриха се пласт и структури от периода на ранножелязната епоха и прехода между ранно- и късножелязната епоха (V в. пр. Хр).

В кв. CLVIII15 и 16 бяха демонтирани две нива с огнища и съдове покрай тях. Под тях до дълбочина 1,40/1,60 м, на която бе достигната материковата скала, пластът е само от ранножелязната епоха. Синхронен на тях е и един новооткрит съд, лежащ в северозападната част на кв. CLVIII15 на дълбочина 1,20-1,30 м. След демонтажа на по-високото огнище в кв. CLVIII16 се разкри петно от отухлени мазилки, ограничено от север от няколко камъка, оформящи неправилна редица. Основните запазени структури са в кв. CLVIII9 и 13. Пластът от ранножелязната епоха започва на дълб. 0,60/0,70 м. В него се откриха две групи съдове – съответно от 5 и 2 съда, разположени на изток от частично запазената пещ с размери 0,55 на 0,30 м (обр. 3). Пещта и съдовете покрай нея са синхронни с горното огнище и ниво в съседния кв. CLVIII16.

Проучванията през 2011 г. потвърдиха представата за трите периода на средновековните

останки на обекта (Рабовянов 2010). Датировките са извършени на база откритите 554 монети (Монетите бяха определени от доц. К. Дочев от НАИМ при БАН – Филиал В. Търново).

От първия период, обхващащ времето между 30-те и 80-те год. на XIII в., са голяма част от проучените ями (№19, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 57, 59, 65, 68, 69, 70, 72, 74, 75, 76, 77, 78) (обр. 1). Част от тях са с големи размери, над 1 м в диаметър и дълбоки до 1,50 м, като са вкопани в пласта от РЖЕ и материковата скала. Съдържанието им ги охарактеризира като боклучни ями. Наред с тях основно в северната част на обекта се отделя друга група от по-малки ями (диам. 0,60-0,70 м), дълбоки до 0,50 м. Те са вкопани основно в скалата и в запълнителя им археологическите материали са малко. Такива са ями №48, 53, 55, 65, 75, 76, 77 и 78. Към периода се отнасят и двата проучени гроба с номера 6 и 7 (обр. 1). Те са на индивиди, погребани по християнски, без гробен инвентар. Гроб 6 е бил облицован с плочести камъни и се откриха следи от ковчег.

Бе разкрита и нова сграда от този период. Това са останките от два успоредни зида във вътрешността на помещение 5, отстоящи на 5 м един от друг. Построени са от големи и средни полуобработени камъни, споени с жълта глина. Тези останки са принадлежали на сграда, която по ориентация, размери и техника на строеж е много близка до проучената през предходните сезони в западната част на обекта. Според стратиграфската си позиция и данните на монетите те са съществували между 1240 и 1280 г.

След периода на прекъсване в края на XIII в. животът е възстановен в нач. на XIV в. Израз на това са проучените през 2011 г. 13 боклучни ями – №17, 32, 38, 40, 43, 56, 58, 62, 64, 66, 67, 71, 73 (обр. 1). Те са с големи размери, а в някои са открити и следи от производствена дейност. Вкопани са в културния пласт и в скалата. Ямите датират от времето между 1300 и 1350 г. В първата пол. на XIV в. трябва да се отнесат и останките на пещ в кв. CLVIII16.

Най-плътното използване на терена е осъществено с построяването на жилищния квартал в средата на XIV в. Изцяло бе проучено жилище 6, разположено на север от жилище 4 (обр. 1). Установи се ранен период в строежа му, при източната му стена. Впоследствие то е било разширено, достигайки дължина 15,80 м. Жилището е врязано в склона и подът е оставен неизравнен. В рамките на северно му помещение се разкриха три масивни дупки от колове с диаметър 0,35 м. Те отстоят на 2,50 м една от друга, в изтеглена на изток редица. Вероятно стълбове са носели пода на етажа на сравнително широкото (до 7,35 м) помещение 6. В средата на западната стена се разкри широк 2 м вход, който се отваря към алея между сградите, с настилка от чакъл и дребни камъни. Друга такава алея с ширина от 2,85 до 3,20 м има източно от помещение 6. И двете на север се свързват с една от главните улици на Трапезица (обр. 1). Тя има ширина 2,50 м, настлана е с трамбовани дребни камъни и отделни плоски камъни и е отделена на север с бордюр от поставени на ребро камъни, оформящи широка 0,90 м площадка пред сграда от жилищен квартал, който се развива на север.

Демонтирането на пътеки в старите части на обекта даде важни данни за устройството на жилище 4. Установи, че западната му част е изградена едновременно с основното тяло. В нея е имало и стълбище за втория етаж, следа от което е частта от фланкирания го зид със запазена дължина 0,80 м. В североизточния ъгъл на основното тяло на жилището е имало вкопано до 0,90 м помещение с размери 3 на 3 м. То е било свързано чрез 3 стъпала с площада на изток от жилище 4.

От културните пластове и ямите, произхождат много археологически материали. Между тях трябва да се посочат седефен нагръден кръст и бронзов кръст енколпион с изображение на св. Андрей, предмети на бита и въоръжението и керамични съдове, както и 554-те монети.

Литература

Рабовянов 2010: Д. Рабовянов. Южната тераса на хълма Трапезица. Проблеми на стратиграфията, периодизацията и хронологията. – Археология, 2010, LI, кн. 3-4, 103-122.

№ 22. РАЗКОПКИ НА КРЕПОСТТА ТРАПЕЗИЦА „СЕКТОР ЮГОЗАПАД”, ГР. ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Константин Дочев

Проучваният сектор е в югозападната, най-ниската и достъпна част на крепостта. През 2011 г. проучването продължи в северозападна посока по протежението на стената. Бяха разкрити още 35 м от крепостната стена, както и неизвестно досега крепостно съоръжение. То е с правоъгълен план, оформено като бойна площадка, с дължина 19,5 м, и с ширина по двата фланга от 5,20 м, а в средата до 3,50 – 4 м. От външната си страна тази неизвестна досега издължена кула е запазена на височина 5,80 – 6 м, отвътре до 4 м. И в този участък стената е с плътен градеж от големи обработени камъни, някои от тях с размери 0,60 – 1,10 м, фундирана върху материковата варовикова скала. От вътрешната страна стената е много добре запазена с оригинален градеж до 3,30-3,50 м. При направения сондаж се установи, че вътрешното лице е положено не върху скалата, а върху културни наслоявания от по-ранни времена, но върху подложка от бял едрозърнест хоросан с деб. 0,10-0,15 м. В източната част на тази площадка-кула, с квадратура от ок. 70 – 80 кв. м, на нивото на хоросановата площадка се разкри напълно запазен отвор (барбакан) за отвеждане на атмосферните води през крепостната стена. Барбаканът, заедно с останалата отводнителна крепостна система, са предварително планирани и геодезически трасирани, тъй като това е най-ниското място на цялата крепост Трапезица. Вероятно това съоръжение е било свързано и с оттичането на голямата щерна към църква №8 („Св. Йоан Рилски”), която отстои на ок. 50 м северозападно от крепостната стена. На ок. 0,5 м източно от барбакана, на нивото на човешки ръст, върху камък от стената със сравнително гладка повърхност, е запазен графит на старобългарски език на два реда, чието разчитане предстои. И в новоразкритото трасе на стена с дължина 30 – 35 м не бе открита нито една цяла тухла.

Обр. 1. План на проучваната през 2011 г. част от обекта.

От вътрешната страна на стената, в рамките на бойната площадка-кула, се разкри много добре запазена двуделна сграда с размери 7 x 6 м. Към всяко помещение е направен вход с праг с по едно стъпало от вътрешната част. Зидовете, с шир. 0,55-0,60 м, имат много добра зидария от по-дребни полуобработени плочести камъни със запазена височина до 1 м. Тази сграда е вкопана в по-ранни културни наслоявания и е по-късна от крепостната стена. Според намерената керамика, предимно от XIV в. и няколко медни монети (Иван Александър с Теодора II (1347 – 1371) (3 екз.) и на Иван Шишман (1371 – 1395), сградата е построена към края на 40-те години на XIV в. и използвана до към 1385 – 1390 г., но не за жилищни нужди, а вероятно като склад, тъй като намерената керамика е сравнително малко и твърде начупена. Сградата е била с дървен покрив, за което свидетелстват десетките големи и малки ковани железни гвоздеи и скоби. Към края на XIV в. върху част от нея е изградена друга сграда, но от нейните зидове са запазени само два реда вторично използвани камъни от крепостната стена.

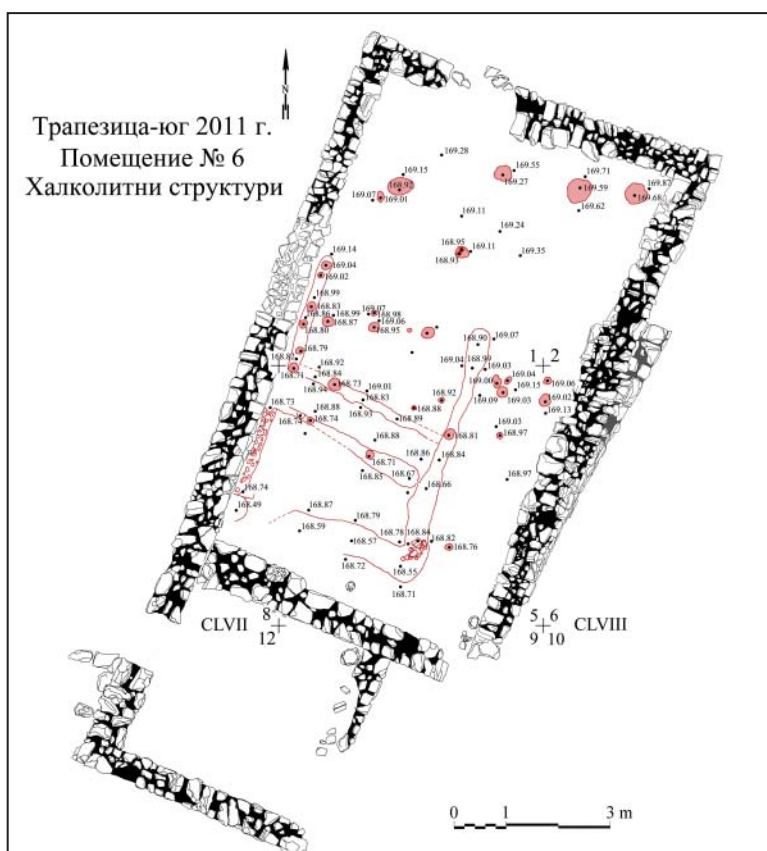
Разкритата и много добре запазена, неизвестна досега, солидна правоъгълна площадка-кула с размери 19,5 x 3,5 – 5,20 м, със запазена височина в оригинал до 6 м, върху която е могло да се разположи войскава част от най-малко 60-70 войника, била предвидена да отбранява подстъпите към най-ниската и достъпна част на крепостта Трапезица. От източната ѝ част е била защитавана портата с проход и стълбище, а от западната – неразкритата напречна крепостна стена със стълбище, стигаща до р. Янтра и използвана за водоснабдяване на част от населението в крепостта. Това съоръжение е регистрирано в началото на XX в. от Карел Шкорпил. Вероятно тази солидна отбранителна система е била изградена и заради важната църква, в която са се пазели от 1195 до 1393 г. мощите на Св. Йоан

Рилски, пренесени от цар Иван Асен I от Сердика и положени в крепостта Трапезица. От трите археологически сезона трасето на стената в този участък на Трапезица е разкрито на 65 – 70 м и се намира в добро състояние. Целият участък, с портата, прохода, стълбището и новата площадка-кула, може да послужи като образец не само при обемно възстановяване, но и на други части от крепостта Трапезица.

През този сезон от движимите находки правят впечатление откритите 15 железни стрели с различна форма и предназначение – бойни и за лов; неизвестни досега керамични глазирани квадратни модули (плочки) за подова мозайка, сребърен масивен пръстен (тегло 14,5 г), стеатитно кръстче с надпис; пластина от процесиен кръст с позлата и многобройни части от съдове, тип „сграфито“. Намерените монети са 130 бр., предимно медни и билонови. Една от тях е на цар Иван Асен II (1218 – 1241), която е от най-редките български емисии, много добре запазена. От близо 14 000 средновековни монети, намерени в Търново, това е четвъртият екземпляр монета на цар Иван Асен II. Освен керамика от XIII и XIV в., са намерени и части от глинени съдове от XI–XII в., както и от времето на тракийското селище от IX – VII в. пр. Хр.

Получените данни за крепостната стена и изградените към нея съоръжения още повече утвърждават мнението, че хълмът е укрепен като самостоятелна военнo-гарнизонна крепост със свой стратег при византийското управление на града към 1170 – 1175 г. Това нейно предназначение и функциониране било запазено при първите Асеновци, които издигнали в нея нови кули или подсилили крепостната стена. Едва при цар Иван Асен II (1218 – 1241), от 1230 г. до края на 1241 г., когато България имала първенствуващо политическо надмощие над всички държави от Европейския Югоизток, отпаднала временно военната заплаха от юг и тогава в крепостта Трапезица било разрешено настаняването на цивилно население и изграждането на жилищни и други сгради, които до началото на XV в. са в няколко строителни периода.

През следващия сезон проучванията, при евентуално финансиране от Министерството на културата, отново ще бъдат насочени към разкриването на трасето на стената в посока северозапад и евентуалното намиране на напречната водоснабдителна стена към р. Янтра.

№ 23. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МАНАСТИРСКИЯ КОМПЛЕКС ПРИ ХРАМА „СВ. СВ. ПЕТЪР И ПАВЕЛ” ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Николай Овчаров, Хитко Вачев, Илиян Петракиев, Веселина Георгиева

Археологическите проучвания на манастирския комплекс при храма „Св. св. Петър и Павел” във Велико Търново са проведени в периода 1 – 30 юни 2011 г. Финансирането им е осигурено от Община Велико Търново. Ръководят се от колектив в състав: ръководители: проф. д. и. н. Николай Овчаров и доц. д-р Хитко Вачев, и зам. ръководители: Веселина Георгиева и Илиян Петракиев.

В съответствие с работната програма разкопките бяха съсредоточени в пространствата югозападно, западно и северозападно от храма. В квадрати XXII-1, 2, 3 е разкрит фундамент от изграждения след земетресението през 1913 г. портал. За строителството му са употребени камъни от разрушените постройки на Търновската митрополия. Размерите му са 8,70 x 1,90 м. Върху въпросния фундамент към настоящия момент стъпва съвременната ограда на дворното пространство. Северно от портала, на дълбочина 0,20 м под съвременния терен е разкрита каменна настилка с площ около 50 кв. м. Тя е изпълнена от средно големи, необработени камъни, плътно наредени един до друг. Общата ѝ денivelация е от юг към север. В средната ѝ част, на разстояние 2,90 м един от друг са оформени два улея, предназначени за отвеждане на атмосферните води. Оформлението ѝ е станало след средата на XVIII в. На разстояние 2,10 м западно от спомената настилка е разкрит пасаж от друга, по-ранна като дата на оформлението си каменна настилка. Нейното ниво лежи на дълбочина около 0,20 м под това на вече описаната. Пасажът има размери 5,80 x 2,20 м. Прави впечатление неговото по-небрежно изпълнение – някои от използваните камъни са поставени с острите си ръбове към повърхността. Предварителните наблюдения сочат, че оформлението на настилка, към която принадлежи разкритият пасаж, е станало след XV в.

В квадрати XX-1, 2, 3, 4 продължава проучването на гробовете от разкрития през миналогодишните археологически сезони некропол. Те принадлежат към два основни хоризонта. Първият от тях се отнася към периода XIII – XIV в. Погребенията са извършени в гробни ями без следи от специално оформление. Наличие на ковчези не се констатира. Погребаните индивиди са положени в съответствие с канона, според който тялото е положено по гръб, ръцете са върху него, долните крайници са изпънати. В проучените гробове не са констатирани материални следи от извършването на погребални обичаи, явяващи се отклонения от християнската погребална обредност. Гробен инвентар липсва с изключение на този от гроб №69. До лакътните кости на погребания индивид са открити по две сферични бронзови копчета. Местооткриването им показва, че с тях е закопчавана дреха с къси разрези на ръкавите.

Втория хоризонт от гробове като дата се отнася към периода XVI – XVIII в. При гроб №66 е установено наличие на трайна маркировка. От западната страна е поставена вертикално изправена каменна плоча с размери 0,42 x 0,50 x 0,06 м. Погребенията са извършени в гробни ями, без следи от специално оформление. Преобладаващата част от покойниците са били положени в ковчези. За наличието им се съди по откритите железни гвоздеи, изработени чрез изковаване. Погребаните индивиди са положени

Обр. 1. Късносредновековен пръстен с вложена в него антична гема.

в съответствие с канона, според който тялото е по гръб, ръцете са върху него, долните крайници са изпънати. В някои от гробовете е открит гробен инвентар – погребални съдчета, обеци, пръстени, аксесоари от дрехи. Специално внимание заслужава сребърният пръстен открит в гроб №76. Стилните му характеристики сочат, че изработката му може да бъде отнесена към XVII-то столетие. В касетата му е вложена изящно изработена антична гема с изображение на бог Аполон (обр. 1).

В квадрат XV – 1, 2, 3, 4 са разкрити части от сгради, принадлежащи съответно към комплекса на Търновската митрополия и средновековния манастир (обр. 2). Регистрирани са два строителни периода. По-късния от тях, като дата се отнася към XVIII в. По време на него е издигната сграда, на която принадлежат разкритите два зида от субструкцията ѝ. Връзката между тях е конструктивна. Северни-

ят зид има дължина 7,40 м, а западния 7,90 м. Дебелината им е 0,55 м. Изградени са от камъни, по които личат следи от допълнителна обработка, спойката е хоросанова. Запазени са на височина 0,28-0,40 м. Под основите на споменатите зидове са разкрити части от по-ранна сграда, издигането на която се отнася към втората четвърт на XIII в. От нея е запазена субструкцията на южната, части от източната и западна стени. Връзката между тях е конструктивна. Ширината на разкритите зидове е 1 м. Изградени са от камъни по които личат следи от допълнителна обработка, спойката е хоросанова. Запазената височина е 0,20 – 0,40 м. Върху южния зид личи запазена част от суперструкция с ширина 0,60 м и височина 0,12 м. В нея се долавят едва забележими останки от страница на входен отвор.

В квадрат XX-3 е разкрит гроб, в който са погребани стенописни останки от зографията на църквата „Св. св. Петър и Павел”. Гробът представлява правоъгълна камера с размери 0,90 x 1,87 м. Стените и дъното му са измазани с хоросан. В него са положени стенописните фрагменти, обърнати с лицевата си част към дъното. След извършването на полева консервация, стенописите са предадени за реставрация в Лабораторията за консервация и реставрация при РИМ – Велико Търново. Установява се, че са запазени няколко изображения от лица на светци, между които най-добре е съхранено това на св. Пантелеймон (обр. 3). Стилистите особености на зографията сочат, че тя е изпълнена около средата на XV в., откогато датира мащабното изписване на храма „Св. св. Петър и Павел”. На базата на стратиграфската ситуация е установено, че погребването на стенописите е извършено преди първите десетилетия на XVII в.

През отчетния археологически сезон са открити общо 105 находки. Сред тях внимание заслужават няколко бронзови закопчалки за книги, накити и керамични съдове. Нумизматичният материал е представен с 80 броя монети: римски бронзови фолиси (364 – 408) – 2 екз.; медни монети от периода 1204 – 1257 – 44 екз.; монети от периода 1257 – 1400 – 18 екз.; турски монети (XIV – XIX в) – 8 екз. Обработката на нумизматичния материал е извършена от доц. д-р Константин Дочев.

Обр. 2. Останки от сгради принадлежащи на комплекса на митрополията и средновековния манастир.

Обр. 3. Фрагменти от „погребаната” стенописна украса.

№ 24. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ЦЪРКВА И БАНЯ ЮЖНО ОТ МАНАСТИРА „СВ. 40 МЪЧЕНИЦИ” ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Константин Тотев, Евгени Дерменджиев, Пламен Караилив

Обектът се намира в западното подножие на хълма Царевец, на 60 м южно от църквата „Св. 40 мъченици”, където бяха разкрити архитектурните останки на средновековна църква и баня, както и 64 гроба от следстоличен некропол (Тотев, Дерменджиев, Караилив 2008, 695-698; 446-448; Дерменджиев 2011, 77-100) (обр. 1). Разкопките се финансират със средства на НИМ. За тяхното довърш-

Обр. 1. Общ план на обекта с гробове от долното ниво на следстоличния некропол от XVI-XVII в. и реконструиран план на банята.

При почти всички гробове се откриха гвоздеи и дъски от ковчези. Инвентар: сребърен пръстен, медно пръстенче, 29 медни копчета, прешлен за вретено, керамично гърненце, връх на стрела, 5 медни и една сребърна монети.

ПЕЩ (XVI в.) (обр. 1). От нея са оцелели части от източната (0,95 м) и западна (0,50 м) стени с по един ред камъни, споени с кал, а между тях се откри част от пода. Тя е имала трапецовиден план, с отвор на южната стена. При изграждането на пещта е пресечена боклучна яма №1 и е бил разрушен източният край на средновековния каменен зид.

НАСИП (края на XIV в. – началото на XV в.) (обр. 1). Пред южната фасада на банята и под котелното помещение се попадна на насип от тъмнокафява пръст и камъни, с дебелина до 0,70 м, положен отчасти в специално изкопана яма. От юг, където височината на насипа е по-голяма, са били наредени големи камъни, на разстояние около 3,50 м от банята. Може да се предположи, че такава укрепваща стеничка е имало и от запад. Чрез този насип е бил стабилизирал и подравнен теренът, за да се изгради върху него котелното помещение на банята.

КАМЕНЕН ЗИД (XIV в. – XV в.) (обр. 2, 3). Зидът от ломени камъни, споени с кал, е с посока изток – запад. Запазената му дължина е 4,15 м, височината – 1 м, а ширината достига 0,75 м. От изток е фундиран в боклучна яма №1, а в двата си края е разрушен. Има вероятност това да е част от южна оградна стена около църквата.

БОКЛУЧНА ЯМА №1 (XIV в.) (обр. 2, 3). Допроучи се и южната половина на яма №1, която остава под каменния зид. Пълнежът се състои от кафява пръст, керамика, животински кости и тухли. Ямата има формата на пресечен конус с диаметър на устието 1,10 м, диаметър на дъното 1,70 м и дълбочина 1,85 м.

ПОЛУВКОПАНО ЖИЛИЩЕ №1 (XIV в.) (обр. 2). Жилището се регистрира в южния край на източния профил. Дължина север – юг – 2,80 м. Разкритата ширина е само 0,40 – 0,70 м. Вкопано е на дълбочина 0,50 м. Огнището, с диаметър 1,20 м и дебелина 0,25 м, е било долепено до западната стена. При югозападния ъгъл се откри яма от кол за носещата конструкция на покрива и стените на жилището.

ване са необходими сериозни укрепителни дейности на съвременния път, под който остават източните части на църквата и банята. През 2011 г. проучванията бяха съсредоточени в южната част на обекта, където след отнемането на съвременните насипи, се демонтираха няколко стени от къщи, строени през XIX-XX в.

НЕКРОПОЛ (XVI-XVII в.) (обр. 1). Проучиха се общо 24 гроба от следстоличния некропол, от които 2 вторични и един детски. При вкопаването на 3 гроба са разрушени източната стена и огнището на котелното помещение на банята (обр. 2), а 2 от скелетите лежаха върху средновековния каменен зид.

ГРОБ №65 (XIV в.)
(обр. 2). Единственият досега гроб, който може да се отнесе към столничния период на Търнов, отстои на 12 м южно от църквата. Няма инвентар и ковчег.

БОКЛУЧНА ЯМА №2 (XIV в.) (обр. 2). В северозападния ъгъл на жилище №1 се откри боклучна яма №2. Тя има форма на пресечен конус, с диаметър на устието 0,60 м, диаметър на дъното 1,10 м и дълбочина 1,20 м. Ямата е вкопана в очертанията на жилището след неговото изоставяне.

ПОЛУВКОПАНО ЖИЛИЩЕ №2 (XIV в.) (обр. 2). Под насипа пред южната фасада на банята се очерта полувкопано жилище №2 с ширина изток – запад 2,70 м и видима дължина север – юг 3,50 м. Не се установиха данни за неговото подо-

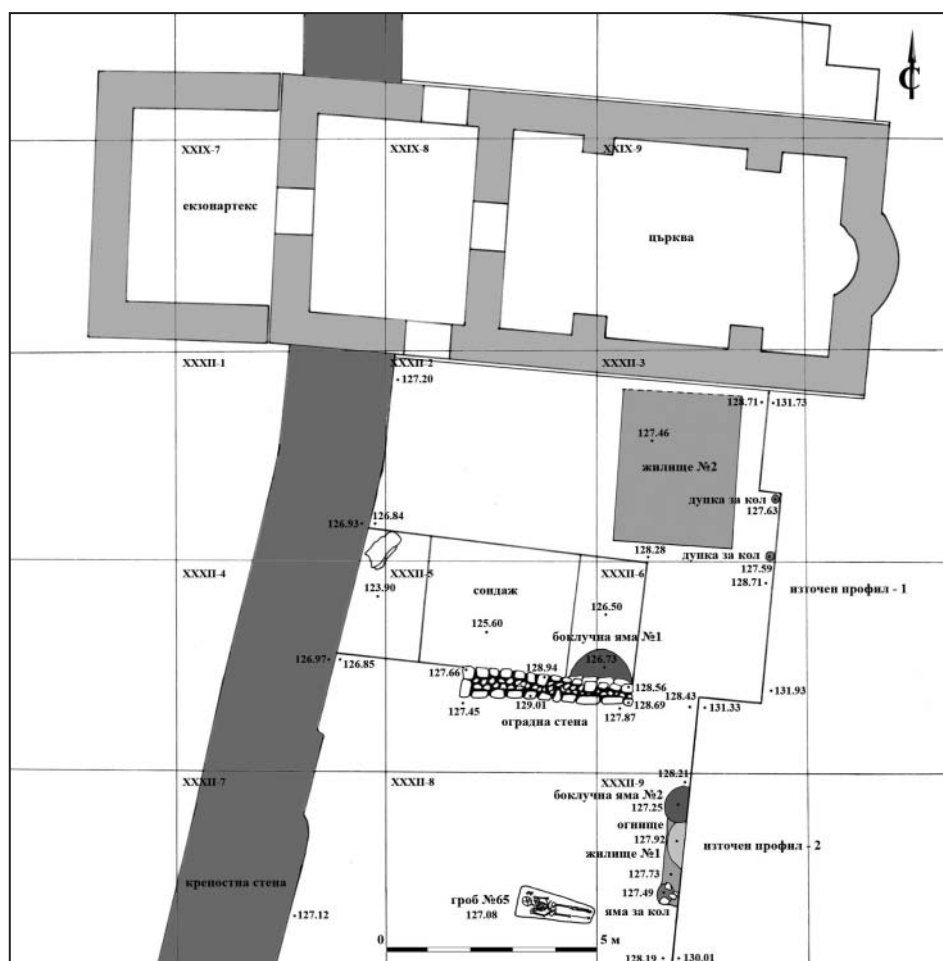
во ниво и отоплително съоръжение. На 1 м източно от жилище №2 се откриха 2 дупки от колове, на разстояние 1,20 м една от друга (обр. 2). Тези колове са поддържали покривната конструкция на жилището.

СОНДАЖ (обр. 2, 3). Сондажът е разположен от юг на църквата, като опира до Западната крепостна стена на ранновизантийското укрепление. В този участък от брега крепостната стена е фундирана на дълбочина до 0,75 м в пласт канелено-кафява пръст. Фундаментът е изграден от 1 ред големи ломени камъни, под които има безредно нахвърляни малки камъни и скални отломъци, смесени с пръст. Вътрешното лице на крепостната стена е запазено на височина до 2,40 м.

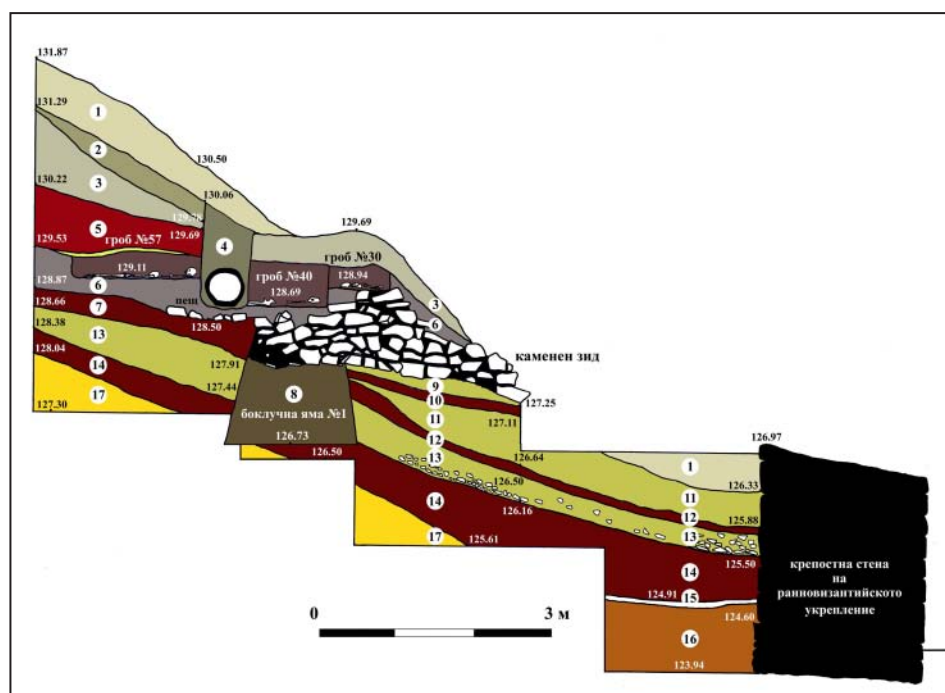
Върху пласта канелено-кафява пръст се откриха дъната на 2 хоросанови бъркала. Те са затиснати от пласт кафява пръст, наситен със средновековна керамика, с дебелина от 0,65 м до 1 м. Над този пласт е натрупана жълта пръст, смесена с дребни скални отломъци, без находки, с дебелина 0,20 – 0,40 м. Следва съвсем тънък пласт кафява пръст (0,10 м), над който отново има мощен пласт жълта пръст, с дебелина достигаща 1 м. Върху нея има нов тънък пласт кафява пръст (0,10-0,15 м) и отново жълта пръст, дебела 0,30-0,50 м, с много малко керамика. Над нея е последният пласт кафява пръст, съдържащ средновековна керамика от XIII-XIV в. (дебелина около 0,25 м). Той е покрит с пласт сиво-кафява пръст, с дебелина 0,50-1 м, и керамика от османския период (XVI-XVII в.). От нивото на този пласт са вкопани гробове №30, 40, 46 и 57 от следстолничния некропол. Следва пласт от XVIII-XIX в., а последни са насипите от XX-XXI в.

Откритите находки през 2011 г. не са много: глазирани панички, бронзова лъжичка, железен косер и керамични лули от османския период; части от 2 бронзови кръста – процесияен и нагръден, сграфито керамика с изображение на птици и войни от XIII-XIV в., както и оловна плomba от VI в., която беше открита в хоросановия блокаж на една от кулите на ранновизантийското укрепление.

По време на разкопките бяха обработени откритите досега стенописи от живописната украса на църквата (Косева, Тотев 2011, 48-57). След почистване, сортиране и консервиране на 1500 фрагмента

Обр. 2. Общ план на обекта с археологическите структури от XIII-XIV в. и реконструиран план на църквата.

Обр. 3. Южен профил на сондажа в кв. XXXII-5 и XXXII-6.

1. пласт от XX-XXI в. – жълта пръст, чакъл, боклуци, 2. пласт от XX в. – пръст, асфалт, чакъл, боклуци,
3. пласт от XX в. – сивокафява пръст, дребни камъни, боклуци, 4. траншея и канал за атмосферни води от XX в., 5. пласт от XVIII-XIX в. – светлокафява пръст, дребни камъчета,
6. пласт от XVI-XVII в. – сивокафява пръст, дребни камъчета, животински кости, 7. пласт от XIV-XV в. – кафява пръст, животински кости, 8. бондучна яма №1 от XIV в. – насип от кафява пръст, животински кости, въгленчета, 9. пласт от XIV в. – насип от жълта пръст, дребни камъчета,
10. пласт от XIV в. – кафява пръст, животински кости, 11. пласт от XIV в. – насип от жълта пръст, дребни камъчета, 12. пласт от XIII в. – кафява пръст, животински кости, 13. пласт от XIII в. – насип от жълта пръст, дребни камъчета, 14. пласт от XIII в. – кафява пръст, животински кости, 15. дъно на хоросаново бъркало от XIII в., 16. пласт от I хил. пр. Хр. до VI в. сл. Хр. – канеленокафява пръст, тракийска и ранновизантийска керамика, 17. материк – жълта пръст, малки скални отломъци

се сглобиха части от образите на Богородица на трон, няколко монашески изображения и такива на светци-воини.

В резултат от проливните дъждове, стичащите се от защитното покритие и канала атмосферни води, периодично обектът беше наводняван, като се подкопаваха и стените на църквата. За да се спре разрушаването на средновековната архитектура бяха направени отводнителни канали и каменна настилка около църквата. Извърши се частична аварийна консервация на притвора и екзонартекса на храма, основите на които бяха пред събаряне. Извози се и пръстта от депото, натрупано пред крепостната стена през изминалите сезони, а теренът по брега на реката беше почистен и подравнен.

Литература

Дерменджиев 2011: Е. Дерменджиев. Новооткрита баня южно от църквата „Св. 40 мъченици“ във Велико Търново. – В: Сборник „Изследвания в чест на Стефан Бояджиев“, София, 2011, 77-100.

Косева, Тотев 2011: Д. Косева, К. Тотев, Средновековни фрески, открити при разкопките във Велико Търново. – Проблеми на изкуството, 2, 2011, 48-57.

Тотев, Дерменджиев, Караилиев 2008: К. Тотев, Е. Дерменджиев, П. Караилиев. Разкопки на църквата „Св. 40 мъченици“ – Южен двор във Велико Търново. – Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 695-698.

ГРАДОВЕ И КРЕПОСТИ

№ 25. МЕТРОСТАНЦИЯ 8-II, СОФИЯ, БУЛ. „КНЯГИНЯ МАРИЯ-ЛУИЗА” (проучване на пластове от средновековието, османския период и Възраждането)

Снежана Горянова

Ръководител на археологическия екип по проучването на многослойния обект „Метростанция 8-II” е гл. ас. д-р Марио Иванов, зам. ръководител Снежана Горянова (НАИМ). Проучването на пластове от късните епохи е осъществено в рамките на 40 работни дни. Финансирано е по договор между НАИМ и „Метрополитен” ЕАД.

Останалите за проучване след сезон 2010 г. пластове и структури от средновековната, късно-средновековната и възрожденската епохи са разположени на около 600 м² в централния сектор на обекта. Те са разположени главно под масивните архитектурни останки, които според решението на Работна група, назначена от министъра на културата, подлежаха на окончателно демонтиране или преместване и експониране на други места.

Бяха демонтирани останките от източната част на т. нар. Сграда I, Сграда III и калдъръмена улица.

Локализирани бяха два неголеми сектора по източната граница на Централния сектор, които са археологически неинформативни поради сериозните нарушения в резултат на бомбардировките през II-та световна война. Там попадналите бомби, от които бяха открити метални осколки, са достигнали дори пластове от късната античност.

I. Пластовете под демонтираната Сграда I

При предходното проучване на Сградата в помещение 2 бе регистрирано специално устроено съоръжение (изба) под югозападната четвърт на помещението (обр. 1). В горната си част стените му бяха покрити с фина хоросанова замазка. Помещението има малки размери. Г-образната му форма вероятно е свързана с разполагането на стълба. То е дълбоко около 1 – 1,2 м и не може да е служило за обитаване, а вероятно за съхранение на продукти и ценности, а в момент на необходимост може би и за скривалище. В източната стена са били вградени дървени греди, вероятно от конструкцията на стълба. На кота 541,13 помещението е било застлано с тънки каменни плочи. През средата му е прокопан и са положени тръби за съвременна канализация. В ненарушените части се откриват значителен брой лули за тютюн, битова керамика, характерна за периода XVI-XVIII в., както и фрагменти от турски фаянс и италианска майолика, османски монети. Под каменните плочи пластове са наситени с въглени, пепел, фрагментирана керамика от XVI-XVII в., запълващи няколко вкопавания, които нямат вида на класически боклучни ями.

Под нивото на подовите и основите на Сграда I са разкрити няколко ями, главно с цилиндрична форма, с плоски или заоблени дъна, съдържащи малко количество керамичен отпадък или други предмети.

Западно от избеното помещение е разкрито плитко вкопано в тогавашния терен помещение, вероятно със стопански характер (обр. 2). Дължината на стените на изкопа са 2,63 м, 2,40 м, 2,66 м и 2,65 м. По южната и северната стени има по 3 дупки от вертикални греди, които вероятно са носили покрива. Дупките имат различна форма и размери. Не може със сигурност да се установи къде е бил входът на помещението. Липсва отоплително съоръжение. Подът е от отъпкана, но не много до-

Обр. 1. Избено помещение под
Сграда I/помещение 2.

Обр. 2. Плитко вкопано помещение със стопански характер под основите на Сграда I.

Обр. 3. Огнище в жилището от началото на 16 в.

бре трамбована пръст и трудно се разграничава от насипа. Под това ниво се откриват материали от късната античност и ранновизантийската епоха до втората половина на VI в.

II. Жилища под основите на Сграда III

1) През предходния сезон под основите на Сграда III и под зид от друга предшестваща я постройка с неясен план беше разкрито огнище (обр. 3), настлано с тухли и глинесто-песъкливо ниво, което се оказа ниво на наземно жилище. Неговата площ е около 25 м², има правоъгълна форма и ориентация СИ – ЮЗ. Основите на югозападната стена, в която е вградено огнището са прецизно изградени от камък със спойка от глина. Източната и южната стени също са имали подложки от дребни камъни, вероятно само един или два реда, които са носили дървена или кирпичена конструкция във височина. Не са открити основи от камък под северната стена, но това може да се отдаде на разрушаването ѝ във връзка със строителството на т. нар. Безистен. По останките от стените не може да се определи със сигурност разположението на входа, но вероятно е бил в северната или южната стена. Освен от вертикалните греди по западната стена на жилището покривната конструкция е била крепена и от масивна дървена греди в центъра на помещението. За подложка на тази греди е бил използван прагов камък от някоя от античните сгради. Този масивен каменен блок е бил важен елемент от конструкцията, за което говори укрепването на терена под него чрез набиването на пилоти, както под основите на всички

сгради от късното средновековие. Разположението на носещите елементи насочва към извод, че покривът на постройката е бил четирикратен.

Подът на жилището е бил настлан и трамбован два пъти, като повдигането на нивото е с около 8 – 10 см. Пластът, формиращ второто подово ниво, включва голямо количество въглени, пепел и глинеста пръст.

Монетният материал от двете подови нива говори, че изграждането и функционирането на жилището може да се датира в първата четвърт до края на XVI в.¹

2) Това жилище е построено на място, върху което в предходен период (края на XV – началото на XVI в.) е съществувала друга постройка. Тя също е била наземна. Площта ѝ е 18 м². Има правоъгълен план. Беше идентифицирана по дупките от 8 вертикални дървени греди в ъглите и в средата на стените. Сечението им е квадратно, със страна 18 – 20 см. Подът на постройката е от трамбована пръст. Може да се предполага, че входът е бил от север по средата на стената.

През настоящия сезон бяха регистрирани и документирани боклучни ями. Повечето са запазени само в долните си части.

III. Най-ранната средновековна структура, открита на този терен, може да се отнесе към преходната епоха между късната античност и средновековието. Тя е разположена непосредствено до южната стена на късноантичния комплекс между т. нар. *декуманус* 1 и *декуманус* 2.

Това е една самостоятелно стояща еднопространствена постройка. Има правоъгълен план и ориентация приблизително И – З по дългата си ос. Подът ѝ е от трамбована глинеста пръст. Стените са имали дървено-кирпичена конструкция.

¹ Монетите са прегледани и определени от доц. д-р Д. Аладжова и инж. П. Бонев.

В североизточния ъгъл е разположена битова пещ. Тя е градена изключително небрежно и лошо от парчета преупотребени тухли и тегули, споени с глина. В план е овална. Ъгълът, в който е изградена пещта, е укрепен с конструкция от хоризонтално поставени греди, а пространството около камерата е запълнен почти до височината на свода на пещта с жълтеникаво-глинеста пръст, за да бъде предпазено помещението от опасността от пожар. В жилището е имало различни дървени устройства и мебели, както показва слой от черна и сиво-бяла пепел от опожаряването на постройката. Върху и в подовото ниво на жилището са намерени монети, датиращи от късната античност. Във вкопаване (дъно на яма), чието дъно е малко над пода са открити две византийски анонимни монети и един оловен печат от първата половина на XI в. Малкото керамичен материал е смесен – от ранновизантийската епоха (VI-VII в.) и ранноосманско време (XVI в.). Липсват други находки от ежедневието или инструменти.

№ 26. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ПЕРПЕРИКОН

Николай Овчаров, Даниела Коджаманова, Здравко Димитров

Системните археологически проучвания на тракийското светилище, римският, късноантичен и средновековен град Перперикон през 2011 г. продължиха около три месеца: от юли до края на септември. Ние можем да заявим, че почти с от целия укрепен връх (Акрополът) на грандиозния археологически ансамбъл е изследван на нива от средновековната и античната епохи. В тези дългогодишни, планирани и насочени в конкретна научноизследователска посока системни археологически проучвания на тракийското скално светилище, античен и късноантичен град и средновековна крепост на хълма до село Горна Крепост, Кърджалийско бяха разкрити: повече от 30 сгради (33 към 2011 г.); над 40 средновековни жилища; огромни крепостни стени (заграждащи на този етап около 5 ха площ и със средна ширина на куртината от 2,20 чак до 3 м); две ранновизантийски култови сгради; два култови комплекса от античността; голямо тракийско светилище със запазени скални алтари (главно от северната страна – засега 9 на брой); водохранилище с удивителни размери и редица други комплекси (улицы; портици покрай някои от тях; поне три огромни представителни сгради, една от които с ясен перистилен план; десетки складови помещения).

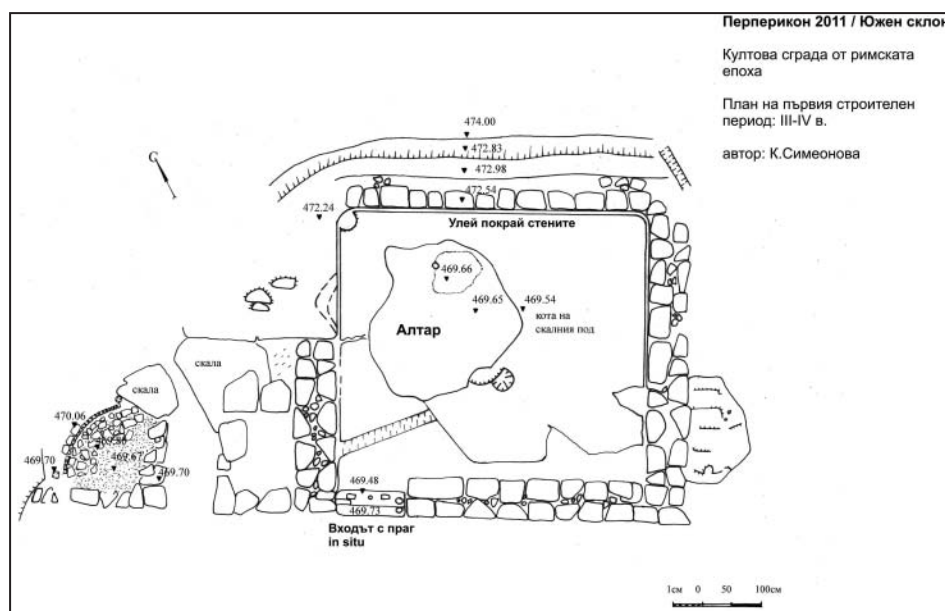
През последните три години нашият археологически екип установи и връзката между горния град (Акропола) и югоизточната тераса (зоната на т. нар. Дворец-Светилище). Така през 2011 г. напълно бе проучен целият сектор, свързвал още в праисторически времена и особено през Античността тези съществени единици от цялостната система на Перперикон – сектор „Южен склон“.

Разкопки в сектор „Южен склон“.

През 2011 г. въпреки ограничения терен на проучването ние открихме същинската връзка на крепостните стени от III в., ограждащи южната страна на Акропола, със западната крепостна стена на целия ансамбъл, наречен „Дворец-Светилище“ (обр. 1). По време на разкопките археологически установихме и пряката връзка на тази зона от южната част на

Обр. 1. Общ план на проучените комплекси от Античността на Акропола, Югоизточната тераса („Дворец“) и връзката между тях, към края на 2011 г..

Обр. 2. Култовата сграда от римската и късноримската епоха (III-IV в.) на Южния склон на Акропола – план на първи строителен период.

III в., е бил издигнат и още един култов комплекс (обр. 2). Той е оформен вече по типичния за епохата на римската цивилизация начин – чрез „вкарването“ на сакралните дейности в специално отделена, много прецизно оформена сграда. Така на Южния склон ние открихме първия напълно сигурен езически храм, разположен в самостоятелна сграда. Като план цялата е опростена. Тя е еднопространствена, почти изцяло изсечена в скалата и с форма близка до квадрат: 5,30 x 4,60 м. Цялата североизточна (задна) стена е изработена в материковите скали, образувачи основата на Акропола. Входът е разположен в югозападния ъгъл, оформен перфектно, като дори открихме запазения на място оригинален праг от първоначалната конструкция. Вероятно този вход е бил украсен с ордерни архитектурно-декоративни елементи, тъй като в средновековните градежи над храма ние открихме част от йонийски капител (днес запазени волута и възглавница). Подът на сградата е изцяло скален. Върху него се откри огромен, отлично запазен алтар (диаметър повече от 2 м), изграден от разбита скала, трамбована пръст, фрагменти от тегули и имбрици и обмазан отлично в горната си повърхност с глина. Особено важен факт е, че в задната (скалната) стена на храма се разкриха два отвора за полагането на оброчни плочки, както и три отвора, изсечени в скалата, които са служели за връзване или прикрепяне. От всички страни подът на храма е ограден с широки, специално изсечени в скалата улеи. Аналогични случаи с оформянето на скални ниши или големи отвори за полагането на по-високи вотивни релефи, надписи с посвещения или оброчни плочки има от светилищата в основата на Акропола на римската колония Филипи (Collart 1937, 407, Pl. LXVI). В светилищата на Диана и Силван пък самите оброчни плочки са издялани в специално оформени ниши в материковата скална основа (Collart 1937, 442-443, Pl. LXXII-LXXXIV).

Находките в храма и около него са също впечатляващи. На пода на култовия комплекс ние открихме редица фрагменти от покривите на сградата (ангобирани и богато украсени керемиди от лаконска покривна система), римски сребърни и бронзови монети от III в. (на императорите Гордиан III (238 – 244) и Филип Араб (244 – 249)) и фина лакова керамика (чашки, панички – с форми, типични за римската епоха: II-IV в.). Най-важната находка обаче бе от средновековните нива на преизползване на сградата. Там ние разкрихме почти цяла оброчна плочка на тракийския конник, безспорно произхождаща от цялата на храма.

Стратиграфията и хронологията на сградата на Южния склон също са много важни. В следствие на данните, които получихме от разкопките на отделните нива вътре в самата сграда и съпоставката им с информацията от контролния стратиграфски профил не остана никакво съмнение, че комплексът има три строителни периода, три общи етапа на използване и е бил в употреба от III в. сл. Хр. до XII/XIII в. сл. Хр. Първият строителен период и първоначалното използване на сградата е от III-IV в., когато ансамбълът определено е имал култови функции. Вторият строителен период е от V-VI в., ранновизантийската епоха, когато върху развалините на храма, чрез повдигане на строителното ниво е изпъл-

Перперикон с Акропола преди изграждането на фортификационната система. Комуникацията между тези два най-важни структурни елемента от светилището и по-късен градски организъм е ставала през тесен, но добре оформен и изсечен в скалите проход (обр. 1), който започва именно от най-голяма култова зала в Двореца-Светилище – Голямата ритуална зала с алтар №1, открит още през 2002 г.

Непосредствено пред този проход през късноримската епоха, най-вероятно още през

нен нов под от трамбована глина и отделни каменни блокове. На това ниво се разкриха фрагменти от късноантични находки, най-ценната, от които е бронзов кръст-реликварий (енколпион): V-VI в. (обр. 3). В най-горните нива на тази сграда, над разрушенията на сградата от късната античност, е било създадено ново, трето, подово ниво, което се датира в средновековната епоха. Страничните стените на стария храм от римската епоха са надградени. За точната хронология на третият, средновековен етап на тази сграда на Южния склон помогнаха трите оловни печати на епископи на темата Ахридос от XII-XIII в.

Друг важен археологически комплекс, който ние разкрихме на Южния склон през 2011 г., това е най-големият (засега) склад със съдове-хранилища (питоси) на Перперикон. По време на разкопките открихме, реставрирахме и запазихме на място 7 цели съда, но определено фрагментите ни показаха, че в склада е имало над 10 съда. Общата хронология на склада се отнася към ранновизантийската епоха: V-VI в., но в хранилището има включени и големи питоси с поправки по стените и форми на устието, които ги датират в по-ранна епоха.

Разкопки в сектор „Изток”.

В тази зона на Акропола продължиха проучванията от 2009-2010 г. В най-източния край бе проследено окончателно пълното трасе на крепостната стена и бяха направени сондажи в нейните основи, с цел изясняване на фундирането ѝ и евентуалното установяване на по-ранни, предримски стратиграфски нива.

В сектор „Изток” проучванията напреднаха в пластове, отговарящи на епохите на средновековието и късната античност (виж обр. 2). Най-важна се оказа триделната сграда №33, която е най-голямата откривана до този момент в целия източен квартал.

В тази зона бяха 39 гроба, част от които съдържаха и дребни бронзови и железни накити. Не всички погребения са християнски. В един гроб (№97) се разкри погребение с трупополагане с ориентация север – юг и позиция на скелета: свит и легнал настрани. Вероятно това е гроб от най-късния етап от историята на Перперикон – османският, факт, към който ни насочва и стратиграфската ситуация. Индивидът е погребан върху развалините на късноантичните зидове и реално лежи в пластът, който се отнася към XIV в. (най-горното стратиграфско ниво на Акропола).

През 2011 г. ние успешно завършихме и пълното проучване на Базилика №1, на източния край на Акропола, която е била разкопана частично още в края на 70-те и началото на 80-те години.

Обр. 3. Бронзов кръст (енколпион) – от II-ри строителен период на сградата на Южния склон. Ранновизантийска епоха: V-VI в.

Литература

Collart 1937: P. Collart. Philippes. Ville de Macedoine. Paris, 1937.

№ 27. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „КАБЛЕШКОВОТО УЧИЛИЩЕ”, ГР. ПЛОВДИВ

Елена Божинова, Камен Станев

Разкопките се проведеха в периода 21.03 – 31.05.2012 г. и са продължение на проучването от 2010 г., когато се работи в малка част в ЮИ сектор на обекта. Културният пласт е с дебелина до 5 м и навсякъде достига материковата скала, която е най-висока в СИ сектор на обекта, в централната част плавно слиза на З/СЗ, а в най-крайните З и С квадрати прави рязък отстъп, от където започва стръмният З склон на Джамбаз тепе.

Каблешковото училище е построено в средата на XIX в. Сградата е изградена от масивни каменни стени на хоросанова спойка с дълбоки основи. Проследяват се преправки, с допълнителна

Обр. 1. Общ план на обекта – ниво на материковата скала.

пристройка от 3, където в С част е разположена септична яма. В цялата площ на обекта горният стратиграфски пласт е свързан с тази сграда. Под него следва пласт от Османския период (XVI– средата на XIX в.), през което време тук е съществувала сграда/сгради без връзка с тази на Каблешковото училище. От тях са запазени масивна каменна стена на глинена спойка в 3 част, фрагменти от дворна каменна настилка и две вкопани структури от големи ломени камъни и блокове в С част на обекта. Тези структури датират в XVIII – началото на XIX в., но фрагменти от битов и архитектурно-облицовъчен фаянс са индикация за обитаването на тази част от Трихълмието още в периода XVI – XVII в.

Непосредствено под пластове от Османския период следва пласт от Средновековието. На база откритите материали в него се разграничават няколко подпериода: края на XI – първата половина на XII в., втората половина на XII – началото на XIII в. и XIII – XIV в., които се свързват с конкретни структури. В пластове, свързани с по-късни структури се откриха няколко фрагмента от IX – X в. и от XI в., които явно са донесени от район, близък до обекта. Материали от най-ранния подпериод се откриват във вътрешността на късноантична сграда, част от която се проучи в 3 сектор на обекта. Сградата използва за И стена резкия отстъп на скалата в 3 посока, който във височина е бил надстроен. От нея на 3 се развиват съответно С и Ю стена на помещение, от което е проучена само И му част. Стените са из-

градени в *opus mixtum* – от редуващи се пояси тухлен и каменен градеж със спойка от бял хоросан с малки парчета строителна керамика. В Ю стена в градежа е използвана аркова конструкция от тухли. Подът на помещението лежи върху скалата. До Ю стена в долната част скалата е оформена стъпаловидно, вероятно изкуствено. И стена е запазена в много малка част и стъпва върху високата скала. На две места – в Ю и И стена са издълбани ями през Средновековието (XIII – XIV в.). Цялата С половина от вътрешността на помещението е напълно унищожена от септичната яма на Каблешковото училище. В Ю част, върху площ с размери 0,60 x 1 м бе проучен пласт с дебелина 1 м от покривни деструкции и пластове отухлен и негорял кирпич. Спецификата на архитектурата, както и типовете керемиди предполагат дата на изграждането ѝ в границите на късноантичния период. Материали от този период – фрагменти от стъклени и глинени съдове (вкл. транспортни амфори), се откриват в по-късни пластове в цялата площ на обекта и в много малко количество – в сградата, като почти всички датират в V – VI в. Сградата е използвана през периода на Средновековието, т. к. керамиката, открита между и под деструкциите в проученото помещение почти изцяло датира в периода от края на XI – първата половина на XII в. От вътрешността на помещението произхожда и пробит анонимен фолис от втората половина на XI в. Фактът, че всички керемиди са от късноантични типове предполага, че ремонтните дейности през Средновековието са извършвани с изцяло преизползване на наличната оригинална строителна керамика.

Голямо количество керамика от XII – XIV в. се откри навсякъде в проучената площ. Билото на хълма е било изчистено до скала, като е възможно да са използвани по-ранни изсичания. Ясно личат оформени две хоризонтални „тераси“, като горната е допълнително подравнена посредством пласт от трамбована груба пясъчлива материя – ерозираше местна скала. В централната ѝ част е изсечена овална структура ориентирана И – З. Подът ѝ е хоризонтален, равно изчукан. Петна въглени в ЮЗ ѝ въгъл сочат мястото на съществувало огнище в тази част. Непосредствено до двете ѝ напречни стени и извън тях симетрично са оставени неизсечени две по-високи материкови скали. От вътрешната им страна, при ръба на изсичането са издълбани две гнезда за масивни греди. В пласта ерозираше скала личат множество дупки от колове, основната част от които са около С и З стена на структурата. Не личи система, тъй като вероятно са част от стените на структурата, които са лека конструкция, многократно преправяна. Това частично изсечено в скалата съоръжение има най-вероятно функция на жилище. В близост до него се откриват три ями, изсечени в скалата – две до Ю му стена и една – от С. Изсичания, наподобяващи дупки от колове личат и на по-ниската тераса, но основната ѝ част остана непроучена, т. к. попада под една от стените на Каблешковото училище. Вероятно основната част от изсечените в скалата структури са направени през втората половина на XII – началото на XIII в. Материалите от едната яма изцяло датират от този период. Конструктивната ѝ връзка със жилищното съоръжение предполагат, че и то е изсечено и използвано през този период. Няколко вкопавания, която личат в него обясняват присъствието на материали от XIII–XIV в. в пласта над него. Вероятно част от изсичанията са използвани и през този по-късен период, но централната жилищна структура е изоставена и е изградена нова. С последната следва да се свържат няколко монтирани с глина каменни блока, които

Обр. 2. Южна стена на помещение от късноантична сграда.

Обр. 3. Частично изсечено в скалата жилище.

ограждат елипсовидно пространство. Блоковете вероятно са основите на дървени колони от стените на наземно съоръжение, от което бе проучена само 3 му част в ЮИ ъгъл на обекта. Пластът, свързан с него беше силно нарушен от по-късните строежи и е възможно структурата да датира и в по-късен период.

Ограничен брой фрагменти, открити в различни части на обекта индигират обитаване на било-то на Джендем тепе през Ранноелинистическия период и във финала на Бронзовата – началото на Желязната епоха. Върху най-високата тераса, непосредствено на юг от необработената част на високата материкова скала след отсичането на скален блок се е оформило малко пространство с негативна форма. Пластът в него е запечатан с трамбованото ниво от ерозирала скала. Материалите, открити в тази малка площ изцяло принадлежат на Желязната епоха и са доказателство за обитаването на ЮИ част от Трихълмието през този период, когато вероятно са направени и голяма част от изсичанията на скалата.

В екипа участваха: Г. Кьорленски, Ц. Славкова, С. Христева, Р. Миткова; М. Иванова – реставрация. Консултанти: В. Тодоров – находки от Османския период; Д. Давидова – монетни находки; Р. и Р. Иванови – керамика от Османския период.

№ 28. КОЙЧОВО КАЛЕ ДО ПАНАГЮРИЩЕ

Валери Григоров, Георги Абдулов, Любка Тодорова

През 2011 г. продължи проучването в северния сектор на укреплението в м. Койчово кале. Разкрити бяха входното пространство и няколко сгради, разположени южно и източно от входа (обр. 1).

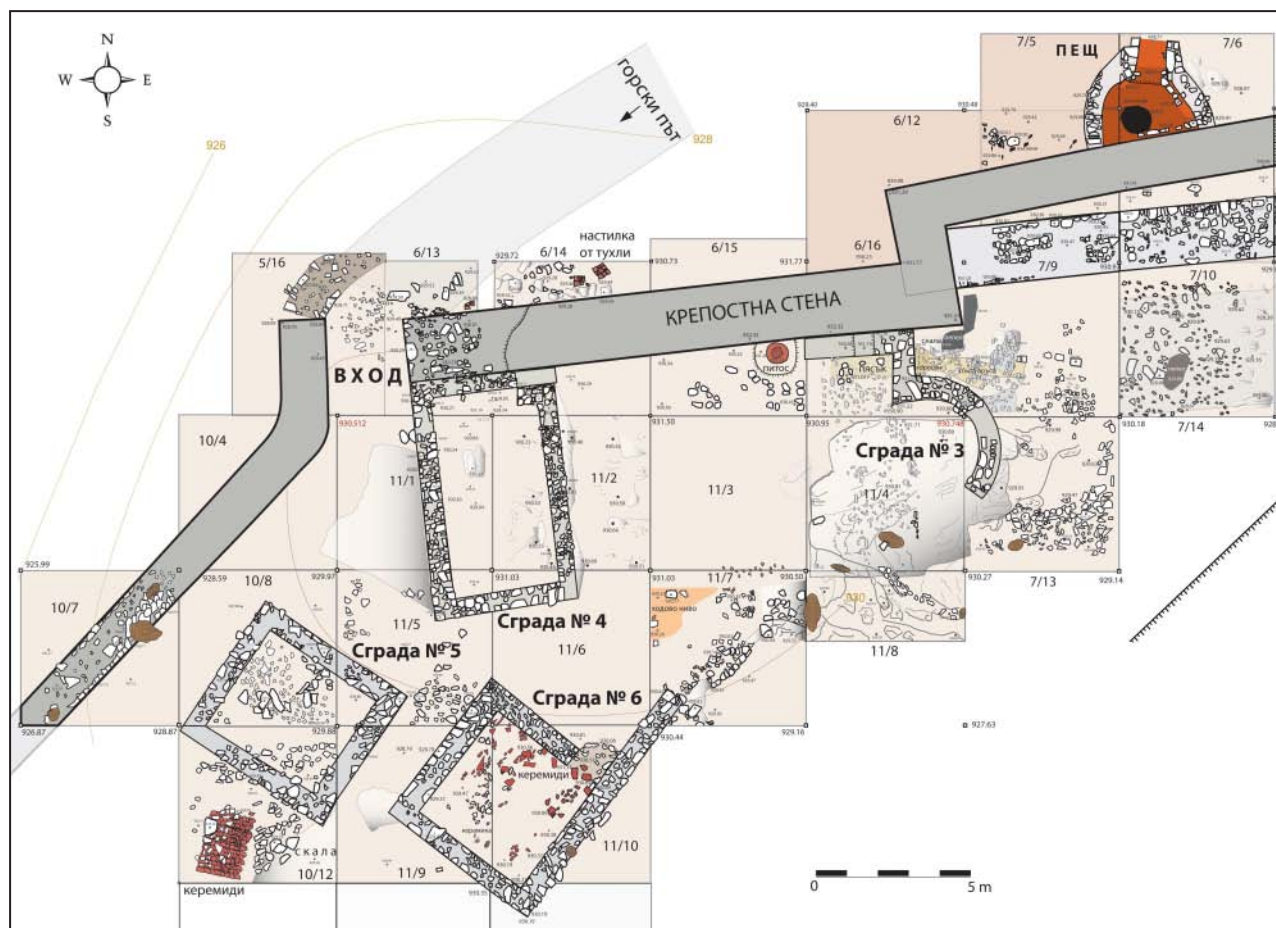
Входът на крепостта е разположен в северозападния ъгъл на укреплението. Проходът е широк 2,70 м и оформя коридор с дължина около 3,40 м. Във вътрешния край на коридора на място са запазени два средно големи обработени камъка, които вероятно са служили за праг. Западната крепостна стена, която оформя коридора на входното пространство, прави плавна извивка на югозапад и се спуска в права линия по северозападния склон на хълма. Стената е дебела 1,40 м, изградена е от средни и големи ломени камъни, споени с бял хоросан.

За източна рамка на входното пространство служи сградата №4 (обр. 1). Тя е едноделна, ориентирана е по оста север – юг и има размери 7,70 x 4,80 м. Северната ѝ къса стена е долепена до вътрешното лице на крепостната стена. Зидовете са с дебелина 0,60 – 0,70 м, изградени са с ломени и дялани камъни, споени с хоросан.

Източно от сградата №4 се разкри сградата №3. Тя също е долепена до вътрешното лице на крепостната стена. Сградата е много лошо запазена. От нея е останала само северната стена, едното рамо и 2/3 от апсидата, която е обърната на изток. Градежът е запазен само в субструкция, използвани са ломени и дялани камъни, споени с бял хоросан. Вътрешното пространство на сградата е настлано с дребни ломени камъни. Настилка лежи върху подложка от глинеста пръст, която е изравнявала скалната основа. Архитектурният план на сградата показва, че вероятно става въпрос за култова християнска постройка. Тя е била със сравнително малки размери: около 6,70 x 7,20 м (като ширината е по-голяма от дължината). Важна топографска особеност е, че сградата е разположена на най-високото място на хълма (931 м надморска височина), върху източния край на скален масив. Планът на постройката е така изпълнен, че да включи изцяло тази природна даденост, вграждайки скалния масив във вътрешното пространство.

Южно от входа на крепостта бяха проучени две сгради. Те имат правоъгълен план, изградени са с дялани и ломени камъни на калова спойка. Сградата №5 е ориентирана по оста северозапад – югоизток и има размери 5,40 x 5 м (обр. 2). В градежа са вложени дялани и ломени камъни със средни размери. Двете лица на стените са оформени предимно с дялани камъни, а за пълнеж са използвани ломени камъни. Южно от сградата №5 се разкри голямо струпване от керемиди, паднали косо (под ъгъл). Въпреки че проучването в участъка още не е завършено, може да се предположи, че става въпрос за паднал покрив на постройка.

Източно от сградата №5 е разположена сградата №6 (обр. 1). Тя има почти същата ориентация. Между двете сгради е оформена улица с ширина около 2,10 м. Сградата №6 е с размери 5,45 x 5,15 м, стените са дебели 0,65-0,70 м. Тя е по-лошо запазена от сградата №5. Цялото вътрешно пространство на сгра-

Обр. 1. План на проучения през 2010-2011 г. северозападен сектор от крепостта.

дата е покрито с дебел пласт деструкции (камъни и керемиди). Под него пластът е опален и наситен с въглени и пепел. От всички проучени сгради тук се намери най-голямо количество фрагменти от битова керамика. Керамиката се откри на няколко купчини върху подовото ниво (коти 930.20–930.50). В жилището се намериха още железен предмет и глинена тежест за стан. В североизточния ъгъл на сградата е оформен вход, широк 1,05 м. Пред входа е запазен дъговидно извит навън праг (обр. 3). Югоизточната стена на сградата е по-дълга от срещуположната ѝ. Тя продължава след входа на север още 3,30 м и вероятно е оформяла допълнително покрито пространство пред входа на жилището.

По време на разкопките се откриха само няколко предмета, но нито един с висока датираща стойност. По-голям интерес представлява един добре запазен костен прешлен, с втъкнат в отвора му

Обр. 2. Сграда №5.

Обр. 3. Сграда №6 с оформен на входа праг.

върх от вретено.

При проучването на сгради №3, 4, 5 и 6 се откри голямо количество строителна керамика (предимно керемиди и по-рядко тухли). Те са изработени от не добре пречистена глина с червено-кафяв или жълто-кафяв цвят. В лома се забелязва средна или висока концентрация на дребни песъчинки и ниска до средна концентрация на варовикови примеси и слюда. Статистически са обработени 1875 фрагмента. Керемидите представляват 99,68 %, а тухлите са 0,32 %. Най-многобройни са керемидите с дебелина 2 – 2,2 см и 2,6 – 2,9 см. Те са малко над 65 %. Следващите по численост (около 30 %) са керемиди с дебелина 1,5 – 1,7 см; 2,3 – 2,5 см и 3 – 3,5 см.

Фрагментирана строителна керамика

дебелина	брой фрагменти	процент
керемиди (1,1 см)	5	0,27 %
керемиди (1,5 – 1,7 см)	216	11,52 %
керемиди (1,8 – 1,9 см)	55	3 %
керемиди (2 – 2,2 см)	716	38,19 %
керемиди (2,3 – 2,5 см)	164	8,74 %
керемиди (2,6 – 2,9 см)	508	27,1 %
керемиди (3 – 3,5 см)	180	9,6 %
керемиди (3,6-3,8 см)	7	0,37 %
керемиди (4 см)	17	0,91 %
тухли (4 – 4,4 см)	1	0,05 %
тухли (4,5 – 5 см)	3	0,16 %
тухли (5 см)	2	0,11 %
тухли (6 см)	1	0,05 %
Общо	1875	100 %

За изясняване на използваните размери керемиди от значение са възстановените няколко екземпляра, при които е запазена цялата ширина или дължина. Установени са керемиди с ширина 18 см, 20 см, 26 см, 28 см, 36 см и 43 см. На две от керемидите може да се възстанови точният им размер: 26 x 54 x 2,2 см и 28 x 36 x 3 см.

Проучването на значителна площ в северната част на укреплението даде възможност да се изяснят редица детайли както от фортификацията, така и от устройствения план на гарнизона. Сравнително равният терен покрай вътрешното лице на северната крепостна стена е бил застроен със сгради. Архитектурният план на едната от тях дава основание да се интерпретира като християнска култова постройка. Във вътрешността на укреплението са разкрити нови две сгради, чиито градеж е на калова спойка. Откритите фрагменти от битова керамика могат да бъдат датирани в края на IV-V в. Малкото количество на откритите находки и особено слабото присъствие на битова керамика дава основание да се смята, че укреплението е използвано за сравнително кратко време. Голямата надморска височина и суровият планински климат са ограничавали възможностите за по-интензивен живот. Изглежда укреплението е обитавано постоянно или сезонно само от малоброен военен гарнизон, ангажиран с охраната и поддръжката на крепостта.

№ 29. РАННОВИЗАНТИЙСКА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ МИСИОНИС КРАЙ ТЪРГОВИЩЕ

Ангел Конаклиев

Цел на проучване през сезон 2010 г. бяха останки от масивен градеж на западния склон, в квартали 42 и 43 по план-квадратната мрежа на Мисионис, в частта оградена от протейхизмата, частично разкрита през 1967 г.

Протейхизмата огражда част от западния и югозападния склон. Досега сондажи или проучвания тук не бяха правени. Склонът се спуска стръмно към завой на р. Врана, отстояща на около 250 м по права линия. Той е трудно достъпен и естествено защитен с двойка скални ребра с посока изток – запад спускащи се до речното корито на р. Врана. Пространството, заградено от протейхизмата, е гъсто обрасло с дребни дървета и храсти. Денивелацията на терена е повече от 2 м с посока от крепостта към реката. Северно от проучвания терен личат останките от още поне два подобни градежа – затворени от стената на протейхизмата. Достъпът до тези градежи е единствено през малка потерна на ранновизантийската крепостна стена, в югоизточната част на оградения терен.

Проучванията през сезон 2011 г. се съсредоточиха по разчистването на външното и част от вътрешното лице на северозападния ъгъл на градежа. В процеса на разкопките беше разкрит изцяло западния зид, по-голяма част от северния и част от южния зидове. Градежът на зидовете е от местен ломен камък, като за лицата на зидовете са използвани по-правилно оформени големи и средно големи камъни. При изграждането на вътрешността са използвани и дребни камъни. За спойка е използван бял хоросан.

Западен зид – разчистен изцяло в продължение на 15 м. Изграден е върху оголената повърхност на скалата. Запазен е на височина до 1,20 м отвътре и до 1,40 м отвън. Дебелината му е 1,40 м. Основата лежаща върху скалата се издава до 0,10 м извън лицето на зида. На места фугите между камъните са старателно обмазани с хоросан.

Южен зид – разчистен е в продължение на близо 2 м. Градежът му е също от местен ломен камък и бял хоросан. Във височина е запазен до 0,50 м. Дебелината му е 1,10 м. Вътрешността на югозападния ъгъл е разчистена в дълбочина до 0,40 м. Тя е била обмазана с дебела до 0,01 м хоросанова мазилка, която е подкожушена от коренищата и пада при разчистването.

Северен зид – разчистен в протежение на близо 9 м по запазената повърхност и външното лице. Във височина е запазен до 1,50 м. Дебелината му е 1,10 м. Градежът му е идентичен – ломен камък и бял хоросан. На 4,50 м от външното лице на северозападния ъгъл беше разкрит напречен зид с дебелина 1 м. Във височина е запазен до 0,40 – 0,50 м. Зидът е долепен на фуга за основния зид на градежа, запълнена от глинената спойка. Изграден е върху ребро от скалата от ломени камъни и калова спойка. Проследен е в северна посока до 1 – 1,20 м. На 2 м от първия подпорен зид беше разкрит втори, идентичен на първия. Дебелината му е 1 м, запазен във височина до 0,50 – 0,60 м, изграден също върху разчистената и подравнена повърхност на второ скално ребро. Долепен е на фуга към основния зид. Градежът му е от ломен камък и глинена спойка, която запълва и фугата между двата зида. Неравностите по повърхността на скалното ребро са подравнени с глина с примеси от въгленни. В северната част от основата на напречния зид личи горял пласт от 0,20-0,30 м.

Като цяло очертава се масивен градеж с правоъгълен засега план. Това е първата сграда, изградена с хоросанова спойка след църквата в източния квартал, разкрита при подновяването на разкопките след 2000-та година.

Обр. 1. Северният зид на съоръжението
с два напречни подпорни зида.

Обр. 2. Сребърен грош
на цар Иван Александър
с Михаил (1331 – 1371).

Обр. 3. Железен катинар –
краят на V
началото на VI век.

Относно предназначението на градежа можем да предположим два варианта. Първо – масивна жилищна сграда, свързана с управителя на крепостта. Това е малко вероятно, поради местонахождението на градежа, малкото количество намерена битова керамика в сравнение разчистените сгради в крепостта и източния квартал както и малкото количество материали открити като цяло. По приемлив е вторият вариант – градежът е част от водохранилищата на града. В полза на това говорят допълнителното ограждане

на труднодостъпния терен, близостта на постоянния естествен водоизточник – река Врана, естествената конфигурация на терена – двете успоредни скални ребра, започващи от стената на протейхизмата и достигащи до реката, наличието преди всичко на строителна керамика. Съществуването на няколко градени водохранилища не е рядка практика в българското крепостно строителство – в Асеновата крепост има две, в крепостта Моняк също две, в Цепина – четири водохранилища.

От придобитите при разкопките материали преобладава строителната керамика – керемиди. Те са идентични с покривните керемиди на средновековната църква в източния извън-крепостен квартал. Дължината им достига до 0,70 м, а ширината 0,40 м. И по двете им страни има украса, направена с пръсти преди изпичането. Малкото кухненска и трапезна керамика е силно фрагментирана, тънкостенна, работена на бързо колело, с врязана украса и се отнася към времето XIII-XIV век. Прави впечатление че 15 % от материалите са стрели. Намерени бяха и дребни инструменти – секачи. Нумизматичният материал е представен от сребърен грош на Иван Александър с Михаил, медна скифата на същия владетел и нечетима медна скифата – вероятно латинска имитация от XIV век.

№ 30. ПРОУЧВАНЕ НА АНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ В МЕСТНОСТТА ГРАДИЩЕ, КРАЙ ПРОХОДА ВРАТЦАТА

Нарцис Торбов, Александра Петрова

Местността Градище е разположена на 1,5 км, западно от град Враца, Северозападна България. Археологическият обект се намира северно от р. Лева, която образува в скалния масив пролом – прохода Вратцата. В края на археологическия сезон бе допроучена раннохристиянската църква – Църква 2 с размери: дължина 17,58 м, ширина на наоса 5,75 м, а тази на апсидата 4,50 м (обр. 1 – 3).

В Кв. АА/4, Кв. ААI/3 и Кв. ААI/4 бе проучено външното лице на южната стена на храма. Субструкцията е изградена върху скала с дебелина на зида – 1,30 м. Банкетът не е добре изразен, запазени са само няколко реда от суперструкцията. В кв. ААI/4 бе разкрит и външният югозападен ъгъл на църквата. Южната стена запазва своята дебелина, но западната е с по-малка – около 1 м. Стените на храма са изградени от добре одялани варовикови камъни и пясъчник, споени с бял варов разтвор. В рамките на Кв. ААI/3 на 0,08 – 0,10 м бяха намерени археологически материали от края на VI-V в. пр. Хр. (обр. 1).

Вътрешното пространство на църквата бе проучено в рамките на Кв. АА/2. Бе разкрит скелет на индивид на възраст около 6 – 10 г., погребан в плитка яма с ориентация запад – изток. Няма гробен инвентар с изключение на фрагментирана и окислена бронзова пластина. Денивелацията на терена не позволява да се определи със сигурност дали детето е погребано преди или след строежа на

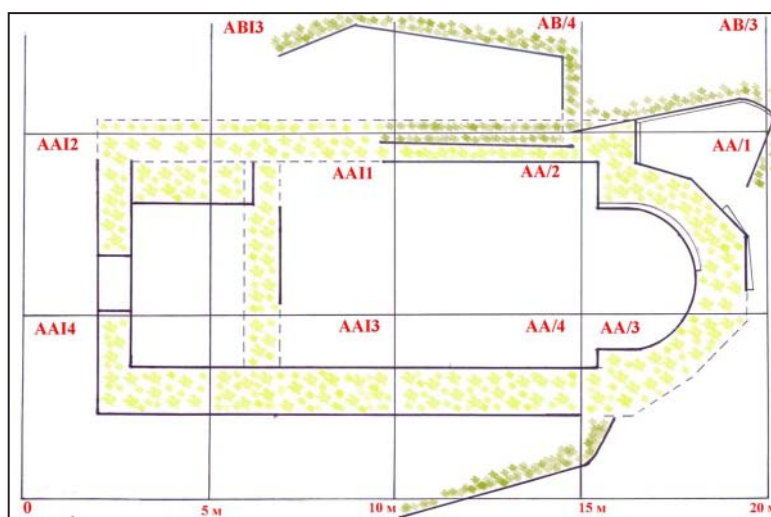
храма (обр. 1).

Проучено бе и вътрешното лице на южната стена в рамките на Кв. АА/4. Субструкцията е вкопана. В това се състои разликата в сравнение с външното лице. Тази особеност е наложена поради съществуващата и тогава голяма денivelация на терена. Субструкцията се състои от два-три реда камъни, споени с хоросан. Под нея са подложени за подравняване на терена по-малки камъни. Банкетът е добре изразен и над него е иззидана суперструкцията от по-добре обработени варовикови камъни с по-фина хоросанова спойка (обр. 1).

Проучването в рамките на Кв. АА I/1 и Кв. АА I/2 даде възможност да се разкрие преддверието (притвора) на църквата – подовата настилка е с хоросанова замазка. Съществували са поне два периода на изграждане на църквата. Първоначално тя е била с по-малка дължина – без преддверие. След това западната стена е демонтирана до банкет. Храмът е удължен в западна посока с притвор, като неговата подова замазка е положена и върху субструкцията на демонтираната западна стена. Постигната е симетрия във вътрешното пространство на храма – ширината на притвора е почти същата като ширината на апсидата. Разкрит бе и входът на църквата – той е с дължина 1,70 м и праг с височина 0,15 м (обр. 1, 2).

Въз основа на намерените археологически материали – монети, накити и керамика може да се предположи, че църквата е изградена в началото на VI в. По времето на император Юстин I (518 – 527) тя е използвана, за което свидетелства откритата през 2011 г. монета. През управлението на император Юстиниан I (527 – 565) тя вероятно е пострадала от природен катаклизъм – земетресение. През 2010 г. под рушевините, причинени от срутване във вътрешния североизточен ъгъл на църквата, бе намерена монета на император Юстиниан I (527 – 565 г.), отсечена в периода 527 – 532 г. в I-ва официна на Константинопол. Явно след 532 г. църквата е засегната от земетресение и варварските нашествия са възпрепятствали нейното възстановяване. По-късно след идването на славяните селището е изоставено от неговите обитатели – тогава е било опожарено (обр. 3).

Извършено бе проучване и на Църква 3 от XII-XIV в., което имаше спасителен характер. Запазената южна част на апсидата е с дебелина 0,95 м и дължина 4 м. Апсидата е с добре изразен банкет и суперструкция. От църквата е запазена само част от южната стена с дължина 0,90 м. Изградена е от варовикови и речни камъни с бял хоросанов разтвор. На 2,50 м източно от апсидата бе разкрита част

Обр. 1. Схема на Църква 2.

Обр. 2. Притвор на Църква 2 – изглед от изток.

Обр. 3. Църква 2 – изглед от запад.

от зид – част от крепостната стена, защитавала подградията на средновековния град Вратица.

Проучването през 2011 г. допълни хронологията на застрояване и съществуване на античната и средновековна крепост в м. Градище. Информацията е допълнена от находки, разкрити преди разкопките (Божкова 1984, 15, обр. 1-2; Георгиева/Бучински 1959, 345; Иванов 1988; Иванова 1946; Antonov 2005, Torbov 2008, 65, fig 15a-b).

Първи период – VI – I в. пр. Хр. Разкрит е културен пласт, потвърждаващ съществуването на тракийско селище. Открити са бронзова фибула и кеарамика от ранно-желязната и началото на късната желязна епохи – края на VI-V в. пр. Хр. Намерена бе бронзова монета, варварска имитация на македонските монети, отсечена в края на II – началото на I век пр. Хр. Открита бе и монета от Октавиан Август (27 г. пр. Хр. – 14 г. сл. Хр.) (с обожествения Юлий Цезар), вероятно сечена в Тесалоника.

Втори период – I – IV в. Селището с определени прекъсвания продължава да съществува през римското владичество. Открита бе през 2011 г. бронзова монета от император Валентиниан I (364 – 375).

Трети период – VI в. През ранновизантийската епоха е изградена църква със значителни размери – Църква 2. Намерени бяха бронзова монета от Юстин I (518 – 527), златна висулка от накит, кука от кантар и част от свещник, представляващ крак на граблива птица, изработени от бронз.

Четвърти период – XI – XIV в. Последното и окончателно застрояване на укреплението е извършено през средновековието, за което свидетелстват откритите монети на императорите Мануил I Комнин, (1143 – 1180 г.) и Андроник I Комнин (1182 – 1185), както и няколко сребърни копчета. Тогава крепостта придобива окончателно очертанията, фиксирани по време на археологическото проучване. През този период тя се разраства в средновековен град.

Литература

Божкова 1984: Б. Божкова. Два печата на Август. – Нумизматика, 1984, 4, 15-19.

Георгиева, Бучински 1959: С. Георгиева, Д. Бучински. Предварителни проучвания на средновековното селище до град Враца. – Известия на Археологическия институт, 22, 1959, 345-352.

Иванов 1988: П. Иванов. Археологически разкопки в м. Градището при гр. Враца. Известия на музеите на Северозападна България, 14, 1988, 61-73.

Иванова 1946: В. Иванова. Два надписа от Асеновци – Батошевският и Врачанският. – Известия на Археологическия институт, 15, 1946, 114-145

Петров 1976: П. Петров. Средновековна Вратица. – В: История на град Враца. София, 1976, 72-92.

Antonov 2005: D. Antonov. Ancient Finds from the Vicinity of Butan, Vraca District (1st-6thc.) – In: (Stoyanov, T. ed.). Stephanos Archaeologicos in honorem Professoris Ludmili Getov. Studia Archaeologica Universitatis Serdicensis. Supl. IV. Sofia, 2005, 21-27.

Torbov 2008: N. Torbov. Silver Antique Adornments from Northwest Bulgaria (I C BC – I C AD). – Archaeologia Bulgarica 12, 3, 57-67.

№ 31. АРХЕОЛОГИЧЕСКИТЕ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „РАННОВИЗАНТИЙСКА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ ХОТАЛИЧ” КРАЙ ГРАД СЕВЛИЕВО

Надежда Ботева

Археологическите разкопки през 2011 г. имаха две основни цели: пълното разкриване на локализирания през миналата година вход и проследяване на част от трасето на южната крепостна стена.

Проучване на новооткрития вход.

При проучването на входа работата беше съсредоточена в кв. XXXVII – 2, 3 и XXXVIII – 7, 8, 9. На това място теренът е със значителна денивелация. На разстояние 22 м от северозападния ъгъл на крепостта в стената е вградена голяма скала. След скалата стената завива на изток, под почти прав ъгъл. Срещу голямата скала на запад отстои друга скала. В този участък на западната крепостна сте-

на беше открит и неизвестният до този момент нов вход към крепостта.

Участъкът от крепостната стена, ограничен от двете скали, е с дължина 8,90 – 9 м. Новооткритият вход се намира точно по средата между двете скали. Ширината му е 2,30 м. Дебелината на стените, които го фланкират, е същата като на западната крепостна стена: 1,75 – 1,80 м. Източното крило е по-добре запазено. На височина достига до 2,30 – 2,40 м, дължина от 3,30 м. Същата дължина има и западното крило на входа, но неговата запазена височина е значително по-малка – от 0,50 до 1,40 м. Западното крило на входа е долепено на fuga до западната крепостна стена и оформя с нея прав ъгъл. Поради това, че западната крепостна стена се „качва“ върху скалата, нейната основа е на 0,70 м по-високо от долепеното до нея западно крило на входа. Освен разлика в нивата, има разлика и в начина на строеж. Всички крепостни стени на Хоталич от ранновизантийския период са строени с хоросанова спойка, докато тук спойката е калова.

В резултат на проведените проучвания се установи, че крепостна стена в този участък не е фундирана направо върху скалата, а лежи върху пласт, състоящ се от дребни ломени камъни, пясък и жълта глинеста пръст.

Посредством такъв пласт е подравнено подовото ниво и в самия вход. Върху тази основа са наредени 4-5 реда, еднолицево огладени камъни, които оформят външното му лице. Във вътрешността на входа, пак с цел да се подравни терена, са използвани относително дребни камъни. Този вход е бил зазидан много набързо. От външна страна, след като е зазидан, неговото съществуване е почти незабележимо. Самият вход е запълнен с едри камъни, споявани с кал. От вътрешната страна, зад линията на стената са натрупани голямо количество камъни, които допълнително заздравяват затварянето на входа. Начина на запушване на входа говори, че това е станало под непосредствена военна заплаха.

Непосредствено зад потерната, над нивото на материковата скала лежи стерилен пласт от жълта, глинеста почва, примесена с дребни камъни. Дебелината му е 1 – 1,10 м. Този пласт рязко изтънява в южна посока и от външната страна на входа се губи поради стръмния южен склон на хълма. Така, за да се преодолее големият наклон, при строителството на крепостната стена е било вкопано вътрешното ѝ лице на дълбочина около 1 м в склона, а от външна страна тя е била положена върху скалите. Над стерилния пласт следва пласт от светло сива пръст. Двата пласта са разделени от тънък горял слой, появил се, най-вероятно, по време на строителство на крепостната стена. В сивата пръст бяха открити няколко фрагмента от ранновизантийска кухненска керамика и костен прешлен с украса „птиче око“. Новооткритият вход има няколко особености: изграден е на недостъпно място (склонът е стръмен и почти непроходим), без явен път или пряк и удобен подход по склона към него, скрит е между двете скали, в близост до него засега не се очертава наличието на бойна кула, от вътрешната страна на входа няма данни за оформянето на път или улица, която да води към вътрешността на крепостта. В случая най-вероятно става въпрос за първата потерна (макар и с необичайно голяма ширина от 2,30 м) от фортификационната система на ранновизантийската крепост.

Проучване на южната крепостна стена.

Фортификационното съоръжение започва на 3,40 м след входа, непосредствено след източната скала. Разкритото трасе е с дължина 7,50 м. Поради това, че е зидана с калова спойка и е фундирана

Обр. 1. Западното крило на потерната.

Обр. 2. Зазиданата потерна.

Обр. 3. Южната крепостна стена с вградените в нея скали.

направо върху материковата скала, южната крепостна стена е лошо запазена. Това се отнася най-вече за вътрешното ѝ лице. То беше регистрирано само в малък участък с дължина 1,80 м и височина 0,70 – 0,80 м. Дебелината ѝ е 1,75 – 1,80 м.

При проучване на южната крепостна стена бяха установени два строителни периода. На 6 м от скалата, над основата от 4-5 реда камъни, външното лице на стената прави плавна извивка и се долепя до нисък скален венец. През втория период този участък от южната крепостна стена е надграден върху разрушенията на по-ранната стена. Така на височина от 0,50 – 0,60 м над старото трасе, новоизграденият участък от крепостната стена продължава, но по права линия в източна посока.

Строежът на новооткритата южна крепостна стена в проучения участък се различава от строежа на останалите стени от ранновизантийския период на Хоталич. Защитниците на крепостта са използвали вместо пълнеж на крепостната стена ниския скален венец, опасващ този сектор от склона на хълма, като цялото трасе на стената е съобразено с неговото местоположение. Всъщност външното лице на южната крепостна стена облицова скалния венец по цялата му дължина и височина с еднолицево огладени камъни, споени с кал. Скалите в този участък са с височина от 2,50 до 3,30 м. Стената е продължавала и над горния ръб на скалния венец, където на отделни места се откри зидария от вътрешното лице и пълнежа.

Южната крепостна стена е строена с калова спойка, за разлика от останалите фортификационни съоръжения на ранновизантийската крепост, които са градени с бял хоросан. Това показва някаква хронологическа дистанция във времето на тяхното строителство. В този случай изглежда, че става въпрос за временно прекъсване в строежа. Това е станало след като вече е била изградена цитаделата на върха на хълма и е започнало укрепването на южния склон с направата на северната крепостна стена. След известно време това укрепване е било подновено с построяването на южната крепостна стена и направата на потерната, но по никакви причини техният градеж се различава от този на останалата крепост. Независимо от това датировката на разкритите фортификационни съоръжения може да се постави в ранновизантийския период, най-вероятно в VI в.

През археологическия сезон бяха открити само 13 находки от метал и кост. Сред малкото откритата керамика най-голям е делът на ранновизантийската кухненска. Намерени бяха и няколко фрагмента римска III-IV в., както и средновековна X-XI в. В резултат на направените проучвания се допълниха досегашните данни за стратиграфията, плановата схема и фортификационните съоръжения на Хоталич през ранновизантийския период.

№ 32. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „АКВЕ КАЛИДЕ – ТЕРМА”, БУРГАСКИ МИНЕРАЛНИ БАНИ

Цоня Дражева, Димчо Момчилов

През 2011 г. продължи проучванията на късноантичната и средновековна крепост „Акве Калиде – Терма” при Бургаските минерални бани, финансирани от Община Бургас. Във връзка с поставените приоритети за определяне на границите на градската територия, разкопките се проведеха в Сондаж 2 – църква и Сондаж 3 – северна крепостна стена. Те се локализиращат в залесената паркова зона, което затрудни работата поради специфичния режим за отстраняване на дървета.

Проучванията в стар сондаж 2 – църква на разстояние 75 м североизточно от термите са продължение на тези през 2010 г. Те имаха за цел изясняването на плана на откритите сгради, както и етапите на тяхното изграждане и функциониране.

Общата проучена площ е 275 кв. м при максимална дълбочина 2,20 м. Работата в дълбочина в централната част на сондажа продължи с разкриване на дясната половина на притвора, свързан с църквата от XI – XIII в. Вътрешната му ширина е И – 3 4,5 м, разкритата дължина С – Ю 15,4 м, ширина на зидовете 1 м. Градежът е от обработени каменни квадри, споени с бял хоросан. Основата на зидовете е вкопана на дълбочина 0,22 м.

По източното лице на вътрешния зид с дължина 8,6 м са запазени части от хоросановата мазилка и паднали в основата малки фрагменти от стенописи.

Централната част на сондажа е уплътнена с по-късни градежи от ломен камък на кал, свързани с две четириъгълни помещения вер. с жилищно-стопански характер.

Помещение №1 с размери 3,2 x 3 м в югоизточната част на кв. В II препокрива частично по-ранните градежи от XI-XIII в.

Помещение №2 е с по-големи размери 5 x 4,3 м и се развива в кв. AI, BI, BII. При вкопаването на подовото ниво частично са разрушени гроб №5 и гроб №6 в притвора на църквата от XI – XIII в. Находките дават основание да датираме помещенията от най-късния строителен период XV – XVII в.

От същия период в кв. СИ североизточен сектор е проучена частично запазена каменна площадка с височина 0,22 м. Тя е изградена от добре подредени каменни плочи върху подложка от каменен трошляк с глинеста спойка със запазени размери 4,5 x 2,3 м. Каменната настилка бе покрита с тънък пласт от пепел примесена с въглени, което предполага връзката ѝ с функционирането на голяма пещ с огнище на юг.

На 50 м североизточно в Сондаж 3 започна проучване на северната крепостна стена на града, за която в изворите се съобщава, че е свързана със строителната дейност по времето на Юстиниан I (527 – 565 г.).

Стената е разкрита в дължина 17,50 м, ширина 2,40 и запазена височина 2 м. Куртината е с лицева квадратна градеж от добре обработени правоъгълни камъни, споени с червен хоросан, с добре обмазани фуги. Вътре емплектонът е от ломени разнородни камъни, залети с червен хоросан. Основата е вкопана на 0,40 м дълбочина с разширен отстъп на основата.

Стената е престанала да функционира като отбранително съоръжение в началото на XIII в., вероятно след опожаряването на града от латинските рицари на Хенри II през 1206 г. По-късно разрушените са изравнени на височината на първия тухлен пояс на стената от VI в. на височина 2 м. Върху хоросановата подложка добре личат отпечатъците на квадратни тухли от първия ред. Той е преминавал през цялата ширина на зида.

От южната страна на стената са долепени малки постройки с градеж от ломен камък на кал, вероятно с жилищно-стопански функции. В източната част в кв. С1 се разкри част от кръгла пещ с диаметър 1,8 м, която е изградена върху стената. Тя е с каменна стена на кожуха от ломен камък, с глинеста спойка и следи от отухлена обмазка на вътрешното лице. От запад е запазен зид с де-

Обр. 1. Северната крепостна стена на Акве-калиде – Терма от VI в.

Обр. 2. Костен боздуган – „кистен“, XII в. открит в крепостта.

Обр. 3. Малка паничка със „сграфито“ украса от XIII в. – водоплаваща птица.

белина 1 м, който огражда стопанското помещение.

В кв. С3 зад крепостната стена се развива самостоятелно помещение със запазени размери 3 х 2,6 м. В северния му зид на височина 0,2 от подовото ниво има полукръгла ниша, конструктивно свързана със стената. Помещението е дълбоко вкопано в по-стара разрушена сграда с каменен градеж на хоросан с едро счукана тухла и използва частично запазените стени.

Открити са интересни находки: амфори и битова керамика, старобългарска битова керамика, рисувана белоглинена и „сграфито” – керамика, стъклени гривни, бронзови украшения, костени предмети и бронзови монети. Те дават възможност да се датира сравнително точно изграждането и използването на укрепителната система на крепостта, етапите на преустройство и застрояване на вътрешността на града в VI – XIII в.

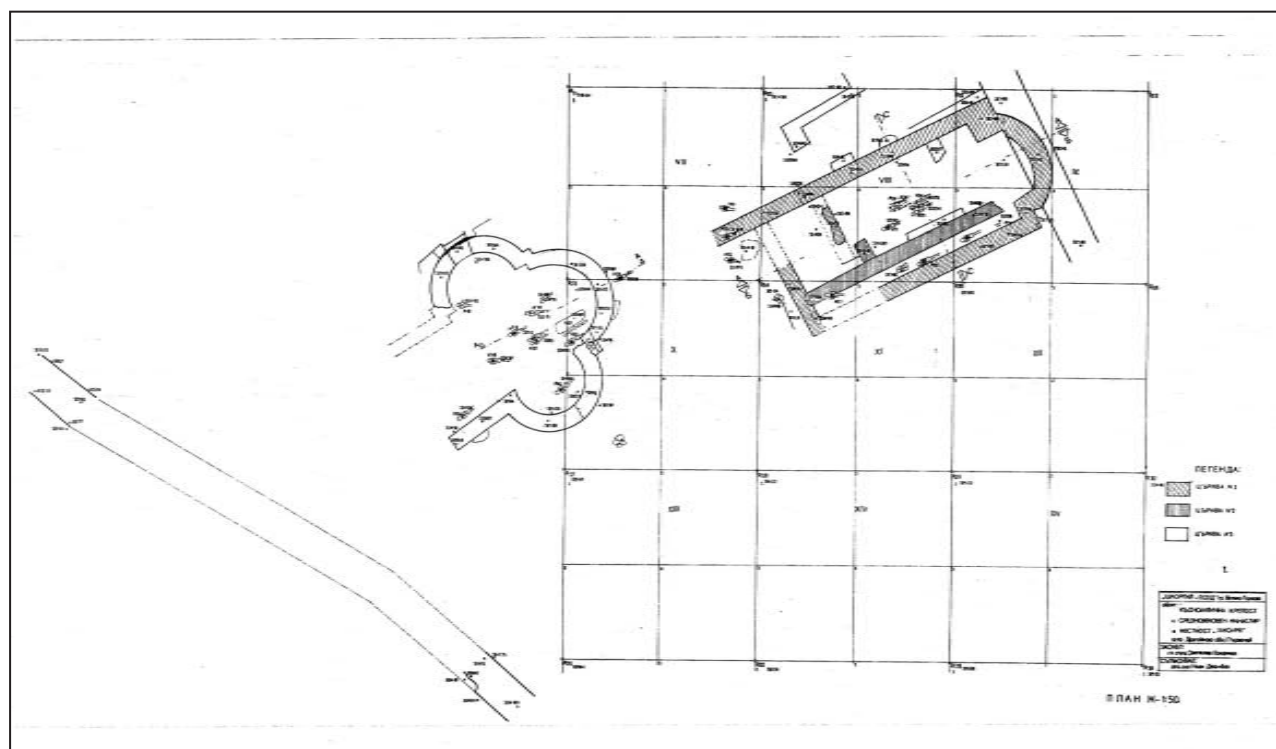
За подпомагане на археологическото проучване беше извършено геофизично изследване от екип на Никола Тонков, НАИМ – БАН. Добрите резултати дават възможност за по-ефективна работа на археологическия екип през новия сезон.

№ 33. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ: КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ И СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИР В М. ХИСАРЯ, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ДРАГОЙНОВО, ОБЩИНА ПЪРВОМАЙ

Иван Джамбов, Стоян Попов

През изминалия археологически сезон усилията бяха насочени към изясняване ситуацията в западната част на църкви 1 и 2 и южно от тях. Продължи работата и по разкриването на конхалната църква (№3) (обр. 1).

На разстояние 0,60 м южно от южния зид на църква 2 бе разкрито северното лице на южния

Обр. 1. Късноантична крепост и средновековен манастир в м. Хисаря при с. Драгойново, общ. Първомай – план на археологическите разкрития.

зид на църква 1. Стратиграфската ситуация южно от църкви 1 и 2 е съставена от няколко пласта: 1. Хумусен пласт с днешно ходово ниво; 2. Сиво-кафяв пласт примесен с голямо количество натрошена строителна керамика с дребни фрагменти хоросан, на разстояние до около 1 – 1,20 м от южната стена на църква 1 се срещат ломени камъни, които се намират под наслояването от строителна керамика; 3. Сивкав пласт, сравнително чист, със слаби примеси от дребни камъчета, дребни фрагменти хоросан, в него е вкопан изцяло питос, който се намира непосредствено под пласта със строителна керамика; 4. Горял пласт с пепел, дребни въгленчета, фрагменти строителна керамика, разсечен е от долната част на питоса; 5. Сиво-жълтеникав пласт с примеси от дребни фрагменти хоросан и фрагменти керамика, в него лежи дъното на питоса; 6. Скала.

Между южните зидове на църкви 1 и 2 на дълбочина 0,95 м се попадна на настилка от тухли срещу открития предните сезони зид С – Ю в църква 1. В средата на дебелината на Ю стена на църква 2 при зида С – Ю бе разкрит малък дървен сантрач поставен успоредно на южната стена. Той има дължина 0,32 м, шир 0,04 м. Във вътрешността на църква 1 бяха открити няколко по-големи фрагменти от стенописи в 2 слоя, паднали с лице към сиво-жълтата пръст, която вероятно е била ходовото ниво на църква 1. Дълбочината е около 1 м.

При работата в църква 1, срещу зида С – Ю във вътрешността и бе разкрито преустройство в северната и стена. Камъните в зидарията са с по-големи размери от тези от по-ранната зидария, които освен това са споени с хоросан. При това преустройство камъните във вътрешността на зида са споени с хоросан, а на южното лице са с червена глина. Ширината на преправката е 1,50 м и се намира източно непосредствено до мястото на огледалния северен зид на зида С – Ю.

На 3,40 м западно от зида С – Ю излезе зид от ломени камъни на калова спойка с посока С – Ю и дебелина 1,40 м. Това е западната стена на църква 2. Южният зид на кал на църква 2 е конструктивно свързан със западния зид на църквата. Част от този западен зид стъпва върху западния зид на кораба на църква 1. Този западен зид на църква 1 в южна посока е запазен на малко по-голяма височина и продължава докато стигне до хоросановия южен зид на църква 1. Дебелината на южния зид на кал на църква 2, свързващ 2-та и зида с посока С – Ю е 0,70 м, а 3 зид с посока С – Ю (новооткритият) е 0,77 м. В градежа на зидовете на кал са използвани ломени камъни, фрагменти от тухли и едри парчета хоросан. Всичко това е споено с червена глина. Срещу този южен зид с посока С – Ю се откриха останките от северен такъв, който обаче е на хоросан и е силно обрушен. Непосредствено до него от запад се откри част от подова хоросанова замазка върху слой от пръст, запълваща неравностите на материковата скала. *In situ* върху хоросана е запазена тухла от настилка. Непосредствено от запад на новооткрития западен зид на църкви 1 и 2, на дълбочина 0,85 м от повърхността излезе подложка от пясък, върху която има запазени фрагменти от тухлена настилка. На нивото на тухлената настилка излезе бронзова корубеста монета от XII – XIII в. Според нас тя бележи горната граница на използване на църква 1, с която свързваме споменатите тухлени настилки. Тухлените фрагменти, използвани в градежа на зидовете на кал на църква 2 вероятно са от тухлената подова настилка на църква 1.

Като обобщение на данните до този момент свързани с църкви 1 и 2 можем да кажем, че църква 1 е била значително по-голяма по размери от църква 2. Тя е едноапсиден, еднокорабен храм с притвор. Градежът е от ломени камъни, споени с бял хоросан. Корабът и притворът са били настлани с тухли, поставени върху пясъчна подложка. Тази настилка е премахната при строежа на църква 2 и част от нея е вложена в зидарията на новия храм. Църква 1 вероятно е функционирала до XIII в. След това е построена църква 2, чиито размери са по-малки. Тя също е едноапсидна, еднокорабна с притвор, но е изградена от ломени камъни, фрагменти от тухли и керемиди и големи парчета хоросан, споени с червеникава глинеста кал. В градежа на места са използвани дървени греди. Тя е функционирала със сигурност в първата четвърт на XIV в., от което време са фрагментите от сграфито съд с подглазурен надпис, намерени от нас през 2009 и 2010 г. при западната стена на кораба

Обр. 2. Входът в северната конха на църква №3.

на църква 2. Още 3 фрагмента от този съд открихме и през 2011 г.

Продължихме разкриването на конхалната църква с №3. Разчистена бе северната конха на църквата, както и вътрешността на южната и източната конхи. Северната конха е претърпяла по-късни преустройства. В средата на нейната стена е отворен вход с ширина 1,10 м. Той води към друго помещение или сграда посредством ръкав-коридор с дължина 0,45 – 0,50 м и дебелина на стената 0,60 м. В близост до входа беше открит железен ключ. Бе регистриран източният ъгъл на тази сграда. Нейната югоизточна стена е с дължина 1,30 м. От другата страна на коридора в западна посока се разкри лице на друг зид, огледален на югоизточния, който е с разкрита до момента дължина 1,10 м. Подът на коридора е залят с хоросан. Дебелината на стената на северната конха е 0,80 – 0,90 м (обр. 2).

През този сезон в рамките на църква 1 бяха разчистени 4 гроба, а в конхалната 8. Така общата бройка гробове от некропола, открити до този момент, е 42. Въз основа на данните на антрополозите, за изследваните при полеви условия човешки костни останки, са регистрирани скелети на 3 жени, 3 мъже, 7 деца, 1 фетус и 1 израснал индивид с неопределена възраст. Приблизителното съотношение на погребаните възрастни и детски индивиди (от 0 до 7 години) е 50:50.

№ 34. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „КУЛАТА” – ДУПНИЦА

Славянка Николова, Петър Лещаков, Сергей Устинов

От 4.07 до 12.08.2011 г. бяха проведени редовни археологически разкопки на обект „Кулата” гр. Дупница, разположен на хълма на десния бряг на река Джерман с надморска височина 574 м. Географски координати: 42°16'8.56"N, 23°7'33.39"E. Обекта се намира на естествено укрепения хълм над тунела на главен път Е-79.

При проучването на най-високата част на хълма „Кулата” през 2010 г., бяха открити малко количество материали, отнасящи се към късната праистория, както и глава от антропоморфна керамична фигурка. Целта на проучването бе да се установи хронологията на обитаването на тази част на хълма през V – I хилядолетие пр. Хр. Едновременно с проучванията в Сектор I – праисторически пласт, продължиха проучванията и в сектори IV и V на късноантичната крепост.

В сектор I бяха проучени около 150 кв. м., където бяха открити 13 ями, 12 от които се отнасят към късноантичния период. Част от тях могат да бъдат интерпретирани като строителни, свързани с изграждането на вертикалната планировка на сгради. Други могат да бъдат определени като стопански. Частично бе проучена горялата сграда от ранножелязната епоха. Тя е ориентирана приблизително север – юг по дългата си ос и има запазени размери 9 x 4,10 м. Голяма част от нея е силно засегната от вкопавания и строителството на каменните стени от късноантичния период. Пластът с деструкции е наситен с дребни парчета мазилка и по-едри такива с отпечатъци от плет и колове. В нивото с деструкции бяха открити няколко характерни за РЖЕ фрагмента от керамични съдове, които спомогнаха за изясняване на хронологическата позиция на проучената сграда. Сигурни структури и стратифицирани материали, които могат да се отнесат към халколита, не бяха открити. Към този период могат да бъдат датирани единствено няколко фрагмента керамика, украсени с тънка врязана украса във формата на спирала, инкрустирана с бяла паста и един с графитна украса. Те са преотложени в културния пласт, отнасящ се към РЖЕ или късноантичните ями. Това свидетелства, че тази част на хълма не е обитавана активно през халколита, но не изключва откриването при бъдещи проучвания в близост на запазени структури от този период.

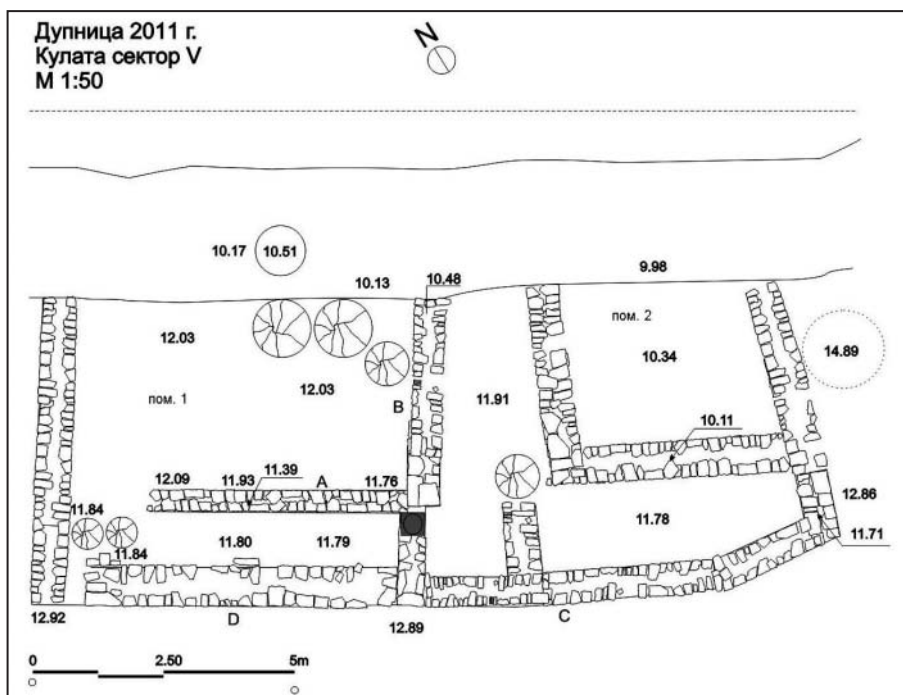
През този сезон продължихме проучванията в сектор IV, в ЮИ част на крепостта, условно разделен на сектори IVA и IVB с обща проучена площ 50 кв. метра. В сектора IVA проследихме стена ориентирана И – З западно от втория вход от 2010 г. с дебелина 0,73 м и дължина 3,07 м, след което тя свършва. Краят и е сравнително добре оформен. При разширяване на сондажа в южна и западна посоки, беше разкрито продължение на крепостната стена ориентирана И – З с обща проследена дължина 6,70 м и дебелина 0,65 м. Стената беше затрупана с почти еднометров пласт от свлечена пръст с камъ-

ни и керемиди. Тя е изместена на 1,10 м южно от стената от втория вход от 2010 г. надолу по склона и по този начин е оформен още един вход.

Между стените беше направена рампа от скален трошляк с малко количество керемиди, издигаща се в западна посока. Самата стена в източната си част е много силно разрушена, запазени са само един-два реда камъни. Западно от контрафорса, който може да се окаже и разрушена стена, ориентирана С – Ю, водеща към сондажа от 1995 г., крепостната стена е запазена от вътрешното ѝ лице до нивото на скала, в която е изсечено ней-

ното легло. Външното лице е запазено от 1 до 1,40 м. Стената е на калова спойка, на места със следи от измазване с хоросан, най-вече по вътрешното ѝ лице. Пред нея имаше срутени камъни, керемиди, пръст с въглени, под тях – горял пласт с дебелина 0,05 – 0,20 м. Освен керемиди има и малко количество силно фрагментирана битова керамика, железни гвоздеи, кирка-чук и едно капаче от глина. Под горелия пласт – трамбован скален трошляк с дебелина 0,10 – 0,40 м, предпазващ скалата от ерозия. В западния край на сондажа е отбелязана яма – възможно от по-ранния период, с фрагменти мазилка със следи от прътове. В сектор IVA при разчистване на втория вход, до прага, навътре в крепостта беше открит детски гроб (глава на СЗ). Заедно с гроба на дете от 2010 г. те стават два. Вероятно през времето на съществуване на кулата през XI-XII в., и този участък е бил използван за некропол. До самия вход, до СЗ му страна, беше открита бронзова монета, вероятно на Аркадий, а до източния край на крепостната стена – бронзова монета на Юстин I (518 – 521).

В сектор V, (обр. 1) с проучена площ приблизително 70 кв. метра, намиращ се почти на равно разстояние от югозападния и югоизточния ъгли на крепостта, продължихме разкриване на помещения 1 и 2 до крепостната стена, открити през 2010 г. Те също бяха затрупани с насип от свлечена пръст с камъни и керемиди с дебелина от 1,50 до 2 м. Помещение 1 е с вътрешни размери 6,90 x 3,15 м (обр. 2). Стените му са изградени от ломени и речни камъни на калова спойка, с дебелина 0,65 м. Задната стена на помещението е оформена чрез изсичане на скала. Входът в помещението е широк 1,80 м и се намира в ЮЗ ъгъл между края на стената ЮИ – ЮЗ на помещението и крепостната. Подът е от скала, на места с насип от скален трошляк за подравняване. В насипа на пода беше открита бронзова монета на Лициний I (308 – 324). В североизточната част на помещението, до задната му стена, се намират 2 големи и един малък питос, подпирани с камъни. На пода на помещението бяха открити фрагментирани железни сърпове, куки, палешник, оловна теглилка 1880 грама и точила от камък (обр. 3). Вероятно това е било склад за селскостопанска продукция и инвентар в призем-

Обр. 1. План на помещенията в сектор V.

Обр. 2. Помещение 1 в сектор V.

Обр. 3. Селскостопански инструменти и оловна теглилка (1880 грама).

ния етаж на жилищна сграда до крепостната стена. Извън помещението, до югозападния ъгъл на крепостната стена, отвътре, до питоса от 2010 г., беше открит още един питос, покрит с кръгъл каменен капак, вкопан на равнище на подовото ниво. Керамични съдове: амфоровидна кана, две гърнета, гърло от гърне, пет капака, ойнохое – силно фрагментирани и горели, някои фрагменти от тях, попаднали в питоса и запазили оригиналния си цвят, а също, железни ножове, желязна дръжка, резета, и фрагменти на две стъклени лъжички и стъклена чашка бяха открити в горял пласт, основно в източната половина по пода на помещението. Вероятно те са паднали от втория етаж, който се използвал за живеене.

Проучванията на помещение 2 стигнаха само до отнемане на 1,20 м пласт от свлечена пръст и камъни, очертаване на помещението с вътрешни размери 4 x 2,70 м, с дебе лина на стените 0,70 м, след което то беше покрито с отработена пръст.

Литература

Николова, Устинов 2011: С. Николова, С. Устинов. Археологически проучвания на обект „Кулата”, гр. Дупница. – Археологически открития и разкопки през 2010 г., София, 2011, 488-490.

№ 35. КРЕПОСТТА ЛЮТИЦА ДО ИВАЙЛОВГРАД

Бони Петрунова, Елена Василева, Яна Димитрова

Последните археологически разкопки на крепостта Лютица бяха проведени през 2006 година. След четиригодишно прекъсване, Сдружението за археологически проучвания и екологична защита на паметници „Копам БГ” реализира проект за социализация на крепостта, финансиран от Обединена Българска Банка. В проучването и облагородяването взеха участие археолозите и сътрудниците: Филип Петрунов, Елена Владимирова, Боряна Радева, Росен Пеевски, Радослав Георгиевски, Атанас Георгиев и други.

Като резултат бяха извършени следните дейности, които превърнаха обекта в приятна туристическа дестинация:

Обр. 1. Сондаж №1.

Планирано почистване на проучените сектори от обекта от растителност.

Оформяне на пътеки до проучените сектори.

Подновяване и актуализиране на указателните табели по пътя към крепостта и вътре в нея.

Създаване на места за отдых – пейки, навеси, тоалетни.

Издаване на туристическа брошура.

Частична рехабилитация на участъци от пътя до крепостта.

Със скромната финансова подкрепа на Община Ивайловград бяха заложени два сондажа в пространството нарушено от машината, оформяща пътя. Те се намират в югозападната част на укрепената площ. Очертахта се основи на сграда, ко-

ято може да се датира в X – XII век. Тя е била опожарена, като върху нея е изградена друга, просъществувала до края на XII – началото на XIII век. От сградата е разчистена съвсем малка част, което не позволява да се правят други сериозни заключения (обр. 1, 2).

Независимо от ограничения обем на археологическите проучвания, в двата сондажа и при извършеното почистване на изследваните в периода 2002-2006 година сектори, са открити и инвентирани 51 находки. Повечето от тях са монети и съдове. Монетите са от IX, XIII и XIV век. По-интересни от тях са: билонова скифатна монета, вероятно на Мануил Комнин Дука (1230 – 1237), латинска имитация; медна скифатна монета на Михаил VIII Палеолог (1258 – 1282), вторично редуцирана и орязана на осмоъгълник; торнезе от билонова сплав, вероятно Атинско дукство края на XIII в.; колективна находка от четири монети, латински имитации редуцирани чрез отчупване или орязване; анонимен фолис клас Б от времето на Роман III (1028 – 1034); торнезе на Атинско дукство, Ги II Дьо Ла Рош (1287 – 1308) (Metcalf, Crusades 1078; CCS 96); бронзова монета на Алексий I (1081 – 1118) – Константинопол, издадена преди реформата от 1092 г. и фрагмент от монета, вероятно тетартетон от времето на Палеолозите – XIV в. Към тях трябва да се добави и поредната открита на Лютица екзагия от бронз с форма на паничка. Тя е идентична с находката от 2006 г., по-точно с най-малкия екземпляр от комплекта и е открита в същата сграда (Петрунова 2006).

Освен монетите, в споменатите сондажи са намерени части от средновековно нападателно въоръжение, накити, лични вещи, елементи от средновековното облекло, някои с позлата. Между тях се открояват масивен златен пръстен (обр. 3) и един бронзов звънец. Звънецът е със сферична форма, като на повърхността е направен прорез, завършващ с дупчици. Метален, сферичен къс във вътрешността изпълнява функцията на езиче. Според С. Станилов тази група звънци се определят като апотропейни прабългарски предмети с датировка IX-X век (Благодаря за консултацията на проф. С. Станилов). Предвид археологическия контекст, може да се допусне, че звънецът е артефакт от края на XI век.

В рамките на регистрираната представителна сграда бяха открити фрагментирани керамични съдове. Шест от тях са почти напълно възстановени (Реставрацията е извършена от Георги Илиев от РИМ Ямбол). Прави впечатление фината им изработка, характерна за луксозната керамика от XII-XIII век. Някои са покрити със златиста ангоба. Откриването им *in situ* и състоянието на фрагментите показват, че сградата, в която са се намирали е била внезапно унищожена.

Лансираната досега теза, че Лютица е голям средновековен урбанизиран център, укрепен със стена, с представителни църковни и административни сгради, за пореден път се потвърди не само от архитектурните разкрития, но и от многото елитарни движими паметници. През 2012 г. се откриха доказателства за разрастването на укреплението и увеличаване на значението му в района на Източните Родопи през X-XI в. Част от тези доказателства са две монети на императорите Роман III (1028 – 1034) и Алексий I (1081 – 1118). По-интересен е фолисът на Алексий, който е един от последните номинали от монетна система съществувала повече от 500 години, от Анастасий до края на XI век. Мястото, на което е намерена тази монета, може да послужи като отправна точка за датиране на масивния златен пръстен.

Пръстенът е изработен от злато и представлява дебела халка, която в горната част преминава в масивна кръгла плочка, с врязана окръжност по периферията и две букви в центъра „С/С“. Той тежи точно 13,5 грама. На пръв поглед, находката може да се отнесе към една група елитарни пръстени, които използват само високопоставени личности, управляващи или пряко свързани с управлението на държава или големи области от нея. Това са Калояновият пръстен, пръстенът на царския столник Слав, Витомировият и Бесаровият пръстени. Те, както и този от Лютица, са изработени чрез отливане. Тегла-

Обр. 2. Сондаж №2.

Обр. 3. Средновековен златен пръстен.

та на пръстените също са от голямо значение за правилното класифициране на типа. Калояновият държи първенството с неговите 61,1 гр., Витомировият е 35,05 гр., а другите от групата не падат под 25 гр.

Монетната реформа от 1092 г. налага една нова златна монета – **хиперперон** (Hyperperon nomisma), с грамаж 4,40 – 4,55 гр. По тази система стойността на пръстена от Лютица отговаря на три хиперперона. Освен теглото, прави впечатление грубото гравироване на плочката. Очевидно е, че изрязването на символите не е станало в централно ателие, а е извършено в локален градски център от майстор, който не е бил посветен добре в ювелирното изкуство. Трябва да се отбележи и едно изпилване в долната част на халката, което, заедно с горните факти, дава основание да се предположи, че пръстенът от Лютица е сарафски и е бил използван като екзагия.

Датирането на пръстена е в края на XII – началото на XIII в., но не по-късно от 1250/60 г., защото в пласт над него са открити голям брой нарязани скифатни монети, които отпадат след тази дата, в резултат на монетна реформа целяща изваждането им от пазара.

Други монети, открити на Лютица през 2012 г., показват латинско присъствие и то на Атинското дукство, засвидетелствано с голям брой торнезета от края на XIII и продължителна употреба в началото на XIV век.

Литература

Петрунова 2007: Б. Петрунова. Археологически проучвания на крепостта Лютица до с. Рогозово, Община Ивайловград. – В: Археологически открития и разкопки през 2006 г. София, 2007, 556-558.

№ 36. КРЕПОСТТА УРВИЧ ДО СЕЛО КОКАЛЯНЕ, СОФИЙСКО

Бони Петрунова, Николай Овчаров, Веселина Георгиева, Филип Петрунов

Крепостта Кокалянски Урвич се намира върху скален масив, на 20 км от София, вляво от пътя за град Самоков. Още при първите археологически проучвания е установено, че крепостните стени са били издигнати по самия ръб на стръмните склонове на рида. Те следват конфигурацията на терена и очертават неправилна елипса с обща дължина 849 м, разположена на площ от 17,2 дка (обр. 1).

Почти в центъра на оградената от крепостните стени площ се намират руините на църква. Народни предания пазят спомена, че храмът е бил посветен на св. Илия. Това е потвърдено при археоастрономическото изследване на инж. Петър Вълев, при което е установено, че първият камък в апсидата на църквата е поставен именно в деня на този светец (Овчаров, Вълев 1983).

Градежът на църквата е аналогичен с този на крепостната стена. Камъните са споени с бял хоросан, а в структурата на зида са използвани дървени сантрачи с дебелина до 20 см, а разстоянието между сантрачните пояси, които са оформили външното лице на храма е 1,20 – 1,50 м (обр. 2).

Първоначално църквата Св. Илия е била еднокорабна, а вътрешността – разделена на наос и притвор. Дължината на сградата от външната страна е 16,25 м. Според Д. Овчаров в началото на XIII в. храмът е представлявал скромна и непретенциозна постройка с двускатен дървен покрив, покрит с керемиди. Това се потвърди от проучванията през 2011 г., когато се установи, че тогава общата дължина е била 12 м, а размерите на първото преддверие са 1,35 x 4 м (обр. 3).

След извършено в началото на XIV в. преустройство, планът на църквата става кръстовиден. Стените от север и от юг били съборени частично и отново преизградени. При преустройството подът на църквата е вдигнат с около 1 м, а сградата става от типа „вписан свободен кръст”. Скоро след това по постройката се правят нови преустройства, които я превръщат в класическа кръстокуполна църква (Овчаров 1981а).

Друга изключително интересна информация от археологическите проучвания дават откритите фрагменти от стенописи (Овчаров 1980). Проучването показва, че църквата „Св. Илия” е била стенописвана на два пъти – през XIV и XV-XVI в. По стените и в насипа бяха открити и реставрирани ня-

колко изображения.

Резултатите от археологическите проучвания през 2011 г. допълниха и разкриха нови данни за църквата „Св. Илия”. Преди всичко се доказа, че тя е част от манастир, който вероятно е изграден след превземането на крепостта Урвич от турците и е съществувал през XV – XVII в. Разкри се част от северната ограда на манастира, както и помещение свързано с нея и разположено западно от църквата. Може би точно тази обител споменава през XVIII в. Паисий Хилендарски.

При разширените археологическите проучвания през 2011 г. се откриха 49 предмета, като 28 от тях са монети. Пет монети са от IV-V в., което дава основание да се допусне, че още в късноантичната и ранновизантийската епоха тук е съществувала крепост. Анонимна монета от XI в. показва, че животът е продължил и тогава.

Най-много монети се откриват от периода на разцвет на крепостта – XII – XIV в. Заедно със сребърни венециански и сръбски монети, през 2011 г. бе открито и съкровище от 18 български сребърни монети от XIV в., пръснати в притвора на църквата „Св. Илия”.

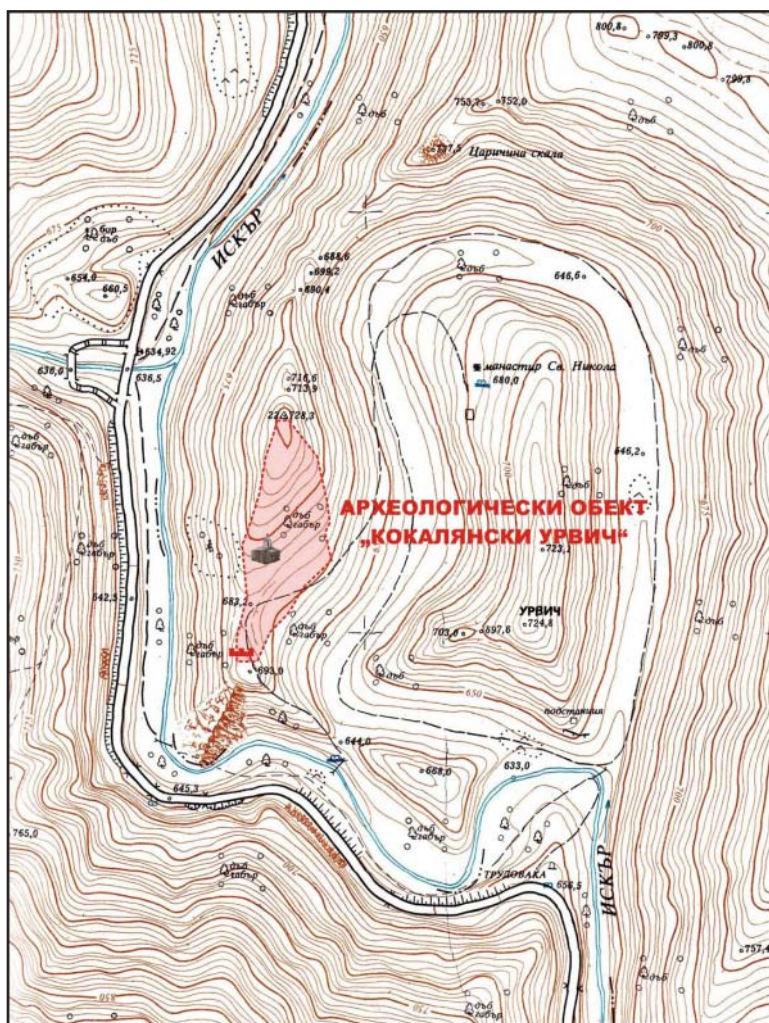
Върху всички екземпляри са изобразени цар Иван Александър и синът му Михаил. Те са орязани съобразно девалвацията, засвидетелствана през 1366 – 1371 г. Върху няколко екземпляра до образа на стария цар е добавен монограмът на Иван Шишман, което е характерно за първото монетосечене на новия владетел от 1371 – 1373 г. Така по блестящ начин се доказва, че превземането на Урвич е станало около битката на Чамурлийското поле.

Не по-малко важни са монетите от късния „манастирски” период. От това време са три османски сребърни акчета: на Баязид II (1481 – 1512); Мурад III (1574 – 1595) и Мехмед III (1595 – 1603) (Монетите са определени от инж. Пламен Бонев). Те се свързват с откритата на пода на помещението от запад на църквата сребърна монета на крал Сигизмунд III Ваза от 1588 г.

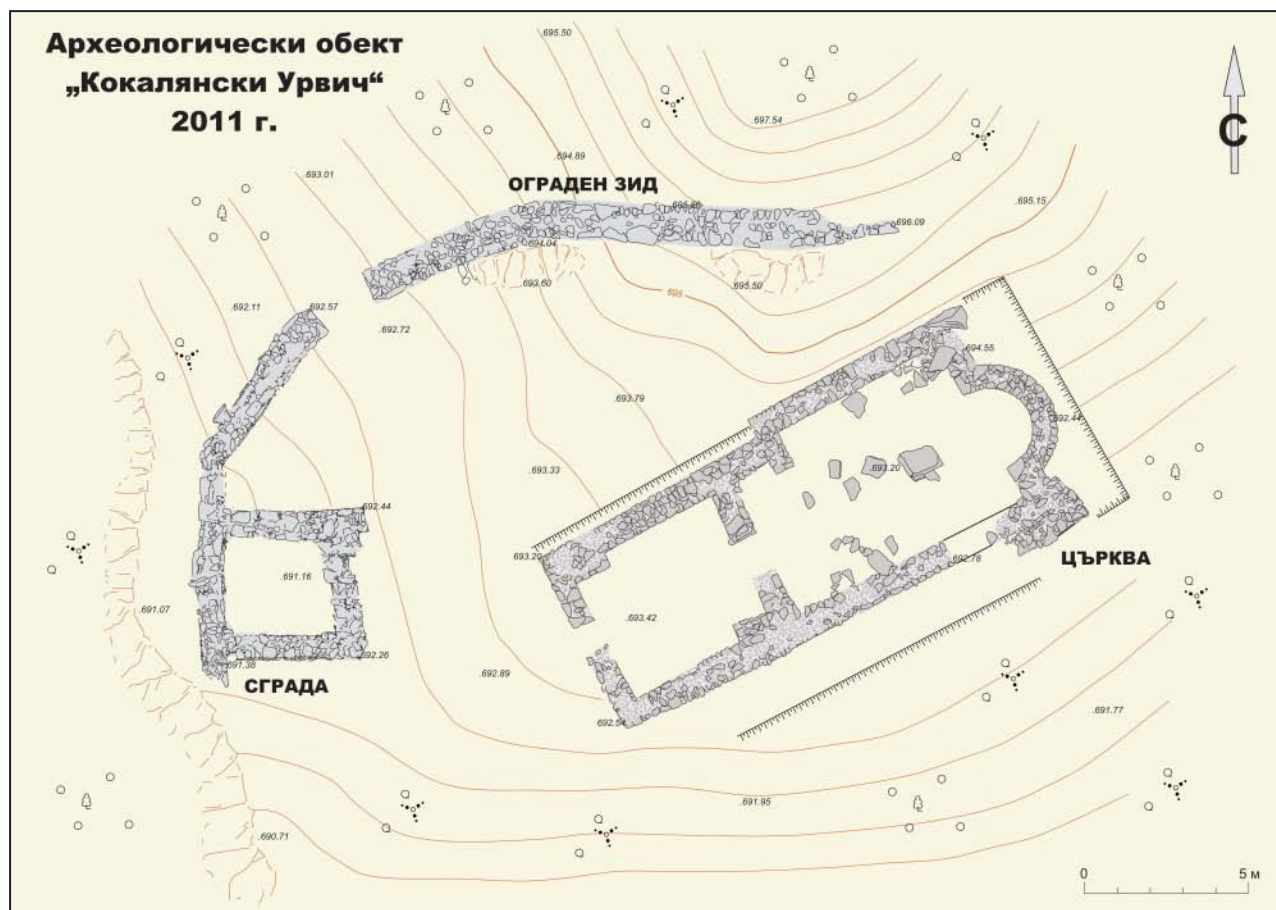
При проучването на църквата и пространството южно от нея са намерени 4 пръстена, сребърна обеца, лични вещи от бронз и желязо.

Археологическите проучвания дават допълнителна информация за историческите факти около превземането на крепостта Урвич. Паисий Хилендарски, ползвайки изчезнал оригинален документ, пише: „И седем години стоял цар Шишман в Средец и покрай Искър. Имал манастир Урвич със силна крепост, наоколо го ограждала вода. Така с малко войска търновските велможи преживели тук и се криели от турците. Когато турците превзели от крал Вукашин охридската земя и го поробили и надвили, и тук окончателно заробили и погубили цар Шишман и войската и търновските и българските велможи”.

Като изключим легендарния момент и невъзможността Иван Шишман да бъде по това време край София и да загине там, останалите данни определено говорят за съпротивата срещу османския удар край София през 1371 – 1372 г. Очертава се и мястото на Урвич във военната операция. Спо-

Обр. 1. План на крепостта.

Обр. 2. Сектор на проучванията.

Обр. 3. Сектор на проучванията.

Тези легендарни данни, се осветляват и осмислят от един изключително важен надгробен надпис, открит през XIX в. в търновската църква „Св. Четиридесет мъченици“. В него се говори за цар Асен, паднал в битка с турците. Според последния прочит това се е случило през 1371 г. Става дума за изображения като дете в миниатюрата от Лондонското Четвроевангелие Шишманов брат Иван Асен V, който загинал в бой на 18 години.

Като цяло изворите така и не дават точния изход на битката. Най-вероятно тя все пак завършила с успех за турците, но войските им били обезкръвени и принудени да се оттеглят в посока Пловдив. Иван Асен V загинал, но успял да спре за около 20 години османското настъпление към вътрешността на България.

ред народните предания българите посрещнали турската армия точно на Чамурлийското поле, където загинал предвождащият ги цар Ясен (Асен).

Едно от преданията се отличава със своите подробности. Цар Ясен бил притиснат от турците и се укрепил в крепостта Урвич в Искърското дефиле между София и Самоков. След превземането на твърдината той отстъпил към Чамурлийското поле. Царят дал решително сражение в местността Режана пред крепостта при днешното с. Широки дол край яз. „Искър“. Дружината му била напълно разбита, а той-убит при бягството си към Рила.

№ 37. ЦЪРКВА №2 НА КАЛИАКРА

Бони Петрунова, Елена Василева, Яна Димитрова

През 2011 г. беше проучено до материк цялото вътрешно пространство на църква №2, която е била посветена на Св. Богородица. Регистрирани са три нива с промени в структурите. При построяването си, в началото на XIII в., църквата е била еднокорабна с вход от север. По-късно, през XIV век, тя е била удължена на запад, като е оформен притвор, вероятно отворен от запад с дървена колонада. Най-западната част се оказва по-ранна постройка, върху която през XIII-XIV век ляга част от развлия се около църквата некропол. При последното преустройство на църквата, (началото на XV век), притворът е затворен от запад (обр. 1).

Под основите на Църква №2 са регистрирани стени от сграда, която е била разрушена в VII век. Около църква №2 са проучени общо 88 гроба, в които, през 2011 г. са открити фрагменти от златотъканата материя; 26 златни апликации; 36 копчета, от които 3 златни, 1 бронзово с позлата и 1 сребърно; 28 обеци, от които 11 сребърни, 2 златни, 2 позлатени и 4 пръстена, от които 3 сребърни (обр. 2). Няколко от гробовете могат да бъдат отнесени към XI – XIII век. Останалата, по-голяма част от гробовете се датират по материалите открити в тях от XIII до XV век.

Наличието на голямо количество накити от благородни метали в некропол извън цитаделата на Калиакра не е изненадващо като се има предвид разцвета на Добружанското деспотство по времето на Йоан Добротица. За това допринасят отношенията му с Венеция и Генуа, от които купува, разменя или придобива като плячка сребърни слитъци, които са с висока проба и чистота. В три документа се описва как през 1373 г. военна галера на деспот Добротица отвлеча търговски кораб, в който има общо 61 слитъка сомо (най-добрите сребърни слитъци сомо са с проба 976 (11 унци и 17 денари).

Находките от 2011 г. са 95. Петнадесет от тях са монети. Хронологически те представят следните периоди:

IV – VI в.

Монета, бронз. Фо-

Обр. 1. План на църквата.

Обр. 2. Накити.

Обр. 3. Каменен кръст.

лис на Константин I Велики (27 февруари 272 – 22 май 337).

Л: IMP C FL VAL CONSTANTINVS PF AVG: Бюст на дясно с диадема.

О: IOVI CONSERVATORI: Юпитер прав насреща, глава надясно, в дясната си ръка държи малка статуя на Нике, в лявата скиптър. До десния му крак орел с венец в клюна.

Монетата е отсечена в 313 – 315 г. Малка буква „В” в полето зад Юпитер.

Монета от бронз АЕ4, Вероятно от края на IV или началото на V век. Обезличена.

Монета от бронз нумус АЕ 4. Края на IV или началото на

V век.

Монета, бронз. Нумус тип АЕ 4. За този тип малки монети, с кръст на опакото, се приема, че принадлежат на императорите Теодосий II (408-450) или Валентиниан III (425 – 455).

Монетата е почти обезличена, с малък равнораменен кръст на опакото (425 – 450).

XIV век.

Монета от медна сплав Бани, Влахия. Царуване на Мирчо I (23 септември 1386 – 31 януари 1418).

Л: Щит разделен на две, от ляво три водоравни линии, от дясно буква, обезличен надпис.

О: Орел (сокол) кацнал върху шлем, буква Т в полето. Надпис обезличен.

Сребърна монета. Дука̀т на Влахия. Мирчо I (23 септември 1386 – 31 януари 1418). Тип 1А (т. нар. „Влашки”, най-често срещан, с латински букви)

Л: † IW AN DI MVN CZ. Щит, вертикална линия го разделя на две равни части. В лявата половина има три хоризонтални ленти, от дясно буква.

О: † IW AN MVN CZ. Шлем обърнат на ляво. Върху шлема е кацнал сокол. Буква N в полето.

Монетата е редуцирана чрез орязване.

Сребърна монета. Дука̀т на Влахия. Мирчо I (23 септември 1386 – 31 януари 1418)

Л: ... ОН ...CZ. Щит, вертикална линия го разделя на две равни части. В лявата половина има три хоризонтални ленти, от дясно буква М.

О: ... Шлем обърнат на ляво. Върху шлема е кацнал сокол (орел). Върху печата има втори. Буква М в полето. Вероятно препечатана от по стара или ударена два пъти от матрицата.

Сребърна монета. Динар тип I на Влахия. Раду I (1377 – 1383).

Л: † IONSRADOLVSAIV. Щит, вертикална линия го разделя на две равни части. В лявата половина има три хоризонтални ленти, от дясно буква О.

О: † IONSRADOLVSL. Шлем обърнат на ляво. Върху шлема е кацнал сокол (орел). Буква Р в полето.

Медна монета. Бани, Влахия. Мирчо I (1386 – 1418) или Дан I (1383 – 1386)

Л: Щит, вертикална линия го разделя на две равни части. В лявата част хоризонтални ленти. Обезличен надпис.

О: Сокол (орел) кацнал върху шлем. Буква Е и В в полето. Надпис обезличен.

Сребърна монета, (денар) на цар Стефан Урош IV Душан (1331 – 1355).

Отсечен през 1331 – 1345, когато Душан е още крал.

Л: Шлем с богата украса от пера и шестлистна розета. Надпис на латински: MONITA REX STEFA.

О: IC – XC Исус Христос на трон, от двете страни знаци R – O.

Монетата е редуцирана чрез орязване и износена от обръщение. Без контрамарка.

Сребърна монета (денар) на цар Стефан Урош IV Душан (1331-1355).

Отсечен през 1331 – 1345, когато Душан е още крал.

Л: Шлем с богата украса от пера и шестлистна розета. Надпис на латински: † MONITA REX STEFA.

О: IC – XC. Исус Христос на трон, от двете страни знаци N – O. Редуцирана чрез орязване. Контрамарка – птица. Добре запазена, в сравнение с другите екземпляри открити при разкопките.

Сребърна монета (денар) на цар Стефан Урош IV Душан (крал 1331-1345), (император 1345 – 1355).

Л: Душан и Елена прави, в анфас държат дълъг кръст. Вероятен надпис: INPERATOR/STEFANU.

О: Опакото е напълно обезличено. Вероятно: IC XC. Христос прав около него сфера от перли). Отсечен от 1345-46 до 1355 година. Контрамарка. Голяма част от периферията е отчупена или орязана. Силно обгоряла.

Сребърна монета, аспра на Иван Александър (1331 – 1371). Първо сребърно монетосечене, II хронологична фаза (1348 – 1360).

Л: Царят прав на среща със стема, лорос, маниакион, хламида, дивитисион. В дясната си ръка държи дълга дръжка с кръст, а в лявата кълбо с кръст. Вляво монограм АЛЕ, под него монограм „Б” (Българомъ). До главата, от дясно монограм „ЦР”. Под него, до лороса монограм „ГР” (Грекомъ), в случая е видима само част от него.

..... О: Исус Христос с голям нимб, мантия, туника и колобион, седнал на трон с високо облегалo и скосени рамене, с дясната си ръка благославя, а с лявата държи евангелие, в случая предадено доста схематично. Обозначението IC-XC също не се вижда. Монетата е обгоряла и с много депозити споени с метала. Няма следи от орязване. Забелязва се зрънчест кръг.

Сребърна монета, аспра на Иван Александър (1331 – 1371). Първо сребърно монетосечене, Втора хронологична фаза (1348 – 1360). Монетата е от тип като горната, но с много по-опростена гравюра и слаб печат. На лицето се различават монограмите „цар” и „але”, а на опакото се вижда половината изображение. Редуцирана чрез орязване. Според теглото може да се отнесе към 1360 г. Обгоряла.

Татарска бронзова монета, пул. Анонимна епиграфска монета, вероятно от XIV век. Сребърна монета акче, Баязид I (1389-1402).

Открити са 3 бронзови закопчалки за книги, фрагменти от 2 бронзови кръста. Третият кръст, открит през 2011 г., е от гроб №75.

Във връзка със сградата, върху руините на която е построена църква №2, е откритият монограмен печат. Върху лицето на печата е изобразен бюст на Богородица с нимб, мафорион и химатион. Тя държи пред гърдите си медальон с лика на Младенеца. Вместо титули от двете и страни е гравирани по един кръст. На обратната страна има кръстообразен монограм, съдържащ името Антроник (благодаря на проф. И. Йорданов, който идентифицира печата).

№38. СРЕДНОВЕКОВНАТА КРЕПОСТ „КАСТРИЦИ”

Валентин Плетнъов, Игор Лазаренко, Пр. Пеев

Крепостта е разположена в североизточната част на парка на резиденция „Евксиноград”. Заема нос „Св. Яни”, в северния край на Варненския залив. Отбелязана е в карти и портулани от XIV в. предимно под името „Кастрици”. От север е защитена от крепостна стена с дължина 200 м, запазена на места до 3 м. В източния край вътрешното пространство е преградено за цитадела. Портата е почти в средата на куртина. Широка е 3 м, с проход 3,4 м. В северозападния край на крепостта е разположена голяма ъглова кула-донжон с параклис в приземието. Разкрити са църква с комплекс около нея, трасетата на няколко улици с десетки верижно разположени жилищни сгради и малък площад.

Основен градоустройствен елемент в сектор „Запад” е малък площад, в който влизат шест улици. Още в началото на XX в. К. Шкорпил отбелязва на западната крепостна стена малка порта. Установи се, че до нея води тясна улица и през портата се достигало до подножието на крепостта и пристанището от запад. Улицата е насочена на североизток към площада. От двете страни е фланкирана от голяма двуделна сграда от изток, вероятно склад и жилищна част и еднокорабна църква с двор. Северно от църквата е ситуирана още една тясна улица, водеща към сградите и складовите помещения на запад до крепостната стена.

До площада се е достигало и през малка порта в западната част на крепостната стена. От двете ѝ страни има удебеления на стената за дървени стълби и вероятно засводяване. От портата към вътрешността на крепостта се спуска улица, застлана с каменни плочи. Вероятно към края на съществуването на крепостта портата е била преградена със зид на калова спойка. Между фугите са открити монети на цар Иван Александър. Впоследствие и улицата е преградена с напречна стена и е оформена поредната постройка с вход от юг, между две от съществуващите вече двуделни сгради.

От площада на запад към северозападната ъглова кула е оформена тясна улица, която завършва пред крепостната стена, в която има барбакан за отвеждане на дъждовните води към залива. От южната и северната страна на улицата са издигнати двуделни и едноделни сгради с входи към улицата.

Обр. 1. План на Кастрици, 2011 г.

От площада на изток към централната част на Кастрици водят две сравнително широки улици, също фланкирани с верижно свързани двуделни или дори триделни сгради. Къса „сляпа“ улица е оформена и на север към двуделните сгради до северната крепостна стена. Трябва да отбележа, че сградите са добре ситуирани спрямо уличната мрежа, като е характерно, че тези разположени в краищата на площада и при кръстовищата имат заоблени отвън ъгли.

Улиците са покрити с калдъръм от кръгли и плочести камъни или трамбовка от чакъл и глина. Почти навсякъде са установени две нива с разлика между тях 50 – 60 см. Подобни нива има и в повечето сгради.

Обр. 2. Сгради и улици в сектор „Запад“.

Явно към средата на XIV в. е имало силно земетресение, при което много от къщите са съборени. Скоро след това са преизградени, поправени и дори са издигнати нови сгради върху основите на силно разрушение. Обикновено долните части са с много добре изравнени редове, докато нагоре градежът е значително по-груб. И на двете подови нива се открива еднаква керамика, основно сграфито и монети от средата на XIV в. В много случаи са установени отваряния на нови входове към улиците, оформянето на прозорци, както и преграждане на по-големите сгради.

Размерите на сградите в повечето случаи са значителни, като ня-

кой от тях достигат дължина 16 – 18 м и широчина 6 – 8 м. Предимно са двуделни или триделни. Стените са градени от дялани, споени с кал, с дебелина 0,7 до 1 м. В помещенията има по една или две засводени пещи с диаметър около метър. Има и помещения, в които няма пещи, но пък в тях се открива многобройни фрагменти от средновековни амфори, което подсказва, че са използвани за складове. Почти във всички жилища, често направо върху подовите нива и почти винаги до пещите се откриват цели или счупени, но запазени на място керамични съдове – гърнета, кани, стомни, части от амфори от XIII-XIV в.

Имаме данни за наличието на две работилници. Разположени са в края на улицата към кулата. От север към кулата е имало пещ – вероятно работилница за изделия от цветни метали. От юг до стената е функционирала отворена към улицата ковачница, в чиято силно разрушена пещ се откриват части от сопла и многобройни железни крици. Вероятно също отворено към площада търговско помещение е имало в северната му част, пред двуделната сграда, източно от улицата, спускаща се от западната порта. Там на пода се откриха множество монети от XIV в., както и почти пълен комплект средновековни екзагии-панички.

Окончателно се разчисти външната страна на западната крепостна стена. Достигна се до основната скала на древния бряг до ниво кота 2.0. Напречната стена в посока запад, към древното пристанище е дълга 8 м, конструктивно свързана със западната стена. От напречния „мустак“ на юг се разкри изцяло западната крепостна стена с дължина 29 м. В края е напълно изгребана и обезличена при строителните работи за вълнолом. Основата ѝ стъпва върху варовикови скали на кота 3,4 – 3,7 м от север. Западната стена дебела 1,6 – 1,8 м, запазена в северната част до кота 5 м.

Значителната търговска дейност извършвана в Кастрици, свързана с пристанището се потвърждава от многобройните и разнообразни монети, както и средновековните екзагии, откривани в сградите. През сезона са открити 359 монети. Античните са 59 бр. Сред тях една монета Одесос I в. пр. Хр. Римските са 33 бр. – Септимий Север, Гордиан, Галиен, Константин II, Теодосий I, Аркадий, Теодосий II. Византийските от VI-VII в. – Анастасий I, Юстин I, Юстин II, Маврикий до Фока.

Средновековните монети са 299 бр. Византия XI-XII в. 5 бр. на Роман III, Михаил VII Дука, Йоан II Комнин и билон на Мануил I Комнин. Византия от периода XIII-XIV в. – 10 бр. (имитации от първа половина на XIII в., Йоан III Дука Ватаци (перпер), Михаил VIII Палеолог, Андроник II Палеолог, Андроник II с Михаил IX (перпер).

Българските медни монети и грошове от XIII-XIV в. са 66 бр. (Константин Асен, Тодор Светослав, Михаил Шишман с Иван Стефан, Иван Александър, Иван Шишман, Добротица/Дръстър, Добротица/Калиакра).

Епирското деспотство е представено с торнезета на Йоан Орсини (10 бр.). Влашкото воеводство със съкровище от сребърни дукати на Мирча I Стари (23 бр.), а Молдовското воеводство с два гроща на Петър Мушат.

Открити са 9 татарски монети от XIII-XIV в. – хан Берке, Токта, медна монета на синьорията Сакчи.

Както и през другите години голям брой са османските монети (99 бр.), акчета и мангъри на Мурад I, Баязид I, Емир Сюлейман до 1404 г.

Отново се откриха монети на египетските мамелюци (4 бр.) от края на XIV в.

За търговската дейност и състоянието на жителите на Кастрици свидетелство е и големия брой екзагии-панички, както многобройните фрагменти от дръжки и устиета на средновековни амфори, някой от които с марки на кримската Кафа. В почти всички сгради се открива разнообразна трапезната керамика. Рисувана с бяла ангоба, с орнаменти от различни варианти. Най-голям брой са съдовете – (паници, блюда, кани) със сграфито украса, предимно местно производство, но се срещат и византийски чаши и фрагменти от кани, дъна с монограми „Димитър“, „Михаил“, „Продром“ и „Палеолог“. Керамичните съдове по форма, орнаменти и цвят на глазурата имат много паралели от българските крайбрежни крепости, вътрешността на страната, Византия и Крим. Трябва да спомена и бронзовите огледала от XIV в. с татарски произход. До пещта на една от сградите до крепостната стена са намерени два меча – къс и дълъг, за съжаление силно корозирали.

Обр. 3. Част от бронзово огледало, с текст от Корана, XIV в.

№ 39. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ И ЯМИ В ЗАПАДНОТО ПОДНОЖИЕ НА КРЕПОСТТА РУСОКАСТРО

Цоня Дражева, Милен Николов

Археологическите проучвания се проведеха през септември – ноември 2011 г. Те бяха съсредоточени на 1 км югозападно от крепостта Русокастро. Тук в продължение на десетилетия местното население е добивало пясък от меката скала. В следствие на това са направени са няколко големи изкопа, като в най-южният от тях са разкрити различни вкопани съоръжения и човешки кости. Затова екипът взе решение през 2011 г. да се проучат засегнатите структури.

Обектът е разположен в крайните поли на ниско възвишение, ориентирано в посока север – юг, снижаващо се на запад, към течението на Русокастренска река, която е на 50 до 100 м западно. Преди десетина години тук е направен изкоп с багер с размери 14 x 6 м, издължен в посока СЗ – ЮИ. От североизток той отчасти е разрушил танков окоп, който от своя страна вече е бил разрушил няколко ями. В началото на разкопките профилите на изкопа се почистиха, след което добре се откритоа различни по форма и дълбочина на вкопаване съоръжения – ями и гробове. Проучените ями са 14 на брой, с различно по форма сечение – яйцевидни, U-видни, цилиндрични. Дъната и отворите им са кръгли. Запълнени са със сива пръст с пепел, въгленчета и дребни керамични фрагменти, изветряла скална маса от изкопаването на скалата и чернокафява пръст с въгленчета в различно съотношение. Някои от ямите като №8 и №10 са запълнени почти изцяло само със сива пръст с пепел и въгленчета. В яма №2 се установи насипване и заравняване на тънък пласт пепел при самото дъно на ямата. В пълнежа при всички ями се констатира наличието на дребни фрагменти от железни предмети, шлак, животински кости – в малко количество, кремъчни отломъци. В ямите се откриват и дребни или по-едри камъни с неизразена концентрация с изключение на яма №6, при която в северозападния ѝ сегмент се откриха десетина камъка на едно ниво (1,3 м от повърхността). При всички ями с едно изключение се констатира, че камъните не са от скалата, в която са изкопани ямите, а от скалния хълм, на който е построена крепостта Русокастро. Камъните се откриват на различни дълбочини в ямите, не се констатира правило. Част от тях са опушени.

Стените на ямите са много добре загладени с изключение на стените на яма №11, при която скалата е трошлива.

Дълбочината на вкопаване на ямите е различна – от 1,3 до 2,03 м от нивото на повърхността. Констатира се, че ямите са изкопани директно от нивото на стария повърхностен пласт без предварителна подготовка. Стратиграфията при североизточния профил се различава от тази при югозападния поради наклона на терена. При североизточния профил се наблюдава повърхностен пласт от черна пръст с дебелина до 0,15 м, затрупан от пръст от направата на танковия окоп. Следва пласт от светлокафява пръст с дебелина 0,05 – 0,07 м, под който вече е нивото на скалата. При югозападния профил повърхностния пласт от черна пръст е с дебелина до 0,15 м, следва дебел до 0,25 м пласт от кафяво-черна пръст, под който има пласт от светлокафява пръст – изветряла скала, с дебелина до 0,05 – 0,07 м. Под този пласт започва скалата.

Керамиката от пълнежа на ямите е средновековна. Тя добре се датира от XI до края на XIII или самото начало на XIV в. Керамиката е от тънкостенни гърнета на бързо колело, голяма част от които са със златиста ангоба, сграфито керамика, глазирана керамика. С малки изключения тя е силно фрагментирана. В ями №6 и 7 се откриха и няколко фрагмента тракийска керамика и един фрагмент с езичеста дръжка.

Беше установено, че при изкопаването си яма №6 е нарушила гроб №1, а самия гроб №1 е попаднал отчасти в яма №1. В друг случай яма №7 нарушава гроб №5, а яма №9 е засегнала гроб №7. Най-яркият пример е при гроб №8, при който половината от гробната яма попада в яма №5А. Самите гробове са от два хоризонта и се различават коренно помежду си. Към първият, по-късния хоризонт спадат гробове №2, 3, 4 и 9. Това са детски гробове, изкопани в повърхностния пласт на дълбочина 0,25 – 0,35 м. Концентрирани са при ями №5, 5А и 5Б. Погребенията са по християнски обред, с ръце, скръстени на корема и ориентация запад-изток с някои отклонения. При гроб №9 се констати-

на връзване на краката при глезените и се откри малко медно копче. Вторият хоризонт е представен от гробове №1, 5, 6, 7 и 8. От тях напълно запазен е единствено гроб №8, другите са засегнати в по-голяма или по-малка степен от багера. Всички гробове са вкопани в скалата на дълбочина от 0,9 до 1,2 м от нивото на повърхността. Погребаните са в анатомичен порядък, по християнски обред с глава на запад. Ръцете са скръстени на корема. Инвентар липсва. Гробните ями са с трапецовидна форма с дължина от 1,8 до 2,05 м. Пълнежът на гробовете е от черна, чернокафява пръст или от смесена чернокафява пръст с изкопана от скалата разпрасана маса. В него се откриват миниатюрни фрагменти средновековна керамика.

Интерес представлява гроб №8. Западната половина на гробната яма е изкопана в скалата, но от таза на изток се е попаднало на яма №5А. Затова гробната яма е оформена с два реда камъни от север и юг.

В два случая се констатира препогребване на човешки кости – при яма №1 и при яма №5Б. В първият случай ситуацията беше силно компрометирана от багера, но все пак установихме, че северно от яма №1 има втора, по-малка яма, от която е запазена много малка част. Именно в тази запазена част открихме кости от препогребване, но беше невъзможно да се установи дали то е по-късно или по-ранно от яма №1.

При яма №5Б имаше също доста поражения от багера, но много по-малко в сравнение с яма №1. Установихме, че първо е изкопана яма №5А, след това – гроб №8, и накрая – малката яма 5Б, която попада отчасти в източния край на гроб №8 и в която са препогребани човешките останки. Най-късно над тях са направени гробове №2 и 3.

Край гроб №8, яма №3, яма №7 и яма №11 също се очертаха вкопани съоръжения, но те не бяха проучени.

При оглед на терена се установи, че в нивата западно от проучваното пространство има много петна от сива пръст с пепел, въглени и керамика, които маркират ями. На 500 м североизточно от има следи от голямо селище, към което вероятно принадлежи проучвания некропол.

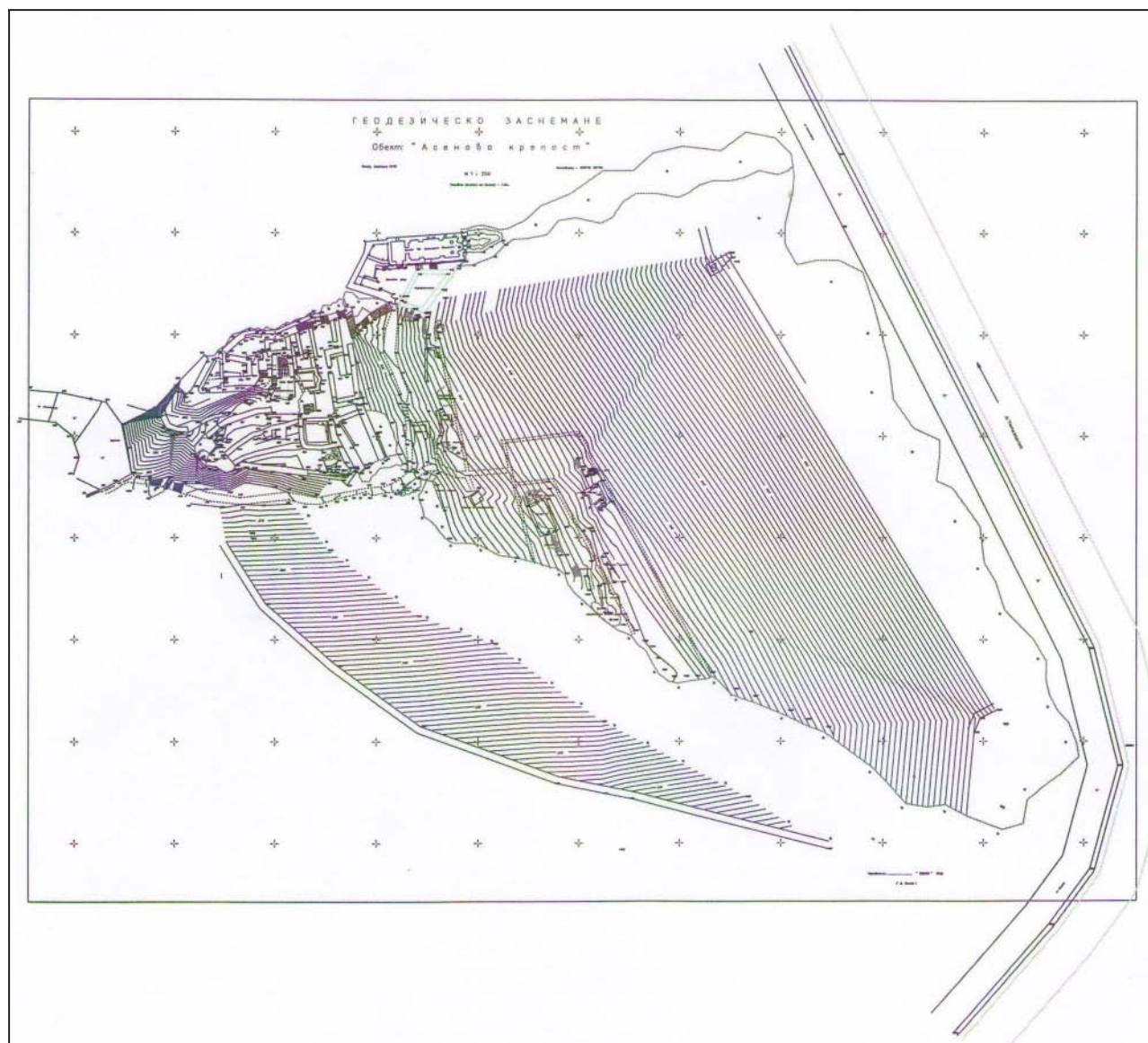
От направените проучвания стана ясно, че в края на XI – нач. на XII в. терена започва да се използва като некропол, в който освен гробни съоръжения се изкопават и ями на различна дълбочина в скалата. Тази обредна практика спира в края на XIII или самото начало на XIV в. и напомня до известна степен ситуацията при средновековния некропол и ями при с. Седларе, Момчилградско. През XIV в. терена се използва за некропол, в който погребването се извършва в пръстта над скалата, на дълб. 0,25 – 0,4 м, без да се изкопават ями.

№ 40. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА АСЕНОВА КРЕПОСТ

Росица Морева-Арабова, Иван Дуков, Запрянка Кръстева

Теренните археологически проучвания на Асенова крепост започнаха на 4 юли 2011 г. и продължиха до 15 октомври. Направи се пълно геодезическо заснемане на цялата крепост (обр. 1). Теренното проучване беше съсредоточено на източната тераса, южно от голямата крепостна църква и източно от феодалния замък.

Първият сектор, в който започна работата, беше на юг от голямото водохранилище в т. нар. „църковен двор“. Проучванията на наслояванията се извършваха до изчерпването на пластове до материка. Те започнаха на юг и север от разкрития през 2010 г. зид „С“, с посока североизток – югозапад. Той продължава на север до южната страна на водохранилището. На изток от него се попадна на част от гробно съоръжение от две вертикално поставени каменни плочи, покрити с една хоризонтална, с ориентация запад – изток. Западната част от съоръжението преминава под зида. Разкриването му наложи да се демонтира част от зида. Установи се, че гробното съоръжение е разрушено от него. При вдигането на каменните плочи, се откриха само долните крайници и част от таза на човешки скелет в анатомичен порядък. Гробен инвентар липсваше. Находките около гроба и над него – монети и фрагментирана средновековна керамика от XII-XIII в., позволяват той да се датира най-късно в XIII в., а зидът над него в XIV в.

Обр. 1. Геодезическо заснемане на НПК Асенова крепост.

Зид „С който беше проучен през археологически сезон 2010 г., е функционирал като подпорен, над който се е развивала жилищна сграда, според откритите находки и следи от археологически структури.

Трябва да се отбележи, че по целия терен, се откриваха османски монети от XV-XVII в., български и византийски монети от XIV в., латински и български имитации от XIII в. (Дочев, 1992, 22-40; Йорданов, 1984, 52-53), анонимна монета от X в., фрагментирана керамика от XIII-XIV в., кухненска, трапезна и „сграфито“ керамика от XIII-XIV в., голям брой гвоздеи, медни и бронзови сферични копчета, стъклени гривни, пръстени, панти за врати, ключове, оловни тежести за рибарски мрежи, железен свредел, слитъци олово, желязна шлака, върхове на стрели, боздуган. Макар и да няма запазена архитектура, всички находки показват, че на изток от северната част на зид „С“ и на юг от мраморното стълбище се е развивала втора жилищна сграда. Тя се датира в XII – първата половина на XIII в.

При разчистването в дълбочина на терена, под вероятното жилище, с цел търсене на основите му, се попадна на четириъгълна пещ (обр. 2). От външната страна тя е облицована с каменен кожух, а отвътре камъните са облепени с фрагменти от тухли. Под тухлите е положен пласт речен пясък с дебелина 1 см. Следва пласт от трамбована глинена замазка с дебелина 4 см. Целият под е покрит с горял пласт, в който се откри фрагмент от желязна шлака. На дълбочина 0,25 м от пода се откри втори глинобитен под. Пластът с дебелина 0,25 м е изпъстрен с много въглени. Непосредствено на юг от пещта се откри яма, в която е изсипвана жар от пещта.

В този сектор на проучване установихме няколко културни пласта. Най-ранният – XI в. е представен от пещта, над нея е изградено жилище от XII – първата половина на XIII в., след нея е гробното съоръжение от XIII в., а подпорният зид и жилището над него от XIII–XIV в. Откритите монети от XV – XVII в., открояват още един период, когато вече крепостта не е съществувала, а около църквата е имало скит, населен с монаси.

Вторият сектор, който се проучваше, е южната част на източната тераса между жилищни сгради №4 и №9 и на изток от скално жилище №6. Не се попадна на улични пространства или стълбища. Разкриха се само части от зидове, които свидетелстват за амфитеатрално разположени жилища. В този сектор се откриха голям брой фрагменти средновековна керамика – кухненска и трапезна от XIII–XIV в., монети от първата половина на XIII и XIV в. И тук, както и на целия терен на проучване, преобладават монетите латински имитации от XIII в., срещат се римски монети от III–IV в., монети на град Атина, на Реметалк и Александър Велики.

В същия сектор проучванията се разгърнаха на юг и север от жилищна сграда №9.

На север от нея, в наклонените от запад на изток скали, се откри зид с посока север – юг, с едно лице от изток. Той отстои на 1,80 м от помещението. Изграден е от ломени камъни на бял хоросан. Запазен е на височина 0,80 м. Фундиран е направо в скалите. Той се явява като западна стена на жилищната сграда, която се развива в източна посока. Тя е на една линия със сграда №9. Находките, които се откриха на терена на новооткритата сграда, са латински и български имитации от XIII и византийски монети от XIV в., прешлени за вретено, панти от врати, железен ключ, желязно длето, част от трион, връх на копие, стрели и фрагментирана керамика, които датират сградата в XIII–XIV в.

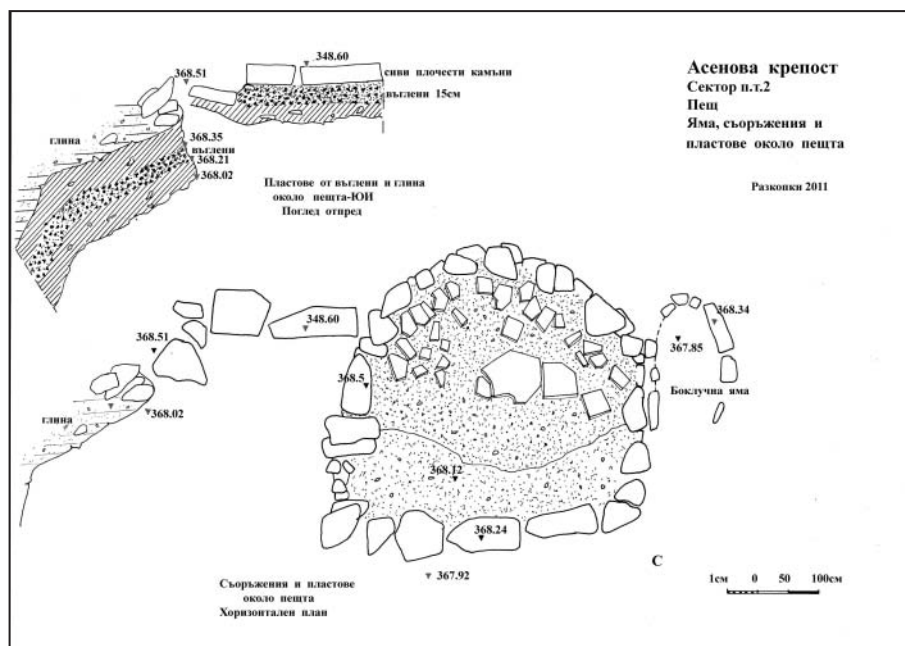
На изток от западния зид, на разстояние 2,40 м, се откри златна монета на Андроник II и Михаил IX (1295 – 1320 г.) (обр. 3).

При слизането на дълбочина в този участък, на 1,80 м от прага на сграда №9, се попадна на каменен плочник и трамбован глинен под. Непосредствено над него се откриха римски монети от IV–V в., монета от VI в. на Фока (602 – 610), горна част от амфора, железен връх на копие, железен каменарски инструмент, фрагментирана римска керамика. Според находките, каменният плочник и глиненият трамбован под, се датират от IV до V в.

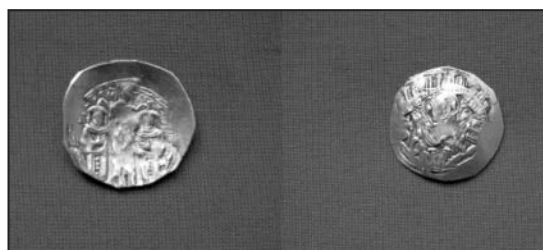
Голям интерес представляват откритите две бронзови оракулски зарчета, две бронзови крачета от идолна пластика, което потвърждава изказаната хипотеза, че в ранния период на крепостта, вероятно е съществувало светилище.

През същия сезон се направи сондаж от вътрешната част на южната крепостната стена на дълбочина 0,7 м с цел да се засече дебелината ѝ. В този отрязък тя е 2 м.

Резултатите от теренните археологически проучвания на част от източната тераса ни дават основание да направим извода, че тя е била обитавана от цивилно и военно население, преди всичко военни със своите се-

Обр. 2. Пещ.

Обр. 3. Златна монета на Андроник II и Михаил IX (1295 – 1320 г.)

мейства и занаятчий, главно железари и ковачи, дърводелци и каменари. Жените са се занимавали с тъкачество. Откритите животински кости от овце и кози, както и тежестите от рибарски мрежи, речни миди и стриди, свидетелстват за това с какво се са прехранвали обитателите на крепостта.

Литература

Дочев 1992: К. Дочев. Монети и парично обръщение в Търново XII-XIV в. Велико Търново, 1992, 22-40.

Йорданов 1984: И. Йорданов. Монети и монетно обръщение в Средновековна България 1081-1261, София, 1984, 52-53.

№ 41. СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ЧЕРВЕН. УЧАСТЪК В СЕВЕРНИЯ КРАЙ НА СЕДЛОВИНАТА ВЪВ ВЪТРЕШНИЯ ГРАД. ПЕТИ СЕЗОН

Стоян Йорданов

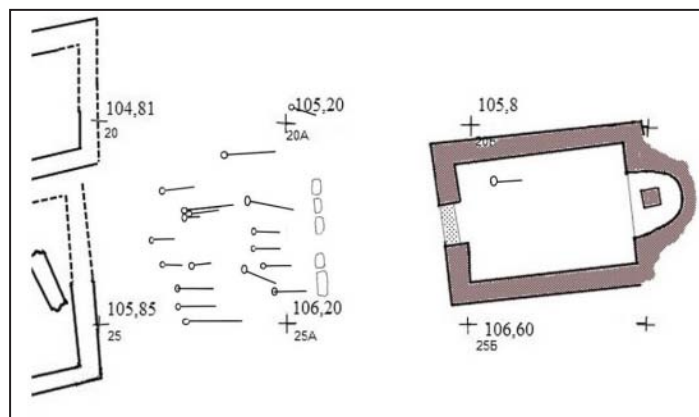
Проведените през предходните години археологически разкопки в пределите на седловината във Вътрешния град не предоставиха достатъчно данни за облика ѝ източно от пътя към северния водоснабдителен проход. Тази обстановка насочи проучването през 2011 г. към по-цялостно разкриване на тази територия и уточняване на значението ѝ в териториално-пространственото и историческо развитие на Червен. Разкрита бе църква с №13 и част от некропол.

Църквата е разположена в източната половина на седловината, като олтарната ѝ част е вкопана в намиращия се край крепостния ров от запад висок до 4,5 м насип от речна баластра и жълт пясък. В градежа на църквата се открояват два периода. Градежът на по-ранния (I) е от сравнително правилни варовикови квадри с хоросанова спойка и широко подмазани фуги, а на по-късния (II) е от ломени или преизползвани от първия период камъни с кална спойка. От I период по-добре е запазена южната стена, южната част на западната стена и основата на южния сектор на олтарната апсида. Северната част на западната стена, цялата северна стена и северният сектор на апсидата са от втория период. И през двата периода основите на стените са положени върху ходовото ниво без фундиране. През втория, поради вкопаването в насипа, източната олтарна стена отвън е еднолицева и преминава в блок-каж от камъни.

Градежът от II период надстроява този от I период в местата, където той е бил запазен, което подсказва, че църквата е възстановена след разрушаване. Твърде възможно е то да е причинено от природен катаклизъм, тъй като в очертанията на апсидата в стената от I период се открояват няколко широки пукнатини. Напълно разрушена е била северната половина на църквата. При възстановя-

ването ѝ апсидата е деформирана, тъй като северната ѝ страница е направена по-дълга (0,77 м) от южната (0,53 м). В запазения ѝ вид апсидата е широка 1,72 м и дълбока 1,4 м.

В апсидния полукръг е запазена градена от каменни квадри и хоросан основа на олтарна маса с хоризонтални размери 0,5/0,6 м и височина 0,8 м. Там се намери и част от плота на масата – фрагментирана варовикова плоча с размери 0,6/0,4/0,1 м. Тя има заравнена горна повърхност с леко издигнат ръб по периферията и е с дъговидна извивка от едната страна. Хипотетичното възстановяване на плочата показва, че

Обр. 1. Църква №13 и некропол. Ситуация.

тя би имала диаметър 2,3 м, което изключва вметването ѝ в апсидата. Фрагментарното състояние на плота подсказва, че той е преизползван.

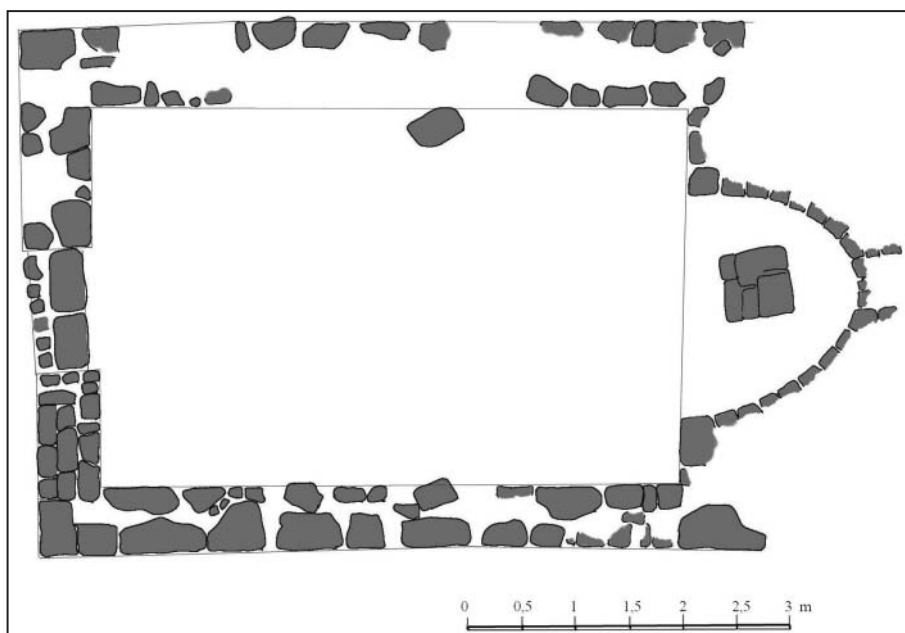
Църква №13 е едно-корабна, едноапсидна, без притвор. Била е покрита с керемиди, от които се разкриха няколко фрагмента. Няма сигурни данни за съществуването на керамопластична украса. Фасадите ѝ през I период са били разчленени от неконструктивни ниши, от които е запазена само долната част от нишата върху западната стена южно от входа. Тя е широка 0,74 м и дълбока 0,2 м. Върху стената в нея бяха разкрити 3 надписа-графити, в най-добре запазените от които се чете, че църквата е била посветена на Божията майка. Наличието на некропол на около предполага, че името ѝ е Успение Богородично. Входът на църквата е от запад и е широк 0,94 м. Той има праг от два долепени успоредни реда наредени камъни, положени на пода. В насипа до входа отвътре се разкри халковидна желязна дръжка от вратата. На 3 м западно от църквата има наредени в линия с посока север-юг плоски камъни, които очертават неговолямо дворно пространство пред църквата от II период. Единствено в апсидата е запазена долната част на прозорец с ширина 0,4 м, отстояща на 1 м над пода.

Вътрешните размери на църквата са: дължина 4,63 м на южната стена и 4,75 м на северната и средна ширина 3,03 м. Стените са дебели 0,53 – 0,65 м. Южната стена е запазена на височина 0,7 м, като в източния си край се повишава рязко до 1,2 м. В очертанието на апсидата източната стена е висока с надграждането 1,4 м. Северната е запазена в един ред камъни, който на места прекъсва, а западната е висока 0,7 м. Съществуващото подово ниво е от плътна жълта глина и се свързва с II период. До северната стена е запазена варовикова плоча – част от оригиналната каменна подова настилка от I период. В източния край нивото е по-високо с 0,3 м. Върху него на места има тънък пласт от горяла жълта пръст, фрагменти от хоросанова мазилка, вългени и малко желязни гвоздеи, свързан с последното разрушаване на църквата от II период. В него се разкриха медни монети от Иван Александър (1331 – 1371) и от Андроник II Палеолог (1282 – 1328).

Сондаж в западната половина на църквата показва, че земната маса под пода е жълта пръст, размесена с фрагменти от средновековна керамика (XI – XIV в.) и обрязани фрагменти от медни монети (I половина на XIII в.). В него се разкри детски гроб – част от разположения наоколо некропол.

В околните квадрати се разкриха човешки скелети от съществувал в този район некропол.

Всички погребения са съобразени с християнската погребална практика. Скелетите са по гръб, с посока изток – запад, със скръстени на корема ръце. При две детски погребения в устата са намерени монети. Некрополът е използван много интензивно. На дълбочина – 1,3 м се разкриха скелети на

Обр. 2. Църква №13. План.

Обр. 3. Църква №13. Поглед от запад.

възрастни индивиди 2 мъже и 4 жени, над тях преобладават детски погребения – 13.

Погребалният инвентар включва няколко сферични копчета, три халковидни обеци от медна тел, обеци със сферична, яйцевидна ажурна и двойно конусовидна висулки; монети от Иван Александър (1331 – 1371), Иван Шишман (1371 – 1393) и имитации от втората половина на XIV в., а в по-долните нива – имитации и изрязани български или византийски монети от края на XII – началото на XIII в.

Обяснимо е, че некрополът функционира във време, когато тази зона е била извън застроената селищна територия. Преобладаващите монети от края на XII – началото на XIII в. и пълното отсъствие на монети от X-XI в. подсказва, че той трябва да бъде отнесен към началния период на Второто българско царство (XII – XIV в), когато градът все още не излиза от очертанията на старата ранновизантийска крепост. Некрополът функционира през сравнително кратък период, тъй като при последвалото бързо разрастване на Червен остава в застроените предели. Съществуването му обаче е било известно и неговата територия се запазва незастроена. Некрополът и необходимостта от енорийска църква за населението на сравнително обособената седловина вероятно са причина за градежа на църквата. Лошите основи и нестабилният терен на некропола улесняват нейното разрушаване от земетресение вероятно през първата половина на XIII в. По-късният примитивен градеж от втория период подсказва, че тя е възстановена скоро след османското нашествие през 1388 г. Съществуването ѝ в този вид е кратко, Разкриват се единствено български и византийски монети от XIV в. Засипаният прозорец на църквата показва, че по-късно руините ѝ са затрупани с насип от баластра и пясък от почистването на рова пред западната крепостна стена на цитаделата или при реконструкция на стената. Тази обстановка, както и намерената *in situ* при предишни проучвания врата на западната крепостна порта показват, че крепостните съоръжения на Червен са били поддържани и през ранния османски период (XV-XVI в.).

№ 42. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МАРКЕЛИ

Живко Аладжов, Димчо Момчилов, Росица Христова

Първоначално работата на обекта протече с почистване на площите около църковния комплекс, водоснабдителното съоръжение и окоповите съоръжения от тревна и храстова растителност, процес продължил два месеца (01.04 – 31.05) преди същинските разкопки.

През изминалата година приоритет на археологическото проучване на Маркели е цялостното разкриване на югоизточната и североизточна ъглови кули, кулите по дължината на източната крепостна стена, както и на източната крепостна стена.

Югоизточна ъглова кула

Паралелно с работата в и около югоизточната ъглова кула се провеждаше разкриване и на южната крепостна стена до бастиона, запазен във височина до 3,25 м, с размери 3 м (И – З) и 3,20 м (С – Ю). От юг неговото лице е най-добре запазено – с височина до 1 м.

Проучването на входното пространство към кулата установи, че ширината му е 2,05 м до 2,35 м, има запазена суперструкция с височина 1 м и 2,70 м (от страната на източната крепостна стена). В достигнатото подово ниво бяха открити мраморни мозаечни фрагменти и старобългарска керамика с врязана украса. Пластът, разчистен над подовото ниво, е единствено от строителен трошляк от ранновизантийския градеж на укреплението (от срутването на кулата и крепостната стена) и потвърждава тезата, че разрушенията са нанесени по крепостта от българите.

Югоизточната ъглова кула, както и трите кули по източната крепостна стена, имат вътрешна форма на вписан кръст. От североизток кулата е съхранена до бойница. Запазено е част от засводяването ѝ. Кулата има вътрешни размери: максимална дължина 4,10 м (С – Ю) и 4,45 м (И – З) и максимална височина 2,67 м (до началото на засводяването). Стените са с дебелина 2,10 – 2,80 м. От изток към кулата допълнително е прилепен зид с ориентация от запад на изток, от който бяха разкрити 2 м с дебелина 2 м. Кулата, както цялата източна крепостна стена и останалите кули е изградена, в системата опус микстум. В нея преобладават фрагменти от ранновизантийска керамика.

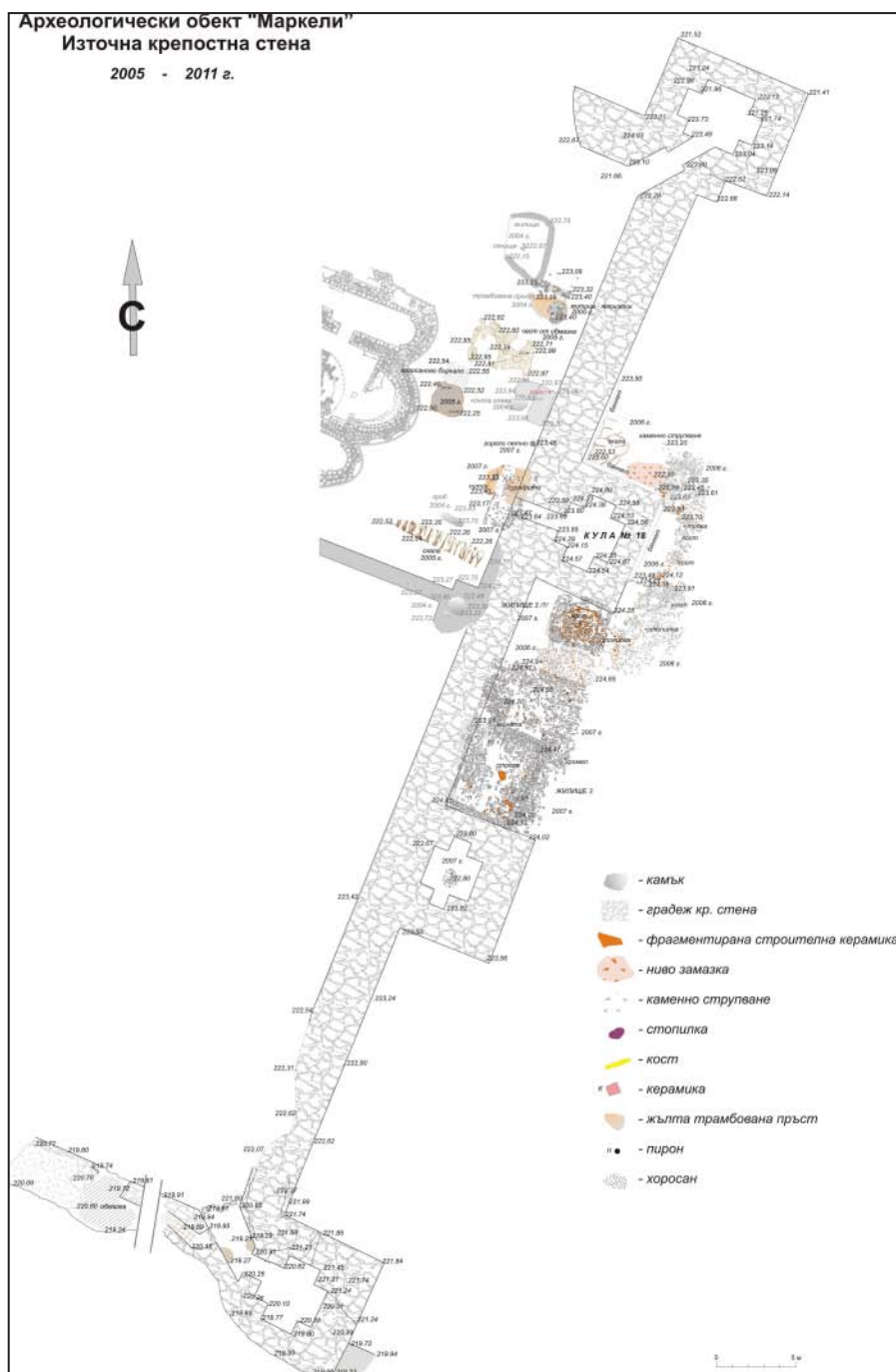
В профила от север отчетливо се обособяват два пласта. В долния, от подовото ниво на кулата на височина 0,80/0,90 м откриваният археологически материал е строителен трошляк от ранновизантийската епоха. Върху него вторият пласт (дебелина 0,50 – 0,80 м) се характеризира с материали от XI – XIII век. Оформеният профил северно от кулата, с височина 1,70 м, потвърждава тезата, че в източната част на крепостта строителни преправки и промени след ранновизантийското строителство не са извършвани.

Източна крепостна стена (ИКС)

Продължи доразкриването на източната крепостна стена в участъка между двете ъглови кули. Южно от основен репер R58 бяха разкрити зид на калова спойка и трамбовано подово ниво на дълбочина 0,60 м. Вероятно помещението е идентично с откриваните до момента помещения с верижна планировка, долепени от изток към крепостна стена.

Кула №18

Въпреки по-късните нарушения в западната половина и разбъркването на пластовете в горната част, в източната половина на кулата в дълбочина бяха разкрити хоросаново бъркало и три последователни подови нива, свързани с използването и обитаването ѝ. Хоросановото бъркало е с размери 1,80 м (С – Ю) и 1,50 м (И – З). Разположението на бъркалото го датира след XI век, като то в никакъв случай не е използвано за укрепяване на източната крепостна стена – тъй като тогава стената не е функционирала като защитна. **Първото подово ниво** бе обмазано, покрито с тънък пласт от въглини. Разчистени бяха две легла на греди, в централната и североизточната част на кулата. Обмазката бе на 0,87 м под нивото на хоросановото бъркало. Под нея е регистрирано изравняване (подложка) от пясък, в което е намерен анонимен печат от XI в. На лицето: Богородица Оранта с Христос в медальон пред гърдите; На опако-то: бюст на неидентифициран светец, надписи не се четат. Над обмазката и встрани от нея, в кафяв пласт бяха открити фрагменти със златиста ангоба, зелена глазура, костена дръжка с украса „птиче око“. Впоследствие се установиха нарушения по ъглите на кулата. Вероятно нарушенията са от времето на обмазаното ниво – т. е. в XI или след XI в. **Второто подово ниво** е от трамбована глина. Да-

Обр. 1. Източна крепостна стена (по инж. Атанас Каменаров).

Обр. 2. Югоизточна ъглова кула.

Обр. 3. Кула №18. Обмазано ниво.

тираме го в ранновизантийския период, въз основа на открит фрагмент керамика. То бе зачистено на 0,63 м под горното. Дебелината на трамбовката е 2 – 4 см. **Третото жилищно ниво** (?) се отличава със застилането на плочести камъни от запад, разположени в сбита глина. Регистрирано е непосредствено под първото трамбовано ниво. Въпреки липсата на керамика и други датиращи находки, нивото се отнася към ранновизантийската епоха.

От север в рамките на кулата беше заложен сондаж, в който е достигната скала непосредствено под нивото на плочестите камъни.

Резултатите от проучването на кула 18 показват, че и тя, така както югоизточната ъглова кула, и североизточната ъглова кула, са използвани като помещения в ранновизантийския период.

Североизточна ъглова кула

Продължи работата по разкриване на кулата отвън. След окончателното разчистване бяха установени следните параметри: от изток 7,88 м дължина и 9 м дължина от север, от запад 5 м.

От юг кулата е подсилена от контрафорс с размери 0,96 м (И – З) и 2,25 м (С – Ю). Хоросанът на контрафорса има по-жълтеникав цвят в сравнение с белия хоросан на кулата. И при двата за по-голяма здравина е добавена счукана тухла. От юг на кулата беше разкрито част от стълбище, изградено от каменни плочи, от което са запазени три стъпала. Вероятно последното е свързано със стопанските помещения от XI в. до XIII в., съществували източно пред източната крепостна стена.

Дебелината на източната крепостна стена и тук е 3,10 м.

Измежду откритите материали от археологически сезон 2011 г. са: медальон, ранновизантийска монета, корубеста монета, печат, железни инструменти (два копака, ножчета, шила), хромелни и точилни камъни, каменен калъп. Подно-

вените разкопки, както и разкопките от предните години, представят добри образци на косторез, в целият участък пред източната крепостна стена, около югоизточната ъглова кула и в кулата №18. Всички те са от и след XI в.

На този етап проучванията през 2011 г. потвърждават изказаната теза, че след частичното разрушаване на крепостта от българите по източната част няма извършени конструктивни преправки и реставрационни дейности, и на практика крепостта не съществува след XI в. (каменно-тухленото укрепление загубва своите отбранителни функции доста по-рано, а те са изпълнявани от окоповите землени съоръжения). Масово откриваният материал по време на проучванията се датира между XI-началото на XIII в., когато Маркели е неукрепен вътрешен град в империята.

Литература

Момчилов, Христова 2008: Д. Момчилов, Р. Христова. Археологическо проучване на Маркели. – В: Археологически открития и разкопки през 2007 г., София, 2008, 651-654.

Аладжов, Момчилов, Христова 2009: Ж. Аладжов, Д. Момчилов, Р. Христова. Археологическо проучване на Маркели. – В: Археологически открития и разкопки през 2008 г., София, 2009, 644-646.

№ 43. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КРЕПОСТТА „КАЛЕТО” ПРИ С. КОШНИЦА, ОБЩИНА СМОЛЯН

Дамян Дамянов, Николай Бояджиев

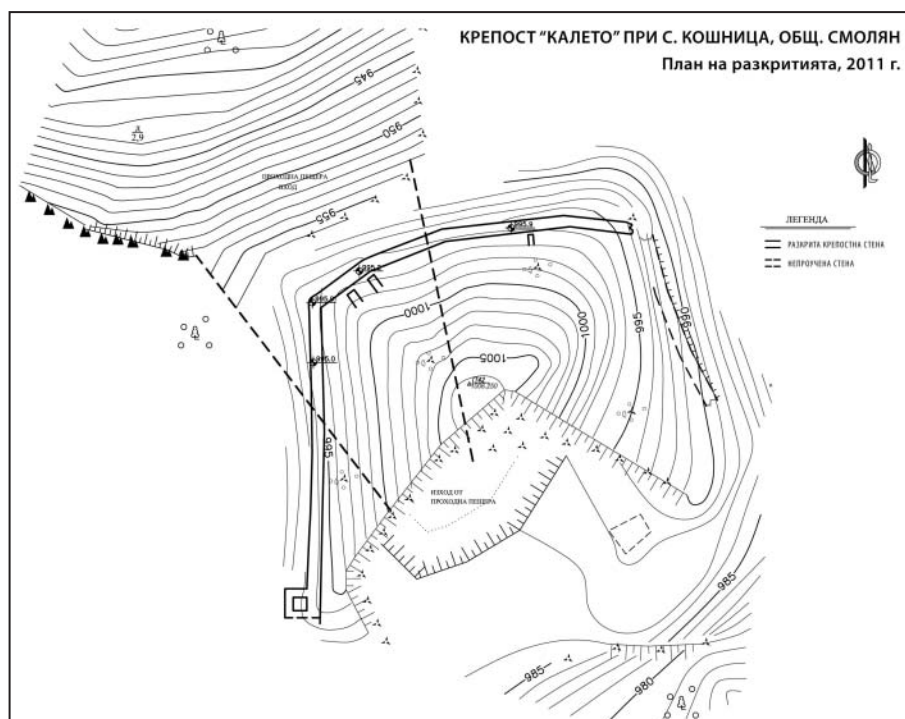
Крепостта е разположена на конусовиден мраморен връх с надморска височина 1006,25 м. В горната част на върха се намира проходна пещера, която го пробива в направление североизток – югозапад. Тя представлява тунел с полусферично напречно сечение и денивелация на галерията 35 м. Горният ѝ край излиза във вътрешността на крепостта Калето. Вероятно при изграждането на крепостта той е бил преграден със стена, на която се е намирал един от входовете ѝ, с излаз на север, към долината на р. Арда. Другият вход вероятно се е намирал на южната стена, която е отбранявала достъпа по тясна седловина, улесняваща подхода към върха по пътеки от изток и запад. Тези пътеки са единственият път, по който с товарни животни е можело да се докарват провизии.

Първите археологически сондажни разкопки провежда Ат. Киряков – археолог на ОИМ – Смолян през 1993 г. (Киряков 2002, 492-495). Проучванията през 2011 г. се извършиха благодарение на спечеления от Община Смолян проект „Тракийско и византийско културно наследство в Родопите и Северното крайбрежие на Егейско море”, финансиран по Програмата за Европейско териториално сътрудничество Гърция – България 2007 – 2013 г., съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския фонд за регионално развитие. Задачата на археологическите разкопки бе да се разкрият основите на източната, северната и западната крепостна стена, с цел създаване възможност за инженеринг, предхождащ предвидените в проекта консервационно-реставрационни дейности, социализация и експониране на археологическия обект (обр. 1).

Проведените проучвания обхванаха полоса с ширина 1,20 – 1,50 м край вътрешното и 1 м край външното лице на крепостните стени. Дебелината на куртината е 1,70 – 1,80 м. Зидарията е двулицева, градена от преобладаващо необработен, местен варовиков камък и бял хоросан. Пълнежът е от различни по големина необработени камъни, споени също с бял хоросан. Крепостните стени са основани без всичане в скалния терен. С малки изключения, липсва и хоросанова подложка при основаването, (обр. 2). Субструкцията не е обособена чрез цокъл. Външното лице е гладко и отвесно. До съхранената височина на куртината не се откриват легла от сантрачи.

Проучванията по предполагаемото трасе на източната стена не доведоха до разкриването ѝ. Тя вероятно е напълно разрушена. На терена не се регистрират следи от хоросан, всичане в скалния склон или останки от субструкция. Голяма пукнатина в материковата скала свидетелства за силно земетресение, при което е разкъсан североизточният ъгъл и източната куртина на крепостта вероятно се е свлякла по склона.

Западната крепостна стена е дълга 38,30 м и вероятно на юг е достигала до естествената пропасть след още 2-3 м. Благодарение на по-полегатия склон

Обр. 1. План на разкритите крепостни стени през 2011 г.

Обр. 2. Северната куртина на крепостта, изглед от северозапад (Сн. Д. Дамянов).

Обр. 3. Изглед от юг към кулата (западната ѝ стена) и крепостната стена (Сн. Д. Дамянов).

и по-доброто основаване куртината е съхранена и се проследява по цялото ѝ трасе. Тя е запазена най-добре при северозападния ъгъл на крепостта (до 0,90 м височина при външното лице). В южния край на западната стена бе разкрита външна бойна кула, която има конструктивна връзка с куртината. В план кулата е правоъгълна, със стени дебели по 1 м – северната и южната и 1,10 м – западната. Тя е с външни размери 5,50 м север – юг и 3,40 м изток – запад. Основите са съхранени до 0,70 м височина. Външното лице на стените ѝ е гладко. Субструкцията не е обособена с цокъл (обр. 3).

Северната крепостна стена е дълга 47,30 м. Тя е най-добре съхранена и на места височината на външното ѝ лице достига 2,50 м, а в цялата си дебелина до 3 м. Трасето на стената обхваща дъговидно северния склон на върха, като куртината прави

три чупки. Северозападният ъгъл е заоблен външно. Североизточният е изцяло разрушен, подобно на източната куртина. В северозападния ъгъл се разкриха две напречни стени с дебелина 0,60 – 0,70 м, долепени до вътрешното лице на куртината. Зидарията им е от камък и кал. Те са плитко основани, без вкопаване в пръста на терена и вероятно са от складово помещение с дължина 3,90 м или са основа на дървена стълба към платформа в северозападния ъгъл на крепостта. Проучването на пространството край вътрешното лице на крепостната стена разкри приземни складови помещения в северозападния и североизточния ъгъл, където вътрешният терен е сравнително хоризонтален.

Проучванията през 2011 г. не изчерпаха изцяло културните напластявания при вътрешното лице на северната куртина. Проследявайки в дълбочина стратиграфията на обекта, за хронологията му може да се каже следното:

1. Периода от края на X до началото на XIII в. представлява втори етап от обитаването на крепостта, регистриран главно благодарение на керамиката – кухненска и тара, 1 монета от началото на XIII в. и метални предмети;

2. Периодът от началото на VI в. до втората половина на VI в. се явява първи етап, свързан с изграждане на крепостта от Византийската империя по времето на Юстиниан I и превземането и опожаряването ѝ през втората половина на VI в.

Голямото количество тара, кухненска и трапезна керамика, монетите на Юстин I (518 – 527) и Юстиниан I (527 – 565) свидетелстват за кулминация в живота на крепостта към средата на VI в.;

3. През желязната и къснобронзовата епоха върхът се ползва като светилище. Архитектура няма. За сега няма открити свидетелства за наличието на тракийска крепост;

4. През раннобронзовата и късноенеолитната епоха върхът също е посещаван. Откриват се единични керамични фрагменти по склона.

Сравнително големия наклон на склоновете на върха е допринесъл за постоянното спускане и преотлагане на керамичния материал. Във всички пластове от VI в. до XIII в. се откриват преотложени фрагменти от по-ранните епохи, от които цели съдове не се съдобрят.

Крепостта „Калето“ при с. Кошница е представлявала военен пост, контролиращ (заедно със Смолянската крепост) комуникациите по Централния трансродопски път през Средните Родопи (Община Смолян), който е свързвал двата стратегически пътя: Диагоналния (Via Militaris) през Тракийската низина с Крайбрежния път по Егейското крайбрежие (Via Egnatia). Запазен сектор от този път е регистриран южно от с. Кошница (Дамянов 2007, 103, Обр. 6; Маджаров 2009, 269-283).

Литература

Дамянов 2007: Д. Дамянов. Археологически проучвания на територията на община Смолян. – *Rhodopica*, 2007, 1, 99-136.

Киряков 2002: А. Киряков. Две крепости по горното течение на р. Арда. – *Rhodopica*, 2002, 1-2, 492-497.

Маджаров 2009: М. Маджаров. Римски пътища в България. Велико Търново, 2009.

№ 44. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КРЕПОСТНА СТЕНА НА ТЕРИТОРИЯТА НА СТАРИЯ СОЗОПОЛ – АР „АНТИЧЕН ГРАД АПОЛОНИЯ” В УЧАСТЪКА НА УПИ XXII-526, УПИ XIX-525, УПИ XIX-524, КВ. 27

Цоня Дражева

Спасителните археологически проучвания на крепостната стена в участъка между площад „Хан Крум”, църквата „Св. св. Кирил и Методий” и Южна крайбрежна алея и прилежащи структури в обсега на: (от входа на града надясно) УПИ – XXII-526, УПИ – XIX-525 и УПИ XIX-524, кв. 27 на територията на АР „Античен град Аполония” бяха проведени в периода 24 ноември – 29 декември 2011 г. В археологическия екип участваха Димитър Недев, АМ Созопол, Владислав Тодоров, Огнян Лулев и Атанас Каменаров.

Проученият терен се намира в периферията на морската градина при началото на Южната крайбрежна алея. Общата площ на археологическите разкрития е около 870 кв. м.

Първите разкопки в този участък са проведени през 1986 г., когато е разкрита частично крепостната стена в югоизточния край и челото на правоъгълна кула вдясно от входа на града. Причина за спирането на разкопките е изграждането на временни търговски обекти, които затвориха изцяло достъпа до крепостната стена и прилежащите ѝ съоръжения.

В началото на м. декември 2011 г. при тяхното отстраняване беше разчистен подстъпа към стената и крепостните съоръжения. Видими са следите от разрушаване от взривявания и разбиване на лицето на крепостната стена за добиване на камъни за градеж.

В другия край на проучвания участък – УПИ XIX 524, кв. 27, при най-новото строителство на жилищно-търговска сграда, тя е стъпила частично върху крепостната стена и допълнително е натоварила тежкото ѝ състояние. Пълното ѝ разчистване от двете страни в този участък даде възможност да се установят всички проблеми на крепостната стена и да се определи като аварийно нейното състояние.

Разкрити археологически обекти през 2011 г.

1. Южна крепостна стена с обща разкрита дължина в проучвания участък – 38,6 м. Ширина на стената е 2,30 м, а запазената ѝ максимална височина е 12,47 м. Градежът е от каменни лица на хоросан и емплектон. Личат два строителни периода: при първия, достигащ до 6 – 6,3 м в градежа е използван хоросан с едро счукана тухла, а втория е с по-груба характеристика на каменното лице и жълтеникав хоросан. Изграждането на разкритата крепостна стена се датира в първата четвърт на VI в., а използването ѝ вероятно до средата на XV в. Тя се явява втора стена (протейхизма) на крепостта Созопол и нейното изграждане в началото на VI в. е свързано със защитата на най-ниската и уязвима част на полуострова от югоизток на провлака. По-късно тя е конструктивно свързана с по-ранната стена с квадратен градеж от началото на V в.

2. Вход в десния участък на стената, фланкиран от две U-образни кули „бастиони”. Входът беше открит при проучването на линията на стената, свързваща кулите. Страниците му са полуразрушени от санитарното помещение на търг. обект. Дължината на отвора е 4 м, ширина 2,50 м, а запазената височина на стените – 12 м. Личат два строителни етапа на изграждане на входната площадка и структурата на трамбованата подложка и каменна настилка на пътя. Трето преустройство е свързано със запущване на входа, вер. през XII в. То е добре изградено, с правоъгълен оточен канал под нивото на пломбата. Добре запазено е вътрешното лице на зида, но външното лице е разрушено вероятно от по-къс-

Обр. 2. Крепостната стена и църквата гледани от камбанарията на храм „Св. Св. Кирил и Методий“.

Обр. 3. Централния кораб на църквата с некропола.

се изразява в удвояване на дебелината на централната конха и повдигане на пода.

4. Християнски некропол. В по-късен етап – края на XIV – XVII в. църквата след опожаряване е изцяло преустроена в гробнична и цялото ѝ вътрешно пространство е използвано за семейни гробни места, а централната олтарна конха е превърната в костница. Извършено е пълно проучване на 70 погребенията в църквата, олтара и външния некропол.

Най-общо датирането на църквата и прилежащия ѝ некропол въз основа откритите находки може да се определи в границите на X – началото на XVII в.

При пълното проучване на терена в локализирания по-горе участък и изчерпване на културните пластове до основна скала беше установено, че средновековното строителство и некропол са унищожили по-ранни антични стопански структури от кр. на V – III в. пр. Хр. вероятно за обработка на медна руда и др. търговски продукти за корабите.

№ 45. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СРЕДНОВЕКОВНА ЦЪРКВА В М. „КУЛАТА-ГРАДОТ”, ГР. РАКИТОВО

Андрей Аладжов, Емил Иванов

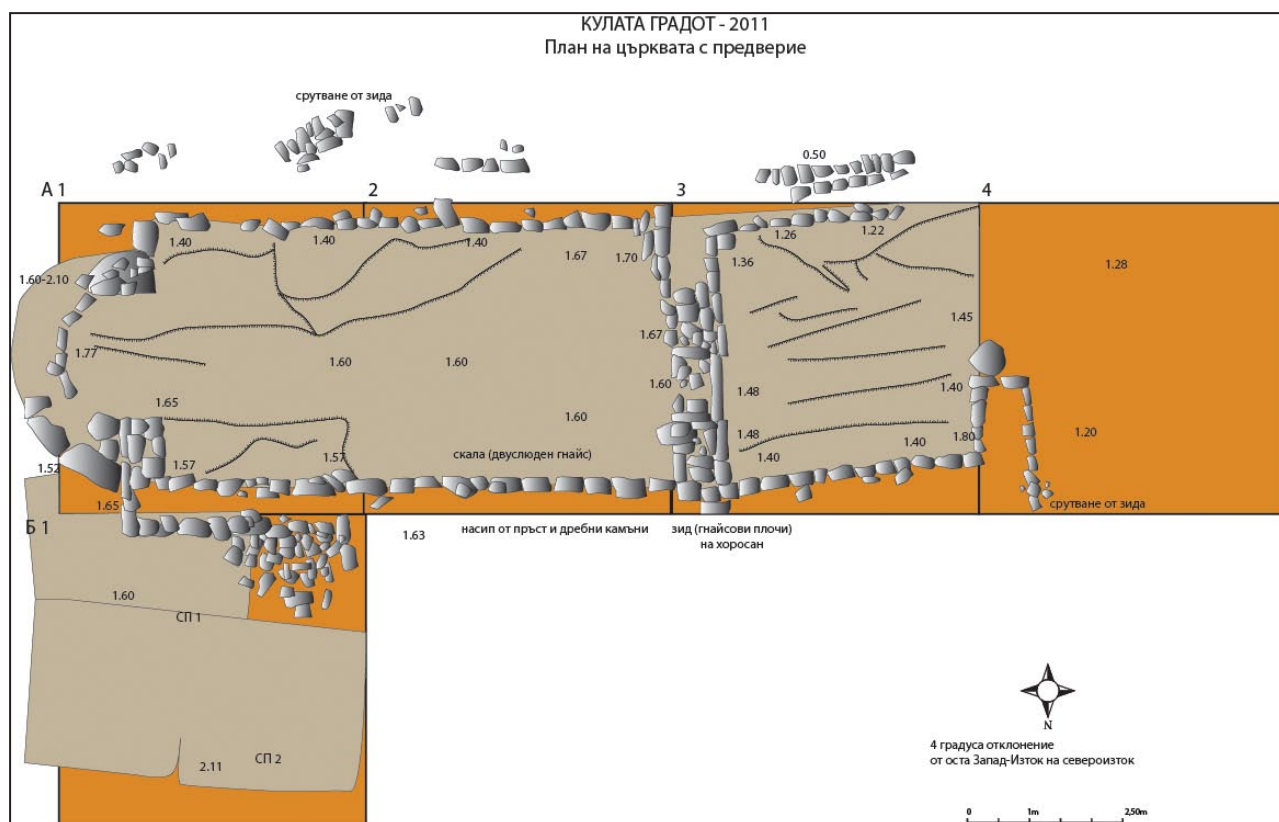
При проведените 20-дневни археологически проучвания бяха разчистени наново наоса и апсидата на църквата до скалната основа на терена.

Разшириха се проучванията на запад от кв. A1 и A2 с още два квадрата (A3 и A 4), до разкриване на вътрешното и част от външното лице на преддверието на църквата (притвора) до достигане на скала. Външното лице на притвора беше проследено от север и юг в кв. A3 и A4, и от запад в кв. A4.

На север от апсидата и зида в кв. A1 проучването се разшири в кв. B1. Разкри се част от външния зид на наоса от север и изток и се установи големината и формата на външната дъга на апсидата. Тя е овална отвътре и петстенна отвън. Запазени са само две от стените от север и част от централната стена на източното чело.

В резултат на тазгодишните проучвания се уточни планът и размерите на църквата:

- Апсида: 2,4 (вътрешен овал 1,4 м);
- Наос: 8 м южен/8,5 м северен зид на 4,2 м (без апсидата); дължина по централната ос, от прага до апсидата – 9,4 м;
- Вход към притвора: при основата – ширина 0,7 м, дължина 0,9 м;
- Стени между притвор и наос: дебелина на стените – от юг 1 м, от север 0,95 м; зид от юг (от южна стена до праг) – лице към наоса 2 м, лице към притвора 1,9 м; зид от север (от северна стена до

праг) – лице към наоса 1,3 м, лице към притвора 1,5 м;

– Притвор: 4 м ширина при входа към наоса и 3,9 м при изхода в западната част, дължина 4,7 м фиксирана в северната част; дължина по централната ос – 4,9 м.

Централната ос на притвора не следва тази на наоса (изток-запад), а от прага е леко изместена на югозапад, при което входът в притвора от запад и този към наоса се разминават до 0,5/0,6 м. Това разместване е предопределено от дадеността на терена, тъй като основата в притвора, скалният материк, също е ориентиран североизток – югозапад.

На този етап не са установени структури или помещение (екзонартекс) към църквата от запад.

При стенописните фрагменти не беше установен цялостен образ или сцена, но съхраненото дава възможност за други важни заключения. Стенописна украса е била налична в апсидата, наоса и притвора на църквата. Някои фрагменти от тези части имат двуслойна живопис, като тази от горния е почти навсякъде обгорена, а тази от по-ранния слой е запазена само оскъдно в някои фрагменти и то предимно от фона (тип кобалтово синьо светло). Сред фрагментите от западната стена в наоса, ляво от изхода, се разпознава крило, принадлежало на фигурата на архангел, вероятно архангел Михаил, който се изобразява обичайно в тази част на наоса. Анализът на пигмента показва, че той не е сходен с познатия колорит, ползван в българските църкви от XIII – XV в., а има голямо сходство с византийския колорит от XII-XIII в. в църквите в Северна Гърция (Епир, Егейска и Вардарска Македония), Стари Нови Епир (Южна и Средна Албания), Южна Сърбия (Студеница). Съпоставяйки размерите на постройката и наличния строителен материал, може да се предположи, че църквата е имала две помещения със засводен таван – това се потвърждава чрез повечето хоросанови фрагменти от кв. A1-4 и B1, които са се запазили при фугите и вътрешните ъгли, овалите и долната част на цокъла; същите за съжаление са малки и съдържат предимно фон от първия слой и обгорял пигмент от втория стенописен слой.

Начинът на градеж е идентичен в двете помещения – цепен гнайсов камък на спойка от бял хоросан. Дебелината на зидовете е еднородна.

Апсидата е конструктивно свързана със стената на наоса по време на общото строителство на сградата. Плановите особености и градежът на църквата в крепостта има средновековни паралели, сред които някои от преславските църкви и църквата в крепостта на Зетина (дн. с. Скопос при Флорина) от третата четвърт на XIII в. (Μουτσόπουλος 1995).

Литература

Μουτσόπουλος 1995: Ν. Κ. Μουτσόπουλος. Ο μονόχωρος δρομικός ναός στο κάστρο της Σέτινας, Βυζαντινή Μακεδονία, Θεσσαλονίκη 29-31.10.1992. Θεσσαλονίκη 1995, 217-229.

№ 46. КЪСНОАНТИЧНА СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „БАЛЪК ДЕРЕ”, ОБЩ. ИВАЙЛОВГРАД

Ивайло Кънев

През настоящия сезон се акцентира върху поставянето на поредица от сондажи разположени в непроучваните до този момент източни и северни части на крепостта, които са максимално отдалечени от основния изкоп.

Сондаж №1 бе поставен в североизточната част на крепостта, така че да свързва двете крепостни стени (север – юг) непосредствено до предполагаемия вход на крепостта. Сондажа е ориентиран север – юг с обща дължина 17 м и ширина 0,8 м. Пръста от насипа е сиво-черна с примеси от дребни камъни и фрагменти от битова и строителна керамика. Културният пласт най-бързо бе изчерпан в южната част на сондажа на дълбочина 0,4 – 0,6 м. В централната част на сондажа дълбочината достигна 1,6 м. Пръстта от насипа бе червеникава и силно сбита с дребни камъни. Откри се голямо количество гвоздеи. Най-голяма дълбочина този изкоп достигна в северната си част (2,2 м). Насипа бе от сива пръст и една редица от средно големи ломени камъни, които маркираха дъното на това петно. Откриха се фрагменти от сини стъклени гривни и множество фрагменти от битова керамика.

Сондаж №2 е поставен на 25 м западно от Сондаж №1 и е с ориентация север – юг. Дължина: 10 м и ширина: 0,8 м. Поради характера на терена тук културният пласт бе изчерпан на дълбочина 0,6 м. Пръстта е черна с примеси от дребни камъни и малко фрагменти от битова и строителна керамика. Находките са предимно от гвоздеи и клинове.

Сондаж №3 се намира на 27 м северно от Сондаж №2. Ориентацията му е И – З. Изкопът е с дължина 6 м и ширина 0,8 м. Пръста на насипа е с червен цвят и с примеси на дребни камъни и средно големи ломени камъни. На дълбочина 0,6 м в западния и източния край на сондажа се откриха каменни струпвания от големи ломени камъни, без явна конструктивна връзка. Откриха се няколко монети от периода IV-V в. и голяма глинена тежест за вертикален стан. Културният пласт бе изчерпан на дълбочина 1,1 м.

Сондаж №4 се намира на 30 м. западно от Сондаж №3. Разположен е върху следващата равнинна площадка на крепостта. Ориентиран е И – З, дължина 6 м, широчина 0,8 м. На дълбочина 0,4 м насипът е сив цвят с примеси от дребни камъни и битова керамика. В неговата източна част се откри сребърна монета на едно от кръстоносните княжества, формирано на територията на Балканите от XIV в. Това е най-късно откритата монета на крепостта.

Освен проучванията чрез сондажи, през настоящия сезон продължихме работа върху основния изкоп – Обществена сграда №2. Разшири се изкопа в южна посока с цел да се продължат проучванията на помещенията в Обществена сграда №2. Бяха поставени два нови квадрата – 81 и 91. Подобно на ситуацията от предходните години в тези два квадрата на дълбочина 0,4 м пръстта на насипа бе сива с множество средно големи ломени камъни без архитектурна връзка. Находките са предимно от гвоздеи, клинове, фрагменти от строителна и битова керамика, както и монети (Латински и Константинополски имитации от първата половина на XIII в.) В западния край

Обр. 1. Плоскодънна амфора IV – VI в.

Обр. 2. Теглилки IV – VI в.

на кв. 91 на дълбочина 0,6 м се откри петно от въглени и пепел, както и очертанията на зидове. След разчистването им се установи, че сме открили нови зидове, допълващи Сграда №2, а върху плочника под тях през XIII в. се е извършило преустройство, което е довело до формирането на жилище с огнище. Върху самия плочник, който е преизползван, се установи разбиване и образуването на ями, номерирани 1, 2 и 3. Цялостното почистване на плочника показва, че сме попаднали на улица ориентирана югоизток – северозапад, през централната част на която е изграден с бял хоросан канал за вода. Стратиграфията показва, че този канал е построен преди XI в., най-вероятно през разцвета на крепостта (IV – VI в.), защото върху него се откри гроб 37, който е част от некропола от края на X – началото на XI в. Наличието на този гроб опровергава предварителните мнения, че сме достигнали южния край на некропола. Липсата на други гробове на този етап може да бъде обяснено единствено с разбиването на некропола от гореописаното късно жилище. В източната част на кв. 81 се разкриха зидове, конструктивно свързани с досега разкритите зидове от помещение №1 на Обществена сграда №2.

ЦЪРКВИ И МАНАСТИРИ

№ 47. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА ЦЪРКВА В М. ГЛУХИТЕ КАМЪНИ ДО С. МАЛКО ГРАДИЩЕ, ОБЩИНА ЛЮБИМЕЦ

Дойчин Грозданов, Галина Дянкова

Археологическите разкопки на късноантичната и средновековна църква в скален комплекс до Глухите камъни до с. Малко Градище се проведеха в периода 27.VII – 19.VIII.2011 г.

Основна цел на проучването бе да се изясни външния план на църквата и връзката на отделните архитектурни компоненти. Работата се съсредоточи в четири сектора: североизточен, югоизточен, северозападен и югозападен.

Установи се, че почти цялото вътрешно лице на северния зид е унищожено от иманярските изкопи. Връзката със северната пета на апсидата също е унищожена. В източния край на северния зид скалата е изсечена правоъгълно, за да бъде фундиран зидът. Откри се камък от зида в тѣгъла *in situ*. В този участък се откри бронзова монета на Юстин I (518 – 527), сечена между 518 – 522, от ранновизантийския период на църквата. Средната дебелина на запазените части от северния зид е 0,70 м.

Обр. 1. Преустройства в югозападния ъгъл на южния кораб – втори зид, долепен на fuga до вътрешното лице на южния зид на църквата.

В югоизточната част на църквата под пласт с деструкции се разкри контрафорс при източната част на южния зид на църквата. Връзката му със зида е унищожена от яма с неправилна форма, която е запълнена с деструкции от църквата и фрагменти битова керамика предимно от XI-XII в. Южният зид прави лек завои на изток и се опира до отвесната скала. Тук също, както в североизточната част, скалата е обработвана с цел да се използва при строителството на църквата. От деструкциите в източната част на южния кораб се откри монета на Мануил I Комнин (1143 – 1180).

В източния край на южния кораб под ниво от бял хоросан, което запечатва зидовете от ранновизантийския период на църквата, се откри бронзова монета *in situ* на Юстиниан I (527 – 565), сечена 543-544 г. В тази част се разкри малка част от суб-

струкция на зид с поска С – Ю, който се отнася към средновековния период на църквата. Той също се допира до скалата, както и крайната югоизточна част на апсидата. Субструкцията е от източния зид на южния кораб. Не е ясно каква е връзката му с апсидата и архитектурната му форма.

Южния зид на църквата има различна дебелина – в западната си част е 1,80 м, а в източната 1,40 м. Също така се установи, че този зид не е подпорен, както се предполагаше (Кацарова, Грозданов 2010, 428), а е част от конструкцията на църквата.

В югозападния ъгъл на южния кораб на fuga е долепен зид с деб. 0,70 м до вътрешното лице на южния зид през някой строителен период от средновековната история на църквата (обр. 1). Преправки личат и в южния край на източния зид на притвора (обр. 2).

Северният зид на притвора е почти напълно унищожен от иманярските изкопи, южният е затрупан от деструкции. Запазено е трасето на южния зид и малка част от външното лице при връзката със западния контрафорс. Дебелината на южния зид е 0,70-0,72 м.

Направи се ново архитектурно заснемане на църквата.

Разкритият подемен и нумизматичен материал очертава два хронологически периода на функционирането на църквата – ранновизантийски (VI в.) и средновековен (края XI – началото на XIII в.).

По-прецизно датиране на отделните строителни периоди на църквата (обр. 3) ще бъде направено при проучването на наоса, където културният пласт е най-слабо засегнат от иманярските интервенции.

Обр. 2. Преправка на южния край на източния зид на притвора – изглед от изток.

Обр. 3. Църквата след края на археологическото проучване за 2011 г.

Литература

Кацарова, Грозданов 2010: В. Кацарова, Д. Грозданов. Археологически проучвания на обект „Църква” в м. Глухите камъни, община Любимец. – Археологически открития и разкопки през 2009 г. София, 2010, 427-429.

№ 48. ОБЕКТ СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИРСКИ КОМПЛЕКС В МЕСТНОСТТА „КИРИКА” – НИАР „МАДАРА”

Георги Майсторски, Иван Бабаджанов

Тази година основната ни цел бе проучване на Сграда Е, както и стратиграфски сондаж в апсидното пространство на раннохристиянската базилика, за изясняване на хронологията и взаимоотношението между храмовите постройки.

СГРАДА Е1: Помещението има почти квадратна форма с размери от вътрешната страна: изток – запад 3,65 м и север – юг 3,90 м, дебелина на зидовете – 0,70-0,80 м. В най-горният пласт се откри-

Обр. 1. Северен зид на Сграда Е1 и входът към Сграда С2.

Обр. 2. Сграда Е3 – поглед от запад.

Е1 е обитавана в два периода вт. S IX – средата на XI в. и по времето на Второто българско царство.

СГРАДА Е 3. Това е условното обозначение на най-западното от трите помещения на верижната постройка в южния сектор. Е3 е конструктивно свързана с Е2 и е разположена по посока на дългите си страни изток – запад. Нейната ширина (север – юг) е 3,80, а проучената дължина – 9 м. При източната стена на Е3 – гърне с червен цвят и шнуровидна украса и сиво гърне с излъскани ивици и тръбовидна дръжка. В близост са паднали камъни, които са стояли вертикално по конструкцията на стената – вероятно останка от стенна ниша. Под тях – горна част от светлочервена амфора с бледожълта ангоба и врязан знак, части от която намираме разпилени и при входа на Е3. ЮИ ъгъл на Е3 – сива делва с врязани ивици и излъскана мрежеста украса

Северният зид на Е3 има широчина около 0,70 м. На 4 м от СИ ъгъл зидарията е прекъсната от детски гроб, заел входната врата към помещението. Гроб №10 е ориентиран изток – запад. Северно от главата – две обеци. Друг гроб (№9), на 6-7 годишно дете, е вкопан на 0,30 м от днешното ниво на терена – на 2,80 м от източната и на 1 м от северната. Гробните съоръжения от периода на Второто българско царство се допълниха от два гроба на възрастни индивиди – в западния вход на Сграда С2. Гроб №8 е с размери 2,15 м и ширина – 1,25 м. Фланкиран от всички страни с вертикално побити каменни плочи и покрит с каменен кожух от средно големи местни ломени камъни. Погребеният е положен по гръб в изпънато положение, ориентиран по посока изток-запад, с глава на запад. Ръцете скръстени на гърдите. Обща дължина на скелета 1,60 м. До главата му открихме сребърна обеча с позлата. Вероятна датировка – XII-XIII в.

СТРАТИГРАФСКИ СОНДАЖ. Сондажът бе заложен в апсидата на Раннохристиянската базилика. Базиликата е била проучвана през 80-те г. на XX в., но цялата южна част на апсидата и олтарата остават неразкрити. За целта залагаме изкоп от южната страна над олтарната маса в кв. 45 с размери: север – юг – 1,80 м и изток – запад – 2 м. След отстраняване на горните три реда камъни под тях – пласт от смесена (сивокафява) пръст с фрагменти от керемиди и малки бучки хоросан, а под него следва пласт от жълта песъклива пръст с дебелина до 0,20 м. В насипа открихме бронзова монета, вероятно от края на IV в. Под пласта от жълта пръст разкрихме южната част на основата на олтарната маса. В южния край на олтарата бяха запазени два реда от зидани тухли на калова спойка. В центъра между тухлите има оставен отвор с шир. 0,15 м. Олтарната маса има правоъгълна форма с размери: изток – запад 0,95 м и север – юг 1,18 м. В северния и край има запазени два жлеба с овална форма с размери 0,10 x 0,18 м. От западната и от

ха множество камъни от зидарията и покривна керамика. Битовата керамика в пласта до 0,25 м е малко – няколко фрагмента от устия и стени на гърнета, някои от които тънкостенни, но други – работени на бавно колело, с врязана украса (IX – XI в.) Във вътрешността на помещението на дълбочина около 0,20-0,25 м открихме медна коруба от XIII в. Йоан Дука Ватаци (1237 – 1244) – Солун, серия II, тип Д и бронзова обеча от същия период. По-изразено преобладава

керамиката от Второ българско царство в пласта до 0,35 м. Под пласта от тъмнокафява пръст с фрагментирани керемиди, е тънък слой от жълта пръст и примеси с деб. до 0,10 м. В ЮИ ъгъл на Е1, на около 0,10 м под нивото на цокъла на южния и източния зид стигаме до скала. Открихме фрагмент от устие на чашка с червенолаково покритие – от III в. и колониална бронзова монета на Филип II, сечена в периода 244 – 249 г. в Томи. По всяка вероятност под основите на помещението Е1 е съществувала по-ранна структура.

В центъра на северния и на западния зид на Е1 на височина около 0,40 м от цокъла, бяха установени зазидани входи към трапезарията (Сграда С2) и към Сграда Е2 с ширина съответно 1 и 1,10 м. Считаме, че Сграда

източната страна, долепени до олтаря, разкрихме четири големи плоски камъка, които образуват голям разцъфнал кръст. На около 0,30 м южно от олтарната маса открихме посребрена бронзова монета на Галиен (253 – 268). Между плочите и източната страна на олтаря попаднахме на източната част от подолтарната камера, запълнена със сиво-жълта пръст и фрагменти от тухли и керемиди. Под олтарната маса открихме необработена каменна плоча, под – западната част от камерата, запълнена с рехава пръст и дребни парчета керемиди. Камерата има правоъгълна форма, дълга е 1 м и е дълбока 0,30 м. В западната ѝ ширината и е 0,30 м, а в източната, която остава извън масата – 0,40 м. Направена е от добре обработени вертикално поставени каменни плочи с дебелина около 0,10 м. Дъното е застлано с две плоски каменни плочи, като източната е с размери: 0,42 x 0,58 м; западната 0,30 x 0,32 м.

Разкопките на средновековния комплекс в м. Кирика през 2011 г. доведоха до съществени разкрития. Верижната сграда в Южния сектор бе проучена изцяло в най-източното си Помещение 1, където се разкриха недвусмислени податки за реконструкция и обитаване през периода XII-XIII в. Богатите находки от Помещение 3 на Сграда Е допълниха картината на обитаване през периода на Второто българско царство. Изключително ценна находка представлява олтарът на базиликата. Изработен с провинциална сеплост, той говори за високото умение и опитност на архитекти и строители и още по-важно, той по недвусмислен начин показва, че храмът е бил посветен на особено тачен за епохата светец.

Обр. 3. Апсидата и олтарната маса – поглед от запад.

№ 49. СРЕДНОВЕКОВЕН КНЯЖЕСКИ МОНАСТИР В М. КАРААЧТЕКЕ-ВАРНА

Казимир Попконстантинов, Валентин Плетнъв, Росина Костова

Усилията ни през сезон 2011 г. бяха съсредоточени в два сектора: югозападната сграда и източният край на „Дългата северна сграда“.

Сектор Запад: Югозападна сграда

Основната ни цел през този сезон бе да изясним северната и източната част на сградата, както и да разкрием част от помещенията, разположени по оста „север – юг“. От северозападния ъгъл на Югозападната сграда, който фланкира от запад входа към латрината, снехме пласт с дебелина 1,80 – 2 м. В него открихме значително количество керамични фрагменти от XIII-XIV в., 4 медни монети от XIII в., 27 монети от XIV в., предимно от втората половина и последната четвърт на века.

На 1,50 м южно от южната стена на преддверието на скриптория попаднахме на североизточния ъгъл на Югозападната сграда. Той е оформен от варовиков блок (0,80 x 0,50 x 0,30), поставен по оста „север – юг“ като по този начин се издава 0,20 м в северна посока от оста на северната стена. Точно толкова е дълг и отстъпът, който се получава от външната страна и на североизточния ъгъл на Югозападната сграда. По този начин изглежда е оформен един коридор между двете сгради с дължина 5 м. В западния му край е входът между скриптория и Югозападната сграда.

Запазеното трасе и суперструкция на самата северна стена (дължина 5,20 м, дебелина 0,75 м) на Югозападната сграда разчистихме на дълбочина 1,60 – 1,80 м. Тя е конструктивно свързана със западната стена на сградата. В източния си край е запазена в 4-5 реда варовикови блокове (среден размер 0,40 x 0,30 x 0,20 м) на хоросанова спойка. От изток стената завършва с лице, до което е долепен на фуга големия варовиков блок, който оформя североизточния ъгъл на сградата и от който в южна посока е изградена нейната източна стена. Дебелината на източната основа е 0,75 м, разкрит е участък с дължина 8,80 м. Докато по западното ѝ лице редовете от каменни блокове са добре запазени, горни-

Обр. 1. Югозападна сграда с помещения №1 и №2: поглед от юг.

Обр. 2. Рухналата източната стена на Югозападната сграда: поглед от изток.

те редове по източното ѝ лице са рухнали в източна посока.

Установиха се разделителните стени между първото и второто, второто и третото помещение от север на юг. Първата разделителна стена се намира на 2,50 м южно от северната стена на сградата. Запазената ѝ суперструкция е на дълбочина 1 м от останките от конструктивната връзка между нея и западната стена. В западната част на първата разделителна стена са запазени 3 реда варовикови блокове с хоросанова спойка, докато в източната част суперструкцията е запазена на по-ниско ниво, по-точно на нивото на тухления ред под първия ред от каменната зидария в западната част на стената. Градежът ѝ е смесен, подобно на този на западната стена. Дебелината ѝ е 0,75 м, както на всички разкрити до сега стени на сградата. След 4,60 м в източна посока първата разделителна стена допира на fuga до „пиластър“, който от своя страна също е долепен на fuga към западното лице на източната основа. Ширината му е 0,75 м, както на стената, дължината му е 0,60 м, граден от варовикови блокове с хоросанова спойка. Общата дължина на разделителната стена е 5,20 м.

Рушевините от втората разделителна стена са на 2,50 м южно от първата разделителна стена. Разкрихме каменните блокове и тухли от срутилата се на изток западна половина на тази стена. Нейната дебелина, 0,75 м, определихме благодарение на добре запазилия се „пиластър“ на fuga до източната стена, който има същите размери като „пиластър“ в помещение №1 (обр. 1).

Дворното пространство между скриптория и Югозападната сграда.

Една от основните ни задачи тук бе проучването на т. нар. стилобат с ориентация „запад – изток“, разположен на 1,90 м южно от преддверието на скриптория. Проследихме го на дълбочина 1 м от запазената височина на южната стена на преддверието в западна посока общо на дължина 5,20 м. Варовиковите блокове на този „стилобат“ са положени в песъклив, жълт пласт без керамични фрагменти. Но при престъргване покрай северното лице на „стилобата“ се оказа, че единият от каменните блокове „стъпва“ върху тухла, жълта на цвят с канелюри от пръсти, подобна на тези от тухления под на скриптория.

На дълбочина 1-1,20 м от запазената височина на южната стена на преддверието на скриптория южно от „стилобата“ попаднахме на разпилени в западна посока бигорови блокове (0,60 x 0,40 x 0,30 м) и тухли (0,45 x 0,35 x 0,12 м, 0,45 x 0,40 x 0,15 м) някои, от които слепени с хоросан. По начина, по който са нападали тези блокове и тухли, от запад на изток, правим заключението, че това е рухналата източна стена на Югозападната сграда, за което свидетелстват и каменните блокове нападали непосредствено покрай източното ѝ лице (обр. 2).

Сектор Изток: източен край на „Дългата северна сграда“

Установяването на източния край на „Дългата сграда“ доведе до разкриването на източния край на северната оградна стена. В този участък градежът също, е от средно големи правоъгълни каменни блокове, залети с бял хоросан. До ъгъла, който северната оградна стена сключва с източната оградна стена, бяха разкрити още три контрафорса (7 – 9), разстоянието между тях е 3,90 – 4,05 м (обр. 3).

Бяха разкрити и основи от каменни блокове на глинена спойка в редове, изравнявани с тухли, които оформят помещения. Най-ранните находки от обитаване на тези помещения са от XI-XII в. Откриват се и материали от XIII-XIV в., и от османския период. Основите са положени върху подовото ниво на сградата от трамбована глина, покрито с каменни плочи. От находките внимание заслужава

оловният византийски печат от втората половина на IX-X в., който е принадлежал на игумен на неидентифициран манастир.

В заключение можем да обобщим нашите резултати по следния начин:

Изяснява се плана на Югозападната сграда, която е имала 7 помещения, разположени по оста „север – юг“ с размери 5,60 x 2,50 м. Така по своето вътрешно разпределение и до някъде по своите размери Югозападната сграда е почти идентична със скрипториума преди неговото преустройство. „Пиластрите“ по източната стена, до които се долепват напречните стени на помещения №1 и №2, също поставят въпроса за промени в архитектурната концепция на Югозападната сграда.

В хода на проучването на тази сграда установихме интересни строителни похвати, като изграждането на конструктивна връзка между западната и разделителните стени в определени участъци от суперструкцията. Този похват може би е осигурявал повече гъвкавост на конструкцията.

Югозападната сграда най-вероятно е била разрушена от силен хоризонтален трус по оста изток – запад, за което свидетелства разкритото от нас рухване на източната стена и втората напречна стена.

Рушевините от сградата не са били разчистени и след известно време върху тях са били устроени жилища, като най-активният период на обитаване е бил краят на XIII и целият XIV в.

Източният край на „Дългата северна сграда“ в източния край на комплекса също е застроен от жилища след първата четвърт на XI в.

Оловният византийски печат на игумен от IX-X в. още веднъж потвърждава известността и значението на княжеския манастир в м. Караачтеке сред монашеската общност и във Византия.

Обр. 3. Пиластър в източния край на северната оградна стена на манастира и стена на помещение: поглед от югозапад.

№ 50. СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИР „СВ. ЙОАН ПРОДРОМ“ НА ОСТРОВ „СВ. ИВАН“, СОЗОПОЛ

Казимир Попконстантинов, Цоня Дражева, Росина Костова

Средновековният манастир „Св. Йоан Продром“ е разположен върху тераса в южната част на остров Св. Иван, обгърната към Созополския залив и е с приблизителна площ от 6 дка.

Сектор I: Базилика

Първият сондаж е разположен западно от базиликата. При поредното ѝ преустройство е зазидан единственият вход в западната фасадна част. Зазиждането достига до арковидното му оформление, като е оставен малък отвор, през който са спускали ковчезите в криптата. На дълбочина 2,20 м от арката на западния вход на базиликата, попаднахме на гроб. Главата и част от торса попадат под насипа. Над главата и раменете на погребения са поставени стреховидно керемиди. В насипа се откриват фрагменти от керамични съдове от XIII-XIV в.

На 1,30 м от запазената височина на пиластъра открихме част от стенопис върху цокъла на западното лице на пиластъра. Стенописите могат да се отнесат към периода на преустройство на базиликата през XIII в. и имат близък паралел с украсата на храм от XIII-XIV в при с. Златьо войвода, Сливенско.

Сондажни проверки на оградна стена, североизточно от Базиликата. Източно от презвитерия има основи на оградна стена, която е ограждала Базиликата и останалите сгради от IV-V в. Основата следва наклона на терена в южна посока, който е частично подравнен само при СИ ъгъл на манастирската сграда и достига до протезиса на Базиликата.

Сондаж северно от Базиликата. Дворното пространство между средновековната църква и Базиликата е запълнено с насипи, чрез които е била преодоляна денивелацията и е изградена площадка върху цялата тераса. В пластове до 1 м се открива керамика: от XIV и XV – XVII в. В по-долните пластове открихме 2 монети от IV-V в., на 1,30 м дълбочина се откри монета 40 нумии, Константинопол (512 – 538). На дълбочина 2 м открихме керамика от IV-III в. пр. Хр. На дълбочина 0,60 – 0,80 м попаднахме на каменно съоръжение, с почти елипсовидна форма, изградено до северната стена на Базиликата. Горните пластове (до 0,50 м) бяха наситени с пепел, отделни от керамични фрагменти, гвоздеи, тухли, керемиди, дребни камъни. Сред тях и половинка от стъкло за очила. На дълбочина 1,4-1,8 м се проследява леко скосяване на линията на стените и намаляване на диаметъра към дъното. В южната част на съоръжението на дълбочина 2,2 м, в непосредствена близост до стената на църквата бе разчистена настилка от подредени четириъгълни каменни плочи, споени с глинест разтвор. В глинестия пласт бяха открити фрагменти керамика III-II в. пр. Хр. В северната част на дълбочина 2,35 м по хордата бе разкрита основа с ширина 0,75 м. Градежът е от грубо обработени камъни, добре подредени, споени с калов разтвор – най-вероятно боклучна яма.

Обр. 1. Сондаж в диаконикона на средновековния манастирски храм, поглед от изток.

Разкрити бяха основите на последното помещение от източното крило на жилищната част на манастира (ширина 0,7, височина 0,84 м). Наличието на обгорени кирпичи и въглени от дървени части на конструкцията в основата показва опожаряване на сградата, която е била с хубав каменен градеж на хоросан. Вероятно във втората половина на XIV или началото на XV в. тя е възстановена.

Сектор II. Средновековен манастирски храм

Диаконикон. Пластът под фрагментираните тухли на дълбочина до 0,40 м е от насип с примеси от керамични фрагменти с характерни особености за XVI-XVII в. В следващите пластове до 0,80 м също е насипен, наситен с натрошени тухли, керамични фрагменти от XIII-XIV в, стена от амфора X в., стени от глинени съдове V-VI в. На тази дълбочина установяваме начина на фундиране на основата на диаконикона, която е изградена от добре обработени камъни от местна кариера. На дълбочина 0,50 м от подовото ниво бяха открити отвори от гредите, използвани за сантрачна система, която проследяваме в основите на храма на дълбочина 2 м и в запазените стени, които достигат близо 4 м височина. На дълбочина 1,60 м от центъра на конхата разкрихме основа с размери 1,70 x 0,75 м, ориентирана „север – юг“, изградена от местен камък с глинеста спойка. В северната част основата е „застъпена“ от преградната, разделителна основа между диаконикона и презвитерия. При изграждането на храма строителите са попаднали на основи от по-ранни сгради и са били принудени да се съобразяват с тях, но и да преизползват част от основите и строителния материал. На тази дълбочина продължават да се откриват фрагменти от керамични съдове от V-VI в. и бронзова монета от края на IV-V в. При разчистване на насипа върху основата установихме, че в западна посока, на дълбочина 1,20 м, се очертава основа ориентирана „изток – запад“ (обр. 1).

Обр. 2. Сондаж в презвитерия на средновековния манастирски храм, поглед от запад.

Откриването на тези основи под подовото ниво на диаконикона показва, че сме попаднали на основи от сграда от по-ранен период (най-вероятно от IV-V в, но не е изключено и от по-ранен, тъй като на тази дълбочина откриваме фрагменти от IV-III в.).

Откриването на тези основи под подовото ниво на диаконикона показва, че сме попаднали на основи от сграда от по-ранен период (най-вероятно от IV-V в, но не е изключено и от по-ранен, тъй като на тази дълбочина откриваме фрагменти от IV-III в.).

Южно от диаконикона бе заложен сондаж в източната част на южната галерия. Тухленият под стъпва върху тънък пласт (5-6 см) от чернозем с примеси от дребни камъчета, фрагменти от тухли, керемиди. На дълбочина 1 м открихме основа изток-запад, с ширина 0,80 м, изградена от добре обработени камъни, спойка – глинен разтвор. В северната си част е „застъпена” от южната основа на диаконикона.

В **презвитерия** разкрихме част от основата под южната страница на апсидата. Градежът напълно съвпада с градежа на основите в диаконикона. Основата е ориентирана изток-запад, запазена в един ред, размери: 1,90 x 0,70 м в западния край, а в източния попада под южната основа на презвитерия. В източната част на презвитерия също установихме две подови нива (обр. 2).

В западната част на **протезиса** на 0,80 м под подовото ниво се очерта дълбочината на фундиране на основите. Пластът, върху който са вкопани основите, е стерилен, което подсказва, че северната половина на храма, не е изградена върху терен със сгради от предходните епохи.

Сондаж в южната конха на наоса. Той е с размери 4 x 2 м, ориентиран изток – запад. Сондажът опасва цялата дъга на конхата. Дъгата на конхата е изградена от големи каменни блокове. По този начин е подсилена субструкцията на границата със суперструкцията в целия храм. След разкриване на хоросановия пласт около дъгата проследяваме насипен пласт с примеси от керамични фрагменти от съдове от XV-XVI в. В западния край на дъгата на конхата, на дълбочина 0,70 м от подовото ниво, попаднахме на част от основа, върху която е „стъпила” субструкцията на конхата. Изградена е от грубо обработени камъни, споени с глинен разтвор. На дълбочина 1,60 м разчистихме част от основата, която е с посока „изток – запад” (обр. 3). Под централната част на конхата, субструкцията на дъгата е унищожила заварената основа. На тази дълбочина също се откриват фрагменти от V-VI в. Наличието на тази основа е продължение на основата в диаконикона. На дълбочина 2,20 м от подовото ниво на наоса открихме няколко фрагмента от керамика с характерните особености за IV-III в. пр. Хр.

Направените открития северно, западно и източно от Базиликата допринесоха да бъде изяснена архитектурната история на храма и около него. Проучването на манастирския храм от XIII век убедително показва, че южната му половина е изградена върху основи на по-ранни сгради.

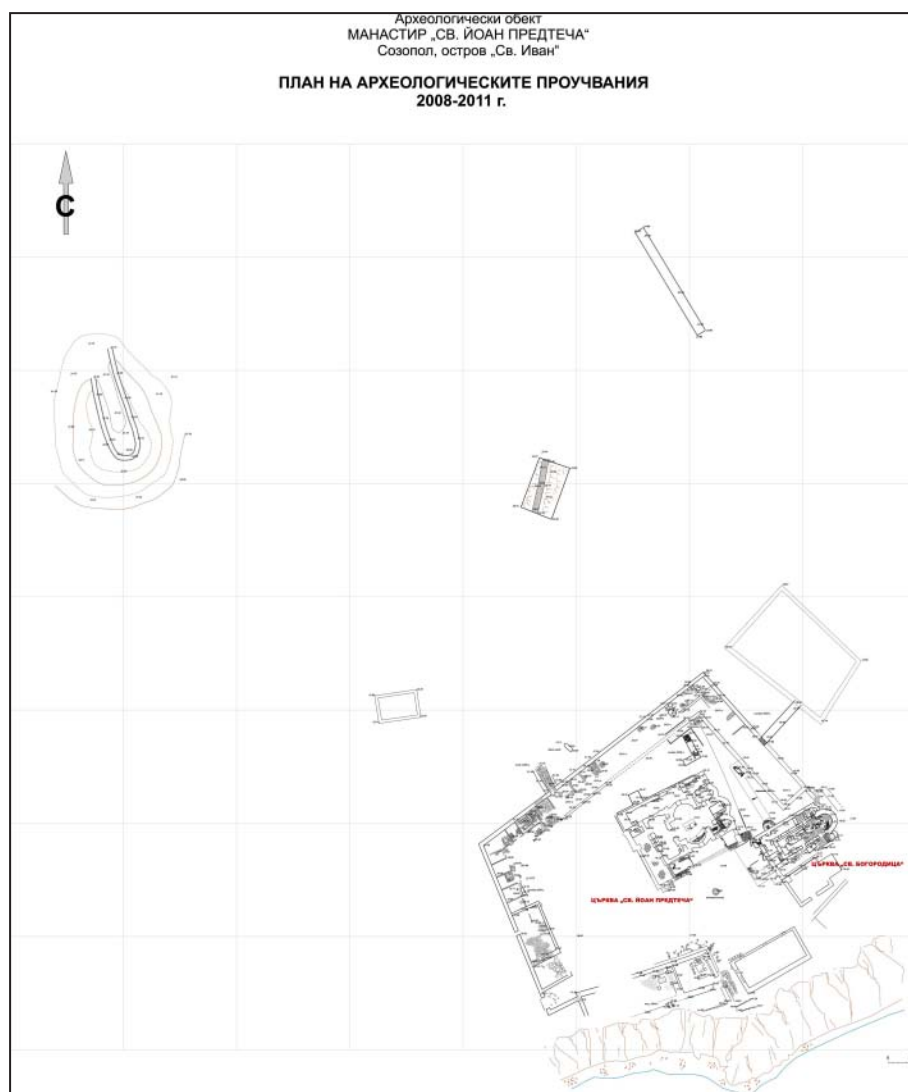

Обр. 3. Сондаж в южната конха на наоса на средновековния манастирски храм, поглед от изток.

№ 51. СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИР „СВ. ЙОАН ПРЕДТЕЧА” – ОГРАДНАТА СТЕНА НА МАНАСТИРСКОТО СТОПАНСТВО В ПРИРОДЕН И АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РЕЗЕРВАТ ОСТРОВИ „СВ. ИВАН И СВ. ПЕТЪР” КРАЙ СОЗОПОЛ

Олег Александров

Освен руините на манастира, на територията на острова могат да се забележат и други останки от древни строежи. Най-мощна е линейната структура, намираща се на около 50 м северно от манастира, пресичаща острова с приблизителна посока изток – запад. Целите на археологическите разкопки през 2011 г. бяха чрез сондажни проучвания да се уточнят трасето на стената и площта на манастирското стопанство и наличието на съоръжения в него. Оградната стена е с дължина над 700 м. Стената е с множество разклонения и с няколко предполагаеми порти или контрафорси. Оградната територия от южната страна на острова е с приблизителна площ от 70 дка (обр. 1).

Обр. 1. План на археологическите проучвания в периода 2008 – 2011 г.

тор вниманието ни бе привлечено от много голяма структура, имаща формата на могила с диаметър 8 – 10 м с характерно хлътване в средата на съоръжението. Към описаното място водят две от разклоненията на оградната стена – от юг, и от изток. Могилата е разположена на най-високата част на острова. Находките – фрагменти от солени и калиптери, характерни за периода IV-III в. пр. Хр. – потвърдиха принадлежността на съоръжението към ранноелинистическата епоха.

Обр. 2. „Оградната стена“ на манастирското стопанство (поглед от север).

Сектор „Оградна стена“. Сондаж №1 (обр. 2). Основите на стената бяха разкрити на дължина от 12 м (дебелината 1,40 м). Лицата са оформени от големи ломени каменни блокове, а вътрешността от по-малки камъни на калова спойка. Основите са положени направо върху твърда скала.

Оградната стена по традиция се свързва със съществуването на манастира и нейната хронология не е подлагана на съмнение. Фрагментите от солени и калиптери, без съмнение могат да се отнесат в хронологическите граници IV-III в. пр. Хр. От сондажа не произлизат характерни за късната античност и средновековието находки. „Оградната стена на манастирското стопанство“ е в действителност по-ранна от изграждането на самия манастир.

Сектор „Южен“. Не се попадна на археологическа структура или културен пласт.

Сектор „Фар“. Сондаж №1 (обр. 3). В този сектор

бяха открити и фрагменти от амфорна тара, която се датира в същия хронологически обхват. Стана ясно, че „оградната стена“ и множеството ѝ разклонения, са част от сложна система (по всяка вероятност фортификационна), замислена и изпълнена по едно и също време.

Запазената част на съоръжението има продълговато-овална форма и по неговото трасе все още има запазени зидове, изградени по обичайния начин – ломени камъни на калова спойка.

Възможно е това да са останки от античния фар на остров „Св. Иван“. Аргументи: мястото на строежа – най-високата част на острова, с видимост на 360°; времето на строеж – ранноелинистическата епоха, когато в Средиземноморието строенето

на фарови съоръжения придобива; на трето място – формата на основите на съоръжението – продълговато-овална. Известна е монета, сечена в Аполония през II в., изобразяваща двуетажна цилиндрична сграда със запалени върху нея огньове.

Заради начинът на строеж – големи лицеви камъни и емплектон от малки камъни на калова спойка, от съоръжението са останали само оскъдни руини. Срутването и ерозията са разрушили напълно останките от тази интересна структура.

Заключения:

– „Оградната стена” на манастирското стопанство се датира в една много по-ранна епоха спрямо изграждането на манастира. Самата стена е само част от по-голямо съоръжение с множество разклонения, чиято функция е най-вероятно отбранителна;

– Констатира се широко обитаване на острова най-късно от епохата на ранния елинизъм. Мащабността на съоръжението свидетелства, че на острова е съществувало селище, а може би и малък гарнизон;

– Все още остава неизяснен въпросът за съществуването на навигационно съоръжение на това място. Потвърждаването на нашата хипотеза би разгърнало отново дискусията отдавна търсеното място, където се е издигала колосалната статуя на Аполон от Каламис.

Обр. 3. Общ изглед на сектор „Фар” (поглед от север).

№ 52. РАННОХРИСТИЯНСКИ НЕКРОПОЛ В КАРАГОНСКО, БАНСКО

Катя Меламед, Андрей Меламед

През 2011 г. археологическите проучвания се съсредоточиха в южния сектор на некропола, тъй като част от гробовете бяха известни от предходния сезон. Наред с това направихме и шест сондажа, за да установим западната му граница, както и да проверим данните за църква, запазени в местната традиция.

Профилът в един от най-високите сектори на терена не предостави полезен резултат. Пластовете, макар и с различен цвят, са скалисти, сбити и глинести, и не съдържат археологически следи. Установи се също, че скалистият материк днес е най-много на около 1,50 м дълбочина.

Сондажите разкриха следи от каменни структури, което наложи многократното им разширение. Фрагментите от градежи са от естествен камък със спойка от глина и в много лошо състояние. В края на XVIII в. върху същия терен е построен голям чифлик, съществувал до началото на XX в. Във втората половина на XX в. върху него е устроен танков полигон.

Останки от сграда, ориентирана изток – запад по дългата си ос, с апсида от източната страна. Запазена дължина 8,80 м, ширина 5,70 м, дълбочина на апсидата 2,30 м. От южната страна на наоса се оформя помещение, част от което остана непроучено. Градежът е почти изцяло регистриран в субструкцията, но може да се определи като християнски храм – еднокорабен, едноапсиден, с притвор (?) от запад. Дебелината на зидовете от 0,60 – 0,76 м предполагат вероятна височина на църквата около 3 – 3,50 м. Оскъдният материал – фрагменти от тегули и дребни фрагменти от керамични съдове, сочат като най-вероятна дата IV – VI в.

Много силно разрушена постройка, свързана с кръгла структура със същия градеж, най-вероятно хранилище. Насипът около зидовете съдържа фрагменти от тегули и имбрици, керамични съдове, метална шлака и въглени.

Останки от зидове и още една кръгла каменна структура, вероятно жилище или стопанска постройка с хранилище. Разрушенията обаче са твърде големи, за да установим плана ѝ.

С известна предпазливост можем да приемем съществуването на гробищна църква и постройките, свързани с нея, загинали от пожар към края на VI в. Това предположение не противоречи на историческите документи и археологическите резултати от други проучвания в района на Банско. Подо-

Структура А показваше силно обгорели петна на повърхността. След разчистване, в нея се откри масивно огнище с кръгъл план, най-вероятно куполно, изградено от естествен камък. Устието му показва безспорни следи от горял огън, в него се откри и фрагмент от устие на питос със следи от обгаряне. От насипа в Структура А произхождат стотина дребни керамични фрагмента, както и малко животински кости, които не са горели. Д-р Лазар Нинов определи костите като останки от коза – рог, зъб от долна челюст, тръбни кости и пищял. Наред с това един фрагмент е очевидно от череп на много млад индивид – той предизвиква колебания между много малко дете или коза, и анализът му още не е завършил. Засега не съм открила паралели на тези гробищни структури, но безспорно ги свързвам с местни погребални или поменални практики.

Керамичните фрагменти, открити в насипите на некропола и предимно в Структура А, произхождат от съдове, изтеглени най-често на грънчарски кръг, макар и груби. Малко на брой между тях са работени на ръка. Глиненото тесто съдържа много и едри кварцови зърна и малко слюда. Устията са прави, с равен, непрофилиран ръб. Трудно може да се отсъди за формите им. Във всеки случай стените са груби, някои са украсени с релефни ръбове, понякога насечени с нокът, един фрагмент е с врязана украса с мотив триъгълник. Като по-характерни да споменем фрагменти от сива монохромна купа със столче, от добре пречистена глина с малко слюда, както и фрагмент от капак (или светилник, запазена е само периферията му), от добре пречистена глина с много слюда, която прави повърхността му блестяща, особено отвън – умишлено или не. Откри се и стена с устие от пота?, работена на ръка от глина с много примеси и широк улей в ръба на устието. Общите характеристики на керамичните фрагменти насочват към дата IV – VI в. и определено местни традиции на производство. За съжаление са много дребни и не подлежат на рисуване.

В проучванията взе участие Емилия Евтимова като член на екипа.

Обр. 2.

Обр. 3.

№ 53. СРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ В М. „ПОД ЯМАЧА”, КРАЙ С. ОВЧАРЦИ, ОБЩИНА РАДНЕВО

Пламен Караилюев, Рени Петрова

Некрополът отчасти е развит върху позитивна земна форма, ориентирана изток-запад, с дължина 25 м и ширина 15 м. Височината му е 4,5 м. Непосредствено под хумусния пласт, западната му половина е заета от местна, силно раздробена варовикова скала. Това, заедно с голямата коренова система на едрата дървесна растителност, която бе гъсто обрасла по цялата му площ, е причина и за лошото състояние на скелетите, попадащи в тази част. През отчетната година на площ от 400 м² проучихме 25 гроба от източната и южната му страна и отчасти в неговата близко прилежащата зона.

На този етап от проучването по отношение на дълбочина на вкопаване могат да се разграничат две основни групи: вкопани до ниво 0,70 м от повърхността и дълбоко вкопани до ниво 1,10 м. Забелязва

Обр. 1. Изглед от изток.

Обр. 2. Етап от проучването на некропола.

се определена планировка по линия север-юг. Немалък е броят на детските гробове, което показва, че той е принадлежал на намиращото се наблизко средновековно селище. Формата на гробните ями преобладаващо е трапецовидна, независимо от дълбочината на вкопаване. Зарегистрирани са отстъпи от всички страни в част от гробните ями (обр. 2). Сравнително рядко, дъната им са фланкирани от ломени камъни. Всички са положени по християнския обред. Ръцете са скръстени по обичайния начин с допустимите вариации. Краката са нормално изпънати с леки отклонения на приближаване в областта на коленете и петите. Сигурно послесмъртно обезвреждане на скелетите има само в два гроба. По-изявена вертикална стратиграфия има на високата част на хълма, където гроб №16 отчасти припокрива дълбоко вкопания Гроб №29. В приблизително 26 % от гробовете имаме поставени дарове и накити, което е обичайно за епохата. Трите двойки обеци са от кръгла медна тел с формата на халка с незапоени краища. По интересна е огърлицата от големи стъклени мъниста – 27 на брой. Огърлицата от малки стъклени мъниста, 412 на брой, е с различни цветове: зелени, жълти, сини, червени, черни и кафяви и е открита заедно с гривна от тъмносиво стъкло. Освен кръгли и овални, няколко от тях са с цилиндрична форма. В насипа на една от гробните ями, като гробен дар, е поставена глинена чаша с формата на гърне с една дръжка. Въз основа на керамиката и накитите, на настоящия етап от проучване, поставяме некропола в границите на XII век.

СЕЛИЩА, ВАЛОВЕ, ПЕЩЕРИ

№ 54. СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ И НЕКРОПОЛ С. ЗЛАТНА ЛИВАДА, КМ. 19+900 – 20+400 ОТ АМ „МАРИЦА”

Димитър Янков, Румяна Колева, Чавдар Кирилов

В археологическия екип участваха: Н. Якимова, Н. Диянова, Т. Стефанова, Д. Стоянчова, Е. Костадинова, Л. Пунева, П. Антонов, Кр. Михайлов, Л. Дафова, А. Марчев, Вл. Стайков, Д. Златков, М. Горнишка, Г. Сенгалевич, Дж. Дженев, Ю. Пулчев.

През изминалия сезон бе проучен най-източният сектор на обекта. Общата проучена площ възлиза на 4625 кв. м. Бяха разкрити структури от късния неолит (няколко обширни вкопавания), желязната епоха (две обширни вкопавания и значителен брой ями) и средновековието (близо 200 ями, 34 постройки и 13 гроба).

Средновековните жилища и в този сектор имат ориентация СИ – ЮЗ. С малки изключения

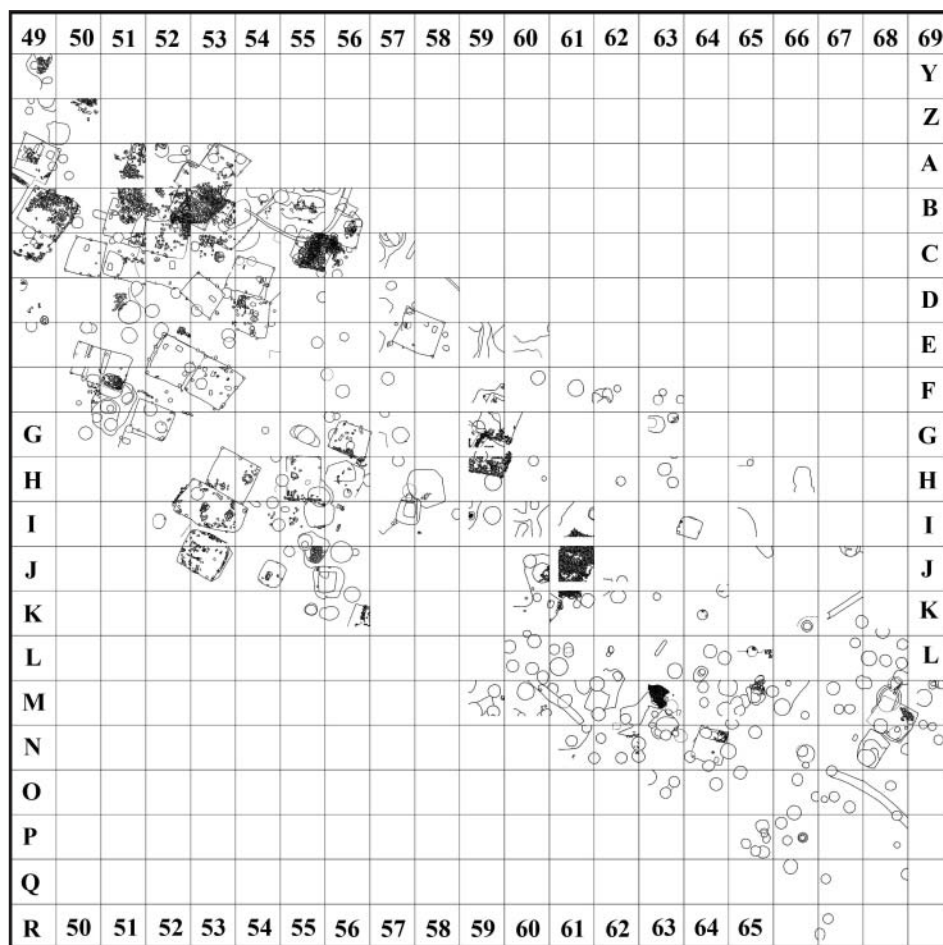
всички те са вкопани. Повечето са сравнително дълбоко вкопани. Сред тях преобладават тези с носеща конструкция от вертикални дървени греди. В изграждането на стените обикновено е използвана кирпичена конструкция, рядко каменна – основно еднолицевни зидове. На пода на жилище J52/J53 покрай стените на постройката се разполага плитка и тясна траншея, запълнена с отделни дребни и средно големи ломени камъни, укрепвали основата на носещата стени конструкция. Жилищата са едноделни с размери между 20 и 25 кв. м., макар да има два случая на двуделни жилища. Налице са няколко случая на жилища с леко вкопани преддверия респ. навеси пред входа на жилището. Подобно на проучваните в предните години други части на обекта, и тук има случаи на ями в очертанията на жилищата, вкопавани от подовете им надолу. В някои от случаите се установяват отстъпи за капаци, покривали тези ями.

Към вероятно най-ранните за селището структури можем да причислим две много дълбоки вкопавания с правоъгълни очертания и необичайно малки за селището размери, чието предназначение може да се определи по-скоро като стопанско. В едното от тях (I63/I64) беше намерена горна част от гърне с дръжка, което е близко по форма и украса до обичайно датираната преди VII в. керамика. На обекта като цяло няма следи от обитаване от този период.

Новост за обекта са случаите на каменни печки в ъгъла на някои от жилищата, изградени от ломени камъни. Срещат се обичайните за обекта вкопани куполни пещи. В един случай има стратиграфска суперпозиция на куполна пещ и каменна печка, като последната е по-късната от двете структури. От това следва, че каменните печки нямат хронологическо първенство, но пък не бива да се заключава категорично, че *всички* куполни пещи са по-ранни от *всички* каменни печки. Предвид цялостните хронологически характеристики на проучения през 2011 г. участък каменните печки като цяло представляват явление, характерно за по-ранните фази от обитаване на това място, без да са единственият вид отоплително съоръжение. В по-късните фази те не се срещат.

Повечето от проучените през тази година вкопани куполни пещи се откриват извън контекста на жилища. Представяват самостоятелни съоръжения с обширни предпещни ями. Тези самостоятелни пещни съоръжения при всички случаи са обслужвали повече от едно домакинство и най-вероятно са използвани за някакви общоселищни производствени нужди.

В най-източната част на обекта се разполага участък площ от около 2500 кв. м., в който има почти само ями – предимно от средновековната епоха. Предвид функцията си на хранилища, изглежда, маркират обширен участък в източната периферия на обекта, използван за складови нужди. Изключителен интерес с оглед на богатия си инвентар представлява яма №1/R67, в която се откри част

Обр. 1. План на проучения участък с разкритите структури.

Обр. 2. Гроб на воин и инвентарът му.

от животински скелет, както и пет съда във фрагментирано състояние.

Рядък за обекта случай на хранилище е откритият *in situ* в кв. D49 питос. Той поставен в яма, нивото на вкопаване на която е на десет сантиметра под съвременното ниво.

През настоящия сезон се потвърди наличието на трети некропол. От него бяха проучени 11 гроба. Те са погребвани съгласно християнската погребална практика. По правило са безинвентарни. При седем от гробовете се наблюдава леко, но устойчиво отклонение на северозапад, три са с абсолютно правилна ориентация изток-запад, а гроб №1/кв. C50 всъщност е случай на препогребване на човешки кости.

Там, където има стратиграфски суперпозиции между гробове от некропол №3 и други средновековни структури, гробовете са по-ранни и биват нарушени от средновековните структури. В яма №1 в кв. D49 пък се откри изхвърлен цял човешки скелет в неанатомичен порядък, който изглежда е принадлежал на същия некропол. Цялата налична информация от 2011 г. показва, че не-

кропол №3 е по-ранен от поне част от жилищата в проучвания през изминалия сезон участък.

В проучения през 2011 г. участък с малки изключения липсват цели категории находки, а именно сграфито-керамика, монети, стрели, глинени пулчета, които иначе изобилстват в западните части на обекта. Към относително по-ранна дата на обитаването на източната част насочва и наличието на каменните печки, несрещани пу на запад, откриването на съдове и единични фрагменти керамика, близка по облик до късноантичната, изключително малобройните наземни сгради.

Една от най-интересните и сложни ситуации е двуделна вкопана сграда B52/B53/C53, стратиграфски по-късна от вкопано жилище B52/B53. В северозападния ъгъл на кв. B53 се проучи богат гроб, в който е погребан мъж със западна ориентация без никакво отклонение, с дясна ръка леко свита в областта на таза и лява ръка под лявата част на гърба. Положен е на практика с цялото си бойно снаряжение, вкл. това на коня му. От долната челюст до върха на фалангите на долните крайници той бе посипан с 632 кремъка.

При главата са положени две железни стремена с две катарамии за техните ремъци. Трета – по-масивна катарама – е прикрепяла ремъка на седлото. Точно до нея се разполага и зъбалец от юзда. Покрай дясната страна на скелета е положена сабя, върхът на която заляга върху плетена ризница, сгъната и положена така, че да покрива долната част на краката и в частност дясната подбедрица на скелета. Наред с това на различни други места в гробната яма бяха открити два ножа и стрела. Върху десния му лакът имаше златна тел, северно от скелета се откри костен прешлен. Освен всичко останало в гроба се намери и счупена на няколко части монета, като отделните части се откриха на различни места върху скелета – при таза, непосредствено на север от дясната подбедрица и непосредствено южно от дясното коляно. Тя е електронова монета на никейския император Йоан III Дука Ватаци и задава хронологическия *terminus post quem* за вкопаването на този гроб.

От стратиграфска гледна точка гробът е срязал насипа на по-ранната вкопана структура, но е затиснат от разсипа на по-късното двуделно жилище. Нивото на неговото вкопаване е незначително по-високо от това на по-късното жилище, но достатъчно, за да може да се твърди, че е по-късен от него. Казано другояче, погребението е извършено в изоставено, но все още достатъчно интактно жилище, зидът на което едва след това е рухнал върху гроба.

Тъй като съгласно своята датировка гробът е може би най-късният изобщо комплекс на обекта, неговото вкопаване във все още стоящото, макар и изглежда вече неизползваемо двуделно вкопано жилище е ясна индикация за това, че вкопаните структури се използват от обитателите на селището до финалните фази на живота тук.

№ 55. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ТРОЯНОВО – Г. ДЕТЕЛИНА В КОМПЛЕКСА „МАРИЦА-ИЗТОК”

Борис Борисов, Гургана Шейлева

След прекъсване от 9 г. през 2011 г. бяха възобновени спасителните археологически проучвания на средновековното селище в землищата на селата Трояново и Голяма Детелина. Обектът е открит по време на теренни обхождания през пролетта на 2002 г., когато в профила на рудник „Трояново-север” бяха установени пресечени от роторен багер жилищни помещения и сметни ями. Първите сондажни проучвания тук бяха проведени през 2002 г., когато са открити и проучени 2 средновековни жилища, едно стопанско помещение и 3 сметни ями, първите две от които се отнасят към средновековието, а третата – към късножелязната епоха. Селището бе датирано най-общо към периода на византийското владичество (XI–XII в.).

Селището е разположено върху леко извисяващ се спрямо околния терен хълм, като заема южния му склон с ясно изразена денивелация от запад на изток.

За голямо съжаление през деветте години от 2002 до 2011 г. то е силно пострадало от развитието на минните работи. През неговата територия са прокопани два отводнителни канала и две просеки с ширина близо 20 м, които са унищожили напълно културния пласт на средновековното селище. При започването на разкопките в профилите на рудника и споменатите канали и просеки бяха установени голям брой разрушени жилищни и стопански помещения и сметни ями. Предвид на това екипът, ръководещ спасителните проучвания, си постави за цел да бъдат цялостно изследвани всички пресечени от рудника съоръжения, както и вдаващия се в рудника нос с триъгълна форма, който не е засегнат от минните работи (обр. 1).

Проучванията започнаха на 1. IX и продължиха до 6. XI. 2011 г. Те се проведеха от екип с научен ръководител доц. д-р Борис Борисов и зам. ръководител Гургана Шейлева и двамата от ВТУ „Св. св. Кирил и Методий”. В тях взеха участие още Жулиета Гюлева – докторант по средновековна археология в същия университет, Пламен Дойчев – магистрант по археология и 11 студенти от бакалавърска

Обр. 1. План на средновековното селище.

Обр. 2. Жилище №3.

Обр. 3. Стопанско помещение №4.

и магистърска програма от специалност „Археология“ към Историческия факултет на ВТУ. Финансирането бе осигурено от МИНИ „Марица-изток“ ЕАД, през Археологическия музей в Раднево.

На проучената площ бяха открити и проучени едно жилище, четири стопански помещения и 12 нови сметни ями.

Жилището е вкопано на дълбочина 0,80 м и има правоъгълна форма (обр. 2). Стените му саградени от забити в земята дебели дървени колове и плет, измазан от двете страни с глина, а покривът е бил от слама, затисната с ломени камъни. Огнището е разположено в централната част на жилището. Открито е и вкопано под нивото на пода зърнохранилище с елипсовидна форма. Установено е, че покривът на жилището е бил опожарен, за което свидетелстват голямото количество пепел и въглени върху пода му. По-късно покривът е бил възстановен, а подът повдигнат спрямо първия на 0,15 м.

От проучените през отчетния период четири стопански помещения две са наземни. Те запазват слабо вкопаване до 0,15 – 0,20 м спрямо нивото на околния терен, а останалите две – вкопани. За голямо съжаление и двете наземни помещения са пресечени от рудника, което до голяма степен затруднява точното определяне на предназначението им.

Вкопаните стопански помещения са запазени нацяло. По архитектурен тип те не се различават от жилище №3, но в тях липсват отоплителни съоръжения. Изградени са от забити в земята дървени колове и плет, измазан с глина, а покривите им са били от слама или блатна растителност. Във всяко от тях са открити по 2 или 3 ями-зърнохранилища (обр. 3).

Проучените жилищни и стопански помещения намират най-точни паралели сред цяла поредица от средновековни селища в района на комплекса „Марица-изток“ и от Североизточна Тракия – Дядово, Караново, Знаменосец, Гипсово, Гледачево I, Полски Градец, Искрица и Крум.

По време на спасителните проучвания бе установено, че всички проучени жилищни и стопански помещения са синхронни, т. е. са съществували едновременно. Прави силно впечатление изключително голямата гъстота на застрояване и между отделните постройки разстоянието варира от 0,80 до 2 м. От голям интерес е и обстоятелството, че между всички помещения са открити основи от огради с проходи на места, което е от изключителна важност и досега не е регистрирано при многобройните проучени средновековни селища на територията на Североизточна Тракия. По всичко изглежда, че откритите съоръжения са били включени в единен комплекс и по всяка вероятност оформят „отделен квартал“ в средновековното селище.

По време на разкопките са намерени многобройни находки – оръдия на труда (сърпове), предмети от домашния бит (ножове, огрибки, глинени прешлени за вретено), предмети от въоръжението (върхове от стрели).

Най-многобройният материал е керамиката. Тя е представена от всички характерни за периода на византийското владичество групи – обикновена, със златиста и червена ангоба, глазирана, сграфито и рисувана. Впечатлява количеството на намерената керамика с червена ангоба, която се среща рядко в културните пластове на средновековните селища от посочения период. Придобитата от разкопките масова керамика е обработена с Типологията на фрагментарния материал, с която е обработена и керамиката от средновековните селища до селата Полски Градец, Гледачево I и III, Гипсово, Знаменосец, Раднево, Дядово, Караново и Асеновец, Новозагорско, гр. Любимец, с. Крум, Димитровградско и крепостта

край с. Искрица, Гълъбовско. Керамиката от проучваното селище показва стойности, съответстващи на хоризонтите от втората половина на XII в. Всъщност тази датировка се потвърждава и от намерените две корубести монети, първата от които е напълно нечетима, а втората – на Исак II Ангел (1185 – 1195).

По всяка вероятност и това средновековно селище и било организирано напуснато в началото на 1190 г. под натиска на кръстоносците от Третия поход, подобно на много други селища.

В заключение трябва да се отбележи, че проучените съоръжения са само част от средновековното селище. Наблюденията категорично показват, че същото продължава на запад и юг, където теренът все още е незасегнат от минните работи и следва да бъде проучен.

№ 56. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „СТАРОБЪЛГАРСКО СЕЛИЩЕ” ПРИ С. ХЪРСОВО, ОБЩИНА НИКОЛА КОЗЛЕВО

Константин Константинов, Стойчо Бонев

Обектът се намира на 2,5 км северозападно от селото в м. Бадалъците. На площ от около 30 – 40 дка се разгръща неукрепено старобългарско селище от края на IX-първите десетилетия на XI в. Разкопките започват през 1988 г. и дават добри резултати, свързани с етапите в живота на селището и ролята му като център на околни по-малки поселения от същата епоха. Напълно са проучени една наземна сграда с каменна архитектура и две землянки (Бонев, Димитров 1992, 93-106). Засечени са очертанията на друга каменна сграда в северна посока. Културните пластове в разкопаните сектори изобилстват от керамичен материал, както и от метални предмети (Константинов 2011, под печат). Тогава се затвърждава убеждението, че теренната работа задължително трябва да продължи, за да се хвърли светлина върху поселищната и демографската структура на района.

Според предварителния план теренната работа беше съсредоточена южно от разкопаните през предходния археологически сезон сектори. Целта беше да се работи по цялостното проучване на засечените през 2010 г. землянка №3 и каменна сграда №3.

В кв. Б2 и В2 продължи разкриването на каменна сграда №3. Горната запазена част на зида се достигна на дълбочина 0,40 – 0,60 м от съвременния терен. Зидът е изграден от жълтеникави, силно ронливи необработени камъни с калова спойка. В западния сектор на постройката той прекъсва, поради наличието на пещ с елипсовидна форма (№4). Сградата е правоъгълна по план, ориентирана по посоките на света, с незначително отклонение в западна посока. Надлъжната ѝ ос е в посока север – юг. Постройката има външни размери 5,60 x 3,80 м и вътрешни размери 4,10 x 3 м. Дебелината на зидовете е 0,40 м, като само допълнителният зид от север е с дебелина 0,55 м. Той е почти плътно долепен до северната стена с незначителна fuga от 0,05 – 0,07 м. По всичко личи, че не става дума за два разновременни зида. Подобна ситуация за подсилване на северния зид, вероятно от природно-географски съображения, се наблюдава и при разкритата през 1988 г. каменна сграда №1 в южна посока (обр. 1).

Пластът във вътрешността на сграда №3 е от черна хумусна пръст с примеси от дребни камъчета и керамика със сив цвят и излъскана украса. В близост до североизточния вътрешен ъгъл се попадна на сектор със силно обгорена и отухлена пръст с червеникав цвят. Откриха се отделни керамични фрагменти от стени на гърнета с врязана украса и силно опушена повърхност. Този сектор попада в предпещна яма с дълбочина 0,40 м, разположена от изток на пещ №3. От пещта се е запазила само кръглата подница с диаметър 1,30 м. В основата ѝ стои подложка от дребни камъни, покрити с тънък слой замазка с дебелина около 0,10 м. Ясно личи, че тази пещ не е едновременна с каменната сграда, тъй като застъпва част от северния ѝ зид.

При престъргването на подовото ниво във вътрешността на сградата, на 0,40 м от южния ѝ зид се попадна на гнездо за стълб с диаметър 0,15 – 0,17 м и дълбочина 0,15 м. На дъното на гнездото личат дребни камъчета, използвани за подложка. Очертанията на подобни гнезда се забелязват и на други места по подовото ниво. Наличието им дава основание да се смята, че става дума за по-ранни вкопавания в този сектор, които предстои да бъдат проучени през следващата археологическа кампания.

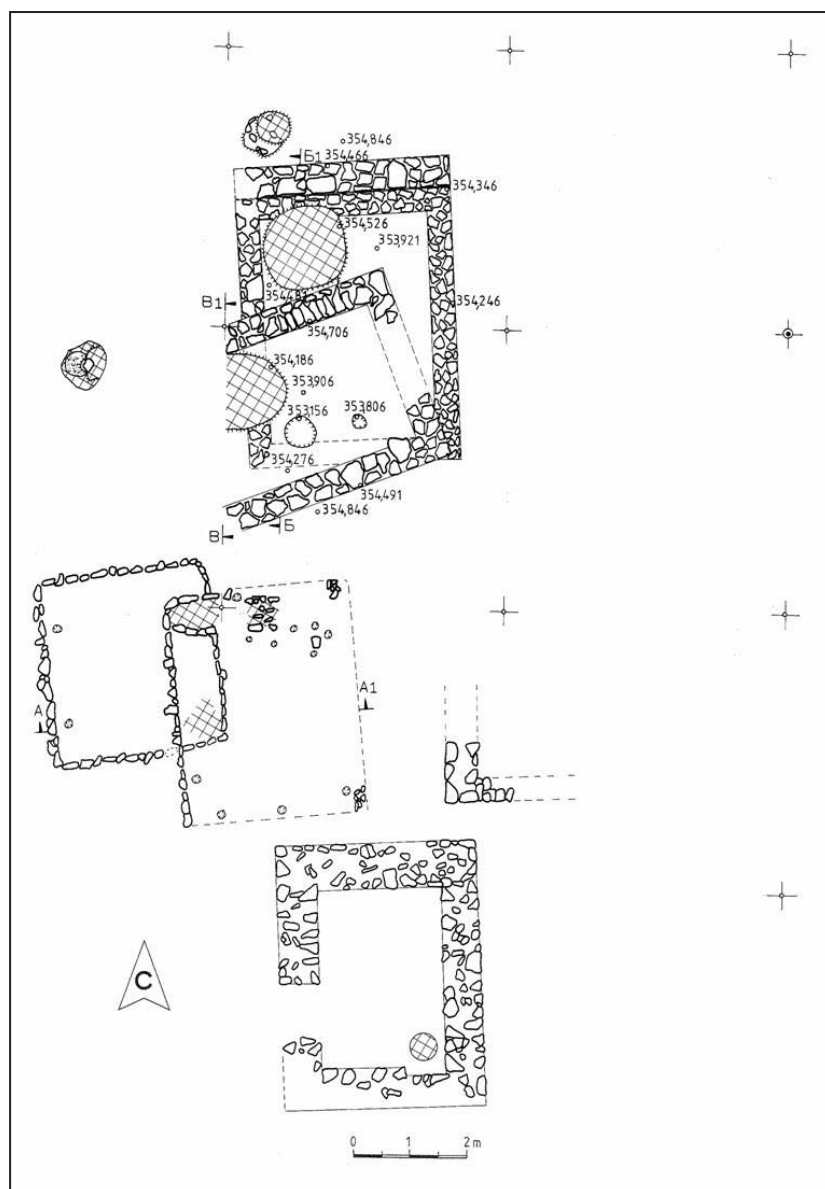
При изчерпването на културния пласт в сграда №3 се попадна на друга каменна постройка с чети-

Обр. 1. Каменни сгради № 3 и 4
(поглед от юг).

Обр. 2. Пещ №4 и боклучна яма
№1 (поглед от изток).

Обр. 3. Общ хоризонтален план на обект „Старобългарско селище“ с проучените каменни сгради и вкопани жилища.

ригълен план (№4). Ориентирана е с надлъжната си ос в посока североизток – югозапад. Северният зид на сграда №4 на този етап е проучен на разстояние 2,90 м от североизточния външен ъгъл, а южният – на разстояние 4,20 м от югоизточния външен ъгъл. Външната ширина на сградата е 3,80 м, а вътрешната – 2,60 м. Дебелината на зидовете ѝ е средно 0,50 м. Градежът по нищо не се различава от този на по-ранната постройка – ломени камъни с калова спойка. Разкритата през 2010 г. пещ №3 с диаметър 1,30 м е съвременна на по-късната сграда и попада непосредствено отвън до северната ѝ стена, тъй като се вижда, че тя застъпва северния зид на по-ранната сграда.

Съвременна на сграда №4 е и другата пещ №4, намираща се в северозападния ѝ вътрешен ъгъл (обр. 2). Тя също има диаметър 1,30 м, като 0,20 м от нея попадат в неразкопания терен на границата със съседния квадрат В3. По всичко личи, че изграждането ѝ е довело до разрушаването на западния зид на по-ранната сграда №3. Пластът над подницата е с дебелина 0,20 м, със следи от горене, за което свидетелства керемиденочервеният цвят на пръстта. От изток се забелязват едри камъни, вероятно останали от покривната конструкция.

В непосредствена близост до

пещ №4 започна изчерпването на голяма отпадъчна яма с крушовидна форма, вероятно използвана във връзка с производството в пещта. Във вътрешността ѝ се откриват керамични фрагменти с врязана украса и силно опушена повърхност, животински кости. Диаметърът на ямата е 0,50 м, а дълбочината ѝ на този етап от проучването е 0,80 м. Окончателното изчерпване на ямата, както и цялостното проучване на съоръжението остава като задача за следващия археологически сезон.

При работата по разчистването на зидовете на двете каменни сгради и културния пласт във вътрешността им се попадна на множество керамични фрагменти, животински кости, буци шлака. Прави впечатление пълната липса на късове тухла и керемиди, характерни за подобен тип строителство. Сред археологическите материали за отбелязване са бронзов пръстен с изображение на птица върху плочката, керамични пулове, добре огладени костени шила, железни ножчета и др. Особен интерес предизвиква набор от различни по размери каменни брусчета, някои от които с отвор за окачване. Откриването им, както и наличието на пещи с нетипични за бита размери са основание да се смята, че по-късната сграда №4 вероятно е имала производствен характер.

Постигнатите през изминалия археологически сезон резултати потвърдиха предположението, че върху високата тераса в м. Бадалъците край с. Хърсово, община Никола Козлево е съществувало значително по размери неукрепено старобългарско селище. Изяснено бе, че каменното строителство в този район се развива на два етапа – по-ранен, свързан със сгради №1-3 и по-късен, засвидетелстван засега чрез сграда №4 (обр. 3). Ако към това се прибавят и двата етапа на развитие на вкопаните жилища се получава една сложна стратиграфска картина, представяща живота на населението в м. Бадалъците през IX-XI в. Изследователският екип има основания да смята, че бъдещите проучвания на територията на селището ще хвърлят допълнителна светлина върху българската ранносредновековна селищна мрежа.

Литература

Бонев, Димитров 1992: Ст. Бонев, М. Димитров. Старобългарско селище при с. Хърсово, Новопазарско. – Известия на Историческия музей – Шумен, VII, 1992, 93-106.

Константинов 2011: К. Константинов. Към въпроса за въоръжението в Първото българско царство. – В: Историки. Т. 4. Научни изследвания в чест на проф. дин Иван Карайотов по случай неговата 70-годишнина. Шумен, 2011, 293-298.

№ 57. ПРОИЗВОДСТВЕН ЦЕНТЪР ЗА МЕТАЛОПЛАСТИКА ПРИ С. ЗЛАТАР, ОБЩИНА ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

Стела Дончева

Комплекс IV. Работилница 4.

В заключителния етап на 2010 г. се попадна на огнище от средноголеми камъни с въглени и дебел пласт пепел непосредствено в западния край на помещението, както и струпване от камъни в неговия югозападен ъгъл. Очевидно това беше ново съоръжение към същата работилница, продължаващо във всички посоки. След изчерпването на културния пласт и достигането на грунда във всички посоки се установиха редици от дупки за колове и продължението на траншеята от Работилница 4. Оказа се, че няма никакво прекъсване между тях. Разделението между отделните съоръжения е единствено от редиците шахматно наредени колове, които са поддържали временни леки конструкции. Самата траншея е успоредна на регистрираната от изток и представлява плитко вкопаване в подовото ниво с дължина 3,80 м и ширина до 2,10 м. По дъното на траншеята и разширението се регистрираха три ярко изразени петна с разнесени въглени и обмазки. След очертаване на техните граници се пристъпи към проучването им. В първата малка яма (0,45/0,58 м) се намериха силно горяла бронзова апликация, фрагменти от керамика и тигли. Във втората яма (0,90/0,45 м), достигаща до границите на Работилница 1 от Комплекс III, се откриха няколко бронзови стопилки, въглени и обмазки. Третата яма (диаметър 1,50 м) навлиза в проучения терен на Комплекс III.

Обр. 1. Комплекс IV. Работилница 4. Югозападен край.

Обр. 2. Комплекс V. Работилница 1. Пещ 1 и яма.

Обр. 3. Комплекс V. Работилница 1. Траншея.

Шахматно наредените дупки за колове, заедно с разкритите сред тях две по-големи такива за стълбове, са продължение на регистрираните преди това и са съобразени с разположението на стационарните съоръжения. На практика отделните ателиета са отделени от изправени тънки колове и по-големи стълбове, които са поддържали временни ограждения и навеси. С това проучването на четвъртия производствен комплекс, съставен от общо 4 ателиета завърши.

Комплекс V. Работилница 1.

Стратиграфията не прави изключение от тази при останалите работилници и има следната картина: 0 – 0,20 м – хумус; 0,20 – 0,35 м – културен пласт; от 0,35 м – грунд, в който са вкопани описаните съоръжения. Денивелацията на терена предполага разлики в дълбочината на вкопаване, която в северния край на проучения терен е 0,25 м, а в южния – 0,35 м. След отнемането на културния пласт, по повърхността на грунда се наблюдават ясно следите от интензивната производствена дейност – разливи, въглени, обмазки.

Траншея 1. Още в самото начало в западния край на дълбочина 0,30-0,40 м от съвременния терен се очертаха границите на траншея с посока север-юг, чийто насип се състоеше от черна пръст, примесена с въглени, фрагменти керамика и бронзови стопилки. В процеса на работа се очертаха няколко тъмни петна, като първите две бяха на приблизително равни разстояния едно от друго. Оказа се, че те не са следи от дървени стълбове и нямат изкуствен характер, а са следствие от естественото утаяване на отвежданата вода. На това се дължат и дълбоките разливи с потъмен цвят по дъното на траншеята.

Пещ 1. Северно от трасето на траншеята се очерта каменно струпване. Камъните са средно големи с въглени и обмазки от глина, опалени до червено между тях. След престъргването на целия изкоп се оказа, че линията на голямата траншея свършва при каменната структура, която се оказа основа на пещ. Пред нея от югозапад се очерта и петното на ямата. На дълбочина 0,15 м от нивото, в което е вкопана, се намериха два цели тигела, няколко бронзови приложения, два оловни модела, екзагия и изобилие от керамика с линейна врязана украса. Между въглените, обмазките и дребните камъчета се събраха множество фрагменти от тигли. Непосредствено до южната страна на пещта е оформена *работна площадка* размери 0,40 x 0,40 м, върху която има следи от белезникава глина, фрагменти от тигли и въглени.

Яма за отпадъчна продукция. Ямата пред пещта е разположена в югозападна посока. При изчерпването на насипа в нея се намериха общо три цели тигела, два много добре запазени профила от керамични съдове на пода пред пещта, няколко бронзови приложения и два оловни модела. Насипът изобилства от въглени, керамика и парчета отухлена пръст от обмазката на разрушената пещ. Пред нея, на дъното на предпещното пространство има няколко поставени силно горели камъка.

Пещ 2. Разширенията на изток разкриха ново стационарно съоръжение, съставено от наредени в средата средно големи камъни с по-дребни горели камъчета между тях. Пространството изобилстваше от въглени, бронзови стопилки, фрагменти от опалена до черно керамика и животински кости. В северна посока бяха разнесени няколко камъка при обработката със земеделска техника. След пълното разчистване се оказа, че това е основата на силно разрушена пещ. Пред нея, подобно на пещта от юг и прилежащата към нея траншея, се очерта също такава траншея.

Траншея 2. Трасето ѝ продължава в северозападна посока и върви успоредно на първата. Оформят се три нива, бележещи границите на разлива. Намериха се няколко бронзови стопилки и дребни фрагменти керамика.

Разстоянието между двете пещи, ориентирани север – юг, е 0,80 м. От пещ 1 на юг тръгва траншея 1 в югозападна посока и трасето ѝ следва естествения наклон на терена. Тя свършва точно зад пещ 1 с малка вкопана яма, в която се намериха няколко бронзови стопилки и една апликация. Подобна е ситуацията и с траншея 2, която следва същата посока, минава покрай пещ 2 и в отвежда до друго съоръжение на изток. Всички разкрити до момента траншеи в комплексите са непосредствено свързани с производствената дейност и имат за цел да отвеждат отпадните води от нея.

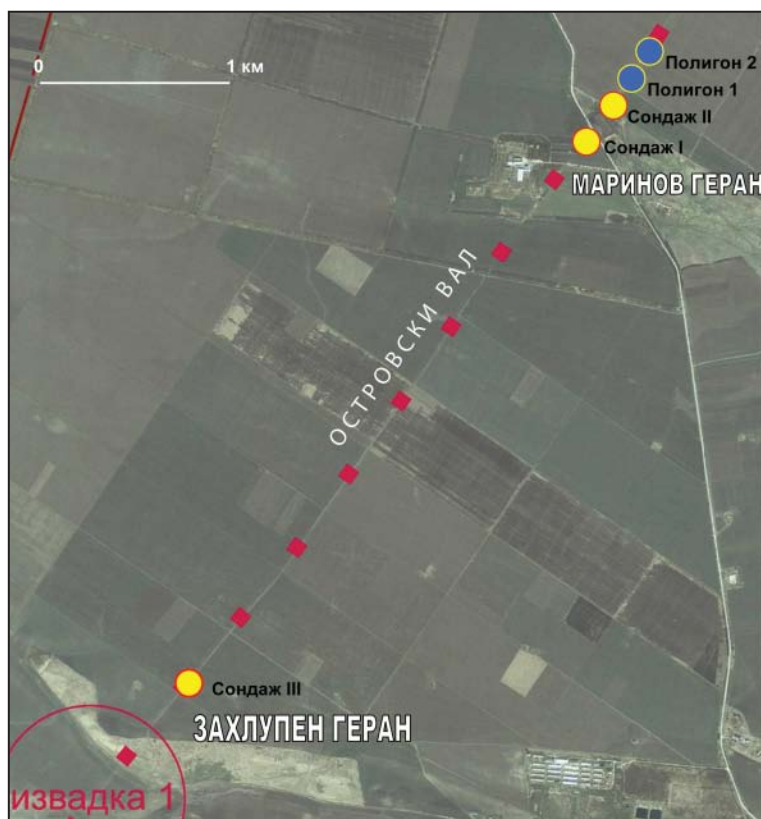
Находки. Металните находки са общо 128, сред които традиционно преобладават коланните украси – апликации, токи, накрайници, оловни модели за такива. Сред останалите изделия са изцяло запазен кръст-реликвиар, няколко бронзови пръстена, обеци и копчета. От пособията за производство интерес представляват двата тигела, няколко костени шила и железни замби.

№ 58. РАЗКОПКИ НА ОСТРОВСКИЯ (АСПАРУХОВ) ВАЛ ДО ГР. КНЕЖА

Валери Григоров, Александра Петрова

В Северозападна България, между реките Искър и Лом, са запазени останките от три успоредни окопа (В по-старата литература валовете са обозначени като окопи), преграждащи напречно равнината от десния бряг на река Дунав. Според името на най-близкото селище, при което започват или завършват, в археологическата литература те се наричат най-често Островски, Хайредински и Ломски (Рашев, Иванов 1986, 11) или Западен, Среден и Източен (Александров 1980, 208). От трите окопа Островският е с най-голяма дължина – 58 км.

К. Шкорпил провежда първите теренни обходи и описва трасетата на валовете (Шкорпил 1905, 528-530). В. Добруски допуска, че валовете са от времето на римляните и келтите (Добруски 1890, 37), докато К. Шкорпил ги свързва с ранния период на българската държава. Приемайки хипотезата на Шкорпил, В. Златарски определя трите вала като западна граница на България по времето на Аспарух (Златарски 1970, 152). Под влияние на такива исторически интерпретации Островският окоп още в началото на 20 век започва да се

Обр. 1. Ситуационен план на изкопите.

Обр. 2. Островски вал.

изследване (Геофизично изследване беше проведено от П. Зидаров) (обр. 1). Проучването в местността Маринов геран не установи следи от археологически структури. Липсата на следи от земленото съоръжение може да означава няколко неща:

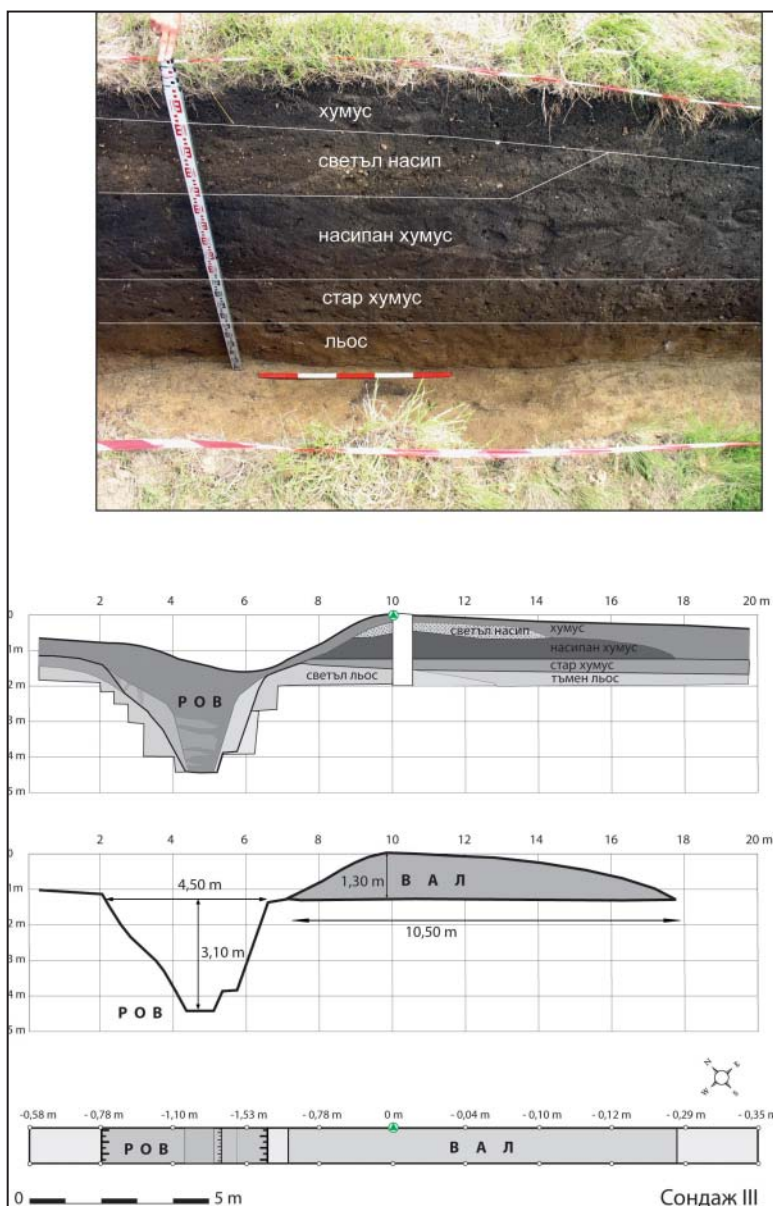
1. Поради силното обезличаване на вала и рова, линията на съоръжението не е много сигурна и е картирана условно, поради което заложените изкопи вероятно са останали встрани от трасето му.

2. Не е изключено в този участък линията на съоръжението да прекъсва, оставяйки широка просека.

През следващия етап от проучването разкопките бяха пренасочени в друг участък от трасето. Той се намира на около 4 км в югозападна посока, в местността Захлупен геран. Тук оста на вала и рова се вижда много отчетливо на терена (обр. 2). Съоръжението е ориентирано по оста североизток – югозапад (азимут $32^\circ - 212^\circ$). Разкопките предоставиха данни за землено съоръжение, което се състои от два основни елемента: изкопан ров и насипан от източната страна вал (обр. 3). В проучения участък ровът има фуниевидна форма. В горната част ровът е широк около 4,50 м. Стените се спускат под лек наклон, стеснявайки се към дъното. Дълбочината на рова е 3,10 м. От рова е изкопана около 10-11 куб. м пръст от 1 линеен метър, която е насипана от източната страна, оформяйки вал. Валът е със запазени размери: ширина 10,50 м и височина около 1,30 м. Насипът се състои основно

нарича от местни учители и краеведи Аспарухов. С това име и днес валът е широко известен сред населението. Въпреки големият интерес, особено през 70-те и 80-те години на XX в. към проучването на „западнобългарските“ валове, по трасето на Островския вал са правени единствено теренни обходи.

През 2011 г., в рамките на експедиция „Аспарухов вал“, бяха проведени археологически разкопки. През първия етап фирма GEOS 92 направи ново картиране на северната част от трасето на вала, от село Остров на Дунав до шосето Бяла Слатина-Търнак. За място на разкопките избрахме местността Маринов геран, северно от Кнежа. Тук, според специализираната и местната информация трасето на окопа пресича шосето Кнежа-Оряхово. Направени бяха два археологически сондажа и два полигона, за геофизично

Обр. 3. Сондаж III.

от хумусна пръст. Тя оформя дебел около 0,85 м пласт. Над него е насипан по-светъл пласт, наситен с дребни камъчета, който е с дебелина 0,30 м. Най-отгоре валът завършва с хумусен пласт. Между рова и вала липсва специално оформена берма. Оставена е една много тясна ивица, с ширина около 0,50 м, която да служи за буфер. Общата денивелация на съоръжението от дъното на рова до сегашното било на вала е 4,45 м. Със сигурност ерозията е отнела част от вала, което предполага, че от дъното на рова до автентичното било на вала височината е била по-голяма (вероятно около и над 5 м). Следователно разкритото землено съоръжение представлява едно солидно фортификационно препятствие, обърнато с фронт на запад, което е можело да изпълнява определени защитни функции.

На билото на вала не бяха установени сигурни следи от допълнителни защитни съоръжения. Дори и да е имало такива, поради голямата ерозия археологически те не могат да бъдат установени. В изворите обаче има данни за изграждането на различни леки преградни съоръжения (Петров, Гюзелев 1978, 128), описани като дървени стени, които са издигани до рова. Състоянието, в което се намират днес землените съоръжения, ограничава възможностите сведенията от изворите да бъдат потвърдени по археологически път. Логиката на използване на тези фортификационни структури, обаче, не само не изключва, но по-скоро прави изграждането им задължителен елемент от защитната линия.

Литература

Александров 1980: Г. Александров. Приноси към средновековното минало на Северозападна България. В: Българско средновековие. Българо-съветски сборник в чест на проф. Иван Дуйчев, София, 1980, 201-208.

Добруски 1890: В. Добруски. Археологически издирвания в Западна България. – Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, II, 1890, 1-45.

Златарски 1970: В. Златарски. История на българската държава през средните векове. I, 1, София, 1970.

Петров, Гюзелев 1978: П. Петров, В. Гюзелев. Хрестоматия по история на България. I, София, 1978.

Рашев 1981: Р. Рашев. Землената укрепителна система на Първото българско царство. Плиска-Преслав, 2, 1981, 99-103.

Рашев, Иванов 1986: Р. Рашев, Пл. Иванов. Хайрединският вал. Известия на музеите от Северозападна България, 1986, 11, 11-24.

Шкорпил 1905: К. Шкорпил. Окопы и землянния укрепления Болгарий. – Известия Руского института в Константинополе, X, 1905, 503-543.

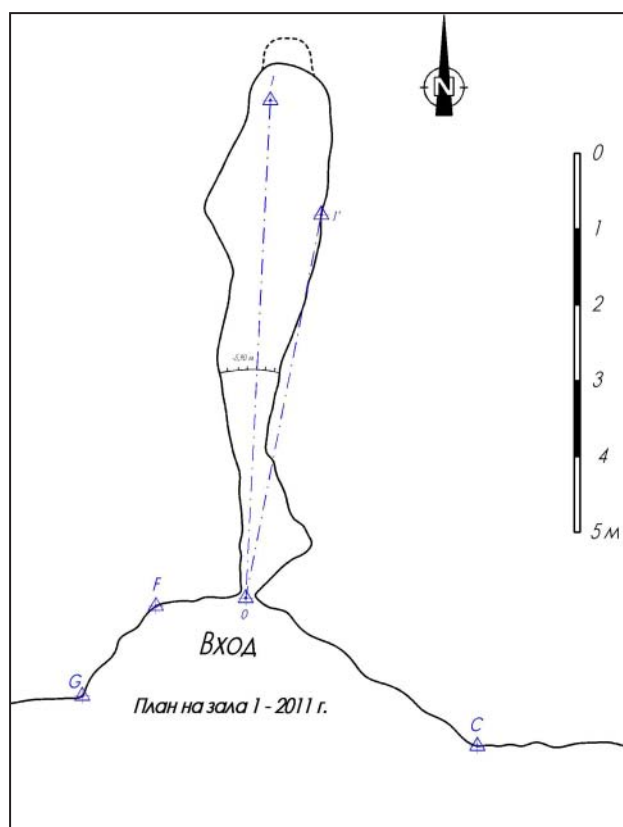
№ 59. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПЕЩЕРА УЛЕЯ, В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. МОГИЛИЦ, ОБЩИНА СМОЛЯН

Дамян Дамянов, Николай Бояджиев

Пещера Улея се намира в съседство с добре известната днес пещера Ухловица. Тя е развита стъпаловидно в протерозойски мраморен масив по левия бряг на р. Арда. Пещера Улея е пропадна, разклонена и многоетажна. Тя е суха, с обща дълбочина 40 м. Достъпни за хора без екипировка са само двете малки зали – Зала 1 и 2. През 2009 г. бе проучена изцяло Зала 2 (Дамянов, Бояджиев 2010: 193, обр. 2), в която се влиза през тесен вход и тунел от подовото ниво на Зала 1. Зала 1 бе проучена до дълбочина 1,15 м. Целта на разкопките през 2011 г. бе да се проучи докрай Зала 1.

Входът на пещерата е разположен в стръмен улей в мраморния масив. Той представлява елипс с диаметри 0,85 м и 0,35 м и е с южно изложение. През него, след двуметров тесен тунел и още 1,50 м слизване през 2009 г., се достигаше пода на Зала 1, дълг 2,20 м и широк 1,10 м. В хода на проучването се оказа, че Зала 1 е кладенец, стесняващ се в дълбочина (обр. 1).

Продължените разкопки през 2011 г. започнаха от достигнатата дълбочина 1,15 м. До 1,40 м дъл-

Обр. 1. План на Зала 1 от пещера Улея (Изготвил: Ч. Селински).

за зимуване от мечки. На тази дълбочина кладенецът е кръгъл в план, с диаметър около 1,30 м.

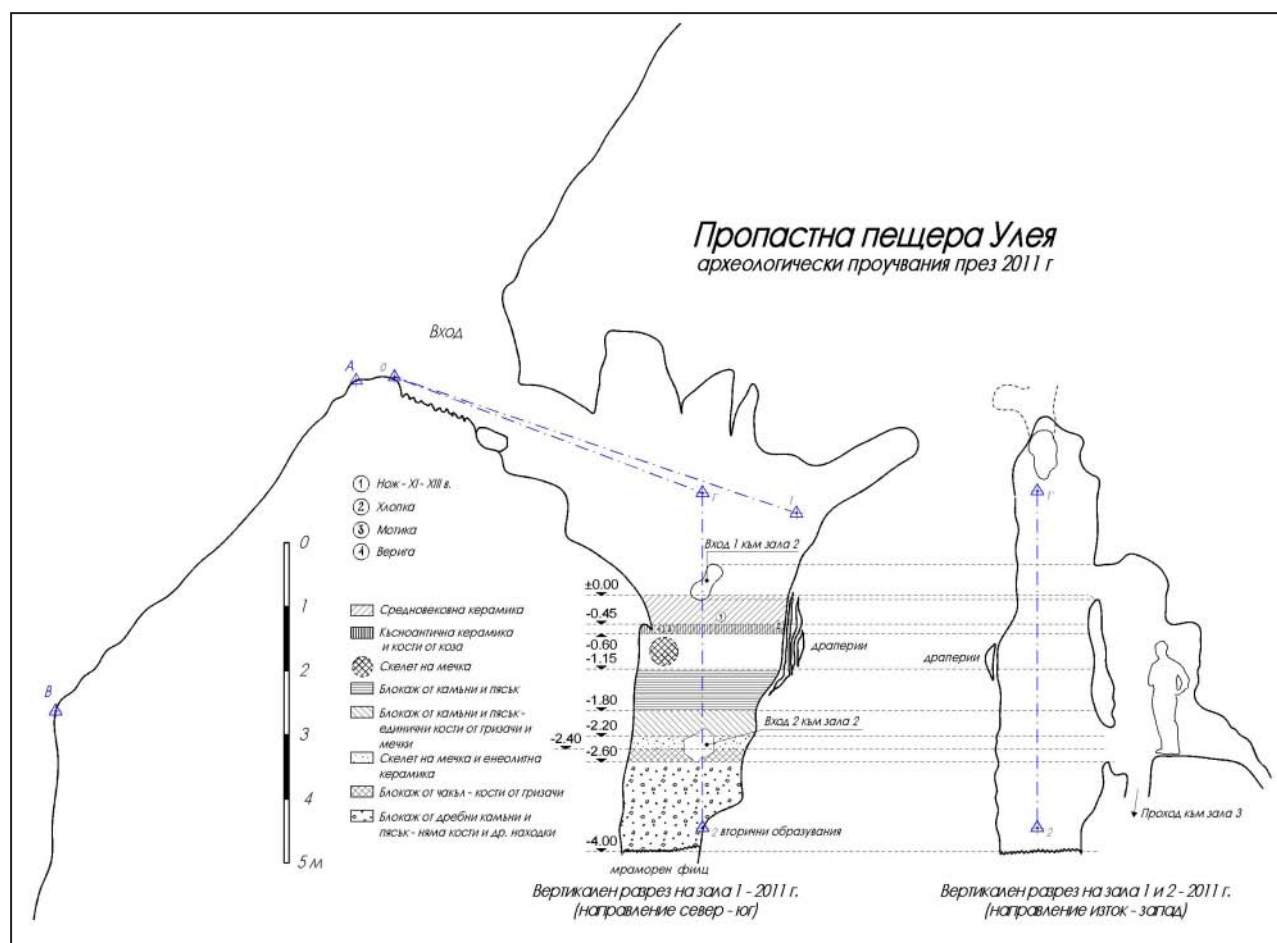
Разкопките на пласт 2,30 – 2,40 м разкриват все повече прохода към Зала 2. Ширината му е 0,50 м. До южната страна на кладенеца се намират в анатомичен ред кости от преден крайник на мечка. Пръста под тях е по-тъмно кафява. Явно това е някогашното ходово ниво на Зала 1. При костите се срещат и фрагменти от късноенеолитните съдове. На нивото на долния вход към Зала 2, на дълбочина 2,40 м, кладенецът се разширява (естествено образуване) и достига диаметри 1,60 м север – юг и 1,80 м изток – запад. Тъмната пръст е навлязла от Зала 2 и не образува пласт в Зала 1.

Преброяването на костния материал от мечки свидетелства за убиването на две мечки в Зала 1, на дълбочина 0,60 – 1,15 м и на 2,20 – 2,40 м. Костният материал не е в комплект, което говори за изхвърляне на част от костите навън. В пласт 2,40 – 2,50 м концентрацията на кости и керамика рязко намалява, което също свидетелства, че това е някогашното ходово ниво.

Освен нахвърляните камъни и фрагменти от съдове – 4 броя, няма свидетелства за допълнителна човешка намеса през епохата на късния енеолит. Съдейки от разпръснатият с малки изключения скелет явно ситуацията свидетелства за лов на мечка, изяждането на част от нея (счупени череп, ребра и разпръснати кости) и организирането на угощение на тесния скалист нос пред входа на пещерата. След угощението съдовете, в които е имало течности и храна, вероятно ритуално са разтрошени и само части от тях са хвърлени в пещерата. Те представляват: голям кошеровиден съд за храна, два биконични съда за течности и една купа. Други човешки принадлежности няма.

Разкопките на дълбочина 2,50-2,70 м достигат ниво, което е с 0,15 м по-ниско от прага към Зала 2. Намерени са само няколко фрагмента от глинени енеолитни съдове и единични кости от мечка и чифтокопитно животно, дребни гризачи и прилепи. На дълбочина 2,70 – 3 м керамика вече не се среща. Намират се само кости от гризачи. Пясъкът от блокажа свършва и се копае само варовиков филц, чакъл и сравнително по-дребни камъни. В пластове от 3 до 3,40 м няма керамика и кости от мечка. Намират се само кости от гризачи и прилепи. На дълбочина от 3,40 м до 4 м кладенецът (Зала 1) се стеснява до 1,10 м север – юг и 1,30 м изток – запад. В пълнежа от варовиков чакъл и филц има само кости от дребни гризачи и прилепи. Няма следи от човешко присъствие. В дълбочина стесняването продължава. Проучването бе приключено на дълбочина 4 м.

бочина находки липсват. В пластове от 1,40 м до 1,80 м се появяват кости от мечка, тревопасни животни и гризачи. Намерени са и няколко фрагмента от откритата в по-горните пластове антична амфора, спуснали се по периферията на кладенеца между камъните и няколко фрагмента от късноенеолитен съд. На дълбочина 1,80 – 2,20 м изкопният материал продължава да е блокаж от варовикови камъни, чакъл, филц и пясък. Ширината на кладенеца от 2,20 м (С – Ю) при горния вход към Зала 2 (първоначално ниво на терена) се стеснява до 1,50 м. Диаметърът изток-запад варира от 1,10 м до 1,30 м. Концентрацията на керамиката е по-голяма към входа на Зала 2 (обр. 2). В пласта с дълбочина 2,10-2,20 м се увеличава концентрацията фрагменти от късноенеолитни съдове и кости от мечка – гръбначни прешлени, крайници, череп, ребра. На дълбочина 2,20-2,30 м рязко се увеличава още повече концентрацията както на кости от мечка, така и на фрагменти от енеолитни съдове. Към долния вход на Зала 2 (на запад) концентрацията на кости от мечка е по-голяма. Намират се части от череп и „кучешки“ зъби и гръбначни прешлени на мечка. Между тях се откриват и керамични фрагменти. Пръста на входа към Зала 2 е тъмна. Явно става дума за старо ходово ниво с повече органични отпадъци от времето когато пещерата е използвана

Обр. 2. Стратиграфия на проучванията в Зала 1 на пещера Улея (Изготвил: Ч. Селински).

Литература

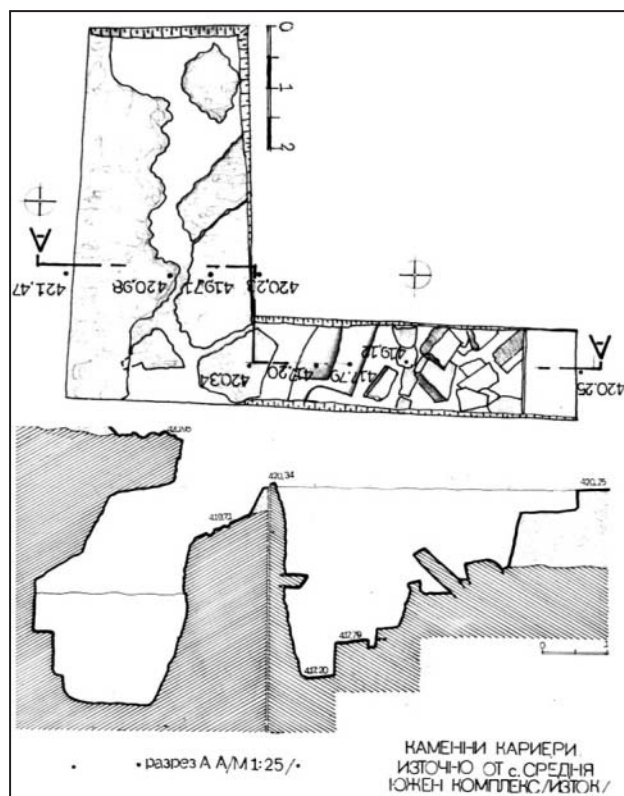
Дамянов, Бояджиев 2010: Д. Дамянов, Н. Бояджиев. Спасително археологическо проучване в пещера „Улея”, в землището на с. Могилица, община Смолян. – Археологически открития и разкопки през 2009 г., София, 2010, 192-194.

№ 60. КАМЕННИ КАРИЕРИ ИЗТОЧНО ОТ С. СРЕДНЯ, ОБЩИНА ШУМЕН

Георги Майсторски

Обектът се намира на 2,5 км източно от с. Средня, при извора на р. Бяла вода. През късната есен на 2009-а екип на РИМ – Шумен, подпомогнат от доц. д-р Ст. Бонев от НАИМ – БАН, Филиал – Шумен проучи частично открит скален навес, който местните наричат „Малката пещера”. Тя се е получила вследствие отнемането на редове каменни блокове с последователен отстъп. По тавана на навеса открихме врязани множество надписи, рисунки и знаци, някои от които категорично се свързват с българската култура от IX-X в. Внимателното обхождане на околните терени показва, че кариерата се е разгръщала в три големи комплекса – „Западен”, „Южен” и „Северен”.

В началото на октомври 2011 г. проучвателският екип заложи сондажите в най-източния участък на Южния комплекс – там, където теренът не бе докосван от иманяри. Желанието ни бе да обо-

Обр. 1. Сондаж 1 – план и разрез.

тен варовиков трошляк. В южната част на изкопа открихме няколко недообработени квадрати, лежащи една над друга в три реда, с наклон към север. Прави впечатление липсата на каменни блокове в северната част на траншеята, където попадаме на счупен квадрат с издълбано легло тип „лястовича опашка“, каквито са служили за строителна сглобка. Приехме това за ясен белег, че тази операция е извършвана на място. В профилите на сондаж 1а се очертаваха тъмни петна – вероятно легла от дървени стълбове и хоризонтални греди. От изток и запад те имат дълб. 0,80 м от съвременния терен и 0,60 – от началото на хоросановия трошляк, при ширина – 0,35-0,40 м. Имаме основание да допуснем, че тук става дума за следи от дървени съоръжения за товарене на блоковете.

За разлика от терасираните терени на Северния комплекс, тук установихме, че пространството пред скалния навес е било издълбано на същата дълбочина, както него. Следите от иззети блокове на дъното на изкопа на дълбочина 2,80 м означаваха едно: че формата и релефът на кариерата са получени изцяло благодарение на добива на каменни блокове и насипване на трошляка във вид на нисък

Обр. 2. Сондаж 1а – западен профил.

гатим информацията, която имахме относно технологията на добив – на хоризонтални пластове и на челни вертикални редове. От съществена важност беше да установим как е започвало разработването на отделните участъци – подбор на мястото, оголване на скалните венци и първи отцепи.

Сондаж 1: Той има размери 6 x 2 м по посока изток – запад. Представлява плитък скален навес, с различни по размер легла от извадени блокове. Дълбочината на добивния участък надхвърля 3 м, като подобно на Малката пещера в Северния комплекс, таванът на навеса е сводест и изтънен до 0,80 м. Система от жлеbove – вертикален, с ширина 0,15 м и хоризонтален – широк около 0,08 м, оформят ниша в скалата с височина 1 м и дължина от изток към запад – 1,60 м. В сондажа попаднахме на огромен скален къс точно пред лицето на навеса. Оказа се, че това е предната част на козирката, рухнала при неизвестни обстоятелства (може би земетръс?). Наличието на черен насип под падналата козирка говори, че рухването е станало след изоставянето на кариерата.

В най-западната част на сондаж 1 бе разкопана траншея с ширина 1 и дължина 5 м по посока север – юг. Тук най-горните 0,20 м са черноземен нанос, под който лежи плътен насип от си-

Обр. 3. Подемник – реконструкция.

вал. Само от ограничената площ на този малък участък – около 1 дка, са били добити над 2000 кубически метра или повече от 14 000 варовикови квадри. Те обаче са могли да обезпечат изграждането на участък с дължина едва 325 м от двуплицев градеж, какъвто е използван при Преславската Вършна крепостна стена например. Извадените от скалата блокове са дообработвани в непосредствена близост и посредством дървени скелета и подеминици са нареждани на товарните платформи, с които са били извозвани до строежа*.

Следи от такива конструкции се откриха в дебелия варовиков трошляк пред проучвания скален навес в ЮК. От ямите за дървени стълбове съдим, че с напредване на работата и натрупване на насипа, скелето е било подновено поне веднъж.

Сондаж 2: На 15 м източно от сондаж 1а направихме нов изкоп с размери 2 x 1,5 м, разположен в подножието на източния бряг (вал) на кариерата. Целта ни бе да установим източната граница на добивния участък. Насипът е от черна пръст с примеси от варовикови бучки. На дълб. ок. 1 м в североизточния ъгъл на сондажа се срещат средноголеми ломени камъни. На дълбочина до 1,80 м се очерта ивица варовиков трошляк с ширина 0,50 – 0,60 м, която стои долепена до ломените камъни. Встрани от нея – кафява пръст без примеси. Липсват находки.

Освен въпроса за обема и технологията на добиване, стои и темата за хората, които са работили на кариерите. Необичайно за обект от ранното българско средновековие, тук бе открит един единствен фрагмент от съд (в горните пластове), характерен за X в. – без керамика, инструменти, накити или приложения, никакви предмети от траен материал... При това – на фона на огромна по обем работа. За екипа не остава съмнение, че работната сила в кариерите при Средня, служили за мащабното държавно строителство на столицата В. Преслав, са били хора без имущество и без лични вещи. Успешните войни от началото на Симеоновото управление водят до задържане на десетки хиляди пленници за различен период от време. Къде са пребивавали те, как са били подчинявани месеци и години наред – може би част от отговора се крие при извора на река Бяла вода.

***Забележка:** Изказваме благодарност на колегата ни Гълъбина Йосифова, за съдействието при изработка на компютърния модел на подземник.

№ 61. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ №12 В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. КАЛИПЕТРОВО, ОБЩИНА СИЛИСТРА

Бони Петрунова, Елена Василева

Проучването на обект №12 се извърши във връзка с прокарването на газопровод, по трасето на „Преносен газопровод високо налягане и АГРС – Силистра“, договор между „Булгартрансгаз“ ЕАД и НАИМ-БАН. Според първоначалното описание, направено при теренни издирвания, обектът е локализиран в землището на с. Калипетрово, община Силистра, м. Голяма Бешевица, при зададени параметри км 76.200-76.450. Представлява късносредновековно селище, разположено върху долните части на два склона, спускащи се североизточно и югозападно към р. Бешевица. При огледа на терена е установено наличието на строителна и битова керамика със средна концентрация.

Зададената координация East 9582375.729, North 4782469.673 обозначава центъра на обекта. От това следва да се уточни, че според зададената дължина на обекта от 250 м – 125 от тях са в южна и 125 м в северна посока. Северният участък от 125 м попада в общинска земя, която не се обработва. Той е разположен върху първата заливна тераса на р. Бешевица. Южният участък е със същата дължина и попада в обработваема земя, засята с житни култури. Земята се стопанисва от кооперация и този участък не е отчужден. Освобождаването на терена за строителството на газопровода наложи сондирането и на неотчуждения участък от обекта.

По време на археологическите проучвания в този участък от трасето на газопровода са заложени общо 22 сондажа. Всеки от тях е ориентиран по посоките на света и е с размери: север – юг – 1,50 м, запад – изток – 5 м. Достигнатата дълбочина във всички сондажи варира от 1,50 до 2,50 м. Пръстта е еднородна, със светъл кафяв цвят. (Не бяха открити културни напластявания и археологически струк-

тури. Това се доказва и от факта, че при сондирането на силно денивелирания терен откритите единични находки от фрагменти битова и строителна керамика, фрагментирани керамични лули, монета, пръстен, които се откриха без археологически контекст и на дълбочина не повече от 0,20 – 0,30 м от съвременното ниво ни дава основание да смятаме, че на това място няма трайно поселение. Липсата на следи от поселищен живот в този участък обезсмислят по-нататъшни археологически проучвания и освобождават участъка от км 76.200 – 76.450 за изкопни работи и полагането на газопроводни тръби.

ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

№ 62. АРХЕОЗООЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНИ КРЕПОСТИ И МОГИЛИ

Лазар Нинов

През сезон 2011 г. са направени разкопки на археологическия обект Плиска – Източно от Цитаделата под ръководството на доц. д-р В. Григоров, при които са открити кости от говедо, овца, коза, свиня, кон, магаре, куче, котка, елен, глиган, заек, птици и риби. Разпределението на костите и животните е различно в съответните периоди. Домашните бозайници с изключение на кучето и котката са селскостопански животни. В единични случаи по костите се виждат следи от огън. Най-често срещания начин на кулинарна обработка на храната е чрез варене. Ловувани са най-често възрастни индивиди. Те са без съществено значение за изхранването на населението и по-скоро понякога са разнообразявали менюто на обитателите.

Между кухненските останки в района на идентифицирахме костни заготовки и оръдия (обр. 1). Материалът е разделен в три периода. Най-ранния период е от след столничния период – първа половина на X век. Дълбочините най-общо са под 0,8 м. Костите са само от домашни животни с изключение на един фрагмент от елен. Доминират едрите преживни, като много след тях са свинете, дребните преживни и коня. Трябва да отбележим, че количеството на костите от този период не са достатъчни за статистическа извадка. Вторият пласт 0,4 – 0,8 м. най-общо се отнася до втората половина на X век, включвайки и византийския период. Извадката е достоверна. Тя включва много селскостопански животни – говедо, овца, коза, свиня, кон, магаре и други свързани с дома – на първо място котка, а също кучето. Прави впечатление, че количеството кости от говедо надвишават костите от останалите животни и птици взети заедно. Тази факт констатиран в най-ранния пласт се затвърждава в средния и късния пласт. В последния пласт на второ място по численост са свинете и едва на трето място са дребните преживни.

Общо взето в изследвания участък източно от цитаделата откриваме голямо количество костни останки. Те са основно от домашни животни, малко птици – кокошки и рядко от дивеч.

В последните години броят на изследваните средновековни могили в Шуменско нараства. Голям екип под ръководството на Я. Димитров проучи могила №27 до Шумен (Димитров, Аладжов, Инкова, Иванов 2011). Земният насип на могилата се дължи на антропогенна дейност в това число от наплавяванията на останките от животински останки и други археологически находки. По данни на археолозите животинските кости които изследвах са от средновековието – края на VIII в. началото на IX век. Те са сравнително малко на брой – 235 и с изключение на останките от кон имат характеристиките на кухненски остатъци от храната на хората. Според разкопвачите около тях често има замазки, керамика, камъни и други находки и дарове.

Костите са само от домашни животни – говедо, овца, коза, свиня, кон, куче и кокошка. Останки от свине и домашни птици свидетелства за отседнал начин на живот. Наличието на останки от жилища и пълното отсъствие на дивеч е свързано с поминъка на хората – земеделие.

В региона има могили и други поменални съоръжения от Първото българско царство. Например в насипите на могилите в м. Чаир дере при Кабиюк са основно от домашни животни – кон, гове-

до, овца, коза, свиня, куче, магаре и котка. Дивеч има съвсем малко – заек, сърна, язовец и лисица. Те са свързани с поменалната обредност и натрупване на могилените насипи от пръст и културните пластове от обитавано място.

Разпределението на идентифицираните животински кости и техния брой в пластовете и структурите на могила 27 е неравномерно. Могилният насип е разделен на четири сектора, в които ясно се очертават четири пласта. Най-отдолу е пласт I – хумусен с въгленчета и фрагменти от глинени съдове. Този слой е най-наситен с животински кости – 109. От тях най-много са костите от говедо – 54, овце и кози – 32, свине – 11, коне – 2 и кокошки 7. Те са в контекста на установените и проучени структури и шест жилища – полуземлянки. Над този пласт е пласт II – сив „блатен“ пласт в който има 40 кости. От тях 26 са от говедо, 7 са от овца и коза, 6 са от свине и една кост от кон. Третият пласт е „мергело-лъосев“. В него има 50 кости – говедо – 30, овца – 5, свиня – 8 и коне – 7. Най-отгоре е хумусен пласт с мергелни прослойки, в който има 36 кости. Те са от говедо – 17 кости, овца/коза – 8 и свиня – 11. Като цяло наситеността на керамиката и костите намаляват във височина. Направени са детайлни измервания на костите. Единственото цяло животно, чиито останки се открити е женска свеня на възраст 2,5 години. Тя е положено грижливо в закръглена яма №11. Като цяло доминират останките от едър и дребен рогат добитък. Има единични кости от кокошки.

През сезон 2011 продължиха разкопките на археологическия обект „Двор, северно от Цитаделата – сектори Дървена ограда и Тайни ходници във Вътрешния град на Плиска“ под ръководството на проф. Ст. Станилов и д-р М. Инкова Идентифицирахме кости от тур, елен, сърна, глиган, мечка, лисица, говедо, овца, коза, свиня, кон, куче и птици. Направени са тафономични изследвания.

Между кухненските останки в района идентифицирахме костни артефакти и заготовки. Заготовките са от еленов рог – два броя и единични фрагменти от тръбести кости на домашни животни. От метатарзус на говедо е направено шило. Използвана е проксималната половина на костта, която в разцепена по дължина (обр. 2). За ръкохватка е използвана част от проксималната ставната повърхност, а работната част (острието) на шилото е в областта на средната третина диафизата. Намерено е още едно шило изработено от диафиза на тръбеста кост на едро преживно. Работната част – острието отново е в областта на диафизата.

Годните за измерване кости дават представа за височината и за физическите характеристики на популациите домашни и диви животни. Направени са детайлни измервания на седем метатарпални и метатарзални кости от коне. Средната височина при холката им е 140 см. Височината при холката на овцете е 58,5 см, а при свинете – 79 см.

Ловувани са тур, мечка, глиган – най-опасните животни през средновековието и такива с ценни кожи като лисицата (обр. 3).

Продължават археозоологичните изследвания на Трапезица – сектор южен с ръководител на разкопките Д. Рабовянов. Изследванията са по пластове и ями. Открояват се съществени различия в тях. Например в повечето от ямите има останки само от домашни животни, а в други смесване с дивеч, риби и птици. Най-контрастно се открояват материалите от тракийския период, където има разнообразен дивеч – турове, елени, диви свине, бобър, мечка, сърна и други. По някои от костите на едър рогат добитък има следи от физически натоварвания.

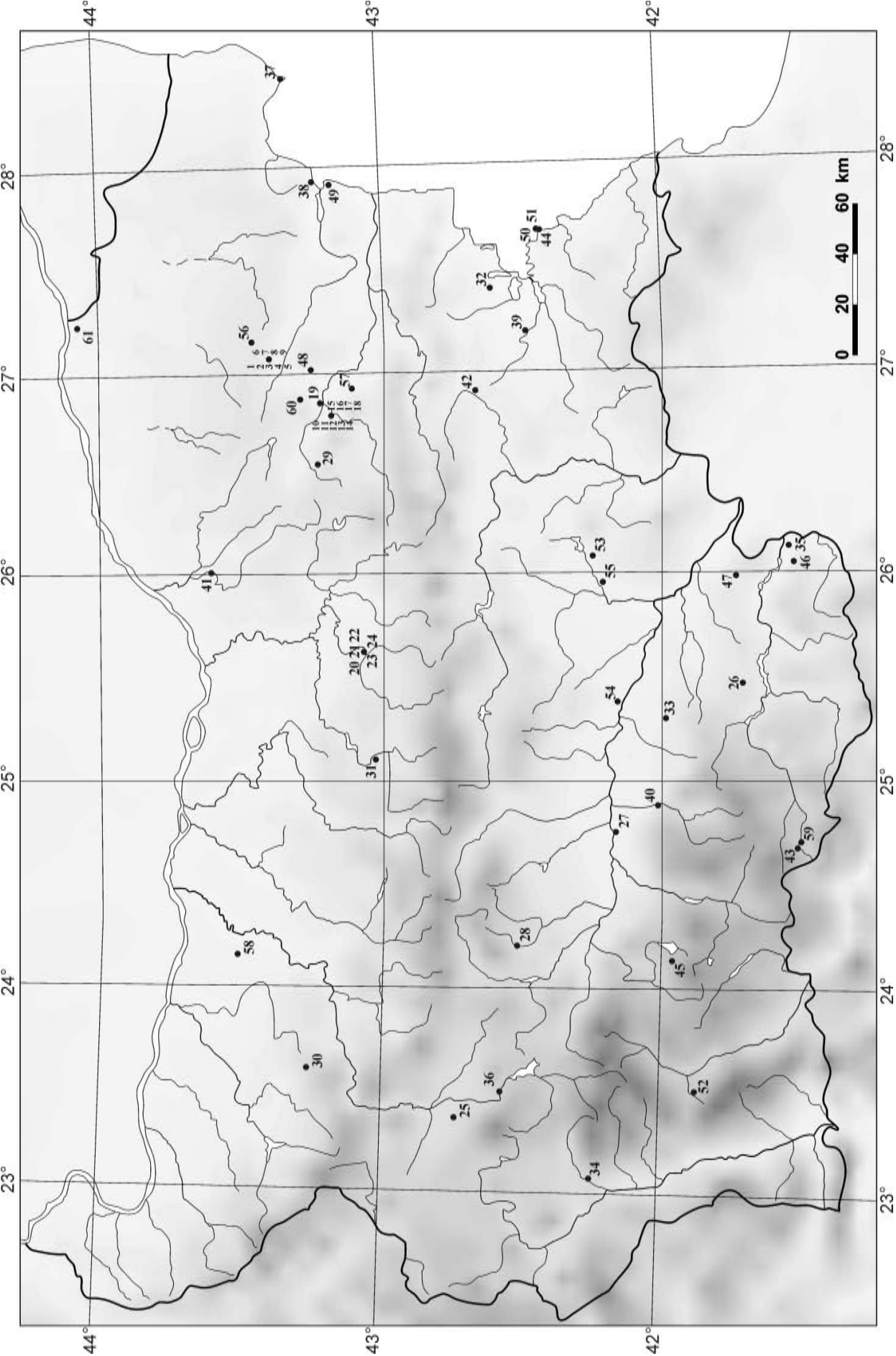
Обр. 1. Костно оръдие от дистална част на голям пищял от овца/коза със счупена работна част в областта на диафизата.

Обр. 2. Долни челюсти на лисица и куче.

Литература

Димитров, Аладжов, Инкова, Иванов 2011: Я. Домитров, А. Аладжов, М. Инкова, С. Иванов. Проучване на могила 27 (землище на община Каспичан) в околностите на Плиска. – АОР за 2010 г., София, 2011, 403 – 406.

Карта 4. Раздел IV. Средновековна археология.

V. АРХЕОЛОГИЧЕСКА КАРТА НА БЪЛГАРИЯ

№ 1. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. КУТОВО, ОБЩИНА ВИДИН

*Илко Цветков, Фионера Филипова, Николай Казашки,
Оленка Миланова, Стефан Александров*

Издирванията се проведоха в рамките на два дни през май 2011 г. Целта им беше да се идентифицират недвижими археологически културни ценности в района на инвестиционно намерение с площ 60 дка¹. Изследваната територия се намира на около 2,3 км югоизточно от с. Кутово и на 150 м северно от р. Дунав. При извършения оглед се установи, че за изграждането на асфалтов път за помпени станции и направа на дига край р. Дунав от този участък пръстта е извлечена, като е достигната дълбочина до 3 м. Не бяха регистрирани археологически обекти.

№ 2. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА С. ЧИФЛИК И С. БОРОВИЦА, ОБЩИНА БЕЛОГРАДЧИК

*Илко Цветков, Фионера Филипова, Николай Казашки,
Оленка Миланова, Стефан Александров*

Издирванията се проведоха в периода 1-4 юни 2011 г. Целта им беше да се идентифицират недвижими археологически културни ценности в района на две инвестиционни намерения за изграждане на курортно селище на 0,5 км северно от с. Чифлик и на ваканционно селище на 0,3 км източно от с. Боровица². В проучените територии не бяха констатиран археологически материали.

№ 3. НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ ПРИ ИЗГРАЖДАНЕТО НА ДУНАВ МОСТ ВИДИН – КАЛАФАТ И ПРИЛЕЖАЩАТА МУ ИНФРАСТРУКТУРА В ЗЕМЛИЩАТА НА ГР. ВИДИН И СЕЛАТА АНТИМОВО И КУТОВО

Оленка Миланова

Основната цел на проучването бе недопускане на нарушения на археологически структури, а методът – оглед и контрол върху изкопните работи. В централната и западната част на площта, предвидена за концесиониране са открити и частично проучени археологическите обекти „Гриндури-Изток” в землището на с. Кутово и „Гриндури-Запад” в землището на с. Антимово. Това са селище от ранната бронзова епоха (средата на III хил. пр. Хр.) и селище от ранното средновековие (VII-VIII в.) и не-

¹ Издирванията се проведоха по искане на фирма „Барак Груп” ЕООД по предоставен картен материал.

² Издирванията се проведоха по искане на фирмите „Сот Бехар” ЕООД и „Европейска търговска компания” ООД.

Обр. 1. Работен момент от археологическото наблюдение.

говия некропол. Около тези археологически обекти екип от 3 специалисти от РИМ-Видин извърши наблюдения в периода от 15.07.2011 г. до 15.12.2011 г. Наблюдението се простираше на терените южно от с. Антимово в североизточните сектори на инфраструктурата на Дунав мост 2, където се извършваха изкопни дейности за изземване на инертен материал върху площ от 200 дка. Дълбочината на изкопите достигаше на места до 4-5 м. При проведените наблюдения в отбелязаните участъци не бяха открити археологически структури и следи от древна човешка дейност. Всички изкопни дейности по реализация на инвестиционните намерения се извършиха при стриктното спазване на изискванията на чл. 161 от ЗКН.

Остава да се изпълни решението на комисията, назначена със заповед РД9 К-0250/08.12.2010 г.

на министъра на културата, обект „Гриндури-Запад”, който е проучен и обявен за недвижима културна ценност с посочени граници, да бъде изключен от концесионната площ. При намерение от страна на инвеститора да осъществи концесията в пълния териториален обхват, да бъде извършено пълно археологическо проучване.

№ 4. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЛАСТ ВИДИН

Красимира Лука

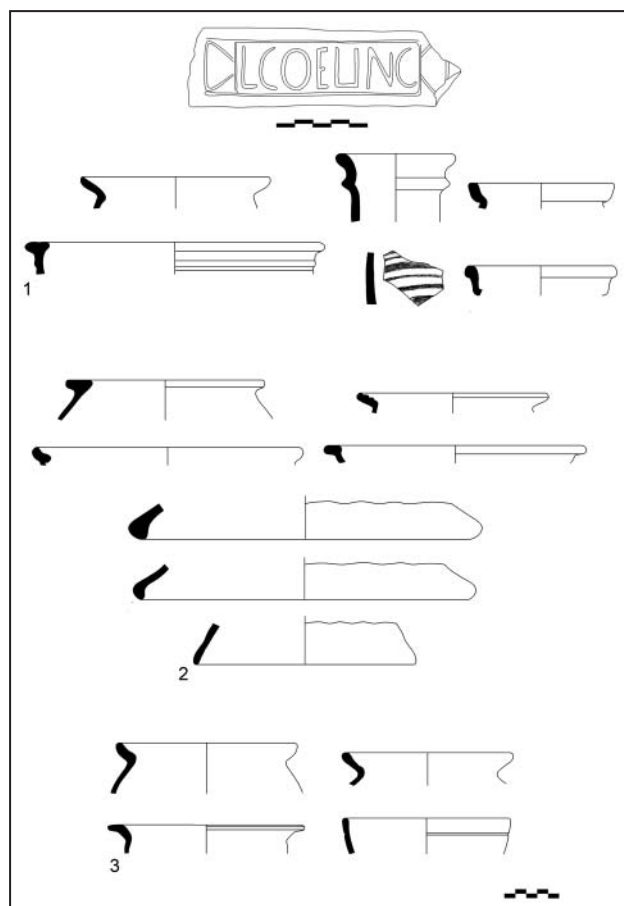
През 2011 г. продължи проучването на селищната система в градската територия на Ratiaria. Една от основните цели на теренните издирвания беше локализирането на трасето на пътя, свързващ главния град на областта с Naissus, както и събиране на информация за Крайдунавския път – една от главните антични артерии в съвременна Северна България.

с. Връв (Dorticum). Обектът е разположен на брега на река Дунав, на 2,5 км западно от с. Връв в м. Четате. На това място е регистриран кастил и селище от градски тип, а в неговата източна част – некропол. През 1970 г. западно от кастиела, на брега на Дунав, са проучени и пещи за изпичане на строителна керамика (Атанасова 1984, 55-57).

Огледът на обекта през 2011 г. показва, че иманярска интервенция е засегнала площ от около 300 дка. В центъра на разкопаната от иманярите територия е разположен т. нар. „кастил”, около който ясно личат следи от ров. Ровът загражда пространство с овален план и размери около 50 дка. Иманярските изкопи в оградената от рова площ показват наличието най-малко на три културни пласта, най-долният от които наситен с фрагменти от битова керамика.

Извън защитената с ров площ се развива голямо открито селище, също засегнато от иманярската интервенция. Събраният от тези вкопавания керамичен материал може да бъде датиран най-рано в средата на IV в., към което време най-вероятно се отнася и най-горният културен пласт на това място. Интерес представлява една находка на тухла с печат в tabula ansata LCOELING – L(uci) Coel(i) Ing(ennui) (обр. 1, 1).

с. Флорентин. Според В. Бешевлиев античното селище при с. Флорентин може да бъде отъждествено със споменатата от Прокопий Φλωριντιανα, разположена в областта Aquae (Бешевлиев 1955, 282; Aed. IV 4, 124, 1). Понастоящем селището попада изцяло под съвременното гробище. Разположено е на леко възвишение западно от селото, отдалечено на не повече от 80 м от съвременната брегова ивица на река Дунав. Заема площ от около 10 дка.

Обр. 1. Керамика от теренните издирвания във Видинска област: 1) с. Върв (*Dorticum*); 2) Античен обект при с. Въртоп; 3) Антично селище в м. Редените камъни при с. Макреш.

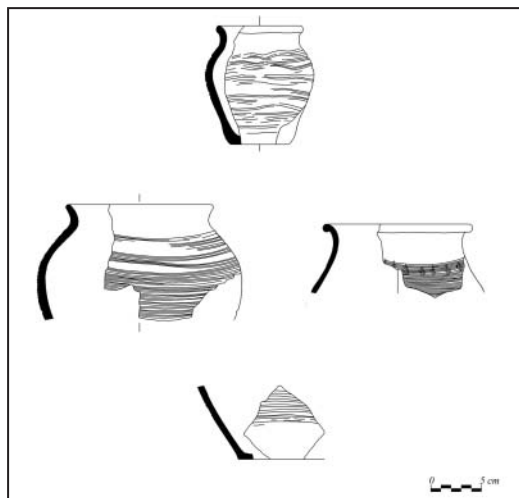
Обр. 2. Латински надписи от Colonia Ulpia Traiana Ratiaria.

с. Въртоп. На 1,4 км западно от село Въртоп и на 1,5 км северозападно от река Арчарица се попадна на останки от обитаване през античния период. Срещу новолокализирания обект – върху десния бряг на реката се намира м. Жидовец, където е проучен каптажа за централния водопровод на Рациария (Atanasova 1980, Tab. X). На около 6 км източно от локализираното селище и каптажа в м. Жидовец е разположен античният обект до с. Владиченци, регистриран през 2009 г. (Лука 2010, 630). Между този обект и Рациария води второстепенен път в посока север-юг (Лука 2011, 532). Съществува голяма вероятност пътят да е свързвал не само Рациария с обекта при Владиченци, но и античния обект до с. Въртоп, както и каптажът на водопровода. В случая имаме великолепен пример за второстепенна пътна артерия, която ако се съди датировката на обектите при Владиченци и Въртоп (според керамичния материал) (обр. 1, 2), може да бъде отнесена към късноантичния период.

с. Макреш. При с. Макреш, където в миналото са локализирани редица обекти (Велков 1923-1924; Миков 1928-1929; Атанасова 1980) беше извършено наблюдение на селището, разположено западно от Гара Макреш в м. Редените камъни. Новите данни показват, че площта на античното селище достига до около 100 дка. Събраните от повърхността фрагменти керамика отнасят селището към късноантичния период (обр. 1, 3). Откритият при изграждането на жп линията Видин – София храм на Юпитер, датиран според откритите в изкопите монети в III в. (Велков 1923-1924, 210-212) също може да бъде свързан със селището, което предполага, че то е съществувало и по-рано.

Южно от река Видбул, върху полегат склон с южно изложение бяха регистрирани останки от още едно голямо селище с площ от около 200 дка. Събраните керамични фрагменти могат да бъдат отнесени към късножелязната епоха. На около 600 м югоизточно от гарата на с. Макреш беше регистрирана надгробна могила, която вероятно е свързана със селището.

В нивите южно от селището се попадна на останките на античната пътна артерия. Трасето на същия път беше регистрирано и между селата Вълчек и Въртоп. Пътната настилка е в земеделски земи и оранта напречно на пътното трасе е довела до разнасяне на камъните. Нанася-

Обр. 3. Керамика от IX-X в. от м. Калето при с. Арчар.

нето на пътното трасе на картата показва, че античният път е минавал в непосредствена близост до селището в м. Редените камъни. Пътят следва течението на река Арчарица като е прокаран не в непосредствена близост до реката, където денивелацията на терена е голяма, а северно от нея върху равната част на платовидни възвишения.

В главния град на областта – Colonia Ulpia Traiana Ratiaria през 2011 г. бяха открити още три латински надписа: за храм и статуя на Ескулап, посвещение за здравето на Каракала, Юлия Домна и императорското семейство и посвещение за всички богове¹, последният от които произхождащ от м. Бабуя (обр. 2). В рамките на Калето трябва да бъде отбелязано и локализирането на мястото на средновековното селище от IX-X (обр. 3) и XIII-XIV в. под останките на бившата Археологическа база.

Литература

- Атанасова 1980:** Й. Атанасова. Вила рустика до с. Макреш, Видинско. – ИМСЗБ, 4, 1980, 67-81.
Атанасова 1984: Й. Атанасова. Пещи за строителна керамика от римската епоха във Видинско. – ИМСЗБ, 1984, 9, 49-58
Бешевлиев 1955: В. Бешевлиев. Латинските местни имена в Мизия и Тракия. – ИАИ, 1955, XIX, 279-303
Велков 1923-1924: И. Велков. Археологически вести. – ИБАИ, II, 1923-1924, 210-212
Лука 2010: К. Лука. Теренни обхождания на територията на община Димово, Видинска област. – АОР през 2009 г., София, 2010, 629-631
Лука 2011: К. Лука. Теренни обхождания на територията на община Димово и община Белоградчик, област Видин. – АОР през 2010 г., София, 2011, 531-533
Миков 1928-1929: В. Миков. Старини от разни краища в България. – ИАИ, 1928-1929, 331-332
Atanasova 1980: J. Atanasova. La conduit d'eau de la ville Ratiaria. – Ratiariensia, I, 1980, 83-92

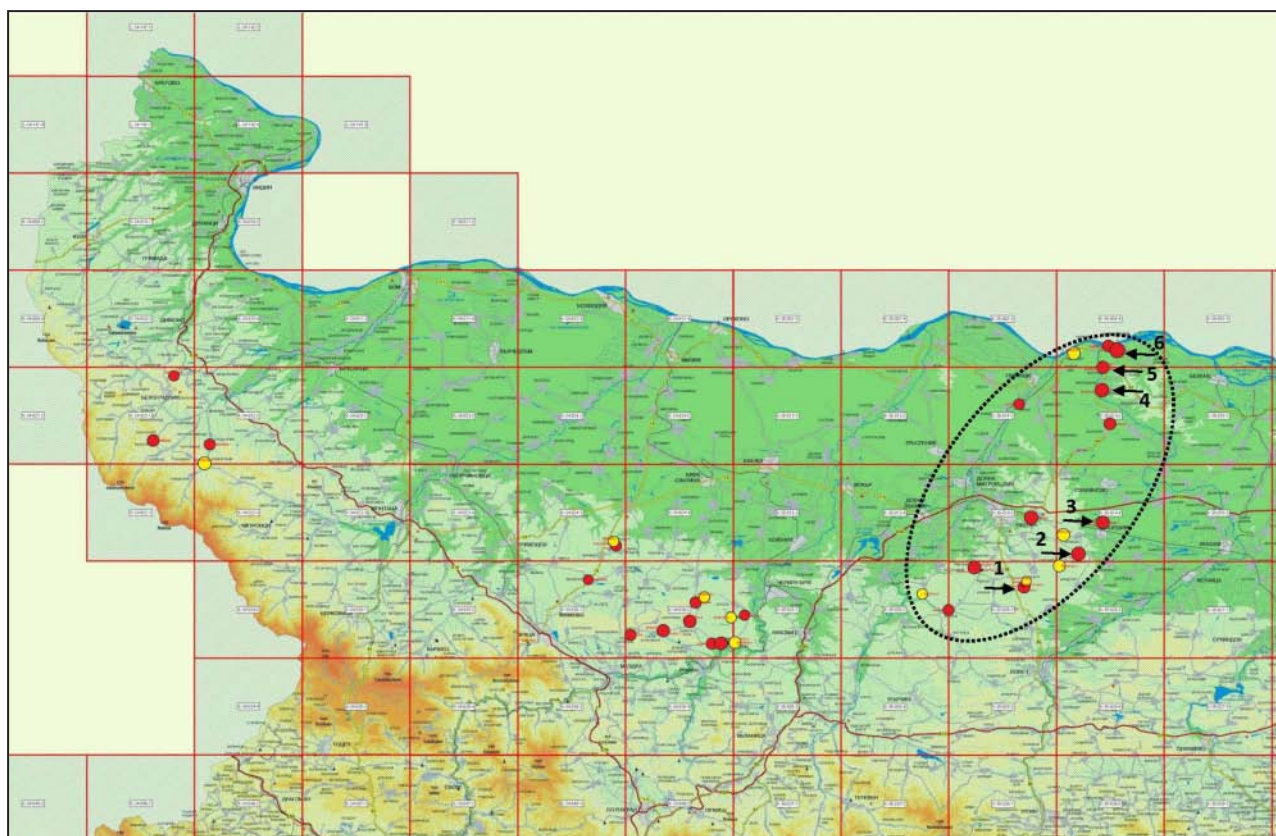
№ 5. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ОБЛАСТ ПЛЕВЕН

Мария Гюрова, Стефанка Иванова, Полина Андреева, Мачей Павликовски

Теренните проучвания се осъществиха в рамките на проект „Prehistoric Flint Sourcing in NW Bulgaria and NE Serbia: Field Survey and Laboratory Analyses”, финансиран от фондация Америка за България (AFB) и координиран от Американския научен център в София (ARCS), с юридическите страни по проекта: ARCS и Cardiff University (UK).

Проучването се проведе през юни под ръководството на д-р М. Гюрова и д-р С. Иванова (НАИМ-БАН) и с участието на двама геолози: д-р П. Андреева (геолог от Геологическия институт – БАН) и проф. М. Павликовски (Институт по минералогия, петрография и геохимия – Краков). Програмата ни предвиждаше регистриране на непознати археологически обекти в процеса на издирване, локализиране (с GPS координати) и идентифициране на източници на кремъчни суровини в северозападна България, с последващо точно нанасяне на картата на България; геологическо описание на обектите;

¹ Надписите са разчетени от Н. Шаранков, на когото изказвам благодарност за тази предварителна информация.

Обр. 1. Карта на България с локализиране на обходените обекти. Обектите в Плевенска област да оградени, а местонамирането на кремъчни артефакти е маркирано със стрелки:
1 – Бохот (язовира), 2 – Пелишат, 3 – Пордим, 4 – Муселиево, 5 – Жернов, 6 – Али Коч баба (Никопол) (изготвил А. Каменаров, допълнителни обозначения М. Гюрова).

фото документация; взимане на проби от кремъчни суровини и комплектуване на суровинна колекция (литотека) за сравнителни анализи включително с археологически образци. От археологическа гледна точка предизвикателството и надеждата беше (и те се оправдаха!) да се открият кремъчни артефакти, асоциирани с местонаходищата на кремъчни (флинтови суровини). Този факт е крачка напред в идентифицирането на т.нар. работилници за кремъчни артефакти в близост до суровинните източници – един от слабо проучените проблеми в родната праистория.

При издирванията бяха посетени землищата на селата Асеново, Дебово, Муселиево, Жернов, общ. Никопол; Бохот, Горталово, общ. Плевен; Згалево, Пелишат, общ. Пордим; Сомовит, общ. Гулянци; Садовец, общ. Долни Дъбник, област Плевен.

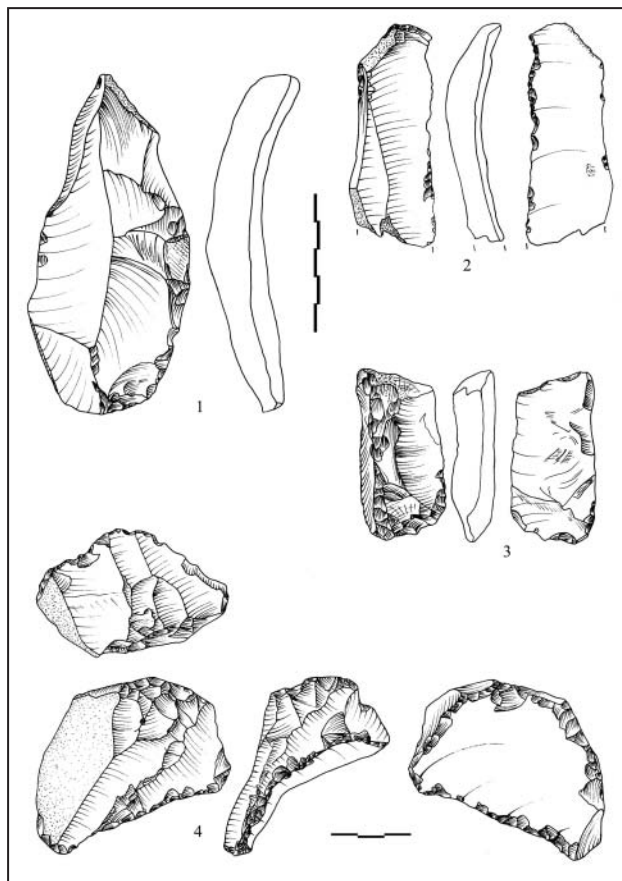
В резултат на проучването, базирано на предварителен прочит на необходимата литература и набелязване на обещаващи (много от тях познати) геологически обекти, бяха регистрирани 6 археологически обекта и 16 находища на флинт (първични и вторични) (обр.1).

Източници на суров кремъчен материал в Плевенско – геологически аспект

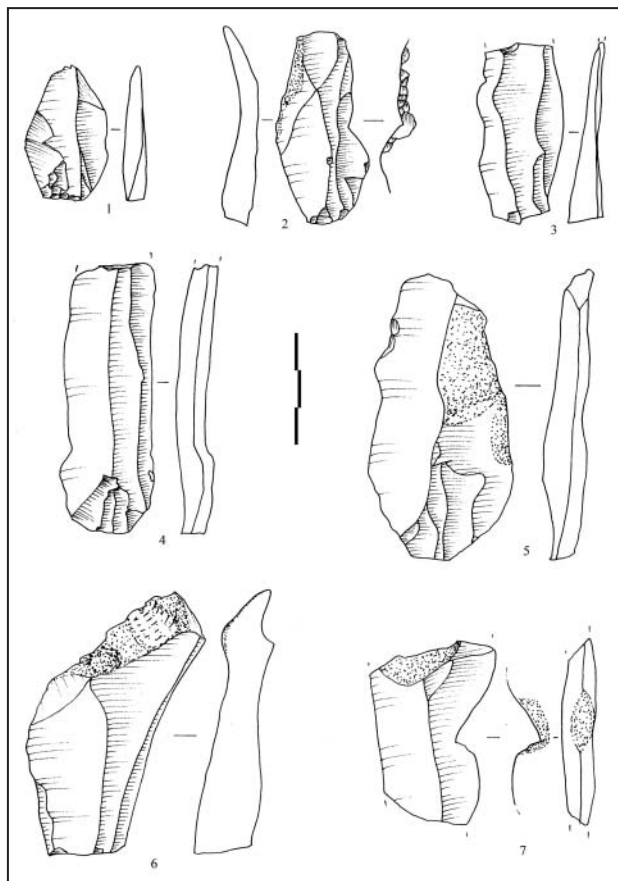
В Плевенско основно значение имат първичните находища на горнокредните седименти на Мездренската кремъчно-карбонатна свита (в смисъла на Йолкичев 1986), разкриваща се в района на село Муселиево и град Никопол, където тя е представена от светлосиви, кремаво сиви до сиво-бели неясно слоести варовици съдържащи чести флинтови конкреции. Вторичните находища се установяват северо-западно от село Жернов. Мездренската свита се разкрива и в района на село Горталово, където е изградена от тънко- до среднослоести сиви и светлосиви микрозърнести варовици с кремъчни конкреции.

Вероятен източник на първичните и вторични флинтови находища в района на язовира южно от село Бохот представляват слабо разкритите горнокредни седименти на Румянцевската варовикова свита (Йолкичев, 1986), представена от светлосиви неясно слоести глинести варовици с глауконит и кремъчни конкреции.

В настоящето изследване в района на селата Пордим и Пелишат не се установиха коренни (пър-

Обр. 2. Артефакти от подножието на Нанов камък, Муселиево: 1 – пластиновиден отломък, 2 – пластина с педолизационно нацътрбяване, 3 – неинтенционален отломък с еднolатерален ретуш, 4 – отломък от поправка на ядро за пластини с псевдоретуш (рисунки Е. Анастасова).

Обр. 3. Артефакти (оръдие, пластини и отломъци) от: обект при Али Коч баба в Никопол (1-5), Жернов (5-6) (рисунки М. Гюрова).

вични) разкрития на скали, съдържащи кремъчни конкреции, но се откриха няколко вторични находища. Източник на кремъчния материал в тях вероятно са горнокредните варовици, представени като олистолити в неогенските седименти на Димовската свита (Коюмджиева, Попов, 1988).

Кремъчни местонаходища асоциирани с артефакти – археологически аспект

Археологически артефакти, асоциирани с флинтови суровини бяха открити в Плевенските височини, в близост до Пордим, Пелишат и Бохот. И в трите случаи става дума за артефакти срещани с различна честота сред вторични/разсипни кремъчни валуни и чакъли, намиращи се в подножието на полегати склонове на възвишения. От естествената им среда бяха взети малки серии артефакта за онагледяване на находищата.

Всички артефакти носят белезите на експедиентно/опортюнистично използване на наличната суровина с тестване на похвати и техники за оформяне на ядра и оръдия, без целенасочен подход за серийно производство.

Втори клъстер от 3 археологически обекта се обособи в североизточния край на Плевенска област – в района на Никополските височини – в самия град и южно от него, в близост до селата Муселиево и Жернов. Районът е известен и отразен в литературата с големите концентрации на Мизийски флинт в скалните разкрития по десния бряг на Осъм и в скалните откоси на Дунавския бряг (Начев, 2009; Сиракова 2006).

Муселиево е свързано с дългогодишни проучвания на работилница да листовидни върхове, бележещи прехода среден-късен палеолит, както и с изследването на обекта Осъма, свързан с експлоатацията на кремъчни суровини в късната праистория (бронзовата епоха) (Сиракова 1980, 2006). Нашата колекция от артефакти се свежда до пет изделия намерени по склоновете на възвишението Нанов камък и 1

преотложен артефакт от плитчините на р. Осъм. Артефактите от повърхността на склона носят белезите на холоценски техники за експлоатация на ядра и добив на полуфабрикати – пластиновидни отломъци и пластини (обр. 2). Вероятна е връзката им с обекта Осъма, намиращ се в непосредствена близост.

Северозападно от Жернов попаднахме на склоново (съвременно) разкритие, с множество вторични кремъчни конкреции и валуни, и артефакти. Обектът определено носи белезите на работилница за първична експлоатация на качествен Мизийски флинт, срещан в първичното си находище под формата на амебовидни конкреции (до 1 м) във вместваща пишеща креда (Начев, 2009, обр. 7). Подбраната от нас серия артефакти включва масивни късове със следи от ядруване и разкриващи отломъци (за литотеката). Документираната колекция включва 4 пластини (3 фрагментирани), 3 отломъка и 1 фрагмент от първична подготовка на ядро. Всички артефакти съдържат фрагменти от характерната бяла, кредосъдържаща карбонатна кора (обр. 3. 6, 7).

Археологическият обект в Никопол (на хълма с текето на Али Коч баба) беше публикуван от Biagi и Starnini като сензационно откритие на раннонеолитна работилница за пластини за така характерните оръдия от „балкански флинт” (Biagi, Starnini 2011). Без да влизаме в детайли по темата (за повече информация – Gurova 2011), можем да потвърдим наличието на работилница за обработка на мизийски флинт, който се среща в изобилие в разкритието на южния склон на хълма. Серията артефакти, които открихме включва единични оръдия – съответно ретуширана пластина и отломък, отломъци и пластини като повечето са с частично корово покритие (обр. 3. 1-5). Морфо-метричните им параметри и технологични признаци говорят много по-убедително за къснохолоценска обработка (селище-работилница синхронно на това в Осъма например), отколкото за раннонеолитно ателие за експлоатация на „балкански флинт”.

Литература

Йолкичев 1986: Н. Йолкичев. Литостратиграфски единици, свързани с горнокредната серия в Западния и Централния Предбалкан. – Списание на Българското геологическо дружество, 1986, 37/3, 49-61.

Коюмджиева, Попов 1988: Е. Коюмджиева, Н. Попов. Литостратиграфия на неогенските седименти в Северозападна България. – Палеонтология, Стратиграфия и литология, 1988, 25, 3-26.

Начев 2009: Ч. Начев. Основните типове флинт в България като суровини за направа на артефакти. – Интердисциплинарни изследвания XX-XXI, 2009, 7-21.

Сиракова 2006: С. Сиракова. Къснопраисторическа експлоатация на кремъчни находища по долините на реките Осъм и Вит, Северна България, София, 2006.

Biagi, Starnini 2011: P. Biagi, E. Starnini. First discovery of Balkan flint sources and workshops along the course of the Danube river in Bulgaria. – In: Z. Tomičić (ed.). Zbornik radova posvećenih Korneliji Minichreiter, Zagreb: Institut za arheologiju, 69-83.

Gurova 2011: M. Gurova. Prehistoric Flint assemblages from Bulgaria: a raw material perspective. – In: M. Niagu (ed.) East and West. Culture and Civilization at the Lower Danube. Călărași 2011: Editura DAIM, 96-115.

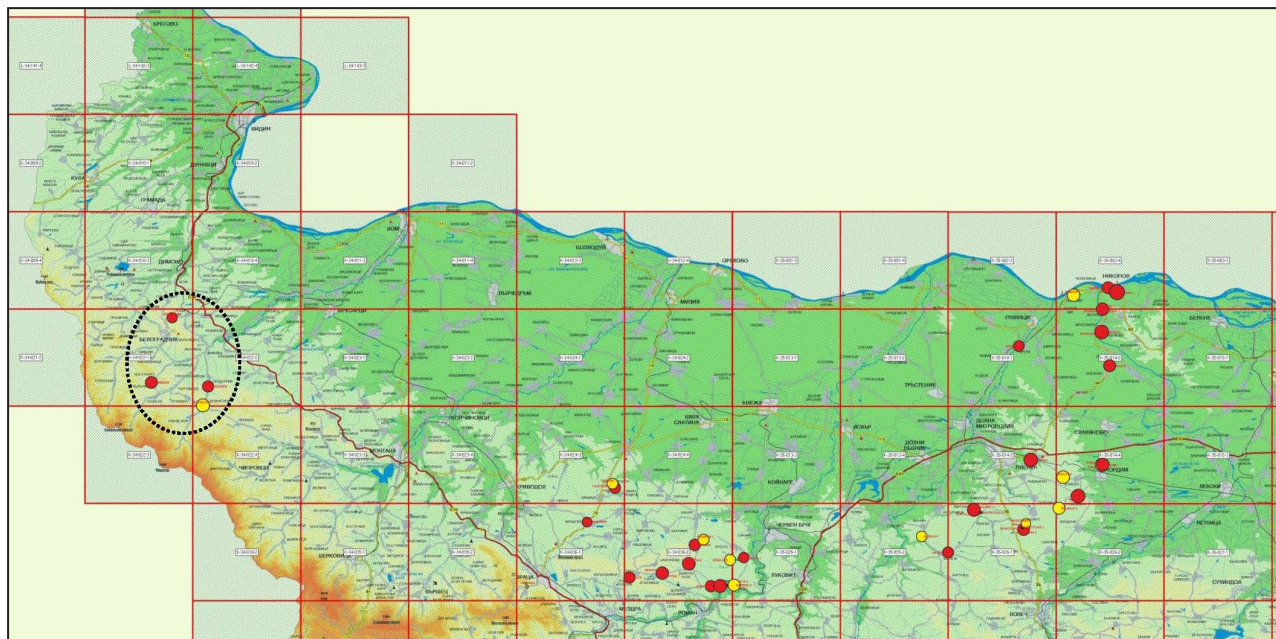
№ 6. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ОБЛАСТ ВИДИН

Мария Гюрова, Стефанка Иванова, Полина Андреева, Мачей Павликовски

Теренните проучвания се осъществиха в рамките на проекта представен в предходния отчет (№5), протекоха в същия формат и бяха фокусирани върху същите цели и задачи.

При издирванията бяха посетени землищата на селата Върбово, Средогрив, общ. Чупрене; Гранитово, общ. Белоградчик; Долни Лом и Търговище, общ. Чупрене, област Видин.

В резултат на изключително краткото ни проучване не бяха регистрирани археологически обекти, асоциирани с местонаходищата на флинткови суровини, но бяха локализирани и регистрирани 3 находища на кремък, от които бяха взети геологически проби за последващите ни лабораторни анализи (геохимия с помощта на LA-ICP-MS и петрография на шлифи от събраните образци) (обр. 1).

Обр. 1. Карта на България с локализиране на обходените обекти. Обектите във Видинска област да оградени (изготвил А. Каменаров, допълнителни обозначения – Гюрова).

Обр. 2. 1 – с. Върбово – първично находище на кремъчни конкреции във вместващи горноюрско-долнокредни седименти на Гложенската свита; 2 – средогрифски метаморфити (албитофири) до с. Средогрив (снимки – М. Гюрова).

В района на селата Върбово и Гара Орещец флинтови конкреции присъстват в горноюрско-долнокредните седименти на Гложенската свита (Николов, Сапунов, 1970), изградена от тъмно- до светлосиви плътни афанитови варовици с кремъчни конкреции и редки прослойки от интракластични варовици. Бяха взети образци от скалния отвес при входа на пещерата Козарника, изграден от горноюрски варовици с конкреции от старопланински флинт (Начев 2008) и от конкрециите в горноюрско-долнокредни седименти до с. Върбово (обр. 2. 1).

Южно от село Средогрив се установява една нетипична кремъчна суровина, представена от светло- до тъмносиви албитофири (метавулканити много богати на SiO_2), които се отнасят към единицата на палеозойските Средогривски метаморфити (Ангелов и др., 2006). Въпреки атрактивния си вид, този материал е много трошлив и непригоден за направа на артефакти (обр. 2. 2).

Литература

Ангелов и др. 2006: В. Ангелов, М. Антонов, С. Герджиков, И. Климов, П. Петров, Х. Киселинов, Г. Добрев. – В: В. Ангелов, Хрисчев (Ред.). Обяснителна записка към геоложка карта на България, М 1:50 000. Картен лист Княжевац и Белоградчик, София, Геокомплекс, 115.

Йолкичев 1986: Н. Йолкичев. Литостратиграфски единици, свързани с горнокредната серия в Западния и Централния Предбалкан. – Списание на Българското геологическо дружество, 1986, 37/3, 49-61.

Начев 2008: Ч. Начев. Геоложка характеристика на находищата на флинт от района на Козарника, Сезевозападна България. – In: M. Gurova (ed.). Prehistoric Research in Bulgaria: New Challenges, Sofia: National Institute of Archaeology and Museum-BAS, 30-38.

Николов, Сапунов 1970: Т. Николов, И. Сапунов. О региональной стратиграфии верхней юры и части нижнего мела в Балканидах. – Доклады Болгарской Академии Наук, 1970, 23/11, 1397-1400.

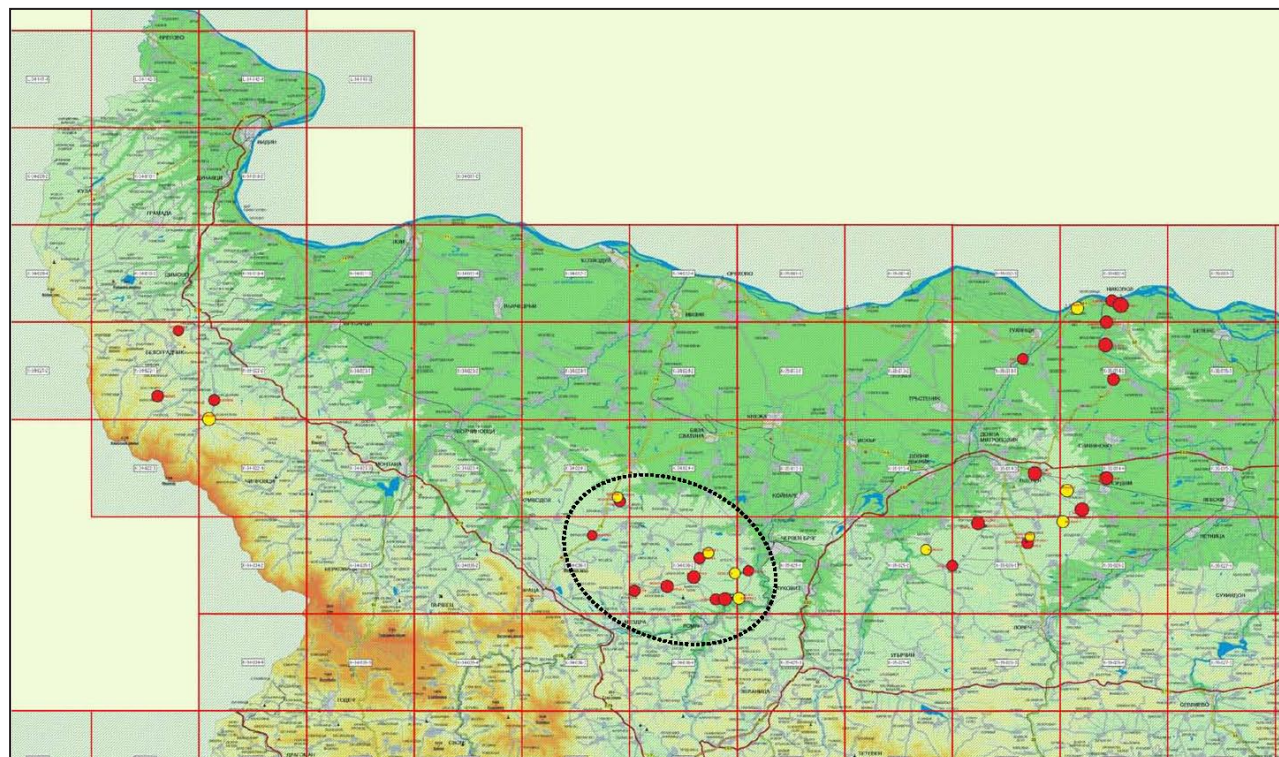
№ 7. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ОБЛАСТ ВРАЦА

Мария Гюрова, Стефанка Иванова, Полина Андреева, Мачей Павликовски

Теренните проучвания се осъществиха в рамките на проекта представен в предходния отчет (№5), протекоха в същия формат и бяха фокусирани върху същите цели и задачи.

Издирването се проведе в землищата на селата Баница, Мраморен и Чирен, общ. Враца; Габаре, общ. Бяла Слатина; Горна Кремена, Кален и Цаконица, общ. Мездра; Камено поле, общ. Роман; общини Борован, Кнежа и Козлодуй, област Враца.

В резултат на проучването не бяха регистрирани археологически обекти, асоциирани с место-

Обр. 1. Карта на България с локализиране на обходените обекти. Обектите във Врачанска област да оградени (изготвил А. Каменаров, допълнителни обозначения – Гюрова).

находищата на флинтови суровини, но бяха локализирани и регистрирани 11 находища на кремък, включително около следните селища (извън посочените в програмата): Кален, Горна Бешовица, Оходен, Драшан, Кунино, Реселец (обр. 1).

Геологическите образци бяха описани макроскопски на място от М. Павликовски, а впоследствие допълнени и оформени (от П. Андреева) в таблица с други изходни данни, необходими за по-нататъшния анализ на материалите с помощта LA-ICP-MS технология – лазерна аблация и масспектрометрия в индуктивно свързана плазма и електронен микроанализ. Анализът предвижда комбиниране на резултатите от геохимията с петрографски наблюдения и описания на шлифи от образците, за идентификация на микроелементите в минералния им състав.

В изследвания район флинтовият материал е представен в два типа находища: първични и вторични. *Първичните находища* представляват коренни разкрития на седиментите, съдържащи кремъчни конкреции. *Вторичните находища* са образувани при преотлагането на флинта под формата на кремъчни чакъли и валуни, изграждащи слабо споени или неспоени брекчи и конгломерати.

Източници на суров кремъчен материал във Врачанско – геологически аспект

Във Врачанско основният първичен източник на суров кремъчен материал са горнокредните седименти на Мездренската кремъчно-карбонатна свита (в смисъла на Йолкичев 1986). В този район тя е изградена от тънко- до среднослоести сиви и светлосиви микрозърнести варовици съдържащи множество кремъчни конкреции с тъмносив, кафеникаво-сив до черен цвят (в долните части на разреза) или светлосиви (в горните части на разреза). Освен първични находища, в изследвания район се установяват и преотложени кремъчни конкреции (вторични находища). Те се наблюдават под формата на кремъчни чакъли и валуни, изграждащи слабо споени или неспоени брекчи и конгломерати. Кремъците във вторичните отложения често са окислени и се отличават с червеникава или жълто-оранжева повърхност.

Значимостта на района по отношение на наличност на кремъчни суровини е отразена още в 70-те г. на миналия век от К. Кънчев, който посочва 19 локализирани флинтови находища във Врачанско (Кънчев 1978: 87). По-съвременни публикации допълват представата ни за важността от проучване на кремъчните находища и обвързването им с конкретен праисторически контекст (Начев 2009; Pawlikowski 1992; Zlateva-Uzunova 2009).

Сред по-интересните посетени от нас обекти са първичните находища около селата Кунино и Кален, разкриващи внушителни по размери конкреции (обр. 2. 2, 3), както и тези с по-малки конкреции от хомогенен флинт, локализирани в м. Динковец (до Кунино) и източно от с. Горна Бешовица (обр. 2. 1).

Намерението ни да вземем образец от м. Заешкото, интерпретирана като източник на местна суровина, използвана от обитателите на раннонеолитното селище Оходен, не беше реализирано, поради факта, че на мястото не открихме разкритие, съдържащо флинт, а и по геологически данни в Кайлъшката свита, към която принадлежи масива, не се намират кремъчни конкреции. От друга страна кремъчните конкреции в разкритието до малка пещера (по черен път от Оходен към Мало Пещене) се оказаха непригодни за изработване на сечива.

Обр. 2. Кремъчни конкреции в първична позиция във вместиращи горнокредни варовици: 1 – до с. Горна Бешовица; 2 – югозападно от с. Кален; 3 – между селата Кунино и Камено поле (снимки – М. Гюрова).

Литература

Йолкичев 1986: Н. Йолкичев. Литостратиграфски единици, свързани с горнокредната серия в Западния и Централния Предбалкан. – Списание на Българското геологическо дружество, 1986, 37/3, 49-61.

Кънчев 1978: К. Кънчев. Проучването на флинтския материал от археологически разкопки, проблеми и задачи. – Интердисциплинарни изследвания II, 1978, 81-89.

Начев 2009: Ч. Начев. Основните типове флинт в България като суровини за направа на артефакти. – Интердисциплинарни изследвания XX-XXI, 2009, 7-21.

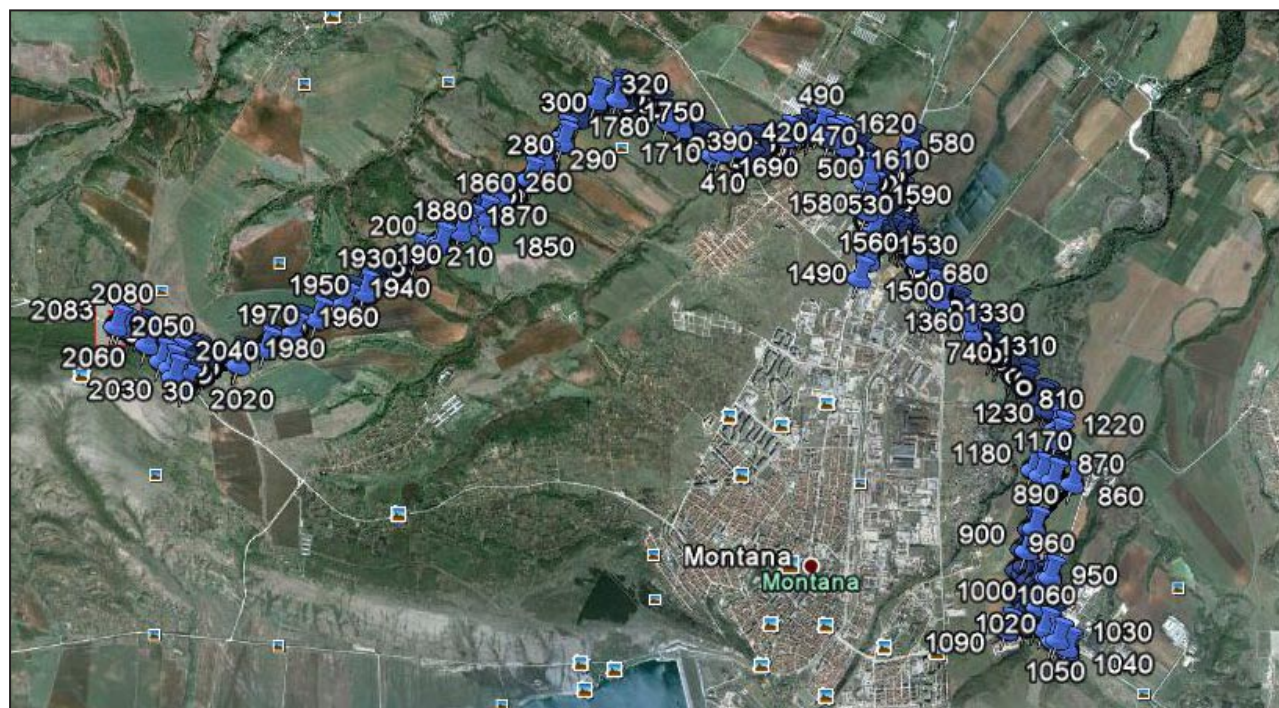
Pawlikowski 1992: M. Pawlikowski. The origin of lithic raw materials. – In: B. Ginter, J.K. Kozlovski, H. Laville (eds.) Temnata Cave. Excavations in Karlukovo Karst Area, Bulgaria, vol.1, part 1, Krakow: Jagellonian University Press, 241-286.

Zlateva-Uzunova 2009: R. Zlateva-Uzunova. Early Neolithic Stone Assemblage from Ohoden-Valoga Site, Building N 1. – In: G. Ganetsovski, Ohoden: A site of the early Neolithic, excavations 2002-2006, Sofia: BG Print, 2009, 63-75.

№ 8. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ПЪТ 1-1 (Е 79), ОБХОДЕН ПЪТ НА ГР. МОНТАНА ОТ КМ 102+060 ДО КМ 114+512

Андрей Аладжов

Издирванията на археологически обекти по трасето на обходен път Монтана се проведе за 6 работни дни с екип от 8 човека. Теренните проучвания започнаха от километър 102 – най-северозападната точка от трасето на обходния път, в землището на с. Долна Вереница, общ. Монтана и завършиха в югоизточния край на града. Изследваните терени са с видимост под 30%. Значителна част от предвидения за изграждане път съвпада с вече съществуващия обиколен път на града. В този участък древният терен е силно компрометиран и не може да се извършват актуални наблюдения. Същото важи и за засетите с различни земеделски култури площи, които не позволяват сигурност при регистрирането на присъствие или отсъствие на археологически материали и археологически съоръжения. При издирванията не бяха регистрирани археологически обекти.

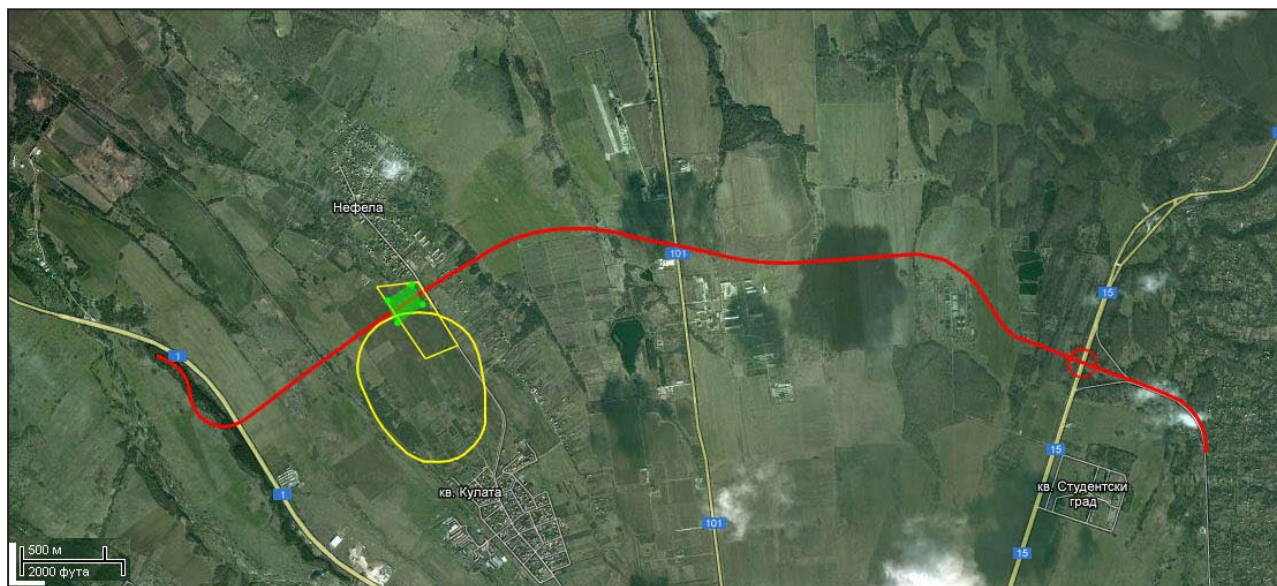

Обр. 1. Карта на изследваното трасе на обходния път.

№ 9. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ПЪТ I-1 (E79) ОБХОДЕН ПЪТ НА ГР. ВРАЦА ОТ КМ 0+000 ДО КМ 6+817

Яна Димитрова

Теренното проучване се проведе за 6 работни дни¹. Издирването стартира от километър 0+ 000 – най-западната точка на сектора и приключи на км 6+817, изследвано беше и прилежащото към пътя съоръжение. Посетен бе и бяха събрани археологически материали от регистриран през 2008 г. от доц. д-р Н. Торбов археологически обект, интерпретиран като селище от късната античност. Той попада в района между с. Нефела и кв. Кулата, гр. Враца (непосредствено на югоизток от с. Нефела), на равнинен терен – надзаливна тераса, със слаба денивелация в посока СЗ и добра експозиция. Селището се разполага на площ от около 100 дка, на които предвид съществуващата съвременна селскостопанска растителност бе регистрирана средна концентрация на фрагменти битова и строителна керамика, а на местата с по-добра видимост – и петна бял хоросан, както и отделни каменни струпвания.

Обр. 1. Обходеното трасе с регистрирания обект.

№ 10. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В М. КРАИЩЕ, ЗЕМЛИЩА НА СЕЛАТА СТАРО СЕЛО И ЦАРЕВЕЦ, ОБЩИНА МЕЗДРА

Нарцис Торбов, Георги Ганецовски

Теренът в м. Краище предстои да бъде разработен от „Хемус-М“ АД като кариера за скално-облицовъчни материали. Теренното издирване се извърши в границите на определената площ (картни листове К-3-45(179); К-3-45(180); К-3-45(181); К-3-45(195); К-3-45(196) в М 1:5000 с нанесени границите на параметъра и фиксирани от обозначени точки с координати в координатна система от 1970 г.).

В границите на посочения от фирма „Хемус-М“ АД периметър попада надгробна могила (моги-

¹ В екипа бяха включени гл. ас. д-р А. Аладжов К. Чукалев и Е. Василева от НАИМ-БАН, доц. д-р Н. Торбов и А. Кирилова от РИМ – Враца и Ф. Петрунов от НБУ.

ла 2), която е с приблизителен диаметър 14 м и височина 2 м и има координати: X: 4691675; Y: 8550800. Променени са границите на периметъра и теренът с могилата е изключен:

№ точка	X	Y
2	4692000	8551000
3	4691650	8550700
4	4691500	8550835

Средновековната крепост Големия град с координати X: 4691000; Y: 8549500 и средновековната крепост Малкия град с координати X: 4691600; Y: 854930 са извън периметъра, но са променени неговите граници с оглед на създаване на охранителна зона.

№ точка	X	Y
14	4690850	8549500
15	4690850	8549650
16	4691350	8549650
17	4691350	8549540

№ 11. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА КУНИНО И КАМЕНО ПОЛЕ, ОБЩИНА РОМАН, ГАБАРЕ И ДРАШАН, ОБЩИНА БЯЛА СЛАТИНА

*Станимира Танева, Кръстю Чукалев, Георги Ганецовски,
Павел Попов, Анна Ходкевич*

Теренните проучвания се проведеха през октомври 2011 г.¹ Основна цел бе издирването на подходящи пещери, обитавани през палеолита. Това предопредели за втора година и изборът ни главно на Карлуковския карстов район (Танева и др. 2011). През 2011 г. бяха допроучени землищата на селата Кунино и Камено поле и разширена територията на издирванията в северна посока, със селата Драшан и Габаре. Регистрирани са 7 нови и допълнени данните за 6, вече известни в литературата обекти. За всички са попълнени съответните данни в АКБ, според актуалните изисквания.

Кунино (2 обекта)

Праисторическото селище „Полето под присоето“ се намира на 2,1 км западно от селото. Проучвано е от Б. Николов (Николов 1996, 175). В северната част на обекта има множество иманярски изкопи. Намерените фрагменти от керамични съдове, могат да се отнесат към неолита, халколита, РЖЕ, както и в периода II-IV в. и VIII-IX в.²

На 1,6 км югозападно от селото регистрирахме обект „Помпена станция“, който малкото открити керамични фрагменти, позволяват да отнесем най-общо към античността.

Камено поле (4 обекта)

В м. Дяволско вървище, на 3,7 км източно от селото, бе регистриран археологически обект. Констатирахме следи от активна иманярска дейност. В изкопите се установи наличието на културен пласт, който според намерените керамични фрагменти може да се отнесе към халколита.

В м. Челковица, северно от селото, регистрирахме два обекта. „Челковица 1“ е вече известен в литературата (Николов 1996, 138; Димитрова 1985, 27, №87) и според намерените малобройни фрагменти керамика се отнася към неолита. „Челковица 2“ – намерените керамични фрагменти от съдове

¹ Благодарим на Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology Departement of Human Evolution, Leipzig (Germany) за съдействието, което ни оказват.

² Благодарим на П. Владкова (РИМ В. Търново), С. Александров и Е. Генчева (НАИМ-БАН), които консултираха част от намерените при тези издирвания находки.

се отнасят към късната праистория (неолит, халколит), но има и единични по-късни материали.

Драшан (3 обекта)

В м. Изворел, на 3,2 км североизточно от селото, установихме множество иманярски изкопи (на ръка и със земекопна техника). Намерените фрагменти от керамика позволяват да отнесем обекта към периода II-IV в.

Драшанската пещера се намира западно от селото. Проучвана е от В. Миков, който отнася откритите материали към халколита (Миков 1933). По повърхността не установихме археологически материали.

В м. Крежта, на 1,9 км северно от селото, непосредствено до пътя свързващ Драшан с Габаре, се намира антично селище (Николов 1996, 121). Откритите на повърхността керамични фрагменти се датират в периода III-IV в.

Габаре (4 обекта)

Пещерата Янкулова дупка се намира на левия бряг на река Габарска, на 2,2 км южно от селото. Намерените единични керамични фрагмента не позволяват точна датировка, а само предположение за обитаване през късната праистория.

В м. Мончовец, на 5,3 км източно от селото, се намериха фрагменти строителна и битова керамика, които датират съществуването на обекта в периода II-IV в.

Някои от регистрираните обекти в това землище са вече известни от литературата. Такива са двете Калета, разположени на естествено укрепени възвишения. Южно от селото е Марленско кале (Николов 1996, 67). Установихме пласт от късния халколит, в който се забелязват силно опалени замазки от отоплително съоръжение. В множеството иманярски изкопи се забелязват останки от зидове на суха зидария и с хоросан. Един от зидовете е с височина 2 м и деб. 1,20 м, ориентиран е север-юг. Разкритите по повърхността материали, потвърждават съществуването на селището през халколита и в периода II-IV в. Второто, Долно Кале е разположено северно от селото. Намерените единични фрагменти от строителна керамика, не позволяват точна датировка.

Литература

Димитрова 1985: Д. Димитрова. Археологическите паметници във Врачански окръг. София, 1985.

Миков 1933: В. Миков. Материали от предисторическата епоха в България. – ИБАИ, 1933, VII, 358-368.

Николов 1996: Б. Николов. От Искър до Огоста. История на 151 села и градове от бившия Врачански окръг. София, 1996.

Танева и др. 2011: С. Танева, Ц. Цанова, С. Сиракова, К. Чукалев, Р. Спасов. Теренни издирвания в землищата на селата Долно Озирово, общ. Вършец, Старо село община Мездра, Бресте, Реселец, общ. Червен бряг, Камено поле и Кунино, община Роман. – АОР през 2010 г., София, 2011, 535-537.

№ 12. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ПЪТЕН УЧАСТЪК МЕЗДРА – БОТЕВГРАД ОТ ПЪТ Е-79 (I-1) (ОТ КМ 161+367 ДО КМ 194+000)

Сергей Торбатов, Биляна Иванова

От 21 до 30 септември 2011 г., по договор с АПИ, беше извършено обхождане на новото трасе на пътен участък Мездра – Ботевград от високоскоростен път Е-79 (I-1), с цел издирване на археологически обекти. Дължината на участъка възлиза на 32, 633 км, при зададен сервитут от 30 м. Изследваната ивица по протежение на значителна част от трасето многократно надвишава определения сервитут. Археологически обекти бяха регистрирани в землищата на с. Люти дол, общ. Мездра, и на селата Новачене и Скравена, общ. Ботевград.

с. Люти дол

На изток от махала Манчовци и на югозапад от вече изселената махала Миновци на селото (на 1,89

км юг-югоизточно от кметството на Люти дол) е локализирано селище от късния османски период и периода на Българското Възраждане (последна четвърт на XVII – втора половина на XVIII в.). То заема площ от около 80 дка в м. Селище, върху полегата тераса с югозападно изложение, над десния бряг на поток, десен приток на р. Малата река. Селището се идентифицира с известното от писмените извори с. Лаката, възникнало през последна четвърт на XVII в. и явяващо се предходник на сегашното с. Люти дол. Изселването на жителите от това място е свързано с чумните епидемии в края на XVIII/началото на XIX в.

Южно от селището и северно от м. Малката крещ (на 1,88 км юг-югоизточно от Кметството на Люти дол), върху западната част на тераса над левия бряг на поток, десен приток на р. Малата река, се намира некропол, обслужвал някогашното с. Лаката, а след това (чак до края на XIX в.) – обитателите на разположените наблизо махали Манчовци и Миновци (обр. 1).

с. Новачене

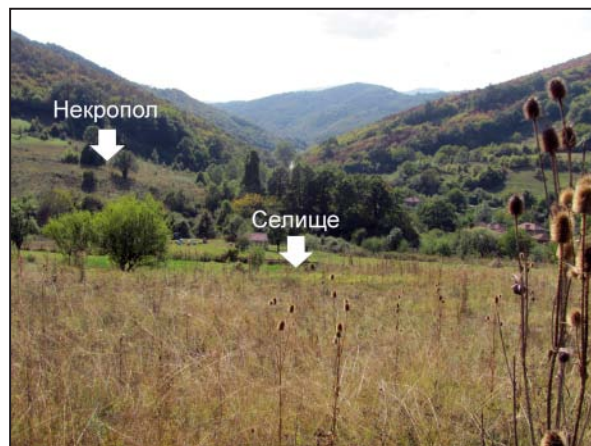
В м. Мишляк, на 75 м югозападно от сегашното шосе Мездра – Ботевград (4,45 км север-северозападно от кметството на с. Новачене), е локализирана единична могила (обр. 2). Разположена е върху тераса с югозападно изложение, над стока на р. Новаченска река и неин ляв приток. Могилата е с елипсовидна конфигурация, с диаметър 25,4/38,5 м и височина 4 м. Пресечена е по диаметъра от север към юг от траншееен иманярски изкоп с широчина 2-3 м. Могилният насип е еднороден, от светлокафява пръст. Извън очертанията на могилата, но в близост до нейната периферия, беше намерен фрагмент от купа с датировка в IV в. пр. Хр.

На 250 м североизточно от сегашното шосе Мездра – Ботевград (1,93 км север-северозападно от кметството на с. Новачене) се намира оброк, посветен на Св. Илия. Той е ситуиран край вековен бряст, в равнинен терен със слаб наклон на юг. Оброкът представлява каменен кръст, датиращ вероятно от XIX в. Непосредствено до стария е издигнат нов кръст.

с. Скравена

В м. Мекаша, на 350 м североизточно от бъдещото трасе на високоскоростния път Мездра – Ботевград (2,91 км северно от кметството на с. Скравена), е регистрирана могила, върху която е поставен оброк, посветен на Св. Петър и Св. Павел (обр. 3). Могилата е с конична форма, с височина 2,60 м и максимален диаметър около 40 м. Периферията ѝ в миналото е била обработвана, което е довело до промяна в нейната оригинална конфигурация. На върха на могилата има вековен бряст, край който, вероятно през XIX в., е поставен оброка. Редом с останките от стария каменен кръст е поставен нов, мраморен.

В м. Търновец, на 215 м североизточно от бъдещото пътно трасе (2,07 км север-североизточно от кметството на с. Скравена), се издига трудно достъпна могила, обрасла с гъста горска растителност. Височината ѝ е не по-малко от 3 м, при диаметър около 25 м. Приблизително в центъра на могилата има пресен иманярски изкоп. Могилният на-

Обр. 1. Люти дол. Селище и некропол от късната османска епоха и периода на Възраждането.

Обр. 2. Новачене. Могила в м. Мишляк.

Обр. 3. Скравена. Могила и оброк, посветен на Св. Петър и Св. Павел, в м. Мекаша.

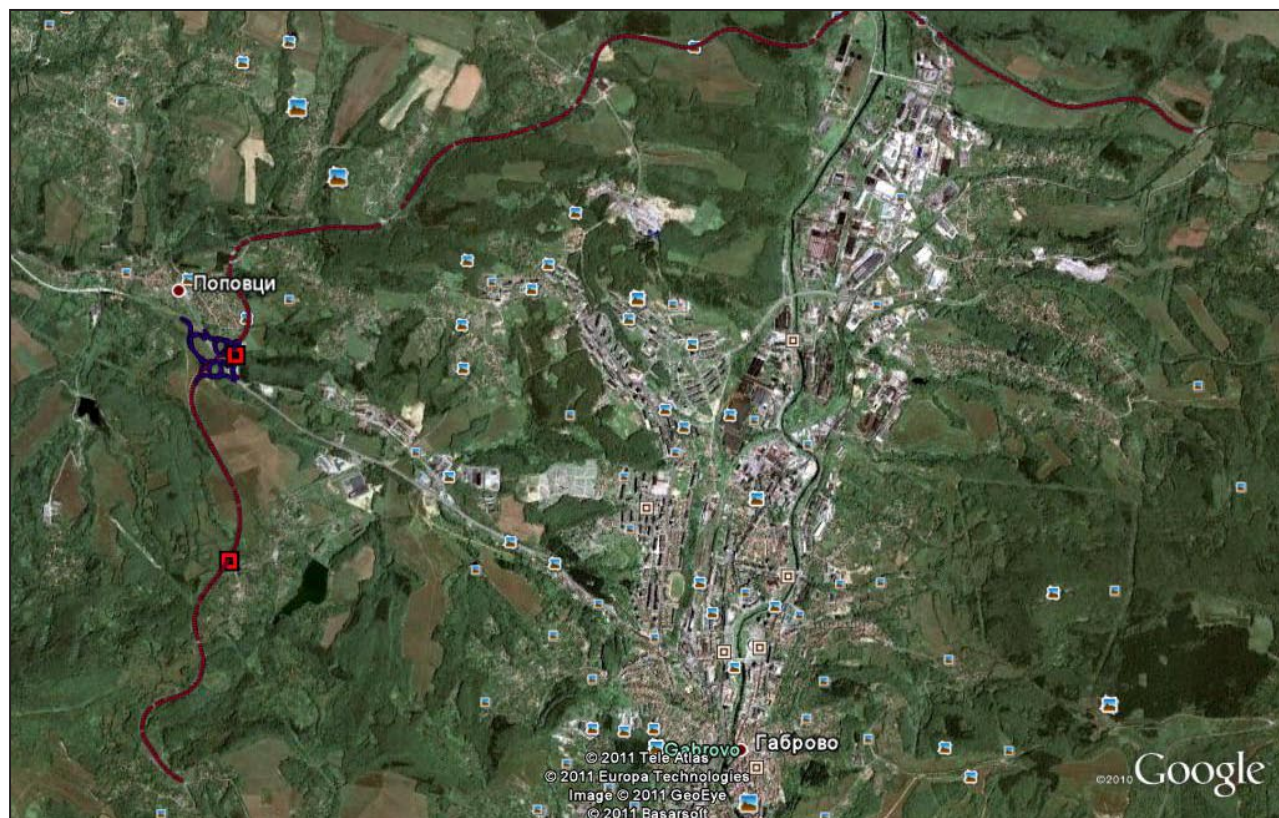
сип е от светлокафява глинеста пръст. Дъговидната прослойка от дребни камъни и чакъл, която се вижда в един от профилите, е възможно да представлява кожух на централно погребение.

В м. Грамаде, върху стъпаловидна тераса в югозападното подножие на възвишението Креца (2,04 км север-североизточно от кметството на с. Скравена), се намират останките от старо селище, което е добре познато от множество споменавания в научната и краеведска литература. Според оповестените находки от неговата територия, то е съществувало през късножелязната епоха, римския и късноримския период и периода на Второто българско царство. Площта на селището възлиза на около 200 дка. Сега тя отчасти попада в дворни парцели, както и в територията на селския гробищен парк на Скравена. Събраният при обходите подемен археологически материал (битова и строителна керамика) е само от римския и късноримския период. Предстоящите строителни работи във връзка с изграждането на новото шосе ще засегнат югозападната периферия на селището, пресичайки я на протежение от 300 м.

№ 13. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ОБХОДЕН ПЪТ ГАБРОВО, КМ 10+940 – 30+670

Бони Петрунова

Издирванията на археологически обекти по трасето на обходен път Габрово се осъществиха за 10 дни с екип от 10 човека. Теренните проучвания се проведеха в разнообразен терен. Преобладаващата част от трасето на проектирания обходен път минава през силно пресечен релеф с рязка денивелация и през гъста горска растителност. Около 30% от маршрута преминава през градска среда. Предвид посочените теренни условия картирането на археологически обекти беше силно затруднено. Гъстата горска растителност не позволяваше наблюдения с необходимата за регистриране на археологически обекти видимост. Реалната видимост на терена не надвишаваше 50%. Градската среда беше проблемна заради компроме-

Обр. 1. Карта на изследваното трасе на обходния път.

тираното от осъществени строителни дейности трасе. И в този случай липсата на реален дървен терен не позволяваше повече от 50% видимост. В резултат на проведените археологически издирвания по трасето на проектирания за изграждане обходен път Габрово-Шипка се регистрираха два потенциални археологически обекта. Поради компрометирания терен и проблемите с видимостта не беше възможно да бъдат уточнени със сигурност техните конкретни параметри – вид, хронология и граници. По реда на тяхното картиране – от югоизток на северозапад – обектите бяха означени с номера 1 и 2. Регистрира се средна концентрация на фрагменти битова и строителна керамика – разпръснати равномерно. Има вероятност обектите да представляват сателитни селища на римската крепост, намираща се над с. Поповци.

№ 14. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ОБЩИНА РУСЕ

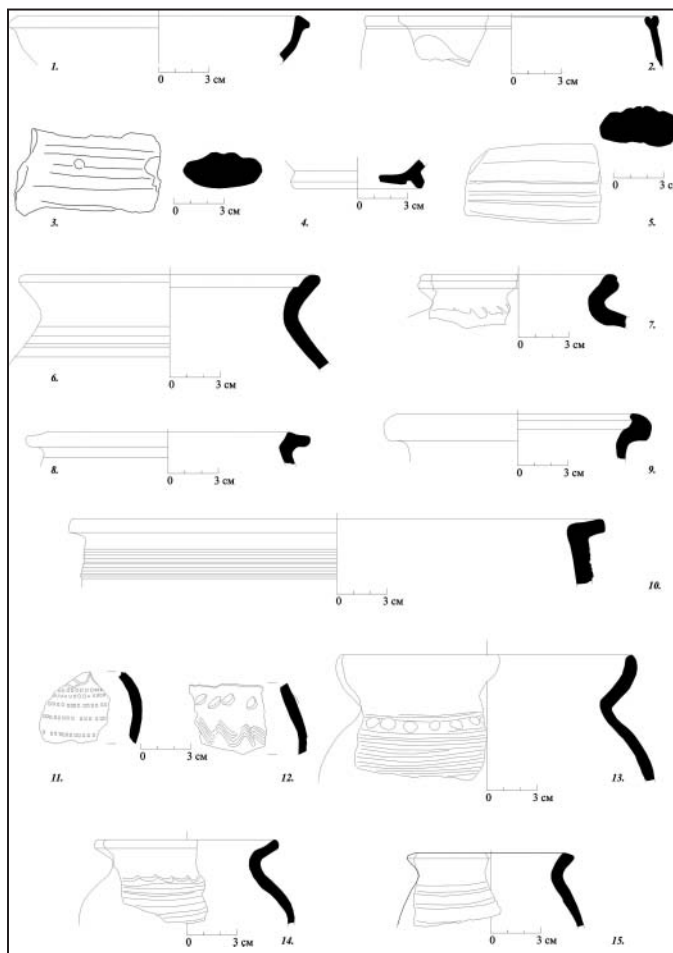
Върбин Върбанов

Издирванията бяха осъществени в периода от 16.12.2011 г. до 23.12.2011 г. във връзка с искане за предварителни теренни проучвания по трасето на газопровод Русе – Гюргево от „Тракия Газ Проект“ ЕАД¹. Трасето преминава през територията на Русе, с. Николово и гр. Мартен, общ. Русе и има обща дължина 14 650 м.

Землище на Русе. Трасето на газопровода и сервитутната му зона в този участък преминават през орни ниви и овощна градина. В началото маршрутът преминава в близост до новото градско сметище. След това трасето следва билото на леко възвишение. Не са открити археологически структури.

Землище на с. Николово. По трасето на газопровода, което следва естествено било, не са открити археологически структури и материали. Бяха обходени и местностите южно и северно от трасето на газопровода – Под Ормана, Маймунбаир и Слатина. На около 700 м южно от трасето на газопровода, в местността Под лозята е регистрирана надгробна могила с максимален диаметър около 49 м и височина около 1 м. Тя е част от некропола на антично селище от елинистическата и римска епоха, разположено под и северно от сегашното село Николово (Дремсизова-Нелчинова, Иванов 1983, 47-48). Не беше открит керамичен материал или други находки.

Землище на гр. Мартен. В местностите Под Лозята, Търничовица, Хаджи Муса и Барата не бяха открити археологически структури и материали. Северно от пътя Мартен – Сандрово също не са намерени керамични

Обр. 1. Керамика от насипа над северната крепостна стена на Тегра (1; 6-7 и 10-15); от съвременни гробища на гр. Мартен (2-4 и 8-9) и от местността Калето (1, 5).

¹ В издирванията участваха Стоян Йорданов, Димитър Чернаков, Деян Драгоев и Върбин Върбанов, уредници в РИМ Русе.

фрагменти. Такива са открити в нива, разположена непосредствено по склона към м. Калето, това са 7 фрагмента, датиращи в периода II-III и X-XI в.

Единственият обект, регистриран по трасето на газопровода, се намира в м. Калето. По-голямата част от терена тук представлява разорана нива, а малка част в края на маршрута е необработваема площ. В нивата са открити фрагменти строителна и битова керамика от римската, късноантичната и средновековната епоха (обр. 1, 5). Обходена беше площта на останалата част от м. Калето и римската крепост Тегра, както и съвременните гробища на Мартен, съседни на трасето на газопровода. От насипа над северната крепостна стена на Тегра са събрани около 50 фрагмента керамика от късноелинистическата, римската, късноантичната и средновековната (X-XI в.) епоха (обр. 1, 1; 6-7 и 10-15). От площта на съвременните гробища на гр. Мартен бяха събрани около 100 фрагмента керамика, над 50% от която е от периода II-III век (обр. 1, 2-4 и 8-9). Открити са и големи фрагменти строителна керамика и камъни.

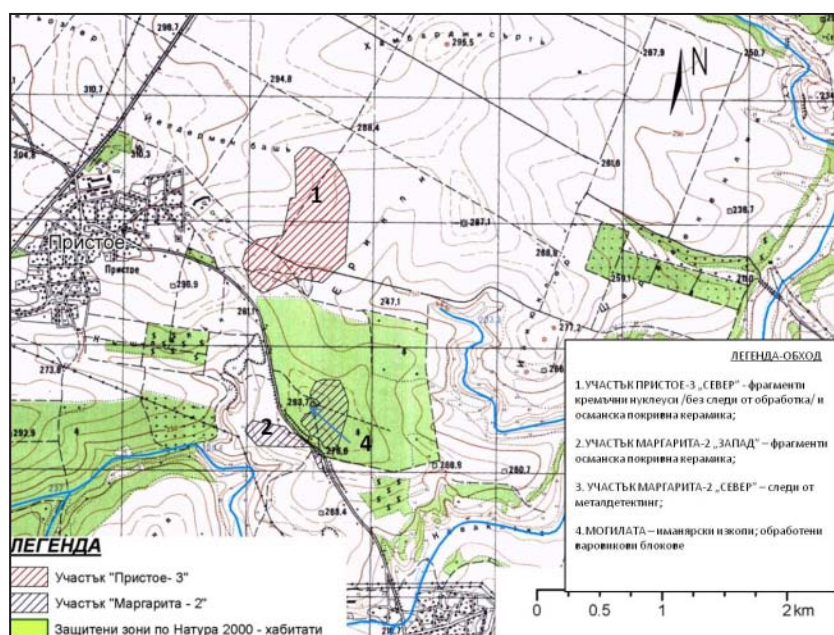
Според наличните до момента данни площта на крепостта и прилежащите ѝ територии са обитавани през елинистическата (късноелинистическата), римската (II-III век), късноримската (късноантичната) (IV-VI в.) и средновековна (X-XI в.) епоха. Цивилното римско и късноримско селище е било разположено по склоновете на Барата, под северната част на днешния град и съвременните гробища, също и в м. Калето. През средновековната епоха склонът южно от крепостта е бил използван за гробище, както и в ново време. През късноосманско време тук е изградена табия, а след Освобождението – граничен пост.

Литература

Дремсизова-Нелчинова, Иванов 1983: Цв. Дремсизова-Нелчинова, Д. Иванов. Археологически паметници в Русенски окръг. София, 1983.

№ 15. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА НАХОДИЩЕ „ДВЕ МОГИЛИ”, С. ПРИСТОЕ, ОБЩИНА КАОЛИНОВО

Георги Майсторски, Иван Бабаджанов, Тихомир Тихов

Обр. 1. Карта на концесионна площ „Две могили”, с. Пристое, общ. Каолиново.

Издирването бе извършено по искане на КАИ Майнинг ЕООД за становище относно наличие на археологически структури в два участъка от находище „Две могили”. Първият – „Маргарита 2” (горска площ, ниви и необработваема земя) е на 2 км източно от с. Пристое, а вторият – „Пристое 3” (мера и ниви) е на 1 км източно.

В резултат на предварителни огледи на тези терени е регистрирано наличието на надгробна могила в гористата част на участък „Маргарита 2” (координати: 43°38'27"; 27°05'49"). Могилата е с височина около 10 и диаметър – 30 м. Наоколо изобилства от грубо обработени варовикови блокове – вероятно от креpidата или дру-

ги части на съоръжението. Има големи иманярски изкопи. Археологически материали не се откриват. След първоначално изразеното от Министерството на културата отрицателно становище за получаване на концесия, инвеститорът КАИ Майнинг е извадил могилата от концесионната площ. Въпреки това обектът бе посетен и бе направен оглед с цел да се прецени обхватът му и рискът от евентуално разрушаване. Участък „Маргарита 2“ е с площ около 220 дка, по-голямата част от които са заети от млада дъбова гора. Видимостта в гористата северна зона не надхвърля 20 %. В най-северната част на участъка (43°38'27"; 27°05'49") бяха констатирани следи от металдетектинг – указание за потенциално наличие на метални находки. В югозападната част на „Маргарита 2“ (43°38'12"; 27°05'29") бяха открити спорадични фрагменти покривна османска керамика, а върху част от терена има съвременно замърсяване от струпани строителни и каолинови маси.

Участък „Пристое 3“ има площ от приблизително 570 дка. Неговата южна част представлява мера, а северната – ниви. В разораната централна северна част (43°39'12"; 27°06'00") бяха открити фрагменти покривна османска керамика, както и буца шуплеста изпечена глина и дребни очукани кремъчни ядра.

Откритите при теренното обхождане материали са със съвременен произход и нямат качество на археологически находки. Не е възможно да се направят категорични изводи за характера на терена около могилата, поради израсналата млада дъбова, треви и храсти, предопределящи ниската видимост.

Дадено е становище при извършването на строителни или други дейности, нарушаващи земната повърхност – особено що се отнася до северните зони на двата участъка, да се осигури наблюдение от специалист-археолог.

Обр. 2. Снимка на местността – поглед от „Пристое 3“ към „Маргарита 2“.

№ 16. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ПРАВЕНЦИ, ОБЩИНА НОВИ ПАЗАР

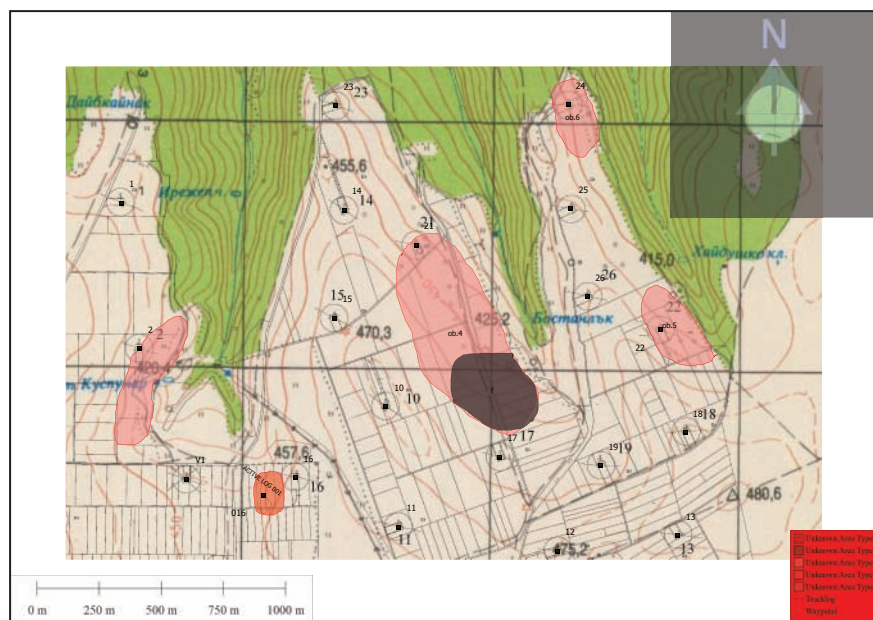
Христина Стоянова, Станислав Иванов, Станимир Стойчев

След постъпило искане от фирма „ПНЕ Уинд Вентус Правенци“ ООД в рамките на четири дни беше направен обход на платото, разположено над с. Правенци. Проучването беше проведено по предварително зададени координати, на местата, където ще бъдат монтирани ветрогенераторите на ветроенергийния парк на фирмата. Използвахме случая да огледаме и терените, които се намират в непосредствена близост до посочените площи. По предварителни данни от експедицията, проведена през 1985-1986 г. за локализиране археологически обекти в община Нови пазар, знаехме че на платото са разположени няколко селища и могилен некропол (Атанасов 1988; 2003; Балабанов 1989; 2003). Местността представлява равно плато, което от запад и север е оградено от долове и горист пояс. От север доловете се врязват в платото и така образуват удобни дъговидни заслони, където има и естествени извори.

Западно от първият заслон, в м. Куспунар, се намират селища от античността и ранното средновековие.

При м. Бостанлъка (средният врязващ се дол) също се откриват селища от различни периоди. Едното е тракийско селище, датирано от Г. Атанасов в IV-I в. пр. Хр., второто – от периода VIII-X в., според датировката на Т. Балабанов.

От западната страна на третия заслон картината се повтаря. В южните части е разположено средновековно селище от X в. Това селище е локализирано и при предходната експедиция, когато е определена площта му – над 100 дка. Северно от него открихме керамични фрагменти и обработени кремъци. Керамиката е силно обезличена. Най-вероятно това са следи от селище от праисторията.

Обр. 1. Карта на регистрираните обекти.

и част личат иманярски изкопи, един голям централен и по-малки в периферията. Западно от средният дол попаднахме на друга разкопана могила. Изкопът е с кръгла форма и е дълбок 1–1,2 м. Диаметърът му е приблизително 25 м.

При проучванията попаднахме и на няколко надгробни могили. Едната вероятно е част от тракийския некропол, регистриран от Г. Атанасов, тъй като съвпада с големите размери, отбелязани от него (диаметър 60 м, височина 6,5 м). Сега ние я заварихме наполовина разкопана с машина. Има срез с посока С-Ю и вертикален профил. На около 100-150 м югоизточно от нея установихме съоръжение с приблизително кръгъл план, което изглежда като разкопана могила.

Между местностите Куспунар и Бостанлъка локализираме могила, която от север е разорана. Върху запазената

Литература

Атанасов 1988: Г. Атанасов. Късен халщатски некропол при с. Правенци, Шуменско. – Годишник на музеите от Северна България, XIV, 1988, 21-37.

Атанасов 2003: Г. Атанасов. Археологически данни за поселищен живот в Новопазарско от I хилядолетие преди Хр. до края на VI в. – Плиска-Преслав, 9, 2003, 65-81.

Балабанов 1989: Т. Балабанов. Новооткрити ранносредновековни селища в околностите на Плиска. – В: Проблеми на прабългарската история и култура, 1, 1989, 275-290.

Балабанов 2003: Т. Балабанов. Археологически свидетелства за поселищния живот в Новопазарска община (праистория и средновековие). – Плиска-Преслав, 9, 2003, 81-103.

№ 17. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ЮЖНО ОТ ЯЗОВИР ТИЧА В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ТУШОВИЦА, БЯЛА РЕКА И НОВА БЯЛА РЕКА, ОБЩИНА ВЪРБИЦА

Светлана Венелинова, Мария Гюрова

През октомври 2011 г. беше проведен четвъртият етап на експедиция „Камчия“ по поречието на Хасарлък, Елешница и Кобарня, чийто извори се намират във Върбишка планина. Те преминават през землищата на селата Тушовица, Бяла река и Нова Бяла река и събират водите си в язовир Тича. Основната задача на експедицията е регистрирането на нови обекти.

На 1 км южно от с. Бяла река и на 100 м източно от р. Елешница, в отделни петна върху площ от 1/2 дка са концентрирани тухли, мазилки и керамични фрагменти от IV-VI в (обект 47). Керамични фрагменти от същия период са открити на 600 м северно върху площ от 300 м² (обект 48). Най-близкото селище (обект 60) е разположено на 1,6 км североизточно от обект 48 и на 500 м северозападно

от р. Елешница. Върху площ от 1 дка равномерно по терена са разпръснати керамични фрагменти от късната античност.

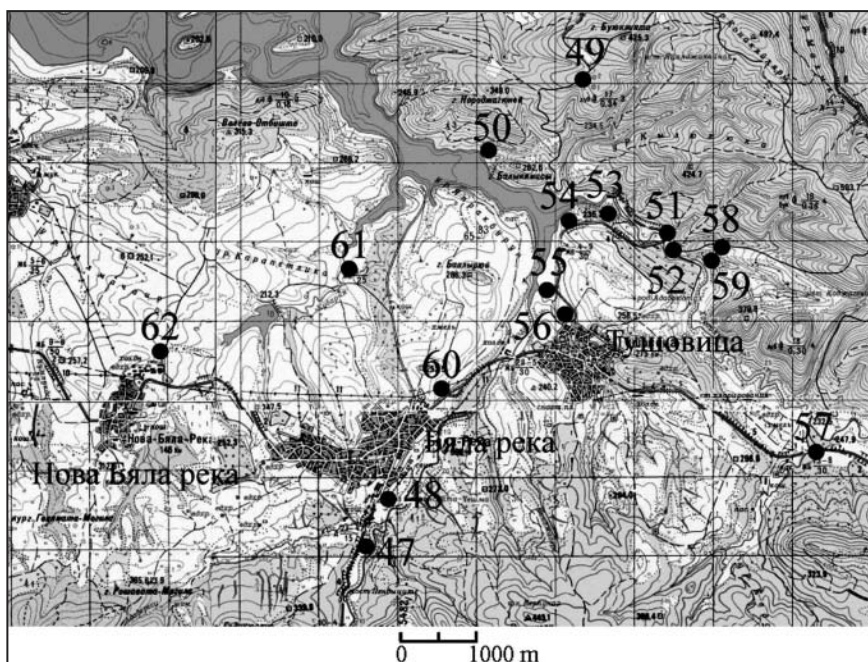
В югоизточната част на Драгоевска планина, недалеч от водослива на Елешница и Хасарлък в Голяма Камчия, сега ръкав на язовир Тича, са регистрирани пет могили. Първата от тях е открита на 3,7 км северно от с. Тушовица в м. Буюклията (обект 49). На 1,7 км югозападно от обект 49 и на 100 м североизточно от язовира, в м. Балъкямащ, е локализирана втора могила (обект 50). На около 2,5 км югоизточно от обекти 49 и 50, на източния бряг на р. Хасарлък, е регистрирана трета могила, чиято северна периферия е отнета при изграждането на горски път (обект 51).

На 700 м западно от обект 51, на отсрещния бряг на р. Хасарлък, върху билото на естествено гористо възвишение в м. Конушнълък, се оформя ниска могила с неправилна форма (обект 53). В централната част на могилата се наблюдава струпване от камъни, между които се очертават плитки ями с диаметър около 0,5 м, разположени през 0,5 м една от друга. На 800 м източно от обект 51, също в поречието на Хасарлък, върху площ от 5 дка между горски път и малко суходолие равномерно е разпиляна керамика от късната желязна епоха (обект 58). На 100 м южно, в м. „Мезарларсъртъ“ е локализирана нова могила (обект 59). Друга могила е открита на 150 м североизточно от стопанския двор на с. Нова Бяла река (обект 62). Значителна част от източната, северната и южната и периферия са напълно унищожени в резултат на иманярски набези. Повърхността на всички открити могили е покрита с иманярски изкопи.

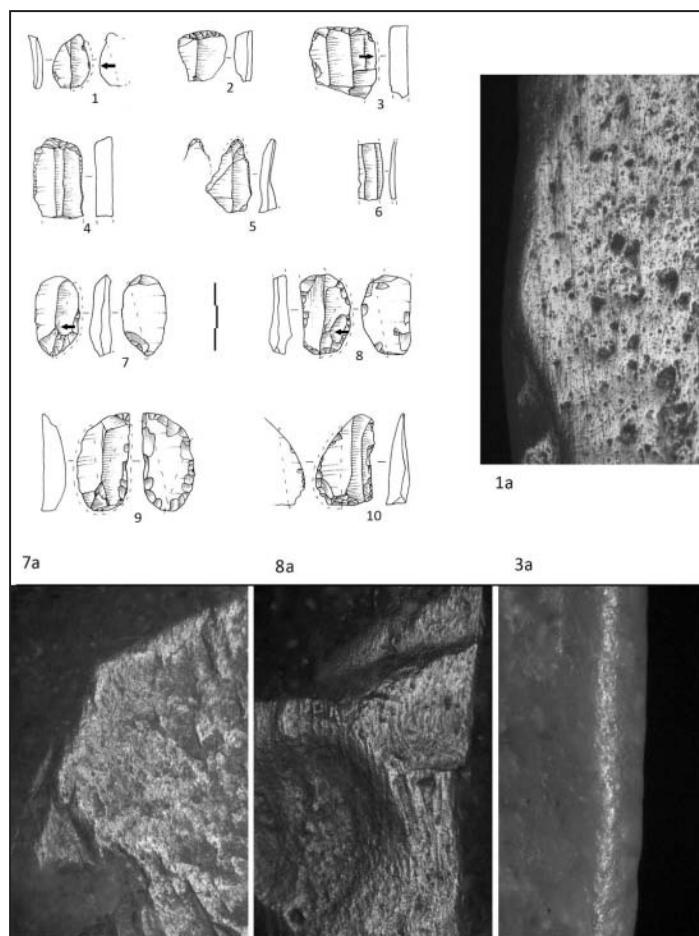
На 150 м югоизточно от обект 51 върху площ от 80x100 м е установена слаба концентрация на керамични фрагменти от IV-VI в. На много места по терена има иманярски копки, както и изкоп с размери 1x1 м. В непосредствена близост с обект 52, по протежение на Елешница, са разположени още 3 селища от същия период. Обект 54 се намира на 300 м от устието на Елешница и на 100 м източно от бреговата ивица на язовир Тича. Селището заема площ от 1,5 дка. На около 1 км южно от него върху площ от 2 дка са локализирани две петна със слаба концентрация на керамични фрагменти. На 450 м югоизточно от обект 55 е установено незначително количество керамични фрагменти от същия период (обект 56). Селище от IV-VI в. е локализирано също на 3 км югоизточно от Тушовица и на 250 м югоизточно от водослива на Маренска река в р. Хасарлък. То обхваща площ от 1 дка и е пресечено от асфалтирания път за с. Риш.

На 2,4 км северно от с. Бяла река и на 40 м източно от р. Кобарня върху две леки възвишения е открито селище от праисторическата епоха (обект 62). На три места върху терена се наблюдаваха струпвания от късове горели мазилки, останали от жилищни структури. Установена беше значителна концентрация на керамични фрагменти, разпилени равномерно върху целия терен. Сред откритите находки са зооморфна фигурка, фрагменти от две масивни каменни брадви и една цяла тесличка, както и множество кремъчни пластини.

През 2011 са регистрирани 16 обекта (обр. 1), а общо през четирите етапа на експедиция „Камчия“ 62 обекта (Венелинова 2009, 767; 2010, 638-639; 2011, 548-549). В хронологичен аспект един от обектите датира от неолита, 7 от късната желязна епоха и 8 от късната античност. Според тяхното предназначение 6 от обектите се определят като могили, а 10 като селища. При пет от могилите, разположени на север от с. Тушовица, се наблюдава групиране – те са отдалечени една от друга на раз-

Обр. 1. Карта на регистрираните от експедиция „Камчия 2011“ археологически обекти в землищата на селата Тушовица, Бяла река и Нова Бяла река, община Върбица.

Обр. 2. Кремъчни артефакти от обекти по течението на р. Голяма Камчия. Работните участъци са маркирани с пунктирна линия, а стрелките показват местата на документираните микроследи (x 100). Микрофотографии на следите от използване: 1а – следи от рязане на зърнени култури (сърп); 3а – остъргване на кожа; 7а и 8а – микропризнаци от вършитба (елементи от диканя). (Рисунки и снимки М. Гюрова).

тения, обработка на животински суб-продукти (кожи, месо) (обр. 2.3, 3а). Сред оръдията се откроява серия от 9 елемента от дикани (с типичния им разпознаваем облик), които типологически са отломъци с ретуш и притежават характерните микропризнаци от износване на дикани (обр. 2. 7-10, 7а, 8а). Представени са в следните обекти: об. 19 – 3; об. 42 – 2; об. 44 – 2; об. 61 – 1; об. 7 – 1. Тяхната културно-хронологическа позиция е много несигурна и е най-вероятно да са от етнографски контекст.

Литература

Венелинова 2009: Св. Венелинова, К. Константинов. Теренно археологическо проучване по брега на язовир Тича, долината на Голяма Камчия и по-малките ѝ притоци – Вардун дере, Палиска, Герила и Върбишка река. – АОР през 2008 г., София, 2009, 767.

Венелинова 2010: Св. Венелинова. Теренно археологическо проучване в община Върбица, област Шумен. – АОР през 2009 г, София, 2010, 638-639.

Венелинова 2011: Св. Венелинова. Издирване на археологически обекти на север от язовир Тича в землищата на селата Методиево, Иваново и Сушина, община Върбица, област Шумен. – АОР през 2010 г, София, 2011, 548-549.

стояние между 0,7 и 2,5 км. Осем от откритите селища датират от IV-VI. Те са разположени през 1,5 до 2 км върху първите незаливни речни тераси на Елешница и Хасарлък. Оформилата се гъста селищна мрежа по протежение на двете реки – притоци на Голяма Камчия, през късната античност е тясно свързана с охраната на близкия старопланински проход, каквото вероятно е било и предназначението на разположените източно от с. Тушовица и южно от с. Бяла река каменни укрепления, регистрирани през 60-те години на XX в.

Кремъчната колекция от теренна експедиция „Камчия“, провеждана в периода 2008-2011 г. наброява 73 артефакта, отнасящи се към следните техно-типологически групи: оръдия – 29; пластини – 10 (1 цяла, 3 основни и 6 средни фрагмента); отломъци – 18 (8 са разкриващи); фрагменти – 16 (8 от отломъци и 8 неопрезелими) (обр. 2). Сред оръдията доминират ретушираните отломъци (12), следвани от стъргалки (6); неразпознаваеми фрагментирани оръдия (3); ретуширани, напречно затъпени пластини и лющници – съответно по 2 бр. от всеки тип; и единични оръдия – свредели и комбинирано оръдие. Представени са няколко стъргалки върху къси отломъци, или скъсани пластини (2 от обект 34 и 1 от обект 16), които са диагностични форми за късния неолит. Друга стъргалка от обект 52 (върху масивна пластина с успоредни междунегативни и странични ръбове), представлява тип характерен за халколитните ансамбли (обр. 2. 3). Сред артефактите има такива с отлично запазени следи от употреба – третиране на житни култури (обр. 2. 1, 1а) и други рас-

№ 18. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. КРАСЕН ДОЛ, ОБЩИНА НИКОЛА КОЗЛЕВО

Станимир Стойчев

Издирванията са проведени във връзка с инвестиционно намерение на „ИВЦ България 4“ ЕООД за изграждане на ветроенергиен парк от 27 турбини с мощност до 3 MW в землищата на селата Красен дол, Църквица и Хърсово, общ. Никола Козлево. Проучването е извършено върху предварително зададени парцели.

Върху парцела, предназначен за изграждане на WTG 09, бяха открити фрагменти керамика на петна с различна концентрация. Разпръснатата керамика се открива и на запад по склона и вероятно стига до близкото дере, но поради гъстата растителност не могат да бъдат локализирани границите на обекта. Фрагментите керамика са груби, работени на ръка, с датировка IV-III в. пр. Хр. Координатите на обекта са N43 30 01.3 E27 15 00.5, разположен е на 1,5 км западно (244€) от селото и е с н.в. 325-350 м.

Южно от парцела, на около 150-200 м, е регистрирана могила с размери: диаметър 40-50 м и височина 3-3,50 м. Могилата се обработва и повърхността ѝ е нарушена, в южната периферия има дълбок иманярски изкоп. Координатите ѝ са N43 29 57.7 E27 14 57.2. Разположена е на 1,4 км западно (247€) от селото и е с н.в. 325-330 м.

Върху парцелите, предназначени за изграждане на WTG 17 и WTG 18 се откриват единични фрагменти ранносредновековна керамика, вероятно произхождащи от намиращо се наблизо селище.

Парцел с номер 029026 от землището на с. Хърсово е разположен на около 2,5 км югоизточно от селото, върху обработваема площ. Нивата е изорана. При огледа се откриха бучки отухлена почва. Вероятно са от селище, разположено източно от парцела.

Северно-северозападно от парцел 029026 на около 1 км, беше открита могила с височина около 3,5 м и диаметър 60-80 м. Разположена е във водослива на две дерета, в чашата на селския язовир. Могилата е гъсто обрасла с трева, дребни дървета и храсти. Не са установени иманярски изкопи. Не се откри подемен материал, но разположението и формата на обекта дават основание да се предположи, че става дума за селищна могила. Координати ѝ са N43 30 31.8 E27 12 48.2, разположена на 2,1 км източно (124€) от селото и е с н.в. 300-325 м.

№ 19. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ТЕРИТОРИЯТА, ПРЕДНАЗНАЧЕНА ЗА ИЗГРАЖДАНЕ НА ИНДУСТРИАЛЕН ПАРК ШУМЕН

Станимир Стойчев

Парцелите са разположени източно от гр. Шумен, върху обработваеми площи, в местностите „Беш тепе“ и „Ак Чорек“. Тереният обход е извършен само в зона „А“ и зона „В“ по изготвения ПУП.

В Зона „А“ не са регистрирани археологически паметници.

В Зона „В“ са регистрирани четири надгробни могили:

Могила 1. (N43 17.443 E26 59.911; н.в. 237 м). Намира се на 6,6 км, ИСИ (71°) от Шумен, в м. Бештепе табия. Височината ѝ е около 2,5-3,0 м, а диаметъра около 40 м. Намира се в обработваема площ, но самата могила не се обработва. Обрасла е с трева и ниски храсти. Южната периферия е унищожена от селскостопанска обработка, в северната периферия има съвременен градеж. Установено е наличието на стари иманярски изкопи. В южната половина на могилата има триангулационна точка – ТТ 3242.

Могила 2. (N43 17.214 E27 00.612; н.в. 222 м). Намира се на 7,4 км 76° от Шумен, в м. Бештепе табия. Височината ѝ е около 2,5-3,0 м, а диаметърът около 35-40 м. Намира се в обработваема площ, самата могила не се обработва. Обрасла е с трева и ниски храсти. Периферията е нарушена от селскостопанска обработка. Личат стари иманярски изкопи. В северната половина на могилата има триангулачна точка – ТТ 27/2.

Могила 3. (N43 17.216 E27 01.028; н.в. 220 м). Намира се на 8 км 77° от Шумен, в м. Бештепе табия. Височината ѝ е около 0,5 м, диаметърът около 50-60 м. Намира се в обработваема площ и могилата се обработва. Повърхността ѝ е нарушена вследствие на селскостопанската обработка.

Могила 4. (N43 17.221 E27 00.675; н.в. 222 м). Намира се на 7,5 км 76° от Шумен, в м. „Бештепе табия“. Височината ѝ е под 0,5 м, диаметър около 50-60 м. Попада се в обработваема площ и могилата се обработва. В резултат на селскостопанската обработка могилата е едва забележима на терена.

№ 20. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА АВТОМАГИСТРАЛА „ХЕМУС“ КМ 342+200 – КМ 349+780

Станислав Стойчев, Станислав Иванов

Проектното трасе на АМ „Хемус“ от км 342+200 до км 349+780 преминава през землищата на три населени места (кв. Макак, гр. Шумен, с. Конювец и с. П. Волово, общ. Шумен). Трасето е извън съвременните населени места, като почти изцяло попада върху терени, използвани за стопански нужди. Разположено е на северния склон на р. Мътнишка и преминава основно през земеделски земи, част от които се обработват и в настоящия момент, а други са в категорията „пустеещи земи“.

Теренното археологическо проучване бе проведено в периода 09-12.09.2011 г.¹ Издирванията бяха извършени в съответствие с изискванията за създаване на Археологическа карта на България. Резултатите са отразени чрез GPS-координати и метрични координати върху топографски карти 1:5 000. Бяха обходени тотално терените, влизащи в рамките на сервитута, както и площите в непосредствена близост до трасето, които могат да бъдат засегнати от обслужващите строителството пътища.

Годишното време, когато се проведе проучването, бе крайно неподходящо за тази дейност, върху голяма част от терена не бе извършена обработка на почвата след прибирането на есените култури и част от пролетните. На определени места възможността за наблюдение не надвишаваше 20%. По протежение на трасето има частично отнемане на хумуса на ивица с ширина около 3 метра.

В резултат от издирванията бяха регистрирани следните археологически обекти:

01. Км 342+200 – км 343+050. Върху склон с южно изложение се локализираха концентрации на фрагменти от битова керамика. Според формално-типологични белези и технологични признаци керамиката може да бъде отнесена към късната желязна епоха. Откриха се също и единични фрагменти халколита и фрагменти от кремъчни инструменти. В ивицата с отнет хумус се установи петно от силно горяла пръст – вероятно огнище.

02. Км 343+450 – км 343+750. Върху склон с южно изложение се установиха концентрации на фрагменти от битова керамика (съдове с различни форми), люспи строителна керамика и пръснати ломени камъни. Според формално-типологични белези и технологични признаци керамиката може да бъде отнесена към периода II-IV в.

03. Км 343+950 – км 344+150. Върху склон с южно изложение се регистрира слаба концентрация (под 2 фрагмента на кв. м.) от археологически материали (фрагменти от съдове) и дребни ломени камъни. Вероятна датировка – X-XI в.

04. Км 344+450 – км 345+600. Върху склон с южно изложение се локализираха петна от фраг-

¹ Екипът на проучването е в състав: научен ръководител С. Стойчев, РИМ Шумен, зам. ръководител С. Иванов, НАИМ-БАН – филиал Шумен и членове: гл.ас. д-р Св. Венелинова, РИМ Шумен, Юрий Йоргов, РИМ Шумен, Хр. Стоянова, РИМ – Шумен, Ив. Бабаджанов, РИМ Шумен, Г. Илиева, НАИМ-БАН – филиал Шумен, Л. Иванов и ГИС специалист Ст. Стаменов, ИКИ-БАН, научен консултант доц. д-р П. Георгиев, НАИМ-БАН – филиал Шумен.

менти от битова керамика. По-висока е концентрацията от км 344+450 до км 344+900 и от км 345+300 до км 345+600 (1-2 фрагмента на кв. м.). Според формално-типологични белези и технологични признаци керамиката може да бъде отнесена към късната желязна епоха.

05. Км 346+600 – км 346+900. Върху склон с южно изложение се наблюдава слаба концентрация от археологически материали (фрагменти от съдове) и дребни ломени камъни. Вероятна датировка – X-XI в.

06. Км 347+350 – км 347+600. Върху малко възвишение с наклон на юг и изток се регистрира концентрация от ломени камъни и строителна керамика (тухли със следи от розов хоросан и тегули) – вероятно останки от сграда. Не се откриха фрагменти от битова керамика. Теренът се използва за пасбище и възможността за наблюдение е под 10 %. Вероятна датировка IX-X в.

07. Км 349+000 – км 349+400. Върху лек склон с южно изложение се установиха петна от ями с фрагментирана керамика, бучки отухлена пръст и дребни ломени камъни със следи от опалване. Вероятна датировка – късна желязна епоха. Хумусът на терена е отнет при строителството на пътният възел за гр. Шумен.

За откритите обекти е определена мярка „археологическо наблюдение“ при отнемане на хумуса. При установяване на археологически структури ще се проведат археологически разкопки до пълното им проучване.

№ 21. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ТРАСЕТО НА АВТОМАГИСТРАЛА „ХЕМУС“ КМ 342+200 – КМ 349+780

Станимир Стойчев, Иван Бабаджанов

Теренното археологическо наблюдение бе проведено в периода 21.09.2011 г. – 31.10.2011 г. в рамките на 19 работни дни¹. На наблюдение при отнемане на хумуса бяха подложени обекти с №03, 04, 05, съгласно номерацията, приета при проведеното преди това издирване на археологически обекти.

Обект 3. Км 343+950 – км 344+150. По време на провеждането на археологическото наблюдение беше отнет хумуса на дълбочина 0,25-0,45 м. В източната част на петното концентрацията на керамични фрагменти е по-голяма, като всички фрагменти са със силно обрушени ломове. След претъргване не се установиха археологически структури. Вероятно обектът се намира в горната част на склона и билото и откритият подемен материал е свлечен, вследствие на селскостопанската обработка на почвата и ерозионните процеси.

Обект 4. Км 344+450 – км 345+600. По време на провеждането на археологическото наблюдение беше отнет целият хумус на дълбочина до 0,35 м. В отнетият пласт се откриха дребни фрагменти керамика фрагменти от кремъчни инструменти и дребни бучки горяла почва.

При км 344+620 – км 344+640 се установи петно от разбит под или огнище с размери И-З около 3 м и С-Ю около 1,5 м. Петното е в непосредствена близост до северната периферия на трасето. Южно от петното се откри кремъчен артефакт. Не бяха намерени керамични фрагменти.

В участъка от км 345+380 до км 344+440 при отнемането на хумуса се локализира концентрация на керамични фрагменти. След претъргване се очерта петно горяла почва (под на жилище). Концентрацията на керамични фрагменти е съсредоточена в средата и южната половина на трасето. По формално типологични белези керамиката може да бъде отнесена към късната бронзова епоха.

Обект 5. Км 346+600 – км 346+900. По време на археологическото наблюдение беше отнет хумуса на дълбочина до 0,35 м. На места в отнетият пласт се откриха дребни фрагменти керамика със силно обрушени ломове. В този участък не се регистрираха сигурни археологически структури.

¹ Наблюдението беше проведено от екип с ръководител Ст. Стойчев, зам. ръководител Ив. Бабаджанов и Юрий Йоргов от РИМ Шумен.

№ 22. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ЗВЕГОР, ВИСОКА ПОЛЯНА И КАПИТАН ПЕТКО, ШУМЕНСКО

Юри Йоргов

Теренното проучване бе проведено във връзка с предстоящо изграждане на ветроенергиен парк и обхвана част от землищата на селата Звегор и Висока поляна, общ. Хитрино и с. Капитан Петко, общ. Венец. На терените, предвидени за изграждане на ветрогенератори, не бе констатирано наличие на археологически обекти и материали, но в близост до някои от тях бяха регистрирани надгробни могили.

Първите две от тях (могили 1 и 2), намиращи се в землището на с. Капитан Петко, са в земеделски площи, като самите могили не се обработват. Те имат приблизителни размери: височина около 3 м и диаметър 10-15 м. В насипите им има множество стари иманярски изкопи. Вероятно двете могили са от един могилен некропол.

Други две надгробни могили бяха регистрирани в м. Батаклък, в землището на с. Висока поляна. Целостта и на двете е нарушена, като в първата (могила 4), с приблизителни размери: височина 4-5 м и диаметър 10-12 м, е направен изкоп в централната и част с дължина около 5 м и дълбочина около 3 м. При огледа не бяха открити археологически материали. Втората (могила 5) е силно деформирана вследствие земеделска обработка. Бяха открити няколко обезличени керамични фрагменти, вероятно от изработени на ръка съдове и фрагмент от кремъчна стъргалка. В сегашното си състояние могилата е с размери: височина около 2 м и диаметър около 80 м.

№ 23. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ВЕСЕЛИНОВО, ОБЩИНА СМЯДОВО

Юри Йоргов

На 18 и 19.04.2011 г. бе проведено теренно археологическо издирване на територията, предвидена за предоставяне на концесия за добив на инертни материали в землището на с. Веселиново, общ. Смядово по искане на фирма „Барс“ АД гр. Шумен¹. Парцелът се намира в м. Ламбурлука, на около 5,1 км югоизточно от селото и е с площ от около 70 дка. Разположен е в обрасли с гора планински склонове с възможност за наблюдение под 20%.

При издирването не бе констатирано наличието на археологически структури и материали в границите на посочената територия.

№ 24. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СРЕДИНА, ОБЩИНА ГЕНЕРАЛ ТОШЕВО

Божидар Драганов, Йото Йотов

През 2011 г. община Генерал Тошево възобновява своята програма за ежегодни археологически проучвания с участието на ученици от местните гимназии. Теренните издирвания в землището на с. Средина

¹ В проучването взеха участие Ив. Бабаджанов и Т. Тихов – уредници в РИМ Шумен.

бяха проведени в средата на август¹.

Село Средина се намира на 40 км източно от Добрич. Землището на селото е изключително богато на археологически паметници. Край него има множество могили, групирани в поне три обособени могилни некропола. Някои от могилите в некропол №3 са проучвани през 90-те години от Сергей Торбатов, а голяма част от могилите са картирани от „Геопланпроект” и Шуменския университет по задание, изготвено от РИМ Добрич.

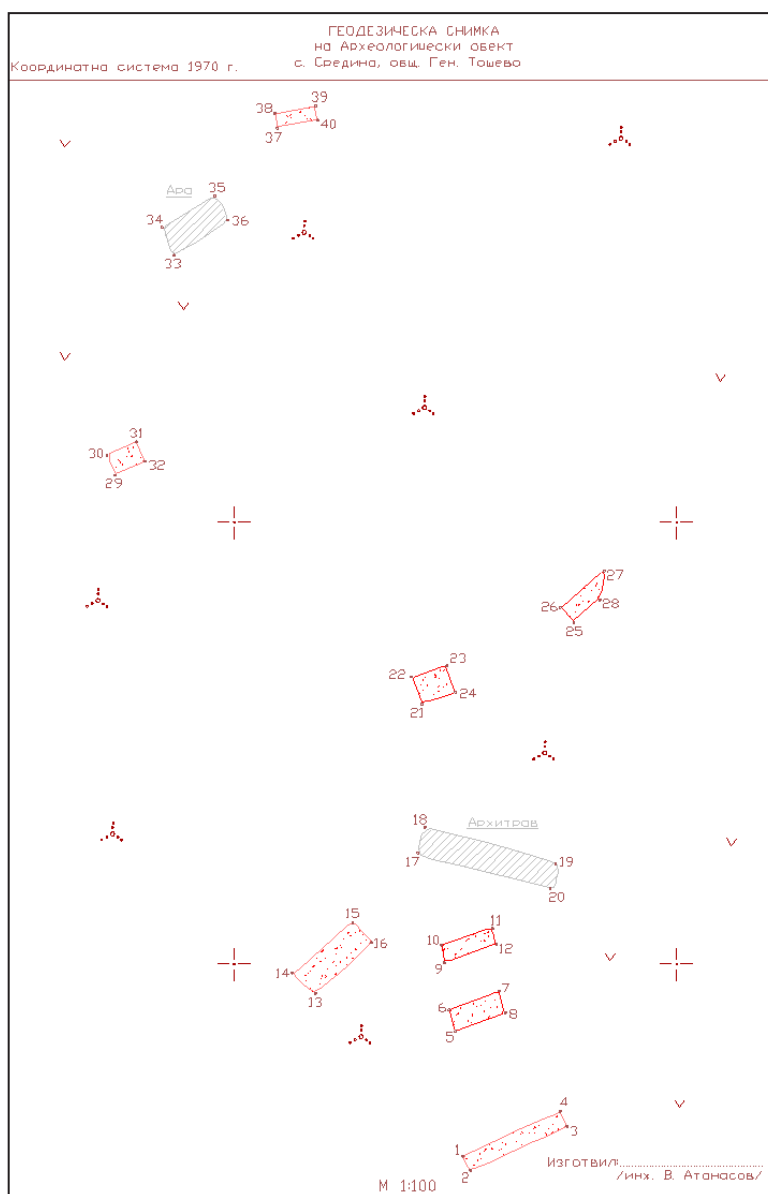
Най-ясно открояващ се е могилният некропол в м. Коджаюк, намираща се на 0,75 км североизточно от селото (некропол №2 по С. Торбатов). Могилите са четири на брой с височина от 1 до 6 м и са разположени в една линия, в посока СЗ-ЮИ.

Освен обособените три могилни некропола от С. Торбатов, бяха описани и няколко други могили, които образуват общ комплекс. Те се намират на около 0,7 км източно от некропол №2 в местността Коджаюк. Могилите са най-малко четири. Всички се обработват активно и са разположени от двете страни на полезащитния пояс, който се намира източно от селото и е с посока ЮЗ-СИ. Възможно е описаният некропол да е съставен от повече от четири могили и да излиза извън землището на с. Средина.

Наблюдава се тенденция, могилите в обработваемите площи да са почти напълно заравнени, а голяма част от тези в полезащитните пояси да са разрушени от иманярски набези още преди 10-15 години. Сходна тенденция може да бъде наблюдавана на множество места в Добруджа.

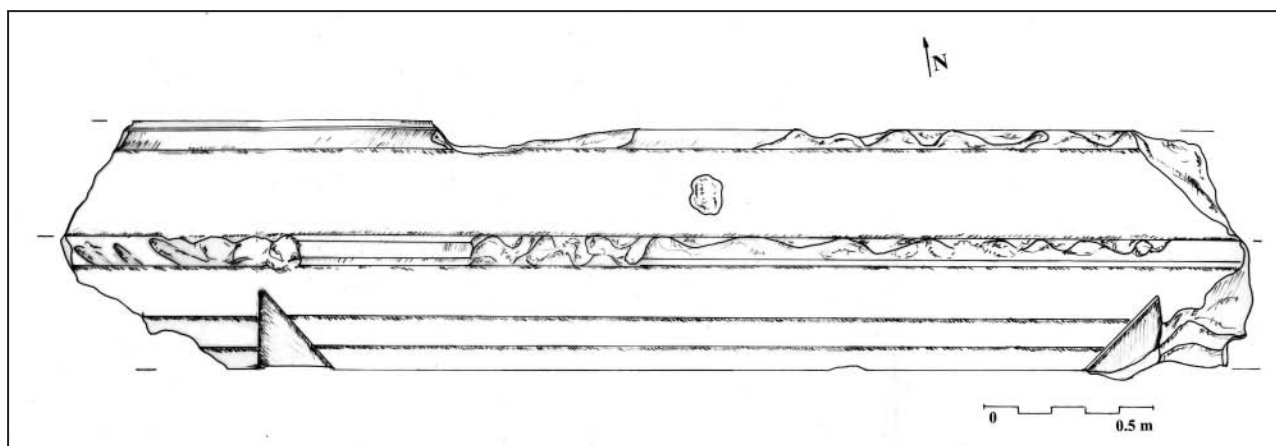
Западно от селото е разположено дълбоко суходолие (Сухото дере), което образува своеобразни меандри, а „коритото” на реката е плътно залесено с акациевии насаждения. В античността реката най-вероятно е била много по-пълноводна като е имала и своите притоци. Според Шкорпил, Л. Бобчева, С. Торбатов и В. Йотов по западния склон на суходолието са засвидетелствани селища от късножелязната, римската и ранносредновековната епоха.

Цялостните усилия на експедицията бяха съсредоточени в м. Еврейските гробища. Тя е точно локализирана още от братя Шкорпил, като по-късно е описана от Л. Бобчева, С. Торбатов и В. Йотов. На една голина, намираща се в горски масив, малко над западния склон на суходолието (0,7 км ЗСЗ от селото) се откриват множество архитектурни детайли, разхвърляни на повърхността. Върху повечето от тях се наблюдава по-късна обработка. Самите детайли са изработени от местна порода варовик и са много податливи на атмосферните влияния. Прави впечатление, че те не са вкопани в земята, а са поставени на самата повърхност. Освен това при щателния обход между множеството детайли не бе

Обр. 1. Геодезическа снимка на разположението на архитектурните детайли в м. Еврейските гробища, западно от с. Средина /М 1:100/.

¹ Научен ръководител на проучванията беше д-р Божидар Драганов, заместник-ръководител – Йото Йотов (РИМ Добрич).

Обр. 2. Архитрав *in situ* в м. Еврейските гробища, западно от с. Средина.

Обр. 3. Ара и база *in situ* в м. Еврейските гробища, западно от с. Средина.

открит нито един фрагмент керамика.

Братя Шкорпил предполагат, че това са архитектурни детайли, които са донесени от римското селище, намиращо се наблизо и впоследствие са преизползвани за суровина и за издигането на турски надгробни паметници. През 70-те години на XX век Л. Бобчева също детайлно описва ситуацията в м. Еврейските гробища. Споменава за присъствието на ари, бази и мраморен архитрав с частично запазен римски надпис. В началото на 90-те години XX век С. Торбатов изказва предположението, че е възможно на това място да е съществувало светилище от римската епоха.

Горският масив западно от голината е залесен изкуствено, като постепенно заема площи и от самата голина. До повечето от архитектурни детайли се наблюдават дълбоки иманярски изкопи, които впоследствие бързо са се самозалесили с ниски храстовидни растения. Поради тази причина е трудно да бъдат подробно разгледани и документираните самите архитектурни детайли. Допреди 20-30 години голяма част от детайлите са били изправени, но вследствие от иманярската дейност са обърнати или преместени. В иманярските изкопи също не се открива керамика.

Въпреки гъстата растителност на повърхността ясно се различават поне три архитектурни детайла – ара (д. 1,60 м, ш. 0,55 м), база (д. 0,76 м, шир. 0,52 м, деб. 0,25 м) и архитрав (д. 3,50 м, ш.

0,70 м, деб. 0,45 м), който е почти изцяло разкрит в иманярски изкоп. Именно този архитрав предизвика и нашия интерес. Сходен, но с по-малки размери е експониран в лапидариума на ИМ Генерал Тошево. За съжаление, архитравът с частично запазен римски надпис, описан от Л. Бобчева, не беше открит. Поради гъстата растителност не може да бъде изяснено със сигурност дали паметникът не е останал *in situ*.

В м. Еврейските гробища бе извършено геодезическо заснемане, като архитравът, арата и базата бяха привързани в общ план. ИМ Генерал Тошево прояви желание да експонира някои от архитектурните детайли в своя лапидариум, затова се предприе и точно позициониране на местоположението им в случай, че след преместването им се проведат цялостни разкопки на архитектурното струпване в м. Еврейските гробища.

В началото на октомври бе направен вторичен оглед на м. Еврейските гробища. Тъй като арата и базата се намираха непосредствено на повърхността, бяха пренесени и експонирани в лапидариума на ИМ Генерал Тошево. Архитравът бе оставен *in situ*, защото се намира наполовина в иманярския изкоп и при изваждането му съществува опасност да се счупи, поради наличието на пукнатина. Ако в бъдеще бъдат предприети мерки за пренасянето му в ИМ Генерал Тошево трябва да се извършат теренни археологически проучвания на място и да се осигури подходяща специализирана техника.

Литература

Бобчева 1976: Л. Бобчева. Археологическа карта на Толбухински окръг. София, 1976.

Торбатов 1992: С. Торбатов. Могилен некропол от римската епоха край село Средина, Генерал-тошевско. – Доруджа, IX, 1992, 91-111.

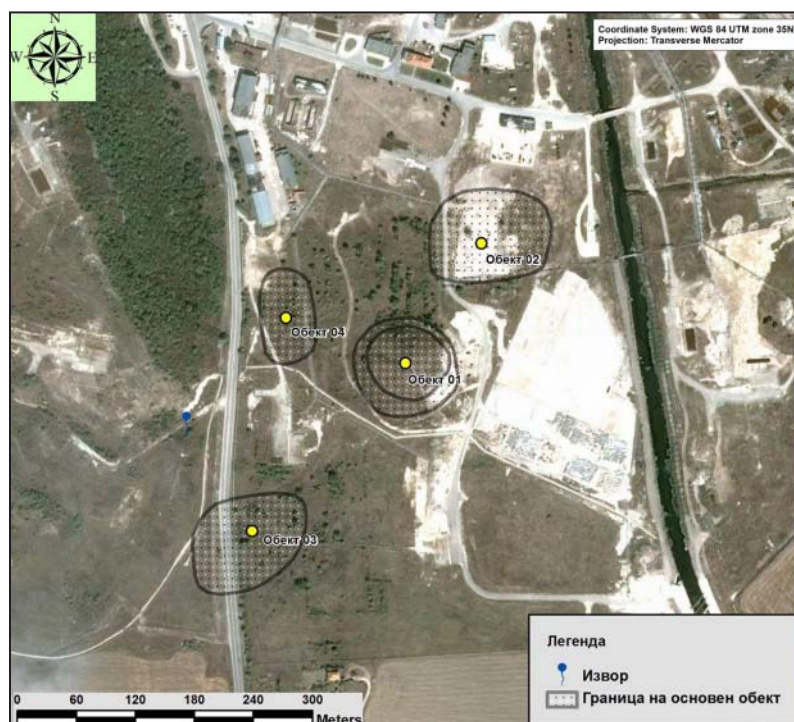
№ 25. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ОКОЛНОСТИТЕ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИ СОЛОДОБИВЕН ЦЕНТЪР ПРОВАДИЯ-СОЛНИЦАТА

*Петър Лещиков, Галина Самичкова, Николай Христов,
Стоян Трифонов, Цанко Арnaudов*

Многослойният праисторически паметник Провадия-Солницата е разположен на 6 км югоизточно от град Провадия ($N43^{\circ}7'42,406''$, $E27^{\circ}28'20,99''$) върху солното огледало на Мировското находище. Той възниква с цел експлоатация на ценната суровина през втората половина на VI хил. пр. Хр. и просъществува през цялото пето хилядолетие (Nikolov 2012). От следващите епохи до наши дни липсват сведения за добив на сол. През втората половина на I хил. пр. Хр. върху селищната могила е изградена надгробна с височина около 15 м. Данните на този етап свидетелстват за наличието на монументално подмогилно съоръжение. Археологическите разкопки на селищната могила показват, че паметника е използван и през римската епоха.

Целта на този проект е в продължение на няколко сезона, чрез теренни издирвания, да бъдат събрани данни за обитаването на зоната около солното находище от праисторията до късното средновековие (в радиус 6-7 км от него) и на базата на техния анализ да бъде направен опит за реконструкция на селищния модел. Установяването на разликите или прилики със съседни региони би спомогнало за разглеждането на основния въпрос – познато ли е солното находище през всички периоди на човешкото развитие и има ли следи от експлоатацията му?

Теренното издирване се проведе на два етапа¹. Първият бе реализиран паралелно с разкопките на солодобивния център през месеците август-септември. Основните задачи бяха да се създаде ГИС база данни за настоящото проучване и да се въведат в нея геореферирани топографски карти (мащаб 1:50000, 1:25000, 1:5000), сателитни изображения и ортофото снимки, геодезически заснемания от предишните археологически сезони, да бъдат картирани обектите, разположени в зоната на солното находище

Обр. 1. Праисторически солодобивен център Провадия-Солницата. Основни обекти в зоната на солното находище.

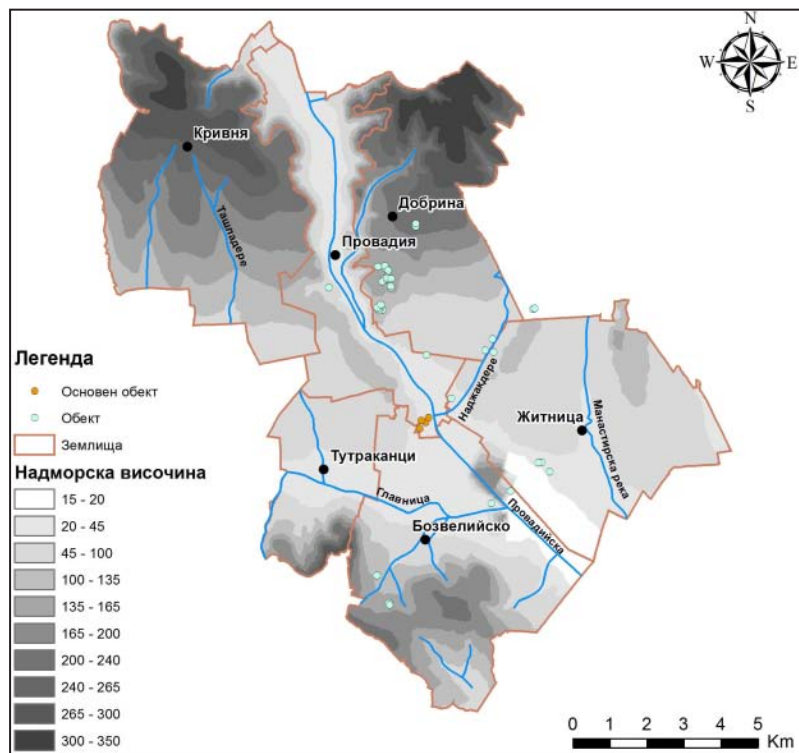
¹ Екипът на теренното проучване включва: Петър Лещиков (НАИМ-БАН) – научен ръководител, Галина Самичкова, Николай Христов (ИМ-Провадия), Стоян Трифонов (ИМ-Провадия) – членове на теренния екип и Цанко Арnaudов (СУ „Св. Климент Охридски“) – ГИС администратор. Научен консултант на изследването е проф. дин Васил Николов.

и да се въведат техните характеристики. В границите на находището са регистрирани четири основни обекта: обект 01 – селищна и надгробна могила; обект 02 – праисторически солодобивен комплекс; обект 03 – къснохалколитен некропол; обект 04 – къснохалколитно ямно поле. На базата на въведената информация от предходните и настоящия археологически сезон, беше направена прогнозна възстановка на площта на някои от обектите в тази зона, която ще бъде проверена чрез археологически разкопки през 2012 г. (обр. 1).

Вторият етап бе реализиран през първата половина на месец ноември. Той включваше издирване на археологически обекти извън границите на солното находище (в землищата на гр. Провадия и селата Бозвелийско, Добрина, Житница, Кривня, Тутраканци) и въвеждането на техните атрибутивни характеристики в базата данни. Регистрирани бяха 42 обекта, десет са от селищен тип, а останалите

Обр. 2. Обект 34 от бронзовата и ранножелязната епоха.

Обр. 3. Административни граници на изследваната територия и местоположение на регистрираните през 2011 г. археологически обекти.

представяват надгробни могили. Две от селищата се отнасят към бронзовата – началото на ранножелязната епоха (обект 34 и обект 48).

Обект 34 е разположен в юго-западната периферия на Провадия, върху естествено укрепено плато с отвесни склонове (обр. 2). Единственият достъп към него е от северозапад. Площта му е 34 дка. Юго-източният, по-лесно достъпен край на платото, е укрепен с каменна стена без спойка. Подемните материали събрани по горната повърхност на ерозиращия скален венец свидетелстват за обитаването му през РБЕ и КБЕ/РЖЕ. Тънкия културен пласт показва вероятно сезонно или кратковременно използване на обекта. В най-тясната северозападна част на обекта е регистриран разсип от каменна стена с дължина 104 м и максимална ширина 26 м. Стената е с хоросанова спойка и вероятно нейното изграждане следва да се отнесе към късната античност или ранното средновековие.

Обект 48 е разположен на 3,6 км югоизточно от солното находище в землището на с. Житница. Локализира се върху високата речна тераса на левия бряг на р. Провадийска. В югозападното му подножие има два извора. Малкото количество открити подемни материали (керамични фрагменти и парчета изпечена стенна мазилка) позволяват на този етап селището да бъде отнесено най-общо към бронзовата епоха. В юго-източната му част има свидетелства за обитаване и през античността.

Останалите осем обекта от селищен тип се отнасят към римския епоха и са обитавани в периода I–IV/V в. сл. Хр. Те са разположени в

равнинни или слабо наклонени местности (в землищата на селата Бозвелийско, Добрина и Житница) и представляват неукрепени селища с площ от 8 до 120 дка. Данните от терена свидетелстват за наличието на сгради с каменна архитектура и покриви с керемиди. Някои от обектите са разположени на разстояние няколко стотин метра един от друг (обекти 24, 25 и 28), което предполага разглеждането им като части от една селищна структура.

Регистрирани бяха и осем могилни некропола и една единична надгробна могила. Те се локализируют в землищата на селата Бозвелийско, Добрина, Житница, Манастир. Съставени са от 2 до 8 могили. Най-високите са до 4 м, а най-ниските до 0,50 м, силно обезличени от селскостопанската обработка. Въпреки големия брой иманярски изкопи, археологически материали бяха открити само върху една от могилите, което затруднява тяхното датиране. Повечето от тях са разположени в близост до големите обекти от римската епоха (обект 36), което прави вероятно отнасянето им към този период. При някои от по-ниските могили бе регистрирано наличието на частично унищожени от селскостопанска и иманярска дейност каменни структури.

Въпреки кратките срокове на теренното издирване през сезон 2011 бяха регистрираните общо 46 обекта (обр. 3), отнасящи се към късната праистория и римската епоха. Голямата им гъстота дава една предварителна картина на интензивно обитаване на района и подкрепя перспективността на започнатия проект.

Литература

Nikolov 2012: V. Nikolov. Salt, early complex society, urbanization: Provadia-Solnitsata (5500-4200 BC). – In: V. Nikolov & K. Bacvarov (eds). Salz und Gold: die Rolle des Salzes im prähistorischen Europa / Salt and Gold: The Role of Salt in Prehistoric Europe. Provadia & Veliko Tarnovo, 2012, 11-65.

№ 26. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ПРОЕКТ ЗА ВЕТРОПАРК В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ЧЕЛОПЕЧ, СОФИЙСКА ОБЛАСТ

Яна Димитрова

Във връзка със заявено инвестиционно намерение за изграждане на ветропарк от 11 ветрогенератора бе извършено теренно издирване в м. Мургана и м. Попова Чучурка в землището на с. Челопеч, Софийска област. Теренът за изграждане на бъдещите площадки започва от вр. Мургана и завършва на 3 км на изток (обр. 1) (трасето е част от туристическия маршрут Ком – Емине по централното било на Стара планина).

Проучването беше проведено в рамките на един ден и бе установено, че в зоните, предназначени за изграждане на площадки, няма археологически обекти.

Обр. 1. Карта на местоположението на ветропарка в м. Мургана и м. Попова Чучурка.

№ 27. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА АМ „ХЕМУС” (КМ 0+000 – КМ 8+480)

Методи Даскалов

Издирванията се проведеха в крайно неподходящо годишно време, през юли 2011 г. Диворастящите и култивираните растителни видове бяха в напреднала вегетация, като при определени площи трябваше да се изчака жътвата. Част от терените са застроени, върху други се развива разнообразна стопанска дейност, на места има насипи от пръст и строителни отпадъци (нерегламентирани сметища). Възможности за наблюдение върху терена бяха много ограничени – не повече от 15 %. Бяха локализирани няколко петна (номерирани с 01 до 06 от запад към изток) с археологически материали – керамични фрагменти на ръка и на колело. Фиксирани са с полигони и картирани спрямо трасето на магистралата и нейните съоръжения.

Докладът с резултатите е предаден на възложителя (ИА „Пътища”) с мнение за наблюдения върху трасето по време на вдигане на хумусния пласт.

№ 28. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА АМ „КАЛОТИНА-СОФИЯ”

Елена Василева

Проучването се проведе във връзка с рехабилитацията на АМ „Калотина-София”, ЛОТ 1 – Западна дъга на Софийски околовръстен път, в участък от км 0+000 (= км 59+400) до км 6+309, част от пътната инфраструктура на Столична община. Изследваните терени от двете страни на Околовръстния път са силно компрометирани от съвременни постоянни и временни строежи и сгради, насипи от строителни и битови отпадъци, топлофикационни тръби, далекопроводи и др. По трасето не бяха регистрирани археологически структури. Липсата на данни в АКБ, както и събраната информация от местни жители от околните населени места (села и квартали на София) дава основание да се направи заключението, че в изследваните терени, които ще бъдат засегнати от строителните работи във връзка с рехабилитацията на Западната дъга на Околовръстния път, няма археологически обекти. Ето защо, изследваният участък се освобождава за извършването на строително-ремонтни работи.

№ 29. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА СЕВЕРНАТА СКОРОСТНА ТАНГЕНТА ОТ ОТКЛОНЕНИЕТО НА МАГИСТРАЛАТА КАЛОТИНА – СОФИЯ (КМ 0+000 – 16+635)

Красимир Лещаков, Любен Лещаков

Издирванията обхванаха части от Софийското котловинно поле в землищата на кв. Илиенци, Бенковски, Малашевци, Васил Левски Г, Враждебна, Япаджа и Кривина. Те бяха проведени в рамките на три дни от 28 до 30.09.2011 г. Ландшафтът е равнинен. Няколко малки реки прорязват определена за обхождане площ. Общият отточен режим е лош и има предпоставки за създаване на езера или блата. Почвите са наносни – глинести, с фина структура (алувиални), или с груба структура, изобилстващи на чакъл и гравел (дилuviални). Част от тях са утаечни, формирани в условията на спокойни

Обр. 1. Местоположение
на обекти 1 и 2.

Обр. 2. Местоположение
на могилния некропол
при кв. Малашевци.

води, което подкрепя съществуването на заблатени участъци в миналото.

Цялото поле на север от София е силно повлияно от индустриализацията и се характеризира с интензивна строителна дейност и развита инфраструктура. Част от трасето на проектирания път попада в градска среда и там теренните наблюдения не са възможни. Друга голяма част от терените не се обработва и е покрита с едногодишна тревиста растителност. Многобройни са депата за строителни отпадъци и незаконни сметища. Само малка част е заета от селскостопански ниви, които се разорават.

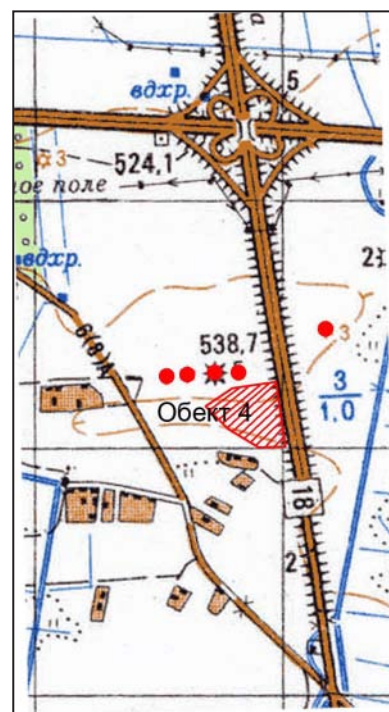
Обект 1. (от км 4+700 до км 5+000; С 42°45'14,66; И 23°20'31,45) е разположен в ранината между софийските квартали Илиенци и Бенковски (обр. 1). Той има дължина в посока И-З ок. 300 м и ширина в посока С-Ю ок. 200 м, площ около 60 дка. Размерите са приблизителни и подлежат на корекция при отлагане на сервитута. В момента на обходите обектът представляваше разорана нива. Археологическите материали са с ниска концентрация – керамични фрагменти работени на колело, с измита повърхност и огладени ръбове. Възможно е разнасянето им при разораването на терена. Според материалите следва да се датира в КЖЕ.

На сателитните снимки се забелязва структура с овална форма. Вероятно става дума за ров, чието трасе е частично проследено.

Обект 2. (от км 5+680 до км 5+300; С 42°45'05,21; И 23°21'00,24) е локализиран на полегат склон с югоизточно изложение в землището на кв. Бенковски, непосредствено южно от поделение на МВР (обр. 1). Той има размери: дължина в посока И-З 360 м; ширина в посока С-Ю 250 м; площ около 90 дка. В момента на обходите обектът представляваше разорана нива. Средно висока концентрация на археологически материали: керамични фрагменти, фрагменти строителна керамика, големи ломени камъни, което предполага наличието на постройки около км 5+500. Пръстът е тъмна, сива на цвят, хомогенна, със средно груба структура. Селището най-вероятно продължава южна посока, както и в западна – от другата страна на бул. Лазар Михайлов, където в момента на обхожданията имаше гъста растителност. Дата според материалите – КЖЕ.

Обект 3. (км 8+500 до км 8+800) е локализиран в землището на кв. Малашевци (обр. 2) и представлява могилен некропол от две могили, означени като паметници на културата с бетонни блокчета с надписи. В пространството между тях са регистрирани керамични фрагменти на колело с ниска концентрация.

Могила 1 (С 42°44'01,23; И 23°22'31,79) има височина около 9 м и диаметър около 50 м. Могилата частично е обрасла с широколистни дървета. От юг част от насипа е свлечена. В южната и западна основа на могилата е регистрирано компактно струпване от големи и средно ломени камъни с приблизителни размери около 6,00x4,00 м. Запълнено е с чакъл и тъмна, кафяво-сива пръст. Установени са ня-

Обр. 3. Местоположение
на обект 4 и могилния
некропол при с. Кривина.

колко малки и плитки иманярски изкопа, в които няма археологически материали.

Могила 2 (С 42°43'53,70; И 23°22'39,95) има височина около 2,50 м и диаметър около 30 м. Могилата е обрасла с широколистни дървета. Установен е иманярски изкоп в централната ѝ част с видими размери 2,50x1,00 м и дълбочина около 1,50 м. Археологически материали не са регистрирани.

Обект 4. (км 16+380 до км 16+635; С 42°41'51,80; И 23°27'02,48) е локализиран в царевична нива в землището на с. Кривина, непосредствено западно от съществуващия околоръстен път (обр. 3). Според концентрацията на подемни материали обектът има ширина в посока И-З около 50 м; дължина в посока С-Ю 275 м; площ около 12 дка. Археологическите материали, керамични фрагменти работени на колело и строителна керамика, имат средно висока концентрация. Те могат да се отнесат към римската епоха. В непосредствена близост е разположен могилен некропол от пет големи надгробни могили, означени като паметници на културата с бетонови блокчета с надписи. Четири от могилите са разположени в редица непосредствено северно от обекта. Иманярски изкопи са регистрирани по всички насипи. Петата могила бе локализирана на север от постройките и североизточно от околоръстения път. Некрополът не се засяга от строежа на новия път.

№ 30. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПРИ ОТНЕМАНЕ НА ХУМУСНИЯ СЛОЙ ПО ТРАСЕТО НА АМ „СТРУМА”, ЛОТ 1, ОТ КМ 313+500 ДО КМ 322+000, НА ТЕРИТОРИЯТА НА КЮСТЕНДИЛСКА ОБЛАСТ

Румен Спасов, Весела Вандова

Обр. 1. Дяково. Надгробни могили по трасето на АМ „Струма“:

1. По оста на магистралата, при км 319+200 – 319+220; 2. В участъка на пътна връзка Дупница – София от пътен възел „Дупница Север“.

Археологическото наблюдение при отнемане на хумусния слой по трасето на АМ „Струма”, ЛОТ 1, на територията на Кюстендилска област е проведено в периода 17.11.2011 г. – 08.12.2011 г.¹ Изследваният от екипа на РИМ Кюстендил участък от трасето на автомагистралата (от км 313+500 до км 322+000) попада в землищата на селата Делян, Тополница, Дяково и Блатино.

Обхожданията имат за задача да се контролира процеса на отнемане на хумусния слой, с цел установяване евентуално на нерегистрирани археологически структури в сервитута на магистралата и предотвратяване на тяхното разрушаване. Изследвани бяха и зоните на пътните връзки от магистралата към прилежащите селища.

В землището на с. Дяково са регистрирани три нови и е актуализирано състоянието на вече известни, но все още нерегистрирани археологически обекти. Извършен е мониторинг на регистрирани обекти в землищата на с. Делян и с. Дяково (Дремсизова-Нелчинова, Слокоска 1978, 18). Следи от иманярска дейност са установени на три от обектите.

В местността „Друмо” при с. Дяково е разположен могилен некропол. Той се състои от три могили. Най-голямата от тях се ситиуира по осовата линия на магистралата, в зона на км 319+200 – 319+220 (обр. 1 1-2).

¹ Наблюдението е осъществено от екип на РИМ Кюстендил в състав: научен ръководител ас. Р. Спасов, зам. ръководител гл. ас. В. Вандова, Р. Стоянова и Н. Спасов.

В непосредствена близост до нея, в участъка на пътна връзка Дупница – София от пътен възел „Дупница Север“ се намира ниско могилообразно възвишение с размери около 30x40 м (обр. 1 2). На повърхността на терена около могилите не се откриват археологически материали. Към този некропол принадлежи още една могила, разположена източно от посочените, която не е застрашена от строителните мероприятия.

Северозападно от могиления некропол, в зоната на пътна връзка София – Дупница от пътен възел „Дупница Север“, се намира надгробна могила от античната епоха. Според изпълнителя на строително-монтажните работи предвижданите дейности в този участък на магистралата не застрашават археологическия обект. Следи от стари иманярски изкопи има в централната и западната част на могилата (Устинов 2003, 73-74). В южното ѝ подножие, в границите на десетметровата охранителна зона, е направен изкоп с размери 4x3,50 м. В него е излята бетонна основа (1,55x1,55 м) за монтиране на стълб за високо напрежение (обр. 2).

В м. Артъчки егрек при с. Дяково, в района от км 320+840 до км 321+100 от АМ „Струма“ е локализирано многослойно селище (обр. 3 1). Преобладаващата част от него попада в сервитута на магистралата, който в този участък има широчина 120 м.

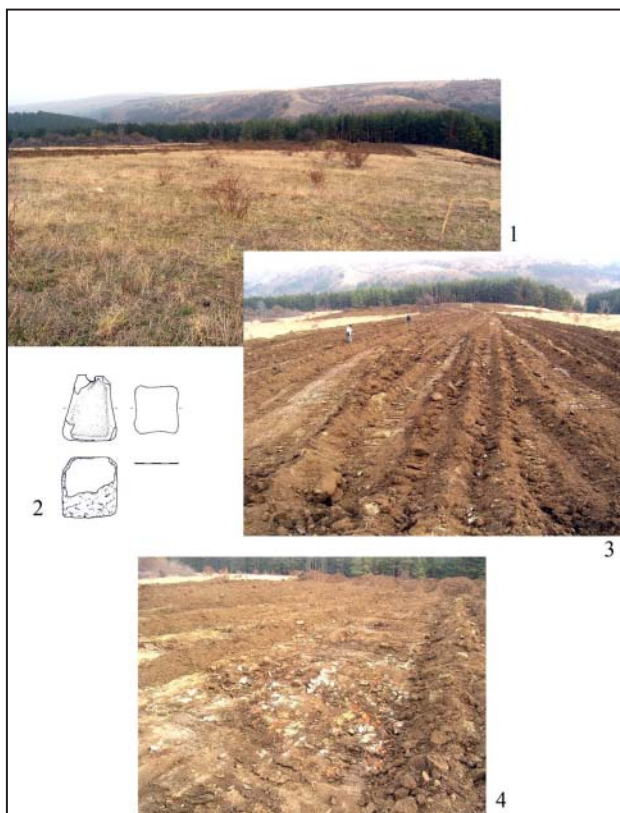
При отнемането на хумусния слой са нарушени археологически структури и съоръжения, сред които са части от сгради и два питоса (обр. 3 3-4). Обектът съдържа материали от късножелязната, късноантичната (обр. 3 2) и средновековната епоха.

В землището на с. Дяково, в м. Дойо, е регистриран още един археологически обект. Ситуира се на левия бряг на р. Топилска. Обхваща площ над 5 дка. Откритите на повърхността на терена фрагменти от керамични съдове датират от средновековната и късносредновековната епоха.

Регистрираните обекти по трасето на АМ „Струма“ в сервитута на магистралата ще бъдат изследвани чрез спасителни археологически разкопки.

Обр. 2. Дяково. Надгробна могила в зоната на пътна връзка София - Дупница, от пътен възел „Дупница Север“.

Обр. 3. Дяково, м. „Артъчки егрек“: 1. Общ изглед на многослойното селище по трасето на АМ „Струма“; 2 Фрагмент от керамична тежест; 3-4. Нарушени при отнемането на хумусния слой структури.

Литература

Дремсизова-Нелчинова, Слокоска 1978: Цв. Дремсизова-Нелчинова, Л. Слокоска. Археологически паметници от Кюстендилски окръг. София, 1978.

Устинов 2003: С. Устинов. Спасително проучване на гроба на могила до язовир Дяково. – Известия на исторически музей Кюстендил, IX, 2003, 73-76.

№ 31. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИТЕ РАБОТИ ПО ТРАСЕТО НА АМ „СТРУМА” КМ 305+220 ДО КМ 311+360

Анета Бакъмска, Филип Михайлов

Трасето на автомагистрала „Струма” от км 305+220 до км 311+360 преминава през землищата на селата Долна Диканя и Дрен, Пернишка област. Наблюдението стартира след регистриране на нерегламентирано прокопан канал. Той разрушава надгробно съоръжение в забранения за строителство участък (км 311+360 до 311+660) в границите на тракийския некропол (обект 2), проучван сондажно през лятото на 2011 г. (Бакъмска, Михайлов 2012). Наблюдението на останалата част на изкопните работи се проведе съобразно графика на строителите от 11.11.2011 до 13.12.2011 г. Премахнат беше хумусът от км 306+820 до км 307+100 и от км 310+620 до км 311+364. Навсякъде е разкрит стерилен пласт с различна геоложка структура.

Проследихме изкопа за водонапорен канал на км 306+160. Той е разположен перпендикулярно на трасето с дължина 50 м и дълбочина 4 м. Седиментът представлява чиста жълта глина.

На км 309+940 и на км 310+000 бяха прокопани напречни канали за комуникации. Изкопите пресичат дебел пласт от около 1 м черна глина и навлизат в пласт от жълта глина.

На км 310+90 напречно на трасето са монтирани нови електрически стълбове. Те се намират на около 30 м източно и западно от трасето. В изкопаната пръст около западния стълб намерихме керамични фрагменти, работени на колело, но състоянието им не позволява да бъдат датирани.

На км 311+315 и 306+960 са прокопани канали, които разсичат стерилен пласт.

Извън територията на обект 2 в прокопаните участъци и в премахнатия хумусен пласт археологически материали и структури не бяха открити с изключение на керамиката в изхвърлената пръст от изкоп за електрически стълб при км 310+90.

Литература

Бакъмска, Михайлов 2012: А. Бакъмска, Ф. Михайлов. Спасително археологическо проучване на некропол от желязната епоха по трасето на ЛОТ 1 от АМ „Струма” км 311+000 до км 311+500 село Делян, община Дупница. – В същия том.

№ 32. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В М. ВАКАРЕЛЕЦ, В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ДОЛНА ДИКАНЯ И ГОРНА ДИКАНЯ, ОБЩИНА РАДОМИР

Марлена Кръстева

От 22.11. 2011 г. до 25.11.2011 г. бе извършено теренно археологическо издирване в м. Вакарелец, в землищата на с. Долна Диканя и с. Горна Диканя, общ. Радомир, обл. Перник. Неговата цел беше да се локализира и документира наличните археологически структури, както и да се изготви становище за бъдещото им проучване във връзка с придобитата концесия в находище „Диканите”, участък „Вакарелец”.

Досега археологически изследвания на този район не са извършвани. Това, с което разполагахме като изходен материал, е едно краеведско изследване от 1921 г., според което в м. Вакарелец има 2-3 халди.

Резултатите от проучването са изключително ползотворни. Изследвана бе площ от около 1500 дка, като в резултат от теренното издирване бяха установени 24 археологически структури.

Това са могилен некропол, състоящ се от 4 могили, разположени една до друга с височина под един метър. На повърхността им е намерена керамика на ръка. Други две могили с по-големи размери – височина 1,5 м, са разположени в най-високите северна и южна части на обхождания участък. Те са разбити

от иманяри, като в едната има траншея, изкопана със земекопна машина. В тази траншея бяха открити фрагменти от римска керамика на колело.

Локализираните бяха две петна от римска керамика с висока интензивност, както и едно изсичане в скалите с правоъгълна форма. Вероятно се касае за сезонни постройки, използвани при разработването на рудника.

В най-северната част на участъка, близо до най-голямата надгробна могила, се намира скален култов обект. Пред скала с височина 3 метра, бе констатирано очертаване с ломени камъни в един ред на правоъгълник с размери 1x0,5 м. Намерена е керамика на ръка.

Експлоатирането на мината в изследвания район е извършвано по открития способ. Древните рудни разработки, които бяха установени, са 14. Те са с дължина между 50 и 200 м. При тези в западната част на обходения участък липсват отвали, докато при разработките в източната част са запазени такива с ширина 5-20 м.

Регистрираните обекти и откритите материали показват изключително интензивно експлоатиране на мините за благородни метали в един дълъг период. Най-ранната керамика, която бе намерена, е от ранната желязна епоха, а най-късната – от римската епоха, но с оглед на съвременния интерес за разработването на находище „Диканите” предполагаме, че в него е добивана руда и през други епохи.

Обр. 1. Следи от древна рудна разработка в м. Вакарелец.

№ 33. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ПОРЕЧИЕТО НА РЕКА МЪТНИЦА

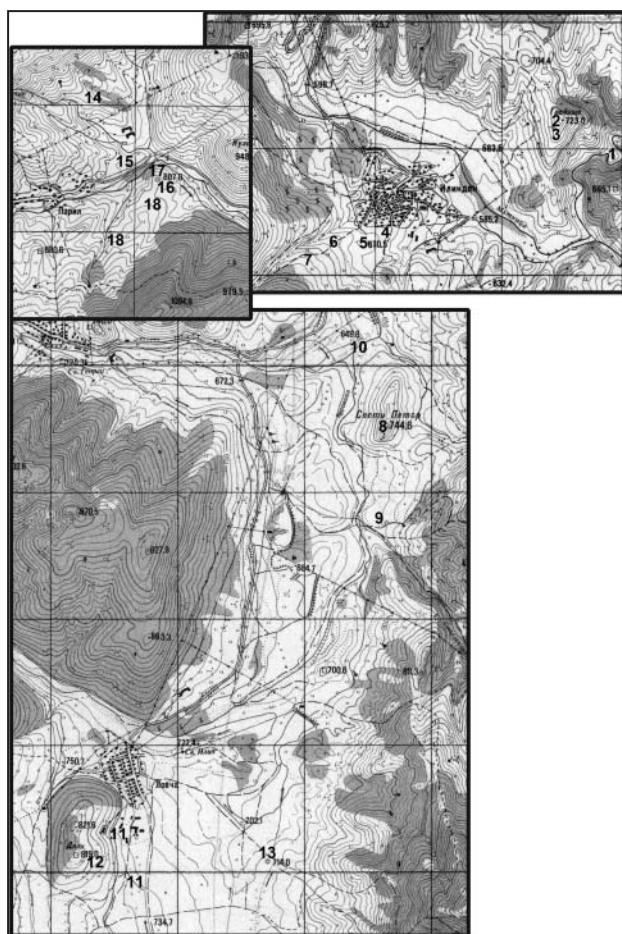
Петър Делев, Надежда Тодорова

Издирването беше осъществено в рамките на научен проект „Културно развитие и взаимодействия през праисторическите епохи и античността в района на река Мътница в Югозападна България (микрорегионално археологическо проучване)”, финансиран от Софийския университет „Св. Климент Охридски”. Предварително поставените цели на проекта бяха реализирани частично поради ограниченото финансиране. Теренното издирване беше проведено в периода от 1 до 12 август 2011 г.¹ При реализираните обходи в землищата на четири села (Илинден, Гайтаниново, Нова Ловча и Парил) бяха локализиран общо 18 археологически обекта, за които беше събрана предварителна информация (обр. 1).

Обект №1: с. Илинден, м. Клисурата. Обектът се намира на полуостров, заграден от течението на река Мътница североизточно от с. Илинден, в югоизточното подножие на укрепеното селище на връх Градище. Известен е от теренната експедиция през 1995 г. и е посещаван няколкократно впоследствие. Това е единственият известен понастоящем обект в района на река Мътница с документиран праисторически материали (енеолит, бронзова епоха). Обектът е обитаван и през античността. Интересното и необичайно разположение (в тясно дефиле между стръмни височини на двата бряга) и продължителното обитаване в няколко епохи предопределиха избора на този обект за осъществяване на археологически сондажи, проведени също през м. август 2011 г.

Обект №2: с. Илинден, античен укрепен селищен обект в м. Градището. Обектът е посещаван през 1995 г. Представлява укрепено селище (ок. 6,5 дка заградена площ) от късноантичната епоха, разположено

¹ Изследователският екип беше в състав: доц. д-р Петър Делев (СУ „Св. Климент Охридски”, ръководител), ст. ас. Надежда Тодорова (СУ „Св. Климент Охридски”, зам. ръководител), маг. Иван Вълчев (докторант), Яна Мутафчиева и Илия Киров (студенти от СУ „Св. Климент Охридски”) и Димитър Байраков (Исторически музей Велинград).

Обр. 1. Разположение на обектите в изследваните землища.

Обр. 2. Късноантична гробница в землището на с. Илинден (обект № 3).

на планински връх (кота 723). Личат останки от крепостна стена с каменен градеж. На места по протежение на стената се наблюдават каменни струпвания, възможно от кули или бастioni. В северния край личат следи от влизащ в крепостта път.

Обект №3: с. Илинден, засводена тухлена гробница в м. Градището. Тухлена късноантична гробница с полуцилиндричен свод и засводен с арка вход на обърнатата на север дълга страна (обр. 2). Намира се край укрепеното селище на връх Градище, на около 50 м южно от крепостната стена. Гробницата е разкрита отдавна, но досега не е била посещавана и не се споменава в археологическата литература. Не беше възможно осъществяването на подробна архитектурна документация.

Обект №4: с. Илинден, м. Св. Атанас. Останки от стара постройка, превърнати в открит параклис. Местното население вярва, че останките са от църква. Наоколо има следи от некропол с цистови гробове. Не е намерен археологически материал.

Обект №5: с. Илинден, м. Св. Димитър. Останки от стара постройка, превърнати в открит параклис. Местното население вярва, че останките са от църква.

Обект №6: с. Илинден, м. Св. Петка. Останки от стара постройка, превърнати в открит параклис. Местното население вярва, че останките са от църква. В района има следи от рудодобив.

Обект №7: с. Илинден, м. Св. Георги. Останки от стара постройка, превърнати в открит параклис. Местното население вярва, че останките са от църква. В района има следи от рудодобив.

Обект №8: с. Гайтаниново, връх Св. Петър. Обектът не е известен в съществуващата археологическа литература. Датира се в първото хилядолетие пр. Хр. и може предположително да се идентифицира като разположено на връх светилище. Документирани са скални издълбавания. Обектът е нарушен при изграждането на отбранителна позиция, на съвременен параклис и при многобройни иманярски намеси, които продължават и в наши дни.

Обект №9: с. Гайтаниново, надгробна могила южно от връх Св. Петър. Могила с височина 2-3 м. Иманярски изкопи. Отбелязана е на топографските карти.

Обект №10: с. Гайтаниново, надгробна могила северно от връх Св. Петър. Могила с височина ок. 4 м. В южния край личи ров в основата. Отбелязана е на топографските карти.

Обект №11: с. Нова Ловча, селищен обект в м. Трохалето (Трохлето). Обектът е споменаван в археологическата литература (Дремсизова 1987, 84, №179; Пирински край 2, 53). Представлява голямо по площ селище от късноантичната епоха, разположено в източното подножие на височината Дяли, южно от с. Нова Ловча. Сведения за църковни постройки; находки на монети на Юстиниан I. Следи

от металургична дейност (шлаки).

Обект №12: с. Нова Ловча, плосък некропол в м. Св. Марина. Некрополът се намира в югоизточните склонове на възвишението Дяли, южно от с. Нова Ловча и изглежда свързан с разположеното в непосредствено съседство късноантично селище. Не е известен в археологическата литература. Активна иманярска дейност, голяма част от гробовете са разрушени. Поне част от тях са цистови.

Обект №13: с. Нова Ловча, надгробна могила. Могила с височина ок. 2 м. Отбелязана е на топографските карти.

Обект №14: с. Парил, селищен обект в м. Папратливка. Останки от старо селище, датата на което не можа да бъде установена поради липсата на идентифициращ подемен материал.

Обект №15: с. Парил, надгробна могила в м. Митризето (Митризето). Могила с височина 3-4 м. Иманярски изкопи. Не е отбелязана на топографските карти.

Обект №16: с. Парил, надгробна могила в м. Костандово блато. Могила с височина ок. 5 м. Иманярски изкопи. Отбелязана е на топографските карти и в съществуващата литература (Дремсизова 1987, 96, №223; Пирински край 2, 99).

Обект №17: с. Парил, плосък некропол в м. Костандово блато. Северозападно от могилата (№16) личат следи от силно разрушен от иманярска дейност плосък некропол с цистови гробове. В публикации се споменават „зидани с тухли гробни камери с богат гробен инвентар” (Дремсизова 1987, №223; Пирински край 2, 99).

Обект №18: с. Парил, селищен обект в м. Костандово блато. Останки от старо селище, датата на което не можа да бъде установена поради липсата на идентифициращ подемен материал. В литературата се споменава бегло като предримско, римско и късноантично селище (Дремсизова 1987, 96, №223; Пирински край 2, 99).

Литература

Дремсизова 1987: Ц. Дремсизова-Нелчинова. Археологически паметници в Благоевградски окръг. София, 1987.

Пирински край 2: Енциклопедия Пирински край, том II. Благоевград, 1999.

№ 34. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ГР. СТРЕЛЧА

Алексей Гоцев, Nicoleta Петкова

Целта на теренните издирвания през 2011 г. беше покриване на определени територии, намиращи се в близост до докладваните вече обекти в местностите Кулата, Качулата и Скумсале¹. В резултат на това бяха посетени, локализирани и документирани три скални комплекса в местностите Исара, Пастолов камък и Студен кладенец, както и укрепление в м. Имането.

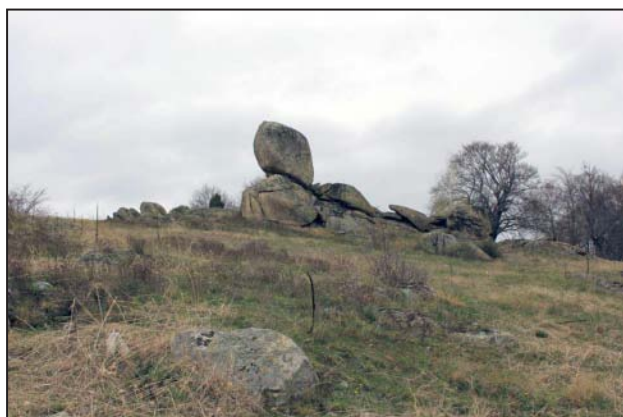
Обектът в м. Исара (GPS координати N 42 32.422 E 24 20.334) се намира на 5,5 км от гр. Стрелча, от източната страна на шосето за Копривщица. Паметникът е оформен от три скални групи, като централно място заема внушителна сложна арка, която погледната отгоре наподобява У. Височината на съоръжението е 2,80 м, а дължината 2,10 м. Светлият отвор е с височина 1,36 м на 1,10 м. На останалите две групи се наблюдават множество изсичания в различна големина и форма. Обектът се намира в близост до Скумсале и Качулата.

Обектът в м. Пастолов камък (GPS координати N 42 33.008 E 24 18.187) е разположен на около 12 км северозападно от Стрелча. Като своеобразен център на комплекса се оформя скална група с височина около 13 м с отвесни стени от север изток и запад, а на самия ѝ връх се наблюдава елип-

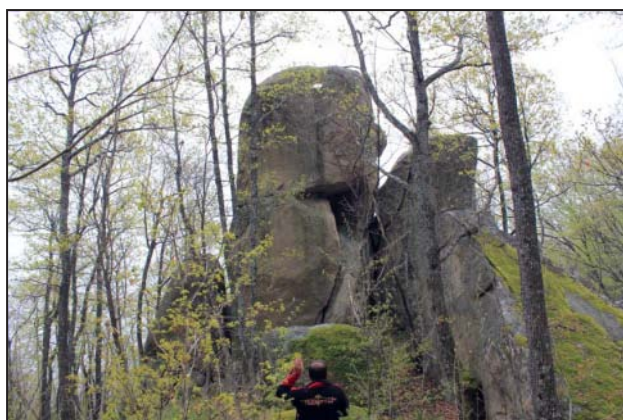
¹ Научен консултант на издирванията беше проф. д.к.н. Васил Марков. В тях участваха студенти от ЮЗУ „Неофит Рилски” – Благоевград и представители на сдружение „Борей 2009”.

Обр. 1. Скална арка в местността Исара.

Обр. 2. Студен кладенец.

Обр. 3. Пастолов камък.

совиден отвор, през който се вижда южният хоризонт. Споменатият отвор се намира на дъното на северната стена на елипсовидна „вана“. Размерите на „ваната“ са – дължина 1,60 м, ширина 1 м и дълбочина 75 см. Комплексът се допълва от съоръжение тип „пирустия“, която е с изключително големи размери. Стъпила е върху две подпори, ориентирана е изток-запад, като входът е от изток, а от срещуположната страна се наблюдава малък отвор, който вероятно е служил за изход.

Обектът в м. Студен кладенец (GPS координати N 42 33.122 E 24 17.599) се намира на 13,5 км северозападно от Стрелча. Местността е разположена по билото на планината, теренът е тревист, с ясно изявиени скални групи. Групите са 12, като по тях се наблюдават различни по форма и големина изсичания. Най-впечатляващ е естествен валун, който гледан от югозапад наподобява яйце. В източната част на култовата площадка се наблюдава скално изсечен жертвеник, съставен от пресечни линии, образуващи правоъгълници в позитив, а самите канали в негатив. Той има приблизително правоъгълна форма, размери му са 1,20 м на 0,90 м. Вероятно камъкът е бил фрагментиран, тъй като в дясно от каменната площадка се има фрагмент със същите изсичания. Източно от тази група, на разстояние около 40 м се наблюдава друга скална група с множество негативни кръгли всичания с оформен скален процеп – тип скална арка, насочена на юг по меридиана. Южно, в подножието ѝ е разположен голям скален валун с форма на яйце, маркиран със скално изсичане с форма на знака Z. По останалите скални групи също се наблюдават изсичания.

Укреплението в местността Имането (GPS координати N 42° 34' 34.7" E 024° 20' 19.8") се намира на 14,5 км от Стрелча в северна посока. Разположено е на билото на висок хълм, като е естествено укрепено от запад, юг и изток. От източната страна личи разсип с ширина 5-6 м. Разсипът прави елипсовидна дъга в посока запад, като материалът е от средни и едри ломени камъни без следи от хоросан, размерите му са: север-юг – 48 м, изток-запад – 56 м. В източната част на укреплението се намира голям иманяр-

ски изкоп. В него се откриха фрагменти от тракийска керамика, най-общо датираща се към I хил. пр. Хр. От северната, най-лесно достъпна страна на укреплението се наблюдава дълбок ров, който върви по стената. Дълбочина на рова е 2,5-3 м, а максималната ширина – 8 м. Отстъпът от крепостната стена и рова от изток е около 1,5-2 м, но от северозападната достига до 5 м. Дължина на рова е 73 м.

В заключение може да се каже, че теренните проучвания през 2011 г. в землището на гр. Стрелча доведоха до локализирането на три нови скални комплекса и укрепление, които са свързани както помежду си, така и с известните вече такива в околността.

№ 35. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ЖЕЛЕЗОПЪТНАТА ЛИНИЯ СЕПТЕМВРИ – ПЛОВДИВ

Георги Нехризов, Иво Чолаков

Издирванията се осъществиха в изпълнение на договор между ДП „НКЖИ” и НАИМ-БАН през есента на 2011 г.¹ Те се проведеха по методиката, която се прилага за изготвяне на Археологическа карта на България, адаптирана към специфичните условия на проекта.

Реализирането на археологическия проект по посочената методика налага използването на специално оборудване. При теренното документиране и вторичната обработка на данните, за точното позициониране на обектите и изследваната територия, се използваха GPS и мобилни ГИС устройства Juno SB на Trimble, оборудвани с лицензиран софтуер на ESRI, ArcPad, Version 10, в които бяха въведени геореферирани топографски карти с мащаб 1:25000 и ортофото. Приложението им позволи възможно най-прецизното позициониране на регистрираните обекти спрямо трасето на жп линията.

При теренното издирване беше приложен принципът на тотални обхождания. Характеристиките на изследваната територия позволиха да се работи с интензивни и екстензивни методи, като документацията се водеше по полигони. Анализът на събраните данни даде възможност да се очертаят териториите на археологическите обекти и първоначално определяне на техните вид и хронология.

Работата на терен беше проведена през ноември и декември 2011 г. Археологическите дейности бяха благоприятствани от добрата възможност за наблюдение и сравнително чистите от растителност терени. В резултат на проучването беше изследвана (покрита с полигони) площ от 3,85 кв. км, освен нея при посещение на по-отдалечени обекти бяха обходени още 0,48 кв. км. Проучената площ значително надхвърля определения сервитут на жп линията. Това се дължи на покриването на територията на регистрираните археологически обекти извън сервитута с цел определянето на границите им.

Обр. 1. Карта на регистрираните обекти по жп линията.

¹ В екипите бяха включени гл. ас. д-р Юлия Цветкова от СУ като ГИС администратор, Надежда Кечева, докторант в НАИМ-БАН, Юлия Димитрова, магистрант, Вероника Генчева, Георги Михайлов и Емил Дакашев, студенти от СУ.

Обр. 2. Селищната могила при с. Златитрап, на преден план – обработени мраморни блокове.

При издирванията бяха локализирани 13 археологически обекта (обр. 1). Шест от тях са известни от предишни изследвания и са регистрирани в АИС АКБ. Посещаването им отново даде възможност да се актуализира информацията за тях и да се отразят промените в състоянието им. Сред тях преобладават селищните обекти – 7 селища и една селищна могила. В близост до селищата са разположени обектите, свързани с погребалните практики – три могилни некрополи и две единични надгробни могили, общо – 12 могили.

Сред всички обекти особено значимо е античното селище, идентифицирано в литературата като Бесапара. То е било разположено на значителна площ върху надзаливните тераси на десния бряг на Марица и по северните склонове на Бесапарските възвишения. Обектът не е проучван чрез раз-

копки, но територията му е прецизно документирана при издирвания през 90-те години. Въведен е в АИС АКБ с четири регистрационни карти на отделните му подобекти – 2000281, 2000282, 2000283, 2000284. При проучването през 2011 г. се потвърдиха определените преди хронологически рамки на съществуването на селището и неговите пространствени параметри. В границите му беше локализирано известното праисторическо селище (ранен неолит) (рег. карти 2000285 и 2000287), надгробна могила (2000290), както и няколко зони с повишена концентрация на археологически материали от двете фази на желязната епоха, античността и средновековието.

Регистрирани бяха пет неизвестни до сега селищни обекти при Септември, Пазарджик и с. Кадиево. Селището при Кадиево е най-значително като площ, на него са открити материали от ранната бронзова, ранната желязна и римската епоха.

Въпреки че е отдалечена от жп линията, беше посетена и селищната могила, т. нар. Плоска могила, при с. Златитрап. Този обект е въведен в АИС АКБ, но в регистрационната карта (2100696) е отразено само наличието на римски път, без да е спомената селищната могила. По тази причина тя беше прецизно изследвана и документирана. Откритите материали са от неолита, халколита, бронзовата и желязната епоха и античността. В югозападната част на могилата са разхвърляни осем големи мраморни блока със следи от обработка, вероятно част от антична постройка (обр. 2).

Всички новорегистрирани археологически обекти са въведени в АИС АКБ. Регистрационните карти на вече известните са допълнени с нови данни, включително карти и GPS координати.

В зависимост от техните характеристики и местоположение са определени мерки за опазване на археологическите обекти. Предстоящата модернизация на жп линията в участъка Септември-Пловдив няма да застраши пряко нито един от тях. Поради това, че жп линията преминава в близост до три от обектите е предвидено да се провежда археологическо наблюдение по време на строителните работи в техните граници.

№ 36. ЕКСПЕДИЦИЯ „КОЗИ ГРАМАДИ 2011”. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА С. СТАРОСЕЛ, ОБЩИНА ХИСАРЯ И С. КЛИМЕНТ, ОБЩИНА КАРЛОВО

Иван Христов

Проучванията бяха проведени от 11.04 до 20.04.2011 г.¹ Целта на издирванията бе да се допълни с нова информация за недвижими културни ценности археологическата карта на района на

¹ Експедицията се ръководи от доц. д-р Иван Христов от НИМ. В нея участваха картографи от КартПроект, Троян. В рамките на експедицията бе извършено ново документиране на монументалната постройка в тракийската резиденция под връх Кози грамади от д-р Венета Ханджийска-Янкулова от СУ „Св. Климент Охридски”.

археологически комплекс Кози грамади.¹ Обходите бяха извършени предимно в билната част на Същинска Средна гора в землище на селата Старосел и Климент. В резултат на издирванията бяха регистрирани следните обекти:

1. Могилен некропол в м. Брезина поляна, състоящ се от 8 надгробни могили от предримската епоха (средна н. в. 700 м с координати на средишна могила N 42 32 45.192; E 24 34 27.471).

2. Раннохристиянска църква, разположена на равен скат в източното подножие на връх Калето и на 2 км северно от Четинова могила, землище на с. Старосел (н.в. 560 м с координати: N 42 31 20.007; E 24 33 22.400).

3. Открито тракийско селище в западното подножие на връх Карасеври, землище на с. Климент (н.в. 965 м с координати: N 42 33 28.800, E 24 41 23.242).

4. Тракийско скално светилище на връх Сборови грамади (н.в. 1119 м с координати: N 42 33 36.764; E 24 33 55.126).

Светилището е разположено на 500 м югоизточно от владетелската резиденция под връх Кози грамади и представлява дълъг скален масив с тясна, широка на места до 1 м, билна част (Христов, Ханджийска-Янкулова 2011). На връх Сборови грамади древните траки са практикували обреди, свързани с ритуалното разтрошаване на керамични съдове, поднасянето дарове на дребни метални предмети и монети. При издирванията през 2011 г. на самия връх и всички стръмни склонове е събран фрагментиран керамичен материал, датиран основно за ранножелязната епоха. Концентрацията на керамични фрагменти е основно в най-високата част на западните и северни склонове. Керамиката, открита на територията на светилището на връх Сборови грамади, е правена на ръка, от глина с ниска концентрация на слюда, към която, в зависимост от функцията на съдовете, са добавени различни количества, предимно дребен пясък. Представени са, както фина та трапезна керамика, така и кухненската, отличаваща се с по-груба структура. Керамичния материал е силно фрагментиран, но сред диагностичните фрагменти се разпознават паници/купи, чаши/кани, гърнета и хранилища. Преобладава украсата с канелюри (хоризонтални и коси) и набодената (различни по форма ямички). Единични са примерите на врязана и отпечатана украса. За гърнетата са характерни релефните ленти и набожданията по ръба на устието. Липсата на щамповани кръгчета и есове, както и на комбинацията от канелирана и набодена украса, насочва към датирание на материала в първата фаза на РЖЕ, но може би не и в самото ѝ начало. Трябва да се отбележи, че сред керамиката, открита по склоновете на светилището има и такава с по-късна дата – фрагменти от съдове на колело и на ръка, които се датират в КЖЕ. Вероятно светилището е функционирало и през 4 в. пр. Хр. и податки за това са намерените по склоновете сребърни варваризирани хемидрахми.

5. Римска вила в м. Овнарски поляни, в югозападния край на с. Старосел (с координати: N 42 29 57.826; E 24 32 52.089).

Документирана е северната част на вилата където верижна машина е разорала на площ 300 кв. м открито дворно място на сграда с прилежащи навеси.² Концентрацията на покривна керамика и отделни фрагменти от битова керамика, както и планировката на засегнатите структури позволява да определим обекта вероятно като вила рустика от 3 в. В съседство с обекта е разположена надгробна могила от римската епоха.

Литература

Христов, Ханджийска-Янкулова 2011: И. Христов, В. Ханджийска-Янкулова. Скално светилище на връх Сборови грамади. – В: Кози грамади. Проучване на одриска владетелска резиденция и светилища в Средна гора VIII–I в. пр. Хр., 1, София, 2011, 191-194.

¹ Групов паметник с охранителна зона от 61 ха, съгласно заповед на Министъра на културата от 2010 г.

² Наблюденията са извършени в присъствието на доц. д-р Сергей Торбатов, НАИМ-БАН.

№ 37. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА КЛИМЕНТ И ВОЙНЯГОВО, ОБЩИНА КАРЛОВО

Мартин Христов, Виктория Карацанова

Теренните археологически издирвания в землищата на с. Войнягово и с. Климент, общ. Карлово се проведеха през пролетта и есента на 2011 г.

С. Войнягово. Издирванията бяха съсредоточени югоизточно от селото и успоредно на течението на р. Стряма, както и в северните части на Същинска Средна гора. Археологически обекти бяха локализирани единствено в планината, като единият се датира в ранножелязната епоха и е разположен на връх. Другият обект е със същото разположение, но на по-ниска надморска височина, датира се в II-III в. и има запазени стени от сграда. Двата обекта са засегнати от иманярска интервенция.

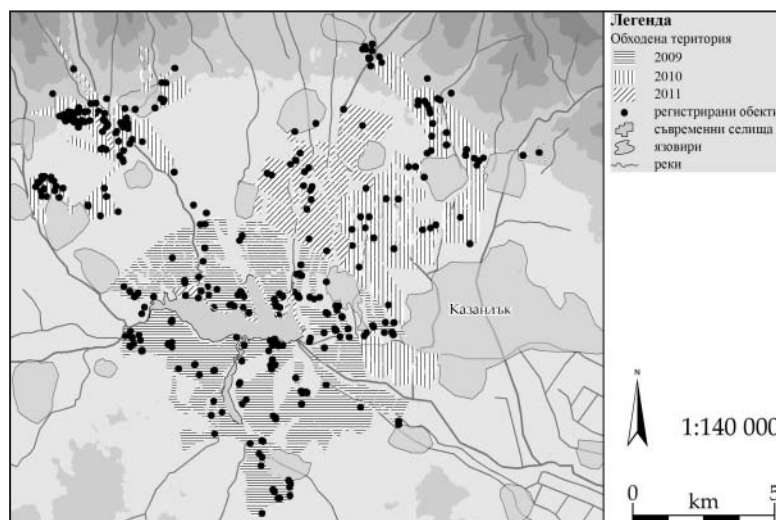
С. Климент. Издирвания се проведеха северозападно от селото и там бяха локализирани още две надгробни могили, както и югозападно, където се откриха три надгробни могили. С изключение на една от могилите, всички останали са нарушени в различна степен от иманяри. Обходите северно от селото и успоредно на течението на р. Стряма не показаха наличието на обекти.

Интензивните ерозионни процеси в Подбалканските котловини и натрупването на седимент вероятно е една от причините в някои участъци да не могат да се локализира археологически обекти.

Общият брой на откритите в този район през 2010 г. и 2011 г. археологически обекти е 62.

№ 38. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В КАЗАНЛЪШКАТА КОТЛОВИНА

Георги Нехризов, Юлия Цветкова

Обр. 1. Карта на обходената територия и регистрираните обекти в Казанлъшката котловина в периода 2009-2011 г.

За трети пореден сезон продължиха теренните издирвания на територията на Казанлъшката котловина. Проучванията се проведеха през октомври и ноември 2011 г.¹ Обхванати бяха участъци и райони, останали непроучени при предходните издирвания на екипа, попадащи в землищата на селата Шейново, Хаджидимитрово, Копринка, Дунавци, както и части от тези на гр. Шипка, Ясеново, Голямо Дряново и Долно Сахране. В методологически план работата продължи по приетата методика за тотално покриване на територията, картиране на теренните данни чрез мобилни ГИС устройства и систематизиране на резултатите в разработената под ArcGIS база данни (Нехризов 2010, 650).

¹ Експедицията през 2011 г. беше проведена като част от съвместен проект между НАИМ-БАН и СУ. В нея участваха студенти от СУ „Св. Кл. Охридски“, Карловия университет в Прага и Университета в Ню Саут Уелс, Сидни, Австралия. При полевата идентификация участва доц. д-р Цони Цонев, който извърши и анализа на кремъчните находки.

В резултат на 18 дневна теренна кампания бяха покрити 12,3 кв. км площ, от които 5,8 кв. км чрез интензивни обходи и 6,4 кв. км чрез екстензивни. Общият брой на регистрирани обекти през този сезон е 33, от които 25 са новооткрити, а за други 8 бяха актуализирани данните в АКБ. Регистрирани бяха 11 селищни обекти и 19 надгробни могили, а за един въведен като могила в АКБ бе установено, че не е такава.

Новооткритите обекти допълват вече установената картината на селищния живот в котловината (срв. Нехризов и др. 2011). Заедно с тези от предходните кампании общият брой на регистрираните обекти възлиза на 343. Те обхващат хронологическия спектър от неолита до късното средновековие. Анализът на археологическите материали от обектите дава възможност да се илюстрира разпределението им по епохи:

В сравнение с предишните кампании резултатите от 2011 г. изглеждат ограничени от статистическа гледна точка. Важен принос обаче представлява значителният брой на документираните нови селища. Специално внимание заслужава прецизирането на границите на селищната могила в м. Саръюк при с. Шейново и документирането на разположените в нейната околност селища, които се развиват в западна, южна и източна посока от нея. При огледа бе установено, че тя също е засегната от иманярска дейност.

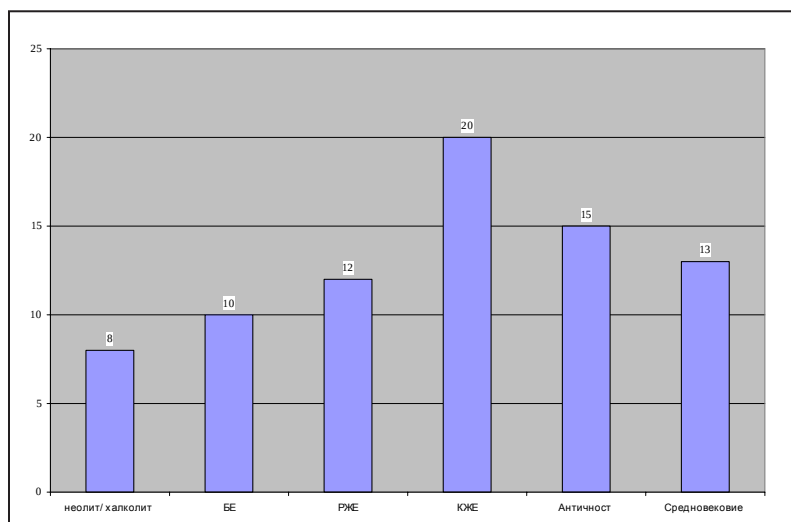
В източната ѝ периферия бяха документиран пет изкопа, два от които направени наскоро. Керамичните фрагменти, открити в изхвърлената пръст са само от КЖЕ и това свидетелства за интегрирането на могилата в рамките на селището от КЖЕ. Следите от него се проследяват в южна и източна посока, където трябва да се търси основното му ядро. Отритите археологически материали по дигите на изградения непосредствено западно от селищната могила микроязовир, показват че при строителството му са унищожени сателитни праисторически обекти.

Провеждането на обходите през късна есен имаше и друг положителен резултат. Спадащото нивото на водите на яз. Копринка разкриха нова брегова ивица, която не бе видима при извършения в района на язовира обход през пролетта на 2009 г. Новата ситуация през 2011 г. позволи да се прецизират границите на някои регистрирани при предходни кампании обекти край язовира, както и да се локализируют нови. Особено интересно е регистрираното на брега селище, разположено на десния бряг на р. Лешница при вливането ѝ в Тунджа. Южно от него има надгробна могила, също заливана от язовира. Откритите на терена материали позволяват да се проследи функционирането на обекта през различни хронологически епохи – от РБЕ до античността, като периодът на КЖЕ е най-интензивно представен. Вероятно обектът е идентичен с описаното в литературата селище с „тракийска и чернофирнисова керамика“ (Табакова-Цанова 1991, 109; Домарадски 1991, 127).

Проучванията тази година обхващаха и части от землищата на с. Голямо Дряново и Ясеново, за които в хода на теренните проучвания бе получена информация, че се планира изграждането на фотоволтаичен парк. В територията на парка попадат четири надгробни могили, регистрирани 2010 г., а западно от нея се развиват махали на селище от османското владичество. Теренът попада в подножието на старопланинските склонове, в зоната на наносните конуси. На повърхността личат следи от стари синори, вероятно свързани със селището. При проведените издирвания в площта на фотоволтаичния парк бяха регистрирани още 7 ниски надгробни могили, част от тях унищожени вследствие на селскостопанската обработка на терена, залесителни дейности, а вероятно и иманярска интервенция.

Паралелно с теренните издирвания, в изследваната територия се проведе географски изследвания на почвите¹. Целта на едно такова интердисциплинарно геоархеологическо проучване е да се просле-

Разпределение на обектите по епохи

¹ Анализът бе извършен от студенти по природни науки от Университета в Ню Саут Уелс, Сидни. Благодарим за съдействието на А. Сobotкова и III. Рос за провеждането на тези изследвания.

дят възможните влияния на сегашните почвени характеристики и други особености на ландшафта върху селищните модели и организация на обитаване през отделните епохи в региона. Бяха взети 155 почвени проби, избрани по метода на стратифицирано системно опробване на случаен принцип (SSRS). Почвата бе тествана за съдържанието на органични вещества, карбонати, структура и едра фракция. Резултатите от анализа бяха интерполирани в ГИС среда и бяха генерирани серия от карти, показващи пространствените модели за всяка от тестваните стойности на почвата. Тези данни, комбинирани с топографски данни и данни за земната покривка, целят изготвянето на количествен модел на ерозионната база за региона. Предварителните резултати показват прогнозен ерозионен модел до 895 t/ha/година или 70 mm/година.

Литература

Домарадски 1991: Домарадски, М. Културата на траките през късножелязната епоха в Казанлъшкия край. – В: Тракийската култура през елинистическата епоха в Казанлъшкия край. Казанлък, 1991, 126-141.

Нехризов 2010: Г. Нехризов. Теренни обхождания в Казанлъшката котловина. – АОР през 2009, София, 2010, 649-651.

Нехризов и др. 2011: Г. Нехризов, Ю. Цветкова, А. Сobotкова, Е. Божинова. Издирване на археологически обекти в Казанлъшката котловина. – Археологически открития и разкопки през 2010 г., София, 2011, 571-574.

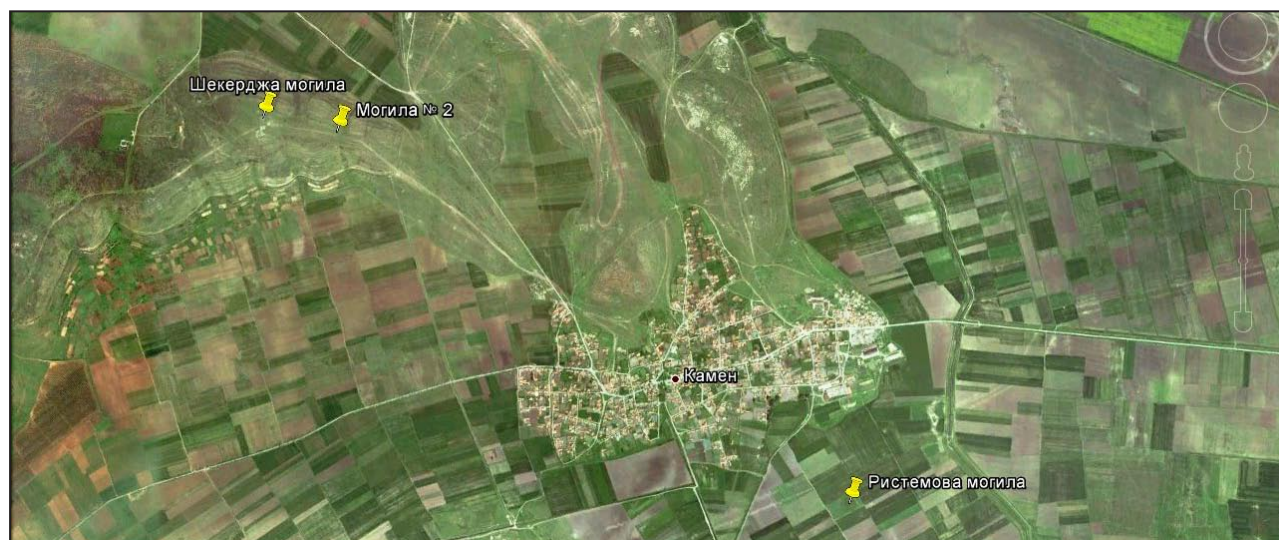
Табакова-Цанова 1991: Табакова-Цанова, Г. Принос към Археологическата карта на Казанлъшкия район. – В: Тракийската култура през елинистическата епоха в Казанлъшкия край. Казанлък, 1991, 104-124.

№ 39. ИЗДИРВАНИЯ НА МОГИЛИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА СЛИВЕН

Диана Димитрова, Мирослав Марков, Николай Сираков

През 2011 година продължиха издирванията на могили на територията на община Сливен (Димитрова и др. 2010: 653; Димитрова и др. 2011: 577 сл.; Китов и др. 2008: 783; Китов и др. 2009: 800). В рамките на три дни в началото на април бяха посетени землищата на с. Камен и с. Сотиря, разположени на изток и югоизток от Сливен. В землището на Сотиря могили не бяха открити.

В землището на с. Камен бяха регистрирани три могили (обр. 1).

Обр. 1. Разположение на регистрираните могили в землище на с. Камен.

Обр. 2. Шекерджа могила в землище на с. Камен.

Шекерджа могила (обр. 2) се намира на СЗ от селото. Разположена е върху висок рид с наклон от С към Ю. Висока е 5 м, а диаметърът ѝ е 35 м. Освен триангулячен знак в центъра, в насипа е бил вкопан преди около 40 години бетонов бункер от близко намиращото се танково поделение. На 3 от центъра е забит от собственика на мястото бетонов стълб с датчик за измерване на вятъра. В центъра на могилата е разбито каменно струпване, а има и няколко по-плитки иманярски изкопи. На повърхността не беше открит никакъв подемен материал.

На 215 м ЮИ от Шекерджа могила беше открит друг, едва личаш насип върху същия рид. Могилата е висока около 0,90 м и има диаметър около 18 м. Върху нея личат три стари иманярски изкопа, в единия от които вече е поникнал храст.

Ристевова могила се намира на около 400 м южно от последните къщи на с. Камен. Точната ѝ височина не може да се измери поради храстите, но е около 3,50 м, а диаметърът ѝ е около 40 м. Около нея личи ров, откъдето е взимана почва за насипването ѝ. В центъра ѝ има голям иманярски изкоп с неправилна кръгла форма с диаметър 7 м и видима дълбочина 2,50 м.

В землището на с. Чинтулово бяха регистрирани 7 могили – 1 единична и 6 в общ некропол (обр. 3).

Единичната могила №7 се разполага на 400 м ЮИ от селото. Тя е висока около 1,80 м и има диаметър около 25 м. Западната ѝ периферия е прясно изорана и върху нея са току-що забити бетонни колове за ограда на млади трайни насаждения от праскови. В центъра ѝ има триангулячен знак и стар иманярски изкоп до него.

Шестте могили от некропола са близко разположени в два реда в изорана в момента нива, която дълги години е обработвана. При обхождане, което сме правили предишни години, тези могили не са били видими поради поникнали насаждения над тях. Височините им са от 0,80 до 1,80, а диаметрите им варират от 18 до 25 м. Беше открит 1 фрагмент от стена на глинен съд с керемиден цвят от недобре опечена глина с примеси.

Всички регистрирани обекти са въведени в АИС АКБ.

Литература

Димитрова и др. 2010: Д. Димитрова, Н. Сираков, М. Марков. Обхождания на могили в община Сливен. – АОР през 2009 г., София 2010, 653.

Димитрова и др. 2011: Д. Димитрова, М. Марков, Н. Сираков. Издирвания на могили на територията на община Сливен. – АОР през 2010, София 2011, 577-579.

Китов и др. 2008: Г. Китов, Д. Димитрова, Н. Сираков. Обхождания за регистриране на могили в община Сливен. АОР през 2007 г., София 2008, 783.

Китов и др. 2009: Г. Китов, Д. Димитрова, Н. Сираков. Обхождания на могили в община Сливен. – АОР през 2008 г., София 2009, 800.

Обр. 3. Разположение на регистрираните могили в землище на с. Чинтулово.

№ 40. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ТРАСЕТО НА АМ „ТРАКИЯ” ЛОТ 2 И ЛОТ 3

Красимир Велков, Татяна Кънчева-Русева

Археологическото наблюдение по трасето и в района на строителство на АМ „Тракия” лот 2 и лот 3 беше проведено във връзка с договор между АПИ и Исторически музей Нова Загора¹.

По лот 2 бяха регистрирани 3 археологически обекти в землищата на с. Събрано и с. Загорци, общ. Нова Загора.

Обект №1, от км 233+620 до км 233+780 в землището на с. Събрано. По повърхността, след отнемане на хумуса и чернозема в посочения участък, се установи висока концентрация на строителна (фрагменти от тухли, тегули, имбрици) и битова керамика, датирана в късноримския период (III-IV в.) и средновековието.

Обект №2, от км 235+090 до км 235+130 в землището на с. Загорци. На площ от приблизително 1600 кв. м след изгребване на хумусния слой и чернозема в района се наблюдават петна с висока концентрация фрагментирана битова керамика, датирани в късната желязна епоха.

Обект №3, от км 236+560 до км 236+580 в землището на с. Загорци. Строителите са попаднали на останки от гробове от римската епоха, датирани с намерените фрагменти от керамични съдове. Гробовете са били покрити с тегули. Участъкът обхваща площ от 800 кв. м.

По лот 3 бяха регистрирани 8 археологически обекти в землищата на с. Езеро, общ. Нова Загора, Скобелево и Чокоба, общ. Сливен, гр. Кермен, област Сливен и с. Хаджидимитрово, общ. Тунджа.

Обр. 1. Керамика от обект 1, лот 2, с. Събрано, община Нова Загора.

Обр. 2. Керамика от обект 7, лот 3, с. Хаджидимитрово, община Тунджа.

Обект №1, от км 245+100 до км 245+200 в землището на с. Езеро. На терена се наблюдават петна с фрагменти обезличена керамика, животински кости и въглини.

Обект №2, от км 264+020 до км 264+230 в землището на гр. Кермен. В насип, образуван при разчистване във връзка със строителството, се наблюдава струпване на горяла мазилка и керамика, датирана в римската епоха. Вероятно се касае за разрушена надгробна могила.

Обект №3, от км 266+420 до км 266+660 в землището на гр. Кермен. На терена се наблюдава голяма концентрация от късове отухлена мазилка с различни размери, керамика и животински кости. Намерената битова керамика се датира в късната бронзова и ранната желязна епоха.

Обект №4, при км 267+800, разширение на магистралата в землището на с. Скобелево. На терена се наблюдава строителна и битова керамика, изработена на колело, датирана в III-IV в.

Обект №5, от км 270+760 до км 270+800 в землището на с. Чокоба. При разширение на участъка от частично е засегнат насипът на надгробна могила в м. Дерменолу.

Обект №6, от км 272+800 в землището на с. Чокоба. На терена са намерени фрагменти от строителна и битова глазирана керамика от късноосманския период.

Обект №7, от км 275+800 до км 276+140 в землището на с. Хаджидимитрово. В профил, оформен от строителите при свалянето на почвата върху хълма, са регистрирани негативни структури. Намерени са фрагменти от керамични съдове, изработени на ръка, датирани в неолита и фрагмент от глинен алтар.

¹ Теренното проучване беше проведено от Красимир Велков и Татяна Кънчева-Русева – ръководители, Тоня Георгиева и Николай Господинов.

Обект №8, при км 277+420 в землището на с. Хаджидимитрово. В профила, образуван след прокопаване на възвишението, се наблюдават негативни археологически структури, в които се виждат керамични фрагменти.

Резултатите от наблюденията по лот 2 и лот 3 на АМ „Тракия“ още веднъж потвърждават наличието на непрекъснат живот в района. Намерени са останки от селища и надгробни могили, които по предварителните наблюдения, са датирани от новокаменната епоха до османския период. За съжаление, всички предвидени за проучване археологически обекти бяха разрушени при строителните работи, с изключение на част от обект 3, лот 3.

№ 41. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ПЛОЩ „БОЯДЖИК”, ОБЩ. ТУНДЖА, ОБЛ. ЯМБОЛ

Стефан Бакърджиев, Тодор Вълчев

Археологическо проучване в землището на с. Бояджик се проведе в периода 21-25.X.2011 г. от екип на РИМ – Ямбол. Издирванията обхванаха територия с площ от 8,5 кв. км, разположена западно и южно от с. Бояджик. Тази площ е заявена за предоставяне на разрешение за търсене и проучване на неметални полезни изкопаеми – индустриални минерали. Преди проучването от този район не бяха известни археологически обекти. В резултат на издирванията бяха регистрирани 10 нови археологически обекта – 8 селищни структури, един късноантичен и средновековен манастир и една надгробна могила.

Документираните селищни структури са с площи от 1,3 до 190 дка и хронологически се вменят в периода от бронзовата до османската епохи.

Обект №1

Обхваща площ от 4,027 дка. Установена е слаба наситеност на фрагментирана битова керамика от периода на късното средновековие (XV-XVI в.).

Обект №2

Обхваща площ от 1,722 дка. Установена е средна наситеност на фрагментирана битова керамика. Датира се в периода на късната античност.

Обект №3

Обхваща площ от 8,027 дка. Установена е средна наситеност на фрагментирана битова керамика от периода на РЖЕ и античността.

Обект №4

Обхваща площ от 190 дка. Теренът е с наклон от ок. 20-25 градуса на югоизток-изток и изложение югоизток/изток-североизток по протежение на целия ляв (югозападен) бряг на реката. Наситеността с фрагментирана битова керамика е от 1-5 фрагмента на кв. м. Датира се в бронзовата и античната епохи.

Обект №5

Представлява селище с площ 1,3 дка. По повърхността се откриват керамични фрагменти от съдове, правени на грънчарско колело и отнасящи се към късната античност.

Обект №6

Открито селище от бронзовата епоха и античността с площ 16,4 дка. На терена се установи хоризонтална стратиграфия, като в западната му половина преобладават късните материали.

Обект №6

Селищна структура от античността (IV-VI в.). Площта на археологическия обект е 7 дка със слаба наситеност на археологически материали.

Обект №8

В ЮЗ посока от язовира се локализира голямо селище с площ от 67,5 дка. Откриха се характерни фрагменти от ранножелязната и късножелязната епохи.

Обект „Манастира”

В центъра на заградено с каменни стени пространство през XIX век е построена църква върху

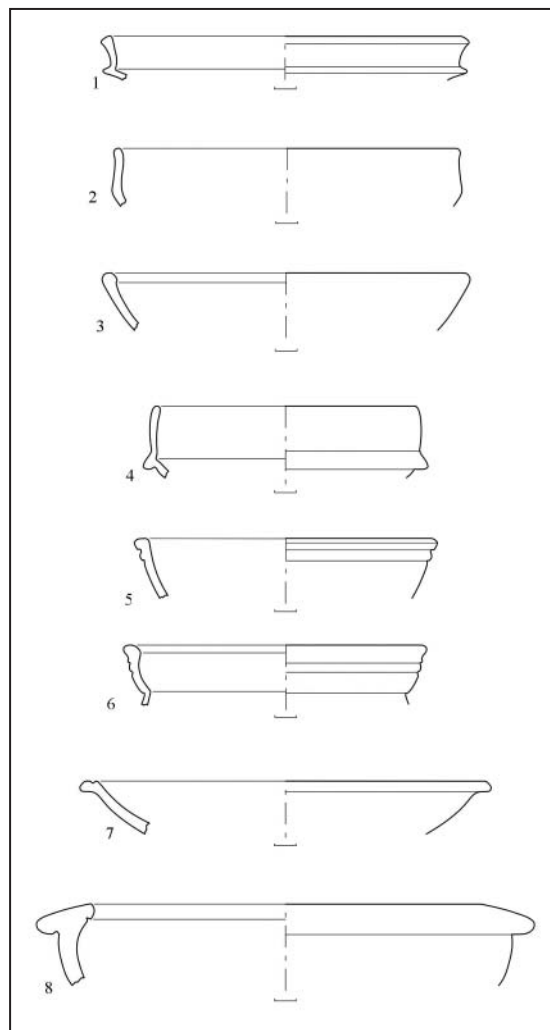
стари основи, според надписа на мястото. В западната част на комплекса има запазени каменни стени, изградени от средни и дребни ломени камъни, споени с бял хоросан. Запазени са на височина до 1,20-1,40 м, дължина до 12 м и дебелина 2,60 м. Лицата им са обрушени. Вероятно под видими насипи с височина от ок. 1,5 м са запазени части от стените на манастира, които ограждат площ 46,4 дка. Манастирският комплекс (?) се намира в северното подножие на т. нар. „Бояджишко кале“, датирано в периода на късната античност и средновековието.

Обект „Надгробна могила“

Малка единична надгробна могила с вис. 0,8 м и диаметър 18 м, без следи от иманярски намеси.

№ 42. НЕДЕСТРУКТИВНИ ПРОУЧВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА ПО ТРАСЕТО НА АМ „МАРИЦА“, ЛОТ 1 В РАЙОНА НА С. ЯБЪЛКОВО, ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД

Петър Зидаров, Сирма Александрова

Обр. 1. Ябълково-Карабилюк.
Диагностични керамични фрагменти
от повърхността на обекта.

Във връзка с подготовката на спасителни археологически разкопки край с. Ябълково, през 2011 г. бе извършено геофизично проучване за локализиране на археологически структури, на отсечка с дължина 200 м по трасето на АМ „Марица“, Лот 1, от км 29+660 до км 29+820¹. Обектът е разположен в м. Карабилюк, в подножието на склон с югоизточно изложение. Средната надморска височина на обекта е 140 м. В непосредствена близост протича малък десен приток на р. Марица. От северната страна на хълма се намира един от най-големите проучени обекти от ранния неолит (Лещаков 2011), южно от реката – малък могилен некропол от римската епоха (Александров и др. 2008), а на около 6 км в южна посока се намира и известното римско светилище на Афродита и нимфите край с. Каснаково (Венедиков 1950; Кацарова 2008).

Методика на проучването

С помощта на цезиев магнитометър G-858, производство на Geometrics Inc., са измерени стойностите на тоталния вектор на магнитното поле на определения за строеж участък. Използвани са два сензора, разположени хоризонтално на 1 м един от друг. Ориентирахме профилите на геомагнитните измервания успоредно на осевата линия на сервитута, която използвахме като отправна точка за изграждане на асиметрично разположените полигони с ширина до 50 м от изток и до 30 м на запад. Средната гъстота на измерванията е 0,20x1 м, които при последващата софтуерна обработка чрез статистическа интерполация се разпределят равномерно до 0,4x0,4 м. Данните от измерванията се обработват с помощта на специализиран софтуер за елиминиране на нежеланите ефекти, които биха могли да бъдат предизвикани от особености на геоложката основа, слънчева-

¹ В теренното проучване освен авторите взе участие и М. Анчев, студент в НБУ.

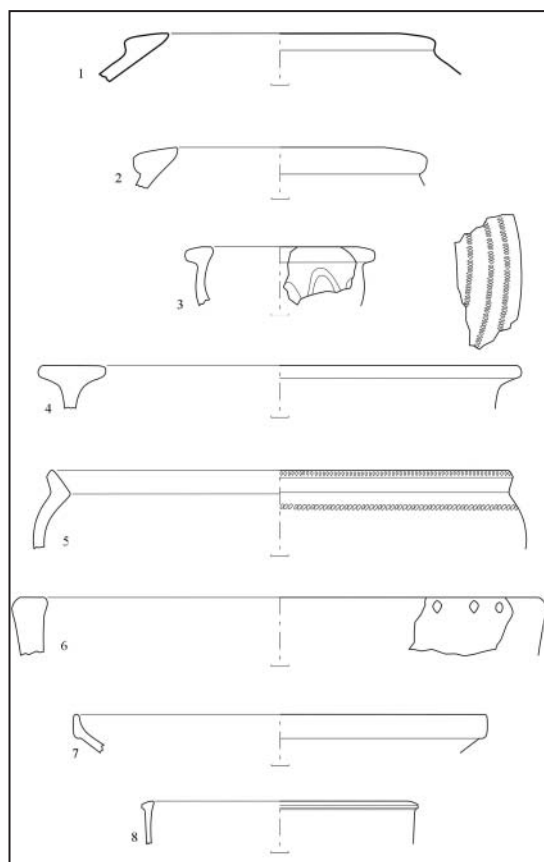
та активност и съвременната инфраструктура (напоителни канали). Обработените данни се използват за създаване на магнитограми, на които се представя разпределението на стойностите на магнитното поле.

През последната година, проучваният участък е бил разораван за слънчогледови насаждения и на повърхността се намираха много фрагменти от керамични съдове. От тях са събрани няколко диагностични фрагмента за определяне на хронологията на обекта.

Резултати

Общата проучена площ възлиза на 16 дка. На магнитната карта се наблюдават около 20 зони, характеризиращи се с правоъгълен контур и сравнително стандартни размери вариращи между 20-25 м на дължина и 10-15 м на широчина (средно 300 м²). Разположени са шахматно и са ориентирани най-общо изток-запад и напречно спрямо наклона на терена. Подобни магнитни аномалии, едва-ли биха могли да се дължат на естествени геоложки или почвени формирания, а пространствената им асоциация с керамични фрагменти и струпвания от едри камъни, изнесени чрез механизирания оран на земната повърхност, потвърждава интерпретирането на геофизичните данни като надеждна индикация за локализирането на останките от древно селище. В редица случаи югозападните ъгли на структурите се открояват като зони с висок магнитен интензитет, които може да индикират местоположението на огнища или пещи. Припокриването на контурите на част от сградите, особено в югоизточната част, дава основание да се предположи, че отделни части от селището са застроявани няколкократно, т. е. животът на това място е продължил в течение на няколко поколения.

Сред диагностичната керамика се различават устия и дъна на купи, гърнета, цедки, капаци и амфори, изработени на бързо гърнчарско колело. Тестото е фино пречистено, в отделни случаи с примеси на пясък и шамот. Цветът на повърхностите варира от червено-кафяв до сиво-черен. Украсата се характеризира с врязани прави и вълнообразни линии, щампа с валяче и покритие с червен и кафяв лак. Анализът на събраната керамика, позволява откритите останки от селище да бъдат отнесени към II-IV в. сл. Хр. (обр. 1 и 2), което го синхронизира с развитието на некропола, проучен от южната страна на рекичката (Александров и др. 2008) и комплекса вила рустика с нимфеум в Каснаково (Кацарова 2008).

Обр. 2. Ябълково-Карабилюк.
Диагностични керамични фрагменти
от повърхността на обекта.

Литература

Александров и др. 2008: С. Александров, И. Панайотов, Т. Христова. Спасителни археологически проучвания на могилен некропол в м. Каратли, с. Крум, общ. Димитровград. – АОР през 2007 г. София, 2008, 257-259.

Венедиков 1950: Ив. Венедиков, Разкопките при с. Каснаково през 1945 и 1946 г. – Известия на археологическия институт, 20, 1950, 105-115.

Кацарова, В. 2008: Археологически проучвания на „Извора на нимфите и Афродита“ при с. Каснаково, община Димитровград. – АОР през 2007 г. София, 2008, 488-492.

Лещаков и др. 2011: К. Лещаков, В. Петрова, Л. Лещаков, Г. Кацаров, И. Хаджипетков, Н. Тонков, Ц. Попова, С. Алпаслан-Роденберг. Спасителни археологически разкопки на неолитно селище Ябълково. – АОР през 2010 г. София, 2011, 50-53.

№ 43. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА БУКОВО, ОБЩИНА ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ И РИБНОВО, ОБЩИНА ГЪРМЕН

Алексей Гоцев, Васил Марков, Димитрия Спасова

Теренно археологическо проучване започна в югозападната част на землището на с. Буково, общ. Гоце Делчев. На 0,5 км югозападно от селото в м. Кръста беше регистриран скално изсечен тракийски жертвеник с правоъгълна форма (размери: дължина 186 см, ширина 110 см и дълбочина 12 см). Ориентиран е с дългата си страна изток-запад. В северозападния и югоизточния му ъгъл грубо са оформени улеи за изтичане на течност. Жертвеникът е разположен в некропол с цистови гробове, унищожен от иманярска инвазия. Малкото керамика, която беше открита на терена отнася некропола към късната античност.

В м. Писаният камък бяха открити две групи скално изсечени мегалитни жертвеници. Северната група е разположена на овална скална площадка с размери 15 м на 10 м с естествен наклон на север. В западния и южния ъгъл се наблюдават две групи скални изсичания, съставени от кръгли жертвеници с диаметър от 8 до 20 см и с дълбочина достигаща до 10 см.

Върху южната скала, много добре изявена при поглед от долината на р. Места, се наблюдава една значителна група скални изсичания с неправилна, овална и правоъгълна форма. Изсичанията са концентрирани главно по южния и югозападен ръб на скалата. Керамичния материал е оскъден – силно фрагментирани стени на битови съдове и твърде безличен. Може да се отнесе най-рано към късната античност.

На северния рог на Селски връх беше регистрирана естествена площадка с група скални изсичания. Те имат кръгла и елипсовидна форма. В съседство беше регистрирано значително каменно струпване от средно големи камъни, с размери 5 на 6 м. Археологическата структура е разбита от иманярска инвазия.

В източното подножие на Селски връх и в най-западната част на м. Герилица – землище на с. Рибново, общ. Гърмен, беше регистрирана импозантна скална група с размери 30 на 20 м и височина около 18 м, ориентирана изток-запад. Скалите се издигат изведнъж с прави, отвесни стени и придават импозантност на този геоморфоложки обект (обр. 1). В североизточното подножие на скалната група е оформена скална арка (размери: ширина на основата – 2 м, максимална височина 1,10 м). В ново време арката е била запушена с примитивен зид от ломени камъни. В процепа над скалната арка е поставен голям, грубо оформен каменен блок, който оформя втора арка над нея. Скалата от север, над арката, е маркирана с правоъгълен, скално изсечен жертвеник.

Обр. 1. Тракийско скално светилище в м. Герилица, с. Рибново, Западни Родопи.

Непосредствено зад скалната арка грубо е оформена голяма култова площадка с приблизителна дължина 12 м и ширина до 2,80 м. Обърнатата е на север. Оформена е в отвесната северна стена на материковата скала.

Култова площадка е оформена и от южната стена на скалния комплекс. Приблизителните ѝ размери са 14 м на 7 м. Върху площадката беше регистрирана тракийска керамика. Почти цялата площ, южно пред скалната група, е унищожена от иманярска инвазия. Културният пласт достига на места повече от метър. Пръстта е с кафяво-черен цвят и е наситена с фрагментирана тракийска керамика. Откритата в иманярските изкопи керамика в по-голямата си част е дебелостенна, работена на ръка. Има груба структура със силикатни примеси и кафяво-черен цвят, лошо изпечена. Намерени са и няколко фрагмента керамика със

сив цвят, работена на грънчарско колело и добре изпечена.

В пресните иманярски изкопи бяха открити фрагменти от железни предмети – дарове (огрибки?!), втулка от връх за леко желязно копие. Като дар трябва да се тълкува и намерения в изкопите ритуално огънат и счупен меден шиш. В иманярския изкоп беше открит и един фрагмент от глинена тежест за стан с пирамидална форма. В най-западната част на иманярските изкопи личи част от зид. Запазен е един ред камъни на сух градеж. Изграден е от ломени, средно големи, грубо обработени камъни. Видима на повърхността дължина е 2,80 м. Ориентиран е изток-запад. Вероятно се касае за архитектурната част на светилището, която очевидно се е намирала в унищожаваната от иманярите площ, ако се съди по голямата наситеност на археологически материали тук – основно фрагментирана керамика и дарове.

На около 30 м югоизточно под голямата скална група, се намира друга, по-малка и по-ниска група скали. Приблизителните ѝ размери са 10 на 12 м. От юг, върху материковата скала е оформена скална площадка с овална форма и улей, насочен точно на юг. Вкопана е дълбоко в материковата скала – до 2 м. Вероятно е дооформена върху естествено, негативно образувание на материковата скала. Тук в стар иманярски изкоп беше открита фрагментирана тракийска керамика и част от острие на железен нож.

В източното подножие на скалната група се наблюдава къс (около 3 м дълъг и 1,20 м широк) естествен разлом. Скалното образувание представлява широка, естествена цепнатина, влизаща в западна посока в материковата скала. Пръстта в разлома е кафяво-черна, до черна, наситена с фрагменти тракийска керамика. Почти напълно е унищожен от иманярска инвазия.

На около 200 м северозападно от изследваното скално светилище в м. Герилица, и в самото североизточно подножие на Селски връх беше регистрирана археологическа структура, състояща се от големи ломени камъни и кафява пръст. Намира се на пътеката, свързваща селата Буково и Рибново. Паметникът е разбит е от иманярска инвазия. Откритата тук керамика е работена както на ръка, така и на грънчарско колело и се отнася към предримската и късноантичната епоха.

№ 44. ТЕРЕННА ЕКСПЕДИЦИЯ „РАКИТОВО 2011”

Асен Салкин, Димитър Байраков, Андрей Аладжов, Емил Иванов

Целта на експедицията беше да се започне работа по проверка и документиране на нови и на известни археологически обекти, които не са регистрирани в АКБ. По събрана информация (в популярни и научни издания) в землищата на Ракитово, Костандово и Дорково са известни 67 археологически обекти, от които 16 са регистрирани в АКБ (в това число не включваме надгробните могили).

Без претенции за пълно картиране на обходената площ бе извършен теренен обход в южната високопланинска част на Ракитовска община, където са концентрирани най-добре запазените и значими археологически обекти. Проверени и документирани бяха следните обекти:

1. Малка стражева крепост в м. Калето край Качаков чарк с площ 2 дка. Сравнително добре запазена, от римска и късноантична епоха.

2. Могилен некропол от две могили в м. Дрондарица от късножелязна епоха.

3. Укрепено светилище в м. Пашино бърдо, 40x20 м, от късножелязна епоха.

4. Рушевини на сгради от грубо дялани мраморни камъни, тухли и керемиди в м. Ремово. Според информация от местния жител Свилен Топчиев това са развалини на църква.

5. Параклис на 700 м източно от обект № 4, с размери 4x3 м, има запазено лице на северния зид, граден от мраморни блокчета.

6. Добре запазена средновековна крепост и едноабсидна църква с вероятна датировка XII-XIII в. в м. Кулата (Калинката).

7. В южния скат под крепостта с църквата, има надгробна могила с каменно-землен насип. Засегната е от плитък иманярски изкоп на върха.

8. В м. Пелевата кула – обект от халколита, ранножелязната, късножелязната и римската епоха. Множество иманярски изкопи с дълбочина до 1,60 м.

9. В източния склон към долината, под обект № 8 е установена надгробна могила с каменно-землен насип.

10. Извършена е проверка на състоянието на обекта в м. Алков камък. Вzeti са GPS координати.

11. В подножието на м. Градот (Кулата-Градот), в м. Шумане Мане е регистрирано тракийско светилище, селище и некропол. Част от обекта е ликвидиран при прокарване на горски път и от иманярски изкопи. Откриват се в голямо количество натрошени фрагменти от керамика, преобладаващо от КЖЕ, между които фрагменти от цедки, капаци (подноси?), тракийска култова керамика (група Цепина). По информация са намирани антични монети (Тасос, Атина, македонски, Хистиея, римски монети от времето на Деций Траян). Хронологически граници на обекта в рамките от ранножелязната до римската епоха.

През септември беше регистрирано селище от римската епоха на разклона за Велинград, Пазарджик и Ракитово (обект 012).

През ноември на 1 км северно от микроязовира, в подножието на върховете Срец и Мел, на широк полегат склон, обърнат на юг към микроязовира, бяха регистрирани останки от каменен градеж, вероятно малко укрепено тракийско светилище, разрушено при прокарване на горски път (обект 013).

През ноември беше направен и частичен обход в землището на гр. Костандово, като беше проверена територията между контрастената на яз. Батак от вр. Коилото по западния бряг на язовира до вр. Манастирище, като целта беше да съпоставим картираните и частично проучени обекти от Д. Цончев и А. Милчев през 1957 г., в т. нар. „Баташко блато”, на мястото на сегашния язовир. Спасителни проучвания тогава са обхванали само границите на бъдещия язовир, като се е акцентирало на десния бряг на р. Мътница в землището на Батак. Фиксирани са общо 76 надгробни могили, обединени в 24 некропола, от които са проучени общо 35, а останалите са залети от язовир Батак.

В западната част по билото на Каркария при издирвания и по информация са маркирани множество могили, тракийски селища и светилища от различни епохи. В равнинната част, особено в южната част на Костандово, са били регистрирани редица обекти като някои от тях частично проучени и публикувани (основно базилики и средновековни църкви).

В м. Коилото (обект 014) над контрастената на язовира беше регистриран земен насип с размери 40x20 м, без керамични находки. В картата на Цончев и Милчев е посочено едно селище от КЖЕ. Фиксираното от нас селище в м. Бункера (обект 015) е вероятно същото, като част от него е останала под вода. Според информация е открита от иманяри колективна находка от монети, съдържаща монети на Александър Велики, Хистиея и Селевк.

На 1 км западно от селището на вр. Манастирище беше регистрирано малко тракийско светилище (обект 016) с размери 20x20 м, маркирано със земен насип, смесен с малки ломени камъни. Откритата керамика е от КЖЕ.

Около микроязовира по информация бяха фиксирани селища от различни исторически епохи и надгробни могили, някои от които изринати с булдозер. При обходи от колеги е регистрирано селище и са намерени венециански монети. На 1 км в полегат склон на юг към микроязовира ни бяха показани останки от зидове, вероятно от тракийско светилище. Открити са монети на Хистиея, тетрадрахми на Атина II период, керамика от група Цепина и т.нар. главнярници.

№ 45. ТЕРЕННА ЕКСПЕДИЦИЯ „ВЕЛИНГРАД 2011”

Асен Салкин, Димитър Байраков

През 2011 г. по обективни причини, бяха реализирани само част от планираните проучвания. Проведените през м. юни теренни издирвания в землището на гр. Сърница, в което Анета Шопова е документирала 14 археологически обекта (Чангова, Шопова 1969, 181-182), обхвана само южния бряг на язовир Доспат и билото на планината от м. Чаерджика до м. Манастира. Бяха проверени 4 от документирания преди това обекти и локализиран нов обект в м. Черните бараки, западно от Сърница:

1. В м. Чаерджика, на южния бряг на язовир Доспат, на широко равно било на Дъбрашки рид личат останките на средновековна църква, в която са открити стенописи. Северно от нея има сред-

новековен некропол.

2. Средновековна крепост в м. Манастира, на 1,5 км южно от града. Крепостната стена е изградена от ломени камъни, споени с бял хоросан.

3. В м. Орлино, на разклона за Доспат – разрушена средновековна църква.

4. В м. Гробищата, на западния бряг на язовира са посочени 7 надгробни могили. При посещението през 2011 г. се установи, че те са естествени образувания.

5. В м. Черните бараки, западно от Сърница, на десния бряг на р. Доспат, беше регистриран некропол с трупоишгаряне от римската епоха.

По данни от информатор¹, югозападно от м. Черните бараки, на десния бряг на река Доспат, се намира Гюмюш дере (Сребърното дере), където личат открити изкопи от рудници. При проверката на място не успяхме да ги локализираме.

Поради засиления интерес на концесионери за разработка на рудни залежи във Велинградска и Ракитовска община започнахме събиране на информация за наличието на археологически обекти на територията на евентуалните геоложки проучвания.

На връх Гюмюш чал (Сребровръх) установихме на огромна площ открити рудници за добив на руда. Изкопите са два типа – за проследяване на рудната жила с изкопи и фуниевидни ями с диаметър до 10 м и дълбочина до 3 м. Основен компонент в рудата е среброто, което личи в наименованието на местността.

Следи от живот (селища, некрополи и могили) се откриват на няколко километра западно от върха в м. Каратепе, документиран от нас през 2008 г. (Салкин и др. 2009).

От фирма беше поискана концесия за геоложки проучвания в м. Грънчарица, в землището на с. Грашево. Получихме информация за три обекта, непроверена поради зимния сезон.

По сигнал за иманярска намеса документирахме в м. Бялата вода, североизточно от гр. Велинград, разкопана с багер тракийска могила с височина 4 м и диаметър 15 м. Направен е изкоп с ширина от 1 м в източната част до средата на могилата и друг от северната страна. Не личат следи от съоръжение и керамика.

На 500 м южно от тази могила в м. Немцово, на широк склон, обърнат на югоизток на малко пространство има пет малки, разкопани от иманяри могили.

Между голямата могила и могиления некропол се откриват отделни фрагменти от керамика от късната желязна и римската епоха.

Литература

Чангова, Шопова 1969: Й. Чангова, А. Шопова. Археологически проучвания във Велинградски район. – Родопски сборник, II, 1969, 181-212.

Салкин и др. 2008: А. Салкин, И. Халачев, Д. Байраков. Теренна археологическа експедиция „Велинград-2008“. – АОР през 2008 г., София, 2009, 772-774

№ 46. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В РАЙОНА НА СКАЛНИЯ КОМПЛЕКС ГЛУХИТЕ КАМЪНИ

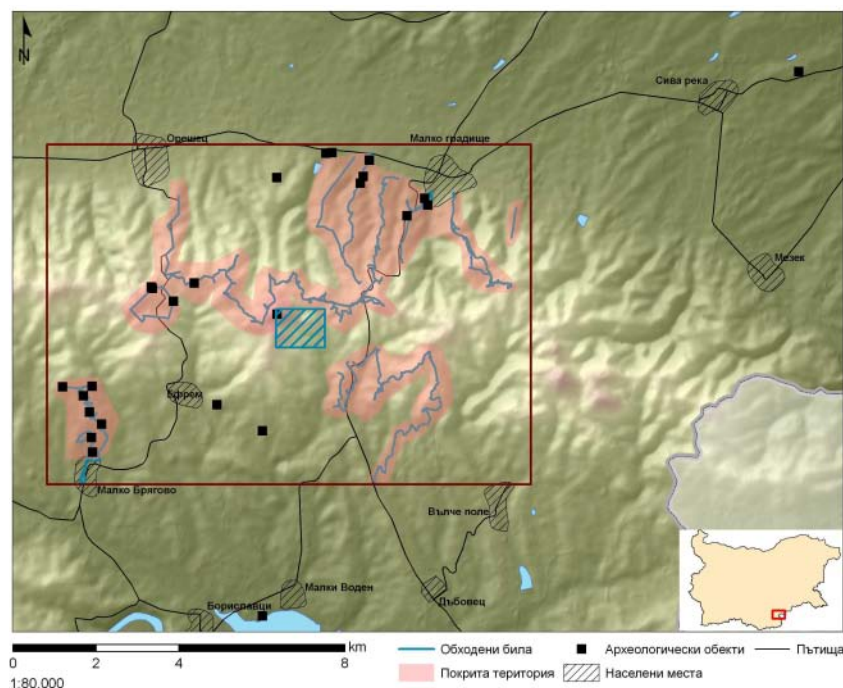
Георги Нехризов, Юлия Цветкова, Надежда Кечева

Издирванията през 2011 г. имаха за цел да се придобият данни за района, непосредствено около скалния комплекс Глухите камъни². Те обхващаха територия в централната част на източнородопския рид Гората, която попада в землищата на селата Малко Градище и Дъбовец общ. Любимец, Орещец, общ. Харманли и Ефрем и Малко Брягово, общ. Маджарово.

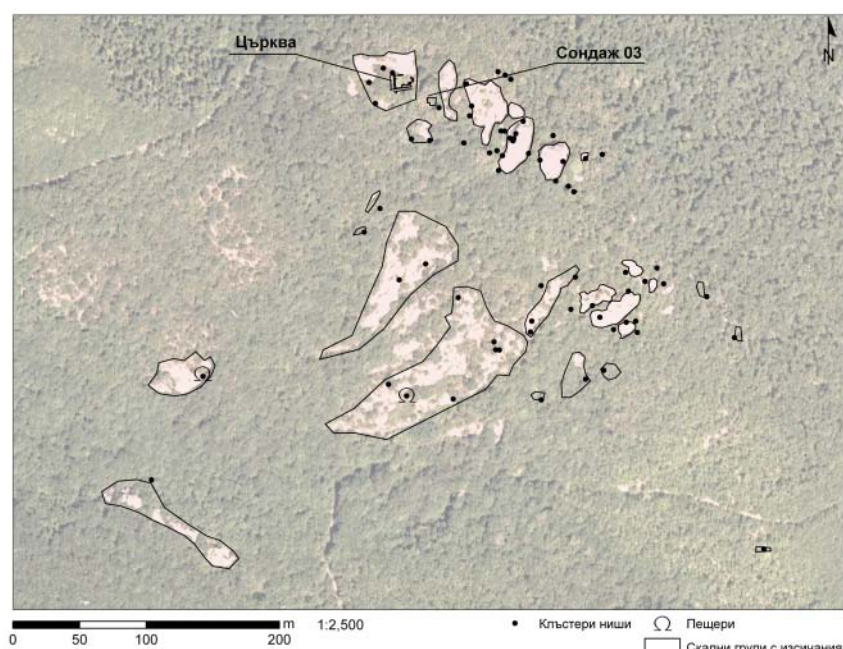
Първият етап от проучванията се проведе през август и септември. Тогава работата беше съсре-

¹ Ахмед Ахмед Пехливан, 86 годишен от гр. Сърница.

² Проучванията се осъществиха като част от българо-американски археологически проект “Rock-cut Sanctuaries in the Eastern Rhodope Mountain: The Gloukhite Kamani Cult Complex” (Grant Agreement № ARCS 11 ICAB1).

Обр. 1. Карта на покритата територия.

Обр. 2. Обособени групи скали и скални ниши на територията на скалния комплекс Глухите камъни.

Ю. По отношение формата на отворите на нишите също отдавна е отчетена закономерността, че те се изсичат като равностранен трапец. От преброените 459 ниши, 416 са с трапецовидна, а останалите 43 – с арковидна, правоъгълна и елипсовидна форма. Няколко от трапецовидните ниши са изсечени хоризонтално.

За начина на изработване може да съдим по недовършените ниши – в границите на комплекса Глухите камъни са открити две такива.

¹ В експедицията взеха участие проф. Лин Ролър и студенти от University of California Davis, както и доц. д-р Майя Василева и студенти от НБУ.

² В експедицията участваха Ю. Димитрова, магистрант, В. Генчева и Е. Дакашев, студенти от СУ

дотомена само в рамките на скалния комплекс Глухите камъни¹, а през октомври и ноември издирванията обхващаха значително по-широк периметър, основно по билните части на рида и по неговите северни и южни склонове².

Основната цел на теренното проучване през първия етап беше оглед, точно локализиране с мобилни ГИС и GPS устройства, подробно описание и документиране на всички изкуствени изсичания върху скалите в м. Глухите камъни. За целта беше обходена територия, надвишаваща 0,5 кв. км. В изследвания район, на площ от приблизително 0,2 кв. км, бяха регистрирани множество неизвестни досега скални ниши. В резултат на изследването се установи, че общият брой на нишите в комплекса е 459. Те са обединени в 81 клъстери, разположени върху 28 обособени единични скали и скални групи. Вероятно броят на нишите е по-голям, регистрирането им обаче е затруднено от гъстата растителност, която ограничава видимостта към скалите.

Както многократно е подчертавано повечето ниши са изсечени върху огрявани от слънцето скални повърхности. Статистиката показва, че и в комплекса Глухите камъни преобладават нишите, ориентирани на ЮИ (41 %) и ЮЗ (31 %), следвани от тези обърнати на СИ (12 %), значително по-рядко се срещат такива с ориентация на З (7,4%) и СЗ (4,9%), единични са случаите когато е избрана посока И и

Явно първоначално са очертавани контурите, изсичането е започвало отгоре надолу, вътрешността е разширявана и заобляна, а повърхността полирана. Тъй като повечето са разположени на високо, наблюденията за размерите на нишите се осъществиха въз основа на достъпните 67 или 14 % от регистрираните. Височината на повечето от тях е между 0,8 и 0,6 м, долната основа е между 0,5 и 0,3 м, а горната – между 0,4 и 0,25 м. Срещат се и по-големи ниши с височина до 1 м, както и по-малки, височината на които е до 0,5 м. Интерес представляват две миниатюрни ниши, оформени в ниска скала. Начинът на издълбаването им обаче е доста по-различен и това поставя под съмнение хронологическата и функционална синхронност с останалите.

В процеса на изследване беше извършен оглед на две естествени пещери. В едната има разнообразни изсичания – улеи, плитки ниши и дупки. Във вътрешността на втората, представляваща по-скоро навес, са изсечени повече от 40 скални ниши

С втория етап на проучванията се постави началото на системно изследване на значителна територия с обща площ 93 кв. км, център, на която е скалният комплекс Глухите камъни. Издирванията през есента се проведеха по същата методика, подчинена на изискванията за работа с мобилен ГИС софтуер и съобразена с характеристиките на района. Поради това, че се работи основно в планински залесени терени, се изследваха главно върховете и билата на ридовете, горната част на склоновете, склоновите стъпала и площадки. Обходената територия се маркираше основно с трак, полигони се полагаха само в участъци с добра възможност за наблюдение и наличие на артефакти. Към проучените терени трябва да се прибавят и площите, заети от стръмни склонове и дерета, които не се изследват. Така покритата територия обхваща 24,7 кв. км.

Полевата работа беше затруднена от слабата възможност за наблюдение поради гъстата растителност и паднала шума. По тази причина при огледа на някои от изявените върхове, както и на терени, за които има данни по литература за наличие на археологически обекти, не бяха открити следи от такива.

По време на есенната експедиция бяха локализирани 22 археологически обекти, пет от които са известни от предишни проучвания, но само три от тях са въведени в АИС АКБ. По-важните от тях са селищната могила при с. Малки Воден – единствената в долината на Арда – и средновековната крепост на вр. Св. Марина (Аладжов 1997, 26, 150). Актуализирана е информацията за разположеното на голяма площ селище със сложна хоризонтална стратиграфия на южните склонове на рида Гората при с. Малко Брягово. На склон, южно от с. Малко Градище, в изкопи за вадене на кабели, бяха открити следи от обект от РЖЕ – керамични фрагменти и късове мазилка. Регистрирани са общо 8 надгробни могили, всички в различна степен пострадали от иманярска дейност. Означената на топографска карта могила в м. Шарен бунар при Малко Градище и напълно унищожена с булдозер, в изкопите под нея се откриват материали от праисторически обект. Също с машини почти напълно е разрушена могилата при с. Сива река. Некропол от малки могили от римската епоха е пострадал сериозно вследствие на дългогодишната обработка на терена. При огледа беше открито голямо количество керамични фрагменти от II-III в. В района на с. Ефрем бяха посетени два средновековни обекта, също нарушени в значителна степен от иманяри, които може да се интерпретират като църкви.

Издирванията на археологически обекти в района на Глухите камъни ще продължат и през 2012 г., за да се очертаят по-ясно спецификите на културната среда, в която се е развивал този значим археологически комплекс.

Обр. 3. Недовършена трапецовидна ниша.

Литература

Аладжов 1997: Д. Аладжов. Селища, паметници, находки от Хасковския край. Хасково, 1997.

№ 47. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД ОТ КОМОТИНИ (Р. ГЪРЦИЯ) ДО СТАРА ЗАГОРА

Жарин Величков

Предмет на настоящия отчет са теренните археологически издирвания за изготвянето на доклад по ОВОС по проект за строителството на газопровод от гр. Комотини до гр. Стара Загора. Този газопровод представлява връзка между магистралните газопроводи на Р. Гърция и Р. България. Проектът предвижда два варианта за строителство, съответно източен и западен. Двата варианта започват от границата с Р. Гърция при прохода Маказа и се съединяват при с. Узунджово, Хасковско, от където продължават в обединен вариант до с. Малко Кадиево, южно от гр. Стара Загора. Проектантите и инвеститорите имат предпочитание към западния вариант, поради избягване на преминаването през защитените територии от Натура 2000 и значително по-тежкият и съответно по-скъп за строителството планински терен. Това условие предопредели теренните издирвания да се извършат само по трасето на западния вариант. Това трасе преминава през територията на общините Кирково, Джебел, Момчилград, Кърджали, Хасково, Димитровград, Опан и Стара Загора.

При терените обхождания са регистрирани 73 археологически обекта, за които има голяма вероятност да бъдат частично засегнати или напълно унищожени при изкопните работи за новото строителство. От тези 73 обекта за 13 вече са изготвени регистрационни карти, а 10 са с датировка XIX-XX век. За останалите археологически обекти са изготвени регистрационни карти в АИС „АКБ” и откритият подемен материал е предаден в съответните регионални исторически музеи. В доклада по ОВОС са отразени само 63 археологически обекти със съответните предписания за тяхното опазване.

От ново регистрираните обекти 7 са определени като могилни некрополи, две скални свещени места, 15 единични надгробни могили, 21 антични селища, два плоски некрополя (средновековен и късноантичен), едно средновековно селище, една късноантична сграда и два обекта с неопределени функции.

Поради фактът, че теренните обхождания се проведеха в коридор по трасето на газопровода, не позволи да се направи прецизна хоризонтална стратиграфия, но прави впечатление голямото наличие на антични селища – предимно от римската и късноантичната епоха. Само регистрираните обекти №41, №42 и №43, представляващи късноантична сграда, антично селище и плосък некропол, могат да се свържат в единен комплекс.

В планинския район на Източни Родопи надгробните могили са натрупани от плочести камъни, като на север се наблюдават насипи от пръст и камъни, а в равнините райони на Горнотракийската низина – само от пръст. Височината и диаметрите на насипите им нарастват на север. Регистрираните два плоски некрополя с гробове, оградени с плочести камъни, потвърждава вече установеният погребален обряд в тази част на Родопите от античността и средновековието.

Въпреки откъслечния си характер, това теренно проучване регистрира 51 нови археологически обекти, за които нямаше сведения в научната литература. Предстоящите археологически разкопки ще позволят да се направят повече и по-точни заключения за селищния живот и погребалните обичаи в тази част от Източни Родопи и Горнотракийската низина.

№ 48. ИЗДИРВАНИЯ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИ СКАЛНИ СТРУКТУРИ В ИЗТОЧНИТЕ РОДОПИ

Стефанка Иванова

През 2011 г. проучванията в Източните Родопи¹ имаха за цел:

1. Намиране и регистриране на неизвестни до сега структури.
2. Намиране на връзките между отделни, регистрирани вече структури и опит за интерпретация на предназначението им.

Нови елементи на скални структури – трапецовидни ниши бяха открити при с. Нановица и при с. Обичник. Нишата при с. Нановица е единична и за сега в близост до нея не сме регистрирали други елементи (обр. 1а). Нишите при с. Обичник са близко до вече познати два комплекси ниши и се намират в същата скална фалеза (обр. 1б)

Обр. 1. Трапецовидни ниши, а. при с. Нановица; б. при с. Обичник.

Във връзка с опита за интерпретация на познати елементи на скални структури беше активирана работата з м. Харман кая при мах. Гъсак на с. Биволяне. Бяха изчистени три „шарапани“, непосредствено над един от „харманите“ (врязани в скалите концентрични кръгове, пресечени с радиуси). Структурата е съставена от три „вкопани“ в скалата „съда“. Двата са с форма на купи, с оформени пръстени от вътрешната си страна (обр. 2а). Третият е с правоъгълна форма и е свързан с улей с един от кръглите съдове, който от своя страна, чрез улей, е отвеждал горната част на съдържанието си по склона – странично от хармана. Вторият кълбовиден съд, не е свързан с другите два и няма отвеждащ улей. Подобен вид вдълбани съдове до сега не са били откривани в района (обр. 2б).

Считаме че отделните структури в Харман кая са свързани и формират значим за енеолитната общност комплекс. Вероятно там е упражнявана производствена дейност (минна разработка?) свързвана с ритуални и друг вид практики, които са били необходими за нормал-

Обр. 2. Скална структура в м. Харман кая, а. елемент; б. общ вид.

¹ Издирванията се спонсорират от фондациите „Хоризонти“ и „Реми“.

Обр. 3. Локализация на трапецовидни ниши над Буйюк дере,
 а. с. Друмче; б. с. Чуково; в. с. Обичник – I комплекс;
 г. с. Обичник – II комплекс; д. карта на района.

ното функциониране на обществото.

Беше направен обобщен преглед на познатите и новооткрити ниши. Прегледът обхваща нишите при Обичник, Друмче, Чуково, Харман кая, Нановица. Установи се, че връзката между тях е река Буйюк дере, която се влива в Арда. Всичките ниши гледат към тази река. Във всичките комплекси нишите са изсечени само на страната на скалата, която е към Буйюк дере (обр. 3). Това подкрепя нашата хипотеза, че съчетанието на групите ниши е вид запис. Той съдържа важна информация за хората от равнината, които влизат в планината. Естествените пътища, по които е възможно предвиждането им е по долините на реките. Именно върху обърнатата към долината страна на скалите са изсечени трапецовидните ниши

№ 49. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА СЕДЕФЧЕ И РАЛИЦА, ОБЩИНА МОМЧИЛГРАД

Руслан Стойчев, Станислав Илиев, Христо Попов

През 2011 г. продължи работата по издирване и регистрация на археологически обекти и следи от антични рудни разработки в района на селата Седефче и Ралица, разположени в югоизточната част на община Момчилград. Проведените през 2008 г. теренни проучвания в микрорегиона, показва значителна концентрация на следи от древен рудодобив и свързани с тях археологически структури (Йокенхьофел и др. 2009).

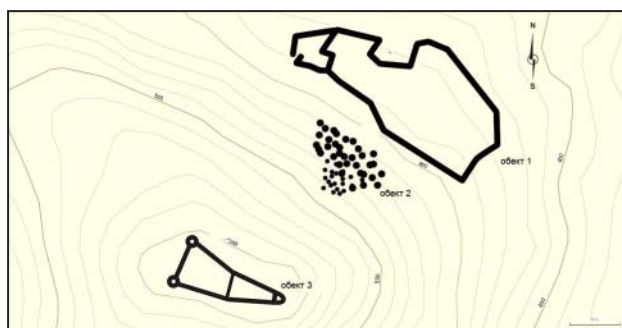
Основните усилия през този сезон бяха насочени към проучване на терените на юг от съвременния рудник Седефче-Юг и махала Снегово, в посока хълма Асар тепе, както и разширение на обследваната територия на север в посока към с. Ралица.

В подножието на Асар тепе по неговите североизточни склонове (в м. Дозла кая), се локализира обект №1, носещ характеристиките на укрепено селище. На терена се проследяват няколко линейни каменни разсипа от средни и едри по размер камъни (останки от стени), ограждащи пространство с неправилна форма. На места от изток стената е запазена във височина до 3-4 реда камъни (0,50-0,60 м). В южната част широчината на каменния разсип е 1,50-1,60 м. В източната част стената е с височина 0,70 м на суперструкцията и дебелина 1,40 м. В северната част стената е разсипана в равния участък, като разсипът е с широчина 2-3 м. Теренът между каменните разсипи е терасиран в посока север-юг с висока част от юг-югозапад. В различни участъци от това вътрешно пространство личат разсипи с овална форма от дребни и средни по размер камъни – вероятно деструкции от сгради. В южната част, най-високата тераса (оградена със стена от север) има характер на вътрешно укрепено пространство. Материалите, които се откриват са керамични фрагменти (работени на колело) от форми, характерни за периода на късната античност. Откриват се фрагменти от архитектурни детайли.

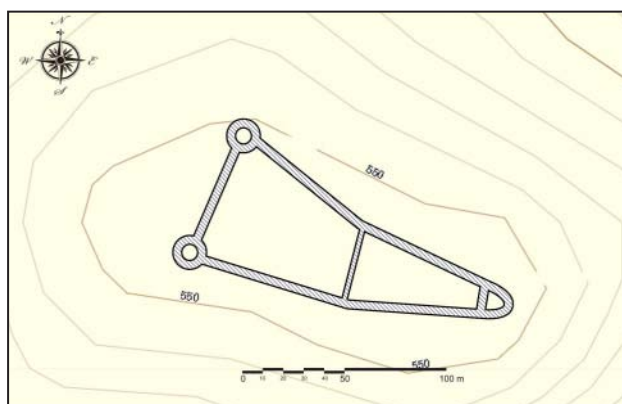
Обектът се развива в източна посока, където геоморфоложката форма е полегат северен склон под ъгъл от 3°, в подножието на връх Асар тепе. Теренът и тук е терасиран, като ширината на терасата в посока север-юг е около 20-30 м. Обектът е ограден от всички страни със стени, от които личат разсипи, като части от лицата (външни и вътрешни) са запазени в суперструкцията. Това личи особено ясно в северната стена на вероятното укрепление, върху което днес върви съвременна пътека (върху емплектона). По разсипите на външното лице на източната стена се наблюдават дялани камъни с правоъгълна форма. Установена е ниска концентрация на строителна керамика и фрагменти от дебелостенни съдове, както и хромели, и фрагменти от кръгли мелници. Макар и в по-голямата си част нехарактерна, керамиката показва черти, които позволяват тя да бъде отнесена към късноантичната епоха. По сведения на местното население в тези парцели в миналото често са откривани бронзови монети. Понастоящем на места също се забелязват пресни иманярски изкопи.

Укрепената площ е с приблизителни размери 300 м в посока северозапад-югоизток и 140 м в посока североизток-югозапад (общо около 30 дка.), разделена на две от описаната по-горе стена (обр.1).

На около 70 м южно от обект №1 се локализира каменен разсип с антропогенен характер, разпо-

Обр. 1. Район на югоизток от с. Седефче.
Локализация на обекти 1, 2 и 3.

Обр. 2. Установим план на
крепостта на връх Асар тепе.

Обр. 3. Останки от металургична
пещ в района на Седефче-Север.

ителна керамика (тухли) подредени в неправилна овална форма с диаметър около 1-1,20 м. Остъклената повърхност на тухлите свидетелства за протекли процеси под въздействието на висока температура. Регистрираната археологическа структура по всяка вероятност представлява останки от металургична пещ (обект №4) с координати: N 41° 26.495' / E 25° 31.212' / н.в. 538 м (обр. 3).

По време на издирванията в землището на с. Ралица се регистрираха два археологически обекта.

Обект №1 се намира в местността Ямач върху билото на невисоко възвишение, разположено на около 0,5 км източно от селото. На терена се наблюдава кръгово струпване на камъни с диам. 8 м с лек наклон на север. Струпването е образувано от отделни камъни с размери 0,15-0,20 м, които в по-голямата си част са изгладени валуни, но участват и камъни с остри ръбове. В северната част на камен-

ложен в долната част на северния склон на Асар тепе. Между камъните от разсипа се откриват фрагменти битова и строителна късноантична керамика. Непосредствено над разсипа, по склона, започва скален венец, по който се наблюдават негативи от добити на място каменни блокове. Има основания да се предположи, че обект №2 представлява кариера за добив на камък.

Връх Асар тепе (н.в. 569 м) се намира на около 1 км югоизточно от село Седефче. В южното му подножие протича река Елбасан дере. На върха на хълма е регистрирана крепост, която е описана в научната литература (Балкански 1975; Балкански 1977). Съоръжението е с добра експозиция и възможност за наблюдение на площите, разположени около нея. Стените ограждат площ от около 9 дка с неправилна триъгълна форма (обр. 2). Установената на терена дължина на северната и южната стени е около 135 м, а на късата западна – 40 м. Дебелина на стените можа да се установи само при западната стена – 1,70 м. В краищата на късата страна на съоръжението се регистрират големи каменни разсипи – вероятно останки от кръгли по план кули. Стените на крепостта са изградени от ломени камъни с хоросанова спойка в *opus emplecton*. На места в западната част са запазени в суперструкция до 0,50-0,80 м. Вътрешното пространство е разделено на две части от стена, чиито деструкции личат ясно на терена. Подемният материал от вътрешността е представен от фрагменти от керамични съдове, работени на колело, с хронологическа принадлежност в късната античност.

Обходи се и северната част на района на съвременния рудник Седефче-Север, разположена върху равна незалесена тераса на около 2 км северозападно от село Седефче. Теренът е силно обрасъл с храсти и друга горска растителност, което затруднява наблюденията. По цялата площ на терасата се наблюдават разпръснати фрагменти от строителна керамика и ломени камъни със следи от термично въздействие. Регистрира се редица от позитивни спрямо околния терен структури. При зачистване на листната маса по повърхността на една от тях се разкри струпване от ломени камъни със средни размери и фрагменти от стро-

ното струпване се обособява окръжност, маркирана от четири реда камъни, които са разположени радиално с вътрешен диаметър 2,80 м и външен 3,80 м. В северната част на тази окръжност се наблюдава втора с диам. 1,20 м. Функцията и хронологическата принадлежност на обекта са неясни.

Обект №2 представлява надгробна могила, издигната в северната част на платовидно възвишение на около 1 км североизточно от с. Ралица. Могилата е с кръгла основа с диаметър 15-20 м и височина 2 м от изток и 1,20 м от запад, насипът е от рохка черна пръст. Личат иманярски изкопи, в които се откриват единични фрагменти от тегули – вероятно от гробното съоръжение. По данни от информатори в изкопите са откривани кости.

Литература

Балкански 1975: Ив. Балкански. Източнородопски крепости. Кърджали, 1975.

Балкански 1977: Ив. Балкански. Опис на крепостите в Момчилградско. – ИМЮБ, 3, 1977, 131-138.

Йокенхьофел и др. 2009: А. Йокенхьофел, Х. Попов, С. Илиев, К. Гроор. Теренни обхождания в землищата на град Крумовград и селата Седефче и Звездел, община Момчилград. – АОР през 2008 г., София 2009, 779-780.

№ 50. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В РАЙОНА НА СЕЛАТА РОЗИНО, ГУГУТКА И ЛЕНСКО, ОБЩИНА ИВАЙЛОВГРАД

Христо Попов, Станислав Илиев, Пламен Георгиев

През периода септември – ноември 2011 г. в рамките на няколко кратки кампании бяха извършени теренни регистрации в землищата на селата Розино и Ленско. Целта на тези теренни археологически издирвания беше да се локализируют и картират различни обекти, за които имаше предварителна устна информация както от местното население, така и от действащи в района геолози.

На 2,5 км южно от с. Розино върху невисоко плато бяха регистрирани следи от стари рудни изработки – рупи (GPS: N41°26,049г, E25°53,608г, н.в. 393 м). Равнинната част на платото има неправилна издължена форма, развиваща се в североизточна посока. Именно от тази полегата страна бе регистрирана крепостна стена. Куртината може да бъде проследена в продължение на около 270 м. Градежът е двулицев от ломени камъни без спойка. Приблизителната широчина на зидовете е около 3,50-4,00 м, а с разсипите от деструкциите – 6-7 м. Трасето ѝ следва естествената конфигурация на терена, включвайки отделни естествени скални изби.

На около 260 м югоизточно (по права линия) от крепостната стена бе регистрирано правоъгълно съоръжение с приблизително квадратен план и размери 2,60x2,90 м (вътрешни) и 4,80x3,80 м (външни). Градежът му е двулицев, от средно големи и големи (0,30x0,40 м до 0,60 м) ломени камъни без спойка. Запазената височина на зида е 0,40-0,50 м в поне три реда камъни. Разсипите от деструкциите са от външната страна на зидовете.

Теренните обходи в землището на с. Ленско бяха средоточени в две направления – североизточно от селото, в района на мраморната кариера и югоизточно от него в м. Еди олу (седемте пътя). Водач и информатор по време на теренните регистрации в землището на с. Ленско беше Николай Димитров Георгиев. По негови данни в м. Еди олу имало старо гробище. При извършените огледи на място тези сведения бяха частично потвърдени. Открити бяха два фрагмента от колони или стели. Те са направени от мраморизиран варовик и имат цилиндрично сечение. И при двете се наблюдава стесняване на стволите от долу на горе. Първият фрагмент е с дълж. 1,57 м, диам. в най-широката част 0,30 м, а в най-тесната – 0,22 м. Вторият фрагмент е с дълж. 0,62 м и диам. в най-широката част 0,22 м, а в най-тесната 0,20 м. По повърхността и на двата фрагмента личат следи от обработка с каменоделски инструменти. GPS координати – N41°25.729г, E25°58.272г, н.в. 265 м. На 76 м южно от двете колони бе регистрирана надгробна могила (GPS: N41°25.689г, E25°58.256г, н.в. 269 м) с каменен кожух. Тя е с ви-

сочина 1,00-1,40 м и диаметър 10,00-12,00 м. В централната ѝ част се наблюдава иманярска интервенция под формата на траншея с дълж. – 3,50 м, шир. – 1,20 м и дълб. – 0,70-0,90 м. По повърхността на могилата има изхвърлени камъни с ломени повърхности и размери 0,30-0,40 м. В южната ѝ част е открита голяма правоъгълна плоча с размери 1,00 x 0,60 м. Това дава основание да се предположи, че е разбито долменоподобно гробно съоръжение. В кожата на могилата се забелязват кварцити.

Около същата могила е разположен плосък некропол. Изхвърлените камъни от разрушените гробове и тези, които са *in situ*, предполагат цистов характер на гробните съоръжения. Големината на регистрираните иманярски изкопи варира от малки правоъгълни ями с размери около 1,00x0,60 м, до такива с размери 2,10x1,00 м. Кости или друг археологически материал не бе открит. От направения оглед се констатираха минимум 12 нарушени гробни съоръжения и 3 ненарушени. Регистрираните *in situ* надгробни камъни са ориентирани от западната къса страна на ненарушените гробове. Що се отнася до датирането на некропола, предвид конструкцията на гробните съоръжения не могат със сигурност да се обвържат с могилата. От друга страна двете колони са били в рамките на некропола и са контекстуално свързани. Общата площ на некропола е 2,32 дка.

Втората част от кампанията по терените обхождания беше проведена през втората половина на ноември 2011 г.¹ Целта им беше теренна проспекция в района на старата мраморна кариера, която се намира на около 2,5 км североизточно по права линия от центъра на с. Ленско. При извършените теренни наблюдения бяха регистрирани следи от стари рудни изработки на около 500 м югоизточно от мраморната кариера. Те са разположени в линия една спрямо друга с посока север-юг в горните части на южния склон на невисок хълм (н.в. 370 м). Имат овална форма с размери около 10,00 x 4/5,00 м и дълбочина от 0,80 м до 1,50 м. По склона, както и около рупите се наблюдава натрупването на малки отвали в резултат на изкопната работа. Някои от рупите и отвалите са пресечени от съвременни геоложки канали. Най-северният отвал е с GPS-координати N41°26.863г, E25°59.327г, 385 м н.в., а най-южния N41°26.766г, E25°59.282г, 345 м н.в.

Следите от стар рудодобив са отчитани в геоложките доклади изготвяни през 80-те и 90-те години на миналия век. По време на една от геологопроучвателските кампании в Кору дере, в непосредствена близост до старите рупи е открита и каменна лъжица-пота със следи от металотопене². Теренната регистрация на следи от стар рудодобив в землището на с. Ленско подлежи на разширяване и прецизиране на вече постигнатите резултати.

№ 51. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОМЕТАЛУРГИЧНИ ОБЕКТИ В РАЙОНА НА СЕЛАТА ЧЕРНИЧИНО, ПОПСКО И БЕЛОПОЛЦИ, ОБЩИНА ИВАЙЛОВГРАД

Пламен Георгиев

През 2011 г., като част от българо-немския проект „Желязо и злато – по следите на металургията на Древна Тракия” продължи издирването на следи от старо рударство и металургия на територията на Източните Родопи. В рамките на няколко кратки кампании бяха извършени теренни регистрации в землищата на селата Черничино, Попско и Белополци, общ. Ивайловград³. Предвид възможността за оптимални теренни наблюдения, обходите бяха проведени през втората половина на ноември 2011 г. Проучваната територия попада в североизточната част на Родопския масив, където релефът е нископланински със средна надморска височина около 600-700 м. Доминиращ в района е вр. Кара тепе (GPS: N 41°35.222г, E 025°51.285г, 725 м н.в.). Той се намира на 1 км югоизточно от центъра на с. Черничино. Предварителна информация за наличието на следи от древна рудодобивна активност

¹ В теренната работа взеха участие и геолозите доц. д-р Здравко Цинцов и инж. Иван Иванов.

² Сега частно притежание на инж. Никола Вардев.

³ В екипа взеха участие археолози от НАИМ-БАН и СУ „Св. Климент Охридски”, както и геолозите доц. д-р Здравко Цинцов от Института по минералогия и кристалография „Акад. Иван Костов” при БАН и инж. Иван Иванов – геолог на рудник „Чала”.

в подножието на върха дадоха по-ранни геоложки опробвания в района.

В резултат на извършените обходи по източните и южните склонове на Кара тепе, на площ от около 38 000 кв. м бе регистриран открит рудник с няколко различни структури, разположени на малко разстояние една от друга. Общата площ на структурите, свързани със стар рудодобив, е около 11 500 кв. м.

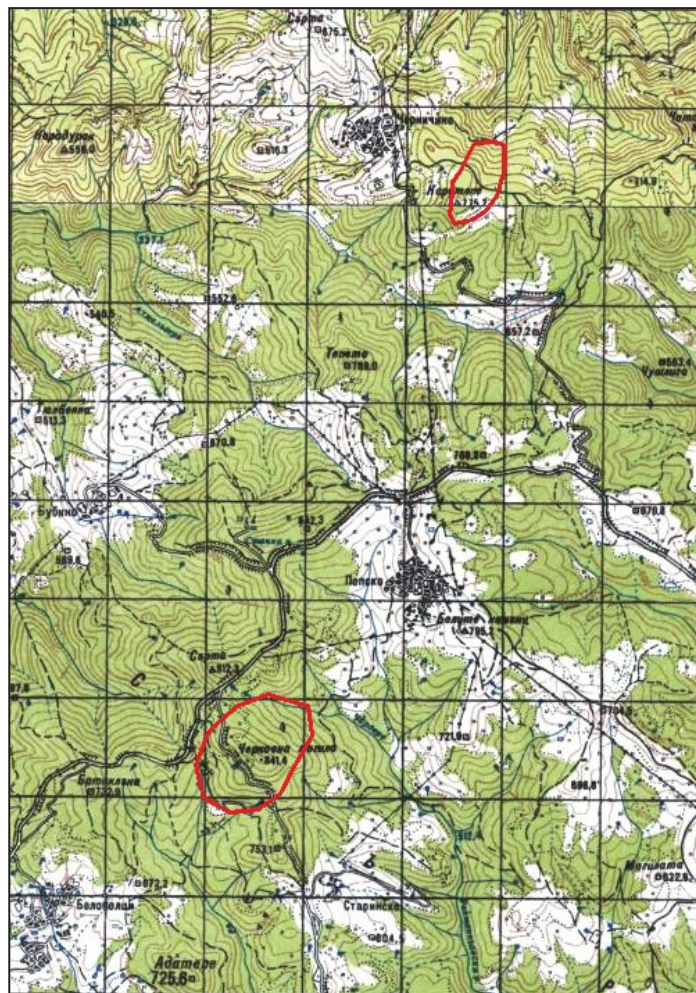
Структура 1 – стара „открита“ рудна изработка с линейен характер (рупа). Рупата има линейна дължина 268 м с посока северозапад-югоизток и максимална ширина в югоизточната ѝ част 60 м. Пресечена е от съвременна геоложка канава. Структурата е оконтурена с GPS и има координати N 41°35,286'; E 025°51,521'. Рудодобивът е извършван по открит способ, като отработената скална маса е натрупвана от едната част на изкопа. Широчината на разсипа на рудните късове варира.

Структура 2 – негативна структура с овална форма. Разположена е в непосредствена близост (10-11 м) до югоизточния край на структура 1 и южно от нея. Структура 2 също е пресечена от съвременна геоложка канава. „Чашата“ ѝ има размери 83x40 м и е оконтурена с GPS. Запълнена е с пръст, като вероятно част от разсипите орудени късове, намиращи се на изток от нея, представляват материал, който е бил изкопан в нея и е бил натрупан и сортиран в непосредствена близост.

Структура 3 – представлява 5 малки халди, разположени линейно една спрямо друга с посока североизток-югозапад. В гората се забелязват като купчини от натрупани рудни късове, обрасли с мъх. Структура 3 се намира на около 20 м северно от северозападния край на структура 1. За разлика от първите две структури, в случая става въпрос за малки по обем повърхностни изработки, като линейно са били проследявани по-богати рудопроявления на повърхността.

Около регистрираните структури се намират множество окварцени и рудосъдържащи скални късове. Болшинството от тях са събрани на купчини. От трите структури са взети геоложки проби. Първичният им полеви анализ показва, че това са кварцови метасоматити с видима пиритна и хематитова минерализация. Компактното струпване на орудени каменни късове около структурите с еднаква големина позволява да се предположи, че насипите са технологично свързани с откритите изработки. Процесите на сепариране и сортиране са се извършвали на място, в резултат на което са се образували петте малки халди. Високото съдържание на кварцов материал в отвалите предполага добив на благородни метали.

В непосредствена близост до открития рудник – на запад и северозапад се намират други, регистрирани в АКБ обекти – надгробни могили, следи от постройки и укрепление на самия връх на Кара тепе. Макар и оскъден и силно фрагментиран, керамичният материал от укрепления обект на върха на Кара тепе позволява датиране в античната и късноантичната епохи. Непосредствената близост до открития рудник, разположен на 250-300 м на изток, позволява да бъде изказана работната хипотеза, че рудникът е хронологически свързан със същия период, без да се изключва възможността за рударска дейност и през други периоди. В самите рудни отвали на този етап не бяха открити археологически материали, които да послужат за хронологически реperi.

Обр. 1. Карта на обходените територии, в които са регистрирани следи от древен рудодобив.

Обр. 2. с. Черничино. Една от малките халди, съдържащи орудени скални късове обрасли с мъх.

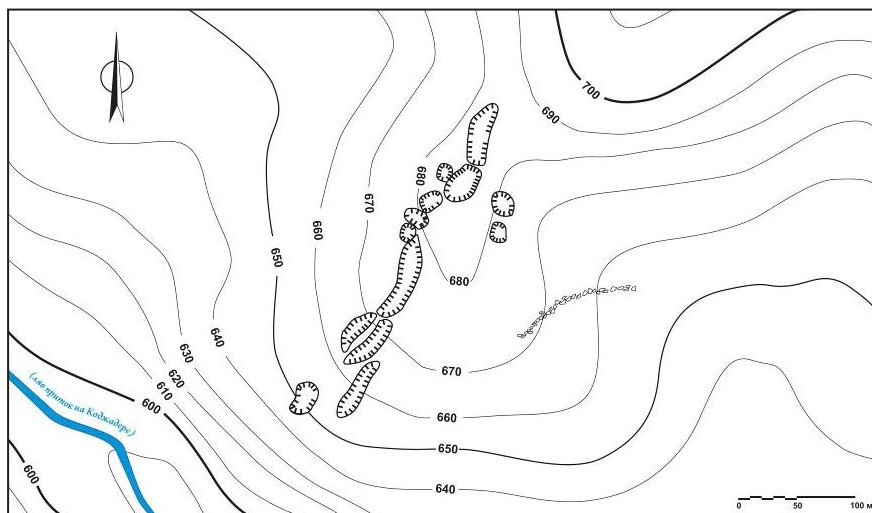
от хлътвания с различна дълбочина, а общата им дължина е около 280 м. Изключение правят 2 рупи, които се намират на 25 м източно от основната линия. Като цяло структурите имат кръгла (с диам. 8-10 м) или издължена овална форма (с максимална дължина ок. 80 м). Дълбочината спрямо естествения терен е много различна при отделните рупи – от 0,80 м за овалите до 6-7 м при някои от тези с кръгла форма. От източната и западната страна на описаните структури са се образували отвали, в които се наблюдават изобилно количество орудени кварцови късове.

Предвид линейното подреждане на рупите с голяма доза сигурност може да се предположи, че става въпрос за една голяма повърхностна изработка с линеен характер, като на места „точково“ е достигната по-голяма дълбочина.

На 130 м източно от откритата изработка бе регистриран зид или стена (GPS: N 41° 31,367г; E 025° 49,885г). Тя може да се проследи в продължение на ок 100 м, с посока североизток-югозапад. Трасето ѝ следва естествената конфигурация на терена и включва няколко естествени скални izbiva. Стената е изпълнена в суха зидария от средно големи и големи ломени камъни. Запазената максимална височина е 0,50-0,70 м в два до три реда камъни. Наклонът на склона пред стената е много лек и плавен в южна посока. На около 30-40 м южно от нея се наблюдават каменни разсипи пред целия ѝ фронт. За съжаление и тук не бяха открити подземни археологически материали, които биха могли да дадат информация за

датирането на откритата рудна изработка и/или стената.

Регистрираните обекти и структури по време на теренните обходи в землищата на селата Черничино, Попско и Белополци допълват и обогатяват археологическата карта на региона по отношение на археометалургията. Предвид краткотрайността на кампанията постигнатите резултати не претендират за изчерпателност, но биха могли да послужат като базови, опорни данни за бъдещи археологически проучвания в района.

Обр. 3. с. Белополци. Древна рудна изработка с линеен характер, проследяваща рудопроявлението на хълма.

¹ В помощ на проучванията беше привлечен Сайд Алиев. Той е бил геодезист към „Геоложки проучвания – Асеновград“ по времето, когато предприятието е правило опробвания на на Попско-Белополското рудно находище през 80-те години на XX век.

Литература

Авдев 2005: С. Авдев. История на златодобива по българските земи. София, 2005.

Бончев 1925: Г. Бончев. Минералните находища в Родопите. – Списание на БАН, XXXII, клон природо-математичен, 5, 1925.

№ 52. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА ПРИМОРСКО

Методи Даскалов, Найдено Прахов

Теренните издирвания на територията на община Приморско бяха проведени като част от изследователски проект на Центъра за подводна археология „Създаване на прогнозни модели за идентифициране на археологически обекти по българското черноморско крайбрежие в ГИС среда“, изпълняван в партньорство с Катедра „Картография и ГИС“ и Катедра „Археология“ в СУ „Св. К. Охридски“¹.

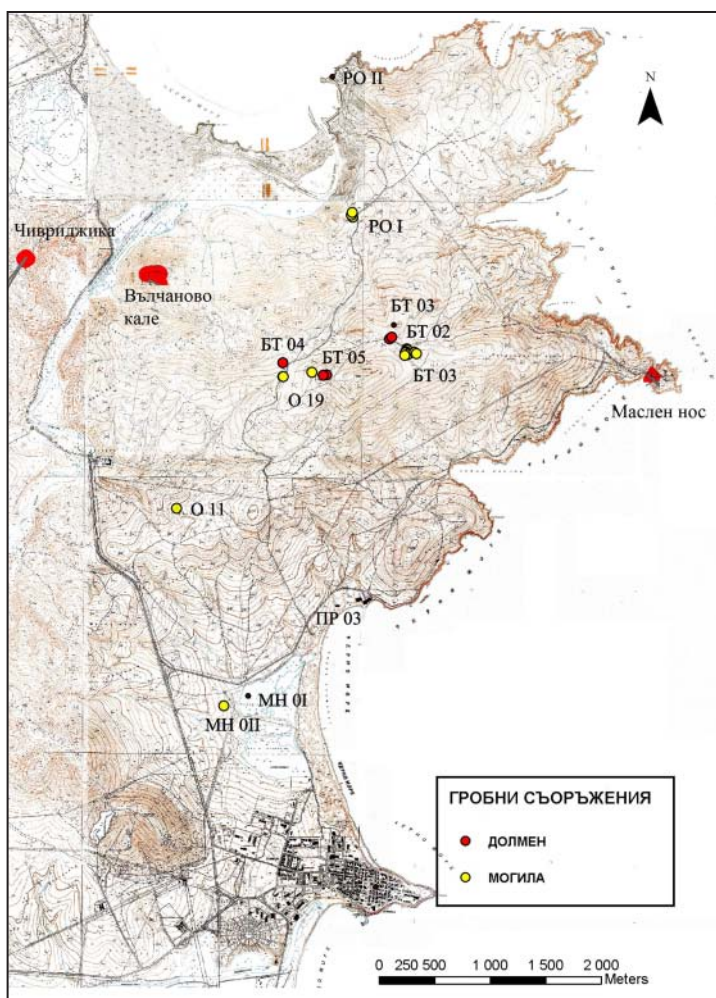
Издирванията имаха за задача да актуализират информацията за известните археологически обекти: сегашно състояние, включително увреждания, нанесени при интензивното строителство по крайбрежието през последните години, иманярските интервенции, както и да бъдат локализираните чрез GPS координати и полигони. Друга важна задача бе регистрирането на неизвестни досега археологически обекти. Крайната цел на тази дейност бе съпоставянето на резултатите от „традиционните“ археологически неинвазивни изследвания и възможностите, които предлагат съвременните технологии за наблюдение и регистриране на останки от антропогенна дейност, в частност – дистанционен лазерен сензор (LiDAR).

В резултат на сравнително кратката теренна дейност бяха събрани и ревизирани данните за 30 археологически обекта.

Основни изводи по състоянието на археологическите обекти са:

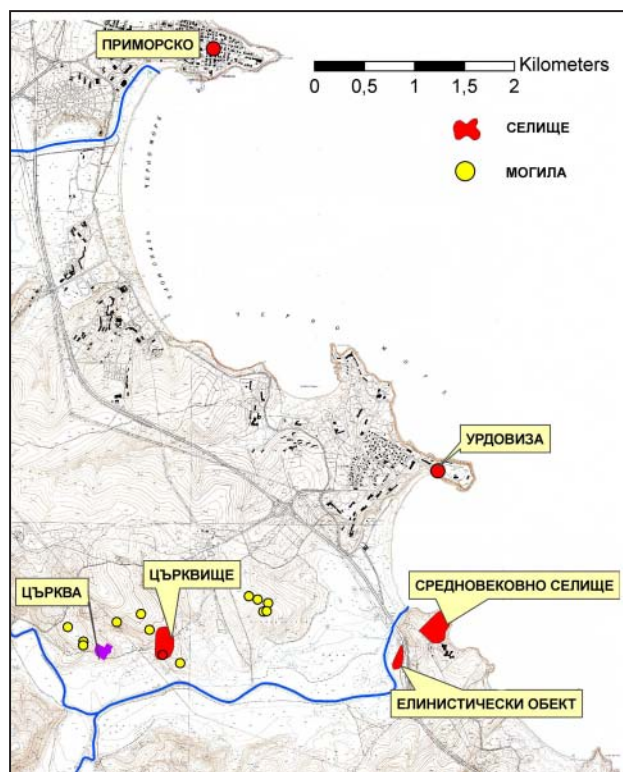
– Обектите се разполагат в площи на горски фонд, общински земи (основно пасища и пустеещи) и малка част в земеделски земи.

– Съвременната човешка дейност е основният фактор, който уврежда и нарушава необратимо археологическите обекти в района. Основните увреждащи дей-

Обр. 1. Археологически обекти северно от Приморско.

¹ Научен консултант на теренните проучвания е доц. д-р Тотко Стоянов. В тях взеха участие специалисти от НАИМ-БАН и Бургаски регионален музей.

Обр. 2. Археологически обекти в землището на Китен.

Обр. 3. Долмен на североизточния склон на връх Китка.

част от тези некрополи са от по-ранно време.

Отделните могили се различават по размери – височина и диаметър. Те са високи от 2,50 до над 6 м с диаметър до 28-30 м. Вероятно те принадлежат и друга епоха – предримската. В някои могат да се предположат подмогилни каменни съоръжения.

Долмените са единични или в малки групи (2 или 3). Най-често с дългата си ос са ориентирани на север или с известни отклонения. Градени са от масивни, естествено нацепени каменни плочи. При единични са оформени същинска камера и преддверие. Срещат се такива с общи дълги или къси стени. В повечето случаи около тях са натрупани насипи от камъни и пръст. Всички регистрирани отделни долмени и групи са в околностите на Беглик тащ.

II. Втората група обекти условно могат да бъдат определени като „селищни”, без да може да се каже нещо по-определено за характера им. При един сравнително сигурно може да се предположи

ности са иманярството и строителството.

– Иманярството почти не може да се контролира поради планинския характер на района. Обекти, разположени встрани от населени места, са напълно или частично компрометирани от иманярски интервенции.

– Съвременното строителство заплашва терени, които са в близост до населени места (или комуникации) и там предназначението на терените може да бъде сравнително лесно променено. Не може да се прецени какви щети са нанесени на обекта на Маслен нос за времето на функциониране на военното поделение поради невъзможния достъп.

– Вредящо въздействие може да се очаква и при дърводобива – прокарване на горски пътища, организирани на работни и складови площи (на равни места, върху билата или полегати склонове, където се разполагат и археологическите обекти).

Събраната и анализирана информация за 30 обекта за археологическата карта на района предлага следните констатации:

I. По-голямата част от обектите са свързани с погребалния обред и култовите практики през различни епохи: могилен некрополи – 13; долмени и мегалитни паметници – 4; отделни надгробни могили – 3.

Могилените некрополи са еднообразни: състоят се от различен брой малки могили от пръст и камъни, често оградени с каменни крепиди. Размерите им са от 5-6 до 10-11 м в диаметър, а височината от 0,60 до 1,20 м. Малкият брой могили в повечето от тях (от 3-4 до 8-9) показва, че те са свързани с населението на малки селищни структури. Големите некрополи вероятно са били използвани от значително по-големи човешки общности. При погребалния обред вероятно преобладава трупоизгарянето. Има данни, че между отделните могили се разполагат други гробове, най-често цистови. Датирването им може да се предположи в рамките на III – IV (вероятно и част от V) в. след Хр. Не бива да се изключва възможността

християнска църква, а при други три – укрепителни съоръжения със „суха“ зидария. С периода III/IV-VI в. могат да се свържат четири, преди всичко „селищни“ обекти, разположени във вътрешността. През IV-VI в. по-големите селищните структури са основно на удобните заливи по брега: проучваното селище при Аркутино, крепостта на нос Урдовиза и т.н. и са свързани с морските комуникации. На сегашното ниво нищо определено не може да се каже за характера на обитаването от по-ранните епохи.

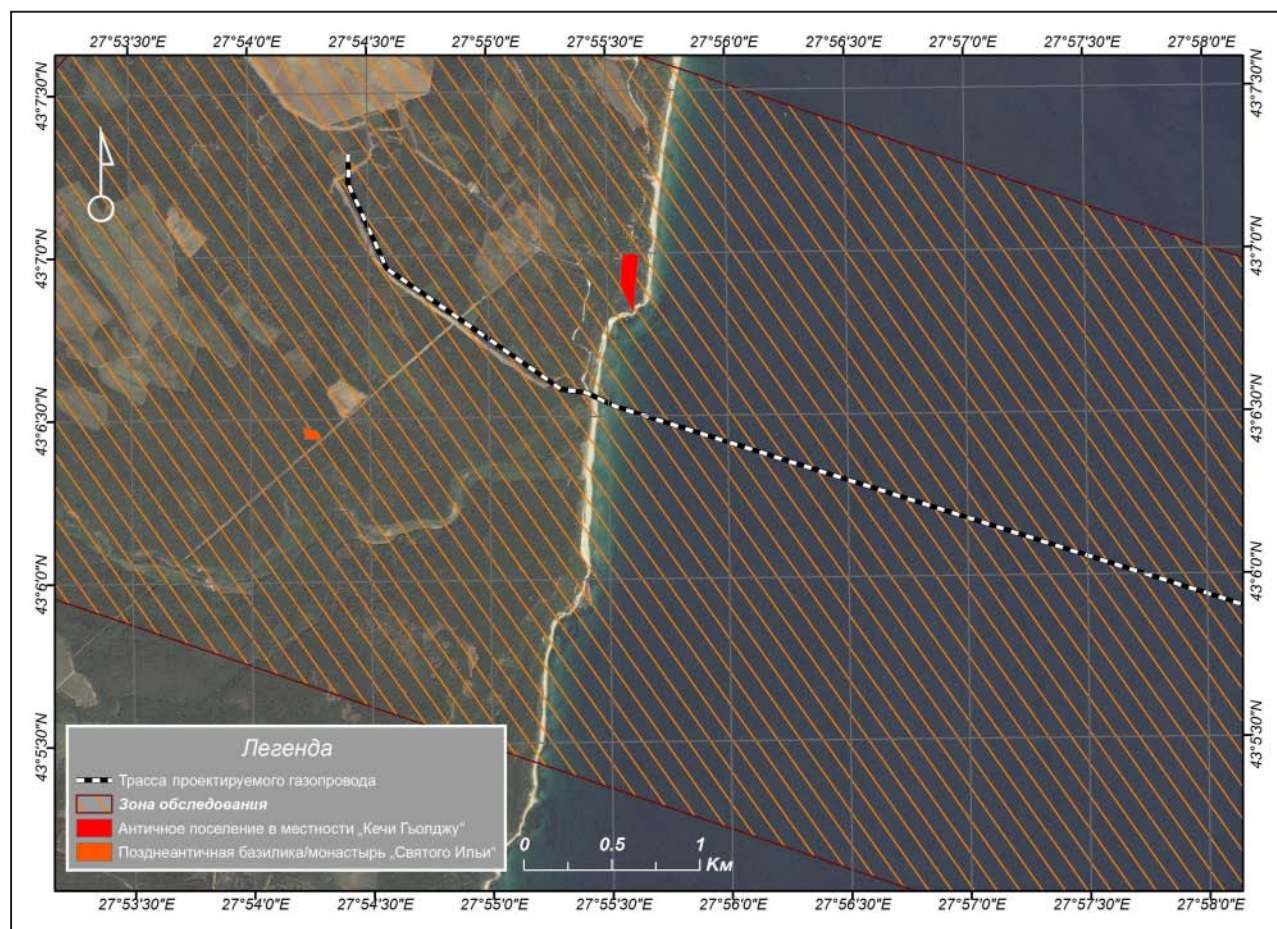
На този етап предположенията за характера и хронологичните рамки на регистрираните обекти са хипотетични.

№ 53. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА КВ. ГАЛАТА, ГР. ВАРНА, ВЪВ ВРЪЗКА С ГАЗОПРОВОД „ЮЖЕН ПОТОК“

Игор Лазаренко

Районът, в който е извършено теренно археологическо проучване, е на приблизително 6 км южно от кв. Галата на гр. Варна и е с площ 6,15 км². Той обхваща по 1 км от двете страни на проектно-то трасе на газопровод „Южен поток“, където той излиза на сушата, с приблизителна дължина 2,2 км. От предишни проучвания на това място бяха известни два археологически обекта:

1. Трикорабна едноапсидна базилика (манастир „Свети Илия“) от VI началото на VII в. сл. Хр. (Тончева 1951, 108) или преди VI в. сл. Хр. (Чанева-Дечевска 1999, 178), разположена на височина между коритата

Обр. 1.

на реките Сакама (Сакамадереси) и Фасара. Ориентацията на сградата е изток-запад с вход от запад. Базиликата е с размери: дължина – 21,80 м, ширина – 14,20 м и дебелина на основите 0,60 м. Била е разделена на три кораба от два реда по три елипсовидни колони от варовик, които са имали сложно профилирани бази. Нартексът е бил еднопространствен и широк. Той е имал два входа – един, през който се е влизало в храма, и един към средния част на наоса. Стените са били изградени от два реда дялани варовикови блокове, между които имало пълнеж от дребни необработени камъни. Подът е бил постлан с тухли. В североизточния ъгъл на наоса е имало кръгъл отвор с диаметър 1,20 м, за който се предполага, че е кладенец (Тончева 1951, 108) или басейн на баптистерий (Чанева-Дечевска 1999, 178). Базиликата е имала малък двор.

2. Неукрепено антично селище в м. Кечи Гьолджу, разположено на тераса над морския бряг. Сред намерените по повърхността на терена и в профила на брега керамични фрагменти има такива, които могат да се датират във II в. пр. Хр. и в III в. сл. Хр. При теренното обхождане, извършено от Г. Тончева през 1950 г. са били намерени фрагмент от оброчна плочка с ориентираща датировка II–III в. сл. Хр. и медна монета на император Юстиниан I (527–565) (Тончева 1951, 107).

Моментното състояние на двата обекта не позволява детайлни наблюдения. Те са обрасли с храсти и дървета, а част от античното селище попада под ведомствени бунгала около хижа Черноморец. Описаната в първичната публикация на Г. Тончева архитектура днес не се забелязва на терена.

Изследването на посочената в техническото задание площ не доведе до откриване на нови недвижими археологически обекти.

Литература

Тончева 1951: Г. Тончева. Материали за археологическата карта на България. – Известия на Варненското археологическо дружество, VIII, 1951, 107–108.

Чанева-Дечевска 1999: Н. Чанева-Дечевска. Раннохристиянската архитектура в България IV–VI в. София, 1999.

№ 54. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТИ ПОД ВОДА ПО БЪЛГАРСКОТО ЧЕРНОМОРСКО КРАЙБРЕЖИЕ

Христина Ангелова, Веселин Драганов, Явор Иванов

През 2011 г. Центърът за подводна археология осъществи проверка на редица цели, докладвани от плавателни съдове¹. Неточното определяне на координатите им, обаче, дължащо се на засичане, отложено във времето спрямо първоначалния момент

на констатирането им, не ни позволи да локализираме докладваните цели, с изключение на една.

След постъпил сигнал от риболовен кораб за „закачка“ на дъното в близост до Царево и попадащи в рибарските мрежи дървени елементи – вероятно от кораб, Центърът за подводна археология организира проверка на регистрираната цел. Техническото обезпечаване на работата (осигуряване на плавателен съд, снимачна техника и изпълнение на дълбоководното гмуркане за филмиране на останките на плавателния съд) бе осигурено от Фондация BSTD (Black Sea Technical Diving).

На 10 Юни 2011 г. на 1,5 мили североизточ-

Обр. 1. Част от палубата с една от двете регистрирани двуроги адмиралтейски котви.

¹ Проучването бе осъществено под ръководството на Христина Ангелова и Веселин Драганов, Център за подводна археология и зам. ръководител Явор Иванов, НАИМ-БАН.

но от Царево бе локализиран потънал дървен кораб. Установи се, че:

Съдът лежи на равен кил, без крен на дълбочина 52 м по посока север-юг.

Дължината на обекта е около 40 м, а максималната ширина – 8-10 м.

Максималната височина от грунта до палубата е 2 м.

Видими са бордове над палубата.

Корпусът е в добро състояние, умерено обрасъл.

Липсва рубка или надстройка, както и кърмата на кораба.

Налични са две двуроги адмиралтейски котви (обр. 1).

Координатите на обекта са: 42°11'440 N 27°52'660 E

От огледа може да се заключи, че обектът представлява дървен кораб с предполагаема датировка края на 19-ти, началото на 20-ти век. Детайлното му изследване бе невъзможно, поради липса на средства.

№ 55. ПОДВОДНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИЗДИРВАНИЯ В АКВАТОРИЯТА НА ОБЩИНИ ПРИМОРСКО И ЦАРЕВО

*Христина Ангелова, Явор Иванов, Любомир Димитров, Елена Борисова,
Виолета Дончева, Емилия Черкезова, Антон Донеv*

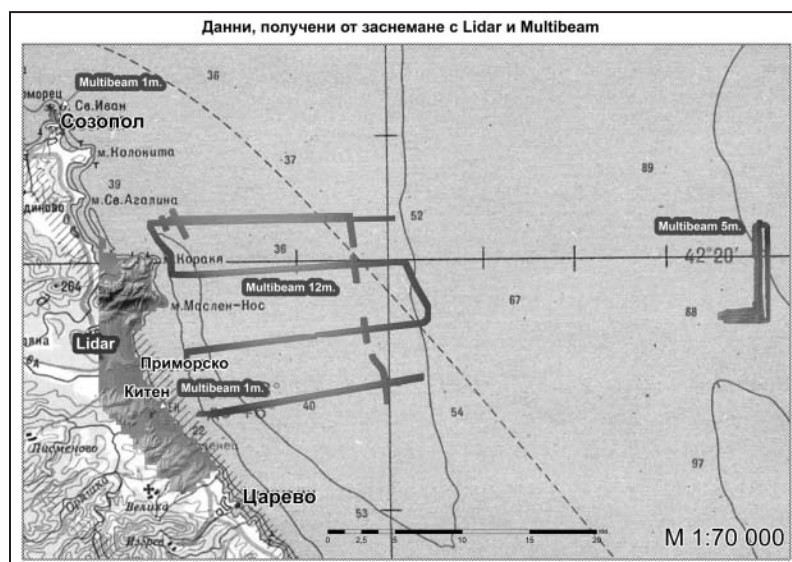
Основната цел на проучването бе актуализиране на информацията за известни и локализиране и документиране на неизвестни археологически структури.

Ограниченото финансиране не позволи на Центъра за подводна археология (ЦПА) провеждането на самостоятелно проучване, но ЦПА се възползва от възможността да приобщи свой екип към теренната работа на Института по океанология, БАН (ИО, БАН) за *Хидроакустично картиране на „Сублиторални мидени банки върху седимент“ по трансекти в избрани райони на дълбочина 20-70 м за оценка на тяхното състояние. Драгиране за верификация, модифицирайки плануваните редовни подводни археологически издирвания в археологическо наблюдение.*

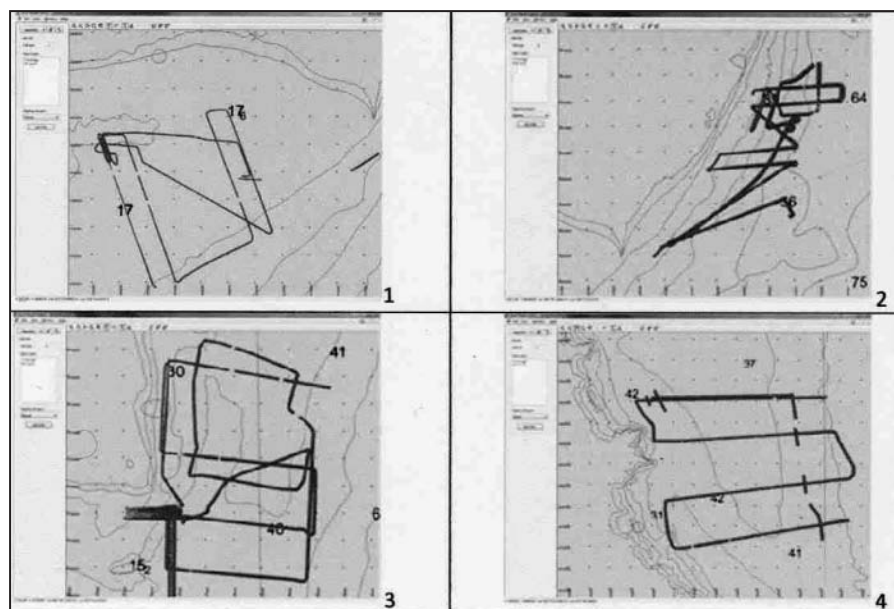
Използваният на борда на НИК „Академик“ апаратурен комплекс включваше многолъчева сонарна система (MBES) Reson SeaBat 7111 и странично сканиращ сонар (SSS) Klein'3000.

За по-сетнешна обработка и включване на получените данни в ГИС среда, на ЦПА бяха предоставени само данните от многолъчевата сонарна система (MBES). Това позволи да разширим акваторията, за която разполагаме с цифров модел на дъното, получен през 2009 г. чрез измерване с дистанционен лазерен синзор (LiDAR) (обр. 1).

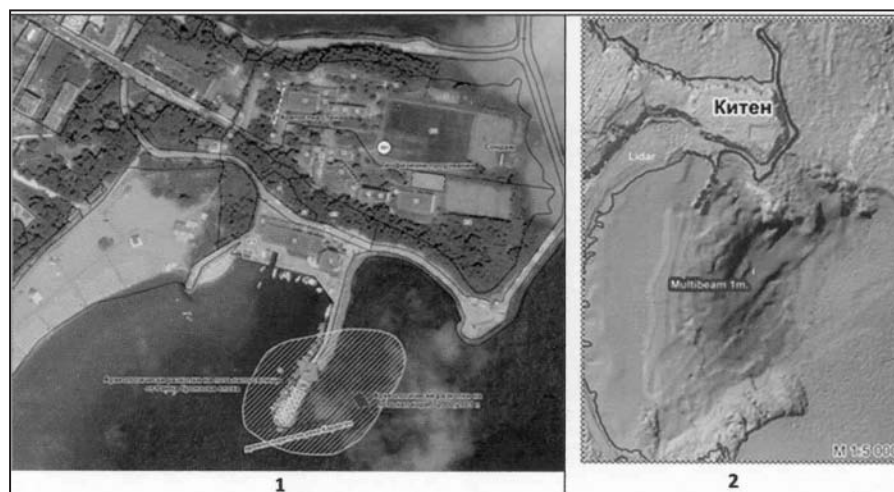
Сканирането бе извършено в четири района на север от н. Шабла и на юг от н. Маслен нос при дълбочини на морето от 20 м до 80 м в полигони „Балчик“, „Калиакра“, „Емине“ и „Китен“. Екипът на ЦПА участва в полевата работа в полигон „Китен“, но ИО, БАН предостави на ЦПА ре-

Обр. 1. В тъмно-сиво (Растерен модел на отражение /светелосенки на релефа – hillshade/) са отбелязани районите, за които разполагаме с цифров модел на морското дъно, получен след обработването на данни, получени от батиметричен дистанционен лазерен сензор (LiDAR) и многолъчев ехолот (МЛЕ).

Обр. 2. 1. Полигон Балчик – 97 л. км, сканирана площ: ~14,5 км² за МЛЕ и 28 км² за ЛСО (Локатор за страничен обзор); 2. Полигон Калиакра – 126 л. км, сканирана площ: ~25.0 км² за МЛЕ и 34 км² за ЛСО; 3. Полигон Емине – 135 л. км, сканирана площ: ~27.0 км² за МЛЕ и 32 км² за ЛСО; 4. Полигон Китен – 104 л. км, сканирана площ: ~26.0 км² за МЛЕ и 30 км² за ЛСО.

Обр. 3. 1. Археологически обекти в Южен Китенски залив – потънало праисторическо селище и постсредновековен кораб. 2. Съчетаване на данни от LiDAR с тези от МЛЕ.

ли на сондираните участъци с резолюция 1x1 м. Последните послужиха за изчисление на локални морфометрични променливи на релефа 'наклон на склон' (в градуси) и 'експозиция на склоновете', както и генериране на растерен модел на отражение (светлосенки на релефа (hillshade)).

Постигнатата дълбочина на проникване на батиметричния LiDAR в Черно море е макс. 22,5 м, което означава, че на този етап, цифров модел на дъното за акватории с по-големи дълбочини е възможно да бъде постигнат единствено с помощта на многолъчеви ехолоти. От тази гледна точка, съчетаването на данните от батиметричния LiDAR с тези от многолъчевия ехолот е от огромна полза, тъй като осигурява възможност за сериозен анализ на терена под вода. Това, от своя страна, е от съществено значение за възстановяване на очертанията на палеобреговата ивица и нейните промени във времето и на местоположението на археологически обекти – понастоящем под вода, в съвременната им среда (обр. 3).

зультатите от измерванията с МЛЕ и за останалите три полигона. Обследвани са общо – 462 л. км със сканирана площ ~110 км². На обр. 2 са представени заснетите площи в съответния полигон.

Хидроакустичното картиране, извършено едновременно с помощта на многолъчева сонарна система и странично сканиращ сонар, макар и реализирано не с археологическа цел, а като ултимативна методика за дистанционно, площно картиране на мидени полета на българския континентален шelf, осигурява и много допълнителни данни за батиметрията и геоморфологията на морското дъно на обследваните райони, за разпределението на типовете дънни утайки, а така също и за наличието на природни, техногенни и археологически обекти.

За целите на археологическия анализ, данните от МЛЕ бяха допълнително обработени и интегрирани в ГИС. За обработката им (XYZ-формат) е използван свободен софтуер GRASS GIS. Данните са импортирани в GRASS GIS среда. Те съдържат информация за батиметрията на изследваните участъци.

На базата на батиметричната информация и използване на метод на интерполация (Spline tension), са генерирани цифрови моде-

№ 56. НАБЛЮДЕНИЕ И ЛОКАЛИЗАЦИЯ НА ПОДВОДНИ ОБЕКТИ В АКВАТОРИЯТА НА ЧЕРНО МОРЕ ЮГОИЗТОЧНО ОТ НОС КАЛИАКРА

Валентин Плетнъов, Преслав Пеев

В периода 19.10.-21.10.2011 г. бе проведена експедиция с научно-изследователския кораб „Академик“ с цел издирването и оглед на останки на корабкрушение в района северно от Варненския залив и южно от нос Калиакра. Обектът е засечен от локатор за страничен обзор през 2009 г. При терения оглед бе използвана следната апаратура: изследователска миниподводница РС 8В, хидролокатор за кръгов обзор „Imaginex“, подводна видеокамера „Simrad OE 1366“, видеомagneтофон „Sony GV-A500“, хидролокатор за страничен обзор „Klein 3000“. Предвиждаше се използването и на дълбоководна водолазна техника и барокамера, но поради лошите хидрометеорологични условия дълбоководните водолазни спускания бяха отменени.

Обектът се намира югоизточно от нос Калиакра на паралела на гр. Варна на 86 m дълбочина (обр. 1). Представлява отлично запазен дървен плавателен съд с дължина 52 m и ширина 8 m. Корабът е потънал на кил и няма крен.

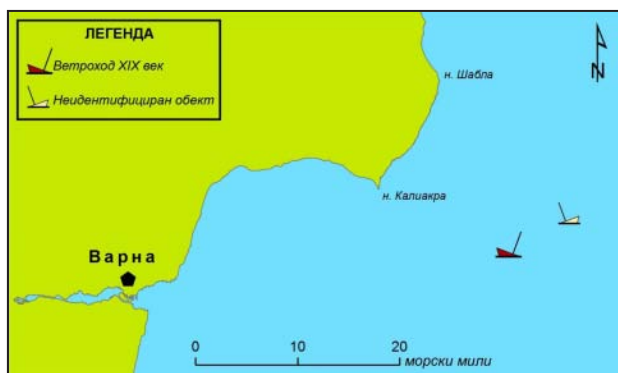
На този етап не може точно да се определи колко са били корабните мачти, но най-вероятният брой е две. На едната мачта се вижда полукръгла марсова площадка, служела за наблюдение от вахтения матрос (обр. 2). По пречупените мачти се виждат рангоути, а над марсовата площадка е реята, която е служела за закрепване на платното.

Бушпритът е издаден пред носа, като непосредствено под него се виждат очертанията на носова фигура (най-вероятно женска) (обр. 3). Такива фигури са поставяни на почти всички европейски кораби още от 16 век. Традицията носови фигури да украсяват плавателните съдове изчезва с края на епохата на ветроходните кораби към края на 19 – началото на 20 век.

По горната палуба се наблюдават поражения, които може да са нанесени от бурята, при която е потънал кораба и/или от пелагичен трал. Това може да е и причината да не се забелязва надстройка.

По палубата има значителни повреди. На кърмата щурвалът е откъртен и в момента се намира опрян на перилото. На палубата в кърмовата част се вижда ключ, който е паднал върху дървена врата, най-вероятно на рулевата рубката.

Корабът е разполагал с две котви адмиралтейски тип. Едната е полегнала на дъното до ле-

Обр. 1. Карта на локализираните обекти през 2011 г.

Обр. 2. Марсовата площадка.

Обр. 3. Носова фигура – поглед от десен борд.

вия борд, а другата виси на десния.

Около обекта, може би поради лошата видимост, не се виждат предмети изпаднали от кораба.

Най-вероятната причина за потъването на кораба е силна морска буря, тъй като при визуалния оглед не се забелязват следи от пожар или поражения от оръдейни изстрели. Може да се предположи, че щурвалът, рубката, както и мачтите вече са пострадали от пелагичен трал.

Може да се направи заключението, че корабът най-вероятно представлява марсова шхуна. Този тип кораби са широко разпространени през XIX в., включително и в черноморския регион.

Засега по-прецизна датировка на кораба е невъзможно да бъде направена, но по типа котви и корабната конструкция може да бъде отнесен към втората половина на XIX век. Наличието на женска носова фигура подсказва, че произходът на кораба е западноевропейски.

С хидролокатора за страничен обзор „Klein 3000” югоизточно от нос Калиакра е засечена изключително интересна и многообещаваща цел за бъдещо по-подробно изследване (обр. 1). Обектът представлява потънал кораб с приблизителна дължина 30 м и широчина 4-5 м и дълбочина 80 м. Въпреки че не може да се каже нищо конкретно за тази цел, то най-вероятно става въпрос малък ветроходен кораб. Предполагамата възраст е XVIII – XIX век.

Обектите се намират в зона на интензивно тралене от риболовни кораби с цел рапанолов и калканолов, поради което е необходимо максимално бързо да бъдат проучени, преди да бъдат нанесени поражения върху целостта на корабите. Опасността от разрушаване и/или повреждане на потъналите кораби е напълно реална. Поставянето на подводни препятствия, като антитралове, тетраподи или други големи скални блокове в района на обектите ще направят зоната неподходяща за дънно тралиране и би могло да ги предпази.

ПРОЕКТ „НАБУКО”

№ 57. МЕТОДИКА НА ИЗДИРВАНИЯТА НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД „НАБУКО”

Георги Нехризов

В изпълнение на договор между Химкомплект инженеринг АД и НАИМ-БАН през април 2011 г. бяха проведени издирвания на археологически обекти по трасето газопровод „Набуко”. Организацията, изпълнението и координацията им е най-значимият проект, провеждан от НАИМ-БАН в тази област на археологическите изследвания¹. Проучването обхваща цялото трасе на газопровода на българска територия с проектна дължина 415 км в коридор с ширина 50 м, както и зоните извън трасето, предвидени за поддържаща инфраструктура. Теренната работа се проведе в рамките на 30 дни от шест екипа, всеки отговарящ за сектор от трасето. Спецификата на проекта наложи да се изследва тясна зона, пресичаща България от югоизток на северозапад, преминаваща през територии с твърде различни географски характеристики

Съвременното ниво на развитие на теренните издирвания, както и мащабността на проекта, определи необходимостта от използването на модерни методи за мобилно картиране и прецизно документиране на обходената територия чрез приложението на ГИС технологии, прилагани за пръв път в рамките на инфраструктурен проект в България. За работата на терен екипите бяха снабдени с мобилни навигационни устройства Juno с инсталиран софтуер ArcPad 10 на ESRI, а резултатите бяха систематизирани в разработена под ArcGIS база данни.

Работата по проекта протече в няколко етапа. През подготвителния етап бяха събрани данни за проучваните райони от основните източници на информация – АИС АКБ, научни публикации,

¹ Ръководител на археологическия проект е доц. д-р Людмил Вагалински, координатор на проекта – д-р Георги Нехризов, ГИС администратори – Любомир Филипов и гл. ас. д-р Юлия Цветкова.

краеведски изследвания, регистрите на НИИИХН, архивите на музеите. С всички екипи беше проведен инструктаж за приетата методика на издирване и обучение за работа с мобилния ГИС софтуер. Едновременно с това бе създадена структурата на ArcGIS базата данни и формуляри за набираната от терена информация с оглед ежедневното ѝ попълване. Бяха геореферирани топографски карти в мащаб 1:25 000, които заедно с предоставените от възложителя ортофото снимки и данни на трасето бяха анализирани. Информацията за идентифицираните по този начин обекти се предвиждаше да бъде верифицирана на място, а архивните и АКБ данни – актуализирани с GPS координати.

Теренната работа бе организирана по еднообразен начин при шестте екипа. Всеки един бе съставен от шест члена със специфични отговорности:

научен ръководител – определя метода на изследване, води полеви дневник;

зам. ръководител – отговаря за фотодокументацията, води фотодневник с GPS точки на местоснимане;

ГИС специалист – оперира с Juno на терена, маркира покритата площ, обработва и препраща на информацията към ГИС администратора;

база данни специалист – попълва формулярите за полигони и за обекти, заедно с ГИС специалиста въвежда в базата данните от формулярите за полигони;

GPS оператор – следи за изминатото разстояние и дистанцията между членовете на групата, снима GPS точки на обекти, подобекти и находки, трак, води дневник на GPS точките;

отговорник артефакти – събира и надписва находките от полигоните, попълва таблица за керамика и таблица за пълно събиране, води инвентарна книга.

Според възприетата методика на теренна работа покритата площ с основна единица, наречена *полигон*, се маркира в мобилното навигационно устройство. Размерите на полигоните се определят в зависимост от характеристиките на терена, възможността за наблюдение и броя на участниците. При терени с възможност за наблюдение над 50% се провеждат *интензивни проучвания*. Участниците в обхождането се движат в редица на разстояние от 10 до 15 м и отразяват установената концентрация на артефакти в терена. На всеки 10 или 15 м групата спира и във формуляра се записва броят на видимите в зрителната полоса (ок. 5 м) на всеки проучвател археологически материали от различен вид. По този начин в клетки с размери от ок. 10x10 м до 15x15 м се отразяват броя на установените керамични фрагменти (отделно битова и строителна керамика), находки, структури или съоръжения. Тези наблюдения са представителна извадка – от 30 до 50% от видимите на терена артефакти. Полигонът приключва след шестото спиране (за да се постигне приблизително квадратна форма) и така получава размери от ок. 60x60 м до 90x90 м. Във формуляра се описват специфичните характеристики на обходената площ: топография, обработка на почвата, растителност, видимост (в %) и общият брой на преброените археологически материали. От всеки полигон се събират основно диагностични керамични фрагменти, както и находки, пакетират се и се надписват с номера на полигона.

При терени с понижена възможност за наблюдение се прилагат *екстензивни методи* на работа, които се различават от интензивните само по по-голямата дистанция между членовете на групата (от 15 до 25 м).

При проучване на планински или залесени райони (*трудно достъпни терени*) разстоянието между членовете на екипа се определя в зависимост от характеристиките на терена, полигоните обхващат по-големи площи със сходни характеристики. В зони с ниска видимост трябва да се използват всички възможности за набиране на информация – оглеждат се горски пътища, оврази и изкопи. В случаите, когато се налага групата да се движи в колона, се работи с трансекти (полоси с ширина, определена от видимостта в ляво и в дясно), маркирани с GPS трак.

При установяване наличие на артефакти в определен полигон тактиката на изследване се променя. За да се локализируют границите на археологическия обект издирването обхваща по-широк периметър без да се съобразява със сервитута. С полигони се покрива цялата територия, на която има видими следи от древна човешка дейност. Вземат се GPS координати на обособени на терена структури и на по-важни находки. Архитектурните останки се заснемат графично. Изготвя се подробна фотодокументация, ако е необходимо се прави и графична скица на обекта. С цел статистически анализ на придобитите материали от определени участъци (най-често квадрати със страна от 5 до 10 м) се събират всички видими находки (*пълно събиране (Total pick-up)*). След обработката на находките се получава информация за хронологията на обекта, за хоризонталната стратиграфия и за интензитета на функциониране в различните периоди от съществуването му. За надгробните могили се описват

параметрите и характеристиките на могилния насип и видимите промени в него.

Анализът на събраните данни води до първоначално определяне на територията на археологическите обекти и на техния вид и хронология. В зависимост от установената дисперсия на артефактите, съобразена с особеностите на терена, се очертават ядрата на обектите с по-висока концентрация на материали и периферни зони. По този начин се определят границите на регистрираните обекти, техните охранителни зони и степента на застрашеност.

Ежедневно резултатите от археологическите проучвания се изпращаха на ГИС администратора, който ги систематизира и обобщава в ArcGIS база данни, като следи за последователното и коректно попълване на информацията. По този начин се постига бързо обработване и анализ на събраната информация, както и координация на цялостния процес на проучване.

След приключването на работата на терен ръководителите на екипите подготвиха отчети за проучванията за всеки сектор от трасето. В обобщения отчет за възложителя на проекта бяха включени 110 археологически обекти, които ще бъдат застрашени в различна степен от изграждането на газопровода. Всеки обект е представен с кратка анотация, карта и скица на границите му, приложени са и фото илюстрации. Общият брой на регистрираните и въведени в АИС АКБ археологически обекти е 206.

№ 58. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД „НАБУКО”, СЕКТОР 1

Камен Бояджиев

Сектор 1 от трасето на газопровод „Набуко” е с дължина 75 км – от българо-турската граница до пътя София-Бургас. Премахва в източната част на общини Болярово и Стралджа, област Ямбол и в малък участък през община Средец, област Бургас. В резултат на издирването са регистрирани 37 обекта, 31 от които се пресичат от трасето на газопровода¹. Четири от обектите са проучвани сондажно при прокарването на транзитен газопровод №2 за Република Турция. Поради високата растителна покривка в голяма част от обходения участък наблюденията върху границите, а и точната хронология на някои от обектите бяха силно затруднени. Сред регистрираните обекти в хълмистата южна част на сектор 1 преобладават малки селища, разположени върху речни тераси. В повечето са открити материали само от една епоха, основно РЖЕ и КЖЕ. В северния край от сектор 1, покрай р. Мочурица, регистрираните селища са многослойни и с по-големи размери.

Община Болярово

с. Странджа

Обект 1000². До самата българо-турска граница са открити малък брой керамични фрагменти от РЖЕ.

с. Горска поляна

Обекти 1001, 1002, 1003, 1004, 1008, 1010. Надгробни могили, вероятно част от некропол от общо 8 могили. Една могила е проучена. Отнася се към III в. пр. Хр. (Вести на Ямболския музей 1999). Обекти 1008 и 1010 се пресичат от трасето на газопровода.

Обект 1005. Ямен комплекс от КЖЕ в м. Зюмбюлев кладенец, проучван сондажно от Г. Нехризов (Вести на Ямболския музей 1999).

Обект 1006. Вероятно представлява малко селище (с площ ~ 4 дка) от праисторията. Разположено е върху равна тераса между Скалянска река и неин десен приток, в м. Зюмбюлев кладенец. Откритите керамични фрагменти не позволяват по-точното му датиране.

Обект 1007. Селище (?) от КЖЕ, разположено на левия бряг на Скалянска река. Проучвано е сондажно от С. Бакърджиев (Вести на Ямболския музей 1999).

¹ Издирването бе проведено през април 2011 г. от екип в състав: ръководител К. Бояджиев, НАИМ-БАН, зам. ръководител С. Бакърджиев, РИМ-Ямбол, научен консултант Г. Нехризов, НАИМ-БАН, Н. Кечева, Г. Михайлов, Е. Дакашев, СУ „Св. Климент Охридски”, И. Илиев и Я. Русев, РИМ-Ямбол.

² Според възприетата единна номерация за проекта „Набуко”.

Възможно е обекти 1005, 1007 и могиленият некропол, развиващ се около тях, от двете страни на Скалянска река, да представляват общ комплекс, съществувал през КЖЕ.

Обект 1009. Върху надзаливна тераса са открити няколко фрагмента керамика на ръка, които може би се отнасят към малко праисторическо селище.

с. Голямо Крушево

Обект 1014. Селище (?) от епохата на Възраждането.

Обект 1015. Селище (?) от праисторическата епоха върху висока тераса на десния бряг на Селската река. При сондажни проучвания на Г. Нехризов са регистрирани вкопани структури от халколита.

Обект 1016. Единична надгробна могила, разположена върху изявен хълм.

с. Оман

Обект 1017. Селище от КЖЕ (IV–III в. пр. Хр.). Площта му е ~90 дка. Развива се върху източната и северната тераса над малка река. Открити са над 1300 фрагмента керамика (включително голям брой от гръцки транспортни амфори) и много парчета отухлена мазилка. Източната му периферия е проучвана от Р. Миков (Вести на Ямболския музей 1999).

Обекти 1018, 1019 и 1020. Надгробни могили, вероятно част от некропол.

Обект 1021. Сграда, вероятно църква, от късната античност и средновековието в м. Шарафа. Нарушена е от иманярски изкопи. В един от тях е разкрит зид от ломени камъни с дебелина 0,80 м и посока И-З. Проследява се на дължина 3 м и височина 0,70 м. Наоколо се откриват много ломени камъни и строителна керамика. Намерена бе и човешка кост. Ве

Община Средец

с. Момина църква

Обект 1011. Селище (?) с площ ~16 дка от РЖЕ в м. Голата бърчина.

Обект 1012. Селище (?) от епохата на Възраждането.

Обект 1013. Селище (?) от КЖЕ с площ ~17 дка. Разположено е върху надзаливна тераса на десния бряг на р. Балтъклия.

с. Зорница

Обект 1024. Селище от КЖЕ и римската епоха в м. Кованлъка с площ ~52 дка. Открити са над 800 фрагмента битова керамика, голямо количество строителна керамика и мазилки.

Община Стралджа

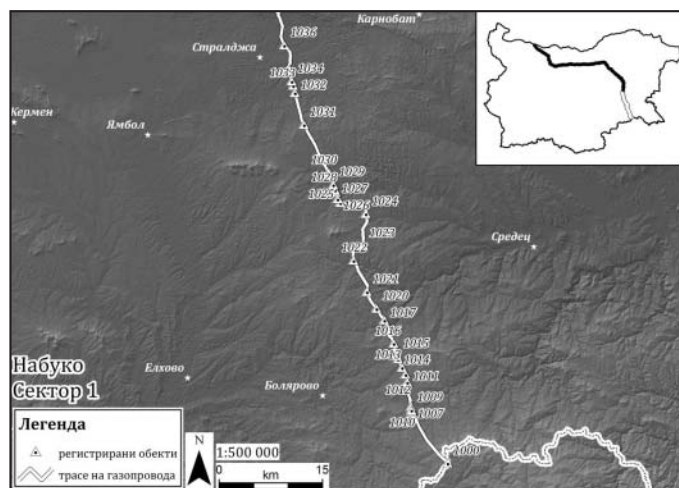
с. Александрово.

Обект 1022. Надгробна могила (Коларова могила) от IV в. пр. Хр., проучена от Г. Китов (Вестник на Ямболския музей 1999). Трасето на газопровода засяга източната ѝ периферия, в която се откриха фрагменти керамика. Възможно е да съществуват непроучени съоръжения около могилата.

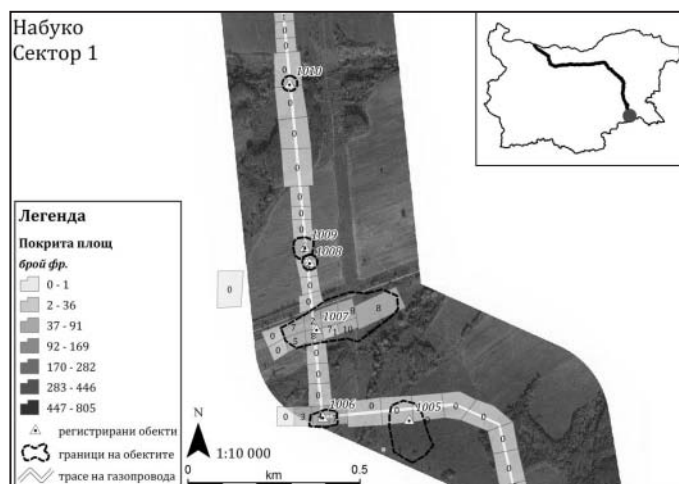
Обект 1023. Обект от РЖЕ.

с. Войника.

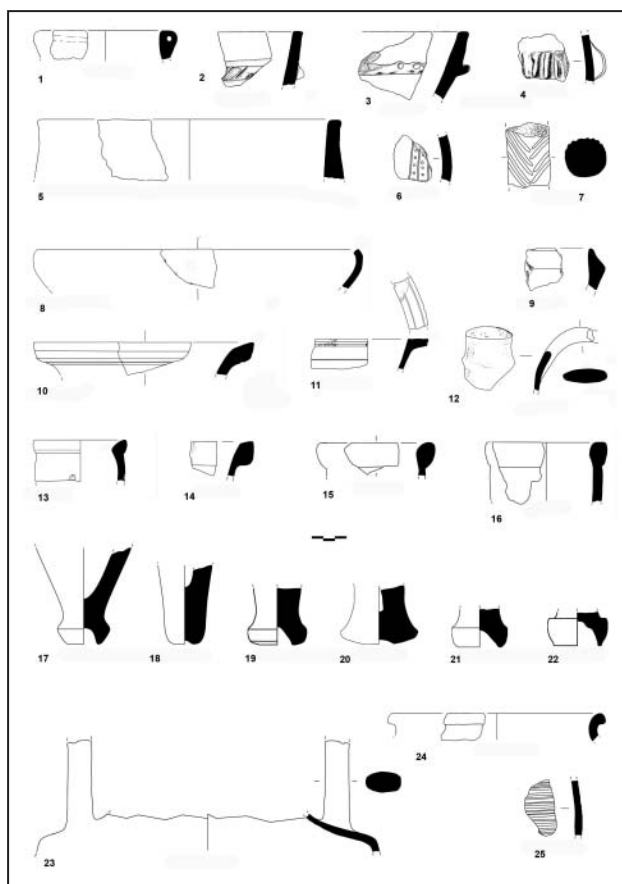
Обекти 1025 и 1026. Селища (?) от ранното средновековие, разположени върху тераси от двата бря-

Обр. 1. Карта на археологическите
обекти, регистрирани в сектор 1 от
трасето на газпровода „Набуко“.

Обр. 2. Археологически обекти в землището на с. Горска поляна, община Болярово (ортофотография).

Обр. 3. Керамика от обект 1034: 1-6. РБЕ; 7. РЖЕ; 8-22. КЖЕ; 23. късноримска епоха; 24-25. ранно средновековие.

кремъчни артефакти и каменна брадва. Наблюдава се концентрация на материалите в определени участъци. Вероятно те маркират постройки или вкопани структури.

Обект 1033. Селище от римската епоха и късната античност. Разположено е на ниска тераса на левия бряг на р. Мочурица. Непосредствено източно от него се намира ниско възвишение, върху което се развива могилен некропол от римската епоха, вероятно свързан с регистрираното селище.

гр. Стралджа.

Обект 1034. Многослойно селище в м. Червения бряг, на границата на землищата на с. Воденичане, с. Маленово и гр. Стралджа. Основните представени периоди са РБЕ и КЖЕ (V-IV в. пр. Хр.). Откриват се и фрагменти керамика от РЖЕ, късноримската епоха и ранното средновековие. Площта му е ~80 дка. Установени са над 4500 фрагмента керамика, много отухлени мазилки, кремъчни артефакти, част от бронзов предмет. Прави впечатление големият брой фрагменти от гръцки транспортни амфори.

Обект 1035. Единична надгробна могила в землището на град Стралджа с диаметър 60 м, височина 2,5 м.

с. Атолово.

Обект 1036. В границите на отводненото Стралджанско блато се откриха голям брой късове от отухлена мазилка, някои с отпечатыци от плет. Изглежда са изкарани на повърхността при прокопаването на отводнителен канал. Вероятно са от селище (?), покрито с дебели наносни наслаги. Не бяха открити материали, които да уточнят характерът и хронологията на обекта.

га на Войнишката река. Възможно е да става въпрос и за едно разпръснато селище, но високата растителност възпрепятства наблюденията върху границите и точната датировка на обекта/обектите.

с. Първенец.

Обекти 1027 и 1028. Селища (?) от средновековието, разположени от двете страни на Бунарска река.

Прави впечатление, че регистрираните средновековни селища (обекти 1025-1028) се концентрират в близост до Еркесията, но извън защитаваната от нея територия – на 2 до 4 км южно от нея.

Обект 1029. Открити са няколко фрагмента керамика на ръка. Не могат да бъдат прецизирани хронологията и границите на обекта.

с. Люлин.

Обект 1030. Средновековен отбранителен вал Еркесия. В този участък ширината му е ~20 м, а височината 1,50-2 м.

с. Палаузово.

Обект 1031. Селище (?) от римската епоха с площ ~23 дка. В околността се намират няколко надгробни могили, които може да са свързани с него.

Обект 1032. Селища (?) от бронзовата и римската епохи. Няколко фрагмента керамика предполагат обитаване и през османския период. Площта на обекта е ~40 дка. Открити са ~500 фрагмента керамика, много отухлени мазилки,

Литература

Вести на Ямболския музей 1999: Спасителни археологически проучвания по трасето на газопровод №2 за Република Турция. – В. Вести на Ямболския музей, 1999, 2.

№ 59. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД „НАБУКО”, СЕКТОР 2

Андрей Аладжов, Янко Димитров

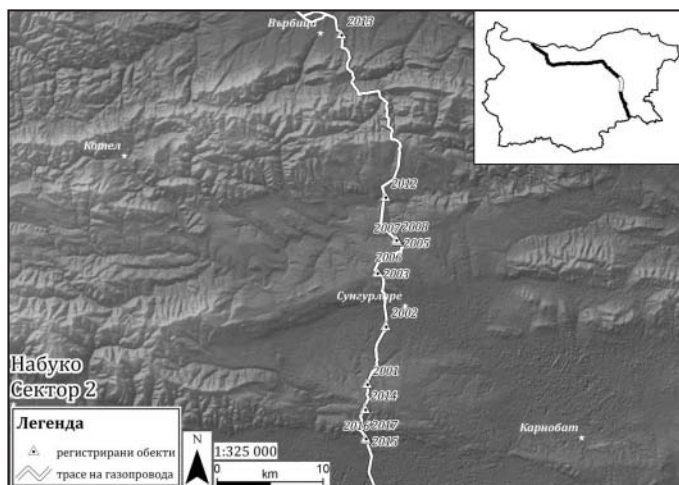
При теренните проучвания бяха изследвани общо 50 км (от км 75 до км 125 по трасето на газопровода), в землищата на селата Лозен, Терзийско, Славянци, Есен, градовете Сунгурларе и Върбица, области Бургас и Шумен. Екипът премина през най-разнообразен релеф – от предпланинските склонове на Лозенските хълмове, през Сунгурларското плато до Източния дял на Стара планина.

Регистрирани са общо 8 обекта с различен вид и хронология. Актуализирани са данните за един, известен вече обект. Преобладаващата част от обектите, при огледите на които са намерени датирани материали, хронологически попадат в късната желязна епоха. Останалите се датират от античността до Възраждането.

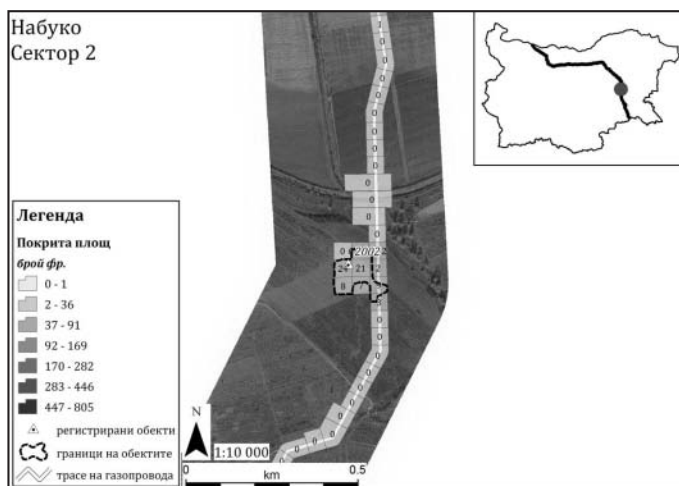
Два от могилените некрополи са ситуирани точно в срещуположните краища на трасето, съответно на юг и на север от Стара планина. Най-южният некропол (обект 2015-2017, в землището на с. Лозенец, общ. Стралджа) се състои от три добре оформени могили, със земен насип, разположени на ок. 50 м една от друга върху билната част на малък рид, спускащ се плавно от север на юг. Размерите им са сходни, имат диаметър от 23 до 28 м и височина от 5 до 6 м. По повърхността им не са регистрирани иманярски изкопи и липсва керамика. В близост се намира друг могилен некропол от римската епоха, което е косвен довод за определянето на могилите като принадлежащи най-общо към античния период.

Най-северният некропол (към обект 2013, в землището на гр. Върбица) се състои от 4 могили, с каменно-землени насипи, разположени концентрично една спрямо друга, като най-голямата е в центъра, заобиколена от по-малките. Малките са с височина до 2 м и диаметър до 15 м. Големата могила е висока 6,5 м и е с диаметър 34 м. В центъра на могилата с багер е изкопана огромна дупка, в която не личи засегнато съоръжение. Обектът се датира според изхвърлената с пръста керамика в късната желязна епоха. Ситуиран е върху западния склон на малко възвишение, в подножието на което се регистрира обект 2013. Обектът отстои на 300 м 3 от некропола. На терена, в изорана нива, личат няколко зони с по-висока концентрация на фрагменти битова и строителна керамика, камъни и въглени, и петна отухлена пръст. Близостта на описания обект до могиления некропол, както и намирането на керамика единствено в обособени зони, в пространството между които напълно липсват археологически материали, позволяват обектът да се интерпретира като вероятно ямно поле от късната желязна епоха.

Приблизително в средата между гореописаните обекти е разположен трети могилен

Обр. 1. Карта на трасето на газопровода в сектор 2 и регистрираните обекти.

Обр. 2. Ортофотография с полигоните и определените граници на обект 2002.

Обр. 3. Обект 2008. Едно от скалните изсичания в комплекса.

с могиления некропол. Върху северния склон на същото възвишение, на площ от 19,5 дка се разкрива коренна скала, която в тази част на Източнобалканската тектонска зона е представена от среднозърнести кварцови пясъчници и кварцити. В тези скали се забелязват няколко изсичания с различна форма и размери: кръг с диаметър 1 м, дълбочина 0,50 м; правоъгълник с размери – И-З 3,10 м, С-Ю 1,10 м, дълбочина 0,40 м; П-образен канал с размери – широчина 0,30-0,40 м, дълбочина 0,40 м, И-З 3 м, С-Ю 1,40 м; правоъгълник с размери 0,50x0,40, дълбочина 0,30 м; елипса с размери И-З 1,80 м, С-Ю 1,30 м, дълб. 0,30 м; полукръг с диаметър 1,30 и дълбочина 0,50 м; вертикални изсичания за плочи с размери 1,50 до 3 м; редица от 26 малки кръгли дупки с диаметър 5 см; редица от 11 малки кръгли дупки с диаметър 5 см. Някои от ръбовете на изсечените форми са силно изветрели, а други са сравнително свежи, което предполага разновременност на изсичанията. Някои със сигурност са съвременни, като малките дупки в редица, които обикновено се правят при полагане на кабел за пластичен експлозив. Други обаче са доста по-стари, вероятно от късната желязна епоха, за което подсказва една каменен стълб с правоъгълно сечение и размери – 20x30 см, дължина 2,25 м. До стълба има иманярски изкоп, в който се откри дръжка от амфора от края на IV-III в. пр. Хр. Наоколо няма други разкрития, което донякъде обяснява активното използване на тези скали през различни епохи.

Освен могилен некропол при издирванията се регистрира и една единична могила (обект 2001, в землището на с. Терзийско, общ. Сунгурларе). Могилата е с размери – диаметър С-Ю 38,7 м, диаметър И-З 35,8 м, височина 4-6 м и площ от 1012,7 м². Разположена е върху равната горна част на сравнително стръмен склон, който се спуска на север. Шапката на могилата е разбита от 4 иманярски изкопа с диаметър около 2 м и дълбочина до 2 м. В изхвърлената пръст от изкопите се откриха една човешка подбедрица и една челюст от дребно животно. В профила на единия изкоп личат костите на разрушен гроб с ориентация З-И. По З склон на могилата има още един иманярски изкоп, около който има няколко средно големи камъка – вероятно част от разбито съоръжение. Около обекта не се откри керамика, но в близост са проучвани могили от античността, поради което може да се предположи, че тази също е антична. Гробът на повърхността на могилата е вкопан вторично и вероятно е средновековен, още повече, че наблизо, също в землището на с. Терзийско, е проучван средновековен некропол.

Единственото селище (обект 2002), регистрирано при издирванията, е разположено на първата надзаливна тераса на р. Мочурица, в землището на с. Грозден, общ. Сунгурларе. На площ 13 дка в обработваеми земи се регистрира слаба концентрация на фрагменти битова и строителна керамика. Никъде в обходената площ (в и извън сервитута) не се удтанови зона със струпване на керамика. Откри се един каменен брус. Събраната керамика е характерна за късната желязна епоха.

Хронологически най-късният обект (2003) се регистрира в землището на с. Славянци, общ. Сунгурларе, в м. Кашлъбурун. На площ от 8,7 дка върху склон с малък наклон на юг, се откриха няколко зони със струпване на фрагменти битова и строителна керамика от Възраждането. Въпреки, че не са открити следи от никакви строежи, обектът е интерпретиран като кошари не само поради топонима, а и поради събрани от местните хора сведения.

Единственият архитектурен паметник, локализиран при проучванията, представлява трико-рабна базилика (обект 2014, в землището на с. Терзийско, общ. Сунгурларе). Църквата е разположена

некропол (обект 2004-2007, м. Куручешме, в землището на с. Есен, общ. Сунгурларе). Състои се от 3 могили с каменно-землен насип, ситуирани върху равната горна част на платовидно възвишение над десния бряг на р. Луда Камчия. Височината им варира от 1,20 до 4 м, а диаметърът от 35,5 до 36,5 м. Могилите имат сходни размери, но едната от тях, най-ниската, се обработва и затова е значително по-ниска от останалите. Две от могилите са засегнати от иманяри, като в едната два иманярски изкопа с дълбочина 4 м разбиват каменно съоръжение от големи плочи пясъчник. Според откритите в изкопите керамични фрагменти некрополът се датира в късната желязна епоха.

На 250 м СЗ от некропола се регистрира обект (2008-2011), който най-вероятно е свързан

на малко връхче на било, спускащо се на юг. Градена е от не много прецизно дялани пясъчници, на суха спойка. На повърхността са запазени до два реда от зидарията. Установи се висока концентрация на тухли и керемиди и пълна липса на битова керамика. Базиликата е проучвана и публикувана от Д. Момчилов и се датира в късната античност (Момчилов 1999, 166-167, 268; 2000).

Литература

Момчилов 1999: Д. Момчилов. Пътна и селищна система между Източна Стара планина и „Ер-кесията“ IV-XIV в. (Върбишки, Ришки и Айтоски проход). Варна, 1999.

Момчилов 2000: Д. Момчилов. Ранното християнство и църковното развитие в Североизточна Тракия до края на 7 век. – ИНМБ, 3, Бургас, 2000, 138-144.

№ 60. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД „НАБУКО“, СЕКТОР 3

Петър Лещаков, Ангел Конаклиев

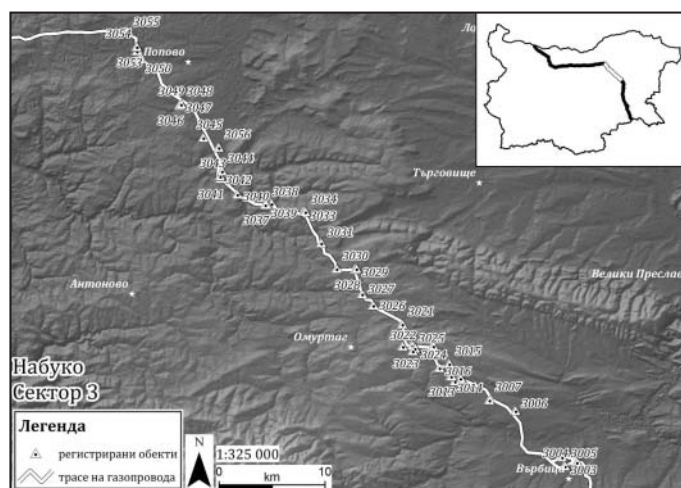
Сектор 3 обхваща участък от трасето на газопровода от км 125 до км 195 с обща дължина 70 км. То преминава през землищата на 27 населени места от общините Върбица, Омуртаг, Търговище, Антоново и Попово. Ландшафтът в проучвания район е разнообразен и се характеризира с плавно покачване на надморската височина от юг (долината на р. Камчия) на север. Археологическото издирване бе проведено в зона със широчина 50 м, като бяха посетени и отделни видими обекти в широката 500 м зона на сервитута на газопровода. Документирането на изследваната територия и на регистрираните обекти се проведе по приетата методика за работа по проект Набуко.¹

По време на теренното издирване бяха обходени 5,9 км² и регистрирани общо 45 обекта (обр. 1), 21 от които са от селищен тип, а останалите 24 представляват надгробни могили. Част от обектите са познати от по-ранни изследвания в района (Дремсизова-Нелчинова и др. 1991), но повечето са новооткрити. На базата на събрания от повърхността материал хронологически те се отнасят към късната праистория, античния и средновековния периоди. Поради невъзможността за датиране на надгробните могили, този тип паметници е обособен в отделна група.

Късна праистория

По време на издирването бяха локализирани девет праисторически обекта. Два от тях представляват селищни могили от халколита, известни в научната литература – в землището на с. Братово² (обект 3028), общ. Търговище и кв. Сеячи, Попово (обект 3046). Около тях бе регистрирано наличието на разположени на голяма площ сателитни селища (обект 3029, 3047-3048), датиращи от халколита и бронзовата епоха.

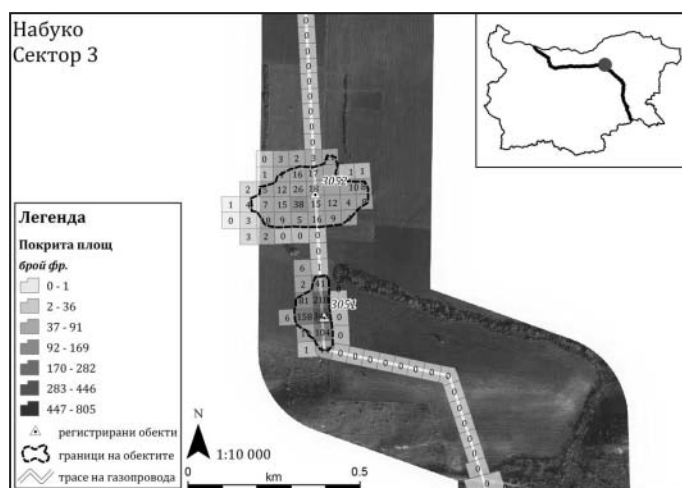
Новорегистрирани са три открити селища от ранния неолит – обект 3009 и късен не-

Обр. 1. Карта на трасето на газопровода в сектор 3 с местоположение на регистрираните археологически обекти.

¹ Издирванията се проведеха от екип с ръководител Петър Лещаков (НАИМ-БАН), зам. ръководител – Ангел Конаклиев (РИМ-Търговище). В екипа взеха участие Галина Самичкова, Ралица Александрова, Тихомир Тодоров, Стефан Иванов (РИМ-Търговище) и Никола Русев (ИМ-Попово).

² Селищната могила е погрешно локализирана в землището на с. Божурка (Вж. Дремсизова-Нелчинова и др. 1991, 18-19).

Обр. 2. Ортофотография с полигоните и определените граници на обекти 3051 и 3052.

ци бяха регистрирани два близкоразположени антични обекта, отнасящи се към римския (обект 3044) и късноантичния период (обект 3041). Второто селище е разположено на площ от 64 дка. При изследването му бяха открити данни за сгради с каменна архитектура, покрити с керемиди и с колово-плетова конструкция. От повърхността му произхожда бронзова монета на император Валенс (367-375)¹ (обр. 3 2).

Обекти 3050-3052 (обр. 2), попадащи в землищата на селата Медовина и Паламарца, общ. Попово, допълват наблюденията за селищния модел около проучвания античен център Ковачевско кале. Обекти 3050 и 3052 се отнасят към КЖЕ. Във втория, заемащ площ от 47 дка, бяха регистрирани петна от опожарени постройки с колово-плетова конструкция. Около тях бе открито голямо количество керамични фрагменти от съдове на колело и фрагмент от дръжка на тасоска амфора с печат. Третият обект в тази зона (3051) се отнася към периода II-III в. сл. Хр.

Обекти 3041, 3050 и 3052 попадат в сервитута на газопровода и е препоръчително да бъдат проучени преди изграждането му.

По време на теренното издирване бяха посетени две известни в литературата селищни могили в землищата на селата Величка и Долно Новково, общ. Омуртаг. В следствие на множество иманярски изкопи, бе установено че върху горната им равна повърхност има по-късни обекти с каменна архитектура, отнасящи се към Късната Античност. Налице са податки, че са били обградени с каменна отбранителна стена.

Средновековие

Към този период се отнасят четири обекта (3002, 3017, 3021 и 3026), локализиращи се в землищата на град Върбица и селата Горно Козарево, Тъпчилешово и Беломорци. Площта им варира от 6 до 18 дка. Събраните от повърхността им керамични материали са оскъдни и доста обезличени, което за сега не позволява по-точното им датиране. В обект 3017 бе открита бронзова апликация за кания на нож (обр. 3 1).

Четири средновековни обекта попадат на трасето на газопровода и частично ще бъдат засегнати при строителството му.

Надгробни могили

Една част от регистрираните 24 надгробни могили са единични, а други представляват могилни некрополи съставени от две до четири могили (обекти 3000-3001, 3012-3014, 3032-3034). Те са разположени върху билото или горната част на склонове с добра видимост. Височината им варира от 1 до 4 м. Естеството на това изследване обаче, не позволи пълното изясняване на културната среда, в която са разположени могилите и обвързването

Обр. 3. Метални находки: 1. апликация за кания на нож от обект 3017; 2. бронзова монета на император Валенс от обект 3041.

¹ Монетата е определена от доц. д-р Дочка Аладжова, за което ѝ благодарим.

им с конкретни селища за сега е невъзможно. Върху повечето от регистрираните обекти са засвидетелствани множество иманярски изкопи. Събраните от тях материали позволяват частично датиране на натрупването на могилените насипи на част от обектите. В обект 3003, в землището на гр. Върбица, са открити материали от КЖЕ и следи от две вторични съоръжения от римския период, а в обект 3032, в землището на с. Пресиян, голямо количество фрагменти от амфори от КЖЕ.

Пет от регистрираните могили (обекти 3003, 30035, 30037, 3039 и 3040) попадат в сервитута на газопровода и е препоръчано цялостното им проучване преди започването на строителството му.

Литература

Дремсизова-Нелчинова и др. 1991: Ц. Дремсизова-Нелчинова, Г. Гинев, И. Ангелова, А. Конаклиев. Археологически паметници в Търговищкия район. София, 1991.

Миков 1933: В. Миков. Предисторически селища и находки в България (Материали за археологическа карта на България, VII). София, 1933.

№ 61. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД „НАБУКО”, СЕКТОР 4

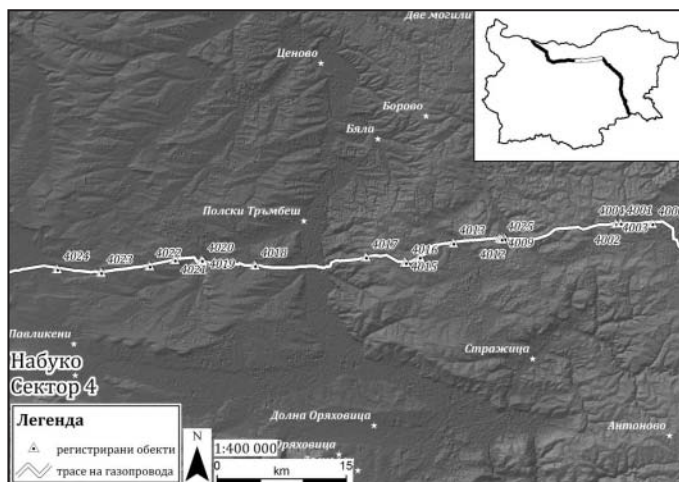
*Кръстю Чукалев, Деян Рабовянов, Сирма Александрова,
Живко Узунов, Евгени Дерменджиев, Недко Еленски*

При проведените теренни издирвания в сектор 4 (км 195 – км 270) по трасето на газопровод „Набуко” в територията на община Попово, обл. Търговище, община Бяла, обл. Русе и общините Стражица, Полски Тръмбеш и Павликени, обл. Велико Търново са регистрирани 16 нови и е актуализирана информацията за 9 известни археологически обекта (обр. 1)¹.

В м. Папаз чешма при с. Орловец, е регистрирано селище (обект 4017) Керамиката е от финала на ранния и късен неолит и халколита. Пространственото разпределение на артефактите предполага наличието на хоризонтална стратиграфия или на две селища. Откриха се човешки кости от няколко възрастни индивида и едно дете, което предполага наличие на некропол². Животинските кости са от одомашнени видове (говедо, коза и овца). Обектът е открит от П. Станев (Станев и др. 1994, 93), според който халколитният обект частично припокрива къснонеолитното селище (Станев 2008, 167).

От I хил. пр. Хр. са регистрирани три нови обекта – две селища и една надгробна могила. Първото селище е в северната част на римския обект (4022) в м. Мрамора, при с. Горна Липница. На терена има фрагменти от горели стенни мазилки и керамични съдове, работени на ръка от груба, непречистена глина. Второто селище, също е част от римски обект (4023) в м. Домузбунар, при с. Горна Липница. Надгробната могила е в землището на с. Обединение (4020), тя има диаметър 40 м и височина 2,5 м. Западната част е свлечена по склона на хълма. Откриват се фрагменти от дебелостенна керамика, работена на ръка.

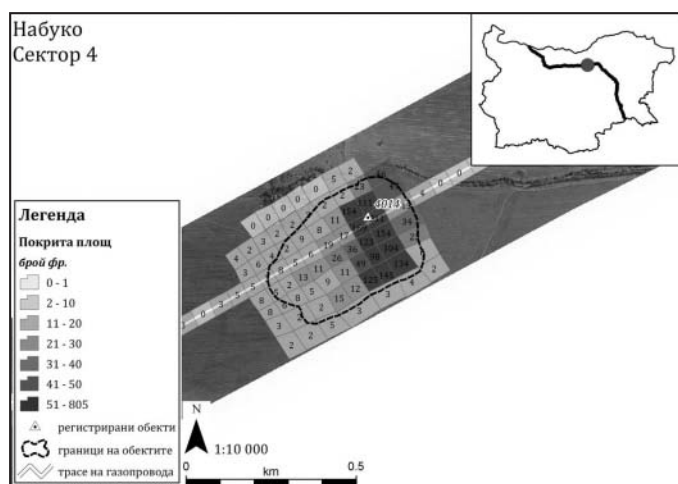
Най-много са регистрираните обекти

Обр. 1. Карта на трасето на газопровода в сектор 4 и регистрираните обекти.

¹ Научен консултант на издирванията е доц. д-р Л. Вагалински, НАИМ-БАН.

² Благодарим на Михаела Кръстева за анализа на костния материал.

Обр. 2. Ортофотография с полигоните и определените граници на обект 4014.

фрагменти от съдове са работени предимно на колело.

Селищата с площ над 100 дка са пет. Четири са от II-III в. Най-голямото е в м. Мрамора при с. Горна Липница (4022). Там са извършени геомагнитни изследвания от българо-британски екип (Router 2007, 583-595; Boyd 2007, 603-608). В територията му, с площ 540 дка, се обособяват зони с неравномерна концентрация на археологически материали. В южната част се установиха отделни големи концентрации на ломени камъни, строителна и битова керамика от разрушени постройки. Тази ситуация е констатирана и при геофизичните изследвания (Router 2007, 591, fig. 2). Южно от селището се намира некрополът му от десет могили.

Второто селище (4014), е в м. Дюлгер дере при с. Виноград. Високата концентрация на ломени камъни, мазилка, строителна и битова керамика, указва местата на постройките (обр. 2). Такава е ситуацията и в съседния обект (4013) от землището на селото, намиращ се до р. Баниски Лом. Последният голям обект (4018) е в м. Белите локви до с. Иванча. В него са намерени няколко римски монети от III и IV в. (Стефанов 1956, 62). На това място е регистриран и голям средновековен обект от XII-XIV в. Керамиката от римската епоха е по-малко от средновековната.

Единственото селище от III-IV в. (4001) е при с. Ковачевец в близост до р. Поповски Лом. Откриха се големи обработени камъни и строителна керамика от масивни сгради. Вероятно обектът е част от отдавна известно селище (Шкорпил 1914, 157; Дремсизова-Нелчинова и др. 1991, 39, №158).

При издирванията са регистрирани тринадесет могилни насипа. По-голямата част от тях са надгробни могили, групирани по няколко. Най-големият некропол, този при с. Нова Върбовка (4005-4010 и 4012) е от 7 могили. При някои личат гробните съоръжения, които са градени от ломени камъни и строителна керамика. Керамиката от могилните насипи е от римската епоха.

Вторият некропол (4002-4004) е от три почти унищожени могили в землището на с. Ковачевец и

Обр. 3. Обект 4021. Средновековно селище в землището на с. Долна Липница. Зони с висока концентрация на археологически материали.

от римската епоха (II-III в.) – селища, вили и могилни некрополи. Малките селища са с площ до 50 дка. Такъв е обектът при с. Паламарца, в м. Коджатарла (4000). В югоизточната му част има зони с по-висока концентрация на керамични фрагменти. Второто селище (4011), е в м. Дюлгерската чешма, при с. Нова Върбовка. Последното селище (4023) се намира в м. Домузбунар при с. Горна Липница. Има зони с концентрации от ломени камъни и фрагменти от строителна керамика. Керамиката е от съдове работени на колело.

Откритата villa rustica, с площ от 9 дка, е в м. Карапетлик при с. Недан (4024). Разположена е на ридово възвишение и е оградена от три страни от малки дърета. По повърхността се откриват множество ломени камъни и строителна керамика. Керамичните

вероятно е свързан с по-горе описано римско селище. По повърхността им се открива битова и строителна керамика от римската епоха.

Последният могилен некропол (№№4015 и 4016) е от две могили в м. Клиседжика при с. Виноград.

Единична надгробна могила е регистрирана в землището на с. Обединение (4019). Възможно е насипът да е следствие на стопанска дейност, извършвана в миналото.

При издирванията са регистрирани пет средновековни селища. Част от тях припокриват частично по-ранни римски селища: м. Коджатарла, с. Паламарца (IX-X в.); селището при с. Ковачевец (IX-X в.); м. Дюлгерската чешма, с. Нова Върбовка (XII-XIV в.); м. Белите локви, с. Иванча (XII-XIV в., ос-

мански период). Средновековните материали в тях са с ниска концентрация с изключение на големия обект в м. Белите локви при с. Иванча. Там се установиха отделни концентрации на ломени камъни и мазилки, вероятно от пещи или огнища. Откри се шлака, вероятно от производствена дейност. Керамиката е от периода XII-XIV в., в западната част се откри и керамика от османския период.

Единственият самостоятелен средновековен обект (4021), с площ от 20 дка, е при с. Долна Липница. Има няколко зони с висока концентрация на ломени камъни, фрагменти строителна и битова керамика (обр. 3). Използването на керемиди като част от покривните конструкции на постройките през този период, вероятно означава че те са имали представителен характер и оформят извънградско имение. Битовата керамика е в по-малко количество и се датира в X в. Откриха се и единични фрагменти керамика от османския период.

Литература

Дремсизова-Нелчинова и др. 1991: Цв. Дремсизова-Нелчинова, Г. Гинев, Ил. Ангелова, А. Конаклиев. Археологически паметници в Търговищкия район. София, 1991.

Стефанов 1956: Ст. Стефанов. Старините по долния басейн на Янтра. София, 1956.

Станев и др. 1994: П. Станев, Е. Найденова, Н. Еленски. Археологически проучвания в землището на село Орловец, Полскоотрѣмбешка община (Към археологическата карта на България). – Известия на Историческия музей – Велико Търново, IX, 1994, 89-95.

Станев 2008: П. Станев. Орловец. Неолитен комплекс. Велико Търново, 2008.

Шкорпил 1914: К. Шкорпил. Опис на старините по течението на река Русенски Лом. София, 1914.

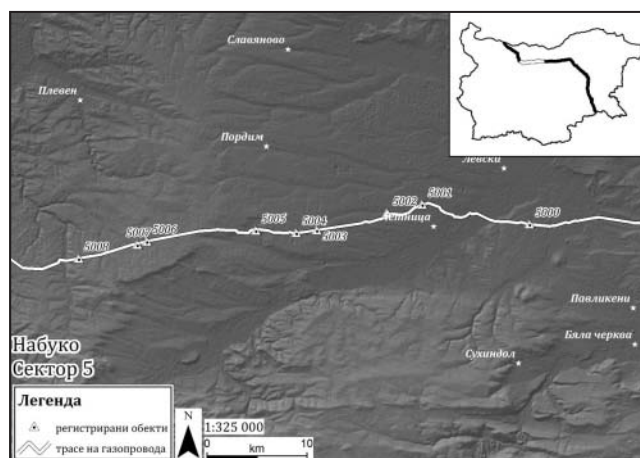
Boyd 2007: M. J. Boyd. Geophysical Survey and Rural Settlement Architecture on the Lower Danube and the Transition to Late Antiquity. - Proceedings of the British Academy, Volume 141, 2007, 597-609.

Pouter 2007: A. Pouter. Site-Specific Field Survey: the Methodology. - Proceedings of the British Academy, Volume 141, 2007, 583-595.

№ 62. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД „НАБУКО”, СЕКТОР 5

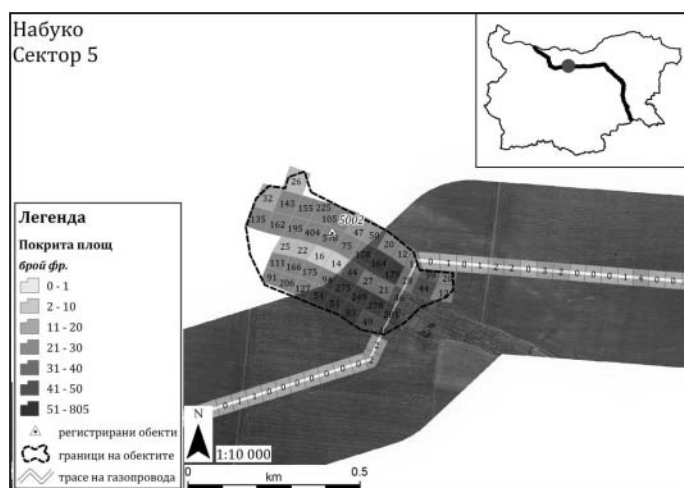
Иво Д. Чолаков

Теренните издирвания в сектор 5 (км 270 – км 340) обхванаха отсечка от бъдещото трасе на газопровода с обща дължина от 70 км, попадаща в териториите на няколко общини от области Ловеч и Плевен¹. Теренното проучване беше извършено по методика, приета от всички екипи, работещи по проекта. В сектор 5 бяха регистрирани девет обекта. Различната степен на засягане от сервитута на газопровода, намира отражение в препоръчваните мерки за опазване на всеки един от тях. Осем от обектите са определени като селища, а един е надгробна могила. Според откритата керамика, преобладават тези, датирани в праисторията. Такива са регистрираните обекти в землището на с. Катерица, общ. Пордим (неолит); с. Вълчитрън, общ. Пордим; два обекта

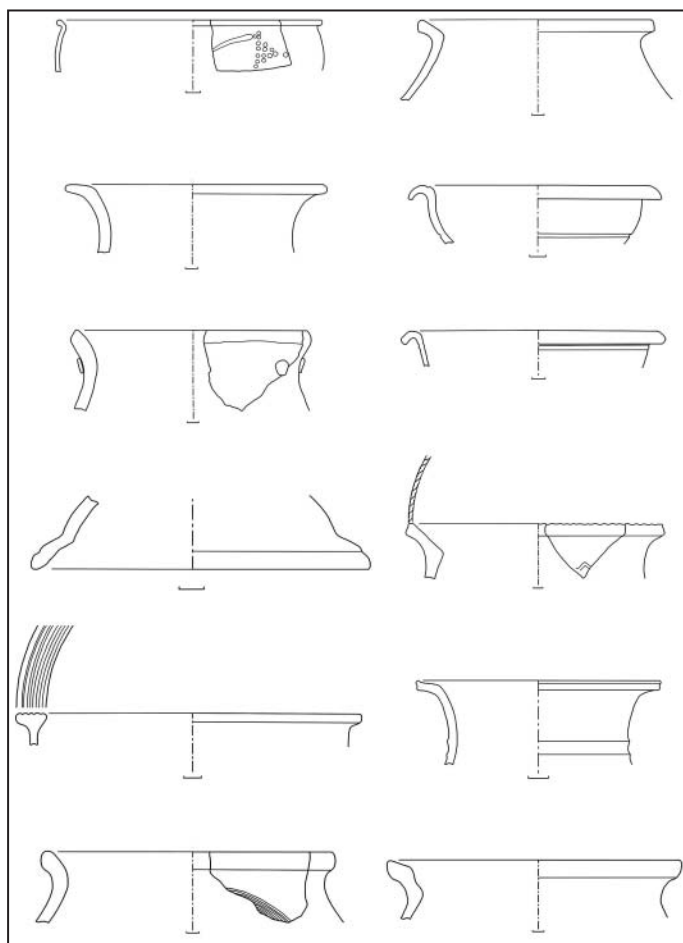

Обр. 1. Карта на трасето на газопровода в сектор 5 и регистрираните обекти.

¹ Екипът включваше зам. ръководител Мая Валентинова, РИМ Ловеч; Наталия Пеева; Люба Трайкова; Светослав Новичков; Владимир Найденов и Мартин Дяков от РИМ Плевен.

Обр. 2. Обект 5002 в землището на гр. Летница.

Обр. 3. Керамика от обект 5002 в землището на гр. Летница.

при с. Бохот, общ. Плевен (неолит и халколит) и с. Ласкар, общ. Плевен (късна бронзова епоха). Два от обектите са многослойни селища. Този в землището на с. Градище, общ. Левски е с работна датировка от I хил. пр. Хр. до османски период, а на обекта при с. Дренов, общ. Ловеч времето на обитаване е през желязната и римска епоха. Един от обектите е селище от периода II-III в. и се намира в землището на гр. Летница. Единствената надгробна могила, застрашена от строителството на газопровода, се намира също в землището на гр. Летница. Материалите, откривани при издирванията, са основно фрагменти от битова и строителна керамика, както и прешлени за вретено, две монети и една фрагментирана лампа. При праисторическите обекти, често присъстват обработени кремъчни пластини и ядра.¹ В нито един от регистрираните обекти не са открити запазени съоръжения. Намерените фрагменти от строителна керамика и мазилки дават индикация обаче, че поне при част от тях, могат да се очакват такива в дълбочина. На обекта от римската епоха, в землището на гр. Летница, по повърхността на терена се установиха големи концентрации от камъни, строителна и битова керамика, които маркират отделни постройки. Като площ това е и най-големият обект – ок. 154 дка. Останалите варират между 6 и 150 дка. От деветте регистрирани обекта, два са известни и споменати в литературата (Митова-Джонова 1979, 41, 47), а останалите седем са новооткрити.

Литература

Митова-Джонова 1979: Д. Митова-Джонова. Археологически паметници в Плевенски окръг. София, 1979.

¹ Кремъчните аптефакти бяха обработени от доц. д-р Мария Гюрова (НАИМ-БАН)

№ 63. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД „НАБУКО”, СЕКТОР 6

Георги Иванов, Георги Ганецовски, Таня Христова, Евгения Найденова, Богдан Атанасов, Мартин Младенов, Владислав Тодоров, Мартин Николов, Аделина Найденова

При теренните издирвания бяха регистрирани 4 надгробни могили (една разрушена), 7 селища и едно отбранително съоръжение – Островския вал, които ще бъдат засегнати (или са застрашени) от строителството на газопровода. Извън трасето бяха посетени вече известни (или се регистрираха нови) 23 надгробни могили и 23 селища. В резюмето са представени изцяло обектите, които са на трасето на газопровода; извън трасето са представени само по-значимите (обр.1).

* * *

Издирванията започнаха от р. Дунав (км 415+200) в посока Ю-ЮИ. Пресякоха се големите реки Огоста, Искър и Вит. От р. Огоста до р. Искър трасето на газопровода (39 км) преминава през обширни земеделски масиви в землищата на гр. Оряхово, с. Селановци, с. Галово, гр. Кнежа, с. Долни Луковит и с. Гостиля. Между р. Искър и р. Вит (30 км) терена вече не е толкова равнинен. Трасето преминава през землищата на с. Староселци, гр. Искър, гр. Долни Дъбник, с. Горни Дъбник, с. Крушовица и с. Садовец. От р. Вит в посока Ю-ЮИ до крайната за сектора точка (км 340) трасето преминава през землищата на с. Петърница и с. Бъркач.

Между р. Огоста и р. Искър

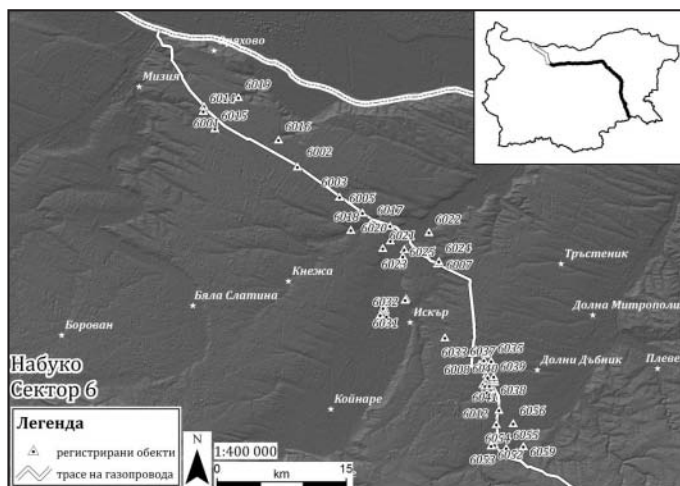
Няколкостотин метра след Дунав трасето пресича р. Огоста, след което върви по платото на Дунавската равнина. Характерът на релефа предполага разположение на селищата в удобните за заселване падини с южно изложение и водоизточник. Точно такива места заобикаля трасето на газопровода. Обекти в падини (извън трасето) се регистрираха в землищата на с. Селановци, Галово и Гостиля. Обектите в м. Малък косан и в м. Голям Косан (последният известен от обхожданията на Г. Ганецовски и Е. Найденова) се намират 3 и ЮЗ от с. Селановци. Керамиката е от периодите РЖ, КЖ, Р, КА, РС.¹ При последния битовата керамика се открива на площ от 30 ха, на места заедно със строителна керамика, камъни и мазилки. Двете падини са широко отворени към р. Огоста, на 11-13 км от Августа при с. Хърлец. В близост до Малкия косан, на трасето на газопровода бе регистриран обект 6001 (км 404+6400) – ниска могила, около нея разпилени кости и мазилки, без характерна керамика.

Обект 6003 в м. Пъртенски геран (от км 385+100 до км 385+750 по трасето)

Обектът е регистриран на 6 км ЮИ от Островския вал (обект 6002, км 391+460 по трасето), в землище на с. Долни Луковит. Теренът представлява падина (с малка денивелация) с геран. Керамиката бе регистрирана на голяма площ (15 ха). По повърхността се открояват големи кръгли сиви петна, с площ около 300-450 кв. м всяко, където са концентрирани камъни, битова и строителна керамика. Датировката на обекта според керамиката е Р, КА, РС.

Между р. Искър и р. Вит

При пресичането на р. Искър, по десния бряг бяха посетени няколко могили и селища. По левия бряг на р. Искър ЮЗ от с. Староселци бяха регистрирани два обекта извън трасето. От първия бяха събрани материали от Пр, Р, КА, на терена се откриха и извадени полуобработени камъни. На

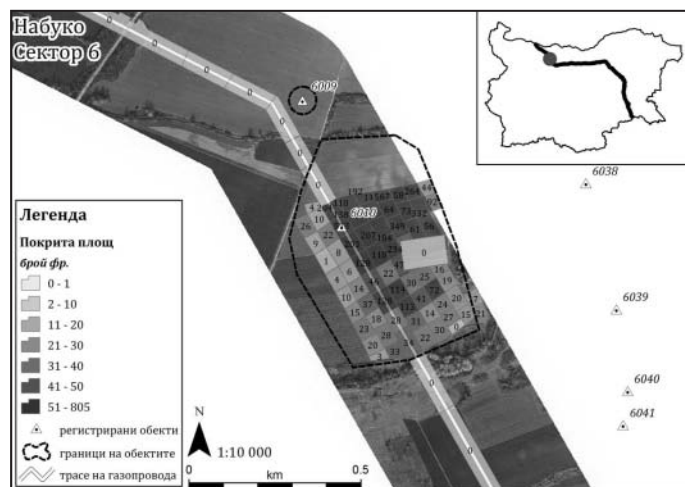
Обр. 1. Карта на трасето на газопровода в сектор 6 и регистрираните обекти.

¹ Съкращения, приети за работа по проекта.

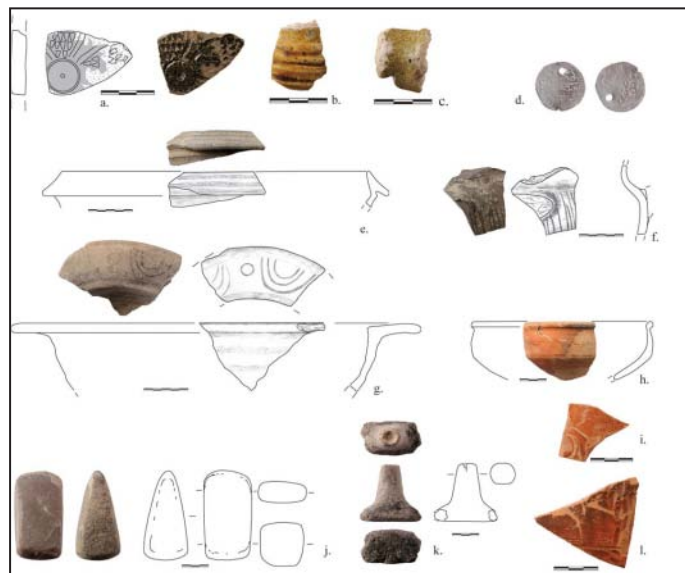
място бяха регистрирани много дълги успоредни канали, изкопани от иманяри със земекопна техника. Вторият обект е с материали от Б и РЖ.

Обект 6007 в м. Тончовски геран (от км 371+0 до км 371+500 по трасето)

Обектът в м. Тончовски геран, на 2,5 км ЮИ от с. Староселци, е разположен на полегат склон с ЮИ изложение, до водослива на две рекички. На С склон има малка пещера. На площ над 20 ха бяха регистрирани голямо количество керамика (предимно от КЖ (КЕ), Р, КА, РС; по-малко от Б и РЖ), концентрирани в няколко сиви петна с площ над 800 кв. м всяко. В овощна градина непосредствено до обекта се регистрираха големи иманярски изкопи, в чиито профили личат горели археологически структури и напластявания, с керамика на колело и на ръка от КЖ и Р. От другата страна на реката в

Обр. 2. Ортофотография с полигоните и определените граници на обект 6010.

Обр. 3. а-с. Обект 6008. Глазирана средновековна керамика; d. Сребърна монета на Махмуд I, землище на с. Крушовица; e-g. Обект 6010.

Късноелинистическа керамика с излъскани ивици; h, i, l. Обект 6010. Червенолакова керамика с релефна украса от римския период; j-k. Обект 6010. Каменна брадва и глинени „печат“.

м. Дефая бе регистриран обект (част от обект 6007 или негов некропол?), разбит от иманяри с тежки верижни машини. По повърхността се откриха тегули, кости и керамика от периодите КЖ, Р и КА. Двете реки, които минават през обекта, се вливат след 4,4 км в р. Искър близо до Калето над с. Староселци (на 25 км Ю от Улпия Ескус). Калето загражда правоъгълник с размери 120x180 м.

Обект 6008 (от км 358+400 до км 358+120 по трасето)

Обект 6008 (5,1 км З от с. Г. Дъбник) вероятно е западна част от голям обект, чийто център е бил в м. Сондите. Керамика се открива на площ от над 10 ха. Обектът се датира в КЖ, Р, КА, С (XI-XII в.)¹ (обр. 3.а-с). Ю-ЮИ от обектите се регистрираха 3 ниски могили (височина до 1,5 и диаметър до 5-6 м). Извън трасето, западно от обект 6008, в м. Чекръците се регистрира друг голям обект. По повърхността се откриха архитектурни детайли, хромели, каменно корито, много камъни и големи парчета керамика от Б, Ж, Р и КА, концентрирани в сиви петна.

Обект 6010 при р. Барата (от км 353+950 до км 354+600 по трасето) (обр. 2)

С/СИ от с. Горни Дъбник, около р. Барата, се регистрираха няколко обекта. Газопроводът ще мине през най-големия от тях. В няколко големи сиви петна (с размери 500-700 кв. м всяко) се открива огромно количество керамика от Пр, Н, БЕ, КЖЕ, Р, КА, РС, разпръсната на площ над 25 ха. В северната част местността бе обрасла с висока растителност, но на ортофотоснимката се виждат продължения на регистрираните петна, затова границите на обекта бяха разширени на север. От тук произлизат повечето находки (праисторически глинени „печат“ (обр. 3.ж), каменна брадва без дупка (обр. 3.к), глинена антропо/зооморфна фигурка, тежест за стан, желязо и няколко кремъчни сечива и др.).

¹ Благодаря на колегите М. Манолова-Войкова и П. Димитров за консултацията.

Керамиката¹ е изключително богато украсена, особено от късния елинизъм (сива с излъскани ивици) (обр. 3.e-g) и от римския период (обр. 3.h, i, l). Северно от обекта в м. Стубеля има ниска могила с размери 1x30 м (обект 6009 по трасето), а на И, Ю, ЮИ обектът е заграден от 10 могили с различна височина, разположени по възвишение от другата страна на реката.

Обекти 6011 (от км 350+220 до км 350+300), 6012 в м. Драголов геран (от км 348+460 до км 348+530) и 6013 в м. Валога (от км 346+820 до км 346+880 по трасето)

И трите обекта се регистрираха в пaдини с южно изложение, близо до рекички. Според откритата на малка площ керамика обект 6011 се датира в РН, КЖ, Р; 6012 в Пр, КЖ, Р; 6013 в Пр, РН, КЖ. Слабата възможност за наблюдение от прораслата зеленина или новозасадените заградени градини не позволи да се обходи терена извън трасето около обектите.

Обекти около р. Вит

На левия и десния бряг на р. Вит се регистрираха няколко могили и селища, които не попадат в трасето на газопровода. В землището на с. Крушовица, на първата незаливна тераса на левия бряг бе регистриран обект от БЕ и друг обект от периоди КА и О. По левия бряг на р. Вит, в землище на с. Петърница се регистрираха три обекта. При първия керамиката се открива на голяма площ, датирана в КЖ, Р и КА. Намира се на 4,3 км СИ от Големановото кале на р. Вит при с. Садовец. Следващият обект е регистриран по няколко фрагмента керамика (Пр), открита в иманярски канали за търсене на обекти. Последният регистриран обект е селище от периоди О и В, и заедно с откритите керамична лула и сребърна монета на Махмуд I (1730-1754), определена от Владислав Тодоров (обр. 3d.), представят картина на обитаването през най-късните археологически периоди от двете страни на р. Вит.

№ 64. КРЕМЪЧНИ АРТЕФАКТИ ОТ РЕГИСТРИРАНИТЕ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД „НАБУКО”

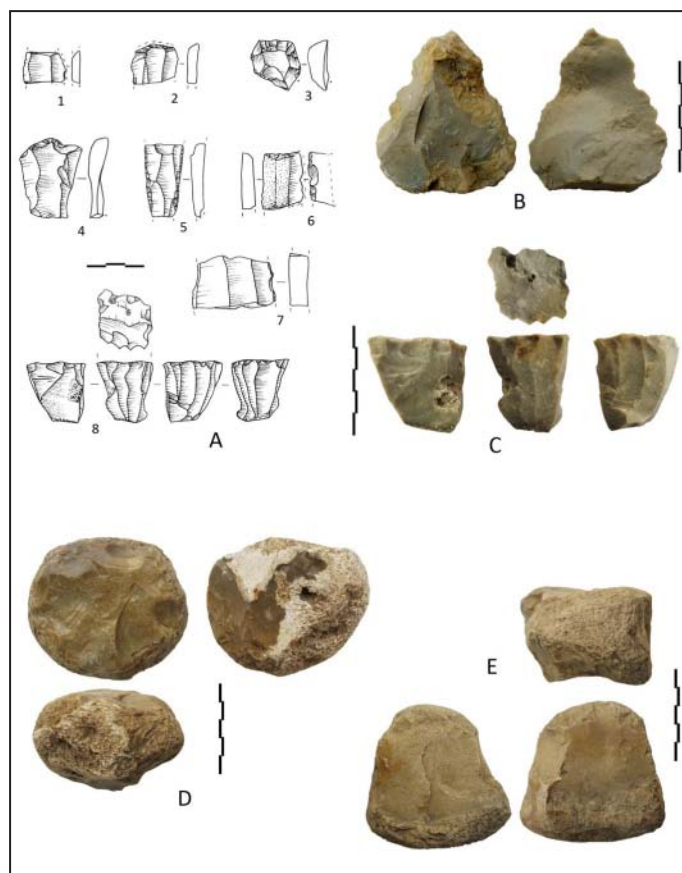
Мария Гюрова

Проучването на кремъчните материали, откривани при издирване на археологически обекти, не е сред приоритетите на участниците в кампаниите по АКБ. Причините са ясни и основателни – кремъчните артефакти не са сред категориите находки със сигурни диагностични културно-хронологически характеристики. Безпрецедентният по своите мащаби и резултати проект Набуко позволи интегриране на кремъчните материали сред останалите находки от различни контексти и тяхното тестване като елементи от комплекси с предполагаема/установима културно-хронологическа позиция. Артефактите бяха подложени на технико-типологическо описание и трасологически анализ². Изненадващо предвид местонамирането им, но немалка част от артефактите имаха свежи и съхранени работни ръбове и разпознаваеми следи от употреба.

Представянето на кремъчните ансамбли в това кратко съобщение съдържа обобщена информация за артефактите в рамките на всеки обособен сектор с акцент върху типологическите оръдия, които в някои случаи имат диагностична стойност и могат да се третират като културно-хронологически маркери (Гюрова 2005). В повечето случаи материалът {т.нар. дебитаж – отломъци и фрагменти (отпадъци)} не е индикативен и може да се асоциира с различен контекст. Типичен е примерът с полуфабрикати от обектите, идентифицирани от екипите по проекта Набуко като римски, и особено от сектор 4 (Русенско и Плевенско). По-голямата част от артефактите от „римски контекст” са неопределими и аз смятам, че намирането им в толкова късен контекст ги характеризира по-скоро като „сполии” от праисторически контексти, отколкото като продукти на кремъчното производство през римския период. Тази хипотеза ще е валидна до момента на откриване на кремъчни ансамбли изконно обвързани със затворен комплекс от римската епоха. Допълнителен фактор в културно-хронологическата интерпретация на артефактите е кремъч-

¹ Благодаря на колегите К. Ников, А. Божкова и Л. Вагалински за консултацията.

² Трасологическите наблюдения са осъществени с микроскоп МБС 10 (x 100), а микрофото документацията е направена с оборудването на НАИМ: дигитален микроскоп Keyence VHX 100k, Japan, с увеличения x100, x150.

Обр. 1. Кремъчни артефакти от издирванията по проект Набуко: А – С от сектор 6 (области Враца и Плевен, км 340 до 415); D, E – от сектор 3 (област, Търговище, км 125 до 195). В – масивен отломък; С – ядро за пластини; D и E – чукалки. (Рисунки и снимки М. Гюрова).

тивна (обр. 2. А). Представени са 2 ядра за пластини (с твърде различни морфо-метрични параметри като по-голямото е преизползвано като чукалка); 3 пластини (основни фрагменти) и един отломък. Сред оръдията (9 бр.) преобладават стъргалките на правилни пластини (3 бр. – обр. 2. А, 1-3). Срещат се единично пластини с едностранен ретуш, с напречно затъпяване, комбинирано оръдие, ъглов резец и фрагмент от бифасиално оформено изделие (връх?). Използването на висококачествени суровини лудогорски кремък, както и типологическият облик на представените оръдията са характерни за кремъчния репертоар през халколита (каквото е обектът при с. Бохот). Масовата употреба на мизийски флинт сред изделията (особено пластини) не изключва отнасянето им към неолита или бронзовата епоха.

Сектор 4 (области Русе и В. Търново)

Кремъчната колекция наброява 67 артефакта, отнасящи се към следните техно-типологически групи: оръдия – 13; пластини – 7 (1 основен, 5 средни и 1 върхови фрагменти); отломъци – 15 (само 4 разкриващи); фрагменти – 25 (11 от отломъци и 14 неопределими, с кора – общо 7); други – 7 (чукалки, масивен валун с разкриващи негативи (обр. 2. В). Типологическите оръдия са 13 – и в широк спектър (стъргалки, отломъци и пластини с ретуш, люшници, резец), но като цяло не представят убедителни диагностични форми, които да са свържат с културно-хронологически контекст. Масовостта на аморфни отломъци и фрагменти (отпадъци от производство) не противоречи на датировките, дадени от екипа на базата на керамични и други находки, но и не ги потвърждава.

Сектор 3 (области Шумен и Търговище).

Кремъчната колекция наброява 51 артефакта както следва: 1 еднопощадково ядро за отломъци; оръдия – 22; пластини – 7 (1 основен и 6 средни фрагмента); отломъци – 10; фрагменти – 9 (5 от отломъци и 4 неопределими); други (чукалки) – 2 (обр. 1. D и E; 2. D). Типологическите оръдия са в широк

ната суровина. Знанията ни за типовете кремъци и активността на тяхната експлоатация през праисторията е от съществено значение за реконструкцията на интра-и интеррегионалните връзки на културните общности (Начев 2009, Gurova 2001a, 2011b)

Сектор 6 (области Враца и Плевен)

Кремъчната колекция от теренното обхождане наброява 40 артефакта, които се отнасят към следните техно-типологически групи: както следва: 1 еднопощадково ядро (за пластини и отломъци); 7 фрагментирани пластини; 13 отломъка (7 разкриващи); 9 фрагмента (6 от отломъци и 3 неопределими) (обр. 1. А-С). Типологическите оръдия са 10, с преобладаване на ретуширани пластини (4) и стъргалки (3), отломък с ретуш, напречно затъпяена пластина и такава с ретуширана вдлъбнатина. Сред оръдията няма серия от диагностични изделия, но 3 артефакта от обекта в м. Барата, и особено една стъргалка със скъсени пропорции и висок непрекъснат ретуш по всички ръбове, могат да се отнесат към късния неолит (обр. 1. А 1-3). Със същите културно-хронологически параметри е ядрото за пластини (обр. 1. А, 8 и С). Към къснохолоценската секвенция (БЕ, ЖЕ ?) могат да се впишат 2 масивни артефакта (отломък и пластина – съответно от Крушовица – обект 1) и обект Тончовски геран – обр. 1. А-7 и В).

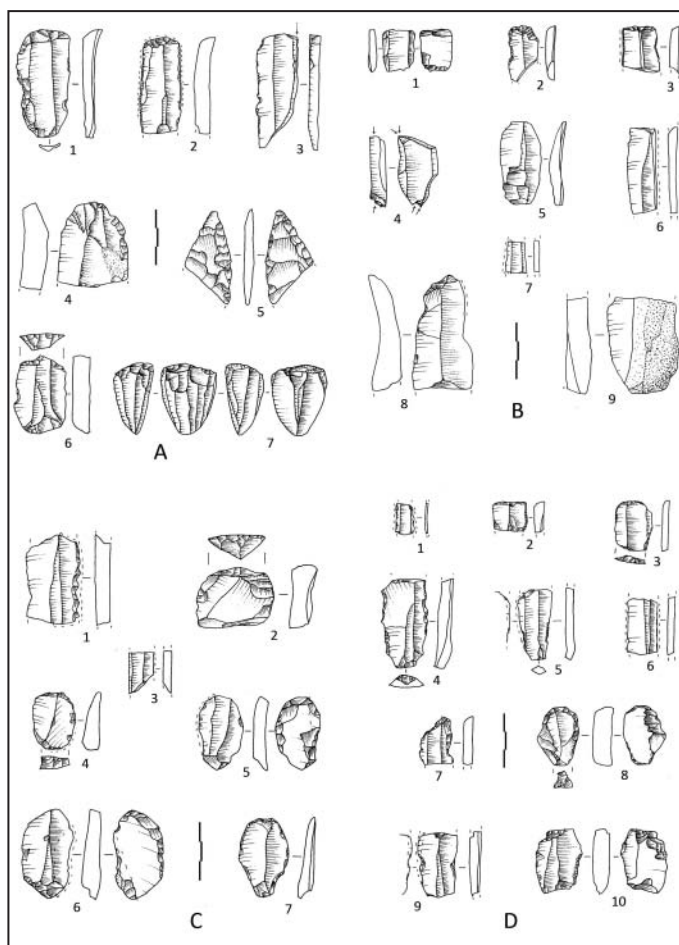
Сектор 5 (области Плевен и Ловеч)

Кремъчната колекция от теренното обхождане наброява 15 артефакта и за тази си малочисленост е изненадващо репрезента-

спектр: стъргалки, ретуширани и напречно затъпени пластини, лющници, отломъци с ретуш, трудно разпознаваеми фрагменти от оръдия. Малък брой оръдия със скъсени пропорции показват афинитет към къснелитната тенденция в кремъчното производство и отговарят на определянето на обекта до Омуртаг като неолитен (обр. 2. D, 2-3). Някои от изделията са направени от лудогорски флинт, който в съчетание с морфометричните параметри на изходните форми (пластини) е характерен за кремъчните ансамбли от халколита (обр. 2. D, 4-6, 9-10). Сред конкретните материали такива артефакти са регистрирани сред обектите от Беломорци, Априлово и Попово. Едно от оръдията от този полигон (отломък с ретуш) е всъщност елемент от диканя със следи от използване и най-вероятен етнографски контекст.

Сектор 1 (област Ямбол)

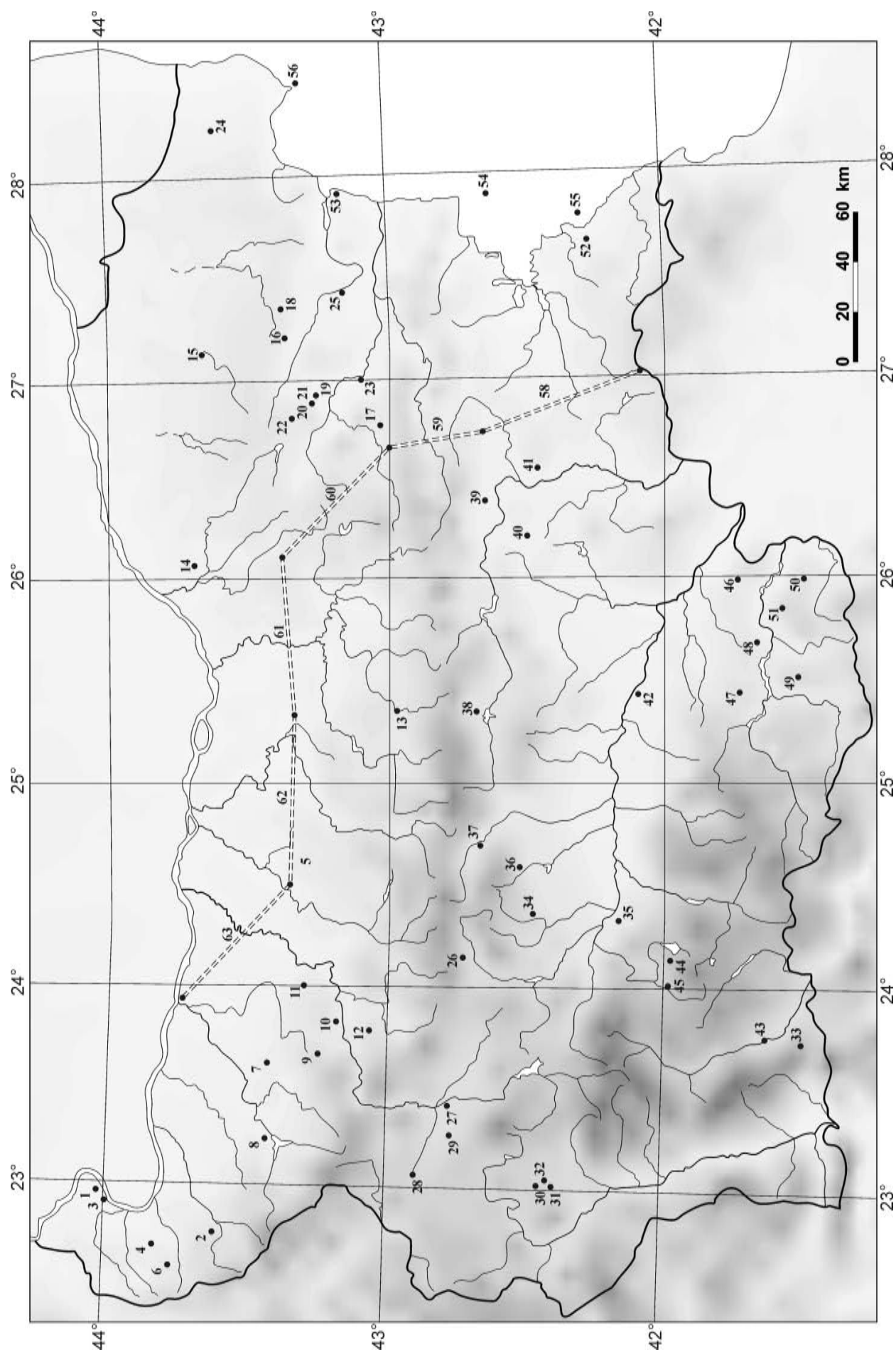
Кремъчната колекция наброява 34 артефакта както следва: оръдия – 10; пластини – 10 (1 основен и 9 средни фрагмента); отломъци – 8 (2 са разкриващи); фрагменти – 6 (3 от отломъци и 3 неопределими) (обр. 2. C). Сред оръдията доминират ретушираните отломъци – 5, следвани от 2 стъргалки и по един бр. лющник, отломък с напречно затъпяване и пластина с назъбващ ретуш. Откроява се пластината с назъбващ ретуш, която в съчетание с характерното излъскване е сред диагностичните форми за БЕ (обр. 2. C, 1). Четири от оръдията са елементи от дикани, със специфични морфо-метрични показатели и свидетелства за интенционално дооформяне (обр. 2. C, 4-7). Според определението на локализираните обекти 3 от тях се отнасят към БЕ (обект 1032), а едно от изделията – към ЖЕ (обект 1034). Тази възможност е много атрактивна, но *de facto* тяхната културно-хронологическа позиция е несигурна и е най-вероятно да са етнографски свидетелства (Гюрова 2011).

Обр. 2. Кремъчни артефакти от издирванията по проект Набуко: А – от сектор 5 (области Плевен и Ловеч, км 270 до 340); В – от сектор 4 (области Русе и В. Търново, км 195 до 270); С – от сектор 1 (област Ямбол, км 0 до 80); D – от сектор 3 (области Шумен и Търговище, км 125 до 195). (Рисунки М. Гюрова).

Литература

- Гюрова 2005:** М. Гюрова. Кремъчните артефакти в контекста на диагностичните находки. – Годишник на Департамент Археология, НБУ, VI, 88-103.
- Гюрова 2011:** М. Гюрова Етнографски и археологически дикани: трансрегионална перспектива. – Ве-ЈА, 1, 1-39.
- Начев 2009:** Ч. Начев. Основните типове флинт в България като суровини за направата на артефакти. – Интердисциплинарни изследвания XX-XXI, 7-21.
- Gurova 2011a:** M. Gurova. Chalcolithic Flint Assemblages: Trajectory to the Regional Diversity/Similarity. In: Boyadzhiev, Y., S. Terziiska-Ignatova (eds.). The Golden Fifth Millennium. Thrace and its Neighbour Areas in the Chalcolithic. Sofia: NIAM-BAS, 275-284.
- Gurova 2011b:** M. Gurova. Prehistoric Flint assemblages from Bulgaria: a raw material perspective. In: M. Niagu (ed.) East and West. Culture and Civilization at the Lower Danube. Călărași: Editura DAIM, 96-115.

Карта 5. Раздел V. Археологическа карта на България.

VI. ЗАКЪСНЕЛИ ОТЧЕТИ ЗА 2009-2011

№ 1. КЪСНОАНТИЧНО УКРЕПЛЕНИЕ В М. „ЗАЕЧ“ ДО С. КРАЧИМИР, БЕЛОГРАДЧИШКО

Сара Татарова

Археологическите проучвания на късноантичното височинно укрепление в м. „Заеч“ до с. Крачимир се проведеха от 9.09 до 31.10.2009 г. Екипът бе в състав: научен ръководител Сара Татарова ИМ – Белоградчик, научен консултант доц. д-р Нарцис Торбов РИМ – Враца и представители на ИМ – Белоградчик. Проучванията бяха финансирани от бюджета на ИМ – Белоградчик и Програма „Временна заетост“ на Общинска администрация гр. Белоградчик.

Късноантичен обект в м. „Заеч“ е разположен на 2 км североизточно от с. Крачимир, Белоградчишко на антиклинорий с н. в. около 500 м. Непосредствено под хълма се намира пещера, известна с наименованието „Врелото“. За първи път обектът е описан в „Археологическа карта на Белоградчишко“ на Ив. Балкански. Според него става дума за височинно укрепление с материали, датиращи го през късноантичната епоха. В основния фонд на ИМ – Белоградчик във втората половина на 60-те години на 20 в. са постъпили няколко находки, за които има информация, че са открити в рамките на укреплението.

През археологически сезон 2009 проучванията бяха съсредоточени по протежение на северния ограден зид на укреплението. Продължена бе работата в отворения през миналата година стратиграфски Сондаж №1 и бе отворен втори контролен сондаж на разстояние 25 м от първия.

Сондаж №1. Сондажът бе разширен до размери 4 x 4 м, като основната цел бе проследяване на северния ограден зид на укреплението в дълбочина. В процеса на работа бе установено, че зидът достига до 1,72 м дълбочина (-0,98 м от ЦР). На това ниво по дъното на целия сондаж бяха разкрити плътно лежащи един до друг на места припокриващи се големи камъни сив и бял варовик. Те са част от естествения терен. Камъните, съставляващи най-долния ред на северния укрепителен зид лежат директно върху материка, без да е правена предварителна нивелация на терена. Няма и следи от банкет. За строеж на укрепителния зид са използвани различни по големина средно големи и големи ломени камъни, споени с бял хоросан.

В южната половина на Сондаж 1 бе установено, че разкритият през миналия сезон зид, вървящ перпендикулярно на северния ограден зид, продължава в посока към вътрешността на укреплението. Бе проследена дължина от около 1,20 м от трасето на зида, след което бе преценено, че тук в настоящият момент работата ще бъде спряна. Разкритият зид е с дебелина до 0,40 м и е съставен от ред каменни плочи с размери 0,60 x 0,40 м и дебелина до 5 см.

Сондаж №2. Сондажът е с размери 2 x 2 м. Впоследствие, поради иманярска интервенция в западната му половина, бе разширен до 2 x 4 м. Ситуацията тук е идентична с тази в сондаж №1. Тази част от трасето на северния ограден зид на укреплението слиза в дълбочина до 1,30 м от дневното ниво (-0,62 м от ЦР) и лежи директно върху естествения терен. Зидът е с дебелина до 0,60 м и е съставен от различни по големина камъни със спойка от бял хоросан.

През 2009 г. единствената находка, излизаща извън рамките на материалите със стопанско предназначение, е монета, емисия на император Гордиан III (238-244), намерена в рамките на сондаж №1 при проучване на пласта, затворен между разкритото миналата година горяло подово ниво и естествения терен.

№ 2. РИМСКА ПЪТНА СТАНЦИЯ В М. АНИЩЕ ПРИ С. ГРАНИЧАК, ОБЩИНА БЕЛОГРАДЧИК

Сара Татарова

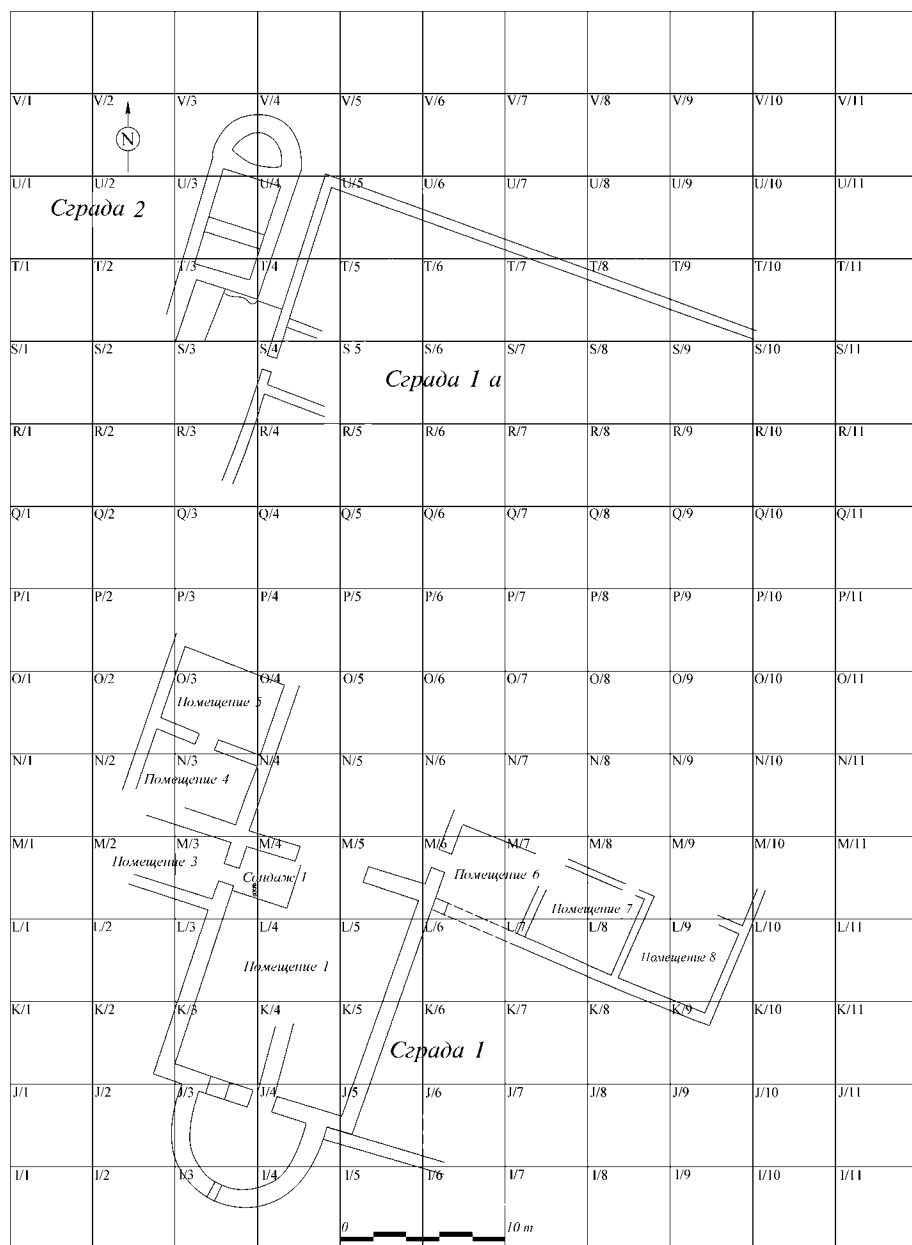
Археологическите разкопки на късноантичен обект „Анище“ до с. Граничак, Белоградчишко се проведеха от 2 юли до 9 септември 2009 г. Екипът беше в състав: научен ръководител – Сара Татарова – археолог към ИМ – Белоградчик, научен консултант – доц. д-р Венцислав Динчев НАИМ към БАН и екип, включващ представители на Исторически музей – Белоградчик. Проучванията бяха финансирани от бюджета на Исторически музей – Белоградчик и в тях взеха участие петима работника по програма „Временна заетост“ на Община Белоградчик.

През археологически сезон 2009-та редовните проучвания на късноантичната пътна станция в м. „Анище“ бяха съсредоточени в помещение №7 на представителната апсидна сграда и по проте-

жението на т. нар. „външен ограден зид“.

Работата по разчистването на трасето на т. нар. „външен ограден зид“ бе съсредоточена в линията му вървяща успоредно на река Салашка (сектор II, кв. R3, Q3). Бе разчиствена линия от около 3 м в посока север – юг. Бе установено, че зидът е с дебелина до 0,60 м и слиза в дълбочина за момента до 0,30 м. Проучването бе спряно при достигане до сондаж №4 (заложен през 2005 г.), където бе установено, че т. нар. „външен ограден зид“ застъпва разкрития през миналите проучвания тук зид в източната му половина.

Помещение №7 – помещението попада в рамките на сектор I, сграда 1. Проучванията тук започват през 2004 г., когато разкопките са ръководени от съвместен екип на РИМ – Видин и Исторически музей – Белоградчик. През този период са разкрити западният и южният външен зид на помещението и е отнет най-горният тревен пласт, без да се слиза в дълбочина. Сред находките преобладават монети от

Обр. 1. Късноантична пътна станция в м. Анище, до с. Граничак – общ план

средата и втората половина на IV в., пирони и подпечатана строителна керамика. През 2008 г. в рамките на помещението №7 бе отнет пласт рушевини с дебелина до 0,60 м (в северната половина на помещението). В южната половина бе разчистено масивно струпване на строителна керамика, сред която преобладава подпечатаната такава. Пластът с рушевини достига до 0,80 м дълбочина от горното ниво на помещението (0,10 м дълбочина от ЦР).

При проучванията през настоящия сезон бе изчерпан пластът рушевини по протежение на цялото помещение. Пластът бе с дебелина до 0,90 м, съставен от натрошена строителна керамика и хоросан. Сред строителната керамика има голямо количество такава с добре или частично запазени печати DDNNAVCRAТ. Бе установено, че концентрацията на рушевините е съсредоточена основно в южната половина на помещението и постепенно намалява в дълбочина при придвижване към северния зид, където достига дебелина до 0,60 м. Под този пласт на дълбочина 0,45 м от ЦР бе достигнато горяло ниво, разположено в източната половина на помещението и с дебелина до 0,10 м. На дълбочина 1,20 м от повърхността (-0,75 м. от ЦР) бе достигнато до пласт, съставен от светло кафява сбита пръст без находки.

В процеса на работа бе установено, че западният зид, който до този момент бе смятан за външен зид на помещението, всъщност представлява 1,20 м зид с дебелина до 0,60 м, завършващ с ъглов камък. Останалата част от „трасето“ на зида са рушевини (безразборно натрупани средно големи камъни без следи от обработка и пръст), слизащи на дълбочина до 0,90 м от запазеното горно ниво на зида /на нивото на ЦР/. В този си вид зидът ляга директно върху разчистените през миналия сезон рушевини в помещението №6. По протежение на северния зид бе локализиран вход, от който бе разчистено стъпало с дължина 0,60 м. Самият зид е с дебелина до 0,50 м и за момента слиза в дълбочина до 1 м (-0,67 м от ЦР). Не бе достигнат банкет.

При приключване на работата в началото на месец септември не бе изчерпан целият културен пласт в рамките на помещението. Проучването тук ще продължи и през следващия сезон. За момента откритите в рамките на помещението находки (монети, лък на фибула) го датират през периода на втората половина на III – средата на IV в.

№ 3. АРХЕОЗООЛОГИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИ СЕЛИЩА И НЕКРОПОЛИ ПРЕЗ 2011 Г.

Лазар Нинов

Продължиха археозоологическите анализи на материали от халколитно селище „Върхари“ (Бояджиев, Такорова, Бояджиев 2010). Вкопаване 23

Кв. W13 д. 1,3–1,59 елен – бедрена кост 4 и долна челюст 3

Кв. V 11 д. 1,57–1,78 свиня – долна челюст, зъби 3

Кв. X 12 д. 1,88–2,20–2,92 гов. Бедрена кост 6; долна челюст M3++ 38,5/15, голям пищял 4; свиня – долни челюсти 2

д. 2,22–2,57 говедо раменни кости – 5; овца – лява раменна кост; свиня – таз 2; овце – три зъби.

Вкопаване 24. Второ ниво

Кв. V 11 д. 1,74–2,58 денивилация – струпване на кости от говедо зъби 7, таз 3, фаланги 2; бик – радиус 2; зъби 4. Трето ниво

Кв. V д. 1,99–2,7 говедо – втори шиен прешлен, лопатка 2, фемур 4 метатарзус, прешлени, тибиа, ребра 4. Четвърто ниво

Кв. V 11 д. 2,48–2,95 денивилация

Говедо – ребра 2, прешлени, дясна тибиа раменна кост – две леви, една дясна, метакарпус, зъби – 4 горни и 5 долни, талус, максила, мандибула, втора фаланга, фрагменти от таз 2

Кв. V 11 д. 3,72–4,49

Свиня – ляв радиус

Д. 3,04–4,5 говедо челюст M3 + говедо челюст M3 ++

- д. 4,47–4,67 овца – челюст
д. 5,03–5,22 говедо – лопатка. Пето ниво
Кв. V 11 д. 2,86–3,11 (СЗ ъгъл) говедо адултус и ювенилис
лява долна челюст
Югозападен ъгъл говедо
Голям пищял три леви и една дясна
Прешлени 6, зъби 4, пога 2, радиус 5, метатарзус, череп
Свиня – дясна раменна кост
Овца и коза метатарзуси 2 и тибии 3. Шесто ниво
Кв V 11 д. 3,11–2,27 и 3,12–3,28
Говедо – лява долна челюст, първа фаланга, ребра 2, прешлени 2
Свиня – бедрена кост 2
Кв. V 11 д. 4,81–4,83
Говедо – десен радиус,
Голям пищял лява и дясна
Овца – лява метакарпална кост. Вкопаване 25
W 14 д. 1,75–2,35 говедо талус; д.161 – говедо зъб
X14 д. 2–2,1 говедо метакарпус, метатарзус, таз, зъби 3
X 13 д. 2, – 2,88 говедо – долни зъби 4, талус 1
Д.1,3–1,76
Говедо – радиус и зъби (горни и долни). Вкопаване 25 В
говедо – таз женски и раменни кости
елен – дясна раменна кост, таз и втори шиен прешлен
три заготовки от еленов рог. Вкопаване 30
Говедо – почти цял череп с калвариум и долните челюсти с пръст, която се рони заедно с парченца от костите.
Кв. К 37 д. 1,23–3,17
Говедо – метакарпус 2, дясна раменна кост, диафизи от тръбести кости 15
Овца/коза – фрагменти от тръбести кости 4;
Говедо – челюсти и зъби 10
Кв. I 38, д. 1,75–2,67
Овца и коза – зъби 4
Кв. J 39 # 9, д. 2,31–2,45; 2,11–2,18
Говедо – зъби 20, ребра 3
Овца/коза – зъби 4
Кв. J 38, # 9 д. 2,11–2,18 Говедо – челюст и зъби 4
Кв. J 37 # 10 д. 2,22–2,38 зъби 3
Кв. J # 11 д. 2,3–2,43
Овца/ коза – челюст
Говедо – части от челюсти и зъби 10
Кв. К #12, д. 2,51–2,68, говедо 2
Яма 12
01.09.2010 г. кв. М 31 д, 0,97–1,46
Овца и коза – зъби 10
Вкопаване 33
Кв. L. 32 вк. 33 д. 1,4 говедо зъби, д. 1,52–168 # 6 говедо зъби 2
Вкопаване 35
Кв. О 25 #17 д. 2,83–2,93 говедо зъби, челюст
Вкопаване 36
кв. Q 28 d. 2,93 # 15 говедо зъби 5
Вкопаване 37
Кв. М 32 д. 1,5 говедо – долна челюст
1,72 # 5 говедо долна челюст 5 зъби
1,4–1,5 # 4 говедо долна челюст 6 зъби

1,4–1,66 # 4 говедо долна челюст 5 зъби
 Кв. В 6 17.09.2010 д. 0,87–1,22 говедо зъби 2
 Кв. К 9 # 13 д. 3,4–3,53
 Говедо – зъби 4

Халколитният некропол в местността „Кору Гьолджук“ се намира на 150 м. западно от селищна могила Кошарна. Животинските кости от него са фрагментирани и имат характеристиките на кухненски останки. Тяхното разпределение в различните траншеи е представено по видове кости, положение в скелета – лево и десно, видове животни и тяхната възраст.

Струпване на кости.

Говедо – *cranium* – 5, *mandibula* – 1, *dentes inf.* – 1, *metacarpus sin.* – 1 с най-голяма проксимална ширина (Br) – 66,5 мм, *femur dex.* – 1, с диаметър на главата 40,5 *calcaneus sin.* – 1 с най-голяма дължина 122,5 мм и най-голяма ширина 43 мм, *pelvis* – 1, *metatarsus dex.* – 1 с най-голяма дистална ширина (Bd) 54,5. Костните са на два индивида – от възрастова група *adultus* и теле на възраст 5–6 месеца – възрастова група *infans*.

Прасе – *dentes incisiv* 1, *metacarpus IV sin.* с несраснала епифиза. Останките са от един индивид – възрастова група *juvenilis*

Куче – част от *mandibula dex*

дистален фрагмент от *femur sin.* с размери най-малка ширина на диафизата (KD) – 13,5 мм и дистална ширина 31,4 мм. Костите са от един индивид – *adultus*.

Траншея 1 на 0,6 м от повърхността (в лъса 7,9 м от С Ю)

Говедо – фрагмент от прешлен, *ad.*

Траншея 3

Говедо – *os centrotarsalae*, *mt dexra*, *ad.*

Овца/коза – *femur subad.*

Траншея 4 (тризна?)

Говедо – прешлени 3, ребра 2, *humerus dextra*, *calcaneus dex.* *ad.*

Траншея 5 д. 0,59

Говедо – *femur* – проксимална част на диафиза

Траншея 5 (огнище)

Говедо – ребра 2, фрагменти от дълга тръбеста кост 3

Траншея 6 лъос

Говедо – *mc* – десен дистален фрагмент, ребро – фрагмент, *ad.*

Траншея 7

Говедо – прешлени 2, ребра 2, лопатка, фрагмент от бедрена кост и от лява метатарзална кост, *ad.*

Траншея 8 Тризна 3

Говедо – череп 2 фр., лопатка 2 фр., раменна кост диафизи 3 фр., фаланга II -1 брой, диафизи от дълги тръбести кости 3

Свиня – лява раменна кост

Траншея 8 яма

Говедо – втори шиен прешлен – 3 броя, прешлени 2 фр. (три индивида – две телета и възрастен)

Траншея 9

Говедо – ребра 3 фрагмента, диафиза от дълга тръбеста кост

Траншея 10

Говедо – фрагмент от бедрена кост и втора фаланга, *ad.*

Дива свиня – ребро, бедрена кост – фрагмент, *ad.*

Човешки зъб

Траншея 11 Н-1 – площадка за жертвоприношения

Говедо – рог фр., дясна долна челюст МЗ+++; части от череп, ребра и диафизи от дълги тръбести кости

Свиня – четвърта метатарзална кост

Овца – фрагмент от дълга тръбеста кост

Траншея 11 21.07.2010 г. концентрация на керамика и кости БЕ

Говедо – втори шиен прешлен, таз – фрагмента, 3 фрагменти от прешлени, ребра -2 броя, лопатка – фрагмент

Овца – дясна метакарпална кост с отпаднала епифиза, juv.

охлюв

Траншея 12 (орница)

Говедо – десени лъчева кост и голям пищял и два зъба теле и възрастен индивид лява лъчева кост, една метакарпална и две метатарзални кости (фрагменти)

Траншея 13 д. 0,9

Говедо – два индивида – долни челюсти – 2 леви и 1 дясна; първа фаланга и две десни метатарзални кости (фрагменти) от малко теленце и възрастно животно.

Овца/коза – бедрена кост и голям пищял

Траншея 14

Говедо – фрагменти от череп, долна челюст, лява лакътна кост, метакарпус, таз, ляв голям пищял, бедрена кост, десни талус и калканеус, 4 прешлени и фрагмент от дълга тръбеста кост.

Прасе (младо) – дясна лъчева кост и таз.

Траншея 16 (лъос)

Говедо – два индивида – теле и възрастен – 2 ребра, 2 зъба, дясна лъчева кост, голям пищял – два леви, десен калканеус, ляв метатарзус (inf.).

Овца/коза – фрагмент от ляв голям пищял.

Литература

Бояджиев, Такорова, Бояджиев 2010: Я. Бояджиев, Д. Такорова, К. Бояджиев. Халколитно селище „Върхари”, община Момчилград. – В: Археологически открития и разкопки през 2009 г. София, 2010, 93–95.